ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ

ਜਸਬੀਰ ਸਿੰਘ ਸਾਬਰ

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ

ਸੰਪਾਦਕ
ਜਸਬੀਰ ਸਿੰਘ 'ਸਾਬਰ', ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ
ਗੁਰੂ ਰਵਿਦਾਸ ਚੇਅਰ,
ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ,
ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ।

ਪਹਿਲਾਂ ਐਡੀਸ਼ਨ : 1984
ਦੂਜਾ ਐਡੀਸ਼ਨ : 1997
ਗਿਣਤੀ : 500
ਕੀਮਤ : 250/- ਰੁਪਏ

ਡਾ. ਆਰ.ਐਸ. ਬਾਵਾ, ਰਜਿਸਟਰਾਰ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵੱਲੋਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਅਤੇ ਸ੍ਰ. ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਵਾਲੀਆ, ਡਾਇਰੈਕਟਰ, ਪ੍ਰੈਸ ਤੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਵਿਭਾਗ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵੱਲੋਂ ਮੁਦ੍ਰਿਤ।

ਵਿਸ਼ੇ-ਸੂਚੀ

ਮੁੱਖ-ਸ਼ਬਦ

ਪਾਵਨ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਵਰਿਆਮ ਸੋਭਾ ਦਾ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਗੁਣ ਇਹ ਵੀ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਵਿਚ ਪਹਿਲੇ ਪੰਜ ਸਿਖ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਮੱਧ ਕਾਲੀਨ ਭਾਰਤ ਦੇ 15 ਭਗਤਾਂ ਦੀ ਚੋਣਵੀਂ ਬਾਣੀ ਵੀ ਦਰਜ ਕੀਤੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੇਵਲ ਬਾਬਾ ਸ਼ੇਖ ਫ਼ਰੀਦ ਅਤੇ ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਜੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਰਚਨਾ ਬਾਰੇ ਖੋਜਕਾਰ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਵਲੋਂ ਗੰਭੀਰ ਖੋਜ ਛੋਹੀ ਗਈ ਹੈ ਪਰ ਬਾਕੀ ਦੇ ਭਗਤਾਂ ਬਾਰੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਵਲੋਂ ਉਸ ਪੱਧਰ ਦਾ ਉਪਰਾਲਾ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚਲੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਭਗਤਾਂ ਬਾਰੇ ਤਾਂ ਜਗਿਆਸੂ ਬਹੁਤ ਘਟ ਜਾਣਦੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਲਈ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਲੋਂ 1984 ਵਿਚ ਛਾਪੀ ਗਈ 'ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਸ੍ਰੋਤ ਪੁਸਤਕ ਦਾ ਭਰਪੂਰ ਸੁਆਗਤ ਹੋਇਆ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਭਗਤਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਤੇ ਰਚਨਾ ਬਾਰੇ ਥਾਉਂ ਥਾਈਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੇ ਮੁਢਲੇ ਪ੍ਰਮੁਖ ਸ੍ਰੋਤਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਥਾਂ ਇਕੱਤਰ ਕਰਕੇ ਸੰਭਾਲਣ ਦਾ ਕਾਰਜ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਨੇ ਜਿਸ ਉਤਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਆਰੰਭਿਆ ਸੀ, ਉਸ ਨੂੰ ਜਾਰੀ ਰਖਿਆ ਜਾਵੇਗਾ। ਇਸ ਕਾਰਜ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਹਿਤ 'ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਰਵਿਦਾਸ ਚੇਅਰ' ਦੇ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਡਾ. ਜਸਬੀਰ ਸਿੰਘ ਸਾਬਰ ਵਲੋਂ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ 'ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ: ਸ੍ਰੋਤ ਪੁਸਤਕ' ਦਾ ਸੋਧਿਆ ਤੇ ਵਧਾਇਆ ਹੋਇਆ ਇਹ ਐਡੀਸ਼ਨ, ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕਰਕੇ ਪਾਠਕਾਂ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚਾਣ ਦੀ ਮੈਨੂੰ ਖੁਸ਼ੀ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ। ਧਰਮ ਤੇ ਇਤਿਹਾਸ-ਖੇਤਰ ਦੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਤੇ ਖੋਜਕਾਰਾਂ ਨੇ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਐਡੀਸ਼ਨ ਨੂੰ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਭਰਪੂਰ ਹੁੰਗਾਰਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ, ਆਸ ਹੈ ਕਿ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ ਦੂਸਰਾ ਐਡੀਸ਼ਨ ਵੀ ਪਾਠਕਾਂ ਤੇ ਖੋਜਕਾਰਾਂ ਦੀਆ ਆਸਾਂ ਤੇ ਪੂਰਾ ਉਤਰਦਿਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਕਰੇਗਾ ।

ਹਰਿਭਜਨ ਸੋਚ

(ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ ਸੋਚ)
ਕੁਲਪਤੀ

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ,
ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ।
3 ਅਪ੍ਰੈਲ, 1997

ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ

ਜਸਬੀਰ ਸਿੰਘ ਸਾਬਰ

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ

ਆਦਿ ਕਥਨ

'ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ'' ਜੀ ਭਗਤੀ ਅੰਦੋਲਨ ਦੇ ਉਘੇ ਧਾਰਮਿਕ ਆਗੂ ਸਨ । ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਤਤਕਾਲੀ ਸਮਾਜ, ਜਾਤ ਪਾਤ ਦੇ ਦੀਰਘ ਰੋਗ ਨਾਲ ਗ੍ਰਸਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਸਮਾਜਿਕ ਉਸਾਰੀ ਦੇ ਉਜਾਲਿਆਂ ਉਤੇ ਘਣੇ ਬਦਲ ਛਾਏ ਹੋਏ ਸਨ । ਇਕ ਪਾਸੇ ਜਨ-ਸਾਧਾਰਨ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਹਕੂਮਤ ਦੇ ਜੂਲੇ ਥਲੇ ਲਿਤਾੜਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣ-ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਦਾ ਵਰਣ ਆਸ਼ਰਮ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜਮਾਂਦਰੂ ਨੀਵੇਂ ਦਸ ਕੇ ਜ਼ਲੀਲ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ । ਊਚ-ਨੀਚ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਕੱਟੜਤਾ ਦੇ ਇਸ ਵਾਤਾਵਰਨ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਸ਼ੂਦਰ ਵਲੋਂ ਕੋਈ ਧਾਰਮਿਕ ਗੱਲ ਆਖੀ ਜਾਣੀ ਤਾਂ ਇਕ ਪਾਸੇ ਰਹੀ, ਸੁਣਨੀ ਵੀ ਮਹਾਂ ਪਾਪ ਮੰਨੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਆਰਥਿਕ ਤੌਰ ਤੇ ਪਛੜੀ ਅਤੇ ਕਰਮਕਾਂਡਾਂ ਦੇ ਭਾਰ ਹੇਠ ਦੱਬੀ ਹੋਈ ਲੋਕਾਈ ਦੇ ਜ਼ਖਮਾਂ ਉਤੇ ਮਰਹਮ ਲਾਉਂਦਿਆਂ, ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਤਤਕਾਲੀ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਗਲਤ ਕੀਮਤਾਂ ਵਿਰੁਧ ਅਵਾਜ਼ ਬੁਲੰਦ ਕੀਤੀ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਜਨ ਸਾਧਾਰਨ ਵਿਚ ਇਕ ਨਵਾਂ ਸਾਹਸ ਤੇ ਬਲ ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਿਆ ।

ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਰਾਹੀਂ ਬੁਤ ਪੂਜਾ, ਜਾਤਪਾਤ ਦਾ ਅਭਿਮਾਨ, ਗੁਲਾਮੀ, ਨਿੰਦਾ, ਚੁਗਲੀ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇ ਵਿਕਾਰਾਂ ਆਦਿ ਦਾ ਜ਼ੋਰਦਾਰ ਖੰਡਨ ਕੀਤਾ। ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਅਧਿਆਤਮਵਾਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਅਦ੍ਵੈਤਵਾਦੀ ਸੀ । ਦਲਿਤ ਜਾਤੀਆਂ ਨੂੰ ਕੁਲੀਨ ਵਰਗ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਪ੍ਰਭੂ-ਸਿਮਰਨ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਦਿੰਦਿਆਂ, ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਫੁਰਮਾਇਆ ਕਿ ਨਾਮ-ਸਿਮਰਨ ਨਾਲ ਡੂਮ ਤੇ ਚੰਡਾਲ ਵੀ ਪਵਿਤ੍ਰ ਤੇ ਪੁਨੀਤ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ।

ਬ੍ਰਹਮਨ ਬੈਸ ਸੂਦ ਅੌ ਖਤ੍ਰੀ ਡੋਮ ਚੰਡਾਲ ਮਲੇਛ ਮਨ ਸੋਇ ॥
ਹੋਹਿ ਪੁਨੀਤ ਭਗਵੰਤ ਭਜਨ ਤੇ ਆਪੁ ਤਾਰਿ ਤਾਰੇ ਕੁਲ ਦੋਇ ॥ ਗੁ.ਗ੍ਰੰਥ

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭਗਤ ਜੀ ਦਾ ਭਾਰਤ ਵਿਚੋਂ ਊਚ-ਨੀਚ ਦੇ ਪਾੜੇ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਅਤੇ ਦਲਿਤ ਜਾਤੀਆਂ ਵਿਚ ਆਤਮ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਦਾ ਬਲ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਹਿਤ, ਅਤਿ ਨਿਗਰ ਯੋਗਦਾਨ ਹੈ ।

ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਪਧਰ ਉੱਤੇ ਚੇਤੰਨਤਾ ਲਿਆਉਣ ਵਾਲੀ ਇਸ ਮਹਾਨ ਆਤਮਾ ਦੇ ਜੀਵਨ, ਰਚਨਾ ਤੇ ਉਪਦੇਸ਼ਾਂ ਬਾਰੇ ਭਰਪੂਰ ਜਾਣਕਾਰੀ ਪਰਸਾਰਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਅਧਿਐਨ ਵਿਭਾਗ ਵੱਲੋਂ ਕਾਫ਼ੀ ਸਮਾਂ ਪਹਿਲਾਂ "ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ : ਸ੍ਰੋਤ ਪੁਸਤਕ" ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਬਣਾਈ ਗਈ ਸੀ। ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਤੇ ਬਾਣੀ ਸੰਬੰਧੀ ਥਾਓਂ ਥਾਈਂ ਖਿਲਰੇ ਪਏ ਮੁੱਢਲੇ ਮੁਖ ਸ੍ਰੋਤਾਂ ਨੂੰ ਇਕਤ੍ਰ ਕਰਕੇ ਸੰਪਾਦਿਤ ਕਰ ਦਿਤਾ ਜਾਏ ਤਾਂ ਜੋ ਖੋਜੀ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਥਾਂਓ ਥਾਂਈਂ ਭਟਕਣਾ ਨਾ ਪਵੇ। ਇਸ ਬਿਖਮ ਘਾਲ ਦੀ ਪੈਰਵੀ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਡਾ. ਜਸਬੀਰ ਸਿੰਘ ਸਾਬਰ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਅਧਿਐਨ ਵਿਭਾਗ ਨੇ ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼, ਪੰਜਾਬ ਅਤੇ ਰਾਜਿਸਥਾਨ ਦੇ ਪੁਸਤਕਾਲਿਆਂ ਅਤੇ ਡੇਰਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਬੜੀ ਕਠਨ ਘਾਲਣਾ ਘਾਲਦੇ ਹੋਏ ਅਤੇ ਭਾਰੀ ਔਕੜਾਂ ਦਾ ਸਾਮ੍ਹਣਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਵਡਮੁਲੀ ਸਾਮਗ੍ਰੀ ਇਕਤ੍ਰ ਕੀਤੀ। ਕੁਝ ਅਲੱਭ ਸਾਮਗ੍ਰੀ ਅਜੇਹੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਸੀ ਜਿਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਸਾਲਾਂ-ਬੱਧੀ ਇੰਤਜ਼ਾਰ ਕਰਨਾ ਪਿਆ ਅਤੇ ਡਾ. ਸਾਬਰ ਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੁਰੇਡੀਆਂ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਕਈ ਵਾਰ ਜਾਣਾ ਪਿਆ ਇਹੋ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਪੁਸਤਕ ਮਿਥੀ ਯੋਜਨਾ ਅਨੁਸਾਰ ਜਲਦੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕੀ।

ਮੈਨੂੰ ਖੁਸ਼ੀ ਹੈ ਕਿ ਡਾ. ਜਸਬੀਰ ਸਿੰਘ ਸਾਬਰ ਬਹੁਤ ਕੀਮਤੀ ਸਾਮਗ੍ਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਵਿਚ ਸਫਲ ਹੋਏ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬੜੀ ਮਿਹਨਤ ਅਤੇ ਲਗਨ ਨਾਲ ਇਸ ਦਾ ਸੰਪਾਦਨ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਨੂੰ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕਰਨ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦੇਣ ਹਿਤ ਅਸੀਂ ਡਾ. ਜੇ.ਐਸ. ਗਰੇਵਾਲ, ਸਾਬਕਾਕੁਲਪਤੀ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਅਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ ਤੇ ਰਿਣੀ ਹਾਂ। ਮੈਨੂੰ ਆਸ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਪੁਸਤਕ ਖੋਜੀ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਅਤੇ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਸ਼ਰਧਾਲੂਆਂ ਲਈ ਹਰ ਪੱਖ ਤੋਂ ਲਾਹੇਵੰਦ ਸਾਬਤ ਹੋਵੇਗੀ।

ਅਮ੍ਰਿਤਸਰ
1.2.1984

(ਦੀਵਾਨ ਸਿੰਘ)
ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਤੇ ਮੁਖੀ (ਰੀਟਾ :)

ਮੁੱਖ ਬੰਧ

ਮੱਧ-ਕਾਲੀਨ ਭਾਰਤੀ ਸਮਾਜਿਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਦੀ ਇਕ ਪ੍ਰਤੱਖ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਦਲਿਤ ਜਾਤੀਆਂ ਵਿਚ ਸਿਹਤਮੰਦ ਧਾਰਮਿਕ ਤੇ ਸਾਂਸਕ੍ਰਿਤਿਕ ਭਰੋਸੇ ਦਾ ਉਭਾਰ ਸੀ।

ਕੁਲੀਨ ਅਖਵਾਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਜਾਤੀਆਂ ਆਪਣੇ ਪੂਜਾ-ਪਾਠ ਲਈ ਮੰਦਿਰਾਂ ਵਿਚ ਜਾਂਦੀਆਂ ਸਨ, ਪਰ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਹ ਨਿਮਨ ਜਾਤੀਆਂ ਮੰਨਦੇ ਸਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਮੰਦਿਰਾਂ ਦੇ ਨੇੜੇ ਫਟਕਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦੇਂਦੀਆਂ। ਦਲਿਤ ਬੁੱਧੀਮਾਨਾਂ ਨੇ, ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਸਥਿਤੀ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਰੋਗੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਤੋਂ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਇਹ ਦ੍ਰਿੜ ਕਰਵਾਉਣ ਉਤੇ ਜ਼ੋਰ ਲਾਇਆ ਕਿ ਭਗਵਾਨ ਨੂੰ ਪੱਥਰ ਦੇ ਮੰਦਿਰ ਨਾਲੋਂ ਨਿਰਮਲ ਮਨ-ਮੰਦਿਰ ਵਧੇਰੇ ਪਸੰਦ ਹਨ।

ਸਵਰਨ-ਜਾਤੀ ਦੇ ਲੋਕ, ਪੁਜਾਰੀਆਂ ਪਾਸੋਂ, ਸ਼ਾਸਤਰਾਂ ਵਿਚ ਦੱਸੇ ਕਰਮ ਕਰਵਾ ਕੇ, ਆਪਣੇ ਲਈ ਤੇ ਆਪਣੇ ਅਗਲੇ-ਪਿਛਲੇ ਸੱਕੇ-ਸੋਹਦਰਿਆਂ ਲਈ, ਮੁਕਤੀ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਕਰਵਾਉਂਦੇ ਸਨ, ਪਰ ਨਾ ਦਲਿਤ ਲੋਕਾਂ ਪਾਸ ਪੁਜਾਰੀਆਂ ਕੋਲ ਪਹੁੰਚਣ ਦੀ ਪਾਇਆਂ ਹੁੰਦੀ ਸੀ ਤੇ ਨਾ ਪੁਜਾਰੀਆਂ ਦੇ ਭਾੜੇ ਭਰਨ ਦੀ ਸੱਤਿਆ। ਇਸ ਸਥਿਤੀ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ ਦਲਿਤ ਸਿਆਣਿਆਂ ਨੇ, ਪੁਜਾਰੀਆਂ ਦੀ ਵਿਚੋਲਗਿਰੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਰਮ-ਕਾਂਡੀ ਖਲਜਗਨ ਤੋਂ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਖਹਿੜਾ ਛਡਾ ਕੇ ਭਗਵਾਨ ਨਾਲ ਸਿੱਧੀ ਗੰਢਣ ਵਾਲਾ ਰਾਹ ਚੁਣ ਲਿਆ।

ਉਚ-ਜਾਤੀਏ, ਵਰਣ-ਆਸ਼੍ਰਮ, ਜਾਤੀ-ਭੇਦ ਤੇ ਊਚ-ਨੀਚ ਵਾਲੇ ਸਮਾਜਿਕ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦੀ ਕਾਰਗੁਜ਼ਾਰੀ ਤੋਂ ਬੜੇ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਤੇ ਖੁਸ਼ ਸਨ, ਪਰ ਦਲਿਤ ਬਾਣੀਕਾਰਾਂ ਨੇ, ਜੋ ਵਿਤਕਰਿਆਂ-ਭਰੀ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਉਂਤ ਨੂੰ ਉਕਾ ਪਰਵਾਨ ਨਹੀਂ ਸਨ ਕਰਦੇ, ਸਭ ਦੀ ਬਰਾਬਰੀ ਤੇ ਏਕਤਾ ਦਾ ਨਾਅਰਾ ਲਾਉਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਬ੍ਰਾਹਮਣ, ਛਤਰੀ ਤੇ ਵੈਸ਼, ਧਰਮ-ਕਰਮ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦਾ ਰਾਜ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ ਛੀਂਬੇ, ਜੁਲਾਹੇ, ਨਾਈ ਤੇ ਮੋਚੀ, ਆਦਿ ਦਲਿਤ ਜਾਤੀਆਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਕਵੀਆਂ ਨੇ, ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਵੱਲ ਪਿੱਠ ਕਰਕੇ, ਲੋਕ-ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਾਲੇ ਮਾਧਿਅਮ ਨਾਲ ਹੇਜ ਪ੍ਰਗਟਾਉਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।

ਇਸ ਵਿਚ ਕੋਈ ਸ਼ੱਕ ਨਹੀਂ ਕਿ ਮੱਧ-ਕਾਲੀਨ ਦਲਿਤ ਸਾਹਿੱਤ ਵਿਚ, ਜਾਤ-ਪਾਤੀ ਤੇ ਕਰਮ-ਕਾਂਡੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਸਮਾਜਿਕ ਸਦਾਚਾਰ ਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਪ੍ਰਬੰਧ ਨੂੰ ਸਿਰੇ ਤੋਂ ਹੀ ਨਕਾਰਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਪਰ ਜਿਸ ਭਰੋਸੇ ਦੇ ਉਭਾਰ ਦੀ ਅਸੀਂ ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਦਲਿਤ ਸਾਹਿੱਤਕਾਰਾਂ ਵੱਲੋਂ ਹੋਏ ਨਕਾਰ, ਨਿਖੇਧ ਜਾਂ ਖੰਡਨ ਤੋਂ ਕਿਤੇ ਵਧੇਰੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਰਬੱਤ ਦੇ ਭਲੇ ਵਾਲੇ ਮੰਡਲੀ ਪੈਂਤੜੇ ਤੋਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅੱਜ ਇਹ ਪੈਂਤੜਾ ਸਾਨੂੰ ਇੱਕੋ-ਇੱਕ ਸੁਭਾਵਿਕ ਪੈਂਤੜਾ ਲਗਦਾ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਸਮਾਜਿਕ ਅਨਿਆਂ ਦੀ ਨਿਰੰਤਰ ਚੱਕੀ ਵਿਚ ਪਿਸੀਂਦੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਦਲਿਤ-ਜਾਤੀਏ ਬਾਣੀਕਾਰਾਂ ਵਿਚਲੀ ਲਗਾਤਾਰ ਸੁਹਿਰਦਤਾ ਦੀ ਟੁਣਕਾਰ ਦਾ ਠੀਕ ਮੁੱਲ, ਮੱਧ-ਕਾਲੀਨ ਦਲਿਤ ਜੀਵਨ ਦੇ ਪਿਛੋਕੜ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਹੀ ਲਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਉਦਾਹਰਣ ਲਈ, ਜੇ ਕੋਈ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਦੇ ਵਸੇਬੇ ਦਾ ਨਕਸ਼ਾ ਉਲੀਕਣਾ ਚਾਹੇ, ਤਾਂ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਉਲੀਕੇਗਾ ?

> "ਸਾਊ ਵਸਤੀ ਤੋਂ ਹਟਵੀਂ, ਨੀਵੀਂ ਜਹੀ ਗੰਦੀ ਥਾਂ ਉਤੇ ਗਿਣਤੀ ਦੀਆਂ ਛਪਰੀਆਂ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਵਸਦੇ ਮਲੀਨ, ਅੱਧ-ਰੱਜੇ, ਛੋਟੇ-ਵੱਡੇ ਮਨੁੱਖੀ ਢਾਂਚੇ; ਅਖਾਉਤੀ ਉਚ-ਜਾਤੀਏ, ਸਾਊਆਂ ਨਾਲ ਨਿਕਟੀ ਸੰਪਰਕ ਦੀ ਅਣਹੋਂਦ; ਪੜ੍ਹਾਈ-ਲਿਖਾਈ, ਦਵਾਈ ਤੇ ਸਫਾਈ ਦਾ ਅਭਾਵ; ਕੱਚੇ ਤੇ ਪੱਕੇ ਚੰਮ ਦੀ ਰੈਣ-ਸਬਾਈ ਦੁਰਗੰਧ; ਵੱਡੇ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਛੋਟੇ ਸਾਊ ਤੱਕ, ਸਭ ਵੱਲੋਂ, ਗੱਲ ਗੱਲ ਉਤੇ ਚੰਮਕਾਰਾਂ ਦੀ ਨਿਊਨਤਾ, ਦੀਨਤਾ ਤੇ ਨੀਚਤਾ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਾਉਣ ਵਾਲਾ ਵਿਹਾਰ ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਭਰ ਵਿਚ ਸਮਾਜਿਕ ਪੌੜੀ ਦੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਉਪਰਲੇ ਡੰਡੇ ਉਤੇ ਚੜ੍ਹ ਸਕਣ ਦੀ ਅਸੰਭਾਵਨਾ।

ਕੁਝ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ, ਬਲਕਿ ਇਸ ਤੋਂ ਵੀ ਗਿਆ-ਗੁਜ਼ਰਿਆ ਮਾਹੌਲ ਹੋਵੇਗਾ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਚੰਮਕਾਰ ਜਾਤੀ ਤੇ ਹੋਰ ਦਲਿਤ ਜਾਤੀਆਂ, ਜੀਵਨ ਬਿਤਾਉਂਦੀਆਂ ਹੋਣਗੀਆਂ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਨੋਬਿਰਤੀ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਘੋਰ ਨਫਰਤ ਅਪਮਾਨ, ਨਿਰਾਸਤਾ ਤੇ ਮਾਹੌਲ ਵਿਚ ਪਲਰਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਸੀ, ਕੀ ਉਸ ਦੀ ਥਾਹ ਪਾਉਣ ਲਈ ਕਿਸੇ ਮਨੋਚਿਕਿਤਸਿਕ ਜਾਂ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨੀ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ?

ਸਪਸ਼ਟ ਹੀ ਹੈ ਕਿ ਐਸੇ ਮਾਹੌਲ ਵਿਚ ਨਿਰਭੈ ਤੇ ਨਿਰਦੋਖ ਸ਼ਖਸੀਅਤਾਂ ਦੀ ਉਪਜ ਦੀ ਆਸ ਘੱਟ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਸੀ। ਆਮ ਦਲਿਤ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਖੱਲ, ਕਿਸ਼ੋਰ ਅਵਸਥਾ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਦਿਆਂ, ਏਨੀ ਮੋਟੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੋਵੇਗੀ ਕਿ ਵੱਡੀ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਬੇਪਤੀ ਵੀ, ਰੋਸ ਜਾਂ ਵਿਰੋਧ ਵਾਲਾ ਪ੍ਰਤਿਕਰਮ ਉਪਜਾਉਣ ਤੋਂ ਅਸਮਰਥ ਰਹਿੰਦੀ ਹੋਵੇਗੀ; ਕੁਝ ਅਣਖੀ ਬੰਦੇ,

ਬਦਲੇ ਤੇ ਈਰਖਾ ਦੀ ਦੁਰਭਾਵਨਾ ਹੋਨ, ਚੋਰ ਉਚੱਕੇ, ਡਾਕੂ, ਜ਼ਨਾਕਾਰ ਤੇ ਕਾਤਿਲ ਬਣ ਨਿੱਬੜਦੇ ਹੋਣਗੇ ਅਤੇ ਕੁਝ ਹੋਰ, ਅਹਿੰਸਕ ਵੰਨਗੀ ਦਾ ਪੁੱਠਾ ਰੋਸ ਪ੍ਰਗਟਾਉਣ ਵਾਲੇ ਉਹ ਵੀ ਹੋਣਗੇ, ਜੋ ਗ੍ਰਿਹਸਥ ਤੋਂ ਭੱਜ ਕੇ ਸਨਿਆਸ ਧਾਰ ਬੈਠੇ ਹੋਣਗੇ ਜਾਂ ਦਰ-ਦਰ ਦੇ ਭਿੱਖ-ਮੰਗੇ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹੋਣਗੇ ।

ਜਦੋਂ ਕਿਸੇ ਮਨੁੱਖ ਜਾਂ ਮਨੁੱਖ-ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦੇ ਕੁਦਰਤੀ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਰਾਹ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣ ਤਾਂ ਉਪਰੋਕਤ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਵਿਕਾਰਾਂ ਜਾਂ ਉਲਾਰਾਂ ਦਾ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਣਾ ਅਸਲੋਂ ਸੁਭਾਵਿਕ ਘਟਨਾ ਹੋਵੇਗੀ, ਪਰ ਜੇ ਇਸੇ ਮਾਹੌਲ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ ਦਲਿਤ ਬੰਦਾ, ਗੁੱਸੇ-ਗਿਲੇ, ਸਨਕੀਪੁਣੇ ਜਾਂ ਵਧੇਰੇ ਗੰਭੀਰ ਵਿਕਾਰਾਂ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋਣ ਦੀ ਥਾਂ ਸਾਂਵੀਂ, ਸੁਥਰੀ, ਸਦਭਾਵੀ, ਸਹਿਜਵਾਨ ਤੇ ਪ੍ਰੇਮ-ਪਰਉਪਕਾਰ ਵਾਲੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਬਣਾ ਲਵੇ ਤਾਂ ਇਹ ਨਿਰਸੰਦੇਹ ਇਕ ਅਸਾਧਾਰਣ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਮੰਨੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ।

ਮੱਧ-ਕਾਲ ਦੇ ਜਿੰਨੇ ਵੀ ਦਲਿਤ ਬਾਣੀਕਾਰਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਮਿਲਦੀ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਆਪੋ-ਆਪਣੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਸਮਾਜ ਦਾ ਨਰਕ ਭੋਗਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ । ਇਸ ਵਿਚ ਵੀ ਕੋਈ ਸ਼ੱਕ ਨਹੀਂ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਚੋਰ ਬਨਾਉਣ ਲਈ, ਅਨਿਆਈ ਸਮਾਜਿਕ ਪ੍ਰਬੰਧ ਨੇ, ਆਪਣੇ ਵਲੋਂ ਕੋਈ ਕਸਰ ਨਹੀਂ ਛੱਡੀ ਹੋਣੀ, ਪਰ ਕੀ ਇਹ ਮਾਅਰਕੇ ਦੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਕਿ ਦੁਰਾਚਾਰੀ ਅਤੇ ਅੱਤਿਆਚਾਰੀ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ, ਕਿਸੇ ਇਕ ਦਲਿਤ ਬਾਣੀਕਾਰ ਵਿਚ, ਬਦਲਾ-ਲਊ, ਹਿੰਸਕ, ਡਰਪੋਕ ਜਾਂ ਪਲਾਇਣਿਕ ਰੁਚੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ ।

ਉਪਰੋਕਤ ਪਿਛੋਕੜ ਵਿਚ ਰੱਖ ਕੇ ਵੇਖਿਆਂ ਹੀ ਦਲਿਤ ਬਾਣੀਕਾਰਾਂ ਦੀ ਅਰੋਗ ਸੋਚਣੀ ਦੀ ਅਸਲੀ ਵਡਿਆਈ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ । ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਜਦੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਬਾਣੀਕਾਰਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਕਰਨ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਹੋਵੇਗਾ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇਸ ਵਡਿਆਈ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਅਵੱਸ਼ ਮੌਜੂਦ ਸੀ ।

ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਸਾਹਿਬ ਵੱਲੋਂ ਆਪਣੇ-ਤੋਂ-ਪੂਰਬਲੇ ਦਲਿਤ ਭਗਤਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਨੂੰ ਆਦਰ-ਮਾਣ ਨਾਲ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਭਾਗ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਇਕ ਸਪਸ਼ਟ ਮੰਤਵ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਭਾਰਤ ਦੀਆਂ ਧਾਰਮਿਕ-ਸਾਹਿੱਤਿਕ-ਸਮਾਜਿਕ ਉਦੇਸ਼-ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਵਿਚੋਂ ਜਿਸ ਪਰੰਪਰਾ ਨਾਲ ਗੁਰੂ-ਘਰ ਆਪਣਾ ਜੋੜ ਜੋੜਦਾ ਸੀ, ਉਸ ਬਾਰੇ ਕਿਸੇ ਸਿੱਖ ਜਾਂ ਗੈਰ-ਸਿੱਖ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਕੋਈ ਭਰਮ ਭੁਲੇਖਾ ਨਾ ਰਹਿ ਜਾਵੇ ।

ਇਹ ਵੱਖਰੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਪ੍ਰਕਰਣ ਨੂੰ ਅਜੇ ਅਧਿਕਾਰੀ ਖੋਜੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਪ੍ਰਮਾਣਿਤ ਕਰਨ ਦਾ ਜਤਨ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ, ਪਰ ਇਸ ਮੰਤਵ ਬਾਰੇ ਕਿਸੇ ਸ਼ੱਕ ਦੀ ਗੁੰਜਾਇਸ਼ ਨਹੀਂ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ।

ਇਹ ਨਤੀਜਾ ਤਾਂ, ਬੇਰ ਛੇਤੀ ਹੀ ਕੱਢਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਇੱਛਾ ਸੀ ਕਿ ਗੁਰੂ-ਘਰ ਨੂੰ ਮੰਨਣ ਵਾਲੇ ਲੋਕ, ਭਗਤਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਮਾਨਤਾ ਦੇਣ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰ-ਗੋਚਰੇ ਕਰਨ ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਅਧਿਐਨ ਵਿਭਾਗ ਵੱਲੋਂ ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਤੇ ਭਗਤਾਂ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਸ੍ਰੋਤਾਂ ਦੇ ਸੰਕਲਨ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਅਧੀਨ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ ਆਰੰਭਿਆ ਗਿਆ ਤਾਂ ਖੋਜੀਆਂ ਦੇ ਵੇਖਣ ਵਿਚ ਆਇਆ ਕਿ ਗੁਰੂ-ਘਰ ਦੇ ਸ਼ਰਧਾਲੂਆਂ ਨੇ, ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਵਾਂਗ ਭਗਤਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਆਪਣੀ ਛਾਤੀ ਨਾਲ ਲਾ ਕੇ ਰੱਖਿਆ ਹੈ । ਏਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਇਸ ਸ੍ਰੋਤ ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਸੰਕਲਨਕਾਰ ਦਾ ਕਹਿਣਾ ਹੈ ਕਿ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਆਪਣੇ ਲੰਬੇ-ਚੌੜੇ ਪ੍ਰਾਂਤ, ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਨਾਲੋਂ ਵੀ, ਹੁਣ ਵਾਲੇ ਛੋਟੇ ਜਹੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ, ਭਗਤ ਜੀ ਬਾਰੇ ਵਧੇਰੇ ਹੱਥ ਲਿਖਤਾਂ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ

ਸਾਡੇ ਲੋਕ, ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ, ਮਿਤੀ, ਸਥਾਨ ਤੇ ਘਟਨਾ ਦੇ ਵਰਣਨ, ਜਾਂ ਸਮਾਜ ਦੇ ਦਾਰਪਣਿਕ ਚਿਤ੍ਰਣ ਦੀ ਥਾਂ, ਵਿਚਾਰ-ਨਿਰਣੇ ਜਾਂ ਸਪਸ਼ਟੀਕਰਣ ਨਾਲ ਵਧੇਰੇ ਜੋੜਦੇ ਆਏ ਹਨ । ਗੁਰਮੁਖੀ ਵਿਚ ਮਿਲਦੇ ਸ੍ਰੋਤਾਂ ਤੋਂ ਵੀ ਇਹੀ ਸਿੱਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡੇ ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਨੂੰ ਜਿੰਨਾਂ ਸ਼ੌਕ ਤੱਤ ਤੇ ਸਿੱਧਾਂਤ ਦੀ ਭਾਲ ਤੇ ਸੰਭਾਲ ਦਾ ਸੀ, ਓਨਾ ਤੱਥ ਤੇ ਘਟਨਾ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਦਾ ਨਹੀਂ ।

ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਜਿੱਥੇ 'ਖੋਜੀ' ਦੇ ਉਬਰਨ ਤੇ 'ਵਾਦੀ' ਦੇ ਬਿਨਸਨ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ ਉਥੇ ਵਰਤਮਾਨ ਜਾਂ ਬੀਤ ਚੁਕੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਖੋਜ ਦੀ ਨਹੀਂ, ਤੱਤ-ਸਿੱਧਾਂਤ ਦੀ ਖੋਜ ਦੀ ਗੱਲ; ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਹੈ ।

ਇਸੇ ਰੁਚੀ ਅਧੀਨ ਮੱਧ-ਕਾਲ ਵਿਚ ਜੋ ਵੀ ਸਾਹਿੱਤਿਕ ਰੂਪ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਹੋਏ, ਉਹ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਪ੍ਰਸ਼ਨੋਤਰ, ਸੰਬਾਦ, ਵਿਆਖਿਆ, ਟੀਕਾ, ਜਾਂ ਅਰਥ-ਪਰਮਾਰਥ ਦਾ ਰੂਪ ਹੀ ਧਾਰ ਲੈਂਦੇ ਰਹੇ ।

ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਬਾਰੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸਾਮਗ੍ਰੀ ਵਿਚ ਵੀ ਇਤਿਹਾਸ ਘੱਟ ਤੇ ਪਰਮਾਰਥ ਵਧ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ।

'ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਸ੍ਰੋਤ-ਪੁਸਤਕ', ਭਗਤ ਜੀ ਉਤੇ ਖੋਜ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਖੋਜੀਆਂ ਦੀ ਸਹੂਲਤ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ । ਇਸੇ ਲੜੀ ਵਿਚ ਅੱਗੇ ਵਿਭਾਗ ਵਲੋਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਦੇ ਸ੍ਰੋਤਾਂ ਬਾਰੇ ਸੰਕਲਨ ਤਿਆਰ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਹਨ ਤੇ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਅਤੇ ਭਗਤ ਤ੍ਰਿਲੋਚਨ ਜੀ ਦੇ ਸ੍ਰੋਤ-ਪੁਸਤਕ ਤਿਆਰੀ-ਅਧੀਨ ਹਨ । ਸਾਡਾ ਉਦੇਸ਼ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜਿੱਥੇ

ਕਿਤੇ ਵੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਜਾਂ ਭਗਤਾਂ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਸਾਮ੍ਰਗੀ ਪਈ ਹੈ, ਉਹ ਇਕ ਥਾਂ ਇਕੱਤਰ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਜੋ ਖੋਜੀਆਂ ਨੂੰ ਸਾਮਗ੍ਰੀ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਣ ਦੀ ਥਾਂ ਸਾਮਗ੍ਰੀ ਖੋਜੀਆਂ ਤਕ ਪਹੁੰਚ ਜਾਵੇ ।

ਇਸ ਸ੍ਰੋਤ : ਪੁਸਤਕ ਵਿਚਲੀ ਸਾਮਗ੍ਰੀ ਦੀ ਭਾਲ ਤੇ ਨਕਲ ਆਦਿ ਦਾ ਕੰਮ ਵਿਭਾਗ ਵਲੋਂ ਡਾ. ਜਸਬੀਰ ਸਿੰਘ ਸਾਬਰ, ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਨੂੰ ਸੌਂਪਿਆ ਗਿਆ ਸੀ । ਇਸ ਕੰਮ ਲਈ ਉਹ ਬੀਕਾਨੇਰ, ਜੋਧਪੁਰ, ਚਿਤੌੜ, ਨਰਾਇਣਾ, ਜੈਪੁਰ ਤੇ ਵਾਰਾਨਸੀ ਗਏ, ਅਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਪੁਸਤਕਾਲੇ ਫਰੋਲਣ ਉਪਰੰਤ, ਪਟਿਆਲੇ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਤੇ ਵੇਰੋਕੇ ਵੀ ਗਏ, ਡਾ. ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ, ਡਾ. ਸੁਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਕੋਹਲੀ, ਡਾ. ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਜੱਗੀ, ਡਾ. ਤ੍ਰਿਲੋਚਨ ਸਿੰਘ ਬੇਦੀ, ਸ. ਸ਼ਮਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ ਅਸ਼ੋਕ, ਡਾ. ਦੇਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਤੇ ਨਿਮਨ-ਹਸਤਾਖਰਿਤ ਦੇ ਨਿਜੀ ਪੁਸਤਕਾਲਿਆਂ ਤੋਂ ਵੀ ਲਾਭ ਉਠਾਇਆ ।

ਵਿਭਾਗ ਉਪਰੋਕਤ ਪੁਸਤਕਾਲਿਆਂ ਤੇ ਸੰਗ੍ਰਹਿਲਿਆਂ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ, ਡੇਰੇਦਾਰਾਂ ਤੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੇ ਸਹਿਯੋਗ ਲਈ ਹਿਰਦੋਂ ਚਿਤੋਂ ਧੰਨਵਾਦੀ ਹੈ ।

ਸੰਭਵ ਹੈ ਕਿ ਕਿਤੇ ਨਾ ਕਿਤੇ ਭਗਤ ਜੀ ਬਾਰੇ ਅਜ ਵੀ ਐਸੀ ਸੂਚਨਾ ਮੌਜੂਦ ਹੋਵੇ, ਜਿਸ ਤਕ ਵਿਭਾਗ ਦੇ ਖੋਜੀਆਂ ਦੀ ਪਹੁੰਚ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕੀ । ਵਿਭਾਗ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦਾ ਰਿਣੀ ਹੋਵੇਗਾ, ਜੋ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸ੍ਰੋਤਾਂ ਦੀ ਸੂਚਨਾ ਵਿਭਾਗ ਨੂੰ ਦੇਣ ਜਾਂ ਭੇਜਣ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਕਰਨਗੇ ।

ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਮੱਧ ਕਾਲ ਦੇ ਚੋਟੀ ਦੇ ਧਾਰਮਿਕ-ਸਮਾਜਿਕ ਆਗੂਆਂ ਵਿਚੋਂ ਸਨ । ਉਹ ਲੱਖਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਸ਼ਰਧਾ ਦੇ ਪਾਤਰ ਬਣੇ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਅਧਿਐਨ ਵਿਭਾਗ ਵੀ ਇਸ ਨਿਮਾਣੇ ਜਹੇ ਜਤਨ ਰਾਹੀਂ ਭਗਤ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਸ਼ਰਧਾਂਜਲੀ ਭੇਟ ਕਰਦਾ ਹੈ ।

2, ਲੋਅਰ ਮਾਲ
ਪਟਿਆਲਾ

ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ
ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਤੇ ਮੁਖੀ (ਰੀਟਾ :)

ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ

ਜਸਬੀਰ ਸਿੰਘ ਸਾਬਰ

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਅਮ੍ਰਿਤਸਰ

ਧੰਨਵਾਦ

ਖੋਜੀ ਵਿਦਵਾਨਾਂ, ਖੋਜਾਰਥੀਆਂ, ਪਾਰਖੂ ਪਾਠਕਾਂ ਅਤੇ ਜਗਿਆਸੂਆਂ ਨੇ 'ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ : ਸ੍ਰੋਤ ਪੁਸਤਕ' ਦਾ ਜਿਸ ਢੰਗ ਨਾਲ ਹਿਤੋਂ-ਚਿਤੋਂ ਸੁਆਗਤ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਮੈਂ ਉਸ ਪਿਆਰ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਦਿਲ ਦੀਆਂ ਡੂੰਘਾਈਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਧੰਨਵਾਦ ਕਰਦਾ ਹਾਂ। ਇਸ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ ਦਾ ਮੁਖ ਮੰਤਵ ਹੀ ਖੋਜਾਰਥੀਆਂ ਤਕ ਖੋਜ-ਸਾਮਗ੍ਰੀ ਨੂੰ ਪਹੁੰਚਾਣਾ ਸੀ। ਮੈਨੂੰ ਖੁਸ਼ੀ ਹੋਈ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਸ੍ਰੋਤ ਪੁਸਤਕ ਨੂੰ ਆਧਾਰ ਬਣਾ ਕੇ 9 ਖੋਜਾਰਥੀ "ਡਾਕਟਰ ਆਫ ਫਿਲਾਸਫੀ" ਦੀ ਉਚ-ਡਿਗਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਵਿਚ ਸਫਲ ਹੋਏ ਹਨ।

ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ-ਜਗਤ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿਧ ਆਲੋਚਕ ਡਾ. ਹਰਿਭਜਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਿੱਲੀ ਵਲੋਂ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਬਾਰੇ ਕੀਤੀ ਪੜਚੋਲ, ਡਾ. ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਜੱਗੀ, ਡਾ. ਦਰਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਡਾ. ਬਲਕਾਰ ਸਿੰਘ, ਡਾ. ਧਰਮਪਾਲ ਸਿੰਗਲ (ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਤੇ ਚੇਅਰਮੈਨ ਗੁਰੂ ਰਵਿਦਾਸ ਚੇਅਰ, ਪੰਜਾਬ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ), ਚੌ: ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਪ੍ਰਧਾਨ ਗੁਰੂ ਰਵਿਦਾਸ ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨ, ਜਲੰਧਰ, ਸ੍ਰੀ ਸੁਰਿੰਦਰ ਮਹੇ, ਪ੍ਰਧਾਨ ਗੁਰੂ ਰਵਿਦਾਸ ਐਜੂਕੇਸ਼ਨ ਟ੍ਰਸਟ, ਜਲੰਧਰ, ਡਾ. ਲੇਖ ਰਾਜ ਪ੍ਰਵਾਨਾ ਆਦਿ ਵਲੋਂ ਪ੍ਰਗਟਾਏ ਗਏ ਵਿਚਾਰ ਅਤੇ ਡਾ. ਐਸ.ਪੀ. ਸਿੰਘ ਤੇ ਪ੍ਰੋ: ਹਰਮਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਕੋਹਲੀ ਵਲੋਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਪੁਸਤਕ-ਰੀਵਿਊ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਦੀ ਖੋਜ-ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਸਾਰਥਿਕਤਾ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵਧਾਉਣ ਵਾਲੇ ਹਨ। ਭਾਰਤੀਆ ਦਲਿਤ ਸਾਹਿੱਤ ਅਕਾਦਮੀ ਦਿੱਲੀ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਰਵਿਦਾਸ ਸਭਾ, ਯੂ.ਕੇ. ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਰਵਿਦਾਸ ਸਾਹਿਤ ਅਕਾਦਮੀ, ਪੰਜਾਬ ਵਲੋਂ ਏਸੇ ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਦਾਸ ਨੂੰ ਸਰਬੋਤਮ ਸਨਮਾਨ-ਪਦ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੇ ਗਏ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਭਨਾਂ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਅਤੇ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਵਲੋਂ ਕੀਤੀ ਹੌਸਲਾ ਅਫਜਾਈ ਦਾ ਦਿਲੋਂ ਧੰਨਵਾਦੀ ਹਾਂ।

ਪਹਿਲੇ ਸੰਸਕਰਣ ਉਪਰੰਤ ਇਸ ਵਿਸ਼ੇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ ਹੋਰ ਸਾਮਗ੍ਰੀ ਇਸ ਦੂਸਰੇ ਐਡੀਸ਼ਨ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਕਰਨੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸਮਝੀ ਗਈ ਹੈ ਜੋ ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਦੇ ਦਿਤੀ ਹੈ। ਆਸ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਦੂਸਰਾ ਸੰਸਕਰਣ ਵੀ ਪਾਠਕਾਂ ਲਈ ਲਾਹੇਵੰਦਾ ਸਿੱਧ ਹੋਵੇਗਾ।

ਗੁਰੂ ਰਵਿਦਾਸ ਚੇਅਰ,
ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ

ਜ.ਸ. ਸਾਬਰ
ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ

ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ

ਜਸਬੀਰ ਸਿੰਘ ਸਾਬਰ

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ

ਭਾਗ ਪਹਿਲਾ

(ਭੂਮਿਕਾ)

ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ

ਜਸਬੀਰ ਸਿੰਘ ਸਾਬਰ

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ

ਵਚਨਾਰੰਭ

ਮੱਧ ਕਾਲ 'ਚ ਇਸ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਕਈ ਉਘੇ ਧਾਰਮਿਕ ਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਆਗੂ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਦਾ ਮਾਣ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੈ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਹੀ ਪੰਦ੍ਹਵੀਂ ਸਦੀ ਈਸਵੀ ਦੇ ਇਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਆਗੂ, ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਹੋਏ ਹਨ, ਜੋ ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਜੀ ਦੇ ਸਮਕਾਲੀ ਮੰਨੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਭਗਤ ਜੀ ਨੇ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਬਾਣੀ ਰਚਦਿਆਂ ਆਪਣੇ ਪਿੱਛੋਂ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਭਗਤਾਂ ਤੇ ਸੰਤਾਂ ਉਪਰ, ਦਿੱਖ ਅਤੇ ਅਦਿੱਖ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪ੍ਰਭਾਵ ਛੱਡਿਆ । ਪਰੰਤੂ ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਗੱਲ ਕਹਿਣ ਵਿਚ ਸੰਕੋਚ ਨਹੀਂ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਰਗੇ ਹੋਰ ਭਗਤਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਵਚਨ ਅਤੇ ਜੀਵਨੀਆਂ ਦਾ ਕਿਸੇ ਵਿਗਿਆਨਕ ਢੰਗ ਨਾਲ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨ ਦੀ ਥਾਂ ਅਟਕਲਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਕੰਮ ਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਅੱਜ ਦੇ ਖੋਜ-ਪ੍ਰਧਾਨ ਯੁਗ ਵਿਚ ਖੋਜਕਾਰਾਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਭਗਤਾਂ ਵੱਲ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ, ਫਲਸਫੇ, ਤੇ ਜੀਵਨ-ਘਟਨਾਵਾਂ ਬਾਰੇ ਖੋਜ ਆਰੰਭ ਹੋਈ ਹੈ । ਇਸ ਖੋਜ ਨੂੰ ਠੀਕ ਸੇਧ ਦੇਣ ਲਈ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਭਗਤਾਂ ਤੇ ਮਹਾਨ ਹਸਤੀਆਂ ਸੰਬੰਧੀ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸ੍ਰੋਤ-ਪੁਸਤਕਾਂ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਣ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ ਉਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਰਚਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪਰਖਿਆ ਜਾ ਸਕੇ ।

ਇਸ ਪ੍ਰਯੋਜਨ ਅਧੀਨ ਵਿਭਾਗ ਵਲੋਂ ਲੋਕ-ਆਗੂ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਜੀਵਨੀ ਅਤੇ ਰਚਨਾ ਬਾਰੇ, ਥਾਓਂ ਥਾਈਂ ਖਿਲਰੇ ਮੁੱਢਲੇ ਸ੍ਰੋਤਾਂ ਨੂੰ ਇਕੱਤ੍ਰ ਕਰਕੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੰਪਾਦਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਤਾਂ ਜੋ ਖੋਜ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਇਕੋ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿੱਚੋਂ ਸਾਮਗ੍ਰੀ ਉਪਲਬਧ ਹੋ ਸਕੇ ।

ਇਹ ਸ੍ਰੋਤ ਕਿਸੇ ਇਕ ਸਥਾਨ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹੋ ਗਏ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਥਾਓਂ ਥਾਈਂ ਖਿੰਡੇ ਪੁੰਡੇ ਰੂਪਾਂ ਨੂੰ ਇਕੱਤ੍ਰ ਕਰਨ ਲਈ, ਸੰਪਾਦਕ ਨੂੰ ਤਿੰਨ ਵਾਰ ਭਰ ਗਰਮੀਆਂ ਵਿਚ ਬੀਕਾਨੇਰ, ਜੋਧਪੁਰ, ਉਦੇਪੁਰ, ਚਿਤੌੜ, ਨਾਥ ਦੁਆਰਾ, ਦਾਦੂ ਦੁਆਰਾ, ਨਾਰਾਯਣਾ, ਜੈਪੁਰ ਅਤੇ ਬਨਾਰਸ ਆਦਿ ਜਾਣਾ ਪਿਆ ਜਿੱਥੇ 200 ਤੋਂ ਵੱਧ ਗ੍ਰੰਥ, ਰਵਿਦਾਸ ਬਾਣੀ ਤੇ ਜੀਵਨ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਬੇਸ਼ਕ ਕੁੱਝ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀਆਂ/ਡੇਰਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਗ੍ਰੰਥ ਵੇਖਣੇ, ਸ਼ੇਰ ਦੇ ਜਬਾੜੇ 'ਚੋਂ ਮਾਸ ਕੱਢਣ ਤੁਲ ਹਨ। ਪਰ ਸੱਚੀ ਲਗਨ ਤੇ ਦ੍ਰਿੜ ਇਰਾਦੇ

ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਬੇਸ਼ਕ ਕੁੱਝ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀਆਂ/ਡੇਰਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਗ੍ਰੰਥ ਵੇਖਣੇ, ਸ਼ੇਰ ਦੇ ਜਬਾੜੇ 'ਚੋਂ ਮਾਸ ਕੱਢਣ ਤੁਲ ਹਨ। ਪਰ ਸੱਚੀ ਲਗਨ ਤੇ ਦ੍ਰਿੜ ਇਰਾਦੇ ਅੱਗੇ ਸਭ ਔਕੜਾਂ ਆਸਾਨ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਵਧੇਰੇ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਨੇ ਕੀਮਤਨ ਵੀ ਫੋਟੋਸਟੈਟ ਕਰਨ ਦੀ ਆਗਿਆ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਸਮੁੱਚੀ ਸਾਮ੍ਰਗੀ ਖੁਦ ਨਕਲ ਕਰਨੀ ਪਈ। ਮੈਂ ਇਹ ਕੰਮ ਸ਼ਾਇਦ ਕਦੇ ਵੀ ਨ ਕਰ ਸਕਦਾ ਜੇਕਰ ਮੈਨੂੰ 'ਕੀਰਤਨ' ਕਰਨ ਦੀ ਰੱਬੀ ਦਾਤ ਨ ਮਿਲੀ ਹੁੰਦੀ ਜਿਸ ਦੇ ਸਦਕੇ ਨ ਕੇਵਲ ਮੈਨੂੰ ਸਿਰ ਲੁਕਾਉਣ ਲਈ ਚੰਗਾ ਟਿਕਾਣਾ ਹੀ ਮਿਲਦਾ ਰਿਹਾ ਸਗੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਮਹਾਨ ਹਸਤੀਆਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਅਸਰ-ਰਸੂਖ ਨਾਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨ ਹਿਤ ਸਹੂਲਤ ਵੀ ਦੁਆਈ। ਏਸ ਕੰਮ ਲਈ ਮੈਂ ਮਹੰਤ ਈਸ਼ਵਰ ਦਾਸ ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਰਾਮਾਨੰਦ (ਦਾਦੂ ਮਹਾਂਵਿਦਿਆਲਾ, ਜੈਪੁਰ) ਸ੍ਰੀ ਸਤਿ ਨਾਰਾਯਣ ਪਾਰੀਕ, ਸ੍ਰੀ ਸੂਰਜ ਸ਼ੰਕਰ ਪਾਰੀਕ, ਸ੍ਰੀ ਭਗਵਤੀ ਪ੍ਰਸਾਦ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰੀ (ਬੀਕਾਨੇਰ), ਸ੍ਰੀ ਵੀ. ਐਨ. ਵੋਹਰਾ, ਡਾ. ਮੇਨਾਰੀਆ (ਜੈਪੁਰ) ਡਾ. ਜਾਵਲੀਆ ਤੇ ਡਾ. ਸੀਰ ਸਾਗਰ (ਉਦੈਪੁਰ) ਸ੍ਰੀ ਰਾਮਾਨੰਦ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰੀ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਸਹਿਯੋਗੀ (ਜੋਧਪੁਰ) ਅਤੇ ਸ. ਸੋਹਣ ਸਿੰਘ ਪੈਨੇਸਰ (ਬਨਾਰਸ) ਆਦਿ ਦਾ ਦਿਲੋਂ ਧੰਨਵਾਦੀ ਹਾਂ।

ਸੰਪਾਦਕ ਨੇ ਆਪਣੇ ਇਸ ਕੰਮ ਲਈ ਸੁਆਮੀ ਨਰੋਤਮ ਦਾਸ (ਬੀਕਾਨੇਰ), ਸ੍ਰੀ ਮੋਤੀ ਚੰਦ ਖਜ਼ਾਨਚੀ (ਬੀਕਾਨੇਰ), ਅਨੂਪ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ (ਬੀਕਾਨੇਰ) ਸਾਹਿੱਤ, ਸੰਸਥਾਨ (ਉਦੈਪੁਰ) ਬੜਾ ਰਾਮ ਦੁਆਰਾ (ਉਦੈਪੁਰ), ਨਾਥ ਦੁਆਰਾ, ਬਨਾਰਸ ਹਿੰਦੂ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਬਨਾਰਸ, ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਬਨਾਰਸ, ਕਾਸ਼ੀ ਵਿਦਿਆਪੀਠ, ਕਬੀਰ ਮਠ, ਲਹਿਰ ਤਲਾ, ਮੰਡੂਆ ਡੀਹ, ਕਾਰ ਮਾਈਕਲ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਕਾਸ਼ੀ, ਮਹਾਰਾਜਾ ਬਨਾਰਸ, ਰਾਮਨਗਰ ਦੀ ਨਿੱਜੀ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਆਦਿ ਵਿਚ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦੀ ਪੁਣ-ਛਾਣ ਵੀ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਮਹਾਨ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ ਵੀ ਕੰਮ ਦੀ ਸੂਚਨਾ ਨਹੀਂ ਮਿਲ ਸਕੀ। ਪ੍ਰਾਪਤ ਸਾਮਗ੍ਰੀ ਵਿੱਚੋਂ ਕਈ ਅਜੇਹੇ ਸ੍ਰੋਤ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਵੀ ਪ੍ਰਤਿਲਿਪੀ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਉਪਲੱਬਧ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਅਨੰਤਦਾਸ ਰਚਿਤ 'ਰਵਿਦਾਸ ਪਰਿਚਈ' ਸ੍ਰੀ ਰਾਘੋਦਾਸ ਦੀ ਭਗਤ ਮਾਲ ਅਤੇ ਪ੍ਰਹਲਾਦ ਚਰਿਤ੍ਰ ਆਦਿ। ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਤਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਅੱਠ ਭਗਤਾਂ ਦੀਆਂ ਪਰਿਚਈਆਂ ਲਿਖੀਆਂ ਹਨ ਪਰੰਤੂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੇਵਲ ਇਕ ਅਰਥਾਤ ਕਬੀਰ ਦੀ ਪਰਿਚਈ ਹੀ ਗੁਰਮੁਖੀ ਅੱਖਰਾਂ ਵਿਚ ਮਿਲਦੀ ਹੈ, ਬਾਕੀ ਕਿਸੇ ਵੀ ਭਗਤ ਦੀ ਪਰਿਚਈ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਵਡਮੁੱਲੇ ਸ੍ਰੋਤ ਲਈ ਸਾਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹੀ ਝਾਕਣਾ ਪਿਆ।

ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਸੰਕਲਿਤ ਕੁਝ ਸ੍ਰੋਤ, ਪੰਜਾਬ ਦੀਆਂ ਵੱਖ ਵੱਖ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀਆਂ

ਵਿੱਚੋਂ ਵੀ ਇਕੱਤ੍ਰ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ-ਬਾਣੀ ਦਾ ਜੋ ਪਾਠ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਸੰਕਲਿਤ ਹੈ ਉਹ ਤਾਂ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਉਪਲਬਧ ਹੈ ਹੀ, ਇਸ ਤੋਂ ਛੁਟ ਕੁਝ ਹੋਰ ਵੀ ਬਾਣੀ ਹੈ ਜੋ ਰਾਜਿਸਥਾਨ ਤੇ ਉਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਮਿਲਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਕੇ ਇਸ ਸੰਚੇ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਤਾਂ ਕਿ ਖੋਜੀ-ਵਿਦਵਾਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕਤਾ, ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਸ਼ੈਲੀ ਬਾਰੇ ਪਰਖ-ਪੜਚੋਲ ਕਰ ਸਕਣ।

ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀਵਨੀ ਬਾਰੇ ਮਿਲਦੀ ਸਾਮਗ੍ਰੀ ਦਾ ਧੁਰਾ ਮਹਾਤਮਾਵਾਂ ਤੇ ਸਾਧੂਆਂ ਜਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸ਼ਰਧਾਲੂਆਂ ਵੱਲੋਂ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਉਹ ਸਾਹਿਤ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਅਸੀਂ 'ਹੈਗਿਓਗ੍ਰੈਫਿਕ ਲਿਟਰੇਚਰ' ਦਾ ਨਾਂ ਦੇਂਦੇ ਹਾਂ। ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਸਾਹਿੱਤ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਰੂਪ ਵਿਚ ਇਤਿਹਾਸਕ ਤੱਥਾਂ ਉੱਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਸਗੋਂ ਭਾਵਨਾਮੂਲਕ ਤੱਥਾਂ ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀ ਵਿਧੀ ਵਧੇਰੇ ਮਿਥਿਹਾਸਿਕ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਫਲਸਰੂਪ ਇਸ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਮਹੱਤ੍ਵ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦੇ ਵਾਸਤਵਿਕ ਹੋਣ ਜਾਂ ਨਾ ਹੋਣ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸੰਦੇਸ਼ਾਂ ਕਾਰਣ ਉਪਦੇਸ਼ਆਤਮਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਇਹ ਸਾਹਿਤ 'ਪਰਿਚਈ' ਅਤੇ 'ਭਗਤਮਾਲਾ' ਨਾਵਾਂ ਥੱਲੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੈ। 'ਪਰਿਚਈ' ਦਾ ਭਾਵਰਥ ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਦਾ ਪਰਿਚਯ ਕਰਾਉਣਾ ਜਾਂ ਉਸ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਣਾ ਹੈ। ਪਰਿਚਈ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਵੱਖ ਵੱਖ ਭਗਤਾਂ ਦੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਇਹ ਲੇਖਕਾਂ ਦੇ ਸਮੇਂ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਹੋ ਚੁਕੀਆਂ ਸਨ, ਅੰਕਿਤ ਹੋਈਆਂ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ। 'ਭਗਤਮਾਲਾ' ਤੋਂ ਭਾਵ ਭਗਤਾਂ ਦੀ ਮਾਲਾ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਂ ਥੱਲੇ ਮਿਲਦੇ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਵੱਖ ਵੱਖ ਭਗਤਾਂ ਦਾ ਜੀਵਨ, ਮਾਲਾ ਦੇ ਮਣਕਿਆਂ ਵਾਂਗ ਪਰੋਇਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਭਗਤ ਮਾਲਾ ਵਿੱਚੋਂ ਸ੍ਰੀ ਨਾਭਾ ਦਾਸ ਦੀ ਰਚਨਾ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ। ਪਰ ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੀਆਂ ਰਚੀਆਂ ਕੁੱਝ 'ਭਗਤਮਾਲਾਵਾਂ' ਵੀ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਨਾਭਾ ਦਾਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੋ ਚੁਕੀਆਂ ਭਗਤਮਾਲਾਵਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇਕ ਸ੍ਰੀ ਵਿਆਸ ਜੀ ਦੀ 'ਭਗਤਮਾਲ' ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਰਚਨਾ-ਕਾਲ ਸੰਨ 1591 ਬਿ/1534 ਈ. ਦੱਸੀਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਬਹੁਤੇ ਭਗਤਾਂ ਦੇ ਕੇਵਲ ਨਾਂ ਹੀ ਗਿਣਾਏ ਗਏ ਹਨ; ਕਿਸੇ ਕਿਸੇ ਭਗਤ ਦੀ ਭਗਤੀ ਦੀ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਵੀ ਕੀਤੀ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਘਟਨਾ ਦਾ ਉਲੇਖ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।[1] ਏਸੇ ਕਰਕੇ ਸ੍ਰੀ ਵਿਆਸ ਜੀ ਦੀ 'ਭਗਤਮਾਲ' ਨੂੰ 'ਭਗਤਨਾਮਾਵਲੀ' ਦਾ ਨਾਂ ਵੀ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਗ੍ਰੰਥ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਭਗਤ-ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਕੇਵਲ ਨਾਮ ਹੀ ਆਇਆ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ

ਜੀਵਨ ਦੀ ਕੋਈ ਘਟਨਾ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ, ਦੇ ਪਾਠ ਦੇਣ ਤੋਂ ਅਸੀਂ ਸੰਕੋਚ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਦਾਦੂ ਪੰਥੀ ਭਗਤ ਜੱਗਾ ਜੀ ਤੇ ਚੈਨਾ ਜੀ ਦੀਆਂ ਰਚੀਆਂ ਭਗਤਮਾਲਾਵਾਂ, ਅਗਸਤ ਰਿਸ਼ੀ ਦਾ 'ਪ੍ਰਸੰਗ ਪਾਰਜਾਤ' ਤੇ 'ਅਗਸਤ ਸਹਿੰਤਾ' ਵਰਗੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵੀ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵਿਚ ਕੇਵਲ ਭਗਤ-ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਨਾਮ ਹੀ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਬਾਰੇ ਹੋਰ ਕੋਈ ਜਾਣਕਾਰੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ। ਮਿਸਾਲ ਵਜੋਂ ਜੱਗਾ ਜੀ ਦੀ ਭਗਤਮਾਲ ਦੇ ਵੀਹਵੇਂ ਛੰਦ ਵਿਚ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ:

ਨਾਮਦੇਵ ਤ੍ਰਿਲੋਚਨ ਧ੍ਰੂਰੀ ਸੁਆਮੀ।। ਇਨਹੂ ਕਰਯੋ ਭਜ ਅੰਤਰਜਾਮੀ।।
ਰਾਮਾਨੰਦ ਸੁਖਾ ਸ੍ਰੀ ਹੰਗਾ।। ਨਾਨਕ ਕਹਯੋ ਰਹਹੁ ਹਰਿ ਸੰਗਾ।।20।।
ਪੀਪਾ ਸਧਨਾ ਧੰਨਾ ਰੈਦਾਸਾ।। ਰਾਮ ਰਾਮ ਕੀ ਬੰਧਾਈ ਆਸਾ।।[2]

ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੁਝ ਛਪੀਆਂ ਇੱਕਰ-ਦੁੱਕਰ ਪੁਸਤਕਾਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪਾਠ ਅਸੀਂ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਕਰਨ ਤੋਂ ਸੰਕੋਚ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸਮਝਦੇ ਹਾਂ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਬਖਸ਼ੀ ਦਾਸ ਦੀ 'ਰੈਦਾਸ ਰਾਮਾਯਣ' (ਦੇਵਨਾਗਰੀ), ਗਿ. ਬਰਕਤ ਸਿੰਘ ਅਨੰਦ, ਹੰਗੂ ਰਾਮ ਬਹੁੜੀਆ ਤੇ ਕਾਲਾ ਸਿੰਘ ਨਾਮਸਾਰੀਆਂ ਵਲੋਂ (ਗੁਰਮੁਖੀ) ਲਿਖੀਆਂ ਜਨਮ-ਸਾਖੀਆਂ, ਸ੍ਰੀ ਰੂਪ ਕਲਾ ਜੀ ਦਾ 'ਭਗਤ ਸੁਧਾਸਵਾਦ' ਨਾਰਾਯਣ ਦਾਸ ਦੀ ਵਾਰਤਿਕ ਵਿਚ ਲਿਖੀ 'ਭਗਤ ਮਾਲ' ਅਤੇ ਬਾਵਾ ਰਾਮ ਦਾਸ ਦੀ 'ਭਗਤ ਮਾਲ' ਆਦਿਕ ਹਨ। ਇਹ ਪੁਸਤਕਾਂ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਗ੍ਰੰਥ ਉਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੋਣ ਦੀ ਥਾਂ, ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਦੰਦਕਥਾਵਾਂ ਅਤੇ ਕਿਵਦੰਤੀਆਂ ਉਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹਨ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਹੱਤ੍ਵ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਆਚਾਰੀਆ ਪ੍ਰਿਥੀ ਸਿੰਹੁ ਅਜ਼ਾਦ ਨੇ ਵੀ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਦੀਆਂ ਸਾਖੀਆਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ। ਪਰ ਹੈਰਾਨੀ ਇਸ ਗਲ ਦੀ ਹੈ ਕਿ ਜਿਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿੰਦਿਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਇਹ ਸਾਖੀਆਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ, ਆਪਣੀ ਹੀ ਉਸ ਪੁਸਤਕ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਵਿਚ ਉਹ ਇਸ ਦੇ ਨਸ਼ਟ ਹੋਣ ਬਾਰੇ ਲਿਖਦੇ ਹਨ। ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਖੀਆਂ ਦਾ ਕਰਤਿਤ੍ਵ ਸੰਦੇਹ ਮੁਕਤ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਏਸ ਤਰਜ਼ ਦੇ ਗ੍ਰੰਥ ਅਸੀਂ ਸ੍ਰੋਤ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤੇ ਅਤੇ ਵਧੇਰੇ ਆਧਾਰ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਲਿਖਣ ਸਮੇਂ ਆਪਣੇ ਵਿਭਾਗ ਦੇ ਡਾ. ਨਰਿੰਦਰ ਕੌਰ ਭਾਟੀਆ ਪਾਸੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸਹਿਯੋਗ ਲਈ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ 'ਤੇ ਰਿਣੀ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸ਼ੁਕਰਗੁਜ਼ਾਰ ਹਾਂ ਡਾ. ਦੇਵਿੰਦਰ

1. ਲਲਤਾ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ, ਦੂਬੇ, ਹਿੰਦੀ ਭਗਤਿ ਵਾਰਤਾ ਸਾਹਿਤਯ, ਪੰਨਾ 68.
2. ਭਗਤ ਮਾਲ ਕ੍ਰਿਤ ਰਾਘਵਦਾਸ ਵਿਚੋਂ ਉਧਰਿਤ, ਪੰਨਾ 276.

ਸਿੰਘ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦਾ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਇਸ ਖਰੜੇ ਦੀ ਸੁਧਾਈ ਕਰਦਿਆਂ ਕਈ ਸੁਚੱਜੇ ਸੁਝਾਅ ਦਿੱਤੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਮੇਰੇ ਲਈ ਬਹੁਤ ਹੌਸਲਾ ਭਰਪੂਰ ਹਨ "I am greatly impressed by the integrity, zeal and hard work shown by the compiler. He has been capable of getting at mostly unaccessible sources and cull out costly information from extremely misserly hands.

I feel the book is worth publication.."

ਆਸ ਹੈ ਇਕਤ੍ਰ ਕੀਤੀ ਇਹ ਸੰਪਾਦਿਤ ਸਾਮਗ੍ਰੀ ਦਾ ਇਹ ਦੂਸਰਾ ਐਡੀਸ਼ਨ ਵੀ ਖੋਜ-ਖੇਤਰ ਅੰਦਰ ਖੋਜੀਆਂ ਲਈ ਮਾਰਗ-ਦਰਸ਼ਨ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰੇਗੀ।

ਜ.ਸ. ਸਾਬਰ

ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ

ਸੰਪਾਦਨ ਕਾਰਜ-ਵਿਧੀ

ਸੰਪਾਦਨ-ਕਾਰਜ ਵੇਲੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਸ੍ਰੋਤਾਂ ਦੇ ਮੂਲ-ਪਾਠ, ਲੇਖਕਾਂ ਦੇ ਰਚਨਾ-ਕਾਲ ਅਤੇ ਲਿਪੀ-ਕਾਲ ਆਦਿ ਨੂੰ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਰਨ ਦੀ ਆਵਸ਼ਕਤਾ ਅਨੁਭਵ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਇਸ ਕਾਰਜ ਲਈ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਜੋ ਵਿਧੀ ਵਰਤੀ ਗਈ, ਉਹ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ:

1. ਸੰਬੰਧਿਤ ਸ੍ਰੋਤ, ਉਸ ਦੇ ਲੇਖਕ, ਰਚਨਾ-ਕਾਲ, ਲਿਪੀ-ਕਾਲ ਅਤੇ ਲਿਪੀ ਕਰਤਾ ਆਦਿ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦਿਤੀ ਗਈ ਹੈ ਅਤੇ ਫਿਰ ਮਿਲਦੀਆਂ ਮਹੱਤ੍ਵਪੂਰਣ ਪ੍ਰਤੀਆਂ ਦਾ ਉਲੇਖ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਉਪਰੰਤ ਪਾਠ-ਭੇਦ ਤੇ ਮੂਲ-ਅਧਾਰ ਲਈ ਚੁਣੀਆਂ ਗਈਆਂ ਪ੍ਰਤੀਆਂ ਨੂੰ ੳ, ਅ. ੲ, ਸ, ਹ, ਆਦਿਕ ਸੰਕੇਤਕ ਚਿਨ੍ਹ ਦਿੰਦਿਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਿਵਰਣ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।
2. ਮਿਤੀ-ਬੱਧ ਪੁਰਾਤਨ ਸ੍ਰੋਤ ਨੂੰ ਮੂਲ-ਆਧਾਰ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਪਰ ਮਿਤੀ-ਬੱਧ ਨ ਹੋਣ ਦੀ ਸੂਰਤ ਵਿਚ, ਅਖਰਾਂ ਦੀ ਬਨਾਵਟ ਅਨੁਸਾਰ ਜਾਪਦੇ, ਮਿਤੀ ਹੀਨ ਪੁਰਾਤਨ ਸ੍ਰੋਤ ਨੂੰ ਮੂਲ-ਆਧਾਰ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।
3. ਸੰਪਾਦਨ ਸਮੇਂ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੱਥ ਲਿਖਿਤ ਸਾਮਗ੍ਰੀ (ਕ੍ਰਮਵਾਰ ਗੁਰਮੁਖੀ, ਦੇਵਨਾਗਰੀ ਲਿਪੀ ਅਤੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਭਾਸ਼ਾ) ਕਾਲ-ਕ੍ਰਮ ਅਨੁਸਾਰ ਰਖੀ ਗਈ ਹੈ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਮੁਢਲੇ ਸ੍ਰੋਤਾਂ ਦੀਆਂ ਹੱਥ-ਲਿਖਿਤ ਪ੍ਰਤੀਆਂ ਜਤਨ ਕਰਨ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕੀਆਂ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਸ੍ਰੋਤਾਂ ਨੂੰ ਹੱਥ-ਲਿਖਿਤਾਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਰਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।
4. ਪਾਠ-ਭੇਦ, ਪਗ ਟਿਪਣੀਆਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਬਾਰੀਕ ਟਾਈਪ ਵਿਚ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਹਨ।
5. ਵੱਖ ਵੱਖ ਸ੍ਰੋਤਾਂ ਦੇ ਪਾਠ, ਲਿਖਾਰੀਆਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਰੁਚੀ ਜਾਂ ਸਥਾਨਕ ਬੋਲੀ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੇਠ ਵਿਗਾੜ ਦਿੱਤੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੁਝ ਪ੍ਰਤੀਲਿਪੀਆਂ ਦੀ ਸੰਗਿਆ ਤੇ ਕ੍ਰਿਆ, ਬ੍ਰਜੀ ਦੇ ਨੇੜੇ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਸੋਤੋ, ਲੀਨੋ, ਜਾਯੋ, ਪਾਯੋ, ਜਾਹੀ, ਰਾਖਯੋ,

ਆਦਿ। ਪਰ ਏਹੋ ਸ਼ਬਦ ਦੂਜੀਆਂ ਪ੍ਰਤੀਆਂ ਵਿਚ ਖੜੀ ਬੋਲੀ ਦੇ ਨੇੜੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਉਪਰੋਕਤ ਦੀ ਥਾਂ 'ਸੋਤਾ, ਲੀਨਾ, ਜਾਯਾ, ਪਾਇਆ, ਜਾਵੈ, ਰਾਖੈ', ਆਦਿ ਵਰਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਆਪਣੀ ਆਪਣੀ ਥਾਂ ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਸ਼ਬਦ ਸਾਰਥਕ ਹਨ। ਪਰ ਸੰਪਾਦਕ ਲਈ ਇਹ ਨਿਰਨਾ ਕਰਨਾ ਬਹੁਤ ਕਠਨ ਹੈ ਕਿ ਮੂਲ ਦੇ ਕਿਹੜਾ ਨੇੜੇ ਹੈ। ਸੋ ਅਜੇਹੇ ਸਾਰਥਕ ਸ਼ਬਦ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨਾਲ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਅੰਤਰ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਾਠ-ਭੇਦ, ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਇਕ ਵਾਰ ਦਰਸਾਏ ਗਏ ਹਨ ਅਤੇ ਮੁੜ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਦੁਹਰਾਉਣ ਤੋਂ ਸੰਕੋਚ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੁਝ ਉਚਾਰਣ ਭੇਦ ਜੋ ਅਰਥਾਂ ਉਤੇ ਅਸਰ ਨਹੀਂ ਪਾਉਂਦੇ ਜਿਵੇਂ ਬ ਦੀ ਥਾਂ /ਵ/, ਰ ਦੀ ਥਾਂ /ਲ/ ਜਾਂ /ੜ/ ਆਦਿ ਜੋ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਤੀਆਂ ਵਿਚ ਨਿਰੰਤਰ ਚਲਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਵੀ ਪਾਠ-ਭੇਦ ਦਰਸਾਉਣ ਸਮੇਂ ਛੱਡ ਦਿੱਤੇ ਹਨ, ਪਰ ਨਮੂਨੇ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਆਏ ਅਜਿਹੇ ਪਾਠ-ਭੇਦ ਦਾ ਬਦਲ ਵੀ ਫੁਟ ਨੋਟ ਵਿਚ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

7. ਬਾਣੀ ਵਾਲੇ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ-ਬਾਣੀ ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਉਪਰੰਤ ਬਾਕੀ ਖਰੜਿਆਂ ਵਿਚ ਮਿਲਦੀ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ-ਬਾਣੀ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਿਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਪਾਠ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਸ ਬਾਣੀ ਦਾ ਆਲੋਚਨਾਤਮਕ ਅਧਿਐਨ ਵੀ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਬਾਣੀ ਵਾਲੇ ਹਿੱਸੇ ਦਾ ਸੰਪਾਦਨ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ ਵੀ ਸਭ ਤੋਂ ਪੁਰਾਣੇ ਮਿਤੀ-ਬੱਧ ਖਰੜੇ ਨੂੰ ਹੀ ਮੂਲ ਆਧਾਰ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਪਾਠ ਦਾ ਮੇਲਾਨ ੜੀ ਵੱਖ ਵੱਖ ਖਰੜਿਆਂ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਪਰ ਕੁਝ ਖਰੜਿਆਂ ਵਿਚ ਇਕ ਇਕ ਦੋ ਦੋ ਸ਼ਬਦ ਅਜੇਹੇ ਮਿਲਦੇ ਹਨ ਜੋ ਆਮ ਖਰੜਿਆਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ। ਅਜਿਹੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਮੂਲ ਆਧਾਰ ਖਰੜੇ ਦੇ ਸੰਪਾਦਿਤ ਪਾਠ ਉਪਰੰਤ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਸੰਬੰਧਿਤ ਖਰੜੇ ਦਾ ਨੰਬਰ, ਰਚਨਾ-ਕਾਲ, ਲਿਪੀ-ਕਾਲ ਆਦਿ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਫੁਟ ਨੋਟ ਵਿਚ ਦੇ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ।

8. ਪਾਠ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ ਜਿਥੇ ਕੋਈ ਸ਼ਬਦ, ਵਾਕੰਸ਼ ਜਾਂ ਬੰਦ ਕਿਸੇ ਦੂਜੇ ਖਰੜੇ 'ਚੋਂ ਲੈ ਕੇ ਮੂਲ ਆਧਾਰ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਜਾਂ ਆਪਣੇ ਵਲੋਂ ਕੋਈ ਸਪਸ਼ਟੀਕਰਣ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਨਿਸਚਿਤ ਨਿਸ਼ਾਨ [ ] ਵਿਚ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਦਾ ਵਿਵਰਣ ਫੁਟ ਨੋਟ ਵਿਚ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।

9. ਲਿਖਾਰੀ ਦੀ ਭੁਲ ਕਾਰਨ ਰਹਿਆ ਪਾਠ, ਦੂਜੇ ਖਰੜੇ ਤੋਂ ਲੈਣ ਸਮੇਂ ਜਾਂ ਗਲਤ ਜਾਪਦੇ ਪਾਠ ਦੀ ਸੁਧਾਈ ਕਰਨ ਸਮੇਂ ਵੀ ਨੰ. 8 ਵਾਲੀ ਵਿਧੀ ਵਰਤੀ ਗਈ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿਸ ਖਰੜੇ 'ਚੋਂ ਪਾਠ ਲੈਂਦਿਆਂ ਸੁਧਾਈ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਉਲੇਖ ਫੁਟ ਨੋਟ ਵਿਚ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਗਲਤ ਜਾਪਦੇ ਪਾਠ ਨੂੰ ਵੀ ਫੁਟ ਨੋਟ ਵਿਚ ਹਵਾਲੇ ਵਜੋਂ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

10. ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸ੍ਰੋਤਾਂ ਦੀ ਇਕੋ ਇਕ ਪ੍ਰਤੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਉਸ ਦੇ ਪਾਠ ਉਵੇਂ, ਜਿਵੇਂ ਹਨ, ਦੇ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਪਰ ਜਿਥੇ ਕਿਤੇ ਲੋੜ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਈ ਹੈ ਉਥੇ ਨੰ: 8,9 ਵਾਲੀ ਵਿਧੀ ਅਨੁਸਾਰ ਸੁਧਾਈ ਕੀਤੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਸੋਧ-ਸੁਧਾਈ ਦਾ ਸੰਕੇਤ ਫੁਟ ਨੋਟਾਂ ਵਿਚ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

11. ਮੂਲ ਪਾਠ ਵਿਚ ਜਿਥੇ ਕਿਤੇ ਪੂਰੀ ਦੀ ਪੂਰੀ ਲਾਈਨ/ਦੋ ਚਾਰ ਇਕੱਠੇ ਸ਼ਬਦ/ ਜਾਂ ਵਾਕੰਸ਼ ਬਾਕੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਖਰੜਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਭਿੰਨ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪਾਠ-ਭੇਦ ਫੁਟ ਨੋਟ ਵਿਚ ਦਰਸਾਉਣ ਲਈ ਸੰਬੰਧਿਤ ਪਾਠ ਨੂੰ ਇਕਹਿਰੇ ਕੌਮਿਆਂ ਵਿਚ ਰਖਦਿਆਂ, ਸੱਜੇ ਹੱਥ ਵਾਲੇ ਕੌਮਿਆਂ ਉਤੇ ਫੁਟ ਨੋਟ ਨੰਬਰ ਅੰਕਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ।

12. ਦੇਵਨਾਗਰੀ ਵਿਚ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸ੍ਰੋਤਾਂ ਦਾ ਪਾਠ, ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿਪੀ ਵਿਚ ਲਿਖਦੇ ਸਮੇਂ ਦੇਵਨਾਗਰੀ ਵਾਲਾ ਹੀ ਪਿੰਡਾ (ਸਪਈਲਲਨਿਗਸ) ਰਖਣ ਦਾ ਜਤਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਪਰ ਅਜੇਹਾ ਕਰਦਿਆਂ ਕੁੱਝ ਔਕੜਾਂ ਵੀ ਸਾਹਮਣੇ ਆਈਆਂ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਜੋ ਅਰਧ ਅੱਖਰ ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿਪੀ ਵਿਚ ਸੁਲੱਭ ਨਹੀਂ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਹੇਠਾਂ ਤਾਂ ਹਲੰਤ ਲਗਾ ਕੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਰਧ ਅੱਖਰ ਮੰਨ ਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਪਰ '?' ਤੇ '?' ਅਤੇ ਪੈਰ ਵਿਚਲੀ ?, ? ਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਪ੍ਰੈਸ ਵਿਚ ਅਜੇ ਤੱਕ ਕੋਈ ਸੁਗਮ ਹੱਲ ਨ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਇਸ ਦਾ ਬਦਲ ਨਹੀਂ ਲਭਿਆ ਜਾ ਸਕਿਆ। ਇਸ '?' ਤੇ '?' ਲਈ 'ਸ਼' ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਹੀ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਪਰ ਜਿਥੇ ਕਿਤੇ '?' ਨੂੰ ਪਾਠ ਅੰਦਰ 'ਖ' ਦੀ ਥਾਂ ਵਰਤੋਂ ਵਿਚ ਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਉਥੇ 'ਖ' ਨੂੰ ਹੀ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ?,? ਲਈ ਪੈਰ ਵਿਚ 'ਰਾਰਾ ਅਤੇ ? ਲਈ 'ਕਸ਼' ਸ਼ਬਦ ਵਰਤੋਂ ਵਿਚ ਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

13. ਵੱਖ ਵੱਖ ਸ੍ਰੋਤਾਂ ਤੋਂ ਆਏ ਪ੍ਰਸੰਗਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਸਪਰ ਅਧਿਐਨ ਲਈ, ਇਕ ਤੁਲਨਾਤਮਿਕ

ਸਾਰਣੀ 'ਅੰਤਿਕਾ ਨੰਬਰ ੧, ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਦੇ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ ਸਾਰਣੀ ਉਪਰਲੇ ਸਿਰਲੇਖ, ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਵਲੋਂ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕੀਤੇ ਹਨ ਤਾਂ ਜੋ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨ ਸਮੇਂ ਕੋਈ ਔਕੜ ਨਾ ਆਵੇ। ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਾਣੀ ਵਾਲੇ ਖਰੜਿਆਂ, ਪ੍ਰਾਪਤ ਸ਼ਬਦਾਂ ਤੇ ਸਾਖੀਆਂ ਦੇ ਬਿਓਰੇ ਦਾ ਚਾਰਟ ਵੀ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

14. ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਪੰਜ ਹਿੱਸੇ ਬਣਾਏ ਗਏ ਹਨ। ਪਹਿਲੇ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਸ੍ਰੋਤਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ, ਸੰਪਾਦਨ ਵਿਧੀ, ਸ੍ਰੋਤਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ ਉਤੇ ਜੀਵਨ ਚਰਿਤ੍ਰ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਆਲੋਚਨਾਤਮਕ ਅਧਿਐਨ ਕਰਦਿਆਂ, ਵਿਵਾਦ ਗ੍ਰਸਤ ਤੱਥਾਂ ਦਾ ਨਿਰਨਾ ਕਰਨ ਦਾ ਜਤਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਜੀਵਨੀ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸ੍ਰੋਤਾਂ ਦਾ ਪਾਠ ਅਤੇ ਤੀਜੇ ਵਿਚ ਬਾਣੀ ਹੈ। ਚੌਥੇ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਏ ਵਧੀਕ ਸ੍ਰੋਤ ਸ਼ਾਮਿਲ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਅੰਤ ਉਤੇ ਅੱਖਰ ਕ੍ਰਮ ਅਨੁਸਾਰ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿਚ 'ਕਾਲ-ਕ੍ਰਮ' ਅਨੁਸਾਰ ਸ੍ਰੋਤ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦਾ ਬਿਓਰਾ, ਪੁਸਤਕ ਸੂਚੀ ਤੇ ਤੁਲਨਾਤਮਕ ਸਾਰਣੀ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ।

ਜੀਵਨ ਚਰਿਤ੍ਰ

ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਚਰਿਤ੍ਰ ਦੀਆਂ ਅਸਲੀ ਘਟਨਾਵਾਂ ਬਾਰੇ ਸਾਡੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਮਧਕਾਲ ਦੇ ਹੋਰਨਾਂ ਭਗਤਾਂ, ਸੰਤਾਂ ਜਾਂ ਕਵੀਆਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਸਮਾਚਾਰਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵਧੀਕ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੂਜਿਆਂ ਬਾਰੇ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਤੱਥਾਂ ਦੀ ਘਾਟ ਹੈ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਬਾਰੇ ਵੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸ੍ਰੋਤਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ ਠੋਸ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਤੱਥ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ। ਕੁਝ ਤੱਥ ਜਿਹੜੇ ਪੂਰੀ ਦ੍ਰਿੜਤਾ ਨਾਲ ਇਤਿਹਾਸਕ ਕਹੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹਨ :

1. ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ ਬਨਾਰਸ ਖੇਤਰ ਦੀ ਇਕ ਦਲਿਤ ਜਾਤਿ (ਚਮਾਰ) ਵਿਚ ਹੋਇਆ।

2. ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਵਡ-ਵਡੇਰੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਪਣੀ ਨਗਰੀ ਬਨਾਰਸ/ਕਾਸ਼ੀ ਵਿਚ ਢੋਰ ਢੋਵਣ ਦੀ ਕਾਰ ਕਰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਭਗਤ ਜੀ ਖੁਦ ਆਪ ਵੀ ਪਿਤਾ ਪੁਰਖੀ ਕਿਰਤ ਵਿਚ ਲਗੇ।

3. ਆਪਣੇ ਭਗਤੀ ਭਾਵਨਾ ਵਾਲੇ ਉਚੇ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਅਗੰਮੀ ਬਾਣੀ ਕਾਰਨ ਇਨ੍ਹਾਂ, ਸਮਕਾਲੀ ਸਮਾਜ ਵਿਚ,ਚੋਖੀ ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਠਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲਈ ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਚ ਕੁਲੀਨ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਸਹਿਣਾ ਪਿਆ। ਪਰੰਤੂ ਇਹ ਆਪਣੀ ਆਤਮਿਕ ਉਚਤਾ ਕਾਰਨ, ਜਾਤਿ-ਮਾਣ ਨਾਲ ਮੱਤੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਵਿਚ ਨਿਡਰ ਵਿਚਰ ਕੇ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਅਤੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਉਹੋ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਡੰਡਉਤ ਕਰਨ ਲਗੇ।

4. ਭਗਤ ਸ਼੍ਰਿਖਲਾ ਵਿਚ ਉਹ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਸਰਵ ਸ੍ਰੀ ਭਗਤ ਨਾਮਦੇਵ, ਕਬੀਰ, ਤ੍ਰਿਲੋਚਨ, ਸਧਨਾ ਤੇ ਭਗਤ ਸੈਨ ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ਹੋਏ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਜੇ ਇਹ ਕਿਸੇ ਦੇ ਸਮਕਾਲੀ ਵੀ ਸਨ ਤਾਂ ਵੀ ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਹੱਤ੍ਵ ਵਿਚ ਆਉਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ

ਭਗਤੀ-ਕਾਲ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਥਾਂ ਬਣਾ ਚੁੱਕੇ ਸਨ।

ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਕਰਨ ਯੋਗ ਤੱਥ ਉਪਰੋਕਤ ਹੀ ਆਖੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਜਿਸ ਦੀ ਪ੍ਰੋੜ੍ਹਤਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਦਰਜ ਭਗਤ-ਬਾਣੀ ਤੋਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਚਮਾਰ ਜਾਤੀ ਦੇ ਘਰ ਜਨਮ ਲੈਣ ਦਾ ਸੰਕੇਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਪਣੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਕਈ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ :

ਜਾਤੀ ਓਛਾ ਪਾਤੀ ਓਛਾ ਓਛਾ ਜਨਮੁ ਹਮਾਰਾ॥
ਰਾਜਾ ਰਾਮ ਕੀ ਸੇਵ ਨ ਕੀਨੀ ਕਹਿ ਰਵਿਦਾਸ ਚਮਾਰਾ॥

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਪੰਨਾ ੪੮੬

ਮੇਰੀ ਜਾਤਿ ਕਮੀਨੀ ਪਾਤਿ ਕਮੀਨੀ ਓਛਾ ਜਨਮੁ ਹਮਾਰਾ॥
ਤੁਮ ਸਰਨਾਗਤਿ ਰਾਜਾ ਰਾਮ ਚੰਦ ਕਹਿ ਰਵਿਦਾਸ ਚਮਾਰਾ॥

ਉਹੀ, ਪੰਨਾ ੬੫੯

ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬਨਾਰਸ ਦੇ ਵਾਸੀ ਹੋਣ, ਮਰੇ ਹੋਏ ਡੰਗਰ ਢੋਵਣ ਦੀ ਕਾਰ ਕਰਨ ਦੀ ਸੂਚਨਾ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਪਣੀ ਰਚਨਾ ਵਿੱਚੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ :

ਮੇਰੀ ਜਾਤਿ ਕੁਟ ਬਾਢਲਾ ਢੋਰ ਢੋਵੰਤਾ
ਨਿਤਹਿ ਬਨਾਰਸੀ ਆਸ ਪਾਸਾ॥ ਉਹੀ, ੧੨੯੩

ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਾਇਆ ਤਿਆਗੀ, ਢੋਰ ਢੋਵਣ, ਭਗਤੀ ਵਿਚ ਦ੍ਰਿੜ ਤੇ ਪੂਰੇ ਹੋਣ ਦੀ ਸੂਚਨਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਮਕਾਲੀ ਭਗਤ ਧੰਨਾ ਤੇ ਕੁਝ ਚਿਰ ਪਿੱਛੋਂ ਹੋਏ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਤੋਂ ਵੀ ਭਲੀ ਭਾਂਤ ਮਿਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ :

ਰਵਿਦਾਸੁ ਢੁਵੰਤਾ ਢੋਰ ਨੀਤਿ ਤਿਨਿ ਤਿਆਗੀ ਮਾਇਆ
ਪਰਗਟੁ ਹੋਆ ਸਾਧ ਸੰਗਿ ਹਰਿ ਦਰਸਨੁ ਪਾਇਆ॥ ਉਹੀ, ੪੮੭
... ...
ਜਨੁ ਰਵਿਦਾਸ ਚਮਾਰੁ ਹੋਇ ਚਹੁ ਵਰਨਾਂ ਵਿਚਿ ਕਰਿ ਵਡਿਆਈ॥

ਵਾਰ ੧੨, ਪਉੜੀ ੧੫

ਭਗਤਿ ਸ੍ਰਿੰਖਲਾ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਥਾਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਪਣੀ ਰਚਨਾ ਤੋਂ, ਭਗਤ ਧੰਨਾ ਜੱਟ ਤੇ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਅਤੇ ਹੋਰ ਭਗਤਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਤੋਂ ਇਸ਼ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਿੱਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ :

ਹਰਿ ਕੇ ਨਾਮ ਕਬੀਰ ਉਜਾਗਰ॥ ਜਨਮ ਜਨਮ ਕੇ ਕਾਟੇ ਕਾਗਰ॥

ਨਿਮਤ ਨਾਮਦੇਉ ਦੂਧੁ ਪੀਆਇਆ।। ਤਉ ਜਗ ਜਨਮ ਸੰਕਟ ਨਹੀਂ ਆਇਆ।
ਜਨ ਰਵਿਦਾਸ ਰਾਮ ਰੰਗਿ ਰਾਤਾ।। ਇਉ ਗੁਰ ਪਰਸਾਦਿ ਨਰਕ ਨਹੀਂ ਜਾਤਾ।।
ਉਹੀ, ੪੮੭

ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਵੈ ਸਿੱਧ ਤੱਥਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਬਾਕੀ ਜੋ ਵੀ ਸੂਚਨਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਬਾਰੇ ਮਿਲਦੀ ਹੈ, ਵਿਵਾਦ ਗ੍ਰਸਤ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਕਈ ਤੱਥਾਂ ਬਾਰੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸ੍ਰੋਤਾਂ ਵਿਚ ਕੋਈ ਸੂਚਨਾ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਅਤੇ ਕੁੱਝ ਤੱਥ ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਸਵੈ ਰਚਨਾ ਨਾਲ ਮੇਲ ਨਹੀਂ ਖਾਂਦੇ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਅਟਕਲਾਂ ਲਾਉਂਦਿਆਂ ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਮੱਤ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਹਨ। ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਜਨਮ-ਮਿਤੀ ਲਓ। ਇਸ ਬਾਰੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਮੱਤ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹਨ:

1. ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ ਮਾਘ ਸੁਦੀ 15, ਸੰਮਤ 1433 ਬਿ/ 1376 ਈ. ਨੂੰ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਮੱਤ ਦੇ ਆਗੂ ਅਚਾਰਯਾ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਸਿੰਘ ਆਜਾਦ ਹਨ।[3] ਸੁਯੋਗ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦਾ ਇਹ ਮੱਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਬਾਰੇ ਪਰੰਪਰਾਗਤ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਇਸ ਸਾਖੀ ਉਤੇ ਆਧਾਰਤ ਹੈ :

ਚੌਦਾਂ ਸੈ ਤੇਤੀਸ ਕੀ ਮਾਘ ਸੁਦੀ ਪੰਦ੍ਰਾਸ।।
ਦੁਖੀਓ ਕੇ ਕਲਿਆਨ ਹਿਤ ਪ੍ਰਗਟੇ ਸ੍ਰੀ ਰਵਿਦਾਸ।।

ਪਰ ਇਹ ਸਾਖੀ ਕਿਸ ਸ੍ਰੋਤ ਤੋਂ ਲਈ ਗਈ ਹੈ, ਇਸ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਉਲੇਖ ਨਹੀਂ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਸਾਡੀ ਪਕੜ ਵਿਚ ਆਏ ਕਿਸੇ ਹੱਥ ਲਿਖਿਤ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਸਾਨੂੰ ਵੇਖਣ ਨੂੰ ਮਿਲੀ ਹੈ।

2. ਅਖਿਲ ਭਾਰਤੀ ਰਵਿਦਾਸ ਸਾਹਿਤਯ ਪ੍ਰੀਸ਼ਦ (ਰਜਿ.) ਦਿੱਲੀ ਵਾਲੇ ਵੀ ਭਗਤ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ ਮਾਘ ਦੀ ਪੂਰਨਮਾਸ਼ੀ ਸੰਮਤ 1433 ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਹੀ ਮੰਨਦੇ ਹਨ।

3. ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ 1454-55 ਬਿ./ 1397 ਈ. ਦੇ ਨੇੜੇ ਕਿਤੇ ਹੋਇਆ ਇਸ ਮੱਤ ਨੂੰ ਮੰਨਣ ਵਾਲਿਆਂ ਵਿਚ ਡਾ. ਰਾਮਾ ਨੰਦ ਸ਼ਾਸਤਰੀ, ਡਾ. ਭਗਤਵਤ ਮਿਸ਼ਰ ਤੇ ਡਾ. ਰਾਮ ਕੁਮਾਰ ਵਰਮਾ ਦੇ ਨਾਂ ਗਿਣਾਏ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ।[4]

---

3. ਰਵਿਦਾਸ ਦਰਸ਼ਨ, ਪੰਨਾ 72.
4. ਸੰਤ ਰੈਦਾਸ ਔਰ ਉਨਕਾ ਕਾਵਯ, ਪੰਨਾ 84, 'ਹਿੰਦੀ ਸਾਹਿਤਯ ਕਾ ਆਲੋਚਨਾਤਮਕ ਇਤਿਹਾਸ', ਪੰਨਾ 224.

4. ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ ਸੰਮਤ 1471 ਬਿ./ 1414 ਈ. ਵਿਚ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਖਿਆਲ ਦੇ ਸਮਰਥਕ ਡਾ. ਗੋਵਿੰਦ ਤ੍ਰਿਗੁਣਾਯਤ ਅਤੇ ਸੰਤ ਰਾਮ ਕੁਰੀਲ ਆਦਿ ਹਨ।[5]

5. ਆਲ ਇੰਡੀਆ ਆਦਿ ਧਰਮ ਮਿਸ਼ਨ ਅਤੇ ਬਨਾਰਸ ਦੇ ਰਵਿਦਾਸ ਮੰਦਰ ਅੰਦਰ ਸਥਾਪਤ ਗ੍ਰੰਥ ਅਨੁਸਾਰ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ ਹਾੜ ਦੀ ਪੂਰਨਿਮਾ 1471 ਬਿ. ਨੂੰ ਹੋਇਆ।[6]

6. ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ ਸੰਮਤ 1500 ਬਿ./ 1443 ਈ. ਦੇ ਨੇੜੇ ਕਿਤੇ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਮੱਤ ਦੇ ਧਾਰਣੀ ਡਾ. ਯੋਗੇਂਦਰ ਸਿੰਹੁ ਹਨ।[7]

ਉਪਰੋਕਤ ਅਨੁਸਾਰ ਭਗਤ ਜੀ ਦੀ ਜਨਮ-ਮਿਤੀ ਬਾਰੇ ਛੇ ਮੱਤ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਸਿੱਧ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਆਧਾਰ ਕੋਈ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਸ੍ਰੋਤ ਨ ਹੋ ਕੇ ਪਰੰਪਰਾਵਾਦੀ ਵਧੇਰੇ ਹੈ। ਇਸ ਪਰੰਪਰਾ ਦੀ ਸਾਂਝੀ ਕੜੀ ਭਗਤ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ ਪੂਰਨਮਾਸ਼ੀ ਨੂੰ ਅਤੇ ਐਤਵਾਰ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਹੋਣ ਬਾਰੇ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਲਗਪਗ ਸਾਰੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਸਵੀਕਾਰ ਕੀਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਨਾਮ ਰਵਿ+ਦਾਸ ਰਖਣ ਬਾਰੇ ਵੀ ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ ਐਤਵਾਰ ਨੂੰ ਹੋਣ ਦੀ ਪਰੰਪਰਾ ਹੈ। ਹੁਣ ਦੇਖਣਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਸਾਂਝੀ ਕੜੀ ਦੇ ਸੰਚੇ ਵਿਚ ਕਿਹੜੀਆਂ ਮਿਤੀਆਂ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ :

1. **ਮਾਘ ਸੁਦੀ 15, 1433 ਬਿ:** ਸਵਾਮੀ ਐਲ.ਡੀ. ਕਾਨੂਪਿਲੇ ਦੇ ਮਦਰਾਸ ਸਰਕਾਰ ਵਲੋਂ 1922 ਵਿਚ ਛਾਪੇ ਗਏ ਕੈਲੰਡਰ ਅਨੁਸਾਰ ਮਾਘ ਸੁਦੀ 15, 1433 ਬਿਕਰਮੀ ਨੂੰ 25 ਜਨਵਰੀ 1377 ਈ. ਦਿਨ ਐਤਵਾਰ ਤੇ ਬਹੁਲਾ ਪਕਸ਼ ਸੀ। ਏਸੇ ਦਿਨ, ਪੂਰਨਮਾਸ਼ੀ ਵੀ ਹੈ। ਇਸ ਸਾਲ ਕਲਿਜੁਗ ਸੰਮਤ 4478 ਅਤੇ ਸਾਕਾ ਸੰਮਤ 1299 ਅਤੇ ਮੇਸ਼ਾ ਸੰਕ੍ਰਾਂਤ ਹੈ।[8]

---

5. 'ਹਿੰਦੀ ਕੀ ਨਿਰਗੁਣ ਕਾਵਯਧਾਰਾ ਔਰ ਉਸ ਕੀ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਪ੍ਰਿਸ਼ਟ ਭੂਮੀ, 'ਭਗਵਾਨ ਰਵਿਦਾਸ ਕੀ ਸਤਯ ਕਥਾ', ਪੰਨਾ 33, ਡਾ. ਧਰਮਪਾਲ ਮੈਨੀ ਕ੍ਰਿਤ 'ਸੰਤੋ ਕੇ ਧਾਰਮਿਕ ਵਿਸ਼ਵਾਸ' ਤੋਂ ਉਧਰਿਤ, ਪੰਨਾ 378.
6. ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਅਜੀਤ, 30 ਜਨਵਰੀ 1977 ਅਤੇ ਨਿਜੀ ਯਾਤਰਾ
7. ਸੰਤ ਰੈਦਾਸ, ਪੰਨਾ 12.
8. ਸਿ. ਰੈ. ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਹੱ. ਲਿ. ਨੰ. 5398, ਪੰ 28.

2. **1455-66 ਬਿਕ੍ਰਮੀ:** ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਸੰਮਤ 1455 ਦੀ, 15 ਹਾੜ ਨੂੰ 14 ਜੁਲਾਈ 1398 ਈ. ਦਿਨ ਐਤਵਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਇਸ ਦਿਨ ਬਹੁਲਾ ਪਕਸ਼ ਦੀ 15, ਤੇ ਅਮਾਵਸ ਦਾ ਦਿਨ ਸੀ। 1 ਹਾੜ ਸੰਮਤ 1455 ਦੀ 29 ਜੂਨ 1398 ਈ. ਨੂੰ ਪੂਰਨਮਾਸ਼ੀ ਤਾਂ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਪਰ ਦਿਨ ਸ਼ਨਿਚਰਵਾਰ ਬੈਠਦਾ ਹੈ। ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ 1456 ਸੰਮਤ ਦੀ 1 ਹਾੜ 1456 ਸੰਮਤ ਨੂੰ ਬਹੁਲਾ ਪਕਸ 10.30 ਦਿਨ ਐਤਵਾਰ 29 ਜੂਨ 1399 ਈ. ਬਣਦਾ ਹੈ ਪਰ ਇਸ ਦਿਨ ਪੂਰਨਮਾਸ਼ੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਮੱਤ ਦੇ ਧਾਰਨੀ ਵਿਦਵਾਨ ਕਿਸੇ ਨਿਸਚਿਤ ਮਿਤੀ ਵੱਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਅਤੇ ਕੇਵਲ ਸੰਮਤ ਦਾ ਹੀ ਉਲੇਖ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਕਿਸੇ ਨਿਸਚਿਤ ਸਿੱਟੇ ਤੇ ਪੁਜਣਾ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਜਾਪਦਾ।

3. **ਸੰਮਤ 1471 :** ਸੀਰ ਗੋਵਰਧਨਪੁਰ ਵਾਲੇ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਤੇ ਕੁਝ ਹੋਰ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਇਸ ਸੰਮਤ ਨਾਲ 1 ਹਾੜ ਜੋੜਿਆ ਹੈ। ਪਰ 1 ਹਾੜ 1471 ਸੰਮਤ ਨੂੰ 29 ਜੂਨ 1441 ਈ. ਅਤੇ ਦਿਨ ਸ਼ੁਕਰਵਾਰ ਬਣਦਾ ਹੈ।[9] ਕੁਝ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਸੰਮਤ ਨਾਲ ਮਾਘ ਦੀ ਪੂਰਨਮਾਸ਼ੀ ਜੋੜੀ ਹੈ। ਪਰ ਮਾਘ ਦੀ ਪੂਰਨਮਾਸ਼ੀ 29 ਮਾਘ 1471 ਸੰਮਤ ਨੂੰ 23 ਫਰਵਰੀ 1415 ਈ. ਅਤੇ ਦਿਨ ਸ਼ਨਿਚਰਵਾਰ ਬਣਦਾ ਹੈ।[10] ਹਾੜ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਪੂਰਨਮਾਸ਼ੀ 5 ਹਾੜ 1471 ਨੂੰ ਦਿਨ ਮੰਗਲਵਾਰ 3 ਜੁਲਾਈ 1414 ਨੂੰ ਆਉਂਦੀ ਹੈ[11] ਜਦੋਂ ਕਿ ਮਾਘ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਸੰਮਤ 1470 ਨੂੰ 4 ਫਰਵਰੀ 1414 ਈ. ਦਿਨ ਐਤਵਾਰ ਨੂੰ ਪੂਰਨਮਾਸ਼ੀ ਬਣਦੀ ਹੈ।[12] ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ 1 ਹਾੜ 1471 ਬਿ. ਅਤੇ ਮਾਘ ਦੀ ਪੂਰਨਮਾਸ਼ੀ 1471 ਬਿ. ਵਾਲੀ ਮਿਤੀ, ਐਤਵਾਰ ਤੇ ਪੂਰਨਮਾਸ਼ੀ ਵਾਲੇ ਸੰਚੇ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀਆਂ। 1471 ਬਿ. ਦੇ ਨੇੜੇ ਜਿਹੜੇ ਐਤਵਾਰਾਂ ਨੂੰ ਪਹਿਲੀ ਹਾੜ ਦੀ ਪੂਰਨਮਾਸ਼ੀ ਆਉਂਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਸੰਮਤ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹਨ :

ਸੰਮਤ	ਮਹੀਨਾ	ਈ. ਸਾਲ
1462	28 ਜੂਨ	1405

9. ਉਹੀ, ਪੰਨਾ 30.
10. ਉਕਤ, ਪੰਨਾ 32.
11. ਉਕਤ.
12. ਉਕਤ, ਪੰਨਾ 30.

1466	29 ਜੂਨ	1410
1473	28 ਜੂਨ	1416
1478	29 ਜੂਨ	1421
1484	29 ਜੂਨ	1427
1495	29 ਜੂਨ	1438
1501	28 ਜੂਨ	1444

ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਾੜ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਸੰਮਤ 1471 ਨੂੰ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨ੍ਹਾਂ ਅੰਦਰ ਐਤਵਾਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹਨ :

1. 3 ਹਾੜ, 1 ਜੁਲਾਈ 1414 ਈ.
2. 10 ਹਾੜ, 8 ਜੁਲਾਈ 1414 ਈ.
3. 17 ਹਾੜ, 15 ਜੁਲਾਈ 1414 ਈ.
4. 24 ਹਾੜ, 22 ਜੁਲਾਈ 1414 ਈ.
5. 31 ਹਾੜ, 29 ਜੁਲਾਈ 1414 ਈ.

ਪਰ ਇਸ ਮਹੀਨੇ ਪੂਰਨਮਾਸ਼ੀ 5 ਹਾੜ 1471 ਬਿ., 3 ਜੁਲਾਈ 1414 ਈ. ਦਿਨ ਮੰਗਲਵਾਰ ਨੂੰ ਹੀ ਆਉਂਦੀ ਹੈ।

ਇਸ ਸਾਰੇ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਤੋਂ ਸਿੱਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪੂਰਨਮਾਸ਼ੀ ਤੇ ਐਤਵਾਰ ਵਾਲੀ ਪਰੰਪਰਾ ਦੇ ਸੰਚੇ ਵਿਚ ਕੇਵਲ ਮਾਘ ਸੁਦੀ ਪੰਦਰਾਂ 1433 ਬਿਕਰਮੀ ਵਾਲੀ ਧਾਰਨਾ ਹੀ ਠੀਕ ਆਉਂਦੀ ਹੈ।[13] ਭਾਵੇਂ ਇਸ ਧਾਰਨਾ ਦੀ ਪ੍ਰੋੜਤਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਸ੍ਰੋਤ ਸੰਦੇਹ ਯੁਗਤ ਅਤੇ ਭਗਤ ਜੀ ਦੀ ਸ੍ਵੈ ਰਚਨਾ 'ਚੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਪਰ ਵਿਗਿਆਨਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਏਹੋ ਮਿਤੀ ਵਧੇਰੇ ਠੀਕ ਸਿੱਧ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਵੀ ਇਸ ਨੂੰ ਮਾਨਤਾ ਦੇ ਦਿੱਤੀ ਹੈ।

---

13. ਜੇਕਰ ਸੁਆਮੀ ਕਨ੍ਹਪਿਲੇ ਦੀਆਂ ਦਰਸਾਈਆਂ ਮਿਤੀਆਂ ਨੂੰ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਕੈਲੰਡਰ ਦੇ ਨਿਯਮ ਅਨੁਸਾਰ ਪਰਖੀਏ ਤਾਂ ਇਸ ਵਿਚ ਦਿਨ ਦਾ ਫਰਕ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਕੈਲੰਡਰ ਨੂੰ ਕਈ ਵਾਰ ਅਗਾਂਹ ਪਿਛਾਂਹ ਕਰਕੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਵਾਧਾ ਘਾਟਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਅਸੀਂ ਸਵਾਮੀ ਕਨ੍ਹਪਿਲੇ ਵਲੋਂ ਦਰਸਾਈਆਂ ਮਿਤੀਆਂ ਤੇ ਦਿਨਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਆਧਾਰ ਬਣਾਇਆ ਹੈ।

ਪਰ ਕੁਝ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਇਸ ਨਾਲ ਸਹਿਮਤ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਲੋੜ ਹੈ ਕਿ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸੰਸਥਾਵਾਂ, ਸੰਤ ਮਹਾਂ ਪੁਰਸ਼ ਤੇ ਸੁਯੋਗ ਵਿਦਵਾਨ ਇਸ ਤੱਥ ਬਾਰੇ ਅੰਤਮ ਨਿਰਨਾ ਕਰ ਲੈਣ।

ਜਨਮ-ਸਥਾਨ : ਜਨਮ-ਮਿਤੀ ਵਾਂਗ ਹੀ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਜਨਮ-ਸਥਾਨ ਬਾਰੇ ਵੀ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਵਿਚ ਕਾਫੀ ਮਤਭੇਦ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸ੍ਰੋਤਾਂ ਤੋਂ ਜੋ ਅਤਾ-ਪਤਾ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਉਸ ਬਾਰੇ ਇਕ ਮੱਤ ਨਹੀਂ। ਹੁਣ ਤਕ ਜੋ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਸਾਹਿੱਤ ਸਾਮਗ੍ਰੀ ਸਾਡੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਈ ਹੈ, ਉਸ ਅਨੁਸਾਰ ਆਪ ਜੀ ਬਨਾਰਸ ਦੇ ਆਸ ਪਾਸ ਪੈਦਾ ਹੋਏ। ਇਸ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਪ੍ਰਮਾਣ, ਅੰਤਰ ਸਾਖੀ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਤ ਦਾਸ ਰਚਿਤ 'ਰੈਦਾਸ ਪਰਿਚਈ' ਹੈ।

ਉਪਰੰਤ ਸ੍ਰੀ ਬਖ਼ਸ਼ੀ ਦਾਸ ਜੋ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਅਨਿਨ ਭਗਤ ਸਨ, ਨੇ 'ਰੈਦਾਸ ਰਮਾਯਣ' ਅੰਦਰ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਜਨਮ-ਸਥਾਨ ਬਾਰੇ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਲਿਖਿਆ ਹੈ :

> 'ਕਾਸ਼ੀ ਢਿੰਗ ਮਾਂਡੂਰ ਸਥਾਨਾ, ਸੂਦਰ ਵਰਣ ਕਰਤ ਗੁਜ਼ਰਾਨਾ।।
> ਮਾਂਡੂਰ ਨਗਰ ਲੀਨ ਅਵਤਾਰਾ, ਰਵਿਦਾਸ ਸ਼ੁਭ ਨਾਮ ਹਮਾਰਾ।।[14]

ਜਨਮ ਸਾਖੀਆਂ ਦੇ ਕਰਤਾ ਬਰਕਤ ਸਿੰਘ ਅਨੰਦ, ਸੰਤ ਕਾਲਾ ਸਿੰਘ ਨਾਮਧਾਰੀਆ, ਸ੍ਰੀ ਹਰੀਸ਼ ਚੰਦਰ, ਸ੍ਰੀ ਰਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਸਚਦੇਵ ਆਦਿ ਨੇ ਭੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਨੂੰ ਅਧਾਰ ਬਣਾ ਕੇ ਆਪ ਦਾ ਜਨਮ ਬਨਾਰਸ ਦੇ ਆਸ ਪਾਸ ਹੀ ਮੰਨਿਆ ਹੈ।[15] ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਆਚਾਰੀਆ ਪ੍ਰਿਥੀ ਸਿਹੁੰ ਅਜ਼ਾਦ ਲਿਖਦੇ ਹਨ "ਸੰਤ ਭਗਤ ਤਥਾ ਕਵੀ ਗੁਰੂ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਕਾ ਜਨਮ ਚੰਦਰਵੰਸੀ (ਹੰਵਰ) ਚਮਾਰ ਜਾਤਿ ਮੇਂ ਬਨਾਰਸ ਕੇ ਸਮੀਪ ਮਾਂਡੂਰ ਅਥਵਾ ਮੰਡੂਰ ਗ੍ਰਾਮ ਮੇਂ ਹੂਆ ਥਾ।"[16]

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਡਾ. ਗੋਬਿੰਦ ਤ੍ਰਿਗੁਣਾਇਤ ਲਿਖਦੇ ਹਨ "ਨਿਸ਼ਚੇ ਹੀ ਉਨ ਕਾ ਜਨਮ ਬਨਾਰਸ ਮੇਂ ਹੀ ਕਿਸੀ ਸਥਾਨ ਪਰ ਹੂਆ ਹੋਗਾ।[17]

---

14. ਰਾਧੇ ਸ਼ਿਆਮ ਮਿਸ਼ਰ, ਨਿੱਜੀ ਸੰਗ੍ਰਹਿ
15. ਮੇਰੀ ਜਾਤਿ ਕੁਟ ਬਾਂਢਲਾ ਢੋਰ ਢੋਵੰਤਾ, ਨਿਤਹਿ ਬਨਾਰਸ ਆਸ ਪਾਸਾ।।
    ਗੁ. ਗ੍ਰੰ., ਪੰਨਾ 1293.
16. ਰਵਿਦਾਸ ਦਰਸ਼ਨ, ਪੰਨਾ 64.
17. ਹਿੰਦੀ ਕੀ ਨਿਰਗੁਣ ਕਾਵਿ ਧਾਰਾ ਔਰ ਉਸਕੀ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਪ੍ਰਿਸ਼ਟ-ਭੂਮੀ, 1961. ਪੰਨਾ 33.

ਪਰ ਕੁਝ ਵਿਦਵਾਨ ਇਸ ਉਪਰੋਕਤ ਕਥਨ ਨਾਲ ਸਹਿਮਤ ਨਹੀਂ ਹਨ, ਉਹ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ ਰਾਜਿਸਥਾਨ ਜਾਂ ਗੁਜਰਾਤ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਥਾਂ ਹੋਇਆ ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਦਾਹਵਾ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ :

ੳ) ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਅਜ ਵੀ ਰਾਜਿਸਥਾਨ ਤੇ ਗੁਜਰਾਤ ਵਿਚ ਮਿਲਦੇ ਹਨ।

ਅ) ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਧੇਰੇ ਕਰਕੇ ਰਾਜਿਸਥਾਨੀ ਤੇ ਗੁਜਰਾਤੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਵਾਲੀ ਹੈ।

ੲ) ਰਾਜਿਸਥਾਨ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸ਼ਹਿਰ ਚਿਤੌੜ ਜਿਥੋਂ ਦੀ ਰਾਣੀ ਝਾਲਾ ਬਾਈ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਨੂੰਹ ਮੀਰਾਂ ਬਾਈ ਸਨ, ਵਿਚ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਛਤਰੀ ਬਣੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਛਤਰੀ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿਚ ਬਣਾਈ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ ਛਤਰੀ ਅੰਦਰਲੇ ਮੰਦਰ ਵਿਚ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਪੈਰ ਚਿੰਨ੍ਹ ਵੀ ਵਿਖਾਏ ਗਏ ਹਨ। ਏਥੇ ਹੀ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਅਕਾਲ ਚਲਾਣਾ ਹੋਇਆ ਦੱਸਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਸ) ਰਾਜਿਸਥਾਨ ਵਿਚ ਹੀ ਮਾਂਡੋਗੜ ਨਾਂ ਦੇ ਇਕ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਇਕ ਕੁੰਡ ਅਤੇ ਕੁਟੀ ਬਣੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਵਿਦਵਾਨ ਮਾਂਡੂਰ ਦਾ ਰਾਜਿਸਥਾਨੀ ਉਚਾਰਨ ਇਸੇ ਮਾਂਡੋਗੜ ਨੂੰ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਦਾਹਵਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਹ ਇਸ ਮਾਂਡੋਗੜ ਵਿਖੇ ਪੈਦਾ ਹੋਏ।

ਪਰ ਉਪਰੋਕਤ ਸਾਰੇ ਵਿਚਾਰ,ਹੇਠ-ਲਿਖੀ ਪੁਣਛਾਣ ਉਪਰੰਤ ਠੀਕ ਸਾਬਤ ਹੁੰਦੇ ਨਹੀਂ ਲਗਦੇ :

1. ਜਿਥੋਂ ਤਕ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਗੁਜਰਾਤ ਤੇ ਰਾਜਿਸਥਾਨ ਵਿਚ ਵਧੇਰੇ ਭਗਤ ਹੋਣ ਦਾ ਸੁਆਲ ਹੈ ਇਸ ਅਧਾਰ ਉਤੇ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ ਗੁਜਰਾਤ ਜਾਂ ਰਾਜਿਸਥਾਨ ਵਿਚ ਮੰਨਣਾ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਕਿਉਂਕਿ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੀਰ ਪੈਗੰਬਰ ਤੇ ਮਹਾਂਪੁਰਸ਼ ਹੋਏ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ, ਜਨਮ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਪ੍ਰਾਂਤ ਵਿਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਤੇ ਪੈਰੋਕਾਰ ਹੋਰ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਵਧੇਰੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਤਾਂ ਮੰਨਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਰਾਣੀ ਝਾਲਾ ਬਾਈ, ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਚੇਲੀ ਹੋਣ ਕਾਰਨ, ਆਪਣੇ ਰਾਜ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੇਠ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਰ

ਕੇ ਭਗਤ ਜੀ ਦੇ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਬਣਾਉਣ ਵਿਚ ਸਫਲ ਹੋ ਗਈ ਹੋਵੇ। ਏਸੇ ਕਾਲ ਵਿਚ ਰਾਜਿਸਥਾਨ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ਨੋਈ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਦੇ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਵੀ ਹੋਏ ਹਨ। ਦੇਵਨੇਤ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਮਾਂ 1530 ਤੋਂ 1600 ਸੰਮਤ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ (ਵੇਖੋ "ਜੰਭੋ ਜੀ, ਵਿਸ਼ਨੋਈ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਔਰ ਸਾਹਿਤਯ" ਭਾਗ 2, ਪੰਨਾ 612-15) ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਕਈ ਵਿਦਵਾਨ ਇਸ ਭੁਲੇਖੇ ਦੇ ਸ਼ਿਕਾਰ ਵੀ ਹੋਏ ਜਾਪਦੇ ਹਨ। ਏਥੋਂ ਤਕ ਕਿ ਕੁਝ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਛਤ੍ਰਪਾਲ ਦੀ ਰਚਨਾ ਵੀ ਬਨਾਰਸ ਵਾਲੇ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਨਾਲ ਜੋੜ ਦਿਤੀ ਹੈ ਜੋ ਸਰਾਸਰ ਭੁੱਲ ਹੈ।

2. ਜਿਥੋਂ ਤਕ ਇਲਾਕੇ ਦੀ ਬੋਲੀ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪੈਣ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਹੈ ਇਹ ਗੱਲ ਵੀ ਵਧੇਰੇ ਮਹੱਤਾ ਵਾਲੀ ਨਹੀਂ। ਕਿਉਂਕਿ ਸੰਤ-ਪੁਰਸ਼, ਦੇਸ਼-ਰਟਨ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਵਿਚ ਵੱਖ ਵੱਖ ਇਲਾਕਿਆਂ ਦੀਆਂ ਬੋਲੀਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪੈ ਜਾਣਾ ਸੁਭਾਵਕ ਹੈ। ਉਪਰੰਤ ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਆਪਣਾ ਹੱਥ ਲਿਖਿਤ ਜਾਂ ਸਮਕਾਲੀ ਸ੍ਰੋਤ ਗ੍ਰੰਥ ਤਾਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਵਧੇਰੇ ਸ੍ਰੋਤ ਗ੍ਰੰਥ ਰਾਜਿਸਥਾਨ ਵਿਚ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਲਿਪੀ-ਕਾਰਾਂ ਉਤੇ ਸਥਾਨਕ ਬੋਲੀ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪੈਣਾ ਕੁਦਰਤੀ ਹੈ।

3-4 ਜਿਥੋਂ ਤਕ ਚਿਤੌੜ ਵਿਚ ਰਵਿਦਾਸ-ਛਤਰੀ, ਅਤੇ ਮਾਂਡੋਗੜ ਵਿਚ 'ਰਵਿਦਾਸ ਕੁਟੀ' ਤੇ 'ਕੁੰਡ' ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਹੈ, ਇਸ ਆਧਾਰ ਉਤੇ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ ਇਥੋਂ ਦਾ ਜੰਮਪਲ ਮੰਨ ਲੈਣਾ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੀ ਜਚਦਾ ਨਹੀਂ ਕਿਉਂਕਿ ਸੰਤਾਂ ਮਹਾਤਮਾਵਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਵੱਖ ਵੱਖ ਥਾਵਾਂ ਉਪਰ ਯਾਦਗਾਰਾਂ ਸੁਭਾਵਕ ਹੀ ਕਾਇਮ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ-ਸਥਾਨ, ਪਟਨਾ ਸਾਹਿਬ ਹੈ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ। ਲੇਕਿਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਪਿਆ। ਜਦੋਂ ਕਿ ਭਾਰਤ ਦੇ ਹਰ ਪ੍ਰਾਂਤ ਅਤੇ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ (ਬਗਦਾਦ ਆਦਿ) ਵੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਯਾਦਗਾਰਾਂ ਕਾਇਮ ਹਨ। ਚਿਤੌੜ ਵਿਚ ਰਵਿਦਾਸ-ਛਤਰੀ ਅਤੇ ਉਥੇ ਹੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਮਾਧਿ ਹੋਣ ਦੇ ਦਾਅਵੇ ਬਾਰੇ ਸੰਪਾਦਕ ਨੇ ਖੁਦ ਪੁਣਛਾਣ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਚਿਤੌੜ ਵਿਚ ਐਸਾ ਕੋਈ ਸਰਕਾਰੀ, ਅਰਧ ਸਰਕਾਰੀ ਜਾਂ ਪਰੰਪਰਾਗਤ ਪ੍ਰਮਾਣ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ ਜੋ ਚਿਤੌੜ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚ ਸਥਾਪਤ ਕੁੰਭ ਸ਼ਿਆਮ ਨੇੜੇ ਮੀਰਾਂ ਬਾਈ ਦੇ ਮੰਦਰ ਕੋਲ ਬ ਇਕ ਯਾਦਗਾਰੀ ਚਬੂਤਰੇ ਉਪਰ ਪੈਰਾਂ ਦੇ ਨਿਸ਼ਾਨ ਤੇ ਉਸਦੀ ਛੱਤ ਉਤੇ ਪੰਚਾਂਗ ਮੂਰਤੀ ਨੂੰ ਭਗਤ

ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਦਸ ਸਕੇ। ਕਿਲ੍ਹੇ ਅੰਦਰਲੇ ਅਧਿਕਾਰੀ ਤੇ ਮੰਦਰ ਦੇ ਪੁਜਾਰੀ, ਇਸ ਸਥਾਨ ਨੂੰ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦੇ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਉਹ ਇਸ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਸੰਤ ਮਹਾਂ-ਪੁਰਸ਼ ਦਾ ਸਿਧ ਕਰ ਸਕੇ ਹਨ। ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਘਾਵਰੀ ਨਦੀ ਉਪਰ ਸਾਰੇ ਸੰਤਾਂ ਦੀਆਂ ਸਮਾਧੀਆਂ ਦਾ ਨਿਰੀਖਣ ਵੀ ਕੀਤਾ ਹੈ ਹਰ ਸਮਾਧ ਉਤੇ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸੰਤ ਮਹਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ ਵੀ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਸਿਧ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਇਸ ਲਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਯਾਦਗਾਰਾਂ ਨੂੰ ਅਧਾਰ ਮੰਨ ਕੇ ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਰਾਜਿਸਥਾਨ ਦਾ ਜੰਮਪਲ ਆਖਿਆ ਜਾ ਸਕਣਾ ਉਚਿਤ ਨਹੀਂ ਲਗਦਾ।

ਰੈਦਾਸ ਰਮਾਇਣ[18] ਦੀ ਇਕ ਤੁਕ ਨੂੰ ਅਧਾਰ ਬਣਾ ਕੇ ਆਪ ਨੂੰ ਮਾਂਡੋਗੜ (ਰਾਜਿ.) ਦਾ ਜੰਮਪਲ ਦਸਣ ਵਾਲੇ ਵਿਦਵਾਨ ਜੇਕਰ ਉਸ ਤੁਕ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਸਤਰ ਵੀ ਸਨਮੁਖ ਰਖਣ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ ਰਾਜਿਸਥਾਨੀ ਸਿੱਧ ਕਰਨ ਦੀ ਮਨੌਤ ਢਿੱਲੀ ਪੈ ਜਾਵੇਗੀ।

ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਵਿਚ ਇਸ ਗਲ ਉਤੇ ਵੀ ਮਤਭੇਦ ਹੈ ਕਿ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਮੰਡੂਰ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਜਾਂ ਕਾਸ਼ੀ ਵਿਚ। ਕਿਉਂਕਿ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਭਗਤ ਜੀ ਦੇ ਆਪਣੇ ਕਥਨ ਅਨੁਸਾਰ ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਕੁਟੰਬ ਬਨਾਰਸ ਦੇ ਆਸ ਪਾਸ ਹੋਣ ਦੀ ਸੂਚਨਾ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਸੰਪਾਦਕ ਨੇ ਖੁਦ ਇਸ ਬਾਰੇ ਖੋਜ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਗੋਪਾਲ ਮੰਦਰ ਵਾਲੇ ਤਾਂ ਪੈਰਾਂ ਤੇ ਪਾਣੀ ਨਹੀਂ ਪੈਣ ਦਿੰਦੇ। ਹਾਂ ਬਨਾਰਸ ਹਿੰਦੂ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੇ ਪੱਛਮੀ ਦਰਵਾਜੇ ਨੂੰ ਲੰਘ ਕੇ ਇਕ ਪਿੰਡ 'ਸੀਰ ਗੋਵਰਧਨ ਪੁਰਾ' (ਬਨਾਰਸ ਦਾ ਹੀ ਹਿਸਾ ਹੈ) ਨੂੰ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ-ਸਥਾਨ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਥੇ ਚਾਰ ਮੰਜ਼ਲਾ ਮੰਦਿਰ ਉਸਰਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਦੀਆਂ ਦੋ ਯਾਦਗਾਰੀ ਵਸਤਾਂ (ਇਕ ਰੰਬੀ ਤੇ ਸੰਖ) ਭੀ ਉਥੇ ਸਥਾਪਤ ਹਨ। ਪ੍ਰਬੰਧਕਾਂ ਦਾ ਦਾਹਵਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਵਸਤਾਂ ਮੰਦਰ ਦੀ ਖੁਦਾਈ ਸਮੇਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਵਸਤੀ ਦਾ ਪੁਰਾਤਨ ਨਾਮ ਗੁਰਧਨ ਪੁਰਾ ਸੀ। ਉਂਝ ਵੀ ਇਹ ਸਥਾਨ ਬਨਾਰਸ ਦੀ ਸਾਊ ਵਸਤੀ ਤੋਂ ਹਟਵੀਂ , ਨੀਵੀਂ ਜਿਹੀ ਗੰਧਿਤ, ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਛਪਰੀਆਂ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਚੰਮਾਰਾਂ ਦੀ ਰਿਹਾਇਸ, ਏਥੋਂ ਦੇ ਵਸਨੀਕ ਪੜ੍ਹਾਈ ਲਿਖਾਈ ਤੋਂ ਹੀਣ, ਅਤੇ ਦੀਨਤਾ ਭਾਵ ਵਾਲੇ ਹਨ ਜੋ ਇਸ ਗੱਲ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਕ ਹਨ ਕਿ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ ਏਥੇ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਸਮਕਾਲੀ ਸਮਾਜ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਕੁਨਬੇ ਨੂੰ ਨਫਰਤ, ਅਪਮਾਨ, ਅਤੇ

18. ਵੇਖੋ : ਫੁ. ਨੋ. 15.

ਨੀਚਤਾ ਦ੍ਰਿੜਾਉਣਾ ਵਾਲ ਵਿਹਾਰ ਦਿੰਦਾ ਸੀ। ਅਜ ਵੀ ਏਥੋਂ ਦੇ ਵਸਨੀਕਾਂ ਨੂੰ ਏਹੋ ਵਿਹਾਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਉਹ ਜੀਵਨ ਭਰ ਸਮਾਜਿਕ ਪੌੜੀ ਦੇ ਕਿਸੇ ਵਿਕਸਤ ਡੰਡੇ ਨੂੰ ਛੋਹ ਸਕਣ ਲਈ ਅਸਮਰਥ ਰਹਿਣ। ਮਧਕਾਲੀ ਨਗਰ ਯੋਜਨਾਵਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਵੀ ਸੂਦਰ ਜਾਤੀਆਂ ਨੂੰ ਸ਼ਹਿਰੀ ਵਸੋਂ ਤੋਂ ਹਟਵਾਂ ਰਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਸੰਭਵ ਹੈ ਏਹੋ ਸਥਾਨ ਬਨਾਰਸ ਦੇ ਚੰਮਾਰਾਂ ਦੀ ਉਸ ਸਮੇਂ ਬਸਤੀ ਹੋਵੇ। ਮੰਡੂਆ ਡੀਹ ਰੇਲਵੇ ਸਟੇਸ਼ਨ ਤੋਂ ਹਟਵਾਂ ਹੈ ਅਤੇ ਚੰਮ ਦੇ ਵਪਾਰ ਦਾ ਉਘਾ ਕੇਂਦਰ ਹੈ। ਏਥੋਂ ਲਹਿਰ ਤਲਾ ਵੀ ਨੇੜੇ ਹੈ। ਮਧਕਾਲ ਵਿਚ ਏਹ ਰਜਤਾ ਵਪਾਰੀਆਂ ਦਾ ਗੜ੍ਹ ਸੀ ਅਤੇ ਉਹ ਏਥੋਂ ਹੀ ਗੰਗਾ ਤਟ ਤੇ ਉਤਰਦੇ ਅਤੇ ਪਾਰ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਯਾਤਰੂਆਂ ਦਾ ਗੜ੍ਹ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਸੰਭਵ ਹੈ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਸਥਾਨ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਲਈ ਚੁਣਿਆ ਹੋਵੇ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਇਸ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਾਨਤਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ। ਏਥੇ ਚਰਮਕਾਰਾਂ ਦੀ ਚੋਖੀ ਵਸੋਂ ਹੈ ਅਤੇ ਏਥੋਂ ਦੇ ਅਜੋਕੇ ਵਸਨੀਕ ਸੀਰ ਗੋਵਰਧਨ ਪੁਰ ਦੇ ਚਰਮਕਾਰਾਂ ਨਾਲੋਂ ਖੁਸ਼ਹਾਲ ਅਤੇ ਪੜ੍ਹੇ ਲਿਖੇ ਹਨ। ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜਨਮ ਸੀਰ ਗੋਵਰਧਨ ਪੁਰ ਵਿਖੇ ਹੋਣਾ ਵਧੇਰੇ ਸੁਭਾਵਕ ਹੈ।

ਗੁਰ ਪ੍ਰਣਾਲੀ :

ਭਗਤਿ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਸਮੁੱਚੀ ਬਾਣੀ (ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ ਬਾਹਰ ਦੀ ਬਾਣੀ) ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਵੀ ਮਹਾਂਪੁਰਸ਼ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਗੁਰੂ ਪ੍ਰਗਟ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਪਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸ੍ਰੋਤਾਂ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਸਵਾਮੀ ਰਾਮਾਨੰਦ ਨੂੰ ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਗੁਰੂ ਦੱਸਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਅਨੰਤ ਦਾਸ ਰਚਿਤ ਰੈਦਾਸ ਪਰਿਚਈ ਅਤੇ ਸੰਤ ਨਾਭਾ ਦਾਸ ਦੀ 'ਭਗਤ ਮਾਲ' ਨੂੰ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। 'ਭਗਤ ਮਾਲ' ਵਿਚ ਹੇਠ-ਲਿਖੇ ਸਲੋਕ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਸਵਾਮੀ ਰਾਮਾਨੰਦ ਜੀ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿਧ 12 ਚੇਲਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ ਵੀ ਗਿਣਿਆ ਗਿਆ ਹੈ :

ਅਨੰਤਾਨੰਦ, ਕਬੀਰ, ਸ਼ਖਾ, ਸੁਰਸਰਾ, ਪਦਮਾਵਤੀ ਨਰਹਰਿ।
ਪੀਪਾ ਭਾਵਾਨੰਦ, ਰੈਦਾਸ, ਧੰਨਾ ਤੇ ਸੇਨੁ ਸੁਰਸਰਾ ਕੀ ਨਰਹਰਿ। ...ਛਪੈ 31

ਮੈਕਾਲਿਫ,[19] ਡਾ. ਰਾਮ ਕੁਮਾਰ ਵਰਮਾ,[20] ਰਾਮ ਚੰਦਰ ਸ਼ੁਕਲ,[21] ਡਾ.ਗਣਪਤਿ

---

19. *Sikh Religion, p.* 316
20. ਹਿੰਦੀ ਸਾਹਿਤ ਕਾ ਆਲੋਚਨਾਤਮਕ ਇਤਿਹਾਸ, ਦੂਜਾ ਸੰਸਕਰਣ, 1948, ਪੰਨਾ 320.
21. ਹਿੰਦੀ ਸਾਹਿਤਯ ਕਾ ਆਲੋਚਨਾਤਮਕ ਇਤਿਹਾਸ, 2015, ਪੰਨਾ 75.

ਚੰਦਰ ਗੁਪਤ,[22] ਡਾ.ਗੋਵਿੰਦ ਤ੍ਰਿਗੁਣਾਇਤ,[23] ਡਾ.ਬਦਰੀ ਨਰਾਇਣ ਸ੍ਰੀ ਵਾਸਤਵ,[24] ਗਿ.ਬਰਕਤ ਸਿੰਘ ਅਨੰਦ,[25] ਰਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਸਚਦੇਵ,[26] ਲਾਲ ਸਿੰਘ 'ਨਰੋਤਮ',[27] ਅਤੇ ਮਹੰਤ ਜਸਵੰਤ ਸਿੰਘ[28] ਆਦਿ ਨੇ "ਨਾਭਾ ਦਾਸ" ਦੀ 'ਭਗਤ ਮਾਲ' ਦੇ ਅਧਾਰ ਤੇ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ ਸਵਾਮੀ ਰਾਮਾਨੰਦ ਦਾ ਚੇਲਾ ਮੰਨਿਆ ਹੈ। ਮੈਕਾਲਿਫ ਸਾਹਿਬ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਹੀ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨਾਲ ਲਿਖਦੇ ਹਨ:

"He was certainly disciple of Ramanand and a contemporary of Kabir"[29]

ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਗੁਰ-ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਿੱਤੀ ਹੈ[30]

ਸ੍ਰੀ ਰਾਮਾਨੁਜ
|
ਸ੍ਰੀ ਦੇਵਾ ਨੰਦ
|
ਸ੍ਰੀ ਹਰੀਆ ਨੰਦ
|
ਸ੍ਰੀ ਰਾਮਾ ਨੰਦ
|
ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ

---

22. ਹਿੰਦੀ ਸਾਹਿਤਯ ਕਾ ਵੈਗਿਆਨਿਕ ਇਤਿਹਾਸ, 1965, ਪੰਨਾ 208.
23. ਹਿੰਦੀ ਕੀ ਨਿਰਗੁਣ ਕਾਵਯਧਾਰਾ ਔਰ ਉਸਕੀ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਪ੍ਰਿਸ਼ਟ ਭੂਮੀ, 1961, ਪੰਨਾ 33.
24. ਰਾਮਾਨੰਦ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਤਥਾ ਹਿੰਦੀ ਸਾਹਿਤ ਪਰ ਉਨਕਾ ਪ੍ਰਭਾਵ, ਹਿੰਦੀ ਪ੍ਰੀਸ਼ਦ ਵਿਸ਼ਵ ਵਿਦਿਆਲਾ, ਪ੍ਰਯਾਗ, 1957, ਪੰਨਾ 236.
25. ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ, ਮਿਤੀਹੀਨ, ਪੰਨਾ 27.
26. ਸਾਖੀ ਪ੍ਰਮਾਣ ਸਟੀਕ, ਸਿਖ ਬੁਕ ਕੰਪਨੀ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ (ਮਿਤੀ ਕੋਈ ਨਹੀਂ), ਪੰਨਾ 72.
27. ਭਗਤ ਮਾਲ (ਟੀਕਾ ਪ੍ਰਿਯਦਾਸ), ਨਵਲ ਕਿਸ਼ੋਰ ਪ੍ਰੈਸ, ਲਖਨਊ, ਪੰਨਾ 261.
28. ਭਗਤ ਬਾਣੀ ਦੀ ਖੋਜ, ਦੁਰਲਭ ਪੁਸਤਕਾਲਾ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਨੰ. ਆਰ. 81.
29. op. cit.
30. ਪੰਜਾਬੀ ਦੁਨੀਆਂ, ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ, ਪਟਿਆਲਾ, ਜੁਲਾਈ-ਅਗਸਤ 1971.

ਇਸ ਗੁਰ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿਸ ਆਧਾਰ ਤੇ ਮਿਥਿਆ ਹੈ ਇਸ ਬਾਰੇ ਵਿਦਵਾਨ ਲੇਖਕ ਨੇ ਕੋਈ ਉਲੇਖ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਭਾਈ ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਨਾਭਾ ਨੇ ਰਾਮਾਨੰਦ ਜੀ ਦੀ ਗੁਰ ਪਰੰਪਰਾ ਇਉਂ ਲਿਖੀ ਹੈ[31] :

ਸ੍ਰੀ ਰਾਮਾਨੁਜ

|

ਦੇਵਾਨੰਦ

|

ਹਰਿਆ ਨੰਦ

|

ਰਾਘਵਾਨੰਦ

|

ਰਾਮਾਨੰਦ

ਭਾ. ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਦਸੀ ਗੁਰ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਵਿਚ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਸਵਾਮੀ ਰਾਮਾਨੰਦ ਦੀ ਗਦੀ ਨਹੀਂ ਸੰਭਾਲਦੇ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਸਵਾਮੀ ਰਾਮਾਨੰਦ ਦੇ ਮੁਖੀ ਚੇਲਿਆਂ ਵਿਚ ਵੀ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਨਾਂ ਸ਼ਾਮਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਆਪ ਨੇ ਮੁਖ ਚੇਲੇਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੱਸੇ ਹਨ : "ਅਨੰਤਾਨੰਦ, ਸੁਰਸਰਾਨੰਦ, ਨਰਹਯਾਨੰਦ, ਯੋਗਨੰਦ, ਪੀਪਾ ਜੀ, ਕਬੀਰ ਜੀ, ਭਾਵਾਨੰਦ, ਸੇਨ (ਸੈਣ), ਧਨੇਸ਼ਰ ਗਲਵਾਨੰਦ ਅਤੇ ਰਮਾਦਾਸ।"[32] ਡਾ. ਹਜ਼ਾਰੀ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਦਿਵੇਦੀ ਵੀ ਸਵਾਮੀ ਰਾਮਾਨੰਦ ਨੂੰ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਗੁਰੂ ਮੰਨਦੇ ਹਨ।[33] ਐਚ.ਐਚ. ਵਿਲਸਨ ਨੇ ਵੀ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਨੂੰ ਸਵਾਮੀ ਰਾਮਾਨੰਦ ਦੇ ਮੁਖੀ ਚੇਲਿਆਂ ਵਿਚ ਗਿਣਿਆ ਹੈ।[34]

ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੇ ਉਪਰੋਕਤ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦਾ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕੀਤਾ ਜਾਏ ਤਾਂ ਭਗਤ ਨਾਭਾ ਦਾਸ, ਵਿਆਸ ਜੀ ਅਤੇ ਭਵਿਸ਼ ਪੁਰਾਣ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਪਰਖ-ਕਸਵੱਟੀ ਤੇ ਪੂਰੇ ਨਹੀਂ ਉਤਰਦੇ। 'ਭਗਤ ਮਾਲ' ਇਕ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇਕ ਗ੍ਰੰਥ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਨਾਭਾ ਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਸ਼ਰਧਾ ਵਸ ਆਪਣੇ ਗੁਰੂ ਸਵਾਮੀ ਰਾਮਾਨੰਦ ਦੀ ਮਹਾਨਤਾ ਵਧਾਉਣ ਖ਼ਾਤਰ ਘਟਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਤਰੋੜ ਮਰੋੜ ਕੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ।

---

31. ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼, ਪੰਨਾ 776.
32. ਉਹੀ, ਪੰਨਾ 768.
33. ਹਿੰਦੀ ਸਾਹਿਤ ਕੀ ਭੂਮਿਕਾ, ਪੰਨਾ 57.
34. *Religious Sects of the Hindus*, p. 28

ਦਰਅਸਲ ਭਗਤ ਕਬੀਰ, ਰਵਿਦਾਸ, ਸੇਨ, ਪੀਪਾ, ਧੰਨਾ ਆਦਿ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸੰਤ-ਭਗਤ ਨੇ ਆਪਣੀ ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਕਿਤੇ ਵੀ ਸਵਾਮੀ ਰਾਮਾਨੰਦ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਗੁਰੂ ਨਹੀਂ ਦਸਿਆ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਸੰਤ-ਮਹਾਤਮਾ ਦੇ ਚੇਲੇ ਹੋਣ ਬਾਰੇ ਜ਼ਿਕਰ ਹੀ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਨਾਭਾ ਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਸੇਨ ਨੂੰ ਵੀ ਰਾਮਾਨੰਦ ਦਾ ਚੇਲਾ ਦਸਿਆ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਸਮਾਂ 1505 ਬਿ. ਦੇ ਆਸ ਪਾਸ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।[35] ਸ੍ਰੀ ਸੇਨ ਦਾ ਇਕ ਦੋਹਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਦਰਜ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਰਾਮਾਨੰਦ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ :

ਧੂਪ ਦੀਪ ਘ੍ਰਿਤ ਸਾਜਿ ਆਰਤੀ..
..ਰਾਮਾ ਭਗਤਿ ਰਾਮਾਨੰਦੁ ਜਾਨੈ..।।[36]

ਉਪਰੋਕਤ ਸ਼ਬਦ ਤੋਂ ਕੇਵਲ ਇਕੋ ਗਲ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਰਾਮ-ਭਗਤ,ਸਵਾਮੀ ਰਾਮਾਨੰਦ ਪ੍ਰਭੂ ਭਗਤੀ ਦੇ ਪੂਰਨ ਗਿਆਤਾ ਸਨ ਪਰ ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਅਰਥ ਮਨ-ਮਰਜੀ ਨਾਲ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਵਿਦਵਾਨ ਸ੍ਰੀ ਸੇਨ ਨੂੰ ਸਵਾਮੀ ਰਾਮਾਨੰਦ ਦਾ ਚੇਲਾ ਦਸ ਕੇ ਵਡੀ ਭੁੱਲ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਅੰਦਰ ਅਜੇਹਾ ਕੋਈ ਭਾਵ ਨਹੀਂ। ਹਾਂ ਇਹ ਮੰਨਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਸੇਨ ਵੀ ਬਾਕੀ ਭਗਤਾਂ ਵਾਂਗ ਸ੍ਰੀ ਰਾਮਾਨੰਦ ਦੇ ਭਗਤੀ-ਮਾਰਗ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋਏ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਸੀ।

ਧੰਨਾ ਭਗਤ ਤਾਂ ਗਜ ਵਜ ਕੇ ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਸ ਨੇ, ਨਾਮਦੇਵ, ਕਬੀਰ, ਰਵਿਦਾਸ ਅਤੇ ਸੇਨ ਆਦਿ ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਭਗਤੀ ਤੋਂ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਲਈ ਹੈ।

ਗੋਬਿੰਦ ਗੋਬਿੰਦ ਗੋਬਿੰਦ ਸੰਗਿ ਨਾਮਦੇਉ ਮਨੁ ਲੀਣਾ।।
ਆਢ ਦਾਮ ਕੋ ਛੀਪਰੋ ਹੋਇਓ ਲਾਖੀਣਾ।
ਬੁਨਨਾ ਤਨਨਾ ਤਿਆਗਿ ਕੈ ਪ੍ਰੀਤਿ ਚਰਨ ਕਬੀਰਾ।
ਨੀਚ ਕੁਲਾ ਜੋਲਾਹਰਾ ਭਇਓ ਗੁਨੀਯ ਗਹੀਰਾ।
ਰਵਿਦਾਸੁ ਢੁਵੰਤਾ ਢੋਰ ਨੀਤਿ ਤਿਨਿ ਤਿਆਗੀ ਮਾਇਆ।
ਪਰਗਟੁ ਹੋਆ ਸਾਧ ਸੰਗਿ ਹਰਿ ਦਰਸਨੁ ਪਾਇਆ।[37]

* * *

35. R.D. *Ranade, Mysticism in Maharastra*, Poona, 1933, p. 190.
36. ਧਨਾਸਰੀ, ਗੁ. ਗ੍ਰੰ. ਪੰਨਾ 695.
37. ਆਸਾ ਗੁ. ਗ੍ਰੰ., ਪੰਨਾ 487.

ਸੈਨੁ ਨਾਈ ਬੁਤਕਾਰੀਆ ਓਹੁ ਘਰਿ ਘਰਿ ਸੁਨਿਆ॥
ਹਿਰਦੈ ਵਸਿਆ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਭਗਤਾ ਮਹਿ ਗਨਿਆ॥
ਇਹ ਬਿਧਿ ਸੁਨਕੈ ਜਾਟਰੋ ਉਠਿ ਭਗਤੀ ਲਾਗਾ॥
ਮਿਲੇ ਪ੍ਰਤਖਿ ਗੁਸਾਈਆ ਧੰਨਾ ਵਡਭਾਗਾ॥[38]

ਧੰਨਾ ਭਗਤ ਦੇ ਉਪਰੋਕਤ ਦੋਵੇਂ ਸ਼ਬਦ ਸਿੱਧ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਵਾਮੀ ਰਾਮਾਨੰਦ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਗੁਰੂ ਕਿਤੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸਵੀਕਾਰਿਆ ਸਗੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਨਾਮਦੇਵ, ਕਬੀਰ, ਰਵਿਦਾਸ ਅਤੇ ਸੈਨ ਆਦਿ ਤੋਂ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਲਈ।

ਅਜਰੀਆ ਪ੍ਰਿਥੀ ਸਿੰਹੁ 'ਅਜ਼ਾਦ' 'ਭਵਿਸ਼ ਪੁਰਾਣ' ਨੂੰ ਆਧਾਰ ਬਣਾਉਂਦਿਆਂ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ ਸਵਾਮੀ ਰਾਮਾਨੰਦ ਦਾ ਚੇਲਾ ਦਸਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਅਜ਼ਾਦ ਜੀ ਦਾ ਇਹ ਮਤਿ ਸਾਡੀ ਪਰਖ ਕਸਵਟੀ ਤੇ ਪੂਰਾ ਨਹੀਂ ਉਤਰਦਾ। ਕਿਉਂਕਿ 'ਭਵਿਸ਼ ਪੁਰਾਣ' ਵਿਚ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ਵੀ ਸ੍ਰੀ ਰਾਮਾਨੰਦ ਦੇ ਚੇਲੇ ਦਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। 'ਭਵਿਸ਼ ਪੁਰਾਣ' ਦੀ ਇਹ ਸੂਚਨਾ ਤੱਥਾਂ ਤੋਂ ਅਵੇਸਲੇ ਹੋ ਕੇ ਲਿਖੀ ਗਈ ਜਾਪਦੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਜਨਮ ਸੰਮਤ 1526 ਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕਿ ਸਵਾਮੀ ਰਾਮਾਨੰਦ 1467 ਸੰਮਤ ਨੂੰ ਅਕਾਲ ਚਲਾਣਾ ਕਰ ਗਏ ਸਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ 'ਭਵਿਸ਼ ਪੁਰਾਣ' ਨਿਰੋਲ ਤੱਥਹੀਣ ਗ੍ਰੰਥ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਸ਼ਰਧਾ ਭਾਵ ਨਾਲ ਵਧਾ ਚੜ੍ਹਾ ਕੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਤੱਥ ਅੱਖੋਂ ਓਹਲੇ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ ਜੋ ਅਜ ਦੇ ਯੁਗ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵਾਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ। ਅਜ਼ਾਦ ਜੀ ਖੁਦ ਵੀ ਦੁਬਿਧਾ ਵਿਚ ਲਗਦੇ ਹਨ ਉਹ ਵੀ ਸ੍ਰੀ ਰਾਮਨੰਦ ਜੀ ਨੂੰ ਸਿਧੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਗੁਰੂ ਨਹੀਂ ਆਖਦੇ ਸਗੋਂ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਕਿ "ਰਵਿਦਾਸ ਸ੍ਰੀ ਰਾਮਾਨੰਦ ਕੇ ਸ਼ਿਸ਼ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋਤੇ ਹੈ"।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਆਪਣੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਨਾਮਦੇਵ, ਕਬੀਰ, ਤ੍ਰਿਲੋਚਨ, ਸਧਨਾ, ਸੈਨ, ਆਦਿ ਭਗਤਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਸਤਿਕਾਰ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ :

1. ਨਾਮਦੇਵ ਕਬੀਰ ਤਿਲੋਚਨ ਸਧਨਾ ਸੈਨੁ ਤਰੈ॥
   ਕਹਿ ਰਵਿਦਾਸ ਸੁਨਹੁ ਰੇ ਸੰਤਹੁ ਹਰਿ ਜੀਉ ਤੇ ਸਭੈ ਸਰੈ॥[39]

---

38. ਆਸਾ, ਗੁ. ਗ੍ਰੰ, ਪੰਨਾ 488.
39. ਗੁ. ਗ੍ਰੰ. ਪੰਨਾ 1106.

2. ਤਿਹੁਰੇ ਲੋਕ ਪ੍ਰਸਿਧ ਕਬੀਰਾ।[40]

ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਦੀ ਬਾਹਰਲੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਵੀ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ :

ਨਾਮਦੇਵ ਕਿਹ ਜਾਤਿ ਕੈ ਓਛ।। ਜਾ ਕੈ ਜਸ ਗਾਵੈ ਤੀਨ ਲੋਕ।।

* * *

ਨਿਰਗੁਣ ਕੇ ਗੁਨ ਦੇਖੋ ਆਈ।। ਦੇਹੀ ਸਹਿਤ ਕਬੀਰ ਸਿਧਾਈ।[41]

ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਆਪਣੇ ਮੁਖਾਰਬਿੰਦ ਤੋਂ ਭਗਤ ਨਾਮਦੇਵ, ਕਬੀਰ, ਤ੍ਰਿਲੋਚਨ, ਸਧਨਾ, ਸੈਨ ਆਦਿ ਦੀ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਤਾਂ ਕਰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਸ੍ਰੀ ਰਾਮਾਨੰਦ ਦਾ ਜਿਕਰ ਤਕ ਕਿਤੇ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ। ਏਸੇ ਲਈ ਡਾ: ਬੀਰੇਂਦਰ ਵਰਮਾ ਵੀ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ ਰਾਮਾਨੰਦ ਦਾ ਚੇਲਾ ਸਵੀਕਾਰ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ। ਉਹ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਨ੍ਹੇ (ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ) ਰਾਮਾਨੰਦ ਕਾ ਸ਼ਿਸ਼ ਮਾਨਾ ਜਾਤਾ ਹੈ ਪ੍ਰੰਤੂ ਅੰਤਰਸਾਖੀ ਕੇ ਕਿਸੀ ਭੀ ਸ੍ਰੋਤ ਸੇ ਰਵਿਦਾਸ ਕਾ ਰਾਮਾਨੰਦ ਕਾ ਸ਼ਿਸ਼ ਹੋਨਾ ਸਿਧ ਨਹੀਂ ਹੋਤਾ।"[42]

ਡਾ.ਮੈਕਲੋਡ ਤਾਂ ਇਸ ਸੰਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਬਿਲਕੁਲ ਰਦ ਕਰਦਿਆਂ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ : 'The tradition that he was a disciple of Ramanand must be rejected.[43]

ਡਾ. ਪਰਸ਼ੂਰਾਮ ਚਤੁਰਵੇਦੀ ਵੀ ਆਪ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਰਾਮਾਨੰਦ ਦਾ ਚੇਲਾ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦੇ। ਆਪ ਜੀ ਨਾਭਾ ਦਾਸ ਵਲੋਂ ਦਿੱਤੀ 12 ਚੇਲਿਆਂ ਦੀ ਸੂਚੀ ਦੇਣ ਉਪਰੰਤ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਕਿ "ਉਕਤ ਸਭੀ ਬਾਤੋਂ ਪਰ ਵਿਚਾਰ ਕਰ ਕੇ ਯਹੀ ਅਨੁਮਾਨ ਲਗਾਯਾ ਜਾ ਸਕਤਾ ਹੈ ਕਿ ਉਕਤ ਪਾਂਚ ਵਯਕਤਿਯੋਂ ਮੇਂ ਕਦਾਚਿਤ ਕਿਸੀ ਨੇ ਭੀ ਸਪਸ਼ਟ ਸ਼ਬਦੋਂ ਮੇਂ ਸਵਾਮੀ ਰਾਮਾਨੰਦ ਕੋ ਅਪਨਾ ਗੁਰੂ ਸ੍ਵੀਕਾਰ ਨਹੀਂ ਕਿਯਾ ਹੈ ਔਰ ਉਨ ਮੇਂ ਸੇ ਸਭੀ ਨੇ ਉਨਕਾ ਨਾਮ ਤਕ ਨਹੀਂ ਲੀਯਾ ਹੈ;"[44] ਅਗੇ ਚਲ ਕੇ ਸ੍ਰੀ ਚਤੁਰਵੇਦੀ ਜੀ ਫੇਰ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਕਿ :

---

40. ਉਹੀ, ਪੰਨਾ 1263.
41. ਸੰਤ ਰੈਦਾਸ, ਪੰਨਾ 146.
42. ਹਿੰਦੀ ਸਾਹਿਤ ਕੋਸ਼ (ਭਾਗ-2), ਮੁਖ ਸੰਪਾਦਕ ਬੀਰੇਂਦਰ ਵਰਮਾ, ਸੰਮਤ 2020, ਪੰਨਾ 506.
43. *Guru Nanak and the Sikh Religion*, p. 154
44. ਉਤਰੀ ਭਾਰਤ ਕੀ ਸੰਤ ਪਰੰਪਰਾ, ਪੰਨਾ 223-227.

ਕਾਸ਼ੀ ਮੇਂ ਰਹਿ ਚੁਕੇ ਦੀਰਘ ਆਯੂ ਵਾਲੇ ਸੁਆਮੀ ਰਾਮਾਨੰਦ ਕੇ ਵਿਚਾਰੋਂ ਸੇ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋਣਾ ਅਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਕਹਾ ਜਾ ਸਕਤਾ। ਪਰੰਤੂ ਇਸ ਮੇਂ ਸੰਦੇਹ ਨਹੀਂ ਕਿ ਸੁਆਮੀ ਰਾਮਾਨੰਦ ਕਾ ਆਪ ਕੋ ਸ਼ਿਸ ਸਿਧ ਕਰਨੇ ਕੇ ਲੀਏ ਸੇਨ, ਕਬੀਰ ਤਥਾ ਪੀਪਾ ਸੇ ਭੀ ਕਹੀਂ ਅਧਿਕ ਪ੍ਰਮਾਣੋਂ ਕੀ ਆਵਸ਼ਕਤਾ ਹੈ।[45]

ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਡਾਕਟਰ ਸ੍ਰੀ ਵਾਸਤਵ ਲਿਖਦੇ ਹਨ;

ਸਾਧਾਰਣ ਤੌਰ ਪਰ ਰੈਦਾਸ ਜੀ ਕੋ ਸੁਆਮੀ ਰਾਮਾਨੰਦ ਕੇ 12 ਸ਼ਿਸ਼ੋਂ ਮੇਂ ਮਾਨਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਅਗਸਤ ਸੰਹਿਤਾ, ਭਗਤਮਾਲ, ਪ੍ਰਿਯਦਾਸ ਕਾ ਟੀਕਾ, ਰੀਵਾ ਨਰੇਸ਼ ਰਘੁਰਾਜ ਸਿੰਘ ਕਾ ਗ੍ਰੰਥ, ਭਗਤ ਮਾਲ ਰਾਮ ਰਸਿਕਾਵਲੀ ਆਦਿ ਇਸ ਮਤਿ ਕਾ ਸਮਰਥਨ ਕਰਤੇ ਹੈਂ। ਫੇਰ ਭੀ ਵਿਦਵਾਨੋਂ ਕੋ ਅਭੀ ਇਸ ਕੇ ਪਕਸ਼ ਮੇਂ ਠੋਸ ਪ੍ਰਮਾਣ ਨਹੀਂ ਮਿਲ ਪਾਏ।[46]

ਡਾ. ਤ੍ਰਿਲੋਕੀ ਨਾਰਾਯਣ ਦੀਕਸ਼ਤ ਦਾ ਮਤ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ:

"ਰਾਮਾਨੰਦ ਕੇ 12 ਸ਼ਿਸ਼ਯ ਕਹੇ ਜਾਤੇ ਹੈਂ। ਪ੍ਰਥਮ ਪਾਂਚ ਸੇਨ, ਕਬੀਰ, ਪੀਪਾ, ਰਵਿਦਾਸ, ਧੰਨਾ, ਸ਼ੇਸ਼ 7 ਮੇਂ ਅਨੰਤਾ ਨੰਦ...॥ ਇਨ ਮੇਂ ਸੇ ਪ੍ਰਥਮ 5 ਕੀ ਸਭੀ ਬਾਤੋਂ ਪਰ ਵਿਚਾਰ ਕਰਤੇ ਹੂਏ ਯਹੀ ਅਨੁਮਾਨ ਲਗਾਯਾ ਜਾਤਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੀ ਨੇ ਭੀ ਇਨਹੇਂ ਸਪਸ਼ਟ ਅਪਨਾ ਗੁਰੂ ਸ੍ਵੀਕਾਰ ਨਹੀਂ ਕੀਆ ਹੈ।"[47]

ਉਪਰੋਕਤ ਸਾਰੀ ਵਿਚਾਰ ਤੋਂ ਸਪਸ਼ਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਵਾਮੀ ਰਾਮਾਨੰਦ, ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਗੁਰੂ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਗੁਰੂ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਪਰਮੇਸ਼ਵਰ ਸੀ "ਮੋਹਿ ਅਧਾਰੁ ਨਾਮੁ ਨਾਰਾਇਣ ਜੀਵਨ ਪ੍ਰਾਨ ਧਨ ਮੋਰੈ" (ਗੁ. ਗ੍ਰੰਥ, 974)। ਹਾਂ ਭਗਤੀ ਅੰਦੋਲਨ ਦੇ ਬਾਕੀ ਭਗਤਾਂ ਵਾਂਗ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸ੍ਰੀ ਰਾਮਾਨੰਦ ਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਹੋਣਾ ਮੰਨਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਸ੍ਰੀ ਰਾਮਾਨੰਦ ਜੀ ਦੀ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਦੇ ਸਿਖ ਤਾਂ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ ਪਰ ਸ੍ਰੀ ਰਾਮਾਨੰਦ ਜੀ ਦੇ ਨਿਜ ਦੇ ਸਿਖ ਨਹੀਂ ਜਾਪਦੇ।

ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਤੇ ਕਬੀਰ

ਵਰਤਮਾਨ ਖੋਜ ਅਨੁਸਾਰ ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਦਾ ਸਮਾਂ ਸੰਮਤ 1445 ਬਿ: ਤੋਂ 1495 ਬਿ: ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਤੇ ਕਬੀਰ ਦਾ ਸਮਕਾਲੀ

45. ਉਕਤ, ਪੰਨਾ 340.
46. ਰਾਮਾਨੰਦ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਤਥਾ ਹਿੰਦੀ ਸਾਹਿਤਯ ਪਰ ਉਸ ਕਾ ਪ੍ਰਭਾਵ, ਪੰਨਾ 184.
47. ਹਿੰਦੀ ਸੰਤ ਸਾਹਿਤਯ, ਪੰਨਾ 42.

ਹੋਣਾ ਸਾਬਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਅਨੰਤ ਦਾਸ ਰਚਿਤ 'ਰੈਦਾਸ ਪਰਿਚਈ', ਸੰਤ ਨਾਭਾ ਦਾਸ ਦੀ 'ਭਗਤ ਮਾਲ', ਬਖਸ਼ੀ ਦਾਸ ਦੀ 'ਰੈਦਾਸ ਰਮਾਇਣ', ਸੇਨ ਜੀ ਦਾ 'ਰਵਿਦਾਸ-ਕਬੀਰ ਸੰਬਾਦ', ਆਦਿਕ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਗ੍ਰੰਥ, ਬਰਕਤ ਸਿੰਘ ਅਨੰਦ, ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੋਤਸ਼ੀ, ਹਰੀਸ਼ ਚੰਦਰ, ਕਾਲਾ ਸਿੰਘ ਨਾਮਧਾਰੀਆ, ਲਾਲ ਸਿੰਘ ਨਰੋਤਮ ਆਦਿਕ ਸਾਰੇ ਵਿਦਵਾਨ ਇਸ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਆਧੁਨਿਕ ਵਿਦਵਾਨ ਮੈਕਾਲਫ[48] ਤੇ ਮੈਕਲੋਡ[49] ਵੀ ਏਸੇ ਮਤ ਦੇ ਧਾਰਨੀ ਹਨ। ਡਾ. ਜੋਧ ਸਿੰਘ[50], ਪ੍ਰੋ. ਰਾਮ ਕੁਮਾਰ ਵਰਮਾ,[51] ਸ੍ਰੀ ਰਾਮ ਚੰਦਰ ਸੁਕਲ,[52] ਪਰਸ਼ੁਰਾਮ ਚਤੁਰਵੇਦੀ[53], ਡਾ. ਬਦਰੀ ਨਾਰਾਇਣ ਡਾ. ਹਜਾਰੀ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦਿ ਦਿਵੇਦੀ,[55] ਡਾ. ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ,[56] ਅਚਾਰੀਆ ਪ੍ਰਿਥੀ ਸਿੰਹੁ ਅਜਾਦ[57] ਆਦਿ ਵਿਦਵਾਨ ਵੀ ਇਸ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਕਰਦੇ

---

48. See f.no. 30.

49. "The second of the important saint was Raidas an out caste leather-maker (Cheemar) of Banars. Chronoligically Ravidas follows Kabir............"

Guru Nanak and the Sikh Religion, p. 154

50. "ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਤੇ ਰਵਿਦਾਸ ਦੋਵੇਂ ਸਮਕਾਲੀ ਸਨ"

-ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀਵਨੀ ਤੇ ਰਚਨਾ, ਪੰਨਾ 14.

51. "ਯੇ ਰਾਮਾਨੰਦ ਕੇ ਸ਼ਿਸ਼ ਔਰ ਕਬੀਰ ਕੇ ਸਮਕਾਲੀ ਥੇ। ਇਨ ਕਾ ਆਵਿਰਭਾਵ ਕਾਲ ਕਬੀਰ ਕੇ ਸਮੇਂ ਹੀ ਮਾਨਨਾ ਚਾਹੀਏ।"

-ਹਿੰਦੀ ਸਾਹਿਤਯ ਕਾ ਆਲੋਚਨਾਤਮਕ ਇਤਿਹਾਸ, ਪੰਨਾ 224.

52. "ਐਸਾ ਜਾਨ ਪੜਤਾ ਹੈ ਕਿ ਯੇ ਕਬੀਰ ਸੇ ਬਹੁਤ ਪੀਛੇ ਰਾਮਾਨੰਦ ਕੇ ਸ਼ਿਸ਼ ਹੁਏ"

-ਹਿੰਦੀ ਸਾਹਿਤਯ ਕਾ ਇਤਿਹਾਸ, ਸੰ. 2022, ਪੰਨਾ 75.

53. "ਕਬੀਰ ਸਾਹਿਬ ਸੇ ਇਨ ਕੀ ਭੇਂਟ ਕੀ ਏਕ ਆਧ ਕਥਾ ਅਵਸ਼ ਪ੍ਰਚਲਤ ਹੈ।"

-ਉਤਰੀ ਭਾਰਤ ਕੀ ਸੰਤ ਪਰੰਪਰਾ, ਪੰਨਾ 240.

54. "ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਕੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਸੇ ਰੈਦਾਸ ਜੀ ਭੀ ਕਬੀਰ ਸੇ ਹੀ ਅਧਿਕ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਥੇ।"

-ਰਾਮਾਨੰਦ ਸੰਪ੍ਰਦਾਯ ਤਥਾ ਹਿੰਦੀ ਸਾਹਿਤਯ ਪਰ ਉਸ ਕਾ ਪਰਭਾਵ, ਪੰਨਾ 236.

55. "ਰੈਦਾਸ ਕਬੀਰ ਸੇ ਅਵਸਥਾ ਮੇਂ ਕਦਾਚਿਤ ਬੜੇ ਥੇ।"-ਹਿੰਦੀ ਸਾਹਿਤਯ ਕੀ ਭੂਮਿਕਾ, ਪੰਨਾ 57.

56. ਸੰਤ ਰੈਦਾਸ, ਪੰਨਾ 13.

57. ਰਵਿਦਾਸ ਦਰਸ਼ਨ, ਪੰਨਾ 71

ਹਨ। ਪਰ ਉਮਰ ਵਿਚ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਵੱਡੇ ਸਨ ਜਾਂ ਕਬੀਰ। ਇਸ ਬਾਰੇ ਕੁੱਝ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਵਿਚ ਮਤਭੇਦ ਹੈ। ਜਿਹੜੇ ਵਿਦਵਾਨ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ 1433 ਸੰਮਤ ਵਿਚ ਹੋਇਆ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਉਹ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ ਕਬੀਰ ਨਾਲੋਂ ਉਮਰ ਵਿਚ ਵਡਾ ਗਿਣਦੇ ਹਨ। ਅਜੇਹੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਡਾ. ਹਜਾਰੀ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦਿ ਦਿਵੇਦੀ ਤੇ ਅਚਾਰਯ ਪ੍ਰਿਥੀ ਸਿੰਘ ਅਜ਼ਾਦ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਵਿਦਵਾਨ ਕਬੀਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਇਕ ਪੰਗਤੀ 'ਸਾਧਨ ਮੈਂ ਰੈਦਾਸ ਸੰਤ ਹੈ ਸਪੁਚ ਰਿਸੀ ਸੋ ਮਾਨਿਆ" ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਆਪਣੇ ਮੱਤ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਕਬੀਰ ਜੀ ਦੀ ਇਸ ਪੰਗਤੀ ਬਾਰੇ ਵੀ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਵਿਚ ਮਤਭੇਦ ਹੈ।

ਡਾ. ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਇਸ ਪੰਗਤੀ ਬਾਰੇ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਕਿ "ਵਹੀ ਪੰਕਤੀ ਕਬੀਰ ਕੀ ਰਚਨਾਉਂ ਮੇਂ ਬਹੁਤ ਸੇ ਪਾਠੋਂ ਮੇਂ ਨਹੀਂ ਮਿਲਤੀ ਹੈ ਅਤ: ਇਸ ਪੰਕਤਿ ਕੋ ਪਕਸਪਤ ਭੀ ਮਾਨਾ ਜਾ ਸਕਤਾ ਹੈ।[58]

ਜੇਕਰ ਇਸ ਰਚਨਾ ਨੂੰ ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਜੀ ਦੀ ਮੰਨ ਵੀ ਲਈਏ ਤਾਂ ਵੀ ਇਸ ਤੋਂ ਇਹ ਗੱਲ ਜ਼ਾਹਿਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਕਿ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਕਬੀਰ ਨਾਲੋਂ ਉਮਰ ਵਿਚ ਵੱਡੇ ਸਨ। ਹਾਂ ਇਹ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਪੰਗਤੀ ਵਿਚ ਕਬੀਰ ਜੀ ਨੇ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਪ੍ਰਤੀ ਸਰਧਾ-ਭਾਵਨਾ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੀ ਹੈ।

ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਵਿਦਵਾਨ ਡਾ. ਮੈਕਲੋੜ ਦਾ ਇਸ ਬਾਰੇ ਮਤਿ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ:

> The traditional link between Ramanand and Kabir is barely plausible on chronological grounds, and it is evident that Raidas was younger than Kabir. This is the conclusion which is indicated by the references which he makes to Kabir and it places him beyond the time of Ramanand. Moreover, there is no hint of such a relationship in any of his works.[59]

ਰਵਿਦਾਸ-ਬਾਣੀ ਦੇ ਅੰਤਰ ਸਾਖੀ ਸਿਟਿਆਂ, "ਅਨੰਤ ਦਾਸ ਦੀ ਰੈਦਾਸ ਪਰਿਚਈ" ਅਤੇ "ਕਬੀਰ-ਰੈਦਾਸ ਸੰਵਾਦ" ਤੋਂ ਸਪਸ਼ਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਕਬੀਰ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਬਹੁਤ ਸਤਿਕਾਰ ਕਰਦੇ ਸਨ :

---

58. ਸੰਤ ਰੈਦਾਸ, ਪੰਨਾ 13.
59. op. cit. p. 155.

ਤਬ ਰੈਦਾਸ ਵਿਚਾਰੀ ਬਾਤਾ। ਗੁਰੂ ਸਮਾਨ ਕਬੀਰ ਬਡ ਭ੍ਰਾਤਾ।।[60]

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭਲੇ ਹੀ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਕਬੀਰ ਸਾਹਿਬ ਨਾਲੋਂ ਉਮਰ ਵਿਚ ਵੱਡੇ ਹੋਣ ਪਰ ਭਗਤ ਸ੍ਰਿੰਖਲਾ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਾਨਤਾ ਕਬੀਰ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਹੀ ਆਉਂਦੀ ਹੈ।

ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਤੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ :

ਪ੍ਰਿਥੀ ਸਿੰਹੁ ਅਜ਼ਾਦ ਦੇ ਕਥਨ ਅਨੁਸਾਰ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਜਨਮ (ਸੰਮਤ 1526) ਸਮੇਂ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਉਮਰ 93 ਸਾਲ ਦੀ ਹੋ ਚੁਕੀ ਸੀ। ਆਪ ਜੀ, ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਤੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਭੇਂਟ 1555 ਬਿ: ਸੰ. ਵਿਚ ਹੋਣੀ ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਇਹ ਉਹ ਸਮਾਂ ਹੈ ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਪੂਰਬ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਉਦਾਸੀ ਆਰੰਭੀ। ਅਜ਼ਾਦ ਜੀ ਇਥੇ ਦੋ ਸਲੋਕ ਭੀ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਪ੍ਰਤੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਵਲੋਂ ਉਚਾਰੇ ਦਸਦੇ ਹਨ :

1. ਰਵਿਦਾਸ ਚਮਾਰੁ ਉਸਤਤਿ ਕਰੇ ਹਰਿ ਕੀਰਤ ਨਿਮਖ ਇਕ ਗਾਇ।।[61]
   ਪਤਿਤ ਜਾਤਿ ਉਤਮੁ ਭਇਆ, ਚਾਰ ਵਰਨ ਪਏ ਪਗਿ ਆਇ।।
2. ਰਵਿਦਾਸ ਧਿਆਏ ਪ੍ਰਭੂ ਅਨੂਪ ਗੁਰਦੇਵ ਨਾਨਕ ਗੋਬਿੰਦ ਰੂਪ।[62]

ਪਰ ਉਕਤ ਦੋਵੇਂ ਸ਼ਬਦ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਉਚਾਰੇ ਹੋਏ ਨਹੀਂ ਹਨ ਸਗੋਂ ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਦਾਸ ਤੇ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਹਨ।

ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਭਤੀਜੇ ਸੋਢੀ ਮਿਹਰਬਾਨ ਦੀ ਰਚਨਾ 'ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਸ੍ਰੀ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ' ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਸੈਂਚੀ ਵਿਚ 'ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਅਜੁਧਿਆ ਵਿਚ' (ਅ) ਦੇ ਸਿਰਲੇਖ ਹੇਠ, "ਗੋਸ਼ਟਿ ਗੁਰੂ ਬਾਬੇ ਨਾਨਕ ਜੀ ਕੀ ਭਗਤਾਂ ਨਾਲ" ਦਾ ਵਰਣਨ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਦਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਭਗਤ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਕੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਆਏ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਭਗਤਾਂ ਵਿਚ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਨਾਮ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ:

"ਤਬ ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ ਜੁਹਦੀ ਅਜੋਧਿਆ ਮਹਿ ਬੈਠਾ ਪਰਲੀ ਦਖਣ ਦੀ ਤਰਫ

---

60. ਹੱਥ ਲਿਖਿਤ ਨੰ: 1843, ਸਿਟੀ ਪੈਲੇਸ, ਜੋਧਪੁਰ ਮਿਤੀ 1665 ਈ.
61. ਗੁ. ਗ੍ਰੰ., ਪੰਨਾ 733
62. ਉਹੀ, ਪੰਨਾ 1192.

ਏਕੁ ਪੰਜ ਤੀਰਥੀ ਥੀ ਉਸਕੇ ਊਪਰਿ ਮਨੁ ਥਾ, ਉਸ ਹੀ ਮਹਿ ਬੈਠਾ ਨਾਮੁ ਸਿਮਰਨ ਕਰਤਾ ਥਾ, ਤਬ ਸ੍ਰੀ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਕੀ ਆਗਿਆ ਸਾਥਿ ਸਭਿ ਭਗਤ ਮਿਲੈ, ਮਿਲਿ ਕਰਿ ਮਿਲਨੇ ਆਏ–ਨਾਮਾ, ਜੈ ਦੇਉ–ਕਬੀਰੁ, ਤਿਲੋਚਨ, ਰਵਿਦਾਸ, ਸੇਨ, ਸਧਨਾ, ਧੰਨਾ, ਬੇਣੀ।"[63]

ਸੋਢੀ ਮਿਹਰਬਾਨ ਦੀ ਉਕਤ ਸੂਚਨਾ ਇਤਿਹਾਸਕ ਪੱਖ ਨੂੰ ਅੱਖੋਂ ਓਹਲੇ ਕਰ ਕੇ ਮਿਥਿਹਾਸਕ ਲਿਖੀ ਜਾਪਦੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਨਾਲ ਭਗਤ ਨਾਮਦੇਵ, ਜੈ ਦੇਵ ਤੇ ਕਬੀਰ ਆਦਿ ਦਾ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ਅਜੁਧਿਆ ਵਿਚ ਮਿਲਣ ਆਉਣਾ ਇਤਿਹਾਸਕ ਡੀਠ ਤੋਂ ਗ਼ਲਤ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਭਗਤ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਪੂਰਬ ਫੇਰੀ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਕਿਤੇ ਪਹਿਲਾਂ ਅਕਾਲ ਚਲਾਣਾ ਕਰ ਚੁਕੇ ਸਨ।

ਸੁਵਰਗੀ ਸ੍ਰ. ਧੰਨਾ ਸਿੰਘ 'ਗੁਲਸ਼ਨ' ਸਾਬਕ ਭਲਾਈ ਮੰਤਰੀ, ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਆਪਣੇ ਇਕ ਲੇਖ "ਨੀਚੋਂ ਊਚ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ" ਵਿਚ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਕਿ :

> ਸ਼ਿਵਰਾਤਰੀ ਦੇ ਮੇਲੇ ਸਮੇਂ ਸੰਨ 1509 ਫਰਵਰੀ 19 ਨੂੰ 47 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਜਗਤ ਨੂੰ ਤਾਰਦੇ ਹੋਏ ਕਾਸ਼ੀ ਪੁਰ ਪਹੁੰਚੇ, ਸਿੱਧੇ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਡੇਰੇ ਜਾ ਚਰਨ ਪਾਏ। ਭਗਤ ਜੀ ਨੇ ਆਦਰ ਨਾਲ ਨੀਵੇਂ ਹੋ ਕੇ ਨਿਮਸਕਾਰ ਕਰਕੇ ਸਵਾਗਤ ਵਿਚ ਖਲੋ ਕੇ ਜੀ ਆਇਆਂ ਆਖਿਆ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਘੁੱਟ ਕੇ ਗਲੇ ਨਾਲ ਲਗਾਇਆ ਅਤੇ ਬਚਨ ਕੀਤਾ ਪੁਰਖਾ, ਤੇਰਾ ਜਨਮ ਸਫਲ, ਤੇਰੀਆਂ ਘਾਲਾਂ ਥਾਂ ਪਈਆਂ, ਲੱਖਾਂ ਭੁਲੇ ਪਾਂਧੀਆਂ ਨੂੰ ਸੁਚੇ ਮਾਰਗ ਪਾਇਆ, ਤੇਰਾ ਨਾਮ ਅਮਰ ਰਹੇਗਾ, ਤੇਰੀ ਬਾਣੀ ਸਾਡੀ ਬਾਣੀ ਨਾਲ ਪੂਜੀ ਜਾਵੇਗੀ, ਤੇਰੇ ਨਾਮ ਨੂੰ ਨਮਸਕਾਰਾਂ ਹੋਣਗੀਆਂ। ਜਗਤ ਸੁਧਾਰ ਲਈ ਪ੍ਰਸਪਰ ਗੋਸ਼ਟੀ ਹੁੰਦੀ ਰਹੀ, ਲੰਗਰ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਭਗਤ ਜੀ ਦੇ ਡੇਰੇ ਹੀ ਰਿਹਾ।[64]

'ਗੁਲਸ਼ਨ' ਜੀ ਨੇ ਉਕਤ ਸੂਚਨਾ ਦੀ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕਤਾ ਲਈ ਕਿਸੇ ਸ੍ਰੋਤ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਉਂਜ ਇਸ ਟੂਕ ਦੀ ਲਿਖਤ ਤੇ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਤੋਂ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਟੂਕ ਕਿਸੇ ਪੁਰਾਤਨ ਸ੍ਰੋਤ ਤੋਂ ਲਈ ਗਈ ਹੈ ਜੋ ਸਾਡੀ ਪਕੜ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਆ ਸਕੀ।

'ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ' ਦੇ ਕਰਤਾ ਗਿ. ਬਰਕਤ ਸਿੰਘ ਅਨੰਦ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ

---

63. ਸੋਢੀ ਮਿਹਰਬਾਨ, ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ, ਅਰਥਾਤ ਪੋਥੀ ਸਚਖੰਡ, ਸੰਚੀ ਪਹਿਲੀ ਪੰਨਾ 190.
64. ਪੰਜਾਬੀ ਦੁਨੀਆਂ, ਜੁਲਾਈ–ਅਗਸਤ 1971, ਪੰਨਾ 24.

ਹਰੀਸ਼ ਚੰਦਰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਤੇ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਮੁਲਾਕਾਤ 1545 ਬਿ. 1488 ਈ. ਵਿਚ ਮੰਨਦੇ ਹਨ।[65] ਪਰ ਇਹ ਮਿਤੀ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਜਾਪਦੀ ਕਿਉਂਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀਆਂ ਉਦਾਸੀਆਂ ਦਾ ਸਮੁਚਾ ਸਮਾਂ 1497 ਤੋਂ 1522 ਈਸਵੀ ਤਕ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕਿ ਜਨਮ-ਸਾਖੀ ਦੇ ਕਰਤਾ ਦੇ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ ਇਹ ਮਿਤੀ 1488 ਈ. ਹੀ ਬਣਦੀ ਹੈ।

ਸੋਢੀ ਮਿਹਰਬਾਨ ਤਾਂ ਇਹ ਵੀ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸਮੇਂ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਕਾਫ਼ੀ ਲੋਕ-ਪ੍ਰਿਯ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਸੀ ਜਿਸਨੂੰ ਮਰਦਾਨਾ ਗਾਂਵਦਾ ਸੀ :

"ਮਰਦਾਨਾ-ਤਲਵੰਡੀ ਰਾਇ ਭੋਐਂ ਕੀ ਰਹਿੰਦਾ, ਰਬਾਬ ਵਜਾਇਦਾ, ਨਾਮਾ, ਕਬੀਰ, ਤ੍ਰਿਲੋਚਨ, ਰਵਿਦਾਸ, ਧੰਨੇ, ਬੇਣੀ ਕੇ ਪਦੇ ਗਾਵਤਾ।। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਕੇ ਆਗੇ ਪਦੇ ਗਾਵਤਾ।"[66]

ਭਾਈ ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਨਾਭਾ ਦਸਦੇ ਹਨ ਕਿ "ਕਾਸ਼ੀ ਅੰਦਰ ਲਕਸਾ ਮਹਲ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਕਾ ਬਾਗ਼ ਗੁਰੂ ਦਵਾਰਾ ਹੈ, ਇਥੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਬਰਾਜੇ ਹਨ ਅਤੇ ਗੋਪਾਲ ਪੰਡਤ ਨੂੰ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ।"[67] ਪਰ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਨਾਲ ਮੁਲਾਕਾਤ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਸੂਚਨਾ ਨਹੀਂ ਦਿਤੀ।

ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਆਧੁਨਿਕ ਸਾਹਿੱਤਕਾਰਾਂ ਤੇ ਖੋਜੀਆਂ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬਨਾਰਸ ਫੇਰੀ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਤਾਂ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਪਰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਨਾਲ ਹੁੰਦੀ ਭੇਂਟ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਸ਼ਾਇਦ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕਤਾ ਦੀ ਅਣਹੋਂਦ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਹਿੱਤਕਾਰਾਂ ਦੇ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਰੁਕਾਵਟ ਬਣੀ ਰਹੀ ਹੈ।

ਉਪਰੋਕਤ ਸਾਰੀ ਵਿਚਾਰ ਤੋਂ ਸਿੱਟਾ ਇਹ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਭਾਵੇਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਤੇ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਮੁਲਾਕਾਤ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿਚ ਸਾਡੇ ਪਾਸ ਠੋਸ ਪ੍ਰਮਾਣ ਨਹੀਂ

---

65. ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ, ਪੰ.33
66. ਪੋਥੀ ਸਚ ਖੰਡ, ਪੰਨਾ 73.
67. ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼, ਪੰਨਾ 235.

ਹਨ ਪਰ ਕਿਸੇ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਨੇ ਇਸ ਮੁਲਾਕਾਤ ਨੂੰ ਅਜੇ ਤਕ ਰੱਦ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਤੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਜੀਵਨ-ਕਾਲ,[68] ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬਨਾਰਸ ਫੇਰੀ, ਉਸ ਕਾਲ ਅੰਦਰ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਜੀਵਤ ਹੋਣਾ, ਫੇਰ ਭਗਤ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਵੱਲੋਂ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕੀਤੀ ਜਾਣੀ ਆਦਿ ਇਸ ਮੁਲਾਕਾਤ ਲਈ ਵਧੇਰੇ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣਦੇ ਹਨ।

ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ-ਮੀਰਾਂ ਤੇ ਰਾਣੀ ਝਾਲਾ ਬਾਈ

ਮੀਰਾਂ ਨੂੰ ਪਰੰਪਰਾਗਤ, ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਚੇਲੀ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਵਿਚ ਇਸ ਮਸਲੇ ਉਤੇ ਕਾਫੀ ਵਾਦ-ਵਿਵਾਦ ਹੈ। ਮੀਰਾਂ ਦੇ ਕੁਝ ਪਦ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਉਸ ਨੇ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਗੁਰੂ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਨੂੰ ਅਧਾਰ ਬਣਾ ਕੇ ਵਿਦਵਾਨ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਇਕ ਹਿੱਸਾ ਇਸ ਨੂੰ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਚੇਲੀ ਸਾਬਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਕਾਲ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਅਤੇ ਮੀਰਾਂ ਦੀ ਸਰਗੁਣ ਭਗਤੀ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰੱਖਦਿਆਂ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦਾ ਦੂਜਾ ਹਿੱਸਾ ਉਸ ਨੂੰ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਦੀ ਚੇਲੀ ਮੰਨਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ।

ਮੀਰਾਂ ਬਾਈ, ਮੇਰਤਾ[69] ਦੇ ਰਾਣਾ ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਰਠੌਲ ਦੀ ਬੇਟੀ ਅਤੇ ਜੋਧਪੁਰ ਦੇ ਬਾਨੀ, ਰਾਓ ਜੋਧਾ ਜੀ ਦੀ ਪੋਤ੍ਰੀ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਜਨਮ-ਕਾਲ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ 1560 ਤੋਂ 1603 ਸੰਮਤ ਮੰਨਿਆ ਹੈ।[70] ਇਸ ਦੀ ਸ਼ਾਦੀ ਰਾਣਾ ਸੰਗਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਵੱਡੇ ਲੜਕੇ ਕੰਵਰ ਬੋਧਰਾਜ ਨਾਲ ਸੰਮਤ 1573 ਵਿਚ ਹੋ ਗਈ, ਪਰ ਬਦਕਿਸਮਤੀ ਨੂੰ ਇਹ ਸੁਹਾਗ ਦਾ ਸੁਖ ਵਧੇਰੇ ਸਮਾਂ ਨਾ ਮਾਣ ਸਕੀ। ਮੀਰਾਂ ਦੇ ਪਤੀ ਦੀ, ਸ਼ਾਦੀ ਤੋਂ 3-4 ਸਾਲ ਉਪਰੰਤ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ, ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਇਹ ਇਸ ਸਦਮੇ ਨੂੰ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਨ ਕਰਦੀ ਬੈਰਾਗਣ ਬਣ ਗਈ। ਮੀਰਾਂ ਬਚਪਨ ਤੋਂ ਹੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਭਗਤ ਸੀ। ਮਨ ਹੀ ਮਨ ਅੰਦਰ ਉਹ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਮਾਲਕ (ਪਤੀ) ਮੰਨਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਅੰਤ ਸਮੇਂ ਤਕ ਉਹ 'ਗਿਰਧਰ ਗੋਪਾਲ' ਜਪਦੀ ਰਹੀ।

---

68. Sources on the life and Teachings of Guru Nanak, *The Panjab Past and Present*, Punjabi University, Patiala, 1969, p.355.
69. ਮੇਰਤਾ ਰਾਜਪੂਤਾਨੇ ਵਿਚ ਬੀਕਾਨੇਰ ਅਤੇ ਜੋਧਪੁਰ ਦੇ ਮਧ ਵਿਚ ਹੈ, ਇਸ ਦਾ ਸਟੇਸ਼ਨ ਮੇਰਤਾ ਰੋਡ ਜੋਧਪੁਰ ਰੇਲਵੇ ਲਾਈਨ ਉਪਰ 64 ਮੀਲ ਦੂਰ ਹੈ। ਮ. ਕੋਸ਼., ਪੰਨਾ 730.
70. ਸੰਤ ਰੈਦਾਸ, ਪੰਨਾ 12.

ਠੋਸ ਪ੍ਰਮਾਣਾਂ ਦੀ ਘਾਟ ਕਾਰਨ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਨਿਸ਼ਚਿਆਤਮਕ ਢੰਗ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਮਤਿ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਪ੍ਰਗਟਾਇਆ। ਪੁਰਾਤਨ ਗ੍ਰੰਥ ਅਨੰਤ ਦਾਸ ਦੀ 'ਰੈਦਾਸ ਪਰਿਚਈ' ਅਤੇ ਨਾਭਾ ਦਾਸ ਦੀ 'ਭਗਤ ਮਾਲ' ਅੰਦਰ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ ਮੀਰਾਂਬਾਈ ਦਾ ਗੁਰੂ ਹੋਣ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਸੂਚਨਾ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਪ੍ਰਿਯਾਦਾਸ (ਟੀਕਾਕਾਰ) ਨੇ ਇਸ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਕਈਆਂ ਵਿਦਵਾਨਾ ਨੇ ਖਾਨਾ ਪੂਰੀ ਕਰਨ ਲਈ "ਪਰੰਪਰਾ ਤੋਂ ਮੀਰਾਂ ਬਾਈ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਚੇਲੀ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ"[71] ਆਖ ਕੇ ਗਲੋਂ ਗਲਾਵਾਂ ਲਾਹ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਡਾ. ਬੇਣੀ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਸ਼ਰਮਾ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਚਿਤੌੜ ਫੇਰੀ ਨੂੰ ਮੁਖ ਰਖਦਿਆਂ, ਇਹ ਆਖ ਕੇ "ਇਸੀ ਸਮੇਂ ਮੀਰਾਂ ਭੀ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਕੀ ਸ਼ਿਸ਼ਾ ਬਨੀ"[72] ਗੱਲ ਮੁਕਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਡਾ. ਗਣਪਤ ਚੰਦਰ ਗੁਪਤ ਲਿਖਦੇ ਹਨ : "ਇਤਿਹਾਸਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਸੇ ਭੀ ਰੈਦਾਸ ਤਥਾ ਮੀਰਾਂ ਕੇ ਕਾਲ ਮੇਂ ਇਤਨਾ ਅਧਿਕ ਅੰਤਰ ਨਹੀਂ ਕਿ ਜਿਸ ਮੇਂ ਇਨ ਦੋਨੋ ਕਾ ਮਿਲਣ ਅਸੰਭਵ ਹੋ ਜਾਏ।"[73] ਡਾ. ਹਜਾਰੀ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਦਿਵੇਦੀ ਅਨੁਸਾਰ : "ਪ੍ਰਸਿਧ ਹੈ ਕਿ ਅੰਤ ਮੇਂ ਮੀਰਾਂ ਬਾਈ ਨੇ ਰੈਦਾਸ ਸੇ ਦੀਕਸ਼ਾ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕੀ। ਪ੍ਰੰਤੂ ਹਾਲ ਹੀ ਕੀ ਖੋਜ ਮੇਂ ਇਸ ਮਤ ਪਰ ਸੰਦੇਹ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਆ ਗਿਆ ਹੈ।[74] ਡਾ. ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਹੁ ਦਾ ਮਤਿ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ :- "ਮੀਰਾਂ ਨੇ ਰੈਦਾਸ ਕਾ ਗੁਰੂ ਭਾਵ ਸੇ ਅਪਨੇ ਪਦੋਂ ਮੇਂ ਅਨੇਕ ਸਥਲੋਂ ਪਰ ਸਮਰਣ ਕੀਆ ਹੈ ਔਰ ਅਬ ਵੇ ਪਦ ਅਧਿਕਾਰਕ ਰੂਪ ਸੇ ਮੀਰਾਂ ਕੇ ਮਾਨੇ ਜਾ ਚੁਕੇ ਹੈ। ਇਨ ਪਦੋਂ ਕੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਮੇਂ ਰੈਦਾਸ ਕਾ ਗੁਰੂ ਹੋਨੇ ਕੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਉਤਪੰਨ ਹੋਤੀ ਹੈ। ....ਔਰ ਹਮਕੋ ਰੈਦਾਸ ਕੋ ਮੀਰਾਂ ਕਾ ਗੁਰੂ ਮਾਨਨੇ ਕੇ ਹੀ ਪਕਸ਼ ਮੇਂ ਅਧਿਕ ਸ਼ਸ਼ਕਤ ਪ੍ਰਮਾਣ ਮਿਲਤੇ ਹੈਂ।"[75]

ਭਾਈ ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਨਾਭਾ ਮੀਰਾਂ ਬਾਈ ਦਾ ਜਨਮ ਸੰਮਤ 1548 ਵਿਚ ਹੋਇਆ ਮੰਨਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਸ਼ਾਦੀ ਦੀ ਤਾਰੀਖ ਸੰਮਤ 1573 ਦਸਦੇ ਹਨ। ਆਪ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਮੀਰਾਂ ਬਾਈ ਦਾ ਗ੍ਰਿਹਸਤ ਜੀਵਨ ਸੁਖ ਪੂਰਵਕ ਨਹੀਂ ਬੀਤਿਆ, ਕਿਉਂਕਿ ਰਾਨਾ ਦੁਰਗਾ-ਭਗਤ ਸੀ ਅਤੇ ਇਹ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ-ਉਪਾਸ਼ਿਕਾ ਸੀ।[76]

71. ਪ੍ਰਿਥੀ ਸਿੰਹ ਅਜ਼ਾਦ, ਰਵਿਦਾਸ ਦਰਸ਼ਨ, ਪੰਨਾ 35.
72. ਸੰਤ ਗੁਰੂ ਰਵਿਦਾਸ, 41.
73. ਹਿੰਦੀ ਸਾਹਿਤਯ ਕਾ ਵੈਗਿਆਨਿਕ ਇਤਿਹਾਸ, ਪੰਨਾ 208.
74. ਹਿੰਦੀ ਸਾਹਿਤ ਕੀ ਭੂਮਿਕਾ, ਪੰਨਾ 58.
75. ਸੰਤ ਰੈਦਾਸ, ਪੰਨਾ 10-11.
76. ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼, ਪੰਨਾ 730.

ਮੀਰਾਂਬਾਈ ਦਾ ਇਕ ਸਲੋਕ ਭਾਈ ਬੰਨੂੰ ਦੀ ਬੀੜ ਅੰਦਰ ਮਾਰੂ ਰਾਗ ਦਾ ਦਿੱਤਾ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।[77] ਇਸ ਬ੍ਰਿਹਾ ਭਰਪੂਰ ਪਦੇ ਵਿਚ ਵੀ ਮੀਰਾਂ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ-ਭਗਤ ਹੀ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਯੂਰਪੀਨ ਸਾਹਿੱਤ ਖੋਜੀਆਂ ਮੈਕਾਲਿਫ, ਮੈਕਲੋਡ, ਐਚ.ਐਚ. ਵਿਲਸਨ ਆਦਿ ਨੇ ਮੀਰਾਂ ਅਤੇ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਗੁਰੂ ਚੇਲੀ ਹੋਣ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਸੂਚਨਾ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ।

ਸ੍ਰੀ ਪਰਸੂਰਾਮ ਚਤੁਰਵੇਦੀ "ਮੀਰਾਂਬਾਈ ਔਰ ਨਾਮਦੇਵ ਤਥਾ ਰੈਦਾਸ" ਦੇ ਨਾਮ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਖੋਜ-ਪੱਤ੍ਰ ਵਿਚ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਕਿ "ਰੈਦਾਸ ਜੀ ਕਦਾਚਿਤ ਵਿਕਰਮ ਕੀ ਪੰਦਰਵੀਂ ਸ਼ਤਾਬਦੀ ਕੇ ਮਧਯ ਮੇਂ ਉਤਪੰਨ ਹੂਏ ਥੇ ਔਰ ਮੀਰਾਂਬਾਈ ਕਾ ਜਨਮ ਵਿਕਰਮ ਕੀ ਸੋਲਵੀਂ ਸ਼ਤਾਬਦੀ ਕੇ ਮਧਯ ਮੇਂ ਹੂਆ ਥਾ, ਕਿੰਤੂ ਮੀਰਾਂ ਕੇ ਸਮਯ ਰਾਜਸਥਾਨ ਕੀ ਔਰ ਅਧਿਕਤਰ ਰੈਦਾਸੀ ਸੰਤੋਂ ਦਵਾਰਾ ਹੀ ਸੰਤ ਮਤ ਕਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਹੋਤੇ ਰਹਨੇ ਕੇ ਕਾਰਣ ਉਨੋਂ ਨੇ ਰੈਦਾਸ ਜੀ ਕੋ ਅਪਨੇ ਪੂਰੱਖ ਗੁਰੂ ਕੀ ਭਾਂਤਿ ਸਮਝ ਰਖਾ ਥਾ।[78]

ਉਪਰੋਕਤ ਅਨੁਸਾਰ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਅਤੇ ਮੀਰਾਂ ਦੇ ਜਨਮ-ਕਾਲ ਵਿਚ ਪੂਰਾ ਇਕ ਸ਼ਤਾਬਦੀ ਦਾ ਅੰਤਰ ਹੈ। ਚਤੁਰਵੇਦੀ ਜੀ ਇਹ ਗੱਲ ਵੀ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਕਿ ਮੀਰਾਂ ਦੇ ਸਮੇਂ ਰਾਜਿਸਥਾਨ ਵਿਚ ਰੈਦਾਸੀ ਸੰਤਾਂ ਵੱਲੋਂ ਸੰਤ ਮਤ ਦਾ ਵਧੇਰੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਪਰ ਕੀ ਮੀਰਾਂ, ਰਵਿਦਾਸੀ ਸੰਤਾਂ ਵੱਲੋਂ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਸੀ? ਇਸ ਦਾ ਕੋਈ ਪ੍ਰਮਾਣ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ।

ਸ੍ਰੀ ਭਗਵਾਨ ਦਾਸ ਤਿਵਾੜੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਪੁਸਤਕ-ਵਿਚ ਮੀਰਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਹੇਠ

---

77. "ਮਨ ਹਮਾਰਾ ਬਾਧਿਓ ਰੀ ਮਾਈ, ਕਵਨ ਨੈਨ ਅਪਨੇ ਗੁਨ,
ਤੀਖਣ ਤੀਰ ਬੇਧ ਸਰੀਰ ਦੂਰ ਗਯੋ ਮਾਈ,
ਲਾਗਿਓ ਤਬ ਜਾਨਿਓ ਨਾਹੀ ਅਬ ਨ ਸਹਿਓ ਜਾਈ ਰੀ ਮਾਈ
ਤੰਤ ਮੰਤ ਅਉਖਦ ਕਰਉ ਤਉ ਪੀਰ ਨ ਜਾਈ.
ਹੈ ਕੋਊ ਉਪਕਾਰ ਕਰਤ ਕਵਨ ਦਰਦ ਰੀ ਮਾਈ
ਨਿਕਟਿ ਹਉ ਤੁਮ ਦੂਰ ਨਹੀ, ਬੇਰਾ ਮਿਲਹੁ ਆਈ
ਮੀਰਾਂ ਗਿਰਧਰ ਸੁਆਮੀ ਦਇਆਲ ਤਨ ਕੀ ਤਪਤਿ ਬੁਜਾਈ ਰੀ ਮਾਈ
ਕਵਲ ਨੈਨ ਅਪਨੇ ਗੁਨ ਬਾਧਿਉ ਰੀ ਮਾਈ।"
78. ਮੀਰਾਂ ਬਾਈ ਕੀ ਪਦਾਵਲੀ, ਪੰਨਾ 73.

ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸੰਪ੍ਰਦਾਵਾਂ ਵੱਲੋਂ ਰਚੇ ਗਏ ਪਦਾਂ ਬਾਰੇ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੇ:-

मीरां की लोकप्रियता के अनुरूप ही समय-समय पर पंजाब, बिहार, बंगाला उड़ीसा, मध्यप्रदेश, गुजरात, राजस्थान, आदि प्रदेशों में अनेक भक्तों और गायकों ने मीरां के नाम पर सैंकड़ों पदों की रचना की है। मीरां इन सभी भाषाओं को जानती थी और उन्होंने ही इन अनेक प्रादेशिक और आंचलिक भाषाओं में पद-रचना की होगी, इसका कोई प्रमाण नहीं मिलता। सभी पद जो आज हमें आधुनिक प्रादेशिक भाषाओं से मिल रहे हैं, मीरां के मूल पदों के भाषागत या भावगत रुपान्तर हैं, और अधिकांश पद तो निसंदेह मीरां के नाम पर रचे गये परवर्ती पद हैं। मीरां के मूल पदों की तुलना में ये प्रादेशिक और आंचलिक भाषाओं में प्राप्त सभी पद प्रक्षिप्त हैं, अतः ऐसे सभी पद और पद-संग्रह अप्रामाणिक माने जाने चाहिएं।[79]

ਏਸੇ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਅਗੇ ਚਲ ਕੇ ਉਹ ਹੋਰ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਕਿ :

मीरां की मूल पदावली से यह यह बात स्पष्ट रूप से विदित होती है कि मीरां वैष्णव भक्त थीं, श्री कृष्ण उनके आराध्य देव थे और वे उनकी ही माधुर्यभाव से भक्ति करती थीं, किन्तु कालान्तर में मीरां जैसी लोकप्रिय कवयित्री और भक्त आत्मा को अपने-अपने संप्रदाय में खींच लाने के लिए रैदास, चैतन्य, संत और नाथ संप्रदाय वाले अनेक भक्तों और अनुयायिओं ने अपनी-अपनी शब्दावली मीरां के नाम प्रचलित पदों में जोड़ दी या मीरां के नाम से पदों की रचना कर अपने-अपने संप्रदाय के अंतर्गत मीरां के दीक्षित होने की घोषणा कर दी और मीरां-साहित्य के परवर्ती विद्वानों ने इन्हीं को प्रामाणिक मानकर मीरां को संप्रदायिक बंधनों में जकड़ने के अनेक भगीरथ प्रयत्न किये।[80]

ਸ੍ਰੀ ਤਿਵਾੜੀ ਇਸ ਸਾਰੀ ਵਿਚਾਰ ਦਾ ਸਿੱਟਾ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕੱਢਦੇ ਹਨ :

"ਵਾਸਤਵ ਮੇਂ ਮੀਰਾਂ ਨੇ ਰੈਦਾਸੀ-ਸੰਪ੍ਰਦਾਯ ਸੇ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਹੋ ਅਥਵਾ ਰੈਦਾਸ ਕੋ ਗੁਰੂ ਮਾਨ ਉਨ ਕੇ ਸੰਬੰਧ ਮੇਂ ਕੁੱਛ ਪਦ ਰਚੇ ਥੇ ਯਹ ਨਿਤਾਂਤ ਭ੍ਰਾਮਕ ਔਰ ਅਸ਼ੁਧ ਧਾਰਣਾ

79. ਮੀਰਾਂ ਕੀ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਪਦਾਵਲੀ, ਸਾਹਿਤਯ ਭਵਨ ਲਿਮਟਿਡ, ਅਲਾਹਾਬਾਦ, 1974, ਪੰਨਾ 25.
80. ਉਹੀ
81. ਉਹੀ, ਪੰਨਾ 104.

ਉਪਰੋਕਤ ਸਾਰੀ ਵਿਚਾਰ ਤੋਂ ਅਸੀਂ ਇਸ ਸਿੱਟੇ ਤੇ ਪੁਜੇ ਹਾਂ ਕਿ ਨਿਰਸੰਦੇਮੀਰਾਂ ਬਚਪਨ ਤੋਂ ਹੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਭਗਤ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਸਰਗੁਣ ਭਗਤੀ ਵੱਲ ਝੁਕਾਅ ਰਖਦੀ ਸੀ। ਉਸਦੀ ਬਚਪਨ ਵਿਚ ਬਣੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਵਿਚ ਕੋਈ ਮੋੜ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆਇਆ, ਇਥੋਂ ਤਕ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਜੋ ਦੁਰਗਾ ਭਗਤ ਸੀ ਨਾਲ ਵੀ ਸਮਝੌਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰ ਸਕੀ। ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਉਸ ਦਾ ਗ੍ਰਹਿਸਤ ਜੀਵਨ ਨਰਕ ਬਣਿਆ ਰਿਹਾ। ਇਸ ਲਈ ਜੋ ਔਰਤ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਹਿਤ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ-ਭਗਤ ਤੋਂ ਦੁਰਗਾ-ਭਗਤ ਨਾ ਬਣ ਸਕੀ ਉਹ ਨਿਰੋਲ ਨਿਰਗੁਣ ਵਾਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦੇ ਮਾਲਕ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਗੁਰੂ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਧਾਰ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਅਤੇ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਭਗਤੀ ਭਾਵਨਾ ਅਤੇ ਸਾਧਨਾ ਪਧਤੀ ਦਾ ਕੋਈ ਮੇਲ ਨਹੀਂ। ਏਸੇ ਕਰਕੇ ਸ੍ਰੀ ਤਾਰਕ ਨਾਥ ਅਗ੍ਰਵਾਲ[82] ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਮਹਾਂਵੀਰ ਗਹਲੌਤ[83] ਮੀਰਾਂ ਨੂੰ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਸਿਸ਼ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦੇ। ਦੂਸਰਾ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਅਕਾਲ ਚਲਾਣਾ ਸੰਮਤ 1575 ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮੀਰਾਂ ਬਾਈ ਦੀ ਸ਼ਾਦੀ 1573 ਵਿਚ ਹੋਈ ਸੀ। ਮੀਰਾਂ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਨਾਲ ਜੋੜਨ ਵਾਲੇ ਵਿਦਵਾਨ ਇਹ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਮੀਰਾਂ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਰਾਜਾ ਬੋਧਰਾਜ ਨਾਲ ਬਨਾਰਸ ਵਿਚ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ ਮਿਲੀ ਤੇ ਉਥੇ ਹੀ ਆਪ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਧਾਰਨ ਕੀਤਾ। ਪਰ ਇਤਿਹਾਸਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਐਸਾ ਸਮਝਣਾ ਵੱਡੀ ਭੁਲ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਮੀਰਾਂ ਤੇ ਰਾਜਾ ਬੋਧਰਾਜ ਦੀ ਤਾਂ ਇਕ ਦਿਨ ਵੀ ਨਹੀਂ ਬਣੀ। ਉਹ ਇਕੱਠੇ ਬਨਾਰਸ ਵਿਚ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਜੈ ਪੁਰ ਦੇ ਅੰਬੇਰ ਪੈਲੇਸ ਅੰਦਰ ਮਹਾਰਾਜਾ ਮਾਨ ਸਿੰਘ ਵਲੋਂ 450 ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਬਣਵਾਏ ਗਏ "ਮੀਰਾਂ ਮੰਦਰ" ਦੇ ਨੀਂਹ ਪੱਥਰ ਉਪਰ ਉਕਰੇ ਇਹ ਅੱਖਰ "ਭਗਤ ਸਿਰੋਮਣੀ ਮੀਰਾਂ ਬਾਈ ਕੇ ਆਰਾਧਯ ਦੇਵ ਸ੍ਰੀ ਗਿਰਧਰ ਗੋਪਾਲ ਕੀ ਸਾਕਸ਼ਤ ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਠਾ ਹੈ ਜਿਨਕੀ ਮੀਰਾਂ ਬਾਈ ਜੀ ਪ੍ਰਤਿ ਦਿਨ ਅਰਚਨਾ ਵੰਦਨਾ ਕਰਤੀ ਥੀ"। ਇਸ ਮੂਰਤੀ ਦੀ ਹੋਂਦ ਵੀ ਮੀਰਾਂ ਬਾਈ ਨੂੰ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ-ਭਗਤ ਸਾਬਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਪਰੰਪਰਾਗਤ ਲੋਕ ਧਾਰਨਾ ਅਨੁਸਾਰ ਮੀਰਾਂ, ਗੁਰੂ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਚੇਲੀ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸ ਧਾਰਨਾ ਨੂੰ ਹੀ ਮਾਨਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੈ।

ਰਾਣੀ ਝਾਲੀ

ਸੰਮਿਲਿਤ ਸ੍ਰੋਤਾਂ ਵਿਚੋਂ ਅਨੰਤ ਦਾਸ ਦੀ "ਰੈਦਾਸ ਪਰਿਚਈ", ਨਾਭਾ ਦਾਸ ਦੀ

---

82. ਗੁਰੂ ਰੈਦਾਸ, ਪੰਨਾ 56-57.
83. ਮੀਰਾਂ ਜੀਵਨੀ ਔਰ ਕਾਵਯ, ਪੰਨਾ 49 (ਭੂਮਿਕਾ)।

ਭਗਤ ਮਾਲ, ਪ੍ਰਿਯਦਾਸ ਦਾ ਟੀਕਾ, ਆਦਿਕ ਗ੍ਰੰਥਾਂ, ਐਚ.ਐਚ. ਵਿਲਸਨ, ਫਰਕੂਹਰ ਸਾਹਿਬ, ਡਾ. ਰਾਮ ਕੁਮਾਰ ਵਰਮਾ ਅਤੇ ਡਾ. ਦਿਵੇਦੀ ਆਦਿ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਚਿਤੌੜ ਦੀ ਰਾਣੀ ਝਾਲਾ ਬਾਈ ਨੂੰ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਚੇਲੀ ਦਸਿਆ ਹੈ। ਰਾਣੀ ਝਾਲਾਬਾਈ ਦਾ ਸਮਾਂ ਕੁੱਝ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਸੰਮਤ 1539-1584 ਅਤੇ ਕੁੱਝ ਇਕ ਵੱਲੋਂ 1490-1525 ਸੰਮਤ ਟਾਂਕਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।[84] ਇਹ ਮਹਾਰਾਣਾ ਸੰਗਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੀ ਵਹੁਟੀ ਅਤੇ ਮੀਰਾਂ ਦੀ ਸੱਸ ਸੀ।

ਕਾਲ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸ੍ਰੋਤਾਂ ਦੇ ਹਵਾਲਿਆਂ ਅੰਦਰ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਚਿਤੌੜ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਬ੍ਰਹਮ ਭੋਜ ਸਮੇਂ ਵਿਖਾਇਆ ਚਮਤਕਾਰ ਆਦਿ ਅਜੇਹੇ ਤੱਥ ਹਨ ਜਿਸ ਤੋਂ ਇਹ ਗੱਲ ਮੰਨੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਕਿ ਝਾਲਾਬਾਈ ਨੇ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਧਾਰਨ ਕੀਤਾ ਹੋਵੇ।

ਅਕਾਲ ਚਲਾਣਾ

ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਅਕਾਲ ਚਲਾਣੇ ਬਾਰੇ ਪ੍ਰੋ. ਰਾਮ ਕੁਮਾਰ ਵਰਮਾ,[85] ਡਾ. ਪਦਮ, ਗਿਆਨੀ ਬਰਕਤ ਸਿੰਘ ਅਨੰਦ ਆਦਿ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ 28 ਮਾਘ ਸੁਦੀ 15 ਦੀ ਪੂਰਨਮਾਸ਼ੀ ਸੰਮਤ 1575/1518 ਈ. ਮੰਨਿਆ ਹੈ, ਪਰ ਸ੍ਰੀ ਭਗਵਤ ਮਿਸ਼ਰ[66] ਸੰਮਤ 1597 ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਪ੍ਰਿਥੀ ਸਿੰਘ ਅਜ਼ਾਦ[67] 1584 ਸੰਮਤ ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ਭਗਤ ਜੀ ਦੇ ਸਮਕਾਲੀਆਂ ਅਤੇ ਸ੍ਵਾਮੀ ਕਾਨ੍ਹ ਪਿਲੇ ਨਾਲ ਮਿਲਾਨ ਕਰਦਿਆਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਰੰਪਰਾਗਤ ਤਾਰੀਖਾਂ ਬਾਰੇ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਸਿੱਟਾ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ : (ਅਗਲੇ ਪੰਨੇ ਤੇ ਦਿੱਤਾ ਚਾਰਟ ਵੇਖੋ)

ਇੰਜ 'ਅਜ਼ਾਦ' ਜੀ ਦੀ ਸੁਝਾਈ ਤਿਥ ਠੀਕ ਸਿੱਧ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਸਾਲ 1584 ਬਿ. ਮਾਘ ਦੀ 10 ਨੂੰ ਪੂਰਨਮਾਸ਼ੀ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਦਿਨ ਬੁੱਧਵਾਰ ਹੈ। ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਸਮੇਂ ਮੁਗਲ ਸਮਰਾਟ ਸਿਕੰਦਰ ਲੋਧੀ ਦਾ ਰਾਜ ਸੀ, ਜਿਸ ਦਾ ਸਮਾਂ 1489-1517 ਈ. ਹੈ। ਭਗਤ ਜੀ ਦੇ ਸਮਕਾਲੀ ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਦਾ ਸਮਾਂ 1455 ਤੋਂ 1495

---

84. ਉਤਰੀ ਭਾਰਤ ਕੀ ਸੰਤ ਪਰੰਪਰਾ, 242.
85. ਹਿੰਦੀ ਸਾਹਿਤ ਕਾ ਆਲੋਚਨਾਤਮਕ ਇਤਿਹਾਸ, ਪੰਨਾ 322.
86. ਸੰਤੋਂ ਕੇ ਧਾਰਮਿਕ ਵਿਸ਼ਵਾਸ, ਪੰਨਾ 183.
87. ਰਵਿਦਾਸ ਦਰਸ਼ਨ, ਪੰਨਾ 46.

ਬਿ: ਪ੍ਰਵਾਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 'ਸੁਖਮਨੀ ਸੰਹਸਰ ਨਾਮਾ' ਦੀ ਲਿਖਿਤ ਅਤੇ ਬਖ਼ਸ਼ੀ ਦਾਸ ਦੀ 'ਰੈਦਾਸ ਰਾਮਾਯਣ' ਤੋਂ ਸਿੱਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਭਗਤ ਜੀ ਸਿਕੰਦਰ ਲੋਧੀ ਦੇ ਸੰਪਰਕ ਅੰਦਰ ਆਏ। ਭਗਤ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ, ਕਬੀਰ ਜੀ, ਤਰਲੋਚਨ, ਸਧਨਾ ਤੇ ਸੈਨ ਜੀ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਅਕਾਲ ਚਲਾਣਾ ਕਰ ਚੁੱਕੇ ਸਨ। ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਇਕ ਗੱਲ ਨਿਸ਼ਚੇ ਨਾਲ ਕਹੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਕਿ ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਅਕਾਲ ਚਲਾਣਾ ਇਨ੍ਹਾਂ 'ਭਗਤਾਂ' ਦੇ ਸਰਗ ਸਿਧਾਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਅਤੇ ਸਿਕੰਦਰ ਲੋਧੀ ਦੇ ਰਾਜ-ਕਾਲ ਵਿਚ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਅਕਾਲ ਚਲਾਣਾ ਸੰਮਤ 1575 ਤੋਂ 1590 ਵਿਚਕਾਰ ਹੀ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਲੜੀ ਨੰ.	ਦੇਸੀ ਮਹੀਨਾ	ਸੰਮਤ ਬਿਕ੍ਰਮੀ	ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਮਹੀਨਾ	ਈ.	ਦਿਨ		ਪੰਨਾ ਕਨੂੰ ਪਿਲੇਐ ਨੰ: 5398
1.	1 ਮਾਘ	1555	27 ਜਨਵਰੀ	1499	ਐਤਵਾਰ	ਪੂਰਨਮਾਸ਼ੀ	ਪੰ. 200
2.	27 ਮਾਘ	1556	23 ਫਰਵਰੀ	1500	"	"	ਪੰ. 202
3.	27 ਮਾਘ	1558	22 ਫਰਵਰੀ	1502	"	ਪੂਰਨਮਾਸ਼ੀ	ਪੰ. 206
4.	14 ਮਾਘ	1562	8 ਫਰਵਰੀ	1506	"	ਪੂਰਨਮਾਸ਼ੀ	ਪੰ. 214
5.	28 ਮਾਘ	1562	22 ਫਰਵਰੀ	1506	"	ਅਮਾਵਸ	ਪੰ. 214
6.	16 ਮਾਘ	1568	1 ਫਰਵਰੀ	1512	"	ਪੂਰਨਮਾਸ਼ੀ	ਪੰ. 226
7.	28 ਮਾਘ	1573	22 ਫਰਵਰੀ	1517	"	ਪੂਰਨਮਾਸ਼ੀ	ਪੰ. 236
8.	19 ਮਾਘ	1575	15 ਜਨਵਰੀ	1519	ਸ਼ਨਿਚਰਵਾਰ	ਪੂਰਨਮਾਸ਼ੀ	ਪੰ. 240
9.	28 ਮਾਘ	1575	24 ਜਨਵਰੀ	1519	ਸੋਮਵਾਰ	"	ਪੰ "
10.	28 ਮਾਘ	1576	23 ਫਰਵਰੀ	1520	ਵੀਰਵਾਰ	"	ਪੰ. 242
11.	28 ਮਾਘ	1584	23 ਫਰਵਰੀ	1528	ਐਤਵਾਰ	ਨਹੀਂ	ਪੰ. 258
		ਸੁਦੀ 5, ਸ਼ੁਕਲਪਕਸ਼					
12.	15 ਮਾਘ	1589	9 ਫਰਵਰੀ	1533	"	ਪੂਰਨਮਾਸ਼ੀ	ਪੰ. 268
13.	28 ਮਾਘ	1595	24 ਫਰਵਰੀ	1539	"	"	ਪੰ. 280
14.	27 ਮਾਘ	1596	22 ਫਰਵਰੀ	1540	"	ਪੂਰਨਮਾਸ਼ੀ	ਪੰ 282
15.	4 ਚੇਤ	1597	29 ਫਰਵਰੀ	"	"		

ਭਾਵਨਾ-ਮੂਲਕ ਘਟਨਾਵਾਂ

ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਵੱਖ ਵੱਖ ਸਾਖੀਆਂ ਜੋ ਸੰਮਿਲਿਤ ਸ੍ਰੋਤਾਂ ਅਤੇ ਸੰਪ੍ਰਦਾਈ ਲਿਖਤਾਂ ਤੋਂ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ, ਤੱਥ ਮੂਲਕ ਨਾ ਹੋ ਕੇ ਭਾਵਨਾ ਮੂਲਕ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਹੈਗਿਓਗ੍ਰੈਫਿਕ ਰੁਚੀ ਦੀਆਂ ਕਥਾਵਾਂ ਹਨ ਜੋ ਸਮੇਂ ਦੇ ਬੀਤਣ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਚਲ ਗਈਆਂ ਅਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਜਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਅਕਤਿਵ ਦੀ ਮਹਾਨਤਾ, ਆਤਮਿਕ ਉਚੱਤਾ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰੂਹਾਨੀ ਸੰਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਅੰਕਿਤ ਕਰਨਾ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਖੀਆਂ ਦੀ ਇਤਿਹਾਸਕਤਾ ਨਾਲੋਂ ਸਿੱਧਾਂਤਕ ਮਹੱਤਾ ਵਧੇਰੇ ਮੰਨਣੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਤਾਂ ਵੀ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਜੀਵਨੀ ਦੀ ਜੋ ਭਾਵਨਾ-ਮੂਲਕ ਅਰਥਾਤ ਹੈਗਿਓਗ੍ਰੈਫਿਕ ਉਸਾਰੀ ਹੋਈ ਹੈ ਉਸ ਦੀ ਰੂਪ-ਰੇਖਾ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਉਚਿਤ ਹੈ :

ਪੂਰਬਲਾ ਜਨਮ

ਭਾਵਨਾ-ਮੂਲਕ ਕਥਾਵਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਪੂਰਬਲੇ ਜਨਮ ਵਿਚ ਬ੍ਰਾਹਮਣ, ਖੱਤਰੀ ਜਾਂ ਬ੍ਰਹਮਚਾਰੀ ਦੀ ਜੂਨ ਵਿਚ ਵਿਦਮਾਨ ਸਨ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਮਾਸ ਆਦਿ ਖਾਣ ਜਾਂ ਫਿਰ ਰਾਮਾਨੰਦ ਨੂੰ ਮਲੇਛ ਦੀ ਭਿਖਿਆ ਖਿਲਾਣ ਦੀ ਅਵਗਿਆ ਕਰਨ ਕਰਕੇ ਸ੍ਰੀ ਰਾਮਾਨੰਦ ਦੇ ਸਰਾਪ ਨਾਲ ਦੂਸਰਾ ਜਨਮ ਚਮਾਰ ਦੇ ਘਰ ਹੋਇਆ। ਪਿਛਲੇ ਜਨਮ ਦੀ ਉਚ ਜਾਤਿ ਹੋਣ ਦੇ ਸੰਸਕਾਰਾਂ ਕਾਰਨ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਨੇ ਚਮਾਰ ਮਾਤਾ ਦਾ ਦੁੱਧ ਨਾ ਪੀਤਾ। ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਕਥਾਵਾਂ ਬ੍ਰਾਹਮਣਵਾਦ ਦੀ ਦੇਣ ਲਗਦੀਆਂ ਹਨ, ਕਿਉਂ ਜੋ ਮਾਣ-ਮੱਤੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਇਹ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੀ ਸਹਾਰ ਨਹੀਂ ਸਨ ਸਕਦੇ ਕਿ ਇਕ ਅਛੋਤੀ ਨੀਵੀਂ ਜਾਤਿ ਦਾ, ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਜਿੰਨੀ ਹੀ ਮਾਣ ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਠਾ ਵਾਲਾ ਬਣ ਜਾਏ। ਇਸੇ ਲਈ ਜਿੰਨੇ ਵੀ ਅਦ੍ਵਿਜ ਭਗਤ, ਭਾਵ ਭਗਤ ਕਬੀਰ, ਭਗਤ ਨਾਮਦੇਵ, ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਆਦਿ ਹੋਏ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਭ ਬਾਰੇ ਪਿਛਲੇ ਜਨਮ ਵਿਚ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਜਾਤਿ ਦੇ ਹੋਣ ਦਾ ਮੰਦਭਾਵਨਾ ਅਧੀਨ ਕਲਪਿਤ ਵਿਚਾਰ ਜੋੜ ਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਨੇ ਜਦੋਂ ਮਾਤਾ ਦਾ ਦੁੱਧ ਨ ਪੀਤਾ ਤਾਂ ਭਗਵਾਨ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਭਗਤ ਦਾ ਫਿਕਰ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਰਾਮਾਨੰਦ ਨੂੰ ਅਕਾਸ਼ਵਾਣੀ ਹੋਈ ਕਿ ਮੇਰਾ (ਤੇਰਾ) ਭਗਤ ਮਰਦਾ ਪਿਆ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਸਿਖਿਆ ਦਿਓ। ਸ੍ਰੀ ਰਾਮਾਨੰਦ ਨੇ ਆ ਕੇ ਬੱਚੇ ਦੇ ਸਿਰ ਤੇ ਹੱਥ ਫੇਰਿਆ ਜਾਂ ਕੰਨ ਵਿਚ ਮੰਤਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂ ਫਿਰ ਚਰਨਾਮਿਤ ਦਿੱਤਾ ਤਾਂ ਬਾਲਕ ਨੇ ਮਾਤਾ ਦਾ ਦੁੱਧ ਪੀਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ।

ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਛੋਟੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਹੀ ਪ੍ਰਭੂ ਭਗਤੀ ਵਿਚ ਲੀਨ ਹੋ, ਸੱਤ ਸਾਲ ਦੀ ਆਯੂ ਵਿਚ ਹੀ ਨਵਧਾ ਭਗਤੀ ਅੰਦਰ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਹੋ ਗਏ।

ਭਗਤੀ ਵਿਚ ਜੁਟੇ ਰਹਿਣ, ਘਰੇਲੂ ਕੰਮਾਂ ਤੋਂ ਅਵੇਸਲੇ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਅਤੇ ਵਪਾਰਕ ਅਸਫ਼ਲਤਾ ਕਾਰਨ, ਮਾਪਿਆਂ ਨੇ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਨੂੰ ਘਰੋਂ ਬਾਹਰ ਕੱਢ ਦਿੱਤਾ, ਜੋ ਵੱਖਰੀ ਝੌਪੜੀ ਬਣਾ ਕੇ ਰਹਿਣ ਲਗ ਪਏ। ਇੱਥੇ ਉਹ ਜੁੱਤੀਆਂ ਗੰਢਦੇ, ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ, ਭਗਤੀ ਵਿਚ ਮਗਨ ਤੇ ਸਦਾ ਨਿਮਰਤਾ ਦੇ ਪੁਜਾਰੀ ਬਣੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ।

ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਭਗਤੀ-ਭਾਵ ਤੇ ਸੰਤ-ਸੇਵਾ ਦੇਖ ਕੇ ਹਰਿ ਜੀ, ਭਗਤ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰ ਕੇ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਕੁਟੀਆ ਵਿਚ ਆਏ ਅਤੇ ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਪਾਰਸ ਲੈਣ ਲਈ ਕਿਹਾ। ਪਰ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਨਾਂਹ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਮੇਰੀ ਸੰਪਤਿ ਤਾਂ ਮੇਰਾ ਹਰਿ ਜੀ ਹੈ। ਇਸ ਤੇ ਹਰਿ ਜੀ ਪਾਰਸ ਉਸ ਦੇ ਘਰ ਰੱਖ ਕੇ ਚਲੇ ਗਏ। 13 ਮਹੀਨਿਆਂ ਬਾਅਦ ਹਰਿ ਜੀ ਵਾਪਸ ਆਏ ਤਾਂ ਪਾਰਸ ਉਥੇ ਹੀ ਅਛੋਹ ਪਿਆ ਸੀ। ਹਰਿ ਜੀ ਇਹ ਪਾਰਸ ਵਾਪਸ ਲੈ ਕੇ ਚਲੇ ਗਏ। ਪਰ ਅੱਗੋਂ ਤੋਂ ਸੰਪਟ ਨੀਚੇ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਪੰਜ ਮੋਹਰਾਂ, ਦੈਵੀ ਸ਼ਕਤੀ ਨਾਲ ਆਉਣ ਲਗ ਪਈਆਂ ਅਤੇ ਹਰਿ ਜੀ ਵਲੋਂ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ ਸੁਪਨੇ ਵਿਚ ਉਹ ਮੋਹਰਾਂ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਹਾ ਗਿਆ। ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਮੋਹਰਾਂ ਨਾਲ ਸੁੰਦਰ ਮੰਦਰ ਬਣਵਾਇਆ ਤੇ ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਲੱਗੇ ਰਹੇ।

ਉਪਰਲੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਕਥਾਵਾਂ ਦਾ ਪਰਯੋਜਨ, ਭਗਤਾਂ/ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਮਹਾਨਤਾ ਤੇ ਮਾਇਆ-ਤਿਆਗੀ ਹੋਣ ਨੂੰ ਸਿੱਧ ਕਰਨਾ ਤੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵੱਲ ਰੁਚਿਤ ਹੋਣ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸੰਕੇਤ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਹਰਿ-ਸਿਮਰਨ ਨਾਲ ਹਲਤ ਪਲਤ ਸਉਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਮੁਕਤੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਵਧਦੀ ਹੋਈ ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ ਤੇ ਮਾਨਤਾ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਈਰਖਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਨੇ ਰਾਜੇ ਪਾਸ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਕੀਤੀ ਕਿ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ, ਨੀਚ ਜਾਤਿ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੋਇਆ ਸਾਲਗਰਾਮ ਪੂਜਦਾ ਹੈ। ਰਾਜੇ ਨੇ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ ਬੁਲਾਇਆ ਤੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਆਪਣੀ ਭਗਤੀ ਦੀ ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਲਈ ਸਾਲਗਰਾਮ ਨੂੰ ਮੰਦਰ 'ਚੋਂ ਇੱਥੇ ਸੱਦੋ, ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਬੇਨਤੀ ਤੇ ਸਾਲਗਰਾਮ ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਗੋਦ ਵਿਚ ਆ ਬੈਠੇ।

ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ ਸੁਣ ਕੇ ਰਾਣੀ ਝਾਲੀ, ਚਿਤੌੜ ਤੋਂ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਨੂੰ ਆਈ ਤੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਕੇ ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਿਸ਼ ਬਣੀ। ਇਸ ਘਟਨਾ ਤੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਬਹੁਤ ਨਰਾਜ਼ ਹੋਏ। ਫੇਰ ਰਾਜੇ ਦੇ ਕਹਿਣ ਤੇ ਨਿਆਉਂ ਸਾਲਗਰਾਮ ਨੂੰ ਸੌਂਪਿਆ ਗਿਆ। ਸਾਰੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਦੇ ਸਾਲਗਰਾਮ, ਨਦੀ ਵਿਚ ਸੁਟਾਏ ਗਏ ਜੋ ਡੁੱਬ ਗਏ

ਪਰ ਜਦੋਂ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਸਾਲਗਰਾਮ ਨਦੀ ਵਿਚ ਸੁੱਟਿਆ ਗਿਆ ਤਾਂ ਉਹ ਮੁਰਗਾਈ ਵਾਂਗ ਤਰ ਕੇ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਕੋਲ ਵਾਪਸ ਆ ਗਿਆ।

ਇਕ ਦੂਸਰੇ ਜੀਵਨੀਕਾਰ, ਭਾਈ ਦਰਬਾਰੀ ਅਨੁਸਾਰ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ ਪਾਹਨ (ਸਾਲਗਰਾਮ) ਦੀ ਪੂਜਾ ਕਰਦੇ ਦੇਖ ਕੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਨੇ ਰਾਜੇ ਕੋਲ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਕੀਤੀ ਕਿ ਇਹ ਨੀਚ ਜਾਤਿ ਦਾ ਹੋ ਕੇ ਸਾਲਗਰਾਮ ਪੂਜਦਾ ਹੈ, ਜਿਸਦਾ ਇਸ ਨੂੰ ਕੋਈ ਅਧਿਕਾਰ ਨਹੀਂ। ਰਾਜੇ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਸਾਲਗਰਾਮ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਨੂੰ ਚੁੱਕ ਲੈਣ ਲਈ ਕਿਹਾ। ਜਦੋਂ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਪਾਹਨ ਲੈਣ ਲਈ ਅੱਗੇ ਵਧੇ ਤਾਂ ਪਾਹਨ ਦੀ ਥਾਂ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੀਂਹ ਰੂਪ ਦਿਖਾਈ ਦਿੱਤਾ। ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਡਰ ਦੇ ਮਾਰੇ ਨੱਸੇ। ਅੰਤ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਬੇਨਤੀ ਕਰਨ ਤੇ ਪਾਹਨ(ਠਾਕੁਰ) ਨੇ ਬਾਲਕ ਦਾ ਰੂਪ ਹੋ ਕੇ ਦਰਸ਼ਨ ਦਿੱਤੇ ਜਿਸ ਤੇ ਸਾਰੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਹੈਰਾਨ ਹੋ ਗਏ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਉਪਰੋਕਤ ਕਥਾਵਾਂ/ਸਾਖੀਆਂ ਦਾ ਭਾਵ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸੰਤ/ਭਗਤ ਤੇ ਭਗਵਾਨ ਵਿਚ ਭੇਦ ਨਹੀਂ। ਭਗਵਾਨ ਹਰ ਸਮੇਂ ਆਪਣੇ ਭਗਤਾਂ ਦਾ ਸਹਾਈ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪੈਜ ਰਖਦਾ ਹੈ। ਨਾਲ ਹੀ ਇਹ ਕਥਾ ਮਿਥੀਕਲ ਵਿਧੀ ਨਾਲ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਉਪਰ ਚੜ੍ਹਤਲ ਨੂੰ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਕਰਾਉਂਦੀ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਕਬੀਰ-ਰਵਿਦਾਸ ਗੋਸਟਿ ਤੋਂ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਪਹਿਲਾਂ ਸਰਗੁਣ ਭਗਤ ਸਨ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਕਬੀਰ ਜੀ ਦੇ ਸੰਪਰਕ ਵਿਚ ਆਏ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਪਾ ਕੇ ਸਰਗੁਣ ਧਾਰਾ ਦੀ ਭਗਤੀ ਛੱਡ ਦਿੱਤੀ ਤੇ ਨਿਰਗੁਣ ਧਾਰਾ ਦੇ ਉਪਾਸ਼ਕ ਹੋ ਗਏ।

ਭਾਈ ਦਰਬਾਰੀ ਦੇ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਸਰਗੁਣਵਾਦੀ ਹੋਣ ਦੀ ਇਕ ਹੋਰ ਕਥਾ ਪਾਹਨ ਬਾਰੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਤੇ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਵਿਚਕਾਰ ਹੋਏ ਸੰਵਾਦ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਚਲਦੀ ਹੈ। ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਕੋਲੋਂ ਇਕ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਪਾਹਨ (ਠਾਕੁਰ) ਖਰੀਦ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਪਰ ਹਰਿ ਜੀ ਉਸ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਨੂੰ ਸੁਪਨੇ ਵਿਚ ਭਗਤ-ਰਵਿਦਾਸ ਦਾ ਪਾਹਨ ਵਾਪਸ ਕਰਨ ਲਈ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਉਸ ਦੇ ਨ ਮੰਨਣ ਤੇ ਉਸ ਦਾ ਸਭ ਕੁੱਝ ਖੋਹ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਹਾਰ ਕੇ ਉਹ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਪਾਹਨ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਦੇ ਵਿਹੜੇ ਵਿਚ ਰੱਖ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਵੀ ਹੁਣ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਵਾਂਗ ਹੀ ਪੂਜਾ ਕਰਨ ਲਗ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਹਰਿ ਜੀ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਨੂੰ ਪਾਹਨ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਨੂੰ ਦੇਣ ਲਈ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉਹ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦੇ। ਇਸ ਤੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਦੀ ਪ੍ਰੀਤਿ ਵੇਖ ਕੇ ਹਰਿ ਜੀ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਦਾ ਸਭ ਕੁੱਝ ਵਾਪਸ ਦੇ ਦੇਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਪਾਹਨ ਪੂਜਾ ਵਿਚ ਮਗਨ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਰਾਣੀ ਝਾਲੀ ਦੇ ਸੱਦੇ 'ਤੇ ਚਿਤੌੜ ਪਹੁੰਚੇ। ਰਾਣੀ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਭੋਜਨ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ। ਪਰ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਨੇ ਇਸ ਗੱਲੋਂ ਝਗੜਾ ਪਾਇਆ ਕਿ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਇਸ ਚਮਾਰ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਰਸੋਈ ਜੇਵਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ। ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਕਹਿਣ ਤੇ ਰਾਣੀ ਨੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਰਸੋਈ ਦੇਣੀ ਮੰਨ ਲਈ। ਪਰ ਜਦੋਂ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਖਾਣ ਬੈਠੇ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਹਰੇਕ ਨੇ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਭੋਜਨ ਕਰਦਾ ਦੇਖਿਆ। ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਬਹੁਤ ਸ਼ਰਮਿੰਦੇ ਹੋਏ ਤੇ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਦੀ ਚਰਨੀਂ ਆਣ ਲੱਗੇ। ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਨੇ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਨੂੰ ਜਦੋਂ ਉਸ ਦੇ ਨੀਚ ਜਨਮ ਬਾਰੇ ਪੁਛਿਆ ਤਾਂ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪੂਰਬਲੇ ਜਨਮ ਦੀ ਕਥਾ ਸੁਣਾਈ ਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਤੁਚਾ ਚੀਰ ਕੇ ਆਪਣੀ ਕੰਠੀ ਵਿਚ ਪਇਆ ਜਨੇਊ ਵੀ ਦਿਖਾਇਆ।

ਗੰਗਾ ਦੀ ਯਾਤਰਾ 'ਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਇਕ ਯਾਤਰੀ ਨੇ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਤੋਂ ਜੁੱਤੀ ਗੰਢਾਈ ਤੇ ਇਕ ਦਮੜੀ ਦਿੱਤੀ। ਪਰ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਨੇ ਉਹੋ ਦਮੜੀ ਗੰਗਾ ਦੀ ਭੇਟਾ ਹਿੱਤ ਭੇਜ ਦਿੱਤੀ। ਗੰਗਾ ਨੇ ਹੱਥ ਕੱਢ ਕੇ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਦੀ ਭੇਟਾ ਸਵੀਕਾਰ ਕੀਤੀ ਤੇ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਰੂਪ ਵਿਚ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਦੇ ਹੱਥ ਇਕ ਕੰਙਣ ਭੇਜਿਆ। ਪਰ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਨੇ ਉਹ ਕੰਙਣ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਨੂੰ ਦੇਣ ਦੀ ਥਾਂ ਆਪ ਹੀ ਰੱਖ ਲਇਆ। ਆਪਣੀ ਗ਼ਰੀਬੀ ਹਟਾਉਣ ਲਈ ਇਕ ਦਿਨ ਉਹ ਕੰਙਣ ਵੇਚਣ ਚਲਾ ਗਿਆ ਪਰ ਪਕੜਿਆ ਗਿਆ। ਰਾਜੇ ਨੂੰ ਜਦੋਂ ਉਸ ਨੇ ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਸੁਣਾਈ ਤਾਂ ਰਾਜਾ ਹੈਰਾਨ ਹੋ ਗਿਆ ਤੇ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਲਈ ਬੁਲਾਇਆ। ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਨੇ ਕੁਠਾਲੀ ਵਿਚ ਗੰਗਾ ਜਲ ਢਕ ਕੇ ਅਰਦਾਸ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਦੂਜਾ ਉਹੋ ਜਿਹਾ ਕੰਙਣ ਕੱਢ ਦਿਖਾਇਆ। ਇਸ ਤੇ ਰਾਜਾ ਤੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਦੋਵੇਂ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਚਰਨੀਂ ਲੱਗੇ।

ਇਕ ਹੋਰ ਸਾਖੀਕਾਰ ਭਾਈ ਦਰਬਾਰੀ ਅਨੁਸਾਰ, ਜਦੋਂ ਗੰਗਾ ਵਲੋਂ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਦਾ ਕਸੀਰਾ, ਹੱਥ ਕੱਢ ਕੇ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਨ ਦੀ ਗੱਲ ਰਾਜੇ ਕੋਲ ਪਹੁੰਚੀ ਤਾਂ ਉਹ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ 'ਤੇ ਮੋਹਿਤ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਤੋਂ ਇਸ ਦਾ ਕਾਰਨ ਪੁਛਿਆ ਤਾਂ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਰਾਜੇ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਘਰ ਬੁਲਾਇਆ। ਜਦੋਂ ਰਾਜਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਘਰ ਆਇਆ ਤਾਂ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਨੇ ਚਮੜਾ ਚੁਕ ਕੇ ਉਸ ਥੱਲੇ ਗੰਗਾ ਵਗਦੀ ਦਿਖਾਈ। ਜਿਸ ਤੇ ਰਾਜਾ ਬਹੁਤ ਹੈਰਾਨ ਹੋਇਆ।

ਇਸ ਕਥਾ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਜਨ ਇਹ ਦੱਸਣਾ ਹੈ ਕਿ ਪਹੁੰਚੇ ਹੋਏ ਭਗਤਾਂ ਤੋਂ ਕੋਈ ਵੀ ਚੀਜ਼ ਦੂਰ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ ਕਰਦੀ।

ਇਕ ਹੋਰ ਰਵਾਇਤ ਅਨੁਸਾਰ ਗੰਗਾ ਨੂੰ ਭੇਟਾ ਦੇ ਕੇ ਤੀਰਥ ਯਾਤਰਾ ਤੋਂ ਵਾਪਿਸ ਆ ਰਹੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਦਾ ਮੇਲ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਨਾਲ ਜਦੋਂ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਗੰਗਾ ਦਾ ਹੱਥ ਕੱਢ ਕੇ ਕਸੀਰਾ ਵਸੂਲ ਕਰਨ ਬਾਰੇ ਪੁਛਿਆ। ਉਤਰ ਵਿਚ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਨੇ, ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਇਸਤ੍ਰੀ ਵੱਲ ਇਹ ਸੁਨੇਹਾ ਦੇ ਕੇ ਭੇਜਿਆ ਕਿ ਘਰ ਵਿਚ ਜੋ ਘਿਉ ਦੇ ਘੜੇ ਪਏ ਹਨ, ਉਹ ਡੋਲ੍ਹ ਦੇਵੇ। ਉਸ ਦੀ ਘਰ ਵਾਲੀ ਨੇ ਸੁਨੇਹਾ ਮਿਲਦਿਆਂ ਹੀ ਉਹ ਘੜੇ ਡੋਲ੍ਹ ਦਿੱਤੇ। ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਦੇਖ ਕੇ ਹੈਰਾਨ ਹੋਇਆ ਤੇ ਅਜਿਹਾ ਤਜਰਬਾ ਆਪਣੇ ਘਰ ਕਰਨ ਬਾਰੇ ਸੋਚਿਆ। ਜਦੋਂ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਘਰ ਵਾਲੀ ਨੂੰ ਘਿਉ ਡੋਲ੍ਹਣ ਲਈ ਕਹਿਆ ਤਾਂ ਉਹ ਅੱਗੋਂ ਗਾਲ੍ਹਾਂ ਕੱਢਣ ਲੱਗੀ। ਇਸ ਤੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਹੀਨਤਾ ਤੇ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਦੀ ਮਹਾਨਤਾ ਬਾਰੇ ਗਿਆਨ ਹੋ ਗਿਆ।

ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਦੀ ਪ੍ਰੇਮਾ ਭਗਤੀ ਤੋਂ ਖੁਸ਼ ਹੋ ਕੇ ਠਾਕੁਰ ਜੀ ਆਪ, ਉਸ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਆਏ ਤੇ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ ਦਰਸ਼ਨ ਦਿੱਤੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਨੂੰ ਕੁੱਝ ਮੰਗਣ ਲਈ ਕਹਿਆ। ਪਰ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਸ਼ਵਾਨ ਦੁਨਿਆਵੀ ਵਸਤਾਂ ਤੇ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੀ ਥਾਂ, ਹਰਿ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਹੀ ਮੰਗੇ।

ਦੱਖਣ ਤੋਂ ਇਕ ਰਾਜਾ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਨੂੰ ਆਇਆ। ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਕੁਠਾਲੀ ਵਿੱਚੋਂ ਕੁੱਝ ਪਾਣੀ ਚਰਨਾਮਿਤ ਰੂਪ ਵਿਚ ਰਾਜੇ ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ। ਪ੍ਰੰਤੂ ਰਾਜੇ ਨੇ ਪੀਣ ਦੀ ਥਾਂ ਉਹ ਜਲ ਆਪਣੇ ਕਪੜਿਆਂ ਤੇ ਸੁੱਟ ਲਿਆ। ਘਰ ਜਾ ਕੇ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਬਸਤ੍ਰ ਧੋਬੀ ਨੂੰ ਦਿੱਤੇ। ਧੋਬਣ ਨੇ ਕਪੜੇ ਧੋਂਦਿਆਂ ਚੰਮ ਦੇ ਲਗੇ ਦਾਗ ਚੂਸ ਲਏ ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਉਸ ਨੂੰ ਬ੍ਰਹਮ-ਗਿਆਨ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੋਈ। ਇਹ ਦੇਖ ਕੇ ਰਾਜਾ ਬਹੁਤ ਦੁਖੀ ਹੋਇਆ ਤੇ ਮੁੜ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਕੋਲ ਚਰਨਾਮਿਤ ਲੈਣ ਲਈ ਆਇਆ। ਪਰ ਵਕਤ ਲੰਘ ਗਿਆ ਕਹਿ ਕੇ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਚਰਨਾਮਿਤ ਦੇਣ ਤੋਂ ਨਾਂਹ ਕਰ ਦਿੱਤੀ।

ਇਹ ਉਪਰਲੀ ਕਥਾ ਹੈਗਿਓਗ੍ਰੇਫਿਕ ਸਾਹਿੱਤ ਦੀ ਉਸ ਰੁਚੀ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਭਾਵ ਸੰਤਾਂ, ਮਹਾਤਮਾਵਾਂ ਤੇ ਭਗਤਾਂ ਦੇ ਸੰਪਰਕ ਵਿਚ ਆਉਣਾ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਿਹਰ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਨਾਲ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਉਚਤਾ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਣਾ ਹੈ।

ਦੇਵਨੇਤ ਨਾਲ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਮਰਨ ਕਿਨਾਰੇ ਹੋ ਗਿਆ, ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਘਰ ਵਾਲੀ ਬਹੁਤ ਚਿੰਤਾਤੁਰ ਹੋਈ ਤੇ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਬਚਾਉ ਲਈ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ। ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਠਾਕੁਰ ਅੱਗੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਅਰੋਗ ਹੋ ਗਿਆ।

ਠਾਕੁਰ ਜੀ ਨੇ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਪਰਤਾਵਾ ਲੈਣਾ ਚਾਹਿਆ। ਅੱਗੇ ਜਦੋਂ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਠਾਕੁਰ ਪੂਜਾ ਲਈ ਜਾਂਦੇ ਸਨ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਠਾਕੁਰ ਦੀ ਮੂਰਤੀ ਹਸਦੀ ਦਿੱਸਦੀ ਸੀ। ਪਰ ਇਕ ਦਿਨ ਜਦ ਉਹ ਗਏ ਤਾਂ ਠਾਕੁਰ ਨੇ ਮੂੰਹ ਮੋੜ ਲਿਆ। ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਬਹੁਤ ਦੁਖੀ ਹੋਏ ਤੇ ਅਰਜੋਈਆਂ ਕਰਨ ਲੱਗੇ। ਪਿਆਰ ਭਾਵਨਾ ਵਿਚ ਵਿਆਕੁਲ ਹੋਏ ਭਗਤ ਉਤੇ ਪ੍ਰਭੂ ਦਿਆਲ ਹੋਏ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬੇਗਮ ਪੁਰੇ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਕਰਵਾਈ।

ਸਿੱਧਾਂਤਕ ਰੂਪ ਵਿਚ ਇਹ ਸਾਖੀ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਆਤਮਿਕ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਅੰਕਿਤ ਕਰਦੀ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਬੇਗਮਪੁਰਾ ਸਹਿਰ ਕੋ ਨਾਉ ਵਿਚ ਬੜੇ ਅਦਭੁਤ ਢੰਗ ਨਾਲ ਖਿਚਿਆ ਹੈ।

ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਚਲਾਣੇ ਦੀ ਸਾਖੀ, ਕੇਂਵਲ ਦੋ ਸ੍ਰੋਤਾਂ ਤੋਂ ਮਿਲੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਸ੍ਰੋਤ ਮਿਹਰਬਾਨੀ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਵਾਲੇ ਹਨ। ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਰਵਾਇਤ ਅਨੁਸਾਰ ਅੰਤਿਮ ਸਮੇਂ ਦਾ ਸੁਨੇਹਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਠਾਕੁਰ ਜੀ ਨੇ ਭਗਤ ਨਾਮਦੇਵ, ਭਗਤ ਕਬੀਰ, ਭਗਤ ਤ੍ਰਿਲੋਚਨ ਆਦਿ ਭਗਤਾਂ ਹੱਥ ਭੇਜਿਆ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਭਗਤ, ਠਾਕੁਰ ਜੀ ਦੇ ਮੰਦਰ ਵਿਚ ਆਏ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਥੋਂ ਦੀ ਹਰ ਚੀਜ਼ ਹਰਿ ਠਾਕੁਰ ਦੇ ਧਾਮ ਵਾਲੀ ਦਿਖਾਈ ਦਿੱਤੀ। ਫੇਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਠਾਕੁਰ ਜੀ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ ਲੈਣ ਅੱਜ ਤੋਂ ਇਕੀਵੇਂ ਦਿਨ ਆਉਣਗੇ। ਪਰ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਭਗਤਾਂ ਨੂੰ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਉਹ ਵੀ ਅੰਤਿਮ ਸਮੇਂ ਉਸ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਆਉਣ। ਅੰਤ ਇਕੀਵੇਂ ਦਿਨ ਠਾਕੁਰ ਜੀ ਆਪ ਆਏ ਅਤੇ ਬਿਬਾਨ ਵਿਚ ਬਿਠਾ ਕੇ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ ਸਣੇ ਦੇਹ ਸਚਖੰਡ ਲੇ ਗਏ।

ਇਸ ਪਿਛਲੀ ਸਾਖੀ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਅਤੇ ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਆਦਿ ਗੁਰੂਆਂ ਅਤੇ ਭਗਤਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜੀਆਂ ਸਾਖੀਆਂ ਦੀ ਗੂੰਜ ਦੇਖ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਖੀਆਂ ਵਿਚ ਇਹ ਵਿਚਾਰ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਕਰਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਪਹੁੰਚੇ ਹੋਏ ਭਗਤ ਆਵਾਗਵਣ ਦੀ ਕੈਦ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅੰਤ ਸਮੇਂ ਦਾ ਦੁੱਖ ਨਹੀਂ ਸਤਾਉਂਦਾ। ਸਗੋਂ ਉਹ ਤਾਂ ਇਸ ਨਾਸ਼ਮਾਨ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਵੀ ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਨਾਸ ਹੋਣ ਲਈ ਛੱਡ ਕੇ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੇ।

ਪ੍ਰਾਪਤ ਸ੍ਰੋਤ, ਜੋ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਸੰਪਾਦਿਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ, ਦੇ ਇਸ ਸਮੁੱਚੇ ਅਧਿਐਨ ਤੋਂ ਭਗਤ ਜੀ ਦੀ ਜੀਵਨੀ ਦੀ ਜੋ ਗੱਲ ਉਘੜ ਕੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਉਹ ਇਨ੍ਹਾਂ ਬਾਰੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਤੱਥਾਂ ਦੀ ਘਾਟ ਤੇ ਮਿਥਿਹਾਸ ਦੀ ਬਹੁਲਤਾ ਹੈ। ਘਟਨਾਵਾਂ ਜੋ ਵੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸ੍ਰੋਤਾਂ ਵਿਚ ਆਈਆਂ ਹਨ, ਉਹ ਸਭ ਦੀਆਂ ਸਭ ਭਾਵਨਾ-ਮੂਲਕ ਅਰਥਾਤ

ਹੀਗਿਓਗ੍ਰੈਫਿਕ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਦੀਆਂ ਹਨ, ਜੋ ਇਤਿਹਾਸਕਤਾ ਦੇ ਪੱਖ ਤੋਂ ਤਰਕ ਦੀ ਕਸਵੱਟੀ ਉਤੇ ਪੂਰੀਆਂ ਨਹੀਂ ਉਤਰਦੀਆਂ। ਸਾਡੇ ਬਜ਼ੁਰਗ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਜਣਾ ਕੇ ਖੁਸ਼ ਨਹੀਂ ਸਨ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਉਸ ਵੇਲੇ ਸ਼ੁਧ ਇਤਿਹਾਸ ਲਿਖਣ ਦਾ ਰਿਵਾਜ ਹੀ ਸੀ। ਇਸ ਕਾਰਨ ਵਾਸਤਵਿਕ ਜੀਵਨ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਦੇਣ ਵਾਲੀਆਂ ਇਤਿਹਾਸਕ ਘਟਨਾਵਾਂ ਉਪਲਬਧ ਨਹੀਂ ਹਨ, ਜਿਸ ਕਰ ਕੇ ਅੱਟਾ ਸੱਟਾ ਲਾਉਣ ਤੋਂ ਬਗੈਰ ਹੋਰ ਕੋਈ ਚਾਰਾ ਨਹੀਂ।

ਪਰ ਇਸ ਦਾ ਅਰਥ ਇਹ ਨਹੀਂ ਕਢਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਕਿ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਪ੍ਰਮਾਣਿਤ ਸ੍ਰੋਤ ਉਪਲਬਧ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਸੰਕਲਨ ਤੇ ਸੰਪਾਦਿਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਇਹ ਸ੍ਰੋਤ, ਗੁਰੂ-ਰਵਿਦਾਸ ਜੀਵਨ ਤੇ ਦਰਸ਼ਨ ਨੂੰ ਉਭਾਰਨ ਹਿਤ ਸੁਚਜੀ ਸੇਧ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਰੋਤਾਂ ਦਾ ਗੰਭੀਰ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨ ਉਪਰੰਤ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰ ਕੇ ਸਚ ਦੇ ਨੇੜੇ ਪੁਜਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸ੍ਰੋਤਾਂ ਦੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਤੱਥ ਨਿਵੇਟੈ ਦਾਇਕ ਅਤੇ ਵਿਵਾਦ-ਮੁਦਿਆਂ ਨੂੰ ਠੀਕ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਸਮਝਣ ਵਿਚ ਸਹਾਇਕ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ ਉਹ ਮੁਦੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਰਵਿਦਾਸੀ-ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਦੇ ਸ਼ਰਧਾਲੂ-ਸੇਵਕਾਂ ਦੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਜੁੜੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਮਾਧਾਨ, ਸੰਤ ਮਹਾਂਪੁਰਸ਼ਾਂ, ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੇ ਮੁਖੀਆਂ ਅਤੇ ਇਸ ਖੇਤਰ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸੁਯੋਗ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਸਾਂਝੇ ਤੌਰ ਤੇ ਹਲ ਕਰਨਾ ਲੋੜੀਂਦਾ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਗੁਰੂ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਨਿਰਸੰਦੇਹ ਇਤਿਹਾਸਕ ਪਾਵਨ ਪੁਰਸ਼ ਸਨ, ਇਤਿਹਾਸਕ ਪੁਰਸ਼ ਦੀ ਜੀਵਨੀ ਵੀ ਵਧ ਤੋਂ ਵਧ ਇਤਿਹਾਸਕ ਤੇ ਵਿਵਾਦ-ਮੁਕਤ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

ਭਾਗ ਦੂਜਾ

(ਗੁਰਮੁਖੀ ਸ੍ਰੋਤ)

ਵਾਰਾਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ

ਭੱਲਾ ਵੰਸ਼ ਦੇ ਧੁਰੰਧਰ ਵਿਦਵਾਨ ਤੇ ਕਵੀ, ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ, ਤੀਸਰੇ ਸਿੱਖ ਗੁਰੂ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਭਤੀਜਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜਨਮ 1608 ਬਿ./1551 ਈ. ਦੇ ਲਗਪਗ ਹੋਇਆ ਤੇ ਮ੍ਰਿਤੂ ਸੰਮਤ 1686./1629 ਈ. ਨੂੰ ਹੋਈ।[1] ਭੱਲਾ ਵੰਸ਼ ਵਿਚੋਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਸਿੱਖੀ ਦੇ ਘੇਰੇ ਵਿਚ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਹੀ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਆਏ। ਇਹ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਅਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਵੱਡੇ ਗਿਆਤਾ ਹੋਏ। ਵਾਰਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਕਬਿੱਤ ਤੇ ਸਵਈਯੇ ਬ੍ਰਜ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਮਿਲਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਸਿੱਖੀ ਸਿਖਿਆ ਤੇ ਫਲਸਫੇ ਦਾ ਵੱਡਾ ਭੰਡਾਰ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਉਦਮ ਨਾਲ ਸਿੱਖ ਧਰਮ, ਕਾਸ਼ੀ ਆਦਿ ਦੂਰ-ਦੂਰ ਸਥਾਨਾਂ ਤਕ ਫੈਲਿਆ। ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ 'ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ' ਦੀ ਆਦਿ ਬੀੜ ਦੇ ਲਿਖਾਰੀ ਹੋਣ ਦਾ ਮਾਣ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ।

ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਦੀਆਂ ਵਾਰਾਂ ਵਿਚ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਬਾਰੇ ਕੁੱਝ ਬੜੇ ਭਾਵ-ਪੂਰਤ ਸੰਕੇਤ ਆਏ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਵੇਲੇ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਬਾਰੇ ਚੱਲ ਚੁੱਕੀਆਂ ਦੰਦ ਕਥਾਵਾਂ ਆਦਿ ਦਾ ਬੋਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਭਗਤ ਜੀ ਦਾ ਜੁਤੀਆਂ ਗੰਢਣਾ, ਗੰਗਾ ਦੀ ਭੇਟ ਕਸੀਰਾ ਦੇਣਾ ਤੇ ਗੰਗਾ ਨੇ ਬਾਂਹ ਕੱਢ ਕੇ ਲੈਣਾ ਆਦਿ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ। ਇਸ ਸ੍ਰੋਤ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਪ੍ਰੋ. ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸਾਬਕਾ ਮੁਖੀ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਅਧਿਐਨ ਵਿਭਾਗ ਦੇ ਨਿੱਜੀ ਸੰਗ੍ਰਿਹਲੇ ਵਿਚ ਪਏ ਹੱਥ-ਲਿਖਿਤ ਗ੍ਰੰਥ ਨੰ. 130 ਵਿਚੋਂ ਪਾਠ ਲਿਆ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਰਚਨਾ-ਕਾਲ ਸੰਮਤ 1840 ਹੈ। ਇਸ ਪਾਠ ਦਾ ਮੇਲਾਨ ਡਾ. ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵੱਲੋਂ ਸੰਪਾਦਿਤ 'ਵਾਰਾਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ' ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

---

1. ਡਾ. ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਜੱਗੀ, ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ: ਜੀਵਨ ਤੇ ਰਚਨਾ, ਪੰਨਾ-10 ਤੋਂ 25.

ਨੋਟ: ਡਾ. ਜੱਗੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਪਹਿਲੀ ਪੁਸਤਕ ਅੰਦਰ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਦਾ ਜੀਵਨ ਕਾਲ 1558-1637 ਈ. ਮੰਨਿਆ ਹੈ।

ਵੇਖੋ: ਡਾ. ਗੁਰਦਾਸ ਸ਼ਬਦ ਅਨੁਕ੍ਰਮਣਿਕਾ: ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਪਟਿਆਲਾ, 1966 ਨਿਵੇਦਨ (ਖ).

ਵਾਰਾਂ ਗਿਆਨ ਰਤਨਾਵਲੀ ਤੇ ਕਬਿਤ ਸਵਯੇ :

ਭਗਤੁ ਭਗਤੁ ਜਗਿ ਵਜਿਆ ਚਹੁੰ ਚਕਾਂ ਦੇ[2] ਵਿਚ ਚਮਿਰੇਟਾ।
ਪਾਣ੍ਹਾ ਗੰਢੈ ਰਾਹ ਵਿਚਿ ਭਲਾ ਧਰਮ ਢੋਇ ਢੋਰ ਸਮੇਟਾ।
ਜਿਉ ਕਰਿ ਮੈਲੇ ਚੀਥੜੈ ਹੀਰਾ ਲਾਲ ਅਮੋਲ ਪਲੇਟਾ।
ਚਹੁ ਵਰਨਾ ਉਪਦੇਸ ਦਾ ਗਿਆਨ ਧਿਆਨੁ ਕਰਿ ਭਗਤਿ ਸਹੇਟਾ।।
ਨਾਵਣਿ ਆਇਆ ਸੰਗੁ ਮਿਲਿ ਬਨਾਰਸ ਕਰਿ ਗੰਗਾ ਥੇਟਾ।।
ਕਢਿ ਕਸੀਰਾ ਸਉਪਿਆ ਰਵਿਦਾਸੈ ਗੰਗਾ ਕੀ ਭੇਟਾ।।
ਲਗਾ ਪੁਰਬੁ ਅਭੀਚ ਦਾ ਡਿਠਾ ਚਲਿਤੁ ਅਚਰਜ ਅਮੇਟਾ।।
ਲਇਆ ਕਸੀਰਾ ਹਥਿ ਕਢਿ ਸੂਤੁ ਇਕੁ ਜਿਉ ਤਾਣਾ ਪੇਟਾ।।
ਭਗਤ ਜਨਾਂ ਹਰਿ ਮਾਂ ਪਿਉ ਬੇਟਾ।।

-ਵਾਰ 10, ਪਉੜੀ 17, ਪੱਤਰਾ 103, ਏ.ਬੀ.

ਕਲਜੁਗ[3] ਨਾਮਾ ਭਗਿਤ ਹੋਇ ਫੇਰਿ ਦੇਹੁਰਾ ਗਾਇ ਜਿਵਾਈ।
ਭਗਤੁ ਕਬੀਰੁ ਵਖਾਣੀਐ ਬੰਦੀ ਖਾਨੇ ਤੇ ਉਠਿ ਜਾਈ।
ਧੰਨਾ ਜਟੁ ਉਧਾਰਿਆ ਸਧਨਾ ਜਾਤਿ ਅਜਾਤਿ ਕਸਾਈ।
ਜਨੁ ਰਵਿਦਾਸੁ ਚਮਾਰੁ ਹੋਇ ਚਹੁ ਵਰਨਾਂ ਵਿਚਿ ਕਰਿ ਵਡਿਆਈ।
ਬੇਣ ਹੋਆ ਅਧਿਆਤਮੀ ਸੈਣੁ ਨੀਚ ਕੁਲ ਅੰਦਰਿ ਨਾਈ।
ਪੈਰੀ ਪੈ ਪਾਖਾਂ ਹੋਇ ਗੁਰ ਸਿਖਾਂ ਵਿਚਿ ਵਡੀ ਸਮਾਈ।।
ਅਲਖੁ ਲਖਾਇ ਨ ਅਲਖੁ ਲਖਾਈ।।

-ਵਾਰ 12, ਪੱਤਰਾ 128-29

ਭਗਤ ਕਬੀਰੁ ਵਖਾਣੀਐ ਜਨ ਰਵਿਦਾਸ ਬਿਦਰ ਗੁਰ ਭਾਏ।
ਜਾਤਿ ਅਜਾਤਿ ਸਨਾਤਿ ਵਿਚਿ ਗੁਰਮੁਖਿ ਚਰਣ ਕਵਲ ਚਿਤੁ ਲਾਏ।।

-ਵਾਰ, ਪਉੜੀ 15, ਪੱਤਰਾ 269

ਭਗਤੁ ਕਬੀਰ ਜੁਲਾਹੜਾ ਨਾਮਾ ਛੀਬਾ ਹਰਿ ਗੁਣ ਗਾਈ।
ਕੁਲਿ ਰਵਿਦਾਸ ਚਮਾਰੁ ਹੈ ਸੈਣੁ ਸਨਾਂਤੀ ਅੰਦਰਿ ਨਾਈ।

-ਵਾਰ 25, ਪਉੜੀ 5 ਪੱਤਰਾ 269

2. ਇਹ ਪਾਠ (ਅ) ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਹੈ।
3. ਕਲਜੁਗਿ (ਅ).

ਪੁਰਾਤਨ ਗੋਸ਼ਟਿ-ਸੰਗ੍ਰੈਹ

ਇਹ ਹੱਥ ਲਿਖਿਤ ਗ੍ਰੰਥ, ਗੋਸਟੀਆਂ ਦਾ ਇਕ ਪੁਰਾਣਾ ਤੇ ਵੱਡਾ ਸੰਗ੍ਰੈਹ ਹੈ, ਜੋ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ, ਪਟਿਆਲਾ ਦੇ ਹੱਥ-ਲਿਖਿਤ ਨੰ: 359 ਉਪਰ ਉਪਲਬਧ ਹੈ। ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਸੋਢੀ ਮਿਹਰਬਾਨ ਦੀ ਸਤਾਰ੍ਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਮੰਨੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।[1] ਇਸ ਦੀ ਲਿਖਿਤ ਸੁੰਦਰ ਹੈ ਪਰ ਅੱਖਰਾਂ ਦੀ ਬਣਾਵਟ ਅੱਜ ਦੇ ਅੱਖਰਾਂ ਨਾਲੋਂ ਭਿੰਨ ਹੈ। ਗ੍ਰੰਥ ਦੀ ਜਿਲਦ ਟੁੱਟੀ ਹੋਈ, ਪੱਤਰੇ ਭੁਰਭੁਰੇ, ਕੁੱਝ ਫਟੇ ਤੇ ਕੁੱਝ ਗੁੰਮ ਹਨ। ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਅੰਦਰ ਸ੍ਰੀ ਗੋਰਖ ਨਾਥ, ਗੋਪੀ ਚੰਦ, ਜੋ ਵਰਭੰਡੇ ਸੋਈ ਪਿੰਡੇ, ਗੁਰੂ ਉਪਦੇਸ਼, ਕਥਾ ਆਦਿ ਨਿਰੰਜਨ ਕਰਤਾ ਪੁਰਖ ਕੀ, ਆਦਿ ਕਥਾ ਰਾਜੇ ਭਰਥਰੀ, ਕਿੱਸਾ ਸੁਲੇਮਾਨ ਪਿਕੰਬਰ, ਮਿਰਜਾਦਾ ਭਗਤਾਂ ਕੀ, ਗੋਸ਼ਟਿ ਸਧਨੇ ਗੁਸਾਈਂ ਕੇ ਜਨਮ ਕੀ ਆਦਿਕ ਰਚਨਾਵਾਂ ਉਪਰੰਤ ਭਗਤ ਨਾਮਦੇਵ, ਕਬੀਰ, ਧੰਨਾ, ਰਾਮਾਨੰਦ, ਤ੍ਰਿਲੋਚਨ, ਆਦਿ ਦੀਆਂ ਗੋਸਟਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਕ ਗੋਸਟਿ, "ਕਥਾ ਰਵਿਦਾਸ ਗੁਸਾਂਈ ਜੀ ਕੀ ਸਮਾਵਣੇ ਕੀ" ਪੱਤਰਾ ਨੰ: 355-58 ਤਕ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਜੋ ਮਿਥਿਹਾਸਿਕ ਰੰਗ ਵਿਚ ਰੰਗੀ ਹੋਈ ਬਹੁਤ ਦਿਲਚਸਪ ਗੋਸ਼ਟਿ ਹੈ। ਏਸੇ ਰੂਪ ਦੀ ਇਕ ਗੋਸ਼ਟਿ ਭਾਈ ਦਰਬਾਰੀ ਦੇ ਗ੍ਰੰਥ ਕਾਵਿ ਵਿਚ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਵਾਰਤਕ ਦਾ ਇਹ ਰੂਪ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਅਸੀਂ ਇਸਨੂੰ ਜਿਉਂ ਦਾ ਤਿਉਂ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਦੇ ਰਹੇ ਹਾਂ।

ਕਥਾ ਗੁਸਾਈ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਕੀ ਸਮਾਵਣੇ ਕੀ

355/ੳ ਤਬ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਕੀ ਆਗਿਆ ਹੂਈ ਜਿ ਰਵਿਦਾਸ ਭਗਤਿ ਬਹੁਤ ਸੰਪੂਰਨ ਭਗਤਿ ਕਰੀ ਹੈ॥ ਰਵਿਦਾਸ ਭਗਤਿ ਕਉ ਮੇਰੇ ਪਾਸ ਲੇ ਆਵਹੁ॥ ਤਬ ਆਗਿਆ ਹੋਈ ਨਾਮੇ ਕੰਬੀਰ ਤ੍ਰਿਲੋਚਨ ਧੰਨੇ ਕਉ ਜਿ ਅਬ ਤੁਮ ਜਾਹੁ ਜਾਇ ਕਰਿ ਰਵਿਦਾਸ ਕਾ ਦਰਸੁਨ ਬੀ ਕਰ ਆਵਹੁ ਅਰੁ ਰਵਿਦਾਸ ਕਉ ਕਹਿ ਆਵਹੁ ਜਿ ਅਜੁ ਥੀ ਇਕੀਸ ਦਿਨ ਕਉ ਤੁਮ ਕਉ ਆਗਿਆ ਸ੍ਰੀ ਠਾਕੁਰ ਜੀ ਕੀ ਹੈ। ਤੁਮੇ ਠਾਕੁਰ

---

1. ਸ਼ਾ ਸ਼ਿਰ ਸਿੰਘ ਅਸ਼ੋਕ, ਹੱਥ ਲਿਖਤ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੀ ਸੂਚੀ ਭਾਗ 2, ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ ਪੰਜਾਬ, ਪਟਿਆਲਾ, 1963, ਪੰਨਾ 232.

ਜੀ ਅਪੁਨੇ ਧਾਮ ਬੁਲਾਏ ਹਉ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਇਕੀਸ ਦਿਨ ਕਉ ਹਮ ਲੇਣੇ ਆਵਹਿਗੇ ਆਗਿਆ ਹੈ॥ ਤਬ ਕਬੀਰ ਨਾਮਾ ਤ੍ਰਿਲੋਚਨੁ ਧੰਨਾ ਸੇਨ ਕਉ ਠਾਕੁਰ ਕਹਾ ਜਿ ਜਾਹੁ ਤੁਮ ਰਵਿਦਾਸ ਕਾ ਦਰਸੁਨੁ ਕਰਹੁ॥ ਤਬ ਆਗਿਆ ਸ੍ਰੀ ਠਾਕੁਰ ਮਹਾਰਾਜ ਕੀ ਸਾਥਿ ਨਾਮਾ ਕਬੀਰੁ ਤ੍ਰਿਲੋਚਨ ਧੰਨਾ ਸੇਨੁ ਸਧਨਾ ਜਿ ਕੋਈ ਵਡਾ ਭਗਤੁ ਥਾ ਸਭਿ ਮਿਲਿ ਕਰਿ ਆਗਿਆ ਸ੍ਰੀ ਗੋਵਿਦ ਕੀ ਸਾਥਿ ਰਵਿਦਾਸ ਗੁਸਾਈ ਪਹਿ ਆਏ ਰਵਿਦਾਸ ਗੁਸਾਈ ਕਉ ਅਗਮੁ ਹੋਇਆ ਜਿ ਮੇਰੇ ਪਹਿ ਭਗਤ ਆਵਤੇ ਹੈ॥ ਬਹੁਤੁ ਸੰਤੋਖਣੇ ਰਵਿਦਾਸੁ ਗੁਸਾਈ ਧਰਮਸਾਲਾ ਹਛੀ ਕਰਾਈ॥ ਜੁ ਕਿਛੁ ਬੈਕੁੰਠ ਕੇ ਬਿਖੇ ਬਿਛਾਵਣੇਹ ਥੇ ਠਾਕਰ ਕੇ ਛਾਵਣੇ ਥੇ ਠਾਕੁਰ ਜੀ ਕੇ ਮਹਲ ਕੇ ਜੁ ਕਿਛ ਸੁਗੰਧਤਾ ਥੀ ਠਾਕੁਰ ਕੇ ਮਹਲ ਕੀ ਸੁ ਸਭੁ ਗੁਸਾਈ ਰਵਿਦਾਸ ਉਹਾ ਜਾਇ ਧਰਮਸਾਲ ਬਿਖੇ ਰਾਖੀ। ਬਿਛਾਵਨੇ ਬਿਛਾਏ ਛਾਵਨੇ ਛਾਏ॥ ਸੁਗੰਧਤਾ ਤੇ ਕਰਿ ਸੀਸੇ ਝਝਰੀਆ ਕ੍ਰਿਮਾਵਲੀਆ ਅਰਗਜੇ ਸਾਥਿ ਭਰੀਆ। ਸਭਿ ਭਰਿ ਰਖੀਆ ਰਵਿਦਾਸ ਗੁਸਾਈ ਸਨਮੁਖ ਹੋਇ ਕਰਿ ਮਿਲਿਆ। ਭਗਤਾ ਕੋ ਲਗਾ ਚਰਨ ਬੰਦਨਾ ਕਰਨੇ। ਹਾ ਹਾ ਬਿਲੀਪਾਤ ਕਰਨੇ ਲਗਾ। ਬਲਿਹਾਰ ਜਾਈਐ। ਜੀ ਆਈਐ ਜੀ। ਹਉ ਬਲਿਹਾਰ ਜਾਉ ਤੁਮਾਰੇ ਦਰਸਨੁ ਕਉ ਹਮਾਰੇ ਧੰਨਿ ਭਾਗ ਹਮ ਨਿਹਾਲੁ ਹੂਏ ਜੀ। ਹਮਰੀ ਪਰਮਗਤਿ ਆਜੁ ਹੂਈ। ਲਗਾ ਰਵਿਦਾਸ ਗੁਸਾਈ ਹਾ ਹਾ ਬਿਲੀਪਾਤ ਕਰਨੇ॥ ਉਇ ਰਵਿਦਾਸ ਕਉ ਨਿਮ੍ਰਤਾ ਅਧੀਨਤਾ ਕਰਨੇ ਲਾਗੇ ਜੈਸਾ ਸਾਧੂਅਹੁ ਕਾ ਮਿਲਣਾ ਹੋਤਾ ਹੈ। ਤੈਸਾ ਕਰਿ ਕਰਿ ਮਿਲੇ॥ ਸਾਧਹੁ ਕਾ ਮਿਲਨਾ ਕੈਸਾ ਹੋਤਾ ਹੈ॥ ਸਾਧਹੁ ਕਾ ਮਿਲਨਾ ਐਸਾ ਹੋਤਾ ਹੈ ਜੁ

355/ਅ ਉਹੁ ਉਸ ਕਉ ਪਰਮੇਸੁਰੁ ਕਰਿ ਬਹੈ। ਜੈਸੇ ਸੇਵਕ ਠਾਕਰ ਜੀ ਕੀ ਸੇਵਾ ਨਿਮ੍ਰਤਾ ਅਧੀਨਤਾ ਕਰਤੇ ਹੈ ਤੈਸੇ ਉਹੁ ਉਸ ਕੀ ਸੇਵਾ ਕਰੈ[2] ਤੈਸੇ ਉਹ ਉਸ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰੇ ਤਉ ਉਨਾ ਮਿਲਿਆ ਤੇ ਪਰਮੇਸੁਰੁ ਖੁਸੀ ਹੋਵੇਗਾ। ਅਰੁ ਜੇ ਕੋਈ ਕਿਛੁ ਇਤਨੀ ਜੀ ਲਿਆਵੈ ਜਿ ਭਲਾ ਸੇਵਕੁ ਹਾ ਠਾਕੁਰ ਕਾ ਮੈ ਉਪਰਿ ਬਹੁਤੁ ਕਿਰਪਾ ਹੈ ਠਾਕੁਰ ਕੀ ਮੇਰੇ ਪਾਸਿ ਲੋਕ ਬਹੁਤੁ ਨਿਮਤੇ ਹੈ ਕਿ ਭੰਡਾਰਾ ਬਹੁਤੁ ਚਲਤਾ ਹੈ ਕੇ ਸਬਦ ਫੁਰਤਾ ਹੈ ਕਿ ਗਿਆਨੁ ਬਖਿਆਨੁ ਜਾਨਤਾ ਹਉ ਸੁ ਕਿਛੁ ਮੈ ਕਰਿ ਜਨਾਵਤਾ ਹਉ ਤਾ ਓਹੁ ਕੈਸਾ ਜਲਿ ਜਾਤਾ ਹੈ॥ ਜੈਸਾ ਕਿਰਮਚੀ ਪਰ ਲਾਲੁ ਸੁਪੇਦ ਭਾਤਿ ਭਾਤਿ ਕਾ ਰੰਗ ਰੰਗ ਆਗਿ ਮਹਿ ਆਇਆ ਜਲਿ ਸੁਆਹ ਹੋਇ ਜਾਤਾ ਹੈ ਤੈਸੇ ਹੀ ਉਸ ਕਾ ਦੇਹੁ ਗੁਣੁ ਭਗਤਿ ਸਾਰੀ ਕੀਨੀ ਜਲਿ ਜਾਇ ਹੈ। ਸਾਧੂ ਜੁ ਮਿਲਤੇ ਹੈ ਸਾਧਕ

2. ਮੂਲ ਖਰੜੇ ਅੰਦਰ ਪਾਠ 2 ਵਾਰ ਹੈ।

ਉਸ ਅਹੰਕਰਣ ਛੋਡਿ ਕਰਿ ਮਿਲਤੇ ਹੈ। ਜੇ ਸਾਧ ਕਉ ਮਿਲੈ ਤਉ ਈਵੈ ਮਿਲੇ ਨਾਤਰ ਨਾ ਮਿਲੈ। ਜਿਸਿ ਸਾਧ ਮਹਿ ਨਿਮ੍ਰਤਾ ਬਹੁਤ ਹੈ ਅਰੁ ਗਰੀਬੀ ਕੇ ਘਰਿ ਰਹਤਾ ਹੈ। ਸਦਾ ਸੂਬਦਾ ਉਸ ਅਹੰਕਰਣ ਵਾਲੇ ਭੇਖਧਾਰੀ ਸਨਿਆਸੀ ਕਉ ਉਹੁ ਖਾਇ ਜਾਤਾ ਹੈ। ਸਾਧ ਕਉ ਸੋਈ ਮਿਲੈ ਜਿ ਮਰਿ ਕਰਿ ਮਿਲੈ। ਤਉ ਜੀਵਿਆ ਆਵੈ ਅਰੁ ਜੇ ਜੀਵਤਾ ਮਿਲੈ ਤਉ ਮਰਿ ਜੀਵੈ।। ਭਗਤੁ ਹੋਵਣਾ ਸਰੁਲ ਹੈ। ਸਾਧੂ ਹੋਵਣਾ ਕਠਨੁ ਹੈ। ਸਾਧ ਕਉ ਮਿਲਣਾ ਕਠੁਨ ਹੈ। ਅਕੈ
356/ੳ ਸਾਧ ਥੀ ਫਲ ਪਾਵੈ ਆਣੁ।। ਗਰੀਬੀ ਮਹਿ ਹੋਇ ਸੁ ਜਾਣੁ।। ਅਵਰ ਕਾ ਕਾਮੁ ਨਾਹੀ ਭਗਤਾ ਕਾ ਨ ਪੰਡਿਤਾ ਕਾ ਨ ਕਬੀਸਰ ਕਾ ਨਾ ਖੋਜੀ ਕਾ ਨ ਬਾਦੀ ਕਾ ਅਵਰੁ ਕੋਈ ਸਾਧ ਕੇ ਬਖਸ ਨਹੀ ਲੇਤਾ।। ਗਰੀਬੀ ਬਿਨਾ ਕਬੀਰ ਨਾਮੇ ਤ੍ਰਿਲੋਚਨ ਧਨੇ ਸੈਨ ਸਧਨੇ ਰਵਿਦਾਸ ਸਭਿ ਨਿਮਰਤਾ ਅਧੀਨਤਾ ਮਹਿ ਹੋਇ ਕਰਿ ਮਿਲੈ।। ਗੋਸਟ ਲਾਗੇ ਕਰਨੇ ਕਬੀਰ ਨਾਮੇ ਧੰਨੇ ਤ੍ਰਿਲੋਚਨ ਇਨਹੁ ਕੇ ਜੀ ਥੀ ਜਿ ਹਮਿ ਰਵਿਦਾਸ ਕਉ ਠਾਕੁਰ ਕੇ ਮਹਲ ਕੀਆ ਬਾਤਾ ਸੁਨਾਵਹਿਗੇ।। ਰਵਿਦਾਸ ਸੁਨੈਗਾ ਖੁਸੀ ਹੋਇਗਾ ਹਮ ਊਪਰਿ।। ਹੋਰ ਭੀ ਨਿਹਾਲੁ ਹੋਵਹਿਗੇ।। ਜਦਿ ਉਇ ਦੇਖਹਿ ਭਗਤ ਸਾਧ ਜਨ ਤਾ ਜਿ ਕਿਛੁ ਠਾਕੁਰ ਕੀ ਝਝਰੀ ਗਗਰੀ ਪਾਨੀ ਕੀ ਥੀ ਸੁ ਉਹੀ ਹੈ।। ਜੇ ਠਾਕੁਰ ਕੀ ਤ੍ਰਿਮਾਵਲੀ ਪਾਨੀ ਪੀਨੇ ਕੀ ਥੀ ਉਹੀ ਤ੍ਰਿਮਾਵਲੀ ਉਹੀ ਸਿਹਜਾ ਠਾਕੁਰ ਕੀ ਹੈ। ਉਹੀ ਪਉਐ ਠਾਕਰ ਕੇ।। ਉਹੀ ਧੋਤੀਆ ਹੈ।। ਜਿਤਨੀ ਠਾਕੁਰ ਕੀ ਆਰਭੱਟੀ ਬੈਕੁੰਠ ਕੇ ਬਿਖੇ ਦੇਖੀ ਥੀ ਓਹ ਭੀ ਰਵਿਦਾਸ ਪਹਿ ਹੈ। ਉਇ ਭਗਤ ਹੈਰਾਨ ਹੋਇ ਗਏ।। ਓਇ ਨ ਪੂਛਿ ਸਕਹਿ ਜੁ ਏ ਬਸਤੂ ਠਾਕੁਰ ਕੇ ਹੈ। ਏ ਬਸਤੂ ਠਾਕੁਰ ਕੇ ਮਹਲ ਕੇ ਬੈਕੁੰਠ ਬਿਖੇ ਹਮਿ ਛੋਡੇ ਥੇ। ਏਹ ਕੋਈ ਲੇ ਆਇਆ ਹੈ? ਕੇ ਰਵਿਦਾਸ ਆਣੇ ਹੈ ਕੇ ਰਵਿਦਾਸ ਕਉ ਠਾਕੁਰ ਪਚਾਏ ਹੈ। ਕਿ ਉਨਹੀ ਜੈਸੇ ਇਨਹੁ ਕਰਾਏ ਹੈ। ਕਿ ਈਹਾ ਹੀ ਠਾਕੁਰ ਰਹਤਾ ਹੈ ਕਿ ਹਮਿ ਭੂਲੇ ਹੈ। ਕਿ ਏ ਬਸਤੂ ਸ੍ਰੀ ਠਾਕਰ ਕੇ ਹੈ। ਧੋਤੀਆ ਅੰਗਉਛੇ ਤੇ ਲੈ
356/ਅ ਕਰਿ ਸਿ ਏਹੁ ਕਿਆ ਹੋਤਾ ਹੈ। ਜੇ ਰਬਿਦਾਸੁ ਕਹੈ ਜਿ ਇਸੁ ਸਿਹਜਾ ਉਪਰਿ ਬੈਠਹੁ ਜੀ ਤਉ ਏਹਿ ਕਹੈ ਨਾਂ ਜੀ ਨਾਂ ਜੀ ਏਹੁ ਤਉ ਸਿਹਜਾ ਠਾਕੁਰ ਜੀ ਕੀ ਹੈ। ਹਮਾਰੇ ਬੂਤੇ ਨਾਹੀ ਬੈਠਾ ਜਾਤਾ।। ਜੇ ਰਬਿਦਾਸੁ ਕਹੈ ਜਿ ਜੀ ਪੈਰ ਧੁਵਈ ਆਹਿ ਤਉ ਏਹ ਕਹਹਿ ਨਾਂ ਜੀ ਏਹ ਤਉ ਤਾਬਹੜਾ ਠਾਕੁਰ ਚਰਨ ਪਖਾਲਨ ਕਾ ਹੈ। ਜੇ ਬਸਤੂ ਉਨ ਕੰਉ ਉਧਰਿ ਰਾਖੀਐ।। ਸੋਈ ਕਹੈ ਜਿ ਏ ਬਸਤੂ ਏ ਪਰਾਏ ਜਿਤਨਾ ਕਿਛੁ ਸਭੁ ਠਾਕੁਰ ਕਾ ਹੈ। ਹਮਾਰੇ ਬੂਤੇ ਛੁਇਆ ਨਾਹੀ ਜਾਤਾ। ਜਬ ਤੇ

ਠਾਕਰ ਕੇ ਮਹਲ ਮਹਿ ਥੀ ਸਭ ਉਈ ਬਾਤਾ ਰਵਿਦਾਸ ਕੋ ਦੇਖੀਆ॥ ਭਗਤਹੁ ਕਹਾ ਜਿ ਹਮ ਕਿਆ ਰਵਿਦਾਸ ਸਿਉ ਬਾਤਾ ਕਰਹਿ ਠਾਕੁਰ ਈਹਾ ਹੀ ਬਸਤੇ ਹੈ। ਏਹ ਆਰਭਟੀ ਸਭ ਠਾਕਰ ਕੀ ਹੈ। ਭਗਤਾ ਕਹਾ ਜਿ ਧੰਨਿ ਗੋਬਿੰਦ, ਧੰਨ ਗੋਬਿੰਦ ਧੰਨ ਗੋਬਿੰਦ ਘਰੀ ਦੋਇ ਚਾਰਿ ਗੋਬਿੰਦ ਬਖਿਆਨੁ ਕੀਆ ਕਰਿ ਕਰਿ ਗੁਸਾਈ ਨਾਮੇ ਕਬੀਰ ਕਹਾ ਜਿ ਜੀ ਕਿਛੁ ਏਕ ਆਗਿਆ ਹੈ ਸ੍ਰੀ ਠਾਕੁਰ ਜੀ ਕੀ ਤੁਮ ਕਉ ਹਮ ਆਗਿਆ ਕਹਨੇ ਆਏ ਹੈ। ਤਬ ਰਵਿਦਾਸ ਕਹਾ ਜਿ ਜੀ ਭਲਾ ਹੋਵੇ ਕਹੀਐ। ਜਿ ਕਿਛੁ ਸ੍ਰੀ ਦੈਆਲ ਕੀ ਆਗਿਆ ਹੈ ਸੁ ਮੇਰੇ ਮਾਥੇ ਪਰਿ ਕਹੀਐ ਜੀ। ਤਬ ਭਗਤਹੁ ਕਹਿਆ ਜਿ ਜੀ ਤੁਮ ਕਉ ਆਗਿਆ ਹੈ॥ ਤੁਮ ਠਾਕੁਰ ਬੁਲਾਏ ਹੈ ਜਿ ਮੇਰੇ ਪਹਿ ਆਵਹੁ ਇਕੀਸ ਦਿਨ ਕੇ ਹੈ। ਬਹੁਰਿ ਇਕੀਸ ਦਿਨ ਕਉ ਤੁਮ ਆਏ ਚਾਹੀਤੇ ਹੋ। ਹਮ ਕਉ ਆਗਿਆ ਥੀ ਜਿ ਜਾਇ ਕਰਿ ਰਵਿਦਾਸ ਕਾ ਦਰਸਨੁ ਕਰਿ ਆਵਹੁ ਅਰੁ ਆਗਿਆ ਕੀ ਬਾਤ ਕਹਿ ਆਵਹੁ॥ ਰਵਿਦਾਸ ਇਕੀਸ ਦਿਨਾ ਵਿਚਿ ਆਵਣਾ ਤਬ ਰਵਿਦਾਸ ਗੁਸਾਈ ਕਹਾ ਜਿ ਏਹ ਆਗਿਆ ਮੇਰੇ ਮਾਥੇ ਉਪਰਿ ਭਲਾ ਹੋਵੈ ਪਰੁ ਜੀ ਏਕ ਦਖਨਾ ਮੇਰੇ ਤਾਈ ਦਾਨੁ ਤੁਮ ਦੇਹੁ। ਤਬ ਭਗਤਹੁ ਕਹਾ ਜਿਸਾ ਕਹਹੈ ਬਸਤੁ ਜੁ ਤੁਮ ਪਹਿ ਨਾਹੀ ਅਰੁ ਹਮ ਦੇਹਿ ਤਬ ਰਵਿਦਾਸ ਗੁਸਾਈ ਕਹਾ ਜਿ ਜੀ ਅੰਤਿ ਕੀ ਬੇਰ ਤੁਮ ਕਿਰਪਾ ਕਰਨੀ ਕਹੈ ਜੀ ਤੇਰੇ ਪਹਿ ਠਾਕੁਰ ਜੀ ਆਪਿ ਆਵਹਿਗੇ। ਤਬ

157/ੳ ਰਵਿਦਾਸ ਗੁਸਾਈ ਕਹਾ ਜਿ ਬਲਿਹਾਰੀ ਜਾ ਠਾਕੁਰ ਜੀ ਜੁ ਹੈ ਸੁ ਈਹਾ ਹੀ ਹੈ। ਸਾਧ ਧੂੜਿ ਜੁ ਹੈ ਸੁ ਈਹਾ ਹੀ ਹੈ। ਗਿਆਨ ਕਰਿ ਕਰਿ ਕਿ ਆਜੁ ਠਾਕੁਰ ਸਬਨਹੁ ਕੇ ਸਾਥਿ ਬਸਤਾ ਹੈ। ਅਰੁ ਸਾ ਵਿਧਾਨੁ ਕਰਿ ਕਰਿ ਕਿਆ ਜੁ ਜਿਸ ਕੀ ਪ੍ਰੀਤਿ ਠਾਕਰ ਸਿਉ ਲਗੀ ਹੈ ਤਿਸੁ ਸਾਥਿ ਸਾਵਧਾਨੁ ਬਸਤਾ ਹੈ। ਰਵਿਦਾਸ ਗੁਸਾਈ ਬਾਨੀ ਬੋਲਿ ਉਠਾ।

ਮੇਰੀ ਪ੍ਰੀਤ ਗੋਵਿੰਦ ਸਿਉ ਜਿਨਿ ਘਟੈ
ਮੈ ਤੋ ਮੋਲਿ ਮਹਗੀ ਲਈ ਜੀਆ ਸਾਟੈ॥ ਰਹਾਉ।
ਚਿਤਿ ਸਿਮਰਨੁ ਕਰਉ ਨੈਨ ਆਲੋਵਉ ਸ੍ਰਵਨ ਬਾਨੀ
ਰਿਦੇ ਪੂਰਿ ਰਾਖਉ॥
ਮਨੁ ਕਰਉ ਮਧੁਪੁਰੀ ਹਰਿ ਕੇ ਚਰਨ ਹਿਰਦੇ
ਧਰਉ ਰਾਮ ਨਾਮ ਰਸਨਾ ਜਪਉ॥ 1 ॥

ਤਬ ਕਬੀਰ ਨਾਮੇ ਸੈਨ ਸਧਨੇ ਤ੍ਰਿਲੋਚਨ ਧੰਨੇ ਕਹਾ ਜਿ ਰਵਿਦਾਸ ਗੁਸਾਈ ਜੀ

ਤੁਮ ਅਰੁ ਠਾਕੁਰ ਮਹਿ ਭੇਦੁ ਕਿਛੁ ਨਾਹੀ। ਹਮ ਕੇ ਕੀਟ ਨੀਚ ਕਹਾ ਚਲੀ ਹੈ। ਜਿ ਤੁਮ ਹੀ ਠਾਕੁਰ ਹੋ। ਤਬ ਰਵਿਦਾਸ ਗੁਸਾਈ ਕਹਾ ਜਿ ਗੁਸਾਈ ਜੀ ਹੈ ਤੈ ਤਉ ਇਵ ਹੀ ਜਿਉ ਤੁਮ ਕਹਹੁ ਤਿਵ ਹੀ।। ਪਲੁ ਜੀ ਬਿਨਾ ਸਾਧ ਥੀ ਭਗਤਿ ਨਾਹੀ ਹੋਇ ਆਵਤੀ।। ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਬਿਨਾ ਭਉ ਨਾਹੀ ਉਪਜੈ ਭਉ ਬਿਨੁ ਭਗਤਿ ਨਹੀ ਹੋਇ ਤੇਰੀ।। ਕਹੈ ਰਵਿਦਾਸੁ ਇਕ ਬੇਨਤੀ ਹਰਿ ਸੋ ਪੈਜ ਰਾਖਹੁ ਰਾਜਾ ਰਾਮ ਮੇਰੀ।।

ਤਬ ਰਵਿਦਾਸ ਗੁਸਾਈ ਕਹਿਆ ਜਿ ਜੀ ਬਿਨਾ ਸਾਧ ਕੀ ਸੰਗਤਿ ਤੇ ਪ੍ਰੀਤਿ ਭਾਵਨੀ ਭਗਤਿ ਕੀ ਨਾਹੀ ਹੋਤੀ ਤੁਮਹੁ ਏ ਕਿਰਪਾ ਕਰਿ ਕਰਿ ਅਤਿ ਕੀ ਬੇਰ ਆਵਣਾ।। ਤਬ ਭਗਤਹੁ ਕਹਾ ਕਹੈ ਜੀ ਅਵਸਿ।। ਤਬ ਨਾਮਾ ਕੰਬੀਰੁ ਤ੍ਰਿਲੋਚਨੁ ਜਿ ਕੋਈ ਭਗਤੁ ਥਾ ਆਇਆ ਸਭਿ ਬਿਦਾ ਹੁਏ ਤਬ ਰਵਿਦਾਸ ਗੁਸਾਈ ਜਿ ਕੋਈ ਸੇਵਕੁ ਥਾ ਸਭ ਬੁਲਾਇਆ ਬੁਲਾਇ ਕਰਿ ਕਹਾ ਜਿ ਬਚਾ ਹਉ ਚਲਤਾ ਹਉ ਠਾਕੁਰ ਕੀ ਆਗਿਆ ਆਈ ਹੈ। ਹਉ ਠਾਕੁਰ ਪਹਿ ਜਾਤਾ ਹਉ
357/ਅ ਤੁਮ ਜਿ ਕੋਈ ਹਉ ਸੁ ਆਇ। ਰਾਮੁ ਜਸੁ ਕਰੀਅਹੁ।। ਅਜੁ ਥੀ ਇਕੀਸਵੇ ਦਿਨਿ ਹਮ ਸਮਾਇ ਜਾਹਗੇ। ਜਦਿ ਉਨੀਸ ਦਿਨ ਬੀਤੇ ਅਰੁ ਬੀਸ ਦਿਨ ਭਏ ਤਬ ਰਵਿਦਾਸ ਗੁਸਾਈ ਪਹਿ ਜਿ ਕੋਈ ਲੋਕੁ ਥਾ ਸੁ ਆਇਆ।। ਹਿੰਦੂ ਤੁਰਕੁ ਖਤ੍ਰੀ ਬ੍ਰਹਮਣ ਸੂਦੁ ਬੈਸੁ ਜਿ ਕੋਈ ਚਹੁ ਬਰਨਾ ਮਹਿ ਥਾ ਸਭ ਆਇ ਚਰਨੀ ਲਾਗਾ।। ਸਭਨਹੁ ਕਉ ਅਸੀਰਬਾਦੁ ਦੀਆ ਸਭਨਉ ਕਉ ਕਹਿਆ ਜਿ ਪਰਮੇਸੁਰੁ ਤੁਮਾਰਾ ਭਲਾ ਕਰੇਗਾ। ਜਿ ਕੋਈ ਥਾ ਸੁ ਸਭੁ ਕੋਈ ਲਾਗਾ ਸਿਮਰਨੁ ਕਰਨ ਜਿ ਕੋਈ ਜੋਗੀ ਸੰਨਿਆਸੀ, ਬ੍ਰਹਮਚਾਰੀ ਥਾ ਤਪਾ ਰਖੀਸਰੁ ਮਨੀਸ਼ਰੁ ਨਾਗਾ ਡਿਗੰਬਰੁ ਦੂਧਾਧਾਰੀ ਤਪਸੀ ਬੈਸਨਉ ਜਿ ਕੋਈ ਕੀਰਤਨੀਆ ਭਗਤੀਆ ਪੰਡਿਤੁ ਖਾਵਾਨੀ ਨੁਖਾਨੁ ਉਤਮ ਜਨਮ ਨੀਚ ਰਾਉ ਰੰਕ ਜਿ ਕੋਈ ਥਾ ਸਭ ਆਇ ਕਰਿ ਲਗਾ ਸਿਮਰਨੁ ਕਰਨ ਜਿ ਰਵਿਦਾਸ ਭਗਤੁ ਅਜੁ ਸਮਾਵਤੇ ਹੈ। ਜਦ ਇਕੀਸਵੇ ਦਿਨ ਪ੍ਰਾਤ ਸਮੇ ਹੋਆ।। ਸੂਰਜ ਥੀ ਆਗੇ ਏਕ ਘੜੀ ਤਿਤੁ ਸਮੇ ਸਿਮਰਨੁ ਕੀਰਤਨੁ ਕਰਤੇ ਇਸਨਾਨੁ ਕਰਿ ਕੈ ਤਿਲਕ ਦੇ ਕਰਿ ਬੈਸਨਉ ਬਸਤ੍ਰ ਉਢਿ ਕਰਿ ਕੁਸਾ ਬਿਛਾਇ ਕਰਿ ਊਪਰਿ ਊਭਰਿ ਬਸਤ੍ਰ ਖੀਰੋ ਗਤ ਬਿਛਾਇ ਕਰਿ ਖੀਰੋ ਦਕ ਕੀ ਚਾਦਰ ਉਢਿ ਕਰਿ ਲੋਗਨ ਕਉ ਪਗਹੁ ਬਾਹਿ ਕਰਿ ਸੇਵਕਹੁ ਕੰਉ ਕਿਰਪਾ ਕਰਿ ਕਰਿ ਲੋਗਨ ਸਿਉ ਰਾਮ ਰਾਮ ਕਰਿ ਕਰਿ ਧਿਆਨਿ ਸਮੇ ਬੈਠਾ ਗੁਸਾਈ ਰਵਿਦਾਸ। ਤਬ ਠਾਕਰ ਜੀ ਸੁਖਾਸਨ ਲੇ ਕਰਿ ਭਗਤ ਜਿਤਨੇ ਥੇ ਸਭਿ ਇਕਤ੍ਰ ਹੋਏ ਸਾਥ ਠਾਕੁਰ

ਜੀ ਕੇ ਅਨਾਹਦ ਸਬਦ ਵਜਾਤੇ ਹੋਇ ਸਾਥ ਸ੍ਰੀ ਠਾਕੁਰ ਜੀ ਰਵਿਦਾਸ ਕਉ ਲੇਣੇ ਆਏ। ਸਾਰੇ ਨਗਰੁ ਮਹਿ ਘਨਘੋਰ ਵਾਜੰਤ੍ਰਹੁ ਕੀ ਹੋਈ ਗਈ। ਜਾਣੀਐ ਕਿਛੁ ਨਾਹੀ ਜਿ ਕਉਨ ਰੂਪੁ ਠਾਕੁਰ ਕੇ ਬਨੇ ਹੈ। ਤਬ ਠਾਕੁਰ ਜੀ ਆਏ ਤਬ ਰਵਿਦਾਸ ਗੁਸਾਈ ਉਠਿ ਠਾਢੇ ਭਏ ਜਿ ਆਈਐ ਜੀ ਆਈਐ ਸ੍ਰੀ ਨਾਥ ਦੈਆਲ ਤ੍ਰਿਗੁਣਨਾਥ ਸਬਲਦੇਵ ਮਨ ਕਾਮਨਾ ਸਿਧਿ ਘਟਿ ਘਟਿ ਵਾਸੀ ਸੁਬ ਜੀਅਹੁ ਰਖਿਆ ਕਰਣ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਧਰਨ ਖੰਡ ਬ੍ਰਹਮੰਡ ਕੇ ਨਾਇ ਦੁਖ ਭੰਜਨ ਦੀਨ ਬੰਧਵ ਦੀਨ ਦੈਆਲ ਪਤਿਤ ਉਧਾਰੁ ਗਰਬ ਪਰਹਾਰੀ ਗਰੀਬ ਨਿਵਾਜ ਸ੍ਰੀ ਨਿਰੰਜਨ
358/ੳ ਨਿਰੰਕਾਰ।। ਬਲਿ ਬਲਿ ਜਾਉ ਰਮਈਐ ਕਰਕੇ ਚਰਨ ਕਮਲ ਅਨੂਪੁ ਬਲਿ ਬਲਿ ਜਾਉ ਰਮਈਐ ਕਾਰਨ।। ਰਹਾਉ।। ਹਮ ਸਰਿ ਦੀਨ ਦੈਆਲੁ ਨ ਤੁਮ ਸਰਿ ਅਬੁ ਪਤਿਆਰੁ ਕਿਆ ਕੀਜੈ।। ਬਚਨੀ ਤੋਰ ਮੋਰ ਮਨ ਮਨਿਆ ਜਨ ਕੰਉ ਪੂਰਨ ਦੀਜੈ।।੧ ।। ਇਤਨੇ ਜਨਮ ਬਿਛਰੇ ਮੇਰੇ ਸੁਆਮੀ ਏਹੁ ਜਨਮੁ ਤਿਹਾਰੇ ਲੇਖੇ।। ਕਹੈ ਰਵਿਦਾਸੁ ਆਸ ਲਾਗਿ ਜੀਵਉ ਚਿਰ ਭੈਆ ਦਰਸਨੁ ਦੇਖੈ। ੨ ।। ੨ ।। ਤਬ ਸਾਵਧਾਨ ਠਾਕੁਰ ਜੀ ਰਵਿਦਾਸ ਪਹਿ ਆਏ।। ਰਵਿਦਾਸ ਕਉ ਸੁਖਾਸਨ ਚਰਾਇ ਕਰਿ ਲੈ ਬੈਕੁੰਠ ਕਉ ਸਿਧਾਰੇ ਨਿਰਗੁਨ ਲੇ ਮਹਿ ਚੜੇ ਸ੍ਰੀ ਠਾਕੁਰ ਜੀ ਰਵਿਦਾਸ ਕਉ।। ਪੀਛੈ ਲੋਗਹੁ ਕਹਾ ਜਿ ਭਾਈ ਪ੍ਰਾਤ ਸਮੇ ਗੁਸਾਈ ਰਵਿਦਾਸ ਇਸਨਾਨੁ ਕਰਿ ਕਰਿ ਗੋਬਿਦ ਸਿਮਰਨੁ ਕਰਿ ਕਰਿ ਲੋਗਨ ਸਿਉ ਰਾਮ ਰਾਮ ਕਰੀ ਕਰਿ ਕੈ ਸਮਾਇ ਗਏ। ਹਾ – ਹਾ ਰਵਿਦਾਸ ਭਲਾ ਭਗਤੁ ਥਾ ਬਡਾ ਭਗਤੁ ਥਾ। ਕੋਈ ਕਹੈ ਬੈਸਨਉ ਥਾ ਕੋਈ ਪਰਮੇਸਰੁ ਕਾ ਰੂਪ ਥਾ। ਹਿੰਦੂ ਕਹਿਹ ਜਿ ਰਵਿਦਾਸ ਕੀ ਦੇਹੀ ਜਲਾਵਹਿ ਮੁਸਲਮਾਨ ਕਹਿਹ ਜਿ ਦਬਹਿ। ਨ ਕਿਸੀ ਦੇਖਾ ਨਾ ਜਾਤਾ ਨ ਕੋਈ ਆਵਤਾ।। ਮੁਸਲਮਾਨ ਦੇਖਹਿ ਤਾ ਕਿਛੁ ਨਾਹੀ ਜਉ ਹਿੰਦੂ ਦੇਖਹਿ ਤਉ ਕਿਛੁ ਨਾਹੀ ਕਿਆ ਦਬੀਐ ਅਰੁ ਕਿਆ ਜਲਾਈਐ। ਦੇਹੀ ਭੀ ਅਦ੍ਰਿਸਟ ਹੋਇ ਗਈ। ਮੁਸਲਮਾਨਹੁ ਅਲਾਹੁ ਅਲਾਹੁ ਕੀਆ ਹਿੰਦੂਅਹੁ ਰਾਮ ਰਾਮ ਕੀਆ।। ਸਭਿ ਉਠਿ ਘਰਹੁ ਆਏ। ਜਿਤਨਾ ਕੋਈ ਥਾ ਲੋਕੁ ਸਭਿ ਕਹਿ ਉਠੇ ਧੰਨਿ ਰਵਿਦਾਸੁ ਧੰਨ ਧੰਨੁ।। ੧ ।। ਬੋਲਹੁ ਰਾਮ ਬੋਲਹੁ ਰਾਮ ਰਾਮ।।

ਗੋਸ਼ਟਾਂ ਸੋਢੀ ਮਿਹਰਬਾਨ

ਸੋਢੀ ਮਨੋਹਰਦਾਸ ਮਿਹਰਬਾਨ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਪੰਜਵੇਂ ਗੁਰੂ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਭਤੀਜੇ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਵੱਡੇ ਸਪੁੱਤਰ ਪ੍ਰਿਥੀ ਚੰਦ ਦੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਸਨ। ਆਪ ਜੀ ਆਪਣੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸੰਗੀਤਕਾਰ ਤੇ ਵਿਆਖਿਆਕਾਰ ਹੋਏ ਹਨ। ਪੰਜਾਬੀ ਵਾਰਤਿਕ ਸਾਹਿੱਤ ਨੂੰ ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਨਿਗਰ ਦੇਣ ਹੈ। ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਰਚਨਾ 'ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ' ਅੰਦਰ ਕੁੱਝ ਥਾਵਾਂ ਉਤੇ ਬਾਕੀ ਭਗਤਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਵੀ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਆਪ ਦੀ ਇਸ ਰਚਨਾ ਤੋਂ ਭਾਵੇਂ ਭਗਤ ਜੀ ਦੇ ਜਨਮ ਸੰਮਤ ਆਦਿ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਸੰਕੇਤ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਘਟਨਾ ਦਾ ਬਿਓਰਾ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ ਪਰ ਇਹ ਗੱਲ ਸਪਸ਼ਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਆਪ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਕਾਫ਼ੀ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਸੀ ਜਿਸ ਨੇ ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਵੀ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕੀਤਾ। ਅਸੀਂ ਇਸ ਸ੍ਰੋਤ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਖਾਲਸਾ ਕਾਲਜ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵੱਲੋਂ 1962 ਵਿਚ ਸੰਪਾਦਿਤ ਕਰਕੇ ਛਾਪੀ ਗਈ 'ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ' ਵਿਚੋਂ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਹਵਾਲਿਆਂ ਵਾਲਾ ਪਾਠ ਸ਼ਾਮਿਲ ਕੀਤਾ ਹੈ।

> ਤਬ ਗੁਰੂ ਬਾਬੇ ਨਾਨਕ ਜੀ ਸਾਥਿ ਅਗੈ ਹੀ ਬਾਲਪਣ ਮੈ ਭੀ ਸਾਥੇ ਖੇਲਤਾ ਮਰਦਾਨਾ ਡੂਮੁ ਕਲਾਲਾਂ ਕਾ ਤਲਵੰਡੀ ਰਾਏ ਭੋਐ ਕੀ ਰਹਦਾ, ਰਬਾਬੁ ਵਜਾਇਦਾ, ਨਾਮਾ ਕੰਬੀਰ ਤ੍ਰਿਲੋਚਨ ਰਵਿਦਾਸ ਧੰਨੇ ਬੇਣੀ ਕੇ ਪਦੇ ਗਾਵਤਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਕੈ ਆਗੈ ਪਦੇ ਗਾਵਤਾ॥ ਪੰਨਾ-73
>
> -ਤਬ ਸ੍ਰੀ ਨਾਮੇ ਕੰਬੀਰ ਰਵਿਦਾਸ ਕੇ ਪਦੇ ਬਾਬੇ ਜੀ
> ਕੀ ਬਾਣੀ ਸੈਨ, ਬੇਣੀ ਕੀ ਬਾਣੀ ਲਾਗੈ ਗਾਵਣੇ, ਪ੍ਰੇਮ ਕਰਿ ਕਰਿ। -ਪੰਨਾ 138
>
> ... ਤਬ ਅਜੋਧਿਆ ਬਿਖੇ ਗੁਰੂ ਬਾਬਾ ਨਾਨਕੁ ਬੈਠਾ ਭਗਤਿ ਕਰਤਾ ਹੈ। ਤਬ ਭਗਤਾਂ ਕਉ ਆਗਿਆ ਆਈ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਜੀ ਕੀ ਜਿ, ਨਾਨਕ ਜੁਹਦੀ ਮੇਰਾ ਬਡਾ ਭਗਤੁ ਹੈ, ਸੁ ਅਜੋਧਿਆ ਮਹਿ ਆਇਆ ਹੈ, ਤੁਮ ਜਾਹੁ ਜਾਇ ਕਰਿ ਨਾਨਕ ਭਗਤ ਕਾ

ਦਰਸਨੁ ਕਰਿ ਆਵਹੁ, ਜਿ ਤੁਮ ਮੇਰੇ ਨਾਮੁ ਕੀ ਮਹਿਮਾ ਅਧਿਕ ਪਛਾਨਹੁ ਅਰੁ ਉਸਤਤਿ ਕਰਹੁ। ਮੇਰੀ ਜੁ ਉਸਤਤਿ ਹੈ ਸੋ ਨਾਨਕ ਜਾਨਤਾ ਹੈ।

... ਤਬ ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ ਜੁਹਦੀ ਅਜੋਧਿਆ ਮਹਿ ਬੈਠਾ ਪਰਲੀ ਦਖਣ ਕੀ ਤਰਫ, ਏਕ ਪੰਜ ਤੀਰਥੀ ਥੀ ਉਸ ਕੇ ਊਪਰ ਏਕ ਮਟੁ ਥਾ ਉਸੀ ਮਹਿ ਬੈਠਾ ਪਰਲੀ ਦਖਣ ਕੀ ਤਰਫ ਨਾਮ ਸਿਮਰਨੁ ਕਰਤਾ ਥਾ। ਤਬ ਸ੍ਰੀ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਕੀ ਆਗਿਆ ਸਾਥ ਸਭਿ ਮਿਲੇ, ਮਿਲਿ ਕਰ ਮਿਲਣੈ ਆਏ। ਨਾਮਾ, ਜੈ ਦੇਉ, ਕੰਬੀਰੁ ਤ੍ਰਿਲੋਚਨ, ਰਵਿਦਾਸ, ਸੈਨੁ, ਸਧਨਾ, ਧੰਨਾ, ਬੇਣੀ।

-ਪੰਨਾ 190

ਜਿ ਪਰਮੇਸੁਰ ਕਉ ਸਿਮਰਤੇ ਹੈ; ਜਿਨ ਕਾ ਮਨ ਮਿਲਿਆ, ਨਾਮੈ, ਜੈ ਦੇਵ, ਤ੍ਰਿਲੋਚਨ, ਕੰਬੀਰ, ਰਵਿਦਾਸ, ਸੈਨ, ਸਧਨੇ, ਧੰਨੇ, ਬੇਣੀ, ਏਨੀ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਜਿ ਪਾਇਆ ਉਹਿ ਪਰਮੇਸੁਰ ਸਉ ਮਿਲੇ। ਉਨ ਕਾ ਨਾਮੁ ਜਪੁ ਜਪੁ ਜਗਤੁ ਨਿਹਾਲੁ ਹੋਤਾ ਹੈ; ਈਹਾਂ ਸੁਖੁ ਪਾਵਤਾ ਹੈ, ਅਗੈ ਜੀਉ ਮੁਕਤ ਹੋਤਾ ਹੈ।

-ਪੰਨਾ 252

...... ਤਬ ਗੁਰੂ ਬਾਬੇ ਨਾਨਕ ਜੀ ਕਹਿਆ ਜਿ, ਏ ਸਾਹਿ ਜੀ। ਜਿਨੀ ਸਾਹਿਬ ਸੇਵਿਆ ਪੇਈਐ ਏਤੁ ਜਹਾਨਿ ਸੇਖ ਬਹਾਵਦੀ, ਸੇਖ ਫਰੀਦਿ, ਕੰਬੀਰ, ਰਵਿਦਾਸ, ਸਾਰਖੀ, ਖ਼ੁਆਜ ਮਣੋਦੀ ਜੇਹੀ ਜਿਨੀ ਏਤੁ ਜਹਾਨਿ ਮਿਹਨਤਿ ਕੀਤੀ ਸਿ ਜਾਇ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਓਹੁ ਜਹਾਨਿ ਮਿਲੇ, ਸੁਖਾਲੇ ਥੀਐ।।

-ਪੰਨਾ 436

ਪਰਮਾਰਥ ਸੁਖਮਨੀ ਸਹੰਸ੍ਰਨਾਮਾ

ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਮੂਲ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਭਤੀਜੇ ਤੇ ਪ੍ਰਿਥੀ ਚੰਦ ਦੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਸੋਢੀ ਮਿਹਰਬਾਨ ਜੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੁਤਰ ਸੋਢੀ ਹਰਿ ਜੀ ਨੇ ਪਰਮਾਰਥ ਸਹਿਤ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਦੀ ਆਗਿਆ ਨਾਲ ਸੰਬਤ 1703, ਮਾਘ ਸੁਦੀ 7 ਨੂੰ ਲਿਖਣਾ ਆਰੰਭਿਆ।

ਇਹ ਬਹੁਤ ਵੱਡੇ ਆਕਾਰ ਦਾ 529 ਪੱਤਰਿਆ ਵਾਲਾ ਬਹੁਮੁੱਲਾ ਵਾਰਤਿਕ ਗ੍ਰੰਥ ਹੈ। ਵਧੇਰੇ ਕਰਕੇ ਇਸ ਵਿਚ ਹਿੰਦੂ ਅਵਤਾਰਾਂ ਦਾ ਗੁਣ ਗਾਇਨ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਵਿਸਤਾਰ ਪੂਰਵਕ ਕਥਾਵਾਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਹੈ ਜਿਸ ਤੋਂ ਮਿਹਰਬਾਨੀਆਂ ਦੀ ਹਿੰਦੂ-ਪੌਰਾਣਿਕ ਸਾਹਿੱਤ ਨਾਲ ਦਿਲਚਸਪੀ ਅਤੇ ਡੂੰਘੇ ਅਧਿਐਨ ਦਾ ਪਤਾ ਚਲਦਾ ਹੈ। ਗ੍ਰੰਥ ਦੀਆਂ ਕੁੱਲ 30 ਅਸ਼ਟਪਦੀਆਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਤਰਤੀਬ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ:-

1. ਨਿਰੰਜਨ ਨਿਰੰਕਾਰ 2. ਵੈਰਾਟ 3. ਤ੍ਰਿਗੁਣ ਅਵਤਾਰ 4. ਸੇਖ ਨਾਮ ਅਵਤਾਰ 5. ਹੰਸਾ ਅਵਤਾਰ 6. ਮਛ ਅਵਤਾਰ 7. ਨਾਰਦ 8. ਸਨਕਾਦਿ 9. ਕਛਪ 10. ਬੇਗਾਹਰ 11. ਨਰ ਸਿੰਘ 12. ਮੋਹਨੀ ਅਵਤਾਰ 13. ਧਨੰਤਰ 14. ਜਗ 15. ਕਪਲ ਮੁਨੀ 16. ਦਤਾ ਤ੍ਰੈ 17. ਨਰ ਨਰਾਇਣ 18. ਰਿਖਭ 19. ਹੈਗ੍ਰੀਵ 20. ਪ੍ਰਿਥ ਅਵਤਾਰ 21. ਬਾਵਨ 22. ਪਰਸੁ ਰਾਮ 23. ਆਦਿ ਰਮਾਯਣ 24. ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ 25. ਨਾਮਕਾ ਮਹਾਤਮ 26. ਬਲਭਧਰ 27. ਬਾਉਧ ਅਵਤਾਰ 28. ਨਿਹਕਲੰਕੀ 29. ਭਗਤਾ ਕੀ 30. ਨਾਮ ਕੋ ਮਹਾਤਮ

29ਵੀਂ ਅਸ਼ਟਪਦੀ ਵਿਚ ਦਿੱਤੇ ਭਗਤਾਂ ਦੇ ਹਾਲ ਬੜੇ ਦਿਲਚਸਪ ਤੇ ਅਹਿਮੀਅਤ ਵਾਲੇ ਹਨ। 'ਰਵਿਦਾਸ ਭਗਤ' ਦੀ ਅਲਾਵਦੀ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਗੋਸ਼ਟਿ ਦਿੱਤੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਹ ਗੋਸ਼ਟਿ ਇਕ ਹੋਰ ਗ੍ਰੰਥ, ਹੱਥ ਲਿ. ਨੰ: 678 ਵਿਚ ਵੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਦਾ ਲਿਪੀ-ਕਾਲ 1740 ਬਿ. ਹੈ। ਇਹ ਆਪਣੀ ਕਿਸਮ ਦੀ ਸਾਖੀ ਹੈ ਜੋ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਸ੍ਰੋਤ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ।

'ਸੁਖਮਨੀ ਸਹੰਸ੍ਰ ਨਾਮਾ' ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਪੁਰਾਣੀ ਪ੍ਰਤੀ ਪ੍ਰੋ. ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਸਾਬਕਾ ਮੁਖੀ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਅਧਿਐਨ ਵਿਭਾਗ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਨਿੱਜੀ ਪੁਸਤਕਾਲੇ ਵਿਚ ਨੰ: 20 ਅਨੁਸਾਰ ਉਪਲਬਧ ਹੈ। ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ 529 ਪੱਤਰੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਪਹਿਲੇ ਤਿੰਨ ਪੱਤਰੇ ਤਤਕਰੇ ਦੇ ਹਨ ਜਿਥੇ ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦਾ ਲਿਪੀ-ਕਾਲ 1727 ਸੰਬਤ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ:

ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਸਾਦਿ॥

"ਤਤਕਰਾ ਪੋਥੀ ਕਾ॥ ਸੰਮਤ 1727 ਸੁਖਮਨੀ ਸਹੰਸ੍ਰ ਨਾਮਾ ਲਿਖਿਆ॥" ਗ੍ਰੰਥ ਦਾ ਆਰੰਭ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ:

> ੧ਓ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪਰਿਸਾਦਿ॥ ਰਾਗ ਗਉੜੀ ਮਹਲਾ ੮॥ ਸੁਖਮਨੀ ਸਹੰਸਰਿ ਨਾਮਾ॥ ਸਲੋਕੁ॥ ਸੁਖਮਨੀ ਹੋਵਹਿ ਸਰਬਿ ਸੁਖ ਇਕ ਮਨਿ ਜਪੀਐ ਨਾਮੁ॥ ਜਨ ਨਾਨਕ ਪਾਵਹੁ ਸਚੁ ਖੰਡੁ ਪੂਰਨ ਹੋਵਹਿ ਕਾਮ॥੧॥ ਸੰਮਤੁ ੧੭੦੩॥ ਮੰਘਰੁ ਸੁਦੀ ਸਪਤਮ ਮਨੋ ਪੋਥੀ ਸੁਖਮਨੀ ਜਹੰਸਰਿ ਨਾਮਾ ਮਹਲੁ ੮ ਆਠਿਵਾਂ ਪਰਮਾਰਿਥਾ ਸਾਥਿ ਲਿਖਣੇ ਕਾ ਅਰੰਭ ਭੈਇਆ। ਸਿਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਮਿਹਰਬਾਨ ਜੀ ਕੀ ਆਗਿਆ ਸਾਥਿ ਹੋਇਆ॥ ਪੱਤਰਾ ੮॥

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ 1703 ਸੰਬਤ ਨੂੰ ਲਿਖਣਾ ਆਰੰਭ ਹੋਇਆ ਜੋ ਦੋ ਸਾਲ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਮੁਕੰਮਲ ਹੋਣਾ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ। ਸੋ ਇਹ ਨੁਸਖਾ ਅਸਲ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਕੇਵਲ 24 ਸਾਲ ਬਾਅਦ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ। ਅਸੀਂ ਏਸ ਗ੍ਰੰਥ ਨੂੰ ਜਿਸ ਦੇ ਪੱਤਰਾ ਨੰ: 487-89 ਤਕ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਗੋਸਿਟ ਹੈ ਮੂਲ-ਅਧਾਰ ਖਰੜਾ ਬਣਾਉਂਦਿਆਂ ਬਾਕੀ ਪ੍ਰਤੀਆਂ ਨਾਲ ਇਸ ਦੇ ਪਾਠ ਦਾ ਮੇਲਾਨ ਕੀਤਾ ਹੈ:

1. ਹੱਥ ਲਿਖਿਤ ਨੰ: 5195 ਇੱਹ ਗ੍ਰੰਥ ਸਿੱਖ ਰੈਫਰੈਂਸ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਪਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਸੰਬਤ 1786 ਨੂੰ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਜਿਸ ਦੇ ਪੱਤਰਾ 463-66 ਤਕ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਅਲਾਵਦੀ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਗੋਸਿਟ ਹੈ॥ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਭਗਤ ਕਬੀਰ, ਤੇ ਬਾਅਦ ਧੰਨੇ ਕੀ ਗੋਸਿਟ॥ ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਹਰ ਵਾਕ ਦੀ ਸੰਪੂਰਨਤਾ ਪਿਛੋਂ ਦੋ (॥) ਡੰਡੀਆਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਤਰਤੀਬ ਅਨੁਸਾਰ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕਿ ਬਾਕੀ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਤੀਆਂ ਵਿਚ ਇਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨਹੀਂ ਹੋਈ॥ ਪਾਠ ਮੇਲਾਨ ਲਈ ਇਸ ਨੂੰ 'ਅ' ਪ੍ਰਤੀ ਮੰਨਿਆ ਹੈ।

1. ਹੱਥ-ਲਿਖਤ ਨੰ: 678 ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਸੈਂਟਰਲ ਪਬਲਿਕ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਪਟਿਆਲਾ ਵਿਚ ਪਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਲਈਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦਾ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ 'ਸੁਖਮਨੀ ਸਹੰਸ੍ਰਨਾਮਾ' ਦੀ ਨਕਲ ਹਨ। ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਦੀ ਗੋਸ਼ਟਿ ਤਾਂ ਹੂ ਬਹੂ ਉਹੋ ਹੈ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਮਿਲਦੇ ਪਾਠ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਮੇਲਾਨ ਲਈ ਹੀ ਵਰਤਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਸੰਮਤ 1740 ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਬਾਰੇ ਸੂਚਨਾ ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਤਤਕਰੇ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਦਿੱਤੀ ਹੋਈ ਹੈ "ਪੋਥੀ ਲਿਖੀ ਸੰਮਤ 1740 ਅਖਰੀਂ ਸਤ੍ਰਾਹ ਸੈ ਚਾਲੀਆ ਥਾ ਤਬ ਲਿਖੀ॥" ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਕਈ ਥਾਵਾਂ 'ਤੇ ਬਿੰਦੀ ਵਾਲੇ ਕੰਨੇ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਹੋਈ ਹੈ ਜੋ ਇਸ ਦੀ ਪੁਰਾਤਨਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਮਾਣ ਹੈ। ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਦਾਦੂ-ਬਾਣੀ ਤਿੰਨ ਪੱਤਰਿਆਂ ਉਪਰ ਹੀ ਹੈ, ਫੇਰ ਇਕ ਪੱਤਰਾ ਖਾਲੀ ਛਡਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਫੇਰ ੧ਓ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਵਾਰ ਗੁਜਰੀ ਕੀ ਸਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਆਰੰਭ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਕੁੱਲ 547 ਪੱਤਰੇ ਹਨ।

ਅੰਤ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਡਾ. ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਜੱਗੀ ਜੀ ਪਾਸੋਂ ਡਾ. ਕਿਸ਼ਨ ਕੁਮਾਰੀ ਬਾਂਸਲ ਦੇ ਸੋਧ ਪ੍ਰਬੰਧ ਲਈ ਬਣਾਏ ਗਏ ਮੂਲ ਆਧਾਰ ਖਰੜੇ ਨੂੰ ਵੀ ਪਾਠ ਮੇਲਾਨ ਲਈ ਵਰਤੋਂ ਵਿਚ ਲਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਨੁਸਖਾ ਸੰਮਤ 1796 ਬੈਸਾਖ ਵਦੀ ੧ ਇੱਕਸ ਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੇ ਕੁੱਲ 496 ਪੱਤਰੇ ਹਨ। ਦੋਨੋਂ ਪਾਸੇ ਕਾਲੀ ਸਿਆਹੀ ਨਾਲ ਦੋ ਲਕੀਰਾਂ ਅਤੇ ਹਰ ਪੰਕਤੀ ਵਿਚ 15 ਲਾਈਨਾਂ ਨਾਲ ਗੋਸ਼ਟਿ ਦਿੱਤੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਪਾਠ ਮੇਲਾਨ ਲਈ ਇਸ ਨੂੰ 'ਸ' ਪ੍ਰਤੀ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ॥ ਇਸ ਖਰੜੇ ਵਿਚ ਬਾਕੀ ਪ੍ਰਤੀਆਂ ਨਾਲੋਂ ਵਧੇਰੇ ਪਾਠ ਭੇਦ ਹਨ।

ਅਰ ਰਵਿਦਾਸ ਭਗਤ ਕੀ ਮਹਮਾ॥ ਜਬ ਸੈਸਾਰ ਮਹਿ ਬਹੁਤ ਪਸਰੀ ਤਬ

487/ਅ ਕਾਜੀਆ[1] ਸੁਲਤਾਨ ਅਲਾਵਦੀ ਪਹਿ[2], ਬਾਤ ਚਲਾਈ ਜਿ ਜੀ ਰਵਿਦਾਸ ਚੰਮਿਆਰੁ ਹੈ ਅਰੁ ਖਲਕ ਹਿੰਦੂ[3] ਮੁਸਲਮਾਨ ਇਸ ਪਾਸਿ ਬਹੁਤੁ ਰੁਜੂ ਹੋਤੇ ਹੈ ਅਰੁ ਆਪਿ ਕਉ ਪੀਰ ਕਹਾਵਤਾ ਹੈ[4] ਅਰੁ ਲੋਕਾ ਕਉ[5] ਮੁਰੀਦੁ ਕਰਤਾ ਹੈ। [ਪਰ ਜੀ][6] ਤੁਮ ਉਸ ਕਉ ਬੁਲਾਇ ਕਰ ਪੂਛਹੁ ਜਿ ਏਹੁ ਤੋ ਕਿਆ ਕੁਫਰੁ ਚਲਾਇਆ

1. ਕਾਜੀ
2. ਪਾਤਸਾਹ ਪਾਸਿ (ੳ)
3. ਹਿੰਦੂ (ਸ)
4. ਬਦਰਾਹਿ ਕਰਤਾ ਹੈ (ਸ)
5. ਕੋ (ੲ)
6. ਇਹ ਪਾਠ ਸ. ਪ੍ਰਤੀ ਤੋਂ ਲਿਆ ਹੈ।

ਹੈ। ਤਬ ਸੁਲਤਾਨ ਅਲਾਵਦੀ ਰਵਿਦਾਸ ਕਉ ਬੁਲਾਇਆ ਤਬ ਰਵਿਦਾਸ ਉਠਿ ਚਲਿਆ ਅਰੁ ਰਵਿਦਾਸ ਕੇ ਭਾਈ ਕੁਟੰਬ ਚਾਮੁ ਸਿਰਿ ਲੈ ਕਰਿ ਉਇ ਭੀ ਰਵਿਦਾਸ ਕੇ ਲੀਏ ਪਾਤਿਸਾਹ ਪਾਸ ਪੁਕਾਰਨੇ ਆਏ।। ਤਬ ਰਵਿਦਾਸ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹ ਕੇ ਪਾਸਿ ਨਿਕਟਿ ਗੈਇਆ[7]।। ਤਬ ਪਾਤਿਸਾਹ ਰਵਿਦਾਸ ਕਉ ਆਦਰ ਦੇ ਕਰਿ ਨਿਕਟਿ ਬੈਠਾਇਆ ਅਰੁ ਕਾਚੇ ਚਮੜੇ ਕੀ ਪਾਤਿਸਾਹ ਕਉ ਬਦਬੂਵੀ[8] ਆਈ ਤਬ ਰਵਿਦਾਸ ਕੇ ਭਾਈ ਬੰਧ ਸਭਿ ਮਾਰ ਨਿਕਾਲੇ ਤਬ ਸੁਲਤਾਨ ਅਲਾਵਦੀ[9] ਕਹਿਆ ਜਿ ਰੇ ਤੂੰ ਲੋਕਾਂ ਕਉ ਮੁਰੀਦ ਕਰਤਾ ਹੈ ਕਿਛੁ ਕਰਾਮਾਤਿ ਦਿਖਲਾਉ[10] ਤਬ ਰਵਿਦਾਸ ਕਹਿਆ ਜਿ ਪਾਤਿਸਾਹ ਸਲਾਮਤਿ "ਮੈ [ਕਰਾਮਾਤਿ] ਤੌਂ ਦਿਖਲਾਇ ਨਿਬੜਿਆ ਹੋ"[11]।। ਤੂ ਸਮਝਿ[12] ਦੇਖੁ।। ਤਬ ਪਾਤਿਸਾਹ ਕਹਿਆ ਜਿ ਤੈ ਕਿਆ ਕਰਾਮਾਤਿ ਦਿਖਲਾਈ ਹੈ।। ਤਬ ਰਵਿਦਾਸ ਭਗਤੁ ਬਾਨੀ ਬੋਲਿਆ[13] ਰਾਗ ਮਲਾਰ ਮਹਿ।। ਨਾਗਰ[14] ਜਨਾ[15] ਐਸੀ ਮੇਰੀ ਜਾਤਿ ਬਿਖਿਆਦਿ[16] ਚਮਿਆਰੁ।। ਹਿਰਦੇ ਰਾਮ ਗੁਣ ਗੋਵਿਦ ਸਾਰਾਂ।। ਰਹਾਉ।। ਤਿਸੁ ਕਾ ਪ੍ਰਮਾਰਥੁ।। ਜਿ [ਏ][17] ਪਾਤਿਸਾਹ ਸਲਾਮਤਿ ਮੇਰੀ ਜਿ ਜਾਤਿ ਹੈ ਸਿ ਮਹਾ ਬਿਖਈ[18] ਚੰਮਿਆਰ ਹੈ।। ਜਿਨਾਂ ਤੇ ਮੈ ਉਪਜਿਆ ਹੋ ਸੋ ਤੋ ਤੈ ਸਭਿ ਮਾਰਿ ਨਿਕਾਲੇ।। ਬਦਬੂਈ ਕੇ ਲੀਏ ਅਰੁ ਜਬ ਮੇਰੇ ਹਿਰਦੇ ਕੇ ਵਿਖੇ ਰਾਮ ਕੇ ਗੁਣ ਬਸੇ ਹੈ ਤਬ ਤੇ ਆਦਰੁ ਦੇ ਕੈ ਨਿਕਟਿ

---

7. ਗੈਆ (ਇ, ਸ)
8. ਬਾਸੁ (ੳ)
9. ਪਾਤਸਾਹਿ ਰਵਿਦਾਸ ਕੋ (ੳ)
10. ਦਿਖਾਇ (ੳ)
11. ਇਸਤੇ ਅਵਰ ਕਰਾਮਾਤਿ ਕਿਆ ਹੈ ਜਿ ਮੇਰੇ ਭਾਈ ਮਾਰਿ ਨਿਕਾਲੇ ਅਰੁ ਨਿਕਾਲੇ ਅਰੁ ਮੇਰੇ ਤਾਈ ਆਦੁਰ ਦੇ ਕਰਿ ਨਿਕਟਿ ਬੈਠਾਇਆ।
12. ਮੁਝਕੋ (ਇ)
13. ਬੋਲਿ ਉਠਿਆ (ਅ.ਇ.ਸ)
14. ਨਾਰਸ (ਸ)
15. ਬਿਖਿਆਧਿ (ੳ), ਬਿਖਆਵਿ (ਇ)
16. ਹਿਰਦੈ ਰਾਮ ਨਾਮ (ੳ) ਹਿਰਦੇ ਰਾਗੁਣ ਗੋਵਿਦਸਾਰਿ (ਇ)
17. 'ਸ' ਪ੍ਰਤੀ ਵਿਚ ਇਹ ਪਾਠ 'ਜਿ' ਤੋਂ ਬਾਦ ਹਰ ਥਾਂ ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।
18. ਬਿਖਾਈ (ਸ)

ਬੈਨਾਇਆ ਹੈ ਨਾਤਰ ਮੈ ਅਛੋਪੁ ਚੰਮਿਆਰ ਤੇਰੇ ਕਹਾਂ ਆਵਣਾ ਪਾਵਊ॥

488/ੳ ਸੁਰੰਸਰੀ ਸਲਿਲ ਕਰਤ ਬਾਰੁਨੀ ਰੇ ਜੈਸੇ ਸੰਤ ਜਨਾ ਨਾਹੀ ਕਰਤ ਪਾਨੰ॥ [ਸੁਰ][19] ਅਪਵਿਤ੍ਰ ਨਿਤ ਅਵਰ ਜਲ ਰੇ ਸੁਰਸਰੀ ਮਿਲਤ ਨਾਹੀ ਹੋਇ ਆਨ॥੧॥ ਤਿਸੁ ਕਾ ਪ੍ਰਮਾਰਥੁ॥ ਤਬ ਰਵਿਦਾਸ ਭਗਤ ਕਹਿਆ ਜਿ ਪਾਤਿਸਾਹ ਜੀ ਗੰਗਾ ਕਾ ਜਲੁ ਲੇ ਕਰਿ ਮਦੁ ਕੀਜੀਐ ਤਉ ਉਸ ਕਉ ਸਭ ਕੋਈ ਅਪਵਿਤ੍ਰ ਕਹਤਾ ਹੈ ਅਰੁ ਜਿ ਕੂਏ ਕਾ ਜਲੁ ਲੇ ਕਰਿ ਮਦੁ ਕੀਜੀਐ ਅਰੁ ਗੰਗਾ ਕੇ ਵਿਖੇ ਲੇਕਰ ਪਰਵਾਹਿ ਦੀਜੀਐ ਤੋ ਓਹੁ ਭੀ ਗੰਗਾ ਹੋਇ ਨਿਬੜਿਆ ਹੈ ਤੈਸੇ ਹੀ ਮੈ ਮਦ ਕੀ ਨਿਆਈ ਕਪਾਵਨੁ ਜਾਤਿ ਥਾ [ਪਰ][20] ਜਬ ਪਰਮੇਸੁਰ ਕੀ ਸਰਨਿ ਆਇਆ ਤਬ [ਮੈ ਭੀ][21] ਪਵਿਤ੍ਰ ਭੈਆ॥ [ਪਾਉੜੀ] ਤੁਰਤੁਰਾ[22] ਅਪਵਿਤ੍ਰ ਕਰਿ ਮਾਨੀਐ ਰੇ ਜੈਸੇ ਕਾਗਦੇ[23] ਕਰਤ ਬੀਚਾਰਿ॥ ਭਗਤਿ ਭਗਵੰਤ[24] ਲਿਖੀਐ ਤਿਹ ਊਪਰਿ ਪੂਜੀਐ ਕਰਿ ਨਮਸਕਾਰ॥੨॥ ਤਿਸੁ ਕਾ ਪ੍ਰਮਾਰਥੁ॥ ਤਬ ਰਵਿਦਾਸ ਕਹਿਆ ਜਿ ਪਾਤਿਸਾਹ ਜੀ ਕਾਗਦੁ ਜਿ ਹੈ ਸੁ ਸਿਣੀ ਕਾ ਹੋਤਾ ਹੈ ਸੋ ਸਣ[25] ਵੇਦਹ ਕੇ ਵਿਖੇ ਅਪਵਿਤ੍ਰ ਹੈ। ਅਰ ਜਬ ਪਰਮੇਸਰ ਕੀ ਭਗਤਿ ਕਾ ਵਿਚਾਰੁ ਉਸ ਕਾਗਦ ਊਪਰਿ ਲਿਖਿਆ ਤਬ ਉਸ ਕਾਗਦ ਕੀ ਪੂਜਾ ਹੋਤੀ ਹੈ॥ ਤੈਸੇ ਹੀ ਮੈ ਕਾਗਦ ਕੀ ਨਿਆਈ ਅਪਵਿਤ੍ਰ[26] ਜਾਤਿ ਥਾ ਪਰੁ ਰਾਮ ਕੇ ਨਾਮ ਕਰਿ ਕਰਿ ਮੈ ਭੀ ਪਵਿਤ੍ਰ ਭੈਆ ਹੋ। ਐਸੀ ਮੇਰੀ ਜਾਤਿ "ਕਟਿ ਬਾਢਿਲੋ"[27] ਰੇ ਢੋਰ ਢੋਵੰਤ ਨਿਤ ਬਨਾਰਸੀ ਆਸ ਪਾਸੰ॥ ਅਬ ਬ੍ਰਿਪ ਪਰਧਾਨ ਤਹਾ ਕਰਹ ਡਿੰਡਉਤ ਤੇਰੇ [ਨਾਮ][28] ਸਰਨਾਇ ਰਵਿਦਾਸ ਦਾਸ॥3॥ ਤਿਸੁ ਕਾ ਪ੍ਰਮਰਥੁ [ਤਬ ਰਵਿਦਾਸ ਕਹਿਆ ਜੋ][29] (ਪਾਤਿਸਾਹ) ਜੀ ਮੇਰੀ ਚੰਮਿਆਰੁ

---

19. ਮੂਲ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਸੁਰ' ਹੈ ਸੁਧਾਈ ਓ.ਅ.ਏ.ਸ. ਤੋਂ ਕੀਤੀ ਹੈ।
20. ਇਹ ਪਾਠ ਓ.ਅ.ਏ.ਸ. ਤੋਂ ਲਿਆ ਹੈ।
21. ਇਹ ਪਾਠ ਓ.ਅ.ਏ.ਸ. ਵਿਚ ਹੈ।
22. 'ਓ' ਪ੍ਰਤੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਪਉੜੀ' ਨਾਲ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਤੁਰਤਰਾ (ਅ)
23. ਕਾਂਗਰਾ (ਸ)
24. ਭਗਉਤ੍ਰ (ਸ)
25. ਸਿਟੀ (ਓ.ਅ.ਏ.ਸ)
26. ਆਪਾਵਨ (ਓ.ਏ)
27. ਕੁਟ ਬਾਂਢਲਾ (ਸ)
28. ਇਹ ਪਾਠ ਓ.ਅ.ਏ.ਸ. ਪ੍ਰਤੀ ਅੰਦਰ ਹੈ।
29. ਇਹ ਪਾਠ ਕੇਵਲ 'ਸ' ਪ੍ਰਤੀ ਅੰਦਰ ਹੈ

ਜਾਤਿ ਚਾਮ ਕਉ ਕਟਣੇ[30] ਬਢਣੇ ਹਾਰੀ ਅਰੁ ਮੂਏ ਢੋਰ ਬੰਨਾਰਸੀ ਕੇ ਆਸ ਪਾਸ ਕੇ ਢੋਵਣੇ।[31]

ਅਰੁ ਅਬ ਰਾਮ ਨਾਮ ਕੇ ਪਰਸਾਦਿ ਬਡੇ ਬਡੇ ਜਿ ਪਾਤਿਸਾਹ ਪਰਧਾਨ ਜੋ ਬ੍ਰਹਮਣ ਹੈ ਅਰੁ ਖਤ੍ਰੀ ਹੈ ਓਇ ਭੀ ਡੰਡਉ

488/ਅ ਬੰਦਨਾ ਕਰਤੇ ਹੈਂ॥ ਤਬ ਪਾਤਿਸਾਹ ਇਤਨੇ ਹੀ ਕਹਿਨੇ ਸਾਥਿ "ਪਰਚਿ ਗੈਇਆ"[32] ਅਰੁ ਰਵਿਦਾਸ ਕਉ ਮਾਇਆ ਭੇਟ ਚੜਾਈ ਅਰੁ ਤਲੇ ਕੀ ਸਿਹਜਾ ਸੋਵੰਰਨ ਕੀ ਰਵਿਦਾਸ ਕੰਉ ਦੀਨੀ॥ ਅਰੁ ਰਵਿਦਾਸ ਮਾਇਆ ਦੇ ਕਰਿ ਪਾਤਿਸਾਹ ਵਿਦਾ ਕੀਆ। ਤਬ ਰਵਿਦਾਸ ਮਾਇਆ ਸਭੁ ਲੁਟਾਇ ਦੀਨੀ ਪਰਮੇਸਰ ਕੇ ਰਾਹਿ॥ ਅਰੁ ਉਹ ਜੜਾਵਾਂ ਕੀ ਸਿਹਜ ਗੰਗਾ ਬੀਚਿ ਬਹਾਇ ਦੀਨੀ॥ ਤਬ ਕਾਜੀਆ[33] ਬਹੁੜਿ ਪਾਤਿਸਾਹ[34] ਪਾਸਿ ਬਾਤ ਚਲਾਈ ਜਿ ਜੀ ਰਵਿਦਾਸ ਮਾਇਆ ਤੋ ਸਭੁ ਲੁਟਾਇ ਦੀਨੀ ਸੋ ਤਉ ਭਲਾ ਹੀ ਕੀਆ ਜਿ ਪਾਤਿਸਾਹ ਕਾ ਖੈਰੁ ਹੀ ਹੂਆ।[35] ਪਰੁ ਏਕੁ ਅਉਰੁ ਬਾਤ ਬੁਰੀ ਕੀਨੀ ਜਿ ਪਾਤਿਸਾਹ ਕੀ ਦੀਨੀ ਸਿਹਜਾ ਜੜਾਵਾਂ ਕੀ ਓਹੁ ਦਰੀਆਉ ਮਹਿ ਡਾਰਿ ਦੀਨੀ [ਹੈ][36] ਸੁ ਕਿਆ ਜਾਨਿ ਕਰਿ ਜਿ ਤਿਸੀ ਸਿਹਜਾ ਊਪਰਿ ਮਲੇਛੁ ਬੈਠੇ ਅਰੁ ਤਿਸੇ ਹੀ ਊਪਰਿ ਮੈ ਬੈਠੋ ਜਿ ਕਿਸੀ ਭੂਖੇ ਕੰਗਾਲ ਕਉ ਦੇਤਾ ਤੋ ਭਲੀ [ਹੋਤੀ][37] ਪਾਤਿਸਾਹ ਕਾ ਖੈਰੁ ਹੋਤਾ ਤਬ ਪਾਤਿਸਾਹ ਬਹੁੜ ਰਵਿਦਾਸੁ ਕੰਉ ਬੁਲਾਇਆ ਜਿ ਰਵਿਦਾਸ ਓਹੁ ਮੇਰੀ ਸਿਹਜਾ ਫੇਰਿ ਦੇਹਿ ਮੈਂ ਤੁਝ ਕੰਉ ਅਉਰੁ ਸਿਹਜਾ ਦੇਉਗਾ॥ ਤਬ ਰਵਿਦਾਸ ਕਹਿਆ ਜਿ ਪਾਤਿਸਾਹ ਜੀ ਤੂ ਸਹੀ ਉਹੀ ਸਿਹਜਾ ਲੇਹਿਗਾ ਕਹੇ ਹਾਂ ਰਵਿਦਾਸ ਮੈ [ਉਹੀ ਸਿਹਜਾ][38] ਲੇਉਗਾ॥ ਤਬ ਰਵਿਦਾਸ ਕਹਿਆ ਜਿ ਤੂੰ ਮੇਰੇ ਸੰਗਿ ਚਲੁ ਜਹਾਂ ਮੈ ਸਿਹਜਾ ਰਾਖੀ ਹੈ ਤਹਾ ਤੇ ਤੁਝ ਕਉ ਨਿਕਾਲ ਦੇਉਂਗਾ॥ ਤਬ ਸੁਲਤਾਨ

30. ਕਰਣੇ (ਸ)
31. ਢੋਵਣਹਾਰ (ਸ)
32. ਪਰਚਿਆ ਗਿਆ (ਏ.ਸ.)
33. ਕਾਜੀ
34. 'ਅ' ਪ੍ਰਤੀ ਵਿਚ ਦੋ ਵਾਰ ਪਾਤਿਸਾਹ ਪਾਠ ਆਉਂਦਾ ਹੈ।
35. ਹੋਇਆ (ਸ)
36. ਇਹ ਪਾਠ 'ਸ' ਪ੍ਰਤੀ ਅੰਦਰ ਹੈ।
37. ਇਹ ਪਾਠ 'ਸ' ਪ੍ਰਤੀ ਅੰਦਰ ਹੈ।
38. ਇਹ ਪਾਠ 'ਸ' ਪ੍ਰਤੀ ਅੰਦਰ ਹੈ।

ਅਲਾਵਦੀ ਰਵਿਦਾਸ ਕੇ ਸੰਗਿ ਗੰਗਾ ਊਪਰਿ ਆਇਆ[39]।। ਤਬ ਰਵਿਦਾਸ ਕਹਿਆ ਜਿ ਮਾਤਾ ਗੰਗਾ ਉਹ ਹਮਾਰੀ ਅਮਾਨਿ ਬਹੁੜਿ ਦੇਹਿ।। ਤਬ ਮਾਤਾ ਗੰਗਾ ਆਪਣੀ ਲਹਰਿ ਸਾਥਿ ਸਾਤਿ ਸਿਹਜਾ ਓਹਿ ਵੈਸੀਆ ਹੀ ਨਿਕਾਲੀਆ[40]।। ਤਬ ਰਵਿਦਾਸ ਕਹਿਆ ਜਿ ਪਾਤਿਸਾਹ ਤੁਮ ਅਪਨੀ ਸਿਹਜਾ ਪਾਛਾਣਿ ਲੇਹੁ।। ਤਬ ਪਾਤਿਸਾਹ ਕਹਿਆ ਜਿ ਰਵਿਦਾਸ ਮੇਰੀ ਤੋ ਸਿਹਜਾ ਏਕੁ ਥੀ ਏਹਿ ਸਾਤਿ[41] ਕਹਾ ਤੇ ਨਿਕਲੀਆ।। ਤਬ ਰਵਿਦਾਸ ਕਹਿਆ ਜਿ ਪਾਤਿਸਾਹ ਜੀ ਏਕ ਤੇ ਸਾਤ ਭਈ ਥੀ ਏਕ ਹੀ ਦਿਨ ਮਹਿ ਜੇ ਤੂ ਰਹਿਨ ਦੇਤਾ ਤੋ ਬਹੁਤੁ ਬਧਤੀ ਸੁ ਸਭ ਤੇਰੇ ਹੀ ਕਾਮ ਆਵਤੀ ਅਬ ਏਹ ਸਾਤ ਸਿਹਜਾ ਤੇਰੀ ਹੀ ਹੈ ਤੂ ਲੇਹਿ ਤਬ ਪਾਤਿਸਾਹ ਕਹਿਆ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਬਹੁੜਿ ਗੰਗਾ ਮਹਿ ਡਾਰਿ ਦੇਹਿ ਜਿ ਬਹੁਤਿ ਵਧਹਿ।। ਤਬ ਰਵਿਦਾਸ ਕਹਿਆ ਜਿ ਪਾਤਿਸਾਹ ਜੀ ਅਬ ਏਹੁ ਵਧਣੇ ਤੇ ਰਹੀਆ।। ਇਨ ਕਾ ਤੋ ਬੀਜੁ ਉਖਾੜਿ[42] ਦੇਖਿਆ।। ਤਬ ਪਾਤਿਸਾਹ ਪਰਚਿਆ[43] ਉਠਿ ਕਰਿ ਚਰਨੀ ਲਾਗਾ। ਬੋਲਹੁ ਭਾਈ ਵਾਹਿਗੁਰੂ।।੪।।

---

39. ਆਇ ਖੜੇ ਭਏ (ਅ.ਸ)
40. ਨਿਕਲ ਆਈਆਂ (ਅ.ੲ.ਸ.)
41. ਅਉਰ ਛਿਆ
42. ਉਖਾੜਿਆ (ਅ.ਸ)
43. ਪਰਚਿ (ੲ)

ਪ੍ਰੇਮ-ਅੰਬੋਧ ਪੋਥੀ

'ਪ੍ਰੇਮ ਅੰਬੋਧ ਪੋਥੀ' ਦਾ ਦੂਜਾ ਨਾਂ 'ਪਰਚੀਆਂ ਪ੍ਰੇਮ ਭਗਤਾਂ ਕੀਆ' ਵੀ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ 16 ਭਗਤਾਂ ਦੀਆਂ ਜੀਵਨੀਆਂ ਅੰਕਿਤ ਹਨ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਭਗਤ ਕਬੀਰ, ਧੰਨਾ, ਤ੍ਰਿਲੋਚਨ, ਨਾਮਦੇਵ, ਜੈਦੇਵ, ਰਵਿਦਾਸ, ਮੀਰਾਂ, ਕਰਮਾਬਾਈ, ਪੀਪਾ, ਸੈਣ, ਸਧਨਾ, ਬਾਲਮੀਕ, ਸੁਖਦੇਵ, ਬੰਧਕ, ਧ੍ਰੂਹ ਅਤੇ ਪ੍ਰਹਲਾਦ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹਨ। ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਪਰਚੀ ਛੇਵੇਂ ਨੰਬਰ 'ਤੇ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਪਰਚੀ ਕੇਵਲ ਗੁਰਮੁਖੀ ਅੱਖਰਾਂ ਵਿਚ ਉਪਲਬੱਧ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਰਚਨਾ-ਕਾਲ ਇਸ ਵਿਚ ਦਰਜ ਦੋਹੇ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ 1750 ਬਿ./1693 ਈ. ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। 1750 ਬਿ. ਦਾ ਲਿਖਿਆ ਅਸਲੀ ਖਰੜਾ ਤਾਂ ਉਪਲਬਧ ਨਹੀਂ, ਪਰੰਤੂ 13 ਸਾਲ ਪਿਛੋਂ ਅਰਥਾਤ 1763 ਬਿ./1706 ਈ. ਵਿਚ ਨਕਲ ਕੀਤਾ ਇਕ ਖਰੜਾ ਸਾਨੂੰ ਮਿਲਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਇਸ ਦਾ ਰਚਨਾ-ਕਾਲ 1750 ਬਿ./1693 ਈ. ਮੰਨਣ ਵਿਚ ਸਾਨੂੰ ਕੋਈ ਸੰਕੋਚ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਸ੍ਰੋਤ ਵਿਚ ਭਗਤ ਜੀ ਦਾ ਨੀਚ ਘਰ ਜਨਮ, ਨਵਧਾ ਭਗਤੀ, ਜੁੱਤੀਆਂ ਗੰਢਣ, ਚਿਤੌੜ ਦੀ ਰਾਣੀ (ਮੀਰਾਂ) ਨੇ ਚੇਲੀ ਬਣਨਾ, ਰਾਜੇ ਨੇ ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਲੈਣੀ, ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਨੇ ਕੰਙਣ ਵੇਚਦੇ ਫੜੇ ਜਾਣਾ, ਕੁਠਾਲੀ ਵਿਚੋਂ ਹੋਰ ਕੰਙਣ ਕਢਣੇ, ਰਾਜੇ ਨੇ ਚਰਣੀਂ ਲਗਣਾ, ਹਰਿ ਜੀ ਨੇ ਦਰਸ਼ਨ ਦੇਣੇ ਆਦਿਕ ਪ੍ਰਸਿਧ ਘਟਨਾਵਾਂ ਹਨ। ਪਹਿਲੀਆਂ 7 ਘਟਨਾਵਾਂ ਅਨੰਤ ਦਾਸ ਨਾਲ ਮੇਲ ਖਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਜਦੋਂ ਕਿ ਬਾਕੀਆਂ ਦਾ ਸ੍ਰੋਤ ਅਗਿਆਤ ਹੈ। ਏਥੇ ਚਿਤੌੜ ਦੀ ਰਾਣੀ ਦਾ ਨਾਮ 'ਝਾਲੀ' ਦੀ ਥਾਂ ਮੀਰਾਂ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਕਈ ਖਰੜਿਆਂ ਵਿਚ ਇਸ ਪੋਥੀ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਨਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਇਸ ਦੇ ਆਰੰਭ ਵਿਚ 'ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਦਸਵੀਂ' ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਪਰ ਕਰਤ੍ਰਿਤਵ ਬਾਰੇ ਇਹ ਸੂਚਨਾ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਜਾਪਦੀ। ਡਾ. ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ 'ਸੇਕ' ਨੇ ਇਸ ਵਿਚ ਆਈਆਂ ਦੂਹਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਇਸ ਨੂੰ 'ਕੇਵਲਦਾਸ' ਨਾਂ ਦੇ ਕਿਸੇ ਕਵੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਮੰਨਿਆ ਹੈ।[1]

ਮਿਲਦੀਆ ਪ੍ਰਤਿਲਿਪੀਆਂ

ਇਸ ਪੋਥੀ ਵਿੱਚੋਂ ਲਏ ਪਾਠ ਨੂੰ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਕੇਵਲ ਉਹੀ ਖਰੜੇ

1. ਵੇਖੋ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਫੈਕਲਟੀ ਦੀ ਪੀ-ਐਚ. ਡੀ. ਦੀ ਉਪਾਧੀ ਲਈ ਪ੍ਰਵਾਨਿਤ ਖੋਜ-ਪ੍ਰਬੰਧ, 'ਭਾਈ ਦਰਬਾਰੀ ਰਚਿਤ ਪਰਚੀਆਂ ਭਗਤਾ ਕੀਆਂ' 1979

ਵਰਤੇ ਹਨ ਜੋ ਪੁਰਾਤਨ ਅਤੇ ਮਿਤੀ ਬੱਧ ਦਿਸ ਆਏ ਹਨ। ਆਧਾਰ-ਮੂਲਕ ਖਰੜਾ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੀ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ, ਹੱਥ ਲਿਖਿਤ ਨੰ: 810, ਉਪਰ ਸੁਰਖਿਅਤ ਹੈ। ਇਹ ਖਰੜਾ ਕਾਫੀ ਚੰਗੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ 16 ਭਗਤਾਂ ਦੀਆਂ ਪਰਚੀਆਂ ਦੇਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸੰਬਤ 1763 ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।[2] ਇਸ ਦੇ ਮਗਰੋਂ ਬਾਣੀ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਭੱਲੇ ਦੀ ਹੈ। ਪਰੰਤੂ ਪੋਥੀ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਕੋਈ ਮਿਤੀ ਨਹੀਂ। ਸੰਭਵ ਹੈ ਕਿ ਪ੍ਰੇਮ ਅੰਬੋਧ ਪੋਥੀ ਜਿਸ ਤੋਂ ਇਹ ਉਤਾਰਾ ਕੀਤਾ ਗਇਆ ਹੈ, 1763 ਬਿ. ਦੀ ਲਿਖਿਤ ਹੋਵੇ, ਜੋ ਨਕਲ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਨੇ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਕਲ ਕਰ ਲਈ ਹੈ ਅਤੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਦੀ ਬਾਣੀ ਹੋਰ ਕਿਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਸ਼ਾਮਿਲ ਕੀਤੀ ਹੋਵੇ। ਪਰੰਤੂ ਉਸ ਨੇ ਪੋਥੀ ਦੇ ਨਕਲ ਕਰਨ ਦਾ ਸਾਲ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ। ਸੰਪਾਦਨ ਕਾਰਜ ਲਈ ਇਹ ਮੂਲ ਅਧਾਰ-ਖਰੜਾ ਹੈ।

ਦੂਜਾ ਖਰੜਾ ਜਿਸ ਨੂੰ ਅਸੀਂ 'ਅ' ਦਾ ਸੰਕੇਤ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਡਾ. ਤ੍ਰਲੋਚਨ ਸਿੰਘ ਬੇਦੀ ਦੇ ਨਿੱਜੀ ਪੁਸਤਕਾਲੇ ਵਿਚ ਸੁਰਖਿਅਤ ਹੈ। ਇਹ 1739 ਈ. ਦੀ ਨਕਲ ਦੱਸੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਦੇਖਣ ਦਾ ਸੁਭਾਗ ਤਾਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ ਪਰ ਇਸ ਨਾਲ ਸਾਡੇ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਪਾਠ ਦਾ ਮਿਲਾਨ ਬੇਦੀ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਕਰ ਭੇਜਿਆ ਹੈ ਜਿਸ ਲਈ ਅਸੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰਿਣੀ ਹਾਂ।

ਤੀਸਰਾ ਖਰੜਾ ਜਿਸ ਦਾ ਸੰਕੇਤਕ ਚਿੰਨ੍ਹ 'ੲ' ਹੈ, ਸਿੱਖ ਹਿਸਟਰੀ ਰੀਸਰਚ ਡੀਪਾਰਟਮੈਂਟ; ਖਾਲਸਾ ਕਾਲਜ, ਅਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੀ ਹੱਥ ਲਿਖਤ ਨੰ: 1450 ਹੈ। ਇਹ ਸਾਰੀ ਪੋਥੀ ਸਿਉਂਕ ਨਾਲ ਖਾਧੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਪੱਤਰੇ 289/ਅ ਉਪਰ ਇਸ ਪੋਥੀ ਦਾ ਨਕਲ ਕਰਨ ਦਾ ਸੰਬਤ ਇੰਝ ਦਰਜ ਹੈ:

ਚੌਪਈ।। ਸੰਮਤ ਸੇ ਅਠਾਰਾ ਬਾਇਸ।। ਸੁਕਲ ਪਖ ਭਾਦਰੋਂ ਮਾਸ।।
ਪੋਥੀ ਪੂਰਨ ਸਤਿਗੁਰ ਕਰੀ।। ਦਾਸ ਦੁਆਰੇ ਪੂਰੀ ਪਰੀ।।

1822 ਬਿ./1765 ਈ. ਦੀ ਨਕਲ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇਹ ਪੋਥੀ ਵੀ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਹੈ ਤੇ ਸਾਡੇ ਇਸ ਸੰਚੈ ਵਿਚ ਪਾਠ-ਭੇਦ ਅੰਕਿਤ ਕਰਨ ਵਿਚ ਸਾਡੇ ਕੰਮ ਆਈ ਹੈ।

ਚੌਥੇ ਨੰਬਰ 'ਤੇ ਆਉਣ ਵਾਲਾ ਖਰੜਾ ਹ. ਲਿ. ਨੰ: 6948 ਹੈ ਜੋ ਸਿ.ਰੈ ਲਾ. ਅਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਸੁਰਖਿਅਤ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਨਕਲ-ਕਾਲ "ਸੰਮਤ 1819 ਭਾਦਰੋਂ ਧਾਰਵੀਂ 11 ਥਿਤ ਚਤਰਥੀ" ਦਿੱਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ ਖਰੜਾ 1762 ਈ. ਦੀ ਨਕਲ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਸੰਕੇਤਕ ਚਿੰਨ੍ਹ /ਸ/ ਹੈ।

2. ਪੱਤਰਾ 206

ਪੰਜਵਾਂ ਖਰੜਾ ਜਿਸ ਦਾ ਸੰਕੇਤਕ ਚਿੰਨ੍ਹ /ਹ/ ਹੈ ਫਿਰ ਖਾਲਸਾ ਕਾਲਜ, ਅਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦਾ ਹੀ ਹੈ (ਹ.ਲਿ. ਨੰ: 2317) ਇਹ 1829 ਬਿ./1772 ਈ. ਦੀ ਨਕਲ ਹੈ।

ਇਸ ਪੁਸਤਕਾਲੇ ਅਰਥਾਤ ਖਾਲਸਾ ਕਾਲਜ, ਅਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਹੀ ਇਕ ਹੋਰ ਖਰੜਾ ਹ.ਲਿ. ਨੰ: 1737 ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਇਹ 1842 ਬਿ./1785 ਈ. ਦੀ ਨਕਲ ਹੈ। ਸਾਡੇ ਸੰਪਾਦਨ ਕਾਰਜ ਵਿਚ ਇਸ ਦਾ ਸੰਕੇਤਕ ਚਿੰਨ੍ਹ /ਕ/ ਹੈ।

ਇਕ ਹੋਰ ਖਰੜਾ ਜੋ ਪਾਠ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਸਾਡੇ ਕੰਮ ਆਇਆ ਹੈ, ਸਿ.ਰੈ. ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਅਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੀ ਹ.ਲਿ. ਨੰ: 5039, 1907 ਬਿ./1850 ਈ. ਦੀ ਨਕਲ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਸੰਕੇਤਕ ਚਿੰਨ੍ਹ /ਖ/ ਹੈ।

ਪਾਠ ਦੇ ਮੇਲਾਨ ਲਈ ਚੁਣੇ ਗਏ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਖਰੜਿਆਂ ਵਿਚ ਪਾਠ ਦੀ ਬਹੁਤੀ ਭਿੰਨਤਾ ਨਹੀਂ। ਪਰੰਤੂ ਕੁੱਝ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਦੂਜੇ ਤੋਂ ਨਿਖੇੜਦੀਆਂ ਵੀ ਹਨ। ਸਭ ਖਰੜਿਆਂ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਰਵਿਦਾਸ' ਆਇਆ ਪਰ ਹੱਥ-ਲਿਖਤ /ਸ/ ਅਤੇ /ਕ/ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਰਿਵਦਾਸ' ਹੈ ਜੋ ਸਪਸ਼ਟ ਭਾਂਤ ਭੁਲ ਹੈ। ਪਾਠ-ਭੇਦ ਦੇਣ ਸਮੇਂ ਅਸੀਂ ਅਜੇਹੇ ਪਾਠ-ਭੇਦ ਨੂੰ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ 'ਚਉਪਈ' ਅਤੇ ਚੌਪਈ ਵਿਚਲੇ ਲਿਖਣ-ਅੰਤਰ ਨੂੰ ਵੀ ਅਸੀਂ ਧਿਆਨਯੋਗ ਨਹੀਂ ਮੰਨਿਆ।

ਮੂਲ-ਪਾਠ

54/ੳ ੧ਓਂ [ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ][3]॥ ਪਰਚੀ ਰਵਿਦਾਸ[4] ਜੀ ਕੀ ਚੌਪਈ॥ ਅਬ ਰਵਿਦਾਸ ਕੀ ਕਥਾ ਸੁਹਾਈ॥ ਜਿਉਂ[5] ਸੁਨਿਓ ਤਿਉਂ ਬਰਨੋ ਭਾਈ॥ ਰਵਿਦਾਸੁ[6] ਜਾਤਿ ਚਮਾਰੁ ਕਹਾਵੈ॥ ਜਾਤਿ ਧਰਮ ਕੁਲ ਕਰਮ ਕਮਾਵੈ॥ ਨਿਸਿ ਬਾਸੁਰ ਅਪ ਕਰਮਨ ਮਾਹੀ॥

3. ਬਾਕੀ ਸਭ ਖਰੜਿਆਂ ਵਿਚ ਪਾਠ '੧ਓਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਸਾਦਿ' ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕਿ ਖਰੜੇ ਦਾ ਪਾਠ ਕੇਵਲ '੧ਓਂ' ਹੈ। ਅਸੀਂ ਇਹ ਪਾਠ ਬਾਕੀ ਖਰੜਿਆਂ ਤੋਂ ਇਸ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਕਰ ਲਇਆ ਹੈ।
4. ਹ.ਲਿ./ਸ/ ਅਤੇ /ਕ/ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦ "ਰਵਿਦਾਸ" ਦੀ ਥਾਂ "ਰਿਵਦਾਸ" ਲਿਖਿਆ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਪਾਠਾਂਤਰ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਬਰਾਬਰ ਦੇਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਸਮਝੀ।
5. ਜਿਵੇਂ (ਕ)
6. /ੳ/ ਅਤੇ /ੲ/ ਵਿਚ 'ਜਾਤਿ' ਸ਼ਬਦ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਲਗਾ[7] ਰਹੈ ਕਿਛੁ[8] ਸਮਝੈ ਨਾਹੀ॥ ਸਾਸਤ ਬੇਦ ਕੋ ਨਹੀ[9] ਅਧਕਾਰੁ॥ ਤਤੁ ਗਿਆਨ ਕਿਵ[10] ਲਹੈ ਚਮਾਰੁ॥ ਜਾਤਿ ਬਰਨ ਕੁਲ ਕਰਮ ਕਾ ਹੀਨਾ॥ ਨਿਰਗੁਣ ਰੂਪ ਹੋਇ ਰਹਿਓ[11] ਅਧੀਨਾ॥ ਦੋਹਰਾ॥ ਪ੍ਰੇਮ ਰਤਨੁ[12] ਸਭ ਕੀ ਗਿਰਹ ਸਭ ਕਉ ਤਿਸਕੀ[13] ਆਸ॥ ਕਹੁ ਪ੍ਰੀਤਮੁ ਕਿਨ ਪਾਇਆ ਬਿਨਾ ਪ੍ਰੇਮ ਪ੍ਰਗਾਸ[14]॥੧॥ ਚੌਪਈ॥ ਜਿਸੁ ਘਟ ਪ੍ਰੀਤਮੁ ਜੋਤਿ ਵਿਖਾਵੈ॥ ਤਿਸੁ ਘਟ ਮਾਂਹਿ ਪ੍ਰੇਮੁ ਉਮਗਾਵੈ[15]॥ ਉਮਗਾ[16] ਪ੍ਰੇਮ ਪ੍ਰੀਤਮੁ ਕਉ ਪਾਵੈ॥ ਪ੍ਰੇਮੀ ਪ੍ਰੀਤਮੁ ਏਕ ਹੁਇ ਜਾਵੈ॥ ਰਹੇ ਪ੍ਰੇਮ ਤਹ[17] ਅਉਰੁ ਨ ਬੀਆ॥ ਪ੍ਰੇਮ ਰੂਪ ਘਟ ਘਟ ਵਰਤੀਆ॥ ਪ੍ਰੇਮ ਕੀ ਬਾਤ ਕਾਨ ਜਿਸੁ ਪਰੈ॥ ਉਮਗ[18] ਪ੍ਰੇਮ ਤਿਸੁ ਬਉਰਾ ਕਰੈ॥ ਕਰਿ ਬਉਰਾ ਪੁਨਿ[19] ਕਰੈ ਸਿਆਨਾ॥ ਤੀਨ
54/ਅ ਲੋਕ ਮਹਿ ਪ੍ਰੇਮੁ ਪ੍ਰਧਾਨਾ॥੨॥ ਦੋਹਰਾ॥ ਪ੍ਰੇਮੁ ਪ੍ਰੇਮੁ ਸਭੁ ਕੋ ਕਹੈ ਪ੍ਰੇਮ ਨ ਜਾਨੈ ਕੋਇ॥ ਪ੍ਰੇਮੁ ਪੁਰਖੁ ਪਰਮਾਤਮਾ ਜਲਿ ਥਲਿ ਮਹੀਅਲਿ ਸੋਇ॥੧॥ ਚੌਪਈ॥ ਪ੍ਰੇਮ ਪੁਰਖੁ ਪ੍ਰੀਤਿ ਪਰ ਕਿਰਤਿ॥ ਇਹੁ ਜਗੁ ਹੈ ਤਾਕੀ ਪਰਵਿਰਤਿ॥ ਪਰਕਿਰਿਤ ਕੈ ਬਸਿ ਹੋਇ ਕਰਮ ਕਮਾਵੈ॥ ਕਰਮ ਕਾ ਬੰਧਾ ਆਵੈ ਜਾਵੈ॥ ਪ੍ਰੇਮ ਭਉ ਜਬ ਘਟ ਮੈ ਲਾਗੋ॥ ਤ੍ਰਿਗੁਣ ਨੀਦ ਤੇ ਸੋਇਆ ਜਾਗੋ॥ ਜਾਗਿ ਪਰੈ ਫਿਰਿ ਨੀਦ ਨ ਆਵੈ॥ ਪ੍ਰੇਮੀ ਪ੍ਰੇਮੁ ਪ੍ਰੀਤਮੁ ਹੋਇ ਜਾਵੈ॥ ਕਰਨ ਸੁਨਨ ਕੀ ਸੋ ਬਿਧਿ ਨਾਹਿ। ਦੇਖੇ ਹੂ ਤੇ ਮਨ ਪਤੀਆਹਿ॥੩॥ ਦੋਹਰਾ॥ ਘਾਟ ਬਾਟ ਨਹੀ ਪਾਈਐ ਪ੍ਰੇਮੁ ਨ ਹਾਟ ਬਿਕਾਇ॥ ਜਉ ਪ੍ਰੀਤਮੁ ਕਿਰਪਾ ਕਰੇ ਘਟ ਹੀ ਮਹਿ ਉਮਗਾਇ॥੧॥ ਚੌਪਈ॥

---

7. ਲਗ (ਅ.,ਸ), ਲਾਗਿ (ੲ.ਕ)
8. ਕਛੁ (ਹ)
9. ਕਾ ਨਾਹਿ (ਹ)
10. ਕਿਉਂ (ਅ.ੲ.ਸ.ਕ.ਖ)
11. ਗਹਿਓ (ਹ); ਰਹੈ (ਕ.ਖ)
12. ਤਰਨ (ਸ)
13. ਤਾਕੀ (ੲ.ਸ); ਤਕ ਕੀ (ਕ.ਖ)
14. ਪ੍ਰਕਾਸ (ਹ)
15. ਉਗਮਾਵੈ (ਅ,ਸ)
16. ਉਗਮੈ (ਅ,ਸ)
17. ਇਹ ਸ਼ਬਦ /ਸ/ ਅਤੇ /ਕ/ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਹੈ।
18. ਉਗਮ (ਮ,ਸ).
19. ਫਿਰ (ਕ.ਗ).

ਰਵਿਦਾਸ ਰੈਨ ਸੁਖੋ ਪਤਿ ਸੋਤਾ। 'ਤਬ ਬਿਨੁ'[20] ਪ੍ਰੇਮੁ ਕਛੂ ਅਉਰੁ ਨ ਹੋਤਾ।। 'ਤਿਨ
ਤਹ'[21] ਅਪਨਾ ਆਪੁ ਨਿਹਾਰਾ।। ਇਹੁ ਜਗੁ ਜਾ ਕੇ ਆਹਿ ਪਸਾਰਾ।। ਚਮਕ ਪਰਿਓ
ਮੇ ਸੁਧ ਮਹਿ ਆਇਓ।। ਪੁਨਿ ਪ੍ਰੇਮੁ ਮਹੋਦਧ ਗੋਤਾ ਖਾਹਿਓ। 'ਕਬੀ ਡੂਬੇ ਕਬੀ'[22]
55/ੲ ਊਪਰਿ ਆਵੈ।। ਪ੍ਰੇਮ [ਸਮੁੰਦ][23] ਥਾਹ ਨ ਪਾਵੈ।। ਬਿਨ ਦਰਸਨ ਤਿਸੁ ਚੈਨੁ ਨ
ਪਰੈ।। ਅਹਿਨਿਸ ਪ੍ਰੇਮ ਅਗਨਿ ਮਹਿ ਜਰੈ[24]।।੪।। ਦੋਹਰਾ। ਮੁਖ ਤੇ ਗੂੰਗਾ ਹੋਇ
ਗਇਆ ਮਨੁ ਜਾਇ ਰਹਿਓ ਨੈਨ।। ਬੋਲਨ ਅਉਸਰੁ ਨ ਲਹੇ ਜਿਉ ਚੰਦ ਚਕੋਰਾ
ਰੈਨ।।੧।। ਚੌਪਈ।। ਕਰਿ ਨੀਚੇ ਵਹ ਗਰਦਨ ਰਹੈ।। ਸੀਤ ਊਸਨ ਸਭੁ ਸਮ ਕਰਿ
ਸਹੈ।। ਨਹੀਂ ਕਿਸ ਕੋ[25] ਤਿਸੁ ਰਹਿਓ[26] ਨਿਹੋਰਾ।। ਸਗਲ[27] ਪ੍ਰੇਮ ਸਿਉ[28] ਹੋਇ
ਗਇਓ ਬਉਰਾ।। ਬੁਰਾ ਭਲਾ ਕੋਊ ਕਹਿ ਜਾਵੈ।। ਕਰਿ ਊਚੇ ਤਿਸੁ ਨਦਰਿ ਨ
ਲਿਆਵੈ[30]।। ਕੋਈ ਆਨਿ ਖਾਕੁ ਸਿਰ ਡਾਰੈ।। ਕੋਈ ਪਰਮ[31] ਦਇਆ ਕਰਿ ਚੰਦਨੁ
ਧਾਰੈ।। ਇਹ ਬਉਰਾ[32] ਕਿਛੁ ਮਨ ਨਹੀ ਆਨੈ।। ਰਾਚਿ ਰਹਿਓ ਪੂਰਨ
ਭਗਵਾਨੈ।।੫।। ਦੋਹਰਾ।। ਮਨ ਪ੍ਰਕਾਸਕ ਦੇਹ ਕਾ ਸਭ ਇੰਦ੍ਰੀ ਕੀ ਲੈ[33] ਸਾਰ।।
ਸੋ ਜਾਇ ਰਚਿਓ ਨਿਜ ਪ੍ਰੀਤ ਮੇ ਕੋ ਕਹੈ ਦੇਹ ਸਭਾਰ[34]।। ਚੌਪਈ। ਅਰੇ ਪ੍ਰੇਮ
ਤੂ ਬੁਰੀ ਬਲਾਇ।। ਜਹ ਤੂੰ ਰਹੈ ਤਹ ਕੋ ਨ ਰਹਾਇ।। ਆਸਾ ਮਨਸਾ ਦੇਹਿ ਨਿਕਾਰੀ।

---

20. ਤਹ (ੲ); ਤਿਹ (ਕ.ਖ); ਤਹਾਂ (ਸ) ਬਿਨਾ (ੲ.ਸ)
21. ਤਿਹ ਤਰ (ਹ) ਤਿਹਤਨ (ਗ)
22. ਕਬ ਡੂਬੇ ਕਬ (ਅ.ੲ,ਸ,.ਕ,ਖ.ਗ)
23. ਸੁਧਾਈ ਬਾਕੀ ਖਰੜਿਆਂ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਕੀਤੀ ਹੈ।
24. ਜਾਗੈ (ਸ)
25. ਸਿਉ (ਕ.ਖ)
26. ਕਹਿਉ (ਹ)
27. ਲਗਤ (ਅ.ੲ,ਸ.ਕ.ਖ.); ਲਗਲਿ (ਹ)
28. ਸੋ (ੲ,ਸ,ਹ); ਤਿਸ (ਕ.ਖ)
29. ਕੋਈ (ਕ.ਖ)
30. ਲਾਵੈ (ੲ,ਸ,ਕ,ਖ,ਗ,)
31. ਧਰਮ (ਅ,ੲ,ਸ,ਕ,ਖ,)
32. ਬਿਓਗ (ੲ)
33. ਲਹੈ (ਹ)
34. ਸੰਭਾਰੇ (ੲ,ਸ,ਕ,ਖ)

ਪ੍ਰੇਮ ਅਗਨਿ ਜਾਹੀ ਤਨਿ ਜਾਰੀ।। ਦੂਖ ਦਰਦ ਭਉ ਤਿਸੈ[35] ਨ ਬਿਆਪੈ। ਅਭੈ ਪਦਾਰਥ ਪ੍ਰੇਮ ਹੀ ਜਾਪੈ।। ਜੋਗ ਬੈਰਾਗ ਗਿਆਨ[36] ਜੋ ਈਸੈ।। ਪ੍ਰੇਮ ਗੁਰੂ ਪਹਿ ਚੇਲੇ[37] ਦੀਸੈ।। ਸਭ ਦੇਖੇ ਹਮ ਝਾਰਿ ਪਛਾਰਿ।।

55/ਅ ਪ੍ਰੇਮੁ ਪ੍ਰਮਾਤਮੁ ਤ੍ਰਿਭਵਣ ਸਾਰ।।੬।। ਦੋਹਰਾ।। ਪ੍ਰੇਮ ਬੀਜ ਅੰਕੁਰ[38] ਜਗੁ ਸੰਸਾ ਸੋਚ ਨ ਕਾਇ।। ਜਿਸ[39] ਘਟ ਪ੍ਰੇਮੁ ਪ੍ਰਕਾਸਈ ਸੋ ਪ੍ਰੀਤਮੁ ਹੋਇ ਜਾਇ।। ਚੌਪਈ।। ਅਧਿਕ ਪ੍ਰੇਮ ਰਵਿਦਾਸ ਲਗਾਨਾ।। ਜਗਤ ਕੀ ਓਰ ਤੇ ਭਇਆ[40] ਦਿਵਾਨਾ।। ਬੈਠਿ ਬਜਾਰ ਪਨੀਆ ਜੋ ਗਾਂਢੇ।। ਅਉ[41] ਪ੍ਰੇਮ ਮਗਨ ਇਤ ਉਤ ਕਉ ਹਾਂਡੇ।। ਜੋ ਕੋਈ ਕਛੁ ਦੇਇ ਸੁ ਲੇਇ।। ਜੋ ਦੇਇ ਨਹੀਂ [ਇਉਹੀ][42] ਗਾਂਢਿ ਦੇਇ।। ਉਚੈ ਕਰਿ ਨਹੀ ਨੈਨ ਪਾਸਾਰੈ[43]।। ਭਾਵੈ ਕੋ ਜਾਵੈ ਸਿਰ ਮਾਰੈ।। ਕਛੁ ਇਕ[44] ਗਿਆਨ ਤਿਨ ਗੁਰ ਤੇ ਪਾਇਆ।। ਪੁਨਿ 'ਦੇਖਿ ਦਰਸੁ'[45] ਪ੍ਰੇਮ ਅਧਿਕਾਇਆ।।੭।। ਦੋਹਰਾ।। ਕਹਾ

56/ੳ ਹੋਤ ਗੁਰ ਗਿਆਨ ਤੇ ਜਉ ਘਟ ਪ੍ਰੇਮ ਨ ਹੋਇ।। ਪ੍ਰੇਮ ਤਬ[46] ਘਟ ਹੋਤੁ ਹੈ ਜਉ[47] ਨੈਨ ਲਖਾਵੈ ਕੋਇ।। ਚੌਪਈ।। ਕੋਈ ਏਕ ਪਰਬੁ ਤਹ ਆਇਆ।। ਗੰਗਾ ਨਾਵਨ ਸੰਗ ਸਿਧਾਇਆ।। 'ਇਕ ਸੰਗੀ ਨੈ ਜੁਤੀ ਗੰਢਾਈ'[48]।। ਬੰਧੀ ਦਮਰੀ ਤਿਨੈ ਦਿਵਾਈ।। ਸੋ ਦਮਰੀ ਪੁਨ ਤਿਸ ਕਉ ਦੀਨੀ[49]।। 'ਸ੍ਰੀ ਗੰਗਾ ਜੀ ਕੀ ਭੇਟ ਜੋ

---

35. ਤਿਸਹਿ (ੲ.ਗ); ਉਸਹਿ (ਕ.ਖ)
36. ਆਨ (ੲ)
37. ਲੇ ਪਹੁਚੇ (ਕ.ਖ)
38. ਅੰਗੁਰ (ਅ.ੲ,ਸ,ਕ,ਖ); ਅੰਗੂਰੀ (ਗ)
39. ਜਿਤ (ਹ)
40. ਭਇਓ (ਅ.ੲ.ਸ.ਕ.ਖ).
41. ਅਉਰ (ਅ); ਅਰੁ (ਸ,ਹ)
42. ਮੂਲ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਬਾਕੀ ਖਰੜਿਆਂ ਤੋਂ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਹੈ।
43. ਨਿਹਾਰੈ (ਗ)
44. ਕੁ (ੲ.ਕ.ਖ)
45. ਦਰਸਨ ਦੇਖ (ਸ.ਕ.ਖ)
46. ਤਬ (ਅ); ਜਬੈ (ਹ)
47. ਜਬ (ਕ.ਖ)
48. ਇਕ ਸੰਗੀ ਨੇ ਸੰਗਿ ਮਹਿ ਪਨੀ ਗਢਾਈ (ਕ.ਖ)
49. ਸਮਝਾਈ (ੲ)

ਕੀਨੀ[50]॥ ਗੰਗਾ ਕਉ ਇਹ ਲੇ ਦਿਖਰਾਈ॥ ਇਵ ਕਹਿਓ ਤਿਸ ਕਉ ਸਮਝਾਈ॥
56/ਅ ਜਉ ਗੰਗਾ ਕਰੁ ਆਗੈ ਕਰੈ॥ ਤਬ ਦੇਹ ਇਸੈ ਵਾਹੀ ਅਉਸਰੈ॥੮॥ ਦੋਹਰਾ॥ ਜੋ ਦਮਰੀ ਵਾਨੈ ਦਈ[51] ਪੁਨਿ ਵਾਹੀ ਕਉ ਦੀਨ॥ ਸਹਜਿ ਸੁਭਾਇ ਰਵਿਦਾਸ ਨੇ ਭੇਟ ਗੰਗਾ ਕੀ ਕੀਨ॥ ਚੌਪਈ॥ ਜਬ ਜਾਤ੍ਰੀ ਗੰਗਾ ਪਰ ਗਇਆ॥ ਜਾਇ ਤੀਰਥ[52] ਪਰ ਠਾਢਾ ਭਇਆ॥ ਸ੍ਰੀ ਗੰਗਾ ਜੀ[53] ਸਿਉ ਬਿਨਤੀ ਕੀਨੀ॥ ਇਹ ਭੇਟ ਤੁਮੈ[54] ਰਵਿਦਾਸ ਨੇ ਦੀਨੀ॥ ਬਾਂਹ ਕਾਢਿ ਕਰਿ ਦੀਓ ਪਸਾਰੀ॥ ਤਿਨ ਦਮਰੀ 'ਤਾਂ ਊਪਰਿ'[55] ਧਾਰੀ॥ ਤਾ 'ਕਰਿ ਕੰਙਣ'[56] ਲਾਲ ਜਰਾਏ॥ ਧਰ ਪਰ ਗਿਰਿਓ ਲੀਓ[57] ਉਠਾਏ॥ ਦੇਇ ਭੇਟ ਇਨਾਮੁ 'ਲੇ ਆਏ'[58]॥ ਅਚਰਜ ਕਥਾ ਕਛੁ ਕਹਨੁ ਨ ਜਾਏ[59]॥੯॥
57/ੳ ਦੋਹਰਾ॥ ਗੰਗਾ ਤਿਸ ਕੰਙਣੁ ਦੀਓ ਜਰਿਓ ਜਰਾਉ[60] ਅਨੂਪ॥ ਜਿਉ ਹਰਿ ਤੰਦਲਿ ਚਾਬਿ ਕੈ ਕੀਓ ਬਿਪ੍ਰ ਕਉ ਭੂਪ॥ ਚੌਪਈ॥ ਪਾਇ[61] ਕੰਙਨ ਤਿਨ ਨਉ ਨਿਧਿ ਪਾਈ॥ ਕਿਸਹੂੰ ਸਿਉ ਨਹੀ ਬਾਤ ਚਲਾਈ॥ ਲੈ ਆਇਓ ਅਪੁਨੇ ਘਰਿ[62] ਤਾਂਈ॥ ਧਰ ਰਾਖਿਓ ਤਿਨ ਗੁਹਜੇ ਥਾਈ॥ ਤਾਂ ਕੀ ਤ੍ਰੀਆ ਪੀਆ ਸਿਉ ਇਉ ਕਹਈ॥ ਘਰ ਹੋਤੇ ਧਨ ਭੂਖਾ[63] ਕਿਉ ਰਹਈ॥ ਕੰਙਨ ਬੇਚ ਕੇ ਦਾਮ ਕਰੀਜੈ॥ ਅੰਨ ਬਸਤਰ ਲੇ ਸੁਖੀ ਰਹੀਜੈ॥ ਸੋ ਲੇ ਕੰਙਣ ਜਉਹਰੀ ਦਿਖਾਇਆ॥ ਵਹ ਤਾਹਿ ਦੇਖਿ ਬਿਸਮੈ ਹੋਇ ਆਇਆ॥੧੦॥ ਦੋਹਰਾ॥ ਜਾਇ ਕਹਿਓ ਕੁਟਵਾਰ ਸਿਉ ਜਉਹਰੀ ਲਗਿ

---

50. ਗੰਗਾ ਕਉ ਇਹੁ ਲੇ ਦਿਖਰਾਈ (ਕ.ਖ)
51. ਦੀਈ (ਞ); ਇਸ ਦੀਨੀ (ਗ)
52. ਤੀਰ (ਞ.ਸ)
53. ਜੀਉ (ਅ.ਸ)
54. ਤੁਮਰੈ (ਅ); ਤੁਮਾਰੇ (ਞ,ਸ); ਤੁਮਾਰੀ (ਕ.ਖ)
55. ਤਾਹੂ ਪਰਿ (ਕ.ਖ).
56. ਪਰ ਕੰਗਨ (ਞ) ਕੰਗਨ ਇਕ (ਕ.ਖ)
57. ਉਨਿ ਲੀਉ (ਞ)
58. ਤਬ ਲਿਆਇਆ (ਹ)
59. ਜਾਇਆ (ਹ)
60. ਜਰਾਇ (ਕ.ਖ)
61. ਪਾਇਓ (ਹ)
62. ਗ੍ਰਿਹ (ਗ)
63. ਭੂਖੇ (ਕ.ਖ)

ਕੈ ਕਾਨ।। ਇਕ ਕੰਙਨੁ ਚੋਰੀ ਕਾ ਲੀਐ ਠਾਢਾ ਹੇ ਦੋਕਾਨ।। ਚੌਪਈ।। 'ਕੋਤਵਾਰ
ਤਾਕਉ'[64] ਬੋਲਾਇਆ।। ਕਹੁ ਕੰਙਨ ਤੈ ਕਹਤੇ ਪਾਇਆ। ਹਾਕਮ ਕੈ ਡਰਿ ਤਿਨ
ਕਹਿ ਦੀਆ।। ਮੈ ਗੰਗਾ ਤੇ ਕੰਙਨੁ[65] ਲੀਆ।। ਰਵਿਦਾਸ ਮੋਹਿ ਇਕ ਦਮਰੀ ਦੀਨੀ।।
57/ਅ ਕਰਿ ਸਰਧਾ ਭੇਟ ਗੰਗਾ 'ਕਉ ਦੀਨੀ'[66]।। ਸੋ ਗੰਗਾ ਨੇ ਬਾਹ ਪਸਾਰ।। ਦਮਰੀ ਲੀਨੀ
ਵਿਚਿ ਹਰਿਦੁਆਰ।। ਤਿਹ ਕਰ ਤੇ ਇਹੁ[67] ਕੰਙਨੁ ਗਿਰਿਓ।। ਮੈ ਪਾਇ ਇਨਾਮੁ
ਲੇ ਸਿਰ ਪਰਿ ਧਰਿਓ।੧੧।। ਦੋਹਰਾ।। ਇਹੁ ਗੰਗਾ ਕੀ ਬਖਸੀਸ ਹੈ ਮੋ ਕਉ ਦੀਓ
ਇਨਾਮੁ।। ਰਵਿਦਾਸ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਤੇ ਪਾਇਓ ਨਹੀ ਚੋਰੀ ਕੋ ਕਾਮੁ।। ਚੌਪਈ।। ਤਬ
ਕੁਤਵਾਰ ਮਨ ਐਸੀ ਆਈ।। ਯਹ[68] ਕੈਸੇ ਸਾਚੁ ਜਨਾਇਓ[69] ਜਾਈ।। ਰਵਿਦਾਸ
ਭਗਤ ਅਰੁ ਕੰਙਨ ਵਾਲੇ।। ਲੇ ਆਇਓ ਵਹ ਨਿਕਟ ਭੁਪਾਲੇ।। ਭੂਪਤ ਦੇਖਿ ਬਿਸਮੈ
ਹੋਇ ਰਹਾ[70]।। ਅਚਰਜ ਬਾਤ ਕਛੁ ਜਾਇ[71] ਨ ਕਹਾ[72]।। ਤਬਿ ਰਾਜਾ ਰਵਿਦਾਸ
ਸਿਉ73 ਕਹਈ।। ਸਾਚੁ ਕਹੋ ਇਹੁ ਕਿਉਂ ਕਰਿ ਅਹਈ।। ਰਵਿਦਾਸ ਕਹੈ ਇਹੁ
ਕੰਙਨੁ ਜਿਸਕਾ।। ਸੋਈ ਨਿਆਉ ਕਰੈਗੀ ਇਸਕਾ।।੧੨।। ਦੋਹਰਾ।। ਰਾਜੇ ਮਨ ਮੇ
ਕੋਪੁ ਕਰਿ ਹੁਕਮਿ ਕੀਆ ਕੁਟਵਾਰ।। ਇਨ ਈਹਾ ਹੀ ਰਾਖਿਹਉ ਜਉ ਨ ਹੋਇ
58/ੳ ਸਚਿਆਰ।। ਚੌਪਈ।। ਤਬ ਰਵਿਦਾਸ ਨੇ ਕੀਓ ਬਖਿਆਨਾ।। ਸੁਨਿਹੋ[74] ਰਾਜਾ
ਸੁਘਰ ਸੁਜਾਨਾ।। ਗੰਗਾ ਜਲੁ ਲਿਆਵਹੁ ਭੂਪਾਲੇ।। ਗੰਗਾ ਜਲੁ ਗੰਗਾ ਇਹੁ ਕਾਲੇ।।
ਲਘੁ ਦੀਰਘ ਕਾ ਭਰਮੁ ਤਿਆਗਹੁ।। ਸੁਮਤਿ ਗਿਆਨ ਘਟਿ ਭੀਤਰ ਜਾਗਹੁ[75]।।
ਸਭ ਘਟ ਭੀਤਰ ਬ੍ਰਹਮੁ ਹੈ ਏਕੁ।। ਬਸਤੁ ਏਕ ਹੈ ਭਾਜਨ ਅਨੇਕ।। ਜਿਸਦਾ ਧਨ

---

64. ਤਬਹਿ ਕੁਟਵਾਰ ਤਾਕਉ (ਕ.ਖ)
65. ਇਹੁ ਕੰਙਨ (ਅ.ੲ.ਸ.ਹ.ਸ.ਖ.ਗ)
66. ਕਛੁ ਕੀਨੀ (ਕ.ਖ.)
67. ਇਕ (ਹ)
68. ਇਹੁ (ੲ.ਕ.ਖ.)
69. ਜਾਨਿਓ (ੲ.ਕ.ਖ); ਜਾਨਿਆ (ਗ)
70. ਗਾਇਓ (ਕ.ਖ) ਗਾਇਆ (ਹ)
71. ਜਾਤ (ੲ)
72. ਕਹਿਓ (ਕ,ਖ)
73. ਕਉ (ਖ)
74. ਸੁਨਤੇ (ਕ.ਖ)
75. ਪਾਠ ('ਸਮਤਾ' ਸੀ ਜੋ ਗਲਤ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਸੁਧਾਈ /ਸ/ ਤੋਂ ਕੀਤੀ ਹੈ।

ਚਿਤੁ ਹੈ ਅਤਿ ਚੰਗਾ॥ ਤਿਸ ਕਉ 'ਆਹਿ ਕਠਉਤੀ ਗੰਗਾ'[76]॥੧੩॥ ਦੋਹਰਾ॥ ਗੰਗਾ ਜਲੁ ਮਗਾਇਕੈ[77] ਦੀਓ ਕਠਉਤੀ ਢਾਰਿ॥ ਤਬ ਤਾ ਸਿਉ ਬੇਨਤੀ[78] ਕਰੀ ਊਪਰਿ ਬਸਤਰ ਡਾਰਿ॥ ਚੌਪਈ॥ ਹੇ ਗੰਗਾ ਤੂ ਹਰਿ ਜਨ ਭਾਵੈ॥ ਰਾਜ ਤੀਰਥ ਤੋਕਉ ਬਤਲਾਵੈ। ਜਗ ਮਹਿ ਤੀਰਥ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਧਾਨ॥ ਕਲਿਜੁਗ ਮਾਹਿ ਨਹੀ ਤੋਹਿ ਸਮਾਨ॥ ਜਉ ਇਹੁ ਕੰਙਨੁ ਤੇ ਨੈ ਦੀਆ॥ ਨਹ ਚੋਰਾਂਟਿ ਇਨ ਕਹਤੇ[79] ਲੀਆ॥

58/ਅ ਤਉ 'ਦੂਸਰੋ ਤੁਮ ਕਰ'[80] ਹੋਈ॥ ਕਰਿ ਕਿਰਪਾ ਦੀਜੈ ਵਹ ਸੋਈ॥ ਜਾਤੇ ਝਗਰਾ ਇਨ ਕਾ[81] ਮਿਟੈ॥ ਤੋਹਿ ਦਇਆ ਤੇ ਪ੍ਰਾਨੀ ਛੁਟੇ॥18॥ ਦੋਹਰਾ॥ ਜਬ ਰਵਿਦਾਸ ਬਿਨਤੀ ਕਰੀ ਅਉ[82] ਬਸਤਰ ਲੀਓ ਉਤਾਰਿ॥ ਕੰਙਨੁ ਦੂਜਾ ਪਾਇਆ ਰਾਜਾ ਰਹਿਆ ਨਿਹਾਰ॥੧॥ ਚੌਪਈ॥ ਦੇਖਿ ਚਲਿਤੁ ਬਿਸਮੈ ਭਇਓ ਰਾਜਾ॥ ਏਹੁ ਭਗਤ ਪਰਪੂਰਨ ਕਾਜਾ॥ ਜਬ ਰਾਜੇ ਨੈ ਪਰਚੋ ਪਾਇਆ[83]॥ ਦੇ ਕੰਙਨ ਵੈ ਬਿਦਾ ਕਰਾਇਆ[84]॥ ਇਹ ਬਾਤ ਸਭਨ ਸੁਨਿ ਪਾਈ॥ ਰਵਿਦਾਸੁ ਇਹ ਸਭ ਜਗ ਪੂਜੇ ਆਈ॥ ਰਵਿਦਾਸ ਭਗਤੁ ਸਕਲ ਜਗ ਜਾਨਾ॥ ਚਾਰ ਬਰਨ ਤਾਕੀ ਮਨੈ ਆਨਾ॥ ਜੋ ਕੋ ਹਰਿ ਸਿਉ ਪ੍ਰੀਤ ਲਗਾਵੈ॥ ਦੂਹੂੰ ਜਗ ਮਹਿ ਬਡਾਈ[85] ਪਾਵੈ॥੧੫॥ ਦੋਹਾ॥ ਮਨ ਬਚ ਕਰਮ ਹਰਿ ਧਿਆਈਐ ਸਭ ਘਟ[86] ਅੰਤਰਿ ਹੇਰ॥ ਪ੍ਰੇਮ ਪਦਾਰਥੁ ਪਰਸ

59/ੳ ਕੇ ਤ੍ਰਿਣ ਤੇ ਹੋਇ ਸੁਮੇਰੁ॥੧॥ ਚੌਪਈ॥ ਮੀਰਾ ਬਾਈ ਰਾਜ ਕੁਆਰੀ॥ ਬਿਸਨ ਭਗਤ ਪਰਮ[87] ਹਿਤਕਾਰੀ॥ ਤਿਸ ਸਾਧ ਸੰਗ[88] ਕੀ ਇਛਾ ਹੋਈ॥ ਰਵਿਦਾਸ

76. ਕਠਉਤੀ ਹੀ ਹੈ ਗੰਗਾ (ੲ.ਕ.ਖ)
77. ਮਾਂਗਿ ਕੈ (ਕ.ਖ)
78. ਰਿਵਦਾਸ ਬਿਨਤੀ (ਕ.ਖ).
79. ਕਹਾ ਤੇ (ਸ.ਹ)
80. ਕੰਙਨ ਤੁਮ ਕਰਿ (ਹ), ਤੁਮ ਕਰਿ ਕੰਙਨ (ਖ)
81. ਇਸਦਾ (ੲ)
82. ਆਉਰ (ੲ.ਸ.ਕ); ਅਰੁ (ਅ.ਹ.ਖ.ਗ)
83. ਪਾਇਓ (ਕ.ਖ)
84. ਕਰਾਇਓ (ਕ.ਖ)
85. ਵਡਿਆਈ (ਹ), ਬਡਿਆਈ (ਖ)
86. ਘਰਿ (ਸ)
87. ਪ੍ਰੇਮ (ਕ.ਖ)
88. ਸੰਗਤਿ (ਕ.ਖ)

ਪਾਸਿ ਚਲਿ ਆਈ ਸੋਈ।। ਤਾ ਕੇ ਚਰਨ ਜਾਇ ਤਿਨ ਪਕਰੇ।। ਖੁਨਸੇ ਬਿਪ੍ਰ ਤਹਾ
ਕੇ ਸਗਰੇ।। ਜਉ ਚਮਾਰ ਦੀਖਿਆ ਕਉ ਦੇਈ।। ਤਉ ਦਿਜ ਨਾਮ ਕਹਾ ਕੋ ਲੇਈ।।
ਇਹੁ ਅਨੀਤਿ 'ਦੇਖਿ ਦੁਖੁ'[89] ਪਾਵਹਿ।। ਹੋਇ ਸਰਮਿੰਦੇ ਮਰਿ ਮਰਿ
ਜਾਵਹਿ।।੧੬।। ਦੋਹਰਾ।। ਰਵਿਦਾਸੁ ਭਗਤ ਭਗਵਾਨ ਕੋ[90] ਪੂਜੇ ਸਾਲਗਿਰਾਮ।।
ਪ੍ਰੇਮ ਮਗਨ ਅਹਿਨਿਸਿ[91] ਰਹੈ ਸਭ ਬਿਧਿ ਪੂਰਨ ਕਾਮ।।੧।। ਚੌਪਈ।। ਜਬ
ਬਿਪ੍ਰਨ ਕੀ ਕਛੁ ਨ ਬਸਾਈ।। ਜਾਇ ਰਾਜਾ ਪਹਿ ਚੁਗਲੀ ਲਾਈ।। ਸਾਸਤ੍ਰ ਬੇਦ
ਪੁਰਾਨਨ ਭਾਖੀ।। ਇਹੁ ਕਾਹੂ ਕੈ
59/ਅ ਮਤਿ[92] ਨੀਤ ਨ ਆਖੀ।। ਸਾਲਿਗਰਾਮੁ ਪੂਜੇ ਰਵਿਦਾਸ।। ਚਾਰ ਬਰਨ ਕਉ ਹੋਇ
ਉਪਹਾਸੁ।। ਜਾ ਕੈ ਦੇਸ ਅਨੀਤ ਜੋ ਹੋਈ।। ਤਾ ਕੈ ਦੇਸ ਸੁਖ ਬਸੈ ਨ ਕੋਈ।। ਜੋ
ਕੋਊ ਅਨੀਤ ਚਲਾਵੈ।। ਰਾਜਾ ਤਾਕਉ ਡੰਨ[93] ਦਿਵਾਵੈ।।੧੭।। ਦੋਹਰਾ।। ਰਾਜਾ ਕਉ
ਇਉ ਬੂਝੀਐ ਜੋ ਉਸਕੇ ਕੋਈ ਦੇਸ।। ਬੇਦ ਅਬਿਹਤ ਕਰਮਨ ਕਰੈ ਡੰਡੈ ਤਿਸੇ
ਨਰੇਸ।। ਚੌਪਈ।। ਤਬ ਰਾਜੈ ਰਵਿਦਾਸੁ ਬੁਲਾਇਆ।। ਜਬ ਬਿਪ੍ਰ ਬਰਨਿ 'ਸਭੇ
ਜੁਰਿ'[94] ਆਇਆ।। ਰਾਜੈ ਤਾਕਉ ਬਾਤ ਬੁਝਾਈ।। ਠਾਕੁਰ ਪੂਜਾ ਤੁਝਿ ਕਿਨੈ
ਬਤਾਈ।। ਬੇਦ ਅਉਬਿਹਤੇ[95] ਚਾਲ ਜੋ ਚਲਹੈ।। ਡੰਨ[96] ਲੀਏ ਪਗੁ ਤਹਾ ਨ ਧਰਹੈ।।
ਚਾਰ
60/ੳ ਬਰਨ ਆਸ੍ਰਮ ਹੈ ਚਾਰ।। ਤਿਨ ਕੌ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਅਚਾਰ।। ਇਤਰ ਜਾਤ 'ਜੋ ਕੋਈ
ਹੋਈ'[97]।। ਕੁਲੁ ਕਰਮੁ ਧਰਮੁ ਕਹੈ ਸਭ ਕੋਈ[98]।।੧੮।। ਦੋਹਰਾ।। ਬਰਨ ਆਸ੍ਰਮ
ਕੁਲ ਕਰਮ ਧਰਮ ਤੇ ਜੋ ਪਗੁ ਬਾਹਰਿ ਰਾਖੁ।। ਤਾ ਕਉ ਡੰਨ 'ਉਭੈ ਦੇਉ'[99] ਮਾਰਿ

---

89. ਬਹੁ ਦੁਖ (ਗ).
90. ਕਉ (ਕ.ਖ)
91. ਅਹਿਨੀ (ੲ)
92. ਨਹੀ ਆਖੀ (ਅ.ੲ.ਸ.ਕ.ਖ):;
93. ਡੰਡ (ੲ, ਕ.ਖ)
94. ਸਭ ਜੁੜਿ (ਹ)
95. ਆਹਿਤ (ਅ.ੲ.ਸ.ਕ.ਖ)
96. ਡੰਡ (ਕ.ਖ)
97. ਮਹਿ ਜੋ ਕੋ ਹੋਇ (ੲ.ਕ.ਖ)
98. ਕੋਇ (ੲ.ਕ.ਖ)
99. ਅਰ ਭੈ ਦੇਇ (ਕ.ਖ)

ਮਿਲਾਵਉ ਰਾਖੁ[100]॥ ਚੌਪਈ॥ ਸਤਿ ਬਚਨ ਰਵਿਦਾਸ ਉਚਾਰਾ॥ ਹਰਿ ਭਗਤ ਮਾਹਿ ਸਭ ਕੋ ਅਧਿਕਾਰਾ॥ ਜੀਉ ਪਿੰਡੁ ਜਿਨ ਹਰਿ ਤੇ ਪਾਇਆ॥ ਪੁਨਿ ਕਉਲੁ ਬਚਨ ਦੇਇ 'ਜਗਿ ਮਹਿ'[101] ਆਇਆ॥ ਜਗਤ ਜਾਇ ਹਰਿ ਭਗਤਿ ਕਮਾਉ॥ ਬਿਨੁ ਹਰਿ ਸੇਵ ਨ ਦੂਜਾ ਭਾਉ ॥ ਸਾਲਗਿਰਾਮ ਜਉ ਹਰਿ ਬਪੁ[102] ਧਾਰਾ॥ ਤਉ[103] ਸਭ ਕਉ ਪੂਜਨ ਕਾ ਅਧਿਕਾਰਾ॥ ਸਾਲਗਿਰਾਮ ਜਉ ਪਾਥਰ ਆਹੀ॥ ਤਿਸੁ ਕਛੁ ਕਰਉ ਬਿਖਰਜਤ ਨਾਹੀ॥੧੯॥ ਦੋਹਰਾ॥ ਸਾਲਗਿਰਾਮ ਸਭ ਕੋ ਧਰੇ ਇਨ ਮੈ ਬਡਾ ਬਿਬੇਕ॥ ਬਿਸਵਾਸੁ ਬਿਨਾ ਸਭ ਪੂਜਹੀ ਵਿਰਲੇ ਠਾਕਰੁ ਟੇਕ॥ ਚੌਪਈ॥ ਮੈਂਤ੍ਰੀ ਤਿਸੁਕਾ ਅਸੁਰ ਸੁਭਾਈ॥ ਤਿਨ ਨੈ ਤਹ[104] ਇਹੁ ਬਾਤ ਚਲਾਈ॥ ਹਰਿ ਕੋ ਨਿਆਉ ਹਰਿ ਹੀ ਤੇ ਹੋਈ॥ ਹਰਿ ਬਿਨੁ ਅਉਰ[105] ਨ ਜਾਨੈ ਕੋਈ॥ ਲੇ ਸਾਲਗਿਰਾਮ ਸਭ ਸਰਤਾ ਡਾਰਉ॥ ਅਪੁਨੇ ਠਾਕੁਰ ਸਭੇ ਹਕਾਰਉ॥ ਜੋ ਪੂਜਾ ਕਾ ਅਧਿਕਾਰੀ ਹੋਈ॥ ਤਾ ਪਹਿ ਆਇ ਪੁਜਾਵੈ ਸੋਈ॥ ਜਾ ਕੋ ਪਾਥਰ ਪੂਜਿਆ ਲੋਰੈ॥ ਤਉ ਜਗ ਮਾਹਿ ਨ ਪਾਥਰ ਥੋਰੈ॥੨੦॥ ਦੋਹਰਾ॥ ਧਰਮ ਨਿਆਉ

61/ੳ ਹਰਿ ਹੀ ਅਬ ਕਰਿ ਹੈ ਜੋ ਹਰਿ ਸੇਵਕ ਹੋਇ॥ ਤਾ ਪਹਿ ਠਾਕੁਰ ਆਇ ਕੇ ਆਪਿ ਪੂਜਾਵੈ ਸੋਇ॥੧॥ ਚੌਪਈ॥ ਇਹ ਭੂਪਤਿ ਮਨਿ ਨੀਕੀ ਮਾਨੀ॥ ਰਵਿਦਾਸ ਹੂੰ ਨੇ ਉਤਮ ਕਰ ਜਾਨੀ॥ ਬਾਮਨ ਤਾ ਮਹਿ[106] ਰਹੈ ਖਿਸਾਈ॥ ਭੂਪਤ ਸਿਉ ਕਿਛੁ ਨਾਹਿ[107] ਬਿਸਾਈ॥ ਲੇ ਸਾਲਗਿਰਾਮ ਸਰਤਾ[108] ਮੋ ਡਾਰੈ॥ ਆਵਾਹਨ ਠਾਕੁਰ ਸਭੇ ਉਚਾਰੈ॥ ਭਉ ਭਗਤਿ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਆਵੈ॥ ਡਾਰਤ ਹੀ ਸਰਤਾ[109] ਡੂਬ ਜਾਵੈ॥ ਐਸੇ ਹੀ ਸਭ ਦੀਏ ਡੁਬਾਈ[110]॥ 'ਤਬ ਬਾਰੀ ਰਵਿਦਾਸ ਕੀ'[111] ਆਈ॥ ਦੋਹਰਾ॥

---

100. ਖਾਕ (ਅ.ਹ)
101. ਬਾਹਿਰ ਜਗ (ਕ.ਖ)
102. ਬਿਖ (ਸ)
103. ਤਬ (ੲ); ਤਾ (ਕ.ਖ)
104. ਤਹਾ (ਅ.ੲ.ਹ.ਕ.ਖ); ਇਹ ਸ਼ਬਦ /ਸ/ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਹੈ।
105. ਅਵਰ (ਸ.ਗ).
106. ਪਹਿ (ਹ)
107. ਜਾਇ (ਸ)
108. ਸਭ ਸਰਿਤਾ (ਗ)
109. ਸਰਸਾ (ਹ)
110. ਬੁਡਾਈ (ਸ)
111. ਰਵਿਦਾਸ ਭਗਤ ਕੀ ਵਾਰੀ (ਹ)

ਰਵਿਦਾਸ ਤੇ ਠਾਕੁਰ ਲੇਕਰਿ ਡਾਰਿਓ ਸਰਤਾ ਮਾਹਿ॥ ਮੁਰਗਾਈ ਜਿਉ 'ਤਰ ਫਿਰਿਓ'[112] ਬਾਮਨ ਦੇਖਿ ਰਿਸਾਹਿ॥ ਚੌਪਈ॥ ਮੁਰਗਾਈ ਜਿਉ ਜਲ ਮਹਿ ਫਿਰੈ॥ ਭਗਤਿ ਹੇਤ ਹਰਿ ਕ੍ਰੀੜਾ
61/ਅ ਕਰੈ॥ ਸਿਆਮ ਕਵਲ ਜਿਉ ਦੇਇ ਦਿਖਾਈ॥ ਮਾਨੌ ਆਖੀਅਨ ਪੁਤਰੀ ਸਿਆਮ ਸੁਹਾਈ॥ ਰਾਜਾ ਦੇਖਿ ਬਹੁਤ ਸੁਖ ਪਾਵੈ। ਬਾਮਨ ਸਗਲੇ ਅਧਿਕ ਖਿਸਾਵੈ॥ ਚੁਗਲ[113] ਖੋਰ ਮੁਹ ਕਾਲਾ ਭਇਆ॥ ਰਵਿਦਾਸੁ ਭਗਤਿ ਕਾ ਆਦਰ ਰਹਿਆ॥ ਤਬ ਰਵਿਦਾਸ ਭਗਤਿ ਬੁਲਾਇਆ[114]॥ ਪ੍ਰੇਮ ਮਗਨ[115] ਹਰਿ ਦਉਰਿਆ ਆਇਆ॥ ਦੋਹਰਾ॥ ਲੈ ਤੁਲਸੀ[116] ਰਵਿਦਾਸ ਨੇ ਕਰਿ ਭਾਵ ਭਗਤਿ ਪਰਨਾਮ॥ ਧੂਪ ਦੀਪ 'ਨਹੀ ਵੇਦ'[117] ਸਿਉ ਪੂਜਿਓ ਸਾਲਗਿਰਾਮ॥ ਚੌਪਈ॥ ਜਬ ਬਾਮਨ ਵੇ ਅਧਿਕ ਖਿਸਾਏ॥ ਦੇਇ ਦਿਲਾਸਾ ਵਿਦਾ ਕਰਾਏ॥ ਭਾਉ ਭਗਤਿ ਜੋ ਕੋਈ ਕਰੈ। ਤਿਸੁ[118] ਕੇ ਠਾਕੁਰੁ ਦੂਰਿ ਨ ਪਰੈ॥ ਰਵਿਦਾਸ ਭਗਤੁ ਕਉ ਕਰਿ ਪ੍ਰਨਾਮ॥ ਪੁਨਿ ਭੂਪਾਲ ਆਇਓ ਨਿਜ ਧਾਮ। ਰਵਿਦਾਸ ਭਗਤੁ ਅਪਨੇ ਘਰਿ ਆਇਆ॥ ਪ੍ਰੇਮ ਪ੍ਰਭਾਉ ਨ ਜਾਇ ਛਪਾਇਆ॥ ਪ੍ਰੇਮ ਮਗਨ ਝੂਲਤ ਸਦ ਰਹੈ॥ ਸੁ ਅੰਤਰਿ ਬਾਹਰਿ
62/ੳ ਪ੍ਰੀਤਮੁ ਲਹੈ॥੨੩॥ ਦੋਹਰਾ॥ ਕਰਮ ਧਰਮ ਸਭ ਰਹਿ ਗਏ ਉਮਗਿਓ[119] ਅਧਿਕ ਪ੍ਰੇਮੁ॥ ਮਨਸਾ ਬਾਚਾ ਕਰਮਨਾ ਬਿਨਸਿਆ[120] ਸਗਵਾ ਨੇਮ॥ ਚੌਪਈ॥ ਕਰਮ ਧਰਮ ਪੂਜਾ ਅਚਾਰਾ। ਦੇਹ ਸਹਤ ਬਿਸਰਿਓ ਬਿਉਹਾਰਾ॥ ਜਾਉ ਊਭਾ 'ਤਉ ਊਭਾ'[121] ਰਹੈ॥ ਉਨ ਚਲ[122] ਤਬ ਚਿਤ ਉਤ ਬਹੈ॥ ਕਬਹੂੰ ਹਸੈ ਕਬਹੂੰ[123] ਰੋਵੈ॥ ਕਬਹੂ ਕਵਲ ਜਿਉ ਬਿਗਸਿ ਖੜੋਵੈ॥ ਜਉ ਲੇਟੇ ਲੇਟਿਆ ਹੀ ਰਹੈ॥ ਜਉ ਬੋਲੈ

112. ਤਰਤਾ ਫਿਰੇ (ਹ)
113. ਚੁਗਲੀ (ਝ)
114. ਠਾਕੁਰ ਬੋਲਾਇਆ
115. ਤਹਿਤ (ਹ)
116. ਤੁਲਸੀਦਲ
117. ਨਈ ਅਦ੍ਰਸਿਉ (ਸ)
118. ਤਿਨ (ਅ.ਝ.ਹ.ਕ.ਖ)
119. ਉਮਿਰਿਊ (ਸ)
120. ਬਿਸ੍ਰਿਆ (ਕ.ਖ)
121. ਉਭਾ ਹੀ (ਕ.ਖ)
122. ਚਲਤ (ਕ.ਖ)
123. ਕਧਹੂ ਬਹੁ (ਅ).

ਜਾਵਤ ਜਾਵਤ ਕਹੈ। ਪ੍ਰੇਮ ਭੂਤ ਨੇ ਅਤਿ ਬਉਰਾਇਆ। ਤਾ ਕਉ ਕਉਨ ਕਰੈ ਉਪਾਇਆ॥੨੪॥ਦੋਹਰਾ॥ ਪ੍ਰੇਮੁ ਪ੍ਰਵਾਹ ਜਾ ਘਟ ਬਹੇ ਮਨ ਬੁਧਿ ਚਿਤੁ

62/ਅ ਅਹੰਕਾਰ॥ ਛਿਨ ਮਹਿ ਪਰਲੈ ਕਰਿ ਰਹੈ ਜਿਉ ਇਕ ਪਰਲੈ ਬਾਰ॥ ਚੌਪਈ॥ ਪ੍ਰੇਮੁ 'ਕੈ ਬਸਿ ਸੁਧ ਬੁਧਿ'[124] ਬਿਸਰਾਈ॥ ਬਿਸਰਿ ਗਈ ਜਗ ਕੀ ਚਤੁਰਾਈ॥ ਮਤਵਾਰੇ ਜਿਉ ਘੂਮਤਿ ਫਿਰੈ॥ ਅਚਲ ਬਿਚਲ ਬਾਨੀ ਉਚਰੈ॥ ਸਭ ਕਉ ਦੇਖਿ ਅਧਰਨ ਮੇ ਹਸੈ॥ ਜਾਨੈ ਸਭ ਘਟ[125] ਪ੍ਰੀਤਮੁ ਬਸੈ॥ ਰੋਇ ਪਰੈ ਜਬ ਬਿਰਹੁ ਸੰਤਾਵੈ॥ ਦਰਸ ਪਿਆਸ ਕੇ ਤ੍ਰਿਖਾ ਬੁਝਾਵੈ॥ ਤਬ ਲੋਕ ਕਰਤ ਬੋ[126] ਮਾਨ ਬਡਾਈ॥ ਅਬ ਕਮਲਾ ਜਾਨਿ ਸਭ ਕੋ ਹਸਿ ਜਾਈ॥੨੫॥ ਦੋਹਰਾ॥ ਦੇਹ ਦ੍ਰਿਸਟਿ ਜਾ ਜਗਤ

63/ੳ ਕੀ ਪੂਜਹਿ ਬਾਹਰਿ ਭੇਸ॥ ਪ੍ਰੇਮੀ ਕਉ ਸੋਈ ਲਖੈ ਜਾ ਘਟ ਪ੍ਰੇਮ ਪ੍ਰਵੇਸ॥ ਚੌਪਈ॥ ਬਾਹਰਿ ਜਗ ਮਹਿ ਫਿਰੈ ਉਦਾਸਾ॥ ਅੰਤਰਿ ਪ੍ਰੇਮ ਰਵਿਦਾਸ ਪਿਆਸਾ॥ ਬਾਹਰਿ ਬਉਰਾ ਸਭ ਕੋਈ ਕਹੈ॥ ਅੰਤਰਿ ਸਭ ਘਟ ਪ੍ਰੀਤਮੁ ਲਹੈ॥ ਬਾਹਰਿ ਬਹੁ ਬਿਧਿ ਬਾਦ ਬਖਾਨੈ॥ ਅੰਤਰਿ ਮੋਨਿ[127] ਹੋਇ ਰਹੈ ਧਿਆਨੈ॥ ਬਾਹਰਿ ਢੂੰਦ ਮਚਾਵਨ ਹਾਰ॥ ਅੰਤਰ ਸੀਤਲ ਪਰਮ ਅਪਾਰ॥ ਇਕ ਦਿਨ ਮਨੁ ਚਿਤੁ ਬੁਧਿ ਥਕਿ ਗਈ॥ ਦੇਹਿ ਭੀਤ ਕੋ ਚਿਤ੍ਰ ਸੋ ਭਈ॥੨੬॥ ਦੋਹਰਾ॥ ਪ੍ਰੇਮ ਮਗਨ ਮਨ ਮੂਰਛਤ ਬੁਧਿ ਅਹੰਕਾਰੁ ਅਉਚਿਤੁ॥ 'ਗਲਤ ਮੌਹੋਦਯ'[128] ਪ੍ਰੇਮ ਮਹਿ ਤਨੁ ਜਿਉ ਭੀਤ ਕੋ ਚਿਤੁ॥ ਚੌਪਈ॥ ਅੰਤਰਿ ਪ੍ਰੇਮ ਸਿਤੁ ਨੈਨ ਉਘਾਰੈ॥ ਪ੍ਰੀਤਮੁ ਅੰਤਰਿ ਦ੍ਰਿਸਟਿ ਨਿਹਾਰੈ॥ ਸੋਈ ਪ੍ਰੀਤਮੁ ਤ੍ਰਿਭਵਨ ਸਾਰ॥ ਨਿਰੰਕਾਰ ਵਹ ਸਰਬ ਅਕਾਰ॥ ਅੰਤਰਿ ਜੋਤਿ ਸਰੂਪੁ

63/ਅ ਪ੍ਰਕਾਸਾ॥ ਤੀਨ ਭਵਨ ਮਹਿ ਤਾਕਾ ਬਾਸਾ॥ ਮੋਖੇ ਪਤਿ ਮੈ ਜੋ ਰੂਪੁ ਦਿਖਾਇਆ॥ ਪੁਨਿ ਸੋ ਰੂਪੁ ਦ੍ਰਿਸਟ ਮਹਿ ਆਇਆ॥ ਸੋਈ ਸਰੂਪ ਸੁ[129] ਬਾਹਰਿ ਆਇਓ॥ ਦਰਸਨੁ ਦੇਖਿ ਚਰਨੀ ਲਪਟਾਇਓ॥ ਦੋਹਰਾ॥ ਠਾਕੁਰ ਤਬ ਪਰਸਨ ਭਇਓ

---

124. ਬਿਬਸ ਸੁਧਿ ਬੁਧਿ (ਅ.ਕ.ਖ); ਬਿਬਸ ਸੁਧਿ (ੲ.ਸ)
125. ਸਭ ਮੈ ਰੋਮ (ਹ)
126. ਬਹੁ (ਕ.ਖ)
127. ਮੋਨੀ (ੲ.ਸ)
128. ਗਲਤ ਪੇਮ (ੲ); ਲਗਤ (ਹ)
129. ਫਿਰਿ (ੲ.ਸ.ਹ.ਕ.ਖ)

ਰਵਿਦਾਸ ਜੁ ਮੰਗਹੁ ਲੇਹੁ[130]॥ ਰਿਧਿ ਸਿਧਿ ਨਉ ਨਿਧਿ ਸਭ ਲੈ ਸੁਖ ਭੋਗ[131]
ਕਰੈਹੁ॥ ਚੌਪਈ॥ ਰਵਿਦਾਸਹਿ ਠਾਕੁਰਿ ਕਹਿਉ ਬੁਝਾਈ॥ ਇਹ ਰਿਧਿ ਸਿਧਿ
ਜੋ ਤੋਹਿ ਬਤਾਈ॥ ਤਾ ਕਉ ਅਬ ਨੀਕੈ ਸੁਨਿ ਲੀਜੈ॥ ਜਾ ਤੇ ਤੇਰਾ ਸੁ ਮਨੁ ਪਤੀਜੈ॥
ਜਿਸ ਅਸਥਾਨ ਤੂੰ ਪਗਹਿ ਲਗਾਵੈ॥ ਰੁਪਈਯੇ ਮੁਹਰਾਂ ਤਹਾਂ ਉਪਜਾਵੈ॥ ਦ੍ਰਿਸਟਿ
ਕੀਮੀਆ
64/ੳ ਜਹ ਭਰਿ ਡਾਕੈ॥ ਸਬ ਧੇਤੁਹਿ ਕੰਚਨੁ ਕਰਿ ਸਾਕੈ॥ ਬਚਨ ਸਿਧ ਤੇਰੈ ਸਭ ਹੋਵੈ॥
ਸਭ ਕੇ ਚਰਨ ਤੁਮਾਰੇ ਧੋਵੈ[132]॥੨੮॥ ਦੋਹਰਾ॥ ਸਪਤ ਲੋਕ ਸੁਰ ਲੋਕ ਲਉ
ਨਵਖੰਡ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਰਾਜ॥ ਜੋ ਮਾਗਉ ਸੋ ਦੇਤ ਹਉ ਸਕਲ ਸਵਾਰ ਸਮਾਜ॥
ਚੌਪਈ॥ ਰਵਿਦਾਸ ਕਹੈ ਹੇ ਪ੍ਰਾਨ ਪਿਆਰੇ॥ ਸਕਲ ਜਗਤ ਹੈ ਤੋਹਿ ਅਧਾਰੇ॥
ਤੂੰ ਆਤਮ ਪਰਮਾਤਮੁ ਸੋਈ॥ ਤੁਮਤੇ ਭਿੰਨ ਨਾਹਿ ਕਛੁ ਕੋਈ॥ ਜੇ ਤੁਮ ਤੇ ਭਿੰਨ
ਕੋਈ ਕਿਛੁ ਕਹੈ॥ ਭਰਮ ਭੂਤ ਨ ਸੁਰਸ ਅਹੈ॥ ਅਬਿ ਰਵਿਦਾਸ ਅਉਰ ਜਗੁ
ਸਾਰਾ॥ ਯਾ ਘਟ ਮਾਂਹਿ ਨ ਫੁਰਨੈ ਹਾਰਾ॥ ਕੋ
64/ਅ ਮਾਂਗੈ ਕਾ ਕਉ ਦੇਹੂ॥ ਜਾ ਤੁਮ ਬਿਨੁ ਦੂਜਾ ਆਹਿ ਨ ਕੇਹੂ॥੨੯॥ ਦੋਹਰਾ॥ ਪ੍ਰੇਮੀ
ਪ੍ਰੀਤਮ ਰੂਪੁ ਦੁਇ ਦੋਨੋ ਗਏ ਬਿਲਲਾਇ॥ ਜੋਤਿ ਸਰੂਪੀ ਆਤਮਾ ਰਹਿਓ ਪ੍ਰੇਮ
ਛਕਛਾਇ॥ ਸੋਰਠਾ॥ ਭਾਖਿ ਸੁਨਾਇਚ ਪ੍ਰੇਮ ਜਿਵ ਰਵਿਦਾਸ ਘਟ ਉਪਜਿਓ॥
ਜਗੁ ਸੁਨਿ ਕਰਿ ਪਕਰਉ ਨੇਮੁ ਹਰਿ ਐਸੇ ਹੀ ਤੁਮ ਮਿਲੈ॥੩0॥

130. ਸੋ ਲੇਹੁ (ੲ)
131. ਰਸਭੋਗ (ਕ,ਖ)
132. ਸਵੈ (ਹ)

ਭਾਈ ਦਰਬਾਰੀ ਦਾਸ

ਅਠਾਰਵੀਂ ਸਦੀ ਦਾ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਵਿਦਵਾਨ ਭਾਈ ਦਰਬਾਰੀ, ਮਿਹਰਬਾਨ ਜੀ ਦੀ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਦਾ ਗੱਦੀਦਾਰ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਮਿਹਰਬਾਨੀ ਸਕੂਲ ਦੀ ਗੁਰੂ-ਪਰੰਪਰਾ ਵਿਚ ਇਸ ਦਾ ਸਥਾਨ ਅੱਠਵਾਂ ਹੈ। ਭਾਈ ਦਰਬਾਰੀ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਮਿਹਰਬਾਨ, ਹਰਿ ਜੀ, ਹਰਿ ਨਰਾਇਣ, ਹਰਿ ਗੋਪਾਲ, ਕਉਲ ਨੈਣ, ਹਰਿ ਨੰਦ ਅਤੇ ਅਭੈ ਰਾਮ ਗੱਦੀਦਾਰ ਸਨ। ਭਾਈ ਦਰਬਾਰੀ ਦੀ ਸਵੈ-ਰਚਨਾ ਅਨੁਸਾਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਗੱਦੀ ਬਿਕਰਮੀ ਸੰਮਤ 1836/1779 ਈ. ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ ਇਹੋ ਤਿਥੀ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਗੁਰੂ ਅਭੈ ਰਾਮ ਜੀ ਦੇ ਅਕਾਲ ਚਲਾਣੇ ਦੀ ਭੀ ਹੈ।

ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ ਕਿਥੇ ਅਤੇ ਕਦੋਂ ਹੋਇਆ ਇਸ ਬਾਰੇ ਨਾ ਤਾਂ ਕੋਈ ਅੰਦਰਲੀ ਗਵਾਹੀ ਹੀ ਸਹਾਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕੋਈ ਸਾਰਥਿਕ ਪਰੰਪਰਾ ਹੈ। ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿਚ ਬਣੇ ਅਸਥਾਨ (ਪਿੰਡ ਵੈਰੋਕੇ, ਤਹਿ. ਮੋਗਾ, ਜ਼ਿਲਾ ਫਰੀਦਕੋਟ) ਵਿਚ ਦਾਖਲ ਹੁੰਦਿਆਂ ਇਕ ਬੋਰਡ ਉਪਰ ਜੋ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ ਉਸ ਅਨੁਸਾਰ ਆਪ ਜੀ ਭਾਈ ਦਇਆ ਰਾਮ ਘਈ ਖੱਤਰੀ ਦੇ ਸਪੁਤਰ ਸਨ ਅਤੇ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣਾ ਬਚਪਨ ਆਪਣੇ ਗੁਰੂ ਸ੍ਰੀ ਅਭੈ ਰਾਮ ਜੀ ਪਾਸ 'ਕੋਠਾ ਗੁਰੂ' ਵਿਖੇ ਬਿਤਾਇਆ। ਗੱਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਣ ਉਪਰੰਤ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਪਿੰਡ ਵੈਰੋਕੇ ਆ ਡੇਰਾ ਲਾਇਆ ਅਤੇ ਅੰਤ ਸਮੇਂ ਤਕ ਏਥੇ ਹੀ ਰਹੇ। ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਸਸਕਾਰ ਏਸੇ ਪਿੰਡ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਜਿਥੇ ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਸਮਾਧਿ ਬਣੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਯਾਦਗਾਰੀ ਅਸਥਾਨ ਉਪਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਰਚੇ ਗ੍ਰੰਥ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਸਾਰੇ ਕਾਰਜ ਗੁਰਮਤਿ ਅਨੁਕੂਲ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਪਿੰਡ ਦੇ ਵਸਨੀਕ ਗੁਰਮਤਿ ਨੂੰ ਮੰਨਣ ਵਾਲੇ ਹਨ ਸੁਵ: ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਗਿ: ਕਿਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਏਸੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਵਸਨੀਕ ਸਨ ਪਰ ਭਾਈ ਦਰਬਾਰੀ ਦਾਸ ਬਾਰੇ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅਟੁਟ ਸ਼ਰਧਾ ਹੈ। ਪਰੰਪਰਾ ਅਨੁਸਾਰ ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਇਕ ਭੂਆ ਵੀ ਏਸੇ ਪਿੰਡ ਦੀ ਰਹਿਣ ਵਾਲੀ

---

1. ਸੰਬਤ ਠਾਰਹ ਸਹਸ ਛਤੀ ਹੈ।। ਵੈਸਾਖ ਸੁਦੀ ਚਿਤ੍ਰਾ ਚੌਦੀ ਹੈ।।
ਗੁਰਵਾਰ ਗੁਰੂ ਬੈਕੁੰਠ ਸਿਧਾਏ।। ਆਪਨ ਭਾਣਾ ਭਾਏ ਜੀ।।

ਹੱਥ ਲਿਖਿਤ, ਪੋਥੀ ਹਰਿ ਜਸ, ਪੱਤਰਾ 228/ਅ

ਸੀ ਜਿਸ ਪਾਸੋਂ ਆਪ ਜੀ ਦਾਲ ਰੋਟੀ ਛਕਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ ਪਰ ਹੁਣ ਉਸ ਖਾਨਦਾਨ ਤੇ ਘਰ ਦਾ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਕੋਈ ਨਾਂ ਨਿਸ਼ਾਨ ਨਹੀਂ।

ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਸਵੈ-ਰਚਨਾ ਤੋਂ ਸਿਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਆਪ ਜੀ ਸ੍ਰੀ ਅਭੈ ਰਾਮ ਦੇ ਚੇਲੇ ਸਨ।[2] ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਸਾਹਿਤ ਰਚਨਾ ਦੀ ਚੇਟਕ ਵੀ ਆਪਣੇ ਗੁਰੂ ਅਭੈ ਰਾਮ ਜੀ ਪਾਸੋਂ ਹੀ ਲੱਗੀ।[3]

ਲੋਕ ਪਰੰਪਰਾ ਅਨੁਸਾਰ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ-ਕਾਲ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਗ੍ਰੰਥ ਰਚੇ ਜੋ ਕਾਲ-ਚੱਕਰ ਅਤੇ ਸ਼ਰੀਕੇਬਾਜ਼ੀ ਨਾਲ ਅਲੋਪ ਹੋ ਚੁਕੇ ਹਨ। ਪਰ ਫੇਰ ਵੀ ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਰਚਿਆ ਗ੍ਰੰਥ 'ਪੋਥੀ ਹਰਿ ਜਸ' ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਕਾਵਿ-ਕਲਾ ਦੀ ਪ੍ਰਬੀਨਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਤਖ ਪ੍ਰਮਾਣ ਹੈ। ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਕਾਲ ਦੇ ਕਲਾਵੇ ਤੋਂ ਬਚਿਆ ਇਸ ਸਮੇਂ ਪਿੰਡ ਵੈਰੋਕੇ ਦੇ 'ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਭਾਈ ਦਰਬਾਰੀ ਦਾਸ' ਵਿਚ ਸੁਰਖਿਅਤ ਪਿਆ ਹੈ। ਅੰਦਰਲੀ ਗਵਾਹੀ ਤੋਂ ਸਿਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਬਿਕਰਮੀ ਸੰਮਤ 1868/1811 ਵਿਚ ਤਿਆਰ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਜੋ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਗੱਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਤੋਂ 32 ਸਾਲ ਉਪਰੰਤ ਮੁਕੰਮਲ ਕੀਤਾ। ਆਪਣੀ ਸਵੈ-ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਭਾਈ ਦਰਬਾਰੀ ਇਸ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦਾ ਹੈ।[4]

ਇਹ ਬਹੁਤ ਵੱਡੇ ਅਕਾਰ ਦਾ ਗ੍ਰੰਥ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ 918 ਪੱਤਰੇ/1836 ਸਫੇ ਹਨ। ਗ੍ਰੰਥ ਦਾ ਕਾਗਜ਼ ਭੂਰੇ ਰੰਗ ਦਾ ਦੇਸੀ ਅਤੇ ਸਾਈਜ਼ 14"X12" ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਅਰੰਭ ਵਿਚ 530 ਪੱਤਰਿਆਂ ਤਕ ਭਾਈ ਦਰਬਾਰੀ ਦਾਸ ਦੁਆਰਾ ਰਚੀ ਰਾਗ-ਬੱਧ ਬਾਣੀ ਹੈ ਜੋ 42 ਰਾਗਾਂ ਅੰਦਰ ਹੈ।[5] ਰੂਪਕ ਪੱਖ ਤੋਂ ਇਹ ਰਚਨਾ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਨਕਲ ਜਾਪਦੀ

---

2. ਤੂ ਹੇ ਸਜਣੁ ਪੜਦੇ ਕਜਣੁ ਮੈ ਭਰਵਾਸੇ ਤੇਰੇ॥
ਨਾਨਕ ਪੰਥੀ ਕਰੀ ਬਿਨਤੀ ਅਭੈ ਰਾਮ ਦੇ ਚੇਰੇ॥
-ਉਹੀ, ਪੱਤਰਾ 914/ੳ

3. ਹਰਿ ਨਰਾਇਣ ਕਉਲ ਨੈਨੁ ਹਰਿ ਨੰਦ ਸਹਾਈ॥
ਅਭੈ ਰਾਮ ਨਿਰਭਉ ਗੁਰੂ ਆਪਿ ਕਲਮ ਫੜਾਈ॥
-ਉਹੀ, ਪੱਤਰਾ 918/ੳ

4. ਸਬਤੁ ਅਠਾਰਾ ਸੈ ਅਠਸਠੇ॥ ਕੀਤੀ ਬਾਣੀ ਸਬਦ ਅਕਠੇ॥
ਜੇਠ ਵਦੀ ਤ੍ਰਿਦਸੀ ਗੁਰਵਾਰਾ॥ ਪੜੇ ਸੁਣੇ ਤਿਸੁ ਪਾਰ ਉਤਾਰਾ॥
-ਉਹੀ, ਪੱਤਰਾ 760/ਅ

ਹੈ। ਇਸ ਬਾਣੀ ਵਿਚ 20 ਵਾਰਾਂ ਵੀ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹਨ। ਸਮੁਚੀ ਬਾਣੀ ਦਾ ਮੁਖ ਵਿਸ਼ਾ ਅਧਿਆਤਮਵਾਦ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਸਰੂਪ, ਪਰਮੇਸਰ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਦਾ ਢੰਗ, ਈਸ਼ਵਰ ਭਗਤੀ ਦਾ ਮਹੱਤਵ ਅਤੇ ਨਾਮ ਜਪਣ ਆਦਿ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੀ ਅਭਿਵਿਅਕਤੀ ਕਰਦਿਆਂ ਉਹ ਬਦੋ ਬਦੀ ਅਵਤਾਰ ਵਾਦ ਵੱਲ ਝੁੱਕ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਥੋਂ ਉਸ ਦੀਆਂ ਸਰਗੁਣੀ ਰੁਚੀਆਂ ਪ੍ਰਬੱਲ ਹੋ ਉਠਦੀਆਂ ਹਨ। ਪਰ ਫੇਰ ਵੀ ਇਸ ਰਚਨਾ ਦਾ ਮੁਖ ਸੁਰ ਗੁਰਮਤਿ ਅਨੁਕੂਲ ਹੀ ਹੈ। ਵਾਰਾਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਜੁਸਾ ਨਿਰੋਲ ਪੰਜਾਬੀ ਲਿਸ਼ਕਾਂ ਮਾਰਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕਿ ਬਾਕੀ ਬਾਣੀ ਸਾਧ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਹੈ।

ਬਾਣੀ ਉਪਰੰਤ, ਪੱਤਰਾ 531 ਤੋਂ 761 ਤਕ 30 ਭਗਤਾਂ ਦੀਆਂ ਪਰਚੀਆਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਭਗਤਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਪੱਖਾਂ ਉਤੇ ਰੌਸ਼ਨੀ ਪਾਈ ਗਈ ਹੈ। ਬੇਸ਼ਕ ਕੁੱਝ ਭਗਤਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਮੂਲ-ਸ੍ਰੋਤ ਪੋਥੀ 'ਪ੍ਰੇਮ ਅਬੋਧ' ਵਾਲਾ ਹੈ ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਦਾ ਢੰਗ ਕਵੀ ਦਾ ਆਪਣਾ ਨਵੇਕਲਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ 'ਭਗਤਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਬਾਰੇ' ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਇਹ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਗ੍ਰੰਥ ਆਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਿਲ 30 ਭਗਤ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹਨ ਜੋ ਦੋ ਹਿਸਿਆਂ ਵਿਚ ਵੰਡੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। 1. ਪੌਰਾਣਿਕ 2. ਕਲਿਜੁਗ

ਪੌਰਾਣਿਕ : ਗੁਸਾਂਈ, ਅਮਰੀਕ, ਨਾਰਦ, ਧਰੂ, ਪ੍ਰਹਲਾਦ, ਜਨਕ, ਸੁਖਦੇਵ, ਭਭੀਖਨ, ਜੜਿਭਰਥ, ਕਪਲਾਦਿ, ਗਦੋਂਦਰੀ, ਸੀਤਾ, ਧਰੋਪਤੀ, ਅਰਜਨ, ਊਧੋ, ਅਕਰੂਰ ਬਿਦਰ, ਸੁਦਾਮਾ।

ਕਲਜੁਗ : ਭਗਤਿ ਰਾਮਾਨੰਦ, ਨਾਮਦੇਵ, ਤ੍ਰਿਲੋਚਨ, ਕਬੀਰ, ਰਵਿਦਾਸ, ਜੈਦੇਵ, ਧੰਨਾ, ਬੇਣੀ, ਸਧਨਾ, ਸੈਨਿ, ਪੀਪਾ, ਸੂਰ ਤੇ ਗੁਰੂ ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ।।
(ਬਾਬੇ ਨਾਨਕ ਦਾ ਜੀਵਨ 647 ਬੰਦਾਂ ਵਿਚ ਹੈ)
ਬੇਸ਼ਕ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਰਚੀਆਂ ਅੰਦਰ ਇਤਿਹਾਸਕ ਤੱਥ ਘੱਟ ਤੇ ਮਿਥਿਹਾਸਕ ਵਧੇਰੇ

---

5. ਰਾਗ ਭੈਰੋ, ਤਿਲੰਗ, ਟੋਡੀ, ਬੈਰਾੜੀ, ਜੈਤਿਸਰੀ, ਧਨਾਸਰੀ, ਮਾਲਕੌਸ, ਆਸਾ, ਗੂਜਰੀ ਦੇਵਗੰਧਾਰੀ, ਮਾਲਵਾ, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਲਾਇਰ, ਵਡਿਹੰਸ, ਬਿਹਾਗੜਾ, ਸੋਰਠਿ, ਜੈਜੈਵੰਤੀ, ਸਾਰੰਗ, ਮਾਝ, ਕਾਨੜਾ, ਮਾਲੀ ਗਉੜਾ, ਗਉੜੀ ਗੁਆਰੇਰੀ, ਗਉੜੀ ਚੇਤੀ, ਗਉੜੀ ਬੈਰਾਗਣ, ਗਉੜੀ ਦੀਪਕੀ, ਗਉੜੀ ਪੂਰਬੀ, ਗਉੜੀ ਮਾਲਵਾ, ਗਉੜੀ ਮਾਝ, ਗਉੜੀ ਉਮਾਹਾ, ਕਲਿਆਨ, ਕਲਿਆਣ ਖਿਆਲ, ਕਾਫੀਆਂ, ਨਟ ਨਰਾਇਣ, ਸ੍ਰੀ ਰਾਗ, ਸੂਹੀ, ਗੌਡ, ਬਿਲਾਵਲ, ਬਿਸੰਤ, ਹਿੰਡੋਲ, ਪ੍ਰਭਾਤੀ, ਕਿਦਾਰਾਂ, ਮਾਰੂ, ਤੁਖਾਰੀ।।

ਹਨ ਪਰ ਪਰੰਪਰਾਗਤ ਭਗਤਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ-ਕਾਲ ਦੀਆਂ ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਦਰਸਾਈਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਵਿਚੋਂ ਭਗਤਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਕਈ ਪਹਿਲੂ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋ ਆਉਂਦੇ ਹਨ।

ਭਗਤਾਂ ਦੀਆਂ ਪਰਚੀਆਂ ਉਪਰੰਤ ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਕੁਝ ਫੁਟਕਲ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵੀ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਮੁਖ ਤੌਰ ਤੇ ਕਬਿਤ, ਸਵੈਯੇ, ਬਾਵਿਨਿ ਅਖਰੀ, ਬਾਰਾਮਾਹ, ਸਤਵਾਰਾ, ਮਾਝਾਂ, 5 ਛੋਟੀਆਂ ਵੱਡੀਆਂ ਤੀਹ ਹਰਫ਼ੀਆਂ ਤੇ ਕੁਝ ਸਲੋਕ ਆਦਿ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਵਖੋ ਵੱਖ ਹੈ। ਮਾਝਾਂ, ਸਮਾਜਿਕ ਪੱਖ ਉਤੇ ਵਧੇਰੇ ਚਾਨਣਾ ਪਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ ਜਿਸ ਵਿਚ ਭੇਖੀਆਂ ਤੇ ਦੰਭੀਆਂ ਦੇ ਪਾਜ ਉਘੇੜਨ ਦੇ ਝਲਕਾਰੇ ਵੀ ਹਨ। ਤੀਹ ਹਰਫ਼ੀਆਂ ਅੰਦਰ ਪ੍ਰਭੂ-ਪਿਆਰ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਸੂਫ਼ੀ ਰਹੱਸਵਾਦ ਦੀ ਸੁਗੰਧੀ ਵੀ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਸਤਵਾਰਾ ਤੇ ਬਾਰਾਮਾਹ ਵਿਜੋਗਮਈ ਰਚਨਾਵਾਂ ਹਨ।

ਅੰਤ ਉਤੇ ਅਧੂਰੀ ਰਾਗ ਮਾਲਾ ਦਰਜ ਕਰਕੇ ਕੁੱਝ ਪੱਤਰੇ ਖਾਲੀ ਛਡੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਜਿਸ ਤੋਂ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਕਿ ਭਾਈ ਦਰਬਾਰੀ ਕਿਸੇ ਕਾਰਨ ਰਾਗ ਮਾਲਾ ਪੂਰੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕੇ ਅਤੇ ਉਹ ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਕੁੱਝ ਹੋਰ ਬਾਣੀ ਦਰਜ ਕਰਨਾ ਵੀ ਲੋਚਦੇ ਸਨ।

ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਭਗਤਿ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਪਰਚੀ 22ਵੇਂ ਨੰਬਰ ਉਤੇ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਪਾਠ 668 ਤੋਂ 692 ਪੱਤਰੇ ਤਕ 379 ਬੰਦਾਂ ਵਿਚ ਹੈ। ਇਹ ਰਚਨਾ 'ਦੋਹਰੇ' ਅਤੇ 'ਚੌਪਈ' ਵਿਚ ਰਚੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਭਗਤ ਜੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ 28 ਘਟਨਾਵਾਂ ਵਿਸਥਾਰ ਪੂਰਬਕ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ ਜੋ ਆਮ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਘਟਨਾਵਾਂ ਨਾਲੋਂ ਕਾਫ਼ੀ ਭਿੰਨ ਹਨ। ਭਗਤ ਜੀ ਦੇ ਅਕਾਲ ਚਲਾਣੇ ਦੀ ਸਾਖੀ ਦਾ ਸ੍ਰੋਤ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ ਦੀ ਪੋਥੀ ਹੱਥ ਲਿਖਿਤ 359 ਵਾਲਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕਿ ਬਾਕੀ ਦੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਪੋਥੀ ਪ੍ਰੇਮ ਅਬੋਧ ਨਾਲ ਮਿਲਦੀਆਂ ਜੁਲਦੀਆਂ ਹਨ।

ਪਰਚੀ ਵਿਚ ਦਰਸਾਈਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਭਾਈ ਦਰਬਾਰੀ ਦਾਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਵੀ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਦਾ ਗੁਣ-ਗਾਇਨ ਕੀਤਾ ਹੈ ਜੋ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ:

ਰਵਿਦਾਸੁ ਭਗਤ ਗੁਰਗਣੀ ਚਹੁ ਚਕੀ ਜਾਤਾ॥
ਨੀਚ ਜਾਤਿ ਤੇ ਊਚ ਭਇਆ ਭੇਟਿ ਲਈ ਗੰਗਾਤਾ॥[6]

... ...

ਰਵਿਦਾਸ ਭਗਤਿ ਕਾ ਅੰਗੁ ਕਰਾਇਆ॥ ਸਾਲਿਗ੍ਰਾਮ ਨਦੀ ਤਰਿ ਆਇਆ॥

6. ਉਹੀ, ਪੱਤਰਾ 464/ਅ

ਪੰਡਿਤ ਕਉ ਐਸਾ ਡਰੁ ਦੀਨਾ॥ ਦੀਨੀ ਸੇਰਿ ਦਿਖਾਈ ਹੈ॥[7]

... ...

ਰਵਿਦਾਸ ਪ੍ਰੀਤ ਲਗੀ ਪਰਮੇਸੁਰ॥ ਬ੍ਰਹਮਨ ਪਤੀਆਏ ਜਗਤੇਸੁਰ॥
ਸਾਲਿਗ੍ਰਾਮ ਨਦੀ ਤਰਿ ਆਏ॥ ਬ੍ਰਹਮਨ ਸੀਹ ਦਿਖਰਾਤਾ॥[8]

... ...

ਰਮਦਾਸ ਭਗਤ ਕੀ ਰਾਮ ਸਿਉ ਪ੍ਰੀਤਿ ਲਗੀ ਸਚੁ ਸਾਰੁ॥
ਜਾਂ ਕੀ ਦਮੜੀ ਗੰਗਾ ਲਈ ਦਰਬਾਰੀ ਭੁਜਾ ਪਸਾਰ॥[9]

ਉਪਰੋਕਤ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਸਾਲਿਗ੍ਰਾਮ ਦੇ ਨਦੀ ਤਰਨ ਦੀ ਘਟਨਾ ਇਸ ਪਰਚੀ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਦਰਸਾਈ ਗਈ। ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਹਰ ਥਾਂ ਭਗਤ ਜੀ ਨੂੰ ਰਵਿਦਾਸ ਆਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਪਰ ਏਥੇ ਇਕ ਥਾਂ 'ਰਮਦਾਸ' ਨਾਮ ਆਇਆ ਹੈ। ਇਹ ਪ੍ਰੀਵਰਤਨ ਉਪ ਭਾਖਾ ਦੇ ਅਸਰ ਹੇਠ ਜਾਂ 'ਵ' ਨੂੰ 'ਮ' ਵਿਚ ਤਬਦੀਲ ਕਰਨ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾਈ ਰੁਚੀ ਕਾਰਨ ਹੋਇਆ ਜਾਪਦਾ ਹੈ। ਭਾਈ ਦਰਬਾਰੀ ਦੇ ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦੀ ਹੋਰ ਕੋਈ ਕਾਪੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਸਮੂਚਾ ਪਾਠ ਜਿਉਂ ਦਾ ਤਿਉਂ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਪਰਚੀਂ ਗੁਸਾਂਈ ਰਵਿਦਾਸ ਭਗਤਿ ਕੀ॥
668/ੳ ੧ਓ ਸਤਿਗੁਰੂ ਬਾਬਾ ਨਾਨਕੁ॥ ਅਭੈ ਰਾਮ ਪਰਸਾਦਿ॥
ਦੋਹਰਾ॥ ਆਦਿ ਕਥਾ ਰਿਵਦਾਸ ਕੀ ਸੁਨ ਲਹੁ ਧਰਿ ਉਰ ਧਿਯਾਨੁ॥
ਪੂਰਬਲੇ ਭਵ ਜਿਵ ਭਈ ਜ੍ਰਿ ਵਰਤੀ ਵਰਤਿਮਾਨੁ॥੧॥
668/ਅ ਬੈਤੁ ਰਵਿਦਾਸ ਚੰਮਿਆਰਿ ਦੀਦਾਰ ਪਾਇਆ
ਮਿਲਿਆ ਯਾਰੁ ਤਾਹੀ ਠੰਢਾ ਠਾਰੁ ਹੂਆ॥
ਸੈਸਾਰ ਬਿਕਾਰ ਬਿਸਾਰ ਦੀਏ ਸਉਦੇ ਸੱਚ ਦੇ ਨੂੰ ਤਾਂ ਤਯਾਰੁ ਹੂਆ॥
ਯਾਰੁ ਦਿਲਦਾਰੁ ਦਿਲ ਮਾਹਿ ਵਸਿਆ ਨਾਮ ਯਾਰ ਦਾ ਸਦਾ ਅਧਾਰੁ ਹੂਆ॥
ਦਰਬਾਰੀ ਦਾਸ ਨਾ ਲਗਸੀ ਵੰਝੁ ਚਪਾ ਅਤਰ ਨਦੀ ਨੂੰ ਤੁਰਤੁ ਤਰਿ ਪਾਰ ਹੂਆ॥੨॥
ਚੌਪਈ॥ ਰ੍ਵਿਦਾਸ ਭਕਤ ਕੀ ਕਹੌ ਕਹਾਣੀ॥ ਪੂਰਬਲੇ ਜ੍ਰਿ ਜਨਮਿ ਬਿਹਾਣੀ॥
ਵਰਤਿਮਾਨ ਬੀ ਜਿਵ ਜਿਵ ਹੋਈ॥ ਸੋ ਸੁਣਿ ਕੈ ਜਾਣੈ ਸਭੁ ਕੋਈ॥
ਰਿਵਦਾਸ ਭਗਤਿ ਜ੍ਰਿ ਭਗਤਿ ਕਮਾਈ॥ ਆਣਿ ਮਿਲੇ ਜਿਉ ਪ੍ਰਭ ਸੁਖਿਦਾਈ॥

---

7. ਉਹੀ, ਪੱਤਰਾ 501/ੳ
8. ਉਹੀ, ਪੱਤਰਾ 511/ਅ
9. ਉਹੀ, ਪੱਤਰਾ 916/ੳ

ਜਿਉ ਕਰਿ ਭਗਤੁ ਭਯਾ ਰਿਵਦਾਸੁ।। ਦਰਸਨੁ ਪਾਯਾ ਪੂਰੀ ਆਸ।।੩।।
ਦੋਹਰਾ।। ਜਨਮ ਪੁਰਬਲੇ ਖੱਤਰੀ ਹਾਟੁ ਤ ਬਾਖਹੁ ਬੀਚਿ।।
ਉਤਮ ਕੈ ਸੰਗਿ ਊਚ ਫਲੁ ਨੀਚਿ ਸੰਗਿ ਮਤਿ ਨੀਚਿ।।੪।।
ਚੌਪਈ।। ਓਇ ਜਿ ਰੀਂਧਹਿ ਭੂਨਹਿ ਮਾਂਸੁ।। ਇਸ ਕੌ ਆਵੈ ਮਾਸ ਸੁ ਬਾਸੁ।।
ਉਸਹੌ ਹੱਟੁ ਉਠਾਵੈ ਨਾਂਹਿ।। ਮਾਸ ਸੁ ਬਾਸੁ ਬਸੈ ਮਨ ਮਾਂਹਿ।।
ਮਨ ਮਹਿ ਲੋਭੁ ਹੋਇ ਰਿਵਦਾਸ।। ਕਿਵ ਹੀ ਖਾਯੈ ਮਛੁਲੀ ਮਾਸੁ।।
ਬਾਸੁ ਸੰਗਿ ਮਨੁ ਬਹੁਤੁ ਲੁਭਾਵੈ।। ਮਾਸੁ ਖਾਨ ਕਉ ਚਿਤੁ ਲਚਾਵੈ।।੫।।
ਦੋਹਰਾ।। ਆਠਿ ਜਾਮਿ ਮਨ ਮਹਿ ਬਸੈ ਭਯਾ ਮਾਸ ਅਭਿਆਸੁ।।
ਤਿਤ ਵੇਲੇ ਭਟਕੇ ਬਹੁਤੁ ਭਜਤੇ ਆਵੈ ਬਾਸੁ।।੬।।
ਚੌਪਈ।। ਮਨ ਮਹਿ ਚਿਤਵੈ ਲੇਵੌਂ ਖਾਇ।। ਖਤਰੀ ਜਨਮੁ ਨਾ ਖਾਯਾ ਜਾਇ।।
ਇਵ ਹੀ ਚਿਤਵਤਿ ਔਧ ਵਿਹਾਨੀ।। ਏਉ ਸੁਨੀ ਰਿਵਦਾਸ ਕਹਾਨੀ।।
ਸਾਲਿਗ੍ਰਾਮ ਕੀ ਸੇਵਾ ਕਰੈ।। ਮਨ ਮਹਿ ਭਾਉ ਭਗਤਿ ਕਾ ਧਰੈ।।
ਨਿਸਦਿਨਿ ਕਰੈ ਜਗਤਿ ਬਿਵਹਾਰੁ।। ਠਾਕੁਰ ਸੇਵਾ ਸੌ ਕਛੁ ਪਿਆਰੁ।।੭।।
ਦੋਹਰਾ।। ਲਗੀ ਲਗਾਇ ਜਾਵੈ ਨਹੀਂ, ਚਥਮਖ ਕੀ ਸੀ ਆਗਿ।।
ਸਹਸ ਬਰਸ ਜਲ ਮਹਿ ਰਹੈ, ਆਗਿ ਨ ਜਾਇ ਤਿਆਗਿ।।੮।।
669/ੳ ਚੌਪਈ।। ਠਾਕੁਰ ਸੇਵ ਕਰੇ ਘਰਿ ਜਾਇ।। ਮਨ ਬਚ ਕਰਮ ਕਰੇ ਹਿਤੁ ਲਾਇ।।
ਦੋਊ ਅੰਗ ਸਪੂਰਨ ਭਏ।। ਜਨਮ ਪਾਇ ਦੋਊ ਫਲ ਲਏ।।
ਨੀਚਹੁ ਕੈ ਜੋ ਬਸਿਯਾ ਪੜੋਸਿ।। ਨੀਚ ਜਨਮੁ ਪਾਯੋ ਉਤ ਦੋਸਿ।।
ਠਾਕੁਰ ਕੀ ਜੋ ਸੇਵਾ ਕਰੀ।। ਭਗਤੁ ਭਯੋ ਮਿਲਯੋ ਨਰਹਰੀ।।੯।।
ਦੋਹਰਾ।। ਛੁਟੇ ਪ੍ਰਾਨ ਰਿਵਦਾਸ ਕੇ ਇਸੇ ਬਾਸਨਾ ਮਾਂਹਿ।।
ਮਨਹੁ ਨ ਤਿਆਗੇ ਬਾਸਨਾ ਖਾਇ ਭਿ ਸਾਕਿਯੋ ਨਾਹਿ।।੧੦।।
ਚੌਪਈ।। ਮਾਸ ਬਾਸੁ ਕੈ ਲੋਭ ਪਿਆਰ।। ਖਤਰੀ ਤੇ ਹੋਇਯਾ ਚਮਿਆਰ।।
ਸੇਵ ਕਰੀ ਪ੍ਰਭ ਕੀ ਮਨੁ ਲਾਇ।। ਭਗਤੁ ਭਯਾ ਮਿਲਿਆ ਰਘੁਰਾਇ।।
ਐਸੀ ਬੁਰੀ ਵਾਸਨਾ ਭਾਈ।। ਮੰਦਾ ਸੰਗੁ ਸਦਾ ਦੁਖਿਦਾਈ।।
ਸਾਧ ਸੰਗਿ ਪ੍ਰਮ ਪਦੁ ਪਾਈਯੇ।। ਸਾਕਤਿ ਸੰਗਿ ਰਸਾਤਲਿ ਜਾਯੈ।।੧੧।।
ਦੋਹਰਾ।। ਇਤਿ ਬਿਧਿ ਹੂਆ ਜਨਮੁ ਇਉ ਗੁਰਮੁਖਿ ਸੁਨਿਆ ਕਾਨਿ।।
ਪੂਰਬਲੀ ਬਿਧਿ ਯੌ ਭਈ ਅਬ ਸੁਨੀਏ ਵਰਤਿਮਾਨ।।੧੨।।
ਚੌਪਈ।। ਇਤੁ ਬਿਧਿ ਜਨਮੁ ਲਯਾ ਰਿਵਦਾਸ।। ਅੰਤ ਬਾਸਨਾ ਪਾਵੈ ਬਾਸੁ।।

ਭਗਤਿ ਕਮਾਈ ਗੋਵਿਦੁ ਗਾਯਾ।। ਪਾਰਬ੍ਰਹਮੁ ਪਰਮੇਸੁਰੁ ਪਾਯਾ।।
ਵਰਤਿਮਾਨ ਜਿਯੋਂ ਭਗਤਿ ਕਮਾਈ।। ਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਗੁਰਮੁਖਿ ਸੁਨਿਗਾਈ।।
ਸੁਨੈ ਸੁਨਾਵੇ ਗਾਵੈ ਜੋਇ।। ਤਿਸ ਕੌ ਭਗਤਿ ਪ੍ਰਾਪਤਿ ਹੋਇ।।੧੩।।
ਦੋਹਰਾ।। ਗੰਢਨੁ ਤੂੰਪਨੁ ਸੀਵਨਾ ਕਰੇ ਸਦਾ ਰਿਵਦਾਸੁ।।
ਪੱਕੇ ਕੱਚੇ ਚਾਮ ਕਟਿ, ਏਹੁ ਸਦਾ ਅਭਿਆਸੁ।।੧੪।।
ਚੌਪਈ।। ਭਲਾ ਬ੍ਰਹਮਨੁ ਏਕੁ ਸੁਜਾਨ।। ਰਿਵਦਾਸ ਭਗਤਿ ਕੈ ਗਯਾ ਧੁਜਾਨ।।
ਪਨੀ ਗਢਾਂਵਨਿ ਤਾਂਈ ਆਯਾ।। ਰਿਵਦਾਸ ਭਗਤਿ ਕੈ ਪਾਸਿ ਲਿਆਯਾ।।
ਰਿਵਦਾਸ ਪਾਸਿ ਦੇਖੀ ਸਿਲਿ ਆਇ।। ਠਾਕੁਰ ਮੂਰਤਿ ਖਰੀ ਸੁਹਾਇ।।
ਤਾ ਪਰ ਕੱਚਾ ਪੱਕਾ ਚਾਂਮੁ।। ਲਾੜੇ ਕਾਟੇ ਮੈਂਦੋ ਕਾਂਮੁ।੧੪।।*
ਦੋਹਰਾ।। ਜਿਉ ਜਿਉ ਛਿਤ੍ਰ ਝਾੜਿਈ ਬਾਮਨੁ ਮਰਿ ਮਰਿ ਜਾਇ।।
669/ਅ ਵੱਸੁ ਨ ਕੋਈ ਚੱਲਈ, ਨਾ ਕਾ ਪਾਰ ਵਸਾਇ।।੧੫।।
ਚੌਪਈ।। ਬਾਮਨੁ ਦੇਖਿ ਭਯਾ ਹੈਰਾਨੁ।। ਇਹੁ ਤੌ ਮੋਚੀ ਨਿਪਟਿ ਅਜਾਨੁ।।
ਇਹੁ ਕਿਆ ਜਾਨੈ ਇਸ ਕੀ ਸਾਰ।। ਮੋਚੀ ਨੀਚੁ ਜਾਤਿ ਚੁਮਿਆਰ।।
ਬਾਮਨੁ ਬੋਲੇ ਸੁਨੁ ਰੇ ਭਾਈ।। ਇਹੁ ਸਿਲਿ ਮੁਝ ਤੇ ਲੇਹੁ ਵਟਾਈ।।
ਇਸੁ ਤੇ ਦੁਗਨਾ ਚੌੜਾ ਲੇਹੁ।। ਇਹੁ ਪੱਥਰੁ ਤੁਮ ਹਮ ਕੌ ਦੇਹੁ।।੧੬।।
ਦੋਹਰਾ।।ਰ੍ਵਿਦਾਸ ਕਹੇ ਸੁਨ ਬ੍ਰਹਮਨਾ, ਇਹੁ ਹਮਰਾ ਰੁਜਗਾਰ।।
ਇਹੁ ਪੱਥਰੁ ਤੁਮ ਦੇਇ ਕੈ, ਹਮ ਲਗਹਿ ਕਿਤੁ ਕਾਰ।।੧੭।।
ਚੌਪਈ।। ਬਾਮਨੁ ਬੋਲੇ ਸੁਨਿ ਰਵਿਦਾਸ।। ਇਸੁ ਤੇ ਪੱਥਰੁ ਲੇਹੁ ਸੁ ਲਾਸ।।
ਨਾਹਿ ਤਾ ਇਸ ਕਾ ਲੇਵਹੁ ਮੋਲੁ।। ਸਾਚ ਧਰਮ ਕਾ ਸੌਦਾ ਬੋਲੁ।।
ਦੁਕਾਨਹੁ ਦੇਨਾ ਭਲਾ ਨ ਏਹੁ।। ਔਰੁ ਪਥਰੁ ਕਾਹੇ ਕੌ ਦੇਹੁ।।
ਕੈ ਲਗੁ ਖਾਂਵਗੁ ਇਸ ਕਾ ਮੋਲੁ।। ਰਵਿਦਾਸ ਕਹਿਯਾ ਬਾਮਨ ਕੌ ਬੋਲੁ।।੧੮।।
ਦੋਹਰਾ।। ਵੇਚੇ ਹਾਸਲੁ ਕੁਛ ਨਹੀਂ ਹਮਰਾ ਇਹੁ ਰੁਜਗਾਰੁ।।
ਪਾਨਹੁ ਇਹੁ ਸੁਲੱਖਣਾ, ਇਸ ਸੌ ਹਮਰਾ ਪਿਯਾਰੁ।।੧੯।।
ਚੌਪਈ।। ਜਿਸ ਦਿਨਿ ਕਾ ਹਮਰੇ ਹਥਿ ਆਯਾ।। ਸੁਖ ਦਿਨਿ ਕਾਟੇ ਮਨ ਸੁਖੁ ਪਾਯਾ।।
ਰੋਟੀ ਕਪੜਾ ਬਣੇ ਮੁਥਾਹੁ।। ਕਿਚਰਕੁ ਕਰਸੀ ਮੋਲ ਨਿਬਾਹੁ।।
ਬਾਮਨੁ ਮਨ ਮਹਿ ਬਹੁਤਾ ਝੁਰੇ।। ਮੋਚੀ ਛਿਤਰ ਝਾਰੇ ਬੁਰੇ।।
ਕਿਤੇ ਉਪਾਇ ਦੇਵੈ ਮੁਝ ਏਹਿ।। ਜੋ ਚਾਹੇ ਸੋਈ ਕੁਛੁ ਲੇਹਿ।।੨੦।।

---
* ਇਥੇ 14 ਦੁਬਾਰਾ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਦੋਹਰਾ।। ਫੇਰਿ ਫੇਰਿ ਬਾਮਨੁ ਕਹੇ ਜੋ ਚਾਹੇ ਸੋ ਲੇਹੁ।।
ਹਾਥਿ ਜੋਰਿ ਬਿਨਤੀ ਕਰੇ ਇਹੁ ਪਾਹਨੁ ਮੁਝ ਦੇਹੁ।।੨੧।।
ਚੌਪਈ।। ਰ੍ਵਿਦਾਸੁ ਕਹੈ ਸੁਨੁ ਬਾਮਨੁ ਬੋਲੁ।। ਲਾਖ ਟਕਾ ਹੈ ਇਸ ਕਾ ਮੋਲੁ।।
ਏਤਾ ਦੇਇਸੁ ਇਸ ਕੋ ਲੇਇ।। ਏਤਾ ਮੋਲੁ ਕੌਣੁ ਕਹੁ ਦੇਇ।।
ਬਾਮਨੁ ਬੋਲੇ ਏਤਾ ਲੇਹੁ।। ਜੇ ਮੁਝ ਕੋ ਕਿਵ ਹੀ ਤੁਮ ਦੇਹੁ।।
ਮੁਕਰਿ ਪਯਾ ਕਹਿ ਕੈ ਰਵਿਦਾਸੁ।। ਮੈ ਤੋ ਏਵੈਂ ਕਰੌਂ ਬਿਲਾਸੁ।।੨੨।।
670/ੳ ਦੋਹਰਾ।। ਲੱਖੁ ਟਕਾ ਤੂ ਦੇਤੁ ਹੈ ਕੋਈ ਗੁਣੁ ਇਸੁ ਮਾਹਿ।।
ਗੁਣਵੰਤਾ ਐਸਾ ਭਲਾ ਦੇਵਣ ਜੋਗਾ ਨਾਂਹਿ।।੨੩।।
ਸੋਰਠਾ।। ਰਵਿਦਾਸ ਨ ਸੱਕੈ ਦੇਇ ਬਾਮਨੁ ਛਡਿ ਨ ਸਕਈ।।
ਲਾਖੁ ਟਕਾ ਲੇ ਲੇਇ ਫੇਰਿ ਫੇਰਿ ਬਾਮਨੁ ਕਹੈ।।੨੪।।
ਚੌਪਈ।। ਬਾਮਨੁ ਬੋਲੇ ਲੇਵਹੁ ਲਾਖੁ।। ਪੱਥਰੁ ਦੇਨਾ ਮੁਖ ਤੇ ਆਖੁ।।
ਰਿਵਦਾਸੁ ਨ ਦੇਵੈ ਕੈ੍ ਪਿਯਾਰੁ।। ਕਿਵ ਕਰ ਵੇਚਿ ਦੇਉ ਰੁਜਗਾਰੁ।।
ਇਹੁ ਚੰਗਾ ਪਥਰੁ ਹੋਗ ਅਮੋਲੁ।। ਤਾ ਤੂ ਏਤਾ ਦੇਵਹਿ ਮੋਲੁ।।
ਹਮੇ ਨ ਜਾਣਹਿ ਇਸ ਕੀ ਸਾਰ।। ਤੈ ਕੀਮਤਿ ਪਾਈ ਅਸੀ ਗ੍ਵਾਰ।।੨੫।।
ਦੋਹਰਾ।। ਕਹਹਿ ਪੂਤ ਰਿਵਦਾਸ ਕੇ ਅਰੁ ਫੁਨਿ ਬੋਲੀ ਨਾਰਿ।।
ਲਾਖੁ ਟਕਾ ਦੇਤਾ ਤੁਝੇ, ਹੋਤਾ ਮਿੰਨਤਿਦਾਰ।।੨੬।।
ਚੌਪਈ।। ਨਾਰੀ ਪੂਤ ਕਹਨਿ ਤਬ ਲਾਗੇ।। ਕਉਂ ਨਾ ਲੇਵਹਿ ਮੋਲਿ ਅਭਾਗੇ।।
ਤੂ ਕਿਆ ਮਾਗਹਿ ਕਜ ਸ੍ਵਾਰੇ।। ਲਾਖੁ ਟਕਾ ਬਹੁ ਬਿਨੈ ਉਚਾਰੇ।।
ਤੂ ਪ੍ਰੇਮਸੁਰ ਤੇ ਕਿਆ ਭਾਲਹਿ।। ਸਾਹਿਬ ਕਾ ਭਉ ਕਿਉ ਨ ਸਮਾਲਹਿ।।
ਸੁਤਿ ਜੁਵਤੀ ਜੋ ਕਹੀ ਸੁ ਮਾਨੀ।। ਮ ਕਿਯਾ ਕਰੌ ਜ ਤੁਮ ਕੋ ਭਾਨੀ।।
ਬਾਮਨ ਪਾਹਨੁ ਲਯਾ ਉਠਾਇ।। ਲਾਖੁ ਟਕਾ ਤਿਸੁ ਦਯਾ ਸੁਭਾਇ।।੨੭।।
ਦੋਹਰਾ।। ਲੈ ਗਯੋ ਘ੍ਰ ਕੋ ਬ੍ਰਹਮਨੋ ਹੋਇ ਬਹੁਤੁ ਖੁਸਹਾਲੁ।।
ਜਾਨੈ ਮੈ ਕੁਛੁ ਲਹਿ ਨਯਾ ਬਡੋ ਥੋਕੁ ਧਨੁ ਮਾਲੁ।।੨੮।।
ਚੌਪਈ।। ਜੈਸੇ ਰੰਕੁ ਪਾਇ ਘਨੁ ਰਾਜੀ।। ਬਾਲਕੁ ਜੈਸੇ ਲੈ ਕ੍ਰ ਬਾਜੀ।।
ਮਾਤ ਪਿਤਾ ਸੁਤੁ ਪਾਇ ਖੁਸਾਲੀ।। ਸੁੰਦਰੁ ਭਰਤਾ ਦੇਖੇ ਬਾਲੀ।।
ਤ੍ਰਿਖਾਵੰਤੁ ਜਿਉ ਪਾਵੈ ਪਾਨੀ।। ਰਾਮ ਕਥਾ ਸੁਨਿ ਭਗਤੁ ਗਿਯਾਨੀ।।
ਤੈਸੇ ਬ੍ਰਿਪਿ ਭਯਾ ਅਹਿਲਾਦੁ।। ਜੈਸੇ ਭੂਖਾ ਪਾਇ ਆਨਾਜੁ।।੨੯।।
ਦੋਹਰਾ।। ਲੈ ਦਿਜਿ ਨੀਰ ਨਵਾਲਿਆ ਪਟੰਬ੍ਰ ਦੇ ਪਹਿਰਾਇ।।

ਬਿਧਿ ਸੰਜੁਗਤਿ ਪੂਜਾ ਕ੍ਰੇ ਮੁਰਲੀ ਝਾਲਰ ਵਾਇ॥੩੦॥
ਚੌਪਈ॥ ਠਾਕੁਰੁ ਕੋ ਬਿਧਿ ਸੇ ਨੌਲਾਏ॥ ਚੰਦਨੁ ਅਗਰੁ ਕਪੂਰੁ ਚਢਾਏ॥
670/ਅ ਲੈ ਪ੍ਰਸਾਦੁ ਪੁਨ ਭੋਗੁ ਲੱਗਾਵੈ॥ ਧਿਆਨ ਕਰੇ ਕੂ ਘੰਟਾ ਵਾਵੈ॥
ਕਰੈ ਡੰਡੋਤਾ ਬਹੁ ਪ੍ਰਕਾਰ॥ ਨਮਸਕਾਰੁ ਕਰ ਬਾਰੰਬਾਰ॥
ਬਾਮਨ ਪੂਜੇ ਸਾਲਗਿਰਾਮ॥ ਕਰੇ ਆਰਤੀ ਜਾਨੇ ਰਾਮੁ॥੩੧॥
ਦੋਹਰਾ॥ ਤੋ ਨਿਸਿ ਸੁਪਨੈ ਬੋਲਿਆ ਆਈ ਦਿਜਹਿ ਅਵਾਜ॥
ਜਹ ਤੇ ਆਂਦਾ ਡਾਰੁ ਤਹ, ਤੁਧ ਆਂਦਾ ਕਿਤੁ ਕਾਜ॥੩੨॥
ਚੌਪਈ॥ ਤੂ ਮੁਝ ਕੌ ਕਾਹੇ ਕੌ ਲਿਯਾਯਾ॥ ਬਾਮਨੁ ਸੁਪਨੈ ਮਾਂਹਿ ਬੁਲਾਯਾ॥
ਤੂ ਮੁਝ ਕੌ ਡਾਰਿ ਆਉ ਉਤਿ ਠਾਇ॥ ਜਹ ਤੇ ਆਂਦਾ ਤਹਾ ਟਿਕਾਇ॥
ਬਾਮਨੁ ਬੋਲੈ ਸੁਪਨੈ ਮਾਂਹਿ॥ ਹਮਰੀ ਸੇਵਾ ਤਜ ਕਤ ਜਾਇ॥
ਠਾਕੁਰ ਕਹੈ ਕੀ ਸੇਵ ਕਮਾਵਹਿ॥ ਬਾਮਨੁ ਦੁਇ ਕਰ ਜੋਰ ਸੁਨਾਵਹਿ॥੩੩॥
ਦੋਹਰਾ॥ ਚੰਦਨ ਚੋਆ ਅਰਗ ਜਾ ਏਹੁ ਚਢਾਵੋ ਤੋਹਿ॥
ਮੇਰੀ ਸੇਵਾ ਛਾਡਿਤਾ ਕਿਯਾ ਸੁਖ ਦੇਵਹਿ ਓਹ॥੩੪॥
ਚੌਪਈ॥ ਠਾਕੁਰ ਬੋਲੇ ਸੁਨਿ ਦਿਜਿ ਦੇਵ॥ ਓਹ ਜੁ ਕਰਤਾ ਹਮਰੀ ਸੇਵ॥
ਛਿੜ੍ਹੂ ਝਾੜੇ ਸੋ ਘੰਟੇ ਵਾਜੇ॥ ਧੂਰ ਪਰੇ ਅੰਬੀਰ ਬਿਰਾਜੇ॥
ਕੱਚੇ ਪੱਕੇ ਕਾਟੇ ਚਾਮ॥ ਓਹੁ ਪਟੰਬਰ ਹਮਰੇ ਕਾਮ॥
ਤੁਮਰੀ ਸੇਵ ਨ ਮੋਹਿ ਸੁਖਾਵੈ॥ ਉਸੀ ਕੀ ਸੇਵਾ ਮੁਝ ਕੌ ਭਾਵੈ॥੩੫॥
ਦੋਹਰਾ॥ ਸਮਝਿ ਕਰਹਿ ਜੋ ਬ੍ਰਹਮਣਾ ਤਾ ਮੁਝਿ ਆਵਹਿ ਡਾਰਿ॥
ਮੁਝ ਕੌ ਰਾਜੀ ਰਾਖਨਾ ਹਮਰੀ ਕਹੀ ਬਿਚਾਰਿ॥੩੬॥
ਚੌਪਈ॥ ਬਾਮਨੁ ਬੋਲੈ ਦੀਨ ਦਿਆਰ॥ ਤੁਝੇ ਨ ਸਾਕੋ ਊਹਾ ਡਾਰ॥
ਸੁਨੁ ਰੇ ਬਾਮਨੁ ਬੋਲੇ ਸੋਇ॥ ਧਨੁ ਦੇਵੋਂਗਾ ਤੁਮਰਾ ਖੋਇ॥
ਨਿਰਧਨੁ ਹੋਇ ਕਹਾਂ ਦੁਖੁ ਪਾਵਹਿ॥ ਮੁਝ ਕੋ ਕਿਉਂ ਨ ਤਹਾਂ ਪਹੁਚਾਵਹਿ॥
ਬਾਮਨੁ ਬੋਲੇ ਸੁਨੁ ਪ੍ਰਭ ਦਯਾਲ॥ ਭਾਵੈ ਨਿਰਧਨੁ ਕਰਹੁ ਕੰਗਾਲੁ॥੩੭॥
ਦੋਹਰਾ॥ ਤੁਝੇ ਨ ਛੋੜੇ ਠੌਰ ਉਤਿ ਭਾਵੈ ਤਨੁ ਧਨੁ ਜਾਉ॥
ਜਿਉ ਰਾਖਹਿ ਤਿਵ ਹੀ ਰਹੋਂ ਜਪੋਂ ਤਿਹਾਰਾ ਨਾਉ॥੩੮॥
ਚੌਪਈ॥ ਬ੍ਰਹਮਣ ਕਾ ਧਨੁ ਜਾਤਾ ਰਹਿਯਾ॥ ਸੁਪਨ ਮਾਂਹਿ ਠਾਕੁਰ ਪੁਨ ਕਹਿਯਾ॥
ਕਿਉਂ ਰੇ ਬ੍ਰਹਮਨ ਧਨ ਤੇ ਗਯਾ॥ ਅਬ ਤੋ ਰੰਕੁ ਨਿਰਧਨੀ ਭਯਾ॥
671/ੳ ਅਜੋ ਭਿ ਡਾਰਿ ਆਉ ਉਤਿ ਠੌਰਿ॥ ਨਹਿ ਤ ਪਾਵਹਿਗਾ ਦੁਖੁ ਔਰ॥

ਬਾਮਨੁ ਕਹੈ ਕਰਹਿ ਸੁ ਹੋਇ॥ ਤੁਝ ਕੌ ਛੋਡਿ ਨ ਸਾਕੌ ਕੋਇ॥੩੯॥
ਦੋਹਰਾ॥ ਊਹਾ ਤੁਝੇ ਨਾ ਡਾਰਊ ਤੁਮਰੀ ਜਿਵੇ ਰਜਾਇ॥
ਜੋ ਤੁਧੁ ਭਾਵੈ ਸੋ ਕਰਹੁ, ਜੁ ਪ੍ਰੀ ਹਮਾਰੇ ਭਾਇ॥੪੦॥
ਚੌਪਈ॥ ਤੁਮਰੇ ਪੁੱਤਰ ਦੋਵੈਂ ਮਾਰੌਂ॥ ਨਾਂਹਿ ਮੁਝ ਕੌ ਊਹਾਂ ਡਾਰੌ॥
ਏਹਿ ਨ ਮਾਨੀ ਬਾਮਨੁ ਬਾਤਿ॥ ਬਾਮਨ ਕੇ ਮੂਏ ਦੂਇ ਤਾਤਿ॥
ਪੁਨ ਸੁਪਨੇ ਮਹਿ ਬਾਨੀ ਆਈ॥ ਬਾਮਨ ਕੌ ਠਾਕੁਰ ਸਮਝਾਈ॥
ਅਬ ਤੌਂ ਮੂਏ ਪੂਤ ਕਿਵ ਤੇਰੇ॥ ਕਿਵ ਜਿਨਿ ਲਾਗਹਿ ਆਖੇ ਮੇਰੇ॥੪੧॥
ਦੋਹਰਾ॥ ਬਾਮਨੁ ਬੋਲੀ ਬੇਨਤੀ ਤੁਝੇ ਨ ਸਾਕੌ ਤਿਯਾਗਿ॥
ਜੋ ਤੁਧੁ ਭਾਵੈ ਸੋ ਭਲੀ ਲਿਖੀ ਹਮਾਰੇ ਭਾਗਿ॥੪੨॥
ਚੌਪਈ॥ ਠਾਕੁਰ ਬੋਲੇ ਸੁਨਿ ਦਿਜ ਰਾਇ॥ ਜੋਰੂ ਤੁਮਰੀ ਅਬ ਮਰਿ ਜਾਇ॥
ਬਾਮਨੁ ਬੋਲੈ ਹੁਣਿ ਮਰਿ ਜਾਊ॥ ਤੁਮ ਕੌ ਛੋਡਿ ਕਹੌ ਕਤ ਜਾਂਊ॥
ਤਬ ਦਿਜ ਕੀ ਜੋਰੂ ਮਰਿ ਗਈ॥ ਬਾਮਨ ਕੇ ਸੰਗਿ ਐਸੀ ਭਈ॥
ਬਾਮਨੁ ਇਕੁ ਤਿਲੁ ਮੁਖੁ ਨ ਮੋੜੇ॥ ਠਾਕੁਰ ਜਿਵ ਕਿਵ ਤੋੜਿਯਾ ਲੋੜੇ॥੪੩॥
ਦੋਹਰਾ॥ ਠਾਕੁਰੁ ਬੋਲੇ ਬਾਮਨਾ ਅਬ ਤੇ ਭਯੋਹ ਫਕੀਰੁ॥
ਹਮਰੀ ਆਖੀ ਮਾਨਿ ਲੈ ਨਾਹਿ ਤਜਾ ਗੁ ਸਰੀਰੁ॥੪੪॥
ਚੌਪਈ॥ ਅਜੇ ਭਿ ਛਾਡਿ ਆਉ ਉਤਿ ਜਾਇ॥
ਨਾਂਹਿ ਤ ਦੇਹਿ ਵਿਗਾੜਿ ਤੁਧੁ ਜਾਇ॥
ਜੋ ਤੁਧੁ ਭਾਵੈ ਸੋ ਕੁਛੁ ਕਰੌ॥ ਤੁਝ ਕੌ ਊਹਾਂ ਜਾਇ ਨ ਧਰੌ॥
ਵਿਗੜਿ ਗਈ ਤਬ ਦਿਜ ਕੀ ਦੇਹਿ॥ ਜਿਦ ਜਿਨਿ ਛਾਡੇ ਬਾਮਨੁ ਏਹਿ॥
ਕਿਉਂ ਰੇ ਬਾਮਨ ਅਬ ਤੇ ਮਾਨੁ॥ ਛੋਡਿ ਆਉ ਮੁਝ ਉਡੇ ਦੁਕਾਨ॥੪੫॥
ਦੋਹਰਾ॥ ਖਲੀਰੀ ਥਾਇ ਨ ਪਾਵਦਾ, ਕੁੱਠੀ ਪਾਵੈ ਥਾਇ॥
ਏਸਿ ਬਾਤ ਕੌ ਆਖਿਯਾ, ਦੇਖਿ ਲੇਹੁ ਮਨੁ ਲਾਇ॥੪੬॥
ਚੌਪਈ॥ ਬਾਮਨੁ ਸਿਰ ਤੇ ਗਯਾ ਪਰੇਰੇ॥ ਅਜਹੂ ਠਾਕੁਰੁ ਚਿਤੁ ਨ ਫੇਰੇ॥
ਬਾਮਨ ਕੀਨੀ ਫੁਨਿ ਅਰਦਾਸਿ॥ ਸੁਪਨੇ ਭੀਤਰ ਠਾਕੁਰ ਪਾਸਿ॥
671/ਅ ਤੁਝ ਕੌ ਛਾਡੋ ਮੈ ਕਿਆ ਕਰੌ। ਕਿਉਂ ਕਰਿ ਮੋਚੀ ਕੈ ਘਰ ਧਰੌਂ॥
ਸੁਨ ਰੇ ਬਾਮਨ ਕਹੌਂ ਪੁਕਾਰ॥ ਤੁਝ ਕੌ ਦੇਵਗੁ ਨਰਕਿ ਮਝਾਰ॥
ਕੁੰਭੀ ਨਰਕਿ ਮਾਂਹਿ ਤੁਝ ਦੇਉ॥ ਡਰਪਿਯਾ ਬਾਮਨੁ ਫੁਨ ਸੁਨ ਏਉ॥੪੭॥

ਦੋਹਰਾ।। ਇਹ ਬਚ ਸੁਨਿ ਕੈ ਡਰਪਿਆ ਮਾਨ ਲਈ ਤਬ ਬਾਤਿ।।
ਨਰਕੁ ਕਬੂਲ ਨ ਕਰਿ ਸਕੈ ਮੁਈ ਨਾਰ ਧਨੁ ਤਾਤਿ।।੪੮।।
ਚੌਪਈ।। ਬਾਮਨੁ ਗਯਾ ਰਿਵਦਾਸ ਦੁਆਰਿ।। ਅਪਨੀ ਸਿਲਾ ਲੇ ਲੇਹੁ ਚਮਿਯਾਰ।।
ਲਾਖ ਟਕਾ ਹਮਰਾ ਦੇ ਦੇਹੁ।। ਅਪਨਾ ਪਾਹਨੁ ਹਮ ਤੇ ਲੇਹੁ।।
ਰਿਵਦਾਸੁ ਕਹੇ ਤੂ ਸਿਯਾਨਾ ਹੋਹੁ।। ਸੁਨ ਕੇ ਲੋਕੁ ਹਸੈਗਾ ਤੋਹੁ।।
ਲਾਖ ਟਕਾ ਪਾਹੁਨ ਕਾ ਮੋਲ।। ਕਿਸੇ ਸੁਨਾਵਹੁ ਖਾਂ ਤੁਮ ਬੋਲ।।੪੯।।
ਦੋਹਰਾ।। ਕਹਿ ਰਿਵਦਾਸੁ ਸੁਨੁ ਬਾਮਨਾ ਪਾਹੁਨ ਬਿਕ ਨ ਲਾਖ।।
ਲਾਲ ਰਤਨ ਕੋ ਮੋਲੁ ਯਹਿ, ਕੌਨ ਭਰੇਗਾ ਸਾਖ।।੫੦।।
ਚੌਪਈ।।ਬਾਮਨੁ ਡਰਿਯਾ ਬਹੁਰਿ ਨ ਬੋਲੇ।। ਮਤੁ ਇਹੁ ਮਾਂਗੇ ਲਾਲ ਅਮੋਲੇ।।
ਕਿਵ ਕਰਿ ਡਾਰੋ ਡਾਰ ਨ ਸਾਕੈ।। ਅਪਨੇ ਮਨ ਮਹਿ ਬਾਮਨੁ ਤਾਕੈ।।
ਨਿਸਿ ਕੋ ਸੋਇ ਗਏ ਜਬ ਲੋਗ।। ਬਾਮਨੁ ਲੈ ਚਲਿਯੋ ਉਸਿ ਜੋਗ।।
ਰਿਵਦਾਸ ਭਕਤਾ ਘੁ ਆਯੋ ਡਾਰਿ।। ਘਰਿ ਦਰਿ ਕੈ ਵਹਿ ਅੰਦਰਿ ਵਾਰਿ।।੫੧।।
ਦੋਹਰਾ।। ਉਠਿ ਸਵੇਰੇ ਨਿਰਖਿਆ ਇਹੁ ਕਿਆ ਪਰਿਯਾ ਆਇ।।
ਪਯਾ ਪਲੇਟਿਯਾ ਘਰਿ ਬਿਖੇ, ਨਿਕਟਿ ਖਲੋਏ ਜਾਇ।।੫੨।।
ਚੌਪਈ।।ਰ੍ਵਿਦਾਸ ਨਿਹਾਰੇ ਚੀਰ ਉਤਾਰਿ।। ਓਹ ਪਾਹੁਨੁ ਲਯਾ ਨਿਹਾਰਿ।।
ਕਿਸੁ ਨੈ ਆਂਦਾ ਕਿਵ ਕੁ ਆਯਾ।। ਰ੍ਵਿਦਾਸ ਭਗਤੁ ਮਨ ਮਹਿ ਬਿਗਸਾਯਾ।।
ਆਰਭਟੀ ਪੂਜਾ ਕੀ ਦੇਖੀ।। ਸਮਗ੍ਰੀ ਸੇਵ ਕਰਨ ਕੀ ਪੇਖੀ।।
ਤਿਸੇ ਤਰਾਪੁਨ ਲਯਾ ਲਪੇਟਿ।। ਅਬ ਤੇ ਸੇਵ ਨ ਸਾਕੋ ਮੇਟਿ।।੫੩।।
ਦੋਹਰਾ।। ਸਭ ਬਿਧਿ ਪੂਜਾ ਕੀ ਗਹੀ ਤਿਤੇ ਤਰਾ ਰਿਵਦਾਸ।।
ਪੂਜਾ ਪਾਹੁਨ ਕੀ ਕਰੈ, ਮਨ ਮਹਿ ਬਹੁਤ ਹੁਲਾਸ।।੫੪।।
672/ੳ ਚੌਪਈ।। ਲੈ ਤੀਰਥਿ ਘਰ ਬਾਹਰਿ ਗਯਾ।। ਪੂਜਾ ਮੈ ਅਪਨਾ ਚਿਤੁ ਦਯਾ।।
ਤੀਰਥ ਮਹਿ ਇਸਨਾਨੁ ਕਰਾਯਾ।। ਚੋਆ ਚੰਦਨੁ ਕੁਸਮੁ ਚੜਾਯਾ।।
ਫੂਲ ਮਾਲ ਲੈ ਗਲਿ ਮਹਿ ਪਾਈ।। ਚੀਰ ਉਢਾਏ ਠਾਕੁਰ ਤਾਈ।।
ਮਹਾਂ ਪਵਿੱਤਰ ਪੂਜਾ ਕਰੈ।। ਮਨ ਮਹਿ ਅਧਿਕ ਸਰਧਾ ਲੈ ਧਰੈ।।੫੫।।
ਦੋਹਰਾ।। ਮਹਾਂ ਪਵਿੱਤਰ ਵੈਸਨੋ ਕਰਤਿ ਜਿਵੈ ਹੀ ਸੇਵ।।
ਤਿਵੈ ਕਰੇ ਰਿਵਦਾਸੁ ਨਿਤਿ ਗਹੀ ਇਹੀ ਮਨ ਟੇਵ।।੫੬।।
ਸੋਰਠਾ।। ਛੋਡੇ ਕਰਮ ਗਲੀਜ, ਨੀਚ ਜਨਮ ਕੇ ਕਰਤ ਜੋ।।
ਜਾਇ ਨ ਬੀਜਿਯਾ ਬੀਜ, ਪੂਰਬਲੇ ਭਵ ਭਗਤ ਕਾ।।੫੭।।

ਚੌਪਈ।। ਕੱਚੇ ਪੱਕੇ ਚਮੜੇ ਕਾਟੇ।। ਸੋ ਸਗਰੇ ਹੀ ਮਨ ਤੇ ਸਾਟੇ।।
ਮਲੇਛ ਕ੍ਰਮ ਸਗਲੇ ਅਬ ਤਿਯਾਗੇ।। ਤੌ ਠਾਕੁਰ ਕੀ ਸੇਵਾ ਲਾਗੇ।।
ਕਾਚੇ ਚਮੜੇ ਕਾਟੈ ਆਇ।। ਓਹੇ ਹਾਥਿ ਲਗਾਵੈ ਜਾਇ।।
ਇਹਿ ਬਿਧਿ ਜਾਨ ਤਿਆਗੀ ਕਾਰ।। ਠਾਕੁਰ ਸੇਵ ਲਈ ਉਰਧਾਰ।।੫੮।।
ਦੋਹਰਾ।। ਸੇਵ ਕਰਤਿ ਬਹੁ ਦਿਨਿ ਭਏ ਬਾਮਨ ਉਠੀ ਗਿਲਾਂਨਿ।।
ਪਾਹਨੁ ਮੋਚੀ ਲੈ ਲਯਾ, ਕੈ ਲੀਨੋ ਕਿਨਿ ਆਂਨਿ।।੫੯।।
ਚੌਪਈ।। ਬਾਮਨੁ ਆਯਾ ਲੈਨੇ ਸਾਰ।। ਬੂਝੇ ਸੁਨੁ ਭਾਈ ਚਮਿਆਰ।।
ਮੋ ਤੇ ਪਾਹੁਨੁ ਲੇ ਗਯੋ ਕੋਇ।। ਅਕੈ ਕਹੂੰ ਵਹੁ ਗਿਰਿਆ ਹੋਇ।।
ਬਾਮਨ ਪਹਿ ਬੋਲੇ ਰਵਿਦਾਸ।। ਉਹੁ ਪਾਹਨੁ ਹੈ ਹਮਰੇ ਪਾਸਿ।।
ਭਲੀ ਭਈ ਤੁਮਰੇ ਹਥਿ ਆਯਾ।। ਮੈ ਕੋ ਖਬੁ ਨ ਕਹਾਂ ਗਵਾਯਾ।੬੦।।
ਦੋਹਰਾ।। ਬਾਮਨੁ ਬੋਲੇ ਭਲਾ ਜੀ ਮੋ ਕੌ ਦਰਸੁ ਕਰਾਇ।।
ਅਬ ਤੋ ਠਾਕੁਰੁ ਸੈਨ ਮਹਿ ਸਾਕੋ ਨਾਹਿ ਜਗਾਇ।।੬੧।।
ਚੌਪਈ।। ਜਬ ਜਾਗਹਿਗੇ ਪੁਰਖ ਦਿਆਲ।। ਤਬ ਤੁਮ ਆਇ ਜਾਹੁ ਤਤਕਾਲ।।
ਤਬ ਠਾਕੁਰ ਕਾ ਦਰਸਨੁ ਹੋਗੁ।। ਰ੍ਵਿਦਾਸੁ ਕਹੈ ਇਵ ਬ੍ਰਾਮਨ ਜੋਗੁ।।
ਬਾਮਨੁ ਹੋਇ ਰਹਿਯਾ ਹੈਰਾਨੁ।। ਇਸ ਕੌ ਕੈਸੇ ਆਈ ਜਾਨ।।
672/ਅ ਨੀਚ ਜਾਤਿ ਜਨਮੁ ਚਮਿਆਰ।। ਠਾਕੁਰ ਕੀ ਕਿਆ ਜਾਨੈ ਸਾਰ।।੬੨।।
ਦੋਹਰਾ।। ਸਾਧੁ ਕਹੌ ਰਿਵਦਾਸ ਤੁਮ ਬਾਮਨੁ ਬੂਝੀ ਬਾਤਿ।।
ਤੂ ਇਸ ਕੀ ਵਿਧਿ ਜਾਨਤਾ ਆਖਿ ਸੁਨਾਵਹੁ ਵਾਤਿ।।੬੩।।
ਚੌਪਈ।। ਤੈ ਇਸੁ ਕੀ ਵਿਧਿ ਕਿਉ ਕਰ ਪਾਈ।। ਪਾਹੁਨੁ ਹੈ ਕੈ ਠਾਕੁਰੁ ਭਾਈ।।
ਕਹਿ ਰ੍ਵਿਦਾਸ ਹੌ ਕਛੂ ਨ ਜਾਨੌ।। ਸੁਨਿ ਸੁਨਿ ਸੇਵਾ ਪੂਜਾ ਠਾਨੋ।।
ਜਿਉ ਦ੍ਵਿਜ ਸੇਵਾ ਕਰਹਿ ਬਨਾਇ।। ਮੈ ਭੀ ਸੇਵਾ ਕਰਹੋ ਸਾਇ।।
ਜਿਵੈਂ ਵੈਸਨੋ ਪੁਜਹਿ ਦੇਵ।। ਤਿਤੁ ਵਿਧਿ ਹੌ ਭੀ ਕਰਹੋ ਸੇਵ।।੬੪।।
ਦੋਹਰਾ।। ਚੰਦਨ ਕੇਸਰ ਅਰਚ ਕੈ, ਬਸਤਰ ਦੇਉ ਉਚਾਇ।।
ਦੇਖਿ ਦੇਖਿ ਸੇਵਾ ਕਰੌ, ਸਾਚੀ ਕਹੌ ਸੁਨਾਇ।।੬੫।।
ਚੌਪਈ।। ਰਵਿਦਾਸ ਕਹੈ ਇਵ ਬਾਮਨ ਤਾਈ।।
ਇਸੁ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਮੁਝ ਇਹੁ ਮਤਿ ਪਾਈ।।
ਅਬ ਲਾਗੇ ਕਰਨੇ ਇਸਨਾਨੁ।। ਇਹ ਜਾਨਹੁ ਸਭੁ ਇਸਕਾ ਦਾਨ।।
ਕੁਚੀਲ ਕਰਮ ਡਾਰ ਸਭ ਦਏ।। ਐਸੇ ਸੁਕਿਰਤਿ ਇਸ ਤੇ ਭਏ।।

ਓਹੁ ਬਾਮਨੁ ਭੈ ਚਕ੍ਰਤੁ ਭਯਾ।। ਧਨੁ ਧਨ ਠਾਕੁਰ ਤੁਮਰੀ ਮਯਾ।।੬੬।।
ਦੋਹਰਾ।। ਧਨੁ ਧਨੁ ਕਹਿਤਾ ਬ੍ਰਹਮਨੌ, ਹੋਇ ਗਯਾ ਬਿਸਮਾਦੁ।।
ਸੇਵਾ ਸਾਲਿਗਰਾਮ ਕੀ ਜਾਤਿ ਚਮਾਰ ਬਿਖਿਯਾਦ।।੬੭।।
ਸੋਰਠਾ।। ਧਨੁ ਰਾਮਾ ਧਨੁ ਰਾਮ ਜਾਤ ਜਨਮੁ ਜਿਨਿ ਨਿਰਖਾਈ।।
ਆਪਿ ਸਵਾਰੇ ਕਾਮ, ਜਿਸ ਪਰ ਕਿਰਪਾ ਧਾਰਦਾ।।੬੮।।
ਚੌਪਈ।। ਜਦਿ ਜਾਇ ਕਰ ਬਾਮਨੁ ਦੇਖੇ।। ਰ੍ਵਿਦਾਸ ਭਕਤ ਕੀ ਸੇਵਾ ਪੇਖੇ।।
ਪ੍ਰਮ ਵੈਸਨੌ ਸੇਵਹਿ ਜੈਸੇ।। ਰਿਵਦਾਸੁ ਭਕਤੁ ਭੀ ਪੂਜੈ ਤੈਸੇ।।
ਆਦਿ ਅੰਤਿ ਇਸਹੀ ਕਾ ਠਾਕੁਰੁ।। ਰਿਵਦਾਸ ਮਨੋ ਸਦਹੀ ਕਾ ਚਾਕੁਰੁ।।
ਬ੍ਰਹਮਨੁ ਨਿਰਖਿ ਭਯਾ ਹੈਰਾਤ।। ਕੁਦਰਤਿ ਦੇਖੇ ਕ੍ਰੈ ਗਿਰੀਆਤ।।੬੯।।
ਦੋਹਰਾ।। ਜਦਿ ਰਿਵਦਾਸ ਕਰਿ ਉਠਿਯਾ ਸਾਲਿਗਰਾਮ ਕੀ ਸੇਵ।।
ਬੁਲਾਇ ਲਯਾ ਤਬ ਨਿਕਟਿ ਨਿਜ, ਦਰਸੁ ਦੇਖਿ ਦਿਜ ਦੇਵ।।੭0।।
673/ੳ ਚੌਪਈ।। ਨਿਕਟਿ ਬੈਠਿ ਕਰ ਕਰੇ ਬਖਾਨੁ।। ਤੋਹਿ ਪਛਾਤਾ ਉਹੀ ਪਖਾਨੁ।।
ਉਹੀ ਪਾਹੁਨੁ ਹੈਗਾ ਏਹਿ।। ਤੈ ਤੂ ਮੁਝ ਕੌ ਫੁਨਿ ਇਹੁ ਦੇਹਿ।।
ਤਬ ਰਿਵਦਾਸੁ ਕਹਤ ਇਵ ਭਯਾ।। ਓਹੁ ਵਖਤੁ ਸੁਆਮੀ ਚਲਿ ਗਯਾ।।
ਅਬ ਇਸ ਕੌ ਮੁਝ ਦੇ ਨ ਸਾਕੌਂ।। ਆਠ ਪਹਰਿ ਇਸ ਕੀ ਢਲਿ ਤਾਕੌ।।੭੧।।
ਦੋਹਰਾ।। ਬਾਮਨੁ ਬੋਲੈ ਸਾਧ ਸੁਨੁ ਇਹ ਤੁਧ ਪੈ ਕਿਰਪਾਲੁ।।
ਜਿਵ ਕੀ ਤਿਉ ਤੁਝ ਕੌ ਕਹੌ ਜਿਉ ਆਯਾ ਕਰਿ ਹਾਲੁ।।੭੨।।
ਸੋਰਠਾ।। ਤੁਧ ਪਰ ਮਹਾਂ ਦਯਾਲ ਅਪਨੀ ਬਿਧਿ ਸਭ ਕਹਿ ਦਈ।।
ਰਹਿਯਾ ਸੇਵ ਹੌਂ ਘਾਲ ਆਯਾ ਜੋਰੇ ਜੌਰਿ ਕਰਿ।।੭੩।।
ਚੌਪਈ।। ਐਸੀ ਕਰ ਆਯਾ ਮੁਝ ਸਾਥਿ।। ਤੁਮ ਉਪਰਿ ਹੈ ਕਿਰਪਾ ਨਾਥ।।
ਮੁਝ ਉਪ੍ਰ ਭੀ ਦਯਾ ਕ੍ਰਾਈਅਹੁ।। ਠਾਕੁਰ ਤੇ ਮੁਝ ਕੌ ਬਖਸਾਈਅਹੁ।।
ਤਬ ਲਾਗਾ ਬਹੁ ਸੇਵਾ ਕਰਨੈ।। ਠਾਕੁਰ ਕੀ ਅਤ ਉਪਮਾ ਬਰਨੇ।।
ਠਾਕੁਰ ਜਾਣਿ ਲਿਯਾਇਨਿ ਬੂਝਾ।। ਇਸਿ ਕੌ ਆਇ ਪਰੀ ਅਬ ਸੂਝਾ।।੭੪।।
ਦੋਹਰਾ।। ਸਾਵਧਾਨ ਠਾਕੁਰੁ ਕਹੈ ਬਾਮਨ ਬੂਝਹੁ ਜਾਇ।।
ਹਮਰੀ ਸੇਵਾ ਤੌ ਕਰਹੁ ਉਸ ਤੇ ਲਹੁ ਪਰਤਾਇ।।੭੫।।
ਸੋਰਠਾ।। ਸੁਨ ਤਾਹੈਂ ਇਕਿ ਬਾਤਿ ਕਹਿ ਠਾਕੁਰੁ ਰਿਵਦਾਸ ਕੌ।।
ਧਨ ਨਾਰੀ ਤਿਸੁ ਤਾਤਿ, ਬਾਮਨ ਕਾ ਸਭੁ ਕੁਛੁ ਗਯਾ।।੭੬।।
ਚੌਪਈ।। ਐਸੀ ਹੀ ਤੁਮ ਸੇਤੀ ਕਰੌਂ।। ਬਾਮਨ ਜਿਉ ਸਭ ਹੀ ਕੁਛ ਹਰੌਂ।।

ਨਾਤਰ ਹਮਰਾ ਛੋਡੁ ਖਿਆਲੁ॥ ਮੇਰੀ ਕਹੀ ਮਾਨੁ ਤਤਕਾਲ॥
ਮੇਰੀ ਸੇਵਾ ਮਤੁ ਤੂ ਕਰਹਿ॥ ਨਾਹਿ ਤ ਅਪਨਾ ਕੀਤਾ ਭਰਹਿ॥
ਤਬ ਬਾਨੀ ਬੋਲੀ ਰਵਿਦਾਸ॥ ਦੋ ਕਰਿ ਜੋਰਿ ਕਰੀ ਅਰਦਾਸਿ॥੭੭॥
ਦੋਹਰਾ॥ ਤੁਮਹਿ ਨ ਸਾਕੌ ਛੋਡਿ ਅਬ ਭਾਵੈ ਤਨੁ ਧਨੁ ਜਾਉ॥
ਠਾਕੁਰ ਜੀ ਫੁਨਿ ਕਹਤ ਹੈ, ਮੋ ਸੌ ਨਾ ਮਨੁ ਲਾਉ॥੭੮॥
ਚੌਪਈ॥ ਤੁਮਹਿ ਚਰਨ ਅਰਬਿੰਦ ਭੌਰੁ ਮਨੁ॥ ਪਾਠ ਕਰਤਿ ਪਾਯੋ ਰਾਮ ਧਨੁ॥
ਠਾਕੁਰੁ ਕਹੈ ਸਭੋ ਕੁਛ ਲੇਵਾ॥ ਮਤੁ ਤੂ ਕਰਸਹਿ ਹਮਰੀ ਸੇਵਾ॥
673/ਅ ਸੰਪਤਿ ਸੁਤ ਅਰਧੰਗੀ ਮਾਯਾ॥ ਤੇਰਾ ਜਨੁ ਇਨਿ ਨਾ ਲਪਟਾਯਾ॥
ਕਹਿ ਠਾਕੁਰ ਦੇਹੀ ਦੁਖ ਦੇਵਾਂ॥ ਨਾਂਹਿ ਤ ਛਡਿ ਦੇਹਿ ਮੁਝ ਸੇਵਾ॥੭੯॥
ਦੋਹਰਾ॥ ਕਹਾਂ ਭਯਾ ਤਨੁ ਧਨੁ ਪ੍ਰੇਮ ਨ ਤੁਮਰਾ ਜਾਇ॥
ਪ੍ਰੇਮ ਜੇਵਰੀ ਬਾਧਿਆ, ਛੁਟਹਿ ਕੌਨ ਉਪਾਇ॥੮੦॥
ਚੌਪਈ॥ ਠਾਕੁਰ ਜੀ ਵਰਬ੍ਰਹ ਭਏ ਹੈ॥ ਰਿਵਦਾਸ ਭਕਤ ਹਰਿ ਚਰਨ ਤਏ ਹੈ॥
ਪ੍ਰੇਮ ਭਗਤ ਤੂ ਭਯਾ ਹਮਾਰਾ॥ ਦੇਖਿ ਲਯਾ ਬਿਸਵਾਸੁ ਤੁਮਾਰਾ॥
ਖਰੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਤੁਮ ਊਪਰ ਮੇਰੀ॥ ਬਾਂਇ ਪਈ ਸਭਿ ਸੇਵਾ ਤੇਰੀ॥
ਰ੍ਰਿਦਾਸ ਸੁਣਾਈ ਗਾਈ ਬਾਣੀ॥ ਪ੍ਰਭ ਕੀ ਉਪਮਾ ਆਖਿ ਵਖਾਣੀ॥੮੧॥
ਦੋਹਰਾ॥ ਪਾਪ ਖੰਡਨਾ ਕਿਯਾ ਕਹੌਂ ਸਭੁ ਕਿਛੁ ਜਾਨਨਹਾਰੁ॥
ਅੰਤਰਜਾਮੀ ਜਾਣ ਤੂ ਮੈ ਕੀ ਕਹੌ ਉਚਾਰ॥੮੨॥
ਚੌਪਈ॥ ਹਮਰੀ ਜਾਤਿ ਦੇਖਿ ਸਭਿ ਹਸੈ॥ ਹਮਰੇ ਦਾਲਧ ਤੇ ਸਭੁ ਨਸੈ॥
ਸਿਧਿ ਅਠਾਰਹ ਕਰਤਲ ਦੀਨੀ॥ ਕਹਾਂ ਜਾਤਿ ਤੁਮ ਕ੍ਰਿਪਾ ਕੀਨੀ।
ਕਰੀ ਦੀਨਤਾ ਠਾਕੁਰ ਆਗੇ॥ ਠਾਕੁਰ ਕ੍ਰਿਪਾ ਕਰਨੇ ਲਾਗੇ॥
ਐਸਾ ਮਿਲਿਯਾ ਪ੍ਰਭ ਸੌਂ ਸੂਤੁ॥ ਠਾਕੁਰ ਸੇਵਕ ਪਿਤਾ ਅਰੁ ਪੂਤੁ॥੮੩॥
ਦੋਹਰਾ॥ ਕਰਿ ਠਾਕੁਰ ਰਿਵਦਾਸ ਕੌ ਬ੍ਰਹਮਨ ਲੇਇ ਬੁਲਾਇ॥
ਤਬ ਤੂਰਣ ਉਸਿ ਬਿੱਧ ਕੌ, ਰ੍ਰਿਦਾਸ ਲਿਯਾਯਾ ਜਾਇ॥੮੪॥
ਚੌਪਈ॥ ਆਇ ਬ੍ਰਹਮਨ ਦਰਸਨ ਪਾਯਾ॥ ਦੇ ਪ੍ਰਕਰਮਾ ਸੀਸੁ ਨਿਆਯਾ॥
ਦਿਜੁ ਬੈਠਾਯਾ ਦੀਨ ਦਿਆਲ॥ ਠਾਕੁਰੁ ਬੋਲੇ ਹੋਇ ਕਿਰਪਾਲ॥
ਜੋ ਕੁਛੁ ਮਾਂਗਹਿ ਸੋ ਕੁਛੁ ਦੇਉ॥ ਠਾਕੁਰ ਜੀ ਬੋਲੇ ਤਬ ਏਉ॥
ਜੋ ਬੁਲਾਇ ਤੁਮ ਦਰਸਨੁ ਦੀਆ॥ ਤੌ ਕਿਯਾ ਮਾਂਗੌ ਸਭ ਕੁਛ ਲੀਆ॥੮੫॥
ਦੋਹਰਾ॥ ਠਾਕੁਰ ਬੋਲੇ ਮਾਂਗ ਰੇ, ਵਰੇ ਬ੍ਰਹ ਹੌ ਮੋਹਿ॥

ਜੋ ਕੁਛ ਤੁਮਰੀ ਚਾਹਿ ਹੈ, ਸੋ ਕੁਛ ਦੇਹੋਂ ਤੋਹਿ॥੮੬॥
ਚੌਪਈ॥ ਬਾਮਨੁ ਬੋਲੈ ਅਬ ਮੈ ਧਾਯਾ॥ ਦੂਸਨ ਦੇਖਿ ਸਭੋ ਕੁਛ ਪਾਯਾ॥
674/ੳ ਠਾਕੁਰ ਜੀ ਕਹਿ ਕਹਿ ਕਰਿ ਹਸੇ॥ ਠਾਕੁਰ ਬਾਮਨ ਸੇਤੀ ਰਸੇ॥
ਤੁਝ ਕੌ ਮੁਝ ਦੀਨਾ ਦੁਖਭਾਰੀ॥ ਤੁਝ ਨ ਤਜੀਆ ਪ੍ਰੀਤਿ ਹਮਾਰੀ॥
ਅਬ ਕੁਝ ਮੁਝ ਤੇ ਵਰੁ ਮੰਗਿ ਲੇਹਿ॥ ਬਾਮਨੁ ਬੋਲੇ ਏਹੋ ਦੇਹਿ॥੮੭॥
ਦੋਹਰਾ॥ ਕਿਯਾ ਮਾਗੋ ਕਿਛੁ ਥਿਰੁ ਨਹੀ, ਸਭ ਕੁਛੁ ਹੋਣਾ ਖੇਹਿ॥
ਤੁਮ੍ਹਾ ਕੀਤਾ ਮੀਠਾ ਲਾਗੈ, ਮੁਝ ਕੋ ਦੀਜੈ ਏਹਿ॥੮੮॥
ਚੌਪਈ॥ ਇਹੀ ਵਸਤੁ ਸੀ ਹਮ ਘਰਿ ਮਾਹਿ॥ ਸੋ ਤੁਝ ਲੈ ਲੀਨੀ ਮੁਝ ਪਾਹਿ॥
ਅਬ ਹੌ ਤੁਮਰਾ ਸੇਵਕੁ ਭਯਾ॥ ਸ੍ਰੀ ਮੁਖ ਤੇ ਠਾਕੁਰ ਕਹਿ ਦਯਾ॥
ਮੇਰਾ ਕੀਆ ਮੀਠਾ ਲਾਗੈ॥ ਸੇਵਕੋਂ ਮੈ ਤਿਸੁ ਕੇ ਆਗੈ॥
ਮੇਰੇ ਕੀਤੇ ਉਜਰਿ ਲਿਆਵੈ॥ ਕੁੰਭੀ ਨਰਕ ਠੌਰ ਸੋ ਪਾਵੈ॥੮੯॥
ਦੋਹਰਾ॥ ਠਾਕੁਰ ਬਾਮਨੁ ਬਖਸਿਆ, ਦੀਨੀ ਅਬਚਲ ਦਾਤਿ॥
ਦੋਖ ਉਤਾਰੇ ਦੇਹਿ ਕੇ, ਦੀਨਾ ਧਨੁ ਸੁਖੁ ਤਾਤ॥੯੦॥
ਚੌਪਈ॥ ਠਾਕੁਰ ਜੀ ਤਬ ਇਵ ਕਹਿ ਦੀਆ॥ ਦੈ ਅਭੈ ਪਦੁ ਅਭੈ ਤੂ ਕੀਆ॥
ਸੰਸਾਰ ਸੋਭਾ ਤੁਝ ਕੌ ਸਭ ਦੀਨੀ॥ ਐਸੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਠਾਕੁਰ ਕੀਨੀ॥
ਬਿਦਿਆ ਹੋਇ ਬਿਪ੍ਰ ਘ੍ਰੀ ਸਿਧਾਯਾ॥ ਆਗੇ ਬੈਠਾ ਲਾਗਾ ਆਯਾ॥
ਧਨੁ ਪੁੱਤਰ ਤ੍ਰਿਆ ਪੁਨਿ ਆਈ॥ ਬਾਮਨ ਊਪਰ ਭਏ ਸਹਾਈ॥੯੧॥
ਦੋਹਰਾ॥ ਕੀਤਾ ਬ੍ਰਿਰਥਾ ਨਾ ਗਯਾ ਘਾਲ ਨ ਖਾਲੀ ਜਾਇ॥
ਦੂਬਾਰੀ ਏਉ ਨ ਸਮਝ ਸਹਿ ਬਾਮਨ ਤੇ ਪਰਤਾਇ॥੯੨॥
ਚੌਪਈ॥ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਕੀ ਆਗਯਾ ਭਈ॥ ਰਿਵਦਾਸ ਭਕਤ ਕੋ ਭਾਖਿਓ ਦਈ॥
ਸਤਿਗੁਰ ਤੇ ਜਾਇ ਦੀਖਿਯਾ ਲੇਹੁ॥ ਹੋਇ ਪਵਿੱਤਰ ਤੁਮਰਾ ਦੇਹੁ॥
ਕਹਿ ਰਵਿਦਾਸੁ ਕਹਾਂ ਅਬ ਕਰੌਂ॥ ਕੌਨੁ ਗੁਰੂ ਸਿਰਿ ਪਰ ਲੈ ਧਰੋਂ॥
ਗੁਰੂ ਬਤਾਯਾ ਪ੍ਰਭ ਅਬਿਨਾਸੀ॥ ਰਾਮਾਨੰਦੁ ਕਰਹੁ ਸਨਿਯਾਸੀ॥੯੩॥
ਸੋਰਠਾ॥ ਕੌਨ ਗੁਰੂ ਸਿਰਿ ਤੋਹਿ ਬਾਮਨ ਕੌ ਬੂਝਨ ਲਗਾ॥
ਤੁਰਤੁ ਬਤਾਵਹੁ ਮੋਹਿ ਰ੍ਵਿਦਾਸੁ ਭਗਤੁ ਕਾ ਹਲਿ ਭਯਾ॥੯੪॥
ਦੋਹਰਾ॥ ਕੌਨੁ ਗੁਰੂ ਜੋ ਸਿਰਿ ਧਰਾ ਮੋ ਕੌ ਸਾਚੁ ਸੁਨਾਉ॥
ਕੌਨੁ ਬਰਨੁ ਆਸਰਮੁ ਕੌ ਕੌਨ ਗੁਰੂ ਕੋ ਨਾਉ॥੯੫॥
674/ਅ ਚੌਪਈ॥ ਰਾਮਾ ਨੰਦ ਗੁਰੂ ਸਿਰਿਮੋਰਿ॥ ਜਾ ਕੀ ਸਮ ਨਾਹਨ ਕੋ ਹੋਰਿ॥

ਬੈਸਨੋ ਰੂਪ ਬ੍ਰਹਮਨੁ ਬਰਨੁ॥ ਐਸਾ ਗੁਰੂ ਜੋਗੁ ਹੈ ਕਰਨ॥
ਕਹਿ ਰ੍ਵਿਦਾਸ ਉਸੁ ਬਾਮਨ ਤਾਈ॥ ਸੋ ਗੁਰੁ ਮੇਰਾ ਤੂ ਗੁਰ ਭਾਈ॥
ਮੋ ਕੌ ਲੇ ਚੱਲਹੁ ਗੁਰੁ ਪਾਸਿ॥ ਜੀ ਕੀ ਜਾਇ ਕਰੌ ਅਰਦਾਸਿ॥੯੬॥
ਦੋਹਰਾ॥ ਲੇ ਚਲਿਯਾ ਰਿਵਦਾਸ ਕੌਂ, ਬਾਮਨੁ ਅਪਨੇ ਨਾਲਿ॥
ਰਾਮਨੰਦ ਢਿਗਿ ਲੈ ਗਯੋ ਆਇ ਗਏ ਤਤਕਾਲਿ॥੯੭॥
ਚੌਪਈ॥ ਰਾਮਨੰਦ ਕੇ ਦਵਾਰੇ ਗਏ॥ ਨਮਸਕਾਰੁ ਕਰਿ ਠਾਂਢੇ ਭਏ॥
ਰਾਮਨੰਦ ਕੌ ਖੜਕਾ ਆਯਾ॥ ਕੌਨ ਤੁਸੀ ਨਿਜਵਾਤ ਬੁਲਾਯਾ॥
ਬ੍ਰਾਮਨੁ ਬੋਲੈ ਸਿਖੁ ਤੁਮਾਰਾ॥ ਦੂਸਰ ਕੌ ਰਵਿਦਾਸੁ ਚਮਾਰਾ॥
ਕੌਨ ਕਾਮ ਕੌ ਹਮ ਪਹਿ ਆਯਾ॥ ਤੂ-ਕਹੁ ਕਾਹੈ ਕੌ ਸੰਗਿ ਲਿਯਾਯਾ॥੯੮॥
ਦੋਹਰਾ॥ ਦੀਖਿਯਾ ਲੈਨੇ ਕਾਰਨੇ ਆਯਾ ਤੁਮ੍ਹੇ ਤੀਰ॥
ਸਿਖੁ ਤੁਮਾਰਾ ਹੋਵਨੇ ਪਾਵਨੁ ਕਰਨ ਸਰੀਰ॥੯੯॥
ਚੌਪਈ॥ ਰਾਮਾਨੰਦੁ ਕਹੈ ਸਮਝਾਇ॥ ਹਮ ਚਮਿਆਰੋ ਬਨਤ ਨ ਕਾਇ॥
ਸਮਝਹੁ ਮਨ ਮਹਿ ਜੈਸਾ ਜਰਮੁ॥ ਅਪਨੀ ਕੁਲ ਕੀ ਕੀਜੈ ਕਰਮੁ॥
ਚਾਮ ਕਾਟਿ ਕਰਿ ਕਾਮ ਚਲਾਵਹੁ॥ ਅਪਨੇ ਘਰਿ ਕੌ ਸਮਝਿ ਸਿਧਾਵਹੁ॥
ਹਮਰਾ ਤੁਮਰਾ ਸੰਗੁ ਨ ਕੋਈ॥ ਬਣਤੀ ਹੋਇ ਬਣਾਯੈ ਸੋਈ॥੧੦੦॥
ਦੋਹਰਾ॥ ਸੁਣੀ ਬਾਤ ਰ੍ਵਿਦਾਸ ਜਬ ਬੋਲੇ ਸਹਿਜਿ ਸੁਭਾਇ॥
ਰ੍ਵਿਦਾਸ ਭਗਤਿ ਗੁਰਦੇਵ ਕੋ ਸਬਦ ਸੁਣਾਯਾ ਗਾਇ॥੧੦੧॥
ਚੌਪਈ॥ ਚਾਮੇ ਬਛੁਰਾ ਚਾਮੋ ਗਾਇ॥ ਚਾਮਹਿ ਚਾਮ ਦੁਹਾਵਨ ਜਾਇ॥
ਚਾਮੇ ਜੀਨੁ ਚਾਮ ਕਾ ਘੋੜਾ॥ ਚਾਮੋ ਚੜ੍ਹੇ ਚਾਮ ਕਾ ਜੋੜਾ॥
ਚਾਮੁ ਸਵਾਰੇ ਸਗਲੇ ਕਾਮ॥ ਚਾਮੇ ਅੰਦਰਿ ਬੋਲੇ ਰਾਮੁ॥
ਰਾਮਾਨੰਦ ਸੁਨੀ ਜਬ ਬਾਨੀ॥ ਇਹ ਤੌ ਕੋਈ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਯਾਨੀ॥੧੦੨॥
ਦੋਹਰਾ॥ ਹੋਇ ਅਕਾਹਲਿ ਬੋਲਿਆ ਕੀਏ ਦੂਰਿ ਕਿਵਾਰਿ॥
675/ੳ ਰਾਮਾਨੰਦ ਬੁਲਾਇ ਕੈ ਲੀਆ ਅੰਦਰਿ ਵਾਰਿ॥੧੦੩॥
ਚੌਪਈ॥ ਬੁਲਾਇ ਲਯਾ ਤਬ ਅਪਨੇ ਪਾਸਿ॥ ਦਰਸਨੁ ਪਾਯਾ ਜਨ ਰਿਵਦਾਸ॥
ਦੀਖਯਾ ਦੀਨੀ ਮੰਤ੍ਰ ਦਿੜਾਯਾ॥ ਕਰੁ ਸਿਰਿ ਧਰਿਯਾ ਸਬਦੁ ਸੁਣਾਯਾ॥
ਭਯਾ ਪਵਿੱਤ੍ਰ ਸਗੁਰਾ ਕੀਆ॥ ਰ੍ਵਿਦਾਸ ਭਗਤੁ ਤਬ ਸੁਸਾ ਥੀਆ॥
ਗੁਰ ਚੇਲੇ ਕਾ ਬਨਿਆ ਜੋੜੁ॥ ਜਾ ਕੋ ਕੋਇ ਨ ਸਕੈ ਵਿਛੋੜ॥੧੦੪॥
ਦੋਹਰਾ॥ ਰਾਮਾਨੰਦ ਸੁਣਾਇਆ ਮੁਖ ਤੇ ਆਖਿ ਸਲੋਕ॥

ਨੀਚ ਜਾਤਿ ਹਰਿ ਪਾਯਾ ਭੂਲੇ ਊਤਮ ਲੋਕ॥੧੦੫॥
ਚੌਪਈ॥ ਨਾਮੇ ਛੀਪੇ ਕਬੀਰ ਜੁਲਾਹੇ॥ ਰ੍ਵਿਦਾਸ ਚਮਾਰ ਲਏ ਹਰਿ ਲਾਹੇ॥
ਉਤਮ ਲੋਗ ਗਰਬ (ਬ) ਮੈ ਗਲੇ॥ ਹਰਿ ਹਰਿ ਸਿਮਰਹਿ ਨੀਚ ਹੀ ਭਲੇ॥
ਲੈ ਦੀਖਿਯਾ ਜਨੁ ਗਯਾ ਨਿਕੇਤਿ॥ ਭਗਤੀ ਲਾਗਾ ਹੋਇ ਸੁਚੇਤਿ॥
ਕੌਨ ਜੁਗਤਿ ਜਨੁ ਭਗਤਿ ਕਮਾਵੈ॥ ਕੌਨੁ ਵਖਤਿ ਜਨੁ ਹਰਿ ਗੁਣ ਗਾਵੈ॥੧੦੬॥
ਦੋਹਰਾ॥ ਅਨਦਿਨੁ ਸਿਮ੍ਰੈ ਸਾਸਿ ਸਾਸਿ ਮਨਹੁ ਨ ਵਿਸਰੇ ਰਾਮ॥
ਭਗਤਿ ਕਰੇ ਭਗਵਾਨ ਕੀ ਔਰ ਤਜੇ ਸਭ ਕਾਮ॥੧੦੭॥
ਚੌਪਈ॥ ਚਾਰਿ ਘੜੀ ਪਿਛਲੀ ਨਿਸਿ ਰਹੇ॥ ਤਾਲ ਰਬਾਬ ਸੁ ਲੈ ਕਰਿ ਬਹੇ॥
ਕਰੇ ਕੀਰਤਨੁ ਹਰਿ ਗੁਣ ਗਾਵੈ॥ ਮਗਨੁ ਹੋਇ ਗਦ ਗਦ ਹੁਇ ਜਾਵੈ॥
ਪ੍ਰਾਤ ਕਾਲ ਹੋਵਨ ਜਬ ਲਾਗੇ॥ ਅੱਧਾ ਸੂਰਜੁ ਪਿਛੇ ਆਗੇ॥
ਤਬ ਜਨ ਕਰੇ ਨੀਰ ਇਸਨਾਨੁ॥ ਗਾਇਤ੍ਰੀ ਮੰਤ੍ਰੁ ਗੁਰ ਕਾ ਧਿਆਨ॥੧੦੮॥
ਦੋਹਰਾ॥ ਪੂਜਾ ਸਾਲਗਿਰਾਮ ਕੀ ਫੇਰਿ ਕਰੇ ਰਿਵਦਾਸੁ॥
ਸੇਵ ਪਹਿਰ ਦਿਨੁ ਚੜੇ ਤਕੁ ਆਠ ਪਹਰਿ ਅਭਿਆਸੁ॥੧੦੯॥
ਚੌਪਈ॥ ਸੇਵਾ ਪੂਜਾ ਜਬ ਕਰਿ ਮੁਕੇ॥ ਆਰਤੀ ਪੂਜਾ ਕੀ ਚੁਕੇ॥
ਪੁਨ ਰਿਵਦਾਸ ਤਬ ਬਹੇ ਬਜਾਰਿ॥ ਇਤਿ ਬਿਧਿ ਕਰੇ ਭਗਤ ਬਿਉਹਾਰੁ॥
ਧੌੜੀ ਲਏ ਮੋਲਿ ਪਕ ਪਾਲ॥ ਐਸੀ ਸੁਨੀ ਭਗਤ ਕੀ ਚਾਲ॥
675/ਅ ਜੁਤੀ ਏਕ ਸਾਂਝਿ ਕੌ ਸੀਵੈ॥ ਰਸਨਾ ਰਾਮ ਰਸਾਇਣ ਪੀਵੈ॥੧੧੦॥
ਦੋਹਰਾ॥ ਜਿਸੁ ਪਹਿ ਜੁੱਤੀ ਵੇਚਿਈ ਮਿਹਨਿਤਿ ਇਤਿ ਬਿਧਿ ਲੇਇ॥
ਮੋਲਹੁ ਬਖਰਾ ਪੰਜਵਾ, ਛੋਡਿ ਤਿਸੈ ਕੋ ਦੇਇ॥੧੧੧॥
ਚੌਪਈ॥ ਦੁਇ ਬਖ੍ਰੇ ਬਾਟੇ ਵੰਡਿ ਆਵੈ॥ ਪਾਛੈ ਬਚੇ ਸੋਈ ਘ੍ਰ ਲਿਯਾਵੈ॥
ਏਕੁ ਆਪਿ ਜੋਰੂ ਇਕੁ ਪੂਤੁ॥ ਆਵੈ ਕੋਈ ਸਾਧੂ ਅਤੀਤਿ॥
ਇਤਨੇ ਮਾਂਹਿ ਕਰਹਿ ਗੁਜਰਾਨ॥ ਸੋ ਭੀ ਖਾਇ ਆਵੈ ਮਿਹਮਾਨੁ॥
ਰ੍ਵਿਦਾਸ ਭਗਤਿ ਕੀ ਯਹਿ ਪ੍ਰਕਿਤਿ॥ ਸਮਾਧ ਸਮਾਨ ਖਲੋਤੀ ਬਿਰਤਿ॥੧੧੨॥
ਦੋਹਰਾ॥ ਭੇਟਿ ਨ ਲੇਤਾ ਕਿਸੇ ਕੀ ਜੇ ਕੋਈ ਕਿਛੁ ਦੇਇ॥
ਸਿੱਖ ਨ ਕਰਤਾ ਕਿਸੇ ਕੌ ਨਾ ਕਿਸ ਤੇ ਕਿਛੁ ਲੇਇ॥੧੧੩॥
ਚੌਪਈ॥ ਪ੍ਰਾਤ ਸਮੇ ਨਿਤਿ ਕੀਰਤਨ ਕਰੇ॥ ਸਤੁ ਸੰਤੋਖੁ ਖਿਮਾ ਉਰ ਧਰੇ॥
ਦੋਇ ਵਖਤਿ ਠਾਕੁਰ ਕੀ ਸੇਵ॥ ਸਾਲਗਿਰਾਮ ਪੂਜੇ ਕਰ ਦੇਵ॥
ਫੇਰਿ ਸਾਂਝ ਕੌ ਹਰਿ ਜਸੁ ਗਾਵੈ॥ ਆਠ ਜਾਮ ਹਰਿ ਸੌ ਮਨ ਲਾਵੈ॥

ਏਕੋ ਵਖਤ ਰਸੋਈ ਜੇਵੈ।। ਹਰਿ ਹਰਿ ਸਿਮਰੇ ਸਾਧੂ ਸੇਵੈ।।੧੧੪।।
ਦੋਹਰਾ।। ਸਦਾ ਗਰੀਬੀ ਘਰਿ ਰਹੇ ਕਿਸੈ ਦੁਖਾਵੈ ਨਾਂਹਿ।।
ਸਭਸੇ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰੈ ਮਨ ਮਹਿ ਚਿਤਿੰਨ ਚਾਹਿ।।੧੧੫।।
ਚੌਪਈ।। ਚੌਕੇ ਮਾਂਹਿ ਰਸੋਈ ਪਾਵੈ।। ਔਰੁ ਕਿਸੀ ਕੈ ਜਾਇ ਨ ਖਾਵੈ।।
ਮਹਾਂ ਕਠਨੁ ਜੁਗਤਿ ਸੌ ਰਹੇ।। ਮੁਖ ਤੇ ਬੁਰਾ ਨ ਕਿਸ ਹੀ ਕਹੇ।।
ਐਸੀ ਗੌਸਿ ਰਹੈ ਰਿਵਦਾਸੁ।। ਆਠ ਪਹਿਰ ਰਹਿ ਨਾਮ ਨਿਵਾਸ।।
ਲਾਗੇ ਆਵਨ ਚਾਰੌ ਬਰਨ।। ਰ੍ਵਿਦਾਸ ਭਗਤ ਕੀ ਉਪਮਾ ਕੁਨ।।੧੧੬।।
ਦੋਹਰਾ।। ਖਤ੍ਰੀ ਬ੍ਰਹਮਣ ਸੂਦ ਵੰਸ, ਆਵਹਿ ਦਰਸਨ ਚਾਇ।।
ਰਾਮ ਨਾਮੁ ਉਪਦੇਸੁ ਸੁਨਿ, ਸੁਖੁ ਪਾਵਹਿ ਦੂਸਨ ਪਾਇ।।੧੧੭।।
ਚੌਪਈ।। ਉਸਤਤਿ ਹੋਨਿ ਲਗੀ ਸਭਿ ਬਾਂਈ।। ਗਾਵਹਿ ਉਪਮਾਂ ਲੋਗ ਲੁਗਾਈ।।
676/ੳ ਐਸੀ ਭਗਤਿ ਕਰੇ ਰਿਵਦਾਸੁ।। ਮਾਯਾ ਮਾਹੀ ਰਹੈ ਉਦਾਸੁ।।
ਠਾਕੁਰ ਕੀ ਸੇਵਾ ਨਿਤਿ ਕਰੇ।। ਬੈਸਨੋ ਨਿਆਈ ਅਤਿ ਹਿਤੁ ਧਰੇ।।
ਕੇਸਰ ਚੰਦਨੁ ਅਗਰੁ ਚਢਾਵੈ।। ਆਰਤੀ ਮੰਗਲੁ ਕੀਰਤਿ ਗਾਵੈ।।੧੧੮।।
ਦੋਹਰਾ।। ਕੋਈ ਮੁਖਿ ਉਸਤਤਿ ਕਰਹਿ ਕੋਈ ਉਚਰਹਿ ਨਿੰਦ।।
ਤਿੰਨਾ ਭਗਤਿ ਨ ਭਾਵਈ ਜੁ ਵੇਮੁਖਿ ਚਰਨਿ ਗੁਵਿੰਦ।।੧੧੯।।
ਚੌਪਈ।। ਜਿਨਿ ਅੰਦਰਿ ਕੁਛੁ ਸੁਰਤਿ ਭਲੇਰੀ।। ਤਿਨ ਕੌ ਭਾਵੈ ਬਾਤਿ ਚੰਗੇਰੀ।।
ਜੋ ਸਨਿ ਸਾਕਤਿ ਬੇ ਪਰਤੀਤਿ।। ਤਿਨ ਕੌ ਭਲੀ ਨ ਭਾਵੈ ਰੀਤਿ।।
ਸੋ ਤੌ ਕਹਹਿ ਸੁਨਹੁ ਚਮਿਆਰੁ।। ਤੁਮ ਕਿਆ ਜਾਨਹੁ ਸੇਵਾਸਾਰ।।
ਕਰਹੁ ਚਾਮ ਕਾ ਕਾਮੁ ਬਨਾਇ।। ਅਪਨੀ ਜਾਤਿ ਜਨਮ ਕੈ ਭਾਇ।।੧੨੦।।
ਦੋਹਰਾ।। ਠਾਕੁਰ ਸੇਵਾ ਨਾ ਬਨੈ ਤੁਮ ਬਿਖਿਯਾਧ ਚਿਮਆਰ।।
ਕਾਹੇ ਕਰਹਿ ਪਖੰਡੁ ਤੂ ਦਿਖਲਾਵਹਿ ਸੈਸਾਰ।।੧੨੧।।
ਚੌਪਈ।। ਤੁਮ ਕੀ ਲਾਗੇ ਨਾਵਨਿ ਨਾਲਿ।। ਤੂ ਤੌ ਅਪਨੀ ਜਾਤਿ ਸਮਾਲਿ।।
ਤੁਮ ਕਿਯਾ ਠਾਕੁਰ ਸੇਵਾ ਸੇਤੀ।। ਨਿਖਧਿ ਕੁਤ੍ਰਤਿ ਤੁਮ੍ਹੀ ਹੈ ਜੇਤੀ।।
ਚਲਤੀ ਚਲਤੀ ਬਾਤਿ ਚਲਿ ਪਈ।। ਸੁਲਤਾਨ ਅਲਾ ਦੈਤਿ ਸੁਨਿ ਲਈ।।
ਕਾਜੀ ਜਾਇ ਕਹਿਯੌ ਤਿਸੁ ਪਾਹਿ।। ਸੁਨਹੁ ਅਚਰਜ ਬਾਤਿ ਪਾਤਿਸਾਹਿ।।੧੨੨।।
ਦੋਹਰਾ।। ਮੋਚੀ ਏਕੁ ਕਹਾਵਈ ਰ੍ਵਿਦਾਸ ਨਾਮ ਚਮਿਯਾਰ।।
ਪਾਹੁਨ ਕੀ ਸੇਵਾ ਕਰੇ ਕਹਤਾ ਸਭੁ ਸੈਸਾਰੁ।।੧੨੩।।
ਸੋਰਠਾ।। ਬਾਮਨ ਜੈਸੀ ਰੀਤ ਸੇਵਾ ਕਰੇ ਬਨਾਇ ਕੈ।।

ਮਨ ਤਨ ਲਾਗੀ ਪ੍ਰੀਤਿ ਕਹਤੇ ਲੋਕ ਪਖੰਡ ਹੈ॥੧੨੪॥
ਚੌਪਈ॥ ਪਤਿਸਾਹੁ ਕਹੈ ਤਿਸ ਲਿਜਾਵਹੁ ਜਾਇ॥
ਅਪਨੇ ਅਨਚਰ ਦਏ ਪਠਾਇ॥
ਗਏ ਦੌਰ ਰਿਵਦਾਸੇ ਪਾਸਿ॥ ਪਤਿਸਾਹੁ ਬੁਲਾਵੈ ਚਲੁ ਰ੍ਵਿਦਾਸਿ॥
676/ਅ ਜਿਵ ਕੀ ਤਿਵ ਤਿਨਿ ਆਖਿ ਸੁਨਾਈ॥ ਉਨ ਕੌ ਜਿਉ ਪਤਿਸਾਹਿ ਬਤਾਈ॥
ਚਲ ਸਤਾਬ ਸੁਲਤਾਨ ਬੁਲਾਵੈ॥ ਢਿਲਿ ਲਗਾਈ ਬਨਿ ਜਿਨਿ ਆਵੈ॥੧੨੫॥
ਦੋਹਰਾ॥ ਰ੍ਵਿਦਾਸ ਡਰੇ ਉਰ ਅੰਦ੍ਰੂ ਅਬ ਕਿਯਾ ਕੀਚੈ ਰਾਮੁ॥
ਹਮ ਮੋਚੀ ਚਮਿਯਾਰ ਨੀਚ ਤਹਾ ਨ ਹਮਰੋ ਕਾਮ॥੧੨੬॥
ਚੌਪਈ॥ ਰ੍ਵਿਦਾਸ ਬੁਲਾਯਾ ਸਗਲ ਕਬੀਲਾ॥ ਅਬ ਕਹੁ ਕੌਨੁ ਕਮਾਯੈ ਹੀਲਾ॥
ਹਮ ਕੌ ਅਬ ਪਤਿਸਾਹਿ ਬੁਲਾਯਾ॥ ਛਰੀਦਾਰੁ ਮੁਝ ਲੈਨੇ ਆਯਾ॥
ਹਮ ਹੈ ਮੋਚੀ ਨੀਚ ਬਿਗਾਰੀ॥ ਤਹ ਤਕੁ ਨਾਹਨ ਪਹੁਚ ਹਮਾਰੀ॥
ਹੇ ਰਾਮਾ ਅਬ ਤੁਮਰੀ ਟੇਕ॥ ਈਹਾਂ ਊਹਾਂ ਤੂ ਹੀ ਏਕ॥੧੨੭॥
ਦੋਹਰਾ॥ ਕਹਿ ਰਵਿਦਾਸ ਕੁਟੰਬ ਕੌ ਸਗਲੇ ਚਾਲਹੁ ਨਾਲਿ॥
ਕਹਾ ਕਹੇ ਪਤਿਸਾਹੁ ਹਮ ਦੇਖਹੁ ਨਦਰ ਨਿਹਾਲਿ॥੧੨੮॥
ਚੌਪਈ॥ ਭਾਈ ਭਤੀਜੇ ਸੰਬੰਧੀ ਸਗਲੇ॥ ਏਕਠਿ ਕਰਿ ਲੈ ਚਲਿਯਾ ਅਗਲੇ॥
ਸਭੇ ਭਗਤਿ ਕੇ ਸੰਗ ਸਿਧਾਯਾ॥ ਸਗਲ ਕੁਟੰਬੁ ਕਬੀਲਾ ਆਯਾ॥
ਸਿਰ ਪਰ ਚੱਕੇ ਕੱਚੈ ਚਾਂਮ॥ ਅਗੇ ਰ੍ਵਿਦਾਸੁ ਪਿਛੇ ਸਭਿ ਆਮ॥
ਠਾਢੇ ਹੂਏ ਜਾਇ ਹਜੂਰਿ॥ ਭਈ ਭਗਤਿ ਸਭ ਤੇ ਮਸਹੂਰਿ॥੧੨੯॥
ਦੋਹਰਾ॥ ਜਾਇ ਖੜੇ ਪਤਿਸਾਹਿ ਪਹਿ, ਦੇਖੇ ਤਬ ਸੁਲਤਾਨ॥
ਬਦਿਬੂਈ ਆਈ ਬੁਰੀ, ਮਨ ਮਹਿ ਪਈ ਗਿਲਾਨ॥੧੩੦॥
ਚੌਪਈ॥ ਛਰੀਦਾਰ ਕੌ ਕਹਿ ਪਤਿਸਾਹਿ॥ ਪਾਛੈ ਕਰਹੁ ਇਨਾ ਕੌ ਜਾਹਿ॥
ਛਟੀਦਾਰ ਉਠਿ ਤਹਿ ਤੇ ਪਰੇ॥ ਮਾਰ ਚਮਾਰ ਪਿਛਾਹਾ ਕਰੇ॥
ਤਬ ਸੁਲਤਾਨ ਕਰੀ ਯਹਿ ਯਾਦ॥ ਕੌਣ ਠੌਰ ਕੀ ਇਹੁ ਫਰੀਆਦ॥
ਇਨ ਕੌ ਬੂਝਹੁ ਲੇਵਹੁ ਸਾਰ॥ ਕਿਆ ਕਰਤੇ ਹੈ ਇਹੁ ਚਮਿਯਾਰੁ॥੧੩੧॥
ਦੋਹਰਾ॥ ਰਿਵਦਾਸ ਸਾਥਿ ਆਏ ਸਬੈ, ਲੋਕਹੁ ਕਹੀ ਸੁਨਾਇ॥
ਇਨ ਕੋ ਪਾਛੈ ਕੋ ਕਰਹੁ, ਲਹੁ ਰਿਵਦਾਸ ਬੁਲਾਇ॥੧੩੨॥
677/ੳ ਸੋਰਠਾ॥ ਆਉ ਅਗੇ ਰਵਿਦਾਸ ਇਨ ਕੌ ਪਾਛੈ ਕੋ ਕਰਹੁ॥
ਰ੍ਵਿਦਾਸ ਲਯਾ ਨਿਜ ਪਾਸ ਆਗੇ ਆਉ ਅਜਹੂ ਕਹਹਿ॥੧੩੩॥

ਚੌਪਈ।। ਪਤਿਸਾਹਿ ਤਖਤਿ ਪ੍ਰ ਲਯਾ ਬਠਾਇ।। ਭਲੀ ਭਾਤਿ ਸੋ ਬਾਤਿ ਅਲਾਇ।।
ਪਤਿਸਾਹੁ ਕਹੇ ਕੁਸਲੁ ਰਿਵਦਾਸ।। ਮਿਹਰ ਸਾਹਿਬ ਕੀ ਸੁਖ ਬਿਗਾਸ।।
ਤੁਮਰਾ ਕਹੀਅਤ ਭਲਾ ਸੁਭਾਉ।। ਹਮਰੇ ਤਾਂਈ ਕੁਛੁ ਦਿਖਲਾਉ।।
ਮੈਂ ਤਾਂ ਤੁਝ ਕੋ ਦਈ ਦਿਖਾਇ।। ਤੈ ਨਾ ਦੇਖੀ ਸਮਝੀ ਕਾਇ।।੧੩੪।।
ਦੋਹਰਾ।। ਕਹਿ ਰ੍ਵਿਦਾਸੁ ਸੁਲਤਾਨ ਕੋ ਤੁਮ ਕੁਛੁ ਦੇਖਾ ਨਾਂਹਿ।।
ਮੈ ਤਾਂ ਕੁੱਛੁ ਨ ਸਮਝਿਆ ਏਉ ਕਹੈ ਪਤਿਸਾਹਿ।।੧੩੫।।
ਚੌਪਈ।। ਰ੍ਵਿਦਾਸੁ ਕਹੈ ਸੁਨਹੋ ਪਤਿਸਾਹਿ।। ਹਮਰੇ ਸਗਰੇ ਦੀਨੋ ਤ੍ਰਾਹਿ।।
ਉਨਹੀ ਤੇ ਹੌਂ ਉਤਿਪਤਿ ਭਯਾ।। ਜਾਤਿ ਜਨਮੁ ਉਨਹੀ ਤੇ ਲਯਾ।।
ਸੋ ਤੈ ਮਾਰਿ ਪਿਛਾਂਹ ਹਟਾਇ।। ਮੋ ਕੋ ਲਯਾ ਨਜੀਕ ਬੁਲਾਇ।।
ਮੋ ਕੋ ਅਪਨੇ ਢਿਗਿ ਬਠਾਯਾ।। ਤਖਤਿ ਉਪ੍ਰ ਮੁਝ ਥਾਉ ਦਿਵਾਯਾ।।੧੩੬।।
ਦੋਹਰਾ।। ਅਜੇ ਪਤੀਜਹਿ ਨਾਹਿ ਤੂ ਕਹਾਂ ਦਿਖਾਵੋ ਤੋਹਿ।।
ਨੀਚਿ ਜਾਤਿ ਚਮਿਆਰੁ ਮੈ ਤਖਤਿ ਬਹਾਯਾ ਮੋਹ।।੧੩੭।।
ਸੋਰਠਾ।। ਕਹਾਂ ਤਖਤਿ ਪਰ ਠਾਂਉ ਨੀਚ ਜਾਤਿ ਚਮਿਆਰ ਕੋ।।
ਕਹਾਂ ਹਮਾਰਾ ਨਾਉ ਕੋਨ ਹਮਾਰਾ ਬੀਚੁ ਹੈ।।੧੩੮।।
ਚੌਪਈ।।ਕੁਛੁ ਸੰਤੋਖ ਪਤਿਸਾਹਿ ਕੋ ਭਯਾ।। ਮਨ ਤੇ ਸੰਸਾ ਸਗਲ ਨ ਗਯਾ।।
ਪੂਛੈ ਫੇਰਿ ਤਬੇ ਪਤਿਸਾਹਿ।। ਸਭ ਕੁਛੁ ਹੈ ਤੁਮਰੇ ਘਰਿ ਮਾਂਹਿ।।
ਕੀਤਾ ਲੋੜਹੁ ਸੋ ਕੁਛੁ ਹੋਇ।। ਮੁਝੇ ਦਿਖਾਵਹੁ ਕੌਤਕੁ ਕੋਇ।।
ਤਬ ਲੌ ਐਸੀ ਲੀਲਾ ਭਈ।। ਗੰਗਾ ਸੰਗਤਿ ਦਿਸਟੀ ਪਈ।।੧੩੯।।
ਦੋਹਰਾ।। ਕਹਿ ਰ੍ਵਿਦਾਸੁ ਪਤਿਸਾਹਿ ਕੋ ਇਨ ਕੌ ਲੇਹੁ ਬੁਲਾਇ।।
ਦੂਤੁ ਪਠਾਇ ਬੁਲਾਇਯਾ, ਨਿਕਟਿ ਖਲੋਏ ਆਇ।।੧੪੦।।
ਚੌਪਈ।। ਕਹਿ ਰ੍ਵਿਦਾਸ ਸੁਨਹੁ ਗੰਗਿ ਹਾਈ।। ਲੈ ਜਾਹੁ ਹਮਾ ਚੌਕੜ ਭਾਈ।।
677/ਅ ਰ੍ਵਿਦਾਸ ਕਸੀਰਾ ਹਥਿ ਫੜਾਯਾ।। ਸਾਰਾ ਮਤਬਲੁ ਕਹਿ ਸਮਝਾਯਾ।।
ਗੰਗਾ ਮਾਤਾ ਕੋ ਕਹਿ ਦੇਣਾ।। ਰ੍ਵਿਦਾਸ ਭਕਤ ਕਾ ਚੌਕੜ ਲੇਣਾ।।
ਹਾਥੁ ਕਾਢਿ ਕਰਿ ਨਾਹ ਨ ਲੇਵੈ।। ਤਾ ਤੁਮ ਦੇਵਹੁ ਨਾਹ ਨ ਏਵੈ।।੧੪੧।।
ਦੋਹਰਾ।। ਹਾਥੁ ਕਾਢਿ ਲੈਵੈ ਜਬੈ ਤਾਂ ਤੁਮ ਚੌਕੜੁ ਦੇਹੁ।।
ਸਭ ਬਿਸਮੇ ਸੰਗਤਿ ਭਈ ਬਾਤ ਸੁਣੀ ਜਬ ਏਹੁ।।੧੪੨।।
ਚੌਪਈ।। ਚੌਕੜੁ ਹਾਥਿ ਤਿਨਾ ਦੈ ਦਯਾ।। ਰ੍ਵਿਦਾਸ ਸਦਨ ਕੋ ਵਿਦਿਆ ਭਯਾ।।
ਗੰਗਾ ਹਾਰੀ ਗੰਗਾ ਕੋ ਗਏ।। ਐਸਾ ਕੌਤਕੁ ਦੇਖਤਿ ਭਏ।।

ਸਭਨੋਂ ਮਿਲਿ ਅਰਦਾਸਿ ਸੁਣਾਈ॥ ਸੁਣਤੀ ਸਗਤੀ ਲੋਗ ਲੁਗਾਈ॥
ਰ੍ਵਿਦਾਸ ਮੋਚੀ ਇਹ ਦਯਾ ਕਸੀਰਾ। ਆਖਿ ਸੁਣਾਈ ਗੰਗਾ ਤੀਰਾ॥੧੪੩॥
ਦੋਹਰਾ॥ ਹਾਥੁ ਕਾਢਿ ਕਰਿ ਲੇਹੁ ਜੇ, ਏਉ ਕਹਿਯਾ ਰਿਵਦਾਸ॥
ਏਉ ਨ ਦੇਣਾ ਕਹਿਯਾ ਸੁ, ਮੋੜਿ ਦੇਹਿ ਤਿਸੁ ਪਾਸਿ॥੧੪੪॥
ਚੌਪਈ॥ ਇਹਿ ਅਰਦਾਸਿ ਜਬ ਆਖਿ ਵਖਾਣੀ॥ ਗੰਗਾ ਤੇ ਤਬ ਨਿਕਸੀ ਬਾਣੀ॥
ਸੁਣੁ ਰੇ ਪੂਤ ਕਹੇ ਮਹਿਤਾਰੀ ॥ ਵਡਿਭਾਗਿ ਭਏ ਰਵਿਦਾਸ ਚਿਤਾਰੀ॥
ਜਲ ਤੇ ਬਾਹਰਿ ਨਿਕਸੀ ਭੁਜਾ॥ ਪਾਪ ਬਿਨਾਸਨਿ ਧ੍ਰਮ ਕੀ ਧੁਜਾ॥
ਦੇਹੁ ਕਸੀਰਾ ਮੁਖ ਤੇ ਮੰਗੈ॥ ਚੋਪਟਿ ਸੁਣੀਏ ਨਾਹਿਨ ਸੰਗੈ॥੧੪੫॥
ਦੋਹਰਾ॥ ਦੇਖਤ ਸੰਗਤਿ ਕੂਲ ਪਰ, ਚੋਕੜੁ ਦੀਨਾ ਹਾਥਿ॥
ਲਯਾ ਗੰਗ ਨਿਮਸਕਾਰ ਕੈ ਰਲੀ ਲਾਲ ਕੈ ਸਾਥਿ॥੧੪੬॥
ਸੋਰਠਾ॥ ਅਚਰਜੁ ਹੋਈ ਬਾਤਿ, ਦੇਖਿ ਲੋਕ ਬਿਸਮੇ ਭਏ॥
ਚੋਕੜ ਲੀਆ ਮਾਤ, ਜੈ ਜੈ ਸਭੁ ਕੋ ਕਰਿ ਉਠਾ॥੧੪੭॥
ਚੌਪਈ॥ ਜੈ ਜੈ ਬੋਲੈ ਸਗਲ ਲੁਗਾਈ॥ ਉਸਤਤਿ ਹੋਈ ਸਭਨੀ ਥਾਈ॥
ਧੰਨੁ ਰਿਵਦਾਸੁ ਧੰਨੁ ਰ੍ਵਿਦਾਸੁ॥ ਸਭ ਕੈ ਮਨ ਮੁਖਿ ਇਹ ਅਭਿਆਸੁ॥
ਜਾ ਕੇ ਚੋਕੜ ਗੰਗਾਂ ਲੀਆ॥ ਤਾ ਕਾ ਜਸੁ ਮੁਖਿ ਜਾਇ ਨ ਕੀਆ॥
ਵਡਾ ਭਗਤ ਰਿਵਦਾਸੁ ਚਮਾਰੁ॥ ਤਾਕਾ ਅੰਤ ਨ ਪਾਰਾਵਾਰੁ॥੧੪੮॥
678/ੳ ਦੋਹਰਾ॥ ਨਾਇ ਮੁੜੇ ਤਬ ਲੋਕ ਸਭ ਆਇ ਢੁਕੇ ਤਿਤੁ ਠਾਇ॥
ਆਏ ਢਿਗਿ ਪਤਿਸਾਹਿ ਕੈ ਬਾਤਿ ਸੁਣਾਈ ਜਾਇ॥੧੪੯॥
ਸੋਰਠਾ॥ ਪਤਿਸਾਹੁ ਭਯਾ ਹੈਰਾਨ, ਏਹ ਬਾਤਿ ਸਾਚੀ ਕਹੌ॥
ਸੁਨ ਸਾਚੀ ਸੁਲਤਾਨ, ਕਰਿ ਅਪਨੇ ਕਰਿ ਹਮ ਦਯਾ॥੧੫੦॥
ਚੌਪਈ॥ ਸੁਨਿ ਕਰਿ ਹੋਇ ਰਹੈ ਹੈਰਾਨੁ॥ ਵਾਹਿ ਖ਼ੁਦਾਇ ਕਹੈ ਸੁਲਤਾਨੁ॥
ਕੌਨੁ ਖੁਦਾਇ ਅਕੀਦਾ ਇਨਕਾ॥ ਗੰਗਾ ਲਯਾ ਕਸੀਰਾ ਜਿਨ ਕਾ॥
ਜੁ ਖ਼ੁਦਾਇ ਸੋ ਵਾਸਲੁ ਹੋਇ॥ ਤਿਸੁ ਕੀ ਬਾਤਿ ਕਹੈ ਕਿਯਾ ਕੋਏ॥
ਪਤਿਸਾਹਿ ਆਗਿਯਾ ਦੀਨੀ ਫੇਰਿ॥ ਰ੍ਵਿਦਾਸ ਲਿਯਾਵਹੁ ਲਾਉ ਨ ਬੇਰਿ॥੧੫੧॥
ਦੋਹਰਾ॥ ਮੁਖ ਤੇ ਕਛੂ ਨ ਬੋਲਨਾ ਕਰਹੁ ਆਜਜੀ ਜਾਇ॥
ਸੁਖਪਾਲ ਹਮਾਰੀ ਉਪ੍ਰੇ ਲਿਆਵਹੁ ਜਾਇ ਚਢਾਇ॥੧੫੨॥
ਚੌਪਈ॥ ਬਹੁਤ ਬਿਕਾਇ ਗਯਾ ਪਤਿਸਾਹੁ॥ ਕਰੇ ਨਹੀਂ ਇਕੁ ਪਲਕੁ ਵਿਸਾਹੁ॥
ਹਾਥੀ ਏਕੁ ਪਠਾਯਾ ਨਾਲਿ॥ ਘੋੜੇ ਬਾਹਨੀਆ ਸੁਖਪਾਲ॥

ਸੁਇਨੇ ਸਾਖਤਿ ਸੁੰਦਰ ਸਾਜ॥ ਪੇਸਕਸੀ ਪਠ ਦਈ ਨਿਆਜ॥
ਖਾਸੇ ਨਿਜ ਉਮਰਾਉ ਪਠਾਏ॥ ਪੇਸਿਕਸੀ ਦੇ ਲਿਯਾਵਹੁ ਜਾਏ॥੧੫੩॥
ਦੋਹਰਾ॥ ਜਾਇ ਢੁਕੇ ਰਿਵਦਾਸ ਢਿਗਿ ਕੁ ਜੋਰਿ ਕੀ ਅਰਦਾਸਿ॥
ਹਾਥਿ ਜੋੜਿ ਠਾਂਢੇ ਭਏ ਰ੍ਵਿਦਾਸ ਭਗਤਿ ਕੈ ਪਾਸਿ॥੧੫੪॥
ਚੌਪਈ॥ ਪੇਸਿਕਸੀ ਭੇਜੀ ਸੁਲਤਾਨ॥ ਕੁਹੁ ਕਬੂਲੁ ਹੋਇ ਮਿਹਰਵਾਨ॥
ਹਾਥੀ ਘੋੜੇ ਇਹ ਸੁਖਪਾਲ॥ ਦੇਖਹੁ ਜੀਤ ਤੁਮ ਨਜਰਿ ਨਿਹਾਲਿ॥
ਔਰ ਆਜਜੀ ਕਹੀ ਸੁਨਾਇ॥ ਦਰਸਨ ਦੀਜੈ ਬਰਾ ਖੁਦਾਇ॥
ਰ੍ਵਿਦਾਸ ਭਗਤਿ ਤਬ ਦੁਆਇ ਅਲਾਈ॥ ਸਾਹਿਬੁ ਤੁਮ ਕੋ ਹੋਗੁ ਸਹਾਈ॥੧੫੫॥
ਦੋਹਰਾ॥ ਭਲਾ ਹੋਗੁ ਪਤਿਸਾਹਿ ਦਾ ਨਾਲੇ ਤੁਮਰਾ ਹੋਗੁ॥
ਏਹੁ ਸੁਹਾਇ ਨ ਅਸਾਂ ਕੌ, ਇਹੁ ਪਤਿਸਾਹਾਂ ਜੋਗੁ॥੧੫੬॥
ਸੋਰਠਾ॥ ਹਮ ਕੌ ਪਹੁਤਾ ਆਇ, ਪਤਿਸਾਹਿ ਪਠਾਯਾ ਪ੍ਰੀਤਿ ਕੁ॥
678/ਅ ਚਲਹੁ ਚਲਹਿ ਤਿਤੁ ਜਾਇ, ਪਤਸਾਹਿ ਮਿਲਨਿ ਕੀ ਚਾਹਿ ਜੋ॥੧੫੭॥
ਚੌਪਈ॥ ਹਾਥੀ ਉਪਰਿ ਹੋਹੁ ਅਸਵਾਰੁ॥ ਹਮ ਹੈ ਚੜ੍ਹੇ ਤੁਮ ਹੋਹੁ ਤਯਾਰ॥
ਚੜਿ ਲੀਜੈ ਉਪਰਿ ਸੁਖਪਾਲ॥ ਹਮ ਜਿਨਿ ਚੜਹਿ ਚਲਹੁ ਦਰ ਹਾਲ॥
ਏਉ ਪਾਤਸਾਹਿ ਨੇ ਕਹਾ ਅਸਾ ਕੌ॥ ਪੈਰੀ ਤਰਿ ਲਿਜਾਹੁ ਤੁਸਾਂ ਕੌ॥
ਨਾਹਨ ਚੜੇ ਲਗਾਯਾ ਜੋਰਿ॥ ਓਹਿ ਨ ਸਾਕਹਿ ਪੈਰੀ ਤੋਰਿ॥੧੫੮॥
ਦੋਹਰਾ॥ ਉਠ ਚਲਿਯੋ ਰਿਵਦਾਸੁ ਤਬ ਢੁੱਕਾ ਆਇ ਨਜੀਕਿ॥
ਪਾਤਸਾਹਿ ਪਾਸਿ ਠਾਢਾਂ ਭਯਾ ਜਹਾਂ ਤਖਤੁ ਸੁਭਨੀਕਿ॥੧੫੯॥
ਚੌਪਈ॥ ਹਾਥਿ ਜੋੜ ਠਾਢਾਂ ਸੁਲਤਾਨ॥ ਅਵਹੁ ਜੀ ਹੋਵਹੁ ਮਿਹਰਵਾਨੁ॥
ਮੁਖ ਤੇ ਐਸੀ ਕਰੇ ਆਵਾਜ॥ ਤੁਮ ਕੌ ਮਿਲੇ ਗਰੀਬ ਨਿਵਾਜ॥
ਤੁਮਰਾ ਕਰਸੀ ਭਲਾ ਖੁਦਾਇ॥ ਰਿਵਦਾਸ ਭਗਤਿ ਇਵ ਕਹਿਯਾ ਸੁਭਾਇ॥
ਤੁਮਰੇ ਦਰਸਨ ਭਏ ਨਿਹਾਲੁ॥ ਪਤਿਸਾਹੁ ਕਹੈ ਤੁਮ ਪਾਰਸੁ ਦਿਯਾਲ॥੧੬੦॥
ਦੋਹਰਾ॥ ਕੀਚੈ ਭੇਟਿ ਕਬੂਲੁ ਕੁਛ ਕਰ ਜੋਰੇ ਪਤਿਸਾਹਿ॥
ਭਗਤ ਕਹੇ ਸੁਲਤਾਨ ਕੌ ਹਮਰੇ ਖਿਯਾਲਿ ਨ ਪਾਹਿ॥੧੬੧॥
ਚੌਪਈ॥ ਦੇਣ ਲੈਣ ਕੈ ਖਿਯਾਲਿ ਨ ਪਾਹੁ॥ ਦੇਣਿਹਾਰ ਦੇ ਰਹਿਯਾ ਮੁਬਾਹੁ॥
ਹਮਰੀ ਦੁਆਇ ਲੇਹੁ ਸੁਲਤਾਨ॥ ਤੁਮਰਾ ਭਲਾ ਕਰਗੁ ਸੁਬਹਾਨੁ॥
ਮਾਂਗੁ ਲੇਹੁ ਜੁ ਤੁਮਰੀ ਚਾਹਿ॥ ਤਬ ਫੁਨ ਬੋਲਿ ਕਹਿਯਾ ਪਾਤਸਾਹਿ॥
ਔਰੁ ਇੱਛ ਸਭ ਪੂਰੀ ਭਈ॥ ਏਕ ਇਛ ਮੋਰੇ ਮਨ ਹਈ॥੧੬੨॥

ਦੋਹਰਾ।। ਗੰਗਾ ਚੋਕਠੁ ਲੈ ਲਯਾ ਤੁਮਰਾ ਕੌਨੁ ਸਜੋਗੁ।।
ਮੁਝ ਕੋ ਇਹੁ ਸਮਝਾਈਐ ਛੂਟੇ ਸੰਸਾ ਰੋਗੁ।।੧੬੩।।
ਚੌਪਈ।। ਕਹਿ ਰਿਵਦਾਸੁ ਭਗਤੁ ਸਮਝਾਇ।।
ਮੁਝ ਗ੍ਰਿਹਿ ਆਵਹੁ ਦੇਉ ਦਿਖਾਇ।।
ਰਾਮ ਸਾਲ ਮਹਿ ਤੁਮ ਚਲ ਆਵਹੁ ।। ਕੌਤਕੁ ਦੇਖਹੁ ਮਨੁ ਪਤੀਆਵਹੁ।।
679/ੳ ਭਲੀ ਬਾਤਿ ਕਹੈ ਪਾਤਸਾਹੁ।। ਅਬ ਤੁਮ ਅਪਨੇ ਗ੍ਰਿਹਿ ਕੋ ਜਾਹੁ।।
ਰਿਵਦਾਸ ਭਗਤੁ ਅਪਨੈ ਘ੍ਰ ਗਯਾ।। ਠਾਕੁਰ ਕਾ ਜਸੁ ਕਰਤਾ ਭਯਾ।।੧੬੪।।
ਦੋਹਰਾ।। ਉਹੁ ਦਿਨੁ ਬੀਤ ਅਗਲਾ ਭਯਾ, ਗਯਾ ਤਹਾਂ ਸੁਲਤਾਨੁ।।
ਰੂਪ ਵਟਾਇ ਬਜੀਰੁ ਇਕ ਲੀਨਾ ਨਾਲਿ ਸੁਜਾਨੁ।।੧੬੫।।
ਚੌਪਈ।। ਪਤਿਸਾਹੁ ਗਯਾ ਰਿਵਦਾਸ ਗ੍ਰੇਹਿ।। ਆਗੇ ਕਿਰਿਆ ਦੇਖੀ ਏਹਿ।।
ਹੇਠਿ ਵਿਛਾਯਾ ਕੱਚਾ ਚਾਮੁ।। ਪਨੀਆ ਗਾਂਠੇ ਮਨ ਮੁਖਿ ਰਾਮ।।
ਸੁਲਤਾਨ ਵਜੀਰੁ ਅੰਦ੍ਰ ਜਾ ਵੜੇ।। ਰਿਵਦਾਸ ਭਗਤ ਹੂਏ ਉਠਿ ਖੜੇ।।
ਆਯੇ ਹਜਰਤਿ ਮੁਖਹੁ ਉਚਾਰੇ।। ਕਰ ਸਲਾਮੁ ਸੁਲਤਾਨੁ ਪੁਕਾਰੇ।।੧੬੬।।
ਦੋਹਰਾ।। ਆਸਨ ਦੀਨਾ ਛੋਡਿ ਤਬ ਭਗਤੁ ਭਯਾ ਤਬ ਪਾਸਿ।।
ਬੈਠਿ ਨ ਸਾਕੈ ਚਾਮ ਪਰ ਮੁਖਹੁ ਕਹੇ ਅਰਦਾਸਿ।।੧੬੭।।
ਚੌਪਈ।। ਡੰਡੌਤਿ ਬੰਦਨਾ ਕ੍ਰ ਪਗ ਪਏ।। ਚਾਮ ਪਾਸਿ ਬੈਠਿ ਤਬ ਗਏ।।
ਤੁਮ ਭੀ ਬੈਠਿ ਜਾਹੁ ਰਿਵਦਾਸ।। ਪੂਰਨੁ ਕੀਚੈ ਹਮਰੀ ਆਸ।।
ਬੈਠਾ ਚਮੜੇ ਊਪਰ ਆਇ।। ਦੇਖਹੁ ਗੰਗਾ ਦੇਉ ਦਿਖਾਇ।।
ਚਮੜੇ ਕਾ ਲੜੁ ਏਕੁ ਉਠਾਯਾ।। ਪਤਿਸਾਹੁ ਦੇਖਿ ਬਹੁਤੁ ਬਿਸਮਾਯਾ।।੧੬੮।।
ਦੋਹਰਾ।। ਚਾਮ ਤਲੇ ਗੰਗਾ ਵਗੈ ਦੇਖਿ ਭਯੌ ਹੈਰਾਨ।।
ਜਲੁ ਪੀਤਾ ਨਾਤਾ ਕਹੇ ਧੰਨੁ ਕੁਦਰਤਿ ਸੁਬਹਾਨ।।੧੬੯।।
ਚੌਪਈ।। ਸੁਲਤਾਨ ਸੰਤੋਖੁ ਭਯੋ ਮਨ ਮਾਹਿ।।
ਇਸੁ ਖੁਦਾਇ ਮਹਿ ਅੰਤਰੁ ਨਾਹਿ।।
ਸਹੀ ਖੁਦਾਇ ਏਸਿ ਨੈ ਪਾਯਾ।। ਮਨੁ ਪਤਿਸਾਹਿ ਸਹੀ ਪਤਿਆਯਾ।।
ਕੁਰ ਨਸ ਕਰੀ ਗਯਾ ਨਿਜ ਗ੍ਰੇਹਿ।। ਸਭ ਕੋ ਬਾਤਿ ਸੁਨਾਈ ਏਹਿ।।
ਸਹੀ ਖੁਦਾਉ ਮਿਲਿਯਾ ਰਿਵਦਾਸ।। ਤੌ ਗੰਗਾ ਆਇ ਤਿਸ ਪਾਸਿ।।੧੭੦।।
ਦੋਹਰਾ।। ਪਤੀਜ ਗਯਾ ਪਤਿਸਾਹੁ, ਤਬ ਕਰ ਬੈਠਾ ਸੰਤੋਖੁ।।
ਭਲਾ ਭਗਤੁ ਰਿਵਦਾਸੁ ਹੈ ਕੋਇ ਨ ਚਿਤਿਵਹੁ ਦੋਖੁ।।੧੭੧।।

ਸੋਰਠਾ।। ਪਤੀਜ ਗਯਾ ਪਤਿਸਾਹੁ, ਪੰਡਿਤ ਨਾਹਿ ਪਤੀਜਨੀ ।।
ਚੱਲਿਯੁ ਏਹੁ ਕੁਰਾਹੁ, ਨੀਚ ਜਾਤਿ ਪੂਜਾ ਕਰੇ ।।੧੭੨।।
ਚੌਪਈ ।। ਪੰਡਿਤ ਜੁਰਿ ਕਰਿ ਸਕਲ ਰਿਸਾਣੈ ।।
ਇਹ ਪੂਜਾ ਕੀ ਸਾਰ ਕਿ ਜਾਣੈ ।।
ਜਾਤ ਜਨਮ ਕਾ ਮਨ ਅਭਿਮਾਨੁ ।। ਬਾਮਨ ਸਕਹਿ ਨ ਪ੍ਰੇਮ ਪਛਾਨ ।।
ਏਵ ਕਹਹਿ ਸਬ ਪੰਡਿਤ ਲੋਗ ।। ਇਹੁ ਤੌ ਹੂਈ ਬਾਤਿ ਅਜੋਗ ।।
ਮੋਚੀ ਨੀਚ ਜਾਤਿ ਚੰਮਿਆਰਿ ।। ਠਾਕੁਰ ਪੂਜਨੁ ਨਹਿ ਅਧਿਕਾਰ ।।
ਬਿੱਪ੍ਰ ਕੇਰੀ ਕਿਰਿਆ ਜੋਇ।। ਕਰਨੈ ਲਾਗਾ ਮੋਚੀ ਸੋਇ।।
ਮੋਚੀ ਪੂਜੇ ਸਾਲਿਗਰਾਮੁ।। ਬਾਮਨ ਕਹਾਂ ਕਰਹਿ ਕੀ ਕਾਮੁ।।੧੭੩।।
ਦੋਹਰਾ।। ਚਲਹੁ ਚਲਹਿ ਪਤਿਸਾਹਿ ਪਹਿ ਮਿਲਿ ਕਰਿ ਕਾਲੇ ਜਾਂਹਿ।।
ਮਨਹਿ ਕਰਾਵਹਿ ਏਸਿ ਕੌ ਠਾਕੁਰੁ ਪੂਜੇ ਨਾਹਿ।।੧੭੪।।
ਚੌਪਈ।। ਸਗਲੇ ਪੰਡਿਤ ਏਕਠਿ ਭਏ।। ਪਤਿਸਾਹੁ ਪਹਿ ਫਿਰਿਯਾਦੀ ਗਏ।।
ਜਾਇ ਨਜੀਕ ਦੁਹਾਈ ਦੀਨੀ।। ਸਿਖਰਿ ਪੁਕਾਰਿ ਬਾਮਨਾ ਕੀਨੀ।।
ਸੁਲਤਾਨ ਕਾਨ ਪਈ ਜਬ ਟੇਰਿ।। ਨਜੀਕ ਬੁਲਾਏ ਲਗੀ ਨ ਬੇਰਿ।।
ਕਿਉ ਫਿਰਿਆਦ ਕ੍ਰੀ ਤੁਮ ਆਇ।। ਬਾਮਨ ਦੀਨੀ ਬਾਤਿ ਸੁਨਾਇ।।੧੭੫।।
ਦੋਹਰਾ।। ਭੈਵਾਨੁ ਭਯਾ ਪਤਿਸਾਹੁ ਤਬ ਕਹਾਂ ਕਹੌ ਰਿਵਦਾਸ।।
ਇਨ ਕੌ ਦੇਉ ਜਬਾਬੁ ਜਬ ਹੋਵੈ ਨਾਹਿ ਤਪਾਸੁ।।੧੭੬।।
ਚੌਪਈ।। ਕਹਿ ਸੁਲਤਾਨੁ ਰ੍ਵਿਦਾਸ ਬੁਲਾਵਹੁ।। ਹਮਰੀ ਬਿਨਤੀ ਜਾਇ ਸੁਨਾਵਹੁ।।
ਬਾਮਨ ਤੁਮਰੇ ਉਪਰ ਆਏ।। ਇਨ ਕੌ ਆਇ ਜਾਹੁ ਪਰਚਾਏ।।
ਹਾਥ ਜੋਰਿ ਕਰਿ ਸੀਸੁ ਨਿਵਾਵਹੁ।। ਮੁਖ ਤੇ ਬਿਨਤੀ ਬਹੁਤੁ ਅਲਾਵਹੁ।।
680/ੳ ਜਾਹੁ ਤੁਰਤੁ ਅਬ ਲਾਉ ਨ ਬੇਰਿ।। ਪੰਡਿਤ ਨੈਨੀ ਨਿਰਖਹੁ ਹੇਰਿ।।੧੭੭।।
ਦੋਹਰਾ।। ਛਰੀਦਾਰ ਆਏ ਤਹਾਂ ਭੇਜੇ ਜੋ ਪਤਿਸਾਹਿ।।
ਕਹਾ ਜਾਇ ਠਾਂਢੇ ਭਏ ਕਿਛੁ ਕਹਿ ਸਕਹਿ ਨਾਹਿ।।
ਚੌਪਈ।। ਆਪੇ ਜਦਿ ਰਿਵਦਾਸ ਬੁਲਾਏ।। ਕੌਨੁ ਕਾਜ ਕੌ ਤੁਸੀ ਪਠਾਏ।।
ਤੁਮ ਪਰਿ ਬਾਮਨ ਕਰਹਿ ਪੁਕਾਰ।। ਇਤਿ ਬਿਧਿ ਆਏ ਤੁਮਰੇ ਦੁਆਰਿ।।
ਤੁਮ ਸੌ ਪੰਡਿਤ ਬਾਦੁ ਉਠਾਯਾ।। ਤੌ ਤੁਮ ਕੌ ਪਤਿਸਾਹਿ ਬੁਲਾਯਾ।।
ਤੁਮ ਸੌ ਬਾਮਨ ਦਾਵਾ ਧਰਹਿ।। ਸਾਲਗਿਰਾਮ ਕੀ ਚਰਚਾ ਕ੍ਰਹਿ।।੧੭੯।।
ਦੋਹਰਾ।। ਨਿਸਾ ਕਰਹੁ ਤਿਨ ਕੀ ਤੁਸੀ ਬੇਗ ਚਲਹੁ ਰਿਵਦਾਸ।।

ਪਤਿਸਾਹਿ ਕਹੀ ਸੁ ਹਮ ਕਹੀ॥ ਤੁਮ ਪਹਿ ਇਹੁ ਅਰਦਾਸਿ॥੧੯੦॥
ਚੌਪਈ॥ ਰ੍ਵਿਦਾਸ ਗੁਸਾਂਈ ਤਬ ਉਠਿ ਤੁਰੇ॥ ਆਏ ਜਹਾਂ ਬਹੁ ਬਾਮਨ ਜੁਰੇ॥
ਪਤਿਸਹਿ ਪਾਹਿ ਲਾਗਾ ਦੀਵਾਨੁ॥ ਬਹੁਤਾ ਜੁੜਿਆ ਆਇ ਜਹਾਨੁ॥
ਰਿਵਦਾਸੁ ਉਪ੍ਰ ਬਾਮਨ ਜੁਰਿ ਆਏ॥ ਦੇਖਨ ਹਾਰੇ ਲੋਕ ਸਬਾਏ॥
ਕਿਵ ਕਰਿ ਬਾਤਿ ਨਿਬੇੜੇ ਹੋਇ॥ ਐਸੀ ਬਾਤਿ ਕਹੈ ਸਭ ਕੋਇ॥੧੯੧॥
ਚੌਪਈ॥ ਕਹਿ ਪਤਿਸਾਹੁ ਸੁਨਹੁ ਰਿਵਦਾਸ॥ ਬਾਮਨ ਆਏ ਤੁਮਰੇ ਪਾਸਿ॥
ਤੁਮ ਸੌ ਦਾਵਾ ਧਰਤੇ ਏਹਿ॥ ਇਨਿ ਕੀ ਬਾਤਿ ਸਮਝਿ ਮਨ ਲੇਹਿ॥
ਇਨਿ ਕਾ ਕੀਚੈ ਕੁਛੁ ਸੰਤੋਖੁ॥ ਨਿਵਰੇ ਇਨ ਕੇ ਮਨ ਕਾ ਰੋਖੁ॥
ਕਹਿ ਰਿਵਦਾਸ ਸੁਨਹੁ ਦਿਜ ਰਾਇ॥ ਤੁਮਰਾ ਦਾਵਾ ਆਖਿ ਸੁਨਾਇ॥੧੯੨॥
ਦੋਹਰਾ॥ ਜੋ ਤੁਮਰਾ ਹਮ ਲੈ ਲਯਾ ਸੋ ਤੁਮ ਹਮ ਤੇ ਲੇਹੁ॥
ਬਾਮਨ ਬੋਲੈ ਭਗਤਿ ਕੌ ਸਾਲਗ੍ਰਿਾਮ ਮੁਝ ਦੇਹੁ॥੧੯੩॥
ਚੌਪਈ॥ ਬਾਮਨ ਬੋਲੇ ਸੁਨੁ ਪਤਿਸਾਹਿ॥ ਖੁਦਾਇ ਬਨਾਏ ਸਗਲੇ ਰਾਹਿ॥
ਜੈਸਾ ਜਨਮੁ ਤੈਸੋ ਤਿਸੁ ਕ੍ਰਮੁ॥ ਆਪਿ ਉਪਾਏ ਬਰਨ ਅਸਰਮ॥
ਇਹੁ ਚਮਿਆਰ ਕੈ ਜਨਮਿਯਾ ਆਇ॥ ਤੈਸੇ ਹੀ ਇਹੁ ਕਰਮ ਕਮਾਇ॥
ਸਾਲਗ੍ਰਾਮ ਪਰ ਦਾਵਾ ਧਰੈ॥ ਝੂਠੀ ਬਾਤਿ ਕਾਹਿ ਕੋ ਕਰੈ॥੧੯੪॥
680/ਅ ਦੋਹਰਾ॥ ਮੋਚੀ ਇਸ ਕੀ ਜਾਤਿ ਹੈ, ਖੱਤ੍ਰੀ ਬਾਮਨੁ ਨਾਹਿ॥
ਆਪਨੀ ਕਰਨੀ ਛੋਡਿ ਕੈ, ਪਖੰਡੁ ਕ੍ਰੇ ਕਹੁ ਕਾਹਿ॥੧੯੫॥
ਚੌਪਈ॥ ਸਾਲਗਿਰਾਮ ਕੀ ਸੇਵਾ ਜੋਇ॥ ਖਤ੍ਰੀ ਬ੍ਰਹਮਣ ਦੁਹ ਤੇ ਹੋਇ॥
ਇਹੁ ਨੀਚ ਜਾਤਿ ਮੋਚੀ ਚਮਿਯਾਰ॥ ਇਸ ਕੋ ਨਾਹਿ ਏਹੁ ਅਧਿਕਾਰੁ॥
ਪਰ ਕਰਣੀ ਪਰ ਦਾਵਾ ਕਰੈ॥ ਝੂਠਾ ਨਿਹਚਾ ਥਾਇ ਨ ਪਰੈ॥
ਹਮਰਾ ਕਹਨਾ ਹੈਗਾ ਏਹਿ॥ ਪੂਜਾ ਤਜੁ ਠਾਕੁਰ ਮੁਝ ਦੇਹਿ॥੧੯੬॥
ਦੋਹਰਾ॥ ਕਹਿ ਪਤਿਸਾਹੁ ਰ੍ਵਿਦਾਸ ਕੌ ਕੀ ਕਹਤੇ ਹੈਂ ਇਹਿ॥
ਨਿਸਾ ਕਰਹੁ ਇਨ ਕੀ ਕਿਵੈ ਇਸ ਕਾ ਉਤਰ ਦੇਹਿ॥੧੯੭॥
ਚੌਪਈ॥ ਸੁਨੁ ਪਤਿਸਾਹਿ ਕਹੈ ਰਵਿਦਾਸ॥ ਆਦਿ ਅੰਤ ਏਹੁ ਪ੍ਰਭ ਕੈ ਦਾਸ॥
ਬਾਮਨ ਸੇਵਕ ਆਦਿ ਕਦੀਮ॥ ਹਮ ਹੈ ਇਨ ਕੀ ਮਹਨਿ ਅਤੀਮ॥
ਇਵ ਰਵਿਦਾਸ ਸੁਨਾਈ ਬਾਨੀ॥ ਹੋਈ ਗ੍ਰੀਬੁ ਅਧੀਨ ਵਖਾਨੀ॥
ਸੁਨਹੁ ਸੰਤ ਹਮ ਸਰਨਿ ਤੁਮਾਰੀ॥ ਅਬ ਤੁਮ ਰਾਖਹੁ ਲਾਜ ਹਮਾਰੀ॥੧੯੮॥
ਦੋਹਰਾ॥ ਹਮ ਤੁਮਰੀ ਸਰਨੀ ਪਰੇ ਤੁਮ ਮਕਬੂਲ ਅਨੂਪ॥

ਹਮਰੀ ਤੁਮ ਕੌ ਲਾਜ ਹੈ ਹਮ ਪਟ ਕੀਟ ਸਰੂਪ॥੧੮੯॥
ਚੌਪਈ॥ ਜਿਉ ਕੀੜੇ ਕਾ ਪਟੁ ਪਰਵਾਨੁ॥ ਤਿਉ ਹਮਰੇ ਮੁਖ ਤੇਜ ਸੁਜਾਨੁ॥
ਮੁਝ ਮੁਖ ਤੇ ਤੁਮਰਾ ਜਸੁ ਹੋਇ॥ ਹਮਰਾ ਅੰਤੁ ਨ ਲੇਵਹੁ ਕੋਇ॥
ਹਮ ਆਏ ਤੁਮਰੀ ਸਰਨਾਇ॥ ਤੁਮ ਸੇਵਕ ਪਰ ਸਦਾ ਸਹਾਇ॥
ਤੁਮ ਚੰਦਨ ਹਮ ਹਿਰੜਿੰ ਬਿਚਾਰੇ॥ ਹਮਰਾ ਬਾਸਾ ਸੰਗਿ ਤੁਮਾਰੇ॥੧੯੦॥
ਦੋਹਰਾ॥ ਨੀਚਹੁ ਤੇ ਊਚੇ ਭਏ ਬਾਸੁ ਸੁਬਾਸੁ ਨਿਵਾਸੁ॥
ਸੇਵਾ ਸਿਮਰਨ ਮਨ ਬਸੈ, ਗਈ ਦੁਰਗੰਧ ਕੁਬਾਸੁ॥੧੯੧
ਚੌਪਈ॥ ਹੀਨੀ ਜਾਤਿ ਪਾਤਿ ਕੁਲ ਹੀਨੀ॥ ਅਬ ਤੁਮਰੀ ਸਰਨਾਗਤਿ ਲੀਨੀ॥
ਮੈ ਅਬ ਕੀਨਾ ਭਜਨੁ ਤੁਮਾਰਾ॥ ਕਹਿ ਰਿਵਦਾਸ ਦਾਸ ਚਮਾਰਾ॥
681/ੳ ਭਗਤੁ ਕਹੇ ਸੁਨ ਬਾਮਨ ਸੁਆਮੀ॥ ਹਮ ਤੌ ਹੈ ਅਬ ਤੁਮਰੀ ਸਾਮੀ॥
ਤੁਮਰੀ ਸੁਨਿ ਕਾ ਏਹਿ ਵਸੇਖੁ॥ ਜਪਿਆ ਹਰਿ ਪ੍ਰਭੁ ਅਲਖੁ ਅਲੇਖੁ॥੧੯੨॥
ਦੋਹਰਾ॥ ਬਹੁਤੁ ਬੇਨਤੀ ਕਰਿ ਰਹਿਯਾ ਰ੍ਵਿਦਾਸ ਬਾਮਨੇ ਪਾਹਿ॥
ਕਹੀ ਨ ਮਾਨਹਿ ਕਹੀ ਕੀ ਬਹੁਤੁ ਕਹੀ ਪਤਿਸਾਹਿ॥੧੯੩॥
ਚੌਪਈ॥ ਕਹਿ ਪਤਿਸਾਹੁ ਮਿਸ੍ਰ ਸੁਨਿ ਲੀਜੈ॥ ਇਸ ਉਪਰ ਅਬ ਕਿਰਪਾ ਕੀਜੈ॥
ਇਹ ਅਬ ਤੁਮਰਾ ਭਯਾ ਅਧੀਨੁ॥ ਦੇਖਹੁ ਇਸਕਾ ਭਲਾ ਅਕੀਨੁ॥
ਇਸ ਤੌ ਤੁਮਰਾ ਕਛੁ ਨ ਲਯਾ॥ ਫਿਰਿ ਤੁਮਰੀ ਸਰਨਾਗਤਿ ਪਯਾ॥
ਸਾਹਿਬ ਸਾਂਝਾ ਸਭਸਿ ਕਿਸੇ ਦਾ॥ ਆਖਿ ਸੁਨਾਵਹੁ ਨਾਹਿ ਜਿਸੇ ਦਾ॥੧੯੪॥
ਦੋਹਰਾ॥ ਸਭੁ ਕੌ ਸਾਹਿਬ ਸਾਜਿਆ, ਸਬ ਸਾਹਿਬ ਕੈ ਯਾਦਿ॥
ਅਪਨੈ ਸਾਹਿਬ ਕੌ ਜਪੈ, ਤੁਮ ਕਤਿ ਕਰ ਹੋ ਵਾਦੁ॥੧੯੫॥
ਚੌਪਈ॥ ਸਾਹਿਬ ਕੋਲਹੁ ਕਿਉ ਨਹੀਂ ਡਰਦੇ॥
ਭੌ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਕਿਵ ਨਹਿ ਕ੍ਰਦੇ॥
ਇਨ ਤੌ ਤੁਮਰਾ ਕਛੁ ਨ ਲੀਆ॥ ਇਤਨਾ ਕੋਪੁ ਕਾਂਹਿ ਕਹੁ ਕੀਆ॥
ਇਸ ਕੌ ਬਖਸਹੁ ਹੋਹੁ ਦਿਆਲੁ॥ ਇਹੁ ਤੁਮ ਆਗੈ ਭਯਾ ਕੰਗਾਲੁ॥
ਅਬ ਇਹੁ ਤੁਮਰੀ ਸਾਮੰ ਸਿਧਾਯਾ॥ ਸੁਲਤਾਨ ਮੁਖੋ ਇਵ ਆਖਿ ਸੁਨਾਯਾ॥੧੯੬॥
ਦੋਹਰਾ॥ ਬਾਤਿ ਅਨਿਯਾਇ ਕੀ ਮਤੁ ਕ੍ਰਹੁ ਬਾਮਨ ਬੋਲੇ ਜੋਰਿ॥
ਅਦਲੁ ਜਾਇ ਤੁਮਰੇ ਘਰਹੁ ਕੌਨੁ ਕਰੇਗਾ ਹੋਰਿ॥੧੯੭॥
ਸੋਰਠਾ॥ ਸਬ ਸਾਹਿਬ ਕੇ ਜੀਯ, ਸਬਕੋ ਸਾਹਿਬ ਕੋ ਭਜੈ॥
ਕਰਣੀ ਭਿਨਿ ਭਿਨਿ ਕੀਯ, ਕਰਮ ਬਰਨ ਕੌ ਲਿਖਿ ਮਿਲੈ॥੧੯੮॥

ਚੌਪਈ॥ ਹਮ ਕੋ ਦੀਜੈ ਸਾਲਗਿਰਾਮੁ॥ ਇਸ ਕੈ ਪੂਜਨ ਕਾ ਨਾਹਿ ਕਾਮ॥
ਔਰ ਜੁ ਚਾਹੇ ਸੋ ਕੁਛ ਕਰੈ॥ ਹਰਿ ਕਾ ਨਾਮੁ ਨਿਸੰਕ ਉਚਰੈ॥
ਸੁਨ ਰਿਵਦਾਸ ਕਹੇ ਪਤਿਸਾਹੁ॥ ਇਨ ਕੈ ਮਨ ਕਾ ਧੋਖਾ ਲਾਹੁ॥
681/ਅ ਇਨਕਾ ਕਰਹੁ ਕਿਵੈ ਸੰਤੋਖ॥ ਇਨ ਕੈ ਮਨ ਤੇ ਉਤਰੇ ਰੋਖੁ॥੧੯੯॥
ਦੋਹਰਾ॥ ਕਹਿ ਰ੍ਵਿਦਾਸੁ ਤੁਮ ਲੇਹੁਗੇ ਠਾਕੁਰ ਆਪਿ ਉਠਾਇ॥
ਬਾਮਨ ਬੋਲੇ ਲੇਹਿਗੇ ਰਾਖਿ ਦੇਹੁ ਇਤੁ ਠਾਇ॥੨੦੦॥
ਚੌਪਈ॥ ਰ੍ਵਿਦਾਸ ਤਹਾਂ ਲੈ ਲੇਪਨ ਕ੍ਰਾ॥ ਭਲੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਚੌਕਾ ਕਰਿ ਧ੍ਰਾ॥
ਤਾਂ ਪਰ ਬਸਤ੍ਰ ਦੀਏ ਬਿਛਾਇ॥ ਸਾਲਗਿਰਾਮ ਤਹ ਦਏ ਟਿਕਾਇ॥
ਕਹਿ ਰਿਵਦਾਸੁ ਮਿਸ੍ਰ ਜੀ ਲੇਹੁ॥ ਠਾਕੁਰੁ ਪਰਿਆ ਨਿਰਖਹੁ ਏਹੁ॥
ਬਹੁਤੁ ਇਕਠੀ ਭਈ ਲੁਗਾਈ॥ ਕੌਤਕ ਦੇਖਣਿ ਕਾਰਣਿ ਆਈ॥੨੦੧॥
ਦੋਹਰਾ॥ ਬਾਮਨੁ ਏਕਠਿ ਹੋਇ ਕੈ, ਗਏ ਤਾਸੁ ਕੈ ਪਾਸਿ॥
ਸੇਰ ਰੂਪੁ ਦਿਸਟੀ ਪਰਾ ਪਾਯਾ ਬਹੁਤੁ ਤ੍ਰਾਸੁ॥੨੦੨॥
ਚੌਪਈ॥ ਕੇਹਰੁ ਹੁਇ ਜਬ ਦਈ ਦਿਖਾਈ॥ ਭਾਗੈ ਬ੍ਰਹਮਨ ਭਿਯਾਨਕ ਖਾਈ॥
ਆਗੈ ਬਾਮਨ ਪਾਛੈ ਸੇਰੁ॥ ਐਸਾ ਦਿਜ ਕੌ ਪਯਾ ਕੁਫੇਰੁ॥
ਜੀਵਤਿ ਤਜੈ ਨ ਜੀਅਹੁ ਮਾਰੇ॥ ਮਿਸਰੌ ਕੀ ਪਤਿ ਦਈ ਉਤਾਰੇ॥
ਦੇਖਤਿ ਸਗਲਾ ਮੁਲਖੁ ਜਹਾਨੁ॥ ਸਭ ਕੌ ਦੇਖਿ ਭਯਾ ਹੈਰਾਨੁ॥੨੦੩॥
ਦੋਹਰਾ॥ ਦੁਖੀ ਭਏ ਦਿਜਿ ਬਹੁਤੁ ਜਬ ਠਾਹਿਰ ਰਹੀ ਨ ਕਾਇ॥
ਸੀਹੁ ਨ ਖਹੜਾ ਛੋਡਿਈ ਸਰਨਿ ਕੌਨ ਕੀ ਜਾਇ॥੨੦੪॥
ਸੋਰਠਾ॥ ਪਈ ਪਿਰਸਿ ਰਿਵਦਾਸੁ, ਦਿਜ ਦੁਖੁ ਬਿਹਬਲ ਨਿਰਖਿ ਕੈ॥
ਕਰਨਿ ਲਗਾ ਅਰਦਾਸਿ, ਠਾਕੁਰ ਆਗੈ ਜੋਰਿ ਕਰਿ॥੨੦੫॥
ਸੋਰਠਾ॥ ਦਿਆਲ ਦਿਆਲ ਦਿਯਾਲ ਤੁਮ ਹੋ ਦੀਨ ਦਿਆਲ ਪ੍ਰਭੁ॥
ਅਬ ਹੋਵਹੁ ਕਿਰਪਾਲ ਗੋ ਬ੍ਰਹਮਣ ਪ੍ਰਤਿ ਪਾਲ ਤੂ ॥੨੦੬॥
ਚੌਪਈ॥ ਰ੍ਵਿਦਾਸ ਭਗਤਿ ਕੀ ਸੁਨਿ ਅਰਦਾਸਿ॥
ਰੂਪੁ ਵਟਾਇ ਆਯਾ ਜਨ ਪਾਸਿ॥
ਬਾਲਕ ਰੂਪੁ ਭਯਾ ਤਤਕਾਲ॥ ਦੇਖਹਿ ਸਗਲੇ ਲੋਗ ਨਿਹਾਲ॥
ਰ੍ਵਿਦਾਸ ਭਗਤਿ ਕੇ ਕਾਂਧੇ ਚੜੇ॥ ਰਾਵ ਰੰਕ ਦੇਖਹਿ ਸਭ ਖੜੇ॥
682/ੳ ਧੰਨੁ ਧੰਨੁ ਸਭ ਕੋ ਮੁਖਿ ਭਾਖੇ॥ ਰ੍ਵਿਦਾਸ ਭਗਤਿ ਕੀ ਉਪਮਾ ਆਖੇ॥੨੦੭॥
ਦੋਹਰਾ॥ ਵਾਹੁ ਵਾਹੁ ਸਭ ਕੋ ਕਹੈ ਹਿੰਦੂ ਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨ॥

ਹਾਨਿਤਿ ਆਈ ਬ੍ਰਾਮਨਾ ਰਾਜੀ ਸਗਲ ਜਹਾਨੁ॥੨੦੮॥
ਚੌਪਈ॥ ਖੱਤ੍ਰੀ ਬ੍ਰਹਮਨ ਸੂਦਰ ਵੈਸ॥ ਚਰਨੀ ਲਾਗੇ ਤਜਿ ਟਗਿ ਟੈਸਿ॥
ਊਹ ਨੀਚ ਕੀ ਗਿਣਤੀ ਖੋਈ॥ ਨਿਮਸਕਾਰ ਕਰੇ ਸਭੁ ਕੋਈ॥
ਦਿਜ ਅਪਨੇ ਅਪਨੇ ਘਰਿ ਗਏ॥ ਰ੍ਵਿਦਾਸ ਭਿ ਨਿਜ ਘ੍ਰ ਜਾਤੇ ਭਏ॥
ਸਭੁ ਕੋ ਉਸਤਤਿ ਮੁਖਿ ਤੇ ਕਰੇ॥ ਨਿੰਦਿਆ ਕੋਈ ਨਾਹਿ ਉਚਰੇ॥੨੦੯॥
ਦੋਹਰਾ॥ ਏਕ ਸਮੇ ਐਸੀ ਭਈ ਆਗਿਯਾ ਸ੍ਰੀ ਭਗਵਾਨ॥
ਰ੍ਵਿਦਾਸ ਤਾਤ ਮੂਨੈ ਲਗਾ ਆਏ ਅੰਤ ਪਰਾਨ॥੨੧੦॥
ਚੌਪਈ॥ ਪੂਤ ਏਕੁ ਰਵਿਦਾਸ ਘਰਿ ਭਯਾ॥ ਸੋਈ ਮਹਾਂ ਦੁਖਤੁ ਹੋਇ ਗਯਾ॥
ਛੁਟਕਣਿ ਲਾਗੀ ਸੁਤ ਕੈ ਪ੍ਰਾਨ॥ ਤਿਸ ਕੀ ਮਾਤ ਭਈ ਪਰੇਸਾਨ॥
ਰੁਦਨੁ ਕਰੇ ਮਨ ਮਾਂਹਿ ਬਿਚਾਰੇ॥ ਐਸਾ ਕੋਈ ਏਸਿ ਉਬਾਰੇ॥
ਰ੍ਵਿਦਾਸ ਪਾਸਿ ਅਬ ਕੂੰ ਪੁਕਾਰ॥ ਹਮਰਾ ਦੇਵੈ ਪੂਤ ਜੀਵਾਰ॥੨੧੧॥
ਦੋਹਰਾ॥ ਜੋਰੂ ਆਈ ਜੋਰਿ ਕਰਿ ਬਿਲਖੇ ਬਦਨ ਉਦਾਸ॥
ਆਈ ਆਖਣਿ ਆਪਣੀ ਰ੍ਵਿਦਾਸ ਪਾਸ ਅਰਦਾਸਿ॥੨੧੨॥
ਚੌਪਈ॥ ਰ੍ਵਿਦਾਸ ਪਾਸਿ ਨਾਰ ਤਬ ਗਈ॥ ਹਾਥਿ ਜੋੜਿ ਕਰ ਠਾਂਢੀ ਭਈ॥
ਅਪਨੀ ਬਿਨਤੀ ਆਖਿ ਸੁਨਾਈ॥ ਪ੍ਰਿਥਮ ਭਗਤਿ ਕੀ ਕੀਰਤਿ ਗਾਈ॥
ਨਾਰ ਕਹੈ ਤੂ ਹਰਿ ਕਾ ਭਗਤੁ॥ ਤੁਮਰਾ ਕਛੂ ਨ ਲਾਗੈ ਜਗਤੁ॥
ਪ੍ਰਮੇਸੁਰ ਸਾਥਿ ਤੁਮਾਰੀ ਪ੍ਰੀਤਿ॥ ਪਰਮੇਸੁਰੁ ਤੁਮਰਾ ਭਾਈ ਮੀਤੁ॥੨੧੩॥
ਸੋਰਠਾ॥ ਤੁਮਰਾ ਗਿਆਨ ਧਿਯਾਨ ਪ੍ਰਮੇਸੁਰ ਕੈ ਸਾਥਿ ਹੈ॥
ਨਾਂਹਿ ਜਗਤਿ ਕੁਲ ਕਾਨੁ, ਕਾਂ ਸੌ ਵੈਰੁ ਨ ਦੋਸਤੀ॥੨੧੪॥
ਚੌਪਈ॥ ਇਸਤ੍ਰੀ ਪੁੱਤ੍ਰ ਸੰਗਿ ਨ ਪਿਆਰੁ॥ ਮਾਯਾ ਕਾ ਤਜਿਆ ਬਿਉਹਾਰੁ॥
ਧਨ ਕੀ ਤੁਮਰੇ ਰਿਦੇ ਨ ਚਾਹਿ॥ ਠਾਕੁਰ ਬਿਨਾ ਨ ਕਾ ਪਰਵਾਹਿ॥
ਤੇਰਾ ਸੂਤ ਕਿਸੇ ਸੌ ਨਾਹੀ॥ ਏਕੋ ਰਾਮੁ ਰਵਿਆ ਰਿਦਿ ਮਾਹੀ॥
ਮੇਰਾ ਸੂਤ ਬਾਲਕਿ ਨਾਲਿ॥ ਤਿਸ ਕੌ ਲਗਾ ਗਿਰਾਸ ਨਿਕਾਲੁ॥੨੧੫॥
682/ਅ ਦੋਹਰਾ॥ ਦਯਾ ਕਰਹਿ ਜੋ ਆਪਣੀ ਬਖਸਿ ਦੇਹਿ ਮੁਝ ਬਾਲੁ॥
ਜੈਕੁ ਬਾਲੁ ਨ ਬਖਸੀਏ ਹਮਰਾ ਭੀ ਕਰੁ ਕਾਲੁ॥੨੧੬॥
ਚੌਪਈ॥ ਅਬ ਇਹੁ ਬਾਰਕੁ ਦੇਹੁ ਜੀਵਾਇ॥ ਨਾਤਰ ਮੇਰੀ ਠੌਰ ਨ ਕਾਇ॥
ਹੌ ਤਿਯਾਗਤ ਹੌ ਅਬ ਹੀ ਪ੍ਰਾਨ॥ ਬਾਲਕੁ ਜੀਵੈ ਕਰਹੁ ਅਸਾਨ॥
ਅਬ ਤੌ ਬਾਰਕੁ ਮਰਤਾ ਜਾਇ॥ ਬਖਸਹੁ ਜੀ ਅਬ ਕਰਹੁ ਰਜਾਇ॥

ਭਗਤਿ ਜਨਾ ਕਾ ਇਹੀ ਸੁਭਾਉ॥ ਦੇਖਿ ਲੇਹਿ ਅਗਲੇ ਕਾ ਭਾਉ॥੨੧੭॥
ਸੋਰਠਾ॥ ਬੋਲੀ ਹੋਇ ਅਧੀਨੁ ਦੀਨ ਬਚਨ ਮੁਖ ਤੇ ਕਹੇ॥
ਹੁਇ ਅਭਿਮਾਨਹੁ ਹੀਨ ਜੋ ਬੋਲਹਿ ਸੋਈ ਸਹੀ॥੨੧੮॥
ਚੌਪਈ॥ ਰ੍ਵਿਦਾਸ ਭਗਤਿ ਉਰ ਕ੍ਰਨਾ ਆਈ॥
ਦੀਨ ਬਚਨ ਸੁਨ ਮਿਹਰ ਉਪਾਈ॥
ਬਾਨੀ ਬੋਲੀ ਤਬ ਰਵਿਦਾਸ॥ ਬਿਨਤੀ ਕੀਨੀ ਠਾਕੁਰ ਪਾਸ॥
ਤੁਮ ਜਾਨਤਿ ਹੋ ਮਾਧੋ ਐਸੀ॥ ਤੁਮ ਸੰਗਿ ਪ੍ਰੀਤਿ ਬਨੀ ਮੁਹਿ ਐਸੀ॥
ਪੁੱਤ੍ਰ ਮਾਰਹਿ ਤਬ ਕਿਆ ਹੋਇ॥ ਦੇਹੀ ਦੁਖੁ ਦੇਵਹਿ ਕਿਆ ਕੋਇ॥੨੧੯॥
ਦੋਹਿਰਾ॥ ਜੈਸੀ ਮੇਰੀ ਪ੍ਰੀਤਿ ਹੈ ਜਾਨਤਿ ਹੈ ਤੂ ਆਪਿ॥
ਜੈਸੀ ਮਛੁਲੀ ਨੀਰ ਸੈ ਕਦੈ ਨ ਖੋਹਵੈ ਧ੍ਰਾਪਿ॥੨੨੦॥
ਚੌਪਈ॥ ਜਿਸੁ ਨੇ ਮੀਨੁ ਗੰਧ ਕਰਿ ਖਾਯਾ॥ ਪਾਨੀ ਪੀਵੈ ਕਹੈ ਤਿਹਾਯਾ॥
ਮੀਨਾ ਮੁਇਯਾ ਨ ਤਿਯਾਗੇ ਪਾਨੀ॥ ਐਸੀ ਪ੍ਰੀਤਿ ਮੀਨ ਜਲੇ ਜਾਨੀ॥
ਨੀਰ ਮੀਨ ਜਿਯੋ ਪ੍ਰੀਤਿ ਹਮਾਰੀ॥ ਕਿਵ ਹੀ ਤੂਟੈ ਨ ਪ੍ਰੀਤਿ ਤਿਹਾਰੀ॥
ਤੈਂ ਬਾਂਧੇ ਮਾਯਾ ਮੋਹ ਪ੍ਰਾਨੀ॥ ਭਗਤਾ ਬਾਧਹੁ ਪ੍ਰੇਮਹ ਕਾਨੀ॥੨੨੧॥
ਦੋਹਰਾ॥ ਦੂਖ ਨਿਵਾਰਨੁ ਨਾਮੁ ਤੁਮ ਕਰਹੁ ਨਾਮ ਪ੍ਰਤਿਪਾਲ॥
ਐਸਾ ਤੁਝੈ ਨ ਚਾਹੀਯੈ ਭਗਤਾਂ ਉਪਰ ਜਵਾਲ॥੨੨੨॥
ਚੌਪਈ॥ ਜੋ ਜਨ ਤੁਮਰੀ ਭਗਤਿ ਕਮਾਵੈ॥
ਤਿਸ ਕੌ ਦੂਖੁ ਕਿਉ ਲਾਗਨਿ ਪਾਵੈ॥
ਹਰਿ ਪ੍ਰਭ ਤੁਮ ਕੌ ਐਸੀ ਚਹੀਐ॥ ਤੁਝੈ ਅਰਾਧ ਅਜੇ ਦੁਖੁ ਸਹੀਐ॥
ਭਗਤ ਜਨਾ ਕਾ ਦਰਦੁ ਨਿਵਾਰਹੁ॥ ਜਨ ਅਪਨੈ ਪਰ ਕਿਰਪਾ ਧਾਰਹੁ॥
ਜੋ ਜਨ ਤੇਰਾ ਲੇਵਹਿ ਨਾਮ॥ ਤਿਨ ਕੌ ਦੇਵਹੁ ਸੁਖੁ ਬਿਸਰਾਮੁ॥੨੨੩॥
683/ੳ ਦੋਹਰਾ॥ ਬਾਨੀ ਭਈ ਅਕਾਸ ਤੇ ਸੁਨੀ ਕਾਨਿ ਰਿਵਦਾਸ॥
ਤੁਮਰੇ ਆਖੇ ਤੇ ਕਰੌ, ਸਗਲੀ ਸਿਰਸ ਖਲਾਸਿ ॥੨੨੪॥
ਚੌਪਈ॥ ਭਗਤਾ ਦੁਖੁ ਕਿਵ ਹੋਵਨ ਪਾਵੈ॥ ਭਗਤੁ ਕਹੈ ਸੋ ਮੋਹਿ ਸੁਖਾਵੈ॥
ਤੇਰਾ ਬਾਰਕ ਬਖਸਾ ਮੋਹਿ॥ ਹਮ ਸੌ ਪ੍ਰੀਤਿ ਬਨੀ ਅਤਿ ਤੋਹਿ॥
ਬਾਰਕੁ ਬੈਠਾ ਨੀਕਾ ਹੋਇ॥ ਜੈ ਜੈ ਕਾਰੁ ਕਰੇ ਸਭੁ ਕੋਇ॥
ਐਸੀ ਭਗਤਾ ਪ੍ਰੀਤਿ ਪਿਯਾਰੀ॥ ਭਗਤਾ ਵਸਗਤਿ ਇਉ ਗਿਰਧਾਰੀ॥੨੨੫॥
ਦੋਹਰਾ॥ ਏਕ ਸਮੇਂ ਏਕਠਿ ਭਏ ਪੰਡਿਤ ਮਿਲਿ ਇਕ ਠੌਰ॥

ਚਲਹੁ ਚਲਹਿ ਰਿਵਦਾਸ ਥੇ ਵਿਗਰੀ ਜਾਵੈ ਸੌਰ॥੨੨੬॥
ਚੌਪਈ॥ ਸਭ ਵਿਜ ਜੁਰ ਮੰਤ੍ਰ ਇਹੁ ਕਥਿਯਾ॥
ਰ੍ਵਿਦਾਸ ਭਗਤਿ ਪਹਿ ਜਾਣਾ ਮਥਿਯਾ॥
ਚਲਹੁ ਚਲਹਿ ਰ੍ਵਿਦਾਸੈ ਕੋਲਿ॥ ਰਹਿ ਨ ਗਈ ਕਹੁ ਕਾਈ ਭੋਲਿ॥
ਰਾਮੁ ਨਿਆਰਾ ਉਸ ਕਾ ਭਯਾ॥ ਨਿਜ ਨੈਨੀ ਤੁਮ ਦਿਸਟੀ ਪਯਾ॥
ਉਸ ਕੌ ਬੂਝਹਿ ਚਲ ਦਰ ਹਾਲ॥ ਤੁਮ ਪਰ ਕਿਉਂ ਕਰ ਭਯੌ ਦਯਾਲ॥੨੨੭॥
ਦੋਹਰਾ॥ ਸਬ ਵਿਜ ਚਲੇ ਇਕਤ੍ਰ ਹੋਇ ਰ੍ਵਿਦਾਸ ਭਗਤ ਕੇ ਪਾਸ॥
ਆਵਹੁ ਜੀ ਬਿਲਿਹਾਰ ਜਾਂ ਕਹਿ ਉਠਿਆ ਰਿਵਦਾਸੁ॥੨੨੮॥
ਚੌਪਈ॥ ਜੌ ਬਾਮਨ ਗ੍ਰਿਹਿ ਭੀਤ੍ਰ ਆਏ॥ ਰ੍ਵਿਦਾਸ ਭਗਤਿ ਛਾਵਨੇ ਛਾਏ॥
ਆਦਰੁ ਭਾਉ ਬਹੁਤੁ ਕੁ ਦੀਆ॥ ਸਮਾਧਾਨੁ ਦਿਜਨ ਕਾ ਕੀਆ॥
ਹਾਥਿ ਜੋੜਿ ਠਾਂਢਾ ਹੋਇ ਰਹਿਯਾ॥ ਜੀਉ ਆਇਯ ਆਇਯਾ ਕੌ ਮੁਖ ਤੇ ਕਹਿਯਾ॥
ਆਯੋ ਜੀ ਬਲਿਹਾਰੇ ਜਾਉ॥ ਬੈਠਹੁ ਹੁਇ ਪਾਵਨੁ ਥਾਉ॥੨੨੯॥
ਦੋਹਰਾ॥ ਹਮਰੇ ਉਗ੍ਰ ਭਾਗ ਥੇ ਹੂਏ ਅਸੀ ਨਿਹਾਲੁ॥
ਹਮ ਕ੍ਰਿਤਾਰਥ ਹੋਇ ਰਹੇ ਤੁਮ ਹੂਏ ਕਿਰਪਾਲ॥੨੩੦॥
ਚੌਪਈ॥ ਇਹੁ ਧਰਤੀ ਅਬ ਪਾਵਨੁ ਪਈ॥ ਤੁਮ ਕਿਰਪਾ ਤੇ ਦੁਰਮਤਿ ਗਈ॥
ਇਉ ਰ੍ਵਿਦਾਸ ਅਰਜੁ ਜਬ ਕੀਆ॥ ਅਸੀਰਵਾਦ ਪੰਡਿਤਹੁ ਦੀਆ॥
683/ਅ ਸਬ ਹੀ ਬੈਠਿ ਗਏ ਕਹਿ ਰਾਮੁ॥ ਰ੍ਵਿਦਾਸ ਦਾਸ ਕੇ ਸੁੰਦਰ ਧਾਮ॥
ਬਾਮਨ ਬੋਲਹਿ ਸੁਨਹੁ ਗੁਸਾਂਈ॥ ਹਮਰਾ ਬਾਦੁ ਨ ਮਨ ਮਹਿ ਲਿਯਾਂਈ॥੨੩੧॥
ਦੋਹਰਾ॥ ਹਮਰੇ ਕੀਏ ਕਿਆ ਭਯਾ ਜੁ ਠਾਕੁਰ ਕੀਆ ਪਖੁ॥
ਤਿਲ ਤੇ ਕਰਦਾ ਮੇਰੁ ਜੋ ਕੱਖਹੁ ਕਰਦਾ ਲੱਖੁ॥੨੩੨॥
ਸੋਰਠਾ॥ ਤੁਮ ਉਪਰ ਕਿਰਪਾਲ ਹਮ ਪਰ ਕਿਰਪਾ ਨ ਭਈ॥
ਤੁਮ ਪਰ ਰਾਮ ਦਿਆਲ ਕੌਨੁ ਤਪਸਿਆ ਤੁਮ ਕਰੀ॥੨੩੩॥
ਚੌਪਈ॥ ਹਮ ਪਰ ਅਪਨੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਕੀਜੈ॥ ਸੋ ਉਪਦੇਸੁ ਅਸਾ ਕੌ ਦੀਜੈ॥
ਅਸੀ ਭਿ ਕਿਵ ਹੀ ਪਾਵਹਿ ਪਾਰੁ॥ ਹਮ ਪ੍ਰ ਕੀਜੈ ਇਹੁ ਉਪਕਾਰੁ॥
ਕਹਿ ਰ੍ਵਿਦਾਸੁ ਪੰਡਿਤ ਤੁਮ ਬੌਰੇ॥ ਬੌਰੀ ਬਾਤ ਕਰੌ ਕਤ ਤੌਰੇ॥
ਪਾਰੁ ਪਵਨੁ ਕਿਸ ਕੈ ਵਸਿ ਨਾਹਿ॥ ਸਮਝਿ ਦੇਖੁ ਅਪਨੈ ਮਨ ਮਾਹਿ॥੨੩੪॥
ਦੋਹਰਾ॥ ਹਮ ਤੌ ਬੌਰੇ ਫਿਰਤਿ ਹੈ ਸਭ ਕਿਛੁ ਤੁਮਰੇ ਹਾਥਿ॥
ਅੰਗੁ ਤੁਮਾਰਾ ਕਰਤ ਹੈ ਵਸੈ ਤੁਮਾਰੇ ਸਾਥਿ॥੨੩੫॥

ਚੌਪਈ।। ਰੇ ਬੌਰੇ ਕਿਉ ਪਾਐ ਪਾਰੁ।। ਮਹਾਂ ਬਿਖਮੁ ਭੈਜਲੁ ਸੈਸਾਰੁ।।
ਬਾਮਨ ਬੋਲੇ ਕਰਿ ਅਰਦਾਸਿ।। ਪਾਰਿ ਨ ਕਿਸੇ ਪਾਯਾ ਰਿਵਦਾਸਿ।।
ਸਤਿਜੁਗ ਤ੍ਰੇਤੇ ਦ੍ਵਾਪਰ ਮਾਂਹਿ।। ਕਲਿਜੁਗਿ ਪਾਰ ਭਿ ਪਾਐ ਨਾਂਹਿ।।
ਕਹਿ ਰ੍ਵਿਦਾਸ ਅਬ ਏਵ ਨ ਹੋਈ।। ਕੂਣੀ ਕਰੈ ਪਵੈ ਪਾਰ ਸੋਈ।।੨੩੬।।
ਦੋਹਰਾ।। ਇਹੁ ਬਿਧਿ ਤੁਝ ਕੌ ਬੂਝਤੇ ਕਿਤਿ ਬਿਧਿ ਪਾਐ ਪਾਰੁ।।
ਸਤਿਜੁਗ ਤੇਤੇ ਦ੍ਵਾਪਰੇ ਕਲਿਜੁਗ ਕੀ ਬਿਵਹਾਰੁ।।੨੩੭।।
ਚੌਪਈ।। ਸਤਿਜੁਗ ਸਚ ਤ੍ਰੇਤੇ ਜਤਧਾਰੀ।। ਦੁਆਪੁ ਤਪਸਾ ਪੂਜਾ ਚਾਰੀ।।
ਤ੍ਰਿਹ ਜੁਗ ਇਤੁ ਬਿਧਿ ਪਾਯਾ ਪਾਰ।। ਕਲਿਜੁਗਿ ਕੀਰਤਨ ਨਾਮੁ ਅਧਾਰ।।
ਨਾਮ ਜਪੇ ਸੋ ਮੁਕਤਾ ਹੋਇ।। ਔਰ ਨ ਪਾਰ ਪਵੈਗਾ ਕੋਇ।।
ਪੰਡਿਤ ਬੂਝਹਿ ਸਗਲਾ ਭੇਦ।। ਮੁਕਤਿ ਨ ਪਾਵੈ ਪੜੇ ਜੁ ਬੇਦ।।੨੩੮।।
ਦੋਹਰਾ।। ਸੰਸਾ ਪ੍ਰਾਪਤਿ ਹੋਇ ਹੈ ਮੁਕਤਿ ਨ ਪ੍ਰਾਪਤਿ ਹੋਇ।।
684/ੳ ਬੇਦ ਪੜੇ ਕਾ ਏਹੁ ਗੁਣ ਪੜਿ ਦੇਖਹੁ ਤੁਮ ਕੋਇ।।੨੩੯।।
ਚੌਪਈ।। ਬੇਦ ਪੜੇ ਇਹੁ ਸੰਸਾ ਪਰੇ।। ਕ੍ਰਮ ਅਕ੍ਰਮ ਕਾ ਨਿਰਣੈ ਕਰੇ।।
ਪੁੰਨ ਪਾਪ ਕਾ ਕਰੇ ਬਿਚਾਰੁ।। ਮਨ ਮਹਿ ਧਾਰੇ ਬਹੁ ਅਹੰਕਾਰ।।
ਪੁੰਨ ਦਾਨ ਸੰਜਮ ਅਰੁ ਸੇਵਾ।। ਤਿਨ ਕਾ ਉਪਜਤਿ ਮਨ ਅਹੰਮੇਵਾ।।
ਜੋ ਲੌ ਸੰਸਾ ਟੂਟਿ ਨ ਜਾਵੈ।। ਤੌ ਲੌ ਇਹ ਨਰੁ ਪਾਰੁ ਨ ਪਾਵੈ।।੨੪੦।।
ਦੋਹਰਾ।। ਪੰਡਿਤ ਬੋਲੇ ਫੇਰਿ ਤਬ ਮਨ ਮਹਿ ਕ੍ਰਤ ਬੀਚਾਰੁ।।
ਕਰਮ ਧਰਮ ਭਰਤਾ ਨਹੀਂ, ਭਰਤਾ ਕਿਤੁ ਸੈਸਾਰੁ।।੨੪੧।।
ਚੌਪਈ।। ਕਰਮ ਧਰਮ ਸਬ ਕ੍ਰੇ ਨ ਜਾਂਹੀ।। ਤਾਤੇ ਪਾਰ ਪਵੈ ਕੋ ਨਾਹੀ।।
ਕੋਈ ਕਹਤਾ ਤੀਰਥਿ ਨਾਵਹੁ।। ਕੋਈ ਕਹਤਾ ਦਾਨੁ ਕਰਾਵਹੁ।।
ਬਹੁਤੁ ਭਾਂਤਿ ਕਾ ਪੁੰਨ ਬਤਾਵੈ।। ਅਨਿਕ ਭਾਂਤਿ ਕਾ ਦਾਨ ਕਹਾਵੈ।।
ਪੁੰਨੁ ਕਰੇ ਤੌ ਗਰਬੁ ਨ ਜਾਇ।। ਇਤਿ ਬਿਧਿ ਗਰਭਿ ਵਾਸ ਮਹਿ ਪਾਇ।।੨੪੨।।
ਦੋਹਰਾ।। ਕਰਮ ਧਰਮ ਜੋ ਕਹੇ ਹੈ ਏਤੇ ਕਰੇ ਨ ਕੋਇ।।
ਤਿਸ ਕਾ ਅਤ ਅਭਿਮਾਨੁ ਹੁਇ ਇਕ ਅਧੁ ਜੋ ਹੋਇ।।੨੪੩।।
ਚੌਪਈ।। ਕਰਮ ਧਰਮ ਕਾ ਇਹ ਬੀਚਾਰ।। ਕਿਉ ਕਰਿ ਕੋਈ ਪਾਵੈ ਪਾਰੁ।।
ਪੰਡਿਤ ਭਾਖਹਿ ਸੁਣ ਰਿਵਦਾਸ।। ਤੀਰਥਿ ਨਾਤਿਯਾ ਕਟੀਏ ਫਾਸ।।
ਇਸਨਾਨੁ ਕ੍ਰੇ ਤੀਰਥਿ ਰੁਚਿ ਧਾਰ।। ਕਿਉ ਨ ਪਾਵੈਗਾ ਉਹ ਪਾਰੁ।।

ਤੀਰਥ ਨਾਵਨੁ ਐਸਾ ਜਾਨ।। ਜਿਉ ਕੁੰਚਰ ਕੇਰਾ ਇਸਨਾਨੁ।।੨੪੪।।
ਦੋਹਰਾ।। ਨੀਰ ਨਵਾਲਿਯਾ ਕੁੰਚਰੋ ਮੈਲੁ ਉਤਾਰੀ ਧੋਇ।।
ਬਾਹਰਿ ਨਿਕਸਿਯਾ ਨੀਰ ਤੇ ਖੇਹ ਉਡਾਵੈ ਸੋਇ।।੨੪੫।।
ਚੌਪਈ।। ਤਿਉ ਨਰ ਨਿਕਸੇ ਬਾਹਰਿ ਨਾਇ।। ਹੋਵੈ ਸੁੱਧੁ ਬਿਕਰਮ ਮਿਟਾਇ।।
ਬਾਹਰਿ ਨਿਕਸਿਯਾ ਕਰੇ ਬਿਕਾਰ।। ਕਿਉ ਕਰਿ ਪਾਵੈ ਮੋਖ ਦੁਆਰਿ।।
ਭਿਰਸਟ ਕਰਮ ਕਰਿ ਭ੍ਰਿਸਟੋ ਭਯਾ।। ਇਤਿ ਬਿਧਿ ਨਰੁ ਨਰਕਾ ਕੋ ਗਯਾ।।
ਤੀਰਥਿ ਪਹਿ ਇਹੁ ਸਕਤਿ ਨ ਹੋਇ।। ਆਗਮ ਪਾਪ ਹਟਾਵੈ ਕੋਇ।।੨੪੬।।
684/ਅ ਦੋਹਰਾ।। ਰਵਿ ਚੜਿਤੇ ਨਿਸ ਨਾਸੁ ਜਿਯੋ, ਪਾਰਸ ਪਰਸੇ ਲੋਹੁ।।
ਤਿਉ ਗੁਰੂ ਪੂਰਾ ਭੇਟਿ ਕੈ ਨਰ ਤੇ ਨਿਰਜੁਰ ਹੋਹੁ।।੨੪੭।।
ਚੌਪਈ।। ਐਸਾ ਦਰਸਨੁ ਪਾਵੈ ਕੋਇ।। ਮੁਕਤਿ ਪਰਾਪਿਤ ਤਾ ਕੋ ਹੋਇ।।
ਉਸ ਕੈ ਦ੍ਰਸ ਪਰਮਗਤਿ ਪਾਵੈ।। ਅਗਲੀ ਪਿਛਲੀ ਦੁਰਮਤਿ ਜਾਵੈ।।
ਪੰਡਿਤ ਬੋਲੇ ਐਸਾ ਕੋਇ।। ਮੋਹਿ ਬਤਾਇ ਦੇਹੁ ਜੀ ਸੋਇ।।
ਤਿਸਕਾ ਦਰਸਨੁ ਦੇਖਿ ਅਘਾਵਉ।। ਦਰਸਨੁ ਪ੍ਰਸ ਮੁਕਿਤ ਫਲ ਪਾਵਉ।।੨੪੮।।
ਦੋਹਰਾ।। ਪਾਯੈ ਪਾਰਸੁ ਪ੍ਰੇਮ ਗੁਰੂ ਜੇ ਹੋਵਹਿ ਵਡਿਭਾਗ।।
ਪਾਯੈ ਮੁਕਤਿ ਪਦਾਰਥੋ ਪਾਪ ਜਾਂਹਿ ਸਭ ਭਾਗਿ।।੨੪੯।।
ਚੌਪਈ।। ਆਗੈ ਪਾਪੁ ਨ ਹੋਵਨ ਪਾਵੈ।। ਪਿਛਲੇ ਕਲ ਕਲੇਸ ਮਿਟਿ ਜਾਵੈ।।
ਅਗੇ ਗਯਾਨੁ ਉਪਦੇਸੁ ਦਿੜਾਇ।। ਪਾਪਾਂ ਤੇ ਮਨੁ ਲੈਹਿ ਹਟਾਇ।।
ਮਨ ਮਹਿ ਹੋਇ ਜਾਇ ਸਿਤਲਾਈ।। ਗੁਰੁ ਦਰਸਨ ਕੀ ਇਹੁ ਵਡਿਯਾਈ।।
ਬੋਲੈ ਪੰਡਿਤ ਸੁਨੁ ਰ੍ਵਿਦਾਸ।। ਇਕਿ ਹਮ ਦੇਖੇ ਫਿਰਤਿ ਉਦਾਸ।।੨੫੦।।
ਦੋਹਰਾ।। ਫਿਰਤੇ ਸਦਾ ਉਦਾਸ ਇਕਿ ਇਕਹਿ ਨ ਕਿਤੇ ਉਪਾਇ।।
ਤੀਰਥ ਬ੍ਰਤਿ ਨ ਗਯਾਨੁ ਧਯਾਨ ਬੈਠਿ ਨ ਸਕਹਿ ਅਘਾਇ।।੨੫੧।।
ਸੋਰਠਾ।। ਏਹੁ ਜਿ ਟਿਕਦਾ ਨਾਂਹਿ ਟਿਕੇ ਨਾ ਇਸ ਕੀ ਭਾਵਨੀ।।
ਲਿਖਿਆ ਮਿਟੈ ਨ ਕਾਂਹਿ ਲਿਖੇ ਉਪ੍ਰ ਭਰਮਾਈਐ।।੨੫੨।।
ਚੌਪਈ।। ਕੋਟਿ ਉਪਾਇ ਜਤਨ ਬਹੁ ਕਰੈ।। ਤੋ ਭਿ ਭਾਵਨੀ ਨਾਹ ਨ ਟਰੈ।।
ਜੈਸੀ ਕਿਰਤਿ ਪਰੀ ਇਸੁ ਬਾਬਿ।। ਮੋ ਲਾਗਾ ਕੁਨੇ ਐਬ ਸਬਾਬਿ।।
ਪ੍ਰੇਮ ਭਗਤਿ ਮਨ ਮਾਂਹਿ ਨ ਆਈ।। ਤੌ ਲੌ ਮਿਟੈ ਨ ਮਨ ਕੀ ਧਾਈ।।
ਪ੍ਰੇਮ ਭਗਤਿ ਆਵੈ ਮਨ ਮਾਂਹਿ।। ਠਹਿਰ ਰਹੇ ਫਿਰਿ ਡੋਲੇ ਨਾਂਹਿ।।੨੫੩।।
ਦੋਹਰਾ।। ਸਬ ਪੰਡਿਤ ਕਰ ਜੋਰ ਕੈ ਡੰਡੌਤਿ ਕ੍ਰੀ ਸ੍ਰਿ ਨਿਯਾਇ।।

ਲੰਬੇ ਆਸਨ ਹੋਇ ਕੈ, ਉਪਮਾ ਕਹਹਿ ਸੁਨਾਇ॥੨੫੪॥
685/ੳ ਚੌਪਈ॥ ਧੰਨ ਰਿਵਦਾਸੁ ਧੰਨ ਰ੍ਵਿਦਾਸੁ॥ ਜਿਸੁ ਗਲਿ ਪਈ ਕਵਾਇ ਖਲਾਸ॥
ਸਗਲੇ ਪੰਡਿਤ ਸੇਵਕ ਭਏ॥ ਮਨ ਕੇ ਭ੍ਰਮ ਸਭੇ ਉਡਿ ਗਏ॥
ਆਪੋ ਆਪਣੀ ਘ੍ਰੀ ਸਿਧਾਏ॥ ਰ੍ਵਿਦਾਸ ਭਗਤ ਕੀ ਕੀਰਤਿ ਗਾਏ॥
ਇਸੁ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕਥਾ ਇਵ ਭਈ॥ ਨਿਤ ਨਿਤਿ ਗੋਸਟਿ ਹੋਵਤਿ ਨਈ॥੨੫੫॥
ਦੋਹਰਾ॥ ਇਕਿ ਦਿਨਿ ਆਏ ਮੁਨੀ ਮਿਲਿ ਰ੍ਵਿਦਾਸ ਭਗਤ ਕੇ ਪਾਸਿ॥
ਨਿਮਸਕਾਰੁ ਕਰਿ ਬਹਿ ਗਏ ਮਿਲੇ ਸਹਤ ਇਕਲਾਸ॥੨੫੬॥
ਚੌਪਈ॥ ਨਿਮਸਕਾਰੁ ਕੀਆ ਰਿਵਦਾਸੁ॥ ਬੈਠ ਗਏ ਜੁਰ ਪਾਸੋਂ ਪਾਸਿ॥
ਮੁਨੀ ਕਹਹਿ ਸੁਨਿ ਲੇਹੁ ਗੁਸਾਂਈ॥ ਹਮ ਸੁਨਿ ਆਏ ਤੁਧੁ ਵਡਿਆਈ॥
ਬਹੁਤ ਕਰਮ ਰਤੁ ਸੁਨਿਯਾ ਥਾ ਮੋਹਿ॥ ਸੀਧੀ ਚਾਲ ਚਲਤਿ ਹੋ ਤੋਹਿ॥
ਅਬ ਮੁਝ ਕੋ ਦੀਜੈ ਅਰਥਾਇ॥ ਕੌਨੁ ਕਰਮੁ ਹਰਿ ਲਯੋ ਰਿਝਾਇ॥੨੫੭॥
ਦੋਹਰਾ॥ ਤੁਮ ਜੋ ਭਗਤਿ ਕਹਾਂਵਦੇ, ਸੇਵਾ ਕੋਨ ਕਮਾਇ॥
ਕੌਨੁ ਭਗਤਿ ਕਹਿ ਕੇ ਤੁਮੋ, ਰਾਮ ਲਯਾ ਪਰਚਾਇ॥੨੫੮॥
ਚੌਪਈ॥ ਕੌਨੁ ਸੇਵ ਤੇ ਸਾਧ ਕਹਾਵਹੁ॥ ਕੌਨੁ ਕਰਮ ਜੋ ਤੁਮਹਿ ਕਮਾਵਹੁ॥
ਬਾਨੀ ਬੋਲੀ ਜਨ ਰਿਵਦਾਸ॥ ਮੁਨੀਆ ਪਹਿ ਕੀਨੀ ਅਰਦਾਸਿ॥
ਪਰਚੇ ਰਾਮ ਰਵੈ ਜੇ ਕੋਇ॥ ਪਾਰਸ ਭੇਟੇ ਦੂਬਿਧਾ ਨ ਹੋਇ॥
ਫਲ ਕਾਰਨਿ ਫੂਲੀ ਬਨਰਾਇ॥ ਫਲ ਲਾਗੇ ਤਬ ਫੂਲ ਬਿਲਾਇ॥੨੫੯॥
ਦੋਹਰਾ॥ ਗਿਆਨ ਕਾਰਨ ਕ੍ਰਨੇ ਕਰਮ ਲੈਣਾ ਗੁਰ ਉਪਦੇਸ॥
ਗਿਯਾਨ ਉਦੈ ਜਬ ਹੋਵਈ, ਭਯਾ ਕਰਮ ਕੌ ਨਾਸੁ[1]॥੨੬੦॥
ਚੌਪਈ॥ ਪ੍ਰੀਤਿ ਹੇਤਿ ਨਰੁ ਕਰਮ ਕਮਾਵੈ॥ ਏਹੋ ਸੁੰਦਰ ਫੂਲੁ ਕਹਾਵੈ॥
ਕਰਮ ਕਰਤ ਤਬ ਉਪਜੇ ਗਯਾਨੁ॥ ਤਜੈ ਕਰਮ ਫੂਲ ਜਿਉ ਜਾਨੁ॥
ਫਲ ਕੌ ਕਹੀਏ ਦੇਹੁ ਸੁਨਾਇ॥ ਰ੍ਵਿਦਾਸ ਸੁਨਾਵੇ ਮੁਨ ਕੋ ਗਾਇ॥
ਪ੍ਰਮੇਸਰ ਕੌ ਦੂਰ ਪਛਾਨੈ॥ ਤਬ ਲਗੁ ਕਰਤਾ ਕਿਉ ਕਰ ਜਾਨੈ॥੨੬੧॥
ਦੋਹਰਾ॥ ਜਾਤਾ ਨਿਕਿਟ ਰਹੁ ਵਿੰਦੁ ਜਬ ਏਹੁ ਗਯਾਨੁ ਫਲ ਜਾਨੁ॥
ਕਹਾਂ ਕਰੈ ਕਹ ਨਾ ਕਰੈ, ਸਭ ਕੁਛੁ ਹੈ ਭਗਵਾਨ॥੨੬੨॥
685/ਅ ਸੋਰਠਾ॥ ਬਹੁਤੁ ਰਹੈ ਹਮ ਮੋਨ ਮੋਨੀ ਬੋਲੈ ਫੇਰਿ ਤਬ॥
ਹਮਰੀ ਗਤਿ ਕਹੁ ਕੌਨ ਬਹੁਤੁ ਬਰਸ ਸਾਧੀ ਮੋਨ॥੨੬੩॥

1. ਮੂਲ-ਪਾਠ ਨਾਮੁ ਅਸ਼ੁਧ ਹੈ।

ਚੌਪਈ।। ਰ੍ਵਿਦਾਸ ਗੁਸਾਈ ਕਹਿਯੋ ਅਲਾਇ।। ਬਾਣੀ ਮਾਹਿ ਦੀਆਸਮਝਾਇ।।
ਸੋ ਮੋਨੀ ਜੋ ਮਨ ਕੋ ਖਾਵੈ।। ਮਨ ਤੇ ਦੁਬਿਧਾ ਸਗਲ ਮਿਟਾਵੈ।।
ਮੁਖ ਤੇ ਸੋਭਾ ਕੋ ਕਹੈ।। ਕਰਤਾ ਹੋਇ ਸੁ ਅਨਭੈ ਲਹੈ।।
ਬਾਹਿਰ ਤੇ ਜੋ ਮੋਨੀ ਹੋਇ।। ਅੰਤਰੁ ਕਲਪੇ ਰਹੇ ਨ ਕੋਇ।।੨੬੪।।
ਦੋਹਰਾ।। ਏਹੁ ਮੋਨ ਕਿਤੁ ਕਾਂਮਿ ਹੈ ਮਿਟੇ ਨ ਮਨ ਕੀ ਚਾਹਿ।।
ਸੰਕਲਪ ਵਿਕਲਪ ਕੁਤਾਰ ਹੈ ਇਕੁ ਤਿਲੁ ਵਿਲਮੇ ਨਾਹਿ।।੨੬੫।।
ਚੌਪਈ।। ਅੰਤ੍ਰੁ ਸਾਂਤਿ ਖਿਮਾ ਸਿਵ ਆਵੈ।। ਕਿਸੀ ਕਾਮਨਾ ਕੋ ਨਹਿ ਧਾਵੈ।।
ਬਾਹਰਿ ਮੁਖ ਬੋਲੈ ਸੁਭ ਬਾਨੀ।। ਹਰਿ ਜਸੁ ਕੀਰਤਿ ਅਕਥ ਕਹਾਨੀ।।
ਸੋ ਮੋਨੀ ਪ੍ਰਮੇਸੁਰੁ ਪਾਵੈ।। ਜੋ ਜਨੁ ਐਸੀ ਮੋਨ ਕਮਾਵੈ।।
ਬਿਨ ਬੋਲੈ ਅੰਤ੍ਰ ਕੀ ਜਾਨੈ।। ਝੂਠੀ ਮੋਨ ਨ ਕਬਹੂ ਮਾਨੈ।।੨੬੬।।
ਦੋਹਰਾ।। ਮੋਨੀ ਬੋਲੈ ਫੇਰਿ ਤਬ ਕਿਉ ਕਰ ਪਾਯੈ ਜੋਗੁ।।
ਕਹਿ ਰ੍ਵਿਦਾਸ ਸਤਿਗੁਰੁ ਮਿਲੈ ਜੋਗੁ ਸਪੂਰਨੁ ਹੋਗੁ।।
ਚੌਪਈ।। ਜੋ ਉਪਜੈ ਸੋ ਬਿਨਸਿ ਬਿਨਾਸਾ।। ਮਨ ਮਹਿ ਵਿਗਸੈ ਵੇਖਿ ਤਮਾਸਾ।।
ਚਹੁ ਬਰਨਾ ਕਾ ਭੇਦੁ ਤਿਯਾਗੇ।। ਹਰਿ ਕੌ ਭਜੈ ਜੋਗ ਕੌ ਲਾਗੇ।।੨੬੮।।
ਚੌਪਈ।। ਘ੍ਰਿਤ ਕਾਰਨ ਦਧ ਮਥੈ ਸਿਯਾਨੀ।। ਜੀਵਤ ਮੁਕਤਿ ਸਦਾ ਨ੍ਰਿਬਾਨੀ।।
ਭਣੈ ਰਿਵਦਾਸੁ ਪ੍ਰਮ ਬੈਰਾਗੁ।। ਹਿਰਦੈ ਨਾਮੁ ਨ ਜਪਹਿ ਅਭਾਗ।।
ਦੂਧੁ ਆਤਮਾ ਘਿਉ ਹਰਿ ਨਾਮੁ।। ਮਥਿਐ ਪਾਯੈ ਪੂਰਨੁ ਰਾਮ।।
ਮਨੁ ਹੀ ਮਥ ਕਰ ਹੂਏ ਸਾਧ।। ਜੀਵਨ ਮੁਕਤੇ ਨਾਮੁ ਅਗਾਧ੨੬੯।।
ਦੋਹਰਾ।। ਪ੍ਰੀਤਿ ਸਾਥਿ ਹਰਿ ਕੌ ਭਜੋ ਪਾਵਹੁ ਪਦੁ ਨਿਰਬਾਨੁ।।
686/ੳ ਸੁਣਿ ਸਿਖਿਆ ਘਰ ਕੌ ਗਏ ਭਜਨ ਲਗੇ ਭਗਵਾਨੁ।।੨੭੦।।
ਚੌਪਈ।। ਠਾਕੁਰ ਇਕਿ ਦਿਨਿ ਮਨ ਮਹਿ ਆਈ।।
ਰ੍ਵਿਦਾਸ ਭਗਤ ਕੌ ਲਿਯੋ ਪ੍ਰਤਾਈ।।
ਦੇਖੌ ਕੈਸਾ ਭਗਤੁ ਹਮਾਰਾ।। ਕੈਸਾ ਹਮ ਸੌ ਹੈ ਹਿਤਕਾਰਾ।।
ਜਦ ਰ੍ਵਿਦਾਸ ਠਾਕੁਰ ਪਹਿ ਜਾਇ।। ਦੇਤਾ ਆਦੁਰ ਲੇਤਿ ਬੁਲਾਇ।।
ਜਾਂ ਰਿਵਦਾਸ ਠਾਕੁਰ ਪਹਿ ਗਯਾ।। ਸਲਾਂਮੁ ਨ ਝਲਿਯਾ ਸਸਿ ਦਿਲੁ ਭਯਾ।।੨੭੧।।
ਦੋਹਰਾ।। ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਖਿਝਿਆ ਮੁਝੈ ਕੌਨੁ ਕਰਾ ਮੁਝਿ ਪਾਪੁ।।
ਲਾਗਾ ਮਨ ਕੌਂ ਸੋਧਨੈ ਬਹੁਤੁ ਕਰਤ ਪਛੁਤਾਪੁ।।੨੭੨।।
ਸੋਰਠਾ।। ਤਜਿ ਸਿਮਰਨੁ ਗਯਾ ਸੋਇ ਹਰਿ ਪ੍ਰਭੁ ਮਨਹੁ ਵਿਸਾਰਿ ਕੇ।।

ਕੌਨੁ ਕਾਮੁ ਦੀਆ ਖੋਇ, ਸਲਾਮੁ ਨ ਝਲਿਯੋ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ॥੨੭੩॥
ਚੌਪਈ॥ ਕੈ ਮੈ ਪਰਾਈ ਨਿੰਦਿਯਾ ਕਰੀ॥ ਕੈ ਪਰ ਧਨ ਕੀ ਚਿੰਤਾ ਧਰੀ॥
ਕੈ ਪ੍ਰ ਨਾਰੀ ਨੈਨ ਨਿਹਾਰੀ॥ ਇਤਿ ਕਰ ਖਿਝਿਯਾ ਮੁਝ ਬਨਿਵਾਰੀ॥
ਕੈ ਮੈ ਕੋਈ ਜੀਉ ਦੁਖਾਯਾ॥ ਏਹੁ ਦੋਖੁ ਮੇਰੇ ਸਿਰਿ ਆਯਾ॥
ਕੈ ਮੁਝ ਥੀ ਇਸਨਾਨੁ ਨ ਥੀਆ॥ ਕੈ ਆਪੁ ਉਪ੍ਰ ਗੁਮਾਨੁ ਕੁਛੁ ਕੀਆ॥੨੭੪॥
ਦੋਹਰਾ॥ ਪ੍ਰਭ ਕੀਆ ਮਿਠਾ ਨਿ ਲਗਾ, ਲੁਭਾਯਾ ਕਿਸੀ ਸ੍ਵਾਦ॥
ਬੂਝੇ ਉਤਰੁ ਨ ਦੀਆ, ਕੈ ਕੀਨਾ ਬਹੁ ਵਾਦੁ॥੨੭੫॥
ਸੋਰਠਾ॥ ਇਨਿ ਦੋਖਨ ਤੇ ਕੋਇ ਅਬ ਤਕੁ ਹਮ ਤੇ ਨਿਭਯਾ॥
ਰਹਿਯਾ ਬਿਸਮੁ ਬਹੁ ਹੋਇ ਕਰੇ ਜੋਦੜੀ ਬਹੁ ਝੁਰੇ॥੨੭੬॥
ਚੌਪਈ॥ ਰ੍ਵਿਦਾਸ ਥ੍ਰੋ ਸੁਖੁ ਭਾਗਨਿ ਲਾਗਾ॥ ਮਾਨੌ ਦੁਖੁ ਸੋਇਯਾ ਅਬ ਜਾਗਾ॥
ਪੁੱਤ੍ਰ ਦੁਖੀ ਹੋਇ ਘਰਿ ਪਯਾ॥ ਘਰ ਕਾ ਸੂਤੁ ਕਸੂਤੁ ਹੋਇ ਗਯਾ॥
ਘਰ ਤੇ ਵਸਤੁ ਖੋਈ ਕੁਛੁ ਗਈ॥ ਜੋਰੂ ਭੀ ਦੁਖੁ ਲਾਗੇ ਪਈ॥
ਅਜੁ ਕਛੁ ਔਰ ਭਲਕ ਕੁਛੁ ਔਰ॥ ਬਿਗ੍ਰੇ ਕਾਰਜੁ ਕਛੂ ਨ ਸੌਰ॥
ਦੂਖ ਲਪੇਟਿ ਲਯਾ ਰਿਵਦਾਸੁ॥ ਹੋਇ ਨ ਸਾਕੈ ਦੁਖਹੁ ਖਲਾਸ॥੨੭੭॥
ਦੋਹਰਾ॥ ਰ੍ਵਿਦਾਸ ਭਗਤੁ ਦੇਖੈ ਜਬੈ ਮਨ ਮਹਿ ਧਰੈ ਧਿਆਨੁ॥
686/ਅ ਅੰਤੁ ਦੇਖਿਆ ਚਾਹਿ ਤਾ ਹਮਰਾ ਸ੍ਰੀ ਭਗਵਾਨੁ॥੨੭੮॥
ਚੌਪਈ॥ ਰ੍ਵਿਦਾਸ ਕੈ ਮਨ ਮਾਹਿ ਬਿਚਾਰ॥ ਤੋਰਿਯਾ ਚਾਹੈ ਮੁਝੈ ਮੁਰਾਰ॥
ਅਗਾਧ ਬਾਣੀ ਆਇ ਰ੍ਵਿਦਾਸ॥ ਸੁਨਿ ਕਰਿ ਮਨ ਮਹਿ ਭਯਾ ਉਦਾਸ॥
ਹੌਂ ਅਬ ਚਾਹੋ ਤੁਝ ਕੋ ਤੋਰਾ॥ ਤੂ ਕਤ ਖਿਯਾਲੁ ਕ੍ਰਤੁ ਹੈ ਮੋਰਾ॥
ਤਬ ਰ੍ਵਿਦਾਸ ਬੋਲੀ ਮੁਖਿ ਬਾਨੀ॥ ਹਰਿ ਪ੍ਰਭ ਕੋ ਜਨ ਆਖਿ ਵਖਾਨੀ॥੨੭੯॥
ਦੋਹਰਾ॥ ਰ੍ਵਿਦਾਸ ਕ੍ਰਤ ਹੈ ਬੇਨਤੀ ਅਪਨੈ ਠਾਕੁਰ ਪਾਹਿ॥
ਨਿਸੰਕ ਹੋਇ ਕ੍ਰ ਕੂਕਿਆ ਮਨ ਤੇ ਧੋਖਾ ਲਾਹਿ॥੨੮੦॥
ਚੌਪਈ॥ ਤੁਮ ਤੋਰਹੁ ਪਰੁ ਹਮ ਨਹਿ ਤੋਰਹਿ॥ ਤੁਮ ਤੇ ਤੋਰ ਕੌਨ ਸੌ ਜੋਰਹਿ॥
ਜੇ ਤੁਮ ਗ੍ਰਿਵਰ ਤੌ ਹਮ ਮੋਰਾ॥ ਜੇ ਤੁਮ ਚੰਦੁ ਹਮਹ ਚਕੋਰਾ॥
ਜੇ ਤੁਮ ਦੀਪਕ ਤੌ ਹਮ ਬਾਤੀ॥ ਤੁਮ ਤੀਰਥ ਹਮ ਤੀਰਥ ਜਾਤੀ॥
ਜਹਾਂ ਜਾਉ ਤਹ ਤੇਰੀ ਸੇਵਾ॥ ਤੁਮ ਸਮਸਰ ਔਰ ਨ ਸੁਆਮੀ ਦੇਵਾ॥੨੮੧॥
ਦੋਹਰਾ॥ ਭਜਨ ਤੁਮਰੇ ਕਟੀਅਹਿ ਦੂਖ ਜਮੋ ਕੀ ਫਾਸ॥
ਕਹਿਤਾ ਹਰਿ ਪਹਿ ਬੇਨਤੀ ਭਗਤਿ ਹੇਤਿ ਰਵਿਦਾਸੁ॥੨੮੨॥

ਚੌਪਈ॥ ਠਾਕੁਰੁ ਹੂਆ ਪਰਮ ਦਿਆਲੁ॥ ਦਰਸਨੁ ਦੀਆ ਕੀਆ ਨਿਹਾਲ॥
ਬੇਗਮ ਪੁਰ ਮਹਿ ਲਯੋ ਬੁਲਾਈ॥ ਸਭ ਮਹਿ ਲਾਇਤ ਠੌਰ ਦਿਖਾਈ॥
ਰ੍ਹਿਦਾਸ ਠਾਕੁਰੁ ਕੀ ਗੋਸਟ ਭਾਈ॥ ਰ੍ਹਿਦਾਸ ਭਗਤਿ ਕੌ ਕਹਿਯੋ ਰਘੁਰਾਈ॥
ਮੇਰਾ ਕੀਆ ਮਾਨੇ ਜੋਈ॥ ਮੇਰਾ ਭਗਤੁ ਭਾਵੇ ਮੁਝ ਸੋਈ॥੨੮੩॥
ਦੋਹਰਾ॥ ਜੌ ਹੌ ਕਰੌ ਸੁ ਮਾਨ ਲੇ ਸੁਨਹੁ ਹਮਾਰੀ ਸੀਖ॥
ਕੌਰਾ ਕਦੇ ਨ ਹੋਵਈ ਜਿਯੋ ਮਿਠਿਆਈ ਈਖ॥੨੮੪॥
ਚੌਪਈ॥ ਜੈਸੇ ਸੁਆਦ ਈਖ ਮਿਠਿਆਈ॥ ਟੂਕੁ ਟੂਕੁ ਕੀਚੈ ਸਾਦੁ ਨ ਜਾਈ॥
ਜੌ ਘਾਨੀ ਮਹਿ ਪੀੜਿਯਾ ਪੀਠਾ॥ ਤੌ ਭੀ ਰਸੁ ਮੀਠੇ ਤੇ ਮੀਠਾ॥
687/ੳ ਪਾਛੈ ਪਾਨੀ ਪਾਇ ਧੁਲਾਯੈ॥ ਤੌ ਭੀ ਰਸੁ ਮਠਿਯਾਈ ਪਾਯੈ॥
ਪਾਇ ਕੜਾਹੇ ਮਾਂਹਿ ਤਪਾਯਾ॥ ਤਾਤੇ ਮੀਠਾ ਗੁੜੁ ਹੋਇ ਆਯਾ॥੨੮੫॥
ਦੋਹਰਾ॥ ਬਹੁਰਿ ਤਪਾਯੈ ਫੇਰਿ ਜਬ, ਤਬ ਸੱਕਰ ਹੁਇ ਜਾਇ॥
ਮਿੱਠੁ ਨ ਤਿਯਾਗੈ ਆਪਣਾ ਜਯੋ ਜਯੋ ਮਿਲਸਨਿ ਤਾਇ॥੨੮੬॥
ਚੌਪਈ॥ ਬਹੁਰਿ ਤਪਾਯੇ ਹੋਵੈ ਖੰਡੁ॥ ਹੋਇ ਕੌਰੀ ਦੀਏ ਡੰਡ॥
ਬਹੁਰਿ ਤਪਾਯੈ ਮਿਸਰੀ ਹੋਇ॥ ਮੀਠੇ ਤੇ ਮੀਠੀ ਭਈ ਸੋਇ॥
ਫੇਰਿ ਤਪਾਯੈ ਹੋਇ ਨਿਬਾਤਿ॥ ਦੁਖ ਕੌ ਝੱਲੇ ਬਹੁਤੀ ਭਾਂਤਿ॥
ਜਯੋ ਜਯੋ ਦੁਖੁ ਪਾਵੈ ਬਹੁਤੇਰਾ॥ ਤਯੋ ਤਿਯੌ ਮੀਠਾ ਹੋਇ ਘਨੇਰਾ॥੨੮੭॥
ਦੋਹਰਾ॥ ਕਹਿ ਠਾਕੁਰੁ ਰਿਵਦਾਸ ਕੌ ਮਮ ਭਗਤਾ ਇਵ ਰੀਤਿ॥
ਜਯੋ ਜਯੌ ਮੈ ਦੁਖੁ ਦੇਵਸਾ, ਤਯੋ ਤਯੌ ਵਧੇ ਪਰੀਤਿ॥੨੮੮॥
ਚੌਪਈ॥ ਰ੍ਹਿਦਾਸ ਬੇਨਤੀ ਆਖਿ ਸੁਨਾਈ॥ ਤੂ ਹੈਂ ਸਿਰਜਨਹਾਰੁ ਗੁਸਾਈ॥
ਸਦਾ ਦਯਾਲੁ ਪ੍ਰਭੁ ਅੰਤ੍ਰਜਾਮੀ॥ ਹਮ ਕਲਜੁਗ ਕੇ ਕਪਟੀ ਕਾਮੀ॥
ਹਮ ਕਿਯਾ ਜਾਨਹਿ ਭਗਤਿ ਤੁਮਾਰੀ॥ ਜਯੋ ਜਾਨਹਿ ਤਯੋ ਰਾਖੁ ਹਮਾਰੀ॥
ਸਤਿਜੁਗ ਗੌਤਮ ਘ੍ਰ ਹਰ ਆਯਾ॥ ਸੰਕੁ ਸਹੰਸੁ ਭਗ ਤਨ ਪਾਯਾ॥੨੮੯॥
ਦੋਹਰਾ॥ ਅਬ ਕਲਜੁਗ ਮਹਿ ਹਮ ਭਏ ਕਾਮ ਕ੍ਰੋਧ ਕ੍ਰ ਖਾਣਿ॥
ਆਠ ਪਹਰਿ ਚਿਤਵੌ ਸਦਾ ਕਾਮ ਕ੍ਰੋਧ ਕ੍ਰ ਬਾਣਿ॥੨੯੦॥
ਚੌਪਈ॥ ਸਹੰਸੁ ਭਗ ਸੰਕੁ ਤਬ ਪਾਏ॥ ਅਬ ਹਮ ਕਲਜੁਗ ਕਾਮ ਬਿਹਾਏ॥
ਕਲਜੁਗ ਕਾਮ ਕ੍ਰੋਧ ਬਿਵਹਾਰਾ॥ ਲਬੁ ਲੋਭੁ ਕਪਟੁ ਅਹੰਕਾਰਾ॥
ਅਬ ਹਮਰਾ ਕਿ ਹੋਗੁ ਹਵਾਲੁ॥ ਕਲਜੁਗ ਮਹਾਂ ਘੋਰ ਬਿਕਰਾਲ॥
ਹਮ ਕਿਯਾ ਜਾਨਹਿ ਤੁਮਰੀ ਭਗਤਿ॥ ਹਮ ਕਾਮ ਕ੍ਰੋਧ ਮਹਿ ਮਹਾਂ ਅਸਕਤਿ॥੨੯੧॥

ਦੋਹਰਾ॥ ਫੇਰਿ ਕਰੀ ਤਬ ਬੇਨਤੀ ਰਾਮ ਪਾਸਿ ਰਿਵਦਾਸ॥
ਕਹਾਂ ਕਰੌ ਅਬ ਰਾਮ ਜੀ ਮਿਟੈ ਨ ਮਨ ਕੀ ਪਿਆਸ॥੨੯੨॥
ਚੌਪਈ॥ ਏ ਜਿ ਪੰਚ ਮੇਰੇ ਮਨ ਮਾਹੀ॥ ਭਗਤਿ ਕਰਨਿ ਦੇਤਿ ਯਹ ਨਾਹੀ॥
687/ਅ ਪਲੁ ਪਲੁ ਪ੍ਰਭ ਸੌ ਅੰਤ੍ਰ ਮੇਲਹਿ॥ ਮਾਯਾ ਮੋਹਿ ਪਾਪ ਵਲ ਪੇਲਹਿ॥
ਇਨ ਪੰਚਨ ਇਹੁ ਮਾਰ ਖਿਡਾਰਯੋ॥ ਖੰਡ ਖੰਡ ਕ੍ਰ ਇਹੁ ਮਨੁ ਡਾਰਯੋ॥
ਇਹੁ ਖਲੁ ਸਮਝੈ ਨਾਹਨ ਬੌਰਾ॥ ਉਨਿ ਸੰਗਿ ਮਿਲਿ ਮਿਲਿ ਫਿਰ ਹੈ ਦੌਰਾ॥੨੯੩॥
ਦੋਹਰਾ॥ ਏਹੁ ਨ ਸਮਝੈ ਮੂੜ ਮਨੁ ਇਹੁ ਬੈਰੀ ਬੁਰਿਆਰਿ॥
ਇਨ ਤੇ ਨਿਯਾਰਾ ਹੁਇ ਰਹੋ ਲਗੌ ਨ ਇਨ ਕੀ ਲਾਰ॥੨੯੪॥
ਸੋਰਠਾ॥ ਇਨਿ ਸੰਗਿ ਕਰੇ ਪ੍ਰੀਤ ਨਹ ਸਮਝੇ ਅਸਮਝੁ ਮਨੁ॥
ਮਨ ਮੂਰਖ ਕੀ ਰੀਤਿ, ਜੋ ਕਰਣੀ ਸੋ ਕਹਿ ਦਈ॥੨੯੫॥
ਚੌਪਈ॥ ਤੈ ਬਿਨੁ ਠਾਕੁਰੁ ਹੋਰੁ ਨ ਕੋਈ॥ ਏਸਿ ਜੀਵ ਕੌ ਰਾਖੇ ਜੋਈ॥
ਤੂ ਦਯਾਲੁ ਹੁਇ ਕਰੁ ਖਸਮਾਨਾ॥ ਤੂੰ ਹੈ ਤੂੰ ਹੈ ਪ੍ਰਭੂ ਭਗਵਾਨਾ॥
ਕਹਿ ਰਿਦਾਸ ਕੌਨ ਬਿਧਿ ਕੀਜੈ॥ ਤੁਹਿ ਬਿਨੁ ਸੁਨਿ ਕੋਨ ਕੀ ਲੀਜੈ॥
ਤੁਧੁ ਬਿਨੁ ਦੂਸਰੁ ਕੋਊ ਨਾਹਿ॥ ਤੁਮ ਤਜਿ ਸਰਨਿ ਕੌਨ ਕੀ ਜਾਹਿ॥੨੯੬॥
ਸੋਰਠਾ॥ ਠਾਕੁਰੁ ਭਯੋ ਦਯਾਲ ਰ੍ਵਿਦਾਸ ਭਗਤਿ ਪ੍ਰ ਅਤ ਪ੍ਰਭੂ॥
ਕਹੇ ਹੋਇ ਕਿਰਪਾਲ ਹੌ ਤਾਂ ਤੇਰੇ ਸੰਗਿ ਹਾਂ॥੨੯੭॥
ਚੌਪਈ॥ ਤੁਮ ਮਨ ਚਿੰਤਾ ਕਰਹੁ ਨ ਕਾਈ॥ ਆਠ ਪਹਰਿ ਹੋ ਸੰਗਿ ਸਹਾਈ॥
ਠਾਕੁਰੁ ਆਪਨੈ ਕੰਠਿ ਲਗਾਯਾ॥ ਮਨ ਕਾ ਧੋਖਾ ਸਗਲ ਚੁਕਾਯਾ॥
ਹੌਂ ਸੋ ਤੂੰ ਸੋ ਹੌ ਹੋਯਾ॥ ਦੁਬਿਧਾ ਦੁਰਮਤਿ ਕਾ ਭੈ ਖੋਯਾ॥
ਜਿਸ ਪ੍ਰ ਹੂਆ ਤੂ ਕਿਰਪਾਲੁ॥ ਤਿਸੁ ਊਪਰ ਹੌ ਹੋਗੁ ਦਿਯਾਲੁ॥੨੯੮॥
ਦੋਹਰਾ॥ ਇਕਿ ਦਿਨ ਆਗਯਾ ਇਉ ਭਈ ਮਿਲ ਆਏ ਸਭ ਸਾਧ॥
ਭਗਤਿ ਸੰਤ ਰਵਿਦਾਸ ਪਹਿ ਬੂਝਨ ਬਾਤ ਅਗਾਧ॥੨੯੯॥
ਚੌਪਈ॥ ਕਰ ਪ੍ਰਣਾਮੁ ਕਹਨ ਤਬ ਲਾਗੈ॥ ਦੁਇ ਕਰਿ ਜੋਰ ਭਗਤਿ ਕੈ ਆਗੈ।
ਜਿਸ ਠਾਕੁਰ ਸੌ ਤੂੰ ਹੈ ਰਾਤਾ॥ ਕੈਸਾ ਠਾਕੁਰ ਜਿਸੁ ਪਹਿ ਜਾਤਾ॥
688/ੳ ਕੈਸਾ ਨਗੁਰ ਠੌਰ ਵਹਿ ਕੈਸੀ॥ ਕੌਨੁ ਨਾਮੁ ਕਹਿ ਦੀਜੈ ਜੈਸੀ॥
ਊਹਾਂ ਵਸਹਿ ਕੈਸੇ ਕਹੁ ਲੋਕ॥ ਹੈ ਕੁਛ ਊਹਾ ਹਰਖੁ ਅਰ ਸੋਕੁ॥੩੦੦॥
ਸਭ ਬਿਧਿ ਉਸ ਕੀ ਤੁਮ ਕਹੋ ਕੌਨ ਦੇਸ ਉਹੁ ਗਾਂਉ॥
ਕੀ ਵਰਤਾਰਾ ਵਰਤਦਾ ਕੌਨ ਜਿਨਸਿ ਉਹੁ ਥਾਉ॥੩੦੧॥

ਚੌਪਈ।। ਤੂ ਰਿਵਦਾਸ ਮੁਖਿ ਬਾਨੀ ਗਾਈ।। ਸਭਾ ਸਾਰ ਤਿਨ ਕੌ ਸਮਝਾਈ।।
ਅਬ ਮੁਹਿ ਖੂਬ ਵਤਨ ਗਹਿ ਪਾਈ।। ਊਹਾ ਖੈਰ ਸਦਾ ਮਮ ਭਾਈ।।
ਬੇਗਮ ਪੁਰੀ ਸਹਰਿ ਕੋ ਨਾਉ।। ਫਿਕਰ ਅੰਦੇਸੇ ਕਾ ਨਹਿ ਠਾਉ।।
ਕਾਇਮ ਦਾਇਮ ਸਦ ਪਤਿਸਾਹੀ।। ਦੋਮ ਨ ਸੋਮ ਏਕ ਸਮ ਆਹੀ।।੩੦੨।।
ਦੋਹਰਾ।। ਬਿਸਮੇ ਹੂਏ ਸੁਣਿ ਸਭੇ ਰ੍ਰਿਦਾਸ ਭਗਤ ਕੀ ਬਾਤਿ।।
ਮਨੁ ਸੀਤਲੁ ਸਦ ਹੀ ਸੁਖੀ ਜਨ ਦੂਸਨ ਭਈ ਸਾਂਤਿ।।੩੦੩।।
ਚੌਪਈ।। ਅਵਾਦਾਨੁ ਸਦਾ ਮਹਸੂਰੁ।। ਊਹਾਂ ਬਸਤੇ ਗਨੀ ਮਮੂਰੁ।।
ਤਯੋ ਤਯੋ ਸੈਲੁ ਕਰੀ ਜਯੋ ਭਾਵੈ।। ਮਹਰਮ ਮਹਲ ਨ ਕੋ ਅਟਕਾਵੈ।।
ਕਹੁ ਰ੍ਰਿਦਾਸ ਖਲਾਸ ਚਮਾਰਾ।। ਜੋ ਉਸਿ ਸਹਰੀ ਮਿਤੁ ਹਮਾਰਾ।
ਨਿਮਸਕਾਰੁ ਕਰਿ ਬਿਦਿਯਾ ਭਏ।। ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਘ੍ਰ ਕੋ ਗਏ।।੩੦੪।।
ਦੋਹਰਾ।। ਏਕ ਦਿਵਸ ਰਿਵਦਾਸ ਜਨੁਮਗ ਮਹਿ ਚਲਿਆ ਜਾਇ।।
ਰਾਜਾ ਮ੍ਰਿਤਕੁ ਦੇਖਿਆ, ਲੋਕ ਰੋਨ ਕਰ ਹਾਇ।।੩੦੫।।
ਚੌਪਈ।। ਬਹੁਤ ਲੋਗ ਏਕਠਿ ਹੁਇ ਗਏ।। ਰੁਦਨੁ ਕਰਤ ਸਭ ਹੀ ਜਨ ਭਏ।।
ਮਹਾਂ ਪ੍ਰੀਤਿ ਸੌ ਰੋਵਹਿ ਬੀਰਿ।। ਲੱਗੇ ਬੱਧੇ ਨੈਬ ਬਜੀਰ।।
ਬੇਟਾ ਬੇਟੀ ਭ੍ਰਾਤ ਭਤੀਜੈ।। ਮਿਤ੍ਰ ਪਿਆਰੇ ਦੂਜੈ ਤੀਜੈ।।
ਸਭੈ ਰੋਵਹਿ ਕਰਹਿ ਸਿਆਪਾ।। ਬਿਲੀਪਾਤ ਕਰ ਕੂਹਿ ਕਲਾਪਾ।।੩੦੬।।
ਦੋਹਰਾ।। ਰ੍ਰਿਦਾਸੁ ਭਗਤੁ ਬਿਸਮੈ ਭਯਾ ਦੇਖਿ ਜਗਤਿ ਕੀ ਚਾਲ।।
ਰੋਵਹਿ ਅਪਨੇ ਕਾਂਮ ਕੋ ਉਸਕਾ ਕੌਨ ਹਵਾਲੁ।੩੦੭।।
ਚੌਪਈ।। ਤਬ ਬੋਲੇ ਰਿਵਦਾਸ ਗੁਸਾਂਈ।। ਦੇਖਾ ਇਸ ਕਾ ਕੌਨੁ ਸਹਾਈ।।
688/ਅ ਰਾਜੇ ਕੇ ਗ੍ਰਿਹਿ ਭੀਤਰ ਗਯਾ।। ਜਿੱਥੇ ਭੂਪਤੁ ਮ੍ਰਿਤਕ ਪਯਾ।।
ਨਵਾਇ ਧੁਆਇ ਸਿੜੀ ਪ੍ਰ ਪਾਯਾ।। ਕਾਢਨ ਕੌ ਅਤ ਤਉ ਕਰਾਯਾ।।
ਕਾਢਹੁ ਕਾਢਹੁ ਸਭ ਕੋ ਕਰੈ, ਨੈਕ ਨ ਧੀਰਜੁ ਕੋਊ ਧਰੈ।।੩੦੮।।
ਦੋਹਰਾ।। ਘਰਿ ਮਹਿ ਰਹਿਨ ਨ ਦੇਵਹੀ, ਕਾਢਹੁ ਕਾਢਹੁ ਹੋਇ।।
ਘਰਿ ਰਾਖਨ ਕੀ ਨ ਕਹੈ, ਸਾਕ ਸਮਧੀ ਕੋਇ।।੩੦੯।।
ਚੌਪਈ।। ਰ੍ਰਿਵਦਾਸ ਭਗਤੁ ਤਬ ਬੋਲੀ ਬਾਨੀ।। ਮਨ ਮਹਿ ਲਾਗਿ ਰਹੀ ਹੈਰਾਨੀ।।
ਊਚੇ ਮੰਦ੍ਰ ਸਾਲ ਰਸੋਈ।। ਏਕ ਘੜੀ ਤਹਿ ਰਹੁਨ ਨ ਹੋਈ।।
ਇਹ ਤਨ ਐਸਾ ਘਾਸ ਕੀ ਟਾਟੀ।। ਜਲ ਬਲ ਘਾਸੁ ਭਯੋ ਹੈ ਮਾਟੀ।।
ਭਾਈ ਮੀਤ ਕੁਟੰਬੁ ਘਨੇਰੇ।। ਉਹ ਭੀ ਲਾਗੇ ਕਾਢ ਸਵੇਰੇ।।੩੧੦।।

ਦੋਹਰਾ॥ ਕੋਈ ਰਾਖਿ ਨ ਸਾਕਈ, ਸੱਕਾ ਸੋਦਰਾ ਜੋਇ॥
ਸਸਕਾਰ ਕੁਹਿ ਇਸਕਾ ਚਲਹੁ, ਸਭੈ ਪੁਕਾਰਹਿ ਰੋਇ॥੩੧੧॥
ਚੌਪਈ॥ ਘ੍ਰ ਕੀ ਨਾਰ ਰਹਤਿ ਉਰ ਲਾਗੀ॥ ਸੋ ਭੀ ਭੂਤੁ ਭੂਤੁ ਕ੍ਰ ਭਾਗੀ॥
ਕਹੁ ਰ੍ਵਿਦਾਸ ਸਭੋ ਜਗੁ ਲੂਟਿਯੋ॥ ਹਮ ਤੌ ਰਾਮ ਨਾਮੁ ਕਹਿ ਛੂਟਯੋ॥
ਰਾਮ ਨਾਮ ਬਿਨੁ ਕੋ ਨ ਸਹਾਈ॥ ਐਸਾ ਕਹਿ ਰਿਵਦਾਸ ਸੁਨਾਈ॥
ਹਰਿ ਕੇ ਭਜਨ ਬਿਨਾ ਜਮੁ ਮਾਰੈ॥ ਭੈਜਲੁ ਪਾਰ ਕਹੀਂ ਕੋ ਤਾਰੈ॥੩੧੨॥
ਦੋਹਰਾ॥ ਇਕ ਦਿਨ ਪੰਡਿਤ ਮਿਲਿ ਸਭੇ, ਕਰਿ ਆਏ ਇਕਲਾਸੁ॥
ਬੂਝਨ ਪੂਜਾ ਰਾਮ ਕੀ, ਰ੍ਵਿਦਾਸ ਭਗਤ ਕੈ ਪਾਸ॥੩੧੩॥
ਚੌਪਈ॥ ਰਾਮ ਰਾਮ ਕਹ ਬੈਠੇ ਤਹਾਂ॥ ਰ੍ਵਿਦਾਸ ਭਗਤ ਬੈਠਾ ਥਾ ਜਹਾਂ॥
ਪੰਡਿਤ ਬੂਝਹ ਸੁਨਹੁ ਰ੍ਵਿਦਾਸ॥ ਤੁਮ ਜੋ ਕਰਤੇ ਹੌ ਅਭਿਆਸੁ॥
ਠਾਕੁਰ ਪੂਜਾ ਕੈਸੀ ਕਰਤੇ॥ ਠਾਕੁਰ ਆਗੇ ਕਿਆ ਕੁਛ ਧਰਤੇ॥
ਜਿਸ ਪੂਜਾ ਠਾਕਰੁ ਰੀਝਾਏ॥ ਸੋ ਪੂਜਾ, ਮੁਝ ਦੇਹੁ ਸੁਨਾਏ॥੩੧੪॥
ਦੋਹਰਾ॥ ਕਹਿ ਰ੍ਵਿਦਾਸ ਸੁਨ ਪੰਡਿਤੋ ਠਾਕੁਰੁ ਤੁਮਰੇ ਪਾਹਿ॥
ਤੁਮ ਕਿਆ ਪੂਜਾ ਕ੍ਰਤ ਹੋ ਓਲਾ ਰਾਖੋ ਨਾਹਿ॥੩੧੫॥
ਸੋਰਠਾ॥ ਬੋਲੋ ਬੋਲ ਜਯੋ ਜਯੋ ਪੂਜਾ ਕਰਤ ਸੇ॥
ਰ੍ਵਿਦਾਸ ਭਗਤ ਕੇ ਕੋਲ ਸਭਾ ਸੁਨਾਈ ਬਰਨ ਕੈ॥੩੧੬॥
689/ੳ ਚੌਪਈ॥ ਪਹਿਲੇ ਠਾਕੁਰ ਕੋ ਨਵਲਾਵਹਿ॥ ਚੰਦਨੁ ਚਰਚਹਿ ਪੁਹਪ ਚਢਾਵਹਿ॥
ਦੂਧੁ ਦਹੀ ਔਰੁ ਬਹੁ ਮੇਵਾ॥ ਇਤਿ ਬਿਧਿ ਕਰ ਹੈ ਹਮ ਸਭ ਸੇਵਾ॥
ਮੈਲਾਗਰ ਦਾ ਦੇਵਹਿ ਧੂਪੁ॥ ਦੀਪ ਜਲਾਵਹਿ ਪੂਜ ਅਨੂਪ॥
ਸਰਬ ਸੁਗੰਧ ਕਰਹਿ ਨੈ ਵੇਦ॥ ਪੰਡਿਤ ਸਕਲ ਬਤਾਯਾ ਭੇਦੁ॥੩੧੭॥
ਦੋਹਰਾ॥ ਹੇ ਰਾਮ ਹਮ ਕਿਆ ਕਰਹਿ ਇਹੁ ਬਿਧਿ ਹਮਹੁ ਨ ਹੋਇ॥
ਜੋ ਪੂਜਾ ਪੰਡਿਤ ਕਹੀ ਹਮਹੁ ਨ ਕੀਨੀ ਕੋਇ॥੩੧੮॥
ਚੌਪਈ॥ ਏਹੁ ਸਮੱਗ੍ਰੀ ਤੁਮ ਕੋ ਕਹੀ॥ ਅਬ ਹਮ ਜਾਨੀ ਕੀਨੀ ਸਹੀ॥
ਮੈ ਤੋ ਕਬਹੁ ਨ ਪੂਜ ਚੜ੍ਹਾਈ॥ ਐਸੀ ਸਮਤਿ ਨ ਮੋ ਕੋ ਆਈ॥
ਦਿਜ ਬੋਲੈ ਤੈ ਕਹਾ ਚੜਾਯਾ॥ ਕਿਵ ਕਰਿ ਠਾਕੁਰੁ ਪੂਜ ਮਨਾਯਾ॥
ਰਿਵਦਾਸ ਭਗਤ ਤਬ ਬੋਲੀ ਬਾਨੀ॥ ਜਯੋ ਕੀ ਤਿਯੋ ਤਦਿ ਆਖਿ ਵਖਾਨੀ॥੩੧੯॥
ਦੋਹਰਾ॥ ਗੋ ਤਨ ਦੂਧੁ ਜੂਠਾਰਿਯੋ ਪੁਹਪ ਭਵਰ ਜਲ ਮੀਨ॥
ਕਹਾਂ ਚਰਾਵਉ ਰਾਮ ਕੋ ਨਾਹ ਨ ਕਛੂ ਨਵੀਨ॥੩੨੦॥

ਚੌਪਈ॥ ਮੈਲਾਗਰ ਬੇੜਿਓ ਭੁਇਅੰਗਾ॥ ਬਿਖੁ ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਬਸਹੈ ਇਕ ਸੰਗਾ॥
ਧੂਪ ਦੀਪ ਪੁਹਪਨ ਕੀ ਬਾਸਾ। ਐਸੀ ਭਗਤ ਕ੍ਰਹਿ ਤੇਰੇ ਦਾਸਾ॥
ਤਨੁ ਮਨੁ ਅਰਪੌ ਪੂਜ ਚੜਾਵੌ॥ ਐਸੀ ਭਗਤਿ ਨਿਰੰਜਨੁ ਪਾਵੌ॥
ਔਰ ਨ ਪੂਜਾ ਜਾਨੌ ਕਾਈ॥ ਐਸੇ ਕਹਿ ਰਿਵਦਾਸ ਸੁਨਾਈ॥੩੨੧॥
ਦੋਹਰਾ॥ ਜਬ ਰ੍ਵਿਦਾਸ ਐਸੇ ਕਹੀ ਬਾਨੀ ਗਾਇ ਸੁਨਾਇ॥
ਪੰਡਿਤ ਸੁਨਿ ਬਿਸਮੇ ਭਏ ਬੂਝਹਿ ਅਤ ਹਰਖਾਇ॥੩੨੨॥
ਚੌਪਈ॥ ਪੂਜਾ ਅਰਚਾ ਆਹਿ ਨ ਹੋਈ॥ ਕਹੁ ਰ੍ਵਿਦਾਸ ਕਿਵ ਪਾਯੈ ਸੋਈ॥
ਕਿਯਾ ਜਾਨੌ ਕਿਵ ਠਾਕੁਰ ਭੀਜੈ॥ ਜਿਤੁ ਪ੍ਰਭੁ ਰੀਝੈ ਸੋ ਕਹਿ ਦੀਜੈ॥
ਤਬ ਠਾਕੁਰ ਆਇ ਦ੍ਰਸਨੁ ਦੀਆ॥ ਜਨ ਅਪਨੇ ਕਾ ਆਦਰੁ ਕੀਆ॥
ਕਹਿ ਠਾਕੁਰ ਰਿਵਦਾਸਾ ਆਖੁ॥ ਜਿਵ ਮੁਝ ਭਗਤਿ ਤਿਵੈ ਤੂ ਭਾਖੁ॥੩੨੩॥
ਦੋਹਰਾ॥ ਤੂ ਕਿਵ ਕਹਤਾ ਏਵ ਮੁਖਿ ਮੈ ਨਹਿ ਜਾਨੌ ਭਗਤਿ॥
ਜਿਵ ਜਿਵ ਮੇਰੀ ਭਗਤਿ ਹੈ ਤਿਵੈ ਦਿੜਾਵਹੁ ਜਗਤਿ॥੩੨੪॥
689/ਅ ਚੌਪਈ॥ ਰ੍ਵਿਦਾਸੁ ਸੁਨਾਵੈ ਕ੍ਰ ਉਪਦੇਸ॥ ਠਾਕੁਰ ਭਿਜੈ ਨ ਕੂੜੇ ਭੇਸ॥
ਨਾ ਤਟ ਤੀਰਥ ਪੁੰਨ ਨ ਦਾਨ॥ ਬਰਤ ਨ ਨੇਮ ਨ ਕਥੇ ਗਯਾਨ॥
ਜਟਾ ਬਿਭੂਤਿ ਨਹੀ ਬਨਬਾਸ॥ ਰਾਮ ਨਾਮੁ ਜਪ ਹੋਹੁ ਖਲਾਸ॥
ਸਿਮਰਨਿ ਬਿਨਾ ਨ ਹੋਵੈ ਦਯਾਲ॥ ਸੋ ਉਧਰੇ ਜੋ ਭਜਹਿ ਗੋਪਾਲੁ॥੩੨੫॥
ਦੋਹਰਾ॥ ਪੰਡਿਤ ਨਿਜ ਨਿਜ ਗ੍ਰਿਹਿ ਗਏ ਮਨ ਮਹਿ ਕਰਿ ਸੰਤੋਖੁ॥
ਦ੍ਰਸਨੁ ਕਰ ਸੀਤਲੁ ਭਏ ਮਨ ਤੇ ਮਿਟਿਆ ਰੋਖੁ॥੩੨੬॥
ਚੌਪਈ॥ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਕੀ ਆਗਯਾ ਆਈ॥ ਸਗਲ ਭਗਤਿ ਕੌ ਕਹਿਯੋ ਬੁਲਾਈ॥
ਜਾਹੁ ਤੁਸੀ ਰਿਵਦਾਸੈ ਪਾਸਿ॥ ਆਯਾ ਲੋੜੈ ਹਮ ਹੈ ਪਾਸਿ॥
ਉਸ ਕੀ ਭਗਤਿ ਸਪੂਰਨ ਭਈ॥ ਐਸੇ ਆਖਿ ਸੁਣਾਯਾ ਦਈ॥
ਕੌਨੁ ਕੌਨੁ ਸੇ ਭਗਤਿ ਬੁਲਾਏ॥ ਰ੍ਵਿਦਾਸ ਭਗਤਿ ਕੌ ਲੈਨਿ ਪਠਾਏ॥੩੨੭॥
ਦੋਹਰਾ॥ ਕਬੀਰੁ ਤ੍ਰਿਲੋਚਨੁ ਨਾਮਦੇ ਧੰਨਾ ਲਏ ਬੁਲਾਇ॥
ਜਾਇ ਲਿਯਾਵਹੁ ਭਗਤਿ ਕੌ, ਕਹੀ ਸਭਾ ਸਮਝਾਇ॥੩੨੮॥
ਚੌਪਈ॥ ਠਾਕੁਰੁ ਹੈ ਜਾਹ ਤੁਮ ਤਹਾਂ॥ ਰ੍ਵਿਦਾਸ ਭਗਤਿ ਕਾ ਆਸਣੁ ਜਹਾਂ॥
ਇਕੀਸ ਦਿਵਸ ਕੀ ਮੁਹਲਤਿ ਦੇਹੁ॥ ਜੋ ਕੁਛ ਕਰਣਾ ਸੋ ਕਰਿ ਲੇਹੁ॥
ਠਾਕੁਰੁ ਜੀ ਨਿਜ ਧਾਮ ਬੁਲਾਵੈ॥ ਇਕੀਸ ਦਿਨਾ ਕੌ ਲੈਨਿ ਪਠਾਵੈ॥
ਹਮ ਹੀ ਤੁਮ ਕੌ ਆਵਹਿ ਲੈਨਿ॥ ਕਬੀਰ ਤ੍ਰਿਲੋਚਨੁ ਸਧਨਾ ਸੈਨ॥੩੨੯॥

ਦੋਹਰਾ।। ਆਗਿਯਾ ਸ੍ਰੀ ਗੋਵਿੰਦ ਕੀ ਮਿਲਿ ਆਏ ਸਭ ਸਾਧ।।
ਰ੍ਵਿਦਾਸ ਭਗਤ ਕੇ ਰਾਮ ਭਈ ਜਾ ਕਾ ਮਤਾ ਅਗਾਧ।।੩੨੯।।
ਚੌਪਈ।। ਭਗਤਿ ਆਵਤਿ ਹੈ ਹਮਰੇ ਗ੍ਰੇਹਿ।। ਪਾਵਨੁ ਹੋਵਗੁ ਮਨੁਮੁਖ ਦੇਹਿ।।
ਧਰਮਸਾਲ ਸੁਅਛ ਬਨਾਈ।। ਹੂੰਝੀ ਕੂਚੀ ਅਤ ਛਿਰਕਾਈ।।
ਬਿਛਾਵਨੇ ਬਿਛਾਏ ਭਲੇ।। ਆਪ ਸਾਵਧਾਨ ਹੋਇ ਖਲੇ।।
ਮੁਖ ਤੇ ਏਉ ਕਹੈ ਰਿਵਦਾਸੁ।। ਆਵਹੁ ਜੀ ਹਮ ਤੁਮਰੇ ਦਾਸ।।੩੩੦।।
ਦੋਹਰਾ।। ਰ੍ਵਿਦਾਸ ਭਗਤ ਠਾਢਾਂ ਭਯਾ, ਭਗਤ ਜਨਾ ਕੋ ਦੇਖਿ।।
ਮੁਖਹੁ ਉਚਾਰੇ ਬੇਨਤੀ ਖੁਸੁ ਹੋਆ ਦਰਸਨੁ ਪੇਖਿ।।੩੩੧।।
690/ੳ ਚੌਪਈ।। ਭਗਤਾ ਕੋ ਮਿਲਿਯਾ ਸਨਮੁਖੁ ਹੋਇ।। ਜਾਨੈ ਮਿਲਿਆ ਹਰਿ ਪ੍ਰਭੁ ਸੋਇ।।
ਲਾਗਾ ਚਰਨ ਬੰਦਨਾ ਕਰਨ।। ਤ੍ਰਾਹਿ ਤ੍ਰਾਹਿ ਕਰ ਆਯਾ ਸਰਨ।।
ਬਾਰ ਬਾਰ ਬਲਿਹਾਰੈ ਜਾਇ।। ਬਹੁਤ ਬੇਨਤੀ ਕਹੀ ਸੁਨਾਇ।।
ਤੁਮਰੇ ਦਰਸਨ ਦੁਰਮਤਿ ਗਈ।। ਅਬ ਤੋ ਹਮਰੀ ਪ੍ਰਮਗਤਿ ਭਈ।।੩੩੨।।
ਦੋਹਰਾ।। ਸਾਧੋ ਕਾ ਮਿਲਨਾ ਜਿਵੈ ਮਿਲੈ ਦੀਨਤਾ ਸਾਥਿ।।
ਦਰਸੁ ਪਰਸ ਐਸੇ ਭਏ ਰੰਕ ਮਿਲੇ ਜਿਵਿ ਆਥਿ।।੩੩੩।।
ਚੌਪਈ।। ਮਿਲਨੁ ਸਾਧ ਕਾ ਕੈਸਾ ਹੋਇ।। ਪਰਸਪਰ ਜਾਨਹਿ ਮਿਲਿਯਾ ਸੋਇ।।
ਉਹ ਉਸ ਕੋ ਪਰਮੇਸੁਰੁ ਜਾਨੈ।। ਉਹ ਉਸ ਕੋ ਠਾਕੁਰੁ ਕਰਿ ਮਾਨੈ।।
ਦੁਹਨ ਪਖ ਪਰਮੇਸੁਰ ਰਾਜੀ।। ਜਿਨ ਮਹਿ ਐਸੀ ਨਿਮ੍ਰਿਤਾ ਸਾਜੀ।।
ਜੋ ਜਨ ਅਪਨਾ ਆਪ ਜਨਾਵੈ।। ਸੋ ਜਨੁ ਅਪਨੀ ਸੇਵ ਗਵਾਵੈ।।੩੩੪।।
ਦੋਹਰਾ।। ਜੇ ਕੋ ਲਿਯਾਵੈ ਜੀਯ ਮਹਿ ਅਪਨਾ ਗੁਣੁ ਅਰੁ ਸੇਵ।।
ਭਲੋ ਸੇਵਕ ਹੌਂ ਰਾਮ ਕੋ ਹੋਵੈ ਬਿਰਥੀ ਏਵ।।੩੩੫।।
ਚੌਪਈ।। ਅਪਨਾ ਆਪ ਜਨਾਵੇ ਕੋਇ।। ਮੋ ਸਮ ਸਾਧੂ ਔਰੁ ਨ ਕੋਇ।।
ਤਿਸਹਿ ਕਮਾਈ ਐਸੇ ਜਾਇ।। ਰੇਸਮੁ ਜਲਿ ਬਲਿ ਭਯਾ ਸੁਆਇ।।
ਤੈਸਾ ਹੀ ਗੁਣ ਸਣੈ ਸਰੀਰ।। ਜਲਿ ਬਲਿ ਹੋਵੈ ਭਗਤਿ ਵਹੀਰ।।
ਸਾਧ ਜਨਾ ਕਾ ਮਿਲਣਾ ਏਉ।। ਛਡਿ ਅਹੰਕਾਰ ਕਰਹੁ ਜਨ ਸੇਉ।।੩੩੬।।
ਦੋਹਰਾ।। ਸਾਧ ਸਾਧ ਕੋ ਇਉ ਮਿਲੈ ਨਾਤ੍ਰੁ ਮਿਲੀਏ ਨਾਹਿ।।
ਜਿਉ ਜਿਉ ਮਿਲਣਾ ਸਾਧ ਕਾ ਸਮਝ ਦੇਖੁ ਮਨ ਮਾਹਿ।।੩੩੭।।
ਚੌਪਈ।। ਜਿਸ ਸਾਧ ਮਹਿ ਨਿਮਰਤਾ ਹੋਇ।। ਗਰੀਬੀ ਕੈ ਘ੍ਰ ਵਰਤੇ ਜੋਇ।।
ਸਦਾ ਸਰਬਦਾ ਐਸਾ ਵਰਤੈ।। ਸੋ ਸਾਧੂ ਜਾਨਹੁ ਸਮ ਕਰਤੈ।।

ਤਪੇ ਸਨਾਸੀ ਭੇਖ ਜੁ ਆਨਿ॥ ਕੋਇ ਨ ਪਹੁਚੈ ਸਾਧ ਸਮਾਨ॥
ਸਾਧ ਕੌ ਮਿਲਣਾ ਐਸਾ ਹੋਇ॥ ਮਰ ਕਰਿ ਮਿਲੈ ਮਿਲਿਯਾ ਜਨੁ ਸੋਇ॥੩੩੮॥
ਦੋਹਰਾ॥ ਮਰ ਕੈ ਮਿਲੈ ਸੁ ਜੀਵਿਯਾ, ਜੀਵਤੁ ਮਿਲੈ ਮੁ ਜਾਇ॥
ਦੋਊ ਫਲ ਹੈ ਸਾਧ ਮਹਿ ਦੇਖਿ ਲੇਹੁ ਪ੍ਰਤਾਇ॥੩੩੯॥
690/ਅ ਚੌਪਈ॥ ਭਗਤਿ ਹੋਵਣਾ ਸਹਲਾ ਜਾਣੋ॥ ਸਾਧੂ ਹੋਵਣੁ ਕਠਨੁ ਪਛਾਣੋ॥
ਸਾਧੂ ਤੇ ਫਲੁ ਪਾਵੈ ਤਾਂਹਿ॥ ਮਿਲੀਏ ਜਾਇ ਗ੍ਰੀਬੀ ਮਾਹਿ॥
ਔਰੁ ਕਿਸੀ ਕਾ ਕਾਮੁ ਨ ਕੋਇ॥ ਪੰਡਿਤੁ ਭਗਤੁ ਕਵੀਸਰੁ ਹੋਇ॥
ਖੋਜੀ ਬਾਦੀ ਔਰ ਜੁ ਹੋਈ॥ ਸਾਧੂ ਤੇ ਫਲੁ ਲਹੈ ਨ ਕੋਈ॥੩੪੦॥
ਦੋਹਰਾ॥ ਰਲਿ ਮਿਲਿ ਆਏ ਭਗਤਿ ਸਭ ਐਸੀ ਮਨ ਮਹਿ ਧਾਰਿ॥
ਦੇਖਹਿ ਦਰਸਨੁ ਭਗਤੁ ਕਾ, ਪਾਵਹਿ ਮੋਖ ਦੁਆਰਿ॥੩੪੧॥
ਚੌਪਈ॥ ਨਾਮਾ ਤ੍ਰਿਲੋਚਨੁ ਸੈਨੁ ਕਬੀਰੁ॥ ਧੰਨਾ ਸਧਨਾ ਸੰਗ ਵਹੀਰੁ॥
ਮਿਲੇ ਦੀਨਤਾ ਮਨ ਮਹਿ ਧਾਰਿ॥ ਮਾਨੁ ਗੁਮਾਨੁ ਦੁਇ ਤਜੈ ਬਿਕਾਰ॥
ਇਨਿ ਭਗਤੋਂ ਕੈ ਜੀ ਮਹਿ ਆਈ॥ ਰ੍ਵਿਦਾਸ ਭਕਤ ਕੌ ਲੈਹਿ ਰੀਝਾਈ॥
ਠਾਕੁਰ ਜੀ ਕਾ ਮਹਲੁ ਅਨੂਪ॥ ਤਾਕਾ ਬਰਨ ਸੁਨਾਵਹਿ ਰੂਪ॥੩੪੨॥
ਦੋਹਰਾ॥ ਬਾਤ ਸੁਨਾਵਹਿ ਮਹਲ ਕੀ ਰੀਝੇਗਾ ਰਵਿਦਾਸ॥
ਖੁਸੀ ਹੋਇਗਾ ਭਗਤੁ ਸੁਨਿ ਮਨ ਮਹਿ ਇਹੁ ਅਭਿਆਸੁ॥੩੪੩॥
ਸੋਰਠਾ॥ ਹਮ ਭੀ ਹੋਹਿ ਨਿਹਾਲੁ ਉਸ ਕਾ ਦਰਸ ਨਿਹਾਲ ਕੈ॥
ਹੋਵਗੁ ਉਹੁ ਖੁਸਾਲੁ, ਬਾਤਾ ਸੁਨ ਕੈ ਮਹਲ ਕੀ॥੩੪੪॥
ਚੌਪਈ॥ ਗਏ ਭਗਤਿ ਭਗਤਿ ਕੇ ਪਾਸਿ॥ ਚਲਤੁ ਦਿਖਾਇ ਦਯਾ ਰਿਵਦਾਸ॥
ਠਾਕੁਰ ਕੀ ਜੋ ਝਰੀ ਗਗਰੀ॥ ਦੇਖੀ ਜਾਇ ਸਮਗ੍ਰੀ ਸਗਰੀ॥
ਠਾਕੁਰ ਜੀ ਥੀ ਜੋ ਤਮਾਵਲੀ॥ ਪਾਨੀ ਪੀਨੈ ਕੌ ਸੁਭਾਵਲੀ॥
ਪਊਏ ਠਾਕੁਰ ਜੀ ਕੇ ਓਹੀ॥ ਮਾਨੌ ਭਈ ਬੈਕੁੰਠੇ ਠੋਹੀ॥੩੪੫॥
ਦੋਹਰਾ॥ ਉਹੀ ਸਿਹਜ ਧੋਤੀ ਉਹੀ ਦੇਖੀ ਨਦਰਿ ਨਿਹਾਰਿ॥
ਆਂਰਭਟੀ ਸਗਲੀ ਵਹੀ ਠਾਕੁਰ ਕੈ ਦਰਬਾਰ॥੩੪੬॥
ਚੌਪਈ॥ ਸਭ ਹੀ ਭਗਤਿ ਭਏ ਹੈਰਾਨੁ॥ ਬੂਝਹਿ ਨਾਹਨ ਏਹੁ ਬਿਆਨੁ॥
ਬਕੁੰਠ ਬਿਖੇ ਹਮ ਛੋਡੇ ਜੋਈ॥ ਕਿਵ ਕਰਿ ਆਏ ਏਥੇ ਓਈ॥
ਕੈ ਰ੍ਵਿਦਾਸ ਲਿਆਇਆ ਜਾਇ॥ ਕੈ ਆਪੇ ਠਾਕੁਰੁ ਦਏ ਪਠਾਇ॥
ਕੈ ਠਾਕੁਰੁ ਜੀ ਈਹਾਂ ਬਸੈ॥ ਭਗਤਿ ਨਿਰਖਿ ਕਰਿ ਮਹਾਂ ਬਿਗਸੈ॥੩੪੭॥

691/ੳ ਦੋਹਰਾ॥ ਰ੍ਵਿਦਾਸ ਭਗਤਿ ਕੂ ਜੋਰ ਕੇ ਸਿਹਜਾ ਦਈ ਵਿਛਾਇ॥
ਆਵਹੁ ਬੈਠਹੁ ਦਯਾਲ ਜੀ, ਚਰਨ ਪਰਾ ਲਪਟਾਇ॥੩੪੮॥
ਸੋਰਠਾ॥ ਇਸਿ ਪ੍ਰ ਬਹਿਆ ਨ ਜਾਇ, ਇਹੁ ਸਿਹਜਾ ਕੁਤਾਰ ਕੀ॥
ਲੇਵਹੁ ਚਰਨ ਧੁਆਇ, ਰਿਵਦਾਸੁ ਕਹੈ ਕੂ ਜੋਰ ਕੂ॥੩੪੯॥
ਚੌਪਈ॥ ਠਾਕੁਰ ਚਰਨ ਪਖਾਰੇ ਜਾਂ ਮਹਿ॥ ਕਿਉ ਹਮ ਚਰਨ ਪਖਾਲਹਿ ਤਾ ਮਹਿ॥
ਉਹੀ ਤਾਬੜਾ ਸਾਵਾਂ ਦੀਸੈ॥ ਜਾ ਮਹਿ ਚੂਨ ਧੋਪਹਿ ਜਗਦੀਸੈ॥
ਜੋ ਦੀਸੈ ਸਭੁ ਠਾਕੁਰ ਕੇਰਾ॥ ਬਕੁੰਠ ਭਯਾ ਰਿਵਦਾਸੈ ਡੇਰਾ॥
ਕਹਾਂ ਭਗਤਿ ਕੋ ਆਖਿ ਸੁਨਾਵਹਿ॥ ਰ੍ਵਿਦਾਸ ਭਗਤਿ ਕਾ ਮਰਮੁ ਨ ਪਾਵਹਿ॥੩੫੦॥
ਦੋਹਰਾ॥ ਆਰਭਟੀ ਸਬ ਦੇਖਿ ਕੈ ਭਗਤਿ ਭਏ ਹੈਰਾਨੁ॥
ਕੈ ਏਹੀ ਬੈਕੁੰਠ ਹੈ ਕੈ ਈਹਾਂ ਭਗਵਾਨੁ॥੩੫੧॥
ਚੌਪਈ॥ ਧਨੁ ਗੋਬਿੰਦੁ ਗੁਪਾਲੁ ਦਯਾਲਾ॥ ਠਾਕੁਰ ਵਰਣ ਜਾ ਕੈ ਆਲਾ॥
ਦਇ ਚਾਰ ਘ੍ਰੀ ਕੀਨਾ ਬਖਯਾਨ॥ ਸਾਈ ਕਹੀ ਕਹੀ ਭਗਵਾਨ॥
ਧੰਨੇ ਨਾਮੇ ਕਹਾ ਕਬੀਰ॥ ਠਾਕੁਰ ਭੇਜੇ ਤੁਮਰੇ ਤੀਰ॥
ਠਾਕੁਰ ਜੀ ਕੀ ਆਗਯਾ ਆਈ॥ ਸੋ ਤੁਮ ਕੌ ਹਮ ਆਖਿ ਸੁਨਾਈ॥੩੫੨॥
ਦੋਹਰਾ॥ ਚਲਹੁ ਤੁਸੇ ਬੈਕੁੰਠ ਕੌ ਠਾਕੁਰ ਆਗਿਯਾ ਮਾਨ॥
ਇਕੀਹ ਦਿਨਿ ਕੀ ਟੇਕ ਹੈ ਕਹਿ ਦੀਨੀ ਭਗਵਾਨ॥੩੫੩॥
ਚੌਪਈ॥ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਕੀ ਆਗਿਯਾ ਜੋਇ॥ ਹਮਰੇ ਸਿਰਿ ਮਾਥੇ ਪਰ ਸੋਇ॥
ਇਕੀਹ ਦਿਨਿ ਕੀ ਕੀਨੀ ਟੇਕ॥ ਪਾਛੇ ਰਹਣਾ ਘੜੀ ਨ ਮੇਕ॥
ਤੁਮ ਪਹਿ ਆਏ ਆਖਨਿ ਏਹਿ॥ ਦੇਹੁ ਸਨੇਹਾ ਪ੍ਰਭ ਕਾ ਲੇਹਿ॥
ਰ੍ਵਿਦਾਸ ਕਹੈ ਇਕੁ ਦੇਵਹੁ ਦਾਨੁ॥ ਭਿੰਨ ਨਹੀਂ ਤੁਮ ਤੇ ਭਗਵਾਨ॥੩੫੪॥
ਦੋਹਰਾ॥ ਭਗਤ ਕਹਹਿ ਕਹੁ ਭਗਤ ਜੀ ਕਿਆ ਕਹੁ ਹਮ੍ਰੈ ਪਾਹਿ॥
ਹਮ ਜੋ ਤੁਮ ਕੋ ਦੇਵਸਾ ਜੋ ਤੁਮਰੇ ਮਹਿ ਨਾਹਿ॥੩੫੫॥
ਚੌਪਈ॥ ਅੰਤ ਸਮੇ ਤੁਮ ਦ੍ਰਸੁ ਦਿਖਾਯਹੁ॥ ਕਰ ਕ੍ਰਿਪਾ ਹਮਰੇ ਪਹਿ ਆਯਹੁ॥
ਭਗਤ ਕਹਹਿ ਤੂ ਹਰਿ ਹਰਿ ਜਾਪ॥ ਠਾਕੁਰੁ ਆਵਗੁ ਤੁਮ ਪ੍ਰਹ ਆਪੁ॥
ਹਮ ਕੌਣੁ ਕੀਟ ਜੋ ਪੀਛੈ ਰਹਹਿ॥ ਰ੍ਵਿਦਾਸ ਭਕਤ ਕੌ ਐਸੇ ਕਹਹਿ॥
ਠਾਕੁਰ ਬਸਤਾ ਘਟਿ ਘਟਿ ਮਾਂਹਿ॥ ਕੌਣ ਸੁ ਠੌਰ ਜਹਾਂ ਹੈ ਨਾਹਿ॥੩੫੬॥
691/ਅ ਦੋਹਰਾ॥ ਜਾ ਕੀ ਹਰਿ ਸੋ ਪ੍ਰੀਤ ਹੈ ਤਿਨ ਸੋ ਹਰਿ ਕੀ ਪ੍ਰੀਤ॥
ਹਰਿ ਕੀ ਭਗਤਾ ਓਟ ਹੈ ਹਰ ਭਗਤਾ ਕਾ ਮੀਤਿ॥੩੫੭॥

ਚੌਪਈ।। ਰ੍ਵਿਦਾਸ ਗੁਸਾਂਈ ਬੋਲੀ ਬਾਣੀ।। ਕਥਾ ਪ੍ਰੇਮ ਕੀ ਆਖਿ ਵਖਾਣੀ।।
ਚਿਤਿ ਮਹਿ ਸਿਮਰੋ ਨੈਨੁ ਨਿਹਾਰੋ।। ਸ੍ਰਵਨ ਹਰਿ ਜਸੁ ਮੁੱਖ ਉਚਾਰੋ।।
ਗੋਵਿੰਦ ਪ੍ਰੀਤਿ ਨ ਮੋ ਤੇ ਹਟੇ।। ਮੈਂ ਤੌ ਮੋਲ ਲਈ ਜੀਅ ਸਟੇ।।
ਤਬ ਭਗਤਾ ਮੁਖਿ ਆਖਿ ਸੁਨਾਈ।। ਤੁਮ ਠਾਕੁਰੁ ਮਹਿ ਭੇਦੁ ਨ ਰਾਈ।।੩੫੮।।
ਦੋਹਰਾ।। ਜੁ ਤੁਮ ਕਹੋ ਸੋਈ ਸਹੀ ਸੱਤਿ ਤੁਮਾਰੀ ਬਾਤਿ।।
ਸਾਧ ਬਿਨਾ ਨਹਿ ਹੋਵਈ ਭਾਉ ਭਗਤਿ ਮਨ ਸਾਤਿ।।੩੫੯।।
ਚੌਪਈ।। ਗੋਸਟਿ ਕਰਿ ਹੂਏ ਪਰਸੰਨ।। ਆਵਣੁ ਫੇਰਿ ਆਏ ਸਬ ਮੰਨ।।
ਨਾਮਾ ਕਬੀਰੁ ਤ੍ਰਿਲੋਚਨੁ ਸੋਇ।। ਸਬ ਹੀ ਚੱਲੇ ਵਿਦਿਆ ਹੋਇ।।
ਜੋ ਜਨੁ ਸੇਵਕ ਮਿਲਤੇ ਆਇ।। ਰ੍ਵਿਦਾਸ ਭਗਤਿ ਸਬ ਲਏ ਬੁਲਾਇ।।
ਸਕਲ ਮਿਲਾਪੀ ਸਮਧੀ ਜੋਈ।। ਲਯ ਬੁਲਾਇ ਸਭੋ ਹੀ ਕੋਈ।।੩੬੦।।
ਦੋਹਰਾ।। ਅਗਯਾ ਆਈ ਰਾਮ ਕੀ ਹੌਂ ਠਾਕੁਰ ਪਹਿ ਜਾਉ।।
ਤੁਮ ਸਬ ਹੀ ਜਨ ਮਿਲਿ ਭਜਹੁ ਗਾਵਹੁ ਹਰਿ ਹਰਿ ਨਾਂਉ।।੩੬੧।।
ਚੌਪਈ।। ਦਿਨ ਅਕੀਸਵੈ ਅਜ ਤੇ ਲਾਇ।। ਹਮ ਚਲਹਿਗੇ ਕਹਿਆ ਸੁਨਾਇ।।
ਦਿਨ ਉਨੀਸ ਜਬ ਪਾਛੇ ਪਏ।। ਬੀਸੋ ਦਿਨਿ ਤਬ ਪੂਰਨੁ ਭਏ।।
ਦਿਨੁ ਇਕੀਸਵਾ ਲਾਗਾ ਆਇ।। ਸਬ ਕੋ ਆਵੈ ਮਿਲਿ ਮਿਲ ਜਾਇ।।
ਹਿੰਦੂ ਤੁਰਕ ਸਬੇ ਮਿਲਿ ਆਵਹਿ।। ਰ੍ਵਿਦਾਸ ਭਗਤ ਕਾ ਦਰਸਨ ਪਾਵਹਿ।।
ਦੋਹਰਾ।। ਖਤ੍ਰੀ ਬ੍ਰਹਮਨ ਸੂਦ੍ਰ ਵੈਸ ਆਵਹਿ ਚਾਰੋ ਬਰਨ।।
ਦਰਸਨ ਪਰਸਨ ਭਗਤਿ ਕਾ ਤਨ ਕੇ ਸਬ ਦੁਖ ਹਰਨ।।੩੬੩।।
ਚੌਪਈ।। ਚਰਨੀ ਲਾਗਾ ਸਭ ਕੋ ਆਇ।। ਦਰਸਨੁ ਕੀਆ ਹਰੇ ਅਘਾਇ।।
ਸਮਾਧਾਨੁ ਸਭਨੋ ਕਾ ਕੀਆ।। ਅਸੀਰਵਾਦੁ ਸਭਨਾ ਕੋ ਦੀਆ।।
ਜੋਗੀ ਸਨਿਯਾਸੀ ਬ੍ਰਹਮਚਾਰੀ।। ਰਿਖੀ ਮੁਨੀਸਰ ਦੂਧਾਧਾਰੀ।।
ਤਪਸੀ ਔਰੁ ਬੈਸਨੋ ਜੋਈ।। ਭਗਤ ਕੀਰਤਨੀ ਪੰਡਿਤੁ ਕੋਈ।।੩੬੪।।
ਦੋਹਰਾ।। ਖਾਨ ਖਵੀ ਨ ਉਤਮੁ ਨੀਚੁ, ਰਾਉ ਰੰਕੁ ਉਮਰਾਉ।।
ਸਬ ਚਲਿਯਾਈ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਸਿਮਰਾਵੈ ਹਰਿ ਨਾਉ।।੩੬੫।।
692/ੳ ਚੌਪਈ।। ਦਿਨਿ ਇਕੀਸਵੈ ਭਈ ਪਰਾਤਿ।। ਏਕ ਘੜੀ ਆਗੇ ਪਰਭਾਤਿ।।
ਕਰਿ ਇਸਨਾਨੁ ਹੂਆ ਤਯਾਰੁ।। ਧਯਾਨੁ ਸਿਮਰਨੁ ਕਹਿ ਭਯਾ ਉਜਾਰੁ।।
ਮਸਤਕਿ ਲੀਆ ਤਿਲਕੁ ਚਚਾਇ।। ਬੈਸਨੋ ਬਸਤ੍ਰ ਅੰਗਿ ਉਚਾਇ।।
ਖੀਰੋਦਕ ਧੋਤੀ ਚਾਦਰ ਲਈ।। ਕੁਸਾ ਬਿਛਾਇ ਭੂਮ ਪਰ ਦਈ।।੩੬੬।।

ਦੋਹਰਾ।। ਰਾਮ ਰਾਮ ਕਹਿ ਸਭਨ ਕੌ ਰ੍ਵਿਦਾਸ ਧਯਾਨੁ ਲਗਾਇ।।
ਸਾਇਤਿ ਪਹੁਤੀ ਆਇ ਤਬ ਗਯਾ ਰ੍ਵਿਦਾਸ ਸਮਾਇ।।੩੬੭।।
ਚੌਪਈ।। ਬਿਬਾਨ ਸੁਖਾਸਨ ਲੈ ਬਿਸੁਨਾਥ।। ਭਗਤਿ ਲਏ ਸਗਲੇ ਪ੍ਰਭਿ ਸਾਥਿ।।
ਅਨਹਤ ਸਬਦ ਬਜੰਤ੍ਰ ਬਜਾਏ।। ਰ੍ਵਿਦਾਸ ਭਗਤ ਕੌ ਲੈਣੇ ਆਏ।।
ਨਗਰ ਮਾਹਿ ਹੋਈ ਘਨਘੋਰ।। ਸਮਝਿ ਨ ਸਕੈ ਕੋਈ ਹੋਰੁ।।
ਜਬ ਠਾਕੁਰ ਜੀ ਨੇੜੇ ਹੋਇ।। ਰ੍ਵਿਦਾਸ ਭਗਤ ਕ੍ਰ ਜੋਰ ਖਰੋਇ।।੩੬੮।।
ਦੋਹਰਾ।। ਆਵਹੁ ਜੀ ਪ੍ਰਭ ਕ੍ਰਨਹਾਰ ਦੀਨ ਦਿਆਲ ਗੁਪਾਲ।।
ਤ੍ਰਿਗੁਣ ਨਾਥ ਅਨਾਥ ਹਰਿ ਸਬਲ ਦੇਵ ਕਿਰਪਾਲ।।੩੬੯।।
ਚੌਪਈ।। ਬਿਨਤੀ ਬਹੁਤੁ ਕਹੀ ਰਿਵਦਾਸ।। ਦੁਇ ਕਰਿ ਜੋਰ ਕਰੀ ਅਰਦਾਸ।।
ਸਾਵਧਾਨ ਠਾਕੁਰ ਨਿਜ ਆਏ।। ਰ੍ਵਿਦਾਸੁ ਸੁਖਾਸਨ ਲਯੋ ਚਢਾਏ।।
ਸਚਖੰਡ ਬੈਕੁੰਠ ਸਿਧਾਰੇ।। ਨਿਰਗੁਨ ਮਹਲ ਚੜੇ ਜਨ ਪਿਯਾਰੇ।।
ਪਾਛੈ ਲੋਗ ਭਏ ਹੈਰਾਨੁ।। ਰ੍ਵਿਦਾਸ ਭਗਤੁ ਅਬ ਥਾ ਸਵਧਾਨ। ੩੭੦।।
ਦੋਹਰਾ।। ਹਾਇ ਹਾਇ ਸਬ ਜਗੁ ਕਰੈ ਭਲਾ ਭਗਤੁ ਰਿਵਦਾਸੁ।।
ਭਗਤ ਚਲਾਣਾ ਦੇਖਿ ਕੈ ਸਭੁ ਜਗੁ ਭਯੋ ਉਦਾਸੁ।।੩੭੧।।
ਸੋਰਠਾ।। ਲੋਗ ਭਏ ਹੈਰਾਨੁ ਸਬ ਜਗ ਉਸਤਤਿ ਕਹਿ ਉਠਾ।।
ਹਿੰਦੂ ਮੁਸਲਮਾਨੁ ਸਬ ਹੀ ਝੁਰਹਿ ਸਲਾਹਿ ਕਰਿ।।੩੭੨।।
ਚੌਪਈ।। ਕੋਈ ਕਹੈ ਭਗਤ ਭਗਵਾਨੁ।। ਕੋਈ ਕਹੈ ਬਡੋ ਸੁਰ ਗਿਯਾਨੁ।।
ਹਿੰਦੂ ਬੋਲੈ ਦੇਹੁ ਜਲਾਇ।। ਕਹਹਿ ਤੁਰਕ ਹਮ ਦੇਹਿ ਦਬਾਇ।।
ਦੋਊ ਝਗਰਹਿ ਆਪਸ ਮਾਂਹਿ।। ਜਿਦਿ ਕਾਈ ਧਿਰਿ ਛੋਡੇ ਨਾਂਹਿ।।
ਭਯਾ ਅਦਿਸਟੁ ਰ੍ਵਿਦਾਸ ਸਰੀਰੁ।। ਦੋਊ ਮਜਬ ਭਏ ਦਲਗੀਰ।।੩੭੩।।
ਦੋਹਰਾ।। ਅਦਿਸਟੁ ਭਯੋ ਰਿਵਦਾਸ ਬਪੁ ਝਗਰਾ ਰਹਿਯੋ ਨ ਕੋਇ।।
692/ਅ ਹਿੰਦੂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਦੁਇ ਆਪ ਰਹੈ ਖੜੋਇ।।੩੭੪।।
ਚੌਪਈ।। ਰਾਂਮ ਰਾਂਮ ਹਿੰਦੂ ਕਹਿ ਰਮੇ।। ਅਲਹੁ ਤੁਰਕ ਕਹਹਿ ਤਿਤੁ ਸਮੇ।।
ਧੰਨੁ ਧੰਨੁ ਰ੍ਵਿਦਾਸ ਗੁਸਾਂਈ।। ਕਹਿ ਉਠੀ ਸਗਲੀ ਲੋਗਾਈ।।
ਬੋਲਹੁ ਰਾਮ ਰਾਮ ਸਬ ਕੋਈ।। ਰਾਮੁ ਕਹੈ ਤਿਸ ਕੀ ਗਤਿ ਹੋਈ।।
ਨਾਨਕ ਪੰਥੀ ਜਨੁ ਦਰਬਾਰੀ।। ਭਗਤਾ ਵਿਟਹੁ ਸਦ ਬਲਿਹਾਰੀ।।੩੭੫।।
ਦੋਹਰਾ।। ਜਹਾਂ ਰਾਮ ਕੌ ਨਾਮ ਹੈ ਤਹਾਂ ਨ ਜਮ ਕੌ ਕਾਮੁ।।
ਪੁਤ ਹੇਤ ਅਜਮਲ ਕਹਿਯੋ ਗਯੌ ਰਾਮ ਕੇ ਧਾਮ।।੩੭੬।।

ਦੋਹਰਾ।। ਪਤਿਤ ਉਧਾਰੇ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਸੁਨਹੁ ਪੁਰਾਨੀ ਸਾਖ।।
ਰਾਮ ਨਾਮ ਗਨਕਾ ਤਰੀ, ਰਹੀ ਨ ਕਾਈ ਬਿਯਾਖ।।੩੭੭।।
ਦੋਹਰਾ।। ਮਾਨਸ ਕੀ ਕਹ ਚਲੀ ਹੈ ਪਾਹਨ ਤਾਰੇ ਰਾਮ।।
ਰਾਰਾ ਮੰਮਾ ਦੁਇ ਲਿਖੇ ਤਰਤੇ ਦੇਖੇ ਆਮ।।੩੭੮।।
ਦੋਹਰਾ।। ਬਾਣੀ ਪੂਚੀ ਪੂਰੀ ਭਈ ਰ੍ਵਿਦਾਸ ਕਥਾ ਪ੍ਰਵਾਨ।।
ਕਥਾ ਆਗੇ ਜੈ ਦੇਵ ਕੀ, ਸੁਨਹੁ ਸਭੇ ਕ੍ਰ ਧਯਾਨ।।੩੭੯।।੨੨।।
ਇਤਿ ਪੂਚੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਸਾਈ ਰਿਵਦਾਸ ਕੀ ਪੂਚੀ ਸੰਪੂਰਨ।।੨੨।।

ਕੁਸ਼ਲਦਾਸ

(1873 ਬਿ./1816 ਈ.)

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਦੇ ਦੁਰਲੱਭ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਵਿਚ ਇਕ ਹੱਥ-ਲਿਖਤ ਗ੍ਰੰਥ 598 ਨੰ: ਅਨੁਸਾਰ ਮੌਜੂਦ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਹੋਰਨਾਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਤੋਂ ਉਪਰੰਤ ਕੁਸ਼ਲਦਾਸ ਦੁਆਰਾ ਰਚਿਤ ਮੀਣਿਆਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੈ। ਬੇਸ਼ੱਕ ਕੁਸ਼ਲਦਾਸ ਦੇ ਜੀਵਨ ਬਾਰੇ ਬਹੁਤਾ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ ਪਰ ਰਚਨਾ ਵਿਚਲੀਆਂ ਗਵਾਹੀਆਂ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਅਸੀਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਬਾਰੇ ਥੋੜ੍ਹਾ ਬਹੁਤ ਕਿਆਸ ਜ਼ਰੂਰ ਲਾ ਸਕਦੇ ਹਾਂ।

ਕੁਸ਼ਲਦਾਸ ਨੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਤੋਂ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਤਕ ਸਿੱਖ ਗੁਰੂਆਂ ਦੀ ਮਹਿਮਾ, ਪ੍ਰਿਥੀਚੰਦ ਦੀ ਗੱਦੀ ਦੇ ਵਾਰਸਾਂ ਮਿਹਰਬਾਨ, ਹਰਿ ਜੀ, ਕਮਲ ਨੈਨ, ਅਭੈ ਰਾਮ, ਨਿਰਭਉ ਅਤੇ ਦੀਦਾਰ ਦਾਸ ਦਾ ਕ੍ਰਮਵਾਰ ਜੱਸ ਗਾਇਨ ਕਰਦਿਆਂ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਹਿਬ ਵਿਚ ਸੰਮਿਲਤ ਕੁੱਝ ਭਗਤ, ਕਬੀਰ, ਨਾਮਦੇਵ, ਰਵਿਦਾਸ ਆਦਿ ਦੀ ਉਪਮਾ ਵੀ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਕੁਸ਼ਲਦਾਸ ਦਾ ਮੀਣਿਆਂ ਦਾ ਸਿੱਖ ਹੋਣ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਸ਼ੱਕ ਦੀ ਗੁੰਜਾਇਸ਼ ਬਾਕੀ ਨਹੀ ਰਹਿ ਜਾਂਦੀ। ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਉਹ ਆਪਣੇ ਗੁਰੂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦਾ ਲਿਖਦਾ ਹੈ:

> ਅਭੈ ਰਾਮ ਗੁਰ ਮੇਰਾ ਪੂਰਾ ਸਿਵ ਘਰਿ ਦਾਤਾ ਸਰਨੀ ਸੂਰਾ॥੮॥[1]

ਇਸ ਤੋਂ ਇਹ ਸਿੱਟਾ ਕੱਢਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਆਪ ਨੇ ਅਭੈ ਰਾਮ ਤੋਂ ਦੀਕਸ਼ਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਆਪ ਦੀ ਰਚਨਾ ਅਨੁਸਾਰ ਆਪ ਨੇ ਉਸਤਤਿ ਦੀ ਇਹ ਪੋਥੀ ਦੀਦਾਰ ਦਾਸ ਦੇ ਦੇਹਾਂਤ ਤੋਂ ਇਕ ਸਾਲ ਬਾਅਦ 1873 ਬਿ. (1816 ਈ.) ਵਿਚ ਸਮਾਪਤ ਕੀਤੀ।[2] ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੁਸ਼ਲਦਾਸ ਦਾ ਸਮਾਂ 1800 ਬਿ. ਤੋਂ 1873 ਬਿ. ਤਕ ਟਾਂਕਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

---

1. ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਹੱਥ ਲਿਖਤ ਨੰ. 598, ਪੰਨਾ 263.
2. ਉਹੀ, ਪੰਨਾ 174.

ਮੀਣਿਆਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ 'ਸਵੱਈਏ ਉਸਤਤਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ', 'ਉਸਤਤਿ ਆਦਿ ਪੁਰਖ ਨਿਰੰਜਨ ਦੇਉ ਜੀ', 'ਦਸ ਅਵਤਾਰ ਵਰਨਨੰ', 'ਬਾਰਹ ਮਾਂਹਾਂ ਦਸਾਂ ਅਵਤਾਰਾਂ ਕਾ', 'ਬਾਰਹ ਮਾਂਹਾਂ ਸਹੰਸਰ ਨਾਮ ਕਾ', 'ਕੁਰਸੀ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਬਾਬੇ ਨਾਨਕ ਜੀ ਕੀ', 'ਰਾਗ ਗਉੜੀ ਕੀ ਵਾਰ ਉਸਤਤਿ ਕੀ ਸਲੋਕਾਂ ਨਾਲ', 'ਰਾਗ ਗਉੜੀ ਵਾਰ ਭਗਤ ਵਸਚਲ ਕੀ ਸਲੋਕਾਂ ਨਾਲ', 'ਵਾਰ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀਆਂ ਕੀ ਲਿਖੀ ਸਲੋਕਾਂ ਨਾਲ', 'ਰਾਗ ਗਉੜੀ ਵਾਰ ਸੁਕਦੇਵ ਲੀਲਾ ਕੀ', ਅਤੇ 'ਵਾਰ ਤਿਲੰਗ ਭਗਤਾਵਲੀ ਕੀ' ਵੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹਨ। ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਉਤੇ ਵੀ ਰਚਨਾ-ਕਾਲ ਦਰਜ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਕੁਸ਼ਲਦਾਸ ਨੇ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ-ਮਹਿਮਾਂ ਕਰਦਿਆਂ ਭਗਤ ਜੀ ਨੂੰ ਵੱਡਾ ਭਗਤਿ ਦਸਦਿਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਠਾਕੁਰਾਂ ਦਾ ਗੋਦੀ ਵਿਚ ਪੈਣਾ ਅਤੇ ਗੰਗਾ ਮਈਆ ਦਾ ਬਾਂਹ ਕੱਢ ਕੇ ਕਸੀਰਾ ਫੜਨ ਦੀ ਘਟਨਾ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਇਹ ਪਾਠ ਅੱਗੇ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਭਗਤ ਬਡੋ ਰਵਿਦਾਸੁ ਹੈ ਕਿਆ ਮਹਮਾ ਗਾਏ॥
ਸਿੰਘ ਰੂਪ ਹਰਿ ਧਾਰਿਆ ਦਿਜ ਸਕਲ ਡਰਾਏ॥
ਠਾਕੁਰ ਹੋਇ ਗੋਦੀ ਪਏ ਰਵਿਦਾਸ ਬੁਲਾਏ॥੯॥
ਸਲੋਕ॥ ਵਾਹੁ ਵਾਹੁ ਹਰਿ ਭਗਤਿ ਹੈ ਜੋ ਜਪ ਤੇ ਹਰਿ ਨਾਉ॥
ਤਿਨ ਕੀ ਮਹਿਮਾ ਅਤਿ ਬਡੀ ਸਚਖੰਡ ਜਿਨ ਗਾਉ॥
ਲੀਓ ਕਸੀਰਾ ਗੰਗ ਮਾਤ ਤਬ ਕੂਜਾ ਕਢਾਏ॥
ਬਾਦਸਾਹ ਗੰਗ ਪਿਖੀ ਜੰਬ ਚਾਮ ਉਠਾਏ॥
ਰਵਿਦਾਸੇ ਚਰਨੀ ਲਗੋ ਬਾਦਸਾਹੁ ਸੁਆਏ॥

ਭਗਤਿ ਪ੍ਰੇਮਾਕਰਿ

'ਭਗਤਿ ਪ੍ਰੇਮਾਕਰਿ' ਕਵੀ ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਮ ਉਤੇ ਮਿਲਦਾ ਕੇਵਲ ਇਕੋ ਇਕ ਗ੍ਰੰਥ ਹੈ ਜੋ ਸਿੱਖ ਰੈਫਰੈਂਸ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ, ਅਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ 6509 ਨੰਬਰ ਅਨੁਸਾਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੈ। ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਅੰਤ ਉਤੇ ਕਵੀ ਆਪਣੇ ਬਾਰੇ ਸੂਚਨਾ ਦਿੰਦਿਆਂ ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਫਗਵਾੜਾ ਵਾਸੀ, ਰਤਨ ਚੰਦ ਦਾ ਸਪੁੱਤਰ ਹੈ। ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ 1883 ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ[1], ਜਿਸ ਵਿਚ 24 ਭਗਤਾਂ ਦਾ ਜੀਵਨ ਚਰਿਤ੍ਰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਕੁੱਲ 191 ਪੱਤਰੇ ਹਨ। ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਦੀਆਂ 10 ਘਟਨਾਵਾਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ 8 ਪੋਥੀ ਪ੍ਰੇਮ ਅੰਬੋਧ ਵਾਲੀਆਂ ਹਨ ਪਰ ਵਰਨਣ ਕਰਨ ਦਾ ਢੰਗ ਕਵੀ ਦਾ ਆਪਣਾ ਨਵੇਕਲਾ ਹੈ। 'ਭਗਤ ਮਾਲ ਸਟੀਕ' ਤੇ ਕੁੱਝ ਹੋਰ ਗ੍ਰੰਥ ਕਵੀ ਕੀਰਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਮ ਉਤੇ ਵੀ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਕਵੀ ਜਸਾ ਸਿੰਘ ਤੇ ਕੀਰਤ ਸਿੰਘ ਦੀ ਸ਼ੈਲੀ ਇਤਨੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਕਿ ਕਈ ਥਾਵਾਂ 'ਤੇ ਤਾਂ ਇੰਨ ਬਿੰਨ ਉਹੋ ਸਤਰਾਂ ਹਨ। ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਵਾਲੇ ਪਾਠ ਵਿਚ ਤਾਂ ਜਸਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਥਾਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਲਾਈਨਾਂ ਕਵੀ ਕੀਰਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਮ ਹੇਠ ਹਨ। ਮਿਸਾਲ ਵਜੋਂ:-

ਕੀਰਤ ਸਿੰਘ ਮਤਹੀਨ ਕਹਾ ਬਰਨੈ ਜਨ ਕੈ ਗੁਨ।।[2]
ਕੀਰਤ ਮ੍ਰਿਗੇਸ਼ ਨਰ ਨਾਰਿਨ ਕੀ ਭੀਰ ਭਈ ਕਰੇ ਇਸਨਾਨ।।[3]
ਕੀਰਤ ਬਖਾਨ ਗੰਗ ਉਪਰੀ ਕਠੌਤੀ ਪੁਨ...............।।[4]

---

1. ਸੰਮਤ ਬਿਕ੍ਰਮ ਲਿਖਤਿ ਸੰਭੁ ਮੁਖ ਦਿਗਜ ਬਸੁ ਸਸਿ।
ਅਸੁ ਦਸਮੀ ਬਿਜੈ ਗ੍ਰੰਥ ਰਚਯੋ ਭਗਤੇ ਜਸ।
ਦੇਸ ਪੰਜਾਬੈ ਮਾਹਿ ਨਗਰੁ ਸੁਭ ਫਗਵਾੜਾ ਕਰ।
ਮੰਜਲ ਜੋ ਸਨਬੰਸ ਤਾਹਿ ਮਧ ਰਤਨ ਚੰਦ ਬਰ।
ਤਿਹਸੁਤ ਜਸਾ ਸਿੰਘ ਕ੍ਰਿਤਕਰੀ, ਭਗਤਿ ਪ੍ਰੇਮਾਕਰਿ ਨਾਮ ਤਿਹ।।
ਕਰ ਕ੍ਰਿਪਾ ਦੀਜੀਐ ਦਾਸ ਕੌ ਸੰਤ ਚਰਨ ਰਜ ਇਛ ਇਹ। 109।।
ਵੇਖੋ ਹੱਥ ਲਿਖਤ ਨੰ: 6509 ਸਿੱਖ ਰੈਫਰੈਂਸ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਪੱਤਰਾ-189-90.
2. ਉਹੀ, ਪੱਤਰਾ 129.
3. ਉਹੀ, ਪੱਤਰਾ 130.
4. ਉਹੀ, ਪੱਤਰਾ 132.

ਪਾਹਨ ਕੀਰਤ ਸਿੰਘ ਤਰੇ ਜਾ ਦਿਨ ਤੇ ਰਵਿਦਾਸ॥[5]

ਕੀਰਤ ਮ੍ਰਿਗੇਸ ਜਗ ਲੋਗਨ ਕੀ ਰੀਤਿ ਯਹ॥[6]

ਸੰਭਵ ਹੈ ਕਵੀ ਕੀਰਤ ਸਿੰਘ ਦਾ ਹੀ ਮੁਢਲਾ ਨਾਮ ਜਸਾ ਸਿੰਘ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਪਟਿਆਲਾ ਦਰਬਾਰ ਨੌਕਰੀ ਕਰਦਿਆਂ ਉਸਨੇ ਆਪਣਾ ਨਾਮ ਕੀਰਤ ਸਿੰਘ ਰੱਖ ਲਿਆ ਹੋਵੇ। ਕਵੀ ਕੀਰਤ ਸਿੰਘ ਪਟਿਆਲੇ ਮਹਾਰਾਜਾ ਨਰੇਂਦਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਮੁਲਾਜਮ ਸੀ। ਇਸ ਨੇ ਪਟਿਆਲਾ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਿਆਂ 'ਅਨੂਪ ਰਮਾਇਣ' ਤੇ 'ਸਤਸੈਯਾ ਰਮਾਇਣ'ਸੰਮਤ 1917, 'ਭਗਵਤ ਦਸਮ ਸਕੰਧ', ਸੰਮਤ 1927, 'ਕੀਰਤਿ ਰਮਾਯਣ ਸੰਮਤ 1917 ਅਤੇ 'ਸਿੰਘਾਸਨ ਬਤੀਸੀ' ਆਦਿ ਗ੍ਰੰਥ ਸੰਮਤ 1927 ਰਚੇ ਹਨ। ਸੰਭਵ ਹੈ ਭਗਤਿ ਪ੍ਰੇਮਾਕਰਿ ਵੀ ਇਸ ਨੇ ਏਥੇ ਹੀ ਮੁੜਕੇ ਰਚਿਆ ਹੋਵੇ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸਦੀ ਪੁਰਾਣੀ ਕਾਪੀ ਕੇਵਲ 10 ਸਾਲ ਬਾਅਦ ਦੀ ਹੈ। ਕਵੀ ਕੀਰਤ ਸਿੰਘ ਦੇ 'ਭਗਤ ਮਾਲ ਸਟੀਕ, ਵਿਚ ਘਟਨਾਵਾਂ ਕਵੀ ਜਸਾ ਸਿੰਘ ਨਾਲੋਂ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਵਧੇਰੇ ਤੇ ਵਿਸਥਾਰ ਪੂਰਬਕ ਹਨ। ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਵਾਲੇ ਪਾਠ ਵਿਚ ਕਵੀ ਜਸਾ ਸਿੰਘ ਨੇ 10 ਘਟਨਾਵਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕਿ ਕਵੀ ਕੀਰਤ ਸਿੰਘ 20 ਘਟਨਾਵਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਵਾਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦਾਂ, ਵਾਕਾਂ ਤੇ ਵਾਕਾਂਸ਼ ਵਿਚ ਚੋਖੀ ਸਮਾਨਤਾ ਹੈ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਵੀ ਜਸਾ ਸਿੰਘ ਤੇ ਕੀਰਤ ਸਿੰਘ ਇਕੋ ਕਵੀ ਦੇ ਦੋ ਨਾਮ ਜਾਪਦੇ ਹਨ। ਪਾਠਕਾਂ ਦੀ ਸਹੂਲਤ ਲਈ ਅਸੀਂ ਕਵੀ ਜਸਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਗ੍ਰੰਥ 6509 ਵਿੱਚੋਂ ਮਿਲਦਾ ਪਾਠ ਹੂ-ਬਹੂ ਦੇ ਰਹੇ ਹਾਂ, ਪਰ ਕਵੀ ਕੀਰਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਪਾਠ ਲਈ ਅਸੀਂ ਸਿ.ਰੈ.ਲਾ. ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਖਰੜਾ ਨੰ. 780 ਜਿਸ ਦਾ ਲਿਪੀ-ਕਾਲ ਸੰਬਤ 1896 ਹੈ, ਨੂੰ ਮੂਲ-ਆਧਾਰ ਖਰੜਾ ਬਣਾਇਆ ਹੈ।[7] ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦਾ ਇਕ ਖਰੜਾ ਡਾ. ਦੇਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਜੀ ਦੇ ਨਿੱਜੀ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਵਿਚ ਸੰਮਤ 1893 ਦਾ ਨਾਭਾ ਦਰਬਾਰ ਦੇ ਲਿਖਾਰੀ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦਾ ਲਿਖਿਆ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਜੋ ਪੰਜਾਬੀ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਅੰਕ 1971 ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋ ਚੁਕਾ ਹੈ, ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਮੂਲ-ਆਧਾਰ ਨਾਲ ਮੇਲਾਨ ਕਰਨ ਲਈ ਹੀ ਵਰਤਿਆ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ

5. ਉਹੀ, ਪੱਤਰਾ 136.
6. ਉਹੀ, ਪੱਤਰਾ 136.
7. ਇਤਿ ਸ੍ਰੀ ਭਗਤ ਮਾਲ ਮੂਲ ਕ੍ਰਿਤ ਸ੍ਰੀ ਨਾਭਾ ਜੀ ਕੀ, ਟੀਕਾ ਕਵਿ ਕੀਰਤ ਸਿੰਘ ਕ੍ਰੀ ਸੰਪੂਰਨੰ। ਸੁਭਮਸਤ ਹਰੇ ਕਿਸਨ ਜੀ। ਸੰਮਤ 1896, ਮਹੀਨਾ ਅੱਸੂ ਸੁਦੀ ਚੌਥ, ਪੋਥੀ ਸੰਪੂਰਣ। ਲਿਖਾਰੀ ਕੀ ਭੁਲ ਚੁਕ ਬਖਸ ਕਰ ਪੜਨੀ। ਜੈਨਾਰਾਇਣ। ਪੱਤਰਾ 145.

ਹੁਣ ਇਹ ਖਰੜਾ ਡਾ. ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਜੀ ਪਾਸੋਂ ਗੁੰਮ ਹੋ ਚੁਕਾ ਹੈ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਅਸੀਂ ਉਸ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕੇ। ਡਾ. ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਜੀ ਵਾਲੇ ਖਰੜੇ ਨੂੰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਪਾਠ ਨਾਲ ਮੇਲਾਨ ਕਰਦਿਆਂ 'ੳ' ਪ੍ਰਤੀ ਮਿਥਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਕਵੀ ਕੀਰਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਹੇਠ-ਲਿਖੇ ਹੋਰ ਗ੍ਰੰਥ ਪਾਠ ਮੇਲਾਨ ਲਈ ਵਰਤੇ ਗਏ ਹਨ:-

1. ਹੱਥ-ਲਿਖਿਤ ਨੰ. 702 ਗੁ.ਨਾ. ਦੇਵ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦਾ ਇਹ ਹੱਥ-ਲਿਖਿਤ ਗ੍ਰੰਥ ਜਿਸਦੇ 466 ਪੱਤਰੇ ਹਨ, ਜੁੜਵੇਂ ਅੱਖਰਾਂ ਅੰਦਰ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਇਸ ਦਾ ਕਾਗਜ਼ ਕਸ਼ਮੀਰੀ ਤੇ ਅੱਖਰਾਂ ਦੀ ਬਨਾਵਟ ਪੁਰਾਣੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਦੋਨੋਂ ਪਾਸੇ ਲਾਲ, ਪੀਲਾ, ਨੀਲਾ ਰੰਗਦਾਰ ਹਾਸ਼ੀਆ ਹੈ। ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਕੁੱਲ 162 ਭਗਤਾਂ ਦਾ ਜੀਵਨ ਚਰਿਤ੍ਰ ਵਰਣਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਬਾਰੇ ਸੂਚਨਾ 81ਵੇਂ ਨੰਬਰ ਉਤੇ ਪੱਤ੍ਰਾ 266 ਤੋਂ 276 ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਰਚਨਾ-ਕਾਲ, ਲਿਪੀ-ਕਾਲ ਜਾਂ ਕਵੀ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਸੂਚਨਾ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ। ਪਰ ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਨਾਭਾ ਦਾਸ ਦੀ 'ਭਗਤ ਮਾਲ' ਦੇ ਮੂਲ ਛਪੇ ਵੀ ਹਨ। ਪਾਠ-ਮੇਲਾਨ ਲਈ ਇਸ ਨੂੰ 'ਅ' ਪ੍ਰਤੀ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

2. ਹੱਥ ਲਿਖਿਤ ਨੰ. 2573 ਸੈਂਟਰਲ ਪਬਲਿਕ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ, ਪਟਿਆਲਾ ਦੇ ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਨੂੰ ਪਾਠ-ਮੇਲਾਨ ਲਈ ਵਰਤਦਿਆਂ 'ੲ' ਪ੍ਰਤੀ ਮੰਨਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ 223 ਪੱਤਰਿਆਂ ਦਾ ਬਿਨਾਂ ਜਿਲਦ ਤੋਂ ਹੈ। ਪਹਿਲਾ ਤੇ ਅੰਤਲਾ ਪੱਤਰਾ ਫਟਿਆ ਹੈ, ਲਿਖਾਈ ਸੁੰਦਰ, ਸ਼ੁੱਧ ਤੇ ਸਾਫ ਤੇ ਹਾਸ਼ੀਆ ਸਾਦਾ, ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਕੁੱਲ 300 ਛੰਦ ਹਨ। ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਪੱਤਰਾ 141 ਤੋਂ 145 ਤਕ 57 ਛੰਦਾਂ ਵਿਚ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਨਾਭਾ ਦਾਸ ਦਾ ਜੀਵਨ ਹੈ। ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਰਚਨਾ-ਕਾਲ, ਲਿਪੀ-ਕਾਲ ਆਦਿ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਸੂਚਨਾ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। ਲੇਖਕ ਨੇ 'ਕ' ਦੀ ਥਾਂ 'ਦ', ਔਕੜ ਦੀ ਥਾਂ ਹੋੜਾ, 'ਵ' ਦੀ ਥਾਂ 'ਬ' ਵਰਤਿਆ ਹੈ। ਜਿਸ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਪਾਠ ਭੇਦਾਂ ਵਿਚ ਦੇਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਸਮਝੀ।

3. ਹੱਥ ਲਿਖਿਤ ਨੰ. 1928 ਸੈਂਟਰਲ ਪਬਲਿਕ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਦੇ ਹੀ ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਨੂੰ 'ਸ' ਪ੍ਰਤੀ ਮੰਨਦਿਆਂ,ਪਾਠ-ਮੇਲਾਨ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ 309 ਪੱਤਰੇ ਹਨ। ਗ੍ਰੰਥ ਨੂੰ ਥਾਂ ਥਾਂ ਤੋਂ ਕੀੜਿਆਂ ਨੇ ਖਾਧਾ ਹੋਇਆ ਹੈ ਜਿਸ ਕਰ ਕੇ ਗ੍ਰੰਥ ਨਵੇਂ ਸਿਰਿਓਂ ਮੁਰੰਮਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਲਿਖਿਤ ਸਾਫ ਤੇ ਸ਼ੁੱਧ,ਹਾਸ਼ੀਆ ਲਾਲ ਲਕੀਰਾਂ ਵਾਲਾ, ਰੰਗਦਾਰ ਹੈਡਿੰਗ ਤੇ ਛੰਦ ਨੰਬਰ ਵੀ ਲਾਲ ਸਿਆਹੀ ਨਾਲ ਲਿਖੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਦਾ ਜੀਵਨ 81ਵੇਂ ਨੰਬਰ ਉਤੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਲੇਖਕ 'ਅ' ਦੀ ਥਾਂ 'ਯ' ਤੇ 'ਵ' ਦੀ ਥਾਂ 'ਬ' ਦੀ ਆਮ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਲਿਖਾਰੀ ਨਾ ਮਾਲੂਮ, ਲਿਪੀ-ਕਾਲ ਸੰਮਤ 1919 ।

ਭਗਤਿ ਪ੍ਰੇਮਾਕਰਿ [ਜਸਾ ਸਿੰਘ]

129/ੳ ਇਤਿ ਸ੍ਰੀ ਭਗਤਿ ਪ੍ਰੇਮਾਕਰੇ ਕ੍ਰਿਤ ਕਵਿ ਜਸਾ ਸਿੰਘ ਜੇ ਦੇਵ ਭਗਤ
ਇਤਹਾਸ ਬਰਨਨੰ ਨਾਮ ਸਪਤ ਦੱਸ ਬਿਕਾਸ॥
ਅਥ ਰਵਦਾਸ ਭਗਤ ਕੋ ਇਤਹਾਸ ਬਰਨੰਨ॥
ਛਪੈ॥ ਅਦਭੁਤ ਜਨ ਰਵਿਦਾਸ ਕਥਾ ਸੁਨਹੋ ਸਜਨ ਹਿਤ॥
ਭਗਤਨਿ ਮਹਿਮਾ ਅਧਿਕ ਸਾਰਦਾ ਲਾ ਨ ਸਕੈ ਮਿਤ॥
ਕੀਰਤ ਸਿੰਘ ਮਤਿ ਹੀਨ ਕਹਾ ਬਰਨੇ ਜਨ ਕੇ ਗੁਨ॥
ਮੈ ਮਨ ਉਪਜਯੋ ਚਾਉ ਕਹੋ ਸੰਤਨ ਮੁਖ ਤੇ ਸਨ॥
129/ਅ ਚਮਿਆਰ ਜਾਤ ਰਵਿਦਾਸ ਕੀ ਜਾਨਤ ਜਗ ਨਰ ਨਾਰ ਜਿਹ॥
ਕਰਤੋ ਨੀਚ ਨਿਜ ਕੁਲ ਕਰਮ ਸੁਭ ਕਰਮਨ ਅਧਿਕਾਰ ਤਿਹ॥੧॥
ਛਪੈ॥ ਪ੍ਰਗਟੇ ਭਾਗ ਲਿਲਾਰ ਪੁਨੈ ਪੂਰਬ ਸੰਜੋਗਾ॥
ਪ੍ਰੇਮ ਤਾਹਿ ਹਿਤ ਬਸਯੋ ਛਾਡ ਦੀਨੇ ਬਿਖ ਭੋਗਾ॥
ਖੋਜਤ ਸੁਰ ਮੁਨਿ ਸਕਲ ਪ੍ਰੇਮ ਸਮ ਜਗਤ ਨਾਹਿ ਨਿਧਿ॥
ਬ੍ਰਹਮਾਦਿਕ ਗੁਰ ਮਿਲੈ ਪ੍ਰੇਮ ਬਿਨੁ ਕਛੁ ਨ ਹੋਇ ਸਿਧਿ॥
ਸੁਖ ਵਰਗਾ ਅਪਬਰਗਾ ਦਿਲੋ ਪ੍ਰੇਮ ਬਿਨਾ ਨਹਿ ਪਾਈਅਤਿ॥
ਵਹੀ ਪ੍ਰੇਮ ਲਗਯੋ ਰਵਿਦਾਸ ਕੋ ਚਾਰ ਬਰਨ ਮਧਿ ਗਾਈਅਤਿ॥੨॥
ਕੁੰਡਲੀਆ॥ ਪ੍ਰੇਮ ਭੂਤ ਬੌਰਾ ਕੀਯੋ ਪ੍ਰਿਥਮੈ ਜਨ ਰਵਿਦਾਸ॥
ਪੁਨਿ ਤਿਹ ਪੂਰਨ ਗੁਰ ਮਿਲੈ ਸਭ ਪੂਰੀ ਮਨ ਆਸ॥
ਸਭ ਪੂਰੀ ਮਨ ਆਸ ਗਯਾਨ ਰਵਿ ਉਦਿਤ ਭਯੋ ਹੀਅਜਾ॥
ਹਰਖ ਸੋਗ ਕਮਾਦਿ ਕੋਊ ਦੇਤ ਨ ਦੁਖੁ ਜੀਆ॥
ਕਰਤ ਬੰਸ ਕੀ ਕਿਰਤ ਗਠਤ ਪਨਹੀ ਯਹ ਨੇਮਹਿ॥
130/ੳ ਦੇਇ ਨ ਦੇਵੈ ਦਾਮ ਟਹਲ ਸਭ ਕੀ ਕਰ ਪ੍ਰੇਮਹਿ॥੩॥
ਕੁੰਡਲੀ॥ ਗੰਗਾ ਜੀ ਕੋ ਪਰਬ ਇਕ ਆਯੋ ਬਡ ਤਿਹ ਬਾਰ॥
ਜਾਤ੍ਰੂ ਬਹੁ ਆਵਤ ਭਏ ਇਕ ਪਨਹੀ ਜੁ ਉਤਾਰ॥
ਇਕ ਪਨਹੀ ਜੁ ਉਤਾਰ ਦੀਨ ਰਵਿਦਾਸ ਕਹੈ ਤਬ॥
ਇਨਕੋ ਸੀਘ੍ਰ ਬਨਾਇ ਮਜੂਰੀ ਅਪਨੀ ਲੈ ਅਬ॥
ਜਨ ਪਨਹੀ ਕੇ ਗਾਂਠ ਤਾਂਹਿ ਸੋ ਕਛੂ ਨ ਮੰਗਾ॥
ਜਾਤ੍ਰੂ ਕੀਨ ਬਿਚਾਰ ਹਮੈ ਆਏ ਹੈ ਗੰਗਾ॥੪॥

ਅੜਿਲ॥ ਦਾਮ ਦੀਏ ਬਿਨ ਮੋਹਿ ਬਡੋ ਅਘ ਹੈ ਅਬੈ॥
ਦਮਰੀ ਦੈ ਜਨ ਹਾਥ ਬਿਦਾ ਮਾਗੀ ਤਬੈ॥
ਸੋ ਦਮਰੀ ਰਵਿਦਾਸ ਤਾਹਿ ਕੇ ਕਰ ਦਈ॥
ਯਹ ਗੰਗਾ ਕੋ ਭੇਟ ਹਮਾਰੀ ਹੂੰ ਭਈ॥੫॥
ਸੁਨੋ ਬਿਪ੍ਰ ਤੁਮ ਗੰਗ ਪ੍ਰਤੈ ਯਹ ਭਾਖੀਯੋ॥
ਇਹ ਦਮਰੀ ਰਵਿਦਾਸ ਭੇਟਿ ਲੈ ਰਾਖੀਯੋ॥
ਜੌ ਕਰ ਬਾਹਰ ਕਾਢ ਨ ਲੇਵੈ ਸੁਰਸਰੀ॥
ਤੌ ਦਮਰੀ ਮਤੁ ਦੇਹੁ ਦੀਜੀਏ ਮੁਹਿ ਫਿਰੀ॥੬॥
ਕਬਿਤ॥ ਸੁਨ ਕੈ ਰਵਿਦਾਸ ਬਾਨੀ ਜਾਤੂ ਬਿਸਮਾਦ ਕਹਯੋ॥
130/ਅ ਮੁਖ ਤੇ ਨ ਕਹਯੋ ਕਛੂ ਚਲਯੋ ਭਲੀ ਭ੍ਰਾਖ ਹੈ॥
ਜਾਤਿ ਚਮਿਆਰ ਪੁਨਿ ਪਨੀ ਨਿਤ ਗਾਂਠਤ ਹੈ॥
ਬਾਕੀ ਗੰਗ ਦਮਰੀ ਲੈ ਕੈਸੇ ਕਰ ਰਾਖ ਹੈ॥
ਬਡੇ ਬਡੇ ਦੇਵ ਮੁਨਿ ਸਿਧ ਜਤੀ ਬ੍ਰਹਮ ਚਾਰੀ
ਕਾਹੂ ਹੂ ਨ ਭੇਟਾ ਦੀਨੀ ਸੁਰਸਰੀ ਲਾਖ ਹੈ॥
ਗਨਤੀ ਕਰਤ ਦਿਲ ਪਹੁਚਯੋ ਸੁ ਗੰਗ ਤੀਰ
ਪਾਪਾ ਕੌ ਨਾਸ ਕਰਨੀ ਦੇਵੈ ਸ੍ਰੁਤਿ ਸਾਖ ਹੈ॥੭॥
ਕਬਿਤ॥ ਕੀਰਤ ਮ੍ਰਿਗੇਸ ਨਰ ਨਾਰਿਨ ਕੀ ਭੀਰ ਭਈ,
ਕਰੈ ਇਸਨਾਨੁ ਦਾਨੁ ਆਨੰਦ ਬਡਾਇਕੈ॥
ਐਸੀ ਭਾਂਤ ਜਾਤੂ ਉਨਿ ਕੀਨੀ ਕ੍ਰਿਆ ਪ੍ਰੇਮ ਧਾਰਿ
ਪੁਨੈ ਕਰ ਜੋਰ ਕਹਯੋ ਗੰਗਾ ਕੋ ਸੁਨਾਇ ਕੈ॥
ਮਾਤਾ ਰਵਿਦਾਸ ਜਨ ਦਮਰੀ ਯਹ ਭੇਟ ਦੀਨ
ਲੀਜੋ ਤੁਮ ਕ੍ਰਿਪਾ ਧਾਰਿ ਦਾਸ ਅਪਨਾਇਕੈ॥
ਸੁਨਤ ਹੀ ਦੇਵ ਨਦੀ ਤੋਇ ਤੇ ਨਿਕਾਰਯੋ ਕਰ
ਦਮਰੀ ਤਿਨ ਰਾਖੀ ਲਈ ਹਰਖ ਉਪਜਾਇਕੈ॥੮॥
ਸਵੈਯਾ॥ ਦਮਰੀ ਜਬ ਹਾਥ ਸੁ ਗੰਗ ਲਈ ਕਰ ਤੇ ਗਿਰ ਕੰਕਨ ਪਰਯੋ ਹੈ॥
131/ੳ ਅਤਿ ਆਨੰਦ ਤਾਹਿ ਉਠਾਇ ਲਯੋ ਸੁਨ ਕੰਚਨ ਸੰਧ ਜਰਾਇ ਜਰਯੋ ਹੈ॥
ਜਿਸ ਤੁੰਦਲ ਚਾਬ ਲਈ ਦਿਜ ਕੌ ਨਿਧਿ ਰੰਗਤਿ ਮੈ ਬਖਸੀਸ ਕਰਯੋ ਹੈ॥
ਬਾਡ ਕੰਕਹਿ ਕੌ ਧਨ ਭੂਰ ਮਿਲਯੋ ਚਲਕੇ ਅਬਲਾ ਨਿਜ ਹਾਥ ਧਰਯੋ ਹੈ॥੯॥

ਸਵੈਯਾ।। ਪਤਿ ਕੋ ਸਮਝਾਵਤ ਨਾਰਿ ਤਬੈ ਘਰ ਹੋਤ ਧਨੈ ਭੁਖ ਕਾਹਿ ਕਟੈ ਹੈ।।
ਇਹ ਕੰਕਨ ਬੇਚ ਸੁ ਲਯਾਵਹੁ ਦਾਮ ਚਲਯੋ ਦਿਜ ਨਾਰਿ ਕੀ ਬਾਤ ਸੁਨੈ ਹੈ।।
ਜਹੁਰੀ ਕਰ ਕੰਕਨ ਜਾਇ ਦਯੋ ਵਹ ਦੇਖਤ ਹੀ ਬਿਸਮੈਂ ਮਨ ਪੈ ਹੈ।।
ਯਹ ਭੂਪਤ ਕੇ ਘਰ ਕੋ ਧਨੁ ਹੈ ਨਿਸ ਕੋ ਖਿਸਕੈ ਅਬ ਮੋਲ ਬਿਕੈ ਹੈ।।੧੦।।
ਦੋਹਰਾ।। ਸਾਹ ਕਹਯੋ ਸਮਝਾਇ ਤਬ ਕੰਕਨ ਮੋਲ ਅਪਾਰ।।
ਬੈਠਹੁ ਹਮਰੀ ਹਾਟ ਤੁਮ ਲਯਾਵਹੁ ਬਿੱਤ ਅਗਾਰ।।੧੧।।
ਤਾਕੋ ਤਹ ਬੈਠਾਇ ਕਰ ਸੇਠ ਗਯੋ ਰਿਦ ਸੋਚ।।
ਕੰਕਨ ਲਯਾਯੋ ਚੋਰ ਕੈ ਯਹ ਤਸਕਰ ਅਤਿ ਪੋਚ।।੧੨।।
ਸੋਰਠਾ।। ਕਹਿ ਬ੍ਰਿਤੰਤ ਕੁਤਬਾਰ ਦਿਜ ਕੌ ਪਕਰਾਵੈ ਅਬੈ।।
ਗਯੋ ਸੇਠਿ ਦਰਵਾਰ ਸਕਲ ਬਾਸ ਤਾਸੌ ਕਰੈ।।੧੩।।
ਪਾਧਰੀ/ਛੰਦ।। ਇਕ ਐਸੇ ਨਰ ਕੀਰਤ ਮ੍ਰਿਗੇਸ।।
ਬਿਨ ਕਾਰਜ ਅਘ ਕਰ ਹੈ ਹਮੇਸ।।
131/ਅ ਕਹੁ ਕਯਾ ਮਿਲ ਹੈ ਇਨ ਦੁਸਟ ਸਾਹ।। ਧਨੁ ਛੰਡੇ ਲੈ ਹੈ ਨਰਹਿ ਨਾਹਿ।।੧੪।।
ਕੁਤਬਾਰ ਪਠੇ ਦ੍ਵੈ ਚਾਰ ਦਾਸ।। ਕੰਕਨ ਸੰਗਾ ਲੇ ਗਏ ਪਕਰ ਤਾਸੁ।।
ਕੁਤਬਾਰੁ ਕਹੈ ਕਹੁ ਸਾਚੁ ਬਾਤ।। ਤੁਮ ਚੋਰਯੋ ਕੰਕਨ ਕਰੈ ਹਾਤਿ।।੧੫।।
ਤੋਟਕ ਛੰਦ।। ਤਬ ਸੋ ਕਰ ਜੋਰ ਕਹੇ ਡਰ ਕੈ।।
ਨਹਿ ਚੋਰ ਲੀਐ ਨਹਿ ਹੈ ਘਰ ਕੈ।।
ਰਵਿਦਾਸ ਦਈ ਦਮਰੀ ਹਮਕੋ।। ਯਹ ਗੰਗਾ ਦੀਜੋ ਸੁ ਕਹਯੋ ਤੁਮਕੋ।।੧੬।।
ਕੁਤਬਾਰ ਬਿਚਾਰ ਕੀਯੋ ਮਨ ਮੈ।। ਨਹਿ ਨਯਾਉ ਸੁ ਹੋਤ ਰਹਯੋ ਰਾਨ ਮੋ।।
ਮਿਲਕੈ ਨ੍ਰਿਪ ਪਾਸ ਗਏ ਸਬਹੀ।। ਕਰ ਜੋਰ ਪ੍ਰਸੰਗ ਕਹਯੋ ਤਬਹੀ।।੧੭।।
ਕੁੰਡਲੀਆ।। ਤਬ ਨ੍ਰਿਪ ਸੁਨਿ ਬਿਰਤੰਤ ਸਬ ਬੋਲਿ ਲੀਯੋ ਰਵਦਾਸ।।
ਸਾਚੁ ਬਾਤ ਕਹੁ ਭਗਤ ਮੁਹਿ ਇਹੁ ਕੰਕਨ ਹੈ ਜਾਸੁ।।
ਇਹ ਕੰਕਨ ਹੈ ਜਾਸੁ ਕਹੈ ਸੁਨਿ ਨ੍ਰਿਪ ਮਨ ਧਰਿ।।
ਕਰੈ ਧਰਮ ਕਾ ਨਯਾਉ ਅਹੈ ਕੰਕਨੁ ਜਾ ਕੇ ਬਰ।।
132/ੳ ਨੀਚ ਊਚ ਕਾ ਭਰਮੁ ਛਾਡਿ ਨ੍ਰਿਪ ਗਯਾਨ ਗਹੋ ਅਬ।।
ਸਹਸਾ ਗੰਗਾ ਉਦਕ ਕਮੰਡਲ ਜਨ ਮਾਰਗੋ ਤਬ।।੧੮।।
ਕਬਿਤ।। ਛਾਪ ਕੇ ਕਠੌਤੀ ਪਟ ਸਾਥ ਰਵਦਾਸ ਤਬ
ਬੇਨਤੀ ਕਰਤ ਗੰਗਾ ਜੂ ਸੌ ਕਰਿ ਜੋਰ ਕੈ।।

ਮਾਤਾ ਯਹ ਬਾਤ ਹੂੰ ਕੋ ਕਰੋ ਨਿਰਧਾਰ ਅਬ॥
ਨਾਹੀ ਭੂਪ ਭੂਸੁਰ ਕੀ ਮਾਰੈ ਨਾਰ ਤੋਰ ਕੈ॥
ਪ੍ਰਜਾ ਲੋਗ ਯਾਸੋ ਸਭ ਚੋਰ ਚੋਰ ਭਾਖਤ ਹੈ
ਚੋਰ ਚੋਰ ਸਾਧ ਸਾਧ ਕੀਜੀਏ ਨਿਚੋਰ ਕੈ॥
ਤੀਰਥਨ ਮਾਹਿ ਤੋਰੀ ਪ੍ਰਭਤਾ ਅਧਿਕ ਜਗ
ਪਾਪਨ ਕੇ ਪਾਪ ਕਾਟ ਡਾਰੈ ਕੋਰ ਕੋਰ ਕੈ॥੧੯॥
ਕਬਿਤ॥ ਜੈਸੇ ਰਵਿ ਦੇਖ ਤਮ ਭਾਗ ਜਾਤ ਕਈ ਕੋਸ
ਸਿੰਘ ਦੇਖ ਨਾਗ ਜੂਥ ਛਿਨ ਮੈ ਪਰਾਤ ਹੈ॥
ਦੇਖਤ ਸੀਚਾਨੇ ਲਵਾ ਕੰਪਤ ਛਪਤ ਡਰ
ਬਿਰਹੀ ਸਬਦ ਸੁਨਿ ਬਿਖ ਧਰ ਲੁਕਾਤ ਹੈ॥
ਬੀਰ ਰਣ ਦੇਖ ਜੈਸੇ ਕਾਯਰ ਨ ਖਰੇ ਰਹੇ
ਧੌਨ ਬੇਗ ਆਗੈ ਮੇਘ ਹੂ ਨ ਠਹਿਰਾਤ ਹੈ॥
ਇੰਦ੍ਰ ਪਵਹੂੰ ਤੇ ਜੈਸੇ ਬਡੇ ਗਿਰ ਭਾਗਜਾਤ
132/ਅ ਤੈਸੇ ਮਾਤ ਗੰਗ ਹੂੰ ਤੇ ਪਾਪ ਭਾਗੇ ਜਾਤ ਹੈ[20]॥
ਕਬਿਤ॥ ਤੋਰੀ ਉਪਮਾ ਕੋ ਮਾਤ ਸਾਰਦਾ ਨਿ ਭਾਖ ਸਕੈ
ਹਰਿ ਅਰ ਤੋਰੇ ਮਾਹਿ ਨੇਕੁ ਹੂ ਨ ਭੇਦ ਹੈ॥
ਜੈਸੇ ਹਰਿ ਸਦਾ ਭਗਤੈ ਕੀ ਲਾਜ ਰਾਖਤ ਹੈ
ਤੈਸੇ ਮਾਤ ਦੂਰ ਕੀਜੈ ਬਿਪ੍ਰ ਹੂੰ ਕੋ ਖੇਦ ਹੈ॥
ਕੰਕਨ ਜੋ ਕ੍ਰਿਪਾ ਕਰਿ ਦੀਨੋ ਤੁਮ ਦਾਸ ਹੂੰ ਕੋ
ਦੀਜੈ ਬੀਯ ਕੰਕਨ ਤੌ ਸਭ ਕੋ ਪ੍ਰਮ ਛੇਦ ਹੈ॥
ਝਗਰੋ ਨਿਬੇਰ ਅਬ ਭੂਸੁਰ ਕੇ ਰਾਖੋ ਪ੍ਰਾਨ
ਰਾਵ ਰੇਸੁ ਜਸੁ ਮਾਤ ਗਾਵੈ ਸਦ ਬੇਦ ਹੈ॥੨॥
ਕਬਿਤ॥ ਕੀਰਤ ਬਖਾਨ ਗੰਗ ਉਪਰੀ ਕਠੌਤੀ ਪੁਨਿ
ਵੈਸੇ ਹੈ ਕੰਕਨ ਤਹ ਨਿਕਸਯੋ ਅਨੂਪ ਹੈ॥
ਸਭ ਕੋ ਦਿਖਾਇ ਜੁਗ ਕੰਕਨ ਰਵਿਦਾਸ ਜੂਨੈ
ਬਹੁਰੋ ਆਨੰਦ ਹ੍ਵੈ ਕੈ ਦੀਨੋ ਕਰ ਭੂਪ ਹੈ॥
ਦੇਖਤ ਹੀ ਕੰਕਨ ਬਿਸਮਾਦ ਹ੍ਵੈ ਗਯੋ ਨ੍ਰਿਪ
ਜੋਰ ਕਰ ਕਰਯੋ ਹਰਿ ਜਨ ਇਕ ਰੂਪ ਹੈ॥

ਬਿਨਤੀ ਭੂਪਾਲ ਬਹੁ ਕੀਨੀ ਰਵਿਦਾਸ ਆਗੇ
ਬਿਨ ਹਰਿ ਭਗਤਾਂ ਜਗ ਪਰਜੇ ਭ੍ਰਮ ਰੂਪ ਹੈ।।੨੨।।
ਕਬਿਤ।। ਬਿਦਾ ਕੀਨੇ ਭੂਪ ਤਬ ਕੰਕਨ ਦੇ ਬਿਪ੍ਰ ਹੂੰ ਕੋ
133/ੳ ਜਨ ਕੋ ਬਖਾਨ ਜਸੁ ਗਏ ਲੋਗ ਗੇਹ ਕੋ।।
ਮਹਿਮਾ ਅਧਿਕ ਰਵਿਦਾਸ ਜੂ ਕੀ ਬਢੀ ਜਗ
'ਦੇਖੋ ਭਗਤ ਹਰਿ ਨੇਹਕੋ।।[8]
ਜਾਤ ਚਮਿਆਰ ਤਾ ਕੀ ਲਾਜ ਪ੍ਰਭ ਰਾਖੀ ਸਭਾ
ਐਸੋ ਪ੍ਰੇਮ ਛਾਡਿ ਜੇਉ ਪਾਲੈ ਨਿਜ ਦੇਹ ਕੋ।।
ਮਾਨਸ ਕੋ ਜਨਮ ਜਗ ਜੂਪ ਤੇਉ ਹਾਰਿ ਚਲੇ
ਭਗਤੀ ਔ ਪ੍ਰੇਮ ਨਿਧ ਵਿਰਲੋ ਹੀ ਨੇਹ ਕੋ।।੨੩।।
ਅਰਿਲ ਛੰਦ।। ਛਬ ਪ੍ਰਭਤਾ ਰਵਦਾਸ ਅਧਿਕ ਜਗ ਮੈ ਭਈ।।
ਹਰਿ ਪਦ ਉਪਜਯੋ ਪ੍ਰੇਮ ਭਗਤਿ ਨਿਤ ਨਿਤ ਨਈ।।
ਮੀਰਾਂ ਬਾਈ ਭੂਪ ਸੁਤਾ ਹਰਿ ਜਨ ਭਈ।।
ਦੀਖਯਾ ਹਿਤ ਰਵਦਾਸ ਭਗਤ ਕੇ ਗ੍ਰਹ ਗਈ।।੨੪।।
ਦਿਜ ਅਤਿ ਖੁਨਸ ਬਢਾਇ ਕਰਤ ਮਨ ਮੈ ਗਈ।।
ਜੋ ਇਨ ਸਿਖਿਆ ਦੀਨ ਲੀਕ ਹਮਰੀ ਹਈ।।
ਨੀਚ ਜਾਤ ਚਮ ਨ੍ਰਿਪ ਸੁਤਾ ਗੁਰ ਭਯੋ।।
ਕੋ ਅਬ ਦਿਜ ਕੋ ਮਾਨੈ ਜਗਤੇ ਜਸੁ ਗਯੋ।।੨੫।।
ਜੇ ਤਿਨ ਮੈ ਬੁਧਿਵੰਤ ਗਯਾਨ ਕਰ ਭਾਖ ਹੈ।।
ਚਾਰ ਖਾਨ ਹਰਿ ਰੂਪ ਦੇਹਿ ਸੁਤਿ ਸਾਖ ਹੈ।।
ਨੀਚ ਉਚ ਕਾ ਭੇਦ ਨ ਮਨ ਮੇ ਕਛੁ ਕਰੋ।।
133/ਅ ਤੁਮਹੀ ਸਭ ਕੇ ਪੂਜ ਰਿਦੈ ਧੀਰਜੁ ਧਰੋ।।੨੬।।
ਗਯਾਨ ਹੀਨ ਦਿਜ ਮਾਨਤ ਖੈ ਕੁਨ ਬਾਤ ਕੋ।।
ਤਿਨ ਕੇ ਮਨ ਅਭਿਮਾਨ ਅਧਿਕ ਹੈ ਜਾਤ ਕੋ।।
ਪੁਨਿ ਸਠਿ ਇਕਠੇ ਹੋਇ ਗਏ ਨ੍ਰਿਪ ਪਾਸ ਕੋ।।
ਤੇਰੇ ਰਾਜ ਅਨੀਤ ਤਬਾਰਾ ਹਮ ਬਾਸ ਕੋ।।੨੭।।
ਤੋਟਕ ਛੰਦ।। ਨ੍ਰਿਪ ਬਿਪ੍ਰਨ ਸੋਂ ਕਰ ਜੋਰ ਕਹੈ।। ਕਛੁ ਮੈ ਅਪਰਾਧ ਨ ਕੀਨ ਅਹੈ।।

8. ਮੂਲ ਵਿਚ ਪਾਠ ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ।

ਤੁਮ ਭਾਖ ਕਹੋ ਮੁਹ ਬਾਤ ਪ੍ਰਭੋ॥ ਤੁਮਰੀ ਹਮ ਮਾਨ ਸੁ ਲੇਹਿ ਸਭੋ॥੨੮॥
ਸੁਨਿ ਭੂਪਤਿ ਤੋਹਿ ਨ ਸੂਝਤ ਹੈ॥ ਅਬਲਾ ਸੁਖ ਸੋਇ ਨ ਬੂਝਤ ਹੈ॥
ਜਿਹ ਰਾਜਹਿ ਮਾਹਿ ਨ ਨੀਤ ਚਲੈ॥ ਦਿਨ ਥੋਰਹਿ ਮਾਹਿ ਸੁ ਰਾਜ ਗਲੈ॥੨੯॥
ਪ੍ਰਿਥਮੈ ਨ੍ਰਿਪ ਕੋ ਡਰੁ ਦੀਨ ਦਿਜੈ॥ ਪੁਨਿ ਬਾਤ ਕਹੀ ਜਿਹਤੇ ਸੁਖਿ ਜੈ॥
ਰਵਦਾਸ ਚਮਾਰ ਬਸੈ ਪੁਰ ਹੂੰ॥ ਰਖ ਸਾਲਗਿਰਾਮ ਭਯੋ ਗੁਰ ਹੂੰ॥੩੦॥
ਜਬ ਨੀਚਹਿ ਠਾਕੁਰ ਪੂਜ ਕਰੀ॥ ਦਿਜ ਤੈ ਜਗ ਮੈ ਅਬ ਜਾਹਿ ਗਰੀ॥
ਯਹ ਨਯਾਉ ਬਿਚਾਰ ਕਰੋ ਤੁਮ ਹੂੰ॥ ਨਤ ਦੇਸਹਿ ਛਾਡ ਚਲੈ ਹਮ ਹੂੰ॥੩੧॥
134/ੳ ਭੁਜੰਗ ਪ੍ਰਭਾਤ॥ ਤਬੈ ਕੋਪ ਭੂਪਾਲ ਕੀਨੋ ਅਪਾਰਾ॥
ਦਿਜੈ ਤੋਖ ਕੈ ਕੈ ਜਨੈ ਕੋਹਕਾਰਾ॥
ਕੋਹ ਤੋਹਿ ਦੀਖਯਾ ਕਿਨੈ ਯਾਹਿ ਦੀਨੀ॥
ਲਯੋ ਸਾਲਗਿਰਾਮ ਨਹੀ ਜਾਤਿ ਦੀਨੀ॥੩੨॥
ਸਵੈ॥ ਰਵਿਦਾਸ ਕਹੈ ਸੁਨ ਭੂਪਤ ਜੁ ਤੁਮ ਨਯਾਓ ਬਿਚਾਰ ਕਰੋ ਜਿਯ ਮਾਹੀ॥
ਉਦਕੈ ਬਾਸੁ ਜਬ ਭਯ ਨਰ ਕੋ ਦੁਖ ਪਾਇ ਅਨੇਕ ਬਦੀ ਤਿਹ ਛਾਹੀ॥
ਅਬ ਕੈ ਪ੍ਰਭ ਜੀ ਮੁਹਿ ਬਾਹਰ ਕਾਢ ਜਪੋ ਤਵ ਨਾਮ ਸੁ ਰੈਨਿ ਦਿਨਾਹੀ॥
ਇਹ ਤੇ ਸਭ ਕੋ ਅਧਿਕਾਰ ਕਹਯੋ ਹਰਿ ਪੂਜਨ ਕੋ ਬੁਧ ਬੇਦ ਕਹਾਹੀ॥੩੩॥
ਛਪੈ॥ ਪੁਨਿ ਸੁਨਿ ਔਰੁ ਬਿਚਾਰ ਭੂਪ ਤੁਮ ਹਿਤ ਚਿਤੁ ਲਾਈ॥
ਜੋ ਹਰਿ ਬਪੁ ਧਰਯੋ ਸਾਲਗ੍ਰਾਮ ਜਨ ਪੂਜਨ ਤਾਈ॥
ਤੌ ਪੂਜਨ ਅਧਿਕਾਰ ਊਚ ਔ ਨੀਚ ਨਾਰਿ ਨਰ॥
ਅਗ ਜਗ ਸਭ ਹਰਿ ਰੂਪ ਹਟਾਵਹੁ ਤੁਮ ਕਤ ਰਿਸ ਕਰ॥
ਅਰੁ ਜੋ ਪਾਹਨ ਹਰਿ ਰੂਪ ਨਹਿ ਤੋਰ ਕਹਯੋ ਹਮ ਮਾਨ ਹੈ॥
ਨਤ ਠਾਕੁਰ ਹਮ ਪੂਜੈ ਸਦਾ ਕਰ ਦੇਖੋ ਨ੍ਰਿਪ ਗਯਾਨ ਹੈ॥੩੪॥
134/ਅ ਪਾਧਰੀ ਛੰਦ॥ ਤਿਹ ਨ੍ਰਿਪ ਕੋ ਮੰਤ੍ਰੀ ਅੰਤ ਕਠੋਰ॥ ਵਹ ਕਹੇ ਭੂਪ ਸੁਨਿ ਸੰਤ ਮੋਰ॥
ਯਹ ਨਯਾਉ ਕਰੈ ਠਾਕੁਰ ਬਿਚਾਰ॥ ਸਭ ਨਿਜ ਨਿਜ ਠਾਕੁਰ ਬਾਰੰਬਾਰ॥੩੫॥
ਜਿਹ ਠਾਕੁਰ ਤਰ ਹੈ ਨਦੀ ਮਾਹਿ॥ ਜਬ ਬੋਲੇ ਆਵੈ ਨਿਕਟਿ ਤਾਹਿ॥
ਸੋ ਪੂਜੈ ਠਾਕੁਰ ਧਾਰਿ ਨੇਮ॥ ਯਹ ਨ ਜਾਉ ਕਰੈ ਹਰਿ ਆਪਿ ਪ੍ਰੇਮ॥੩੬॥
ਜਉ ਨਿਕਸੈ ਠਾਕੁਰ ਨਾਹਿ ਕੋਇ॥ ਤੌ ਨਿਸਚੈ ਪਾਹਨ ਜਾਨੁ ਸੋਇ॥
ਜਿਹ ਪਾਥਰ ਪੂਜਾ ਰਿਦੈ ਭਾਇ॥ ਸੋ ਗ਼ਿਰਤੇ ਲਜਾਵੈ ਆਨ ਜਾਇ॥੩੭॥
ਇਹ ਮੰਤ੍ਰ ਨ੍ਰਿਪਤਿ ਹੀਯ ਭਲੋ ਭਾਨਿ॥ ਰਵਿਦਾਸ ਪ੍ਰਨੈ ਨੀਕੋ ਸੁਮਾਨਿ॥

ਬਸੁ ਨਾਹਿ ਚਲੈ ਉਨਿ ਦਿਜਨ ਪੋਚ॥ ਸਭ ਮਿਲ ਮਨ ਕਰਤੇ ਅਧਿਕ ਸੋਚ॥੩੮॥
ਤੋਟਕ ਛੰਦ॥ ਜਦ ਠਾਕੁਰ ਨਾਹਿ ਤਰੈ ਜਲ ਮੈਂ॥ ਅਪਮਾਨ ਕਰੈ ਨ੍ਰਿਪ ਹੂੰ ਪਲ ਮੈਂ॥
ਪਰਬ ਸਜ ਚਲੇ ਦਿਜ ਤੀਰ ਨਦੀ॥ ਰਵਿਦਾਸ ਰਿਦੈ ਸੁ ਆਨੰਦ ਸਦੀ॥੩੯॥
ਸਰਤਾ ਤਬ ਠਾਕੁਰ ਡਾਰਿ ਦੀਏ॥ ਤਿਨ ਬਾਹਰਿ ਕੋ ਨਹਿ ਨਾਮ ਲੀਏ॥
135/ੳ ਜਬ ਬੂਡਿ ਗਏ ਮਨ ਬਿਪ੍ਰ ਖਿਸੇ॥ ਦਿਜ ਬੋਲਤ ਠਾਕੁਰ ਰਾਉ ਹਸੈ॥੪੦॥
ਦਿਜ ਕੇ ਗਨਹਾਰ ਪੁਕਾਰ ਰਹੇ॥ ਤਿਨ ਤੇ ਨਹਿ ਠਾਕੁਰ ਜਾਤ ਗਹੇ॥
ਕਹੁ ਪ੍ਰੇਮ ਬਿਨਾ ਹਰਿ ਕਾਹ ਮਿਲੇ॥ ਦਿਜ ਕੇ ਸਭ ਪਾਹਨ ਬੂਡ ਚਲੇ॥੪੧॥
ਰਵਿਦਾਸ ਪ੍ਰਤੈ ਨ੍ਰਿਪ ਭਾਖ ਕਹੀ॥ ਤਵ ਠਾਕੁਰ ਕੀ ਅਬ ਬਾਰਿ ਰਹੀ॥
ਸੁਨਿ ਲੈ ਜਨ ਠਾਕੁਰ ਡਾਰ ਦਏ॥ ਨਹਿ ਬੂਡਿ ਗਏ ਅਤਿ ਸੁਖ ਭਏ॥੪੨॥
ਤ੍ਰਿਭੰਗੀ ਛੰਦ॥ ਪੰਕਜ ਅਲਿਪਾਈ ਪਰ ਮੁਰਗਾਈ ਨਾਵ ਤਰਾਈ ਜਿਉ ਜਲ ਮੈ॥
ਤਿਉ ਠਾਕੁਰ ਤਰਹੀ ਆਨੰਦ ਭਰਹੀ ਕਕੂੜਾ ਕਰਹੀ ਕਵਿ ਬਲ ਮੈ॥
ਨ੍ਰਿਪ ਬਹੁ ਸੁਖੁ ਪਾਏ ਬਿਪ੍ਰ ਖਿਸਾਏ ਗ੍ਰੀਵ ਨਿਵਾਏ ਬੈਠਿ ਰਹੇ॥
ਜੋ ਦਿਲ ਪਰਧਾਨਾ ਤਿਨ ਸੁਖ ਮਾਨਾ ਕਰਮਨ ਗਜਾਨਾ ਪ੍ਰੇਮ ਗਹੇ॥੪੩॥
ਜਿਨ ਚੁਗਲੀ ਖਾਈ ਮੁਹਿ ਮਸਲਾਈ ਅਤਿ ਸਰਮਾਈ ਮੋਨਿ ਗਹੀ॥
ਪੁਨਿ ਪੁਨਿ ਕਹਿ ਰਾਜਾ ਤੋਹਿ ਨ ਲਾਜਾ ਘਰ ਮਹਿ ਗਾਜਾ ਪਤਿ ਨ ਰਹੀ॥
ਦਿਜ ਨੈਕੁ ਨ ਬੋਲੈ ਮਨ ਅਤਿ ਡੋਲੈ ਮਤ ਨ੍ਰਿਪ ਰੋ ਲੈ ਹਮ ਮਾਰੇ॥
135/ਅ ਫਿਰ ਕਹਿ ਰਵਿਦਾਸਾ ਕਰੁ ਅਭਯਾਸਾ ਮਾਨੁ ਗਵਾਯਾ ਹਰਿ ਸਾਰੇ॥੪੪॥
ਕੁੰਡਲੀਆ॥ ਸੁਨਿ ਦਿਜ ਗਰਬ ਨ ਕੀਜੀਏ ਊਚ ਨੀਚ ਮਹਿ ਰਾਮ॥
ਪ੍ਰੇਮ ਭਗਤਿ ਚਿਤੁ ਲਾਇ ਜੋ ਤਾ ਕੇ ਪੂਰਨ ਕਾਮ॥
ਤਾ ਕੇ ਪੂਰਨ ਕਾਮ ਜਨੈ ਠਾਕੁਰ ਹੰਕਾਰੇ॥
ਕਬ ਹਰਿ ਊਪਰਿ ਹੋਤ ਕਬੈ ਜਲ ਟੁਬਕੀ ਮਾਰੇ॥
ਆਵਹੁ ਮੇਰੇ ਪ੍ਰਭੂ ਰਾਵ ਰੇ ਕਹ ਨ ਸਕਤ ਗੁਨ॥
ਦੌਰ ਪੁਜਾਏ ਚਰਨ ਭਗਤ ਕੀ ਬਾਣੀ ਹਰਿ ਸੁਨਿ॥੪੫॥
ਕੁੰਡਲੀਆ॥ ਤੁਲਸੀ ਚਲੇ ਅਛੋਤ ਲੀਏ ਪੂਜੇ ਹਰਿ ਰਵਦਾਸ॥
ਚਾਰ ਬਰਨ ਮੈ ਪਤਿ ਰਹੀ ਜਨ ਕੀ ਪੂਰੀ ਆਸ॥
ਜਨਕੀ ਪੂਰੀ ਆਸ ਜੋਰ ਕਰ ਕ਼ਹਤ ਤ੍ਰਿਪਤਿ ਪੁਨਿ॥
ਛਿਮਰੋ ਜਨ ਅਪਰਾਧ ਚੂਕ ਕੀਨੀ ਬਚ ਸੁਨਿ॥

ਅਬ ਤੁਰ ਪ੍ਰਭਤਾ ਦੇਖਿ ਰਿਦੈ ਮੇਰੇ ਮਤਿ ਹੁਲਸੀ।।
ਜੋ ਕਰਹੈ ਸਤ ਸੰਗਿ ਜ੍ਹਾਸ ਤੇ ਹੈ ਹੈ ਤੁਲਸੀ।।੪੬।।
ਕੁੰਡਲੀਆ।। ਬਾਰਿ ਬਾਰਿ ਬਿਨਤੀ ਕਰੀ ਪੁਨਿ ਕ੍ਰਿਪ ਆਯੋ ਗੇਹ।।
136/ੳ ਦਿਜ ਜਨਕੀ ਉਸਤਤ ਕਰਤ ਉਪਜਯੋ ਅਧਿਕ ਸਨੇਹ।।
ਉਪਜਯੋ ਅਧਿਕ ਸਨੇਹ ਤੋਖ ਸਭ ਕੌ ਜਲ ਕੀਨੋ।।
ਰਾਮ ਰਾਮ ਸਦ ਰਟ ਊਚ ਅਰੁ ਨੀਚ ਨ ਦੀਨੋ।।
ਦੇਖਹੁ ਪ੍ਰੇਮ ਪ੍ਰਤਾਪ ਨੀਚ ਸਭ ਤੇ ਚਮਿਆਰਾ।।
ਤਾ ਕੀ ਬਿਨਤੀ ਕਰੈ ਬਿਪ੍ਰ ਸਭ ਬਾਰੰਬਾਰਾ।।੪੭।।
ਕੁੰਡਲੀ।। ਪਾਹਨ ਕੀਰਤ ਸਿੰਘ ਤਰੇ ਜਾ ਦਿਨ ਤੇ ਰਵਿਦਾਸ।।
ਤਾਂ ਦਿਨ ਤੇ ਹਰਿ ਦਰਸ ਕੀ ਲਾਗੀ ਤਾਕੋ ਪਿਆਸ।।
ਲਾਗੀ ਤਾ ਕੌ ਪਯਾਸ ਖਾਨ ਅਰੁ ਪਾਨ ਬਿਸਾਰੇ।।
ਸੀਤ ਘਾਮ ਨਹਿ ਨੀਦ ਦੇਹ ਕੀ ਕਛੁ ਨ ਸੰਭਾਰੇ।।
ਲੋਗ ਮਾਨਤਾ ਕਰਤਾ ਤੇਊ ਅਬ ਕਰਤੇਂ ਨਾਹਨ।।
ਪਾਹਨ ਠਾਕੁਰ ਕੀਯੋ ਪ੍ਰਿਥਮ ਹਰਿ ਪੁਨਿ ਕੀਯੋ ਪਾਹਨ।।੪੮।।
ਕਬਿਤ।। ਕੀਰਤ ਮ੍ਰਿਗੇਸ ਜਗ ਲੋਗਨ ਕੀਰੀ ਤਿਯਰ
ਭੇਖ ਹੂ ਕੇ ਮਾਨ ਹੈ ਪ੍ਰੇਮ ਕੋ ਨ ਜਾਨ ਹੈ।।
ਆਗੇ ਸਭ ਤਯਾਗੀ ਗਯਾਨੀ ਕਹੈ ਰਵਿਦਾਸ ਜੂ ਕੌ
ਨੀਚ ਚਮਿਆਰ ਅਬ ਤਾਹੂ ਕੋ ਬਖਾਨ ਹੈ।।
ਦੇਖ ਦੁਖੀ ਦੀਨਾ ਨਾਥ ਦੀਨੇ ਹੈ ਦਰਸ ਤਬ
ਕਹਯੋ ਬਰ ਮਾਂਗੁ ਜੋਊ ਤੇਰੇ ਮਨ ਭਾਤ ਹੈ।।
136/ਅ ਜੋਰ ਕਰ ਬੇਨਤੀ ਕਰਤ ਰਵਿਦਾਸ ਤਬ
ਕਾਕੇ ਬਰੁ ਕਹੋ ਪ੍ਰਭ ਮੋਕੋਂ ਨ ਗਯਾਨ ਹੈ।।੪੯।।
ਕਬਿਤ।। ਬੋਲੇ ਕ੍ਰਿਪਾ ਧਾਮ ਅਭਿ ਰਾਮ ਸੁ ਨ ਕਾਮ ਹੂ ਤੇ
ਰਵਨਿਧਿ ਤੇਰੇ ਕਰ ਸੋ ਰਾਖੋ ਸਬ ਹੀ।।
ਰਾਜਾ ਹੂ ਤੇ ਕਰੋ ਰੰਕ ਰੰਕ ਹੂ ਤੇ ਰਾਜਾ ਕਰੋ
ਤੇਰੇ ਮਾਹਿ ਐਸੋ ਬਲ ਆਦਿ ਬਸੈ ਅਬ ਹੀ।।
ਕਹੈ ਰਵਿਦਾਸ ਪ੍ਰਭ ਸਭ ਬਿਧਿ ਸਮਰਥ ਤੂ ਹੈ
ਦੀਜੈ ਨਿਜ ਭਗਤਿ ਔਰ ਮਾਗ ਤਨ ਕਬ ਹੀ।।

ਐਸੀ ਹੋਇ ਭਾਖ ਹਰਿ ਅੰਤਰ ਹਿਤ ਭਏ
ਛਿਨ ਰੋਮ ਰੋਮ ਗਯਾਨ ਬਯਾਪ ਗਯੋ ਜਨ ਤਬ ਹੀ॥੫੦॥
ਕਬਿਤ॥ ਲਗੇ ਲੋਗ ਪ੍ਰਭਤਾ ਕਰਨ ਰਵਿਦਾਸ ਜੂ ਕੀ
ਕਹੈ ਸਭ ਪ੍ਰਿਥਮ ਬੁਧ ਜਾਕੋ ਹਰਿ ਦੀਨੀ ਹੈ॥
ਕੀਰਤ ਮ੍ਰਿਗੇਸ ਪ੍ਰੇਮ ਭਗਤੀ ਪ੍ਰਤਾਪ ਬਡ
ਜਿਨ ਨਰ ਪਾਯੋ ਤਿਨ ਪੂਰਨ ਗਤਿ ਲੀਨੀ ਹੈ॥
ਚਾਰ ਬਰਨ ਮਧ ਤਾ ਕੇ ਪ੍ਰਗਟ ਪ੍ਰਤਾਪ ਭਯੋ
ਜਾਤ ਚਮਿਆਰਵਾਂ ਕੀਨੈ ਕੂ ਹੂੰ ਨ ਦੀਨੀ ਹੈ॥
ਤਾਂ ਤੇ ਪ੍ਰੇਮ ਕਰੋ ਪ੍ਰੇਮ ਹੂੰ ਤੇ ਸਿਧ ਪਾਈ ਅਤਿ
ਪ੍ਰੇਮ ਬਿਨ ਕਰੋ ਹਰਿ ਜਾਕੇ ਪਾਪ ਛੀਨੀ ਹੈ॥੫੧॥
ਕਬਿਤ॥ ਜੋਗੀ ਔ ਜੰਗਮ ਸੰਨਯਾਸੀ ਬ੍ਰਹਮਚਾਰੀ ਆਦਿ
ਤਪੀ ਮੁਨੀ ਹਰਿ ਰਹੇ ਹਰਿ ਹੂੰ ਨ ਪਾਯੋ ਹੈ॥
ਅਸ੍ਵਮੇਧ ਨਰਮੇਧ ਜਗਯ ਕਰ ਕਰ ਥਾਕੇ
ਕਾਸੀ ਕਰਵਤ ਗਯਾ ਪਿੰਡ ਹੂ ਭਰਾਯੋ ਹੈ॥
ਤੀਰਥ ਅਨੇਕ ਨੀਕੇ ਸਰਬਸੁ ਦਾਨੀ ਦੀਨੇ
ਹਿਮ ਗਿਰ ਛਾਡੋ ਤਨ ਕੀਯੋ ਮਨ ਭਾਯੋ ਹੈ॥
ਕੀਰਤ ਮ੍ਰਿਗੇਸ ਏਕ ਬਿਨਾ ਪ੍ਰੇਮ ਭਗਤਿ ਹੂੰ ਕੇ
ਗਤਿ ਹੂੰ ਨ ਪਈ ਤਾ ਕੋ ਗਯਾਨ ਨ ਸੁਹਾਯੋ ਹੈ॥੫੨॥
ਦੋਹਰਾ॥ ਕਥਾ ਸੁਭਾਗ ਰਵਿਦਾਸ ਕੀ ਪੂਰਨ ਹੋਈ ਸੰਤ॥
ਨਿਜ ਮਤਿ ਕਛੁ ਬਰਨਨ ਕਰੀ ਜਨ ਗੁਨ ਆਦਿ ਨ ਅੰਤ॥੫੩॥
137/ਅ ਇਤਿ ਸ੍ਰੀ ਭਗਤਿ ਪ੍ਰੇਮਾਕਰੇ ਕ੍ਰਿਤ ਕਵੀ ਜਸਾ ਸਿੰਘ,
ਰਵਿਦਾਸ ਪ੍ਰਸੰਗ ਬਰਨੰਨ ਨਾਮ ਅਸਟ ਦਸੋ ਬਿਲਾਸ॥

ਭਗਤਿ ਪ੍ਰੇਮਾਕਰਿ [ਕੀਰਤ ਸਿੰਘ]

302/ਅ ਸੰਦੇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਖੰਡਨ ਨਿਪੁਨਿ ਬਾਂਨੀ ਬਿਮਲ ਰੈਦਾਸ ਕੀ॥
ਸਦਾਚਾਰ ਸ੍ਰੁਤਿ ਸਾਸਤ੍ਰ ਬਰਨ ਅਵ੍ਰੁੱਧ[1] ਉਚਾਰਯੋ॥
ਨੀਰਖੀਰ ਵਿਵਰਨ[2] ਪਰਮ ਹੰਸਨ ਉਰਧਾਰਯੋ॥
ਭਗਵਤ[3] ਕਿਰਪਾ ਪ੍ਰਸਾਦ ਪਰਮ ਗਤ ਇਹ ਤਨ ਪਾਈ॥
303/ੳ ਰਾਜ ਸਿੰਘਾਸਨ ਬੈਠ ਗਯਾਤ ਪ੍ਰਤੀਤ ਦਿਖਾਈ॥
ਬਰਨਾ[4] ਸ੍ਰਮ ਅਭਿਮਾਨ ਤਜਿ ਪਦ ਰਜ ਬੰਦਹਿ ਜਾਸੁ ਕੀ॥
ਸੰਦੇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਖੰਡਨ ਨਿਪੁਨਿ ਬਾਨੀ ਬਿਮਲ ਰੈਦਾਸ ਕੀ॥
ਸਾਖੀ ਰੈਦਾਸ ਜੀ ਕੀ॥ ਟੀਕਾ॥ ਛਪੈ॥
ਅਦਭੁਤ ਜਨ ਰੈਦਾਸ[5] ਕਥਾ ਸੁਨਹੋ[6] ਸੱਜਨ ਹਿਤ॥
ਰਾਮਾਨੰਦ ਕੋ ਸਿਖਯ ਬ੍ਰਹਮਚਾਰੀ ਭਿਛਯਾ ਬ੍ਰਿਤ॥
ਬਨਿਕ ਤਾਹਿ ਨਿਤ ਕਹੈ ਮੋਰ ਸੀਧਾ ਪ੍ਰਭੁ ਲੀਜੈ॥
ਘਰ ਘਰ ਚੂਟਕੀ ਲੇਉ ਦਈ[7] ਆਯੁ ਸੁ ਗੁਰ ਦੀਜੈ॥
ਬਰਖਾ ਅਪਾਰ ਅਰ ਸੀਤ ਰੁਤਿ ਤਿਹਿ ਦਿਨ ਬਨਿਕ ਬਿਨੈ ਕਹੀ॥
ਸੋ ਲੈ ਸੀਧੋ ਗੁਰ ਪਹਿ ਗਯੋ ਕਰੁ ਭੋਜਨ ਆਗੈ ਧਰੀ॥੧॥
ਹਰਿ ਹਿਤ ਭੋਗ ਲਗਾਇ ਰਹੇ ਰਾਮਾਨੰਦ ਗਿਯਾਨੀ॥

---

1. ਅਵਿਰਧ (ਅ)
2. ਬਿਬਰਨ (ਸ)
3. ਭਗਵਨਿ (ਅ)
4. ਬਰਨ (ਅ.ੲ) ਬਰਣਾ (ਸ)
5. ਆਸ੍ਰਮ (ਅ.ੲ)
6. ਦਾਸ (ਅ) ਰਵਦਾਸ (ੲ)
7. ਦੀਨ (ੳ.ਸ.)

303/ਅ ਆਵਤ[8] ਨਹਿ ਪ੍ਰਭੁ ਧਿਆਨ ਬਡੋ ਅਚਰਯ ਹੀਯ ਮਾਨੀ॥
ਪੁਨਿ ਬੂਝਯੋ ਨਿਜ ਸਿਖਯ ਅੰਨ 'ਕਾਂ ਕੇ'[9] ਗ੍ਰਿਹ ਲਯਾਯੋ॥
ਪ੍ਰਭੁ ਦੀਨੋ ਮੁਹਿ ਬਨਿਕ ਜਾਹੁ ਤਿਹ 'ਪੂਛ ਬਨਾਯੋ'[10]॥
ਊਠ ਗਯੋ ਬ੍ਰਹਮਚਾਰੀ ਤਬੈ ਬਨੀਏ ਪ੍ਰਤਿ ਸਭ ਗਥ ਕਹੀ॥
ਕਾਂਕੋ ਧਨ ਲੈ ਤੁਮ ਬਨਜ ਕਰ ਮੁਹ ਆਗੇ ਭਾਖਹੁ ਸਹੀ॥੨॥
ਹਮਰੋ ਸਾਹੁ ਚਮਾਰੁ ਸਾਚੁ ਬਨੀਏ ਕਹਿ ਦੀਨੋ॥
ਦੁਸਟ ਕਰਮ ਵਹ[11] ਕਰਤ ਖਾਲ ਹਾਸਲ ਉਨ ਲੀਨੋ॥
ਦਯਾ ਨ ਤਾਂ ਕੈ ਰਿਦੈ ਦੇਤ ਜੀਵਨ ਦੁਖ ਭਾਰੀ॥
ਮੈ[12] ਪ੍ਰਭ ਭੂਖੋ ਲੈ ਤਬੈ ਵਾਂਹ ਧਨ ਕੀਨ ਵਪਾਰੀ॥
ਯਹਿ ਸੁਨਿ ਬਿਸਮੈ ਗੁਰ ਪੈ ਗਯੋ ਕਹੀ ਬਾਤ ਪ੍ਰਭੁ ਰਿਸ ਧਹੀ ਕਰੀ॥੩॥
ਸਠ ਨੀਚ ਗੇਹ ਤਨ ਧਾਰਹੋ ਗੁਰ ਆਯੁ ਸੁ ਸਿਰ ਪਰ ਧਰੀ॥
304/ੳ ਹਰਿ ਭਗਤੀ ਹੀਅ ਰਾਖੁ ਪ੍ਰਾਨ ਤਿਯਾਗੇ ਤਿਹ ਤਬਹੀ॥
ਦਿਖ 'ਗੁਰ ਅਚਰਜ ਭਏ'[13] ਕੋਪ ਉਤਰਯੋ ਮਨ ਜਬਹੀ॥
ਪਛਤਾਏ ਮਨ ਮਾਂਹਿ ਮੋਹੁ ਤਿਹ[14] ਕੀਨ ਅਪਾਰੀ॥
ਹਰਿ ਇਛਾ[15] ਬਲਵਾਨ ਧੀਰ ਧਾਰਯੋ ਦੁਖ ਟਾਰੀ॥
ਭਵ ਲੀਨੋ ਤਾਂਹਿ ਚਮਾਰ ਗ੍ਰਿਹ ਕਰਤ ਨ ਅਸਤਨ ਪਾਨ ਸੋ॥
ਭਗਤ ਬਲ ਸੁਧ ਪਾਛਲਿ ਰਹੀ ਸੀਧੋ ਅਘ ਯਹਿ ਹਾਨ ਸੋ॥੪॥
ਮਾਤ ਪਿਤਾ ਦੁਖੁ ਪਾਇ ਅਤਿ ਕਿਹ ਬਿਧਿ ਜੀਵੈ ਬਾਲ॥
ਰਾਮਾਨੰਦ ਪ੍ਰਤਿ ਕਹਯੋ ਉਤ ਸੁਪਨੇ ਮਾਂਹਿ ਗੁਪਾਲ॥
ਸੁਪਨੇ ਮਹਿ ਗੁਪਾਲ ਤਨਕ ਕੀਨੋ ਅਪਰਾਧਾ॥

---

8. ਆਵਹ (ੳ)
9. ਤੁਮ ਕਹ ਤੇ (ਅ.ੲ)
10. ਬੂਝ ਬਖਾਨਯੋ (ਸ)
11. ਓਹ (ਅ)
12. ਇਹ ਪਾਠ 'ਅ' ਤੇ 'ੲ' ਪ੍ਰਤੀ 'ਚੋਂ ਲਿਆ ਹੈ।
13. ਬਿਸਮੈ ਗੁਰ (ਸ)
14. ਪ੍ਰਭ (ਅ)
15. ਇਛਯਾ (ਅ), ਇਛਾ (ੳ.ੲ.ਸ.)

ਨੈਕ ਵਿਚਾਰ ਨ ਕੀਨ ਦੰਡ ਦੀਨੋ ਬਹੁ ਸਾਧਾ॥
ਅਬ ਕਰਹੋ ਤਿਹ ਸਿਖਯ ਨੀਚ ਗ੍ਰਿਹਿ ਜਨਮ[16] ਗਯਾਤਾ॥
304/ਅ ਉਨ ਗੁਰ ਤਿਹ ਗ੍ਰਿਹ ਗਏ ਜੋਰ ਕਰ ਕਹਿ ਜਨ ਮਾਤਾ॥੫॥
ਐਸੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਕਰਹੁ ਪ੍ਰਭ ਦੂਧ ਅਚੈ ਯਹ ਬਾਲ[17]॥
ਚਰਨੋਦਕ ਤਿਹ ਮੁਖ ਦੀਓ ਕੀਨੇ ਸਿਖਯ ਦਿਆਲ॥[18]
ਕੀਨੋ ਸਿਖ ਦਿਆਲ ਪਾਪ ਤੁਮਾਰੇ ਸੁਤ ਭਾਗੇ॥
ਕਰਹੋ ਅਸਤਨ ਪਾਨ ਲੇਪ ਕਛੁ ਤੋਹਿ ਨ ਲਾਗੇ॥
ਨਾਮ ਧਰਯੋ ਰਵਿਦਾਸ[19] ਕ੍ਰਿਪਾ ਗੁਰ ਬਰਨਹੁ ਕੈਸੀ॥
ਅਚਯੋ ਦੂਧ ਤਤਕਾਲ ਸੁਨੀ ਜਬ ਬਾਨੀ ਐਸੀ॥੬॥
ਬਾਲ ਬੈਸ ਰਵਿਦਾਸ ਕੌ ਕੀਨੋ ਪਿਤਾ ਬਿਵਾਹ॥
ਬਡੋ ਭਯੋ ਦਿਖ ਕਰਮ ਤਿਹ ਕਹਯੋ ਖਾਟ ਕਰ ਖਾਹ॥
ਕਹਯੋ ਖਾਟ ਕਰ ਖਾਹਿ ਰਾਸ ਹਮਰੇ ਗ੍ਰਿਹਿ ਜੋਈ॥
ਤਾਂ ਕੀ ਜੂਤਾ[20] ਬਨਾਇ ਦੇਇ ਸਾਧਨ ਸਭ ਖੋਈ॥
305/ੳ ਪਿਛਵਾਰੇ ਦਈ ਠੌਰ ਗੇਹ ਕਾਢਯੋ ਤਿਹਕਾਲਾ॥[21]
ਤਹ ਹੀ ਛਪਰੀ ਬਾਂਧ ਭਗਤ ਰਹੈ[22] ਸੰਗ ਬਾਲਾ॥੭॥
ਜਨ ਸਮੂਹ ਬਿਸ੍ਰਾਮ ਹਿਤ ਸੁਭ ਗ੍ਰਿਹ ਕੀਨੋ ਔਰ॥
ਕਰਹ ਬਿਸ੍ਰਾਮ ਨਿਤ ਸੰਤ ਤਹਿ ਆਪ ਬਸੈ ਬੀਯ ਠੌਰ॥
ਆਪ ਬਸੈ ਬੀਯ ਠੌਰ ਗਾਂਠ ਪਨਹੀ ਸਭ ਕੇਰੀ॥
ਆਪਹਿ ਦੇ ਕੇ ਲੇਇ ਅਸਨ ਜਨ ਪ੍ਰੀਤ ਘਨੇਰੀ॥
ਕੁੰਭ ਪਰਬ ਸੁਰਸਰੀ ਸੰਤ ਸਾਧਨ ਆਏ ਗਨ॥
ਇਕ ਦਿਜ ਜੂਤਿ ਗੰਠਾਇ ਦੀਨ ਦਮਰੀ ਹਾਥਹਿ ਜਨ॥੮॥
ਭਗਤ ਕਹਯੋ ਯਹ ਦਮਰੀ ਦੇਹੁ ਸੁਰਸਰਿ ਦਿਜ ਮੋਰੀ॥

---

16. ਜਨਮਯੋ (ਅ.ੲ)
17. ਬਾਲਾ (ੲ)
18. ਦਿਆਲਾ (ੲ) ਕ੍ਰਿਪਾਲ (ਸ)
19. ਰੈਦਾਸ (ੳ.ਸ.)
20. ਪਨਹੀ (ੳ).
21. ਤਤਕਾਲਾ (ੳ.ੲ.ਸੀ.)
22. ਰਹਿ ਹੈ (ੲ)

ਡਾਰਹੁ ਜਿਨ ਜਲ ਮਾਂਹਿ ਦੀਜੀਐ ਹਾਥ ਨਿਹੋਰੀ॥
ਚਕ੍ਰਤ ਚਿਤ ਦਿਜ ਚਲਯੋ ਕਰਤ ਗਨਤੀ ਹੀਅ ਮਾਂਹੀ॥
305/ਅ ਸਿੱਧ ਸਾਧ ਮੁਨਿ ਦੇਵ ਗੰਗ ਕਰ ਹੂੰ ਨ ਲਖਾਂਹੀ॥"[23]
ਜਾਤੀ ਚਮਾਰ ਜੁਤੀ ਕਰਤ ਕਹਿ ਦਮਰੀ ਕਰ ਦੀਜੀਏ॥
ਪਹੁੰਚਯੋ ਦਿਜ ਮੇਲਾ ਭਰਯੋ ਬਹੁ ਭੇਟ ਮਾਤ ਜਨ ਲੀਜੀਏ॥੯॥

ਤਤ ਛਿਨ ਬਲੀਆ ਸੋਹ ਹਾਥ ਦਮਰੀ ਜਨ ਲੀਨੀ॥
ਕੰਕਨ ਹੇਮੁ ਜਰਾਇ ਨਗ ਦਿਜ ਵਰ ਕੌ ਦੀਨੀ॥

---

23. ਅ. ਤੇ ੲ ਪ੍ਰਤੀ ਵਿਚ ਪਾਠ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ:
ਛਾਨ ਬਨਾਈ ਪ੍ਰੀਤ ਕਰ ਅਤਿ ਸੁੰਦਰ ਸੋ ਠੌਰ॥
ਅਤਿ ਸੁੰਦਰ ਸੋ ਠੌਰ ਆਪ ਰਹਿ ਹੈ ਬਿਚ ਗੇਹਾ॥
ਗਾਠੈ ਸਭ ਕੀ ਜੁਤਿ ਦੇਇ ਜੋ ਲੇਇ ਸਨੇਹਾ॥
ਕਛੁਕ ਚੂਨ ਗ੍ਰਹ ਰਾਖ ਔਰ ਬਾਂਟਹਿ ਸੰਤਹਿ ਗਨ॥
ਮਹਿਮਾ ਬਢੀ ਅਪਾਰ ਦਰਸਿ ਹਿਤ ਆਵਤ ਹੈ ਜਨ॥8॥
ਗੰਗਾ ਜੀ ਕੋ ਬਡ ਪਰਬ ਆਯੋ ਸੁਭ ਇਕ ਵਾਰ॥
ਵਹੁ ਜਾਤਹੁ ਆਵਤ ਭਏ ਸੰਤ ਭਕਤ ਹਿਤ ਧਾਰ॥
ਸੰਤ ਭਕਤ ਹਿਤ ਧਾਰ ਏਕ ਦਿਜ ਟੂਟੀ ਪਨਹੀ॥*
*ਦੀਨੀ ਕਰ ਰਵਿਦਾਸ ਗਾਂਠ ਦੀਜੈ ਦ੍ਰਿੜ ਭਨਹੀ॥
ਲੇਹੁ ਮਜੂਰੀ ਕਹਯੋ ਭਕਤ ਤਬ ਕੁਛ ਨਾ ਮੰਗਾ॥
ਬਰ ਬਸ ਦਮਰੀ ਦੀਨ ਕਹਯੋ ਜਨ ਦੀਜੈ ਗੰਗਾ॥9॥

ਅਰਲ॥ ਸੁਨੇਹੁ ਬਿਪ੍ਰ ਤੁਮ ਗੰਗ ਪ੍ਰਤੈ ਯਹਿ ਭਾਖਯੋ॥
ਇਹ ਦਮਰੀ ਰਵਿਦਾਸ ਭੇਟ ਲੈ ਰਾਖਯੋ॥
ਜੋ ਕਰ ਜਲ ਤੇ ਕਾਢ ਨ ਲੈ ਹੈ ਸੁਰਸਰੀ॥
ਡਾਰਹੁ ਮਤ ਪਰਵਾਹਿ ਦੀਜੈ ਇਹ ਮੁਹਿ ਫਿਰੀ॥
ਕਬਿਤ॥ ਸੁਨ ਕੈ ਰਵਿਦਾਸ ਬਾਨੀ ਜਾਤੂ ਬਿਸਮਾਦ ਰਹਯੋ
ਮੁਖ ਤੇ ਨਾ ਕਹਯੋ ਕਛੁ ਚਲਯੋ ਭਲੀ ਭਾਖ ਹੈ॥
ਜਾਤਿ ਚਮਿਆਰ ਪੁਨ ਪਨੀ ਨਿਤ ਗੰਠਤ ਹੈ
ਬਾਕੀ ਗੰਗ ਦਮਰੀ ਲੈ ਕੈਸੇ ਕਰ ਰਾਖ ਹੈ॥
ਬਡੇ ਬਡੇ ਦੇਵ ਮੁਨਿ ਸਿਧ ਜਤੀ ਬ੍ਰਹਮਚਾਰੀ ਕਹੂੰ
ਹੂੰ ਨ ਭੇਟਾ ਦੀਨੀ ਸੁਰਸਰੀ ਲਾਖ ਹੈ॥
ਗਨਤੀ ਕਰਤ ਦਿਜ ਪਹੁਚਯੋ ਸੁ ਗੰਗ ਤੀਰ॥
ਭੀਰ ਅਧ ਨਾਸੈ ਦੇਖ ਦੇ ਹੈ ਸੁਤ ਸਾਖ ਹੈ॥

ਹਰਖਤ ਦਿਜ ਗ੍ਰਿਹਿ ਗਯੋ ਸੁਧਿ ਨ ਰੈਦਾਸੈ ਕੀਨੀ॥
ਤ੍ਰੀਅ ਕਹਿ ਆਨਹੁ ਦਾਮ ਖਾਹਿ ਖਰਚੈ ਸੁਖ ਭੀਨੀ॥
ਤਿਹ ਜਹੁਰੀ ਕਰ ਕੰਕਨ ਦਯੋ ਦਿਖ ਬਿਸਮੈ ਮੁਖ ਕਹਯੋ ਯਹਿ॥
ਬਡੋ ਮੋਲ ਗੇਹ ਧਨ ਆਨ ਹੋਂ ਬੈਠ ਕਹੀ ਕੁਤਵਾਰ ਪਹਿ॥੧੦॥

306/ੳ ਪਾਧਰੀ ਛੰਦ॥ ਐਸੇ ਨਰ ਕੀਰਤ ਮ੍ਰਿਗੇਸ॥ ਬਿਨੁ ਕਾਰਜ ਅਘ ਕਰਹੈ ਬਿਸੇਸ॥
ਕਹੁ ਕਾਹ ਲਾਭ ਇਹ ਦੁਸ਼ਟ ਸਾਹ॥ ਦਿਜ ਦੰਡ ਲੈਹ ਧੰਨ ਨਰਹਿ ਨਾਂਹ[24]੧੧॥
"ਕੁਤਵਾਰ ਦਾਸ ਪਠ ਦਿਜਹ ਬੋਲ॥ ਸਭ ਕਹੀ ਬਿਪ੍ਰ ਰਹਯੋ ਨਯਾਉ ਟੋਲ॥
ਮਿਲ ਗਏ ਭੂਪ ਪਾਹਿ ਸਭ ਸੁਨਾਇ॥ ਹ੍ਵੈ ਅਚਰਜ ਨ੍ਰਿਪ ਭਗਤੈ ਬੁਲਾਇ॥੧੨॥

ਕਾਂਕੋ ਕੰਕਨ ਦਿਜ ਸਾਚਿ ਭਾਖ॥ ਜਾਕੋ ਹੈ ਸੋ ਅਬ ਦੇਹ ਸਾਖ॥
ਭਗਤੈ ਸੁਰਸਰਿ ਜਲ ਕਲਸ ਮਾਂਗ॥ ਢਾਪਯੋ ਊਪਰ ਪਦ ਗਾਇ ਰਾਗ॥੧੩॥
ਕਬਿਤ॥ ਤੀਰਥਨ ਮਾਂਹਿ ਤੋਰੀ ਪ੍ਰਭੁਤਾ ਅਧਿਕ ਮਾਤ
ਬੇਨਤੀ ਕਰਤ ਰੈਦਾਸ ਕਰ ਜੋਰ ਕੈ॥"[25]

---

24. ਅ. ੲ. ਪ੍ਰਤੀ ਵਿਚ ਏਥੋਂ 17 ਛੰਦ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ॥
25. ਅ. ੲ. ਪ੍ਰਤੀ ਵਿਚ ਪਾਠ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ:
ਕੁਤਵਾਰ ਪਠੇ ਦੁਇ ਚਾਰ ਦਾਸ॥ ਕੰਕਨ ਸੰਗ ਲੈ ਗਏ ਪਕਰ ਰੈਦਾਸੁ॥
ਬੂਝ ਤਦੇ ਡਰੁ ਕਹੁ ਸਾਚਿ ਮੋਹਿ॥ ਕਹ ਚੋਰਯੋ ਕੰਕਨਹ ਤੈ ਤੋਹਿ॥18॥
ਤੋਟਕ ਛੰਦ: ਤਬ ਬਿਪ੍ਰ ਕਹੈ ਹਿਯ ਮੈ ਡਰਕੈ॥ ਨਹਿ ਚੋਰ ਬਲੈ ਨਹਿ ਹੈ ਘਰ ਕੈ
ਰਵਿਦਾਸ ਦਈ ਦਮਰੀ ਹਮ ਕੋ॥ ਯਹ ਗੰਗ ਦਯੋ ਸੁ ਕਹਯੋ ਤੁਮਕੋ॥19॥
ਕੁਤਵਾਰ ਬਿਚਾਰ ਕੀਯੋ ਮਨ ਹੂੰ॥ ਨਹਿ ਨਯਾਉ ਸੁ ਹੋਤ ਰਹਯੋ ਗਨ ਹੂੰ॥
ਮਿਲਕੈ ਨ੍ਰਿਪ ਪਾਸ ਗਏ ਤਬਹੀ॥ ਕਰ ਜੋਰ ਪ੍ਰਸੰਗ ਕਹਯੋ ਸਭ ਹੀ॥20॥
ਕੁੰਡਲੀਆਂ॥ ਤਬ ਨ੍ਰਿਪ ਸੁਨ ਅਚਰਜ ਭਯੋ ਬੋਲ ਲੀਓ ਰੈਦਾਸ॥
ਸਾਚ ਬਾਤ ਕਹਹੋ ਭਗਤ ਇਹ ਕੰਕਨ ਹੈ ਜਾਸੁ॥
ਇਹ ਕੰਕਨ ਹੈ ਜਾਸੁ ਕਹੈ ਜਨ ਸੁਨ ਨ੍ਰਿਪ ਮਨ ਧਰ॥
ਕਰੈ ਧਰਮ ਕਾ ਨਿਯਾਉ ਅਹੋ ਕੰਕਨ ਜਾਕੋ ਬਰ॥
ਕਲ ਦਿਜ ਕੋ ਸਹੁ ਦੀਨ ਛਾਡ ਯਹ ਦਜਾ ਗਹੋ ਅਬ॥
ਸਹਸਾ ਗੰਗਾ ਉਦਕ ਕਮੰਡਲ ਮਾਂਗਯੋ ਤਬ॥21॥
ਕਬਿਤ: ਢਾਪ ਕੈ ਕਟੋਤੀ ਪਟ ਸਾਥ ਰੈਦਾਸ ਤਬ ਬੇਨਤੀ ਕਰਤ ਗੰਗ ਜੂ ਸੋ ਕਰ ਜੋਰ ਕੈ॥

'ਕੰਕਨ ਯਹਿ ਰਾਵਰੋ ਤੈਂ[26] ਬੇਗ ਨਿਰਧਾਰ ਕੀਜੈ
ਨਾਤੋ ਨ੍ਰਿਪ ਭੂਸਰ ਕੀ ਮਾਰੇ ਨਾਰ ਤੋਰ ਕੈ॥
ਪ੍ਰਜਾ ਲੋਕ ਯਾਕੋ ਸਭ ਚੋਰ ਚੋਰ ਭਾਖਤ ਹੈ,
ਚੋਰ ਚੋਰ ਸਾਧ ਸਾਧ ਕੀਜੀਏ ਨਿਚੋਰ ਕੈ॥
'ਏਕ ਦਿਜਬਰ ਕੀ ਯਹੁ ਬਾਤ ਤੋ ਸੁਗਮ ਮਾਤਾ[27]
ਪਾਪਨਿ ਕੇ ਪਾਪ ਕਾਟ ਤਾਰੇ ਕੋਰ ਕੋਰ ਕੋ॥੧੪॥
ਜੈਸੇ ਰਵਿ ਦੇਖ ਤਮ ਭਾਗ ਜਾਤ ਕਈ ਕੋਸ,
ਸਿੰਘ ਦੇਖ ਨਾਰ ਜੂਥ ਛਿਨ ਮੈ ਪਰਾਤ ਹੈ॥
ਦੇਖਤ ਸੀਚਾਨੈ ਲਵਾ ਕੰਪਤ ਛਪਤੁ ਡਰ,
ਬਰਹੀ ਸਬਦ ਸੁਨਿ ਬਿਖਧਰ ਸੁਕਾਤ[28] ਹੈ॥
ਬੀਰ ਰਣ ਦੇਖ ਜੈਸੇ ਕਾਦਰ ਨ ਠਾਢੇ ਰਹੈ,
ਪੌਨ ਬੇਗ ਆਗੈ ਮੇਘ ਹੂੰ ਨ ਠਹਿਰਾਤ ਹੈ॥
ਇੰਦ੍ਰ ਪਵਹੁ ਤੇ ਜੈਸੇ ਬਡੇ ਗਿਰ ਭਾਗ ਜਾਤ,
ਤੈਸੇ ਮਾਤ ਗੰਗਾ ਹੂ ਤੇ ਪਾਪ ਭਾਗ ਜਾਤ ਹੈ॥੧੫॥
ਦੋਹਰਾ॥ ਜੋ ਕੰਕਨ ਯਹ ਦਿਜ ਦੀਓ ਤੋ ਜਨਨੀ ਬੀਯ ਦੇਹੁ॥
ਕਾਢਯੋ ਨ੍ਰਿਪ ਕੰਕਨ ਕਲਸ ਬਡ ਅਚਰਜ ਦਿਖ ਲੇਹੁ॥੧੬॥
ਚਰਨ ਗਹੇ ਰੈਦਾਸ ਕੇ ਨ੍ਰਿਪ ਸਮੇਤ ਰਣਵਾਸ॥
ਝੂਠ ਅੰਧੇਰੋ ਕਹ ਰਹੈ ਜਹ ਰਵਿ ਸਾਚ ਪ੍ਰਕਾਸ॥[29]

---

26. ਮਾਤ ਬਹ ਬਾਤ ਹੂੰ ਕੋ (ਅ.ਏ.)
27. ਝਗਰੋ ਨਿਬੇਰ ਇਹ ਬੇਰ ਚਾਖੋ ਬਿਪ੍ਰ ਪ੍ਰਾਨ (ਓ.ਸ.) ਤੀਰਥਨ ਮਾਹਿ ਤੋਰੀ ਪ੍ਰਭਤਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਜਗ (ਅ.ਏ.)
28. ਲੁਕਾਤ (ਓ.ਅ.ਏ.ਸ.)
29. ਅ.ਏ. ਪ੍ਰਤੀਆਂ ਵਿਚ ਪਾਠ ਏਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ :-
ਤੇਰੀ ਉਪਮਾ ਕੋ ਮਾਤ ਸਾਰਦਾ ਨਾ ਭਾਖ ਸਕੈ ਹਰਿਅਰੁ ਤੇਰੋ ਮਾਹਿ ਨੈਕ ਹੂ ਨ ਭੇਦ ਹੈ॥*
ਜੈਸੇ ਪ੍ਰਭ ਸਦਾ ਭਗਤਨ ਕੀ ਲਾਜ ਰਾਖਹਿ ਹੈ ਤੈਸੇ ਮਾਤ ਦੂਰ ਕੀਜੈ ਬਿਪ੍ਰ ਹੂ ਕੋ ਖੇਦ ਹੈ॥
ਕੰਕਨ ਜੋ ਕ੍ਰਿਪਾ ਕਰ ਦੀਨੋ ਤੁਮ ਦਾਸ ਹੂੰ ਕੋ ਦੀਜੈ ਬੀਅ ਬਲੈ ਅਬ ਸਭ ਭ੍ਰਮ ਛੇਦ ਹੈ॥
ਝਗਰੋ ਨਿਬੇਰ ਇਹ ਬੇਰ ਰਾਖੋ ਬਿਪ ਪ੍ਰਾਨ ਰਾਵਰੋ ਸੁ ਜਸੁ ਮਾਤ ਗਾਵੈ ਸਦ ਬੇਦ ਹੈ॥
ਐਸੇ ਕਹਿ ਉਘਾਰੀ ਕਠੌਤੀ ਰੈਦਾਸ ਤਬ ਵੈਸੋ ਹੀ ਕੰਕਨ ਤਹ ਨਿਕਸਯੋ ਅਨੂਪ ਹੈ॥
ਸਬ ਕੋ ਦਿਖਾਈ ਜੁਗ ਕੰਕਨ ਰੈਦਾਸ ਜੂ ਨੇ ਬਹੁਰੋ ਅਨੰਦ ਹੈ ਕੇ ਦੀਨੋ ਕਰ ਭੂਪ ਹੈ॥
ਦੇਖਤ ਹੀ ਬਲੈ ਬਿਸਮਾਦ ਨਰ ਨਾਰਿ ਭਯੋ ਜੋਰ ਕਰ ਕਹੈ ਹਰਿ ਜਨ ਇਕ ਰੂਪ ਹੈ॥
ਬਿਨਤੀ ਭੂਪਾਲ ਬਹੁ ਕੀਨੀ ਰੈਦਾਸ ਆਗੈ ਤਹਾਂ ਤਮ ਕੈਸੇ ਰਹੈ ਜਹਾਂ ਰਵਿ ਧੂਪ ਹੈ॥25॥

ਇਹ ਬਿਧ ਬਢਯੋ ਪ੍ਰਤਾਪ ਭਗਤ ਰੈਦਾਸ ਜਗਤ ਸਬ॥
ਆਵਤ ਹੈ ਬਹੁ ਸੰਤ ਦਰਸ ਹਿਤ ਦੂਰਹੁ ਤੇ ਤਬ॥੧੭॥
ਘਰ ਮੈਂ ਧਨੁ ਕਛੁ ਨਾਂਹਿ ਗਾਂਠ ਹੈ ਨਿਤ ਪਗ ਦਾਸੀ॥
ਤਨਕ ਜੀਵਕਾ ਹੋਇ ਚੂੰਨ ਕਛੁ ਰਹਤ ਨ ਵਾਸੀ[30]॥
ਅਤਕਸ੍ਰਟ ਸਹੈ ਨਿਤ ਪ੍ਰਤਿ ਭਗਤ ਤਊ ਨ ਤਯਾਗੈ ਸੀਲ ਮਤਿ॥
ਲੈ ਸਾਧ ਭੇਖ ਹ੍ਵੈ ਪ੍ਰੇਮ ਵਸਿ ਤਿਹ ਗ੍ਰਿਹਿ ਆਏ ਜਗਤ ਪਤਿ॥੧੮॥
307/ਅ ਸੰਤ ਜਾਨ ਪ੍ਰਭੁ ਸੇਵ ਕੀਨ ਬਹੁ ਬਿਧਿ ਰੈਦਾਸਾ॥
ਬੋਲੇ ਕ੍ਰਿਪਾ ਨਿਧਾਨ ਸਾਧ ਨਿਤ ਕਰਹਿ ਨਿਵਾਸਾ॥
ਤੁਵ[31] ਗ੍ਰਿਹ ਧਨ ਕਛੁ ਨਾਹਿ ਲੇਹੁ ਪਾਰਸ ਮੁਹਿ ਤੇ ਅਬ॥
ਕਰ ਤੀਰਥ ਇਕ ਵਰਖ[32] ਬਹੁਰ ਫਿਰ ਲੈ ਹੋ ਯਹਿ ਤਬ॥
ਮੋਰੇ ਘਰ ਧਨੁ ਹਰਿ ਨਾਮ ਪ੍ਰਭ ਯਾਕੀ ਰਛਯਾ ਕਠਨ ਅਤਿ॥
ਪ੍ਰੀਛਾ ਹਿਤ ਰਾਂਬੀ ਰੋਪ ਕੈ ਗਟਕ ਕੀਨੋ ਰਮਾਂਪਤਿ[33]॥੧੯॥
ਲੀਜੈ ਯਹ ਰੈਦਾਸ[34] ਪ੍ਰਭੂ ਪਾਥਰ ਕਿਹ ਕਾਮਾ॥
ਮੁਹਿ ਹਿਤ ਰਾਖ ਅਮਾਨ ਛਾਨ ਰਾਖਹੁ ਸੁਖ ਧਾਮਾ॥
ਗਏ ਤਹਾਂ ਹਰਿ ਰਾਖ ਮਾਸ ਤੇਰਹਿ ਫਿਰ ਆਏ॥
ਕਹੁ ਪਾਰਸ ਕੀ ਬਾਤ ਲੇਹੁ ਜਹਿ ਰਾਖ ਬਨਾਏ॥
308/ੳ ਮੈ ਨਿਸ ਬਾਸੁਰ ਡਰਤੋ ਰਹਯੋ ਯਹਿ ਬਡ ਸਾਧ ਅਮਾਨ ਹੈ॥
ਕਰ ਕਿਰਪਾ ਸੰਭਾਰਹੁ ਪਾਰਸਹਿ ਲੈ ਉਠ ਗਏ ਸੁਖ ਖਾਂਨ ਹੈ॥੨੦॥
ਪੁਨ ਹਰਿ ਕੀਨੋ ਚਰਿਤ ਜਹਾਂ ਠਾਕੁਰ ਜਨ ਪੂਜਾ॥
ਪਾਂਚ ਅਸਰਫੀ ਰਾਖਿ ਦੇਖ ਅਚਰਜ ਦਿਨ ਦੂਜਾ॥
ਮਨ ਮੈ ਕੀਨ ਵਿਚਾਰ ਤਜਉ[35] ਅਬ ਠਾਕੁਰ ਸੇਵਾ॥
ਸੋਯੋ ਜਬ ਨਿਸਮਾਹਿ ਸੁਪਨ ਮੈ ਭਾਖਯੋ ਦੇਵਾ॥
ਪਾਰਸ ਲੈ ਆਯੋ ਲੀਨ ਨਹਿ ਅਬ ਧਨ ਦੁਖ ਸੇਵਾ ਤਜਹੁ॥

---

30. ਬਾਸੀ (ਅ.ਣ.ਸ.)
31. ਤੁਮ (ੲ)
32. ਵਰਸ (ਅ.ੲ.)
33. ਜਗਤ ਪਤਿ (ਸ)
34. ਰਮਦਾਸ (ਅ.ੲ.)
35. ਤਜੀਏ (ਅ.ੲ.), ਤਜੌ (ਸ)

ਯਹ ਬਾਤ ਨ ਤੁਮ ਕੇ ਜੋਗ ਜਨ ਆਪ ਜ਼ੀਤ ਮੋ ਕੋ ਲਜਹੁ॥੨੧॥
308/ਅ ਕੁੰਡਲੀਆ॥ ਅਬ ਆਗਿਆ ਯਹ ਮਾਨਹੋ ਰਾਖਹੁ ਹਮਰੀ ਜੀਤ॥
ਲੈ ਧਨ ਸਾਧ ਜਿਵਾਇਹੋ ਨੈਕ ਨ ਕਰਮਨ ਭੀਤ॥
ਨੈਕੁ ਨ ਕਰਮਨ ਭੀਤ ਸਪਤ ਨਿਜ ਪਗ ਪ੍ਰਭ ਦੀਨੀ॥
ਜਾਗਯੋ ਜਬ ਰੈਦਾਸ ਸੀਸ ਆਗਯਾ ਧਰ ਲੀਨੀ॥
ਇਹ ਬਿਧਿ ਸੇਵਤ ਪਾਂਚ ਮੁਹਰ ਪਾਵਤ ਨਿਤ ਪ੍ਰਤਿ ਤਬ[36]॥
ਮੰਦਰ ਪ੍ਰਭੁ ਕੋ ਕੀਨ ਹੋਤ ਭੰਡਾਰ ਅਨਿਕ ਅਬ॥੨੨॥
ਬਹੁ ਬਿਧਿ ਮੇਵਾ ਡਾਰ ਕੈ ਹੋਤ ਤਹਾਂ ਪਕਵਾਨ॥
ਪਾਵਤ ਸੰਤ ਸਮਾਜ ਨਿਤ ਦੁਖਤ ਬਿਪ੍ਰ ਅਗਯਾਨ॥
ਦੁਖਤ ਬਿਪ੍ਰ ਅਗਯਾਨ ਬਢਯੋ ਜਗ ਨੀਚ ਪ੍ਰਤਾਪਾ॥
ਧਨ ਦੈ ਹੈ ਨਰ ਭੂਰ ਖਾਤ ਖਰਚਤ ਹੈ ਆਪਾ॥
ਯਾਂ ਕੇ ਗੇਹ ਸਮਾਜ ਹੋਤ ਨਹਿ ਪੂਜਤ ਹਮ ਕਹੁ॥[37]
309/ੳ ਮਿਲ ਸਨਿ ਨ੍ਰਿਪ ਗਏ ਹੋਤ ਅਨੀਤ ਰਾਜ ਬਹੁ[38]॥੨੩॥

---

36. 'ਅ' ਪ੍ਰਤੀ ਵਿਚ ਏਥੇ ਹੜਤਾਲ ਫਿਰੀ ਹੋਈ ਹੈ।
37. ਅ ਪ੍ਰਤੀ ਵਿਚ ਏਥੇ ਆਖਰੀ ਅਖਰ 'ਹ' ਉਤੇ ਹੜਤਾਲ ਫਿਰੀ ਹੋਈ ਹੈ।
38. ਅ. ਤੇ ੲ. ਪ੍ਰਤੀ ਵਿਚ ਏਥੇ ਪਾਠ ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਅਤੇ 'ਅ' ਪ੍ਰਤੀ ਵਿਚ ਇਹ ਤੋਟਕ ਛੰਦ ਅੰਦਰ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ :
ਨ੍ਰਿਪ ਬਿਪ੍ਰਨ ਸੋ ਕਰ ਜੋਰ ਕਹੈ॥ ਕਛੁ ਮੈ ਅਪਰਾਧੁ ਨ ਕੀਨ ਅਹੈ॥
ਤੁਮ ਭਾਖ ਕਹੋ ਮੁਹਿ ਬਾਤ ਸਭੈ॥ ਤੁਮਰੀ ਹਮ ਮਾਨ ਸੁ ਲੇਹਿ ਪ੍ਰਭੈ॥32॥
ਸੁਨ ਭੂਪਤਿ ਤੋਹਿ ਨ ਸੁਝਤ ਹੈ॥ ਅਬਲਾ ਸੁਖ ਸੋਇ ਨ ਬੂਝਤ ਹੈ॥
ਜਿਹ ਰਾਜਹਿ ਮਾਹਿ ਅਨੀਤ ਚਲੈ॥ ਦਿਨ ਥੋਰੈ ਮਾਹਿ ਸੁ ਰਾਜ ਗਲੈ॥33॥
ਪ੍ਰਿਥਮੈ ਨ੍ਰਿਪ ਕੋ ਡਰੁ ਦੀਨ ਦਿਜੈ॥ ਪੁਨਿ ਬਾਤ ਕਹੀ ਜਿਹ ਤੇ ਸੁ ਖਿਜੈ॥
ਰੈਦਾਸੁ ਦਮਾਰੁ ਬਸੈ ਪੁਰਹੂੰ॥ ਰਖਿ ਸਾਲਗਿਰਾਮ ਭਯੋ ਗੁਰਹੂੰ॥34॥
ਜਬ ਨੀਚਹਿ ਠਾਕੁਰ ਪੂਜ ਕਰੀ॥ ਦਿਜ ਤੌ ਜਗ ਮੈ ਅਬ ਜਾਹਿ ਗਰੀ॥
ਯਹਿ ਨਯਾਉ ਵਿਚਾਰ ਕਰੋ ਤੁਮ ਹੂੰ॥ ਨਤ ਦੇਸਹਿ ਛਾਡ ਚਲੈ ਹਮ ਹੂੰ॥35॥
ਭੁਜੰਗ ਪ੍ਰਯਾਤ ਛੰਦ: ਤਬੈ ਕੋਪ ਭੂਪਾਲ ਕੀਨੋ ਅਪਾਰਾ॥ ਦਿਜੈ ਤੇਖ ਕੈ ਕੈ ਜਨ ਕੋਹ ਕਾਰਾ॥
ਕਹੋ ਤੋਹਿ ਦੀਖਯਾ ਕਿਨੈ ਯਾਹਿ ਦੀਨੀ॥ ਲਯੋ ਸਾਲਗ੍ਰਾਮਾ ਨਹੀ ਜਾਤ ਚੀਨੀ॥36॥
ਸ੍ਵੈਯਾ: ਰਵਿਦਾਸ ਕਹੈ ਸੁਨਿ ਭੂਪ ਮਹਾਂ ਤੁਮ ਨਯਾਉ ਵਿਚਾਰ ਕਰੋ ਜਗ ਮਾਹੀ॥
ਉਦਰੈ ਜਬ ਵਾਸੁ ਭਯੋ ਨਰ ਕੋ ਦੁਖ ਪਾਇ ਅਨੇਕ ਬਦੀ ਤਿਹ ਨਾਹੀ॥
ਅਬ ਕੈ ਪ੍ਰਭ ਜੀ ਮੁਹਿ ਬਾਹਰ ਕਾਢ ਜਪੋ ਤੁਮ ਨਾਮ ਸੁ ਰੈਨ ਦਿਨਾਹੀ॥

ਚਲਦਾ

ਫੁ.ਨੋ. ਦੀ ਬਾਕੀ

ਇਹ ਤੋ ਸਭ ਕੋ ਅਧਿਕਾਰੁ ਕਹਯੋ ਹਰਿ ਪੂਜਨ ਕੋ ਬੁਧਿ ਖੇਦ ਬਤਾਹੀ॥37॥
ਛਪੈ: ਪੁਨ ਸੁਨਿ ਔਰ ਵਿਚਾਰ ਭੂਪ ਤਿਮਿ ਹਿਤ ਚਿਤੁ ਲਾਈ॥
ਜੌ ਹਰਿ ਬਪੁ ਧਰਯੋ ਸਾਲਗ੍ਰਾਮ ਜਨ ਕਾਰਜ ਤਾਂਈ॥
ਤੌ ਪੂਜਨ ਅਧਿਕਾਰ ਉਚ ਔ ਨੀਚ ਨਾਰਿ ਨਰ॥
ਅੰਗ ਜੰਗ ਸਭ ਹਰਿ ਰੂਪ ਹਟਾਵਹੁ ਭ੍ਰਮ ਕਤ ਹਿਸ ਕਰ॥
ਅਰ ਜੋ ਪਾਹਨ ਹਰਿ ਰੂਪ ਨਹਿ ਤੋਰ ਕਹਯੋ ਹਮ ਮਾਨ ਹੈ॥
ਨਰ ਠਾਕੁਰ ਹਮ ਪੂਜ ਹੈ ਸਦਾ ਕਰ ਦੇਖਹੁ ਨ੍ਰਿਪ ਗਯਾਨ ਹੈ॥38॥
ਪਾਧਰੀ ਛੰਦ: ਤਿਹ ਨ੍ਰਿਪ ਢਿਗ ਮੰਤ੍ਰੀ ਕਹਤ ਬਾਤ॥ ਪ੍ਰਭ ਸੁਨਹੁ ਬਚਨ ਕਤਹੂੰ ਹਸਾਤ॥
ਯਹ ਨਯਾਉ ਕਰਹਿ ਹਰਿ ਜੁ ਵਿਚਾਰ॥ ਸਭ ਨਿਜ ਨਿਜ ਠਾਕੁਰ ਬੋਰ ਬਾਰ॥39॥
ਜਿਹ ਠਾਕੁਰ ਤਰ ਹੈ ਨਦੀ ਮਾਹਿ॥ ਜਬ ਬੋਲਹਿ ਆਵਹਿ ਨਿਕਟਿ ਤਾਹਿ॥
ਸੋ ਪੂਜੈ ਠਾਕੁਰ ਧਾਰ ਨੇਮ॥ ਯਹੈ ਨਯਾਉ ਕਰੈ ਹਰਿ ਆਪ ਪ੍ਰੇਮ॥40॥
ਜੌ ਨਿਕਸੈ ਠਾਕੁਰ ਨਾਹਿ ਕੋਇ॥ ਸਬ ਬੂਡੈ ਤਰੈ ਨ ਏਕ ਸੋਇ॥
ਜਿਹ ਪਾਥਰ ਪੂਜਾ ਰਿਦੈ ਭਾਇ॥ ਸੋ ਗਿਰਤੈ ਲਯਾਵੈ ਆਨ ਜਾਇ॥41॥
ਇਹ ਮੰਤ੍ਰ ਨ੍ਰਿਪ ਭਲੋ ਭਾਨ॥ ਰੈਦਾਸ ਪੁਨੈ ਰਿਦ ਨੀਕ ਮਾਨ॥
ਬਸ ਨਾਹਿ ਚਲੇ ਉਨਿ ਦਿਜਹਿ ਪੋਚ॥ ਸਭ ਮਿਲ ਮਨ ਕਰ ਹੈ ਅਧਿਕ ਸੋਚ॥42॥
ਤੋਟਕ ਛੰਦ: ਜਬ ਠਾਕੁਰ ਨਹਿ ਤਰੇ ਜਲ ਮੈ॥ ਅਪਮਾਨ ਕਰੇ ਨ੍ਰਿਪ ਹੂੰ ਪਲ ਮੇ॥
ਪਰ ਬਸਯ ਚਲੇ ਦਿਜ ਤੀਰ ਨਦੀ॥ ਰਵਿਦਾਸ ਰਿਦੈ ਸੁ ਅਨੰਦ ਸਦੀ॥43॥
ਸਰਤਾ ਤਬ ਠਾਕੁਰ ਡਾਰ ਦਏ॥ ਛਿਨ ਮੈ ਵਹਿ ਪਾਥਰ ਬੂਡ ਗਏ॥
ਸਠਿ ਬਿਪ੍ਰ ਤਬੈ ਮਨ ਮਾਹਿ ਖਿਸੈ॥ ਨਿਜ ਬੋਲਤ ਠਾਕੁਰ ਰਾਉ ਹਸੈ॥44॥
ਰਵਿਦਾਸ ਪਤੈ ਨ੍ਰਿਪ ਭਾਖ ਕਹੀ॥ ਤੁਵ ਠਾਕੁਰ ਕੀ ਅਬ ਬਾਰ ਰਹੀ॥
ਸੁਨਿਕੈ ਨਿਜ ਸੇਵ ਸੁ ਡਾਰ ਦਈ॥ ਕਿਵ ਬੂਡਹਿ ਤੇ ਜਨ ਪ੍ਰੇਮ ਛਈ॥45॥
ਤ੍ਰਿਭੰਗੀ ਛੰਦ : ਪੰਕਜਿ ਅਲਪਾਰੀ ਪਰ ਮੁਰਗਾਈ ਨਾਉ ਤਰਾਈ ਜਿਉ ਜਲ ਮੈ॥
ਤਿਵ ਠਾਕੁਰ ਤਰਹੀ ਆਨੰਦ ਭਰਹੀ ਕ੍ਰੀੜਾ ਕਰਹੀ ਕਵਿ ਬਲ ਮੈ॥
ਨ੍ਰਿਪ ਬਹੁ ਸੁਖ ਪਾਏ ਬਿਪ੍ਰ ਖਿਸਾਏ ਗ੍ਰੀਵਨਿ ਵਾਏ ਬੈਠ ਰਹੇ॥
ਜਿਹ ਦਿਜ ਮਨ ਗਯਾਨਾ ਤਿਹ ਸੁਖ ਮਾਨਾਂ ਪ੍ਰਭ ਜਨ ਭਾਨਾ ਪ੍ਰੇਮ ਗਹੇ॥46॥
ਜਿਹ ਚੁਗਲੀ ਖਾਈ ਮੁਹਿ ਮੁਸਲਾਈ ਅਤਿ ਸਰਮਾਈ ਸੋਨਿ ਗਈ॥
ਪੁਨਿ ਪੁਨਿ ਕਹਿ ਰਾਜਾ ਤੋਹਿ ਨ ਲਾਜਾ ਘਰ ਮਹਿ ਰਾਜਾ ਪਤਿ ਨ ਰਹੀ॥
*ਦਿਜ ਨੈਕ ਨ ਡੋਲੈ ਮਨ ਅਤਿ ਡੋਲੈ ਮਤ ਨ੍ਰਿਪ ਰੋਲੇ ਹਮ ਮਾਰੇ॥
ਤਿਹ ਕਹਿ ਰੈਦਾਸਾ ਬਹੁ ਅਭਿਯਾਸਾ ਮਾਨ ਗਵਾਸਾ ਹਰਿ ਸਾਰੇ॥47॥
ਕੁੰਡਲੀਆ : ਸੁਨਿ ਦਿਜ ਗਰਬ ਨ ਕੀਜੀਐ ਊਚ ਨੀਚ ਮਹਿ ਰਾਮੁ॥
ਪ੍ਰੇਮ ਭਗਤ ਚਿਤ ਲਾਏ ਜੋ ਤਾ ਕੇ ਪੂਰਨ ਕਾਮ॥
ਤਾਕੇ ਪੂਰਨ ਕਾਮ ਠਾਕੁਰਹ ਕਾਰੇ॥ ਕਬ ਹਰਿ ਉਪਰਿ ਹੋਤ ਕਰ ਟੁਬਕੀ ਮਾਰੈ॥
ਆਵਹੁ ਮੇਰੇ ਪ੍ਰਭੁ ਰਾਵਰੇ ਕਹ ਨ ਸਕਤ ਗੁਨ॥
ਦੋਰ ਪੁਜਾਏ ਚਰਨ ਭਗਤ ਕੀ ਬਾਣੀ ਹਰਿ ਸੁਨਿ॥48॥

ਛਪੈ : "ਜੋ ਨ੍ਰਿਪ ਨੀਤ ਨ ਚਲੈ ਰਾਜ ਤੇ ਹ੍ਵੈ ਨਾਸਾ।।
ਨੀਚ ਜਾਤ ਚਮਿਆਰ ਪੂਜ ਠਾਕੁਰ ਰੈਦਾਸਾ।।
ਸੁਨਿ ਕੋਪਯੋ ਭੂਪਾਲ ਭਗਤ ਕੋ ਲੀਨ ਬੁਲਾਈ।।
ਸਾਲਗ੍ਰਾਮ ਨਿਤ ਪੂਜ ਕਾਹੁ ਤੇ ਦੀਖਯਾ ਪਾਈ।।
ਉਦਰੈ ਊਰਧ ਮੁਖ ਬਿਨਵ ਨਰ ਪੂਜਾ ਕਰਉ ਮੁਹ ਕਾਢ ਅਬ।।
ਨ੍ਰਿਪ ਊਚ ਨੀਚ ਹੀਯ ਹਰਿ ਵਸੈ ਪੂਜਨ ਕੇ ਅਧਿਕਾਰ ਸਭ।।੨੪।।
ਨ੍ਰਿਪ ਢਿਧ ਸੰਤ੍ਰੀ ਕਹੈ ਨਿਯਾਉ ਕਰਹੈ ਹਰਿ ਆਪਾ।।
ਸਰਿਤਾ ਦੀਜੈ ਬੋਰ ਸਬੈ ਠਾਕੁਰ ਤਜ ਤਾਪਾ।।
ਜਿਹਿ ਬੋਲੇ ਤੇ ਆਇ ਸੋਈ ਕਰ ਠਾਕੁਰ ਸੇਵਾ।।
ਅਰੁ ਜੋ ਕੋਊ ਨ ਤਰੈ ਜਾਨ ਪਾਥਰ ਨਹੀਂ ਦੇਵਾ।।
309/ਅ ਰੈਦਾਸ ਰਿਦੈ ਨੀਕੀ ਲਗੀ ਭਲੀ ਭਲੀ ਮੁਖ ਤੇ ਕਹੀ।।
ਨਿਸਚੈ ਨਹਿ ਦਿਜ ਅਗਿਯਾਨ ਮਤਿ ਪਰਵਸਗੋ ਪੂਜਾ ਗਹੀ।।੨੫।।
ਪ੍ਰਿਥਮੈ ਦਿਜ ਨਿਜ ਪੂਜ ਸਕਲ ਸਰਿਤਾ ਦਈ ਡਾਰਿ।।
ਕੋਊ ਨ ਠਾਕੁਰ ਨਿਕਸ ਰਹੇ ਕਰ ਊਚ ਪੁਕਾਰੀ।।
ਮੁਸਕਾਵੈ ਨ੍ਰਿਪ ਦੇਖ ਸੁਨਯੋ ਨਹਿ ਸਿਖਰ ਕਰਹੁ ਧੁਨਿ।।
ਜਬ ਸਬ ਦਿਜ ਗਹੇ ਹਾਰਿ ਭਗਤ ਠਾਕੁਰ ਡਾਰੇ ਪੁਨਿ।।
ਪੰਕਜ ਮੁਰਗਾਈ ਭਿੰਨ ਜਲ ਤਿਵ ਠਾਕੁਰ ਕ੍ਰੀੜਾ ਕਰਹਿ।।
ਦ੍ਵੈ ਘਟਿਕਾ ਸਰਤਾ ਮੇ ਤਰੈ ਪੁਨਿ ਬੋਲੇ ਆਵਹੁ ਘਰਹਿ।।੨੬।।
ਕੁੰਡਲੀਆ[39] : ਤੁਲਸੀ ਦਲ ਅਛਤ ਦੀਏ 'ਜਬ ਆਏ ਹਰ ਪਾਸ'[40]।।
ਚਾਰ ਬਰਨ ਮੈ ਪਤਿ ਰਹੀ 'ਸਠਿ ਦਿਜ ਭਏ ਨਿਰਾਸ'[41]।।
310/ੳ 'ਸਠਿ ਦਿਜ ਭਏ ਨਿਰਾਸ'[42] ਜੋਰ ਕਰ ਕਹਤ ਨ੍ਰਿਪਤਿ ਪੁਨਿ।।
ਛਿਮਹੁ ਭਗਤ ਅਪਰਾਧ ਚੂਕ ਕੀਨੀ ਦਿਜ ਬਚ ਸੁਨਿ।।
'ਕਛੂ ਨ ਕਹਯੋ ਨ੍ਰਿਪ ਦਿਜਹਿ ਪ੍ਰੇਮ ਭਗਤੀ'[43] ਮਤਿ ਹੁਲਸੀ।।

---

39. ਅ.ੲ. ਪੂਰੀ ਵਿਚ ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਕੁੰਡਲੀਆ ਨਹੀਂ ਹਨ।
40. ਜਨ ਕੀ ਪੂਰੀ ਆਸ (ੳ), ਪੂਜੈ ਹਰਿ ਰੈਦਾਸ (ੲ)
41. ਜਨ ਕੀ ਪੂਰੀ ਆਸ (ੲ)
42. ਨਿੰਦਕ ਭਏ ਨਿਰਾਸ (ੳ.ਅ.ਸ.), ਜਨ ਕੀ ਪੂਰੀ ਆਸ (ੲ)
43. ਅਬ੍ਰਤਵ ਪ੍ਰਭਤਾ ਦੇਖ ਰਿਦੈਂ ਮੋਰੈ (ਅ, ੲ)

ਜੋ ਕਰ ਹੈ ਸਤ ਸੰਗ ਜਾਸ ਤੇ ਹ੍ਵੈ ਹੈ ਤੁਲਸੀ॥੨੭॥
ਸੁਨ ਪ੍ਰਤਾਪ ਰੈਦਾਸ ਕੋ ਭੂਪਤ ਵਸਤ ਚਿਤੌਰ॥
ਤਿਹ ਰਾਨੀ ਝਾਲੀ ਨਾਮ ਭਈ ਸਿਖਯੈ ਸਿਰ ਸੌਰ॥
ਭਈ ਸਿਖਯੈ ਸਿਰ ਮੋਰ ਸੰਗ ਜੋ ਦਿਜਿ ਤਿਹ ਆਏ॥
ਲਾਗੀ ਉਨ ਤਨ ਆਗ ਜਾਇ ਭੂਪ ਸਿਖਾਏ॥
ਭਈ ਸਿਖਯ ਚਮਯਾਰ ਕੌਨ[44] ਦੇਖਯੋ ਤਾਂ ਕੋ ਗੁਨਿ॥
ਆਵਤ ਡਾਰੋ ਅਰ ਭੂਪ ਕੋਪਯੋ ਦਿਜ ਬਚਿ ਸੁਨਿ॥੨੮॥
ਤਿਹ ਨ੍ਰਿਪ ਢਿਗ ਹੁਤੇ ਸੋ ਸਮਝਾਵਤ ਭੂਪ॥
310/ਅ ਗਿਯਾਨਵੰਤ ਰੈਦਾਸ ਅਤਿ ਜਿਹਿ ਹਿਤ ਤਰੇ ਸਰੂਪ॥
ਜਿਹ 'ਹਿਤ ਤਰੇ'[45] ਸਰੂਪ ਚਹਤ ਜੋ ਪ੍ਰੀਛਾ ਤਾਂ ਕੀ।
ਰਾਨੀ ਕੌ ਲਿਖ ਪਠਹੁ ਚਹਤ ਦਰਸਨ ਹਮ ਵਾਂਕੀ।
ਆਠਹੁ ਭਗਤੈ ਸੰਗ ਆਇ ਗੁਨ ਦੇਖ ਲੇਹੁ ਜਿਹ।
ਕੀਨੀ ਸੋਊ ਬਾਤ ਚਲੇ ਰੈਦਾਸ ਨਗਰ ਤਿਹ॥੨੯॥
ਨ੍ਰਿਪ ਆਦਰ ਬਹੁ ਕੀਨ ਭਗਤ ਡੇਰਾ ਬ਼ਰਦੀਨੋ।
ਸਭਾ ਲਾਇ ਪੁਨਿ ਪ੍ਰਾਤ ਬੋਲ ਪਠਏਰਸ ਭੀਨੇ॥
ਆਯੋ[46] ਤਬ ਰੈਦਾਸ ਜੋਰ ਕਰ ਭੂਪ ਬਖਾਨੀ।
ਰਾਵਰਿ ਮਹਿਮਾ ਸੁਨੀ ਬਡੇ ਪਰ ਪੂਰਨ ਗਯਾਨੀ।
ਹਮ ਸਿੰਘਾਸਨ ਬਰ ਰਚਯੋ ਇਕ[47] ਤਿਹ ਪਰ ਬੈਠਹਿ ਆਇ ਹਰਿ॥
311/ੳ ਜਿਮ ਨਿਕਸ ਨਦੀ ਆਏ ਪ੍ਰਭੂ ਤਿਸ ਦੇਖਹਿ ਯਹਿ ਚਰਤ ਬਰ॥੩੦॥
ਬੈਠੇ ਦਿਜ ਤਹਿ ਅਨਿਕ ਸਭਨ ਸੌ ਨ੍ਰਿਪ ਕਹਿ ਦੀਨੀ।
ਬੋਲਹੁ ਆਪਨ ਸੇਵ ਰਹੇ ਜਾਂ ਕੇ ਰਸ ਭੀਨੀ॥
'ਬੇਦ ਬਾਕ ਪੜ ਬੋਲ'[48] ਪ੍ਰੇਮ ਬਿਨੁ ਪ੍ਰਭੁ ਨਹੀਂ ਆਯੋ[49]॥

---

44. ਕੋਨ (ੳ,ੲ)
45. ਤਿਹਤਰੇ (ੳ.ਅ.ਸ.)
46. ਆਏ (ੳ.ਅ.ੲ.)
47. ਯਹ (ੳ.ਅ.ੲ.ਸ.)
48. ਦਿਜ ਗਨ ਕਹੇ ਪੁਕਾਰ (ਅ.ੲ.)।
49. ਆਵੈ (ਅ.ੲ.)।

'ਸਕੁਚੇ ਦਿਜ ਗਹਿ ਮੌਨਿ[50] ਭਗਤ ਸੋ ਭੂਪ ਸੁਨਾਯੋ[51]।।
ਉਠ ਸਿੰਘਾਸਨ ਬੈਠਯੋ ਭਗਤ ਦੁਸਟ ਬਿਪ੍ਰ ਮਨ ਰਿਸ ਧਰੀ।।
ਬਿਠ ਪ੍ਰਭੂ-ਪੂੰਜਕ ਬੈਠੇ ਕਵਨ ਭੂਪਤ ਮਤ ਹਰਿ ਜੂ ਰਹੀ।।੩੧।।
ਬਡੋ ਧੀਰ ਜੀ ਨ੍ਰਿਪਤਿ ਭਗਤ ਸੌ ਕਛੁ ਨ ਭਾਖਯੋ[52]।।
ਮੁਸਕਾਨੇ ਰੈਦਾਸ ਅਧਿਕ ਭਗਤੀ ਰਸੁ ਚਾਖਯੋ।।
ਗਾਯੋ ਪਦ ਤਿਹਿ ਕਾਲ ਸੇਵ ਡੇਰੇ ਧਰ ਆਯੋ।
ਤਹ ਤੇ ਦੌਰ ਸਰੂਪ ਭਗਤ ਕੀ ਗੋਦ ਸਮਾਯੋ।।
ਜੈਕਾਰ ਭਯੋ ਤਬ ਸਭਾ ਮੈ ਭੂਪ ਭਗਤ ਚਰਨਨ ਪਰਯੋ।।
311/ਅ ਝਾਲੀ ਹੀਯ ਮੈ ਹਰਖਤ ਭਈ ਆਨ ਗੇਹ ਉਤਸਵ ਕਰਯੋ।।੩੨।।
ਬਹੁ ਬਿਧ ਕਰ ਪਕਵਾਨ ਦਿਜਨ ਕੋ ਨਯੋਤੇ ਦੀਨੇ।।
ਹ੍ਵੈ ਇਕਠੇ ਸਭ ਗਏ ਨਹੀਂ ਜੇਵਤ ਦੂਖ ਲੀਨੇ।।
ਤੁਵ ਬੋਲਯੋ ਰੈਦਾਸ ਤਾਂਹਿ ਪੰਕਤ ਕਯੋ ਪਾਏ।।
ਤਾਂਕਉ ਸੀਧੋ ਪਠਹ ਜਊ ਦਿਜ ਰਹਿਤ ਜਿਵਾਏ।।
ਝਾਲੀ ਤਤ ਛਿਨ ਸੀਧੋ ਪਠਯੋ ਬਹੁਤ ਬਿਧਿ ਬਿਨਤੀ ਕਰ ਪਠੀਂ।।
ਅੰਤਰਜਾਮੀ ਤੁਮ ਜਾਣ ਸਬ ਬਿਪ੍ਰ ਨ ਮਾਨਤ ਅਤਿ ਹਠੀ।।੩੩।
ਤੰਦ ਪਨ ਦਿਜ ਭਯੋ ਗਯਾਨ ਪ੍ਰਭੂ ਆਏ ਉਠ ਆਪਾ।।
ਕੈਸੇ ਦੇਖਊ ਲੂਕ ਸੂਰ ਕੋ ਅਧਿਕ ਪ੍ਰਤਾਪਾ।।
ਭਗਤ ਕਹਯੋ ਪ੍ਰਭੂ ਭਲੀ ਕਰਹਿ ਇਤ ਜੇਵਨ ਲਾਗੈ।।
ਮਨ ਮੈਂ ਅਤਿ ਅਭਿਮਾਨ ਖਾਤ ਮੁਸਕਾਤ ਅਭਾਗੇ।।
312/ੳ ਤਬ ਦ੍ਵੈ ਦ੍ਵੈ ਦਿਜ ਮਹਿ ਬੈਠਓ ਅਨਿਕ ਰੂਪ ਰੈਦਾਸ ਕਰ।।
ਦਿਖ ਬਿਪ੍ਰ ਰਿਦੈ ਅਚਰਜ ਭਏ ਹਮ ਸੰਗ ਜੇਵਤ [ਰਹਯ][53] ਬਰ।।
ਭਈ ਸਭਨ ਪਰਤੀਤ ਰੂਪ ਪ੍ਰਭ ਕੋ ਰੈਦਾਸਾ।।
ਭਏ ਸਿਖਯ 'ਦਿਜ ਭੂਰ'[54] ਤਜੀ ਖੋਟੀ ਹੀਆ ਆਸਾ।।

---

50. ਸੁੰਨ ਸਿੰਘਾਸਨ ਰਹਯੋ (ਅ.ੲ.)
51. ਸੁਨਾਵੈ (ਅ.ੲ.)
52. ਕੌ ਨੈਕੁ ਨ ਭਾਖਯੋ (ਅ.ੲ.)
53. ਇਹ ਪਾਠ ਅ ਤੇ ੲ ਪ੍ਰਤੀ ਵਿਚੋਂ ਲਿਆ ਹੈ।
54. ਕੁਟਲ ਬਿਪ੍ਰ (ਸ)

ਤੁਚਾ ਖੋਲ ਤਬ ਭਗਤ ਦਿਖਾਯੋ ਸੁਰਨ ਜਨੇਊ।।
ਭਾਲੀ ਮਨ ਆਨੰਦ ਬਢੀ ਪ੍ਰਭੁਤਾ ਗੁਰ ਤੇਊ।।
ਇਹ ਬਿਧ ਪਰਚ [ਦੀਨੋ][55] ਭਗਤ ਕੀਰਤ ਸਿੰਘ ਨਿਜ ਮਤ ਕਹੇ।।
ਜੋ ਸੁਨੇ ਸੁਨਾਵੈ ਪ੍ਰੇਮ ਧਰ ਨਾਰ ਪੁਰਖ ਭਗਤੀ ਲਹੇ।।੩੫।।੮੧।।

55. ਇਹ ਪਾਠ ਅ.ਵ.ਸ. ਪ੍ਰਤੀ ਵਿਚੋਂ ਲਿਆ ਹੈ।

ਭਗਤਿ ਸੁਧਾਸਰ

ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਉਦਾਸੀ ਸਾਧੂ, ਬਿਧੀ ਦਾਸ ਦੀ ਰਚਨਾ ਹੈ ਜਿਸਦਾ ਇਕੋ ਇਕ ਖਰੜਾ ਨੰ. 4211 ਸਿਖ ਰੈਫਰੈਨਸ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਪਿਆ ਹੈ। ਲੇਖਕ ਨੇ ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਸੰਮਤ 1874 ਵਿਚ ਆਰੰਭ ਕਰਕੇ ਸੰਮਤ 1886 ਵਿਚ ਸੰਪੂਰਨ ਕੀਤਾ ਜਿਸ ਨੂੰ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ ਢਲ, ਵਾਸੀ ਪਿੰਡ ਦਾਦਨ ਖਾਂਨ (ਪਛਮੀ ਪਾਕਿਸਤਾਨ) ਨੇ ਸੰਮਤ 1919, ਚੇਤਰ ਦੀ 7 ਨੂੰ ਨਕਲ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਵਧੇਰੇ ਕਰਕੇ ਭਗਤਾ-ਜਸ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ 9 ਸੋਪਾਨਾਂ (ਅੀਧਆਇ) ਅੰਦਰ ਵੰਡਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਪਹਿਲੇ ਸੋਪਾਨ ਵਿਚ ਸਰਵ ਸ੍ਰੀ ਮੱਛ, ਵਾਰਾਹ, ਨਰਹਰਿ, ਪਰਸ ਰਾਮ, ਨ੍ਰਿ ਸਿੰਘ, ਬਾਵਨ, ਰਾਮ, ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ, ਬੁਧ, ਕਲਕੀ, ਸਨਤ ਕੁਮਾਰ, ਹੈਗ੍ਰੀਵ, ਨਾਰਦ, ਸਯੰ ਭੁਮਨੁ, ਕਪਿਲ, ਪ੍ਰਿਥੂ, ਬਦ੍ਰੀਨਾਥ ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਬੇਦਬਿਆਸ ਆਦਿ (ਪੱਤਰਾ 1 ਤੋਂ 84 ਤੱਕ) ਦਾ ਜੀਵਨ ਚਰਿਤ੍ਰ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਸੋਪਾਨ ਵਿਚ ਬ੍ਰਹਮਾ, ਸ਼ਿਵ, ਬਿਸ਼ਨੂੰ ਦੇ 16 ਪਾਰਖਦ, ਭਗਤ ਨਾਭਾ, ਅਜਾਮਲ, ਗਨਕਾ, ਰਾਮਾਨੰਦ, ਭਗਤ ਕਬੀਰ, ਭਗਤ ਨਾਮਦੇਵ, ਭਗਤ ਜੈਦੇਵ, ਤੇ ਭਗਤ ਪੀਪਾ ਆਦਿ ਦਾ ਜੀਵਨ (ਪੱਤਰਾ 84-127) ਹੈ। ਤੀਜੇ ਸੋਪਾਨ ਵਿਚ ਭਗਤ ਧੰਨਾ, ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ, ਬਾਲਮੀਕ, ਭਗਤ ਸਧਨਾ, ਜਟਾਯੂ, ਵਿਭੀਖਨ, ਅੰਬਰੀਖ, ਵਿਦੁਰ, ਸੁਦਾਮਾ ਤੇ ਚੰਦ੍ਰ ਹਾਂਸ (ਪੱਤਰਾ 127-157)। ਚੌਥੇ ਸੋਪਾਨ ਵਿਚ ਰਾਜਾ ਹਰੀ ਚੰਦ, ਮੋਰਧਜ, ਰੰਤੀ ਦੇਵ ਮਾਈ ਕੁੰਤੀ, ਪਰੀਛਤ, ਮੀਰਾਂਬਾਈ, ਕਰਮਾਂਬਾਈ, ਸ੍ਰੀ ਗਿਆਨ ਦੇਵ, ਭਗਤ ਤ੍ਰਿਲੋਚਨ, ਸ੍ਰੀ ਰੰਕਾਬੰਕਾ, ਸੇਤਦੀਪ ਦੇ ਭਗਤ ਅਚਾਰਜ, ਗੁਰੂ ਭਗਤ, ਰੰਗ, ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਦਾਸ ਪੈਹਾਰੀ, ਕੀਲ ਜੀ, ਅਗ੍ਰਦਾਸ ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਸ਼ੰਕਰਾਚਾਰਯ (ਪੱਤਰਾ 157-78)। ਪੰਜਵੇਂ ਸੋਪਾਨ ਵਿਚ ਸ੍ਰਾਮੀ ਸ੍ਰੀ ਧਰ, ਸੂਰ ਦਾਸ, ਬਿਸ਼ਨਪੁਰੀ, ਭੂਪ ਸ਼ੇਖਰ, ਲੀਹੀ ਲਾਕਰਨ, ਪ੍ਰਰਸ਼ੋਤਮ, ਸਿਲਸਿਲੇ ਦੇਵ; ਉਭੈ ਬਾਈ, ਮਾਮਾ ਭਾਨਜਾ, ਚਤੁਰਭੁਜ, ਦੇਵਪੰਡਾ, ਕਾਮਧ੍ਵਜ, ਅਜੀਮਲ, ਗੁਪਾਲ, ਨ੍ਰਿਹਕੰਚਨ, ਹਰਪਾਲ, ਸਾਖੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਪਾਲ, ਰਾਮਦਾਸ; ਜਸੂ ਸੁਆਮੀ, ਨੰਦ ਦਾਸ ਭਗੌਤ ਰਾਜਾ, ਗੁਰਨਿਸ਼ਟ, ਸੁਖਾਨੰਦ, ਨਰਹਰੀ ਦਾਸ, ਸੁਰਾਸਰ ਨੰਦਨ, ਪਦਮ ਨਾਭ, ਤਤ੍ਵ ਜੀ, ਮਾਧੋ ਦਾਸ, ਗੁਸਾਂਈ ਰਘੁਨਾਥ, ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਪ੍ਰਭੂ, ਚੇਤੰਨਯ ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਸੂਰ ਦਾਸ (ਦੂਜਾ) ਆਦਿ (ਪੱਤਰਾ 178-216)। ਛੇਵੇਂ ਸੋਪਾਨ ਵਿਚ ਕੇਸ਼ੋਦਾਸ, ਹਰਿ ਬਿਆਸ, ਬਿਠਲ ਦਾਸ, ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਦਾਸ, ਨਾਰਾਇਣ; ਰੂਪ ਸਨਾਤਨ, ਹਰਿਬੰਸ ਗੁਸਾਈ, ਰਸਿਕ, ਸ੍ਰੀ

ਹਰਿਦਾਸ, ਜੀਵ ਗੁਸਾਂਈ, ਪਧਾਨਾ ਬਾਈ, ਤ੍ਰਿਲੋਕ ਨਾਥ, ਬ੍ਰਹਮਚਾਰੀ, ਕਿਸ਼ਨ ਦਾਸ, ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਦਾਸ ਪੰਡਿਤ, ਰਸਿਕ ਮੁਰਾਰੀ, ਗੁਸਾਈ ਕਾਸ਼ੀਸਰ, ਖੋਜੀ ਭਗਤ, ਲਛੂ ਭਗਤ, ਸੰਤ ਭਗਤ, ਤ੍ਰਿਲੋਕ ਸੁਨਿਆਰਾ, ਪ੍ਰਤਾਪ ਰੁਦ੍ਰ ਰਾਜਪਤਿ, ਗੋਬਿੰਦ ਸਵਾਮੀ, ਗੁੰਜਮਾਲੀ ਮਧੁਕਰ ਸ਼ਾਹ, ਗੁਪਾਲ ਭਗਤ ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਲਾਖਾ ਭਗਤ (ਪੱਤਰਾ 216-40) ਸਤਵੇਂ ਸੋਪਾਨ ਵਿਚ ਨਰਸੀ, ਮਾਧੋਦਾਸ, ਅੰਗਦ, ਰਾਜਾ ਚਤੁਰ ਭੁਜ, ਪ੍ਰਿਥੂ ਰਾਜ, ਰਾਮ ਰੇਨ, ਖੇਮਾਲ, ਰਤਨ ਠੌਰ, ਸੰਤ ਦਾਸ ਤੇ ਮੁਰਾਰਿ ਦਾਸ (ਪੱਤਰਾ 240-60)। ਅਠਵੇਂ ਸੋਪਾਨ ਵਿਚ ਤੁਲਸੀ ਦਾਸ, ਮਾਨ ਦਾਸ, ਹਰਿਦਾਸ, ਪਰਸ ਰਾਮ, ਕਰਮਾਨੰਦ, ਚਾਰਨ ਕੋਲ, ਅਲਚਾਰਨ, ਨਰਾਯਨ ਦਾਸ, ਗਦਾਧਰ ਭੱਟ, ਰਾਜਾ ਪ੍ਰਿਥੀ ਰਾਜ। ਸੀਥਾ, ਮਥੁਰਾਦਾਸ, ਨਰਤਕ ਨਾਰਾਯਨ ਦਾਸ, ਜੈਤਾਰ ਬਿਦਰ, ਚਤੁਰਜਰਾਨ ਸਵਾਮੀ, ਦੂਵੇ ਤੇ ਰਤਨਾਬਾਈ (ਪੱਤਰਾ 260-288)। ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨੌਵੇਂ ਤੇ ਅੰਤਲੇ ਸੋਪਾਨ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਸੁਰਥ ਸੁ ਧੰਨਾ, ਭੂਮਰ ਭਗਵਾਨ, ਹਰੀ ਦਾਸ, ਤੁਲਾਧਰ, ਗੁਪਾਲ ਦਾਸ, ਕਿਸ਼ਨਦਾਸ, ਖੜਗਸੈਨ, ਗੰਗਾਗੁਪਾਲ, ਕਰਮੇਤੀ ਪ੍ਰੇਮ ਨਿਧਿ, ਬੰਧਕ, ਕੇਵਲ ਰਾਮ, ਆਸ ਕਰਨ, ਪਿੰਗਲਾ, ਗਨਿਕਾ, ਹਰੀਦਾਸ, ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਦਾਸ, ਪ੍ਰਬੋਧ ਨੰਦ, ਸਰਸਵਤੀ, ਗੰਦਾਧਰ ਦਾਸ, ਨਾਰਾਯਣ ਦਾਸ, ਭਗਵਾਨ ਦਾਸ, ਜਗਤ ਨ੍ਰਿਪਤਿ, ਗਿਰਧਰ, ਗਵਾਲ, ਰਾਮਦਾਸ, ਭਗਵੰਤ, ਲਾਲਪਤੀ, ਧ੍ਰੂਭਗਤ ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ (ਪੱਤਰਾ 288-349) ਆਦਿ।

ਸਾਧੂ ਬਿਧੀਦਾਸ ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ ਜ਼ਿਲਾ ਸ਼ੇਖੂਪੁਰਾ ਦੇ ਵਸਨੀਕ ਸਨ।[1] ਭਗਤਿ ਸੁਧਾਸਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇਕੋ ਇਕ ਰਚਨਾ ਹੈ। ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦੀ ਕੋਈ ਹੋਰ ਕਾਪੀ ਅਜ ਤੱਕ ਵੇਖਣ ਸੁਣਨ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਆਈ।

ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਦਾ ਜੀਵਨ-ਚਰਿਤ੍ਰ ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਪੱਤਰਾ 131 ਤੋਂ 137 ਤਕ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਜੋ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਿੱਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਘਟਨਾਵਾਂ ਪੋਥੀ ਪ੍ਰੇਮ ਅੰਬੋਧ ਤੋਂ ਪ੍ਰੇਰਤ ਹੋ ਕੇ ਲਿਖੀਆਂ ਜਾਪਦੀਆਂ ਹਨ।

ਭਗਤਿ ਸੁਧਾਸਰ: (ਕ੍ਰਿਤ ਸਾਧੂ ਬਿਧਿ ਦਾਸ ਉਦਾਸੀ)

131/ੳ.ਅ ਦੋਹਰਾ।। ਬੇਦ ਉਕਤ ਕਰ ਮਨ ਕਰੈ ਸਸਤ੍ਰ ਸੋਂ ਅਵਰੁਧ।।
ਬਾਨੀ ਬਿਮਲ ਸੋ ਬੋਲਹੀ ਸੁਨਿ ਜਨ ਹੋਇ ਪ੍ਰਬੁਧ।।੧।।
ਚੌਪਈ।। ਨੀਰ ਖੀਰ ਤਿਮ ਹੰਸੈ ਭੇਦਾ।। ਸਾਰ ਅਸਾਰ ਜਾਨ ਕਹੈ ਬੇਦਾ।।
ਵਰੰਦ ਆਸਰਮ ਕੇ ਜੇ ਅਭਿਮਾਨੀ।। ਤਿਆਗ ਕਾਨ ਪਟ ਸੇਵੈਂ ਆਨੀ।।੨।।

1. ਇਹ ਸੂਚਨਾ ਸਾਨੂੰ ਸ. ਸ਼ਮਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ ਅਸ਼ੋਕ ਜੀ ਪਾਸੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ ਹੈ।

ਅਬ ਉਤਪਤਿ ਕਹਿ ਹੋ ਰਵਿਦਾਸਾ॥ ਸੁਨਤਿ ਹੋਇ ਮੁਦ ਮੰਗਲ ਬਾਸਾ॥
ਸ੍ਰੀ ਰਾਮਾ ਨੰਦਮਹਾਂ ਗਿਆਨੀ॥ ਤਾਂ ਕੋ ਸਿਖ ਰਹੇ ਸੁਖ ਮਾਨੀ॥
ਚੁਟਕੀ ਬ੍ਰਿਤ ਨਿਤ ਕਰਿ ਲਿਆਵੈ॥ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਘਰ ਤੇ ਭਿਖਯਾ ਪਾਵੈ॥੩॥
ਤਹਾਂ ਅੰਨ ਕੀ ਕਰਤਿ ਰਸੋਈ॥ ਜੇਣ ਗੁਸਾਈ ਹਰਖਤ ਲੋਈ॥
ਅਵਰ ਜੋ ਧਨ ਪੂਜਾ ਕਾ ਆਵੈ॥ ਸੰਤਨ ਕੋ ਜਿਵ ਛਾਰ ਕਰਾਵੈ॥
ਬਨੀਆ ਏਕ ਤਹਾਂ ਹੀ ਰਹੈ॥ ਬ੍ਰਹਮਚਾਰੀ ਜੋ ਨਿਤਪ੍ਰਤਿ ਕਹੈ॥੪॥
ਦੋਹਰਾ॥ ਕੀਜੈ ਅੰਗੀਕਾਰ ਕਛੁ ਹਮਰੇ ਪਾਸੋਂ ਦੇਵ॥
ਬਹੁਤ ਬਾਰ ਐਸੇ ਕਹੀ ਭਾਈ ਸੋ ਅਦਭੁਤ ਏਵ॥੬॥
ਚੌਪਈ॥ ਏਕ ਦਿਵਸ ਵਰਖਾ ਅਤਿ ਵਰਸੈ॥ ਸੀਧਾ ਤਾ ਸੋ ਆਨਯੋ ਸਰਸੈ॥
ਕਰੀ ਰਸੋਈ ਬਟੁ ਨਿਜ ਹਾਥਾ॥ ਜੇਵਨ ਆਏ ਗੁਰ ਸੁਖ ਰਾਸਾ॥੭॥
ਭੋਗ ਲਗਾਇ ਧਯਾਨ ਪ੍ਰਭੁ ਕਰਿਓ॥ ਪ੍ਰਭੁ ਸਰੂਪ ਮੈ ਨਹਿ ਮਨ ਅਰਿਓ॥
ਪੂਛਾ ਸਿਖ ਸਾਚ ਕਹੁ ਆਜੂ॥ ਆਨਾ ਕੈਸੇ ਭਾਂਤਿ ਅਨਾਜੂ॥੮॥
ਹਾਥ ਜੋਰਿ ਤਿਨ ਸਾਚ ਬਖਾਨ॥ ਨਿਤ ਪ੍ਰਤਿ ਬਨੀਆ ਮੋਹਿ ਅਸ ਭਾਨ॥
ਹਮ ਪਰ ਦਯਾ ਕਰੋ ਜਨ ਜਾਨੀ॥ ਏਕ ਦਿਵਸ ਲੇ ਅੰਨ ਮਹਾਨੀ॥੯॥
ਬਰਖਾ ਤੇ ਮੈਂ ਆਨਯੋ ਤਾਂ ਮੈ॥ ਪੂਛੇ ਜਾਇ ਬਹੁਰ ਪੁਨ ਤਾਂ ਮੈਂ॥
ਬੂਝਿਓ ਜਾਇ ਸਾਧ ਤਿਨ ਭਾਖਾ॥ ਨੀਚ ਏਕ ਜਨ ਮੋਹਿ ਕਹਿ ਰਾਖਾ॥੧੦॥
ਦੋਹਰਾ॥ ਦੇਖੋ ਜੋ ਤੁਮ ਸਾਧ ਕੋ ਸੀਧਾ ਦੀਜੈ ਤਾਹਿ॥
ਲੇਖਾ ਹਮ ਸੋ ਲੀਜਿਯੈ ਪ੍ਰੇਮ ਸਹਿਤ ਨਿਰਬਾਹਿ॥੧੧॥
ਚੌਪਈ॥ ਸੋ ਗੁਰ ਪੈ ਬਟੁ ਜਾਇ ਸੁਨਾਈ॥ ਦੀਨੋ ਸ੍ਰਾਪ ਗੁਸਾਇੰ ਰਿਸਾਈ॥
ਤਨ ਤਜਿ ਘਟ ਕੁਲ ਮੈ ਅਵਤਾਰੋ॥ ਯਾਹੀ ਸ੍ਰਾਪ ਲਾਗੈ ਤੋਹਿ ਭਾਰੋ॥੧੨॥
ਗੁਰ ਸ੍ਰਾਪ ਕਰਿ ਅੰਗੀਕਾਰਾ॥ ਤਨੁ ਤਜਿ ਨੀਚ ਅੰਸ ਅਵਤਾਰਾ॥
ਗੁਰ ਕ੍ਰਿਪਾ ਤੇ ਗਿਆਤ ਨ ਗਈ॥ ਸੇਵਾ ਸੰਤ ਸਕਲ ਸੁਖ ਗਈ॥੧੩॥
ਮਾਤਾ ਕੇ ਪੈ ਪੀਵੇ ਨਾਹੀਂ॥ ਜਨ ਮਤ ਨੇਮ ਲਯੋ ਯਹ ਤਾਹੀਂ॥
132/ੳ ਮਾਤਾ ਜਤਨ ਕਰਤ ਬਹੁ ਹਾਰੀ॥ ਨਾ ਥਨ ਲੇ ਮੁਰ ਬਾਤ ਬਿਚਾਰੀ॥੧੪॥
ਨਭ ਬਾਨੀ ਰਾਮਾਨੰਦ ਹੋਈ॥ ਬਡੋ ਡੰਡ ਜਨ ਦੀਨੋ ਤੋਈ॥
ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਰਾ ਕੋ ਕਰਿ ਪ੍ਰਮਾਨ॥ ਆਏ ਬੇਗ ਗੁਰੂ ਤਹਿ ਥਾਨ॥੧੫॥
ਦੋਹਰਾ॥ ਦੁਖਤ ਮਾਤ ਪਿਤ ਤਾਹਿ ਕੇ ਦੇਖਤ ਪੂਰਾ ਢਿਲ ਲਯਾਂਇ॥
ਸ੍ਰਾਮੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਕੀਜਿਯੈ ਬਾਲਕ ਕਛੁ ਉਪਾਇ॥੧੬॥

ਚੌਪਈ।। ਤੁਰਤ ਦੇਖ ਚਰਨੋਦਕ ਦੀਨਾ।। ਛੀਨ ਪਾਪ ਭਏ ਪਾਵਨ ਕੀਨਾ।।
ਦਰਸ਼ਨ ਦੇਖਿ ਸ਼ਾਤਕੋ ਪਾਈ।। ਜਸ ਚਾਤ੍ਰਿਕ ਲੈ ਸ਼ਾਂਤਿ ਅਘਾਈ।।੧੭।।
ਤਾਕੇ ਪਿਤ ਮਾਤਾ ਥੇ ਜੋਈ।। ਸਾਧ ਦਰਸ ਅਘ ਹਤੇ ਭਏ ਸੋਈ।।
ਭੂਲ ਗਈ ਤਾਕੀ ਪ੍ਰਭੁਤਾਈ।। ਜੋ ਨੈਨਨ ਦੇਖੀ ਸੁਤ ਪਾਈ।।੧੮।।
ਬਡੇ ਭਏ ਰਵਿਦਾਸ ਮਹਾਨਾ।। ਹਰਿ ਦਾਸਨ ਸੋ ਹਿਤ ਨਿਤ ਠਾਨਾ।।
ਹਰਿ ਕੋ ਸੰਤ ਮਿਲੇ ਸੁਖ ਪਾਵੈ।। ਪਿਤਾ ਤਾਹਿੰ ਨਹਿ ਬਾਤ ਸੁਹਾਵੈ।।੧੯।।
ਘਰ ਤੇ ਤਾਹਿ ਨਿਕਾਰਾ ਦਿਯੋ।। ਪਿਛਵਾਰੇ ਤਾਕੇ ਗ੍ਰਿਹ ਕਿਯੋ।।
ਦਾਨਾ ਏਕ ਨ ਘਰ ਤੇ ਦੀਨ।। ਤਊ ਭੀ ਰਵਿਦਾਸ ਹਰਖ ਮਨ ਭੀਨ।।੨੦।।
ਦੋਹਰਾ।। ਪਿਤਾ ਜਾਲ ਤੇ ਛੂਟਿਓ ਮਨ ਤੇ ਭਏ ਹਰਖਾਨ।।
ਪਗਦਾਸੀ ਗਾਂਵੇ ਸਦਾ ਪ੍ਰੇਮ ਮਗਨ ਸੁਖ ਮਾਨ।।੨੧।।
ਚੌਪਈ।। ਆਨੈ ਖਾਲ ਬਨਾਵੇ ਪਨੀਆਂ।। ਸੰਤਨ ਕੋ ਪਹਿਰਾਵਤਿ ਘਨੀਆਂ।।
ਬਾਤ ਨ ਕਾਹੂ ਸਾਥ ਪ੍ਰਕਾਸੈ।। ਰਾਤੇ ਰਹੈ ਰਾਮ ਸੁਖ ਰਾਸੈ।।੨੨।।
ਬਹੁਰੋ ਤਾਹਿ ਛਾਨੇ ਹਿਕ ਡਾਰੀ।। ਪ੍ਰਭੁ ਸੇਵਾ ਤਾਂ ਭੀਤਰ ਧਾਰੀ।।
ਆਪ ਰਹੈ ਬਾਹਰ ਮੈਦਾਨਾ।। ਖਾਵੈ ਬਾਂਟ ਵਡੇ ਹਰਖਾਨਾ।।੨੩।।
ਅਰੁ ਬਹੁ ਕਸ਼ਟ ਦੇਹ ਪਰ ਸਹੈ।। ਮੁਖ ਤੇ ਬਾਤ ਨ ਕਾਹੂੰ ਕਹੈ।।
ਤਬ ਹਰਿ ਰੂਪ ਸੰਤ ਕੋ ਧਾਰੀ।। ਆਏ ਤਾਕੇ ਧਾਮ ਮੁਰਾਰੀ।।੨੪।।
ਖਾਨ ਪਾਨ ਬਹੁ ਆਦਰ ਕੀਨੋ।। ਸੇਵੈ ਪ੍ਰੀਤਿ ਸਹਿਤ ਸੁਖ ਲੀਨੋ।।
ਹ੍ਵੈ ਪ੍ਰਸੰਨ ਤਿਨ ਪਾਰਸ ਦੀਯੋ।। ਵਾਂਕੇ ਕਹੇ ਰਾਖ ਜਨ ਲੀਯੋ।।੨੫।।
ਦੋਹਰਾ।। ਮੁਨਿ ਜਨ ਬਚ ਅਸ ਭਾਖਿਯੋ ਪਾਥਰ ਸਰ ਕਾ ਕਾਜ।।
ਰਾਮ ਨਾਮ ਧਨ ਸਾਰ ਹੈ, ਝੂਠੋ ਦਾਮਨ ਸਾਜ।।੨੬।।
132/ਅ ਚੌਪਈ।। ਅਵਰ ਨਾਮ ਨਹਿ ਕਾਮ ਹਮਾਰੇ।। ਤਨ ਮਨ ਯਾਪੈ ਦੇਹੋ ਵਾਰੇ।।
ਰਾਂਬੀ ਹਿਕ ਸੋਨੇ ਕਰਿ ਦਯੋ।। ਯਾਕੋ ਰਾਖੌ ਕ੍ਰਿਪਾ ਮਇਓ।।੨੭।।
ਜਨ ਕਹਾ ਛਾਨ ਮਾਹਿ ਧਰ ਦੇਹੋ।। ਜਬ ਚਾਹੋ ਤਬ ਬਾਕਉ ਲੈਹੋ।।
ਰਾਖਯੋ ਜਾਤ ਰਹੇ ਹਰਿ ਸੰਤ।। ਲੇ ਪ੍ਰਤੀਤ ਭਗਤ ਕੋ ਅੰਤ।।੨੮।।
ਤੇਰੈ ਮਾਸ ਗਏ ਫਿਰਿ ਆਏ।। ਪ੍ਰੀਤ ਯੁਗਤ ਕਹਿ ਬਚਨ ਸੁਨਾਏ।।
ਵਹੈ ਪਾਰਸ ਕੀ ਕੈਸੀ ਰੀਸ।। ਕੰਚਨ ਦੇਹ ਕੇ ਨਾਹਿ ਨ ਮੀਤ।।੨੯।।
ਲੀਜੈ ਹੇਰਿ ਧਰਯੋ ਜਿਠਾਈਂ।। ਨਾ ਜਾਨੈ ਤੁਮ ਰਾਖਯੋ ਨਾਹੀਂ।।
ਨਾ ਹੀ ਹੇਠ ਆਪਨੇ ਲੀਜੈ।। ਹਮਰੋ ਮਨ ਨਹਿੰ ਯਹਿੰ ਪਤੀਜੈ।।੩੦।।

ਦੋਹਰਾ।। ਯਬਾਤੇ ਮੈ ਅਤਿ ਭੀਤ ਹੋ ਅਰਥ ਦੂਖਨ ਕੋ ਮੂਲ।।
ਏ ਸੁਨ ਲੇ ਉਠ ਜਾਤ ਭੇ ਅਵਰ ਕਹੋ ਅਨਕੂਲ।।੩੧।।
ਚੌਪਈ।। ਸੇਵਾ ਕਰੈ ਨਿਤ ਹਰਿ ਕੇਰੀ।। ਦਿਨ ਪ੍ਰਤਿ ਦੇਹ ਅਧਿਕ ਅਨ ਘੇਰੀ।।
ਤਾਕੇ ਹਿਕ ਅਚਰਜ ਲਖ ਪਾਵਾ।। ਮੋਹਰੈ ਪਾਂਚ ਤੰਗ ਦਰਸਾਵਾਂ।।੩੨।।
ਛੂਹੀ ਨ ਤੇ ਅਤਿ ਦੁਖ ਯੁਤ ਭਯੋ।। ਡਰਤ ਕਰਤ ਸੇਵਾ ਸੁਖ ਮਯੋ।।
ਤਬ ਕਿਸ ਕੌ ਹਰਿ ਐਸੇ ਭਾਨੋ।। ਹਾਠ ਛਾਡੋ ਮੇਰੈ ਬਚ ਮਾਨੋ।।੩੩।।
ਯਾਂ ਕੋ ਕੀਜੈ ਅੰਗੀਕਾਰੋ।। ਹਮਰੀ ਉਤ ਠਉਰ ਸਵਾਰੋ।।
ਅਰੁ ਸੰਤਨ ਕਉ ਦੇਹੁ ਖਵਾਈ।। ਯਾ ਮੈ ਤੁਮਰੋ ਕਹਾ ਘਟਾਈ।।੩੪।।
ਪ੍ਰਭ ਆਗਿਆ ਸਿਰ ਪਰ ਜਨ ਮਾਨੀ।। ਕੀਨੋਂ ਸੁਰ ਮੰਦਰ ਸੁਖ ਦਾਨੀ।।
ਤੋਰਨ ਬਿਬਿਧ ਭਾਂਤ ਕੇ ਬਨੇ।। ਪੁਜਾ ਪਤਾਕਾ ਕਵਨ ਜੁ ਗਨੇ।।੩੫।।
ਦੋਹਰਾ।। ਕਰਾ ਵਿਤਾਨ ਛਤਾਨ ਸਭ ਭਗਤਿ ਭਾਵ ਸਰਸਾਨ।।
ਹਰਿ ਜਨ ਲਖਿ ਹਰਖਤ ਭਏ ਵਡਾ ਰੋਗ ਬਿਪ੍ਰਾਨ।।੩੬।।
ਚੌਪਈ।। ਅੰਤਰਜਾਮੀ ਦਿਜਨਨਿ ਪ੍ਰੇਰ।। ਭਗਤ ਪ੍ਰਤਾਪ ਬਡਾਵਨ ਕੇਰ।।
ਲੋਕ ਕਾਨ ਰਵਿਦਾਸ ਵਿਹਾਈ।। ਪ੍ਰੀਤਿ ਰੀਤਿ ਕੀ ਭੇਸ ਰਸਾਈ।।੩੭।।
ਮਿਲਿ ਦਿਜ ਨ੍ਰਿਪ ਪੈ ਜਾਇ ਪੁਕਾਰੇ।। ਅਨੁਚਿਤ ਬਚਨਨ ਮੁਖੋਂ ਉਚਾਰੇ।।
ਵ ਹੈ ਚਮਾਰ ਸਭ ਰੀਤਿ ਬਿਗਾਰੀ।। ਸੇਵਾ ਕਰਤੋ ਉਚ ਮੁਰਾਰੀ।।੩੮।।
ਚਾਰ ਬਰਨ ਕੌ ਕਰਿ ਉਪਹਾਸੀ।। ਨੀਚੋ ਸੇਵ ਕਰੇ ਖਲ ਹਾਸੀ।।
ਰਾਜਾ ਕੋ ਵਡ ਅਵਗੁਨ ਹੋਈ।। ਏ ਅਨੀਤ ਸਭ ਪ੍ਰੰਨਨ ਖੋਈ।।੩੯।।
133/ੳ ਬੇਦ ਸਾਸਤ੍ਰ ਕੇ ਜੇ ਅਧਿਕਾਰੀ।। ਸਿਲਾ ਸੇਵ ਤਾਕੋ ਹੈ ਕਾਰੀ।।
ਸਭ ਕੋ ਭ੍ਰਿਸਟ ਕਰਤ ਖਲ ਏਹੂ।। ਤੋ ਪੈ ਹਮ ਭਾਖਾ ਅਬ ਭੇਊ।।੪੦।।
ਦੋਹਰਾ।। ਜੋ ਨਰੁ ਕਰੈ ਅਨੀਤਿ ਕੋ ਦੰਡ ਦਹੈ ਰਾਜਾਨ।।
ਬੇਦ ਬਿਹਿਤ ਕਰ ਮਨ ਕਰੈ ਜਹੈ-ਸੁ ਲਾਜ ਮਹਾਨ।।੪੧।।
ਚੌਪਈ।। ਦੁਸ਼ਟ ਬਚਨ ਸੁਨ ਨ੍ਰਿਪਤ ਭ੍ਰਮਾਯੋ।। ਤੁਰਤ ਤਬੈ ਰਵਿਦਾਸ ਬੁਲਾਯੋ।।
ਵਾਂ ਰਾਜੇ ਤਾਕੋ ਅਸ ਬੂਝੀ।। ਠਾਕੁਰ ਪੂਜਾ ਕੈ ਤੁਮ ਸੁਜੀ।।੪੨।।
ਚਾਰ ਬਰਨ ਚਾਰੋ ਅਸ ਕਰਮਾ।। ਬੇਦ ਕਹੈ ਸਭ ਜੈ ਜੈ ਧਰਮਾ।।
ਅੰਤਰਜਾਤ ਅਵਰ ਗਾਵਾਰਾ।। ਇਨ ਕੋ ਨਹਿ ਭਾਖਯੋ ਅਧਿਕਾਰਾ।।੪੩।।
ਤਾਂ ਤੇ ਤੁਮ ਜੋ ਕਰੀ ਅਨੀਤਾ।। ਦੇਵੇ ਦੰਡ ਨਿਵਾਜਿਸ ਰੀਤਾ।।
ਸਤਿ ਬਚਨ ਰਵਿਦਾਸ ਉਚਾਰਾ।। ਦੰਡ ਜੋਗ ਹਮ ਹੈ ਬ੍ਰਤ ਧਾਰਾ।।੪੪।।

ਦੀਜੈ ਦੰਡ ਨਯਾਯ ਅਨੁਸਾਰੀ॥ ਬਚਨ ਸੁਨੋ ਹਮਰੇ ਸੁਤ ਧਾਰੀ॥
ਭਗਤ ਕਹੀ ਸਭ ਕੋ ਅਧਿਕਾਰਾ॥ ਇਸਤ੍ਰੀ ਅੰਤਜ ਜਾਤ ਗਵਾਰਾ॥੪੫॥
ਦੋਹਰਾ॥ ਜੀਉ ਪਿੰਡ ਜਹਿ ਹਰਿ ਦਿਯੋ ਖਾਨ ਪਾਨ ਪਹਿਰਾਨ॥
ਸੁਖ ਅਖਲ ਦਾਤਾ ਪ੍ਰਭੂ ਪਾਪਰ ਭੂ ਲੇ ਆਨ॥੪੬॥
ਚੌਪਈ॥ ਜੋ ਪ੍ਰਭ ਹੈ ਸਭ ਕੇ ਸੁਖ ਦਾਤਾ॥ ਬਿਧ ਬਿਦਤ ਅੰਤਰ ਕੇ ਗਯਾਤਾ॥
ਅਰ ਜੀਵਨ ਕੇ ਭਾਵ ਗਿਰਾਈ॥ ਤੋ ਅਧਿਕਾਰ ਹਮਾਰੋ ਆਹੀ॥੪੭॥
ਉੱਤਮ ਬਰਨ ਕਰੇ ਕਰਤਾਰ॥ ਨੀਚਨ ਕਰਤਾ ਅਵਰੈ ਧਾਰ॥
ਪਾਂਚ ਭੂਤ ਉਤਮ ਦ੍ਰਿਤ ਦੇਹ॥ ਨੀਚਨ ਕੇ ਕੀਨੈ ਵੈ ਤੇਹ॥੪੮॥
ਉਤਮ ਮਾਰਗ ਜੋ ਨਹੀ ਆਏ॥ ਨੀਚ ਜੋ ਅਵਰ ਵਾਟ ਵੈ ਆਏ॥
ਯਹੈ ਭੇਦ ਨਹਿ ਦੇਤਿ ਦਿਖਾਈ॥ ਕਿਉ ਅਧਿਕਾਰ ਹਮਾਰੋ ਨਾਹੀ॥੪੯॥
ਪ੍ਰਭੁ ਕੀ ਭਗਤਿ ਸਭਨ ਅਧਿਕਾਰ॥ ਬੇਦਨ ਏਹੀ ਪ੍ਰਗਟ ਉਚਾਰ॥
ਸਾਲਗਰਾਮ ਪੂਜਤ ਹੈ ਜੇਤਾ॥ ਭਾਵ ਰਹਿਤ ਜਾਨੋ ਤੁਮ ਤੇਤਾ॥੫੦॥
ਦੋਹਰਾ॥ ਪ੍ਰੇਮ ਇਨੋਂ ਕੇ ਦੇਖਿਯੇ ਆਪਨ ਤੁਮ ਕਰ ਜਾਹ॥
ਆਨੈ ਸਾਲਗ੍ਰਾਮ ਕੋ ਬਾਹੈ ਗੰਗਾ ਮਾਹਿ॥੫੧॥
ਚੌਪਈ॥ ਭਲੀ ਬਾਤ ਰਾਜੇ ਇਹ ਮਾਨੀ॥ ਅੰਤਰ ਪ੍ਰੇਰਕ ਪ੍ਰਭੁ ਸੁਖ ਦਾਨੀ॥
ਭੂਪਤ ਸਭ ਕਉ ਕਹਯੋ ਸੁਨਾਏ॥ ਨਿਜ ਨਿਜ ਆਨੋ ਬੇਗ ਗੁਸਾਏ॥੫੨॥
ਆਨੇ ਤੇ ਨ੍ਰਿਪ ਗੰਗਾ ਡਾਰੇ॥ ਗਏ ਗਰਕੈ ਕਹੂ ਲਖਤ ਨ ਪਾਰੇ॥
ਤਬ ਰਵਿਦਾਸੈ ਬੈਨ ਬਖਾਨੋ॥ ਨ੍ਰਿਪ ਏ ਤੁਮ ਪਾਥਰ ਸਭ ਜਾਨੋ॥੫੩॥
133/ਅ ਕੇ ਇਨ ਮੈ ਨਹਿ ਪ੍ਰੇਮ ਬਿਬੇਕੂ॥ ਮਗਨ ਭਏ ਜਲ ਮੈ ਕਰਿ ਟੇਕੂ॥
ਅਬ ਤੁਮ ਹੈ ਹੋ ਹਮਰੇ ਸੁਆਮੀ॥ ਪ੍ਰੇਮ ਕ੍ਰਿਤਗ ਸੋ ਅੰਤਰਜਾਮੀ॥੫੪॥
ਜਾਤਿ ਬਰਨ ਆਸ੍ਰਮ ਕੇ ਭੇਦ॥ ਤਾ ਮੈ ਨਹੀ ਪਾਇਅਤ ਖੇਦ॥
ਅਰ ਜਾਕੋ ਅਧਿਕਾਰੀ ਜਾਨੈ॥ ਪ੍ਰੇਮ ਪਾਸ ਬਾਂਧਯੋ ਸਦ ਮਾਨੈ॥੫੫॥
ਦੋਹਰਾ॥ ਅਸ ਕਹਿ ਠਾਕਰ ਹਾਥ ਲੇ ਕੀਜੈ ਧਰ ਨਿਯਾਉ॥
ਗੰਗਾ ਮਾਂ ਏ ਬਾਹਿ ਦਏ ਤੁਰਤ ਲਏ ਲਖ ਕਾਉ॥੫੬॥
ਨੀਲ ਕਮਲ ਜਨ ਜਲ ਮੈ ਤਰੈ॥ ਦੇਖ ਦੁਸਟ ਸਕਲ ਨਰ ਮਰੈ॥
ਮੁਖ ਕੀ ਆਸਾ ਸਭਨ ਕੀ ਗਈ॥ ਮਨੋ ਮ੍ਰਿਤ ਦਿਖਾਈ ਦਈ॥੫੭॥
ਸੰਤ ਕਹਯੋ ਤਬ ਸੁਨੋ ਮਹੀਸਾ॥ ਦੇਖੋ ਠਾਕੁਰ ਯਾਕੇ ਈਸਾ॥
ਭਗਤਨ ਪ੍ਰੇਮ ਮਾਹਿ ਬੂਡ ਗਏ॥ ਤਾਂ ਤੇ ਨਾਹਿ ਦਿਖਾਈ ਦਏ॥੫੮॥

ਅਬ ਨਿਜ ਨਿਜ ਠਾਕੁਰ ਰਹਿ ਲਾਵੇ॥ ਭਗਤ ਮਾਨ ਸੁਠ ਪੂਜ ਕਰਾਵੇ॥
ਕਾਹਿ ਪਸਾਰੇ ਜਾਹਿ ਨ ਆਈ॥ ਤਾ ਕੋ ਦੰਡ ਕਰੋ ਤੁਮ ਰਾਈ॥੫੯॥
ਕਹਯੋ ਮਹੇਸ ਸੁਨੋ ਦਿਜ ਰਾਈ॥ ਠਾਕੁਰ ਅਪਨੇ ਲੇਹੁ ਬੁਲਾਈ॥
ਸਭ ਹੀ ਦਿਜ ਤੇ ਰਹੇ ਪੁਕਾਰੇ॥ ਕੈਸੇ ਆਵੈ ਡੂਬੇ ਬਾਰੇ॥੬੦॥
ਦੋਹਰਾ॥ ਭਗਤ ਪ੍ਰੇਮ ਹੋਤੀ ਇਨੇ ਤਉ ਏ ਬੂਡਤ ਕਾਇ॥
ਪਾਥਰ ਜਾਨਤ ਜੜ ਸਭੈ ਹਰਿ ਪ੍ਰੀਤ ਨਾਹਿ ਭਾਇ॥੬੧॥
ਚੌਪਈ॥ ਤਬ ਰਵਿਦਾਸ ਕਹਯੋ ਕਰ ਜੋਰੇ॥ ਆਵੋ ਨਾਥ ਸਵਾਮੀ ਮੋਰੇ॥
ਜਗ ਜੁਗ ਪੈਜ ਰਖਤ ਜਨ ਕੇਰੀ॥ ਭਗਤ ਹੇਤ ਲੀਲਾ ਪ੍ਰਭ ਤੇਰੀ॥੬੨॥
ਦਉਰਤ ਆਏ ਤਬ ਘਨ ਸੁਆਮਾ॥ ਪੂਜ ਚੰਡਿਕਾ ਅਤਿ ਅਭਿਰਾਮਾ॥
ਲਏ ਉਠਾਇ ਸੋ ਜਨ ਰਵਿਦਾਸਾ॥ ਪੂਜੇ ਪ੍ਰੇਮ ਲਾਇ ਸੁਖ ਰਾਸਾ॥੬੩॥
ਦਿਜ ਖਿਸਾਏ ਨਹਿ ਮੂੰਡ ਉਠਾਏ॥ ਜਾਤਿ ਬਰਨ ਅਭਿਮਾਨ ਬਿਤਾਏ॥
ਰਾਜ ਸਭਾ ਮਹਿ ਵਡ ਅਪਮਾਨਾ॥ ਯਾਤੇ ਦੁਖਤ ਭਏ ਤਿਨ ਪ੍ਰਾਨਾ॥੬੪॥
ਤਬ ਰਵਿਦਾਸ ਕਿਯੋ ਅਸ ਆਸਨ॥ ਦਿਜ ਵਰ ਵਡ ਤੁਮ ਜਗਕੇ ਸ਼ਾਸਨ॥
ਹਮ ਤੁਮਰੇ ਹੈਂ ਪਾਇ ਨ ਸੇਵਾ॥ ਸਰਵਰ ਕਰੀ ਬਖਸੀਏ ਦੇਵਾ॥੬੫॥
134/ੳ ਅਰ ਰਾਜਾ ਪੈ ਮਾਨ ਦਿਵਾਏ॥ ਤਬ ਤੇ ਨਿਜ ਨਿਜ ਧਾਮ ਸਿਧਾਏ॥
ਯਹੈ ਸੰਤਨ ਕੋ ਪ੍ਰਹਿ ਉਪਕਾਰਾ॥ ਬੁਰੋ ਕਰੈ ਤਾਹੂ ਸੁਖ ਸਾਰਾ॥੬੬॥
ਇਤਿ ਸ੍ਰੀ ਭਗਤ ਸੁਧਾਸਰੇ ਕ੍ਰਿਤੀ ਸੁਪਾਨੇ ਨਾਲ ਕ੍ਰਿਤਿਓ ਅਧਿਆਇ।੩॥
ਦੋਹਰਾ॥ ਅਵਰ ਕਹੋ ਇਤਿਹਾਸ ਕੋ ਭਗਤਨ ਜਸ ਸੁਖ ਦਾਨਿ॥
ਸੁਨਤ ਭਗਤ ਸੋ ਬਾਢ ਹੈ ਅਰ ਹੋਵਤ ਆਪ ਦਾਨਿ॥੧॥
ਚੌਪਈ॥ ਭਗਤ ਜਗਤ ਜਗ ਭਏ ਚਮਰੇਟਾ॥ ਬਸੈ ਬਨਾਰਸ ਪ੍ਰੇਮ ਅਮੇਟਾ॥
ਹਰੀ ਦਵਾਰ ਜਾਤ੍ਰੀ ਮਿਲਿ ਆਏ॥ ਤਿਨ ਦਰਸਨ ਜਨ ਕੇਰੇ ਪਾਏ॥੨॥
ਤਿਨ ਕਉ ਪੂਛਾ ਲਖਿ ਰਵਿਦਾਸਾ॥ ਜਾਹੁ ਕਹਾਂ ਤੁਮਹੀ ਸੁਖ ਰਾਸਾ॥
ਬ੍ਰਹਮ ਕੁੰਡ ਗੰਗਾ ਇਸਨਾਨਾ॥ ਨ੍ਹਾਵਨ ਚਲੇ ਤਹਾਂ ਹਮ ਜਾਨਾ॥੩॥
ਤਬ ਰਵਿਦਾਸ ਬਚਨ ਅਸ ਭਾਖੇ॥ ਕੀਜੈ ਕਾਜ ਹਠੀ ਮਨ ਰਾਖੇ॥
ਏਕ ਛਿਦਾਮ ਹਾਮਾਰਾ ਲੀਜੈ॥ ਭੇਟਾ ਗੰਗਾ ਕੀ ਵਹਿ ਕੀਜੈ॥੪॥
ਹਮਰੋ ਨਾਮ ਸੁਨਾਵੇ ਤਾਹੀ॥ ਹਾਥ ਕਾਢਿ ਲਵੇਗੀ ਵਾਹੀਂ॥
ਜੇਕਰ ਹਾਥ ਨ ਲੇਹਿ ਪਸਾਰੀ॥ ਨਹਿ ਦੀਜੈ ਤੁਮ ਐਸੇ ਡਾਰੀ॥੫॥
ਦੋਹਰਾ॥ ਲੇ ਛਿਦਾਮ ਜਾਤੇ ਰਹੇ ਮਿਲਿ ਜਾਤ੍ਰੀ ਸਮੁਦਾਇ॥

ਬਹੁਤੇ ਗੰਗਾ ਭੇਟ ਪਰ ਦੇਖਤਿ ਮਨ ਹਰਖਾਇ॥੬॥
ਚੌਪਈ॥ ਲਾਗੋ ਪੁਰਬ ਅਭੀਚ ਮਹਾਨੇ॥ ਜਨ ਸਮੁਦਾਇ ਦੇਖ ਹਰਖਾਨੇ॥
ਤਾਹਿ ਸਮੇ ਵਿਹ ਜਾਤ੍ਰੀ ਆਵਾ॥ ਸਭ ਕੋ ਕਹੈ ਅਸ ਬੋਲ ਸੁਨਾਵਾ॥੭॥
ਇਕ ਜਨ ਕੀ ਮੋਹਿ ਦਮਰੀ ਧਰੀ॥ ਭੇਟ ਕਰੌਂ ਅਬ ਵਹੈ ਸੁਰਸਰੀ॥
ਹੇ ਗੰਗਾ! ਏ ਭੇਟ ਹਮਾਰੀ॥ ਲੀਜੈ ਆਪਨ ਭੁਜਾ ਪਸਾਰੀ॥੮॥
ਬਚ ਸੁਨ ਬਾਹਿ ਮਸਿ ਕਰ ਕਾਢਾ॥ ਧਰਾ ਛਿਦਾਮ ਹਥ ਹਿਤ ਬਾਢਾ॥
ਜਨ ਸਮੁਦਾਏ ਦੇਖਿ ਬਿਸਮਾਏ॥ ਐਸੇ ਕਬਹੂੰ ਨਾਹਿ ਲਿਖਾਏ॥੯॥
ਨਿਜ ਕੰਙਣ ਤਿਹ ਜਨ ਕਉ ਦਯੋ॥ ਏ ਭੇਟਾ ਮੈ ਤੁਮਰੀ ਕਹਯੋ॥
ਬਾਤ ਭਗਤ ਕਉ ਕਹੋ ਉਚਾਰੀ॥ ਵਾਂ ਕੇ ਧਿਆਨ ਕਰੋ ਨਿਜਵਾਰੀ॥੧੦॥
ਦੋਹਰਾ॥ ਲੇ ਕੰਙਨ ਅਤਿ ਹਰਖ ਯੁਤ ਦੇਖਤ ਸਭ ਬਿਸਮਾਦ॥
ਐਸੇ ਨਹਿ ਕਬਹੂੰ ਭਯੋ ਗੰਗਾ ਕੇ ਪ੍ਰਸਾਦਿ॥੧੧॥
ਚੌਪਈ॥ ਚਲ ਧਾਏ ਜਨ ਹਰਖਤ ਭਯੋ॥ ਆਯੋ ਧਾਮ ਮਹਾ ਸੁਖ ਛਯੋ॥
134/ਅ ਨਿਜ ਤ੍ਰਿਯ ਮਿਲਿ ਵਹ ਰਾਖਯੋ ਲੋਪੀ॥ ਜਨ ਤੇ ਭਾਂਤ ਬਾਤ ਬਹੁ ਗੋਪੀ॥੧੨॥
ਪ੍ਰਭ ਜਨ ਬਾਤ ਸਕਲ ਸੋ ਜਾਨੀ॥ ਮੁਖ ਤੇ ਕਾਹੂੰ ਨਾਹਿ-ਬਖਾਨੀ॥
ਤਾਕੀ ਤ੍ਰਿਯਾ ਇਹ ਬਾਤ ਉਚਾਰੀ॥ ਯਾਹਿ ਗਾਡ ਕਤ ਕਰੋ ਦੁਖਾਰੀ॥੧੩॥
ਵੇਚਿ ਯਾਹਿ ਜਾ ਆਨੋ ਮੋਲੈ॥ ਖਾਵੈਂ ਭੋਗੈਂ ਕਰੈ ਕਲੋਲੈ॥
ਤ੍ਰਿਯਾ ਬਾਤ ਮਨਯੋ ਗਯੋ ਬਜਾਰੈ॥ ਲੇਵੇ ਦਾਮ ਨ ਯਾਕੇ ਸਾਰੈ॥੧੪॥
ਜਬੈ ਛੋਰ ਤਿਨ ਜਾਇ ਦਿਖਾਵਾ॥ ਲਖ ਸਰਾਫ ਬਿਸਮੈ ਸੋ ਪਾਵਾ॥
ਐਸਾ ਕਹੂ ਨ ਆਗੇ ਦੇਖਾ॥ ਯਾ ਮੈ ਜਟਤਰ ਭਈ ਬਿਸੇਖਾ॥੧੫॥
ਦੋਹਰਾ॥ ਤਬ ਕੁਟਵਾਰੈ ਸੁਧ ਦਈ ਵਾਂਕੇ ਹਾਟ ਵਿਕਾਇ॥
ਭੂਖਨ ਕੰਕਨ ਹਾਥ ਕੋ ਵੇਚਤਿ ਜਨ ਹਿਕ ਆਇ॥੧੬॥
ਚੌਪਈ॥ ਹਮ ਸਭ ਦੇਖਤ ਰਹ ਲੋਭਾਨੇ॥ ਘਟਤ ਘਟਤ ਨਹਿ ਸਕ ਪਹਿਚਾਨੈ॥
ਲੇ ਗਏ ਰਾਜਾ ਪੈ ਤਬ ਬੂਝਾ॥ ਤੁਮ ਕੋ ਕੰਕਨ ਕਹਾ ਤੇ ਸੂਝਾ॥੧੭॥
ਤਬ ਤਿਨ ਭਾਖਯੋ ਗੰਗਾ ਦੀਨਾ॥ ਮੈ ਤੋ ਨਾਹਿ ਕਹੂੰ ਤੇ ਛੀਨਾ॥
ਕਿਹ ਬਿਧਿ ਮੋ ਪ੍ਰਤਿ ਕਹੌਂ ਸਤ ਭਾਈ॥ ਪੁਨਿ ਤਾ ਸਭ ਭਾਖਿ ਸੁਨਾਈ॥੧੮॥
ਹਰੀ ਦ੍ਵਾਰ ਕਉ ਹਮ ਥੇ ਚਲੇ॥ ਰਵਿਦਾਸੈ ਕੋ ਹਮ ਤਬ ਮਿਲੇ॥
ਏਕ ਛਿਦਾਮ ਤਬੇ ਮੋਹਿ ਦੀਨੋ॥ ਕਰੋ ਗੰਗਾ ਕੀ ਭੇਟ ਪ੍ਰਬੀਨੋ॥੧੯॥
ਹਾਥ ਪਸਾਰ ਸੁਰਸਰੀ ਲਯੋ॥ ਏ ਕੰਕਨ ਉਨ ਮੋਕਉ ਦਯੋ॥

ਸੋ ਤੁਮ ਨਿਜ ਨੈਨਨਿ ਲਖ ਪਾਯੋ॥ ਜੋ ਇਥਿ ਉਤ ਸਭ ਸੁਨਾਯੋ॥੨੦॥
ਦੋਹਰਾ॥ ਰਾਜਾ ਮੁਖ ਤੇ ਤਬ ਕਹੀ ਆਨੋ ਜਾ ਰਵਿਦਾਸ॥
ਸਾਚ ਝੂਠ ਨਿਰਨੇ ਕਰੇ ਸੁਨ ਜਨ ਅਚਰਜ ਹਾਸ॥੨੧॥
ਚੌਪਈ॥ ਤਬ ਨ੍ਰਿਪ ਮੈ ਕੋ ਲੈ ਆਏ॥ ਪੂਛਾ ਰਾਜਨ ਕਹਿਓ ਸੁਨਾਏ॥
ਪੁਨਿ ਰਵਿਦਾਸ ਬੋਲ ਸੁਰ ਗ੍ਰਿਆਨਾ॥ ਯਹ ਤੋ ਨਯਾਉ ਸਗਮ ਰਾਜਾਨਾ॥੨੨॥
ਗੰਗਾ ਬਾਰ ਲੇ ਬਰਤਨ ਧਾਰੋ॥ ਤਾ ਮੈ ਕੰਕਨ ਕੋ ਲੇ ਡਾਰੋ॥
ਬਸਤ੍ਰ ਢਾਪਿ ਬੇਨਤੀ ਕਰੋ॥ ਸੁਰਸਰੀ ਯਾ ਸੰਗ ਦੂਸਰ ਧਰੋ॥੨੩॥
ਜੋ ਗੰਗਾ ਯਾਕਉ ਹੇ ਦੀਨਾ॥ ਦੂਸਰ ਦੇਤ ਨ ਕਰ ਹੈ ਹੀਨਾ॥
ਯਹੀ ਨ੍ਰਿਪਤਿ ਤਬ ਤੁਰਤੈ ਕਰਯੋ॥ ਕੰਕਨ ਬੀਉਂ ਤਾਹਿ ਮਧ ਧਰਯੋ॥੨੪॥
ਦੇਖ ਚਰਿਤ ਬਿਸਮੇ ਭਏ ਰਾਜਾ॥ ਪੂਰਨ ਭਗਤਿ ਸੇ ਪ੍ਰਭੈ ਨਿਵਾਜਾ॥
ਨ੍ਰਿਪ ਅਰੁ ਪੂਜਾ ਬੰਦਨ ਠਾਨੀ॥ ਨਿਪਟ ਜਰਤ ਭਰੇ ਜੋ ਅਭਿਮਾਨੀ॥੨੫॥
ਦੋਹਰਾ॥ ਭਗਤਿ ਪ੍ਰਭਾਉ ਅਪਾਰ ਵਡ ਪਸਰਾ ਕੋਣੇ ਚਾਰ॥
135/ੳ ਜਿਉ ਮੋਲੇ ਲੂਗਾ ਬਿਖੇ ਲਾਲ ਅਮਲੋਕ ਧਾਰ॥੨੬॥
ਚੌਪਈ॥ ਦੋਨੋ ਕੰਕਨ ਵਾ ਜਨ ਦਏ॥ ਭਗਤ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦੇਖ ਬਿਸਮਏ॥
ਜੋ ਪ੍ਰਤਿ ਕੂਲ ਰਹੇ ਅਤਿ ਮੰਦਾ॥ ਤੇ ਅਨਕੂਲ ਭਏ ਰਤ ਦੁੰਦਾ॥੨੭॥
ਬਢਯੋ ਪ੍ਰਭਾਵ ਜਗਤ ਮੇ ਆਛੋ॥ ਬਾਲ ਕਵੀ ਕੋ ਹੋਵਤ ਜਾਸੋ॥
ਗਢ ਚਿਤਉਰ ਮੈ ਰਹੋ ਇਕ ਰਾਨੀ॥ ਤਾ ਕੋ ਝਾਲੀ ਕਹਿਤ ਬਖਾਨੀ॥੨੮॥
ਕਛੁਕ ਪ੍ਰੇਮ ਅੰਦਰ ਮਨ ਮਾਨਾ॥ ਨਾਮ ਬਿਨਾ ਖਾਲੀ ਤਿਹ ਕਾਨਾ॥
ਸਤਿਗੁਰ ਬਿਨਾ ਨ ਪਾਵੈ ਕੋਈ॥ ਕੋਟਿ ਉਪਾਇ ਕਰੈ ਜਨ ਜੋਈ॥੨੯॥
ਰਾਨੀ ਜਨ ਕੋ ਜਸ ਸੁਨਿ ਪਾਯੋ॥ ਜਿਗਿਆਸਾ ਲੇਵੌਂ ਮਨ ਭਾਯੋ॥
ਆਏ ਬੇਗ ਭਗਤ ਕੇ ਪਾਸਾ॥ ਸਿਖ ਭਈ ਲੀਨੀ ਜਿਗਿਆਸਾ॥੩੦॥
ਦੋਹਰਾ॥ ਸੰਗ ਬਿਪ੍ਰ ਤਾ ਕੇ ਹੁਤੇ ਜਰੇ ਛਿਪ੍ਰ ਤਿਨ ਗਾਤ॥
ਮਤ ਮਾਰੇ ਨ੍ਰਿਪ ਪੈ ਗਏ ਡੂਬੀ ਹਮਰੀ ਜਾਤ ॥੩੧॥
ਚੌਪਈ॥ ਜੋ ਚਮਾਰ ਜਗ ਦੀਖਯਾ ਦੇਹੀ॥ ਬਿਪ੍ਰ ਬਸ ਧਿਕ ਜੋ ਜਨ ਸੇਈ॥
ਨ੍ਰਿਪ ਪੈ ਜਾਇ ਕਰੀ ਫ਼ਰਿਆਦਾ॥ ਵਾਹਿ ਨੀਚ ਖੋਈ ਮਿਰਜਾਦਾ॥੩੨॥
ਰਾਨੀ ਕੋ ਗੁਰ ਦੀਖਯਾ ਦੀਨੀ॥ ਯਾਹਿ ਅਨੀਤਿ ਤਾਂ ਕੇ ਛਡ ਕੀਨੀ॥
ਰਵਿਦਾਸੈ ਤਬ ਬੋਲ ਮਹੀਸਾ॥ ਬੈਠਾਵੈ ਆਦਰ ਯੁਤ ਰੀਸਾ॥੩੩॥
ਬਿਪ੍ਰਨ ਕੋ ਬਚ ਤਾਂਹਿ ਸੁਨਾਯੋ॥ ਜਨ ਬੋਲੋ ਇਨ ਸਚ ਬਤਾਯੋ॥

ਭਗਤਿ ਪ੍ਰਭੂ ਕੀ ਦਿਜ ਅਧਿਕਾਰੀ॥ ਹਮ ਕੋ ਨਾਹਿ ਨ ਨੀਚ ਬਿਕਾਰੀ॥੩੪॥
ਜਿਗਿਆਸਾ ਇਨਕੀ ਜਗ ਧਾਰਾ॥ ਤਉ ਸ਼ਹ ਨਯਾਉ ਕਰੋ ਕਰਤਾਰਾ॥
ਨਿਜ ਨਾਥਨ ਕਉ ਏਉ ਬੁਲਾਵੈ॥ ਹਮ ਕੋ ਹੋਇ ਸੁ ਹਮ ਮੈ ਪਾਵੈ॥੩੫॥
ਦੋਹਰਾ॥ ਨ੍ਰਿਪ ਆਗਿਆ ਪਢਿ ਬੇਦ ਸੁਨਿ ਕਹੇ ਹਾਰ ਹਿਯਮਾਰ॥
ਪ੍ਰੇਮ ਬਿਨਾ ਪ੍ਰਗਟੇ ਕਹਾਂ ਜਿਮ ਹਾਥਨ ਬਿਨ ਤਾਰ॥੩੬॥
ਚੌਪਈ॥ ਪਢਿਹਾਰੇ ਨਹਿ ਸਵਾਮੀ ਆਏ॥ ਪ੍ਰੇਮ ਬਿਨਾ ਕਿਨਹੂ ਪ੍ਰਭ ਪਾਏ॥
ਜਨ ਰਵਿਦਾਸ ਤਾਰ ਹਿਯ ਜਾਨੇ॥ ਤਬ ਕਉਤਕ ਏਹ ਕੀਨੋ ਭਾਨੇ॥੩੭॥
ਹੇ ਅਨਾਥ! ਤੁਮ ਸਭ ਕੇ ਨਾਥਾ॥ ਪਾਵਨ ਪਤਿਤ ਬੇਦਿ ਭਨ ਗਾਥਾ॥
ਦੀਨ ਬੰਧ ਦੀਨਨ ਹਿਤਕਾਰੀ॥ ਜੁਗ ਜੁਗ ਭਗਤਨ ਪੈਜ ਸਵਾਰੀ॥੩੮॥
ਦੀਜੈ ਦਰਸਨ ਕੀਜੈ ਨ ਢੀਲਾ॥ ਨਾਮ ਸਫਲ ਕੀਜੈ ਹਰ ਸੀਲਾ॥
135/ਅ ਜਨ ਬਚ ਸੁਨ ਪ੍ਰਗਟੇ ਸੁਰਿ ਰਾਜਾ॥ ਐਕ ਸਿੰਘਾਸਨ ਆਇ ਬਿਰਾਜਾ॥੩੯॥
ਭਗਤ ਪ੍ਰਤਾਪ ਦੇਖਿ ਜਰ ਗਏ॥ ਅਤਿ ਖਿਸਾਇ ਰਾਜੇ ਝਿੜਕਏ॥
ਤੇ ਉਠ ਗਏ ਆਪਨੇ ਧਾਮਨ॥ ਝਾਲੀ ਪਾਵਾ ਸੁਖ ਮਹਾ ਮਨ॥੪੦॥
ਦੋਹਰਾ॥ ਤਬ ਰਾਨੀ ਨਿਜ ਘਰ ਗਈ ਕੀਨੋ ਤਿਨ ਜਗ ਰਾਜ॥
ਬੋਲ ਪਠਾਵਾ ਭਗਤ ਰਖੋ ਬਿਰਦ ਕੀ ਲਾਜ॥੪੧॥
ਚੌਪਈ॥ ਜਨ ਰਵਿਦਾਸ ਤਾਹਿ ਪਗ ਵਾਰੇ॥ ਬਾਣੀ ਲਖ ਮਨ ਘਟ ਬਹੁ ਵਾਰੇ॥
ਬਿਪ੍ਰ ਸੁਨਤ ਸਕਲੇ ਮਨ ਦਾਧੇ॥ ਜਨ ਤਿਨ ਲਾਗੀ ਮਹਾ ਬਿਆਧੇ॥੪੨॥
ਸੀਧਾ ਦੀਜੈ ਇਨਕੋ ਬਾਈ॥ ਭਿੰਨ ਭੋਜ ਕਰ ਹੈਂ ਇਹ ਜਾਈ॥
ਜਗ ਵਹ ਸਿਧ ਭੋਜ ਜਗ ਭਯੋ॥ ਬੈਠੀ ਪਾਂਤ ਅਖਿਲ ਸਿਮਟਯੋ॥੪੩॥
ਦੇਖਤ ਦਿਜ ਅਚਰਜ ਹਿਕ ਖੇਲਾ॥ ਦ੍ਵੈ ਦ੍ਵੈ ਮਧ ਰਵਿਦਾਸ ਸੁ ਭੇਲਾ॥
ਤਬੈ ਆਖ ਸਭ ਕੀ ਖੁਲ ਗਈ॥ਅਸ ਕਉਤਕ ਦਿਖਲਾਯੋ ਦਈ॥੪੪॥
ਲਾਖਨ ਲਾਖ ਸਿਖ ਦਿਜ ਹੋਏ॥ ਪ੍ਰਭ ਕੇ ਖੇਲ ਸਕਤ ਕੋ ਗੋਏ॥
ਰਾਨੀ ਸਹਿਤ ਰਹੇ ਪਗਆਨੀ॥ ਸਭ ਕੇ ਮਨ ਕੀ ਮਿਟੀ ਗਿਲਾਨੀ॥੪੫॥
ਦੋਹਰਾ॥ ਦਿਜਨ ਕਹਯੋ ਗੁਰ ਸ੍ਵਾਮਿ ਜੀ ਕੀਜੈ ਸੰਕਾ ਦੂਰ॥
ਪੂਰਨ ਹੋ ਸਰਬਗ ਤੁਮ ਜਨਮ ਕਸ ਊਰ॥੪੬॥
ਚੌਪਈ॥ ਸਿਖਨ ਬਾਕ ਸੁਨੇ ਰਵਿਦਾਸਾ॥ ਬੋਲੇ ਬਚਨ ਕਰਨ ਸੁਖ ਰਾਸਾ॥
ਕੀਨ ਅਵਗਯਾ ਗੁਰ ਕੀ ਭਾਰੀ॥ ਅਧਮ ਜਨਮ ਪਾਯੋ ਏ ਵਾਰੀ॥੪੭॥
ਤਾਂ ਏ ਕ੍ਰਿਪਾ ਜਨ ਮਨ ਬਹੁ ਗਯਾਤਾ॥ ਬਿਪ੍ਰ ਹੋਤ ਆਯੋ ਭਵ ਸਾਤਾ॥

ਤੁਚਾ ਉਤਾਰੀ ਵਾਰ ਦਿਖਾਈ॥ ਰਾਂਧੇ ਸੂਰਨ ਮਾਈ ਸੁਖਦਾਈ॥੪੮॥
ਬਢਾ ਪ੍ਰਤਾਪ ਤੇਜ ਤਿਨ ਭਾਰਾ॥ ਹੋਏ ਸੁਖ ਅਨੇਕ ਪ੍ਰਕਾਰਾ॥
ਮੁਨਿ ਨਿਜ ਅਸਥਲ ਆਇ ਬਰਾਜੇ॥ ਨਿਮ੍ਰ ਭਏ ਜੇ ਬਡ ਤਲ ਰਾਜੇ॥੪੯॥
ਰਾਜਾ ਹਿਕ ਦਿਸ ਦਖਨ ਕੇਰਾ॥ ਜਨ ਕਾ ਸੁਨਾ ਪ੍ਰਤਾਪ ਘਨੇਰਾ॥
ਜਿਗਿਆਸਾ ਇਛਾ ਮਨ ਧਾਰੇ॥ ਆਯੋ ਕਾਸੀਂ ਪੁਰੀ ਮਝਾਰੇ॥੫੦॥
ਦੋਹਰਾ॥ ਪੂਛਾ ਲੋਕਨ ਧਾਮ ਤਹਿ ਜਨ ਕਉ ਦੇਖਯੋ ਜਾਇ॥
ਕੁਲ ਕੋ ਕਰਮਨ ਕਰਤ ਹੈ ਰੰਗੇ ਖਾਲ ਬਨਾਇ॥੫੧॥
ਚੌਪਈ॥ ਜਾਇ ਡੰਡਵਤ ਤਾਕਉ ਕਾਰੀ॥ ਕੀਜੈ ਕ੍ਰਿਪਾ ਨਾਥ ਜਨ ਵਾਰੀ॥
ਬਡੇ ਭਾਗ ਹਮ ਦਰਸਨ ਪਾਏ॥ ਅਬ ਭਏ ਸੁਫਲਾ ਭਵ ਮੈ ਆਏ॥੫੨॥
136/ੳ ਨਾਥ ਦੇਹੁ ਮੋਕਉ ਜਿਗਿਆਸਾ॥ ਜਾ ਕਰ ਕਾਟੋਂ ਜਗਤ ਕੀ ਫਾਸਾ॥
ਏ ਸੰਸਾਰ ਅਪਾਰ ਨ ਵਾਰ॥ ਜਾ ਮੈ ਡੂਬੇ ਜੀਵ ਅਪਾਰ॥੫੩॥
ਕੀਰਿਤ ਕਲਿਤ ਨਾਥ ਸੁਨਿ ਆਯੋ॥ ਤਾਂ ਤੇ ਬਨ ਹੈ ਅੰਦਰ ਲਾਯੋ॥
ਪਰ ਉਪਕਾਰ ਹੇਤ ਜਨ ਦੇਹਾ॥ ਜਿਉ ਸੁਖਦਾਨ ਸਭਨ ਕੋ ਮੇਹਾ॥੫੪॥
ਸੁਨਿ ਰਵਿਦਾਸ ਸੇ ਆਖ ਬਖਾਨੇ॥ ਹਮ ਜਿਗਿਆਸਾ ਕਉ ਕਿਆ ਜਾਨੈ॥
ਲੇ ਚਰਨਾਮਤ ਜੋ ਤਵ ਚਹੇ॥ ਅਵਰ ਬਸਤ ਨ ਕੋਈ ਪਹੈ॥੫੫॥
ਦੋਹਰਾ॥ ਹਾਥ ਲਿਯੋ ਰਾਜੇ ਤਬੈ ਮਨ ਮੈ ਬਢੀ ਗਿਲਾਨਿ॥
ਚਰਮੇ ਰੰਗ ਕੋ ਜਲ ਰਹਾ ਡਾਰਾ ਨਹਿ ਭੈ ਮਾਨਿ॥੫੬॥
ਚੌਪਈ॥ ਬਾਗੇ ਬਾਏ ਮਹਿ ਢੁਰਕਾਯੋ॥ ਹਾਥ ਆਡ ਕਰਿ ਜਨੇ ਦਿਖਾਯੋ॥
ਵਹੇ ਅੰਤਰਜਾਮੀ ਸਭ ਜਾਨੈ॥ ਕਿਯਾ ਰਹੈ ਤਾਂ ਤੇ ਕਛੁ ਛਾਨੈ॥੫੭॥
ਕਛੁਕ ਬੈਨਿ ਬਹੁਰੋ ਉਠਿਆਯੋ॥ ਚਿਤ ਗਿਲਾਨ ਕੋ ਅੰਕੁਰ ਛਾਯੋ॥
ਮੈ ਆਯੋ ਜਿਗਿਆਸਾ ਹੇਤਾ॥ ਇਨ ਕੀਨੋ ਸਤਿਕਾਰ ਨ ਏਤਾ॥੫੮॥
ਐਸੇ ਨ੍ਰਿਪ ਸੋ ਗੇ ਮਤ ਮਾਰੇ॥ ਕਰਮ ਬਿਨਾ ਸਤਿਸੰਗ ਨ ਤਾਰੇ॥
ਤੁਰਤ ਉਤਾਰੇ ਬਸਤ੍ਰ ਰਾਜੇ॥ ਧੋਬੀ ਕਉ ਦੀਨੇ ਸਹਿਬਾਗੇ॥੫੯॥
ਦਾਗ ਉਤਾਰਾ ਬਸਤ੍ਰ ਕੋ ਆਨੋ॥ ਧੋਬੀ ਲਿਯੋ ਪ੍ਰਿਯਾ ਬਚ ਮਾਨੋ॥
ਧੋਵਾ ਰਿਜਕ ਰੰਗ ਨਹਿ ਜਾਈ॥ ਨਿਜ ਨਾਰੀ ਕੋ ਬਾਤ ਅਲਾਈ॥੬੦॥
ਦੋਹਰਾ॥ ਰਾਜੇ ਬਸਤ੍ਰ ਦਾਗ ਲਗ ਧੋਏ ਦੂਰ ਨ ਹੋਤ॥
ਕਰੇ ਉਪਾਇ ਅਨੇਕ ਮੈ ਰੰਗ ਛੁਟਤ ਨਹਿ ਛੋਤ॥੬੧॥
ਚੌਪਈ॥ ਰਜਕੀ ਭਾਖਯੋ ਮੋਹਿ ਦਿਖਾਇਯੈ॥ ਏਕ ਉਪਾਇ ਯਾਹਿ ਸੋ ਪਾਇਯੈ॥

ਧੋਬਨ ਲੈ ਨਿਜ ਮੁਖਮੈ ਡਾਰਾ॥ ਚੂਸਯੋ ਦਾਗ ਲਾਗ ਜੋ ਭਾਰਾ॥੬੨॥
ਅੰਤਰ ਰਸੁ ਜਬ ਤਾਂਕੇ ਗਯੋ ॥ ਪ੍ਰਭੂ ਕੋ ਪ੍ਰੇਮ ਭਵਨ ਮਨ ਭਯੋ॥
ਦਰਸ ਪਰਸ ਸੰਤਨ ਕੀ ਪਯਾਸਾ॥ ਤਾ ਕੇ ਉਰ ਉਪਜੀ ਜਿਗਿਆਸਾ॥੬੩॥
ਸਤ ਸੰਗ ਤੇ ਰੁਚਿ ਹ੍ਹੈ ਆਈ॥ ਅਵਰ ਅਵਰ ਕੀ ਹੋਤ ਲਯਾਈ॥
ਜਗ ਸਤਾ ਮਨ ਤੇ ਮਿਟ ਗਈ॥ ਪ੍ਰਭੂ ਕੋ ਰੂਪ ਦਿਖਾਈ ਦਈ॥੬੪॥
ਤਾ ਕੋ ਪ੍ਰੇਮ ਪ੍ਰਗਟ ਜਗ ਹੋਯੋ॥ ਲੁਕੇ ਨਾਹਿ ਏਕ ਬਹੁ ਗੋਯੋ॥
ਚਲਤ ਬਾਤ ਨ੍ਰਿਪ ਸ੍ਰਵਨੀ ਸੁਨੀ॥ ਬੋਲ ਪੂਛ ਰਜਕੀ ਤਬ ਸੁਨੀ॥੬੫॥
136/ਅ ਦੋਹਰਾ॥ ਯਹੈ ਲਾਭ ਤੇ ਕੋ ਭਯੋ ਕਾਕੀ ਸੰਗਤਿ ਕੀਨ॥
ਜਗਤ ਭਾਵ ਕੈਸੇ ਗਯੋ ਕਹਿ ਤੇ ਮਨ ਸੁਖ ਭੀਨ॥੬੬॥
ਚੌਪਈ॥ ਰਾਜਨ! ਮੈ ਸਤਿਸੰਗ ਨ ਕੀਨਾ॥ ਨਹਿ ਕਾਹੂ ਤੇ ਦੀਖਯਾ ਲੀਨਾ॥
ਤਵ ਉਪਕਾਰ ਬਡ ਭਯੋ ਮਹੀਸਾ॥ ਕਾਰਣ ਕਰਨ ਏਕ ਜਗਦੀਸਾ॥੬੭॥
ਤੁਮ ਬਸਤ੍ਰ ਮਮ ਪਤਿ ਕਉ ਦਏ॥ ਧੋਵਨ ਅਰਥ ਸੋ ਕੀਨੇ ਨਏ॥
ਮੈ ਵਾਂਕੋ ਹਿਕ ਦਾਗ ਨ ਜਾਈ॥ ਤਬ ਮੈ ਕੀਨੋ ਐਸ ਉਪਾਈ॥੬੮॥
ਮੁਖ ਮੈਂ ਡਾਰਯੋ ਰਸ ਕਾ ਘੂਟਾ॥ ਪੀਵਤ ਹੀ ਹਮਰੋ ਭ੍ਰਮ ਛੂਟਾ॥
ਯਹੀ ਬਾਤ ਨਹਿ ਦੂਸਰ ਰਾਜਾ॥ ਭਾਖਯੋ ਤੋ ਪ੍ਰਤਿ ਸਭ ਹੀ ਕਾਜਾ॥੬੯॥
ਬ੍ਰਹਮ ਏਕ ਮੋਹਿ ਦੇਤਿ ਦਿਖਾਈ॥ ਆਨ ਭਾਵ ਨਹਿ ਦੀਸਤਿ ਰਾਈ॥
ਸੁਨਤੇ ਨ੍ਰਿਪ ਕੋ ਅਚਰਜ ਲਾਗਾ॥ ਅਸ ਅਮ੍ਰਿਤ ਜਲ ਤਜਯੋ ਅਭਾਗਾ॥੭੦॥
ਦੋਹਰਾ॥ ਹੋਤ ਭਾਗ ਤਬ ਅਚਿਤ ਮੈ ਬਾਗੋ ਭੁਜ ਕਤ ਡਾਰ॥
ਸਮੈਂ ਹਾਥਿ ਨਹਿ ਆਵਹੀ ਖੋਯੋ ਆਪ ਗਵਾਰ॥੭੧॥
ਚੌਪਈ॥ ਚਟਪਟ ਲਗੀ ਚਿਤ ਕਉ ਕਾਰੀ॥ ਧਾਯੋ ਬਹੁ ਬਨਾਰਸ ਭਾਰੀ॥
ਆਯੋ ਜੁਗਲ ਪਾਦ ਜਨ ਗਹੇ॥ ਦੀਨ ਬਚਨ ਜਨ ਮੁਖ ਤੇ ਕਹੇ॥੭੨॥
ਮੈ ਅਭਾਗ ਤਮ ਬਚਨ ਨ ਮਾਨਾ॥ ਆਪਨ ਹੀ ਬਡ ਕੀਨੀ ਹਾਨਾ॥
ਗਿਆਨਕਾਰ ਅਰ ਭਗਤਿ ਬਢਾਵਨ॥ ਅਸ ਜਲ ਗੰਗ ਦਯੋ ਗੁਰ ਪਾਵਨ॥੭੩॥
ਮੈ ਤਾਂਕੋ ਕੀਨੋ ਅਪ ਮਾਨੂ॥ ਆਪਨ ਹੀ ਬਡ ਕੀਨੀ ਹਾਨੂ॥
ਕ੍ਰਿਪਾ ਕਰੋ ਬਹੁਰ ਪਿਆਵੋ॥ ਸੋਕ ਸੰਦੇਹ ਸੰਤਾਪ ਮਿਟਾਵੋ॥੭੪॥
ਏ ਸੁਨਿ ਗਿਰਾ ਨ੍ਰਿਪ ਕੀ ਨੀਕੀ॥ ਬੋਲੇ ਜਨ ਜਾਨਤ ਸਭ ਜੀ ਕੀ॥
ਰਾਜਨ ! ਬੀਤਾ ਕਾਲ ਸੋ ਓਹੂ॥ ਭਾਵੀ ਪ੍ਰਬਲ ਦੋਸ ਨਹਿ ਤੋਹੂ॥੭੫॥
ਦੋਹਰਾ॥ ਹਰਿ ਸੋ ਹੋਰੀ ਖੇਲਤੇ ਤਾ ਕੋ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਬਾਰ॥

ਪੀਵਤਿ ਹੀ ਤਤਕਾਲ ਵਹੁ ਹੋਵਤਿ ਤੋਹਿ ਉਧਾਰ॥੭੬॥
ਚੌਪਈ॥ ਸੁਨਤ ਪਰਾਨ ਪਰ ਬਿਨਤੀ ਭਾਖੇ॥ ਸੰਤ ਸਰਨ ਧਰ ਬੇਦਨ ਆਖੇ॥
ਤੁਮ ਤਜਿ ਤਾ ਕੀ ਸਰਨੀ ਜਾਵੈ॥ ਜਾਂ ਤੇ ਪਾਰ ਜਗਤ ਤੇ ਪਾਵੈ॥੭੭॥
ਏ ਸੁਨਿ ਨ੍ਰਿਪ ਤੇ ਕਰਿ ਰਵਿਦਾਸਾ॥ ਸੁਨੋ ਰਾਜ ਧਰ ਕਰਿ ਵਿਸ੍ਵਾਸਾ॥
ਸੰਤਨ ਸੇਵ ਕਰੋ ਘਰ ਜਾਈ॥ ਭੇਦ-ਭਾਵ ਮਨ ਤੇ ਬਿਸਰਾਈ॥੭੮॥
ਜਨ ਕੀ ਸੇਵ ਪ੍ਰਭੂ ਹੈ ਦਯਾਰਾ॥ ਕਾਟੈ ਭਰਮ ਕਰਮ ਜੰਜਾਰਾ॥
137/ੳ ਘਰ ਬਚ ਮਾਨ ਧਾਮ ਨਿਜ ਆਯੋ॥ ਸੰਤਨ ਸੇਵਾ ਮੈ ਮਨ ਲਾਯੋ॥੭੯॥
ਤਾਹਿ ਕ੍ਰਿਪਾ ਤੇ ਲਯੋ ਸਰੂਪ॥ ਤਯਾਗਯੋ ਦੁਖਦਾਈ ਭਵ ਰੂਪ॥
ਜੋ ਨਰ ਸੰਤਨ ਬਚਨ ਅਚਰੈ॥ ਗੋਪ ਦੈਵ ਭਵਸਾਗਰ ਤਰੈ॥੮੦॥
ਇਤਿ ਸ੍ਰੀ ਭਗਤਿ ਸੁਧਾਸਰੇ ਤ੍ਰਿਤੀਯ ਸੁਪਾਨੇ ਨਾਮ ਚਤੁਰਥੋ ਅਧਿਆਇ॥

ਗੋਸ਼ਟਿ ਕਬੀਰ ਅਤੇ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ

ਇਹ ਰਚਨਾ ਮਧਕਾਲੀ ਸੰਤ ਪਰੰਪਰਾ ਦੇ ਦੋ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸੰਤ, ਭਗਤਿ ਕਬੀਰ ਅਤੇ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਵਿਚਕਾਰ 'ਬ੍ਰਹਮ ਦੇ ਨਿਰਗੁਣ ਅਤੇ ਸਰਗੁਣ' ਸਰੂਪ ਹੋਣ ਬਾਰੇ ਸੰਵਾਦ ਹੈ। ਇਸ ਗੋਸ਼ਟੀ ਦਾ ਅਸਲ ਰਚਨਹਾਰਾ ਕੌਣ ਸੀ, ਇਸ ਬਾਰੇ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਤਥਾਂ ਦੀ ਅਣਹੋਂਦ ਕਾਰਨ ਨਿਸ਼ਚੇ ਨਾਲ ਕੁੱਝ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਪਰ ਬਹੁਤੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਬਾਂਧਵ ਗੜ੍ਹ ਦੇ ਰਾਜਾ, ਸ੍ਰੀ ਰਾਮ ਦੇ ਨਾਈ "ਭਗਤ ਸੈਨ" ਦੀ ਰਚਨਾ ਮੰਨਿਆ ਹੈ।[1]ਸੈਨ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦਾ ਇਕ ਸ਼ਬਦ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਅੰਦਰ ਵੀ ਸੰਮਲਿਤ ਹੈ। ਪਰ ਡਾ. ਵੀ.ਪੀ. ਸ਼ਰਮਾ ਇਸ ਨੂੰ ਅਨੰਤ ਦਾਸ ਵੈਸ਼ਣਵ ਦੀ ਕ੍ਰਿਤ ਮੰਨਦੇ ਹਨ।[2] ਨਾਗਰੀ ਸਭਾ ਦੀ ਖੋਜ ਰੀਪੋਰਟ ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਕਬੀਰ ਪੰਥੀ ਭਗਤ ਸੈਨ ਦੀ ਰਚਨਾ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।[3] ਇਸ ਰਚਨਾ ਤੋਂ ਇਹ ਪਤਾ ਚਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਸਰਗੁਣਵਾਦੀ ਸਨ ਤੇ ਕਬੀਰ ਜੀ ਦੇ ਸੰਪਰਕ ਵਿਚ ਆਉਣ ਨਾਲ ਨਿਰਗੁਣਵਾਦੀ ਬਣੇ।

ਇਸ ਗੋਸ਼ਟਿ ਦੇ ਦੇਵਨਾਗਰੀ ਤੇ ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿਪੀ ਵਿਚ ਮਿਲਦੇ ਖਰੜਿਆਂ ਦੇ ਅੱਡ-ਅੱਡ ਰੂਪ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਰਾਜਿਸਥਾਨ ਪ੍ਰਾਚਯ ਵਿਦਿਆ ਸ਼ੋਧ ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਠਾਨ ਜੈਪੁਰ ਦੇ ਹੱਥ-ਲਿਖਤ ਗ੍ਰੰ ਨੰ: 62, ਜਿਸ ਵਿਚ ਮਧਕਾਲੀ ਯੁਗ ਦੇ ਭਗਤਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦਰਜ ਹੈ, ਦੇ ਪੱਤਰਾ 324 ਤੋਂ 327 ਤਕ ਇਹ ਗੋਸ਼ਟਿ 41 ਬੰਦਾਂ ਵਿਚ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਹਰ ਬੰਦ ਦੋ ਤੁਕਾਂ ਦਾ ਹੈ।

ਪਰ ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿਪੀ ਵਿਚ ਮਿਲਦੇ ਖਰੜਿਆਂ ਵਿਚ ਇਸ ਗੋਸ਼ਟਿ ਦਾ ਜੋ ਰੂਪ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੈ ਉਹ ਦੇਵਨਾਗਰੀ ਲਿਪੀ ਨਾਲੋਂ ਭਿੰਨ ਤੇ ਚੌਪਦਿਆਂ ਵਿਚ ਹੈ। ਗੁਰਮੁਖੀ ਵਿਚ ਇਕ

---

1. ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ, ਸੰਤ ਰੈਦਾਸ, ਪੰਨਾ 23.
2. ਸੰਤ ਗੁਰੂ ਰਵਿਦਾਸ ਬਾਣੀ, ਪੰਨਾ 143.
3. ਹਸਤਲਿਖਿਤ ਹਿੰਦੀ ਗ੍ਰੰਥੋਂ ਕਾ ਸੰਕਸ਼ਿਪਤ ਵਿਵਰਣ, ਭਾਗ 1. ਪੰਨਾ 114, (ਸੰਨ 1941 ਦੀ ਖੋਜ ਰੀਪੋਰਟ ਨੰ. 302).

ਹੱਥ-ਲਿਖਤ ਗ੍ਰੰਥ ਜੋ ਸਿੱਖ ਰੈਫਰੈਂਨਸ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ, ਅਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਐ. ਨੰ. 2308 ਅਨੁਸਾਰ ਪਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਵਿਚ ਰਵਿਦਾਸ ਪਚੀਸੀ ਵੀ ਹੈ। ਇਹ ਰਚਨਾ ਵੀ ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਕਬੀਰ-ਰਵਿਦਾਸ ਗੋਸ਼ਟਿ ਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਬਹੁਤ ਹਦ ਤਕ ਦੇਵਨਾਗਰੀ ਵਾਲੇ ਪਾਠ ਨਾਲ ਮੇਲ ਖਾਂਦੀ ਹੈ ਪਰ ਇਸ ਦਾ ਰੂਪ ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿਪੀ ਵਿਚ ਮਿਲਦੇ ਪਾਠ ਰੂਪਾਂ ਨਾਲੋਂ ਭਿੰਨ ਹੋਣ ਕਾਰਣ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪਾਠ ਵੀ ਅਲੱਗ-ਅਲੱਗ ਦਿੱਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਅਠਾਰਵੀਂ ਸਦੀ ਬਿਕਰਮੀ ਦਾ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।[4]

ਗੁਰਮੁਖੀ ਵਿਚ ਮਿਲਦੇ ਇਸ ਗੋਸ਼ਟੀ ਦੇ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿੱਚੋਂ (ਚਾਰ ਤੁਕਾਂ ਵਾਲੀ ਪਰੰਪਰਾ) ਸਿੱਖ ਰੈਫਰੈਂਨਸ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਗ੍ਰੰਥ ਨੰ. 1973 ਨੂੰ ਮੂਲ-ਅਧਾਰ ਖਰੜਾ ਬਣਾਇਆ ਹੈ। ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਲੇਖਕਾਂ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦਾ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਸਾਖੀਆਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੀਆਂ, ਉਸਤਤਿ ਸ੍ਰੀ ਦੇਵੀ ਜੀ ਕੀ, ਗੋਸਟਿ ਬਾਬੇ ਨਾਨਕ ਜੀ ਕੀ, ਧਿਆਉ ਵਾਹੂ ਵਹੁ ਕਾ, ਜੁਗਾਵਲੀ, ਗੋਸਟਿ ਕਬੀਰ ਤਥਾ ਰਵਿਦਾਸ ਕੀ (ਪੱਤਰਾ 245-52) ਗੋਸਟਿ ਸ੍ਰੀ ਰਾਮਾਨੰਦ,ਕਬੀਰ ਕੀ, ਭਾਈ ਸੰਤ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਦਸ਼ਮੇਸ਼ ਦਰਸ਼ਨ, ਗਿਆਨ ਕਾਂਡ ਦੀ ਸਾਖੀ, ਮਹਸਮਦ ਸਮਦ, ਸਾਖੀ ਰਾਜੇ ਜਨਕ ਕੀ, ਜਗਤ ਵਿਸਥਾਰ, ਸਾਖੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਤੇ ਭਾਈ ਮੂਲਾ, ਸਾਖੀ ਗੋਸਟਿ ਫਕੀਰੀ ਕੀ ਅਤੇ ਓਅੰਕਾਰ ਦਾ ਪਸਾਰਾ ਆਦਿ ਰਚਨਾਵਾਂ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਦੀ ਜੀਵਨ ਕਥਾ ਦੇ ਪਹਿਲੇ 96 ਪੱਤਰੇ ਨਾ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਪੋਥੀ ਅਧੂਰੀ ਹੈ। ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਪੱਤਰਾ 227 ਉਤੇ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਸੂਚਨਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ:

"ਚੇਤ ਸੁ ਦਿਨ ਥਿਤ ਸਪਤਮੀ, ਪੁਖ ਨਿਖਤ੍ਰ ਸਸਿ ਵਾਰ।।
ਸੰਤ ਦਾਸ ਛਿਬਰ ਲਿਖੀ, ਪੋਥੀ ਸੁਧਾ ਸਵਾਰ।।੧।।
ਸੰਮਤ ਅਠਦਸ ਸੈ ਚਉਤੀਸ। ਸਾਕਾ ਲਿਖਤੇ ਬਿਕ੍ਰਮ ਜੀਤ।।
ਕਾਸਮੀਰ ਸੁ ਦੇਵੀ ਕਾ ਅਸਥਾਨ।। ਅਸਟ ਦਸ ਭੁਜਾ ਸਾਰ ਕਾ ਜਾਨ।।

ਪਰ ਏਸੇ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਪੱਤਰਾ 230 ਉਤੇ 'ਗੋਸ਼ਟਿ ਬਾਬੇ ਨਾਨਕ ਜੀ' ਵਾਲੇ ਕਾਂਡ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਮਿਲਦਾ ਹੈ "ਸੰਬਤ 1887 ਮਿਤੀ ਹਾੜ ਦੀ ਪੈਹਲਵੀ ਛਨਿਛਰਵਾਰ ਲਿਖੀ ਕੰਧਾਰ ਵਿਚ।। ਬਾਵੇ ਰਾਗੋ ਬੇਦੀ"।। ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੱਤਰਾ 260 ਉਤੇ 'ਭਾ. ਸੰਤ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਦਸ਼ਮੇਸ਼ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਵਾਲੇ ਕਾਂਡ ਵਿਚ ਸੰਬਤ 1804 ਲਿਖੇ ਹੋਣ ਦੀ ਸੂਚਨਾ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਜਿੱਥੇ 'ਕਬੀਰ-ਰਵਿਦਾਸ ਗੋਸ਼ਟਿ' ਹੈ ਉਥੇ ਕੋਈ ਸੰਬਤ ਆਦਿ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਜਾਪਦਾ ਇਹੋ ਹੈ ਕਿ

---

4. ਸਮਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ, ਅਸ਼ੋਕ, ਸਾਡਾ ਹੱਥ ਲਿਖਿਤ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ, ਪੰਨਾ 182.

ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚਲੀ ਰਚਨਾ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਮਿਆਂ ਵਿਚ ਲਿਖੀ ਗਈ ਜੋ ਪਿੱਛੋਂ ਕਿਸੇ ਨੇ ਇਕ ਜਿਲਦ ਵਿਚ ਹੀ ਬੰਨ੍ਹ ਦਿੱਤੀ ਜਾ ਨਕਲ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਨੇ ਜਿੱਥੋਂ ਕਿੱਤੋਂ ਇਹ ਰਚਨਾਵਾਂ ਨਕਲ ਕੀਤੀਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪੋਥੀਆਂ ਦੇ ਆਧਾਰ ਉਤੇ ਹੀ ਮਿਤੀ ਲਿਖ ਦਿੱਤੀ। ਕਿਉਂਕਿ ਗੁਰਮੁਖੀ ਵਿਚ ਸਾਨੂੰ ਜਿਤਨੇ ਵੀ ਗ੍ਰੰਥ ਮਿਲੇ ਹਨ ਕਿਸੇ ਵਿਚ ਮਿਤੀ ਦਾ ਉਲੇਖ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਅਸੀਂ ਗ੍ਰੰਥ ਨੰ. 1973 ਨੂੰ ਹੀ ਮੂਲ-ਅਧਾਰ ਖਰੜਾ ਬਨਾਉਣਾ ਵਧੇਰੇ ਠੀਕ ਸਮਝਿਆ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਦੇ ਅੱਖਰ ਬਾਕੀ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਨਾਲੋਂ ਪੁਰਾਣੇ ਜਾਪਦੇ ਹਨ। ਗੁਰਮੁਖੀ ਵਾਲੇ ਪਾਠ-ਮੇਲਾਨ ਲਈ ਖਾਲਸਾ ਕਾਲਜ ਦੇ ਗ੍ਰੰਥ ਨੰ. 2310 (ਈ) ਸਿੱਖ ਰੈਫਰੈਂਨਸ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ, ਅਮ੍ਰਿਤਸਰ ਗ੍ਰੰਥ ਨੰ. 6535 ਅਤੇ ਗੁ.ਨਾ.ਦੇ.ਯੂ. ਦੇ ਗ੍ਰੰਥ ਨੰ. 224 ਨੂੰ ੳ, ਅ, ੲ ਪ੍ਰਤੀ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ। ਗੁਰਮੁਖੀ ਵਾਲਾ ਇਹ ਪਾਠ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਮਿਲਿਆ ਹੈ ਉਹ ਮਿਤੀਹੀਨ ਹਨ ਅਤੇ ਚੌਪਦਿਆਂ ਵਿਚ ਹਨ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਤਿੰਨਾਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਦਾ ਪਾਠ, ਕਾਲ ਕ੍ਰਮ ਅਨੁਸਾਰ ਦੇਂਦਿਆਂ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੱਥ-ਲਿਖਤ ਗ੍ਰੰਥ ਨੰ: 2308 ਵਾਲਾ ਪਾਠ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜੋ 'ਰਵਿਦਾਸ ਪਚੀਸੀ' ਨਾਮ ਹੇਠ ਹੈ।

ਇਸ ਪਿਛੋਂ ਗੁਰਮੁਖੀ ਵਾਲਾ (ਚਾਰ ਤੁਕਾ) ਪਾਠ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਉਪਰੰਤ ਦੇਵਨਾਗਰੀ ਵਾਲਾ ਪਾਠ ਹਿੰਦੀ ਦੇ ਹੱਥ ਲਿਖਿਤ ਖਰੜਿਆਂ ਨਾਲ ਅਗੇ ਦਿਆਂਗੇ।

ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ

ਰਾਗੁ ਸੋਰਠਿ ਕਬੀਰ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਕੀ ਗੋਸਟਿ

453/ਅ ਮਾਧਵਾ ਨਾਹਿ ਨਾਹਿ ਹਿਤੁ ਮੋਰਾ॥ ਕੈਸੇ ਦਰਸਨੁ ਪਾਵਉ ਤੋਰਾ॥ਰਹਾਉ॥
ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨ ਬਿਨ ਬ੍ਰਹਮ ਤਤ ਬਿਨੁ ਹਿਰਦਾ ਸੁਧੁ ਨਾ ਹੋਈ॥
ਏਕੋ ਬ੍ਰਹਮੁ ਸਗਲ ਘਟ ਬਿਆਪਕੁ ਅਵਰ ਨ ਦੂਜਾ ਕੋਈ॥੧॥
ਏਕੋ ਵੇਦ ਕਹਾ ਕਹੈ ਰੇ ਕਬੀਰਾ ਦੂਜੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤਿ ਕਹ ਜਾਈ॥
ਤਾਹੂ ਪ੍ਰਕਿਰਤਿ ਤੇ ਤ੍ਰੈਗੁਨਿ ਰੂਪ ਹੋਇ ਸਾਧਨ ਸਦਾ ਬਤਾਈ॥
ਅਰੇ ਰਵਿਦਾਸਾ ਜੇਤਾ ਫੂਲ ਤੇਤੀ ਬਾਸੁ ਜਿਵਰ ਪੰਗ ਮਹਿ ਪਾਨੀ॥
ਏਕੋ ਹੀ ਓਪਤਿ ਪਰਲਉ ਕਰਤਾ ਕਾਮਹਿ ਪ੍ਰਕਿਰਤਿ ਸਮਾਨੀ॥੨॥
ਅਰੇ ਕਬੀਰ ਪ੍ਰਕਿਰਤਿ ਸਮਾਨੀ ਪ੍ਰਮ ਪੁਰਖ ਮਹਿ ਸੋ ਬ੍ਰਿਦਾਬਨ ਮਹਿ ਆਇਆ॥
ਗੋਪੀਨ ਕੇ ਸੰਗ ਗੋਵਾਰਨ ਕੈ ਸੰਗਿ ਚੁਟਕੀ ਦੇ ਦੇ ਨਚਾਇਆ॥
ਰੇ ਰਵਦਾਸ ਨਾ ਉਹੁ ਨਾਚੈ ਨਾ ਉਹੁ ਗਾਵੈ ਨਾ ਓਹੁ ਤਾਲ ਬਜਾਵੈ॥

ਬਿਆਪਕ ਬ੍ਰਹਮੁ ਸਗਲ ਤੇ ਨਿਆਰਾ ਅੰਤਰ ਗਤਿ ਨਹਿ ਆਵੈ॥੮॥
ਅਰੇ ਕਬੀਰ ਜਬ ਲੀਲਾ ਅਉਤਾਰ ਨ ਹੋਤੇ ਤਬ ਜੀਅ ਕਹਾਂ ਨਿਸਤਰਤੇ॥
ਅੰਧ ਧੁੰਧ ਕਿਛੁ ਸੂਝ ਨ ਪਰਤੀ ਜੀਅ ਨਰਕ ਸਭ ਪਰਤੇ॥
ਸੁਨ ਰੇ ਰਵਿਦਾਸ ਕਹਾ ਨਰਕ ਅਰ ਕਹਾ ਸੁਰਗੁ ਹੈ ਕਹਹੁ ਕਵਨ ਕਬ ਦੇਖਿਆ॥
ਜਾ, ਦਿਨ ਹੰਸ ਪੈਆਨਾ ਕੀਨਾ ਜਾਤਾ ਕਿਨਹੂ ਨ ਪੇਖਿਆ॥
ਅਰੇ ਕਬੀਰ ਕੋ ਪਚਿ ਮਰੈ ਗੁਦੀ ਕੇ ਕੂਟੇ ਕਾ ਸਿਉ ਕਹੈ ਪਿਆਰੇ॥
ਬਡੀ ਲੂਟ ਹੈ ਰਤਨ ਖਜੀਨੈ ਰਾਮ ਕਿਸਨ ਅਉਤਾਰੋ॥੯॥
ਰੇ ਰਵਦਾਸ ਕੇ ਅਉਤਾਰ ਕਬ ਹੈ ਅਉਤਾਰਿਆ ਕੋ ਅਉਤਾਰੀ ਆਇਆ॥
ਬਿਆਪਕੁ ਬ੍ਰਹਮੁ ਸਗਲ ਤੇ ਨਿਆਰਾ ਨਿਰਗੁਨ ਬੇਦ ਨ ਗਾਇਆ॥
454/ੳ ਜਉ ਓਹੁ ਨਿਰਗੁਨੁ ਤ ਠਾਕੁਰੁ ਮੇਰਾ ਵਾਕਾ ਰੂਪ ਨ ਰੇਖਿਆ॥
ਸ ਮੈ ਦੇਖਿਆ ਨੰਦ ਗੋਕਲ ਮੈ ਬ੍ਰਹਮ ਰੂਪ ਕੈ ਭੇਖਿਆ॥੧੦॥
ਰੇ ਰਵਿਦਾਸ ਬ੍ਰਹਮੁ ਨ ਗੋਪੀ ਬ੍ਰਹਮੁ ਨ ਗੋਪਾ ਬ੍ਰਹਮੁ ਨ ਕੋਛੈ ਆਇਓ॥
ਬਿਆਪਕ ਬ੍ਰਹਮ ਸਗਲ ਤੇ ਨਿਆਰਾ ਬਿਰਲੈ ਕਿਨਹੂ ਪਾਇਓ॥੧੧॥
ਰੇ ਕਬੀਰ ਸੋ ਮੈ ਦੇਖਿਆ ਕਦਮ ਕੀ ਛਾਇਆ ਕਵਲ ਨਾਲ ਕਰਿ ਲੀਏ॥
ਪ੍ਰੀਤ ਬੈਸਨ ਬਾਜੰਤੀ ਮਾਲਾ ਮੋਰ ਮੁਕਟਿ ਸਿਰਿ ਦੀਏ॥੧੨॥
ਅਸਟ ਕਵਲ ਜਲ ਭੀਤਰਿ ਚਮਰਾ ਤਹਾ ਸਮਾਨ ਪਤੀਆਈ॥
ਤ੍ਰਿਕੁਟੀ ਸੰਗਮ ਜਉ ਮਨੁ ਮੇਲੈ ਤਉ ਆਵਨੁ ਜਾਨੁ ਰਹਾਈ ਰੇ॥੧੩॥
ਤ੍ਰਿਕੁਟੀ ਸੰਗਮ ਰਹਨਿ ਦੇਹਿ ਰੇ ਜਲਾਹਾ ਗਵਨ ਦੇਹਿ ਗੋਪਾਲਾ॥
ਜਾ ਕੈ ਰੂਪ ਠਗੀ ਸਭ ਬਨਿਤਾ ਮੋਹਨ ਨੰਦ ਕੇ ਲਾਲਾ॥੧੪॥
ਰੇ ਰਵਿਦਾਸ ਕਵਨ ਦੇਵਕੀ ਜਸੋਧਾ ਕਵਨ ਪੂਤ ਕਿਨ ਜਾਇਆ॥
ਬਿਆਪਕ ਬ੍ਰਹਮੁ ਸਗਲ ਤੇ ਨਿਆਰਾ ਕਹੁ ਕਬ ਕੋਛੈ ਆਇਆ॥੧੫॥
ਅਰੇ ਜੁਲਾਹੇ ਚਹੁ ਜੁਗ ਨੰਦੁ ਚਹੂ ਜੁਗ ਲਾਲਾ ਚਹੁ ਜੁਗਿਅਬੇਦੀ ਗਾਇਓ॥
ਜਹ ਜਹ ਕਿਛੁ ਪਾਪ ਪ੍ਰਗਟਿਓ ਤਹਾ ਹੋਹਾ ਉਠ ਧਾਇਓ॥੧੬॥
ਅਰੇ ਰਵਿਦਾਸ ਬ੍ਰਹਮ ਜੋਤਿ ਸਭ ਮਹਿ ਸਮਾਨੀ ਆਨ ਨ ਕਤਹੂ ਦੀਸੈ॥
ਜੀਅ ਜੰਤ ਅਰੁ ਬਨਤ ਨ ਮਾਹੀ ਪਸਰਿ ਰਹਿਓ ਜਗਦੀਸੈ॥੧੭॥
ਅਰੇ ਕਬੀਰ ਮੂਠੇ ਤਊ ਤੁਮ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨੀ ਜਉ ਹਰਿ ਕੈ ਚਰਨ ਨ ਪਾਏ॥
ਰਾਮ ਕਿਸਨ ਅਉਤਾਰ ਬਿਨਾ ਸਭ ਬਿਰਥੈ ਜਨਮ ਗਵਾਏ॥੧੮॥
ਜਾ ਕਉ ਸਾਧ ਕਹਹੁ ਤੁਮ ਚਮਰਾ ਸੋਈ ਕਾਲ ਝਕਝੋਰੇ॥
454/ਅ ਪੂਰਨ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨ ਬਿਨਾ ਲੇ ਤ੍ਰੈ ਗੁਨ ਨਦੀ ਮਹਿ ਬੋਰੇ॥੧੯॥

ਸਿਘ ਬਾਹਨੀ ਬਾਤ ਕਹਤੀ ਹੈ ਬੋਲਤ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਬਾਨੀ॥
ਸਤਿ ਭਗਤਿ ਰਿਵਦਾਸੁ ਕਹਤ ਹੈ ਕਬੀਰਾ ਤੈ ਭਗਤਿ ਨ ਜਾਨੀ॥੨੦॥
ਹਾਟੀ ਬਾਟੀ ਗਲੇ ਕੁਹਾਵੇ ਘਰਿ ਘਰਿ ਖਾਤੀ ਡੋਲਹਿ॥
ਜਾਹਿ ਜਾਹਿ ਆਗੇ ਤੇ ਮਾਤਾ ਝੂਠ ਸਾਖ ਕਤ ਬੋਲਹਿ॥੨੧॥
ਬਿਖੁ ਬਿਚਰਿ ਸਿਵ ਬਾਤ ਕਹਹੁ ਹੈ ਸੁਨਤੁ ਕਬੀਰੁ ਗਿਆਨੀ॥
ਸਤਿ ਭਗਤਿ ਰਿਵਦਾਸ ਕਹਤੁ ਹੈ ਕਬੀਰਾ ਤੈ ਇਕਵ ਨਾਹਿ ਮਾਨੀ॥੨੨॥
ਭੂਤ ਪ੍ਰੇਤ ਪੇਸਚ ਕੇਨਾਥਾ; ਕਹਾ ਭਗਤਿ ਤੈਇ ਜਾਨੀ॥
ਜਗਤ ਗੁਰੂ ਕਹੀਅਤ ਤੂ ਸੰਕਰ ਝੂਠ ਸਾਖ ਕਤ ਆਨੀ॥੨੩॥
ਧੰਨੁ ਕਬੀਰੁ ਧੰਨ ਰਵਿਦਾਸੁ ਧੰਨੁ ਜੋ ਗਾਵਹਿ ਸੋਊ॥
ਅਚਰਜ ਰੂਪ ਗੋਵਿੰਦ ਕਹਤ ਹੈ ਧੰਨਿ ਭਗਤ ਮੇਰੇ ਦੋਊ॥੨੪॥
ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ॥ ਗੋਸਟਿ ਕੰਬੀਰ ਕੀ ਨਾਲੇ ਰਵਦਾਸ ਕੀ॥

ੴ ਰਾਗ ਰਾਮਕਲੀ॥

245/ੳ ਸੁਨਹੁ ਕਬੀਰ ਰਵਿਦਾਸ ਕਹਿਤ ਹੈ ਤੁਮ ਕਹੀਉ[5] ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨੀ॥
ਬ੍ਰਹਮ ਬ੍ਰਹਮ ਕਰਿ ਭਰਮਿ ਭੁਲਾਨੇ ਤੰਤੁ ਬਸਤੁ[6] ਨਹੀ ਜਾਨੀ॥
ਤੰਤੁ ਹਮਰਾ ਨੰਦ ਕੋ ਨੰਦਨੁ ਪ੍ਰਗਟਿ ਭਇਆ ਜਗ ਮਾਹੀ॥
ਤੁਮਰਾ ਬ੍ਰਹਮ ਕਿਨਹੂ ਨਹੀਂ ਦੇਖਿਆ ਲਾਜ ਮਰਤ ਕਿਉ ਨਾਹੀ॥੧॥
ਸੁਨਿ ਰਵਿਦਾਸੁ: ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨ ਬਿਨੁ ਬ੍ਰਹਮ ਧਿਆਨ ਬਿਨ ਹਿਰਦਾ ਸੁਧੁ ਨ ਹੋਈ॥
ਏਕੋ ਬ੍ਰਹਮ ਸਗਲ ਮਹਿ ਵਿਰਤੈ[8] ਦੂਸਰ ਅਵਰ ਨ ਕੋਈ॥
ਜੋ ਠਾਕੁਰ ਤੁਮ ਹੀ ਕਰ ਜਾਨਿਆ[9] ਤਿਨ ਭੀ ਬ੍ਰਹਮ ਨ ਚਾਖਿਆ॥[10]
ਸਬਦੁ ਅਤੀਤ ਏਕ ਹੀ ਏਕੋ ਬਿਨ ਗੁਰ ਕਿਨੈ ਨ ਲਖਿਆ[11]॥੨॥
ਏਕੋ ਏਕ ਕਿਆ ਕਹਤ ਕਬੀਰਾ ਦੂਸਰੀ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤਿ ਕਹਾ ਸਮਾਈ॥

5. ਤਥਾ (ੳ.ਅ.)
6. ਕਹੀਅਤ (ੳ.ਅ.)
7. ਬਾਤ (ੳ), ਹਮਾਰਾ (ਅ), ਹਮਾਰੋ (ੲ)
8. ਰਵਿਆ (ੳ)
9. ਜਪਿਆ (ੳ.ਅ.)
10. ਦੇਖਿਆ (ੳ.ਅ.)
11. ਲੇਖਿਆ (ੳ)

ਏ ਪ੍ਰਕਿਰਤ ਉਤਪਤਿ ਕਹਾ ਤੇ ਸੁ ਤੂ ਦੇਹ ਬਤਾਈ।।
ਹਮ ਤੋ ਏਕ ਮਨਮੋਹਨ ਜਪਿਆ ਤੁਮ ਕਤ ਕਹਹੁ ਸਰੀਰਾ।।
ਤ੍ਰਿਹੁ ਗੁਣਾ ਕੇ ਲੇ[12] ਨਾਮੁ ਬਤਾਵਹੁ ਉਤਰੁ ਦੇਹਿ ਕੰਬੀਰਾ।।੩।।
ਸੁਨਿ ਰਵਿਦਾਸਾ ਤ੍ਰਿਹੁ ਗੁਣਾ ਕਾ ਨਾਮ ਪਉਣ ਬੈਸੰਤਰੁ ਪਾਨੀ।।
ਤ੍ਰਿਗੁਣ ਰੂਪ ਧਾਰਿ ਕੈ ਪਸਰੈ [ਤਬ][13] ਉਤਪਤਿ ਭਈ ਪਾਣੀ।।
245/ਅ ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ ਸਮਾਨੀ ਪਰਕਿਰਤ[14] ਪੁਰਖ ਮੈ ਸੋ ਅਲਖ ਨ ਲਖਿਆ ਜਾਈ।।
ਸਤਿ ਪੰਚਿ ਲੈ ਪੰਕਰ[15] ਪੂਜਹੁ ਤਤ ਕਹਹੁ ਕਿਸ ਭਾਈ[16]।।੪।।
ਸੁਨਹੁ ਕਬੀਰਾ ਲਾਲ ਗੋਪਾਲੁ ਗੋਬਿਦੁ ਮੁਰਾਰੀ ਸੋ ਮੈ ਨੈਨੋ ਡੀਠਾ।।
ਗੋਰਸੁ ਮਥੁਤਿ ਅਹੀਰਨ ਮੋਹੀ ਬੈਨਿ ਬੋਲਤਿ ਅਤਿ ਮੀਠਾ।।
ਪ੍ਰਮ ਪੁਰਖੁ ਅਪਰੰਪਰਿ ਠਾਕੁਰ ਸੋ ਬ੍ਰਿੰਦਬਨ ਮਹਿ ਆਇਆ।।
ਗੁਆਰਨਿ ਕੇ ਹਿਤ[17] ਗੋਪਨੁ ਕੇ ਸੰਗਿ ਚੁਟਕੀ ਦੇਤਿ[18] ਨਚਾਇਆ।।੫।।
ਸੁਨਿ ਰਵਿਦਾਸਾ ਨ ਉਹੁ ਨਾਚੇ ਨ ਊਹੁ ਗਾਵੈ ਨ ਉਹੁ ਤਾਲਿ ਬਜਾਵੈ।।
ਪੂਰਨ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਅਬਿਨਾਸੀ ਕਰਤਾ ਅਲਖੁ ਨ ਲਖਿਆ ਜਾਵੈ।।
ਜਲਿ ਥਲਿ ਜੀਅ ਜੀਆ ਮਹਿ ਵਰਤੇ ਸਗਲਿਆ [ਅਕਾਰ][19] ਸਮਾਇਆ।।
ਆਜੂਨੀ ਸੰਭਉ ਪੁਰਖੁ ਕਹੀਏਤੁ ਹੈ ਅਵਤਾਰ ਜੂਨਿ ਕਿਉ ਆਇਆ।।੬।।
ਸੁਨਹੁ ਕਬੀਰਾ ਭਗਤਾ ਤਾਰਨਿ ਦੁਸਟ ਸੰਘਾਰਣਿ[20] ਤਉ ਕੀਨੇ ਅਵਤਾਰਾ।।
ਦੇਵਤੇ ਬਿਨ ਬਿਗਾਸੇ ਦੈਤਿ ਬਿਨਾਸੇ ਸਭੁ ਸਿਸਟਿ ਕਰੇ ਜੈਕਾਰਾ।।
ਜਉ ਲੀਲਾ ਅਵਤਾਰ ਨ ਹੋਤੇ ਤਉ [ਇਹ][21] ਜੀਆ ਕਹਾ ਨਿਸਤਰਤੇ।।
ਅੰਧਿ ਧੁੰਧਿ ਕਛੂ ਖਬਰਿ ਨਾ ਪਰਤੀ ਸਗਲ ਨਰਕ ਮਹਿ ਪਰਤੇ।।੭।।

---

12. ਕਿਆ (ੳ.ਅ.)
13. ੳ.
14. ਪ੍ਰਾਨਿ (ੳ.ਅ.)
15. ਪਾਥਰ (ੳ.ਅ.)
16. ਤੁਮ ਏਕੋ ਕਹਹੁ ਤੁਮ ਭਾਈ (ੳ.ਅ.)
17. ਸੰਗਿ (ੳ.ਅ.)
18. ਦੇਇ (ੳ.ਅ)
19. ਮੂਲ ਵਿਚ ਪਾਠ ਅਕਰਿ ਹੈ ਸੁਧਾਈ 'ੳ' ਕਾਪੀ ਤੋਂ ਕੀਤੀ ਹੈ।
20. ਮਾਰਨਿ (ੳ.ਅ.)
21. ੳ.

ਸੁਨਿ ਰਵਿਦਾਸ ਕੇਹਾ ਨਰਕੁ ਹੈ ਕੇਹਾ ਸੁਰਗੁ ਹੈ ਕਹੋ ਕਿਨੈ ਜਾਇ[22] ਦੇਖਿਆ॥
ਜਬ ਇਨੁ ਹੰਸ ਪੈਆਨਾ ਕੀਨਾ ਕਹੋ ਕਿਨੈ ਜਾਇ ਦੇਖਿਆ॥[23]
246/ੳ ਕਹਾ ਇਹੁ ਆਇਆ ਕਹਾ ਜਾਇ ਸਮਾਇਆ ਕਛੁ ਥਾ ਕਛ ਨਾਹੀ॥
ਨਿਰਤਿ ਵਿਰਤਿ[24] ਕਛੁ ਖਬਰਿ ਨ ਪਰਤੀ ਕਿਉ ਵੈਰ ਵਿਰੋਧ ਕਮਾਹੀ॥੮॥
ਸੁਨਹੋ ਕਬੀਰਾ ਮੈ ਹਾਸਾ ਉਪਜੈ ਤੁਮ ਕਹਾ ਕਰਹੁ ਚਤੁਰਾਈ॥
ਬੇਦਿ ਕਤੇਬੁ ਸਭ[25] ਬਿਰਥੇ ਕੀਨੇ ਅਪਨੀ ਬਾਤੁ ਚਲਾਈ॥
ਤੂੰ ਤਾ ਜਗ ਮੈ ਭਲਾ ਕਹਾਵਹਿ ਮੈ ਨੀਚ ਜਨਮ ਬੇਚਾਰਾ॥
ਅਵਰ ਬਾਤ ਮੈ[26] ਬਿਰਥੀ ਮਾਨੀ ਹਮ ਸਤ ਜਪ[27] ਅਵਤਾਰਾ॥੯॥
ਸੁਨ ਰਵਦਾਸਾ ਕਵਨ ਅਵਤਾਰ ਕਿਲਹਿ ਅਵਤਾਰੀ ਕਵਨ ਅਵਤਾਰ [ਧਿਆਇਆ][28]
ਪੂਰਨ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ[29] ਅਬਿਨਾਸੀ 'ਸੋ ਨਿਰਗੁਨੁ ਬੇਦੀ ਸਾਇਆ'[30]॥
ਦਿਸਟਿ ਮੁਸਟਿ ਤੇ ਰੈਹਤ ਨਿਆਰਾ ਜਾਕਾ ਰੂਪ ਵੇਖਿਆ॥
ਸਿਧ ਮੁਨੀਸਰ [ਤਪੇ ਤਪੀਸਰ][31] ਕੋਹ ਕਿਨੈ ਜਾਇ ਪੇਖਿਆ॥੧੦॥
ਤੂ ਅਪਾਤ ਸਿਰ ਅਪਤੁ ਕੰਬੀਰ[32] ਤੈ ਭਗਤਿ ਕਿਉ ਨਾਉ ਧਰਾਇਆ॥
ਸਗਲੀ ਸ੍ਰਿਸਟਿ ਨੰਦ ਨੰਦਨ ਜਪੀਐ ਤੈ ਕਛੁ ਅਵਰ ਧਿਆਇਆ॥
ਜਾ ਕਾ ਰੂਪ ਅਨੂਪ ਦਿਬ ਛਬ ਵਾ ਕੀ ਦਿਸਟੀ ਕੋਟ ਭਵਨ[33] ਕੀ ਰੇਖਾ॥
ਸੋ ਮੈ ਨੈਨੀ ਦੇਖਿਆ ਨੰਦ ਕੇ ਗੋਕਲ ਬ੍ਰਹਮ ਰੂਪ[34] ਕੇ ਭੇਖਾ॥੧੧॥

---

22. ਹੈ (ੳ.ਅ.)
23. ਚਲਤਾ ਰਾਹੂ ਦੇਖਿਆ (ੳ), ਜਾਤ ਨ ਕਾਹੂ ਦੇਖਿਆ (ਅ)
24. ਸੁਰਤਿ (ੳ.ਅ.)
25. ਤੈ (ੳ.ਅ.)
26. ਸਭੁ (ੳ.ਅ.)
27. ਜਪਹਿ (ੳ.ਅ.)
28. ਮੂਲ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਧੰਰ ਆਇਆ' ਹੈ, ਸੁਧਾਈ ੳ.ਅ. ਤੋਂ ਕੀਤੀ ਹੈ।
29. ਬ੍ਰਹਮ ਕਹੀਐ (ੳ.ਅ.)
30. ਸੋ ਜੋਨਿ ਸੰਕਟਿ ਕਿਉ ਆਇਆ (ੳ.ਅ.)
31. ਮੂਲ ਖਰੜੇ ਵਿਚ ਇਹ ਪਾਠ ਨਹੀਂ ਹੈ ਜੋ ੳ.ਅ. ਪ੍ਰਤੀ 'ਚੋਂ ਲਿਆ ਹੈ।
32. ਕਬੀਰ ਤੂੰ ਆਪ ਤੂ ਅਪਤਸਿਰਿ (ੳ.ਅ.)
33. ਭਾਨ (ੳ.ਅ.)
34. ਗੋਪ (ੳ.ਅ.)

ਸੁਨਿ ਰਵਿਦਾਸਾ ਬ੍ਰਹਮੁ ਨ ਗੋਪੀ ਬ੍ਰਹਮ ਨ ਗੋਕਲ[35] ਬ੍ਰਹਮ ਨ ਅਵਤਾਰੀ ਆਇਆ॥
ਪੂਰਨ ਬ੍ਰਹਮ ਕਹੀਐ ਅਬਿਨਾਸੀ ਸੋ ਕਿਨਹੂ ਬਿਰਲੈ ਪਾਇਆ॥
ਸਤਿਗੁਰ ਮਿਲੈ ਤਾ ਬੁਧਿ ਬਤਾਵੈ ਬਿਨੁ ਗੁਰ ਭਰਮ ਨ ਜਾਈ॥
246/ਅ ਜੋ ਕਛੁ ਹੋਇ ਤਾ ਦ੍ਰਿਸਟੀ [ਆਵੈ][36] ਤੈ ਜਗਤਿ ਨਹੀ ਜਾਨੀ ਕਾਈ॥੧੨॥
ਸੁਨਿ ਕਬੀਰ ਸੋ ਮੈ ਦੇਖਿਆ ਕਦਮੁ ਕੀ ਛਾਹੀ ਅਨੀਲ ਕਮਲ ਕਰ ਲੀਨਾ॥
ਪੀਤੰਬਰ ਬਸਤ੍ਰ ਬਜੰਤੀ ਮਾਲਾ ਮੋਰ ਮੁਕਟ ਸਿਰਿ ਦੀਨਾ[37]॥
ਜਮਨਾ ਕੇ ਤਟ ਕੇਲਿ ਕਰਤ ਹੈ ਸਭਾ ਗੁਆਰ ਬਨਾਈ[38]॥
ਤੁਮਰਾ ਸੁਆਮੀ ਕਹਾ ਰਹਤੁ ਹੈ ਸੋ ਤੁਮ ਦੇਹੁ ਬਤਾਈ[39]॥੧੩॥
ਸੁਨਿ ਰਵਿਦਾਸਾ ਹਮਰਾ ਸੁਆਮੀ ਅਲਖ ਨਿਰੰਜਨ[40] ਤੈ ਕਹਾ ਲਖਿਆ ਜਾਈ॥
ਸਗਲਿ ਰੋਮ ਰੋਮ ਮੈ ਤੇਰੇ[41] ਘਟਿ ਘਟਿ ਰਹਿਆ ਸਮਾਈ॥
ਅਸਟਿ ਕਮਲਿ ਦਲ ਭੀਤਰਿ ਸੁਆਮੀ ਤਹ ਲਗਿ ਮਨਿ ਪਤੀਆਈ॥
ਤ੍ਰਿਕੁਟੀ ਸੰਗਮੁ ਜੇ ਮਨਿ ਮੇਲੇ[42] ਆਵਣ ਜਾਣ[43] ਮਿਟਾਈ॥੧੪॥
ਤ੍ਰਿਕੁਟੀ ਸੰਗਮੁ ਰਹੈ ਨ ਦੇਹੁ ਕਬੀਰਾ ਗਉਨ ਨੰਦ ਗੋਪਾਲਾ॥
ਜਾ ਕੇ ਰੂਪ ਮੋਹੀ ਬ੍ਰਿਜ ਬਨਿਤਾ ਸੋ ਮੋਹਨ ਨੰਦ ਕੇ ਲਾਲਾ॥
ਸ੍ਰਵਨੀ ਕੁੰਡਲ ਕਮੰਡਲ ਮੰਡਲ[44] ਸਿਆਮ ਕਾਮਲੀ ਕਾਧੈ[45]॥

35. ਗੋਪੀ (ੳ.ਅ.)
36. ਮੂਲ ਵਿਚ ਇਹ ਪਾਠ ਨਹੀਂ ਹੈ ਜੋ ੳ.ਅ. ਪੋਥੀ ਤੋਂ ਲਿਆ ਹੈ।
37. ਇਹ ਪਾਠ (ਉਹ) ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ :
'ਹਮ ਠਾਢੇ ਦੇਖੇ ਕਦਮ ਬਿਰਖ ਕੀ ਛਾਇਆ'॥
ਸਾਮ ਕਵਲ ਸਮਿ ਪੀਤੰਬਰ ਬਜੰਤੀ ਮੁਰਲੀ ਮੋਰ ਮੁਕਟ ਸਿਰ ਲਾਏ।
38. ਸਖਾ ਆਰ ਬੁਲਾਏ (ੳ)
39. ਬਤਾਏ (ੳ)
40. ਪੁਰਖ (ਅ)
41. ਪੂਰਨ (ੳ), ਅਕਲ ਅਨੂਪ ਸਰੂਪ ਸਭ ਅੰਤਰਿ (ਅ)
42. ਲਾਗੇ (ੳ.ਅ.)
43. ਆਵਾਗਉਨ (ੳ.ਅ.)
44. ਲਕੁਟੀਆ (ਅ)
45. ਕਮਰੀਆ (ੳ.ਅ.)

ਖਗਿ ਮ੍ਰਿਗਿ ਦੈਤ ਦੇਤ ਸਭ ਮੋਹੇ ਜਬ ਮੁਰਲੀ ਸੁਰ[46] ਸਾਧੈ॥੧੫॥
ਸੁਨਿ ਰਵਿਦਾਸਾ ਵਹ[47] ਮੁਰਲੀ ਤਉ ਭਗਤਾ ਨਿੰਦੀ ਪਵਨੁ ਬਿਨਾ ਨਹੀ ਬਾਜੈ॥
ਸਪਤ[48] ਸਮੁੰਦ੍ਰ ਮੋਹੇ ਧੁਨ ਜਾ ਕੀ ਅਨਹਦ ਸਬਦ ਗਾਜੈ॥
ਕਵਨ ਨੰਦ ਹੈ ਕਵਨ ਦੇਵਕੀ [ਕਹੀਏ][49] ਕੋਹ ਪੂਤ ਕਿਨਿ ਜਾਇਆ॥
ਪੂਰਨ ਬ੍ਰਹਮ ਕਹੀਐ ਅਬਿਨਾਸੀ ਸੋ ਗਰਭਿ ਜੂਨਿ ਕਿਉ ਆਇਆ॥੧੬॥
ਸੁਨਹੁ ਕਬੀਰਾ ਚਹੁ ਜੁਗਿ ਨੰਦਨੁ ਚਹੁ ਜੁਗੀ [ਪੂਜਾ][50] ਚਹੁ ਜੁਗ ਬੇਦੀ ਗਾਇਆ॥
ਜਹਾ ਜਹਾ ਕਛੁ ਪਾਪ ਪ੍ਰਗਟਾਇਆ ਤਹਾ ਤਹਾ ਉਠਿ ਧਾਇਆ॥
247/ੳ ਬਿਪ੍ਰ ਸੁਦਾਮੈ ਕਾ ਦਾਲਿਦ੍ਰ ਖੰਡਿਉ ਕੁਬਿਜਾ ਰੂਪ ਸਵਾਰੀ॥
ਬੰਧਿਕੁ ਬਪੁਰਾ ਬੈਕੁੰਠ ਸਿਧਾਰਿਆ[51] ਦ੍ਰੋਪਤੀ ਕੀ ਲਾਜਿ ਨਿਵਾਰੀ[52]॥੧੭॥
ਸੁਨਿ ਰਵਿਦਾਸਾ ਉਹ ਰਾਜਾ ਕਹੀਐ ਕਰਣ ਕਾਰਣ ਉਹ ਨਾਹੀ॥
ਅਦ੍ਰਿਸਟ ਅਗੋਚਰ ਦ੍ਰਿਸਟਿ ਨ ਆਵੈ ਗੁਪਤ ਰਹੈ ਮਨ[53] ਮਾਹੀ॥
ਨਾਹੀ ਕਛੁ ਪਾਪੁ ਪੁੰਨਿ ਨਹੀ ਕਛੁ [ਨਹੀ ਉਸ][54] ਬੇਦ ਨ ਬਾਨੀ॥
ਰੂਪ ਰੇਖ[55] ਵਾਕੈ[56] ਨਹੀਂ ਕਛੁ ਸਭੁ ਜੋਤਹਿ ਜੋਤਿ ਸਮਾਨੀ॥੧੮॥
ਕਬੀਰਾ ਡੂਬੇ ਹ ਤੁਮ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨੀ ਚਰਨ ਕਵਲ ਚਿਤੁ ਨਹੀ ਲਾਇਆ[57]॥
ਅੰਧ ਧੁੰਧ ਕਛੁ ਖਬਰਿ ਨ ਪਰਤੀ ਅਪਨਾ 'ਮਿਥਿਆ ਜਨਮ ਗਵਾਇਆ[58]॥

---

46. ਮੁਖ (ੳ.ਅ.)
47. ਇਹ (ੳ.ਅ.)
48. ਸਤ (ੳ)
49. ੳ.ਅ.
50. ਮੂਲ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਨਚਹ' ਹੈ ਸੁਧਾਈ ੳ.ਅ. ਪ੍ਰਤੀ ਤੋਂ ਕੀਤੀ ਹੈ।
51. ਮੂਲ ਵਿਚ 'ਬੈਕੁੰਠ' ਦੋ ਧਾਰੀ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਬੰਧਕ ਅਰਾਧਿ ਲਾਇ ਕੰਠ ਉਧਾਰਿਆ (ੳ)
52. ਸਵਾਰੀ (ੳ)
53. ਘਟ (ੳ.ਅ.)
54. ੳ.
55. ਅਰੂਪ (ੳ), ਸਰੂਪ (ਅ)
56. ਉਸਕਾ (ੳ)
57. ਜੋਤੀ (ੳ.ਅ.)
58. ਹਰੀ ਚਰਨ ਨਹੀ ਧਿਆਇਆ (ੳ), ਹਰਿ ਹਰਿ ਚਰਨ ਨ ਧਿਆਇਆ (ਅ)

ਜਗਿ ਮਹਿ ਆਇ ਜਨਮ ਸਭ[59] ਖੋਇਆ ਮਨਸਾ[60] ਕੇ ਅਵਤਾਰਾ॥
ਜਿਉ ਜੂਐ ਜੁਆਰੀ ਖੇਲੇ ਕਰਮੁ ਧਰਮੁ ਸਭੁ ਹਾਰਾ॥੧੯॥
ਸੁਨਿ ਰਵਿਦਾਸਾ ਡੂਬੇ ਹੈ ਹਮ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨੀ ਤੂੰ ਅਗਿਆਨੀ ਕਿਉ ਤਰਿਆ॥
ਉਹ ਭੀ ਬਪਰਾ ਕਾਲਿ ਗਿਰਾਸਿਆ ਜੋ ਤੁਮ ਠਾਕੁਰ ਕਰਿਆ॥
ਕਾਚੇ ਗੁਰ ਤੇ ਭਰਮ ਨ ਟੂਟੈ ਮਿਟੈ ਨ ਆਵਣ ਜਾਣੀ॥
ਮ੍ਰਿਤਕ ਪਥਰਿ ਲੈ ਲੈ ਪੂਜਹੁ 'ਤੈ ਤਤ ਬਸਤ'[61] ਨਹੀ ਜਾਣੀ॥੨੦॥
'ਰਵਿਦਾਸ ਬੈਠਾ ਦੁਰਗਾ ਆਈ[62] ਸੰਗਿ ਮਹਾਦੇਉ ਈਸਰੁ'[63]॥
ਸਿੰਘ ਬਾਹਨੀ ਬਾਤਿ ਕਹਤੁ ਹੈ ਸੁਨਹੁ ਦੋਊ ਪੂਤਾ॥
ਮੈ ਤਉ ਸਗਲ ਜਗਤ ਕੀ ਮਾਤਾ ਇਹੁ ਮਹਾਦੇਉ ਅਵਧੂਤਾ॥
ਏਕ[64] ਬਾਤ ਮੇਰੇ[65] ਰਿਦੇ ਉਪਜੀ ਹੈ ਤੁਮ ਕਾਹਿ ਮਥੋਰਹੁ[66] ਪਾਨੀ॥
ਸਤਿ [ਭਗਤ ਰਵੀਦਾਸ ਕਰੀ ਹੈ ਕੰਬੀਰ][68] ਭਗਤਿ ਨਹੀ ਜਾਨੀ॥੨੧॥
ਸੁਣ ਦੇਵੀ 'ਤੈ ਸਭ ਸਚੁ ਕਹਿਆ'[69] ਮੈ ਪ੍ਰੇਮ ਭਗਤਿ ਜੁ ਨਹੀ ਕੀਨੀ॥
247/ਅ ਚਹੁ ਜੁਗ ਮਹਿ ਤੂੰ ਦੇਵ ਪੁਰਾਤਨ ਤੈ ਨਿਰਗੁਨ ਕਥਾ[70] ਨ ਚੀਨੀ॥
ਤੁਮ ਕਉ[71] ਜਪਤੇ ਸਗਲੇ ਡੂਬੇ ਤੂ ਡੂਬੀ ਦ੍ਰਿਸਟੀ ਆਈ॥
'ਸਿਆਲ ਸੁਆਲਾ ਗਰਧ'[72] ਅਉਤਾਰੀ ਹੂਏ ਜੋ ਕਹਤੇ[73] ਜੈ ਜੈ ਮਾਈ॥੨੨॥

---

59. ਬਿਰਥਾ (ੳ.ਅ.)
60. ਤੈ (ੳ.ਅ.)
61. ਮਾਨਸਿ (ੳ.ਅ.)
62. ਤਉ (ੳ.ਅ.)
63. ਜੀਅ ਦਇਆ (ੳ.ਅ.)
64. ਇਹ ਪੰਗਤੀ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਤੀ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ।
65. ਸਤਿ (ੳ.ਅ.)
66. ਹਮਰੇ (ੳ)
67. ਬਿਲੋਵਹੁ (ੳ.ਅ.)
68. ਮੂਲ ਵਿਚ ਇਹ ਪਾਠ ਨਕਲ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਪਾਸੋਂ ਰਹਿ ਗਿਆ ਜਾਪਦਾ ਹੈ, ਸੁਧਾਈ 'ੳ.ਅ.' ਪ੍ਰਤੀ ਤੋਂ ਕੀਤੀ ਹੈ।
69. ਤੂ ਸਚੁ ਕਹਤੁ ਹੈ ਹਮ (ੳ), ਤੁਮ ਸਤਿ ਕਹੇ ਹੈ (ਅ)
70. ਬਾਤ (ੳ.ਅ.)
71. ਤੁਧਨੋ (ੳ)
72. ਸੁਆਨ ਸਿਆਲ ਗੰਧ੍ਰਬ (ੳ.ਅ.)
73. ਜਪਤੇ (ੳ)

ਸੁਨਿ ਕਬੀਰਾ ਕਿਆ ਸਕਤਿ ਤੁਮਾਰੀ ਜੋ ਉਤਰ ਦੇਹਿ ਨਿਸੰਗਾ॥
'ਕਹੀ ਖੇਚਰ ਭੂਚਰਿ ਪ੍ਰਗਟਿ ਬੁਲਾਵਉ'[74] ਕਹੀ ਕਟਾਉ ਅੰਗਾ॥
ਅਬ ਕੀ ਬਾਰੀ ਭੀ ਤੁਝੇ ਲੈ ਰਾਖਹੁ ਸੁਨ ਹੋ ਹਮਾਰੀ ਬਾਤਾ॥[75]
ਬਹੁਰ ਬੋਲਹਿ ਤਉ ਭਸਮੁ ਕਰਿ ਉਡਾਵਉ ਤਉ ਸਤ ਕਹੋ ਹਉ[76] ਮਾਤਾ॥੨੩॥
'ਦੇਵੀ ਮੁਖ ਤੇ ਕਹੈ ਕੋਈ ਭਸਮ ਨ ਹੋਤਾ'[77] ਤੂ ਕਿਸਕੀ ਕਵਨੁ ਬਿਚਾਰੀ॥
ਤੁਮਰੇ ਦਰਸਨਿ ਦੇਖੇ ਦੁਰਮਤਿ ਉਪਜੈ ਤੂ ਮਹਾ ਦੁਸਟ ਹਤਿਆਰੀ॥
'ਜਈ ਜੀਈ ਅਘਾਵੈ ਅਤਿ ਕਰਮ ਕਮਾਵੈ'[78] ਬੇਕਰਮ ਕਰਤਿ ਅਤਿ[79] ਲੋਲੀ॥
ਆਗੇ ਤੇ ਉਠਿ ਜਾਇ ਬਾਵਰੀ[80] ਤੈ ਝੂਠੀ ਸਾਖਿ ਕਿਉ ਬੋਲੀ॥੨੪॥
ਮਾਰਿ ਕਿਲਕਿ ਤ੍ਰਿਸੂਲ ਸਮਾਰਿਆ[81] ਸਿੰਘ ਕੀਨ ਅਸਵਾਰੀ॥
ਖੇਚਰ ਭੂਚਰ ਬੀਰ ਬੁਲਾਏ ਉਨ ਬਨ[82] ਕਰਿ ਦੇਹਿ ਪਸਾਰੀ॥
ਧੂਲਾਕਰ "ਭੂਕਰ ਉਦਰ"[83] ਕੇ ਸੂਰੇ ਉਨ ਪ੍ਰਗਟਿ ਦੇਤਿ ਬਿਸਥਾਰੇ[84]॥
'ਦੇਵੀ ਕੋਪਿਕ'[85] ਹੋਈ ਠੰਡੀ ਅਜ ਕਬੀਰ ਸਿਧਾਰੇ॥੨੫॥
ਸੁਨਿ ਮਾਤਾ 'ਹਮ ਸਗਲੇ ਠਾਢੇ ਸੰਗ ਤੁਮਾਰੇ ਬੀਰ[86]॥
248/ੳ ਦਿਸਟਿ ਹਮਾਰੀ ਕਛੂ ਨ ਆਵੈ ਹਮ ਜੈ ਜੈ ਕਰਹੁ ਕਬੀਰਾ॥
ਨਿਬਲ ਭਏ ਬਲ ਕਛ ਨ ਲਾਗੇ [ਸਭ][87] ਸਕਤਿ ਹਮਾਰੀ ਖਿੰਚ ਲਈ॥

---

74. ਕਹੋ ਤੌ ਖੇਚਰ ਭੂਚਰ ਮੇਲੋ (ੳ) ਖੇਚਰ ਭੂਚਰ ਗੁਪਤ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਿ (ਅ.)
75. ਵਾਕਾ (ੳ)
76. ਕਹਾਵਉ (ੳ)
77. ਸੁਨਿ ਦੇਵੀ ਤੁਮਰੇ ਕਹੇ ਭਸਮ ਨ ਹੋਵੀਐ (ੳ), ਮੁਖ ਕੇ ਕਹਿਐ ਭਸਮ ਨ ਹੋਈਐ (ਅ)
78. ਜੀਆ ਅਘਾਵਹਿ ਗਲੇ ਕਟਾਵਹਿ (ੳ.ਅ.)
79. ਹੈ (ੳ.ਅ.)
80. ਖੜੀ ਰਹੁ ਬਗੁਲੀ (ੳ.ਅ.)
81. ਸੰਭਾਲਿਆ (ੳ), ਸੰਮਾਲਿਆ (ਅ)
82. ਬਲ (ੳ.ਅ.)
83. ਭੂਚਰ ਅਰਥ (ੳ), ਭੂਕਰ ਉਤਸਰੁ (ਅ)
84. ਦਿਖਾਰੇ (ੳ)
85. ਕੋਪਮਾਨ (ੳ.ਅ.)
86. ਇਕ ਬਿਨਉ ਹਮਾਰੀ ਮਾਏ ਸਗਲੇ ਠਾਡੇ ਬੀਰਾ (ੳ), ਇਕ ਬਿਨਉ ਹਮਾਰੀ ਹਮ ਸਗਲੇ ਠਾਡੇ ਬੀਰਾ (ਅ)
87. ੳ.ਅ.

ਹਿਤ ਕਰ ਹਿਰਦੈ ਜਪਹਿ ਕਬੀਰਾ ਤੂ ਦੇਵੀ ਹਮ 'ਤੇ ਭੂਲ[88] ਗਈ॥੨੬॥
ਸੁਨਿ ਮਾਤਾ ਇਕ ਬਚਨ[89] ਹਮਾਰਾ [ਸਬ][90] ਸਕਤਿ ਹਮਾਰੀ ਉਲਟਿ ਪਈ॥
ਉਨਕੀ ਸਮਸਰਿ ਤੁਝ ਕਿਉ ਕੀਨੀ ਉਹੁ [ਤਉ][91] ਜਪਤੇ ਨਾਮ ਹਰੀ॥
ਦਰਸਨਿ ਦੇਖੈ ਹਮਰੀ ਤ੍ਰਿਸਨਾ ਬੂਝੈ[92] ਨਿਰਮਲ ਭਏ ਸਰੀਰਾ॥
ਤੁਮ ਭੇਜੇ ਛੇਦਨ ਕੇ ਤਾਈ ਹਮ 'ਜੈ ਜੈ ਕਰਹਿ'[93] ਕਬੀਰਾ॥੨੭॥
ਉਠ ਕਬੀਰਾ ਜਾਇ ਘਰ ਅਪਨੇ ਮਨ ਮੇਰੇ ਕਛੁ ਸਮਝਿ ਪਰੀ॥
ਤੁਝ ਤੇ ਮਾਰੇ ਮੈ ਕਿਆ ਕਛੁ ਪਾਵਉ [ਮੈ][94] ਜੀ ਤੇਰੇ ਕੀ ਦਇਆ ਕਰੀ॥
ਬਾਵਨ[95] ਮੇਲਿ ਜੇ ਭਉ[96] ਦਿਖਲਾਇਆ ਜੇ ਮਾਰੀ ਤੋ ਕਿਆ ਬਲ ਤੇਰਾ॥
ਜੇਤੇ ਬੈਨ ਅਪੁਠੇ ਬੋਲੈ ਭੀ ਹਉ ਮਾਤਾ ਤੂੰ ਪੂਤ ਮੇਰਾ॥੨੮॥
ਸੁਨਿ ਦੇਵੀ ਤੂੰ 'ਕਿਆ ਭਖਲਾਵਹਿ'[97] ਹਮ ਪੂਰੇ ਗੁਰ ਕੇ ਮੂਡੇ॥
ਕੇਤੇ ਆਵਹਿ ਕੇਤੇ ਜਾਵਹਿ ਐਸੇ[98] ਬਾਹਨਿ ਭੂਡੇ॥
ਮੈ ਤਉ ਜਾਨਿਆ ਬਿਰਦੁ ਤੁਮਾਰਾ ਤੂ ਗੋਰਖ ਕੈ ਗਰਭਿ [ਪਾਇ][99] ਗਲੀ॥
ਤੇਰਾ ਕੀਤਾ ਕਛੂ ਨ ਹੋਵੈ ਆਗੇ ਤੇ ਉਠਿ ਜਾਹਿ ਚਲੀ[100]॥੨੯॥
ਸੁਨੁ ਕਬੀਰਾ ਤੂੰ ਕਾਹੇ ਭੂਲੇ ਤੂ ਦੇਵੀ ਕਾਹਿ ਖਿਝਾਈ॥
ਹਮ ਤਉ ਗੁਰ ਸਮਸਰਿ[101] ਕਰਿ [ਦੇਖੀ][102] ਸਗਲ ਜਗਤਿ ਕੀ ਤਾਈ[103]॥

---

88. ਕੋ ਬਿਸਰਿ (ੳ.ਅ.)
89. ਬਿਨਉ (ੳ)
90. ੳ.ਅ.
91. ੳ.ਅ.
92. ਤ੍ਰਿਖਾ ਸਭ ਬੂਝੀ (ੳ), ਤ੍ਰਿਖਾ ਉਤਰੀ (ਅ)
93. ਜਪਿਆ ਜਾਇ (ੳ.ਅ.)
94. ੳ.ਅ.
95. ਬਾਹਨਿ (ੳ.ਅ.)
96. ਮੈ (ੳ.ਅ.)
97. ਅਭਖਿਆ ਬੋਲੈ (ੳ.), ਕਿਆ ਭਉ ਦਿਖਲਾਵਹਿ (ਅ)
98. ਤਉ ਜੈਸੇ (ੳ.), 'ਅ' ਕਾਪੀ ਵਿਚ ਇਹ ਲਾਈਨ ਰਹੀ ਹੋਈ ਹੈ।
99. ੳ.
100. ਚਲਿਗੀ (ੳ)
101. ਸਮਾਨਿ (ੳ.ਅ.)
102. ਮੂਲ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਮਿਸਰੀ' ਹੈ ਜੋ ਗਲਤ ਹੈ ਸੁਧਾਈ ੳ.ਅ. ਪ੍ਰਤੀ ਤੋਂ ਕੀਤੀ ਹੈ।
103. ਮਾਈ (ੳ.ਅ.)

248/ਅ ਕਰਿ ਬਿਰੋਧ ਗ੍ਰਹ ਤੇ ਉਠਿ ਆਇਆ ਬ੍ਰਹਮੁ ਗਿਆਨੀ[104] ਕਾ ਲੂਠਾ॥
ਮਾਤਾ[105] ਸਾਚੀ ਰਵਿਦਾਸ ਭੀ ਸਾਚਾ ਤੂਹੀ ਕਬੀਰਾ ਝੂਠਾ॥੩੦॥
ਸੁਨਿ ਸੰਕਰਿ ਤੂ ਅਵਧੂਤਿ [ਪੁਰਖੁ ਕਹੀਅਤਿ ਹੈ ਤੈ][106]
ਕਿਉ ਸਮਿ ਦ੍ਰਿਸਟਿ ਤਿਆਗੀ॥
ਬਡਾ ਸਿਧ ਤੂ ਜਗਿ ਮਹਿ ਕਹੀਐ[107] ਤੇਰੀ ਦੁਰਮਤਿ ਅਜਹੂ ਨ ਭਾਗੀ॥
ਤੈ ਪਖ ਕੀਆ [ਕਿਆ][108] ਨਿਬਲ ਭਏ ਹਮਰਾ ਨਿਹਚਲ ਮਨ ਨਹੀ[109] ਡੋਲੈ।
ਝੂਠਾ ਪਤਿਤ ਪਾਪੀ ਸੋ ਕਹੀਐ ਝੂਠੀ ਸਾਖਾ ਜੋ ਬੋਲੈ॥੩੧॥
ਸੁਨਹੁ ਕੰਬੀਰਾ ਬਹੁਤ ਨ ਬਕੀਐ ਬਹੁਤੁ ਬਕੈ ਦੁਖੁ ਹੋਵੈ॥
ਬਹੁਤ ਹਾਸੇ ਤੇ ਹੋਇ ਬਿਨਾਸਾ ਹਾਸੇ ਤੇ ਫੁਨ ਰੋਵੈ॥
ਜਿਉ ਭੁਇਅੰਗ ਪ੍ਰਗਟਿ ਮਗੁ[110] ਜੋਹੈ ਉਨ 'ਚਲਤਿ ਪੰਖੀ ਮਾਰੈ'[111]॥
ਤੈਸੇ ਹੀ ਤੈ ਸਮਝ ਪਰੀ ਹੈ ਕੋਈ ਅਬ ਹੀ ਪਕਰਿ ਉਤਾਰੈ॥੩੨॥
ਸੁਨਿ ਸੰਕਰਿ ਹਮ ਸਾਚੀ ਬਾਧੀ ਅਬ ਉਤਰੈ ਨਾਹਿ ਉਤਾਰੀ॥
ਦੇਵੀ ਚੁਪ[112] ਕਰਿ ਤ੍ਰਿਪਤਿ ਅਘਾਈ ਅਬ ਭਈ[113] ਤੁਮਾਰੀ ਵਾਰੀ॥
ਪੋਸਤਿ ਭੰਗਿ ਹਫੀਮ ਧਤੂਰਾ [ਤੈ][114] ਲੈ ਬਿਖ ਮਹੁਰਾ ਖਾਈ॥
ਤੂੰ ਭੂਤ ਪਿਸਾਚਿ ਕਾ ਨਾਇਕ ਕਹੀਅਹਿ ਤੈ ਪ੍ਰੇਮ ਭਗਤਿ ਨਹੀ ਪਾਈ॥੩੩॥
249/ੳ 'ਸੁਨ ਕੰਬੀਰਾ ਤੇਰੇ ਸਸਿ ਗਿਰਹਿ ਗੰਧਠ ਦੇ ਬਾਧਉ'[115] ਕਹੋ ਤਾ ਦੇਹ ਉਪਾਰਉ॥

---

104. ਅਗਨਿ (ੳ.ਅ.)
105. ਦੇਵੀ (ਅ)
106. ੳ.
107. ਪ੍ਰਗਟਿਆ (ੳ.ਅ.)
108. ੳ.ਅ.
109. ਕਿਉ (ੳ.ਅ.)
110. ਮਾਰਗ (ੳ.ਅ.)
111. ਚਲਤ ਪਖਿ ਉਸ ਮਾਰੇ (ੳ), ਚਲਤ ਪੰਖੀ ਕਉ ਮਾਰੈ (ਅ)
112. ਚੁਪਿ (ੳ.ਅ.)
113. ਆਈ (ੳ)
114. ੳ.ਅ.
115. ਸੁਨਿ ਕਬੀਰ ਤੇਰਾ ਸੀਸੁ ਕਟਿ ਲੇ ਬਾਪੋ (ੳ), ਕਹਹਿ ਤਾ ਸੀਸ ਕੀਤਿ ਗ੍ਰਿਹਿ ਛਾਧਉ (ਅ)

ਕਹੇ ਖਿਆਲ[116] ਬਸਕ ਮੁਖਿ ਮੇਲਉ[117] ਕਹੈ ਰਸਾਤਲ ਗਾਰਉ॥
ਕਹੈ ਕੁੰਭੀ ਨਰਕਿ ਉਹਾ ਧਰ ਲੇ ਰਾਖਹੁ ਕਹੇ 'ਹਿਵਚਲ ਦੇਵ'॥[118]
ਕਹਹਿ ਸਤ ਤ੍ਰਿਗਦ ਜੂਨ ਭੁਗਾਵਉ ਕਰਮ ਧਰਮ ਖਸ ਲੇਵ॥੨੪॥
ਸੁਨ ਸੰਕਰ ਤੂ ਸੇਭ ਨ ਪਾਵਹਿ ਹੋਤਾ ਬਲ ਜੋ ਰਾਖੈ॥
ਇਸਤ੍ਰੀ ਕੀ ਮਤਿ ਜੋ ਨਰਿ ਲਾਗੈ ਪ੍ਰਗਟਿ ਸਭਾ ਕਿਆ ਭਾਖੈ॥
ਮਿਰਤਕ ਕੀ ਮਾਲਾ ਹਥ ਡਉਰੂ ਢਮਕੈ ਬਲਦ ਕੀਨੀ ਅਸਵਾਰੀ॥
'ਭੁਟ੍ਰ ਭਟਿਕ'[119] ਕਲਾਤ ਕਸਾਈ 'ਇਹੁ ਸੇਵਾ'[120] ਕਰਹ ਤੁਮਾਰੀ॥੨੫॥
ਸੁਨਹੁ ਕੰਬੀਰਾ ਹਮ 'ਸਤਿ ਜੁਗਿ ਕੇ ਬਾਸੀ'[121] ਚਹੁ ਜੁਗ ਹਮਰੀ ਪੂਜਾ॥
ਹਮਰੇ ਸਮਸਰਿ ਜਾਕੇ ਬਲੁ ਬੋਲਹਿ ਸੋ ਹਮਹਿ[122] ਬਤਾਵਹੁ ਦੂਜਾ॥
ਤੁਮਰਾ[123] ਕਵਨ ਗੁਰੂ ਜਿਸਕਾ ਤੂ ਚੇਲਾ 'ਮੋਕਉ ਅਜ'[124] ਬਤਾਵਉ॥
'ਤੁਮਰੇ ਗੁਰ ਤੇ ਬਾਤ'[125] ਇਕ ਪੂਛਉ ਕਉਨ ਤੁਮਾਰਾ ਰਾਹੁ॥੨੬॥
ਸੁਨਿ ਸੰਕਰ 'ਜਿਨਿ ਤੁਮਹਿ ਉਪਾਏ'॥[126]
ਸੋ ਗੁਰੂ ਹਮਾਰਾ ਅਉਰ ਨਾਹੀ ਕੋ ਦੂਜਾ॥
ਤੇਰੀ ਸਗਲੀ ਦੇਹੁ ਕੁ ਪਾਵਨ ਕਹੀਐ ਤੇਰੇ ਏਕ ਲਿੰਙ ਕੀ ਪੂਜਾ॥
ਤੂ ਬਸਤਰਿ ਪਹਰੇ 'ਹਿਤ ਕਰ'[127] ਅੰਗ ਲੈ ਲੈ ਭਸਮੁ ਚੜਾਈ॥
249/ਅ ਤੈਕਨ[128] ਤਪਸਿਆ ਖੰਡਤ ਕੀਨੀ ਸੋ ਤੁਮ ਦੇਹੁ ਬਤਾਈ॥੨੭॥

---

116. ਪਇਆਲ (ੳ), ਖਿਆਲ (ਅ)
117. ਦੇਵਉ (ੳ)
118. ਮੰਦਲ ਗਾਲੋ (ੳ)
119. ਭੰਡ ਭਾਙਿ (ੳ)
120. ਸੋ ਕੀਰਤਿ (ੳ.ਅ.)
121. ਸਭ ਜਗ ਕੀਨਾ (ੳ) ਸਤਿਜੁਗ ਕੇ ਨਾਇਕ (ਅ)
122. ਮੋਹਿ (ੳ)
123. ਤੇਰਾ (ੳ.ਅ.)
124. ਜੋ ਮੋਹਿ ਬੇਗਿ (ੳ.ਅ.)
125. ਪਹਿ (ੳ)
126. ਤੂ ਮੈ ਜਿਨ ਕੀਆ (ੳ), ਜਿਨ ਤੁਮ ਕੀਏ ਸੋਈ (ਅ)
127. ਅਹਿਨਿਸ ਕਹੋ ਰੇ (ੳ), ਕਰ (ਅ)
128. ਕਵਨ (ੳ.ਅ.)

ਸੁਨਹੁ ਕੰਬੀਰਾ ਜਿਉ ਪਿਤਾ ਪੂਤ ਕਉ ਲੇ ਲੈ [ਲਾਡ][129]
ਲੁਡਾਵੈ ਹਸ ਹਸ ਬੈਨਿ ਉਚਾਰੈ॥
ਜਿਉ ਜਿਉ ਉਤਰੁ ਦੇਇ ਨਿਸੰਗਾ 'ਤਿਉ[130] ਹਿਤ' ਕਰ ਕੰਠ ਪੁਕਾਰੈ॥
ਐਸੇ[131] ਹੀ ਹਮ ਤੁਮ ਸਉ ਖੇਲਹਿ ਮਤਿ [ਤੁਮਰੋ][132] ਮਨੁ ਚਿੰਤਾ ਲਾਗੈ॥
ਉਲਟਿ ਪੂਤ ਬਾਪੁ ਲੈ ਸੰਘਾਰੈ ਤਾ ਕਹਾ ਬਪੁਰਾ ਉਹੁ ਭਾਗੈ॥੩੮॥
ਸੁਨਿ ਸੰਕਰਿ ਜਿਉ ਸਿੰਘ ਬਨਿ ਮਹਿ ਕਾਹੂ [ਕੀ][133] ਨਹੀ ਚਿੰਤਾ ਕਰੈ॥
ਜਾ ਰਾਜਾ ਮੇਲਿ ਕਟਕਿ ਦਲਿ ਆਵੈ ਤਾ ਉਹ ਬਪੁਰਾ ਕਹਾ ਕਰੈ॥
ਜੇ ਲੂਕੇ ਤਾ ਲਾਜਿ ਲਾਗੈ ਸਨਮੁਖੁ ਹੋਇ ਕੈ[134] ਗਾਜੈ॥
ਅਰਪੁ ਸਰੀਰੁ ਮਿਰਤਕ ਘਰਿ ਆਵੈ ਉਲਟਿ ਨ ਪਾਛੈ ਭਾਗੈ॥੩੯॥
ਸੁਨ ਧੰਨੁ ਕੰਬੀਰ ਧੰਨੁ ਕੰਬੀਰਾ ਧੰਨੁ ਸੁ ਗੁਰੂ ਤੁਮਾਰਾ॥
ਪੂਰਨ ਬ੍ਰਹਮ ਬ੍ਰਹਮ 'ਤੈ ਪਾਇਆ'[135] ਹਮ ਸਗਲਿ ਕਰੈ ਜੈਕਾਰਾ॥
ਤੂ ਅਟਲ[136] ਅਡੋਲ ਨ ਕਬਹੂੰ ਡੋਲਹਿ ਤੈ ਸਕਤੀ ਦ੍ਰਿੜਤਾ ਕੀਨੀ॥
ਜੋ ਨਿਰਗੁਨ [ਬਾਤਿ][137] ਘਟਿ ਘਟਿ ਅਦਿਸਟਾ
[ਮੂਰਤਿ][138] ਸਾਈ ਬਾਤ ਤੈ ਚੀਨੀ॥੪੦॥
ਧੰਨੁ ਰਵਦਾਸੁ ਧੰਨੁ ਕਬੀਰ ਜੋ ਗਾਵੈ ਸੋਈ[139]॥
ਗਰੜ ਚੜੇ ਰਘੁਨਾਥ ਕਹਤ ਹੈ ਸਾਚੇ ਭਗਤ ਮੇਰੇ ਦੋਈ[140]॥
ਸੁਨਿ ਕਬੀਰ ਜੋ ਪੂਰਨ ਕਹੀਐ ਸੋ ਪੂਰਨ ਤੈ ਪਾਇਆ॥

129. ੳ.
130. ਤਿਹ (ੳ), ਉਹ (ਅ)
131. ਤੈਸੇ (ੳ)
132. ੳ.
133. ੳ.
134. ਕਰ (ੳ.ਅ.)
135. ਤਉ ਜਪਿਆ (ੳ)
136. ਅਮਰ (ੳ.ਅ.)
137. ੳ.ਅ.
138. ੳ.
139. ਮੂਲ ਖਰੜੇ ਵਿਚ ਇਹ ਪਾਠ ਨਹੀਂ, ਇਹ 'ਅ' ਪ੍ਰਤੀ ਤੋਂ ਲਿਆ ਹੈ।
140. ਬ੍ਰਹਮ (ੳ.ਅ.)

ਤੈ ਸਗਲਾ ਬ੍ਰਹਮੁ ਬ੍ਰਹਮ ਕਰਿ ਜਾਨਿਆ ਤੂ ਬ੍ਰਹਮ ਮਾਹਿ[141] ਸਮਾਣਿਆ॥
ਸੰਕਰ ਕਹੈ ਸੁਨਹੋ [ਤੁਮ][142] ਸੰਤਾ ਸਤਿ ਨਿਰਗੁਨ ਨਾਮੁ ਤੈ ਚੀਨਾ॥
ਹਮ ਭੀ ਉਧਰੇ ਬਾਵਨ[143] ਉਧਰੇ ਜਿਨਿ ਤੁਮਰਾ[144] ਦਰਸਨੁ ਕੀਨਾ॥੪੧॥
250/ੳ ਸੁਨੁ ਸੰਕਰਿ ਤੂ ਬਾਲਾ ਭੋਲਾ ਅਰ ਤਉ[145] ਜਨਨੀ ਹੈ ਮਾਤਾ॥
ਮੈ ਤਉ ਭੂਲਾ ਸਨਮੁਖ[146] ਬੋਲਿਆ ਤੁਮਰੈ ਮਨ[147] ਨ ਜਾਤਾ॥
'ਤੂਤੇ ਦੇਵ ਦੇਵ ਸਿਰ ਊਪਰ'[148] ਪੂਰਨ ਪੁਰਖੁ ਅਪਾਰਾ॥
ਕਹੈ ਕੰਬੀਰ ਕੀਟਾ[149] ਜਨੁ ਤੁਮਰਾ ਨੀਚ ਜਨਮੁ ਵੇਚਾਰਾ॥੪੨॥
ਦੇਵੀ ਬੋਲੈ[150] ਸੁਨਿ ਭਗਤਿ ਕੰਬੀਰਾ ਹਮ ਕਉ ਕਿਰਪਾ[151] ਕਰੀਜੈ॥
ਨਿਸਿ ਦਿਨਿ ਨਾਮੁ ਨਿਰੰਜਨੁ ਜਪੀਐ ਅਮਿਉ[152] ਮਹਾਰਸੁ ਪੀਜੈ॥
ਹਮ ਤੇ ਕ੍ਰੋਧ ਕਪਟ ਕਰਿ ਬੋਲੈ ਤੁਮ ਮਨਿ ਮੈ ਕਛੂ ਨ ਕਰਨਾ॥
ਹਮਰਾ ਮਾਥਾ ਹੋਇ ਪੁਨੀਤਾ ਜੇ ਤੁਮ ਰਾਖਹੁ ਚਰਨਾ॥੪੩॥
ਸੰਕਰਿ ਬੋਲੈ ਸੁਨਿ ਭਗਤਿ[153] ਕਬੀਰਾ ਅਬ ਰਵਤ ਰਵਹੁ ਬਨਬਾਸੀ॥
ਹੋਇ ਦਇਆਲ ਗੁਪਾਲ ਗੁਸਾਂਈ ਤੁਮ ਬ੍ਰਹਮ ਲੋਕ ਕੇ ਬਾਸੀ॥
ਤੁਮਹੀ ਸਾਜਨ ਬਾਲ ਸਖਾਈ ਤੁਮ ਹੀ ਹਮਰੇ ਮੀਤਾ॥
ਚਰਨ ਕਵਲਿ ਲੈ ਮਸਤਕਿ ਲਾਵਹੁ ਤਬ ਹਮ ਹੋਇ ਪੁਨੀਤਾ॥੪੪॥
ਹਮ ਬਕ ਬੋਲੈ ਸਰਨਿ[154] ਤੁਮਾਰੀ ਤੁਮ ਬਕ ਬੋਲੇ ਸੂਰੈ॥

---

141. ਦੇਵੀ (ੳ.ਅ.)
142. ੳ.ਅ.
143. ਬਾਹਨ (ੳ.ਅ.)
144. ਜਿਨ (ੳ)
145. ਤੂ (ੳ.ਅ.)
146. ਸਮਸਰਿ (ੳ.ਅ.)
147. ਮਰਮੁ (ੳ.ਅ.)
148. ਤੂ ਦੇਵੀ ਸਿਰ ਦੇਵੀ (ੳ)
149. ਨੀਚ (ਅ)
150. ਕਹੈ (ੳ.ਅ.)
151. ਖੁਸੀ (ੳ.ਅ.)
152. ਨਾਮ (ੳ), ਤਤੁ (ਅ)
153. ਦਾਸ (ੳ)
154. ਸਕਤਿ (ੳ.ਅ.)

ਆਸਾ ਕਰਿ ਕੈ ਤੁਮ ਕਉ ਸਿਮਰਹਿ[155] ਤਿਨ ਦੇਵਹੁ ਬਹੁ ਭਰਪੂਰੇ॥[156]
ਚਹੁ ਜੁਗ ਅੰਤਰਿ ਸੇਵਾ[157] ਤੁਮਰੀ 'ਅਬ ਤੇ ਮਿਟੀ ਨ ਜਾਈ'॥[158]
ਕਹੈ ਕੰਬੀਰੁ ਉਰਮਨੁ[159] ਗੁਸਾਈ ਤੁਮਰੀ ਸਤਿ ਕਮਾਈ॥੪੫॥
[ਕਿਉ ਰਵਿਦਾਸ ਕਿਉ ਚਿੰਤ ਸਮਾਨੇ ਉਠਿ ਬਿਗਸਤਿ ਕਿਉ ਨਾਹੀ॥][160]
ਲੈ ਲੈ ਪਾਥਰ ਪੇਟਿ ਉਠਾਵਹੁ ਤਤੁ[161] ਨਹੀ ਇਨਮਾਹੀ॥
ਜੇਤੇ ਜਤਨਿ 'ਕਰਹੁ ਬਹੁ'[162] ਬੰਧਨ ਸਕਤੇ ਪਰਹਿ[163] ਨ ਟੂਟਹਿ॥
ਛਡਿ ਭਰਮੁ ਭਜ ਸਾਧ ਕੀ ਸਰਨੀ ਇਨ [ਮਿਰਤਕ][164] ਸੰਗ ਨ ਛੂਟਹਿ॥੪੬॥
250/ਅ ਸੁਨਹੁ ਗੁਸਾਂਈ ਹਮ ਤਉ ਭੂਲੇ ਅਬ ਲੀਨੀ ਸਰਨ ਤੁਮਾਰੀ॥
ਅਬ ਤੋ ਹਾਰਿ 'ਪ੍ਰਗਟ ਪੁਕਾਰਿਆ'[165] ਕਛ ਗਤਿ ਕਰਹੁ ਹਮਾਰੀ॥
ਤੁਮ ਤੋ ਪੂਰਨੁ ਬ੍ਰਹਮ ਸਮਾਨਹ 'ਮਉ ਪਾਰਿ'[166] ਹੋਇ ਦਇਆਲਾ॥
ਕਹੈ ਰਵਿਦਾਸੁ 'ਕੀਟ ਜਨ ਤੁਮਰਾ'[167]ਦੇਹ ਭਗਤਨ ਕੀ ਮਾਲਾ॥੪੭॥
'ਸਾਚਾ ਗੁਰੂ ਮਿਲੇ ਬੁਧਿ ਉਪਦੇਸੇ ਸਾਚਾ ਸਬਦ ਦਿੜਾਵੈ'[168]॥
ਸਬਦਿ ਸਮਾਨੇ ਅਸਥਿਰ ਹੋਵੈ ਬਹੁਰਿ ਨ ਆਵੈ ਜਾਵੈ॥
ਸੰਸ[169] ਭਾਨ ਏਕ ਘਰਿ[170] ਰਾਖੈ ਤਾ ਹਿਰਦੈ ਹੋਇ ਉਜਾਲਾ॥

---

155. ਜਪਤੇ (ੳ.ਅ.)
156. ਜੇ ਕਾਰਜ ਪੂਰੇ (ੳ.ਅ.)
157. ਪੂਜਾ (ੳ.ਅ.)
158. ਅਬ ਮਿਟਤੀ ਨਹੀ ਮਿਟਾਈ (ੳ.ਅ.)
159. ਉਠਿ ਚਲੇ (ੳ.), ਉਠ ਰਮਹੁ (ਅ)
160. ਮੂਲ ਖਰੜੇ ਵਿਚ ਕੇਵਲ 'ਸੁਨਿ ਰਵਿਦਾਸ ਕਿਉ ਨਹੀ ਬੋਲੇ' ਹੀ ਹੈ, ਸੁਧਾਈ 'ੳ' ਕਾਪੀ ਤੋਂ ਕੀਤੀ ਹੈ।
161. ਬ੍ਰਹਮ (ੳ.ਅ.)
162. ਕੀਏ ਸਭ (ੳ.ਅ.)
163. ਪੜੇ (ੳ)
164. ੳ.ਅ.
165. ਪਰਿਆ ਚਰਨਾ (ੳ) ਪ੍ਰਗਟ, ਪਹਾਰੇ (ਅ)
166. ਹਮ ਪਰ (ੳ.ਅ.)
167. ਤੁਮ ਸੁਨਹੁ ਗੁਸਾਈ (ੳ.ਅ.)
168. ਕਾਚੇ ਗੁਰ ਮਿਲਿ ਬਧਿ ਬਤਾਈ ਸਚੁ ਸਬਦਿ ਨ ਦ੍ਰਿੜਾਵੈ (ੳ).
169. ਸਸੀਅਰਿ (ੳ)
170. ਗ੍ਰਿਹ (ੳ)

ਕਹੈ ਕੰਬੀਰੁ ਸੁਨਹੁ ਰਵਿਦਾਸਾ ਇਹ ਭਗਤਨ ਕੀ ਮਾਲਾ॥੪੮॥
ਤ੍ਰਿਕੁਟੀ ਬਾਧੇ ਸੁਰ ਨਹੀ ਸਾਧੇ ਅਗਮ ਨਿਗਮ ਗਹਿ[171] ਰਾਖੈ॥
ਇੰਦ੍ਰੀ ਨਿਬਲ ਭਈ ਬਲੁ ਤੂਟਾ ਮੁਖਹੁ ਸਤਿ[172] ਨ ਭਾਖੈ॥
ਨਟੂਆ ਜਾਇ ਪਇਆਲੁ ਪ੍ਰੇਮ ਰਸੁ ਬਾਂਧਾ[173] ਬਹੁੜਿ ਨ [ਬਾਜੈ][174] ਤਾਲਾ॥
ਕਹੈ ਕਬੀਰ ਸੁਨਹੁ ਰਵਿਦਾਸਾ ਇਹ ਭਗਤਨ ਕੀ ਮਾਲਾ॥੪੯॥
ਥੰਭ ਬਿਨਾ ਹੈ ਜਨ ਕਾ ਮੰਦਰੁ ਹਮ ਤਹ ਸੁੰਨਿ ਸਮਾਏ॥
ਅਵਦੇਸਿ ਗਏ 'ਤੇ ਬਹੁਰਿ ਨ ਆਵੈ'[175] ਫਿਰਿ ਸਰਨਿ[176] ਇਹੁ ਘਰਿ ਪਾਏ॥
ਉਹ ਤੋ ਬ੍ਰਹਮੁ ਲੋਕ ਕੇ ਬਾਸੀ ਹੂਏ ਤੂਟੇ ਭ੍ਰਮੁ[177] ਕਾ ਜਾਲਾ॥
ਕਹੈ ਕੰਬੀਰ ਸੁਨਹੁ ਰਵਿਦਾਸਾ ਇਹ ਭਗਤਨ ਕੀ ਮਾਲਾ॥੫੦॥
ਅਰਧ ਉਰਧ ਕੇ 'ਗਗਨ ਗੁਫਾ'[178] ਮਹਿ ਰਾਖੈ ਸਤਿਗੁਰ ਦੀਆ ਬਤਾਈ॥
'ਤੁਮੇ ਛੋਡਿ ਪ੍ਰਭ ਮੇ ਜਾਇ ਪਸਰਿਆ'[179] ਤਾਹਾ ਬਲੁ [ਕਛੁ][180] ਨ ਖਟਾਈ॥
'ਸਤਿ ਸਕਤਿ ਨਿਕਾਰੇ ਸਿਉ ਮਨ ਧਾਰੇ'[181] ਚਲੈ ਨ ਕੂੰਡੀ ਚਾਲਾ॥
ਕਹੈ ਕੰਬੀਰ ਸੁਨਹੁ ਰਵਿਦਾਸਾ ਇਹ ਭਗਤਿਨਿ ਕੀ ਮਾਲਾ॥੫੧॥
251/ੳ ਅਸੁਰ ਚਲਤੀ 'ਸੋਹਿਉ[183] ਹੋਈ' ਕਹਾ ਕਰੈ ਮੁਹਾਨਾ॥
ਬਹੁੜਿ ਨ ਬੇੜੀ ਪਾਵੈ ਨਿਸੰਗਾ ਹੋਇ ਨ ਆਵਨੁ ਜਾਨਾ॥
ਨਿਰਗੁਨ[184] ਨਾਮੁ ਪਾਇਆ ਨਿਹਕੇਵਲ ਛੂਟਹਿ ਸਗਲ ਜੰਜਾਲਾ॥

---

171. ਲੇ (ੳ.ਅ.)
172. ਅਸਤਿ (ੳ.ਅ.)
173. ਬੀਧਾ (ੳ.ਅ.)
174. ੳ.ਅ.
175. ਤਾ ਤੇ (ੳ.ਅ.)
176. ਫਿਰ ਖਬਰਿ ਨ ਕਾਈ (ੳ.ਅ.)
177. ਬਹੁੜਿ (ੳ.ਅ.)
178. ਜਗੁ (ਅ)
179. ਦੋਊ ਗੁਹਿ (ੳ)
180. ਭਉਰ ਤੂ ਭੂਮਿ ਜਾਇ ਏ ਪਰਿਆ (ੳ), ਭ੍ਰਮ ਭਉ ਛੋਡਿ ਪ੍ਰਭ ਮਹਿ ਪਸਰੈ (ਅ)
181. ੳ.ਅ.
182. ਸਕਤਿ ਵਿਚਾਰੀ ਸਿਵ ਸੰਗ ਮਾਰੀ (ੳ.ਅ.)
183. ਹਿਵੈ ਘਰਿ ਬਾਸੀ (ੳ)
184. ਨਿਰਮਲ (ੳ.ਅ.)

ਕਹੈ ਕਬੀਰ ਸੁਨਹੋ ਰਵਿਦਾਸਾ ਇਹ ਭਗਤਿਨ ਕੀ ਮਾਲਾ॥੫੨॥
ਸੁਝਿ ਬੂਝਿ ਕਛੁ ਜੁਗਤਿ[185] ਨ ਜਾਨੀ[186] ਕਿਆ ਕਛ ਸਿਮਰਨ ਕੀਜੈ॥
ਹਮ ਤਉ ਪਥਰ ਕੈ ਸੰਗ ਪਥਰ ਹੂਏ ਕਿਉ ਕਰ[187] ਮਨੂਆ ਭੀਜੈ॥
ਸਹਸਾ ਪਰ[188] ਦ੍ਰਿੜਤਾ ਉਪਜੈ ਮੈ ਇਕ ਮਗਉ ਭੀਖਿਆ॥
ਕਹੈ ਰਵਿਦਾਸ ਤੁਮ ਸੁਨਹੁ ਕਬੀਰਾ[189] ਦੇਹ ਭਗਤਨ ਕੀ ਦੀਖਿਆ॥੫੩॥
ਉਰਮ ਪੰਖੀ ਆਕਾਸਿ ਰਹਤੁ ਹੈ ਕੋਊ ਅਨਦਿਨ ਉਨੇ[190] ਨਿਹਾਲੈ॥
ਗੁਰ ਮਿਲ ਉਸਕੇ ਸਭ [ਪਰ ਤੂਟੇ][191] ਉਹ ਭੀਤਰਿ [ਭੀਤਰਿ][192] ਚਾਲੈ॥
ਖੋਟੇ ਖਰੇ ਖਰੇ ਕਰਿ ਖੋਟੇ ਤਾ ਕਛੁ ਪਰੈ ਪਰੀਖਿਆ॥
ਕਹੈ ਕਬੀਰ ਸੁਨਹੁ ਰਵਿਦਾਸਾ ਇਹ ਭਗਤਨਿ ਕੀ ਦੀਖਿਆ॥੫੪॥
ਸੁਨਹੋ ਗੋਸਾਈ ਜਿਉ ਉਦਿਆਨ 'ਅਧਿਮ ਗੁਨ ਨਹੀ'[193] ਜਾ ਪੈ ਐਸੇ ਹੀ ਮਨ ਮੇਰਾ॥
ਬਿਨੁ ਲੋਇਨ ਕੁਛ ਦਿਸਟਿ ਨ ਆਵੈ ਤਾਤੇ ਸਭ ਜਗ ਭਇਆ ਅੰਧੇਰਾ॥
ਕਿਤਿ ਬਿਧਿ ਮੋਕਉ ਹੋਇ ਉਜਾਲਾ ਕਿਤ ਬਿਧਿ ਮਿਟੈ ਅੰਦੇਸਾ॥
ਕਹੈ ਰਵਿਦਾਸ ਸੁਨੋ ਗੋਸਾਈ ਦੇ ਭਗਤਨ ਕੇ ਉਪਦੇਸਾ॥੫੮॥
ਗਗਨਿ ਮੰਡਲ ਮਹਿ ਗਊ [ਦੁਹਾਈ][194] ਅਜ ਕਾਗਦਿ ਦਹੀ ਜਮਾਵੈ॥
ਨਿਗਮ 'ਨੇਤ੍ਰੇ ਸੋ'[195] ਮਨੂਆ ਮਥੀਐ ਤਾ ਅੰਬ੍ਰਿਤ ਰਸ ਪਾਵੈ॥
ਜਹ ਤੇ ਉਪਜਿਆ ਤਹੀ ਜਾਇ ਸਮਾਨਾ ਬਹੁੜਿ ਨ ਲਾਗੈ ਬੀਖਿਆ॥
ਕਹੈ ਕਬੀਰ ਸੁਨਹੁ ਰਵਿਦਾਸਾ ਏਹੀ ਭਗਤਿਨਿ ਕੀ ਦੀਖਿਆ॥੫੬॥

---

185. ਖਬਰਿ (ੳ), ਸਮਝਿ (ਅ)
186. ਪਰਤੀ (ੳ.ਅ.)
187. ਬਿਧਿ (ੳ.ਅ)
188. ਪੜੈ ਨ (ੳ.ਅ.)
189. ਗੁਸਾਈ (ੳ.ਅ.)
190. ਉਸੇ (ੳ), ਉਸਹੀ (ਅ)
191. ਮੂਲ 'ਚ ਪਾਠ 'ਪਗ ਕਾਟੇ' ਹੈ, ਸੁਧਾਈ ੳ.ਅ. ਪ੍ਰਤੀ ਤੋਂ ਕੀਤੀ ਹੈ।
192. ੳ.ਅ
193. ਮਗੁ ਜਾਪੈ (ੳ.ਅ.)
194. ੳ
195. ਨਿਰੰਤਰਿ ਸੰਗਿ (ੳ.ਅ.)

ਬ੍ਰਹਮ ਰੂਪ ਹੋਇ ਬ੍ਰਹਮੁ ਹੀ[196] ਜਪੀਐ 'ਆਮਿਉ ਮਹਾਰਸੁ'[197] ਪੀਜੈ॥
251/ਅ ਸਪਤਿ ਸਮੁਦ੍ਰ ਬੰਧੇ[198] ਬਿਨੁ ਕੰਢੇ[199] ਇਹਿ ਬਿਧਿ ਵਿਹੁ ਗਤਿ ਲੀਜੈ॥
ਜਨਮ ਮਰਨ ਕੀ ਬਾਜੀ ਬੂਜੈ ਦ੍ਰਿਸਟਿ ਨ ਆਵੈ ਬੀਖਿਆ॥
ਕਹੈ ਕਬੀਰ ਸੁਨਹੁ ਰਵਿਦਾਸਾ ਲਹੁ[200] ਭਗਤਨ ਕੀ ਦੀਖਿਆ॥੫੭॥
ਉਲਟੀ ਸਾਖੀ ਗੁਰਮੁਖਿ ਬੂਝੈ ਦੈਤ ਸੰਘਾਰੈ [ਅਨਦਿਨ ਲੂਟੈ][201]॥
[ਜੁਗਤ ਪਛਾਨੈ][202] ਮਨੂਆ ਮਾਰੈ[203] ਲਏ ਗੁਰੂ ਕੀ ਸੀਖਿਆ॥
ਕਹੈ ਕੰਬੀਰ ਸੁਨਹੋ ਰਵਿਦਾਸਾ ਇਹ ਭਗਤਨ ਕੀ ਦੀਖਿਆ॥੫੮॥
ਪੂਰਬ ਤੇ ਪਛਮ ਕੋ ਆਵੈ ਚਲਤ[204] ਗਤਿ ਗਹਿ ਰਾਖੈ॥
ਉਪਜਤਿ ਬਿਰਖ[205] ਲੈ ਗਗਨ ਜੜਾਵੈ ਜਾ ਕੇ ਪਤਨ[206] ਸਾਖੈ॥
'ਅਕਲ ਗਹੈ ਤਾ ਕਾਲ ਨ ਹੋਵੈ'[207] ਤਾ ਤੁਟਹਿ ਸਗਲ ਪ੍ਰਵੇਸਾ[208]॥
ਕਹੈ ਕੰਬੀਰ ਸੁਨੋ ਰਵਿਦਾਸਾ ਏਹੁ ਭਗਤਨ ਕੇ ਉਪਦੇਸਾ॥੫੯॥
ਬ੍ਰਹਮ 'ਨਿਰੋਧ ਸਹਜੈ ਜੜ ਧੋਵੈ ਰੂਪ ਸਰੂਪ ਪਛਾਨੈ'[209]॥
ਹੋਇ ਸਮ ਦ੍ਰਿਸਟਿ ਸੰਤ[210] ਕੀ ਰੇਨਾ ਇੰਦ੍ਰ[211] ਦੇਵ ਬੰਧਿਆਣੇ[212]॥

---

196. ਹੋਇ (ੳ.ਅ.)
197. ਮਹਾ ਅਖੈ ਰਸੁ (ੳ), ਮਹਾ ਅਮੀ ਰਸੁ (ਅ)
198. ਬਿਧ (ੳ)
199. ਕਾਟੈ (ੳ.ਅ.)
200. ਇਹ (ੳ.ਅ.)
201. ੳ
202. ੳ
203. ਤਾ ਮਨ ਮਾਨੈ (ੳ.ਅ.)
204. ਚੰਚਲ (ੳ.ਅ.)
205. ਬਿਖ (ੳ) ਵੇਖੋ (ਅ)
206. ਪੇਡ (ਮਨ)
207. ਅਕਾਲ ਕਉ ਗਹੇ ਤਾਂ ਕਲ ਤੇ ਭਿੰਨ ਹੋਵੈ (ੳ), ਕਾਲ ਕਹੈ ਕਲਪਤ ਬਿਨ ਹੋਵੈ (ਅ)
208. ਕਲੇਸਾ (ੳ.ਅ.)
209. ਬੇਧੇ ਤਾ ਅੰਤਰ ਧੋਵੈ ਪ੍ਰਭ ਕਾ ਰੂਪ ਪਛਾਣੈ (ੳ)
210. ਸਭ (ੳ)
211. ਇੰਦ੍ਰੀ (ੳ)
212. ਬੰਧਿਆਨੇ (ੳ)

ਜੰਤ੍ਰ ਬਿਨ ਬਾਜੇ ਦੁਰਮਿਤ ਭਾਜੇ ਅਨਹਦਿ ਲਹੈ ਸੰਦੇਸਾ॥
ਕਹੈ ਕਬੀਰਾ ਸੁਨ ਹੋ ਰਵਦਾਸਾ ਏਹ ਭਗਤਨ ਕੇ ਉਪਦੇਸਾ॥੬੦॥
ਗੁਰ ਕਾ ਸਬਦ ਇਕ ਬਿਰੁਆ 'ਜਾਨੈ ਤਾ ਸਉ'[213] ਅਲਖ ਅਪਾਰਾ ਗਹੈ॥
ਹੋਇ ਨਵ੍ਰਸ 'ਕੁਫਰੈ ਨ ਬਰਆ'[214] ਤਉ ਭੀਤਰ ਕਾ ਤਤ ਲਹੈ॥
ਕੁਸਲ ਕਲਿਆਣੁ ਸੁਖਮੁ[215] ਬਿਸਰਾਮ ਮਨ ਕੇ ਮਿਟਹਿ ਪਰਵੇਸਾ॥
ਕਹੈ ਕਬੀਰ ਸੁਨਹੁ ਰਵਿਦਾਸਾ ਏਹੁ ਭਗਤਨ ਕੇ ਉਪਦੇਸਾ॥੬੧॥
ਸੂਖਮ ਕੀ ਗਤਿ ਸੂਖਮ ਜਾਨੈ ਸਰਬ ਜੀਆ ਘਟਿ ਏਕੋ ਮਾਨੈ॥
252/ੳ ਤਜੈ[216] ਅਸਥੂਲ ਚੜੈ ਸਿੰਘਾਸਨ ਤਾ ਇਹ ਅਪਨਾ ਆਪ[217] ਪਛਾਣੈ॥
ਉਨਮਨ ਮਗਨ ਸਕਰ ਬਿਧਿ ਖੋਵੈ ਛੂਟਹਿ ਵੇਸ ਪ੍ਰਵੇਸਾ॥
ਕਹੈ ਕਬੀਰ ਸੁਨਹੁ ਰਵਿਦਾਸਾ ਏਹ ਭਗਤਨ ਕੇ ਉਪਦੇਸਾ॥੬੨॥
ਅਗਨਿ ਬਸਤ੍ਰ ਅਗਿ ਲੇ ਪਹਿਰੇ ਪਾਨੀ ਕਾ ਘਰੁ ਬਾਧੇ॥
'ਲੋਹੇ ਤੇ ਫਿਰਿ ਕੰਚਨ ਹੂਆ ਚਲਤ ਸਮੁੰਦ ਸਮਾਧੇ[218]॥
ਜੋ ਕਛੁ ਥਾ ਸੋਈ ਕਛੁ[219] ਹੂਆ ਤਉ ਜਾਇ[220] ਪਰੇ ਅਵਦੇਸਾ॥
ਕਹੈ ਕਬੀਰ ਸੁਨਹੋ ਰਵਦਾਸਾ ਏਹ ਭਗਤਨ ਕੇ ਉਪਦੇਸਾ॥੬੩॥
ਅਗਮ ਨਿਗਮ[221] ਸੁਨਿ ਮਨ[222] ਨਹੀ ਭੀਨਾ ਸੁਆਦ ਬਿਨਾ ਕੈਸੇ ਖਾਇਆ॥
ਰਹੈ ਨ ਅਸਥਿਰ ਮਨੂਆ ਮੇਰਾ ਪਲ ਪਲ ਛਿਨ ਛਿਨ ਧਾਇਆ॥
ਅਸਥਿਰੁ ਸਬਦ ਬਤਾਵਹੁ ਨਿਰਗੁਨ [ਮਨੂਆ][223] ਜਾਇ ਨ ਦੇਸ ਦਿਸੰਤ੍ਰਾ॥

---

213. ਜਾਤਾ ਤਿਸਤੇ (ੳ)
214. ਕੁਫਰ ਨ ਫੁਰਿਆ (ੳ)
215. ਸਖਾ (ੳ)
216. ਤਥ (ੳ)
217. ਰੂਪ (ੳ)
218. ਲੋਹੇ ਕਪਾਟਿ ਨਿਹਚਲੁ ਕੀਨਾ ਸਾਤਿ ਸਮੁੰਦ੍ਰ ਲੈ ਸਾਧੇ (ੳ)
219. ਫੁਨ (ੳ)
220. ਪਾਇ ਪੜੇ (ੳ)
221. ਅਸੇ (ੳ)
222. ਮਨੂਆ (ੳ)
223. ਚੇ

ਕਹੈ ਰਵਿਦਾਸ ਤੁਮ ਸੁਨਹੁ ਕਬੀਰਾ[224] ਦੇ ਭਗਤਨ ਕੇ ਮੰਤ੍ਰਾ॥੬੪॥
'ਸਤਿ ਕਰਿ ਸਮਾਰੇ'[225] ਗੁਰ ਸਬਦ ਬੀਚਾਰੇ ਗਿਆਨ ਖੜਗ ਲੇ ਦੂਤ[226] ਸੰਘਾਰੇ॥
ਚੂਕਾ ਭਰਮ ਮੇਰਾ ਮਨੁ ਮਨਿਆ ਮਿਟੈ ਮਨ ਕੇ ਸਭ ਅੰਤਰਾ॥
ਕਹੈ ਕਬੀਰ ਸੁਨਹੁ ਰਵਿਦਾਸਾ, ਇਹ ਭਗਤਨ ਕੇ ਮੰਤ੍ਰਾ॥੬੫॥
ਪਛਮ ਸੂਰ ਚੜੇ ਜਬ ਸੰਤਾ ਕਿਰਣਿ ਪਸਾਰੀ[227] ਕਵਲ ਖਿਰੇ[228]॥
ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਮਿਲੀ[229] ਮਨ ਮਾਨਿਆ ਦੂਜੀ ਦੁਰਤਿ ਸੂਬ ਜਰੇ॥[230]
ਅਨਦਿਨ ਭਗਤਿ ਕਰਹਿ ਗੁਨ ਗਾਵੈ ਅਨਹਦ ਬਾਜੇ ਜੰਤ੍ਰਾ॥
ਕਹੈ ਕਬੀਰ ਸੁਨਹੁ ਰਵਿਦਾਸਾ ਏਹੁ ਭਗਤਨੁ ਕੇ ਮੰਤ੍ਰਾ॥੬੬॥
ਮੂਸੇ ਉਲਟਿ ਬਿਲਾਈ ਗ੍ਰਾਸੀ ਨਾਵ ਨਦੀ ਕਉ ਸੋਸੈ॥
'ਸੂਈ ਕੇ ਬਿਲ ਮੈਹ ਸਤਿ ਸੰਜਰੀ[231] ਤਿਉ ਮਨ ਸਿਉ[232] ਮਨੁ ਪਰ ਤੋਸੈ॥
252/ਅ 'ਪ੍ਰਗਟਿ ਬਸੰਤੁ ਲੈ ਬਨਿ ਮੈ[233] ਲੈ ਤਿਉ ਜਲ ਮੈ[234] ਜਲੈ ਬਸੰਤ੍ਰਾ॥
ਕਹੈ ਕਬੀਰ ਸੁਨਹੁ ਰਵਿਦਾਸਾ ਏਹੁ ਭਗਤਨ ਕੇ ਮੰਤ੍ਰਾ॥੬੭॥
ਸਗਲ ਬ੍ਰਹਮੰਡ ਭਸਮ ਕਰ ਰਾਖੇ ਜੋਗ ਜੁਗਤਿ ਬਿਧਿ ਜਾਨੈ॥
ਘਟ ਘਟ ਬ੍ਰਹਮ ਦੇਉ ਨਿਰੰਜਨ ਪਸਰੇ ਸਗਲ ਬ੍ਰਹਮ ਪਛਾਨੇ॥
ਗੁਰ ਕੇ ਸਬਦ ਇਹੁ[235] ਗੜਿ ਲੀਆ ਤਉ ਰਾਜਾ ਹੋਇ ਕੰਤ੍ਰਾ॥
ਕਹੈ ਕੰਬੀਰ ਸੁਨਹੁ ਰਵਿਦਾਸਾ ਏਹੁ ਭਗਤਨ ਕੇ ਮੰਤ੍ਰਾ॥੬੮॥
ਪੂਰੇ ਗੁਰ ਤੇ ਸਭ ਸੁਧ ਉਪਜੇ ਚੰਚਲ 'ਗਤਿ ਠਹਰਾਵੈ॥[236]

---

224. ਗੁਸਾਈ (ੳ)
225. ਸਾਕਤ ਕਰਹਿ ਸੇ ਉਬਰੇ (ੳ)
226. ਕਰਿ ਦੂਤ (ੳ)
227. ਪਰਗਾਸੀ (ੳ)
228. ਖਿਲੇ (ੳ)
229. ਸਮਾਨੀ (ੳ)
230. ਜਰਿਆ (ੳ)
231. ਸੂਈ ਕਾ ਬਾਧਾ ਹਸਤੀ ਸੰਚਰੇ (ੳ)
232. ਸੰਗਿ (ੳ)
233. ਪ੍ਰਗਟਉ ਸੁਬਸਿ ਤਬ ਸੁੰਨ ਮੇਲਾ (ੳ)
234. ਸਿਉ (ੳ)
235. ਕਾਇਆ (ੳ)
236. ਤੂ ਠਹਰਾਵੈ (ੳ)

ਮਧ ਕਰ ਜਾਇ ਪੁਹਪ ਰਸਿ ਲੇਵੇ ਮਗਨ ਭਇਆ ਨਹੀ ਆਵੈ॥
ਸੋ ਜਨੁ ਨਿਕਟੀ ਅਟਲ ਸਿੰਘਾਸਨਿ ਜੋ ਜਾਨੇ ਏਹੁ ਪਟੰਤ੍ਰਾ॥
ਕਹੈ ਕਬੀਰ ਸੁਨਹੁ ਹਰਦਾਸਾ[237] ਇਹ ਭਗਤਨ ਕੇ ਮੰਤ੍ਰਾ॥੬੯॥
ਕਹਾ ਕਹਉ ਕਛ [ਕਹਣ][238] ਨ ਆਵੈ ਹਉ ਕਿਨ ਬਿਧਿ ਪਾਵਉ ਤਤਿ ਹਰੀ॥
ਉਪਜੈ ਪ੍ਰੀਤ ਮਨਿ ਨਾਮ ਜਪਨ ਕੀ ਰਹਨ ਆਵੈ[239] ਏਕ ਘਰੀ॥
ਸੋ ਬਿਧਿ ਮੈਕਉ ਆਜ[240] ਬਤਾਵਹੁ ਦੁਰਮਤਿ[241] ਮੋਰੀ ਭਾਗੇ॥
ਕਹੈ ਰਵਿਦਾਸ ਸੁਨਹੁ ਗੁਸਾਈ ਕਿਉ ਮਨੂਆ ਹਰਿ ਸਿਉ ਲਾਗੇ॥੭੦॥
ਪਥਰ ਪੋਟਿ ਬਿਬਲਿ ਜਲ ਡਾਰਹੁ ਗੁਰ ਖੋਜਹੁ ਕਰ ਸੂਰਾ॥
ਜੇ ਗੁਰ ਮਿਲੈ ਤਾ ਦੁਬਿਧਾ ਨਾਸੈ ਬਾਜੈ ਅਨਹੱਦ ਤੂਰਾ॥
ਅਨਹਦ ਬਾਜੇ ਤਾ ਇਹ ਮਨ ਲਾਗੇ ਸੋਗ ਬਿਓਗੁ ਬਿਨਾਸੇ॥
ਕਹੈ ਕਬੀਰ ਸੁਨਹੁ ਰਵਿਦਾਸਾ ਤਾ ਕਾਰਜ ਆਵੈ ਰਾਸੇ॥੭੧॥
ਗੋਸਟਿ ਕਬੀਰ ਰਵਿਦਾਸ ਕੀ ਸੰਪੂਰਨ ਹੋਈ॥
ਬੋਲੋ ਭਾਈ ਵਾਹਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤੇ॥
ਭੁਲ ਚੁਕ ਬਖਸ ਲੈਣੀ॥ ਰਾਮ॥ ਰਾਮ॥

---

237. ਰਵਿਦਾਸਾ (ੳ)
238. ਮੂਲ 'ਚ ਪਾਠ 'ਕਛੁਨ' ਹੈ ਸੁਧਾਈ 'ੳ' ਕਾਪੀ ਤੋਂ ਕੀਤੀ ਹੈ।
239. ਵਾਵੈ (ੳ)
240. ਬੇਗਿ (ੳ)
241. ਦੁਬਿਧਾ (ੳ)

ਭਗਤ ਰਸ ਮੰਜਰੀ (ਕਵੀ ਧਿਆਨ ਸਿੰਘ)

ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਕਵੀ ਧਿਆਨ ਸਿੰਘ ਦੀ ਰਚਨਾ ਹੈ ਜੋ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ, ਕਥਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ, ਗਿ. ਬਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਦਾ ਲੜਕਾ ਸੀ। ਇਹ ਕਵੀ ਕਦੋਂ ਤੇ ਕਿੱਥੇ ਜੰਮਿਆ ਜਾਂ ਇਸ ਦੀ ਕੋਈ ਹੋਰ ਰਚਨਾ ਹੈ ਜਾਂ ਨਹੀਂ, ਆਦਿ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਸੂਚਨਾ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ।

ਗੁ. ਨਾ. ਯੂ. ਵਿਚ 611 ਨੰਬਰ ਉੱਪਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੱਥ-ਲਿਖਤ ਗ੍ਰੰਥ ਅੰਦਰ, ਕਵੀ ਨੇ ਪੱਤਰਾ 219 ਉੱਤੇ ਗ੍ਰੰਥ ਦੀ ਰਚਨਾ ਤੇ ਆਪਣੇ ਬਾਰੇ ਜੋ ਸੂਚਨਾ ਦਿੱਤੀ ਹੈ, ਉਹ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ :

ਸ੍ਰੀ ਮਤ ਬਿਸ਼ਨ ਮ੍ਰਿਗਿੰਦ ਕਥਾ ਬਾਚਤ ਨਿਤ ਗਿਆਨੀ॥
ਕੀਓ ਸੁਧਾਸਰ ਬਾਸ ਆਸ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਠਾਨੀ॥
ਤਾਕ ਤਨਜ ਸੋ ਤੀਨ ਧਿਆਨ ਸਿੰਘ ਹਮਰੋ ਨਾਮਾ॥
ਤਾਤ ਮਯਾ ਕਨ ਲਹਯੋ ਤਤ ਆਗਮ ਅਭਿਰਾਮਾ॥
ਰਚੀ ਭਗਤ ਰਸ ਮੰਜਰੀ ਸੁਰਾਮ ਕੀਨ ਗਾਥਾ ਸੁਭਾਗ॥
ਪਰਮ ਮਨੋਹਰ ਜਨ ਕਥਾ ਸੁਨੋ ਪੜੋ ਗੁਨ ਜਨ ਰਸਾਗ॥
ਸੰਮਤ ਸਸਰ ਫੁਨ ਖੰਡ ਨੈਨ ਰਿਤ ਮਾਧਵ ਮਾਸਾ॥
ਪੰਚਮ ਥਿਤ ਅਸੇਤ ਗ੍ਰੰਥ ਪੂਰਨ ਕੀ ਭਾਸਾ॥
ਸੰਤ ਸਹੰਸ੍ਰ ਨਾਮ ਪ੍ਰਗਟਯਾ ਮੈ ਪਹਚਾਨੋ॥
ਪੌਨੇ ਦੋ ਸੈ ਸੰਤ ਗਾਥ ਸੁੰਦਰ ਅਨਮਾਨੋ॥
ਆਦ ਮਧ ਅਰ ਅੰਤ ਮੈ ਇਹ ਮੰਗਲਾ ਚਰਨ ਬਰ॥
ਸੰਤ ਅਨੰਤ ਸੋ ਭੇਦ ਨਹ ਬਾਰ ਪਰਨਾਮ ਕਰ॥੫੩॥

ਏਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਨਾਭਾ ਦਾਸ ਦੀ 'ਭਗਤਮਾਲਾ' ਦਾ ਸੁਖੈਨ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਕੀਤਾ ਟੀਕਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ 175 ਦੇ ਲਗਪਗ ਭਗਤਾਂ ਦਾ ਜੀਵਨ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਭਗਤ ਜੀ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ 17 ਘਟਨਾਵਾਂ ਇਸ ਸ੍ਰੋਤ ਵਿਚ ਸੰਮਲਿਤ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸ੍ਰੋਤ ਪੋਥੀ ਪ੍ਰੇਮ ਅਬੋਧ ਹੈ। ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿਪੀ ਵਿਚ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦੀ ਕੋਈ ਹੋਰ ਪ੍ਰਤੀ

ਪ੍ਰਾਪਤ ਨ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਇਸ ਵਿਚ ਆਇਆ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਪਾਠ ਮੂਲ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹੀ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਉਪਰੋਕਤ ਅਨੁਸਾਰ ਇਸ ਦਾ ਲਿਪੀ-ਕਾਲ 1926 ਸੰਬਤ ਸਿਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਮੂਲ॥ ਸੰਦੇਹੀ ਗ੍ਰੰਥ ਖੰਡਨ ਨਿਪੁਨ ਬਾਨੀ ਬਿਮਲ ਰੈਦਾਸ ਕੀ॥
ਸਦਾਚਾਰ ਸ੍ਰੁਤ ਸਾਸਤ੍ਰ ਬਚਨ ਅਵਿਰੁਧ ਉਚਾਰਯੋ॥
ਨੀਰ ਖੀਰ ਵਿਵਰਨ ਪਰਮ ਹੰਸਨ ਉਰਧਾਰਯੋ॥
ਭਗਵਤ ਕ੍ਰਿਪਾ ਪ੍ਰਸਾਦ ਪਰਮਗਤ ਇਹ ਤਨ ਪਾਈ॥
ਰਾਜ ਸਿੰਘਾਸਨ ਬੈਠ ਗਿਆਤ ਪਰਤੀਤ ਦਿਖਾਈ॥
ਵਰਨਾਸ੍ਰਮ ਅਭਮਾਨ ਤਜ ਪਦਰਾਜ ਬੰਦਹ ਜਾਸ ਕੀ॥
ਸੰਦੇਹ ਗ੍ਰਿੰਥ ਖੰਡਨ ਨਿਪੁਨ ਬਾਨੀ ਵਿਮਲ ਰੈਦਾਸ ਕੀ॥੬੦॥
ਟੀਕਾ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਕੀ॥
ਕਬਿਤ॥ ਕਾਸੀ ਮਾਹ ਰਾਮਾਨੰਦ ਰਹਤ ਏਕੰਤ ਸਦਾ,
ਬ੍ਰਹਮਚਾਰੀ ਏਕ ਸੇਵਾ ਕਰਤ ਅਪਾਰ ਹੀ॥
ਗੁਰ ਕੀਨਿ ਦੇਸ ਸਾਤ ਧਾਮ ਤੇ ਲਯਾਯ ਭੀ,
ਖਰਚ ਕੈ ਅਸਨਦੇਤ ਸੋਈ ਭੋਗ ਧਾਰ ਹੀ॥
ਬਾਨੀਆ ਸੋ ਏਕ ਦੇਖੋ ਸਾਧੂ ਹੈ ਸੰਤੋਖਵਾਨ ਕਹੇ,
ਰਸਤ ਲਵੇ ਵੰਨਾ ਲੇਤ ਭੀਖ ਸਾਰ ਹੀ॥
ਏਕ ਬਾਰ ਧਾਰ ਪਰੇ ਮੇਘ ਦੀ ਅਪਾਰ,
ਕਹੈ, ਬਾਨੀਆ ਸੁ ਲੇਵੋ ਆਜ ਲੀਨੀ ਹਿਤ ਧਾਰ ਹੀ॥੩੯॥
ਅਸਨੰ ਬਨਾਯੋ ਗੁਰ ਪਾਇ ਕੇ ਲਗਾਯੋ ਧਿਆਨ,
ਉਰ ਭਟਕਾਯੋ ਸੋਚ ਭਈ ਖੇਦ ਪਾਯ ਕੈ॥
ਪੂਛ ਕਾਂਤੇ ਲਯਾਯੋ ਕਹਯੋ ਏਕ ਕੋ ਖਵਾਯੋ,
ਕਹਯੋ ਪੂਛੋ ਕਹਾਂ ਕਰੇ ਗਯੋ ਦੇਖੀ ਬਿਧ ਜਾਯ ਕੈ॥
ਬੇਚੇ ਪਗਤ੍ਰਾਨ ਗੁਜਰਾਨ ਕਰੇ ਮੋਲ ਲੈ ਕੇ,
ਕਹਯੋ ਸ੍ਰਾਪ ਦਯੋ ਹੋ ਚਮਾਰ ਤੂੰ ਖਵਾਯ ਕੈ॥
ਪਰਯੋ ਪਗ ਮਾਹ ਉਰ ਰਾਮ ਸੋ ਲਗਾਹ ਗੁਰ ਕਹਿ,
ਤਤ ਬਾਲ ਦਰਸ ਲਹੌ ਰਘਰਾਇ ਕੈ॥੪੦॥ ਸ੍ਰੈ॥
ਤਜ ਕੇ ਦਿਜ ਦੇਹੁ ਚਮਾਰ ਕੇ ਬਾਮ,

ਸੋ ਜਨਮ ਲੀਓ ਸੁਧ ਪੂਰਬ ਪਾਈ॥
ਮਾਤ ਪਯਾਵਤ ਹੈ ਕੁਚ ਕੇ ਨਹ,
ਪੀਵਤ ਹੀਯ ਗਿਲਾਨ ਬਸਾਈ॥
ਸੇਵਾ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸੋ ਗਯਾਤ ਭਈ॥
ਤਬ ਮਾਤ ਪਿਤਾ ਕੇ ਹੀਏ ਦੁਚਤਾਈ॥
ਗੈਨ ਗਿਰਾ ਰਾਮਾਨੰਦ ਭਈ
ਜਨਮਯੋ, ਜਿਸ ਸੀਖਯਾ ਦੇਹੁ ਸੁਹਾਈ॥੪੧॥
ਗੀਯਾ॥ ਜਾਨਤ ਭਏ ਤੁਛ ਪਾਪ ਤੇ,
ਹਮ ਦੰਡ ਦੀਨੇ ਭਾਰੀਐ॥
ਤਬ ਗਏ ਤਾਸ ਬਜਾਰ ਮੈ ਚਮਯਾਰ ਬੇਨਤ ਧਾਰੀਐ॥
ਹਮਰੇ ਸਦਨ ਤਨਜੇ ਭਯੋ ਨਹ ਅਚਤ ਦੂਧ ਮਯਾ ਕਰੋ॥
ਤਬ ਗਏ ਤਾਂਕੇ ਸਦਨ ਮੈ ਏਕੰਤ ਸਿਸ ਲੀਨਾ ਧਰੋ॥੪੨॥
ਸ੍ਰੀ ਰਾਮ ਨਾਮ ਕੇ ਮੰਤ ਪੁਨ ਚਰਨਾਮਤ ਤਹ ਪਯਾਯੋ॥
ਤਨ ਊਚ ਨੀਚ ਕਹਾ ਸਭੈ ਘਟ ਬ੍ਰਹਮ ਹੂ ਲਖ ਪਾਯੋ॥
ਦੇ ਸੀਖਯਾ ਸੰਕਾ ਹਨੀ ਭਾਗਯਾਨ ਪੁਨ ਜਨਮੋ ਨਹੀ॥
85/ਅ ਗੁਰ ਗਏ ਸਿਸ ਅਸਤਨ ਪੀਓ ਜਸ ਕਹਤ ਸਭ ਸੰਤ ਸਹੀ॥੪੩॥
ਸਸ ਸੁਕਲ ਜਯੋ ਤਨ ਬਢਤ ਹੈ ਪੁਨਰਯਾਨ ਭਗਤ ਅਪਾਰੀਐ॥
ਹਰਿਦਾਸ ਕੌ ਸੇਵਤ ਸਦਾ ਕਰ ਬਯਾਹ ਕਿਰਤ ਸੁਧਾਰੀਐ॥
ਅਨੰ ਬਸਨ ਔਪਗ ਤ੍ਰਾਨ ਦੇਵਤ ਤਾਤ ਨਾਹ ਸੁਹਾਵਹੀ॥
ਦੀਨੋ ਸਥਾਨ ਪਛਾਰੀਐ ਨਯਾਰਾ ਕੀਯੋ ਗੁਨ ਗਾਵਹੀ॥
ਧਨ ਸੰਪਤਾ ਨਹ ਕਛ ਦਈ ਤਬ ਛਾਂਨ ਪਾਇ ਤਹਾਂ ਰਹੈ॥
ਏਕੰਤ ਸੇਵ ਸਥਾਨ ਕਰ ਬਾਹਰ ਸੋ ਆਪਨ ਹੂ ਬਹੈ॥
ਆਤਿਥ ਸੰਤਨ ਕੋ ਜਜੈ ਪਗ ਤ੍ਰਾਨ ਦੇ ਗੰਠਨ ਕਰੈ॥
ਤਨ ਪਰਸਹਾਰੇ ਕਸਟ ਕੋ ਸੁਤ ਸੀਲ ਸੁਕ੍ਰਤ ਕੋ ਧਰੈ॥੪੫॥
ਸੰਤਨ ਸੰਤ ਬੇਖਤਬਦੀਨਾ॥ ਗੁਨ ਗਾਵੈ ਉਰ ਪ੍ਰੇਮ ਪ੍ਰਬੀਨਾ॥
ਦੇਯ ਸੰਤ ਗੁਰ ਚੇਲਾ ਆਏ॥ ਰਹੈ ਮਾਸ ਲਗ ਆਨੰਦ ਪਾਏ॥੪੬॥
ਪਾਰਸ ਦੇ ਕਹ ਰਖੋ ਸੰਭਾਰੀ॥ ਕਹ ਰਵਦਾਸ ਰਾਮ ਸੁਖ ਕਾਰੀ॥
ਏਹ ਪਾਹਨ ਕਯਾ ਕਾਮ ਹਮਾਰੇ॥ ਚਹਤ ਨਾ ਦਾਮ ਜੋ ਸਾਬ ਨ ਧਾਰੈ॥੪੭॥

ਤਬ ਤਿਨ ਰਾਂਬੀ ਸਾਥ ਛੁਹਾਯੋ॥ ਹੇਮ ਭਯੋ ਰਵਦਾਸ ਤੋ ਗਾਯੋ॥
ਹਮਰੇ ਕਾਮੇ ਗਈ ਖਾਈ॥ ਸੰਤਨ ਲਖਯੋ ਸੰਤੋਖੀ ਭਾਈ॥੪੮॥
86/ੳ ਕਹਤ ਭਏ ਰਖ ਲੇਹ ਅਮਾਨ ਲੋੜ ਹੋਇ ਵਰਤੋ ਧਨ ਨਾਨਾ॥
ਬਹੁਰ ਆਇ ਹਮ ਪਾਰਸ ਲੇਹੀ॥ ਗਏ ਛੰਨ ਧਰ ਕਰ ਹਿਤ ਭੇਵੀ॥੪੯॥
ਦੋ॥ ਗਏ ਸੰਤ ਪਾਰਸ ਰਖਯੋ ਬੀਤੇ ਤੇਰਹਿ ਮਾਸਾ॥
ਆਏ ਹੀਏ ਵਿਚਾਰ ਏਹ ਅਬ ਤੌ ਦਰਬ ਪ੍ਰਕਾਸਾ॥੫੦॥
ਸ੍ਰੈ॥ ਦੇਖ ਤਭੇ ਵਹੁ ਛਾਂਨ ਉਸੀ ਬਿਧ ਜਾਨਯੋ ਪਾਰਸ ਜਾਹ ਗਵਾਯੋ॥
ਪੂਛ ਤਭੇ ਰਵਦਾਸ ਕਹਯੋ ਤਿਹ ਲੇਹੁ ਜਹਾਂ ਧਰਯੋ ਤਵ ਭਾਯੋ॥
ਨਾ ਹਨ ਲੋਰ ਪਰੀ ਹਮ ਕੋ ਸਚ ਦਰਬ ਹਰੀ ਗੁਨ ਸੋ ਸੋਖ ਪਾਯੋ॥
ਏ ਸੁਨ ਬੰਦਨ ਕੈ ਗਮ ਨੇ ਇਤਨੀ ਤਹੀ ਠਾਕਰ ਪੂਜ ਸੁਹਾਯੋ॥੫੧॥
ਆਸਨ ਹੇਠ ਤਬੈ ਨਿਕਸੀ ਪੰਜ ਮੋਹਰ ਧਰੀ ਦਿਨ ਦੂਸਰ ਮਾਹੀ॥
ਪੂਜਤ ਭੇ ਨਿਕਸੀ ਪੁਨ ਪੰਚਹੁ ਤੀਸੁ ਦਯੋ ਸਭੀ ਐਸ ਲਖਾਹੀ॥
ਜਾਨਯੋ ਈਸਰ ਮਾਇ ਕੋ ਪਾਇ ਭੁਲਾਵਤ ਤ੍ਰਾਸ ਬਢਯੋ ਉਰਮਾਹੀ॥
ਪੂਜਤ ਜੀਅ ਨਹਭੋ ਭੋਜਨ ਪਾਵਤ ਤੋ ਸੁਪਨੇ ਸ੍ਰੀ ਕੰਤ ਕਰਾਹੀ॥੫੨॥
ਨ੍ਰਾਜ ਕਰੋ ਸੁ ਸੇਵ ਮੋਰੀਯੰ ਬਨਾਉ ਮੰਦਰਿ ਹਰੀ॥
ਕਰੀ ਪ੍ਰਮਾਨ ਥਾਨ ਲੈ ਰਚੰਤ ਨੀਤ ਹੀ ਧਰੀ॥
ਸੋ ਪੰਚ ਮੋਰ ਆਵਹੀ ਲਗਾਵਹੀ ਤਿਸੀ ਪਰੀ॥
ਵਿਤਾਨ ਤਾਨ ਕੀਰੰਤ ਕਥਾ ਸੁਨੇ ਮਤਾਂ ਧਰੀ॥੫੩॥
86/ਅ ਲਗੰਤ ਰਾਗ ਭੋਰਯੰ ਕਰੰਤ ਕੀਰਤੰ ਪੂਰੰ॥
ਰਹੰਤ ਆਪ ਛੰਨ ਮੈ ਰਹੰਤ ਭੀਰ ਮੰਦਰੰ॥
ਕਰੰਤ ਦਰਸ ਆਇ ਕੇ ਨਰੰ ਸੋ ਨਾਰ ਆਵਹੀ॥
ਜਰੇ ਸੁ ਬਿਪ੍ਰ ਦੇਖ ਕੇ ਜਾਸੰਤ ਤੇਜ ਭਾਵਹੀ॥੫੪॥
ਇਕੰਤ ਠਾਕਰੰ ਜਜੇ ਰੈਦਾਸ ਪ੍ਰੇਮ ਖਾਨਯੰ॥
ਤਬੇ ਤ ਭੂਪ ਕੀ ਸਭਾ ਕਰੈ ਦਿਜੰ ਬਖਾਨਯੰ॥
ਚਮਾਰ ਹੋਇ ਕੇ ਇਹੈ ਕਰੰਤ ਪੂਜ ਠਾਕਰੰ॥
ਨ੍ਰਿਪੰ ਬੁਲਾਇ ਕੇ ਸੁ ਨਯਾਯ ਸੌਪਯੰ ਹਰੀ ਬਰੰ॥੫੫॥
ਝੂਲਨਾ॥ ਸਭੇ ਠਾਕਰੰ ਪਾਯ ਸਰਤਾ ਮਝਾਰੰ ਤਰੋਜਾਸ ਕੇ ਸੋਯ ਪੂਜੇ ਪੁਕਾਰੀ॥
ਲਏ ਛੀਨ ਦਿਜੇ ਭਏ ਸੋ ਅਧੀਨੰ ਡੂਬ ਸਰਬ ਕੇ ਭਗਤ ਕੇ ਆਧ ਪਾਰੀ॥

ਜਬੈ ਕੰਠ ਲਾਗੇ ਬਢਯੋ ਤੇਜੁ ਦੂਨੋ ਜਿਮੇਂ ਕੁੰਜੀਆਂ ਤੇ ਸੋ ਖੂਲੇ ਭੰਡਾਰੰ॥
ਤਿਮੇ ਦ੍ਰੋਖ ਧਾਰੇ ਪ੍ਰਭੂ ਤੌ ਬਚਾਵੈ ਚਿਤੌੜ ਗੜ੍ਹ ਭੂਪ ਕੀ ਨਾਰ ਸਾਰੰ॥੫੬॥
ਤਿਸੇ ਨਾਮ ਝਾਲੀ ਵੈਰਾਗੰ ਸੁ ਪਾਯੋ ਨ੍ਰਿਪੰ ਆਯਸੰ ਲੇ ਪੁਰੀ ਸੰਭ ਆਈ॥
ਲੀਏ ਦਾਸ ਦਾਸੀ ਦਿਜੰ ਸਾਧ ਸੰਗੰ ਗੁਰੂ ਧਾਰਨ ਕੀ ਸੋ ਇਛਾ ਰਖਾਈ॥
ਜਿਸੈ ਦਰਸ ਤੇ ਸਾਂਤ ਸੰਤੰ ਵਹੀ ਹੈ ਲਖੇ ਭੇਖ ਨਾਨਾ ਨਹੀ ਸਾਂਤ ਪਾਵੈ॥
ਰਵਿਦਾਸ ਕੇ ਦਰਸ ਤੇ ਸਾਂਤ ਪਾਈ ਭਈ ਸਿਖ ਮੰਤੰ ਲੀਯੋ ਰਾਮ ਗਾਵੈ॥੫੭॥
ਤਬੈ ਬਿਪ ਖੀਝੇ ਗਏ ਭੂਪ ਪਾਸੰ ਤਜੇ ਬਿਖ ਭੇਖੰ ਕਹਾਂ ਕੀਨ ਰਾਨੀ॥
ਤਬੈ ਭੂਪ ਭਾਖੈ ਪ੍ਰੇਮ ਭਾਵੈ ਨਹੀ ਜਾਤ ਪਾਤੰ ਪਰੰ ਰੀਝ ਜਾਨੀ॥
ਪੜੇ ਬੇਦ ਬਿਪੰ ਸ੍ਰਮੰ ਓਘ ਕੀਨੇ ਡੁਬੇ ਸਰਬ ਕੇ ਠਾਕਰੰ ਨੀਰ ਮਾਹੀ॥
ਰਵਿਦਾਸ ਕੇ ਆਯ ਕੇ ਕੰਠ ਲਾਗੇ ਪ੍ਰਤਖੰ ਪ੍ਰਮਾਨੇ ਲਜੇ ਬਿਪ ਤਾਹੀ॥੫੮॥
ਤੋਟਕਾ॥ ਗੁਰ ਧਾਰ ਗਈ ਆਪਨੇ ਨਗਰੀ॥ ਪੁਨ ਚਾਹਤ ਭੀ ਹਮ ਕੀ ਨਗਰੀ॥
ਇਸ ਤੇ ਅਬ ਸੁੰਦਰ ਮੇਧ ਕਰੈ॥ ਗੁਰ ਬੋਲ ਪਠੇ ਰਿਦ ਪ੍ਰੇਮ ਧਰੈ॥੫੯॥
ਕਰੀਏ ਕਿਰਪਾ ਪ੍ਰਭ ਜੈਸ ਕਰੀ॥ ਸੁਨ ਕੇ ਤਬ ਆਵਤ ਮੋਦ ਧਰੀ॥
ਤਬ ਅਗੂ ਹੋਯ ਕੇ ਆਨ ਲੀਏ॥ ਧਨ ਔ ਪਟਵਾਰ ਮੇ ਦਾਨ ਦੀਏ॥੬੦॥
ਦਿਜ ਭਾਖਤ ਭੂਪ ਕੌ ਜਾਤ ਚਮਾਰ ਹੈ ਕਾਹ ਸਭਾ ਮਧ ਪਾਸ ਬਢਾਯੋ॥
ਭੂਨ ਕਹੈ ਇਸਕੋ ਤਰਯੋ ਪ੍ਰਭ ਤੋ ਨ੍ਰਿਪ ਦਿਬਨ ਸਿਘਾਸਨ ਲਯਾਯੋ॥
ਕਹਤ ਭਯੋ ਦਿਜ ਬੋਲਹੁ ਠਾਕੁਰ ਆਨ ਬਹੈ ਇਤ ਸਕਤ ਲਗਾਯੇ॥
ਨਾ ਰਮਏ ਹਰਿ ਦਿਜਨ ਕੇ ਜਨ ਕੋ ਪ੍ਰਭ ਬੈਠਯੋ ਤੇਜ ਸਵਾਯੋ॥੬੧॥
ਲਲਤ ਪਦ॥ ਤਬ ਦਿਜ ਚਾਰਹਉਰ ਬੁਲਾਏ ਨਯੋਤਾ ਸਭ ਕੋ ਦੀਨਾ॥
ਕਹਤ ਦੇਹੁ ਸੀਧੋ ਹਮ ਦੀਜੈ ਤੈ ਗੁਰ ਐਸੋ ਕੀਨਾ॥
ਤਬ ਹੀ ਦਈ ਰਸਤ ਕਰ ਲੇਪਨ ਨਿਜ ਨਿਜ ਅਸਨ ਬੁਲਾਏ॥
ਦੈ ਕਨਾਰ ਜਬ ਪਾਵਨ ਲਾਗੇ ਰੇਖਾ ਕਰ ਕਰ ਭਾਏ॥੬੨॥
87/ਅ ਅਗਨਤ ਰੂਪ ਸੰਤ ਤਬ ਕੀਨੇ ਦੋ ਦੋ ਦਿਜ ਮਧ ਦਾਸਾ॥
ਦੋ ਰਵਦਾਸ ਮਾਹ ਦਿਜ ਲਖੀਏ ਚਕਤ ਭਏ ਮਦ ਗ੍ਰਾਸਾ॥
ਕਰਤ ਬਿਨੈ ਜੋ ਸਕਤ ਸਦਨ ਤੁਮ ਜਨਮ ਉਚ ਨਹੀ ਪਾਯੋ॥
ਤਬ ਹੀ ਰੁਚਾ ਉਤਾਰ ਦਿਖਾਈ ਦਿਜ ਤਨ ਸੁਭ ਗਲ ਖਾਯੋ॥੬੩॥
ਕਬਿਤ॥ ਬਹੁਰ ਦਿਖਾਯੋ ਦਿਜ ਦੇਹ ਪ੍ਰਗਟਾਯੋ
ਉਰ ਹੇਮ ਕੋ ਜਨੇਊ ਐਸੋ ਸਾਤ ਹੂੰ ਦਿਖਾਏ ਹੈ॥

ਗੁਰ ਜੀ ਕੋ ਸਾਪ ਤੇ ਖਵਾਯੋ ਸੋ ਚਮਾਰ ਧਾਨ
ਧਯਾਨ ਪਗ ਛੂਨ ਲਾਗੇ ਯਾਤੇ ਰੋਸ ਪਾਏ ਹੈ॥
ਤੁਮ ਹੂ ਦਿਖਾਵੋਂ ਦਿਜ ਲਾਜੈ ਤਾ ਕੇ ਸੀਸ ਹਾਥ
ਰਾਖ ਕੈ ਦਿਖਾਯੋ ਖਗ ਮ੍ਰਿਗ ਤਨ ਭਾਏ ਹੈ॥
ਗਯੋ ਅਭਮਾਨ ਗਹੀ ਚਰਨ ਕੀ ਸਰਨ ਆਨ
ਸ੍ਰੀ ਰਾਮ ਦਾਸ ਰਾਮ ਰੂਪ ਹੀ ਲਖਾਏ ਹੈ॥੯੩॥
ਕਾਸੀ ਕੋ ਨਰੇਸ ਕਹੈ ਢਰੋਂ ਪ੍ਰਭ ਸਿਖ ਕਰੋਂ
ਕਹੈ ਨਿਤ ਕਰੈ ਐਸੇ ਸਾਲ ਹੂ ਬਿਤਾਯੋ ਹੈ॥
ਏਕ ਦਿਨ ਖਾਲ ਕੋ ਪਖਾਨੈ ਭੂਪ ਖੋਲ ਲੀਓ
ਪੀਓ ਸੁਨ ਚੌਂਕ ਕਰ ਅਰਕੇ ਢਰਕਾਯੋ ਹੈ॥
ਭਯੋ ਸਿਖ ਗਯੋ ਧਾਮ ਜਾਮਾ ਦੀਨੋ ਕਿੰਕਰੀ ਕੇ
ਧਯੋ ਮੁਖ ਭੋਯੋ ਦਾਸ ਭੂਪ ਪਛਰਾਯੋ ਹੈ॥
ਬਾਜ ਹੇਤ ਕਾ ਬਲ ਕੋ ਗਯੋ ਸੁਨ ਭੂਪ
ਚੋਂਕ ਭਯੋ ਮਦ ਸਿਖਯ ਰਵਦਾਸ ਜਸ ਗਾਯੋ ਹੈ॥੯੪॥

ਵਾਰਤਕ ਟੀਕਾ ਭਗਤ ਮਾਲ (ਲਾਲ ਸਿੰਘ ਨਰੋਤਮ)

ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਲਾਲ ਸਿੰਘ ਨਰੋਤਮ ਦੀ ਵਾਰਤਕ ਵਿਚ ਲਿਖੀ 'ਭਗਤ ਮਾਲ' ਹੈ। ਇਹ ਛਪੇ ਹੋਏ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਾਡੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਆਈ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਰਚਨਹਾਰ ਬਾਰੇ ਸਾਨੂੰ ਕੋਈ ਜਾਣਕਾਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕੀ। ਇਸ ਬਾਰੇ ਅਸੀਂ ਕਈ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨਾਲ ਸੰਪਰਕ ਕਾਇਮ ਕੀਤਾ ਪਰ ਕਿਤੋਂ ਵੀ ਕੋਈ ਸੂਚਨਾ ਨਹੀਂ ਮਿਲੀ। ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਸਰਬ ਸ੍ਰੀ ਅਜਾਮਲ, ਬਾਲਮੀਕ, ਧ੍ਰੂ, ਸੰਤ ਰੇਨ, ਲਾਲਾ ਚਾਰਜ, ਸਤਿਸੰਗ ਮਹਿਮਾ, ਗਨਕਾ, ਗਜਿੰਦ੍ਰ, ਭਗਤ ਸਧਨਾ, ਬਧਿਕ, ਦੂਜਾ ਬਧਿਕ, ਕੁਬਜਾ, ਪੂਤਨਾ, ਬਿਦਰ, ਦੂਜਾ ਬਿਦਰ, ਪ੍ਰਹਲਾਦ, ਨਰ ਸਿੰਘ ਅਵਤਾਰ, ਦ੍ਰੋਪਤੀ, ਭਗਤ ਧੰਨਾ, ਤ੍ਰਿਲੋਚਨ, ਦੂਸਰਾ ਤ੍ਰਿਲੋਚਨ, ਬੇਣੀ, ਜੈਦੇਵ, ਸੈਣ, ਪੀਪਾ, ਸ੍ਰੀ ਚੰਦ੍ਰਹਾਂਸ, ਪ੍ਰੀਛਤ, ਸੁਦਾਮਾ, ਭਗਤ ਕਬੀਰ, ਨਾਮਦੇਵ, ਰਵਿਦਾਸ, ਸਵਰੀ, ਗੀਧ ਜਟਾਊ, ਹਨੂਮਾਨ, ਗਰਭਰਾਤਨੀ, ਬੇਦ ਭਟੋ, ਸੰਮਨ ਮੂਸਨ ਆਦਿ ਭਗਤਾਂ ਦੀਆਂ ਸਾਖੀਆਂ ਹਨ। ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਬਾਰੇ 6 ਸਾਖੀਆਂ ਪੰਨਾ 474 ਤੋਂ 494 ਤਕ ਦਿੱਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਕਿਸ ਸ੍ਰੋਤ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰੱਖਕੇ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ, ਜਾਂ ਇਸਦੀ ਪਹਿਲੀ ਐਡੀਸ਼ਨ ਕਦੋਂ ਛਪੀ, ਆਦਿਕ ਬਾਰੇ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਅੰਦਰੋਂ ਜਾਂ ਬਾਹਰੋਂ ਕੋਈ ਸੂਚਨਾ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ। ਇਸ ਵਿਚ ਭਗਤ ਜੀ ਨੂੰ ਰਾਮਾਨੰਦ ਨੂੰ ਭਿਖਿਆ ਸਮੇਂ ਭੋਜਨ ਖੁਆਣਾ ਤੇ ਸਰਾਪ, ਚੰਮਾਰਨ ਮਾਂ ਦਾ ਦੂਧ ਨ ਪੀਣਾ, ਪਿਉ ਨੇ ਘਰੋਂ ਕਢ ਦੇਣਾ, ਜੁਤੀਆਂ ਗੰਢਣਾਂ, ਦਮੜੀ ਗੰਗਾ ਦੀ ਭੇਟਾ, ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਨੇ ਬੇਈਮਾਨ ਹੋਣਾ, ਕੰਗਣ ਵੇਚਦੇ ਫੜੇ ਜਾਣਾ, ਰਾਜੇ ਨੂੰ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਕੁਠਾਲੀ ਵਿੱਚੋਂ ਹੋਰ ਕੰਗਣ ਦੇਣੇ, ਸੰਤਾਂ ਨੇ ਪਾਰਸ ਦੇਣਾ, ਸੰਪਟ ਹੇਠੋਂ ਮੋਹਰਾਂ ਮਿਲਣੀਆਂ, ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਦੀ ਰਾਜੇ ਕੋਲ ਸ਼ਿਕਾਇਤ, ਠਾਕੁਰ ਦਾ ਤੈਰਨਾ, ਚਿਤੌੜ ਦੀ ਰਾਣੀ ਝਾਲੀ ਨੇ ਚੇਲੀ ਬਣਨਾ ਤੇ ਚਿਤੌੜ ਜਾਣਾ, ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਬੈਠਣ ਦਾ ਕੌਤਕ ਅਤੇ ਤਵਚਾ ਚੀਰ ਕੇ ਜਨੇਊ ਦਿਖਾਉਣਾ ਆਦਿ ਸਾਖੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਸਾਰੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਹਿੰਦੀ ਸ੍ਰੋਤ ਅਤੇ ਪੋਥੀ ਪ੍ਰੇਮ ਅੰਬੋਧ ਤੋਂ ਪ੍ਰੇਰਤ ਹੋ ਕੇ ਲਿਖੀਆਂ ਜਾਪਦੀਆਂ ਹਨ।

ਵਾਰਤਕ ਵਿਚ ਰਚੇ ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿੱਚੋਂ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਵਾਲਾ ਪਾਠ ਗੁ.ਨਾ.ਦੇ.ਯੂ. ਦੇ ਆਰ. ਨੰ. 49 ਵਾਲੇ ਗ੍ਰੰਥ 'ਚੋਂ ਲਿਆ ਗਿਆ ਜੋ ਭਾ. ਬੂਟਾ ਸਿੰਘ ਪ੍ਰਤਾਪ

ਸਿੰਘ ਨੇ ਨਵੰਬਰ 1928 ਵਿਚ ਛਾਪਿਆ। ਇਹ ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦਾ ਸਤਵਾਂ ਐਡੀਸ਼ਨ ਹੈ।

473/ **ਅਬ ਤ੍ਰਿਵੰਜਵਾਂ ਅਧਯਾਯ-ਲਿਖਯਤੇ ਆਗੇ ਸਾਖੀ ਰਵਿਦਾਸ ਭਗਤ ਜੀ ਕੀ ਚਲੀ**
ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ॥
ਨਿਜਾਤਮਾਓ ਵਾਚ॥ ਹੇ ਆਤਮ ਦਰਸੀ ਜੀ ਆਪ ਕੇ ਚਰਨੋਂ ਮੈ ਮੇਰੀ ਨਮਸਕਾਰ
ਹੈ ਬਹੁਤ ਨਮਸਕਾਰ ਹੈ ਕਿਸ ਤੇ ਜੋ ਆਪ ਨੇ ਮੇਰੇ ਪਰ ਬਡੀ ਭਾਰੀ ਕਿਰਪਾ
ਕਰੀ ਹੈ ਕਿਸੇ ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਕੇ ਮੁਖਾਰਬਿੰਦ ਕੀ ਕਹੀ ਹੂਈ
474/ ਭਗਤੋਂ ਕੀ ਸੂਚਨਾ ਕਾ ਟੀਕਾ ਕਰਕੇ ਮੈਂ ਅਨਾਥ ਕੇ ਪ੍ਰਤੀ ਸ੍ਰਵਣ/ਕਰਾਇਆ ਹੈ।
ਸੋ ਇਸਕਾ ਬਦਲਾ ਆਪ ਕਉ ਕਿਛੁ ਦੇ ਨਹੀ ਸਕਤਾ। ਜੈਸੇ ਮਣੀ ਬਦਲੇ ਕਾਚ
ਕਾ ਦੇਣਾ ਅਸੰਭਵ ਹੈ। ਤਾਂ ਤੇ ਮੈ ਆਪ ਕੀ ਉਪਮਾਂ ਕਉਨ ਸੇ ਮੁਖ ਕਰਕੇ ਕਰੋਂ
ਮੇਰੇ ਤੇ ਕਹੀ ਨਹੀ ਜਾਤੀ। ਔਰ ਜੋ ਜੋ ਸਾਖੀ ਆਪਨੇ ਭਗਤੋਂ ਕੀ ਮੇਰੇ ਪ੍ਰਤੀ ਸ੍ਰਵਨ
ਕਰਾਈ ਹੈ। ਸੋ ਸੋ ਸਾਖੀ ਮੈ ਕਿਰਪਨ ਕੇ ਧਨਵਤ ਅੰਤਹਕਰਣ ਮੈਂ ਸੰਗ੍ਰਹ ਕਰਤਾ
ਗਿਆ ਹੌਂ। ਔਰ ਏਕ ਭੀ ਸਾਖੀ ਮੈਨੇ ਚਿਤ ਤੇ ਭੁਲਾਈ ਨਹੀ ਸਰਬ ਹੀ ਵਿਦਯਾਰਥੀ
ਕੇ ਪਾਠਵਤ ਮੁਝੇ ਸਿਮ੍ਰਤ ਹੈਂ ਔਰ ਆਗੇ ਭੀ ਮੇਰੀ ਸਰਧਾ ਤਉ ਵਾਸਦੇਵ ਜੀ
ਕੇ ਚਰਨੋਂ ਮੇ ਥੀ। ਪਰ ਜਾ ਦਿਨ ਤੇ ਮੁਝ ਕਉ ਆਪ ਭਗਤੋਂ ਕੀਆਂ ਸਾਖੀਆਂ ਸ੍ਰਵਣ
ਕਰਾਵਣੇ ਲਾਗੇ ਹੋ। ਤਾਂ ਦਿਨ ਤੇ ਲੇਕਰ ਜੇਤੀ ਮੁਝ ਤੇ ਸਰਤੀ ਹੈ ਤੇਤੀ ਸਰਧਾ
ਸੰਤੋਂ ਭਗਤੋਂ ਕੇ ਚਰਨੋਂ ਮੈਂ ਸਦੀਵ ਹੀ ਮੇਰੀ ਬਨੀ ਰਹਤੀ ਹੈ। ਅਰ ਆਠੋਂ ਪਹਿਰ
ਖਾਤੇ ਪੀਵਤੇ ਸੋਵਤੇ ਜਾਗਤੇ ਚਲਤੇ ਫਿਰਤੇ ਮੇਰੀ ਜਿਹਬਾ ਔਰ ਮਨ ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ
ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਕਹੀ ਕਉ ਪਤਾ ਉਚਾਰ ਕਰਤਾ ਹੈ। ਤਾਂਤੇ ਆਪ ਨਿਰਸੰਦੇਹ ਹੋਇ
ਕਰ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਕੀ ਗਾਥਾ ਮੇਰੇ ਪ੍ਰਤੀ ਕਹੋ ਕਿਸਤੇ ਜੋ ਮੈਂ ਮਨ ਬਾਣੀ
ਕਾਇਆਂ ਕਰ ਆਪਕਾ ਦਾਸ ਹੌਂ ਆਪ ਕੇ ਬਚਨੋਂ ਕਰਕੇ ਯਾ ਸੰਸਾਰ ਬਿਖਮ ਸਾਗਰ
ਤੇ ਮੇਰਾ ਉਧਾਰ ਹੋਵੇਗਾ। ਔਰ ਉਪਾਇ ਮੇਰੇ ਉਧਾਰ ਕਾ ਕੋਈ ਹੈ ਨਹੀਂ। ਤਾਂ ਤੇ
ਆਪ ਕਿਰਪਾ ਕਰ ਜੈਸੇ ਰਵਿਦਾਸ ਭਗਤ ਜੀ ਕੀ ਗਾਥਾ ਹੈ ਤੈਸੇ ਸਮੱਗਰ ਮੇਰੇ
ਪ੍ਰਤੀ ਕਹੋ॥ ਆਤਮ ਦਰਸੀਓ ਵਾਚ॥ ਹੇ ਨਿਜਾਤਮਾ ਅਬ ਮੁਝ ਕੋ ਨਿਸਚੇ
475/ ਹੂਆ ਹੈ ਜੋ ਤੂੰ ਸਰਧਾਲੂ ਹੈਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰੇਮੀ ਭਗਤ ਹੈਂ।/ਤੇਰੀ ਸਰਧਾ ਵਾਸਦੇਵ ਜੀ
ਕੇ ਚਰਨਾਂ ਮੈਂ ਦ੍ਰਿੜ ਹੈ ਔਰ ਭਗਤੋਂ ਕੀਆਂ ਗਾਥਾ ਭੀ ਪ੍ਰੇਮ ਧਾਰ ਕਰਕੇ ਸੁਣਤਾ
ਹੈਂ। ਤਾਂ ਜੋ ਨਹੀਂ ਕਹੀ ਥੀ ਸੋ ਭੀ ਮੈਂ ਸਾਖੀ ਤੁਝ ਕੋ ਕਹੋਂਗਾ। ਅਬ ਤੂੰ ਸਾਵਧਾਨ
ਹੋ ਕੇ ਸ੍ਰਵਣ ਧਾਰ ਕਰ ਰਵਿਦਾਸ ਭਗਤ ਜੀ ਕੀ ਸਾਖੀ ਸੁਣ। ਹੇ ਨਿਜਾਤਮਾ ਜਬ
ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਪੰਚਮ ਪ੍ਰਧਾਨ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਤਮਾ ਕਉ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ ਕੀ ਸਾਖੀ

ਸੁਣਾਈ। ਤਿਸ ਤੇ ਅਨੰਤਰ ਬਹੁੜ ਮਨੀ ਰਾਮ ਜੀ ਪ੍ਰਤੀ ਕਹਤੇ ਭਏ। ਸੁਣਿ ਸਾਖੀ ਮਨ ਜਪਿ ਪਿਆਰ।।੧।। ਹੇ ਮੇਰੇ ਮਨ ਸੁਣ ਤੂੰ ਸਾਖੀ ਰਵਿਦਾਸ ਭਗਤ ਜੀ ਕੀ। ਰਵਿਦਾਸ ਧਿਆਇ ਪ੍ਰਭੁ ਅਨੂਪ।।੨।। ਜਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਰਵਿਦਾਸ ਭਗਤ ਜੀ ਨੇ ਪ੍ਰਭੂ ਕਉ ਅਨੂਪ ਜਾਣ ਕਰਕੇ ਧਿਆਇਆ ਹੈ ਸੋ ਤਿਸੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਤੂੰ ਮੇਰੇ ਤੇ ਸੁਣ। ਹੇ ਮੇਰੇ ਮਨ ਏਕ ਬ੍ਰਹਮਚਾਰੀ ਰਾਮਾਨੰਦ ਜੀ ਕਾ ਸਿਖ ਹੁਆ। ਸੋ ਕਾਂਸ਼ੀ ਮੈਂ ਭਿਖਿਆ ਮਾਂਗ ਕਰ ਰਸੋਈ ਸਿੱਧ ਕਰਕੇ ਰਾਮ ਨੰਦ ਜੀ ਕਉ ਖੁਵਾਇਆ ਕਰੇ। ਔਰ ਉਸੀ ਸਿਵਪੁਰੀ ਮੈਂ ਏਕ ਬਾਣੀਆ ਭੀ ਨਿਤ ਹੀ ਤਿਸ ਬ੍ਰਹਮਚਾਰੀ ਕਉ ਕਹੇ। ਹੇ ਬ੍ਰਹਮਣ ਮੇਰੇ ਤੇ ਸੀਧਾ ਲੇ ਕਰ ਏਕ ਦਿਨ ਰਾਮਾਨੰਦ ਜੀ ਕਉ ਮੇਰਾ ਭੀ ਭੋਗ ਲਗਾਵੇ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਮੇਰਾ ਭੀ ਭਲਾ ਹੋਵੈ ਕਹਤੇ ਕਹਤੇ ਹੇ ਨਿਜਾਤਮਾ ਐਸੇ ਬਹੁਤ ਹੀ ਕਾਲ ਤਿਸ ਕਉ ਬਤੀਤ ਹੋਇ ਗਇਆ। ਏਕ ਦਿਨ ਅਤੀ ਨਿੰਮ੍ਰਤ ਭਾਵ ਹੋ ਕਰ ਤਿਸ ਨੇ ਚਰਨੋਂ ਮੈਂ ਲਾਗ ਕਰ ਤਿਸ ਬ੍ਰਹਮਚਾਰੀ ਕੇ ਪ੍ਰਤੀ ਬਡੋ ਬਡੀ ਸੂਕਾ ਸੀਧਾ ਦੀਆ। ਜਬ ਬ੍ਰਹਮਚਾਰੀ ਤਿਸ ਤੇ ਸੀਧਾ ਲਿਆਇਆ ਤਬ ਰਸੋਈ ਸਿਧ ਕਰਕੇ ਰਾਮਾਨੰਦ ਜੀ ਕੀ ਰਸਨਾ ਗ੍ਰਹਣ ਕਰਵਾਈ। ਹੇ ਮੇਰੇ ਆਤਮਾ ਜਾਸ ਰਾਮਾਨੰਦ ਜੀ ਰਾਤਰ ਕਉ ਭਗਵੰਤ ਕੇ ਚਰਨੋਂ ਮੈਂ, ਬ੍ਰਿਤੀ ਇਸਥਿਤ ਕਰੈਂ ਤਬ ਕਿਸੀ ਪਰਕਾਰ ਭੀ ਬ੍ਰਿਤੀ ਇਸਥਿਤ

476/ ਨਾ/ ਹੋਵੇ। ਫੇਰ ਮੋੜ ਘੋੜ ਕਰਕੇ ਕਰੈਂ ਤਉ ਭੀ ਬ੍ਰਿਤੀ ਨਿਕਸ ਹੀ ਜਾਵੈ। ਐਸੇ ਹੀ ਕਸ਼ਟ ਮਸਟ ਕਰਤੇ ਰਾਤਰ ਕਉ ਬਿਤਾਇਆ ਪਰ ਆਪਣੇ ਮਨ ਮੈਂ ਬਡੇ ਅਸਚਰਜ ਹੋਵੈਂ ਜੋ ਆਜ ਕਿਆ ਭਇਆ। ਹੇ ਨਿਜਾਤਮਾ ਜਬ ਦਿਨ ਉਦੇ ਆਇ ਕਰਕੇ ਹੂਆ ਤਬ ਉਸ ਬ੍ਰਹਮਚਾਰੀ ਕਉ ਬੁਲਾਇ ਕਰ ਪੂਛਤੇ ਭਏ। ਹੇ ਬ੍ਰਹਮਚਾਰੀ ਕੱਲ ਕੋ ਤੂੰ ਸੀਧਾ ਕਿਸ ਕੇ ਘਰ ਕਾ ਲਿਆਇਆ ਸੀ। ਜਿਸ ਕਾ ਭੋਜਨ ਸਿਧ ਕਰ ਤੈਨੇ ਮੁਝ ਕਉ ਖੁਲਾਇਆ ਹੈ। ਸੋ ਸਾਰੀ ਵਾਰਤਾ ਜਿਉਂ ਕੀ ਤਿਉਂ ਮੇਰੇ ਆਗੇ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰ। ਹੇ ਨਿਜਾਤਮਾ ਜਬ ਐਸੇ ਰਾਮਾਨੰਦ ਜੀ ਨੇ ਕਹਾ ਤਬ ਵਹੁ ਬ੍ਰਹਮਚਾਰੀ ਭੈ ਕਉ ਪਾਇ ਕੇ ਜਿਉਂ ਕੀ ਤਉਂ ਵਾਰਤਾ ਰਾਮਾਨੰਦ ਜੀ ਕੇ ਆਗੇ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਤਾ ਭਇਆ। ਤਬ ਰਾਮਾਨੰਦ ਜੀ ਨੇ ਤਿਸ ਬ੍ਰਹਮਚਾਰੀ ਕੀ ਵਾਰਤਾ ਸੁਣੀ ਤਬ ਬ੍ਰਹਮਚਾਰੀ ਪ੍ਰਤੀ ਕਹਾ। ਹੇ ਬ੍ਰਹਮਚਾਰੀ ਅਬ ਤੁਮ ਜਾਇ ਕਰ ਤਿਸ ਕੇ ਪਾਸ ਤੇ ਪੂਛ ਆਵੇ ਕਿ ਵਹੁ ਕਉਨਸਾ ਕਰਤਾ ਬਿਵਹਾਰ ਹੈ। ਹੇ ਮੇਰੇ ਆਤਮਾਂ ਐਸੇ ਸੁਣਤੇ ਹੀ ਬ੍ਰਹਮਚਾਰੀ ਤਿਸ ਕੇ ਪਾਸ ਜਾਇ ਕਰ ਪੂਛਤਾ ਭਇਆ। ਤਬ ਉਸ ਬਾਣੀਏ ਨੇ ਭੀ ਭੈ ਕਉ ਪਾਇ ਕਰ ਬ੍ਰਹਮਚਾਰੀ ਕੇ ਪ੍ਰਤੀ ਸਾਚੋ ਹੀ ਸਾਚ ਕਹਿ

ਦੀਆ ਕਿ ਹੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਮੇਰਾ ਸਾਹੂ ਤਉ ਚਮਾਰ ਹੈ ਮੈਂ ਤਿਸ ਹੀ ਕਾ ਪੈਸਾ ਲੇ ਕਰਕੇ ਵਰਤਤਾ ਹੋ। ਅਰ ਵਹੁ ਸਦਾ ਹੀ ਦੁਸ਼ਟ ਕਰਮ ਕਰਤਾ ਹੈ ਕਿਸੀ ਜੀਵ ਮਾਤਰ ਪਰ ਦਇਆ ਨਹੀਂ ਕਰਤਾ। ਔਰ ਮੈਂ ਭੂਖਾ ਮਰਦਾ ਹੂਆ ਤਿਸ ਤੇ ਪੈਸਾ ਲੇ ਕਰ ਬਿਵਹਾਰ ਕਰਤਾ ਹੋਂ। ਹੇ ਨਿਜਾਤਮਾ ਜਬ ਬ੍ਰਹਮਚਾਰੀ ਨੇ ਐਸਾ ਸੁਣਾ ਤਬ ਜਿਉਂ ਕੀ ਤਿਉਂ ਵਾਰਤਾ ਸਾਰੀ ਆਇ

477/ ਰਾਮਾਨੰਦ ਜੀ ਕੇ ਆਗੇ ਕਹੀ। ਜਬ ਰਾਮਾਨੰਦ ਜੀ ਨੇ ਐਸਾ ਸੁਣਾ/ਤਬ ਕੋਪ ਹੋਇ ਕਰਕੇ ਕਹਾ ਅਰੇ ਦੁਸ਼ਟ ਜਾਹੁ ਤੁਮ ਨੀਚ ਕੇ ਗ੍ਰਹ ਮੈਂ ਜਨਮ ਧਾਰਨ ਕਰੋ। ਹੇ ਮੇਰੇ ਮਨ ਐਸੇ ਸੁਣ ਕਰ ਗੁਰੋਂ ਕੇ ਮੁਖਾਰਬਿੰਦ ਤੇ ਤਿਨਕੀ ਆਗਿਆ ਸੀਸ ਪੈ ਧਾਰ ਕੈ ਹਰ ਹਰੀ ਭਗਵੰਤ ਕੀ ਭਗਤੀ ਰਿਦੇ ਮੈਂ ਦ੍ਰਿੜ ਕਰਕੇ ਝਟਤ ਹੀ ਗੰਗਾ ਕੇ ਕਨਾਰੇ ਜਾਇ ਕੈ ਪਰਾਣੋਂ ਕਾ ਪਰੀਤਿਆਗ ਕਰਤਾ ਭਇਆ ਜਬ ਰਾਮਾਨੰਦ ਜੀ ਕਾ ਕੋਪ ਉਤਰਾ ਤਬ ਤਿਸ ਕੀ ਮ੍ਰਿਤੂ ਦੇਖ ਕਰ ਅਸਚਰਜ ਹੋਇ ਕੈ ਲਾਗੇ ਆਪਣੇ ਮਨ ਮੈ ਪਸਚਾਤਾਪ ਕਰਨੇ ਅਰਥਹੇ ਜੋ ਵਿਗਾੜ ਥੋੜਾ ਅਤੇ ਸਰਾਪ ਭਾਰੀ ਦੀਆ ਫੇਰ ਆਪਨੇ ਮਨ ਮੈਂ ਵਿਚਾਰ ਕੀਆ ਕਿ ਹਰੀ ਕੀ ਇਛਾ ਬਡੀ ਬਲਵਾਨ ਹੈ। ਐਸੇ ਵੀਚਾਰ ਕੇ ਪਸਚਾਤਾਪ ਤੇ ਧੀਰਜ ਕਰਤੇ ਭਏ। ਅਰ ਵਹੁ ਜੋ ਬ੍ਰਹਮਚਾਰੀ ਥਾ ਸੋ ਚਮਾਰੋਂ ਕੇ ਗ੍ਰਹ ਜਾਇ ਜਨਮ ਧਾਰਤਾ ਭਯਾ। ਹੇ ਨਿਜਾਤਮਾ ਜਬ ਤੇ ਵਾਂਨੇ ਜਨਮ ਧਾਰਨ ਕੀਆ। ਤਬ ਹੀ ਤੇ ਅਸਥਨ ਪਾਨ ਕਰਨੇ ਕਾ ਤਿਆਗ ਕਰਤਾ ਭਇਆ। ਕਾਰੇ ਤੇ ਭਗਤੀ ਕੇ ਪਰਤਾਪ ਕਰ ਪੁਰਬਲੇ ਸੀਧੇ ਦੁਆਰਾ ਸਰਾਪ ਕੀ ਪਰਾਪਤੀ ਕਾ ਸਿਮਰਨ ਰਹਾ। ਇਸੀ ਕਰ ਬਾਲਕ ਨੇਂ ਦੂਧ ਪਾਨ ਨਾ ਕਰਾ ਤਬ ਵਾਂਕੇ ਮਾਤਾ ਪਿਤਾ ਚਿੰਤਾਤੁਰ ਹੋਕਰ ਆਪਸ ਮੈਂ ਕਰਨੇ ਲਾਗੇ ਇਹ ਬਾਲਕ ਦੂਧ ਬਿਨਾ ਕਿਸ ਪਰਕਾਰ ਜੀਵੈਗਾ। ਹੇ ਮੇਰੇ ਆਤਮਾ ਜਬ ਵਾਂ ਕੇ ਮਾਤਾ ਪਿਤਾ ਕਉ ਦੀਨਬੰਧੂ ਨੇ ਚਿੰਤਾਤੁਰ ਦੇਖਾ। ਤਬ ਦੀਨਾਨਾਥ ਵਾਸਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਸੁਪਨੇ ਮੈਂ ਜਾਇ ਰਾਮਾਨੰਦ ਜੀ ਕਉ ਕਹਾ। ਹੇ ਰਾਮਾਨੰਦ ਤਨਕ ਸਾ ਅਪਰਾਧ ਬਾਲਕ ਨੇ ਕਰਾ ਤਬ ਨੈਬ ਮਾਤ੍ਰ ਭੀ ਕਿਤ ਮੈ ਵਿਚਾਰ ਨਾ ਕਰਕੇ ਬਡਾ ਸ੍ਰਾਪ ਸਾਧ ਕੋ ਤੁਮਨੇ ਦੀਆ। ਤਾਂ ਤੇ ਅਬ ਤਿਸਨੇ ਅਮਕੇ ਚਮਾਰ ਕੇ ਗ੍ਰਹ ਮੈਂ ਜਨਮ ਧਾਰਾ ਹੈ। ਅਬ ਤੁਮ ਜਾਇ ਕਰ ਤਿਸ ਕੋ

478/ ਉਪਦੇਸ਼ ਕਰੋ। ਹੇ ਹਰੀ ਲਾਲ / ਜਬ ਐਸੇ ਪਤਿਤ ਪਾਵਨ ਜੀ ਨੇ ਕਹਾ। ਤਬ ਸਵੇਰ ਹੋਤੇ ਹੀ ਉਠ ਕਰ ਰਾਮਾਨੰਦ ਜੀ ਤਿਨਕੇ ਗ੍ਰਹ ਵਿਖੇ ਜਾਤੇ ਭਏ। ਜਬ ਰਾਮਾਨੰਦ ਜੀ ਕਉ ਗ੍ਰਹ ਵਿਖੇ ਆਇਆ ਤਿਸਕੀ ਮਾਤਾ ਨੇ ਦੇਖਿਆ ਤਬ ਆਗੇ

ਤੇ ਉਠ ਕਰ ਦੋਨੋ ਹਾਥ ਜੋੜ ਕੈ ਰਾਮਾਨੰਦ ਜੀ ਕੇ ਚਰਨੋਂ ਮੈਂ ਨਮਸਕਾਰ ਕਰੀ। ਬਹੁੜ ਗਲ ਮੈਂ ਪੱਲੂ ਪਾਇ ਕਰ ਬੇਨਤੀ ਕਰੀ। ਹੇ ਮਹਾਨ ਪੁਰਖੋ ਆਪ ਅਨੁਗ੍ਰਹ ਕਰੋ ਜੋ ਮੇਰਾ ਬਾਲਕ ਕਿਸੀ ਪਰਕਾਰ ਦੂਧ ਕਉ ਪਾਨ ਕਰੈ। ਹੇ ਨਿਜਾਤਮਾ ਐਸੇ ਸੁਣ ਕਰ ਰਾਮਾਨੰਦ ਜੀ ਆਪਣੇ ਚਰਨ ਧੋਇ ਕਰ ਤਿਸਕੇ ਮੁਖ ਵਿਖੇ ਪਾਵਤ ਭਏ। ਬਹੁੜ ਤਾਰਕ ਮੰਤਰ ਦੇਕਰ ਤਿਸ ਕੇ ਕਾਨ ਮੈਂ ਆਪਨਾ ਸਿੱਖ ਕਰਤੇ ਭਏ। ਔਰ ਐਸੇ ਵਚਨ ਕੀਆ ਹੇ ਪੁਤ੍ਰ ਦੂਧ ਕਉ ਪਾਨ ਕਰੋ। ਅਬ ਸਰਬ ਪਾਪ ਤੇਰੇ ਭਾਗ ਗਏ ਹੈਂ। ਅਬ ਤੂੰ ਨਿਰਮਲ ਹੂਆ ਹੈਂ। ਔਰ ਆਜ ਤੇਰਾ ਨਾਮ ਸੰਸਾਰ ਮੈਂ ਰਵਿਦਾਸ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੂਆ। ਹੇ ਮੇਰੇ ਆਤਮਾ ਦੇਖ ਸਤਗੁਰੋਂ ਕੀ ਕਿਰਪਾ। ਸੋ ਤਿਸ ਕਿਰਪਾ ਕੋ ਮੈਂ ਕਉਨ ਸੇ ਮੁਖ ਕਰਕੇ ਵਰਨਨ ਕਰੋਂ ਮੇਰੇ ਤੇ ਕਹਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾਤਾ। ਤਾਂ ਤੇ ਜੇਕਰ ਤੂੰ ਭੀ ਆਪਕਾ ਭਲਾ ਚਾਹੇ ਤਉ ਆਠੋਂ ਪਹਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਕਲਗੀਧਰ ਜੀ ਕੀ ਸਰਨ ਕੋਂ ਗ੍ਰਹਣ ਕਰ ਜਿਸ ਕਰ ਤੇਰਾ ਭੀ ਲੋਕ ਪ੍ਰਲੋਕ ਸੁਧਰੇ॥੧॥੮੦॥੯੪॥

ਆਗੇ ਦੂਸਰੀ ਸਾਖੀ ਰਵਦਾਸ ਜੀ ਕੀ ਚਲੀ

ਆਤਮ ਦਰਸੀਓ ਵਾਚ॥ ਹੇ ਨਿਜਆਤਮਾ ਅਬ ਆਗੇ ਔਰ ਸਾਖੀ ਸੁਣ। ਜਿਸ ਕਾਲ ਰਾਮਾਨੰਦ ਜੀ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੇਕਰ ਆਪਣੇ ਗ੍ਰਹ ਚਲੇ ਗਏ। ਤਬ ਪੀਛੇ ਤੇ ਬਾਲਕ ਦੂਧ ਕਉ ਪਾਨ ਕਰਤਾ ਭਇਆ। ਔਰ ਬਾਲ ਬੈਸ ਮੈਂ ਹੀ

479/ ਪਿਤਾ ਤਿਸ /ਕਾ ਬਿਵਾਹ ਕਰ ਦੇਤਾ ਭਇਆ। ਤਬ ਰਵਿਦਾਸ ਜੋ ਕੋਈ ਚਾਮ ਗ੍ਰਹ ਮੈਂ ਦੇਖੇ ਤਉ ਮਹਾਤਮਾ ਸੰਤਾਂ ਕੋ ਜੂਤੀ ਬਨਾਇ ਕਰ ਪਹਨਾਇ ਦੇਇ। ਜਬ ਪਿਤਾ ਨੇ ਪੁਤਰ ਕਉ ਘਰ ਉਜਾੜਤਾ ਦੇਖਿਆ। ਤਬ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਕੇ ਪ੍ਰਤੀ ਕਹਾ। ਹੇ ਪੁਤ੍ਰ ਅਬ ਤੂੰ ਖਾਟ ਕਰਕੇ ਖਾਹਿ। ਹੇ ਨਿਜਾਤਮਾ ਐਸੇ ਕਹ ਕਰ ਆਪਣੇ ਘਰ ਕੇ ਪਿਛਾੜੀ ਕੁਛਕ ਤਉ ਖਾਲੀ ਭੂਮੀ ਤਿਸ ਕਉ ਦਈ ਔਰ ਕੁਛਕ ਚਮੜਾ ਭੀ ਦੀਆ। ਤਬ ਰਵਿਦਾਸ ਛਪਰੀ ਬਾਂਧ ਕਰ ਭਾਰਯਾ ਕੇ ਸਹਤ ਤਹਾਂ ਨਿਵਾਸ ਕਰਤਾ ਭਇਆ। ਔਰ ਮਹਾਤਮਾ ਕੇ ਵਾਸਤੇ ਆਪਣੀ ਛਪਰੀ ਕੇ ਪਾਸ ਏਕ ਮਹਾ ਸੁੰਦਰ ਅਦਭੁਤ ਅਸਥਾਨ ਤਿਆਰ ਕੀਆ। ਜਿਸ ਮੈਂ ਆਇ ਕਰ ਮਹਾਤਮਾ ਨਿਵਾਸ ਕਰੈਂ। ਹੇ ਮੇਰੇ ਆਤਮਾ ਜੋ ਜੋ ਸਾਧ ਸੰਤ ਆਵੇਂ ਸੋ ਤਿਸ ਕੀ ਸੇਵਾ ਮੈਂ ਸਰਬ ਕਾਲ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਸਮਾਧਾਨ ਰਹੈਂ ਔਰ ਆਪ ਬਜ਼ਾਰ ਮੈਂ ਬੈਠ ਕਰ ਜੂਤੀ ਗਾਂਢਿਆ ਕਰੈਂ। ਪਰ ਕਿਸੀ ਕੇ ਮੁਖ ਕੀ ਓਰ ਦੇਖੈ ਨਹੀਂ। ਸਦਾ ਹੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਕਉ ਨੀਵਾ ਹੀ ਰਾਖੈ। ਔਰ ਜੇ ਕਰ ਕੋਈ ਕਿਛ ਦੇਇ ਤਉ ਲੈ ਲੇਇ ਜੇ ਕਰ ਨ ਕੋਈ ਕੁਛ ਦੇਇ ਤਉ

ਕਿਸੀ ਤੇ ਕਿਛ ਮਾਗੇ ਨਹੀਂ। ਸਦਾ ਹੀ ਸੰਤੋਖ ਕਉ ਧਾਰਨ ਕਰੈਂ। ਅਰ ਜੂਤੀ ਸਰਬ ਕਉ ਗਾਢ ਦੇਇ। ਹੇ ਨਿਜਾਤਮਾ ਐਸੇ ਹੀ ਕਰਤੇ ਕਰਤੇ ਜਬ ਕੁਛਕ ਕਾਲ ਬੀਤਾ। ਤਬ ਗੰਗਾ ਜੀ ਕੇ ਕੁੰਭ ਕਾ ਸਮਾ ਆਇ ਪਰਾਪਤ ਭਇਆ ਅਰ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸੰਤ ਸਾਧ ਮਹਾਤਮਾ ਗੰਗਾ ਜੀ ਕੇ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਉ ਚਲੇ। ਸੋ ਤਿਨਮੇਂ ਏਕ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਜੂਤੀ ਗਢਾਇ ਕਰ ਰਵਿਦਾਸ ਤੇ ਏਕ ਦਮੜੀ ਮਜੂਰੀ ਦੇਤਾ ਭਯਾ। ਜਬ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਦਮੜੀ ਤਿਸ ਤੇ ਪਾਈ। ਤਬ ਬਹੁਤ

480/ ਤਿਸ ਹੀ ਕੇ ਪ੍ਰਤੀ ਕਹਤੇ ਭਏ ਹੇ ਭਾਈ ਪੁਰਖਾ ਇਹ/ਦਮੜੀ ਹਮਾਰੀ ਭੇਟਾ ਗੰਗਾ ਜੀ ਕਉ ਦੀਜੀਓ। ਪਰ ਕੈਸੇ ਦੀਜੀਓ ਜਬ ਵਹੁ ਹਾਥ ਬਾਹਰ ਨਿਕਾਲੇ ਤਬ ਵਾਂਕੇ ਹਾਥ ਕੇ ਊਪਰ ਰਾਖੀਓ ਏਵੈਂ ਜਲ ਕੇ ਮਾਂਹਿ ਨ ਡਾਰ ਦੀਜੀਓ। ਹੇ ਮੇਰੇ ਆਤਮਾ ਐਸੇ ਸੁਣ ਕਰ ਵੁਹ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਅਸਚਰਜ ਹੋਇ ਕੈ ਦਮੜੀ ਕਉ ਲੇ ਕਰਕੇ ਜਬ ਚਲਾ ਤਬ ਆਪਣੇ ਮਨ ਮੈਂ ਸੋਚਤਾ ਭਇਆ। ਕਿਆ ਕਿ ਆਗੇ ਅਨੰਤ ਹੀ ਸਿਧ ਸਾਧ ਮੁਨੀ ਜਨ ਸੰਤ ਮਹਾਤਮਾ ਰਾਜਾ ਪਰਜਾ ਅਨੇਕ ਪਰਕਾਰ ਕੇ ਪਦਾਰਥ ਰਤਨ ਮੋਤੀ ਸੁਅਰਨ ਹੀਰਾ ਆਦੀ ਸ੍ਰੀ ਗੰਗਾ ਜੀ ਕੀ ਭੇਟਾ ਕਰੇ ਹੈਂ ਪਰ ਅਬ ਪਰਯੰਤ ਕਿਸੀ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਗੰਗਾ ਜੀ ਕਾ ਹਾਥ ਨਹੀਂ ਦੇਖਿਆ। ਔਰ ਇਹ ਆਧੀ ਕਉਡੀ ਕਾ ਚਮਾਰ ਇਸਕੀ ਦਮੜੀ ਦਈ ਹੂਈ ਕਉ ਗੰਗਾ ਜੀ ਕੈਸੇ ਹਾਥ ਪਰ ਗ੍ਰਹਣ ਕਰੇਗੀ। ਹੇ ਹਰੀ ਲਾਲ ਐਸੇ ਚਿਤਵਤਾ ਹੂਆ ਵਹੁ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਸ੍ਰੀ ਗੰਗਾ ਜੀ ਕੇ ਘਾਟ ਪਰ ਜਾਇ ਪਰਾਪਤ ਭਇਆ। ਜਬ ਇਸਨਾਨ ਕਰ ਰਿਹਾ। ਤਬ ਗੰਗਾ ਜੀ ਕੇ ਪ੍ਰਤੀ ਹਰਿਦੁਆਰ ਪਰ ਖੜੇ ਹੋਇ ਕਰ ਤਿਸ ਬਰਾਹਮਣ ਨੇ ਕਹਾ। ਹੇ ਸ੍ਰੀ ਗੰਗਾ ਜੀ ਰਵਿਦਾਸ ਚਮਾਰ ਨੇ ਤੇਰੀ ਭੇਟਾ ਏਕ ਦਮੜੀ ਕਰੀ ਹੈ। ਅਬ ਤੂੰ ਹਾਥ ਪਸਾਰ ਕਰਕੇ ਮੇਰੇ ਤੇ ਲੇਹ। ਹੇ ਨਿਜਾਤਮਾ ਜਬ ਐਸੇ ਤਿਸ ਬਿਪਰ ਨੇ ਕਹਾ ਤਬ ਸੁਣਤੇ ਹੀ ਗੰਗਾ ਜੀ ਨੇ ਹਾਥ ਕਉ ਪਸਾਰ ਦੀਆ। ਔਰ ਤਿਸ ਬਿਪਰ ਨੇ ਵਾਂਕੇ ਹਾਥ ਪਰ ਰਾਖ ਦਈ। ਅਰ ਗੰਗਾ ਜੀ ਨੇ ਤਿਸ ਬਿਪਰ ਕੇ ਪ੍ਰਤੀ ਮਹਾ ਸੁੰਦਰ ਜੜਾਊ ਕੰਗਨ ਹੇਮ ਕਾ ਬਖਸ਼ੀਸ਼ ਕੀਆ। ਸੋ ਤਿਸ ਕੰਗਨ ਕਉ ਪਾਇ ਕੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਅਤੀ ਹਰਖਚਿਤ ਹੋਇਆ ਹੂਆ ਆਪਣੇ ਗ੍ਰਹ ਮੈਂ ਆਇ ਪਰਾਪਤ ਭਯਾ। ਔਰ ਤਿਸ ਕੰਗਨ ਕੀ ਪਰਾਪਤੀ ਕਾ ਰਵਿਦਾਸ ਭਗਤ ਜੀ ਕੇ ਪ੍ਰਤੀ ਕੁਛ ਭੀ ਭੇਦ ਨ ਜਤਾਯਾ ਜਬ ਦੋ ਚਾਰ ਦਿਨ ਬਤੀਤ ਹੂਏ। ਤਬ ਵਹੁ ਬ੍ਰਾਹਮਣੀ ਕਹਨੇ

481/ ਲਗੀ ਹੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਹਮ ਭੂਖੇ ਮਰਤੇ ਹੈ ਔਰ ਤੂ ਐਸਾ ਧਨ ਕਉ ਪਾਇ ਕਰ ਗਾਫਲ ਕਿਉਂ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਵਾਂਕੋ ਬਜਾਰ ਮੈ ਬੇਚ ਕਰ ਕੁਛਕ ਅਸਨ ਬਸਨ ਆਦੀ ਜਾਇ

ਕਰ ਲੈ ਆਵੋ ਜਿਸ ਤੇ ਹਮ ਸੁਖੀ ਹੋਵੇਂ। ਹੇ ਨਿਜਾਤਮਾ ਐਸੇ ਸੁਣ ਕਰ ਵਹੁ ਬ੍ਰਹਮਣ ਕੰਗਣ ਹਾਥ ਮੇ ਲੇਕਰ ਜਾਇ ਜਵਾਹਿਰੀ ਕੇ ਪ੍ਰਤੀ ਦਿਖਲਾਇਆ ਜਬ ਜਵਾਹਿਰੀ ਨੇ ਤਿਸ ਕੰਗਣ ਕੋ ਦੇਖਾ ਤੋ ਦੇਖਤੇ ਹੀ ਅਸਚਰਜ ਹੋ ਕਰ ਮਨ ਮੈਂ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨੇ ਲਾਗਾ ਕਿ ਇਹ ਬ੍ਰਹਮਣ ਤੋ ਮਹਾ ਨਿਰਧਨ ਕੰਗਾਲ ਜੈਸਾ ਹੈ। ਔਰ ਐਸਾ ਕੰਗਣ ਲਾਖੋਂ ਰੁਪਿਆ ਕੇ ਮੋਲ ਵਾਲਾ ਯਾਨੇ ਕਹਾਂ ਤੇ ਪਾਇਆ ਹੈ। ਤਾਂ ਤੇ ਨ ਜਾਣੀਏ ਮਤ ਕਿਸੀ ਰਾਜਾ ਰਾਣੀ ਕਾ ਚੁਰਾਇ ਕਰ ਲਿਆਇਆ ਹੋਵੇ। ਇਸ ਤੇ ਕੁਤਵਾਲ ਕਉ ਜਣਾਇ ਕਰ ਲੈਨਾ ਯੋਗ ਹੈ। ਹੇ ਨਿਜਾਤਮਾ ਐਸੇ ਬਿਚਾਰ ਕਰ ਆਪਣੇ ਮਨ ਮੇ ਜਵਾਹਰੀ ਤਿਸ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਕੇ ਪ੍ਰਤੀ ਕਹਤਾ ਭਇਆ। ਹੇ ਬ੍ਰਹਮਣ ਈਹਾਂ ਤੂੰ ਖੜਾ ਹੋਇ ਅਰੁ ਮੈਂ ਔਰ ਜਵਾਹਰੀ ਪ੍ਰਤੀ ਦਿਖਲਾਇ ਆਵੇ ਬਹੁੜ ਇਸ ਕਾ ਦਰਬ ਆਇ ਕਰ ਤੁਝ ਕਉ ਦੇਵੋਂਗਾ। ਹੇ ਮੇਰੇ ਆਤਮਾ ਐਸੇ ਕਹ ਕਰ ਜਵਾਹਰੀ ਤਿਸ ਬ੍ਰਹਮਣ ਕੋ ਆਪਣੀ ਦੁਕਾਨ ਪਰ ਖੜਾ ਕਰਕੇ ਜਾਇ ਕੁਤਵਾਲ ਕੇ ਕਾਨ ਮੈਂ ਕਹਿਆ। ਹੇ ਮਹਾਰਾਜ ਇਹ ਕੰਗਣ ਬਡੇ ਭਾਰੀ ਮੋਲ ਕਾ ਹੈ। ਅਰ ਭੂਖੇ ਬਰਾਹਮਣ ਕੇ ਪਾਸ ਹੈ। ਤਾਂ ਤੇ ਨਾ ਜਾਣੀਏ ਮਤ ਕਿਸੀ ਕਾ ਚੁਰਾਇ ਲਿਆਇਆ ਹੋਵੇ। ਸੋ ਇਸ ਬਾਤ ਕਾ ਵੇਰਵਾ ਆਪ ਭਲੀ ਪਰਕਾਰ ਕਰ ਲੀਜੀਏ। ਹੇ ਨਿਜਾਤਮਾ ਜਬ ਐਸੇ ਕੁਤਵਾਲ ਨੇ ਸਰਵਣ ਕੀਆ। ਤਬ ਤੁਰਤ ਹੀ ਦਾਸ ਕਉ ਭੇਜ ਕਰ ਵਾ ਬਰਾਮਣ ਕਉ ਆਪਣੇ ਪਾਸ ਪਕੜ

482/ ਮੰਗਵਾਇਆ ਅਰ/ਪੂਛਾ ਹੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਇਹ ਕੰਗਣ ਤੈਨੇ ਕਹਾਂ ਤੇ ਪਾਇਆ ਹੈ। ਐਸੇ ਸੁਣ ਕਰ ਬਰਾਹਮਣ ਨੇ ਕਹਾ। ਹੇ ਮਹਾਰਾਜ ਰਵਿਦਾਸ ਭਗਤ ਕੀ ਕਿਰਪਾ ਕਰ ਪਾਇਆ ਹੈ। ਜਬ ਬਰਾਹਮਣ ਤੇ ਭਲੀ ਭਾਂਤ ਕੁਤਵਾਲ ਨੇ ਕੰਗਣ ਦੀ ਪਰਾਪਤੀ ਕਾ ਵੇਰਵਾ ਪੂਛਾ। ਤਬ ਅਸਚਰਜ ਹੋਇ ਕਰ ਸਮਝ ਤੇ ਰਹਿਤ ਪੁਨਾਂ ਤਿਹ ਬਰਾਹਮਣ ਕਉ ਰਾਜਾ ਕੇ ਪਾਸ ਪਹੁੰਚਾਇਆ। ਰਾਜਾ ਨੇ ਬਰਾਹਮਣ ਤੇ ਪੂਛਾ ਤਉ ਭੀ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਵੈਸੇ ਹੀ ਰਵਿਦਾਸ ਕਾ ਉਪਕਾਰ ਜਨਾਵਤ ਭਇਆ। ਤਬ ਰਾਜਾ ਨੇ ਦਾਸ ਕਉ ਭੇਜ ਕਰ ਰਵਿਦਾਸ ਕੇ ਪ੍ਰਤੀ ਆਪਣੇ ਸਮੀਪ ਬੁਲਵਾਇਆ। ਜਬ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਆਇ ਪਰਾਪਤ ਭਯਾ ਤਬ ਰਾਜਾ ਨੇ ਪੂਛਾ ਹੇ ਰਵਿਦਾਸ ਯਾ ਬਰਾਹਮਣ ਨੇ ਕੰਗਣ ਕੈਸੇ ਪਾਇਆ ਹੈ। ਅਰ ਕਹਾਂ ਤੇ ਪਾਯਾ ਹੈ। ਹੇ ਮੇਰੇ ਆਤਮਾ ਐਸੇ ਸੁਣ ਕਰ ਰਾਜਾ ਕੀ ਬਾਣੀ ਕਉ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਕਹਿਆ। ਹੇ ਰਾਜਨ ਜਿਸ ਕਾ ਇਹ ਕੰਗਣ ਹੈ ਸੋਈ ਇਸ ਕੀ ਅਦਾਲਤ ਕਰੈਗੀ। ਹਮਾਰੇ ਤੁਮਾਰੇ ਤੇ ਇਹ ਅਦਾਲਤ ਹੋਤੀ ਨਹੀਂ ਤਾਂਤੇ ਤੁਮ ਗੰਗਾ ਜਲ ਮੰਗਵਾਵੋ। ਔਰ ਲਘੁ ਦੀਰਘ ਕੇ

ਭਰਮ ਕੋ ਦੂਰ ਕਰੋ। ਹੇ ਨਿਜਾਤਮਾ ਐਸੇ ਸੁਣਿ ਕਰ ਰਵਿਦਾਸ ਭਗਤ ਕੇ ਵਾਕ
ਕਉ ਰਾਜਾ ਨੇ ਗੰਗਾ ਜਲ ਮੰਗਵਾਇ ਕਰ ਤਿਸਕੇ ਆਗੇ ਰਖਿਆ। ਤਬ ਰਵਿਦਾਸ
ਜੀ ਨੇ ਗੰਗਾ ਜਲ ਕੋ ਕਲਸ ਮੈਂ ਪਾਇ ਕਰ ਊਪਰ ਤੇ ਬਸਤਰ ਡਾਰ ਕਰ ਤਿਸ
ਕੇ ਆਗੋਂ ਦੋਨੇ ਹਾਥ ਜੋੜ ਕਰ ਖਰਾਧ ਪਰਾਰਥਨਾ ਕਰੀ। ਕਿਹਾ ਕਿ ਹੇ ਮਾਤ ਗੰਗਾ
ਸਰਬ ਤੀਰਥੋਂ ਮੈਂ ਤੇਰੀ ਅਧਿਕਤਾ ਹੈ ਅਰ ਯਹ ਜੋ ਕੰਗਣ ਭੂਸਰ ਕਉ ਪ੍ਰਾਪਤ
ਹੂਆ ਹੈ। ਸੋ ਕੈਸੇ ਹੂਆ ਹੈ। ਆਪ ਇਸ ਕਉ ਨਿਰਨਾ ਕਰ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਜੀਏ। ਹੇ
ਮਾਤਾ ਗੰਗਾ ਅਬ ਤਉ ਸਰਬਜਨ ਵਾਂਕਉ ਚੋਰ ਚੋਰ
483/ ਕਰਕੇ ਭਾਖੇ ਹੈਂ। ਔਰ ਰਾਜਾ/ਭੀ ਵਾਂਕੇ ਮਾਰਨ ਕਉ ਤਤਪਰ ਹੋਇਆ ਹੂਆ ਹੈ।
ਹੇ ਸ੍ਰੀ ਗੰਗਾ ਜੀ ਯਦੀ ਤੂੰ ਇਸਕੀ ਅਦਾਲਤ ਨਾਂ ਕਰੇਗੀ ਤਬ ਇਹ ਬਿਪਰ ਮਾਰਿਆ
ਜਾਵੇਗਾ। ਤਾਂ ਤੇ ਜੇ ਕਰ ਤੈਨੇ ਆਪ ਇਸ ਕਉ ਕੰਗਨ ਦੀਆ ਹੈ। ਤਉ ਦੂਸਰਾ
ਭੀ ਇਸ ਕੇ ਸਾਥ ਕਾ ਤੇਰੇ ਪਾਸ ਹੋਵੈਗਾ। ਸੋ ਭੀ ਕੰਗਣ ਇਸ ਕੋ ਪਰਾਣਾਂ ਕੀ
ਰਖਿਆ ਅਰਥ ਈਹਾਂ ਦੀਜੀਏ। ਔਰ ਸਾਧ ਚੋਰ ਕਾ ਨਿਰਨਾਂ ਭੀ ਆਪ ਭਲੀ
ਪਰਕਾਰ ਕੀਜੀਏ। ਕਾਹੇ ਤੇ ਆਪ ਕੋਟਨ ਕੇ ਕੋਟ ਪਾਪ ਦੂਰ ਕਰਨੇ ਕੋ ਸਮਰਥ
ਹੋ। ਜੈਸੇ ਕੈਸੇ ਸੂਰਜ ਕੇ ਉਦੇ ਹੂਏ ਤਮ ਭਾਗ ਜਾਤਾ ਹੈ। ਜੈਸੇ ਸਿੰਘ ਕੇ ਦੇਖਨੇ
ਕਰ ਜੂਥੋਂ ਕੇ ਜੂਥ ਹਸਤੀ ਭਾਗ ਜਾਤੇ ਹੈ। ਜੈਸੇ ਸੀਂਚਾਨੇ ਕੇ ਦੇਖਨੇ ਕਰ ਲਵਾ
ਕੰਪ ਕਰ ਛਾਪ ਜਾਤੇ ਹੈਂ। ਜੈਸੇ ਗਰੜ ਕੇ ਸਬਦ ਕਰ ਬਿਖਧਰ ਲੁਕ ਜਾਤੇ ਹੈ।
ਜੈਸੇ ਰਣ ਭੂਮੀ ਮੈਂ ਸੂਰਮਾ ਕਉ ਦੇਖ ਕਰ ਕਾਇਰ ਨਹੀ ਠਾਢੇ ਰਹਤੇ। ਜੈਸੇ ਪਉਨ
ਕੇ ਆਗੇ ਮੇਘ ਨਹੀਂ ਠਹਰ ਸਕਤੇ ਜੈਸੇ ਇੰਦਰ ਕੇ ਬਜਰ ਤੇ ਭੈ ਕਰ ਬਡੇ ਬਡੇ
ਪਰਬਤ ਭਾਗ ਜਾਤੇ ਹੈ ਤੈਸੇ ਹੇ ਸ੍ਰੀ ਗੰਗਾ ਜੀ ਤੇਰੇ ਦਰਸਨ ਮਾਤ੍ਰ ਹੀ ਅਨੇਕ ਜਨਮੋਂ
ਕੇ ਪਾਪ ਭਾਗੇ ਹੂਏ ਨਹੀ ਠਹਰ ਸਕਤੇ। ਤਾਂ ਤੇ ਹੇ ਸੰਤਨ ਕੀ ਪਿਆਰੀ ਜੋ ਕਰ
ਤੈਨੇ ਯਾ ਬ੍ਰਹਮਣ ਕਉ ਕੰਗਣ ਦੀਆ ਹੈ। ਤਉ ਦੂਸਰਾ ਭੀ ਵਾਂਕੇ ਸਾਥ ਕਾ ਅਬ
ਤੂੰ ਈਹਾਂ ਦੇਹ। ਹੇ ਨਿਜਾਤਮਾ ਐਸੇ ਕਹ ਕਰ ਰਵਿਦਾਸ ਭਗਤ ਜੀ ਨੇ ਕਲਸ
ਤੇ ਬਸਤਰ ਉਠਾਇਆ। ਤਬ ਦੂਸਰਾ ਕੰਗਣ ਤਿਸਕੇ ਸਾਥ ਕਾ ਕਲਸ ਕੇ ਭੀਤਰ
ਤੇ ਨਿਕਸ ਕਰ ਰਹੀ ਸਭਾ ਰਾਜਾ ਕੀ ਵਿਖੇ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਆ। ਜਬ ਰਾਜਾ ਨੇ ਤਿਸ
ਕੰਗਣ ਹੀ ਜੈਸਾ ਦੂਸਰਾ ਕੰਗਣ ਦੇਖਿਆ ਤਬ ਮੁਖ ਮੇ ਅੰਗੁਰੀ ਡਾਰ ਕਰ ਅਸਚਰਜ
ਕਉ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇ ਕੇ ਹੈਰਾਨ ਹੋਇ ਰਹਾ। ਬਹੁੜ ਸਹਿਤ ਰਣਵਾਸ
484/ ਕੇ ਥਰ ਥਰ ਕੰਪਤਾ/ਹੂਆ ਦੋਨੋਂ ਹਾਥ ਜੋੜ ਕਰ ਰਵਿਦਾਸ ਕੇ ਚਰਨੋਂ ਮੇਂ ਨਮਸਕਾਰ
ਕਰਤਾ ਭਇਆ। ਹੇ ਹਰਿ ਲਾਲ ਐਸਾ ਕਉਤਕ ਦੇਖ ਕਰ ਸਰਬ ਊਚ ਨੀਚ ਰਾਜਾ

ਪੂਜਾ ਲਾਗੇ ਰਵਿਦਾਸ ਭਗਤ ਜੀ ਕੀ ਉਸਤਤ ਕਰਨੇ। ਜੈਸੇ ਸੂਰਜ ਕੇ ਉਦੇ ਹੂਏ ਅੰਧਕਾਰ ਨਸ਼ਟ ਹੋਇ ਜਾਤਾ ਹੈ ਤੈਸੇ ਸਾਚ ਕੇ ਪ੍ਰਗਟ ਹੂਏ ਝੂਠ ਕਹੂੰ ਢੂੰਡਾ ਭੀ ਨਹੀਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਤਾ। ਯਾਹੀਤੇ ਰਵਿਦਾਸ ਭਗਤ ਜੀ ਕਾ ਯਸ ਕੀਰਤਨ ਸਨਮਾਨ ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰ ਮੈਂ ਫੈਲ ਜਾਤਾ ਭਇਆ। ਔਰ ਲਾਗੇ ਚਾਰੋਂ ਬਰਨ ਤਿਨਕੋ ਨਮਸਕਾਰ ਕਰਨੇ। ਬਹੁੜ ਦੋਨੋਂ ਕੰਗਣ ਜੋ ਥੇ ਸੋ ਰਾਜਾ ਤੇ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਬ੍ਰਹਮਣ ਕੋ ਦਿਵਾਵਤੇ ਭਏ। ਤਬ ਬ੍ਰਹਮਣ ਭੀ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋਇ ਕਰ ਅਸ਼ੀਰਵਾਦ ਦੇਤਾ ਆਪਣੇ ਗ੍ਰਿਹਿ ਮੈ ਜਾਇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਭਯਾ। ਤਾਂ ਤੇ ਹੇ ਨਿਜਾਤਮਾ ਤੂੰ ਭੀ ਪਤਿਤ ਪਾਵਨ ਜੀ ਕੇ ਚਰਨਾਂ ਕਉ ਹਿਰਦੇ ਮੈਂ ਧਾਰ ਕਰ ਆਠੋਂ ਪਹਿਰ ਹਰਿ ਹਰਿ ਹਰਿ ਹਰਿ ਨਾਮ ਕੋ ਉਚਾਰ ਜਿਸ ਕਰ ਤੇਰਾ ਭੀ ਯਸ ਕੀਰਤੀ ਸੰਸਾਰ ਮੈਂ ਫੈਲ ਜਾਵੇ। ਹੇ ਹਰੀ ਲਾਲ ਦੇਖ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਤੁਝ ਕੋ ਗੰਗਾ ਔਰ ਗੁਰ ਗੋਬਿਦ ਨਾਮ ਕਾ ਮਹਾਤਮ ਮਹਾ ਸੁੰਦਰ ਅਦਭੁਤ ਪਾਪੋਂ ਕੇ ਨਾਸ ਕਰਨੇ ਹਾਰਾ ਤੇਰੇ ਪ੍ਰਤੀ ਕਹੈ ਹੈਂ ਤਾਂ ਤੇ ਤੂੰ ਬੁਧੀ ਕੇ ਕਾਨੇ ਸੇ ਸ੍ਰਵਣ ਕਰ ਜਿਸ ਕਰ ਤੇਰੇ ਸਰਬ ਪਾਪ ਨਾਸ ਹੋਵੈ ਹੈਂ "ਗੰਗਾ ਜਲ ਗੁਰ ਗੋਬਿੰਦ ਨਾਮ॥ ਜੋ ਸਿਮਰੈ ਤਿਸਕੀ ਗਤ ਹੋਵੈ ਪੀਵਤ ਬਹੁੜਿ
485/ ਨ ਜੋੜ ਭ੍ਰਾਮਮ ॥ ੧ ॥ ਤਾਂ ਤੇ ਜੋ ਪੁਰਸ਼ ਬੁਧੀਮਾਨ ਇਨ ਤੀਨੋਂ ਨਾਮੋਂ ਕਾ ਸੇਵਨ ਕਰਤਾ ਹੈ ਸੋ ਬਹੁਤ ਜਨਮ ਮਰਨਾਦ ਦੁਖੋਂ ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਤਾ ॥੨॥੯੧੯੫॥ ਇਤਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਭਗਤਮਾਲ ਗ੍ਰੰਥੇ ਆਤਮ ਦਰਸੀ ਨਿਜਾਤਮ ਪ੍ਰਬੋਧ ਦੂਤੀ ਸਾਖੀ ਰਵਿਦਾਸ ਭਗਤ ਜੀ ਕੀ ਵਰਨੰਨ ਨਾਮ ਤ੍ਰਿਵੰਜਨੋ ਉਪਾਖਿਆਨ ॥ ੪੩ ॥

ਅਥ ਚੁਰੰਜਵਾਂ ਅਧਯਾਯ ਲਿਖਯਤੇ

ਆਗੇ ਤੀਸਰੀ ਸਾਖੀ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਕੀ ਚਲੀ

ਆਤਮ ਦਰਸੀਓ ਵਾਚ॥ ਹੇ ਨਿਜਾਤਮਾ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਪ੍ਰਤਾਪ ਜਗਤ ਮੈਂ ਰਵਿਦਾਸ ਭਗਤ ਜੀ ਕਾ ਫੈਲ ਗਿਆ। ਤਬ ਅਨੇਕ ਹੀ ਸੰਤ ਦੂਰ ਤੇ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਕੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨੇ ਕਉ ਚਲੇ ਆਵੈਂ। ਪਰ ਘਰ ਮੈਂ ਧਨ ਕਿਛ ਨਾਹਿ ਤਿਨ ਕਉ ਖਵਾਵੈਂ ਕਿਆ। ਔਰ ਆਪ ਬਜਾਰ ਮੈਂ ਬੈਠ ਕਰ ਪਨ੍ਹੀਆਂ ਕੋ ਗਾਂਢੇ ਅਰ ਜੋ ਕਿਛ ਤਨਕ ਮਾਤ੍ਰ ਜੀਵਕਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਵੈ। ਤਿਸਕ ਤੇ ਬਸੀ ਕਿਛ ਰਾਖੈ ਨਹੀਂ। ਐਸੇ ਹੀ ਅਤੀ ਕਸ਼ਟ ਨਿਤਾਪ੍ਰਤ ਭੂਖ ਕਾ ਸਹਾਰੈ। ਪਰ ਤਉ ਭੀ ਸੀਲ ਮਤ ਕਾ ਤਿਆਗ ਨਾ ਕਰੈ। ਹੇ ਨਿਜਾਤਮਾ ਐਸੀ ਸਹਿਨ ਸੀਲਤਾ ਭਗਤ ਕੀ ਦੇਖ ਕਰ ਆਪ ਜਗਤ ਪਤਿ ਸਾਧੂ ਕਾ ਭੇਖ ਧਾਰ ਕੇ ਤਿਸ ਕੇ ਗ੍ਰਹ ਮੈ ਆਇ ਪਰਾਪਤ ਭਏ ਤਬ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਸਾਧੂ ਮੂਰਤ ਜਾਨ ਕਰ ਤਿਸ ਰਮਾਪਤਿ ਜੀ ਕੀ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸੇਵਾ ਪੂਜਾ ਕਰੀ।

ਜਬ ਦਿਨ ਉਦੇ ਹੂਆ ਤਬ ਕ੍ਰਿਪਾ ਨਿਧਾਨ ਬੋਲੇ। ਹੇ ਰਵਿਦਾਸ ਤੇਰੇ ਗ੍ਰਹ ਮੈ ਸਾਧ ਸੰਤ ਬਹੁਤ ਆਵਤੇ ਹੈਂ ਅਰ ਜੂਨ ਛੂਨ ਕਿਛ ਨਦਰ ਨਹੀਂ ਆਵਤਾ ਤਾਂਤੇ ਇਹ ਹਮਾਰੇ ਪਾਸ ਪਾਰਸ ਹੈ। ਤੁਮ ਇਸ ਕੋ ਲੇ ਰਾਖੋ। ਅਬ ਹਮ ਤੀਰਥ ਯਾਤਰਾ ਕਉ ਚਲੇ ਹੈਂ। ਜਬ ਹਮ ਬਰਖ ਕੇ ਪੀਛੇ ਤੀਰਥੋਂ ਤੇ ਫਿਰ ਕਰਕੇ ਆਵੈਂਗੇ। ਤਬ ਹਮ ਤੁਮਾਰੇ ਤੇ ਲੇ ਜਾਇੰਗੇ। ਐਸੇ ਸੁਣ ਕਰ ਰਵਿਦਾਸ ਭਗਤ ਜੀ ਨੇ ਕਹਾ। ਹੇ ਸੰਤ ਜੀ ਹਮਾਰੇ ਗ੍ਰਹ ਮੈਂ ਹਰਿ ਨਾਮ ਧਨ ਹੈ ਜਿਸ ਕਉ ਤਸਕਰ ਉਚੱਕਾ ਕੋਈ ਉਠਾਇ ਨਹੀਂ ਸਕਤਾ। ਇਸ ਤੁਮਾਰੇ ਧਨ ਕਉ ਤਉ ਨਾਨਾ ਬਿਆਧ ਲਗੀ ਹੂਈ ਹੈਂ। ਅਰ ਇਸ ਕੀ

486/ ਰਖਿਆ/ਕਰਨੀ ਭੀ ਕਠਨ ਹੈ ਤਾਂ ਤੇ ਇਹ ਤੁਮਾਰਾ ਧਨ ਹਮਾਰਾ ਕਿਸੀ ਕਾਮ ਨਹੀ, ਇਹ ਵਿਕਾਰੋਂ ਕਾ ਘਰ ਹੈ। ਇਸ ਧਨ ਕਉ ਤੁਮ ਆਪਣੇ ਪਾਸ ਹੀ ਰਾਖੋ। ਹੇ ਨਿਜਾਤਮਾ ਐਸੇ ਸੁਣ ਕਰ ਰਮਾਪਤਿ ਨੇ ਰਾਂਬੀ ਕੇ ਸਾਥ ਛੁਹਾਇ ਕਰ ਤਿਸ ਪਾਰਸ ਕਉ ਤੁਰਤ ਹੀ ਸੁਅਰਨ ਕਰ ਰਵਿਦਾਸ ਭਗਤ ਜੀ ਕਉ ਦਿਖਲਾਇਆ। ਬਹੁਰ ਕਹਿਆ ਹੇ ਰਵਿਦਾਸ ਭਗਤ ਲੇਉ ਅਬ ਤੌ ਇਸ ਕੋ ਰਾਖੋ। ਪੁਨਾ ਭਗਤ ਜੀ ਕਹਿਆ ਹੇ ਸੰਤ ਜੀ ਇਹ ਪਾਥਰ ਮੇਰੇ ਕਿਸ ਕਾਮ ਹੈ ਤੁਮਹੀ ਇਸ ਕਉ ਰਾਖਹੁ। ਪੁਨਾ ਸੰਤਨ ਪਤਿ ਕਹਿਆ ਹੇ ਭਗਤ ਜੀ ਮੇਰੀ ਅਮਾਨ ਹੀ ਰਾਖਹੁ। ਤਬ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਕਹਿਆ। ਭਲਾ ਸੰਤ ਜੀ ਈਹਾਂ ਛੰਨ ਕੇ ਨੀਚੇ ਜਹਾਂ ਤੁਮਾਰੀ ਇਛਾ ਹੋਵੈ ਤਹਾਂ ਆਪ ਹੀ ਰਾਖ ਜਾਵਹੁ। ਹੇ ਮੇਰੇ ਆਤਮਾ ਐਸੇ ਸੁਨ ਕਰ ਗਿਰਧਰ ਮੁਰਾਰੀ ਛੰਨ ਕੇ ਨੀਚੇ ਏਕ ਠਿਰ ਭਗਤ ਕਉ ਦਿਖਾਇ ਕੈ ਰਾਖ ਕਰ ਚਲਤੇ ਰਹੇ। ਜਬ ਤੇਰਾਂ ਮਾਸ ਬੀਤੇ ਤਬ ਪੀਛੇ ਤੇ ਲਖਮੀ ਪਤ ਆਏ ਤਬ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਕਉ ਕਹਿਆ। ਹੇ ਭਗਤ ਜੀ ਕਹੁ ਪਾਰਸ ਕੀ ਵਾਰਤਾ। ਐਸੇ ਸੁਣ ਕਰ ਆਗੇ ਤੇ ਨਾਮ ਕੇ ਰਸੀਏ ਬੋਲੇ ਹੇ ਸੰਤ ਜੀ ਜਹਾਂ ਰਾਖਿਆ ਹੈ ਤਹਾਂ ਦੇਖਹੁ ਮੈਂ ਤਉ ਰਾਤ ਦਿਨ ਵਾਤੇ ਡਰਤਾ ਰਿਹਾ ਹੋ ਜੋ ਸੰਤ ਕੀ ਅਮਾਨ ਹੈ ਕਹੂੰ ਇਸ ਮੈਂ ਵਿਘਨ ਨ ਪੜ ਜਾਵੈ। ਤਾਂ ਤੇ ਅਬ ਕਿਰਪਾ ਕਰ ਜਹਾਂ ਆਪ ਨੇ ਧਰਾ ਹੈ ਵਹਾਂ ਤੇ ਲੇ ਲੇਹੁ? ਤਬ ਰਮਾਪਤਿ ਆਪਣਾ ਪਾਰਸ ਲੇ ਕਰ ਚਲਤੇ ਰਹੇ। ਹੇ ਮੇਰੇ ਨਿਜਾਤਮਾ ਦੇਖ ਜਿਨ ਕਉ ਨਾਮ ਰਸ ਆਇਆ ਹੈ ਤਿਨ ਕਉ ਇਤਰ ਰਸੋਂ ਕੀ ਇਛਾ ਨਹੀ ਰਹੀ। ਇਸ ਤੇ ਤੁਝ ਕਉ ਮੈ ਵਾਰੰਵਾਰ ਕਹਿਤਾ ਹੋਂ ਜੋ ਤੂੰ ਭੀ ਨਾਮ ਸਿਮਰ ਪਿਆਰ ਕਰਕੇ ਕਿਸ ਤੇ "ਨਾਮ ਧਨ ਜਿਸ ਜਨ ਕੇ ਪਲੇ ਸੋਈ ਪੂਰੇ ਸਾਹਾ"। ਤਾਂ ਤੇ ਤੂੰ ਭੀ ਨਾਮ ਧਨ ਕਾ ਸੰਗ੍ਰਹ ਕਰ ਤਿਸਕਰ ਤੇਰੀ ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਭੀ ਨਿਵਿਰਤ ਹੋਵੈ ॥੩॥੯੨॥

ਇਤਿ ਤ੍ਰਿਤੀ ਸਾਖੀ ॥੯੬॥

ਆਗੇ ਚਤੁਰਥ ਸਾਖੀ ਰਵਦਾਸ ਜੀ ਕੀ ਚਲੀ

487/ ਆਤਮ ਦਰਸੀਓ ਵਾਚ।। ਸੁਣਿ ਸਾਖੀ ਮਨ ਜਪਿ ਪਿਆਰ ।੧।। ਹੇ ਮੇਰੇ ਨਿਜਾਤਮਾ ਹੋਰ ਸਾਖੀ ਸੁਣਿ ਜੈਸੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਮੁਝ ਅਨਾਥ ਕੇ ਹਿਰਦੇ ਮੈਂ ਬੁਝਾਈ ਹੈ ਤੈਸੇ ਹੀ ਮੈਂ ਤੁਝ ਕਉ ਕਹ ਸੁਣਾਵਤਾ ਹੋਂ। ਤੂੰ ਸਮਾਧਾਨ ਹੋਇ ਕਰਕੇ ਸੁਣਿ। ਹੇ ਹਰੀ ਲਾਲ ਜਬ ਪਾਰਸ ਕਉ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਨ ਗ੍ਰਹਣ ਕੀਆ। ਤਬ ਹਰਿ ਜੀ ਅਉਰ ਚਰਿਤਰ ਕਰਤੇ ਭਏ। ਕਿਆ ਚਰਿਤਰ ਕਿ ਜਿਸ ਜਾਗਾ ਠਾਕਰ ਜੀ ਕੀ ਪੂਜਾ ਭਗਤ ਜੀ ਕਰਤੇ ਸੇ। ਤਹਾਂ ਠਾਕਰ ਜੀ ਕੇ ਆਸਨ ਕੇ ਨੀਚੇ ਪਾਂਚ ਅਸ਼ਰਫੀ ਗੁਪਤ ਹੀ ਵਾਸਦੇਵ ਜੀ ਧਰ ਗਏ। ਜਬ ਦੂਸਰਾ ਦਿਨ ਹੂਆ ਤਬ ਠਾਕਰ ਜੀ ਕਉ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਾਵਨੇ ਲਾਗੇ ਤਬ ਆਸਨ ਕੇ ਨੀਚੇ ਪਾਂਚ ਅਸ਼ਰਫੀ ਪੜੀ ਹੂਈ ਦੇਖੀ। ਤਬ ਅਚਰਜ ਹੋਇ ਕਰ ਮਨ ਮੈਂ ਵਿਚਾਰ ਕੀਆ ਕਿ ਅਬ ਠਾਕਰ ਜੂ ਕੀ ਸੇਵਾ ਭੀ ਤਜੋ। ਕਾਹੇ ਤੇ ਜੋ ਇਹ ਭੀ ਮਨ ਕਉ ਲਾਲਚ ਦੇਕਰ ਭਗਤੀ ਮੈਂ ਵਿਵਧਾਨ ਡਾਲਤੀ ਹੈ। ਹੇ ਮੇਰੇ ਆਤਮਾ ਐਸੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰ ਰਾਤਰ ਕਉ ਜਬ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਸੈਨ ਕੀਆ। ਤਬ ਸੁਪਨੇ ਮੈਂ ਪ੍ਰਭੂ ਜਗਤ ਬੰਧਨ ਨੇ ਭਗਤ ਜੀ ਕਉ ਕਹਿਆ।

ਹੇ ਰਵਿਦਾਸ ਜਬ ਮੈਂ ਪਾਰਸ ਲੇ ਕਰਕੇ ਆਇਆ ਤਬ ਤੈਨੇ ਪਾਰਸ ਭੀ ਨ
488/ ਲੀਆ ਅਬ ਮੈਂ ਪਾਂਚ ਅਸ਼ਰਫੀ ਰਾਖੀ ਤਬ ਤੈਨੇ ਧਨ ਤੇ ਦੁਖ ਕਰ/ਮੇਰੀ ਸੇਵਾ ਕਾ ਹੀ ਤਿਆਗ ਕਰ ਦੀਆ ਤਾਂ ਤੇ ਯਹਿ ਬਾਤ ਤੁਮ ਕਉ ਯੋਗ ਨਹੀ ਜੋ ਆਪਣੇ ਜੀਵਤੇ ਮੁਝ ਕਉ ਲਜਾ ਲਵਾਤਾ ਹੈਂ। ਅਰਥੇਹ ਜੋ ਸਰਬ ਲੋਗ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ। ਭਗਤ ਭੂਖਾ ਮਰਤਾ ਹੈ ਅੰਨ ਮਾਤਰ ਭੀ ਭਗਤ ਕਉ ਨਹੀਂ ਪਰਾਪਤ ਹੋਤਾ। ਤਾਂ ਤੇ ਤੁਮ ਧਨ ਕਉ ਗ੍ਰਹਣ ਕਰੋ। ਪ੍ਰਿਥਮੇ ਤਉ ਆਪ ਭੋਗੋ ਬਹੁੜ ਸੰਤਾਂ ਕਉ ਭੁਗਾਵਹੁ। ਜਿਸ ਕਰ ਮੇਰੀ ਤੇਰੀ ਕੀਰਤੀ ਮਿਸਰਤ ਬਣੀ ਰਹੇ। ਇਸ ਤੇ ਤੁਝ ਕਉ ਮੇਰੇ ਚਰਨੋਂ ਕੀ ਸਪਦ ਹੈ ਨਾਹਿ ਨਾਹੀ ਕਰਨੀ।ਹੇ ਹਰੀ ਲਾਲ ਐਸੇ ਸੁਣ ਕਰ ਦੀਨ ਬੰਧੂ ਜੀ ਕੇ ਵਾਕ ਕਉ ਭਗਤ ਜੀ ਨੇ ਕਹਿਆ ਹੇ ਪਤਿਤ ਪਾਵਨ ਹੇ ਭਗਤਨ ਕੀ ਪਤ ਜੈਸੇ ਆਪ ਜਾਨੋ ਤੈਸੇ ਹੀ ਕਰੋ। ਸੋ ਤਿਸੀ ਦਿਨ ਤੇ ਲੇਕਰ ਹੇ ਮੇਰੇ ਨਿਜਾਤਮਾ ਪਾਂਚ ਅਸ਼ਰਫੀ ਰੋਜ ਹੀ ਹਰੀ ਭਗਵਾਨ ਠਾਕਰੋਂ ਕੇ ਆਸਣ ਕੇ ਨੀਚੇ ਧਰ ਜਾਵੈਂ ਤਬ ਹੀ ਤੇ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਲਾਗੇ ਭੰਡਾਰੇ ਕਰਨੇ। ਆਇ ਗਏ ਸੰਤ ਸਾਧ ਅਤਿਥ ਅਭਿਆਗਤ ਅਨੇਕ ਹੀ ਪੜੇ ਭੋਜਨ ਪਾਵੈਂ। ਔਰ ਠਾਕਰ ਜੂ ਕੇ ਮੰਦਰ ਮਹਾਂ ਸੁੰਦਰ ਅਦਭੁਤ ਬਚਿਤ੍ਰ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਬਣਵਾਵਤੇ ਭਏ। ਇਸ ਕਰ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਕਾ

ਯਸ ਅਉ ਕੀਰਤੀ ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰ ਮੈਂ ਅਕਾਸ ਕੀ ਨਿਆਈਂ ਫੈਲ ਗਈ ਅਰ ਦੂਰ ਦੂਰ ਤੇ ਲੋਗ ਆਇਕੇ ਲਾਗੇ ਭਗਤ ਜੀ ਕਾ ਦਰਸ਼ਨ ਪਰਸਣੇ। ਔ ਨਮਸਕਾਰ ਕਰਨੇ ॥੮॥੯੬॥

ਆਗੇ ਪੰਚਮੀ ਸਾਖੀ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਕੀ ਚਲੀ

ਆਤਮ ਦਰਸੀਓ ਵਾਚ॥ ਹੇ ਨਿਜਾਤਮਾ ਆਗੇ ਔਰ ਸਾਖੀ ਭਗਤ ਜੀ ਕੀ ਸੁਣ। ਜਿਸ ਕਾਲ ਮੈ ਐਸੀ ਯਸ ਕੀਰਤੀ ਸੰਸਾਰ ਮੈਂ ਹਰਿ ਭਗਤ ਜੀ ਕੀ ਆਇ ਫੈਲੀ।
489/ ਔਰ ਲਾਗੇ ਰੋਜ ਹੀ ਅਨੇਕ ਰਸੋਂ ਸੰਯੁਕਤ ਭੰਡਾਰੇ ਹੋਵਣੇ। ਤਬ/ਅਗਿਆਨੀ ਜੋ ਬ੍ਰਹਮਣ ਹੈਸਨ ਜੋ ਐਸਾ ਪ੍ਰਤਾਪ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਕਾ ਦੇਖ ਕਰ ਆਪਣੇ ਚਿਤ ਮੈਂ ਈਰਖਾ ਕਰ ਜਲ ਉਠੇ ਆਪਸ ਮੈ ਮਿਲਕਰ ਕਹਨੇ ਲਾਗੇ। ਦੇਖੋ ਹੇ ਭਾਈ ਜਨਹੁ ਕਲਜੁਗ ਮੈਂ ਨੀਚ ਕਾ ਪ੍ਰਤਾਪ। ਅੰਧੇ ਲੋਗ ਧਨ ਲਿਆਇ ਲਿਆਂਇ ਭੂਰ ਚਮਾਰ ਕਉ ਦੇਤੇ ਹੈਂ। ਸੋ ਚਮਾਰ ਆਪ ਖਰਚਤਾ ਹੈ ਖਾਤਾ ਹੈ ਔਰ ਹਮ ਜੋ ਜਗਤ ਕੇ ਪੂਜ ਹੈਂ ਸੋ ਹਮ ਕਉ ਪੂਛਤਾ ਹੀ ਕੋਈ ਨਹੀਂ। ਤਾਂ ਤੇ ਚਲੋ ਮਿਲ ਕਰਕੇ ਰਾਜਾ ਕੇ ਪਾਸ ਚਲੈਂ ਅਰ ਉਹਾਂ ਚਲ ਕਰ ਰਾਜਾ ਤੇ ਇਸ ਕਉ ਡੰਡ ਦਿਵਾਵੈਂ ਤਬ ਇਹ ਹਮ ਕਉ ਪੂਜੇਗਾ। ਅੰਨਥਾ ਇਹ ਸੁਧਰਤਾ ਨਹੀ। ਹੇ ਨਿਜਾਤਮਾ ਐਸੇ ਆਪਸ ਮੈ ਵੀਚਾਰ ਕਰ ਸਭ ਜੋ ਬਿਪ੍ਰ ਹੈਸਨ ਸੋ ਰਾਜਾ ਪਾਸ ਜਾਇ ਕਰ ਪੁਕਾਰਤੇ ਭਏ। ਕਿਆ ਕਿ ਹੇ ਰਾਜਨ ਤੇਰੇ ਰਾਜ ਮੈ ਬਡੀ ਅਨੀਤ ਹੋਤੀ ਹੈ। ਸੋ ਜਿਸਕੇ ਰਾਜ ਮੈ ਅਨੀਤ ਵਰਤੇ ਤਿਸਕਾ ਰਾਜ ਨਸ਼ਟ ਹੋਇ ਜਾਤਾ ਹੈ। ਜੇ ਕਰ ਪੂਛੇ ਕਉਨਸੀ ਅਨੀਤ ਮੇਰੇ ਰਾਜ ਮੈਂ ਹੋਤੀ ਹੈ। ਤਾਂਤੇ ਐਸੇ ਜਾਣੋ ਜਾਤੀ ਕਾ ਨੀਚ ਹੈ ਰਵਿਦਾਸ ਚਮਾਰ ਉਸਕਾ ਨਾਮ ਹੈ। ਸੋ ਨਿਸ ਦਿਨ ਹੀ ਠਾਕਰ ਕੀ ਪੂਜਾ ਕੀਆ ਕਰਤਾ ਹੈ। ਸੋ ਇਹ ਪੂਜਾ ਤਿਸਕਾ ਅਧਿਕਾਰ ਨਹੀਂ ਠਾਕਰ ਕੀ ਪੂਜਾ ਕਾ ਹਮਾਰਾ ਅਧਿਕਾਰ ਹੈਂ। ਹੇ ਨਿਜਾਤਮਾ ਐਸੇ ਸੁਨ ਕਰ ਰਾਜਾ ਬਡਾ ਭਾਰੀ ਕ੍ਰੋਪ ਕਰਤਾ ਭਯਾ ਔਰ ਉਸੀ ਖਿਨ ਮੈਂ ਅਹਦੀ ਭੇਜ ਕਰ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਕਉ ਬੁਲਾਵਤਾ ਭਇਆ। ਜਬ ਰਵਿਦਾਸ ਭਗਤ ਜੀ ਆਏ। ਤਬ ਗੁਸੇ ਕੇ ਸਾਥ ਲਾਲ ਨੇਤ੍ਰ ਕਰਕੇ ਭੂਪਤ ਨੇ ਕਹਿਆ। ਹੇ ਰਵਿਦਾਸ ਇਹ ਸਾਲਗ੍ਰਾਮ ਕੇ ਪੂਜਾ ਕੀ ਦੀਖਿਆ ਤੁਝ ਕਉ ਕਿਸ ਨੇ ਦਈ ਹੈ। ਹੇ ਹਰੀ ਲਾਲ ਐਸੇ ਸੁਨ ਕਰ ਭਗਤ ਜੀ ਨੇ ਕਹਾ ਹੇ ਭੂਪਾਲ ਊਚ ਨੀਚ ਸਰਬ ਮੈਂ ਏਕ ਹਰੀ
490/ ਭਗਵਾਨ ਹੀ। ਵਿਆਪਕ ਹੈ ਤਾਂ ਤੇ ਸਰਬ ਜਨ ਪੂਜਾ ਕੇ ਅਧਿਕਾਰੀ ਹੈਂ। ਹੇ ਨਿਜਾਤਮਾ ਜਬ ਐਸੇ ਰਵਿਦਾਸ ਭਗਤ ਜੀ ਨੇ ਕਹਾ। ਤਬ ਪਾਸ ਤੇ ਮੰਤ੍ਰੀ ਬੋਲਿਆ

ਹੇ ਰਾਜਨ ਇਹ ਨਿਆਉਂ ਆਪਹੀ ਹਰੀ ਕਰੇਗਾ ਤਾਂ ਤੇ ਸਰਬ ਕੇ ਠਾਕਰ ਮੰਗਵਾਇ ਕਰ ਸਰਤਾ ਮੇਂ ਡਾਰੋ। ਔਰ ਸਰਬ ਕਉ ਕਹੋ ਤੁਮ ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਠਾਕਰਾਂ ਕਉ ਬੁਲਾਵੇ ਸੋ ਜਿਸਕੇ ਠਾਕੁਰ ਨ ਤਰੈ ਸੋ ਜਾਨੋ ਪਥਰ ਹੀ ਹੈਂ ਦੇਵ ਨਹੀਂ। ਹੇ ਨਿਜਾਤਮਾ ਐਸੇ ਸੁਣਕਰ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਤਉ ਭਲੀ ਮਾਨੀ ਔਰ ਭੂਪਤ ਨੇ ਭੀ ਨੀਕੀ ਨੀਕੀ ਕਰਕੇ ਕਹੀ। ਪਰ ਬ੍ਰਾਹਮਣੋਂ ਕੇ ਚਿਤ ਮੈਂ ਇਸ ਬਾਤ ਕਾ ਭਾਰੀ ਵਿਖੇਪ ਹੂਆ। ਤਬ ਏਤੇ ਮੇਂ ਰਾਜਾ ਨੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣੋਂ ਕੋ ਕਹਾ। ਹੇ ਬਿਪ੍ਰੋ ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਤੁਮ ਜਾਇ ਕਰ ਸਾਲਗ੍ਰਾਮ ਲੈ ਆਵੋ। ਔਰ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਕਉ ਕਹਾ ਭੀ ਤੁਮ ਜਾਇ ਕਰ ਆਪਣੇ ਠਾਕਰ ਲਿਆਵੋ। ਔਰ ਲਿਆਂਇ ਕਰ ਯਾ ਨਦੀ ਕੇ ਭੀਤਰ ਤੁਮ ਸਰਬ ਹੀ ਤਾਰੋ। ਐਸੇ ਸੁਣ ਕਰ ਬ੍ਰਾਹਮਨ ਖੁਨਸਾਇਕੈ ਮਨ ਮੈਂ ਪਰਵਸ ਹੋਇ ਹੂਏ ਠਾਕਰ ਤਉ ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਲੇ ਆਇ ਪਰ ਮਨ ਮੇਂ ਅਤੀ ਸ਼ਰਮਿੰਦਗੀ ਕਉ ਪ੍ਰਾਪਤ ਭਏ। ਕਾਹੇ ਤੇ ਜੋ ਤਿਸਕੋ ਨਿਸਚੇ ਅਗਿਆਨ ਹੈ ਠਾਕਰ ਭਾਵਨਾ ਨਹੀ ਪਥਰ ਹੀ ਕਰਕੇ ਜਾਨਤੇ ਹੈਂ। ਸੋ ਏਤੇ ਮੈਂ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਭੀ ਠਾਕਰ ਲੇ ਕੇ ਆਇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਭਏ। ਤਬ ਰਾਜਾ ਨੇ ਕਹਾ ਹੇ ਬਿਪ੍ਰੋ ਆਪੋ ਆਪਨੇ ਠਾਕਰ ਤੁਮ ਨਦੀ ਮੇਂ ਤਾਰੋ। ਪੁਨਾ ਤਿਨ ਠਾਕਰਾਂ ਕਉ ਆਪਣੇ ਸਮੀਪ ਬੁਲਾਵੋ। ਐਸੇ ਸੁਣ ਕਰ ਬ੍ਰਾਹਮਣੋ ਨੇ ਕਹਾ। ਹੇ ਮਹਾਰਾਜਨ ਪ੍ਰਿਥਮੇਂ ਰਵਿਦਾਸ ਠਾਕਰਾਂ ਕਉ ਡਾਰੇ। ਪੀਛੇ ਤਿਸਕੇ ਹਮ ਡਾਰੇਂਗੇ। ਤਬ ਭੂਪਤ ਨੇ ਕਹਾ ਹੇ ਰਵਿਦਾਸ ਤੁਮ ਠਾਕਰਾਂ ਕਉ ਨਦੀ ਮੈਂ ਡਾਰੋ ਐਸੇ ਸੁਣ ਕਰ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ

491/ ਨੇ ਕਹਾ ਰਾਜਨ ਹਮ/ ਤਉਂ ਜਾਤੀ ਕੇ ਕਮੀਨ ਹੈਂ ਅਰ ਇਹ ਮਹਾਂ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਖਟ ਕਰਮੀ ਉਤਮ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਹੈਂ। ਸੋ ਸਰਬ ਹੀ ਤੁਮਾਰੀ ਸਭਾ ਮੈ ਬਿਰਾਜਮਾਨ ਹੈਂ। ਜਿਨਕਾ ਧਰਮ ਹੈ ਸਰਬ ਕਾਲ ਠਾਕਰ ਜੀ ਕੀ ਸੇਵਾ ਪੂਜਾ ਕਰਨੇ ਕਾ ਤਾਂਤੇ ਪ੍ਰਿਥਮੇਂ ਇਨਕੌਂ ਆਪ ਕਹੀਏ ਜੋ ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਸਰੂਪ ਨਦੀ ਮੈਂ ਡਾਰ ਕਰ ਬੁਲਾਵੋ। ਤਿਨਕੇ ਪੀਛੇ ਹਮ ਭੀ ਬੁਲਾਵੈਂਗੇ। ਹੇ ਨਿਜਾਤਮਾ ਐਸੇ ਸੁਣ ਕਰ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਕੀ ਬਾਣੀ ਕਉ ਫੇਰ ਭੂਪਤ ਨੇ ਕਹਾ। ਹੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣੋਂ ਤੁਮ ਆਪਣੇ ਸਰੂਪ ਕਿਉ ਨਹੀ ਨਦੀ ਮੈਂ ਡਾਰਤੇ। ਐਸਾ ਵਚਨ ਸੁਣ ਕਰ ਰਾਜਾ ਕਾ ਮਨ ਭੈ ਕੋ ਪਾਇਕੈ ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਸਾਲਗ੍ਰਾਮ ਬਿਪਰੋਂ ਨੇ ਸਰਤਾ ਮੈਂ ਡਾਰ ਦੀਏ। ਅਰ ਊਚੀ ਊਚੀ ਹਾਂਕ ਕਰ ਸਰਬ ਹੀ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਪੁਕਾਰ ਰਹੇ। ਪਰ ਕਿਸੀ ਕੇ ਠਾਕਰ ਸਰਤਾ ਤੇ ਨਾਹੀਂ ਨਿਕਸੇ ਡੂਬ ਹੀ ਗਏ। ਹੇ ਮੇਰੇ ਆਤਮਾ ਐਸਾ ਕਉਤਕ ਦੇਖ ਕਰ ਰਾਜਾ ਖਿੜ ਖਿੜਾਇ ਕਰ ਹਸਤਾ ਭਇਆ। ਬਹੁੜ ਬ੍ਰਾਹਮਣੋਂ ਕੇ ਪ੍ਰਤੀ ਕਹਾ ਹੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣੋਂ ਤੁਮਾਰੇ ਠਾਕੁਰੋਂ

ਨੇ ਤੁਮਾਰਾ ਸ਼ਬਦ ਨਹੀਂ ਸੁਣਿਆ। ਤਾਂਤੇ ਤੁਮ ਸਿਖਰ ਧੁਨ ਕਰਕੇ ਤਿਨ ਕਉ ਬੁਲਾਵੋ। ਤਬ ਤੁਮਾਰੇ ਠਾਕਰ ਆਵੈਂਗੇ। ਹੇ ਨਿਜਾਤਮਾ ਐਸੇ ਸੁਣ ਕਰ ਭੂਪਤ ਤੇ ਬਹੁਤ ਲਾਗੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਬੁਲਾਵਣੇ। ਪਰ ਬੋਲ ਬੋਲ ਕੇ ਸਰਬ ਹੀ ਛਿਥੇ ਹੋਇ ਕਰ ਹਾਰ ਗਏ। ਤਿਸਕੇ ਪੀਛੇ ਰਾਜਾ ਨੇ ਰਵਦਾਸ ਕਉ ਕਹਾ ਹੇ ਰਵਿਦਾਸ ਅਬ ਤੁਮ ਭੀ ਠਾਕਰਾਂ ਕਉ ਨਦੀ ਮੈਂ ਡਾਰੋ। ਐਸਾ ਬਚਨ ਸੁਣ ਕਰ ਰਵਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਭੀ ਠਾਕਰ ਸਰਤਾ ਮੈਂ ਡਾਰ ਦੀਏ ਤਬ ਡਾਰਤੇ ਹੀ ਠਾਕਰ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਕੇ ਜਲ ਕੇ ਊਪਰ ਐਸੇ ਤਰੈ ਜੈਸੇ ਮੁਰਗਾਈ ਜਲਕੇ ਊਪਰ ਤਰਦੀ ਹੈ। ਹੇ ਨਿਜਾਤਮਾ ਜਬ
492/ ਦੋ ਘੜੀ ਪ੍ਰਯੰਤ ਠਾਕਰ ਜੀ ਜਲਕੇ ਊਪਰ ਕਰੀੜਾ ਕਰਤੇ ਰਹੇ/ ਤਬ ਪੀਛੇ ਤੇ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਕਹਿਆ ਆਉ ਠਾਕੁਰ ਜੀ ਅਬ ਹੁਣ ਘਰ ਕੋ ਚਲੈਂ ਤਬ ਸੁਣਤੇ ਹੀ ਰਵਿਦਾਸ ਕਾ ਬਚਨ ਠਾਕਰ ਜੀ ਦੌੜ ਕਰ ਨਦੀ ਕੇ ਕਨਾਰੇ ਆਇ ਲਾਗੇ। ਤਬ ਭਗਤ ਜੀ ਨੇ ਤੁਲਸੀ ਦਲ ਧੂਪ ਦੀਪਾਦੀ ਲੇਕਰ ਠਾਕਰ ਜੀ ਕਾ ਪੂਜਨ ਕਰਾ। ਅਰ ਚਾਰੋਂ ਬਰਨੋਂ ਮੈਂ ਭਗਤ ਜੀ ਕੀ ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਟਾ ਰਹੀ। ਔਰ ਜੋ ਮੂਰਖ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਥੇ ਵਾਦੀ ਸੋ ਠਾਕਰ ਗਵਾਇ ਕਰ ਔ ਨਿਰਸੇ ਹੋਇ ਕਰ ਰਾਜਾ ਤੇ ਅਪਮਾਨ ਪਾ ਕੇ ਆਪੋਂ ਆਪਣੇ ਘਰਾਂ ਮੈ ਚਲੇ ਗਏ। ਤਬ ਰਾਜਾ ਦੋਨੋ ਹਾਥ ਜੋੜ ਕੈ ਭਗਤ ਜੀ ਕੇ ਚਰਨੋਂ ਮੈ ਨਮਸਕਾਰ ਕਰਕੇ ਲਾਗਾ ਕਹਣੇ ਹੇ ਮਹਾਰਾਜ ਮੈਂ ਭੂਲਾ ਹਉਂ। ਮੇਰਾ ਅਪਰਾਧ ਆਪ ਕਿਰਪਾ ਕਰ ਖਿਮਾ ਕਰੀਏ। ਕਾਹੇ ਤੇ ਮੈਨੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣੋਂ ਕੇ ਸੀਖੇ ਸਿਖਾਏ ਆਪ ਕਉ ਭੁਲਾਇਆ ਥਾ। ਤਾਂਤੇਂ ਅਬ ਮੈਂ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਕਉ ਦੰਡ ਦੇਤਾ ਹੌਂ। ਜਿਸਤੇ ਫੇਰ ਐਸਾ ਕਾਮ ਨਾ ਕਰੈਂ। ਹੇ ਹਰੀ ਲਾਲ ਐਸੇ ਸੁਣ ਕਰ ਰਵਿਦਾਸ ਭਗਤ ਜੀ ਨੇ ਕਹਾ। ਹੇ ਰਾਜਨ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਕਉ ਦੰਡ ਨਹੀਂ ਕਰੀਓ। ਕਾਹੇ ਤੇ ਜੋ ਕੋਈ ਪੁਰਖ ਊਚ ਨੀਚ ਜਾਤੀ ਮੈਂ ਪਰੇਮਾਭਗਤ ਕਰੇਗਾ ਸੋਈ ਭਾਗ ਤੇ ਤੁਲਸੀ ਹੋਵੈਗਾ। ਐਸੇ ਰਾਜਾ ਕੋ ਧੀਰਜ ਦੇਕਰ ਔ ਸਰਬ ਜਨੋਂ ਮੈਂ ਜੇ ਕਉ ਪਾਇ ਕਰ ਪੁਨਾ ਆਪਣੇ ਆਸ਼ਰਮ ਮੈਂ ਰਵਿਦਾਸ ਭਗਤ ਜੀ ਆਇ ਪਰਾਪਤ ਭਏ।।੫।।੮੪।।੯੮।।

ਇਤਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਭਗਤਮਾਲ ਗ੍ਰੰਥੇ ਆਤਮ ਦਰਸੀ ਨਿਜਾਤਮ ਪ੍ਰਬੋਧ ਪੰਚਮੀ ਸਾਖੀ ਰਵਿਦਾਸ ਭਗਤ ਜੀ ਕੀ ਵਰਨਨੰ ਨਾਮ ਚੌਰੰਜਵੋਂ ਉਪਾਖਿਆਨ।।੫੪।।

493/ ਅਬ ਪਚਵੰਜਵੋਂ ਅਧਯਾਯ ਲਿਖਯਤੇ

ਆਗੇ ਛੇਵੀਂ ਸਾਖੀ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਕੀ ਚਲੀ

ਆਤਮ ਦਰਸੀਓ ਵਾਚ।। ਸੁਣਿ ਸਾਖੀ ਮਨ ਜਪਿ ਪਿਆਰ।।੧।। ਹੇ ਮੇਰੇ ਨਿਜਾਤਮਾ

ਹੋਰ ਸਾਖੀ ਮੇਰੇ ਤੇ ਰਵਿਦਾਸ ਭਗਤ ਜੀ ਕੀ ਸੁਣਿ। ਏਕ ਚਿਤੌਰ ਨਾਮ ਸ਼ੈਹਰ ਕਾ ਰਾਜਾ ਥਾ ਤਿਸਕੀ ਝਾਲੀ ਨਾਮ ਕਰਕੇ ਰਾਣੀ ਥੀ ਜਬ ਤਿਸਨੇ ਸਰੂਪ ਤਰੇ ਠਾਕਰੋਂ ਕੇ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਕੇ ਯਸ ਸਮੇਤ ਸ੍ਰਵਣ ਕਰੇ। ਤਬ ਵੁਹ ਰਾਣੀ ਰਾਜਾ ਕੇ ਪਾਸ ਤੇ ਪੂਛ ਕਰ ਅਤੇ ਪੰਜ ਦਸ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਸਾਥ ਲੈ ਕੇ ਭਗਤ ਜੀ ਕੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨੇ ਕੌ ਆਈ। ਜਬ ਆਇਕੇ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਕਾ ਦਰਸ਼ਨ ਕੀਆ ਤਬ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਤੇ ਹੀ ਤਿਸਕਾ ਚਿਤ ਸ਼ਾਂਤ ਕਉ ਪਰਾਪਤ ਹੋਤਾ ਭਇਆ। ਹੇ ਮੇਰੇ ਆਤਮਾ ਐਸੇ ਆਪਣੇ ਚਿਤ ਕਉ ਸ਼ਾਂਤ ਰੂਪ ਦੇਖ ਕਰ ਝਾਲੀ ਨਾਮ ਰਾਣੀ ਨੇ ਦੋਨੋ ਹਾਥ ਜੋੜ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਕੇ ਚਰਣੋਂ ਮੈਂ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਕਰੀ ਅਰ ਕਹਾ ਹੇ ਭਗਵਾਨ ਮੁਝੇ ਕ੍ਰਿਪਾ ਕਰ ਉਪਦੇਸ਼ ਕਰੋ। ਜਬ ਐਸੀ ਸਰਧਾ ਰਾਣੀ ਕੀ ਦੇਖੀ। ਤਬ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਤਿਸ ਕਉ ਉਪਦੇਸ਼ ਕਰਤੇ ਭਏ। ਹੇ ਹਰੀ ਲਾਲ ਜਬ ਬ੍ਰਾਹਮਣੋਂ ਨੇ ਰਾਣੀ ਕਉ ਉਪਦੇਸ਼ ਲੀਆ ਦੇਖਿਆ ਤਬ ਅੰਤਰ ਬਾਹਰ ਤੇ ਜਲ ਬਲ ਕਰ ਭਸਮ ਹੋਇ ਗਏ। ਪੁਨਾ ਆਇ ਕਰ ਰਾਜਾ ਕਉ ਸਿਖਾਵਤੇ ਭਏ। ਹੇ ਰਾਜਨ ਤੇਰੀ ਰਾਣੀ ਚਮਿਆਰ ਕੀ ਸਿਖ ਹੋਇ ਗਈ ਹੈ। ਕੋਈ ਭੀ ਗੁਣ ਤਿਸਕਾ ਤਿਸਨੇ ਨਹੀ ਦੇਖਿਆ ਐਸੀ ਭ੍ਰਿਸਟ ਭਈ ਹੈ। ਐਸੇ ਸੁਣਕਰ ਹੇ ਨਿਜਾਤਮਾ ਰਾਜਾ ਅਧਕ ਕੋਪ ਕਰਤਾ ਭਇਆ। ਅਰ ਆਪਣੇ ਮਨ ਮੈਂ ਇਹ ਧਾਰਨ ਕਰਾ ਜੋ ਆਵਤੇ ਹੀ ਰਾਣੀ ਕੋ ਮਾਰ ਡਾਰਨਾ ਹੇ ਨੇਕ ਮਾਤਰ ਭੀ

494/ ਦੇਰ ਨਹੀ ਕਰਨੀ। ਹੇ ਮੇਰੇ ਮਨ ਜਬ ਐਸੇ ਰਾਜਾ/ਨੇ ਮਨ ਮੇਂ ਠਾਣੀ। ਤਬ ਤਿਸ ਰਾਜਾ ਕੇ ਪਾਸ ਜੋ ਬੁਧੀਮਾਨ ਪੰਡਤ ਥੇ ਸੋ ਰਾਜਾ ਕੇ ਪ੍ਰਤੀ ਸਮਝਾਵਤੇ ਭਏ। ਹੇ ਰਾਜਨ ਰਵਿਦਾਸ ਭਗਤ ਜੀ ਅਤੀ ਗਿਆਨਵਾਨ ਹੈਂ ਜਿਨਕੇ ਹਿਤ ਨਦੀ ਮੈ ਠਾਕਰ ਜੀ ਕੇ ਸਰੂਪ ਤਰੇ ਹੈਂ। ਤਾਂਤੇ ਜੇਕਰ ਆਪ ਤਿਸਕੀ ਪਰੀਛਾ ਕਰੀ ਚਾਹਤੇ ਹੋ। ਤਬ ਆਪਣੀ ਰਾਣੀ ਕੀ ਓਰ ਤੁਮ ਲਿਖ ਪਠੋ ਜੋ ਹਮ ਭੀ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਕਾ ਦਰਸ਼ਨ ਕੀਆ ਚਾਹਤੇ ਹੈਂ। ਤਾਂਤੇ ਹੇ ਰਾਣੀ ਤੁਮ ਭਗਤ ਜੀ ਕਉ ਆਪਨੇ ਸਾਥ ਹੀ ਲੀਏ ਆਵਣਾ। ਹੇ ਰਾਜਨ ਜਬ ਵਹੁ ਤੁਮਾਰੇ ਪਾਸ ਆਵੇਂਗੇ। ਤਬ ਤੁਮ ਨੇ ਤਿਨਕੀ ਪਰੀਖਿਆ ਕਰ ਲੈਣੀ ਹੇ ਨਿਜਾਤਮਾ ਐਸੇ ਸੁਣ ਕਰ ਗਿਆਨਵਾਨ ਬਿਪਰੋਂ ਕੇ ਮੁਖ ਤੇ ਵੈਸੇ ਹੀ ਰਾਜਾ ਕਰਤਾ ਭਇਆ। ਜਬ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਵਾ ਰਾਜਾ ਕੇ ਨਗਰ ਵਿਖੇ ਆਏ ਤਬ ਰਾਜਾ ਬਹੁਤ ਆਦਰ ਭਾਵ ਕਰਕੇ ਭਗਤ ਜੀ ਕਉ ਆਪਨੇ ਗ੍ਰਹ ਮੈਂ ਲੇ ਆਇਆ। ਅਰ ਬਡੇ ਸਵਛ ਉਤਮ ਮੰਦਰ ਮੈਂ ਡੇਰਾ ਦੇਤਾ ਭਯਾ। ਅਰ ਅਤਸੇ ਪਰੇਮ ਕਰਕੇ ਤਿਨ ਕੀ ਸੇਵਾ ਕਰਤਾ ਭਯਾ। ਬਹੁਤ ਜਬ ਪਰਾਤਾਕਾਲ ਕਾ

ਸਮਾਂ ਆਇ ਉਦੇ ਹੂਆ। ਤਬ ਸਭਾ ਲਾਇ ਕਰ ਰਾਜਾ ਰਵਿਦਾਸ ਭਗਤ ਜੀ ਕਉ ਬੋਲ ਪਠਤਾ ਭਇਆ। ਜਬ ਭਗਤ ਜੀ ਸਭਾ ਮੈਂ ਆਏ ਤਬ ਸਵਛ ਆਸਨ ਪਰ ਬੈਠਾਰ ਕਰ ਬੜੇ ਆਦਰ ਯੁਕਤ ਹਾਥ ਜੋੜ ਕਰ ਰਾਜਾ ਪਰਾਰਥਨਾ ਕਰਤਾ ਭਇਆ ਕਿਆ ਕਿ ਹੇ ਮਹਾਰਾਜ! ਹਮ ਨੇ ਆਪ ਕੀ ਬੜੀ ਮਹਿਮਾ ਸੁਨੀ ਹੈ ਆਪ ਪਰੀ ਪੂਰਨ ਗਿਆਨੀ ਹੋ ਤਾਂਤੇ ਹਮ ਨੇ ਏਕ ਸਿੰਘਾਸਨ ਮਹਾਂਬਰ ਦਿਬ ਸੋਭਨੀਕ ਰਚਾ ਹੈ। ਅਰ ਹਮਾਰੀ ਇਹ ਇਛਾ ਹੈ ਜੈਸੇ ਨਦੀ ਤੇ ਨਿਕਸ ਕਰ ਪ੍ਰਭੂ ਤੁਮਾਰੇ ਹਾਥ ਪਰ

495/ ਆਇ ਇਸਥਿਤ ਭਏ ਹੈਂ। ਤੈਸੇ ਯਾ ਸਿੰਘਾਸਨ ਪਰ ਮੰਦਰ/ਤੇ ਨਿਕਸ ਕਰ ਠਾਕਰ ਜੂ ਆਇ ਬਰਾਜਮਾਨ ਹੋਵੈਂ। ਹੇ ਨਿਜਾਤਮਾ ਜਿਸ ਕਾਲ ਰਾਜਾ ਨੇ ਇਹ ਬਾਤ ਕਹੀ ਸੀ। ਤਿਸੀ ਕਾਲ ਮੈਂ ਬਹੁਤੇ ਹੀ ਬ੍ਰਾਹਮਣੋਂ ਕੀ ਸਭਾ ਲਾਗੀ ਹੁਈ ਥੀ ਅਰ ਇਹ ਕਉਤਕ ਹੀ ਦੇਖਣੇ ਕਉ ਸਰਬ ਆਇ ਇਕਠੇ ਭਏ ਥੇ ਤਬ ਸਰਬ ਕੇ ਪ੍ਰਤੀ ਰਾਜਾ ਨੇ ਪੁਕਾਰ ਕਰਕੇ ਕਹਾ ਹੈ ਬ੍ਰਾਹਮਣੋਂ ਤੁਮ ਭੀ ਆਪੋ ਆਪਨੇ ਠਾਕਰ ਜੂ ਕਉ ਬੁਲਾਵੋ। ਜੋ ਯਾ ਸਿੰਘਾਸਨ ਪਰ ਆਇ ਕਰ ਬਿਰਾਜਮਾਨ ਹੋਵੈਂ। ਜਿਸ ਤੇ ਮੇਰੀ ਅਭਿਲਾਖਾ ਪੂਰਨ ਹੋਇ। ਹੇ ਨਿਜਾਤਮਾ ਐਸੀ ਬਾਣੀ ਰਾਜਾ ਕੀ ਸੁਣ ਕਰ ਸਰਬ ਹੀ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਬੇਦ ਮੰਤਰ ਪਢ 2 ਕਰ ਠਾਕਰ ਜੀ ਕਉ ਬੁਲਾਇ ਰਹੇ। ਪਰ ਪਰੇਮਾ ਭਗਤ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਕਿਸੀ ਕੇ ਬੁਲਾਏ ਠਾਕਰ ਨਾਂ ਆਵਤ ਭਏ। ਜਬ ਕੋਊ ਠਾਕਰ ਭੀ ਵਾਂ ਸਿੰਘਾਸਨ ਪਰ ਨ ਆਏ। ਤਬ ਸਰਬ ਹੀ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਮਨ ਮੈਂ ਸੁਕਚਾਇ ਕਰ ਅਤੀ ਸਰਮਿੰਦਗੀ ਕਉ ਪ੍ਰਾਪਤ ਭਏ। ਤਿਸਤੇ ਅਨੰਤਰ ਭਗਤ ਜੀ ਕੇ ਪ੍ਰਤੀ ਰਾਜਾ ਨੇ ਕਹਾ। ਹੇ ਮਹਾਂ ਰਾਜ ਅਬ ਹੁਣ ਆਪ ਕਿਰਪਾ ਕਰ ਬੰਸੀ ਧਰ ਸਾਵਰੇ ਕਉ ਬੁਲਾਵੋ। ਅਤ ਮੇਰੀ ਮਨਸਾ ਕਉ ਆਪ ਅਨੁਗ੍ਰਹ ਕਰ ਪੂਰਨ ਕਰੋ। ਹੇ ਨਿਜਾਤਮਾ ਜਿਸ ਕਾਲ ਐਸੀ ਪਰਾਰਥਨਾ ਰਾਜਾ ਨੇ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਕੇ ਆਗੇ ਕਰੀ। ਤਬ ਹਰਿ ਭਗਤਿ ਸੁਣਤੇ ਹੀ ਉਠ ਕਰ ਤਿਸ ਆਸਣ ਤੇ ਵਾਂ ਸਿੰਘਾਸਨ ਰਤਨ ਖਚਤ ਊਪਰ ਚੌਂਕੜੀ ਮਾਰ ਕਰ ਜਾਇ ਬੈਠੇ। ਜਬ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਕਉ ਉਤਮ ਮੁਕਤਾ ਕੇ ਸਿੰਘਾਸਨ ਪਰ ਬੈਠਾ ਹੂਆ ਬਿਪਰੋਂ ਨੇ ਦੇਖਿਆ ਤਬ ਦੁਸਟ ਬੁਧੀ ਵਾਲੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਅਤਸੇ ਰਿਸ ਕਉ ਧਾਰ ਕਰ ਦਸਨੋਂ ਕਰ ਆਪਣੇ ਚਬਕ ਚਾਬਤੇ ਭਏ। ਅਰ ਐਸੇ ਭਾਖਣੇ ਲਾਗੇ ਕਿ

496/ ਬਿਨਾਂ ਪ੍ਰਭੂ ਤੇ ਯਾ ਪ੍ਰਯੰਕ ਪਰ ਕਉਨ ਬੈਠੇ। ਦੇਖੋ/ਹੇ ਭਾਈ ਜਨਹੁ ਅਬ ਰਾਜਾ ਕੀ ਮਤ ਹਰੀ ਨੇ ਹਿਰ ਲਈ ਹੈ ਜਿਸਤੇ ਠਾਕਰ ਜੀ ਕੇ ਸਿੰਘਾਸਨ ਪਰ ਚਮਾਰ

ਕਉ ਬੈਠਤੇ ਵਰਜਿਆ ਨਹੀਂ। ਹੇ ਮੇਰੇ ਨਿਜਾਤਮਾ ਐਸੀ ਐਸੀ ਕੁਬਾਣੀ ਅਨੇਕ ਪਰਕਾਰ ਕੀ ਨਿੰਦਾ ਸੇ ਮਿਸਰਤ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਕਰਤੇ ਭਏ ਪਰ ਰਾਜਾ ਆਪਨੀ ਧੀਰਜ ਕਾ ਤਿਆਗ ਨ ਕਰਤਾ ਭਇਆ ਅਰ ਭਗਤ ਜੀ ਪ੍ਰਤੀ ਭੀ ਕੁਛ ਨ ਕਹਿਆ। ਤਉ ਐਸੀ ਰਾਜਾ ਕੀ ਗਾਰੜੀ ਧੀਰਜ ਦੇਖ ਕਰ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਮੁਸਕਰਾਇ ਪੜੇ। ਅਰ ਬ੍ਰਾਹਮਣੋਂ ਕੇ ਭੀ ਕਬੋਲ ਸੁਣ ਦੇਖ ਕਰ ਹਰਿ ਭਗਤ ਜੀ ਆਪਨੇ ਸਹਿਜ ਸੁਭਾਵ ਤੇ ਚਲਾਇਮਾਨ ਨ ਹੋਏ ਤਿਸਤੇ ਅਨੰਤਰ ਅਤੀ ਭਗਤੀ ਕੇ ਰਸ ਕਰ ਪੂਰਨ ਹੋਇ ਹੂਏ ਏਕ ਬਿਸ਼ਨਪਦਾ ਊਚੀ ਸੁਰ ਕਰ ਪ੍ਰੇਮ ਕੇ ਸਾਥ ਅਲਾਪਤੇ ਭਏ। ਹੇ ਮੇਰੇ ਆਤਮਾ ਤਿਸ ਰਵਿਦਾਸ ਭਗਤ ਜੀ ਕਾ ਸਬਦ ਸੁਣ ਕਰ ਪਰੇਮ ਕਾ ਭਰਾ ਹੂਆ ਭਗਵਤ ਵਾਸਦੇਵ ਜੀ ਪਰਸੰਨ ਹੂਏ। ਅਰ ਜਿਸ ਕਾਲ ਮੈਂ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਰਾਜਾ ਕੀ ਸਭਾ ਮੈਂ ਆਏ ਸੋ ਤਿਸ ਕਾਲ ਮੈਂ ਆਪਨੇ ਠਾਕਰ ਰਾਜਾ ਕੇ ਮਹਲੋਂ ਮੈਂ ਰਾਖ ਆਏ ਥੇ। ਸੋ ਤਿਨ ਠਾਕਰੋਂ ਨੇ ਜਬ ਰਵਿਦਾਸ ਭਗਤ ਜੀ ਕਾ ਸਬਦ ਸੁਣਿਆ। ਤਬ ਤਿਸੀ ਕਾਲ ਮੈਂ ਮਹਲੋਂ ਤੇ ਨਿਕਸ ਕਰ ਠਾਕਰ ਜੀ ਦਉਰ ਕੇ ਹਰਿ ਭਗਤ ਜੀ ਕੀ ਗੋਦ ਮੈ ਆਇ ਪਰਾਪਤ ਭਏ। ਜਬ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਕੀ ਗੋਦ ਮੈਂ ਠਾਕਰ ਜੀ ਕਉ ਬੈਠਾ ਹੂਆ ਸਰਬ ਸਭਾ ਨੇ ਦੇਖਿਆ। ਤਬ ਸਰਬ ਸਭਾ ਮੈਂ ਜੈ ਜੈ ਕਾਰ ਸਬਦ ਹੋਤਾ ਭਇਆ। ਔਰ ਭਾਰੀ ਧੁਨ ਸੰਖੋਂ ਕੀ ਤਹਾਂ ਹੋਤੀ ਭਈ। ਅਰ ਰਾਜਾ ਦੋਨੋ ਹਾਥ ਜੋੜ ਕਰ ਸਰਬੰ ਸਭਾ ਸਹਿਤ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਕੇ ਚਰਨਾਂ ਮੈਂ ਗਿਰ ਪੜਾ। ਅਰ

497/ ਵਾਰੰਵਾਰ ਨਮਸਕਾਰ ਕਰਤਾ ਹੂਆ ਭਗਤ/ਜੀ ਕਾ ਬਡਾ ਭਾਰੀ ਸਨਮਾਨ ਕਰਤਾ ਭਇਆ। ਹੇ ਮੇਰੇ ਨਿਜਾਤਮਾਂ ਜਬ ਐਸਾ ਸਨਮਾਨ ਹੋਤਾ ਬ੍ਰਾਹਮਨੋਂ ਨੇ ਦੇਖਿਆ। ਤਬ ਲੱਜਾ ਕਉ ਪਾਇਕੈ ਅਤੀ ਮਨ ਮੈਂ ਕਉ ਪਰਾਪਤ ਭਏ। ਅਰ ਜੋ ਰਾਣੀ ਝਾਲੀ ਸੀ ਸੋ ਆਪਨੇ ਸਤਿਗੁਰੋਂ ਕਾ ਸਨਮਾਨ ਹੋਤਾ ਦੇਖ ਕਰ ਬੜੇ ਭਾਰੀ ਹਰਖ ਕੋ ਪਰਾਪਤ ਭਈ। ਪੁਨਾ ਗ੍ਰਹ ਮੈ ਆਇ ਕਰ ਬੜਾ ਭਾਰੀ ਉਤਸਵ ਕਰਤੀ ਭਈ। ਤਿਸਤੇ ਅਨਤਰ ਬਹੁਤ ਭਾਂਤ ਕਾ ਪਕਵਾਨ ਕਰ ਸਰਬ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਕਉ ਨਿਉਤਾ ਦੀਆ। ਜਬ ਸਰਬ ਬਰਾਹਮਣ ਇਕਤਰ ਹੋਇ ਕਰ ਪੰਗਤ ਮੈਂ ਗਏ ਤਉ ਆਗੇ ਅਥਿਤ ਅਭਿਆਗਤੋਂ ਕੰਗਲਿਓਂ ਕੀ ਭਰੀ ਪੰਗਤ ਦੇਖ ਕਰ ਬੜੇ ਕਰੋਧ ਕਉ ਪਰਾਪਤ ਭਏ। ਹੇ ਮੇਰੇ ਆਤਮਾਂ ਜਬ ਸੂਦਰੋਂ ਕੀ ਭਰੀ ਪੰਗਤ ਬਿਪਰੋਂ ਨੇ ਦੇਖੀ। ਤਬ ਰਕ ਖਾਇ ਕਰ ਜਾਤੀ ਅਭਿਮਾਨ ਵਾਲੇ ਚਮਾਰ ਕਾ ਨਿਉਤਾ ਜਾਣ ਕਰ ਪੰਗਤ ਮੈਂ ਪਰਵੇਸ਼ ਨ ਕਰਤੇ ਭਏ। ਹੇ ਨਿਜਾਤਮਾ ਜਬ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਬਰਾਹਮਨੋਂ

ਕੋ ਪੰਗਤ ਮੈਂ ਪਰਵੇਸ਼ ਕਰਤਾ ਨ ਦੇਖਿਆ। ਤਬ ਰਾਜਾ ਕੇ ਪ੍ਰਤੀ ਭਗਤ ਜੀ ਕਹਤੇ ਭਏ। ਹੇ ਰਾਜਨ ਜਉਨ ਸੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਪੰਗਤ ਮੈਂ ਮਿਲ ਕਰ ਅੰਨ ਨਹੀ ਜੇਂਵਤੇ ਤਿਨ ਕੇ ਗ੍ਰਹਿ ਮੈਂ ਸਰਬ ਸਮਿਗਰੀ ਸੀਧੇ ਕੀ ਮਿਲਾਇ ਕਰ ਭੇਜ ਦੇਵੋ। ਐਸੇ ਸੁਣ ਕਰ ਰਾਜਾ ਅਰ ਰਾਣੀ ਭਗਤ ਜੀ ਕੇ ਮੁਖਾਰਬਿੰਦ ਤੇ ਤਿਸੀ ਛਿਨ ਸਰਬ ਸਮਗਰੀ ਇਕਤਰ ਕਰਕੇ ਬਰਾਹਮਨੋਂ ਕੇ ਗ੍ਰਹ ਮੈਂ ਦਾਸੋਂ ਕੇ ਹਾਥ ਪਠ ਦੇਤੇ ਭਏ ਅਰ ਸਾਥ ਹੀ ਨਾਨਾ ਪਰਕਾਰ ਕੀ ਪਰਾਰਥਨਾਂ ਭੀ ਬਿਪਰੋਂ ਕਉ ਕਹ ਭੇਜੀ। ਤਬ ਬਿਪਰ ਜੋ ਅਤੀ ਹਠੀ ਪੁਰਖ ਹੈਂ ਅਭਿਮਾਨ ਕੇ ਭਰੇ ਹੂਏ। ਸੋ ਸੀਧਾ ਕਉ ਦੇਖ ਕਰ ਫੇਰ ਭੀ ਨਾਹਿ ਨਾਹਿ ਹੀ

498/ ਕਰਤੇ ਭਏ। ਜਬ ਹੇ/ਨਿਜਾਤਮਾ ਵਹੁ ਦਾਸ ਸੀਧਾ ਫੇਰ ਰਾਜਾ ਕੇ ਪਾਸ ਮੁੜ ਕਰਕੇ ਲੇ ਆਏ। ਤਬ ਆਪ ਪ੍ਰਭੂ ਵਾਸਦੇਵ ਭਗਤੋਂ ਕਾ ਆਗਿਆ ਕਾਰੀ ਏਕ ਪੁਰਖ ਕਾ ਰੂਪ ਧਾਰ ਕਰ ਦੇਵਤਾ ਰੂਪੀ ਦਾਸ ਸਾਥ ਕਰਕੇ ਨਾਨਾ ਪਰਕਾਰ ਕਾ ਸੀਧਾ ਚੁਕਾਇਕੇ ਅਤੀ ਨਿੰਮਰਤਾ ਸਹਤ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਕਉ ਦੇਤੇ ਭਏ। ਜਬ ਬ੍ਰਾਹਮਣੋਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਹਾਥੋਂ ਕਰ ਭੋਜਨ ਸਵਾਰਾ। ਅਰ ਸਰਬ ਪੰਗਤ ਆਪਣੀ ਮੇਲ ਕਰ ਲਾਗੇ ਭੋਜਨ ਕਉ ਜੇਵਣੇ। ਤਬ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਦੋ ਦੋ ਸਰੂਪੋਂ ਕੇ ਮਧ ਅਨੇਕ ਰੂਪ ਧਾਰ ਕਰ ਜਾਇ ਇਸਥਿਤ ਭਏ। ਹੇ ਨਿਜਾਤਮਾਂ ਜਬ ਦਹਨੇ ਬਾਵੇਂ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟ ਫੇਰ ਕਰ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਦੇਖੈਂ ਤਬ ਜਹਾਂ ਕਹਾਂ ਰਵਿਦਾਸ ਹੀ ਆਪਣੇ ਜਾਨੂ ਸਾਥ ਜਾਨੂ ਮੇਲ ਕੇ ਪੰਗਤ ਮੈਂ ਬੈਠਾ ਹੂਆ ਤਿਨ ਕਉ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟ ਪੜੇ। ਐਸਾ ਅਚਰਜ ਦੇਖ ਕਰ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਆਪਣੇ ਮਨ ਮੈਂ ਵੀਚਾਰ ਕਰਤੇ ਭਏ। ਕਿਆ ਕਿ ਇਹ ਚਮਾਰ ਹਮਾਰੇ ਸਾਥ ਮਿਲ ਕਰ ਭੋਜਨ ਜੇਵਤਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਹੇ ਮੇਰੇ ਆਤਮਾ ਪਿਸ ਐਸੇ ਕਉਤਕ ਕਉ ਦੇਖ ਕਰ ਸਭਨੋਂ ਕੇ ਮਨ ਵਿਖੇ ਦ੍ਰਿੜ ਪਰਤੀਤ ਭਈ ਕਿ ਰਵਿਦਾਸ ਅਰ ਪ੍ਰਭੂ ਏਕ ਰੂਪ ਹੈਂ। ਯਾ ਮੈਂ ਭੇਦ ਭਾਵ ਰੰਚਕ ਭੀ ਨਹੀਂ। ਹੇ ਹਰੀਲਾਲ ਐਸੇ ਨਿਸਚੇ ਕਰ ਬਹੁਤ ਹੀ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਕੇ ਸਿਖ ਹੋਤੇ ਭਏ। ਔਰ ਖੋਟੀ ਮਨਸਾ ਆਪਣੇ ਚਿਤ ਕੀ ਤਿਆਗ ਕਰ ਬਹੁਤ ਬਿਪਰੋਂ ਨੇ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਕਹੀ। ਹੇ ਭਗਵਾਨ ਆਪ ਮੈਂ ਅਰ ਪ੍ਰਭੂ ਮੈਂ ਤਉ ਭੇਦ ਭਾਵ ਕੁਛ ਨਹੀਂ। ਪਰ ਆਪ ਨੇ ਯਗਿਓ ਪਵੀਤ ਕਿਉਂ ਨਹੀ ਧਾਰਨ ਕਰਾ ਹੂਆ। ਇਹ ਸੰਸਾ ਹਮਾਰਾ ਕਿਰਪਾ ਕਰ ਨਿਵਾਰਣ ਕਰੋ। ਹੇ ਮੇਰੇ ਆਤਮਾ

499/ ਜਬ ਐਸੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣੋਂ ਨੇ ਕਹਾ। ਤਬ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਆਪਣੇ ਨਖੋਂ / ਕਰ ਆਪਨੀ ਤੁਚਾ ਕਉ ਖੋਲਕੇ ਭੀਤਰ ਸੇ ਸੁਅਰਨ ਕਾ ਯਗਿਓ ਪਵੀਤ ਪਰਾ ਹੂਆ ਤਿਨ ਕਉ

ਦਿਖਲਾਵਤੇ ਭਏ। ਤਬ ਐਸੀ ਅਜਮਤ ਕਉ ਦੇਖ ਕਰ ਸਰਬ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਨਮਸਕਾਰ ਕਰਤੇ ਭਏ। ਪੁਨਾ ਹਾਥ ਜੋੜਕੈ ਸੀਸ ਕਉ ਨਿਵਾਇ ਕੈ ਆਪੋ ਆਪਨੈ ਆਸ਼ਰਮ ਪਰ ਜਾਇ ਪਰਾਪਤ ਭਏ। ਅਰ ਝਾਲੀ ਨਾਮ ਰਾਣੀ ਭੂ ਆਪਨੇ ਗੁਰੋਂ ਕਾ ਅਧਕ ਪ੍ਰਤਾਪ ਦੇਖ ਕਰ ਬਡੇ ਭਾਰੀ ਹਰਖ ਕਉ ਪ੍ਰਾਪਤ ਭਈ। ਹੇ ਮੇਰੇ ਨਿਜਾਤਮਾ ਐਸੇ ਐਸੇ ਪਰਚੇ ਅਨੇਕ ਹੀ ਰਵਿਦਾਸ ਭਗਤ ਜੀ ਦੇਤੇ ਭਏ। ਜਿਨੋਂ ਮੈਂ ਸੇ ਨਿਜਮਤ ਅਨੁਸਾਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਕੀ ਅਨੁਗ੍ਰਹ ਕਰ ਸੰਖੇਪ ਤੇ ਹਰੀ ਲਾਲ ਨੇ ਤੁਝ ਕਉ ਸ੍ਰਵਨ ਕਰਾਏ ਹੈਂ। ਪਰ ਤਿਨਕੇ ਸ੍ਰਵਣ ਕੀਏ ਕਰਾਏ ਕਾ ਤੁਝ ਕਉ ਫਲ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੂਆ ਮੈਂ ਤਬ ਜਾਣੋਂਗਾ ਜਬ ਤੂੰ ਭੀ ਪ੍ਰਭੂ ਵਾਸਦੇਵ ਜੀ ਕੀ ਵੈਸੇ ਹੀ ਪ੍ਰੇਮਾ ਭਗਤ ਮਨ ਚਿਤ ਲਾਇ ਕਰਕੇ ਕਰੇਂਗਾ॥੬॥੯੫॥੯॥

ਇਤਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਭਗਤਮਾਲ ਗ੍ਰੰਥੇ ਆਤਮ ਦਰਸੀ ਨਿਜਾਤਮ ਪ੍ਰਬੋਧ
ਸਾਖੀ ਸੰਪੂਰਨ ਵਰਨਨੰ ਨਾਮ ਪਚਵੰਜਵੇਂ ਉਪਾਖਿਆਨ॥੫੫॥

ਦਿੱਲੀ ਸ੍ਰੈਤ

ਪਰਿਚਈ (ਅਨੰਤ ਦਾਸ)

ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਤਦਾਸ ਰਚਿਤ, ਪਰਿਚਈ, ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਜੀਵਨੀ ਬਾਰੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪੁਰਾਣਾ ਸ੍ਰੋਤ ਆਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਹੋਰਨਾਂ ਵਾਂਗ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ 28 ਘਟਨਾਵਾਂ, ਵੇਰਵੇ ਸਹਿਤ ਦਰਜ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦਾ ਮੂਲ ਆਧਾਰ ਕੀ ਸੀ ਇਸ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਚਲਦਾ ਕਿਉਂਕਿ ਅਜੇ ਤਕ ਏਹੋ ਸਭ ਤੋਂ ਪੁਰਾਣਾ ਸ੍ਰੋਤ ਹੈ। ਇਸ ਸ੍ਰੋਤ ਵਿਚ ਭਗਤ ਜੀ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਮਾਸ ਨਾ ਛੱਡਣ ਕਰਕੇ ਨੀਚ ਘਰ ਜਨਮ ਲੈਣ, ਪਿਛਲੇ ਜਨਮ ਦੀ ਸੋਝੀ ਕਾਰਨ ਚਮਾਰਨ ਮਾਂ ਦਾ ਦੁੱਧ ਨਾ ਪੀਣਾ; ਸ੍ਰੀ ਰਾਮਾਨੰਦ ਦੇ ਆਉਣ 'ਤੇ ਦੁੱਧ ਪੀਣਾ, ਬਚਪਨ ਵਿਚ ਨਵਧਾ ਭਗਤੀ ਵੱਲ ਰੁਝਾਨ, ਵਪਾਰ ਵਿਚ ਅਸਫਲਤਾ, ਜੁੱਤੀਆਂ ਗੰਢਣਾ, ਹਰਿ ਜੀਨੇ ਪਾਰਸ ਦੇਣਾ, ਸੰਪਟ ਹੇਠੋਂ ਸੋਨੇ ਦੀਆਂ ਮੋਹਰਾਂ ਮਿਲਣੀਆਂ, ਮੰਦਰ ਬਣਾਉਣਾ, ਸਾਲਗਰਾਮ ਦਾ ਗੋਦੀ ਵਿਚ ਆਉਣਾ, ਝਾਲੀ ਨੇ ਚੇਲੀ ਬਣਨਾ, ਚਿਤੌੜ ਜਾਣ ਸਮੇਂ ਕਬੀਰ ਜੀ ਨਾਲ ਮਸ਼ਵਰਾ ਕਰਨਾ, ਚਿਤੌੜ ਯਾਤਰਾ, ਬ੍ਰਹਮ ਭੋਜ ਸਮੇਂ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਦੇ ਸਜੇ ਖੱਬੇ ਖਿਰਾਜਣਾ, ਤਵਚਾ ਚੀਰ ਕੇ ਜਨੇਊ ਵਿਖਾਉਣਾ ਆਦਿ। ਇਸ ਸ੍ਰੋਤ ਵਿਚ ਗੰਗਾ ਮਈਆ ਨੇ ਬਾਂਹ ਕਢਣੀ ਤੇ ਸਾਲਗਰਾਮ ਦਾ ਮੁਰਗਾਈ ਵਾਂਗ ਤੈਰਨ ਦਾ ਉਲੇਖ ਨਹੀਂ। ਅਨੰਤ ਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਜੀਵਨੀ ਬਾਰੇ ਤੱਥਾਂ ਦੇ ਨ ਮਿਲਣ ਦੀ ਸਮਸਿਆ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਮੱਧ-ਕਾਲ ਦੇ ਬਾਕੀ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਜਾਂ ਲੇਖਕਾਂ ਬਾਰੇ। ਆਪ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨ ਤੋਂ ਇਹ ਭਲੀਭਾਂਤ ਸਿੱਧ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਆਪ ਆਪਣੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਕੋਈ ਮਹਾਨ ਵਿਦਵਾਨ ਸਨ। ਆਪ ਨੇ ਅੱਠ ਭਗਤਾਂ ਦੀਆਂ ਪਰਿਚਈਆਂ ਲਿਖੀਆਂ ਹਨ ਜੋ ਅਜੇ ਤਕ ਹੱਥ-ਲਿਖਤ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹੀ ਵਿਦਮਾਨ ਹਨ। ਭਗਤ ਨਾਮਦੇਵ ਦੀ ਪਰਿਚਈ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਆਏ ਪਦ:

ਸੰਵਤ ਸੋਲਹ ਸੈ ਪੈਂਤਾਲਾ॥ ਵਾਣੀ ਬੋਲੇ ਵਚਨ ਰਸਾਲਾ॥
ਅੰਤਰਜਾਮੀ ਆਗਿਆ ਕੀਨਹੀ॥ ਦਾਸ ਅਨੰਤ ਕਥਾ ਕਰਿ ਲੀਨਹੀਂ॥

ਤੋਂ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਆਪ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ (ਪਰਿਚਈਆਂ) ਦਾ ਸਮਾਂ 1645-1657 ਬਿ./ 1588-1600 ਈ. ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਪਰ ਹੱਥ ਲਿਖਿਤ ਗ੍ਰੰਥ ਨੰ: 15756 ਵਿਚ

ਅੰਤਲੇ ਪੱਤਰੇ 217 ੳ ਉਤੇ ਇਸ ਦਾ ਰਚਨਾ-ਕਾਲ ਸੰਬਤ 1652 ਲਿਖਿਆ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਮੰਨਣ ਵਿਚ ਸਾਨੂੰ ਕੋਈ ਝਿਜਕ ਨਹੀਂ ਅਤੇ ਸੰਭਵ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਤਿਥ ਇਸ ਰਚਨਾ ਦੇ ਸੰਪੂਰਣ ਹੋਣ ਦੀ ਹੋਵੇ। ਡਾ. ਤ੍ਰਿਲੋਕੀ ਨਾਰਾਯਣ ਦੀਕਸ਼ਿਤ ਨੇ ਭਗਤ ਪੀਪਾ ਜੀ ਦੀ ਪਰਿਚਈ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਤਦਾਸ ਵਲੋਂ ਦਿੱਤੀ ਆਪਣੀ ਗੁਰੂ ਪਰੰਪਰਾ ਦੀ ਸੂਚਨਾ ਦੇਂਦਿਆਂ ਇਹ ਸਿੱਧ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਤਦਾਸ ਸ੍ਰੀ ਨਾਭਾ ਦਾਸ ਦੇ ਗੁਰਭਾਈ (ਵਿਨੋਦੀ) ਦੇ ਸ਼ਿਸ਼ ਅਤੇ ਸਮਕਾਲੀ ਸਨ। ਅੰਦਰਲੀ ਗਵਾਹੀ ਤੋਂ ਵੀ ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਤਦਾਸ ਦਾ ਰਚਨਾ-ਕਾਲ 1652 ਸੰਮਤ 1595 ਈ. ਸਿੱਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਤਦਾਸ ਦਾ ਜੀਵਨ-ਕਾਲ 1560 ਈ. ਦੇ ਨੇੜੇ ਤੇੜੇ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜੋ ਸ੍ਰੀ ਨਾਭਾ ਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਕਾਲ ਨਾਲ ਵੀ ਮੇਲ ਖਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਮਿਲਦੀਆਂ ਪ੍ਰਤਿਲਿਪੀਆਂ

ਅਨੰਤਦਾਸ ਰਚਿਤ ਪਰਿਚਈਆਂ ਵਿਚੋਂ ਲਿਆ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਪਾਠ ਜਿਸ ਨੂੰ ਮੂਲ ਆਧਾਰ ਖਰੜਾ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਰਾਜਿਸਥਾਨ ਪ੍ਰਾਚਯ ਵਿਦਿਆ ਸੋਧ ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਠਾਨ, ਜੋਧਪੁਰ ਦੇ ਹੱਥ ਲਿਖਿਤ ਗ੍ਰੰਥ ਨੰ: 15756 ਵਾਲਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਲਿਪੀ-ਕਾਲ 1707 ਸੰਬਤ ਹੈ। ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਮੁੱਢ ਵਿਚ ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਪਰਿਚਈ ਉਪਰੰਤ ਪੱਤਰਾ 9 ਤੋਂ 20 ਤਕ ਭਗਤ ਰੈਦਾਸ ਪਰਿਚਈ 217 ਛੰਦਾਂ ਵਿਚ ਹੈ। ਏਸ ਤੋਂ ਵੀ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਗ੍ਰੰਥ ਜਿਸ ਦਾ ਲਿਪੀ-ਕਾਲ 1693 ਸੰਬਤ ਹੈ ਦਾਦੂ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਮਹਾਂਵਿਦਿਆਲਾ ਜੈਪੁਰ ਦੀ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਅੰਦਰ ਮੌਜੂਦ ਹੈ। ਜਿਸ ਨੂੰ ਵੇਖਣ ਹਿਤ ਸਾਲ 1978, 1979 ਅਤੇ 1980 ਵਿਚ ਸੰਪਾਦਕ

---

1. ਲਾਲਤਾ ਪ੍ਰਸਾਦਿ, ਦੂਬੇ, ਹਿੰਦੀ ਭਕਤੀ ਵਾਰਤਾ ਸਾਹਿਤਯ, ਪ੍ਰਥਮ ਸੰਸਕਰਣ, 1968, ਪੰਨਾ 30
2. ਸੰਬਤ ਸੋਲਸੈ ਬਾਵਨ।। ਜੇਠ ਸੁਕਲ ਸ਼ਸਟੀ ਕ੍ਰਸ ਦਿਨਾਨ।।
   ਸੰਤ ਦਾਸ ਗੁਰੁ ਆਗਯਾ ਦੀਨੀ।। ਚਤੁਰ ਦਾਸ ਯਹ ਭਾਖਾ ਕੀਨੀ।।
   ਦੋਹਾ :
   ਪਰਮ ਗਯਾਨ ਪਰਗਟ ਕਰਯੋ ਮਮ ਘਟ ਹੈ ਨਿਜ ਦੇਵ।।
   ਤੇ ਮੇਰੇ ਨਿਤ ਉਰ ਬਸੋ ਸੰਤ ਦਾਸ ਗੁਰਦੇਵ।।
   ... ...
   ਸੰਬਤ 1707 ਬ੍ਰਖੈ।। ਚੇਤ੍ਰ ਮਾਸੇ ਕ੍ਰਿਸ਼ਣ ਪੱਕਸ਼ੇ ਅਸ਼ਟਮ੍ਯਾ ਮੰਗਲ ਬਾਰੇ।।
   ਲਿਖਤ ਸਵਾਮੀ ਧਯਾਨ ਦਾਸ ਜੀ ਕੋ ਸਿਖ ਹਰਿ ਰਾਮ।
   ਪੋਥੀ ਲਿਖਤ ਡਿਵਾਨਾ ਸੁਥਾਨ ਮਧੇ ਸਾਧ ਧਾਮ ਲਿਤਿ ਆਨ।।
   -ਰਾਜਸਿਥਾਨ ਪ੍ਰਾਚਿ ਸ਼ੋਧ ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਠਾਨ, ਜੋਧਪੁਰ।

ਤਿੰਨ ਵਾਰ ਗਿਆ ਪਰ ਏਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦਾ ਕੋਈ ਵੀ ਪੱਤਰਾ ਪੜਨ ਯੋਗ ਨਹੀਂ, ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਸਾਰੇ ਵਰਕੇ ਜੁੜੇ ਹੋਏ ਹਨ ਅਤੇ ਹੱਥ ਲਾਇਆਂ ਭੁਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨਾ ਜਾਂ ਨਕਲ ਕਰਨਾ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੀ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਿਆ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਅਸੀਂ ਇਸ ਸ੍ਰੋਤ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਵਰਤ ਸਕੇ। ਦੂਜਾ ਖਰੜਾ ਸਿਟੀ ਪੈਲੇਸ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ, ਜੈਪੁਰ, ਦੇ ਹੱਥ-ਲਿਖਿਤ ਨੰ: 1843 ਉਪਰ ਆਧਾਰਿਤ ਹੈ। ਇਹ 1722 ਬਿ./1665 ਈ. ਦੀ ਨਕਲ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਇਸ ਨੂੰ ਪਾਠ-ਮੇਲਾਨ ਕਰਨ ਲਈ ਸੰਕੇਤਕ ਚਿੰਨ੍ਹ/ੳ/ ਮੰਨਿਆ ਹੈ।

ਉਪਰੋਕਤ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਦੋ ਹੋਰ ਖਰੜੇ ਮਿਲੇ ਹਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਪਹਿਲਾ 1827 ਬਿ./ 1770 ਈ. ਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਭਾਰਤੀ ਵਿਦਿਆ ਮੰਦਿਰ ਸ਼ੋਧ ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਠਾਨ ਬੀਕਾਨੇਰ ਦੇ ਹੱਥ-ਲਿਖਿਤ ਨੰਬਰ 21 ਅਨੁਸਾਰ ਉਪਲਬਧ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਅਸੀਂ /ਅ/ ਚਿੰਨ੍ਹ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਚੌਥਾ ਖਰੜਾ ਜਿਸ ਦਾ ਸੰਕੇਤਕ ਚਿੰਨ੍ਹ /ੲ/ ਹੈ ਵੀ ਏਥੇ ਹੱਥ-ਲਿਖਿਤ ਨੰ: 33 ਅਨੁਸਾਰ ਉਪਲਬਧ ਹੈ। ਇਹ 1843 ਬਿ.1786 ਈ. ਦੀ ਨਕਲ ਹੈ।

ਉਪਰੋਕਤ ਖਰੜੇ ਦੋ ਅੱਡ ਅੱਡ ਸ਼ਾਖਾਵਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਪਾਠਾਂਤਰਾਂ ਦੀ ਭਰਮਾਰ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਪਿੱਛੇ ਸੰਕੇਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਚੁੱਕਿਆ ਹੈ, ਕੁਝ ਪਾਠਾਂਤਰ ਤਾਂ ਅਜਿਹੇ ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਸਥਾਨਕ ਉਪਭਾਸ਼ਾ ਕਾਰਣ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆਏ ਹਨ ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਪਾਠ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਅਪਵਾਦ ਦੇ ਇਕ ਸਮਾਨ ਚਲਦੇ ਹਨ। ਉਦਾਹਰਣ ਰੂਪ ਵਿਚ :

ਸੋਤੋ (ਸੋਤਾ), ਲੀਨੋ (ਲੀਨਾ), ਜਾਯੋ, ਜਾਯਾ),
ਪਾਯੋ (ਪਾਯਾ), ਕੀਯਾ (ਕਰੈ), ਰਹਯੋ (ਰਹਨਾ) ਕੀਜੈ (ਕਹਜਯੋ)
ਜਹੀ (ਜਾਵੈ), ਰਾਖਯੋ (ਰਾਖੋ) ਆਦਿ

ਸਥਾਨਕ ਭਾਸ਼ਾਈ ਪਾਠਾਂਤਰ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕੁਝ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਪਾਠ ਭੇਦ ਵੀ ਉਘੜਵੇਂ ਰੂਪ ਵਿਚ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਗੋਚਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਿਵੇਂ:

ਬ੍ਰਹਮਣ (ਵਿਪ੍ਰਕ), ਭਵਨਿ (ਘਰ), ਹਿਰਦੈ (ਮਨਮੈ), ਮਾਥੈ (ਮਸਤਕ), ਬਹੁਰ (ਪੁਨ)

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੁਝ ਪਾਠ-ਭੇਦ ਅਜੇਹੇ ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਕੇਵਲ ਅਖਰ ਜੋੜ ਫਰਕ ਨਾਲ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਹਨ ਜਿਵੇਂ:

ਔਤਾਰ (ਅਵਤਾਰ), ਸੁਮਿਰਨ (ਸਿਵਰਨ), ਦਾਰਦ (ਦਾਲਿਡ), ਦਾਲਿਡ੍ਰੀ (ਦਾਰਿਦੀ) /ੳ/ ਅਰਥਾਤ ਆਧਾਰ-ਮੂਲਕ ਖਰੜੇ ਵਿਚ /ਬ/ ਧੁਨੀ ਦੀ ਥਾਂ ਵਧੇਰੇ ਕਰਕੇ ਵ/ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਹੋਈ ਹੈ ਜਿਵੇਂ:

ਵਹੁਤ (ਬਹੁਤ), ਵਿਮੁਖ (ਬਿਮੁਖ), ਜਵ (ਜਬ), ਤਵ (ਤਬ), ਵਾਗ (ਬਾਗ), ਵੈਕੁੰਠਾ (ਬੈਕੁੰਠਾ), ਵਨਯੋ (ਬਨਯੋ), ਮਰਵੇ (ਮਰਬੇ), ਆਦਿ।

ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਸੰਪਾਦਨ ਵਿਧੀ ਅਨੁਸਾਰ ਨਿਰੰਤਰ ਚਲਦੇ ਇਹ ਪਾਠਾਂਤਰ ਅਸੀਂ ਹੇਠਾਂ ਹਰ ਥਾਂ ਦੇਣੇ ਯੋਗ ਨਹੀਂ ਸਮਝੇ, ਜਿਥੇ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਅਜੇਹਾ ਪਾਠ-ਭੇਦ ਆਇਆ ਹੈ ਉਥੇ ਫੁਟ ਨੋਟ ਵਿਚ ਸੰਕੇਤ ਰੂਪ ਵਿਚ ਦੂਜਾ ਪਾਠ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਮੂਲ-ਆਧਾਰ ਖਰੜੇ ਅੰਦਰ ਜੋ ਪਾਠ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਬਾਕੀ ਖਰੜਿਆਂ ਵਿਚ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਉਹ ਮੂਲ ਤੋਂ ਅਗੇ ਸੰਪਾਦਿਤ ਕਰ ਕੇ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਰੈਦਾਸ ਕੀ ਪਰਿਚਈ

9/ਅ ਚੌਪਈ: ਨਗਰ ਬਨਾਰਸੀ ਊਤਮਿ ਠਾਊ।। ਪਾਪ ਨ ਨੀਯਰੇ[1] ਆਵੈ ਕਾਊ।।
'ਮੂਵੇ ਨ ਕੋਊ'[2] ਨਰਕਹਿ ਜਾਈ।। ਸੰਕਰ ਰਾਮ ਸੁਨਾਵੈ ਆਈ।।
ਸ੍ਰੁਤਿ ਸਮ੍ਰਿਤਿ ਕੌ[3] ਹੈ ਅਧਿਕਾਰੂ।। ਤਹਾਂ ਰੈਦਾਸ ਲੀਯੋ ਅਵਤਾਰੂ।।
ਸਾਖਿਤ ਕੈ ਘਰ ਜਨਮਯੋ ਆਈ।। ਜਾਤਿ ਚਮਾਰੂ ਪਿਤਾ ਅਰੁ ਮਾਈ।।
ਪੂਰਬ ਜਨਮ ਜੋ 'ਬ੍ਰਾਮਣ ਹੋਤਾ'[4]।। 'ਮਾਸ ਨ ਛਾਡਯੋ ਹਰਿਜਨ ਸੋਤਾ'[5]।।
ਤਿਹਿ ਅਪਰਾਧਿ ਨੀਚ ਘਰ[6] ਦੀਨੋ।। ਪਹਿਲੌ ਜਨਮ ਨੀਚਹਿ ਸੋ ਲੀਨੋ।।
ਦੂਧ ਨ ਪੀਵੈ ਰੁਦਨ ਨ ਕਰਈ।। ਐਸੇ ਦੇਖ ਕੁਟੰਬ ਸਬ ਡਰਈ।।
ਕਰਪਤ ਕਰਪਤ ਬੇਟਾ ਪਾਯੋ।। 'ਬਡੇ ਕੈ ਭਵਨ ਅਜਾਯੇ ਜਾਯੋ'[7]।।
ਮੰਗਲ ਗੀਤ ਨ ਕਾਮਨਿ ਗਾਵੈ।। ਦੁਚਿਤ ਭਯੇ ਬਾਜੇ ਨ ਬਜਾਵੈ।।
'ਬੇਦ ਨਾਇ'[8] ਤੇ ਲੈ ਲੈ ਆਵੈ।। ਜੰਤ੍ਰ ਮੰਤ੍ਰ ਵੋਖਦੀ ਕਰਾਵੈ।।

---

1. ਨੇਰੈ (ੳ.ਅ.ੲ)
2. ਮਰੈ ਨ ਕੋਊ (ੳ) ਮੂਆ ਨ ਕੋਊ (ੲ)
3. ਕਾ (ੲ)
4. ਵਿਪਰ ਨ ਹੋਤਾ (ੲ)
5. ਮਾਸ ਛੋਯੋ ਨਿਸਦਿਨ ਸੋਤਾ (ੲ)
6. ਕੁਲ (ੲ)
7. ਜਮ ਜਾਪੇ ਜਾਯੋ (ੳ), ਬਸੈ ਅਨਤ ਘਰ ਪੂਤਕਹਾਯਾ (ੲ)
8. ਭੋਪਾ ਵੈਦਾ ਸੁ (ੲ)

ਬਾਲਕ ਮਰਤ 'ਰਾਖਿ ਲੈਂ'[9] ਕੋਈ।। ਹਮਾਰੈ ਜਾਨ ਧਨੰਤਰ ਸੋਈ।।
10/ੳ ਜੋ ਫੁਰਮਾਵੈ ਸੋਈ [ਹਮ][10] ਕਰਹੀ।। ਦਰਬ ਬਹੁਤ ਲੇ ਆਗੈ ਧਰਹੀ।।
ਐਸੀ ਭਾਂਤਿ ਗਏ ਦਿਨ ਚਾਰੀ।। ਅਤਿ[11] ਅੰਦੇਹ ਕਰੇ ਮਹਿਤਾਰੀ।।
ਕੁਟੰਬ ਸਹਿਤ ਪਿਤਾ ਦੁਖ ਪਾਵੈ।। ਰੈਦਾਸਹਿ ਨਿਜ ਮਰਿਬੋ ਭਾਵੈ।।
ਜੀਵਤੇਂ ਮਰਿਬੋ ਹੈ ਨੀਕਾ।। ਹਰਿ ਤੇ ਬਿਮੁਖ[12] ਜੀਵਨ ਹੈ[13] ਫੀਕਾ।।
'ਜੋ ਨਰ ਹਰਿ ਸੁ ਬਿਸਾਰ ਜੀਵੈ'[14]।। ਜਮ ਪੈ ਬਿਧਨ ਕਰਾਵੈ ਗ੍ਰੀਵੈ'[15]।।
ਕਹਾ ਦਾਰਦੀ ਕਹਾ ਧਨਵੰਤੂ।। 'ਕਹਾ ਦੂਬਰੋ ਕਹਾ ਮੈਂ ਮੰਤੂ'[16]।।
ਕਹਾ ਮੂਰਖ ਕਹਾ ਪੰਡਿਤ ਕਰਣੀ।। ਹਰਿ ਬਿਨ ਰਾਜਾ ਰੰਕ ਨ ਤਿਰਣੀ।।
ਨਿਜ ਮਰਿਬੋ ਰੈਦਾਸ ਵਿਚਾਰਾ।। ਹਰਿ ਕਰੁਣਾ 'ਮੈ ਰਾਖਣਹਾਰਾ'[17]
ਅਰਧ[18] ਰਾਤ ਭਈ ਅਕਾਸ[19] ਬਾਨੀ।। ਸੋ[20] ਰਾਮਾਨੰਦ ਲੀਨੀ ਮੈ ਜਾਨੀ।।
ਚਮਰਾ[21] ਕੈ ਘਰ ਬੇਟਾ ਜਾਯੋ।। ਜੋ ਮੇਰੋ ਜਨ ਅਵਤਰਿ[22] ਆਯੋ।।
ਹਰਿ ਸਬ ਕਥਾ ਕਹੀ ਸਮਝਾਈ।। ਜੋ ਪੀਛੈਂ ਤੈਂ ਹੋਤੀ ਆਈ।।
ਕ੍ਰਿਪਾਵੰਤ ਹੋਯ ਦੀਛਯਾ ਦੇਹੂ।। ਬਾਲਕ ਮਰਤ ਰਾਖਿ ਕਿਨ[23] ਲੇਹੂ।।
ਤਬ ਰਾਮਾਨੰਦ ਕੀਯੋ ਵਿਚਾਰੂ।। ਸਮਝਾਯੋ ਹੈ ਸਬ ਪਰਿਵਾਰੂ।।
ਜੋ ਤੁਮ ਭਗਤ ਹੋਹੁ ਰੇ ਭਾਈ।। ਤੋ ਹਰਿ ਬਾਲਕ ਦੇਇ ਜੀਵਾਈ।।

---

9. ਰਾਖ ਦੇ (ੳ) ਰਾਸ ਲੈ (ੲ)
10. ੳ.ਅ.ੲ
11. ਬਹੁਤ (ੳ.ਅ.ੲ)
12. ਸੁ ਬਿਮੁਖ (ਅ)
13. ਸਬ (ੳ.ਅ.ੲ)
14. ਹਰਿ ਵਿਸਾਰ ਜੋ ਜਨ ਜੀਵੈ (ੳ.ੲ), ਸਿਰੇ ਤੇ ਜੋ ਨਰ ਜੀਵੈ (ਅ)
15. ਕੀ ਸਹਜਾ ਸਰੈਂ ਸਿਖ ਪੀਵੈ (ਅ), ਕੀ ਸਜਾ ਪਾਯ ਵਿਸਮੀਵੈ (ੲ)
16. ਕਹਾ ਦੁਰਬਲ ਕਾਹੇ ਬਲਿਵੰਤੂ (ਅ.ੲ.)
17. ਮਯ ਵਿਰਦ ਸਮਾਰੋਂ (ੳ)
18. ਆਧੀ (ੲ)
19. ਨਭ (ੲ)
20. ਤਬ (ਅ.ੲ)
21. ਚਮਾਰ (ੳ.ਅ.ੲ)
22. ਔਤਰਿ (ੳ.ਅ.ੲ)
23. ਤੁਮ (ੳ.ਅ.ੲ)

ਤਬ ਚਮਰਾ ਉਠਿ ਲਾਗਯੋ ਪਾਈ॥ 'ਜੋ ਜਾਨੋ[24] ਸੋ ਕਰੋ ਗੁਸਾਈ॥
ਸੁਨ ਰਾਮਾਨੰਦ ਗਹਿਰਨ ਕੀਨੋ॥ ਮਾਥੈ ਹਾਥ ਸਬਨ[25] ਕੌ ਦੀਨੋ॥
10/ਅ ਮਾਲਾ ਤਿਲਕ ਭਦਰ ਕਰਵਾਏ॥ 'ਪਹਿਲੇ ਭੋਜਨ ਸਬ ਡਰਵਾਏ'[26]॥
ਸਬਹਿਨ ਕੇ ਮਨ ਭਯੋ ਉਲਾਸਾ॥ ਅਸਤਨ[27] ਪਾਨ ਕਰੈ[28] ਰੈਦਾਸਾ॥
ਦੇਹ ਵਧਾਈ ਬਾਜਾ ਬਾਜੈ॥ ਘਰ ਘਰ ਮੰਗਲ[29] ਕਲਸ ਵਿਰਾਜੈ॥
ਦੋਹਰਾ[30] ਜਨਮ ਕਹਤ ਰੈਦਾਸ ਕੌ ਸੁਖ ਪਾਵੈ ਸਬ ਸੰਤ[31]॥
ਕਰਮ[32] ਕੇ ਬੰਧਨ ਸਭ ਕਟੇ॥ ਗਾਵੈ ਦਾਸ ਅਨੰਤਾ॥1॥
ਇਹ ਬਿਧਿ ਹਰਿ ਭਗਤਨਿ ਅਧਿਕਾਰੀ॥
ਜੁਗ ਜੁਗ ਜਨ ਕੀ ਬਿਪਤਿ[33] ਨਿਵਾਰੀ॥
ਦਿਨ ਦਿਨ ਬਡੋ ਭਯੋ ਰੈਦਾਸੁ॥ ਦਿਨ ਹਰਿ ਕੇ ਹਿਰਦੈ ਬੈਸਾਸੁ॥
ਬਰਖ ਸਾਤ ਮੈ 'ਭਯੇ ਹੈਂ ਜਬਹੀ[34]॥ 'ਭਗਤਨ ਕੀ ਸੇਵਾ ਕਰੇ ਤਬਹੀ[35]॥
ਸਤਿਗੁਰੂ ਕਹੀ ਸੋ ਸੀਖ ਨ ਟਰਹੀ॥
ਮਨਸਾ ਵਾਚਾ ਹਿਰਦੈ ਧਰਹੀ[36]॥
ਸਮਾਏ ਸਾਤ ਔਰੌ ਚਲ ਗਈਯਾ[37]॥ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰੀਤ[38] ਕੇਸੋ ਸਿਉ ਭਈਯਾ॥

---

24. ਹੀ ਕੀਨੁੰ (ਅ)
25. ਚੋਮਾਰਾ (ਅ)
26. ਪਹਿਲੋ ਭਾਜਨੇ ਸਬ ਉਤਰਾਏ (ੳ)
27. ਅਸਥਨ (ਅ), ਸਤਨ (ੲ)
28. ਕੀਜੇ (ੳ.ਅ.ੲ)
29. ਤੋਰਨ (ੳ)
30. ਖਰੜਾ ੲ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦ 'ਦੋਹਰਾ' ਦੀ ਥਾਂ 'ਪਦ' ਸਾਖੀ ਆਇਆ ਹੈ ਇਹ 'ਪਦ' ਸਾਰੀ ਹੱਥ ਲਿਖਿਤ ਵਿਚ ਇਵੇਂ ਚਲਦਾ ਹੈ।
31. ਭਗਵੰਤ (ੳ.ਅ.ੲ)
32. ਕਰਮਨ (ੲ)
33. ਤਾਪ (ਅ)
34. ਤਨ ਜਬਹੂ (ਅ)
35. ਨੋਧਾ ਭਗਤ ਦਿੜਾਈ ਤਬਹੀ (ੳ), ਚਲਈ ਤਬਹੀ (ੲ)
36. ਮੂਲ ਵਿਚ ਇਹ ਪੰਗਤੀ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਮਨਸਾ ਵਾਚਾ ਹਿਰਦੈ ਧਰਹੀ (ੳ), 'ਅਰ ਭਗਤਨ ਕੀ ਸੇਵਾ ਕਰਹੀ' (ਅ.ੲ)
37. ਚਲ ਗਇਯੋ (ੳ)
38. ਨੇਹੁ (ੳ), ਪ੍ਰੇਮ (ਅ.ੲ) ਹੇਤ

ਬਾਲਾਪਨ[39] ਤੇ ਕਰਤੇ ਨੀਕੋ।। 'ਸਬ ਹੀ ਕੁਟੰਬਹਿ ਲਾਗੇ ਫੀਕੋ'[40]।।
ਬਡੋ ਭਯੋ ਤਬ ਬਪਾਰੇ ਕੀਨੋ[41]।। 'ਬਾਂਟੇ ਆਵਤ'[42] ਬਾਂਟਿ ਨ ਦੀਨੋ।।
ਰਾਖਯੋ ਬਾਖਰ ਕੈ ਪਛਿਵਾਰੇ।। ਕਛੂ ਨ ਕਹਿਯੋ ਰੈਦਾਸ ਬਿਚਾਰੈਂ।।
ਸੀਧੋ ਚਾਮ ਮੋਲ ਲੈ ਆਵੈ।। ਤਾਕੀ ਪਨਹੀ ਭਲੀ[43] ਬਨਾਵੈ।।
'ਟੂਟੇ ਫਾਟੇ ਜਰਬਾ ਜੋਰੈ[44]।। ਮਸਤਕ ਕੂ[45] ਕਾਹੂੰ ਨ ਨਿਹੋਰੈ।।
ਐਸੋਂ ਲਾਭ ਸਹਜ ਮੈ ਹੋਈ।। ਕਰਮ ਅਕਰਮ ਨ ਲਾਗੈ[46] ਕੋਈ।।
11/ੳ ਵਪਾਰੈ ਮੰਦਰ ਭੋਗ ਲਗਾਵੈ।। ਤਹਾ[47] ਨ ਮਧਿਯਮ ਕੋਈ ਆਵੈ।।
ਪੂਜਾ ਅਰਚਾ ਅਧਿਕ ਅਚਾਰੁ।। ਜਾਨੈ ਭਗਤਿ 'ਭੇਦ ਬਿਉਹਾਰੁ'[48]।।
ਬਰਖ ਸਾਤ[49] ਐਸੀ ਬਿਧਿ ਗਈਯਾ[50]।।
ਕਸਨੀ ਬਹੁਤ ਸਰੀਹਾਂ ਭਈਯਾ[51]।।
ਤਬ ਹਰਿ ਭਗਤਿ ਰੂਪ ਧਰਿ ਆਯੋ।।
ਜਨ ਰੈਦਾਸ ਬਹੁਤ[52] ਮਨ ਭਾਯੋ।।
ਆਦੂਰ ਕਰਿ ਆਗੈ ਵੈਠਾਰੇ।। ਦੀਨ ਵਚਨ ਕਰਿ ਚਰਣ ਪਖਾਰੇ।।
ਘਰੀ ਏਕ [ਹਰਿ][53] ਕਥਾ ਚਲਾਈ।। ਤਾ ਪੀਛੇ ਜਯੂ ਨਾਰ ਕਰਾਈ[54]।।

---

39. ਬਾਲਕਨਾ (ੲ)
40. ਬਡੋ ਭਯੋ ਤਬ ਲਾਗत ਫੀਕੋ (ਅ) ਅਬ ਕੁਟੰਬ ਕੁ ਲਾਗੋ ਫੀਕੋ (ੲ)
41. ਨਯਾਰੋ (ਅ.ੲ)
42. ਬਾਂਟਿ ਆਯੋ (ੳ)
43. ਅਧਿਕ (ੳ.ਅ.ੲ)
44. ਟੂਟੇ ਫਾਟੇ ਜਰਵੋਜੋਰੈ (ੳ.ਅ) ਤੁਟੀ ਫਾਟੀ ਪਨੀ ਨ (ੲ)
45. ਕਰ (ਅ.ੲ)
46. ਜਾਨੈ (ਅ)
47. ਜਹਾਂ (ਅ)
48. ਰੀਤ ਬਿਊਹਾਰ (ੳ) ਰੀਤ ਔਹਾਰ (ਅ)
49. ਪਾਂਚ
50. ਭਈ (ੳ) ਗਯਾ (ਅ)
51. ਦਈ (ੳ), ਸਹੀਆ (ੲ)
52. ਦੇਖ (ੳ)
53. ੳ.ਅ.
54. ਜਿਮਨਾਰ ਵਨਾਈ (ੲ)

ਭੋਜਨ ਕਰਕੇ ਬੈਠੇ ਜਬਹੀ।। ਦੁਖ ਸੁਖ ਕਥਾ[55] ਚਲਾਈ ਤਬਹੀ।।
ਕਹਿ[56] ਰੈਦਾਸ ਅਪਨੋ ਮਰਮੂ।। ਕੈਸੇ ਰਹੇ 'ਤੁਮਹਾਰੋ ਧਰਮੂ[57]।।
ਸੰਪਤਿ ਕਛੂ ਨ ਦੇਖੂ ਨੈਨਾ।। ਕੈਸੇ ਦੇਹੀ ਪਾਵਤ [ਹੈ][58] ਚੈਨਾ।।
ਤਬ ਰੈਦਾਸ ਕਹੈ ਸਮਝਾਈ।। ਮੇਰੇ ਸੰਪਤਿ ਰਾਘੋਰਾਈ।।
ਕੋਟਿ[59] ਲਛਮੀ ਜਾ ਕੇ ਚਰਨਾ।। ਦੁਖ ਦਰਿਦ੍ਰ ਨਾਹੀ ਤਾ ਸਰਨਾ।।
ਐਸੇ ਬਚਨ ਕਹੈ[60] ਰੈਦਾਸੁ।। ਕੇਸ਼ਵ ਕੇ ਮਨ ਭਯੋ ਉਲਾਸੁ।।
ਸੁਨਿ ਰੈਦਾਸ ਵਚਨ ਇਕ ਮੇਰੋ।। 'ਇਬਹੀ ਦਰਿਦ੍ਰ ਭਾਨੂ'[61] ਤੇਰੋ।।
ਬਾਲਾਪਨ[62] ਤੇ ਹੂ ਬੈਰਾਗੀ।। ਗਯਾਨ ਪਾਯ ਕਰ ਮਾਯਾ ਤਯਾਗੀ।।
ਚਲਤ ਚਲਤ[63] ਤੇਰੇ ਗ੍ਰਿਹਿ[64] ਆਯੋ।। ਕਾਲ ਵਾਟ ਮੈ ਪਾਰਸ ਪਾਯੋ।।
ਮੇਰੈ ਕਾਮ ਨਾ ਆਵੈ ਏਹੁ।। ਦਯਾ 'ਕਰਹੁ ਤੇ ਤੁਮਹੀ ਲੇਹੁ'[65]।।
11/ਅ ਲੋਹਾ ਜਬ ਪਾਰਸ ਕੋ ਭੇਟੈ।। ਕੰਚਨ ਹੋਤ[66] ਨ ਕੋਊ ਮੇਟੈ।।
ਐਸੇ ਕੰਚਨ ਕਰਿ ਕਰਿ ਲੇਹੂ।। ਮਨ ਮਾਨੈ ਤਾਕੇ ਲੈ[67] ਦੇਹੂ।।
ਯਾਕੋ[68] ਦੋਖ[69] ਨ ਲਾਗੈ ਕੋਈ।। ਦੁਗਨੀ[70] ਭਗਤਿ ਤੁਮਾਰੀ ਹੋਈ।।

---

55. ਬਾਤ (ਅ.ੲ)
56. ਕਹਾ (ਅ), ਕਾਹੇ (ੲ)
57. ਤੁਮਹਾਰ ਧਰਮ (ੳ)
58. ੳ.ਅ.ੲ
59. ਕੋਟ (ੲ)
60. ਕਹੀ (ੲ)
61. ਦਰਿਦ ਮਾਰੋ (ੳ.ਅ), ਅਬ ਮੈ ਦਾਲਦ ਮਾਰੂ (ੲ)
62. ਬਾਲਪਣਾ ਤੇ ਹੋ (ਅ), ਬਾਲਪਣੇ (ੲ)
63. ਫਿਰਤ ਫਿਰਤ (ੳ)
64. ਘਰ (ਅ.ੲ)
65. ਕਰ ਮੈ ਤੁਮ ਕੁ ਦੇਹੁ (ਅ.ੲ)
66. ਕਰਤ (ੳ)
67. ਤੂ (ਅ.ੲ)
68. ਤਾਕੋ (ੳ.ਅ)
69. ਦੋਸ (ਅ.ੲ)
70. ਦੂਣੀ (ੳ.ਅ.ੲ)

ਦੋਹਰਾ।। ਬਚਨ ਸੁਨਤ ਭਗਵੰਤ[71] ਕੇ ਮੁਨ ਰਹੇ'[72] ਰੈਦਾਸ।।
'ਕੈ ਸਤਿ ਦੇਖਨ ਆਇਯੋ ਕੈ ਕਰਿਨ ਭਗਤਿ ਕੋ ਨਾਸ'[73]।।੨।।
ਘੜੀ ਏਕ ਰੈਦਾਸ ਨ ਬੋਲਾ।। ਤਬ ਹਰਿ ਗਾਠਿ ਤੇ ਪਾਰਸ ਖੋਲਾ।।
ਤੂ 'ਜਿਨਿ ਜਾਨੈ ਡਰਕੈ ਮੋਹੀ।। ਨਿਹਚੈ ਕਰੈ ਦੇਤ ਹੂੰ ਤੋਹੀ।।
ਸੂਈ ਏਕ ਲੇ ਸੋਨੂੰ ਕੀਨਾ।। ਐ ਦੇਖੋ ਪਾਰਸ ਕੈ ਚਿਹਨਾ।।
ਅਬ ਸਵਾਮੀ ਯਹ ਪਾਰਸ ਲੀਜੈ।। ਮਨ ਮਾਨੈ ਸੋ ਕਾਰਜ ਕੀਜੈ।।
ਐਸੋ ਕੰਚਨ ਹੋਇ ਨ ਆਨਾ।। ਯਾ ਮੈ ਮਤਿ ਨਹੀ ਜਾਨ [ਇਨਾਨਾ][74]।।
ਤਬ ਰੈਦਾਸ ਬੋਲਯੋ ਬੈਨਾ।। ਯਾਹਿ ਨ ਕਬਹੂੰ ਦੇਖੋ ਨੈਨਾ।।
ਕਨਿਕ ਕਾਮਨੀ ਨਿੰਦਹਿ ਸਾਧੂ।। ਹਾਥ ਛੂਯੇ ਲਾਗੇ ਅਪਰਾਧੂ।।
ਕੰਚਨ ਤੇ ਜੋ ਸੀਜੈ ਕਾਜੂ।। ਤੋ ਕਤ ਰਾਜਾ ਛਾਡੈ ਰਾਜੂ।।
ਭਿਕਸ਼ਾ ਮਾਂਗ ਸੁ ਭੋਜਨ ਕਰਹੀ।। ਕਨਿਕ ਕਾਮਨੀ ਸੋ ਪਰ ਹਰਹੀ।।
ਛਾਜਨ ਭੋਜਨ ਡਰਪਤ ਲੇਹੀ।। ਜਦਪ ਦੁਖ ਪਾਵਤ ਹੈ ਦੇਹੀ।।
ਤਾ ਕੋ[75] ਸੰਗ੍ਰਹ ਕੈਸੇ ਕੀਜੈ।। ਸਤ ਛਾਡੇ ਤੈ ਕੇਤਕ[76] ਜੀਜੈ।।
'ਤਬ ਹਰਿ ਬੋਲੇ[77] ਸੁਨ ਸਤ ਭਾਉ।। 'ਕੰਚਨ ਦੇਖ ਨ ਕੀਜੈ ਕਾਉ'[78]।।
12/ੳ ਕੰਚਨ ਕੇ ਮੰਦਰ ਬੈਕੁੰਠਾ।। ਕੰਚਨ 'ਹਰਿ ਪਹਿਰਤ ਹੈ'[79] ਕੰਠਾ।।
ਕੰਚਨ ਕੀ ਦਵਰਕਾ ਬਿਰਾਜੈ।। ਕੰਚਨ ਸਭ ਦੇਵਨ ਕੈ ਛਾਜੈ।।
ਕੰਚਨ ਭੰਜਨ[80] ਹਰਿ ਕੀ ਸੇਵਾ।। ਕੰਚਨ ਦੀਯੋ ਸੁਦਾਮਾ ਦੇਵਾ।।
ਕੰਚਨ ਕਿਸਨ[81] ਪ੍ਰੀਤ ਕਰਿ ਲੀਜੈ[82]।। ਕੰਚਨ ਕਾਟਿ ਮਹੋਛੋ ਕੀਜੈ।।

---

71. ਭਗਵਾਨ (ਅ.ਇ)
72. ਮੋਨ ਗਹੀ (ਅ)
73. ਕੈ ਸਤ ਟਾਰਨ ਆਯੋ ਕੇ ਭਗਤ ਕਰਨ ਕੁ ਨਾਸ (ੳ.ਅ.ਇ)
74. ੳ.
75. ਜੋਂਕੋ (ਅ)
76. ਕੇ ਤਕ ਦਿਨ (ਅ) ਧਾਅ ਕੇੜਾ ਦਿਨ (ਇ)
77. ਹਰਿ ਜੀ ਬੋਲੈ (ਅ.ਇ)
78. ਅਬ ਰੈਦਾਸ ਤੁਮ ਮਨ ਨ ਡੁਲਾਉ (ਅ)
79. ਸੋਹੇ ਸੁਰਕੇ (ਅ.ਇ)
80. ਬਾਜ ਭਾਜਨ (ੳ) ਬਾਤ (ਅ.)
81. ਰਾਮ (ਅ.ਇ)
82. ਦੀਜੈ (ਅ.ਇ)

ਕੰਚਨ ਲੇ ਬੈਕੁੰਠ ਵਸਾਵੈ।। ਜੋ ਕੰਚਨ ਕੋ ਭੇਦਹਿ[83] ਪਾਵੈ।।
ਕੰਚਨ ਖਰਚਿ ਪਾਪ ਜੋ ਕੀਜੈ।। ਤੋ ਦੋਸ ਕੰਚਨਹਿ[84] ਦੀਜੈ।।
ਕੰਚਨ ਲੇ ਕੇ ਜੁਵਾ[85] ਜੋ ਖੇਲੈ।। ਤੌ ਜਮ ਲੇਇ 'ਨਰਕ ਮੈ ਠੇਲੈ'[86]।।
ਕੰਚਨ ਲੇ ਕਲਾਲਹਿ ਜਾਹੀ।। ਸੁਰਾਪਾਨ ਤੇ ਨਰਕ ਪਵਾਹੀ।।
ਕੰਚਨ ਲੈ ਜੋ ਅਹਿਮੁਖ ਖਾਹੀ।। ਸਹਿਜੈ ਨਰਕ ਆਪ ਹੀ ਜਾਹੀ।।
ਕੰਚਨ ਦੇ ਮਾਨੁਖ ਮਰਵਾਵੈ।। ਤੋ ਗਤਿ ਅਰ ਮੁਕਤਿ ਕਹਾਂ ਤੇ ਪਾਵੈ।।
ਕੰਚਨ ਤੇ 'ਪ੍ਰਤਿਰਿਯਾ ਰਾਚੈ'[87]।। 'ਸਬ ਤਿਨ ਮਾਰੇ ਏਕ ਨਾ ਬਾਚੈ'।।[88]
ਕੰਚਨ ਲੈ ਗਨਿਕਾ ਕੋ ਦੇਹੀ।। ਨਰਕ ਬਿਸਾਹਿ ਸ੍ਰਾਪ ਕੋ ਲੇਹੀ।।
ਕੰਚਨ ਕੀ 'ਅਕੋਰ ਜੋ ਲੀਜੈ'[89]।। ਅਪਰਾਧੀ ਕੋ ਆਦਰ ਦੀਜੈ[90]।।
ਕੰਚਨ 'ਘਰ ਮੈ ਧਰੈ ਦੁਰਾਈ'[91]।। ਔਰਹਿ ਦੇਹ ਨ ਆਪਨ[92] ਖਾਈ।।
12/ਅ ਤੋ ਕੰਚਨ ਕੈਸੇ ਕਰਿ[93] ਤਾਰੇ।। ਦੇਖਤ ਜਨਮ ਆਪਨੋ ਹਾਰੇ।।
ਐਸੇ ਬਚਨ[94] ਕਹੇ ਜਬ ਹੀ।। ਜਨ ਰੈਦਾਸ ਬੋਲੇ ਤਬ ਹੀ।।
ਕਾਹੇ ਹਾਥਿ ਹਮਾਰੇ ਧਰਹੁ[95]।। ਕਥੌਂ ਨ ਮਹੋਛਾ ਤੁਮਹੁ ਕਰਹੁ[96]।।
ਹਮੌਂ ਭਯੋ[97] ਤੁਮ ਊਪਰਿ ਭਾਊ।। 'ਅਬ ਰੈਦਾਸ[98] ਜਿਨ ਮਨਹਿ ਡੁਲਾਊ।।

---

83. ਮਰਮਤਿ
84. ਕੰਚਨ ਕੋ ਦੋਸ ਨ (ਅ.ੲ)
85. ੳ.
86. ਤੌ ਅਪਨੋ ਜਨਮ (ੳ) ਤਬ ਨਰ ਪੜੈ (ੳ) ਨਰਕ ਕੇ ਗੇਲੇ (ੲ)
87. ਪ੍ਰਤਿਯ ਰਸ ਚਾਖੇ (ੲ)
88. ਸਰਤ ਮਾਰਤ ਕੋਈ ਨ ਰਾਖੇ (ਅ)
89. ਖਰਚ ਜੋ ਕੀਜੈ (ੲ)
90. ਦੇਈ (ੳ)
91. ਧਰੈ ਧਰਨਿ ਮੈ ਜਾਈ (ੳ)
92. ਆਪਣੇ (ੳ)
93. ਨਿਸਤਾਰੇ (ੳ.ਅ.ੲ)
94. ਬਾਤ (ੳ)
95. ਦੇਹੁ (ੳ)
96. ਕਰੇਹੁ (ਅ.ੲ)
97. ਭਯਾ (ਅ.ੲ)
98. ਤੁਮ ਮਨ (ੳ)

ਦੋਹਰਾ॥ 'ਨਾਹੀ ਕਰੈ'[99] ਨ ਛੂਟੀਯੇ ਤ੍ਰੁਠੇ ਕਵਲਾ ਕੰਤੁ॥
ਸੁਖ ਸਾਗਰ ਹਰਿ ਸਰਨ ਹੈ ਗਾਵੈ ਦਾਸ ਅਨੰਤ॥
ਪਾਰਸ ਲੈ ਪਾਇਨ ਤਨ ਧਰਿਯੋ॥ ਜਨ ਰੈਦਾਸ ਪਿਛੋਡੋ ਪਰਿਯੋ[100]॥
ਬੋਲਯਾ ਜਨ[101] ਰੈਦਾਸ ਵਿਚਾਰੀ॥ ਹੂੰ ਰਾਖਤ ਹੂੰ ਕਾਣ[102] ਤੁਮਾਰੀ॥
ਜੇ ਤੁਮ ਟੇਕ ਆਪਨੀ ਕਰਹੂ॥ ਬਸਨ ਬਾਂਧ ਲੇ ਘਰ ਮੇ ਧਰਹੂ॥
ਨਾਗੇ ਭੂਖੇ ਆਵੈ ਕਾਜਾ॥ 'ਲੇਹੁ ਛੋਡਿ ਨ ਕਰਿਯੇ ਲਾਜਾ'[103]॥
ਕੇਸਵ ਪਾਰਸ ਧਰਯੋ ਜੁ ਬਾਂਧੀ॥ ਘਰ ਭੀਤਰ ਡਾਂਡੀ ਕੀ ਸਾਧੀ॥
ਹਮ ਦੇਖਤ ਸਰਮਾਵੈ[104] ਭਾਈ॥ ਪੀਛੈ ਕੰਚਨ[105] ਖਰਚੈ ਖਾਈ॥
ਯਹ ਬਿਚਾਰ ਕਰਿ ਕੇਸਵ ਗਏ॥ ਬਰਸ ਦਿਨ[106] ਪਾਰਸ ਕੂ ਭਏ॥
ਜਨ ਰੈਦਾਸ ਨ ਦੇਖੈ [ਕਬਹੂੰ][107]॥ ਮਾਸ ਤੇਰਹੈ ਬਹੁਰਿਯੋਂ ਤਬਹੂੰ॥
ਕਾਹੇ ਸਵਾਮੀ ਕਾਢ ਨ ਲੀਨਾ॥ ਕੌਨ[108] ਦੋਸ ਪਾਰਸ ਕੋ ਦੀਨਾ॥
13/ੳ ਜਨ[109] ਰੈਦਾਸ ਕਹੈ ਕਰ ਜੋਰੇ॥ ਮੈ ਛਾਡਯੋ ਪਾਥਰ ਕੈ ਭੋਰੈ॥
ਪਾਰਸ ਮੇਰੇ ਹਰਿ ਕੋ ਨਾਮੂ॥ 'ਪਾਥਰ ਸੇਤੀ'[110] ਨਾਹੀ ਕਾਮੂ॥
ਹਰਿ ਪਾਰਸ ਕੰਚਨ ਕੀ ਹਾਸੀ॥ 'ਔਰ ਸਕਲ'[111] ਮਾਯਾ ਕੀ ਪਾਸੀ॥
ਅੰਗੀਕਾਰ ਰੈਦਾਸ ਨ ਕੀਨਾ॥ ਤਬ ਹਰਿ ਅਪਨੋ ਪਾਰਸ ਲੀਨਾ॥
ਲੇ ਪਾਰਸ ਰਮ ਗਏ ਮੁਰਾਰੀ॥ ਬਹੁਰ ਯੂ ਕੇਸੋ[112] ਬੁਧਿ ਵਿਚਾਰੀ॥

---

99. ਕਰੈ ਨ ਬਚਿਏ (ਅ)
100. ਕਰਿਉ (ੳ.ਅ.ੲ)
101. ਬੋਲੇ ਤਬ (ਅ.ੲ)
102. ਕੋ (ੳ)
103. ਲੀਜਯੋ ਕਨ ਕੀਜਯੋ ਲਾਜਾ (ੳ) ਲੇਹੂ ਛੋਰਿਨ ਕਨਿ ਕਰਿਹੂ ਲਾਜਾ (ਅ.ੲ)
104. ਖਰੋ (ੲ)
105. ਕਰਿ ਕਰਿ (ੳ) ਕਰਿ ਖਰਚੈ (ੲ)
106. ਏਕੇ (ੳ)
107. ਮੂਲ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਆਊ' ਹੈ ਜੋ ਛੰਦ ਦੀ ਚਾਲ ਅਨੁਸਾਰ ਠੀਕ ਨਹੀਂ, ਸੁਧਾਈ ਕੋਲੋਂ ਕੀਤੀ ਹੈ।
108. ਕਾਨ (ਅ.ੲ)
109. ਤਵ (ੳ)
110. ਪਾਤਰ ਸੌ ਮੋਹਿ (ਅ) ਔਰ ਪਥਰ ਸੁ (ੲ)
111. ਅਵਰ ਸਕੈ (ੳ.ਅ.ੲ)
112. ਬਹੁਰਚਯੋ (ੳ), ਪੁਨਿ ਕੇਸੋ ਇਕ (ਅ.ੲ)

'ਸੁਪਨੰਤਰ ਮੈ'[113] ਬਿਨਤੀ ਕਰਿਯਾ॥ ਮੋਹਰ ਪਾਂਚ ਸੰਪਟ ਮੈ ਧਰਯਾ॥
ਲੇਉ ਕਨਕ ਜਿਨਿ ਕਰੈ ਕੁਭਾਵ॥ ਪੂਜੋ ਭਗਤ[114] ਹਿਰਦੇ ਧਰ ਭਾਵ॥
'ਤਬ ਰੈਦਾਸ'[115] ਭਯੋ ਸੁਖ ਭਾਰੀ॥ ਮਾਨੇ ਬਚਨ ਯੋ ਕਹੇ ਮੁਰਾਰੀ॥
ਭੋਰ ਭਯੋ ਤੇ[116] ਦੇਖੇ ਜਾਗੀ॥ ਦੀਨੀ ਸੰਪਤਿ ਮੈ ਕਬੋ[117] ਮਾਂਗੀ॥
ਤਬ ਤੈ ਪਾਂਚ ਪਾਂਚ ਨਿਤ ਪਾਵੈ[118]॥ 'ਤੇ ਸਬ ਪਾਕ ਮਹੋਛੈ ਲਾਵੈ'[119]॥
ਮੰਦਿਰ ਮਹਲ ਕੀਯਾ ਬਹੁਤੇਰਾ॥ 'ਜਹਾਂ ਜਹਾਂ'[120] ਭਗਤਨ ਕਾ ਡੇਰਾ॥
ਕਰੈ ਕਥਾ ਕੀਰਤਨ ਸਾਰੁ॥ ਆਨ ਧਰਮ [ਪਹਿ][121] ਨਾਹੀ ਪੇਸਾਰੁ॥
ਨਗਰ ਕੇ ਲੋਕ ਦਰਸਨ ਕਰਿ ਜਾਹੀ[122]॥ ਤਿਨ ਪਰ ਬ੍ਰਹਮਣ ਬਹੁਤ ਰਿਸਾਹੀ॥
ਕਾਹੂ ਕੇ ਧਨ ਪਾਯੋ ਚਡਾਰਾ[123]॥ ਖਾਯ ਨ ਜਾਨੇ ਮੂੜ ਗਵਾਰਾ॥
ਟਚਰ ਕਰੇ ਲੋਕਨ ਬੋਰਾਵੈ॥ ਸੂਦੂ[124] ਅਪਨੀ ਪੂਜਾ ਲਾਵੈ[125]॥
13/ਅ ਸੀਖ/ਦੈਨ ਕੋ ਨਾਹੀ[126] ਕੋਈ॥ ਬਹੁਤ ਅਨੀਤ ਨਗਰ ਮਹਿ ਹੋਈ॥
ਮਧਿਮ ਕੁਲ ਅਰੁ ਮਧਿਮ ਹੀ ਕਾਮੂ॥ਮਧਮ 'ਜਨਮ ਤੁਮਾਰਾ ਨਾਮੂ'[127]॥
ਮਧਮ ਅਪਣਕ ਮਧਮ ਧਾਮੁ[128]॥ਸੋ ਕਿਉਂ ਪੂਜੇ ਸਾਰਗਰਾਮੁ॥

---

113. ਸੁਪਨੈਂ ਮਾਹੀ (ੲ)
114. ਸਾਧੋ (ੳ) ਸਤ (ੲ)
115. ਇਤਨੀ ਸੁਨਤ (ੳ)
116. ਜਬ (ੳ.ਅ.ੲ)
117. ਕਨਹਿ (ੲ)
118. ਆਵੈ (ੳ.ਅ.ੲ)
119. ਲੇ ਪਾਕ ਸੰਤ ਜੀਮਾਵੈ (ੲ)
120. ਤਹਾਂ ਤਹਾਂ (ੳ)
121. ੳ.
122. ਕੋ ਆਵੈ (ਅ.ੲ)
123. ਮੂਲ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਡਾਰਾ' ਹੈ ਸੁਧਾਈ 'ੳ' ਨੂੰ ਮੁਖ ਰੱਖ ਕੇ ਕੀਤੀ ਹੈ ਅ.ੲ. ਵਿਚ ਪਾਠ ਚਮਾਰਾ ਹੈ।
124. ਸੂਹ ਸੁ ਈਸੁ (ਅ)
125. ਚਲਾਵੈ (ੲ)
126. ਨਾਹਨਿ (ੳ)
127. ਕੁਟੰਬ ਅਰ ਮਧਮ ਧਾਮ (ੳ)
128. ਘਰ ਲੀਯਾ ਜਾਮਾ (ੲ)

ਬੇਦ ਪੁਰਾਣ ਕਹੈ ਸਮਝਾਈ।। ਸੂਦਰਿ ਸਿਲਾ ਨ ਜਾਇ ਵਿਛਾਈ[129]।।
ਐਸੇ ਬ੍ਰਹਮਣ ਕੋਪ ਕਰਾਹੀ।। ਜਨ ਰੈਦਾਸਹਿ ਵਰਜਣ[130] ਜਾਈ।।
ਜੋ ਤੂ ਰਹਯੋ ਨਗਰ ਮੈ ਚਾਹੈ।। 'ਤੌ ਜਿਨ ਕਾਹੂ ਔਰਹਿ ਵਾਹੈ'[131]।।
ਸੂਧੈ ਸਿਮਰੰਤਿ ਰਹੁ ਹਰਿ ਨਾਮੁ।। ਤੂ ਜਿਨ ਪੂਜਹੁ ਸਾਲਗਰਾਮੁ।।
ਬਰਜਤ[132] ਤਿਨਹਿ ਨਗਰੁ ਕੋ ਰਾਜਾ।। ਤਿਨਕੀ[133] ਬ੍ਰਹਮਣ [ਕਰੈ ਨ][134] ਲਾਜਾ।।
ਦੋਹਰਾ।। ਲਾਜ ਨੀਤਿ ਮਨ[135] ਮੈ ਨਾਹੀ।। ਬਹੁਤ ਅਧਿਕ[136] ਅਹੰਕਾਰ।।
ਬ੍ਰਹਮਣ ਬਰਜੈ ਨ ਰਹੈ।। ਮਰਨ ਕਹੈ ਦਰਬਾਰ।।੪੧।।
ਅਬ ਦੂਬੇ ਤਿਵਾੜੀ ਚੌਬੇ ਆਯੋ।। ਬਿਆਸ ਅਚਾਰਜ ਪਾਠਕ ਧਾਯੋ।।
ਬਾਲਾ ਬੂਢਾ ਸਭੈ ਸਕੇਲਾ।। ਕਰੇ ਬਾਦ ਰੈਦਾਸ ਅਕੇਲਾ।।
ਬੈਠੇ ਤਹਾਂ ਵਧੇ ਲੋਰਾਈ।। ਜਿਨਿ ਕੈ ਰਾਜਨੀਤਿ[137] ਚਲਿ ਆਈ।।
14/ੳ 'ਸਬਹੀ ਨਗਰ'[138] ਤਮਾਸੈ ਆਯੋ।। ਦਾਨ ਦੀਯੋ ਬਿਨ ਕੌਤਗ ਪਾਯੋ।।
'ਭੂਮਯਾਂ ਲੋਗ ਪਾਚ ਮਿਲ'[139] ਬਰਜੈ।। ਸੰਕ ਨ ਮਾਨੈ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਗਰਜੈ।।
ਤਬ ਰੈਦਾਸ ਉਠਿ ਬਾਹਰਿ ਆਯੋ।। ਰਾਜਾ ਪਰਜਾ 'ਮਾਥੇ ਭਾਯੋ'[140]।।
ਬੈਠੇ ਭੂਮਿ ਦੁਲੀਚਾ ਡਾਰੀ[141]।। ਮਾਨੋ[142] ਚੰਦ੍ਰਮਾ ਕਰੀ ਉਜਿਆਰੀ।।
ਆਸ ਪਾਸ ਤਾਰਾ ਗਣ ਸੋਹੈ।। ਭਜਨ ਪ੍ਰਤਾਪ 'ਬਾਪਰੋ ਕੋ'[143] ਹੈ।।

129. ਨਹੀਂ ਛੀਵੈ ਭਾਈ (ਅ) ਨਹੀਂ ਸੇਵੈ ਭਾਈ (ੲ)
130. ਵਰਜੈ (ੲ)
131. ਤੂ ਜਿਨ ਕਾਹੂ ਕੋ ਬਾਰੇ (ਅ) ਲੋਕਨ ਕੁ ਜਿਨ ਬੋਰਾਵੈ (ੲ)
132. ਵਰਜੈ ਜਾਇ (ੳ.ਅ.ੲ)
133. ਵਰਵਟ (ੳ)
134. ੳ.ਅ.ੲ.
135. ਮਾਨੈ (ੳ.ਅ.ੲ)
136. ਭਯੋ (ੳ)
137. ਰਾਜਰੀਤਿ (ਅ)
138. ਸਗਲੇ ਲੋਗ (ੳ)
139. ਭੂਮਿਯਾ ਪੰਚ ਲੋਗ ਮਿਲ (ਅ): ਭੋਪਾ ਲੋਕ ਮਿਲੇ ਸਬ (ੲ)
140. ਪਾਯੋ (ੳ), ਕੇ ਮਨ ਪਾਯੋ (ਅ.ੲ)
141. ਚਮਾਰੀ (ੲ)
142. ਜਾਨੋ (ੲ)
143. ਤੇਜ ਅਧਿਕੋ (ੲ)

ਸੀਤਲ[144] ਬਚਨ ਕਹੈ ਰੈਦਾਸੁ॥ ਕਵਨ ਚੂਕ ਤਹਿ 'ਹਮਹਿ ਤੈ'[145] ਰਾਸੁ॥
ਬ੍ਰਹਮਣ ਬੋਲੇ[146] ਸੁਣ ਰੇ ਸੂਦਾ। ਤੈਂ ਕਯੋਂ ਧਰਮ ਹਮਾਰੋ ਨੀਦਾ॥
ਹਮ ਗੁਰ ਪੂਜ ਆਦਿ ਸਭ ਕੇਰੇ[147]॥ ਲੋਕ ਬਚਨ ਮਾਨਤ ਹੈ ਮੇਰੇ[148]॥
'ਤੁਮ ਕਿਨ'[149] ਮਾਨਤ ਮੋਖ[150] ਹਮਾਰੀ॥ ਤੁਮਕੋ ਪਾਪ ਲਾਗਤ ਹੈ ਭਾਰੀ॥
ਸਾਰਿਗਰਾਮਹਿ ਲਾਵੈ ਹਾਥੁ॥ ਤਬ ਕੰਪਤ ਹੈ ਸ੍ਰੀ ਜਗਨਾਥੁ॥
ਜਲ ਅਸਨਾਨ ਕਰਾਵੈ ਜਬ ਹੀ॥ ਸੁਰਾਪਾਨ ਲੇ 'ਮਾਨੇ ਤਬ ਹੀ'[151]॥
ਤੁਰਸੀ ਚੰਦਨ ਅਰਪੈ[152] ਫੂਲਾ॥ 'ਤੋਕੂੰ ਪਾਪ ਬਾਪ ਕੀ ਤੂਲਾ'[153]॥
ਬਾਲ ਭੋਗ ਤੇ ਢਾਰੇ ਆਂਸੁ॥ ਰਾਜ ਭੋਗ 'ਮਾਨੈ ਗੋ ਮਾਂਸੂ'[154]॥
ਧੂਪ ਦੀਪ ਆਰਤੀ ਭਾਉ[155]॥ ਤਾ ਤੇ ਭਲੋ ਨ ਮਾਨੈ ਕਾਊ॥
ਸੁਤਿ ਸੁਮਰਤਿ ਕੀ ਰਾਖੋ ਰੀਤੀ। ਸਾਧੂ ਜਨ ਹਾਰਿ ਨ ਜੀਤੀ॥
ਐਸੋ ਧਰਮ ਕਹਾ ਲੈ ਕਰਹੂ॥ ਜਾ ਤੈ ਨਰਕ ਕੁੰਡ ਮੈ ਪਰਹੂ॥
14/ਅ ਭਜਨ[156] ਤੁਮਹਾਰਾ ਕਹੀਏ ਯੇਹੁ॥ ਸਬ ਕਾਹੂੰ ਕੋ ਭੋਜਨ ਦੇਹੁ॥
ਹਰਿ ਸਿਮਰਣ ਹਿਰਦੈ ਜਿਨ ਟਾਰੋ॥ ਕਰਪਤ ਪਾਂਚੋਂ ਇੰਦ੍ਰੀ[157] ਮਾਰੋ॥
ਪਰ ਉਪਵਾਦ ਕਰੈ ਜਿਨਿ ਕਾਉ॥ ਹਰਖਿ ਹਰਖਿ ਗੋਬਿੰਦ[158] ਗੁਨ ਗਾਉ॥
ਇਤਨੇ ਬਚਨ ਹਮਾਰੇ ਮਾਨੋ॥ ਜੋ ਤੁਮ ਭਲੋ ਆਪਨੋ ਜਾਨੋ॥

---

144. ਨਿਰਮਲ (ੳ)
145. ਮੋ ਕੋ ਯਹ (ਅ), ਸੋ ਹਮ ਪਰ (ੲ.)
146. ਕਹੈ (ੲ)
147. ਕੇਰਾ (ੳ)
148. ਮੇਰਾ (ੳ)
149. ਤੂੰ ਕੰਚਨ (ਅ.ੲ)
150. ਬਾਤ (ੳ.ੲ)
151. ਮਾਨ ਢਾਰਯੋ ਤਬਹੀ (ੳ)
152. ਅਰਚਾ (ੲ)
153. ਤਾ ਕੋ ਦੋਖ ਥਾਪ ਸਮ ਤੂਲਾ (ੳ)
154. ਗਊ ਕੋ ਮਾਸੁ (ੳ)
155. ਕੋ ਭਾਵ (ਅ)
156. ਧਰਮ (ੳ)
157. ਡੰਡਾ (ੲ)
158. ਹਰਿ ਕੇ (ੳ)

ਤਬ ਰੈਦਾਸ ਕਹੇ ਸਮਝਾਈ।। ਕੁਮਤੈਂ ਭਗਤਿ ਦੂਰ ਹੈ ਭਾਈ।।
ਜੂਠੇ ਫਲ ਭੀਲਰੀ ਖੁਵਾਏ।। ਪ੍ਰੀਤਿ ਜਾਨਿ ਹਰਿ ਕੈ ਮਨਿ ਭਾਏ।।
ਤਾਂ ਤੇ ਪਾਪੈ ਹੂੰ ਨ ਡਰਾਉਂ।। ਭਵਸਾਰੀ[159] ਨਾਰਾਯਣ ਨਾਉ[160]।।
ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਬੋਲੇ ਸੁਨ ਰੈਦਾਸਾ।। ਤੂ ਜਿਨ ਕਰੈ ਮੁਕਤਿ ਕੀ ਆਸਾ।।
ਤ੍ਰੇਤਾ ਸੂਦ੍ਰ ਤਪਸਯਾ ਕਰਯੋ।। ਤਾ ਕੈ ਪਾਤਗ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਮਰੀਯੋ।।
ਸੋ ਰਘੁਨਾਥ ਮਾਰਿਯੋ ਬਾਨਾ[161]।। ਬ੍ਰਹਮਣ ਜੀਯੋ ਸੂਦ੍ਰ ਗਏ ਪ੍ਰਾਨਾ[162]।।
ਤਪ ਤੀਰਥ ਕੀ ਕਰੇ ਨ ਆਸਾ।। 'ਹਮ ਹਰਿ ਸਰਨ ਕਹੈ ਰੈਦਾਸਾ'[163]।।
ਊਚ ਨੀਚ ਕੀ ਸੰਕਯਾ ਨਾਹੀ।। ਹਰਿ ਗਵਾਲਨ ਕੀ ਜੂਠਨਿ ਖਾਂਹੀ।।
ਤਾਂ ਜੂਠਨਿ ਕੂੰ ਬ੍ਰਹਮਾ ਆਯੋ।। ਪਾਇ ਨਹੀਂ ਕ੍ਰਿਸਨ ਭਰਮਾਯੋ।।
'ਤਾਂ ਕੀ ਬੇਦ ਬੋਲਤ ਹੈ'[164] ਸਾਖੀ।। ਦਾਸ ਅਨੰਤ ਕਥਾ ਮੈਂ ਰਾਖੀ[165]।।
ਦੋਹਰਾ।। ਭਗਤਿ ਪਿਯਾਰੀ ਰਾਮ ਕੋ[166]।। ਮਰਮ ਨ ਜਾਨੈ ਕੋਇ।।
15/ੳ 'ਜੇ ਜਾਨੈ ਤੇ ਊਬਰੇ ਬਰਣੇ ਬਿਬਰਤ ਹੋਇ'[167]।।੫।।
ਬਾਮਨ ਬੋਲੇ ਨੈਕ ਨ ਡਰਈ।। ਕੇਸਵ ਕੋਨ ਹਮਾਰੀ ਕਰਈ।।
ਭ੍ਰਿਗ ਰਿਖੀ ਚਰਿ[168] ਮਾਰੀ ਲਾਤਾ।। ਸੋਭਾ ਅਧਿਕ ਭਈ ਹਰਿ ਗਾਤਾ।।
[ਪਰਸ][169] ਰਾਮ ਸਭ ਕਤਰੀ ਮਾਰਾ।। ਰਾਜ ਹਮਹਿ[170] ਦੀਯੋ ਇਕੀਸ ਬਾਰਾ।।

---

159. ਭਯੋ ਸੁ ਪਵਿਤ੍ਰ (ੳ), ਭੌ ਛਾਡਿ (ਅ), ਭਵ ਸਾਗਰ (ੲ)
160. ਗਾਉ (ਅ), ਗਾਈ (ੲ)
161. ਵਾਣਾ (ੳ.ਅ.ੲ)
162. ਤ੍ਰਾਣਾ (ੳ.ਅ.ੲ)
163. ਹਮਤੋ ਸਦਾ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਕੇ ਪਾਸਾ (ਅ.ੲ)
164. ਵੇਦ ਭਾਗਵਤ ਬੋਲੈ (ੳ.ਅ.ੲ)
165. ਭਾਖੀ (ੳ.ਅ.ੲ)
166. ਕੈ (ੳ.ਅ.ੲ)
167. ਜਿਨ ਜਾਨੇ ਤੇ ਉਵਰਯਾ।। ਵਰਨ ਵਿਵਰਤਜਤ ਹੋਇ (ੳ)
ਊਚ ਨੀਚ ਹਰਿ ਨ ਗਿਣੇ।। ਭਗਤਿ ਕੀਯੇ ਬਸ ਹੋਇ (ਅ)
168. ਸੋ (ੳ.ਅ.ੲ)
169. ਮੂਲ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਫਰਸ' ਹੈ, ਸੁਧਾਈ (ੳ.ਅ.ੲ) ਤੋਂ ਕੀਤੀ ਹੈ।।
170. ਮੋਹਿ (ੳ)

ਔਰੂ[171] ਪਾਂਡੇ ਕਹਯੋ ਨ ਟਰਤੇ। ਸਹੰਸ ਅਗ੍ਰਗਾਮੀ ਭੋਜਨ ਕਰਤੇ॥
ਤਬ ਰੈਦਾਸ ਕਹੈ ਸੁਣ ਪਾਂਡੇ॥ ਲਾਤ ਮਾਰ ਕੈ ਭਏ ਨ[172] ਚਾਂਡੇ॥
ਜਾਨੀ ਨਹੀਂ ਰਾਜ ਕੀ ਰੀਤੀ॥ ਤਾ ਤੇ ਭਈ ਬਹੁਤ[173] ਬਿਪਰੀਤੀ॥
ਸਹਸ ਅਗ੍ਰਾ ਸੀਸ ਰਚਯੋ ਨ ਕਾਜਾ॥ ਸੁਪਚ ਕੇ ਸਾਚਿ ਪੰਚਾਇਨ[174] ਬਾਜਾ॥
'ਤੁਮਹਾਰੇ ਪੂਜੇ ਕਾ'[175] ਫਲ ਏਹੁ॥ ਸੇਵਾ ਕਰਤ ਜੁ ਰਮੈ[176] ਦੇਹੁ॥
ਨਿਘ[177] ਰਾਜਾ ਤੁਮ ਨਰਕ ਪਠਾਯੋ॥ ਦੀਯੋ ਸਰਾਪ ਕੁਲ ਮੁਕਤਾਯੋ॥
ਅਰ[178] ਦੁਰਵਾਸਾ ਗੁਰੂ ਤੁਮਾਰਾ॥ ਹਰਿ ਭਗਤਨਿ ਕੈ ਸਰਨਿ ਉਬਾਰਾ॥
ਇਤੀ[179] ਸੁਨ ਜੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਪ੍ਰਜਰਿਜਾ॥ 'ਜਾਨੋ ਬੈਸੰਦਰ ਘ੍ਰਿਤ ਪਰਿਆ'[180]॥
'ਸੁਰ ਹੀ ਸੂਕਰ[181] ਸਮ ਕਯੋਂ ਹੋਈ॥ ਦੂਧ ਵਿਚਾਰ ਖਾਇ[182] ਸਬ ਕੋਈ॥
'ਜਾਇ ਨ ਗੰਧ ਸਮੁੰਦ[183] ਮੈ ਮੋਛਾ॥ 'ਸੁਵਾਨ ਸਜਨ ਕਰ ਹੋਵੈ ਨ ਬੋਛਾ'[184]॥
ਹੰਸ ਕਾਗ ਕੇ 'ਕੈਸੀ ਸਾਰੀ'[185]॥ ਕੰਚਨ ਕਾਚਨ ਲੇਹੁ ਬਿਚਾਰੀ॥
15/ਅ ਖਲਕ ਪੂਰ ਬਹੁ[186] ਅੰਤਰ ਹੋਈ॥ ਲੋਕ ਬੇਦ ਜਾਨੈ ਸਬ ਕੋਈ॥
ਇੰਦ੍ਰੀ ਜੀਤ ਸੁਦ੍ਰ ਜੋ ਹੋਈ॥ ਤਾਕੇ ਪਾਵ ਨ ਪੂਜੇ ਕੋਈ॥

---

171. ਫੁਨ (ੳ.ਅ.ੲ)
172. ਤੁਮ (ੳ)
173. ਬਹੁਰ (ਅ.ੲ)
174. ਪੰਚਾਸਨ (ੳ.ਅ.ੲ)
175. ਤੁਮਹੀ ਪੂਜਾ ਕਾ (ੳ.ਅ.), ਤੁਮਰੇ ਪੂਜਮ ਕਾ (ੲ)
176. ਨਰਕ (ੳ.ਅ.ੲ)
177. ਨਘੁ (ੳ.ਅ.ੲ)
178. ਪੁਨਰ (ੳ), ਪੁਨ (ਅ), ਫੁਨ (ੲ)
179. ਇਤਨੀ (ੳ.ਅ.ੲ)
180. ਮਾਨੋ ਵੈਸੰਤਰ ਮੈ ਘੀ ਟਰਿਯਾ (ੳ.ੲ), ਮਾਨੁ ਘ੍ਰਿਤੁ ਅਕਾਨ ਮੈ ਪਰੀਯਾ (ਅ)
181. ਸੁਕਰੀ ਸੁਰਹੀ (ਅ)
182. ਪੀਵੈ (ੳ.ਅ.ੲ)
183. ਗਈ ਨ ਦੁਰਗੰਧ ਗੰਗ (ੳ)
184. ਸਜਨ ਸਵਾਨ ਨ ਹੋਵੈ ਬੋਛਾ (ੳ.ੲ)
185. ਜੈਸੇ ਇਕਸਾਰੀ (ੳ) ਕੈਸੀਯਾਰੀ (ਅ.ੲ)
186. ਸੇ (ੳ), ਕੌ (ਅ.ੲ)

ਬਾਮਨ ਜੋਰ[187] ਭਿਸਟ ਹੈ ਜਾਈ।। 'ਤਊ ਸਮਾਨੇ'[188] ਰਾਜਾ ਰਾਈ।।
ਇਤਨੀ ਸੁਨ ਰੈਦਾਸ ਰਿਸਾਨੈ।। ਹਰਿ ਪਰਚਾ ਜੇ ਰਾਜਾ ਰਾਨੈ।।
ਜਹਿ[189] ਜੇ ਧਨ ਕੇ ਕੀਯੋ ਤਿਯਾਗੁ। ਲੀਯੋ ਬਿਦਰ ਘਰ ਸਲਵਾ ਸਾਗੁ।।
ਨਹੀ ਰਾਮ ਤੁਮਾਰੈ ਬਾਟੈ।। 'ਸਬ ਕੋਊ ਲੈ ਸਿਰ ਕੈ ਸਾਟੇ'[190]।।
ਸਾਲਗਿਰਾਮਹਿ ਆਨ ਬਿਰਾਜੁ।। ਲੇਹੁ ਬੁਲਾਯ ਤੁਮਾਰਾ[191] ਲਾਜੁ।।
ਜਾਂ ਮੋ ਪ੍ਰੀਤ ਜਹਾਂ ਚਲ ਜਾਈ।। ਐਸੀ ਮਤ[192] ਰੈਦਾਸ ਉਪਾਈ।।
ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਕਹੇ ਬੇਗ ਲੇ ਆਉ।। ਜੌ ਤੇਰੈ ਮਨ ਮੈ ਸਤ ਭਾਉ।।
ਤਬ ਰੈਦਾਸ ਉਪਜੀ ਲਾਜਾ।। ਸਿੰਘਾਸਨ ਪਰ ਆਨ ਬਿਰਾਜਾ।।
ਜੋ ਤੁਮ ਸਾਚੇ 'ਸਜਨ ਸਹਾਈ'[193]।। ਤੋ ਜਨ ਕੀ ਗੋਦ ਬੈਸਿਯੋ[194] ਆਈ।।
ਬ੍ਰਹਮਣ ਕਹੇ ਆਉ ਪ੍ਰਭੁ ਮੇਰੇ।। ਅਹੋ ਬ੍ਰਹਮ ਦੇਵ ਹਮ ਤੇਰੇ।।
ਕਰੈ ਵੇਦ ਧੁਨ[195] ਦੀਰਘ ਬਾਨੀ।। ਤਿਨ ਕੀ ਕੇਸਵ ਨੈਕ[196] ਨ ਮਾਨੀ।।
ਗਾਇਤ੍ਰੀ ਸੁਮਰੈ ਚਿਤ ਲਾਈ।। ਔਰ ਧਰਮ ਸਬ ਕਰੇ[197] ਸਹਾਈ।।
ਇਤ[198] ਰੈਦਾਸ ਏਕ ਪਦ ਲੀਨੁ।। ਸਬ ਦਿਨ ਗਯੋ ਭੋਗ ਨਹਿੰ ਦੀਨੁ।।
16/ੳ ਸਾਢੇ ਤੀਨ ਪਹਰ ਗਈ ਬੀਤੀ।। ਨ ਕਾਹੂ ਕੀ ਹਾਰ ਨ ਜੀਤੀ।।
ਦੋ ਪਦ ਭੋਗ ਰਹਯੋ ਰੈਦਾਸੁ।। ਪ੍ਰੇਮ ਉਮੰਗ 'ਜਲ ਢਾਰੇ'[199] ਆਸੂ।।
ਅਤਿ[200] ਕਰੁਣਾ ਦੇਖੀ ਹਰਿ ਜਬਹੀ।। ਸਾਲਗਰਾਮ ਗੋਦ ਗਯੋ ਤਬਹੀ।।

---

187. ਬਹੁਤ (ਞ)
188. ਜੋ ਸਵ ਮਾਨੈ (ੳ)
189. ਹਰਿ (ੳ)
190. ਸਚ ਕੇ ਲੇ ਸੀਸ ਕੈ ਕਾਟੈ (ੳ)
191. ਨ ਕੀਜੈ (ੳ)
192. ਮਨ (ੳ)
193. ਤ੍ਰਿਭਵਨ ਗਈ (ੳ.ਅ.ੲ)
194. ਵਿਰਾਜੋ (ੲ)
195. ਅਧਿਕਨ (ੲ)
196. ਏਕ (ੲ)
197. ਕੀਯਾ (ੳ) ਕੀ ਕਰੇ (ੲ)
198. ਤਬ (ੲ)
199. ਢਾਕੇ ਜਲ ਆਂਸੂ (ੳ)
200. ਐਸੀ (ੳ)

ਜਨ ਰੈਦਾਸ ਰਹੇ ਉਰ ਲਾਈ॥ ਰਾਜਾ ਪਰਜਾ ਕੈ ਮਨ ਭਾਈ॥
ਜੇ ਜੈ ਸਬਦ ਕਰੈ ਸਭ ਕੋਈ॥ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਹਾਰ ਚਲੇ ਮੁਖਿ ਗੋਈ॥
ਮੁਖ[201] ਨ ਦਿਖਾਵੈ 'ਘੂੰਘਟੀ ਲਾਈ[202]॥ ਮਾਨੋ ਖਟਮਾਸਤ ਜਰੀ[203] ਆਈ॥
ਜੀਤੇ[204] ਜਨ ਰੈਦਾਸ ਨਿਗਰਬੀ॥ ਬਿਪ੍ਰ ਭਏ ਬਿੰਜਨ ਕੀ ਦੂਬੀ॥
ਜੁਗ ਜੁਗ ਜਨ ਥਾਪੇ ਭਗਵਾਨਾ॥ ਭਗਤਿ ਪ੍ਰਤਾਪ ਅਨੰਤ ਬਖਾਨਾ॥
ਦੋਹਰਾ॥ ਦਾਸ ਅਨੰਤ 'ਕਥਾ ਕਰੇ'[205] ਜਾਤਿ ਪਾਤਿ ਕੁਲ ਖੋਇ॥
'ਊਚ ਨੀਚ ਹਰਿ ਨ ਗਿਣੈ॥ ਭਗਤਿ ਕੀਯੇ ਵਸ ਹੋਇ'[206]॥੬॥
ਬਰਖ ਪਾਚ 'ਕੋ ਅੰਤਰ ਭਇਯਾ'[207] ਬਹੁਰਿ ਕਥਾ ਚਿਤੌਰੋ ਗਇਆ[208]॥
ਝਾਲੀ ਰਾਨੀ ਮਤ ਕੀ ਪੂਰੀ॥ ਦਾਨ ਧਰਮ ਸਤ ਸੰਜਮ ਸੂਰੀ॥
ਭੋਗ ਸਕਲ ਕੀਜਤ ਹੇ ਵਾਕੈ[209]॥ ਮਾਲਾ ਮੰਤ੍ਰ ਨਹੀ ਗੁਰ ਤਾਕੇ॥
16/ਅ 'ਸਹਜੈ ਉਪਜ ਭਈ ਮਨ ਇਛਯਾ॥ ਹਰਖਵੰਤ ਹੋਇ ਚਾਹੈ ਦਛਯਾ'[210]॥
'ਏਕ ਭਗਤ ਕੂ ਪੂਛੈ ਜਾਈ[211]॥ ਕਾਪੈ[212] ਦੀਛਾ ਲੀਜੈ ਭਾਈ॥
ਤਬ ਤੇ[213] ਭਗਤ/ਕੀਯੋ ਉਪਦੇਸਾ॥ ਮਨ ਮੈ ਦੋੜੇ ਚਾਰਯੋ[214] ਦੇਸਾ॥
ਬਹੁਤ ਭਗਤ ਕੋ ਕਹੇ ਬਖਾਨੀ॥ 'ਏਕੈ ਭਗਤ ਬਤਾਵਉ ਰਾਨੀ'[215]॥

---

201. ਮੂਹ (ੳ)
202. ਰਹੇ ਲੁਕਾਈ (ੲ), ਰਹੇ ਮੁਰਝਾਈ (ਅ)
203. ਜਾਰੀ (ਅ.ੲ)
204. ਜੀਵੈ (ੳ)
205. ਕਥਾ ਕਰੀ (ੲ)
206. ਜੇ ਜਾਨੇ ਤੇ ਉਬਰੇ ਬਰਨ ਬਿਬਰਜਿਤ ਹੋਈ (ਅ.ੲ)
207. ਕੇ ਅੰਤਰੀ ਭਈ (ਅ)
208. ਗਈ (ਅ), ਜਾਈ (ੲ)
209. ਲਗੈ ਭੋਗ ਸਕਲ ਕੀਜਤ ਹੈ, (ੳ), ਲਗੈ ਭੋਗ ਸਭ ਹਰਿ ਸੁ ਜਾਕੈ (ਅ)
210. ਸਹਜਾ ਮਨਸਾ ਉਪਜੀ ਇਛਾ॥ ਹਰਖਤ ਮਨ ਮੈ ਚਾਹੈ ਦਿਛਾ (ਅ)
211. ਵਰਗਯੋ ਅਰੁ ਲਾਈ (ੳ), ਕੂੰ ਬੁਲਾਈ (ੲ)
212. ਕਿਨ (ੲ)
213. ਹੀ (ਅ)
214. ਢੰਡੇ ਚਹੁੰ (ੳ)
215. ਪਦੇ ਅਭੇਗਤ ਵਾਤਵਉ ਰਾਨੀ (ਅ), ਏਕ ਸੁ ਭਗਤ ਬਤਾਵਉ (ੲ)

ਕਾਸੀ ਨਗਰ ਬੇਗ ਦੇ ਜਾਉ।। ਜੋ[216] ਮੇਰੈ ਬਚਨੈ ਪਤਿਯਾਉ।।
ਜਾਤਿ ਜੁਲਾਹਾ ਨਾਮ ਕਬੀਰੂ।। 'ਮਾਨੋ ਸੁਖਦੇਵ ਕੋ ਆਹਿ ਸਰੀਰੂ।।[217]
ਨਿਰਗੁਣ ਬ੍ਰਹਮ[218] ਲੀਯੋ ਪਹਿਚਾਨੀ।। 'ਤਾਕੀ ਦੀਛਾ ਲੀਜਯੋ ਰਾਨੀ'[219]।।
ਔਰ ਏਕ ਰੈਦਾਸ ਚਮਾਰੂ।। 'ਮਾਨੋ ਲੀਜੋ ਨਾਰਦ ਔਤਾਰੂ'[220]।।
ਸੂਦ੍ਰ ਕਹੂੰ ਤੋ ਆਵੈ ਲਾਜਾ।।·ਦਰਸਨ ਕਾਰਨਿ ਕਲਪੈ[221] ਰਾਜਾ।।
ਬਾਮਨ ਮਰਮ ਨ ਜਾਨੈ ਕੋਈ।। 'ਬਿਲਪਤ ਕੋ ਅੰਸ ਐ ਤੇਰੇ ਦੋਈ[222]।।
'ਇਤਨੀ ਸੁਨ ਰਾਨੀ ਸੁਖ ਭਯੋ'[223]।। ਬਾਨਾਰਸੀ ਕੋ ਡੇਰਾ ਦਯੋ।।
ਬਾਮਨ ਸੰਗਿ ਚਲੇ ਮਨ ਜਾਨੀ।। ਹਮ ਪੈ ਦੀਛੈ ਲੇਹੋ ਰਾਨੀ।।
ਝਾਲੀ ਰੋਕੇ ਬਰੂ[224] ਬਟ ਜਾਹੀ।। ਏਕੋ ਦੀਛਾ ਅਰ[225] ਗੰਗਾ ਨਾਹੀ।।
ਦਿਨਾ ਬੀਸ ਮੇ ਕਾਸੀ ਗਈਯਾ[226]।। 'ਰਾਨੀ ਗੁਪਤ ਏਕ ਜਨ ਪਠਈਯਾ'[227]।।
'ਦੇਹੁ ਬਤਾਈ ਕਬੀਰੈ ਭਾਈ'[228]।। ਝਾਲੀ 'ਸਿਖ ਹੋਣ ਹੈ'[229] ਆਈ।।
ਤਬ ਕਬੀਰ ਮਨ ਉਪਜੀ ਲਾਜਾ।। ਮੇਰੇ ਕਾਜ ਨ ਰਾਨੀ ਰਾਜਾ।।
17/ਓ ਫਾਟੀ ਕੰਬਰੀ ਵੋਠੀ ਤਬਹੀ। /ਰਾਨੀ ਆਈ ਪਹੁੰਤੀ ਜਬਹੀ।।
ਦੇਖੇ ਸਬ ਨਿਰਗੁਣ ਬੈਰਾਗੀ।। ਜੋ[230] ਬੈਠੇ ਹੈ ਮਾਯਾ ਤਯਾਗੀ।।

---

216. ਤੁਮ (ੳ)
217. ਮਾਨ ਸੁਖ ਦੇਖਯੋ ਸਰੀਰਾ (ੳ), ਜਨ ਸੋ ਆਹਿ ਸਰੀਰਾ (ਅ)
218. ਰਾਮ (ਅ.ੲ)
219. ਔਰ ਦੂਸਰੀ ਨਾਹੀ ਬਾਨੀ (ਅ)
220. ਜੀ ਨੋ ਨਾਰਤ ਲੀਯੋ ਅਵਤਾਰਾ (ੳ.ਅ)
221. ਤਲਫੈ (ਅ.ੲ)
222. ਵਿਸਨੂਹ ਅਸੰ ਅਵਤਰੋਸੋਈ (ੳ), ਬ੍ਰਿਹੰਨ ਮਨ ਐ ਤਰੇ ਦੋਈ (ਅ)
223. ਝਾਲੀ ਕੈ ਮਨ ਅਨੰਦ ਭਇਆ (ੳ)
224. ਵਰਜੈ ਬਰ (ੳ.ਅ.ੲ)
225. ਏਕ (ੳ)
226. ਆਯਾ (ੳ.ਅ.ੲ)
227. ਝਾਲੀ ਜਨਾ ਦੋਇ ਪਠਾਯਾ (ੳ)
228. ਦੇਹੁ ਜਨਾਬ ਕਬੀਰਹਿ ਜਾਈ (ਅ), ਜਨਾ ਦੇਯ ਕਬੀਰ ਪੈ ਜਾਈ (ੲ)
229. ਦਿਛਾ ਲੀਨੈ (ਅ) ਦਿਛਾ ਲੇਵਨ (ੲ)
230. ਤੇ (ਅ.ੲ)

ਦੇਖਿ ਪਹਾਲ[231] ਕੁਟੀ ਸਾਥਰੀਜਾ॥ ਤਾਂ ਪਰ ਫਾਂਟੀ ਕੰਥਾ ਧਰਿਜਾ॥
ਪੂਜਾ ਅਰਚਾ ਦੇਵੀ[232] ਨ ਦੇਵਾ॥ ਸਹਜ ਸਮਾਧ ਲਗਾਵੈ ਸੇਵਾ॥
ਥਾਲੀ ਗਡਵਾ ਦਰਬ ਨ ਚੀਰੂ॥ ਦੂਜੇ ਦਿਨ ਕੋ ਰਹੈ ਨ ਲੀਰੂ॥
'ਸੌਜ ਸਕਲ ਜਬ ਦੇਖੀ ਰਾਨੀ॥ ਫਿਰੀ ਪਛੋਡੀ ਮਨ ਪਛੁਤਾਨੀ'[233]॥
ਚਲੇ[234] ਜਹਾਂ ਰੈਦਾਸ ਚਮਾਰੂ॥ 'ਵਾਹੂ ਕਾ ਦੇਖੇ[235] ਬਯੋਹਾਰੂ॥
ਪਹੁੰਚੇ ਤਹਾਂ ਨ ਲਾਗੀ ਵਾਰਾ॥ ਦੇਖੇ ਊਚੇ ਧੌਲ[236] ਪਗਾਰਾ॥
ਦੇਖੇ ਦੇਵਲ[237] ਭਯੋ ਅਨੰਦੂ[238]॥ ਤਹਾਂ ਸਦਾ ਬੈਠੇ ਗੋਵਿੰਦੂ[239]॥
ਊਪਰ 'ਸਾਠਿ ਚੰਦੋਊ'[240] ਤਾਨੈ॥ ਐਸੇ ਸੁਖ ਨਾ ਦੇਖੇ ਰਾਨੈਂ॥
'ਸੋਨੇ ਭੰਜਨ ਕਪਰਾ ਪਾਟੂ[241]॥ ਬਾਤ ਸੁਗੰਧ ਭਰੇ ਹੈਂ ਮਾਟੂ[242]॥
'ਝਾਲਰ ਕੀਤ'[243] ਪਖਾਵਜ ਤਾਲਾ॥ ਬਰਨ ਬਰਨ 'ਪੁਹਪਨ ਕੀ'[244] ਮਾਲਾ॥
'ਤਬ ਦੇਖੇ'[245] ਸਵਾਮੀ ਰੈਦਾਸਾ॥ ਬਹੁਤਕ ਮਹੰਤ ਬਿਰਾਜੈ[246] ਪਾਸਾ॥
ਊਚੇ ਬਸਤਰ[247] ਸੁੰਦਰ ਗਾਤਾ॥ ਮੁਖ ਤੇ ਸੀਤਲ[248] ਨਿਕਸੇ ਬਾਤਾ॥

---

231. ਪਰਵ (ੳ), ਪਰਮ (ਅ)
232. ਦੇਵਲ (ੳ), ਦੇਈ (ਅ)
233. ਸਾਦੀ ਸੇਜ ਜਬ ਦੇਖੀ ਰਾਨੀ (ੳ), ਸਾਦੀ ਸਹਜ ਦੇਖੀ ਤਬ ਰਾਨੀ॥ ਫਿਰ ਪੀਛੈ ਮਨ ਮੇ ਪਛਤਾਨੀ (ੲ)
234. ਚਾਲੀ (ੳ), ਚਲੈ (ਅ)
235. ਉਨਹੀ ਕਾ ਦੇਖੁ (ੳ.ਅ.ੲ)
236. ਧੋਲਿ (ੳ), ਮਹਲ (ੲ)
237. ਦੇਵਲੈ (ੳ.ੲ)
238. ਅਨੰਦਾ (ੳ.ਅ.ੲ)
239. ਗੋਵਿੰਦਾ (ੳ.ਅ.ੲ)
240. ਸਾਤਕ (ੳ), ਦੇਵੇਂ ਚੰਦਵਾ (ੲ)
241. ਸੋਨੈ ਭਜਨਿ ਕਪਰਾ ਪਾਯਾ (ਅ)
242. ਮਾਟਾ (ੳ)
243. ਝਾਲਰ ਕੀਯੋ (ੳ)
244. ਫੂਲਨ (ੳ), ਮੋਤੀਯਨ (ੲ)
245. ਦੇਖੇ ਤਬ (ਅ), ਦੇਖਤ ਤਹਾਂ (ੲ)
246. ਦੀਸਤ ਹੈ (ੳ)
247. ਕਪੜੇ (ੳ)
248. ਅਸਟਮ (ੳ)

17/ਅ ਗਰਬ ਗਯੋ ਰਾਨੀ ਕੋ ਤਬਹੀ॥ ਕਰੋ[249] ਡਡੋਵਤ ਭਗਤਿਨਿ/ਕੋ ਜਬਹੀ॥
ਦੋਹਾ : ਚਰਨ ਗਏਂ ਰੈਦਾਸ ਕੇ ਦੀਨੋ ਮਸਤਕਿ ਹਾਥ॥
ਰਾਨੀ ਕੋ ਮਨ ਮਾਨਿਯੋ 'ਭਯੋ ਭਗਤਿ ਸਯੁ ਸਾਥ'[250]॥੭॥
ਬਾਮਨ ਮਰਮ ਨ ਜਾਨੈ ਕੋਈ॥ ਐਸੀ ਦੀਛਾ ਲੀਨੀ ਗੋਈ॥
ਬਹੁਤ ਦਰਬਿ ਲੈ ਆਈ ਝਾਲੀ॥ ਸੋ ਸਬ ਖਰਚਯੋ ਘਰ ਕੇ ਚਾਲੀ॥
ਕੋਸ ਪਾਂਚ ਜਬ ਛੋਡਯੋ ਨਗਰੂ॥ ਤਬ ਹੀ ਬਾਮਨਿ ਮਾਡਰੋ[251] ਝਗਰੂ॥
ਸੁਨੀ ਪੁਰੋਹਿਤ ਲੀਨੀ ਮਾਲਾ॥ 'ਬਾਮਨ ਕ੍ਰੋਪੇ ਕੀਜੋ ਅਸਰਾਲਾ[252]॥
ਅਗਨਿ ਸਰੂਰ [ਮਨ][253] ਉਪਨੀ[254] ਰੀਸ॥ ਪਥਰ ਲੈ ਲੇ ਫੋੜੇ[255] ਸੀਸਾ॥
ਗਹੀ ਬਾਗ ਰਾਨੀ ਪਲਟਾਈ॥ ਬਹੁਰਿ[256] ਕਾਸੀ ਪਹੁੰਚੇ ਜਾਈ॥
ਬਾਮਨ ਕੋਪੈ[257] ਦੇਂਹ ਸਰਾਪੂ॥ ਨਿਹਫਲ ਹੋਇ ਤੁਮਾਰਾ[258] ਜਾਪੂ॥
ਕੋਊ ਪੜਤਾ ਭਈ ਸੁ ਮਾਰੈ॥ ਕੋਊ ਤੋਰਿ ਜਨੇਊ ਡਾਰੈ॥
ਕੋਊ ਰਾਨੀ ਲੋਹੂ ਛਾਂਟੇ॥ ਕੇਸਉ ਪਾਰੇ[259] ਪੋਚੇ ਕਾਟੈ॥
ਕੋਈ ਜੀਭ ਦਾਂਤ ਸੁੰ ਮਾਰੈ॥ ਕੋਊ ਆਪਨਾ ਵਸਤਰ ਫਾਰੈ॥
18/ੳ ਕੋਊ ਦਰਿ ਦਿਵਾਨਾ ਜਾਹੀ॥ ਕੋਊ ਬਿਸ ਕੀ ਗਾਂਠਿ ਚਬਾਂਹੀ॥
ਕੋਊ ਪੇਟ ਕਟਾਰੀ ਮਾਰੈ॥ 'ਕੋਊ ਵਸਤਰ ਪਾਵਕ ਮਹਿ ਜਾਰੈ[260]॥
ਕੋਊ ਲੋਹੂ ਅਹੁਤਿ ਦੇਹੀ॥ 'ਕੋਊ ਪਯਾਸ ਨੀਰ ਨ ਲੇਹੀ'[261]॥

---

249. ਕੀਯੋ (ੳ.ਅ.ੲ)
250. ਭਯੋ ਜਨਾ ਕੋ ਸਾਧ (ੲ)
251. ਮਾਡ੍ਯੋ (ੳ.ਅ.ੲ)
252. ਬ੍ਰਹਮਣ ਕ੍ਰੁਪੇ ਭਯੋ ਹੈ ਕਾਲਾ (ੳ), ਬਹੁਤ ਕਹੁ ਕੀਯੇ ਖਯਾਲਾ (ੲ)
253. ੳ.ਅ.ੲ
254. ਕੀਨੀ (ਅ)
255. ਫੋਰੈ (ੳ), ਕੋੜੇ (ੲ)
256. ਬਹੁਰਿਯੋ (ੳ.ਅ.ੲ)
257. ਕੋਸੈ (ਅ)
258. ਜੁ ਤੇਰੋ (ੳ)
259. ਪਹੁੰਚੇਂ (ੳ)
260. ਏਕ ਕਹੈ ਹਤਿਆ ਦੇ ਹਾਰੇ (ਅ), ਏਕ ਜੋ ਕਹੇ ਹਤਿਆ ਸੂੰ ਹਾਰੇ (ੲ)
261. ਕੋਊ ਪਾਯ ਸੇਨ ਰਨ ਲੇਹੀ (ੳ.ਅ.ੲ)

ਮਰਨ ਕਹੈ[262] ਚਮਰਾ ਕੀ ਪੌਰੀ[263]॥ ਸੁਨ [ਬ ਘੋਲੋ][264] ਆਯੋ ਦੌਰੀ॥
ਸੁਕਨਾ ਦੇ ਦੇ ਆਈ ਰਾਨੀ॥ ਤਬ ਝਾਲੀ ਮਨ ਮੈ ਬਿਲਖਾਨੀ[265]॥
ਅਬ ਕੈ ਸੰਕਟ ਸਾਹਿਬ ਰਾਖੈ॥ ਵਾਰ ਵਾਰ ਰਾਨੀ[266] ਯੌ ਭਾਖੈ॥
ਭਲੋ ਕਰਤ ਬੁਰੋ ਜੇ ਹੋਈ॥ ਕਰਤਾ ਸੋ ਬਸ ਨਾਹੀ ਕੋਈ॥
ਕਾਸੀ ਨਗਰ 'ਸਬੈ ਚਲ'[267] ਆਯੋ॥ ਪਹਲੀ ਪਰਚੋ 'ਸਬਨਿ ਸੁਨਾਯੋ'[268]॥
ਮਾਰੈ[269] ਮਰੈ ਨ ਸੀਝੈ ਕਾਜਾ॥ ਸੁਨਿ ਨਾਹਿ ਇਤਿ ਬਰਜੈ ਰਾਜਾ॥
ਨਿਜ ਹਰਿ ਭਗਤਿ ਸੇਨ ਹੈ ਨਾਉ॥ ਬਾਧਯੋ ਗਠਿਸੋ[270] ਮੋ ਚਲ ਆਉ॥
'ਬਾਮਨ ਹਠ ਕਰੈ ਅਪਘਾਤਾ॥ ਗਯਾਨ ਧਯਾਨ ਕੀ ਸੁਨੈ ਨ ਬਾਤਾ[271]॥
ਭਗਤ ਏਕ ਰੈਦਾਸ ਪਠਾਯੋ॥ ਸੋ ਕਬੀਰ ਕੁ ਬੂਝਨ ਆਯੋ॥
ਬਾਮਨ ਪੋਲ ਹਮਾਰੀ ਮਰਹੀ॥ ਦੇਹੁ ਮਤੋ[272] ਹਮ ਕੈਸੀ ਕਰਹੀ॥
ਕਹੈ ਕਬੀਰ ਨ ਮਾਨੈ ਸੀਖਾ॥ ਜਿਨ ਖਾਈ ਰਾਜਨ ਕੀ ਭੀਖਾ॥
ਬ੍ਰਹਮਾ ਸੀਖਦੇ[273] ਤੋਊ ਨ ਮਾਨੈ॥ 'ਹਮਹਿ ਤੁਮਹਿ'[274] ਕਮੀਨ ਕਰ ਜਾਨੈ॥
18/ਅ ਸਾਲਗਰਾਮਹਿ ਸੌਪੌ/ਨਜਾਉ॥ ਜੌ ਤੁਮ ਅਪਨੇ ਪਲੋ[275] ਛੁਡਾਉ॥
ਜੁਗ ਜੁਗ ਜਨ ਕੀ ਬੋਲੇ ਸਾਖੀ॥ ਜਿਨ ਡਰਪੈ ਹਰਿ ਲੈ ਹੈ ਰਾਖੀ॥
ਸੋ ਰੈਦਾਸ ਬਹੁਤ ਮਨ ਭਾਈ[276]॥ ਐਸੀ ਸੀਖ ਕਬੀਰ ਪੜ੍ਹਾਈ॥

---

262. ਰਚਯੋ (ਅ.ੲ)
263. ਪੈਰੀ (ੳ.ਅ.ੲ)
264. ਪਛਤਾਨੀ (ੳ)
265. ਕੋਸੇ (ੳ.ਅ.ੲ)
266. ਝਾਲੀ (ੳ.ਅ.ੲ)
267. ਤਮਾਸੇ (ੳ)
268. ਕਹਿ ਸਮਝਾਯੋ (ੳ)
269. ਹਮਾਰੈ (ੳ)
270. ਗਾਂਠ (ੳ)
271. ਤਾ ਕੋ ਕਹਯੋ ਨ ਬ੍ਰਾਹਮਨ ਮਾਨੈ॥ ਕਰੈ ਮਚਲਾਂਈ ਮਰਬੋ ਠਾਨੈ (ੳ.ਅ.ੲ)
272. ਸੀਖ (ੳ)
273. ਸਿਖਵੈ (ੳ.ਅ.ੲ)
274. ਹਮ ਤੁਮ ਕੁ (ੳ)
275. ਗਲ (ੳ)
276. ਪਠਾਈ (ਅ)

ਤਬ ਰੈਦਾਸ ਕਹੈ ਸਮਝਾਈ।। ਕੈਸੇ ਕਹੇ ਸੋ ਮਾਨੋ ਭਾਈ।।
ਸਾਲਗਰਾਮ 'ਬਿਰਾਜੂ ਆਨੀ'[277]।। ਯਹ[278] ਮਤ ਸਬਹਨ[279] ਕੈ ਮਨ ਮਾਨੀ[280]।।
ਦੋਹਾ : ਝਗਰੋ ਸਗਰੋ[281] ਮਿਟ ਗਯੋ ਸੁਮਿਰਨ[282] ਲਾਗੇ ਸੰਤ।।
ਸੋਈ ਸਾਚੀ ਮਾਨੀਯੈ ਜੋ ਬੋਲੇ ਭਗਵੰਤ।।8।।
ਜੈਸੇ ਪਰਪੰਚ[283] ਪਹਿਲੀ ਭਇਯੋ।। ਤੈਸੇ ਬਾਮਨ ਬਹੁਰੇ ਠਈਯੋ।।
ਬੇਦ ਮੰਤ੍ਰ ਗਾਇਤ੍ਰੀ ਜਾਪੁ।। ਪਹਰ ਸਵਾ ਹ੍ਵੈ ਕਰਯੋ ਬਿਲਾਪੁ।।
ਇਤ[284] ਹਰਿ ਭਗਤ ਸੇਨ ਰੈਦਾਸੁ।। ਹਰਿ ਗੁਣ ਗਾਵੈ ਢਾਰੇ ਆਂਸੂ।।
ਚੜੇ ਬਿਵਾਨ ਦੇਵਤਾ ਆਯੇ।। ਗਣ ਗੰਧਰਬ ਸੁ ਅੰਬਰ ਛਾਯੇ।।
ਬੋਲੇ ਸਾਰਿਗਰਾਮ ਬਿਚਾਰੀ।। ਸਬੇ ਸੁਨਤ ਹੈ ਨਰ ਅਰੁ ਨਾਰੀ।।
ਸਾਚੋ ਸਾਚੋ ਜਨ ਰੈਦਾਸੁ।। 'ਝੂਠੇ ਬਾਹ ਦੇਹੇ ਤ੍ਰਾਸੁ'[285]।।
ਤੀਨ ਬਾਰ ਯੋਂ ਬੋਲੈ ਕੇਸੋ।। ਤਬ ਸਬਹਨ[286] ਕੇ ਗਯੋ ਅੰਦੇਸੋ।।
19/ੳ ਜੈ ਜੈ ਕਾਰ ਭਯੋ ਜਗ ਮਾਂਹੀ।। ਕੌਤਗ ਹਾਰੇ ਸਾਬੇ ਘਰ ਜਾਂਹੀ।।
ਜੁਗ ਜੁਗ ਜੀਤਿ ਭਗਤ[287] ਕੀ ਭਈਯਾ।। ਫੂਲ ਬਰਖਿ[288] ਗਣਗੰਧਰਪ ਗਈਯਾ।।
ਬਾਮਨ ਚਲੇ ਜੁਆ ਸੋ[289] ਹਾਰੀ।। ਊਚੇ ਕੁਲ 'ਕੇ ਆਈ'[290] ਗਾਰੀ।।

---

277. ਰੈਦਾਸ ਜੋ ਆਨੀ (ੳ)
278. ਐਸੀ (ੳ)
279. ਸਬਹਨ (ੳ)
280. ਭਾਈ (ਬ)
281. ਸਾਸੋ (ਅ)
282. ਸਿਵਰਣ (ੳ.ਅ.ੲ)
283. ਪਰਚੋ (ੳ)
284. ਨਿਜ (ੲ)
285. ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਦੇਹੀ ਸਰਾਪਾ (ੳ.ੲ)
286. ਸਬਹੀ (ੳ)
287. ਭਗਤਨ (ੳ)
288. ਬਰਸਿ (ੳ)
289. ਜਿਉ (ੳ)
290. ਨੇ ਆਵੈ (ੳ)

ਚਲੇ 'ਖਿਸਾਇ ਦੂਸਰੇ ਦਾਰਾ'[291]॥ 'ਮਾਨੋ ਮਾਈ ਬਹਨ ਕੋਂ ਹਾਥ ਪਸਾਰਾ'[292]॥
ਏਕਾਦਸੀ ਅਹਿ ਹੈ ਠਾਨੀ[293]॥ 'ਤਾਹਿਨ'[294] ਦੀਛਾ ਲੀਨੀ ਰਾਨੀ॥
ਪੂੰਨਮ ਕੇ ਦਿਨ 'ਝਗਰੋ' ਭਈਯਾ[295]॥ ਝਾਲੀ ਦੇਸ ਆਪ ਨੇ ਗਈਯਾ'[296]॥
ਸਾਂਗੀਬੇਰ[297] ਸੈਨ ਰੈਦਾਸਾ॥ ਚਲ ਆਯੋ ਕਬੀਰ ਕੇ ਪਾਸਾ॥
ਆਦਰ ਕਰਿ ਕਬੀਰ ਬੈਠਾਰੇ[298]॥ ਸਮਾਚਾਰ ਸਬ ਸੁਨੇ ਤੁਮਾਰੇ॥
ਕਰਤ ਪਰਸਪਰ ਅਸਤੁਤ ਭਾਊ॥ ਔਰ ਭਗਤ ਸਬ ਬੰਦਹਿ[299] ਪਾਊ॥
ਸਾਚੇ ਹਰਿ ਸਾਚੇ ਹਰਿ ਦਾਸਾ॥ ਹਰਿ 'ਸੁਮਰਤ ਸਬਹੀ'[300] ਦੁਖ ਨਾਸਾ॥
ਤਾ ਪੀਛੈ [ਹਰਿ][301] ਕੀਰਤਨ ਕਰਹੀ॥ ਨਿਰਭੈ ਭਯਾ ਨ ਕਾਹੂ ਡਰਹੀ[302]॥
ਅਰਧ ਰਾਤਿ ਲੌ ਸਬਹੀ[303] ਜਾਗੇ॥ 'ਤਬ ਬੈਰਾਗੀ ਸੋਵਨ ਲਾਗੇ'[304]॥
'ਤੀਨੋ ਭਗਤਨ ਪੌਢੇ ਜਬ ਹੀ'[305]॥ ਦਯੋ ਚਤੁਰਭੁਜ ਦਰਸਨ ਤਬ ਹੀ॥
ਉਠ[306] ਰੈਦਾਸ ਪਰੇ ਹਰਿ ਚਰਨਾ॥ ਸੈਨ ਕਹੈ ਮੈ ਤੁਮਹਾਰੇ ਸਰਨਾ॥
ਕਬੀਰ ਬੈਠੇ ਦਰਸਨ ਪਾਯੋ॥ ਰੂਪ ਚਤੁਰਭੁਜ ਹਿਰਦੇ ਸਮਾਯੋ[307]॥

---

291. ਦਿਗ ਗਏ ਹਾਰੀ (ੳ)
292. ਜਾਨ ਕਲੰਕ ਲਗਾਯਾ ਅਤਿ ਭਾਰੀ (ਅ), ਮਾਤ ਬਹਨ ਜੁ ਹਾਥ ਪਸਾਰੀ (ੲ)
293. ਇਹ ਦੇਵ ਉਠਾਨੀ (ੳ), ਆਹਿ ਦੇਵਊ ਠਾਨੀ (ਅ), ਆਦਿ ਦਿਵਾਨੀ (ੲ)
294. ਤਾ ਦਿਨ (ੳ)
295. ਝਗਰੋ ਭਯੋ (ਅ)
296. ਧਯਾਨੋ ਘਰ ਕੋ ਦਯੋ (ਅ)
297. ਸੰਧਾਯਾਵੇਰ (ੲ)
298. ਬੇਸਾਰੇ (ੲ)
299. ਵੰਦੇ (ੳ)
300. ਸਿਮਰਨ ਸਵਰੋ (ੳ); ਸਿਮਰਤ ਸਾਰੇ (ੲ)
301. ਸੁਧਾਈ/ੲ/ ਤੋਂ ਕੀਤੀ ਹੈ।
302. ਮਰਹੀ (ੳ)
303. ਸਿਵਰਨ ਹਿਤ (ੳ) ਰਾਤ੍ਰੀ ਸੁਮਰਨ ਜਾਗੇਂ (ੲ)
304. ਸਬ ਬੈਰਾਗੀ ਸੋਵਨ ਲਾਗੇ (ੳ), ਤਬ ਬੈਰਾਗੀ ਸੇਵਾ ਲਾਗੇ (ਅ)
305. ਤੀਨ ਭਗਤ ਬੈਠੇ ਹੈ ਜਬਹੀ (ੲ)
306. ਭਵਿ (ੲ)
307. ਆਯੋ (ਅ), ਆਵੈ (ੲ)

ਕਬੀਰ ਕੈ ਮਨ ਨਿਰਗੁਣ ਰਾਚਾ।। ਔਰ ਸਬੈ ਮਤਿ ਕਹੀਯੇ[308] ਕਾਚਾ।।
19/ਅ ਯਹ[309] ਸੁਨ ਕੈ ਰੈਦਾਸ ਰਿਸਾਨੋ।। ਨਿਰਗੁਣ ਸਰਗੁਣ 'ਏਕ ਕਰਿ'[310] ਜਾਨੋ।।
ਸਰਗੁਨ ਕਹੀਐ ਮਾਖਨ ਭਾਈ।। ਨਿਰਗੁਣ ਤਤ ਲੀਯੋ ਘਿਉ ਤਾਈ।।
ਸਰਗੁਨ ਥਾਪੈ ਸੈਨ ਰੈਦਾਸਾ।। 'ਨਿਰਗੁਣ ਸਯ ਕਬੀਰ ਕੀ ਆਸਾ'[311]।।
ਪਹਰ 'ਏਕ[312] ਲੌ ਕਥੈ ਗਯਾਨੂ।। ਟੀਕੇ ਭਯੋ[313] ਕਬੀਰ ਕੋ ਧਯਾਨੂੰ।।
ਨਿਰਗੁਣ 'ਸੇਤੀ ਮਨਸਾ'[314] ਧੀਰੂ।। ਗੁਰ ਸਮਾਨ ਕਰਿ ਥਰਪੇ ਕਬੀਰੂ।।
ਕਰੀ ਵੰਦਨਾ ਸੈਨ ਰੈਦਾਸਾ।। ਪਹੁਚੇ ਅਪਨੈ ਮੰਦਮ[315] ਪਾਸਾ।।
ਨਿਰਗੁਣ ਸਰਗੁਣ 'ਕਹੀਯੇ ਯੇਕਾ'[316]।। ਜਿਨਿ ਕੋ ਕਰੈ ਆਪਨੀ ਟੇਕਾ।।
ਨਿਰਗੁਣ ਬ੍ਰਹਮ ਨ ਹਾਲੈ ਚਾਲੈ।। ਸਗੁਣ 'ਧਰਿ ਸੰਤਨ ਪ੍ਰਿਤਪਾਲੈ[317]।।
*ਤਬ ਨਿਰਗੁਣ ਧਯਾਨ ਗਯੋ ਰੈਦਾਸਾ।। ਛੂਟ ਗਯੋ ਅੰਜਨ ਭ੍ਰਮ ਪਾਸਾ।।
ਕਥਾ ਕੀਰਤਨ ਸੁਮਰਣਿ ਲਾਗੇ।। ਅੰਤਰਜਾਮੀ ਅੰਤਰ ਜਾਗੇ।।
ਜਿਹ ਬਿਧ 'ਸੁਖਦੇਵ ਸੰਕਰ ਸੇਸ'[318]।। ਯੂੰ ਕਬੀਰ ਦੀਨੋ ਉਪਦੇਸੁ।।
ਜਬ 'ਮਨ ਚੜ੍ਹੋ'[319] ਉਪਰਲੀ ਪੈਰੀ।। ਤਬ ਨੀਚੈ 'ਕੂੰ ਨਿਜਰ'[320] ਨ ਹੇਰੀ।।
ਨਿਰਗੁਣ ਭਗਤ ਸਦਾ ਸੁਖਦਾਈ।। ਸੋ ਰੈਦਾਸ ਕਬੀਰ ਤੈ ਪਾਈ।।
ਸਗੁਣ ਭੀ ਬਹੁ ਬਿਧ ਕਹੀ ਪ੍ਰੇਮ ਪ੍ਰੀਤ ਕਰ ਖ਼ਯਾਤ।।

---

308. ਕੀਜੇ (ੳ.ਅ.ੲ)
309. ਇਤਨੀ (ੳ.ਅ.ੲ)
310. ਏਕਹਿ (ੳ.ਅ.ੲ)

*ਇਸ ਤੋਂ ਅਗਲਾ ਪਾਠ ਮੂਲ-ਅਧਾਰ ਖਰੜੇ ਅੰਦਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਇਹ ੳ.ਅ.ੲ ਪ੍ਰਤੀ ਵਿੱਚੋਂ ਸਾਮਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

311. ਕਬੀਰ ਕੈ ਮਨ ਨਿਰਗੁਣ ਆਸਾ (ੳ.ਅ.ੲ)
312. ਸਵਾ ਲੌ (ੳ)
313. ਰਹਯੋ (ੳ.ਅ.ੲ)
314. ਕਥਤ ਭਯਾ ਮਨ (ੳ.ਅ.ੲ)
315. ਮੰਦਰ (ੳ.ਅ.ੲ)
316. ਏਹੁ ਵਿਵੇਕਾ (ੳ.ਅ.ੲ)
317. ਧਰਿ ਭਗਤਨਿ ਪ੍ਰਿਤਪਾਲੈ (ੳ), ਪ੍ਰਿਤਪਾਲੈ (ਅ), ਫਿਰ ਭਗਤਨਿ ਪ੍ਰਿਤਪਾਲੈ (ੲ)
318. ਬ੍ਰਹਮਾ ਵਿਸਨੂੰ ਮਹੇਸ਼ (ੲ)
319. ਹੀ ਚੜ੍ਹੇ (ੲ)
320. ਕੋਂ ਨਦਰ (ਅ)

ਅਬ ਨਿਰਗੁਣ ਸੂਵੇ ਭਈ ਭਾਗੀ ਮਨ ਕੀ ਭ੍ਰਾਤ[321]।।
ਤਾ ਪੀਛੇ ਐਸੀ ਵਿਧਿ ਧਿਆਉ।। ਪੁਨ ਝਾਲੀ ਕਾ ਉਪਜਯੋ ਭਾਉ।।
ਜੇ ਦੁਾਰੇ ਆਵੇ ਗੁਰਦੇਵਾ।। ਤੋ 'ਨੀਕਾ ਕਰ'[322] ਕੀਜੈ ਸੇਵਾ।।
ਜਿਨ ਕੇ ਦੁਾਰੇ ਗੁਰ ਨ ਪਧਾਰੇ।। ਤੇਤੇ ਸਬ ਜਨਮ ਅਵਿਰਥਾ[323] ਚਾਰੇ।।
ਜਬ ਝਾਲੀ ਭਗਤਨਿ ਕੋ ਬੂਝੈ।। ਮੇਰੋ ਐਸੀ ਤੁਮ ਕਥਾ ਸੁਣੈ।।
ਭਗਤ ਕਹੈ ਧੰਨ ਧੰਨ ਯੇ ਭਾਉ।। ਜੇ ਤੁਮ[324] ਕਹੋ ਤ ਹਮ[325] ਲੇ ਆਉ।।
ਝਾਲੀ ਕਹਯੋ ਬੇਨਤੀ ਕੀਜੈ।। ਅਪਨੀ ਜਾਨ ਦਰਸਨ ਮੋਹਿ ਦੀਜੈ।।
ਜਯੋਂ ਮਾਲੀ ਸੀਂਚੈ ਵਨਵੇਲੀ।। ਅਪਨੀ 'ਰੋਪੀ ਜਾਇ'[326] ਨ ਮੇਲੀ।।
ਅਠਾਰਾ ਭਾਰ ਧਨ ਪੂਰਵੈਂ ਆਸਾ।। ਮੇਟੇ ਸਵਾਂਤ ਬੂੰਦ ਕੀ ਪਿਆਸਾ[327]।।
ਜਿਉਂ ਮਾਤਾ ਬਾਲਕ ਕੂ ਪੋਖੈ।। ਜੂੰ ਸਤਿਗੁਰ ਆਤਮ ਸੰਤੋਖੈ।।
'ਕਰੀ ਵੀਨਤੀ ਪਾਂਤੀ ਲੀਖਯੀ[328]।। 'ਸੁਖ ਵਾਨੀ ਭਗਤਨ ਕੋ ਸੀਖਈ[329]।।
ਚਾਲੇ ਭਗਤ 'ਗਹਰ ਨਹਿ'[330] ਲਾਈ।। ਕਾਸੀ ਨਗਰ ਪਹੁੰਚੇ[331] ਜਾਈ।।
ਕੀਯੋ[332] ਪ੍ਰਣਾਮ ਮਿਲੇ ਰੈਦਾਸਾ।। ਸੰਤਨ ਕੇ ਜੁੱਪ ਬੈਵੈ[333] ਪਾਸਾ।।
ਸਬ ਸੋ ਮਿਲ ਪ੍ਰਤੀ ਤਵੈ[334] ਦੀਨੀ।। ਤਬ[335] ਰੈਦਾਸ 'ਵੰਚਾਇ ਅਰੁ ਲੀਨੀ'[336]।।

---

321. ਇਹ ਪਾਠ 'ਓ' ਖਰੜੇ ਵਿਚ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹੈ ਜੋ ਲਿਖਾਰੀ ਦੀ ਭੁੱਲ ਕਾਰਣ ਰਹਿਆ ਲਗਦਾ ਹੈ ਅਸਾਂ ਇਹ ਪਾਠ 'ੲ' ਪ੍ਰਤੀ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਹੈ।
322. ਨੀਕਿ ਪਰਿ (ਅ)
323. ਜਨਮ ਅਮੋਲਖ (ੲ)
324. ਤੁਮੈ (ਅ)
325. ਮੈ (ੲ)
326. ਰੋਯਾ ਤਜੈ (ਅ), ਰੋਯਾ ਬ੍ਰਿਖ (ੲ)
327. ਸੀਪ ਕੀ (ਅ), ਸੀਪ ਕੀ ਆਸਾ (ੲ)
328. ਕਰਿ ਬਿਨਤੀ ਪਤ੍ਰੀ ਮੇ ਲਿਖਈ (ਅ)
329. ਸੁਖਾ ਖਾਨਿ ਭਗਤਨਿ ਕੌਂ ਸਿਖਈ (ਅ), ਸੁਖ ਵਾਲੀ ਭਗਤਹਿ ਸਿਖਾਈ (ੲ)
330. ਬਾਰ ਨਹੀਂ (ਅ)
331. ਪਹੁਤਾ (ਅ)
332. ਕਰੈ (ਅ)
333. ਦੇਖੈ (ਅ)
334. ਤਬ (ਅ), ਪੁਨ (ੲ)
335. ਜਨ (ਅ,ੲ)
336. ਬਚਾਇਰ ਚੀਨਹੀ (ਅ), ਵਿਚਾਰੇ ਲੀਨੀ (ੲ)

ਭਗਤ[337] ਕਰੀ ਬਾਤ ਸਬ ਮਾਨੀ।। 'ਦਰਸਨ ਕਾਰਨ'[338] ਆਤੁਰ ਰਾਨੀ।।
ਤਬ ਚਲਬੈ ਕੀ ਬਾਤ ਚਲਾਈ।। ਸਚ ਸੰਤਨ 'ਸੁ ਖਬਰ ਕਰਾਈ'[339]।।
ਐਸੀ[340] ਜੁਗਤ ਕਹੈ ਸਭ ਸੰਤੁ।। 'ਜੋ ਆਗਯਾ ਦੇਵੈ'[341] ਭਗਵੰਤ।।
ਤਬ ਰੈਦਾਸ ਵਿਚਾਰੀ ਵਾਤਾ।। ਗੁਰ ਸਮਾਨ ਕਬੀਰ ਵਡ ਭ੍ਰਾਤਾ।।
ਤਾਕੋ ਬੂਝਣਿ ਪ੍ਰਾਤ ਪਧਾਰੇ।। ਆਦਰ[342] ਕਰਬੈ ਕਬੀਰ ਬੈਠਾਰੇ।।
ਤਬ ਕਬੀਰ ਕੂ ਬਚਨ ਸੁਨਾਵਾ।। 'ਚੀਤੌਰ ਤੇ ਹਮ ਕੋ ਚਲ ਆਵਾ'[343]।।
ਆਗਯਾ ਦਯੋ 'ਤੋਹੀ ਅਨਸਰਹੀ'[344]।। 'ਕਹੋ ਚਲੋ ਕਹੋ ਉਤਰ ਕਰਹੀ'[345]।।
ਤਵ ਕਬੀਰ ਕਹੀ ਮਤ ਐਸੀ।। ਮੈਂ ਰੈਦਾਸ ਕੈ ਹਿਰਦੈ ਬੈਸੀ[346]।।
ਕੇਸਵ[347] ਕੀ ਆਗਯਾ ਤੁਮ ਜਾਉ।। ਰਾਖੋ 'ਦਾਸਾ ਤਨ ਕੋ'[348] ਭਾਉ।।
ਆਗਯਾ ਮਾਨਿ[349] ਰੈਦਾਸ ਜੋ ਆਯੋ।। ਚਲਨ ਸਮੇ ਕੇ ਵਚਨ ਸੁਨਾਏ।।
ਦੋਹਾ : ਆਗਯਾ ਮਾਨ[350] ਕਬੀਰ ਕੀ ਪੁਨ ਆਗਯਾ ਹਰਿ ਦੀਨ।।
'ਚਲਤ ਮਤ'[351] ਚਿਤੌਰ ਕੋ ਜਨ ਰੈਦਾਸ [ਤਬ][352] ਕੀਨ।।
ਚੌਪਈ।। ਪ੍ਰਾਤ ਸਮੇ ਮਨ ਰਮਨੇ[353] ਕੀਨਾ।।

---

337. ਭਗਤਨ (ਅ.ੲ)
338. ਦਰਸ ਕਾਜਿ (ਅ)
339. ਕੋ ਖਤਸੁਨਾਈ (ਅ)
340. ਜੈਸੀ (ਅ)
341. ਤਿਉ ਹੀ ਆਭਾ ਦੇ (ਅ)
342. ਕਬੀਰ ਆਦਰ ਕਰਿ ਬੈਠਾਰੇ (ਅ)
343. ਚੀਤੌਰ ਸੇ ਹਮ ਕੋ ਦਲ ਆਏ (ਅ), ਚੀਤੌੜੀ ਕੋ ਮੋਹੇ ਦਲ ਆਏ (ੲ)
344. ਨਾਮ ਤਿਉ ਅਨਸਰਹੀ (ਅ), ਤੌ ਵਹਾਂ ਚਲ ਜਾਵਾ (ੲ);
345. ਨਾਤਰ ਉਤਰ ਦੇ ਪਠਾਵਾ (ੲ)
346. ਸਬਹਿਨ ਕੇ ਹਿਰਦੇ ਬੈਠੀ (ਅ)
347. ਕੇਸੋ (ੲ)
348. ਦਾਸ ਤਿਨੁ ਕੇ (ੲ)
349. ਮਾਗਿ (ਅ), ਭੋਗ (ੲ)
350. ਲਈ (ਅ.ੲ)
351. ਰਮਨ ਮਤੋ (ਅ.ੲ)
352. ਮੂਲ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਤਵ' ਹੈ ਜੋ ਗਲਤ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਸੁਧਾਈ ਅ.ੲ. ਪ੍ਰਤੀ ਤੋਂ ਕੀਤੀ ਹੈ।
353. ਰਮਨੈ ਕੋ (ਅ)

ਅਪਨਾ ਸਖਾ ਸਕਲ ਸੰਗ ਲੀਨਾ[354]।।
ਸੀਲਵੰਤ ਸੁਮਰਿਨ ਸੁਖ[355] ਸਾਰੇ।। ਆਗਯਾਕਾਰੀ ਸੰਗ ਸਿਧਾਰੇ[356]।।
ਗਯਾਨ ਧਯਾਨ ਨਿਰਗੁਣ[357] ਮਨਧਾਰੈ।। ਸਬ ਹੀ ਅਨੁਭੈ ਸਬਦ ਵਿਚਾਰੈ।।
ਐਸੋ 'ਸਖਾ ਸਦਾ ਸੰਗਿ'[358] ਮੋਹੈ।। ਮਾਨਖ ਕਹਾ ਦੇਵਤਾ ਸੋਹੈ।।
ਜਹਾਂ ਜਹਾਂ ਹਰਿ ਜਨ ਚਲ [ਜਾਵੇ][359]।। ਦਰਸ[360] ਦੇਖ ਸਬੈ[361] ਸੁਖ ਪਾਵੈ।।
ਕਥਾ ਕੀਰਤਨ ਹਰਿ ਜਸ ਕਰਹੈ[362]।। ਪ੍ਰੇਮ ਸਹਿਤ ਸਬ ਤਾ ਮਨ ਹਰਹੈ[363]।।
ਜਿਨ ਕੈ ਦ੍ਵਾਰੈ ਜਨ ਪਗ ਧਾਰੈ[364]।। ਕਾਟ ਪਾਪ ਸੋ ਜੀਵ ਉਧਾਰੈ।।
ਅਤਿ ਉਛਾਹ ਕਰ ਪ੍ਰੇਮ ਵਟਾਵੈ[365]। ਹਰਿ ਕੇ ਜਨ 'ਕੇ ਨੈਨਨ ਭਾਵੈ[366]।।
ਐਸੇ ਰਮਤ ਬਹੁਤ ਦਿਨ ਲਾਗਾ।। 'ਝਾਲੀ ਆਤੁਰ ਜੋਵੈ ਮਾਥਾ'[367]।।
ਚਲ ਚੀਤੋਰ ਨਿਕਟ ਜਵ[368] ਆਈ।। 'ਤਬ ਰੈਦਾਸ ਭਗਤ ਦੀਯੈ'[369] ਪਠਾਈ।।
ਭਗਤਨਿ[370] ਜਾਇ ਸੁਣਾਈ ਬਾਨੀ।। ਅਧਿਕ ਉਛਾਵ ਕੀਯੋ ਮਨ ਰਾਨੀ।।
ਧਨ ਦਿਨ ਆਜ ਘੜੀ ਧਨ ਏਹੁ।। ਆਏ ਵਚਨ ਸੁਣਾਏ ਤੇਹੁ।।
ਤਬ ਰੈਦਾਸ ਚਲ ਆਯੋ ਨੇਰਾ।। ਪਹਲ ਬਾਗ ਮੈ ਦੀਨਾ ਡੇਰਾ।।

---

354. ਸਖਾ ਸੰਗਿ ਕਰਿ (ਅ); ਸਿਖ ਸੰਗ ਸਬ (ੲ)
355. ਸਿਖ (ੲ)
356. ਪਧਾਰੇ (ਅ.ੲ)
357. ਸਿਮਰਣ (ਅ.ੲ)
358. ਸਿਖਾ ਸੰਗ ਸਾਧ (ੲ)
359. ਮੂਲ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਜਾਂਹੀ' ਹੈ ਜੋ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਸੁਧਾਈ ਅ.ੲ. ਤੋਂ ਕੀਤੀ ਹੈ।
360. ਦਰਸਨ (ਅ.ੲ)
361. ਸਕਲ (ਅ)
362. ਕਰਹੀ (ਅ)
363. ਹੀ ਰਹੀ (ਅ)
364. ਸੰਤ ਪਧਾਰੇ (ੲ)
365. ਬੜਾਵੈ (ਅ)
366. ਕਬ ਦਰਸ ਦਿਖਾਵੈ (ੲ)
367. ਰਾਨੀ ਆਤੁਰ ਹੇਰੇ ਮਾਥਾ (ਅ)
368. ਤਬ (ੲ)
369. ਤਬ ਰੈਦਾਸਹਿ ਭਗਤ (ਹ)
370. ਭਗਤਹਿ (ੲ)

ਮੰਤ੍ਰੀ ਸਬੈ ਬੁਲਾਏ ਰਾਨੀ।। ਸਨਮੁਖ ਪਠਾਏ ਸਬ ਰਾਜਧਾਨੀ।।
ਲੋਕ ਮਹਾਜਨ ਦਰਸਨ ਜਾਈ।। ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਸੁਣ ਮਨ ਮੈ ਪਛਤਾਈ।।
ਸਕਲ ਲੋਗ ਮਨ ਆਨੰਦ ਹੂਵਾ।। ਬਿਪ੍ਰ ਦੁਖੀ ਅਤਿ ਜਰਬਰ ਮੂਵਾ।।
ਸਕਲ ਸੁੰਜ ਲੇ ਰਾਨੀ ਆਈ।। ਪਾਨ ਸੁਗੰਧ ਗੁਲਾਲ ਮਨਾਈ।।
ਹਰਿ ਬੋਲੋ ਹਰਿ ਬੋਲੋ ਹੋਈ।। ਬਾਗ ਬਨਯੋ ਬੈਕੁੰਠਾ ਸੋਈ।।
ਕਥਾ ਕੀਰਤਨ ਬਹੁ ਬਿਧ ਕੀਨੋ[371]।। ਬਾਂਟ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਸਬਨ ਕੋ ਦੀਨੋ[372]।।
ਪੀਛੇ ਰਾਨੀ[373] ਨਗਰ ਵਿਚਾਰੇ।। ਮਹਿਮਾ ਕਰ ਬਾਜਾਰ ਔਛਾਰੇ।।
[ਮਹਿਮਾ ਬਹੁਤ ਭਈ ਅਧਿਕਾਈ।। ਮੰਡਲੀ ਸਬ ਘਰ ਕੋ ਪਧਰਾਈ।।][374]
ਆਨ[375] ਪਟੰਬਰ ਮਧਿ ਪਸਾਰੇ।। ਚਰਨ ਧਰਤ ਗੁਰਦੇਵ ਪਧਾਰੇ।।
[ਉਤਮ ਮੰਦਰ ਆਨ ਵਿਰਾਜੇ।। ਧੂਪ ਦੀਨ ਅਰਚਨ ਬਿਧ ਸਾਜੇ।।][376]
ਦੋਹਾ।। ਮਹਿਮਾ ਗੁਰ ਗੋਬਿੰਦ ਕੀ 'ਕਰੈ ਕਰੈ ਸੋ'[377] ਥੋਰ।।
ਸੀਸ 'ਦੀਯੋ ਤੇ ਉਰਨਿ'[378] ਨਹੀ ਔਰ ਸਬ[379] ਤਿਹਿ ਕੋਰ।।
ਚੌਪਈ।। ਅਧਿਕ ਉਛਾਹੋ ਕੀਯੋ ਯੋ[380] ਰਾਨੀ।। ਤਾ ਪੀਛੈ ਭੋਜਨ ਕੀ ਠਾਨੀ[381]।।
ਸਕਲ ਬਿਧ 'ਮਿਲ ਘਾਤ'[382] ਉਪਾਈ।। ਯਾਕੋ ਕਾਜ ਬਿਗਾਰੋ[383] ਜਾਈ।।
ਸੂਦਹਿ ਆਨ 'ਕਰੈ ਮਨਮਾਨੀ[384]।। ਘਰ ਕੇ ਬ੍ਰਹਮਣ ਛੋਡੇ ਰਾਨੀ[385]।।

---

371. ਹੋਈ (ਅ); ਕੀਨਹਾ (ੲ)
372. ਵਾਂਟਣ ਸਾਂਟ ਦੀਯੋ ਸਬ ਕੋਈ (ਅ)
373. ਡੇਰਾ (ਅ.ੲ)
374. ਇਹ ਪਾਠ /ਅ/ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਪਾਇਆ ਹੈ
375. ਪਾਟ (ੲ)
376. ਇਹ ਪਾਠ /ੲ/ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਪਾਇਆ ਹੈ।
377. ਕਹੈ ਕਥੈ ਸਬ (ਅ), ਕਰੈ ਕਥੈ ਸਬ (ੲ)
378. ਦੀਯਾ ਉਰਨ (ਅ), ਦੀਜਾ ਝਰਣਾ (ੲ)
379. ਸਬੈ (ਅ.ੲ)
380. ਤਬ (ੲ)
381. ਥਾਨੀ (ਅ)
382. ਬਿਪ੍ਰ ਮਨਿ ਬਾਨਿ (ਅ) ਵਿਪ੍ਰਨ ਘਾਤ (ੲ)
383. ਬਿਗਾਰਾ (ੲ)
384. ਕਰੈ ਮਿਹਮਾਨੀ (ਅ); ਕੇ ਕਰਹੀ ਮਿਹਮਾਨੀ (ੲ)
385. ਘਟ ਕਰ ਜਾਨੀ (ੲ)

ਜਾਕੇ ਕਾਜ[386] ਰਾਮ ਸਵਾਰੈ॥ ਐਸਾ ਕੋਨ ਜੋ ਤਾਹਿ[387] ਵਿਗਾਰੈ॥
ਸਬਹੀ ਮਿਲਿ[388] ਦਰਬਾਰਹਿ ਆਏ॥ 'ਖੀਜ ਕਰੈ ਮਨ ਮੈ'[389] ਦੁਖ ਪਾਏ॥
ਰਾਨੀ ਕਹੈ ਬ੍ਰਾਹਮਣ[390] ਕਿਉ ਐਸੇ॥ ਧਰਤੀ ਖੇਤ ਛਿਨਾਏ ਤੈਸੇ[391]॥
ਵਿਪ੍ਰ[392] ਕਹੈ ਤੈ ਸਬੈ ਬਿਗਾਰਯ[393]॥ ਰਾਜਧਾਨੀ ਮੈ ਛਾਟਾ ਡਾਰਯ[394]॥
ਸਬ ਰਾਜਾ ਵਿਪਰਨ ਕੋ[395] ਮਾਨੈ॥ ਔਰ ਅਨੇਕ ਤਿਨਹਿ ਨਹਿ ਜਾਨੈ॥
ਜੇ ਤੂ ਪੁਨ ਕਰਨ ਕੋ ਹੋਤੀ॥ ਪਹਲੀ[396] ਖਬਰ ਹਮਹੂੰ ਕੂੰ ਦੇਤੀ॥
ਜਗ ਕਰੈ ਤੇ ਵਿਪ੍ਰਹਿ ਇਛੈ॥ ਔਰ ਸਬੈ ਵਿਪ੍ਰਨ ਕੋ[397] ਪਿਛੈ॥
ਜਹਾਂ ਤਹਾਂ ਵਿਪ੍ਰ[398] ਅਧਿਕਾਰਾ॥ ਤੈ ਗੁਰ 'ਦੀਨੋ ਮਧਮ'[399] ਚਮਾਰਾ॥
ਰਾਨੀ ਕਹੈ ਸੁਨੋ ਰੇ ਭਾਈ॥ ਮੇਰੋ ਤੋ ਮਨ ਇਹੈ ਸੁਹਾਈ'[400]॥
ਕਰਨੀ ਹੀਨ ਸੁ ਮਧਯਮ ਹੋਈ[401]॥ ਕਰਨੀ 'ਕਰੈ ਸੁ ਉਤਮ ਹੋਈ'[402]॥
ਮਧਯਮ ਉਤਮ ਕਰਣੀ ਮਾਹੀ॥ ਮਨੁਖ ਦੇਹ ਕਛੂ[403] ਉਤਮ ਨਾਹੀ॥

---

386. ਜਿਨਕੈ (ਅ.ੲ)
387. ਆਇ (ਅ)
388. ਚਲ (ੲ)
389. ਖੀਖਜ ਕਰੈ ਮਨ (ਅ)
390. ਬਿਪ੍ਰ (ਅ)
391. ਜੈਸੇ (ਅ)
392. ਵਿਦ ਕਹੈ (ੲ)
393. ਵਿਗਾਰਯੋ (ਅ)
394. ਪਾਰਜੋ (ਅ)
395. ਕੋ ਨ (ਅ)
396. ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ (ਅ)
397. ਕੈ (ਅ)
398. ਬਿਪ੍ਰਨ (ਅ.ੲ)
399. ਕੀਯੋ ਮਧਮ (ਅ), ਕੀਨੋ ਜਾਤਿ (ੲ)
400. ਯਹੋ ਸੁਹਾਈ (ਅ), ਐਸੀ ਆਈ (ੲ)
401. ਸੋਈ (ਅ)
402. ਕਰਤਾ ਉਤਮ ਸੋਈ (ੲ)
403. ਕਹੂੰ (ਅ)

ਕਾਮ ਕ੍ਰੋਧ ਲਾਲਚ ਕਾ[404] ਹਾਰਾ।। ਐ ਤੋ ਤਨ ਮੈ ਸਬੈ ਹਮਾਰਾ।।
ਉਤਮ [ਭਏ][405] ਜਿਨਿ ਏਹੁ ਜੀਤਾ।। ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਕਹੋ[406] ਬਾਲਮੀਕ ਕੀਤਾ।।
ਜਾਤ ਪਾਤ 'ਕਾ ਨਹਿ'[407] ਅਧਿਕਾਰਾ।। ਰਾਮ ਭਜੈ 'ਸੋ ਰਾਮਹਿ ਪਯਾਰਾ'[408]।।
ਨਾਹੀ ਕਛ ਤੁਮਾਰੈ ਸਾਰੈ।। 'ਉਠਹਿ ਵਿਪ੍ਰ ਜਾਹੁ ਤੁਮ ਦ੍ਵਾਰੇ'[409]।।
ਵਿਪ੍ਰ ਬਹੁਤ ਮਨ ਮੈ ਦੁਖ ਪਾਵੈ।। ਕਰੋਧ ਕਰੈ ਰਾਣੀ ਡਰਪਾਵੈ।।
ਪਹਿਲੇ ਹਮਰੋ[410] ਦੇਹ ਰਸੋਈ।। ਪੀਛੈ 'ਤੈ ਭਾਵੈ'[411] ਤਿਉ ਹੋਈ।
ਰਾਨੀ ਕਹੈ ਨਹੀ ਮਨ ਧੀਜੈ। ਗੁਰ ਪਹਿਲੀ ਤੁਮ ਕੋ ਕਿਉ ਦੀਜੈ।।
ਐਸੇ ਝਗਰੇ 'ਅਧਿਕ ਉਪਾਯੇ'[412]।। ਤਬ ਰੈਦਾਸ ਇਕ ਭਗਤ ਪਠਾਯੇ।।
ਹਮਰੋ ਨਾਹੀ 'ਹਾਜਰ ਨ ਜੀਤੀ'[413]।। ਇਨ ਕੀ ਤੁਮ ਰਾਖੋ ਰਸ ਰੀਤੀ।।
ਮਨ ਮੈ ਸਮਝ[414] ਕਹੁ ਆਗਯਾ ਮਾਨੀ।। ਖੀਜਤ ਦੀਵੀ[415] ਰਸੋਈ ਰਾਨੀ।।
ਮਨ ਆਭਾਵਤ[416] ਵਿਪ੍ਰ ਬੁਲਾਏ।। ਇਤੇ[417] ਨਗਰ ਮੈ ਸਭ ਉਠ ਧਾਏ।
ਲੈਨ ਰਸੋਈ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਦੋਰੈ।। ਗਿਣਤੀ ਜਿਗਾ[418] ਸਾਤ ਸੈ[419] ਜੋਰੈ।।
ਲੀਨੋ 'ਬਰੋ ਵੀਚਾਰ ਕੇ ਮਨ'[420] ਮੈ।। ਕਰੋ ਰਸੋਈ[421] ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਮੈ।।

404. ਨੌਵ (ਅ, ਨਵ (ੲ)
405. ਮੂਲ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਭਾਏ' ਸੀ ਜੋ ਗਲਤ ਜਾਪਦਾ ਹੈ। ਸੁਧਾਈ /ਅ/ ਤੇ /ੲ/ ਤੋਂ ਕੀਤੀ ਹੈ।
406. ਕਹਾ (ਅ); ਕੌਣ (ੲ)
407. ਨਹੀ (ਅ)
408. ਸੋ ਉਤਰਹਿ ਪਾਰਾ (ਅ)
409. ਬੈਠੋ ਜਾਈ ਬਿਪ੍ਰ ਤੁਮ ਹਾਰੈ (ਅ)
410. ਹਮਕੋ (ਅ,ੲ)
411. ਜਿਉ ਭਾਵੈ (ਅ)
412. ਬਹੁਤ ਉਪਾਯੇ (ਅ) ਬਹੁਤ ਉਪਾਯੇ (ੲ)
413. ਹਰਿ ਅਰੁ (ਅ,ੲ)
414. ਸਮ (ਅ)
415. ਦਈ (ਅ)
416. ਅਨਿਭਾਵਰਿ (ਅ) ਅਨਿਭਾਵਤ (ੲ)
417. ਹੁਤੇ (ਅ)
418. ਜਨੇ (ਅ)
419. ਸਹੈ (ਅ)
420. ਬਰੋ ਵਿਚਾਰੀ (ਅ) ਵੈਰੋ ਵਿਚਾਰੀ (ੲ)
421. ਏਹਾਈ (ਅ)

ਹਮਰੇ ਛੋਡ ਨ ਆਦਰ ਪਾਵੈ॥ ਐਸੇ ਵਾਯਕ ਵਿਪ੍ਰ ਸੁਣਾਵੈ॥
ਕਰੈ ਮਚਲਾਈ ਚੌਕਾ ਦੇਵੈ॥ 'ਕੌਰਾ'[422] ਕਲਸ ਮੰਗਾਇ ਲੇਵੈ॥
ਕਰੇ 'ਸਨਾਨ ਟੀਲ'[423] ਮਨ ਮਾਹੀ॥ ਹਰਿ ਜਨ ਬੈਠੇ 'ਹਰਿ ਗੁਨ ਗਾਹੀ'[424]॥
ਭਈ ਰਸੋਈ ਜੀਮਣ ਲਾਗਾ॥ ਪਾਰਾ ਉਤਾਰਿ ਕੀਯਾ ਸਿਰ ਨਾਗਾ॥
ਸਬੇ ਬਿਪ੍ਰ ਹਰਖੇ ਮਨ ਨਾਹੀ॥ ਹੋਣਹਾਰ ਗਤਿ ਸਮਝਹ ਨਾਹੀ॥
ਜਨ ਰੈਦਾਸ ਧਯਾਨ ਮਨ ਦੀਨੋ। ਧਰੇ ਧਯਾਨ ਵਿਦੇਹ ਤਨ ਕੀਨੋ॥
[ਕਰਨਹਾਰ ਕਾ ਕਾ ਨਹੀ ਕਰਈ॥ ਮਾਨ ਸਬੈ ਬਿਪ੍ਰਨ ਕਾ ਹਰਈ][425]॥
ਦਰਪਣ ਬਹੁਤ ਏਕ ਕੀ ਛਾਂਹੀ। ਯੂੰ ਵਦੇਹ 'ਹਰਿ ਜਨ ਸਭ ਮਾਹੀ'[426]।
ਸਬਹੀ[427] ਕੇ ਸੰਗ ਜੀਵੈ[428] ਬੈਠੋ॥ ਉਨ ਉਨ ਪੇ ਉਨ ਉਨ ਪੈ ਦੀਠੋ[429]॥
ਸਬਕੈ ਅਚਰਜ ਭਯਾ ਤਮਾਸਾ॥ ਜਿਤੇ[430] ਵਿਪ੍ਰ ਤਿਤੇ ਰੈਦਾਸਾ॥
ਤਵਹੀ[431] ਏਕ ਡੇਰਾ ਕੂੰ ਧਾਯੋ[432]॥ ਜਨ ਰੈਦਾਸ ਤਹਾਂ ਪੁਨ ਪਾਯੋ[433]।
ਧੰਨ ਧੰਨ 'ਕਰੈ ਬੋਲੈ,[434] ਸਬ ਕੋਈ। ਤਬਹੀ ਵਿਪ੍ਰ ਮੁਖ[435] ਰਾਖੈਂ ਗੋਈ।
ਸਬ ਹੀ[436] ਕੋ ਮਨ ਉਪਜੀ ਲਾਜਾ॥ ਸਾਧ 'ਸਾਧ ਹਮ ਕੀਯੋ ਅਕਾਜਾ'[437]॥

---

422. ਕੋਰੇ (ਅ)
423. ਅਸਨਾਮ ਵੀਲ (ਅ)
424. ਹਰਿ ਕਾ ਸ਼ਾਹੀ (ੲ)
425. ਮੂਲ ਵਿਚੋਂ ਰਹਿਆ ਪਾਠ /ਅ/ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਪਾਇਆ।
426. ਜਨ ਸਬਹੀ ਛਾਈਂ (ਅ)
427. ਸਬਹਿਨ (ਅ), ਸਬਨ (ੲ)
428. ਜੀਮਨ (ਅ.ੲ)
429. ਉਨਿ ਨਵਾਪੈ ਉਨਿ ਵਾਪੈ ਡੀਠਾ (ਅ) ਉਨ ਉਨਾਪੈ ਉਨਿ ਪੈ /ਦੀਠਾ (ੲ)
430. ਜਿਤਨੇ (ਅ)
431. ਤਰਹੀ (ਅ) ਤਬਹੀ (ੲ)
432. ਧਾਏ (ਅ)
433. ਪਾਏ (ਅ); ਪਾਯਾ (ੲ)
434. ਬੋਲੇ (ਅ), ਭਾਖੈ (ੲ)
435. ਮਨ (ੲ)
436. ਤਬ ਸਬਕੇ (ੲ)
437. ਸਤਾਏ ਕੀਯੋ ਕਾਜਾ (ਅ.ੲ)

ਜੇ ਯਹ[438] ਕੋਪ ਕਰੈ ਹਮ ਊਪਰ। ਤੇ ਹਮ[439] ਸਬਹਿ ਜਾਂਹਿਗੇ ਜਰਬਰ।।
ਹਮ ਅਪਰਾਧੀ ਵੇ[440] ਜਨ ਪੂਰਾ। ਵਨਕੇ[441] ਸਾਹਿਬ ਸਦਾ[442] ਹਜੂਰਾ।।
ਸਾਚੇ ਹਰਿ ਸਾਚੈ ਹਰਿ ਜਨਾ। 'ਯੋ ਪਸਚਾਤਾਪ ਕੀਯੋ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾ'[443]।
[ਅਪਨੇ ਜਨ ਕੋ ਜਸ ਵਧਾਰਯਾ।। ਵਿਪ੍ਰ ਸਬਨ ਗਰਬ ਉਤਾਰਯਾ।।][444]
ਦੋਹਾ।। ਧੰਨ ਧੰਨ ਸਾਹਿਬ ਤੂ ਵਡਾ ਔਰ ਵਡੇ ਤੁਮ[445] ਦਾਸ।।
ਜਾਤ ਪਾਤ ਕੁਲ ਕਛ[446] ਨਹੀ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਭਏ ਉਦਾਸ।।
ਬਹੁਰ ਮਿਲੈ ਸਬ ਮਤੇ ਉਪਾਏ[447]।। ਜਾਇ ਪੜ੍ਹ[448] ਰੈਦਾਸ ਕੇ ਪਾਏ[449]।।
ਬਹੁਰਯੋ ਸਬੈ ਗਹਰ ਨ ਕੀਨੀ।। ਵਿਨਤੀ ਕਰ ਝਾਲੀ ਸੰਗ ਲੀਨੀ।।
ਕੌਨ ਭਾਤ[450] ਹਮ ਚਰਨ ਕਰਾਂਹੀ[451]।। ਬਹੁਤ ਚੂਕ 'ਪਰੀ ਹਮ ਮਾਹੀ'[452]।।
ਘਰਿ ਡੇਰਾ[453] ਵਿਚ ਦੰਡਵਤ ਕਰਤਿ।। ਇਹ 'ਵਿਧਿ ਆਏ ਮਨ ਮੈ ਡਰਤਿ'[454]।।
ਤਬ ਰੈਦਾਸ 'ਬੋਲੈ ਹੈ ਦੀਨਾ'[455]।। 'ਤੁਮ ਊਚੇ ਹਮ ਆਹਿ'[456] ਕਮੀਨਾ।।

---

438. ਵੇ (ਅ) ਵੇਹੇ (ੲ)
439. ਅਬ ਜਾਇ (ਅ)
440. ਹੈ (ਅ)
441. ਵਾਕੇ (ਅ) ਉਨ ਕੇ (ੲ)
442. ਰਹਤ (ਅ)
443. ਪਛਤਾਵਤ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਅਤਿ ਘਨਾ (ੲ)
444. ਮੂਲ ਖਰੜੇ ਵਿਚ ਨਹੀਂ 'ੲ' ਪ੍ਰਤੀ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਹੈ।
445. ਤੁਮਹਾਰੇ (ਅ)
446. ਕੋ (ੲ)
447. ਉਪਾਵਾ (ਅ)
448. ਗਹੇ (ਅ)
449. ਪਾਵਾ (ਅ)
450. ਕਰਿ (ਅ)
451. ਗਹੀਜੈ (ੲ)
452. ਭਈ ਹਮ (ਅ); ਹਮ ਮਾਹਿ ਕਹੀਜੈ (ੲ)
453. ਡੇਰੇ ਮੈ (ਅ)
454. ਵਿਪ੍ਰ ਆਏ ਮਨ ਮੈ (ਅ)
455. ਬਾਲ ਹਯ ਦੀਨ (ਅ)
456. ਹੋ ਊਚਾ ਹਮ ਹੈ (ੲ)

ਕੈਸੀ ਵਿਧਿ[457] ਡੰਡਵਤ ਜੁ ਕਰਉ॥ ਅਹੋ ਵਿਪ੍ਰ ਤੁਮ ਲਾਜ ਨ ਮਰਉ॥
ਵਿਪ੍ਰ ਬਹੁਤ ਵਿਧਿ ਵਿਨਤੀ ਕਰਹੀ॥ ਕੌਨ ਭਾਂਤ ਕਰਹਿ ਮਨ ਸਤ ਰਹੀ॥
ਵਿਪ੍ਰ ਰਹੇ 'ਪਰ ਬੋਲਨ ਨਾਹੀ'[458]॥ ਸਬ ਹੂੰ ਕੋ ਸੁਖ ਦੇ ਸੁਖਦਾਈ[459]॥
ਰਾਜਾ ਪਰਜਾ ਸਬ ਹੀ ਆਯਾ॥ ਨਿੰਦਾ ਕਰਤੇ ਤਿਨ ਹੂੰ[460] ਭਾਯਾ॥
ਤਬ ਰੈਦਾਸ ਕਹੈ ਸਮਝਾਈ॥ ਆਨ ਜਨਮ ਕੀ ਕਥਾ ਸੁਨਾਈ[461]॥
ਹੋਤੋ ਵਿਪ੍ਰ ਨਹੀ ਹਰਿ ਜਾਨਾ॥ ਤਾਤੇ ਮੋਹਿ ਸੂਦ ਘਰ ਆਨਾ[462]॥
'ਤਨਕੈ ਮਾਹਿ ਜਨੇਊ ਗਾਂਠੀ॥ ਤਵ ਸਬ ਦੇਖਤ ਭਯੇ ਹੈ ਆਨੀ[463]॥
ਕੀਯੋ ਭਗਤਿ ਮੋਹਿ ਭਯੋ ਸੂਦਾ॥ ਭਗਤਿ ਵਿਨਾ ਸਭ ਜਗੁ ਸੂਦਾ॥
ਜਾਤ ਪਾਤ [ਕਾ ਨਹੀ][464] ਅਧਿਕਾਰਾ॥ ਭਗਤਿ ਕੀਯਾ ਉਤਰੇ ਭਵ[465] ਪਾਰਾ॥
ਵੇਦ ਪੁਰਾਨ ਕਹੈ ਯਹ ਬਾਨੀ॥ ਭਗਤਿ 'ਵਸ ਹੈ'[466] ਸਾਰਿੰਗ ਪਾਨੀ[467]॥
ਜਨ ਮਹਿਮਾ 'ਆਪਨ ਹਰਿ'[468] ਭਾਖ ਹੈ॥ ਭਜਨ ਪ੍ਰਤਾਪ 'ਸਬ ਊਪਰ'[469] ਰਾਖਹੈ॥
ਜਨ ਰੈਦਾਸ ਕਹੀ ਵਿਧੀ ਐਸੀ॥ ਸੋ ਸਬਹੀ ਕੈ ਹਿਰਦੇ[470] ਬੈਸੀ॥
ਵਿਪ੍ਰ ਕਹੈ ਤੁਮ ਗੁਰੂ ਹਮਾਰਾ॥ ਆਪਨੀ ਡੋਰ ਜਨੇਊ ਡਾਰਾ॥
ਮਾਥੈ ਹਾਥ ਦੇਹੁ ਤੁਮ[471] ਸੁਆਮੀ॥ ਹਮ ਸੇਵਗ ਤੁਮ ਅੰਤਰਜਾਮੀ॥

---

457. ਪਰਿ (ਅ); ਭਾਂਤਿ (ੲ)
458. ਪਰ ਬੋਲ ਨ ਆਈ (ਅ); ਚੁਪ ਬੋਲ ਨ ਆਵੈ (ੲ)
459. ਕੁ ਸੁਖ ਦੀਜਾ ਸੁਖ ਪਾਵੈ (ੲ)
460. ਹੀ (ਅ); ਕੂੰ (ੲ)
461. ਚਲਾਈ (ਅ.ੲ)
462. ਰਾਨਾ (ਅ)
463. ਕਨ ਕਨ ਜਨੇਊ ਤਮ ਮੈ ਕਾਢੇ॥ ਸਬ ਦੇਖਣ ਹੀ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਠਾਢੇ (ਅ)
464. ੳ
465. ਭੌ (ਅ)
466. ਕਰੈ ਬਸ (ਅ)
467. ਪ੍ਰਾਨੀ (ਅ)
468. ਪ੍ਰਭ ਜੀ (ਅ)
469. ਸਬੀ ਪਰ (ਅ)
470. ਮਨ ਮੈ (ਅ)
471. ਅਬ (ਅ)

ਤਬ ਰੈਦਾਸ ਸਬੈ[472] ਸਿਖ ਕੀਯਾ[473]।। 'ਕ੍ਰਿਪਾ ਕਰੀ ਮਾਥੇ'[474] ਕਰ ਦੀਯਾ[475]।।
ਰਾਜਾ ਪਰਜਾ ਸਵੈ ਸੁਖ ਪਾਯੋ।। 'ਜੈ ਜੈਕਾਰ ਕਰੈ'[476] ਪ੍ਰੇਮ ਵਡਾਯੋ।।
ਭਗਵੰਤ ਭਗਤ ਭਿੰਨ ਕਛੂ ਨਾਹੀ।। ਦੇਖੇ ਆਨੁ[477] ਸੁ ਜਮਪੁਰਿ ਜਾਂਹੀ।।
ਸ੍ਰੀ ਪਤਿ ਸਾਧੂ ਏਕ ਵਿਚਾਰਾ।। ਜੋ ਸਮਝੈ ਸੋ ਉਤਰੇ ਪਾਰਾ।
ਕਹਨ ਸੁਨਨ ਕੂੰ ਦੋਯ ਕਹੀਜੈ।। ਦੁਤੀਯਾ ਮੇਟ ਭੇਟ ਇਕ ਲੀਜੈ।।
ਦੋਹਾ : ਸਾਹਿਬ ਸਾਧੂ ਏਕ ਹੈ ਦੂਜਾ ਪਰਤ ਨ ਹੋਯ।।
ਹਰਿ ਕੂੰ ਹਰਿ ਜਨ ਮੇ ਲਹੈ ਭਿੰਨ ਭਾਵ ਨਹੀ ਕੋਯ।।
ਚੌਪਈ : ਪਰਚੇ ਭਯੇ ਸਬੇ ਮਨ ਭਾਯੋ।। ਦਿਨ ਦਿਨ ਬਹੁ ਸਨੇਹ ਵਧਾਯੋ।।
ਰਾਨੀ ਕਾ ਮਨ ਅਧਿਕ ਉਛਾਵੈ।। ਹਰਖ ਹਰਖ ਹਰਿ ਕੇ ਗੁਣ ਗਾਵੈ।।
ਦਿਨ ਦਿਨ ਰਹੈ ਜਾਤਰਾ ਲਾਗੀ।। ਦਰਸਨ ਕਰਤ ਸੀਤ ਅਤਿ ਜਾਗੀ।।
ਵਡਾ ਭਗਤ ਕਾ ਦਰਸਨ ਪਾਯੋ।। ਜਨਮ ਜਨਮ ਕੀ ਤਪਤ ਬੁਝਾਯੋ।।
ਤਬ ਰੈਦਾਸਹਿ ਨੂੰ ਤਾ ਜਾਵਹਿ।। ਭੋਜਨ ਕਰਤ ਬਹੁਤ ਸੁਖ ਪਾਵੈ।।
ਹਰਿ ਜਨ ਬੈਠਾ ਹਰਿ ਗੁਣ ਗਾਵੈ।। ਦਰਸ ਪਰਸ ਆਨੰਦ ਵਡਾਵੈ।।
ਕਰਤ ਮਹੋਛਾ ਹਰਿ ਜਨ ਸੂਰਾ।। ਬਹੁਤਕ ਸੰਤ ਮਿਲਾ ਹੈ ਪੂਰਾ।।
ਹਰਿ ਕਾ ਜਨ ਸਬ ਹਰਿ ਕੂੰ ਭਾਵੈ।। ਦੂਰ ਦੂਰ ਕਾ ਦਰਸਨ ਆਵੈ।।
ਭਯੋ ਨਗਰ ਮੇ ਬਹੁਤ ਉਛਾਵਾ।। ਘਰ ਘਰ ਮੰਗਲ ਹਰਿ ਜਸ ਗਾਵਾ।।
ਧੰਨ ਧੰਨ ਸਤਿਗੁਰ ਰੈਦਾਸਾ।। ਗਯਾਨ ਧਯਾਨ ਕਾ ਕੀਯੋ ਪ੍ਰਕਾਸਾ।।
ਭਾਗ ਵਡੋ ਤੁਮ ਦਰਸਨ ਦੀਨੋ।। ਘਰ ਹੀ ਬੈਠਾ ਕਾਰਜ ਕੀਨੋ।।
ਤੁਮਰਾ ਦਰਸਨ ਕੋਊ ਕ ਲਹੀਐ।। ਸੇਵ ਕਰਤ ਬੈਕੁੰਠਾ ਜਈਐ।।
ਬ੍ਰਹਮਣ ਬਣੀਯਾ ਸੇਵਾ ਕਰਹੀ।। ਤਨ ਮਨ ਅਰਪ ਧਯਾਨ ਮਨ ਧਰਹੀ।।
ਦੋਯ ਕਰ ਜੋਰ ਵੰਦਨਾ ਕਰਹੀ।। ਪਦਪ ਛਾਲ ਚਰਣਾਮ੍ਰਿਤ ਕਰਹੀ।।
ਹਰਿ ਗੁਣ ਗਾਯ ਸੁਣਾਵੇ ਸਾਖੀ।। ਸੁਣ ਸੁਣ ਰਾਨੀ ਹਿਰਦੈ ਰਾਖੀ।।

---

472. ਸਕਲ (ਅ.ਝ)
473. ਕੀਨਾ (ਅ)
474. ਕਰਿ ਕ੍ਰਿਪਾ ਮਾਥੇ (ਅ) ਕ੍ਰਿਪਾ ਕਰ ਮਸਤਕਿ (ੲ)
475. ਦੀਨਾ (ਅ)
476. ਕਰਨੈ (ਅ)
477. ਔਰ (ਅ)

ਸਗਲ ਭਾਂਤ ਜਨ ਨੀਕਾ ਸੋਹੈ।। ਭਜਨ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਬਹੀ ਮਨ ਮੋਹੈ।।
ਰਾਨੀ ਬਹੁਤ ਭਾਂਤ ਕਰ ਪੂਜਾ।। ਹਰਖ ਕਰਤ ਅਰਪਤ ਸਬ ਸੂਜਾ।।
ਤੰਬੂ ਉਤਮ ਬਸਤ੍ਰ ਚੜਾਵੈ।। ਤਨ ਮਨ ਅਰਪਰ ਸੀਸ ਨਵਾਵੈ।।
ਸਬ ਸੰਤਨ ਕੀ ਕੀਨੀ ਪੂਜਾ।। ਮਨ ਮੈ ਭਾਵ ਧਰੈ ਨਹੀਂ ਦੂਜਾ।।
ਸਬ ਘਟ ਮੈਂ ਸਾਹਿਬ ਹੈ ਸਾਚਾ।। ਤਾਹਿ ਲਖਯਾ ਵਿਨ ਸਬ ਮਤ ਕਾਚਾ।।
ਖਟ ਦਰਸਣ ਕੀ ਕੀਜੈ ਸੇਵਾ।। ਘਟ ਘਟ ਮਾਹੀ ਆਤਮ ਦੇਵਾ।।
ਤਾਰਣ ਤਰਣ ਹਰਿ ਬਿਉਹਾਰਾ।। ਬਡਭਾਗੀ ਸਿਖ ਲੇਹੁ ਵਿਚਾਰਾ।।
ਬਹੁਤ ਦਿਨ ਰਹਿ ਬਹੁ ਸੁਖ ਪਾਯਾ।। ਸਭ ਸੰਤਨ ਸੂ ਪ੍ਰੇਮ ਵਟਾਯਾ।।
ਸਕਲ ਸੰਤ ਮਿਲ ਹਰਿ ਗੁਣ ਗਾਯਾ।। ਤਨ ਮਨ ਅਰਪ ਚਰਣ ਚਿਤਲਾਯਾ।।
ਦਿਛੈ ਆਗਯਾ ਅਬ ਅਰ ਕੂੰ ਜਾਵਾ।। ਗੁਰ ਗੋਵਿੰਦ ਕਾ ਦਰਸਣ ਪਾਵਾਂ।।
ਸਬ ਸੇਵਗ ਮਿਲਹੈ ਉਰਲਾਗੀ।। ਸਤਗੁਰ ਚਰਣ ਸਰਣ ਸੁਰਤਿ ਜਾਗੀ।।
ਸੇਵਗ ਸਕਲ ਮਿਲੈ ਰੈਦਾਸਾ।। ਸਬ ਹੀ ਕੇ ਮਨ ਭਯੇ ਉਦਾਸਾ।।
ਹਰਿ ਸਿਮਰਣ ਕੀਜੈ ਹਰਿ ਦਾਸਾ।। ਹਮ ਹਾਂ ਸਦਾ ਤੁਮਾਰੇ ਪਾਸਾ।।
ਚਲੈ ਰੈਦਾਸ ਘਰੋਂ ਕੀ ਵਾਟਾ।। ਦਰਸਣ ਕਰਤ ਲੋਕ ਬਹੁ ਠਾਟਾ।।
ਗਮਤ ਕਰਤ ਚਲੇ ਜਹਾਂ ਜਾਵੈ।। ਸਬ ਸੰਤ ਮਿਲ ਕਰਿ ਹਰਿ ਜਸ ਗਾਵੈ।।
ਗਾਮ ਗਾਮ ਬੀ ਚਲਣ ਨ ਪਾਵੈ।। ਕਰਤ ਮਹੋਛਾ ਅਨੰਦ ਉਛਾਵੈ।।
ਸਬ ਨਰ ਨਾਰੀ ਦਰਸਨ ਕਰਹੀ।। ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਆਨ ਕਰ ਧਰਹੀ।।
ਐਸੀ ਗਮਤ ਬਹੁਤ ਕਰਾਈ।। ਮਾਸ ਏਕ ਮੈ ਪਹੁੰਚੇ ਜਾਈ।।
ਸਬ ਸੰਤਨ ਮਿਲ ਹਰਖ ਵਧਾਏ।। ਸਕਲ ਸਾਧ ਦਰਸਨ ਕੂ ਆਏ।।
ਤਹਾਂ ਰੈਦਾਸ ਕੀ ਲਾਗੀ ਜਾਤਾ।। ਸਕਲ ਸੰਤ ਮਿਲ ਬੂਝੇ ਵਾਤਾ।।
ਜਨ ਰੈਦਾਸ ਕਹੈ ਸਮਝਾਈ।। ਵਿਪ੍ਰ ਮਿਲੇ ਸਬ ਦੇਖ ਚਲਾਈ।।
ਤਬ ਹਰਿ ਐਸੋ ਕੀਯਾ ਤਮਾਸਾ।। ਜਿਤੇ ਵਿਪ੍ਰ ਤਿਤਨੇ ਰੈਦਾਸਾ।।
ਸੰਤ ਸੰਗ ਜੀ ਮੈ ਕੀਯੋ ਠਾਟਾ।। ਦੇਖ ਦੇਖ ਸਭ ਬ੍ਰਹਮਣ ਨਾਨਾ।।
ਹਰਿ ਸਮਰਥ ਤੇ ਸਬਹੀ ਤੂਠਾ।। ਸਬ ਹੀ ਵਿਪ੍ਰ ਪਤ ਗਯਾ ਝੂਠਾ।।
ਤ੍ਰਾਹਿ ਤ੍ਰਾਹਿ ਕਰ ਭਾਗਣ ਲਾਗਾ।। ਤਬ ਸਬ ਆਏ ਚਰਨ ਮਮ ਲਾਗਾ।।
ਭਗਤਿ ਪੁਰਾਤਨ ਹਿਰਦੈ ਜਾਗੀ।। ਦੀਖਯਾ ਲੇਤ ਗਏ ਭ੍ਰਮ ਭਾਗੀ।।
ਝਗਰਾ ਕੈਰ ਸੁ ਕੀਯਾ ਅਨੇਕਾ।। ਹਰਿ ਭਗਤਨ ਕੀ ਰਾਖੀ ਟੇਕਾ।।
ਹਰਿ ਭਗਤਨ ਕੈ ਸਦਾ ਸਹਾਈ।। ਅਪਨਾ ਜਨਕੀ ਟੇਕ ਨਿਭਾਈ।।

ਹਰਿ ਸੁਮਰਤ ਜਨ ਨਾਹਿ ਨਹਾਰੈ।। ਅਪਨਾ ਜਨ ਕੋ ਕਾਜ ਸੁਧਾਰੈ।।
ਤਬ ਰੈਦਾਸ ਗੁਰਦਰਸਨ ਆਏ।। ਲਗਯਾ ਜਾਯ ਸਤਗੁਰ ਕੈ ਪਾਏ।।
ਸਕਲ ਸੰਤ ਮਿਲ ਆਰਤਿ ਗਾਵੈ।। ਦਰਸਣ ਕਰ ਆਰਤ ਪ੍ਰੇਮ ਵਟਾਵੈ।।
ਕਾਸੀ ਨਗਰ ਸਥਾਨ ਸੁਵਾਸਾ।। ਤਹੋ ਰਹਤ ਹੈ ਜਨ ਰੈਦਾਸਾ।।
ਸਬ ਸੂੰ ਮਿਲੈ ਹਰਿ ਗੁਣ ਗਾਵੈ।। ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਕਾ ਦਰਸਨ ਪਾਵੈ।।
ਦਾਸ ਅਨੰਤ 'ਕ੍ਰਿਪਾ ਤੇ ਭਾਖਯੋ'[478]।। ਭਗਤਿ ਭੇਦ ਯਾਹੀ ਮੈ ਰਾਖ੍ਯੋ[479]।।
ਤੀਨ[480] ਵਾਰ ਜਬ ਬੋਲੀ ਸਾਖੀ।। ਤਬ ਮੈ ਭਗਤ ਪਰਚਈ[481] ਭਾਖੀ।।
ਅਖਰ 'ਏਕੈ ਝੂਠੋ'[482] ਨਾਹੀ।। 'ਜਾਨੈ ਸੰਤ ਅਸੰਤ ਉਠਿ ਜਾਹੀ'[483]।।
'ਕੋਟਿ ਮਨੰਤਰ ਜੀਵੈ ਕੋਈ'[484]।। ਰਸਨਾ ਕੌਟਿਕ ਪਾਵੈ ਸੋਈ।।
'ਦਿਨ ਦਿਨ ਪ੍ਰੀਤ ਨੌਤਮ ਜਸ ਗਾਵੈ'[485]।।
'ਤੋਊ ਨ ਕਰਤਾ ਕੀ ਗਤਿ ਪਾਵੈ'[486]।।
ਹਰਿ ਸਾਗਰ ਮੈਂ ਬੂੰਦ ਸਮਾਨਾ।। ਕੋਊ ਨ ਜਾਨੈ ਕਹਾਂ ਹਿਰਾਨਾ।।
ਦੋਹਾ।। ਹਰਿ ਗੁਨ ਕੌਨ ਬਰਨ ਸਕੈ।। ਹਾਰੇ ਸੁਰ ਨਰ ਨਾਥ।।
ਦਾਸ ਅਨੰਤ ਬਿਚਾਰ ਕਰ।। ਸਰਣ ਗਹੈ ਵਡਭਾਗ।।
ਇਤਿ ਸ੍ਰੀ ਰੈਦਾਸ ਜੀ ਕੀ ਪਰਚੀ ਸੰਪੂਰਨ।।

---

478. ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ ਭਾਖਯੋ (ੳ), ਭਾਖ੍ਯੋ (ੲ)
479. ਗਖ੍ਯੋ (ੲ)
480. ਵੀਸ (ੳ.ਅ.ੲ)
481. ਪਰਚਈ (ੲ)
482. ਏਕ ਝੂਠ ਕੋ (ੲ)
483. ਜਾਨੈ ਸਾਧ ਅਸਾਧ ਰਿਸਾਂਈ (ੳ.ਅ.ੲ)
484. ਕੋਟਿਕ ਜਨਮੰਤਰ ਜੀਵੈ ਕੋਈ (ੳ)
485. ਦਿਨ ਦਿਨ ਪ੍ਰੀਤ ਉਤਮ ਗੁਣ ਗਾਵੈ (ੲ)
486. ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਕੋ ਪਾਰ ਨ ਪਾਵੈ (ੲ)

ਭਗਤ ਮਾਲ

ਸੰਤ ਨਾਭਾ ਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਰਚਨਾ 'ਭਗਤ ਮਾਲ' ਭਾਰਤੀ ਸੰਤ-ਭਗਤਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਚਰਿਤ੍ਰ ਸੰਬੰਧੀ, ਮਧਕਾਲੀ ਯੁਗ ਦੀ ਲੋਕ-ਪ੍ਰਿਯ ਰਚਨਾ ਹੈ। 200 ਦੇ ਲਗਪਗ ਨਿਰਗੁਣੀ ਤੇ ਸਰਗੁਣੀ ਭਗਤਾਂ ਬਾਰੇ ਸੂਚਨਾ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਕਦੋਂ ਤੇ ਕਿਥੇ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ? ਇਹ ਸਵਾਲ ਐਸੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਬਾਰੇ ਅਜੇ ਵੀ ਕਾਫੀ ਵਾਦ-ਵਿਵਾਦ ਹੈ।

ਆਪਣੇ ਗੁਰਦੇਵ ਅਗਰ ਦਾਸ ਦੀ ਆਗਿਆ ਨਾਲ ਰਚੇ ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਨਾਭਾ ਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਚਾਰ ਦੋਹੇ ਗ੍ਰੰਥ ਦੀ ਰਚਨਾ ਬਾਰੇ, ਪੰਜਵੇਂ ਤੋਂ 26ਵੇਂ ਛੱਪੇ ਤਕ ਸਤਿਜੁਗ, ਤ੍ਰੇਤਾ ਦੁਆਪੁਰ ਦੇ ਪੌਰਾਣਕ ਭਗਤਾਂ ਬਾਰੇ ਅਤੇ ਫੇਰ ਕਲਿਜੁਗ ਦੇ ਭਗਤਾਂ ਬਾਰੇ ਰਚੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਵੈਸ਼ਣਵ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਦੇ ਸ੍ਰੀ ਰਾਮਾਨੁਜ ਤੇ ਮਾਧਵਾਚਾਰਯਾ ਆਦਿ ਭਗਤਾਂ ਦਾ ਹਾਲ ਦਸਦਿਆਂ; ਸ੍ਰੀ ਰਾਮਾਨੰਦੀ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਜੋੜਿਆ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਰਾਮਾਨੰਦੀ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਦੇ ਭਗਤਾਂ ਬਾਰੇ ਸੂਚਨਾ ਦਿੰਦਿਆਂ ਆਪ ਆਪਣੇ ਗੁਰੂ ਅਗਰ ਦੇਵ ਤਕ ਪੁਜ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਜਿੱਥੇ 40 ਛੱਪੇ ਸਮਾਪਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। 41ਵੇਂ ਛੱਪੇ ਅੰਦਰ ਸ੍ਰੀ ਸ਼ੰਕਰਚਾਰੀਆ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ 197 ਛੱਪੇ ਤਕ ਕਲਿਜੁਗ ਵਿਚ ਪ੍ਰਗਟੇ ਭਗਤਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਅੰਤ ਉਤੇ ਉਪ ਸੰਹਾਰਾਤਮਕ 17 ਦੋਹੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਭੂ ਭਗਤੀ ਲਈ ਉਪਦੇਸ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ 196 ਛੱਪੇ, ਇਕ ਕੁੰਡਲੀਆ ਤੇ 17 ਦੋਹੇ ਇਸ ਮਾਲਾ ਵਿਚ ਪਰੋਏ ਗਏ ਹਨ।

ਸ੍ਰੀ ਨਾਭਾ ਦਾਸ ਜੀ ਕਿਉਂਕਿ ਸ੍ਰੀ ਰਾਮਾਨੰਦੀ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸਨ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਅਜ ਵੀ ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਰਾਮਾਨੰਦੀ ਡੇਰਿਆਂ ਵਿਚ ਸਤਿਕਾਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਸ੍ਰੀ ਨਾਭਾ ਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਜਨਮ, ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ, ਸਥਾਨ, ਜਾਤਿ ਆਦਿ ਬਾਰੇ ਨਾ ਤਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਿਸੇ ਰਚਨਾ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕਿਸੇ ਸਮਕਾਲੀ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਨੇ ਇਸ ਸੰਬੰਧੀ ਕੋਈ ਸੂਚਨਾ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਬੇਸ਼ਕ ਸ੍ਰੀ ਨਾਭਾ ਦਾਸ ਜੀ ਬਾਰੇ ਸੋਧ-ਪ੍ਰਬੰਧ ਵੀ ਲਿਖੇ ਜਾ ਚੁੱਕੇ ਹਨ ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਵਾਲਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਹੱਲ ਨਹੀਂ

ਲੱਭਿਆ ਗਿਆ, ਅਟੇ-ਸਟੇ ਤੋਂ ਹੀ ਕੰਮ ਲਿਆ ਹੈ। ਡਾ. ਹੀਰਾ ਲਾਲ ਆਪ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਅਗਰ ਦਾਸ ਦਾ ਚੇਲਾ ਤੇ 17ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਜੰਮਿਆ-ਪਲਿਆ ਮੰਨਦੇ ਹਨ[1]। ਸ੍ਰੀ ਐਚ. ਐਚ. ਵਿਲਸਨ ਆਪ ਨੂੰ ਤੁਲਸੀ ਦਾਸ ਦਾ ਸਮਕਾਲੀ ਦਸਦੇ ਹਨ[2]। ਡਾ. ਨਰੇਂਦਰ ਝਾ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਅਗਰ ਦਾਸ ਨਾਲ ਅਜਮੇਰ ਦੇ ਰਾਜਾ ਮਾਨ ਸਿੰਘ ਦੀ (ਰਾਜ ਕਾਲ 1546-1675 ਈ.) ਹੋਈ ਮੁਲਾਕਾਤ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰੱਖਦਿਆਂ ਆਪ ਦਾ ਜਨਮ 1630 ਸੰਬਤ ਮੰਨਿਆ ਹੈ[3]। ਅੰਤਰ-ਸਾਖੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸਿਟਿਆਂ ਤੋਂ ਡਾ. ਝਾ ਦਾ ਅਨੁਮਾਨ ਠੀਕ ਹੀ ਜਾਪਦਾ ਹੈ।

ਜਾਰਜ ਗ੍ਰੀਅਰਸਨ, ਵਿਲਸਨ ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਰੂਪ-ਕਲਾ ਜੀ ਨੇ ਆਪ ਨੂੰ ਦੱਖਣ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਮੰਨਿਆ ਹੈ। ਆਪ ਦੇ ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਸੂਚਨਾ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ। ਆਪ ਦਾ ਜਨਮ ਹਨੂਮਾਨ ਵੰਸ਼ ਵਿਚ ਦਸਦਿਆਂ ਭਗਤ ਸੁਧਾਸੁਵਾਦ ਦੇ ਸੰਪਾਦਕ ਸ੍ਰੀ 'ਰੂਪ ਕਲਾ' ਜੀ ਨੇ ਬੜੀ ਸੁਆਦਲੀ ਕਥਾ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਰੂਪ ਕਲਾ ਜੀ ਨੇ ਆਪ ਨੂੰ ਡੋਮ-ਵੰਸ਼ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਦਸਦਿਆਂ ਇਸ ਵੰਸ਼ ਨੂੰ ਨਾਚ, ਗਾਣੇ ਤੇ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਮਾਹਰ ਆਖਿਆ ਹੈ[4]। ਡਾ. ਬਾਲਕਰਾਮ ਨੇ 'ਭਗਤ ਮਾਲ' ਦਾ ਟੀਕਾ ਕਰਦਿਆਂ ਆਪ ਨੂੰ ਮਾਰੂ ਸਥਲ ਵਿਚ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਦੱਸਿਆ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਡਾ. ਝਾ ਨੇ ਸਹਿਮਤੀ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਰੂਪ-ਕਲਾ ਜੀ ਦਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਨਾਭਾ ਦਾਸ ਜੀ ਅਜੇ 5 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਦੇ ਹੀ ਸਨ ਕਿ ਆਪ ਦੇ ਵੰਸ਼ ਵਿਚ ਭਿਆਨਕ ਕਾਲ ਪੈ ਗਿਆ। ਬਾਕੀ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਆਪ ਦੇ ਪਿਤਾ ਵੀ ਇਸ ਕਾਲ ਦੀ ਬੁਰਕੀ ਬਣ ਗਏ, ਮਾਂ ਨੇ ਦੁਖਾਂ ਤੋਂ ਅੱਕ ਕੇ ਆਪ ਨੂੰ ਇਕ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਸੁੱਟ ਦਿੱਤਾ, ਜਿੱਥੋਂ ਆਪ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਅਗਰ ਦਾਸ ਜੀ ਤੇ ਕੀਲ੍ਹ ਦਾਸ ਨੇ ਸਾਂਭ ਲਿਆ। ਆਪ ਜਨਮ ਤੋਂ ਹੀ ਨੇਤ੍ਰਹੀਨ ਸਨ ਪਰ ਕੀਲ੍ਹ ਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਅਗੰਮੀ ਸ਼ਕਤੀ ਰਾਹੀਂ ਪਾਣੀ ਦੇ ਛਿੱਟੇ ਮਾਰ ਕੇ ਆਪ ਨੂੰ ਅੱਖਾਂ ਦੀ ਜੋਤਿ ਬਖਸ਼ੀ। ਇਕ ਲੋਕ-ਕਥਾ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਆਪ ਦਾ ਜਨਮ ਇਕ ਬਾਲਵਿਧਵਾ ਬ੍ਰਾਹਮਣੀ ਦੀ ਕੁਖੋਂ ਸਾਧਾਂ ਦੇ ਅਸ਼ੀਰਵਾਦ ਨਾਲ ਹੋਇਆ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਉਸ ਬ੍ਰਾਹਮਣੀ ਨੇ ਪੰਜ-

---

1. "Nabha Dass was disciple of Agra Dass and he must have therefore flourished in the 17th century".
   -ਖੋਜ ਰੀਪੋਰਟ, ਨਾਗਰੀ ਪ੍ਰਚਾਰਿਣੀ ਸਭਾ, 1920-22, ਪੰਨਾ 87.
2. Tulsi Dass who was contemporary with Shah Jahan; visited Nabha Ji at Brindavan.
   -Religious Sects of the Hindus, p. 64.
3. ਭਗਤਮਾਲ ਪਾਠਾਨੁਸ਼ੀਲਨ ਏਵੰ ਵਿਵੇਚਨ, ਅਨੁਪਮ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਪਟਨਾ, 1978, ਪੰਨਾ 22.
4. ਭਗਤ ਸੁਧਾਸੁਵਾਦ, ਪੰਨਾ 43.

ਸਾਲ ਤਕ ਇਸ ਬਾਲ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਹਿੱਕ ਨਾਲ ਲਾ ਕੇ ਰੱਖਿਆ ਪਰ ਪਿੱਛੋਂ ਲੋਕ-ਲਾਜ ਤੋਂ ਡਰਦਿਆਂ ਇਸ ਬਾਲ ਨੂੰ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਸੁੱਟ ਦਿੱਤਾ। ਇਹ ਲੋਕ-ਕਥਾ ਅੱਜ ਦੀ ਤਾਰਕਿਕ ਬੁੱਧੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਵਾਨ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ। ਕਿਉਂਕਿ ਜੇਕਰ ਉਸ ਵਿਧਵਾ ਬ੍ਰਾਹਮਣੀ ਨੂੰ ਲੋਕ-ਲਾਜ ਦਾ ਕੋਈ ਡਰ ਭਉ ਸੀ ਤਾਂ ਇਹ ਉਸ ਸਮੇਂ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ ਜਦੋਂ ਉਹ ਗਰਭਵਤੀ ਸੀ।

ਆਪ ਦੀ ਮ੍ਰਿਤੂ ਬਾਰੇ ਵੀ ਠੀਕ ਜਾਣਕਾਰੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ। ਬਹੁਤੇ ਵਿਦਵਾਨ ਆਪ ਨੂੰ 100 ਸਾਲ ਤਕ ਜੀਵਤ ਰਿਹਾ ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ਸ੍ਰੀ ਰਾਮ ਚੰਦਰ ਸੁਕਲ ਆਪ ਦਾ ਸੁਰਗਵਾਸ ਤੁਲਸੀ ਦਾਸ ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ਹੋਇਆ ਦੱਸਦੇ ਹਨ[5]। ਮਿਸ਼ਰ ਬੰਧੂ 1720 ਬਿ. ਦੇ ਲਗਪਗ ਤੇ ਡਾ. ਕਿਸ਼ੋਰੀ ਲਾਲ ਗੁਪਤਾ 1716 ਬਿਕਰਮੀ[6]। ਡਾ. ਨਰੇਂਦਰ ਝਾ ਦਾ ਇਸ ਬਾਰੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ:-

"ਮੇਰੀ ਮਾਨਤਾ ਹੈ ਕਿ ਨਾਭਾ ਦਾਸ ਜੀ ਕੀ ਮ੍ਰਿਤੂ 1700 ਬਿ. ਕੇ ਆਸ ਪਾਸ ਹੂਈ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਆਪ ਕੀ ਆਯੂ 70 ਸਾਲ ਕੇ ਲਗਪਗ ਥੀ। ਭਗਤ ਮਾਲ 1690 ਬਿ. ਮੇਂ ਪੂਰੀ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਥੀ[7]।" ਪਰ ਵਿਲਸਨ ਸਾਹਿਬ ਆਪ ਨੂੰ ਦੋ ਸੌ ਤੋਂ ਢਾਈ ਸੌ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਤਕ ਦਾ ਮੰਨਦੇ ਹਨ[8]। ਸਾਡੇ ਵਿਚਾਰ ਅਨੁਸਾਰ ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ 1620 ਤੋਂ 1630 ਸੰਬਤ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਅਤੇ ਮ੍ਰਿਤੂ 1710 ਸੰਬਤ ਦੇ ਆਸ ਪਾਸ ਮੰਨ ਲੈਣਾ ਵਧੇਰੇ ਠੀਕ ਜਾਪਦਾ ਹੈ।

ਭਗਤ ਮਾਲ ਦੀ ਰਚਨਾ:

ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਿਯ ਦਾਸ ਨੇ ਭਗਤ-ਮਾਲ ਦਾ ਟੀਕਾ ਕਰਦਿਆਂ ਉਸਦਾ ਰਚਨਾ-ਕਾਲ ਵੀ ਦੱਸ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਪਰ ਨਾਭਾ ਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਅਜਿਹਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਆਪ ਦੇ ਜਨਮ ਆਦਿ ਵਾਂਗ ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਰਚਨਾ-ਕਾਲ ਬਾਰੇ, ਕਿਆਸੇ ਹੀ ਲਗਾਏ ਗਏ ਹਨ ਜੋ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲੋਂ ਭਿੰਨ ਹਨ।

ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਵਿਦਵਾਨ ਸੁਵਰਗੀ ਪੰਡਿਤ ਹਰਿਨਰਾਯਣ ਪ੍ਰੋਹਿਤ ਨੇ 'ਭਗਤ ਮਾਲ' ਦਾ ਰਚਨਾ-ਕਾਲ 1640-90 ਸੰਬਤ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਮੰਨਿਆ ਹੈ[9]। ਪੰਡਿਤ ਜੋਤਿ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦਿ

---

5. ਹਿੰਦੀ ਸਾਹਿਤ ਕਾ ਇਤਿਹਾਸ, ਪੰਨਾ
6. ਹਿੰਦੀ ਸਾਹਿਤ ਕਾ ਪ੍ਰਥਮ ਇਤਿਹਾਸ, ਪੰਨਾ 102.
7. ਭਗਤ ਮਾਲ; ਪਾਠਾਨ ਸ਼ੀਲਨ ਏਵ: ਵਿਵੇਚਨ, ਪੰਨਾ 30.
8. Religious Sects of the Hindus, p. 65
9. ਹਿਤੈਸ਼ੀ ਪਤ੍ਰਿਕਾ, ਦਸੰਬਰ-ਜਨਵਰੀ 1941-42, ਪੰਨਾ 141.

ਨਿਰਮਲ 1680 ਸੰਬਤ ਵਿਚ 'ਭਗਤ-ਮਾਲ' ਦੀ ਰਚਨਾ ਹੋਈ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਪੰਡਤ ਦੀਨ-ਦਯਾਲ ਗੁਪਤ ਦਾ ਵੀ ਇਹੋ ਮਤਿ ਹੈ[10]। ਡਾ. ਮਾਤਾ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਗੁਪਤ ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦਾ ਰਚਨਾ-ਕਾਲ 1653 ਸੰਬਤ ਮੰਨਦੇ ਹਨ[11]।

'ਭਗਤ ਮਾਲ' ਦੇ 147ਵੇਂ ਛੱਪੇ ਵਿਚ 'ਜਸਵੰਤ ਸਿੰਹੁ' ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ ਜਿਸਨੂੰ ਡਾ. ਮਹਾਂਵੀਰ ਗਹਲੋਤ ਨੇ ਮਾਰਵਾੜ ਦੇ ਮਹਾਰਾਜਾ ਗਜ ਸਿੰਘ ਦਾ ਦੂਜਾ ਪੁੱਤਰ ਦੱਸਿਆ ਹੈ ਜੋ 1683 ਸੰਬਤ ਵਿਚ ਜਨਮਿਆ। ਇਸ ਜਸਵੰਤ ਸਿੰਘ ਦਾ ਸ਼ਾਹਜਹਾਂ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਮਾਣ ਤਾਣ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਰੁਤਬਾ 7 ਹਜਾਰੀ ਰਖਿਆ ਗਿਆ। ਡਾ. ਗਹਲੋਤ ਇਸ ਜਸਵੰਤ ਸਿੰਹੁ ਨੂੰ ਆਧਾਰ ਮੰਨਦਿਆਂ 'ਭਗਤ-ਮਾਲ' ਦਾ ਰਚਨਾ ਕਾਲ 1715 ਸੰਬਤ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ 1715 ਵਿਚ ਜਸਵੰਤ ਸਿੰਹੁ ਨੇ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਵਿਰੁਧ ਅਤੇ 1716 ਵਿਚ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੇ ਜੋਧਪੁਰ ਵਿਚ ਉਸ ਵਿਰੁਧ ਸੈਨਾ ਭੇਜੀ ਸੀ। ਨਾਭਾ ਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ 'ਜਸਵੰਤ ਭਗਤਿ ਜਯਮਾਲ ਕੀ ਰੂੜਾ ਰਾਖੀ ਗਠਵੜੇ', ਹਿੰਦੂ-ਧਰਮ ਦਾ ਪਾਲਕ ਦੱਸਿਆ ਹੈ। ਡਾ. ਗਹਲੋਤ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ 'ਗ੍ਰਾਸਾ ਦੀ ਤਾਸੀ', ਅਤੇ ਲਲਤਾ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਦੂਬੇ ਵੀ 'ਭਗਤ ਮਾਲ' ਦਾ ਰਚਨਾ-ਕਾਲ 1715 ਸੰਬਤ ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ਪਰੰਤੂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਇਸ ਪੰਕਤੀ ਦੀ ਪੂਰੀ ਖੋਜ ਕਰ ਕੇ ਠੀਕ ਸਿੱਟੇ ਉਤੇ ਪੁਜਣ ਦਾ ਯਤਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਕਿਉਂਕਿ ਜਿਸ ਜਸਵੰਤ ਸਿੰਘ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ 'ਭਗਤ ਮਾਲ' ਵਿਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਉਹ ਜਸਵੰਤ ਸਿੰਘ ਮਹਾਰਾਜ ਗਜ ਸਿੰਘ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਕੋਈ ਰਾਧਾਵਲਭੀ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸੰਤ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਵੱਡੇ ਭਰਾ ਦਾ ਨਾਮ ਜਯਮਾਲ ਸਿੰਘ ਸੀ। ਮਹਾਰਾਜਾ ਗਜ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਜਸਵੰਤ ਸਿੰਹੁ ਦੇ ਵੱਡੇ ਭਰਾ ਦਾ ਨਾਮ ਤਾਂ ਅਮਰ ਸਿੰਘ ਰਾਠੌਰ ਸੀ।

ਸਰਵੇਸ਼ਰ ਕਾਰਯਾਲਯ, ਵਿੰਦ੍ਰਾਵਨ ਵਿਚ ਛਪੀ 'ਭਗਤ ਮਾਲ' ਵਿਚ ਇਸ ਛੱਪੇ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਨੇ[12] ਇਸ ਗੁਥੀ ਨੂੰ ਸੁਲਝਾਉਂਦਿਆ ਦਸਿਆ ਹੈ ਕਿ ਜਸਵੰਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਇਕ ਟੰਗ 'ਤੇ ਖੜੇ ਕੇ ਭਗਤੀ ਕਰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਠਾਕੁਰ ਸ੍ਰੀ ਰਾਧਾ, ਬਲਭ ਲਾਲ ਜੀ ਨਾਲ ਆਪ ਦਾ ਅਨਿਨ ਪਿਆਰ ਸੀ। ਆਪ ਕਈ ਵਾਰ ਪ੍ਰੇਮ ਵਸ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਧਰਦਿਆਂ ਜੜ ਵਸਤੂ ਵਾਂਗ ਨਿਸਚਲ ਹੋ ਜਾਂਦੇ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਪ ਨੇ ਰਾਠੌਰ ਵੰਸ ਵਿਚ ਪੈਦਾ ਹੋ ਕੇ ਆਪਣੇ ਵੱਡੇ ਭਾਈ ਜਯਮਾਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਭਗਤਿ-ਪਧਤੀ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਿਆ।

---

10. ਹਿੰਦੀ ਸਾਹਿਤ- ਖੰਡ 2 'ਰਾਮ ਕਾਵਿ, 'ਭਾਰਤੀ ਹਿੰਦੀ ਪ੍ਰੀਸ਼ਦ, ਪ੍ਰਯਾਗ, ਪੰਨਾ 328.
11. ਅਸ਼ਟਛਾਪ ਔਰ ਬਲਭ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ, ਪੰਨਾ 109.
12. ਉਹੀ

ਸ੍ਰੀ ਅਗਰ ਚੰਦ ਨਾਹਟਾ ਅਨੁਸਾਰ ਜੋਧਪੁਰ ਦੇ ਮਹਾਰਾਜੇ ਨੇ ਤਾਂ ਵ੍ਰਿੰਦਾਵਨ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਲਗਾਉ ਰਾਧਾ ਬਲਭ ਜੀ ਦੀ ਭਗਤੀ ਵੱਲ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵੀ ਵੇਦਾਂਤ ਬਾਰੇ ਵਧੇਰੇ ਹਨ।[13] ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ ਗੱਲ ਨਿਸਚੇ ਨਾਲ ਆਖੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਕਿ ਜਸਵੰਤ ਸਿੰਘ ਰਾਠੌਰ ਨੂੰ ਆਧਾਰ ਮੰਨ ਕੇ 'ਭਗਤ ਮਾਲ' ਦਾ 1715 ਸੰਬਤ ਵਿਚ ਰਚਿਆ ਜਾਣਾ ਠੀਕ ਸਾਬਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਗਾਸ਼ਾ ਦੀ ਤੱਾਸੀ, ਡਾ. ਗਹਲੋਤ ਤੇ ਲਲਿਤਾ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਦੂਬੇ ਨੂੰ ਟਪਲਾ ਲੱਗਾ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਅਸਲ ਹੱਥ ਲਿਖਿਤ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਨੂੰ ਵਾਚਣ ਦੀ ਖੇਚਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ, ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਉਹ ਭੁਲੇਖੇ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋ ਗਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਲੋਂ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੀ ਤਿਥ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਮੰਨਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਹਾਂ।

ਡਾ. ਨਰੇਂਦਰ ਝਾ ਦੀ ਖੋਜ ਇਸ ਮਾਮਲੇ ਉਤੇ ਕਾਫੀ ਰੌਸ਼ਨੀ ਪਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ 'ਭਗਤ-ਮਾਲ ਪਾਠਾਨਸ਼ੀਲਾਨ ਏਵੰ: ਵਿਵੇਚਨ' ਵਿਚ ਰਾਜਿਸਥਾਨ ਪ੍ਰਾਚਯ ਵਿਦਯਾ ਪੀਠ, ਜੋਧਪੁਰ ਵਿਚ ਸੰਬਤ 1699 ਲਿਪੀ-ਕਾਲ ਵਾਲੀ 'ਭਗਤ ਮਾਲ' ਦੀ ਸੂਚਨਾ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਨੂੰ ਸੰਪਾਦਕ ਨੇ ਖੁਦ ਵੇਖਿਆ ਪਰਖਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਡਾ. ਗਹਲੋਤ ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਦੂਬੇ ਦਾ ਮੱਤ ਬਿਲਕੁਲ ਰੱਦ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਡਾ. ਝਾ ਦਾ ਕਥਨ ਇਸ ਪ੍ਰਕਰ ਹੈ:

> 'ਅਤ: ਯਹ ਅਨੁਮਾਨ ਹੈ ਕਿ ਸੰ: 1657 ਤਕ ਨਾਭਾ ਦਾਸ ਜੀ ਨੇ 'ਭਗਤ ਮਾਲ' ਕੀ ਰਚਨਾ ਪ੍ਰਾਰੰਭ ਕਰਦੀ ਹੋਗੀ। ਜਬ ਕਿ ਉਨ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀਵਤ ਹੀ ਥੇ, ਏਵੇਂ ਚਤਰਭੁਜ ਜੀ ਕੇ ਛੱਪੇ ਕੇ ਭਗਤ ਮਾਲ ਮੇਂ ਰਹਨੇ ਕੇ ਕਾਰਣ ਯਹ ਨਿਸਚਤ ਹੈ ਕਿ 'ਭਗਤ ਮਾਲ' ਕੀ ਸਮਾਪਤੀ ਸੰਬਤ 1686 ਕੇ ਪੂਰਵ ਨਹੀਂ ਹੋ ਪਾਈ ਥੀ। ਕਿੰਤੂ ਸਮਯ ਕੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਸੇ 'ਭਗਤ ਮਾਲ' ਮੇ ਆਨੇ ਵਾਲੇ ਚਤੁਰਭੁਜ ਦਾਸ ਆਖਰੀ ਭਗਤ ਹੈਂ। ਇਸ ਕਾਰਣ ਅਨੁਮਾਨ ਹੈ ਕਿ 'ਭਗਤ ਮਾਲ' ਕੀ ਸਮਾਪਤੀ ਸੰ: 1688 ਕੇ ਆਸ ਪਾਸ ਹੋ ਗਈ ਥੀ। ਅਭੀ ਤਕ 1699 ਸੰਮਵਤ ਕੀ ਪ੍ਰਾਚੀਨਤਮ ਹਸਤਲਿਖਿਤ ਪ੍ਰਤੀ ਕੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਸੇ ਭੀ ਐਸਾ ਹੀ ਅਨੁਮਾਨ ਹੈ ਕਿ ਸੰਮਵਤ 1699 ਕੇ ਪੂਰਵ ਭਗਤ ਮਾਲ ਕੀ ਰਚਨਾ ਹੋ ਚੁਕੀ ਥੀ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਭਗਤ-ਮਾਲ ਕਾ ਰਚਨਾ-ਕਾਲ 1687-88 ਸੰਬਤ ਕੇ ਬੀਚ ਠਹਿਰਤਾ ਹੈ।[14]

---

13. ਉਹੀ
14. ਭਗਤਮਾਲ ਪਾਠਨਸ਼ੀਲਨ ਏਵੰ ਵਿਵੇਚਨ, ਪੰਨਾ 32..

ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸਿੱਖ ਵਿਦਵਾਨ ਭਾ. ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਨਾਭਾ ਨੇ 'ਭਗਤ-ਮਾਲ' ਦਾ ਰਚਨਾ-ਕਾਲ 1642-1680 ਸੰਬਤ ਮੰਨਿਆ ਹੈ।[15]

ਉਪਰੋਕਤ ਸਾਰੇ ਵਿਵਰਣ ਤੋਂ ਸਿੱਟਾ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਭਗਤ ਮਾਲ ਦੀ ਰਚਨਾ 1699 ਸੰਬਤ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਸੀ ਨਾ ਕਿ 1715 ਸੰਬਤ ਵਿਚ। 'ਭਗਤ ਨਾਮਾਵਲੀ' ਦੇ ਗ੍ਰੰਥ ਜੋ 1681 ਤੋਂ 1698 ਸੰਬਤ ਵਿਚਕਾਰ ਮਿਲਦੇ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਵੀ 'ਭਗਤ-ਮਾਲ' ਦੀ ਸੂਚਨਾ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਤੋਂ ਇਹ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ 'ਭਗਤ ਮਾਲ' 1691 ਤਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਚੁੱਕੀ ਸੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਸ ਤੱਥ ਨੂੰ ਮੁਖ ਰਖਦਿਆਂ ਹੁਣ ਤਕ ਦੀ ਖੋਜ ਅਨੁਸਾਰ 'ਭਗਤ ਮਾਲ' ਦਾ ਰਚਨਾ-ਕਾਲ 1687 ਤੋਂ 1690 ਸੰਮਤ ਵਿਚਕਾਰ ਹੀ ਬੈਠਦਾ ਹੈ।

ਅਸੀਂ ਆਪਣੀ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ 'ਭਗਤ ਮਾਲ' ਨਾਭਾ ਦਾਸ ਵਿਚਲੇ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਛੱਪੇ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਹੈ ਜੋ ਕਿ 58 ਨੰਬਰ 'ਤੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਮੂਲ ਛੱਪਾ 1699 ਸੰਬਤ ਵਾਲੀ ਪ੍ਰਤੀ ਤੋਂ ਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।[16] ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਕਈ ਹੋਰ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵੀ ਹਨ। ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਲਾਲ ਦਾਸ ਕਵੀ ਦੀ ਰਚਨਾ 'ਭਕਿਤਭਵਾਨੀ' ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਲਿਪੀ-ਕਾਲ 1697 ਸੰਬਰ ਹੈ। ਪੰਜਵੇਂ ਨੰਬਰ 'ਤੇ ਪੱਤਰਾ 61 ਤੋਂ 130 ਤਕ 'ਭਗਤ ਮਾਲ' ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਲਿਪੀ-ਕਾਲ 1699 ਸੰਬਤ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਿੱਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਇਤਿ ਸ੍ਰੀ ਦਾਸਾਨਿ ਦਾਸ ਨਾਰਾਯਣ ਦਾਸ ਕ੍ਰਿਤ ਭਗਤ ਮਾਲ ਸੰਪੂਰਨ ਜਾਤ।। ਸੰਵਵਤ੍ਰ।। 1699।। ਵਰਸੇ ਆਸਵਨੇ ਕ੍ਰਿਸ਼ਣਪ੍ਰਕਸ਼ੇ ਸਪਤਗਯਾਂ ਤਿਥੈ।। ਸੋਮਵਾਰੇ।। ਪੂਰਵਿ-ਲਹਰਣਾਸਰ ਮਧਯੇ ਸਵਾਮੀ ਕਲਯਾਣ ਦਾਸ ਜੇਣਿ ਕ੍ਰਿਪਾ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਲਿਖਿਤੁ ਖੇਮਦਾਸੇ ਮਨੋਹਰ ਦਾਸ ਪਠਣਾਰਥ ਪ੍ਰਮਾਰਥਾ।।

---

15. ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼, ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ ਪੰਜਾਬ, ਪਟਿਆਲਾ, 1960, ਪੰਨਾ 525.
16. ਹੱਥ-ਲਿਖਿਤ ਨੰਬਰ 31203, ਰਾਜਿਸਥਾਨ ਪ੍ਰਾਚਯ ਵਿਦਯਾ ਸ਼ੋਧ ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਠਾਨ, ਜੋਧਪੁਰ।

ਭਗਤ ਮਾਲ (ਮੂਲ ਪਾਠ)

ਸੰਦੇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਖੰਡਨ ਨਿਪੁਨ ਵਾਨੀ ਵਿਮਲ ਰੈਦਾਸ ਕੀ॥
ਸਦਾਚਾਰ ਸ੍ਰੁਤਿ ਸਾਸਤ੍ਰ ਵਚਨ ਅਵਿਰੁਧ ਉਚਾਰਯੋ॥
ਨੀਰ ਖੀਰ ਬਿਬਰਨ ਪਰਮ ਹੰਸਨਿ ਉਰ ਧਾਰਯੋ॥
ਭਾਗਵਤ ਕ੍ਰਿਪਾ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਪਰਮ ਗਤਿ ਏਹਿ ਤਨ ਪਾਈ॥
ਰਾਜ ਸਿੰਹਾਸਨ ਬੈਠਿ ਗਯਾਤ ਪਰਤੀਤ ਦਿਖਾਈ॥
ਵਰਣਾਸ਼ਰਮ ਅਭਿਮਾਨ ਤਜਿ ਪਦਰਜ ਬੰਦੇ ਜਾਸ ਕੀ॥
ਸੰਦੇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਖੰਡਨ ਨਿਪੁਨ ਵਾਨੀ ਵਿਮਲ ਰੈਦਾਸ ਕੀ॥੫੮॥

ਪ੍ਰਹਲਾਦ ਚਰਿਤ੍ਰ

ਇਹ ਰਚਨਾ ਜਿਸ ਨੂੰ ਭਗਤਿ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਸਤਾਰਵੀਂ ਸਦੀ ਦੀ ਆਖੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਰਚਨਾ ਦਾ ਪਾਠ ਸਭ ਤੋਂ ਪੁਰਾਣੇ ਸੰਬਤ 1710/ 1653 ਈ. ਵਾਲੇ ਹੱਥ-ਲਿਖਿਤ ਖਰੜੇ ਤੋਂ ਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਖਰੜਾ, ਦਾਦੂ ਦੁਆਰਾ, ਨਾਰਾਯਣਾ ਵਿਚ ਬਸਤਾ ਨੰ: 7 ਅਨੁਸਾਰ ਉਪਲੱਬਧ ਹੈ। ਡਾ. ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪਣੀ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਇਸ ਰਚਨਾ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਿਲ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਸ ਖਰੜੇ ਨੂੰ ਆਧਾਰ ਬਣਾਇਆ ਇਸ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਸੂਚਨਾ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। ਡਾ. ਬੀ.ਪੀ. ਸ਼ਰਮਾ ਨੇ ਵੀ ਆਪਣੀ ਪੁਸਤਕ 'ਸੰਤ ਗੁਰ-ਰਵਿਦਾਸ ਬਾਣੀ' ਵਿਚ ਜੋ ਪਾਠ 'ਪ੍ਰਹਲਾਦ ਚਰਿਤ੍ਰ' ਦਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਉਹ ਸੰਬਤ 1733 ਵਾਲੇ ਖਰੜੇ ਤੇ ਆਧਾਰਤ ਹੈ। ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਨਾਲ ਹੀ ਕੁੱਝ ਅਜਿਹੇ ਹੱਥ-ਲਿਖਿਤ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦੇ ਨੰਬਰ ਦਿੱਤੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਵਾਸਤਵ ਵਿਚ ਭਗਤ ਰੈਦਾਸ ਕ੍ਰਿਤ ਪ੍ਰਹਲਾਦ ਚਰਿਤ੍ਰ ਦੀ ਰਚਨਾ ਉੱਕਾ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਜੇ ਹੈ ਵੀ ਤਾਂ ਉਹ ਜਨ ਗੋਪਾਲ ਰਚਿਤ 'ਪ੍ਰਹਲਾਦ ਚਰਿਤ੍ਰ' ਹੈ।

ਇਸ ਰਚਨਾ ਦਾ ਪਾਠ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਰਨ ਲਈ ਅਸੀਂ ਦਾਦੂ ਦੁਆਰਾ ਨਾਰਾਯਣਾ ਦੇ ਸੰਬਤ 1710/1653 ਈ. ਵਾਲੇ ਖਰੜੇ ਨੂੰ ਮੂਲ ਆਧਾਰ ਮੰਨਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਰਚਨਾ ਦੇ 13 ਤੋਂ 18 ਤੱਕ ਬੰਦ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਦਾ ਮੇਲਾਨ ਸ਼ੋਧ ਸੰਸਥਾਨ ਚੌਪਾਸਨੀ, ਜੋਧਪੁਰ ਦੇ ਹੱਥ-ਲਿਖਿਤ ਗ੍ਰੰਥ 15002 (ਮਿਤੀ ਹੀਨ) ਜਿਸਦਾ ਸੰਕੇਤਕ ਚਿੰਨ (ੳ), ਪ੍ਰਾਚਯ ਵਿਦਯਾ ਸ਼ੋਧ ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਠਾਨ, ਉਦੇਪੁਰ ਦੇ ਹੱਥ-ਲਿਖਿਤ ਗ੍ਰੰਥ ਨੰ: 3237 (ਸੰਬਤ 1763/ 1706 ਈ.) ਸੰਕੇਤਕ ਚਿਨ (ਅ) ਅਤੇ ਰਾਜਿਸਥਾਨ ਪ੍ਰਾਚਯ ਵਿਦਯਾ ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਠਾਨ, ਜੋਧਪੁਰ ਦੇ ਹੱਥ-ਲਿਖਿਤ ਗ੍ਰੰਥ ਨੰ: 1882 (ਸੰਬਤ 1819/1762 ਈ.) ਸੰਕੇਤਕ ਚਿੰਨ (ੲ) ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਮੂਲ-ਆਧਾਰ ਖਰੜੇ ਦੇ ਪੱਤਰਿਆਂ ਦੇ ਨੰਬਰ ਨਹੀਂ ਹਨ ਏਸ ਕਰਕੇ ਏਥੇ ਵੀ ਪੱਤਰਾ ਨੰਬਰ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੇ ਗਏ।

ਪ੍ਰਹਲਾਦ ਚਰਿਤ੍ਰ

ਅਥ ਪ੍ਰਹਲਾਦ ਚਰਿਤ੍ਰ ਲਿਖਯਤੇ

'ਨਗਰ ਬਡੋ'[1] ਮੁਲਤਾਨ ਊਹਾਂ ਹਿਰਨਾਕੁਸ ਰਾਜਾ॥
'ਤਹਾਂ ਜਨਮੈ ਕੁੰਵਰ'[2] ਪ੍ਰਹਲਾਦ ਸਰਣੀ ਮੁਨਿ ਜਨ ਕੈ ਕਾਜਾ॥
'ਪੂਛੇ ਬਿਪ੍ਰ ਬੁਲਾਯ ਗ੍ਰਹ ਗ੍ਰਹ ਕੁੰਡਲ'[3] ਰਾਜ ਕੁਮਾਰ।
'ਹਰਿਜਨ ਔਤਰੋ ਸੁਭ ਲਗਨ ਮੋਹ ਅਸੁਰ ਸੰਹਾਰਨ ਹਾਰ'[4]॥੧॥
ਸਾਤ ਬਰਸ ਭਯੋ ਕੁੰਵਰ ਹਸਤ ਚਟਸਾਰ ਪਧਾਰੈ।
ਉਚਰੰਤ ਰਰੰਕਾਰ ਅਗਨ ਹੈ ਸਬ ਬਾਲਕ ਤੈ ਨਯਾਰੇ।
ਨਾਮ ਲੇਤ ਪਰਚੋ ਭਯੋ ਮਨ ਉਪਜਯੋ ਵਿਸਵਾਸ॥
ਸਗਲ ਚਟਸਾਰ ਅਨੰਦ ਭੌ ਹਰਿਨਾਂਕੁਸ ਭਯੋ ਉਦਾਸ॥੨॥
ਕਹਿ[5] ਧੋ ਰੇ ਪ੍ਰਹਲਾਦ ਕਹਾਂ ਗੁਨ ਤੂੰ [ਇਹ] ਪੜਜੋ [ਹੈ]।
'ਨਿਰਭੈ ਭਯੋ ਸਥੂਲ ਨਾਵ ਹਿਰਦੈ ਨਰਯੋ'[6]।
ਰਰਾ ਮੰਮਾ 'ਕੋ ਛਾਡਿ ਅੰਕ' ਤੀਜੋ ਨਹਿ ਜਾਨੂ[7]॥
ਅਵਰ ਹੂੰ ਕਛੂ ਨ ਜਾਨੋ, ਰਾਮ ਨਾਮ ਹਿਰਦੈ ਨਹੀਂ ਛਾਡੋ॥
ਅਵਰਹਿ ਔਰਹਿ ਨਹਿ ਮਾਨੋ ਕਹਾ ਪਠਜੇ ਰੇ ਬਾਵਰੇ॥
ਕਹਾਂ ਪੜ੍ਹਰੈ[8] ਬਾਵਰੇ 'ਅਵਰ ਸਕਲ ਜੰਜਾਰ'[9]॥
ਅਵਰ ਸਕਲ ਜੰਜਾਲ ਭਵਸਾਗਰ ਜਮਲੋਕ ਮੰਹ॥
ਭੌ ਸਾਗਰ 'ਤਿਹ ਲੋਕ'[10] ਮੋਹਿ ਕੌਨ ਉਤਾਰੇ ਪਾਰ॥੩॥
[ਇਹੈ ਗੁਨ ਹੌਂ ਪੜਯੋ][11]॥

1. ਪੁਰਮਟਨ (ਅ)
2. ਪੁਤ੍ਰ ਭਯੋ (ਅ)
3. ਜੋਸੀ ਜਾਬਰ ਪੂਛੀਜੋ ਭਯੋ ਸੁਤ (ਅ)
4. ਯੋ ਬਾਲਕ ਸਭ ਕੋ ਨਹੀ ਏ ਅਸੁਰ ਸਿੰਘਾਰਨ ਕਾਜ (ਅ)
5. ਕੇ (ੳ.ਅ)
6. ਪੜਯੋ ਰਾਮ ਕੋ ਨਾਮ ਆਨ ਹਿਰਦੈ ਨਹੀਂ ਆਨੋ (ੳ.ੲ), ਪੜਏ ਰਾਮ ਕੋ ਨਾਮ ਅਵਰ ਉਰ ਮੈ ਨਹੀ ਆਨੋ (ਅ)
7. ਹਮ ਛਾਡਿ (ੳ), ਦੋਯ ਆਕ (ਅ)
8. ਪੜਾਵੈ (ੳ) ਪੜੋ (ਅ)
9. ਮਥਯਾ ਸਭ ਸੰਸਾਰ (ਅ)
10. ਜਮ ਲੋਕ (ੳ.ਅ.ੲ)

ਮੂਰਤਿ ਔਰ ਅਨੂਪ ਦੇਖਿ, ਮਾਤਾ ਮੁਖ ਜੋਵੈ॥
ਦੇਖ ਕਰਮ ਕੇ ਜੋਗ ਆਜ ਪ੍ਰਹਲਾਦਹਿ ਹੋਰੈ।
ਹਾਥ ਜੋਰ ਵਿਨਤੀ ਕਰੈ ਸੁਨ ਮੋਰੇ ਬਾਲ ਕੁਮਾਰ॥
ਏ ਘੜੀ ਹਰਿ ਛਾਂਡਿ ਦੈ ਉਬਰੇ ਅਬ ਕੀ ਬਾਰ॥੪॥

[ਕਹਾਂ ਗੁਨ ਤੂੰ ਪੜਯੋ]

ਮਾਤਾ ਮੋਰੀ ਲਾਗਿ ਪ੍ਰੀਤਿ ਅਬ ਤੋਰਿ ਨਹਿ ਟੂਟੈ॥
ਅੰਤਰ ਰਹੀ ਸਮਾਈ ਅੰਤਰ ਹੀ ਅੰਤ ਨ ਛੂਟੈ॥
ਮਾਲੀ ਸੀਚੈ ਕੇਵੜਾ ਵਿਨਿ ਸੀਂਚ ਕੁਲਮਾਯਹਿ॥
ਏਕ ਘਰਿ ਹਰਿ ਛਾਡਿ ਦੂੰ ਤਰਪ ਤਰਪ ਮਰ ਜਾਂਹਿ॥੫॥

[ਇਹੈ ਗੁਨ ਹੌਂ ਪੜਯੋ]

ਜਬ[12] ਰਾਜਾ ਪਰਜੋਰ[13] ਕੋਸ ਮਨ ਮਹਿ ਅਤਿ ਕੀਨੋ॥
ਮੋਰੋ[14] ਬੈਰੀ ਰਾਮ ਸੋਇ ਤੈਂ ਚਿਤ ਧਰ ਲੀਨੋ॥
ਯੇ ਪੜਿਵੋ ਤੂੰ ਛਾਡਿ ਦੇ ਕਹਯੋ ਹਮਰੋ[15] ਮਾਂਨਿ॥
ਟੂਕ ਟੂਕ ਕਰਿ ਡਾਰਹੋਂ ਜੌ ਰਾਮ[16] ਸੁਨਯੋ ਯਹਿ[17] ਕਾਨਿ॥੬॥

[ਕਹਾ ਗੁਨ ਤੂ ਪੜਯੋ]

ਜੋ ਬਰਜੋ ਸੌ ਬਾਰ 'ਕਹਯੋ ਤੋਰੀ ਨਹਿ ਮਾਨੋ'॥[18]
'ਛਾਡਿ ਸਿੰਘ ਕੋ ਸਰਨ ਗੀਧ ਕੈ'[19] ਗੋਹਨਿ ਕਿਤ ਲਾਗੋਂ॥
'ਪੂਰਨ ਬ੍ਰਹਮ ਸਰਵਤ ਮਈ'[20] ਜਾ ਕੇ ਯਹ ਵਿਸਤਾਰ॥

---

11. ਇਹ ਲਾਈਨ ਸਾਰੇ ਮੂਲ ਖਰੜੇ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਜਦੋਂ ਕਿ ਬਾਕੀ ਖਰੜਿਆਂ ਵਿਚ ਮਾਮੂਲੀ ਪਾਠ-ਅੰਤਰ ਸਹਿਤ ਉਪਲੱਬਧ ਹੈ ਇਸ ਕਰਕੇ ਇਸਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਬਾਕੀ ਸੰਪਾਦਿਤ ਪਾਠ ਵਿਚ ਬਾਰ ਬਾਰ ਦੁਹਰਾਉਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਸਮਝੀ ਗਈ।
12. ਸੁਨ (ੳ.ੲ), ਤਬ (ਅ)
13. ਪਰਜਰਯੋ (ਅ.ੲ)
14. ਹਮਰੋ (ੳ.ਅ)
15. ਹਮਾਰੋ (ੳ.ਅ.ੲ)
16. ਅਬਰ (ਅ), ਜਬਰ (ੲ)
17. ਹਰਿ (ਅ.ੲ)
18. ਨਾਵ ਕਬਹੂ ਨ ਛਾਡੋ (ਅ)
19. ਤਜੋ ਸਿੰਘ ਕੋ ਸਰਨ ਗਿਰਧ ਕੇ (ਅ)
20. ਉਤਪਤ ਬਰਲਾ ਸਕਲ ਹੈ (ਅ)

'ਜਾ ਕੇ ਰਾਮ ਸਹਾਇਕ ਹੈ ਤਾਹਿ ਸਕੈ ਕੋ ਮਾਰ'[21]।੭।।

[ਇਹੈ ਗੁਨ ਹੌਂ ਪੜਯੋ]

ਜਬ ਲੀਨੀ ਸਭਾ ਬੁਲਾਇ 'ਕਛੂ ਇਕ ਮੰਤ੍ਰ'[22] ਬਿਚਾਰੋ।।
'ਲੈ ਦੇਖੋ'[23] ਪਰਤੀਤਿ ਜਾਂਇ ਗਿਰਵਰ ਤੈ ਡਾਰੋ।।
'ਸਕਲ ਸਭਾ ਮਿਲ ਲੈ ਚਲੇ ਗਯੇ ਸੈਲ ਚੜਾਇ।।[24]
ਪੰਖੀ ਹੂੰ ਕੀ ਗਤਿ[25] ਨਹਿ ਤਹ ਤੈ ਦੀਯੋ ਢਰਕਾਇ[26]।।੮।।

[ਕਹਾਂ ਗੁਨ ਤੂੰ ਪੜਯੋ]

ਤਬ ਪ੍ਰਿਥਮੀ ਅਧੀਨ ਦੀਨ ਹ੍ਵੈ ਦਰਸਨਿ ਆਈ।।
ਮਸਤਕਿ ਚਰਨ ਛਿਵਾਇ ਲਿਯੋ ਹਿਰਦੈ ਸੌਂ ਲਾਈ।।
'ਕਹਾ ਭਗਤ ਕੇ ਤ੍ਰਾਸਿਯੈਂ'[27] ਜਿਹ ਆਦਿ ਅੰਤ ਨਹੀਂ ਔਰ।।
'ਅਬ ਕੀ ਸੇਵਾ ਚੂਕ ਹੌਂ ਮੋਹਿ ਤੀਨ ਲੋਕ ਨਹਿ ਠੌਰ'[28]।।੯।।

[ਇਹੈ ਗੁਨ ਹੌਂ ਪੜਯੋ]

'ਜਬ ਅਸੁਰ ਭਯੇ ਮਤਿ ਹੀਨ ਜਾਯ ਲੈ 'ਪਾਵਕ ਦੀਨੋ'।।
ਜਬ ਜਵਾਲਾ ਝਾਲਾ ਪਰਜਰੀ ਤਹਾਂ ਆਸਨ ਦ੍ਰਿੜ ਕੀਨੋ।।
ਸਕਲ ਦੇਵ ਰਛਯਾ ਕਰੈ ਤਹ ਪਾਵਕ 'ਨਿਕਟ ਨਹਿ ਜਾਇ'[30]।।
'ਪੌੜੀ ਸੀਤ ਸਮੁੰਦ ਮੰਹ'[31] ਮਾਨੂ ਮੀਨ ਮਕਰ ਮਹ ਨਹਾਇ।।੧੦।।

[ਕਹਾਂ ਗੁਨ ਤੂੰ ਪੜਯੋ]

---

21. ਜੁਯਾਹ ਸਹਾਇ ਏਕ ਰਾਮ ਹੈ ਹੋ ਕੌਨ ਸਕੈ ਤਾਹਿ ਮਾਰਿ (ੲ)
22. ਕਹੋ ਧੌਂ ਕਹਾ (ੲ)
23. ਇਹੈ ਲੇਹੁ (ਅ)
24. ਬਾਹ ਗਈ ਜਬ ਲੇ ਚੜੇ ਸੈਲ ਪਰ ਜਾਯ (ਅ)
25. ਰਾਸਿ (ਅ)
26. ਢਿਕਾਇ (ੲ)
27. ਸਦਾਂ ਭਗਤਨਿ ਕੈ ਬਸਿ ਪਰੈ (ਅ)
28. ਜੋ ਪੈ ਸੇਵਾ ਚੁਕ ਹੋ ਤੋ ਨਾਹਿ ਨਮੋ ਕੋ ਠੌਰ (ਅ)
29. ਤਬਹੀ ਅਸੁਰ ਮਨਿ ਮੁਢ ਲੋਇ ਪਾਵਕ ਮੈ ਦੀਨ੍ਹੋ (ਅ)
30. ਕਹੋ ਜਾਯ (ਅ)
31. ਪਠਯੋ ਸੀਤ ਸਹਾਯ ਕੌ (ਅ.ੲ)

[ਨ ਜਾਨੇ ਪ੍ਰਹਲਾਦ ਕਹਾ ਕਛੁ ਚੇਟਕ ਕੀਨੋ॥][32]
'ਨ ਜਾਣੈ ਕਛੁ ਜੰਤਰ ਮੰਤਰ ਨਹਿ ਨਾਟਿਕ ਲੀਨੋ'[33]॥
'ਅਸੁਰ ਭਯੋ ਅਤਿ ਅੰਧ'[34] ਜਾਯ ਲੈਂ ਕੂਪਹਿ ਦੀਨੋ॥
'ਕਹਾ ਭਗਤਨ ਕੋ ਤ੍ਰਾਸ ਹੈ'[35]॥ ਧ੍ਰੂ ਨਾਰਦ ਸੇ ਸਾਖਿ॥
'ਜਾ ਕੇ ਰਾਮ ਸਹਾਈ ਹੈ ਤਾਹਿ ਕੋ ਸਖੇ ਨਾਖਿ'[36]॥੧੧॥

[ਇਹੈ ਗੁਨ ਹੋ ਪੜਯੋ]

[ਹਰਸਿਤ ਹੈ ਪ੍ਰਹਲਾਦ ਜਬੈ ਮੰਦਰ ਮਹ ਆਯੋ॥
ਖੋਜਤ ਖੋਜਤ ਅਸੁਰ ਉਹਾਂ ਪ੍ਰਹਲਾਦ ਸਤਾਏ॥
ਜੋ ਤੋਹਿ ਰੱਖੈ ਸੌ ਕਹਾਂ ਹੌਂ ਤੋਹਿ ਛੋਡੋ ਤਾਂਹਿ॥
ਕੋਮਲ ਵਚਨ ਕੁੰਬਰ ਤਬ ਬੋਲਯੋ ਹੋਂ ਪਤਿ ਖੰਭਹ ਮਾਂਹਿ॥੧੨॥][37]

[ਇਹੈ ਗੁਨ ਹੋ ਪੜਯੋ॥]

ਤਬ ਲੀਨੋ ਕਰਗਹਿ ਖੜਗ, ਕੋਪ ਸਨਮੁਖ ਹ੍ਵੈ ਫਾੜੋ॥
'ਦੁਸਮਨ ਕਰਤ ਚਟਪਟੀ ਕਹਾਂ ਤੋਹਿ ਰਾਮ ਹੈ ਆੜੋ'[38]॥
ਬਾਰ ਬਾਰ ਐਸੋ ਕਹੂੰ ਇਹੈ ਅੰਦੇਸੋ ਮੋਹਿ॥
ਜੋ ਖੰਭਹਿ ਮਹਿ ਰਾਮ ਹੈ ਤੌ ਕਯੂੰ ਨ ਛੜਾਵੈ ਤੋਹਿ॥੧੩॥

[ਕਹਾਂ ਗੁਨ ਤੂੰ ਪੜਯੋ॥]

'ਨਿਸਬਾਸਰਿ ਨਹਿਂ ਮਰੈ, ਬਾਣ ਖੜਗ[39] ਨਹਿਂ ਭੇਦੈ'[40]॥
ਜਲ 'ਝਾਲਾ ਨਹਿਂ ਮਰੈ ਜੁਧ ਕੋਈ ਜਿੰਦ ਨ ਛੇਦੈ'[41]॥

---

32. ਬ.
33. ਅਬ ਮੈ ਜਾਣੀ ਬਾਤ ਕਛੁ ਯੇਕ ਨਾਟਕ ਕੀਨੋ (ਅ)
34. ਅਜਹੂ ਚੇਤਯੋ ਸ੍ਰੀ ਧ (ਅ); ਅਜਹੂ ਨ ਸਮਝਤ ਔਧ (ੲ)
35. ਮੁਰਨਰਿ ਮੁਨਿਜਨ ਜਾਨਹੀ (ੲ)
36. ਜਾ ਕੈ ਹਿਰਦੈ ਹਰਿ ਬਸੈ ਹੋ ਤਹਿ ਤੂ ਧਤ ਲੇ ਰਾਖਿ (ਅ)
37. ੳ.ੲ.
38. ਦਸਮ ਹੋਉ ਚਟਪਟੈਂ ਕਹਿ ਧੋਰੇ ਤੇਰੇ ਕਹੀਹੈ ਅਬ ਨਾਡੈ (ਅ) ਦੇਖੋਂ ਜੇਹੋ ਭਗਖੰਭ ਸੌਂ ਕੀਨੋ ਗਾੜੋ (ੲ)
39. ਗਾਂਗ (ਅ)
40. ਰੈਸੋਂ ਮ੍ਰਿਤ ਅਬਹੂੰ ਨ ਆਯ ਖੜਗ ਬਾਣ ਨਹਿਂ ਭੇਦੇ (ੲ)
41. ਜਵਾਲਾ ਨਹਿਂ ਜਰੈ ਪਾਣੀ ਜੋਧਾ ਨਹੀਂ ਜੀਤੇ (ਅ)

ਛਾਯਾ ਮਾਯਾ ਨਹਿ ਮਰੈ 'ਕਿਹਿ ਵਿਧਿ ਆਵੈ ਹਾਥ'[42]॥
'ਮਤਿ ਬ੍ਰਹਮਾ ਕੀ ਕਹਾ ਕਹੋ ਰੇ ਸੋਚਤ ਤ੍ਰਿਭਵਨ ਨਾਥ'[43]॥੧੪॥

[ਇਹੈ ਗੁਨ ਹੌਂ ਪੜਯੋ]

'ਏਤੋ ਗਰਬ ਨਹਿ ਬੋਲ'[44] ਰਾਮ ਹੈ ਗਰਬ ਪ੍ਰਹਾਰੀ॥
ਤੁਝ ਸੇ ਬਲਹਿ ਰਣੱਛਿ ਆਦਿ ਬਾਰਾਹ ਸੰਹਾਰੀ॥
ਸਭ ਦੇਵਨ ਕੋ ਦੇਵ ਹੈ, ਸਭ ਈਸਨ ਕੋ ਈਸ॥
ਮੋ ਮੈ ਤੋ ਮੈ ਖੜਗ ਮਾਹ ਪੂਰ ਰਹਯੋ ਜਗਦੀਸ॥੧੫॥

[ਇਹੈ ਗੁਨ ਹੌਂ ਪੜਯੋ]

ਨਰਸਿੰਹ ਉਠੇ ਪਾਲ ਜਗ ਗਰਬ ਸਬਹਿ ਮਿਟ ਜਾਈ॥
ਘਟਿ ਘਟਿ ਰਹੈ ਸਮਾਈ ਠੌਰ ਬਿਨ ਉਠ ਨਹੀ ਕਾਂਈ॥
ਉਹ ਪੂਰਣ ਬ੍ਰਹਮੰਡ ਮਹਿ ਕਹਾਂ ਬਤਾਓਂ ਦੂਰਿ॥
ਤਿਲ ਧਰਵੇ ਕੂ ਠੌਰ ਨਹਿ, ਰਹਯੋ ਸਕਲ ਜਗ ਪੂਰਿ॥੧੬॥

[ਇਹੈ ਗੁਨ ਹੌਂ ਪੜਯੋ]

ਅਸਤ ਭਯੋ ਹੈ ਭਾਨ, ਉਦੋ ਰਜਨੀ[45] ਕਰ ਕੀਨੋ[46]॥
ਅਰਧ ਧਾਮ[47] ਕੀ ਛਾਂਹ ਜੰਘ ਅਸਥਲ ਪਰ ਲੀਨੋ॥
ਨਖ ਤੇ[48] ਉਦਰ ਵਿਦਾਰਯੋ ਤਿਲਕ ਦੀਯੋ ਪ੍ਰਹਲਾਦ॥
ਸਪਤ ਦੀਪ ਨਵਖੰਡ ਮਹਾਂ ਭਈ ਤੀਨ ਲੋਕ ਰਾਜਿ॥੧੭॥

[ਕਹਾ ਗੁਨ ਤੂ ਪੜਯੋ]

ਜਹਾਂ ਜਹਾਂ ਸੰਕਟ ਪਰੈ[49] ਜਗ [ਮਹਾਂ][50] ਭਗਤਨ ਕੇ ਕਾਜ ਸੰਵਾਰੈ॥

---

42. ਨਾਹਿ ਧਰਨ ਅਕਾਸ (ਅ.ੲ)
43. ਇਹੀ ਬੁਧ ਸੋ ਕਹਾ ਕਰੈ ਸੋਚਤ ਹੈ ਸੀਆ ਨਾਥ (ਅ)
44. ਰੇ ਏਤੋ ਕਹਾ ਹੈ ਗਰਬ (1)
45. ਜਬ (ੲ)
46. ਭਾਵ ਅਸ਼ਤ ਮਤਿ ਭਯੋ ਓਦੋ ਜਬ ਰਜਨੀ ਕੀਨੋਂ (ਅ)
47. ਬਿੰਬ (ੲ)
48. ਸੋ (ਅ.ੲ)
49. ਭੀਰ ਪਰੀ (ੳ.ਅ.)
50. ੳ.

'ਅਬ ਹੰਸ ਸੇ ਅਧਮ ਉਧਾਰਿ ਕੀਯੋ'[51] ਨਰਕਨ ਤੇ ਨਯਾਰੇ॥
'ਸੁਰ ਨਰ ਮੁਨਿ ਬ੍ਰਹਮਾਦਿਕਾ'[52] ਰਟੈਂ ਸਭ ਕੇ ਚਰਣ[53] ਨਿਵਾਸ॥
'ਸਭ ਸੰਤਨ ਛਾਯਾ ਕਰੇ'[54] ਯੋ ਗਾਵੈ ਜਨ ਰੈਦਾਸ॥18॥

[ਇਹੋ ਗੁਨ ਹੌਂ ਪੜਯੋ]
ਇਤਿ ਪ੍ਰਹਲਾਦ ਚਰਿਤ੍ਰ ਸੰਪੂਰਣ

51. ਐਸੇ ਅਧੁਮ ਅਧਾਰ ਕੀਏ (ਅ)
52. ਗਨ ਗੰਧਰਬ ਮੁਨਿਬਰ (ਅ) ਗੰਧਰਬ (ੲ)
53. ਸਕਲ (ਅ) ਸੁਖ (ੲ)
54. ਮਨਸਾ ਵਾਚ ਕਰ ਮਨਾ (ੳ), ਸਗਲੈ ਸਾਧ ਸੇਵਾ ਕਰੈ (ਅ.ੲ)

ਰਾਘੋਦਾਸ ਕ੍ਰਿਤ ਭਗਤ ਮਾਲ

ਰਾਘੋਦਾਸ ਉਰਫ ਰਾਘਵਦਾਸ, ਦਾਦੂ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਦੇ ਸੰਤ ਹਰਿਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਚੇਲੇ ਸਨ। ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਜਨਮ, ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ, ਆਦਿ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਪ੍ਰਮਾਣਿਤ ਵੇਰਵਾ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ। ਆਪ ਜੀ ਜਾਤਿ ਦੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣ, ਨਗਰ ਨਵਾਬਗੰਜ ਤਹਿਸੀਲ ਸੋਰਾਂਵ (ਇਲਾਹਾਬਾਦ) ਦੇ ਵਾਸੀ ਸਨ।[1] 'ਸ੍ਰੀ ਨਾਭਾ ਦਾਸ ਜੀ ਦੀ 'ਭਗਤ ਮਾਲ' ਦੇ ਮੂਲ ਛਪਿਆਂ ਨੂੰ ਸਾਹਮਣੇ ਰਖ ਕੇ ਆਪ ਨੇ 'ਭਗਤ ਮਾਲ' ਦੀ ਟੀਕਾ-ਸਹਿਤ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ। ਇਸ 'ਭਗਤ ਮਾਲ' ਨੂੰ ਰਾਜਿਸਥਾਨ ਪ੍ਰਾਚਯ ਵਿਦਿਆ ਸ਼ੋਧ ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਠਾਨ ਜੋਧਪੁਰ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਚੁੱਕਾ ਹੈ।

ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਸੰਪਾਦਿਕ ਸ੍ਰੀ ਅਗਰ ਚੰਦ ਨਾਹਟਾ ਲਿਖਦੇ ਹਨ, "ਯਦਪਿ ਨਾਭਾ ਦਾਸ ਕੀ ਭਗਤ ਮਾਲ ਕੇ ਅਨੁਕਰਣ ਮੇਂ ਹੀ ਰਾਘਵਦਾਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਭਗਤ ਮਾਲ ਬਨਾਈ ਪਰ ਏਕ ਤੋ ਯਹ ਉਸ ਸੇ ਕਾਫੀ ਬੜੀ ਹੈ ਔਰ ਦੂਸਰਾ ਇਸ ਮੇਂ ਐਸੇ ਅਨੇਕ ਸੰਤ ਏਵੰ ਭਗਤ ਜਨੋਂ ਕਾ ਉਲੇਖ ਹੈ, ਜਿਨਕਾ ਨਾਭਾ ਦਾਸ ਕੀ ਭਗਤ ਮਾਲ ਮੇਂ ਉਲੇਖ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਕਵਿ ਰਾਘਵਦਾਸ ਦਾਦੂ ਪੰਥੀ ਸੰਪ੍ਰਦਾ ਕੇ ਥੇ, ਇਸ ਲੀਏ ਉਕਤ ਸੰਪ੍ਰਦਾ ਕੇ ਸੰਤ ਜਨੋਂ ਕਾ ਵਿਵਰਣ ਤੋ ਇਸ ਮੇਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਰੂਪ ਸੇ ਦੀਯਾ ਹੀ ਗਿਆ ਹੈ ਔਰ ਇਸ ਮੇ ਮੁਸਲਮਾਨ, ਚਾਰਣਯ ਆਦਿ ਐਸੇ ਅਨੇਕ ਭਗਤੋਂ ਕਾ ਵਿਵਰਣ ਭੀ ਹੈ ਜਿਨਕੇ ਸੰਬੰਧ ਮੇਂ ਔਰ ਕਿਸੀ ਭਗਤਮਾਲਕਾਰ ਨੇ ਕੁਛ ਨਹੀਂ ਲਿਖਾ।"[2] ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸ੍ਰੀ ਮੋਤੀ ਲਾਲ ਮੇਨਾਰਿਯਾ ਆਪਣੇ ਗ੍ਰੰਥ 'ਰਾਜਿਸਥਾਨ ਕਾ ਪਿੰਗਲ ਸਾਹਿਤਯ' ਵਿਚ ਲਿਖਦੇ ਹਨ, "ਯਹ ਗ੍ਰੰਥ ਨਾਭਾ ਦਾਸ ਕੀ ਭਗਤਮਾਲ ਕੀ ਸ਼ੈਲੀ ਪਰ ਲਿਖਾ ਗਯਾ ਹੈ, ਪਰ ਉਸਕੀ ਅਪੇਕਸ਼ਾ ਇਸ ਕਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਕੁਛ ਅਧਿਕ ਵਯਾਪਕ ਔਰ ਉਦਾਰ ਹੈ। ਨਾਭਾ ਦਾਸ ਨੇ ਆਪਨੇ ਭਗਤ ਮਾਲ ਮੇਂ ਕੇਵਲ ਵੈਸ਼ਣਵ ਭਗਤੋਂ ਕੋ ਸਥਾਨ ਦਿਯਾ ਹੈ। ਪ੍ਰੰਤੂ ਇਨਹੋਂ ਨੇ ਦਾਦੂ ਪੰਥੀ ਸੰਤੋ ਕੇ ਅਤਿਰਿਕਤ ਰਾਮਾਨੁਜ, ਵਿਸ਼ਣੂ, ਸਵਾਮੀ, ਕਬੀਰ, ਨਾਨਕ ਆਦਿ ਅਨਯ ਮਤਾਬਲਮਿਬਯੋਂ ਕਾ ਭੀ ਵਿਵਰਣ ਦਿਯਾ ਹੈ ਔਰ ਯਹ ਇਸ ਕੀ ਪ੍ਰਧਾਨ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਹੈ। ਯਹ ਗ੍ਰੰਥ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰੌੜ ਔਰ ਉਪਯੋਗੀ ਰਚਨਾ ਹੈ।[3]

1. ਹਸ੍ਤ-ਲਿਖਿਤ ਹਿੰਦੀ ਪੁਸਤਕੋਂ ਕਾ ਸੰਕਸ਼ਿਪਤ ਵਿਵਰਣ, ਭਾਗ 2, ਪੰਨਾ 51.
2. ਰਾਘੋਦਾਸ ਕ੍ਰਿਤ ਭਗਤ ਮਾਲ, ਅਗਰ ਚੰਦ ਨਾਹਟਾ (ਸੰਪਾ.), ਭੂਮਿਕਾ, ਪੰਨਾ ਸ.
3. -ਉਕਤ-

ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਲਿਖੇ ਇਕ ਦੋਹੇ ਦੇ ਵਖ ਵਖ ਅਰਥ ਕੱਢਦਿਆਂ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਇਸ ਦਾ ਰਚਨਾ-ਕਾਲ ਵੀ ਵਖ ਵਖ ਮਿਥਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਦੋਹਾ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ :

ਸਮ੍ਵਤ ਸਤ੍ਰਹੈ ਸੇ ਸਤ੍ਰਹੋਤਰਾ ਸੁਕਲ ਪਕਸ ਸਨਿਵਾਰ॥
ਤਿਥਿ ਤ੍ਰਤਿਯਾ ਅਸਾੜ ਕੀ, ਰਾਘੋ ਕੀਯੋ ਉਚਾਰ॥

ਸ੍ਰੀ ਨਾਹਟਾ ਜੀ ਅਨੁਸਾਰ ਇਹ ਸੰਬਤ 1717 ਬਣਦਾ ਹੈ, ਸੁਆਮੀ ਪੁਰੋਹਿਤ ਹਰੀਨਾਰਾਯਨ ਇਸ ਨੂੰ 1770 ਸੰਬਤ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸੁਆਮੀ ਮੰਗਲ ਦਾਸ (ਦਾਦੂ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਮਹਾਂਵਿਦਿਆਲਾ, ਜੈਪੁਰ) ਇਸ ਨੂੰ 1777 ਸੰਬਤ ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ਸੰਬਤ 1717 ਵਧੇਰੇ ਠੀਕ ਲਗਦਾ ਹੈ।

ਆਪਣੀ ਸ੍ਰੋਤ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਹੱਥ-ਲਿਖਿਤ ਗ੍ਰੰਥ ਨੰ: 11644 ਦਾ ਪਾਠ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਰਾਜਿਸਥਾਨ ਪ੍ਰਚਾਯ ਵਿਦਿਆ ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਠਾਨ, ਜੋਧਪੁਰ ਵਿਚ ਉਪਲਬਧ ਹੈ। ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਕੁੱਲ 94 ਪੱਤਰੇ ਹਨ। ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਆਖਰੀ ਪੱਤਰੇ ਉਤੇ ਲਿਪੀ-ਕਾਲ ਤੇ ਲਿਪੀ-ਕਰਤਾ ਬਾਰੇ ਸੂਚਨਾ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਿੱਤੀ ਹੈ:

ਸੰ: 1887 ਪੋਸ ਬਦਿ 13 ਲਿਖਤ ਦਾਦੂ ਪੰਥੀ ਰਾਮ
ਭਜਨ ਦਾਸ ਨਾਗੌਰ ਮਧੇ॥ ਸੁਭਲੇਖਕ ਪਾਠਕਯੋਂ॥ ਰਾਮ॥ ਰਾਮ॥ ਰਮ॥
ਪੱਤਰਾ ੯੪

ਇਸ ਪਾਠ ਦਾ ਸੰਪਾਦਨ ਕਰਨ ਹਿਤ ਏਸੇ ਸੰਸਥਾ ਵਿਚ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੱਥ ਲਿਖਿਤ ਗ੍ਰੰਥ ਨੰ: 28000 ਜਿਸ ਦਾ ਲਿਪੀ-ਕਾਲ ਸੰਬਤ 1904 ਹੈ, ਨੂੰ 'ੳ' ਕਾਪੀ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ 120 ਪੱਤਰੇ ਹਨ ਤੇ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਬਾਰੇ ਸੂਚਨਾ ਪੱਤਰਾ 24-25 ਉਤੇ 79 ਤੋਂ 89 ਬੰਦਾਂ ਵਿਚ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਏਸੇ ਹੀ ਸੰਸਥਾ ਦੇ ਇਕ ਹੋਰ ਹੱਥ-ਲਿਖਿਤ ਗ੍ਰੰਥ ਨੰ: 31071 ਨੂੰ 'ਅ' ਕਾਪੀ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ 1904 ਵਿਚ ਚਤੁਰ ਦਾਸ ਨੇ ਰਾਮ ਗੜ੍ਹ ਵਿਚ ਨਕਲ ਕੀਤਾ। ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਬਾਰੇ ਸੂਚਨਾ ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਵੀ ਪੱਤਰਾ 24-25 ਉਤੇ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਪਾਠ ਭੇਦ ਬੜੇ ਸਾਧਾਰਣ ਹਨ ਤੇ ਏਹ ਨਕਲਾਂ ਕਿਸੇ ਇਕ ਮੂਲ ਪੋਥੀ ਤੋਂ ਕੀਤੀਆਂ ਲਗਦੀਆਂ ਹਨ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਵਧੇਰੇ ਪ੍ਰਤੀਆਂ ਨੂੰ ਪਾਠ ਮੇਲਾਨ ਲਈ ਵਰਤਣ ਦੀ ਲੋੜ ਮਹਿਸੂਸ ਨਹੀਂ ਹੋਈ। ਸੰਬੰਧਿਤ ਘਟਨਾਵਾਂ ਅਨੰਤ ਦਾਸ ਤੋਂ ਪ੍ਰੇਰਤ ਹੋ ਕੇ ਲਿਖੀਆਂ ਜਾਪਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਸ੍ਰੋਤ ਵਿਚ ਵੀ ਗੰਗਾ ਧਾਰਾ ਅਤੇ ਸਾਲਗਰਾਮ ਦਾ ਮੁਰਗਾਈ ਵਾਂਗ ਤੈਰਨ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ।

20/ਅ ਮੂਲ ਛਪੈ।। ਰੈਦਾਸ ਨਿਰਮਲ ਬਾਣੀ ਕਰੀ ਸੰਸੇ ਗ੍ਰੰਥ ਬਿਦਾਰਨੈ।।
ਆਗਮ ਨਿਗਮ ਪੁਰਾਣ ਸਬਦ ਸਬ ਮਿਲਤ ਉਭਾਰਨੈ।।
ਪੈ ਪਾਣੀ ਭਿਨ[4] ਤਾਸ ਸੰਤ ਹੰਸਾ ਸਾਧਾਰਨੈ।।
ਗੁਰ ਗੋਬਿੰਦ ਪਰਸਾਦ ਮੁਕਿਤ ਯਾਹੀ ਵਪੁ ਜਾਹੀ।।
ਬ੍ਰਾਹਮਨ ਕਸਤ੍ਰੀ ਚਕਿਤ ਕਾਢਿਉ ਪਨਯਨ ਬਤਾਂਹੀ।।
ਅਸ਼ਟਮ ਦਾਦਿਕ ਤਯਾਗਿਯਾ ਚਰਨ ਰੇਨ ਸਿਰਧਾਰਨੈ।।
ਰੈਦਾਸ ਨਿਰਮਲ ਬਾਣੀ ਕਰੀ ਸੰਸੇ ਗ੍ਰੰਥ ਬਿਦਾਰਨੈ।।੭੯।।
ਟੀਕਾ ਇਦਵ ਛੰਦ।।
21/ੳ ਰਾਮਹਿ ਨੰਦ ਸੁ ਸਿਖ[5] ਭਲੋ ਇਕ ਬ੍ਰਹਮਨ ਉਚਾਰੀਹੂ ਬੈਨਹਿ ਲਯਾਵੈ।।
ਵੈਸਪ ਕਹੈ ਇਕ ਚੂੰਨ ਹਮਾਰਹੂ ਲਯੋ ਤੁਮ ਵੀਸਕ ਵਾਰ ਸੁਨਾਵੈ।।
ਮੇਹ ਭਯੋ ਤਬ ਵਾਪਹਿ ਲਯਾਵਤ ਭੋਗ ਧਰਯੋ ਹਰਿ ਧਯਾਨ ਨ ਆਵੈ।।
ਰੇ ਕਿਮਲਯਾ ਵਤ ਬੂਝ ਮਗਾਵਤ ਢੋਢਿ ਬਿਸਾਹਤ ਸ੍ਰਾਪ ਚਲਾਵੈ।।੮੦।।
ਨੀਚ ਭਯੋ ਸਿਸੁ ਖੀਰ ਨ ਪੀਵਤ ਯਾਦਿ ਸੁ ਪੂਰਬ ਬਾਤ ਰਹਾਈ।।
ਅੰਬਰ ਬੈਨ ਸੁਨਯੋ ਰਮਨੰਦਹਿ ਦੰਢ[6] ਭਯੋ ਮਨਿ ਯੋਂ ਚਲਿ ਜਾਈ।।
ਦੇਖਤ ਪਾਧਿ ਦਰੇ ਪਿਤ ਮਾਤ[7] ਸੀਸ ਧਰਯੋ ਕਰ ਪਾਪ ਨਸਾਈ।।
ਥੋਬ ਨ ਪੀਵਤ ਯੋਂ ਯਨ ਜੀਵਤ ਈਸਰ ਜਾਨਤ ਫੇਰਿ ਭੁਲਾਈ।।੮੧।।
ਸਾਧਹਿ ਸੇਵਨ ਲਗੇ ਰਘਦਾਸ ਜੁ ਮਾਤ ਪਿਤਾ ਸਜੁਦਾ ਕਰਿ ਦੀਯਾ।।
ਸੰਪਤਿ ਠਾਂਵ ਦਿਯਾ ਨਹੁ ਤਾ ਬਹੁ ਤਿਯਾਪਤਿ ਨਾਂਵ ਨ ਲੀਯਾ।।
ਜੂਤਿਨ ਗਾਂਠਿ ਨਿਵਾਹ ਕਰੈ ਤਨ ਔਰ ਉਪਾਨਤ ਸੰਤਨ ਕੀਯਾ।।
ਸਾਲਗਰਾਮਹਿ ਛਾਨਿ ਛਵਾਰਨ ਆਪਸ ਵਾਹਰਿ ਵਾਂਟਹਿ ਧੀਯਾ।।੮੨।।
ਪਾਵਤ ਕਸ਼ਟ ਗਨੈ ਨ ਭਜੈ ਹਰਿ ਸੰਤ ਸਰੂਪ ਘਰੇ ਪ੍ਰਭ ਆਯੇ।।
ਭੋਜਨ ਪਾਂਨ ਕਰਾਇ ਰਿਝਾਵਤ ਲੇਹੁ ਕਰੋ ਸੁਖ ਪਾਰਸ ਲਯਾਯੇ।।
ਪਾਬਰ ਟੀਮ ਨ ਸੂਨਹਿ ਕਾਂਮ ਭਜੈ ਇਕ ਰਾਮ ਵਹੋ ਸਮਝਾਯੇ।।
ਹੇਮ ਦਿਖਾਇ ਦਯੋ ਘਸਰਾਂਪਿਨ ਹਾਥਿ ਦਯੋ ਛਾਨ ਪਿਖਾਯੇ।।੮੩।।

---

4. ਭਿਨਤਾ (ੳ)
5. ਸਿਖਯ (ੳ.ਅ.)
6. ਦੰਡ (ੳ.ਅ.)
7. ਮਾਤਹਿ (ੳ.ਅ)

ਮਾਸ ਤਿਯੋ ਦਸ ਵੀਤਿ ਗਯੇ ਹਰਿ ਪੂਛਤ ਹੈ ਜਨ ਪਾਰਸ ਰੀਤਾਂ॥
ਲਯੋ ਵਹਿ ਠੌਰ ਸਮੋ ਡਰ ਚੋਰ ਸਧਯੋ ਕਿਹਿ ਔਰਸ ਪਾਵਤ ਭੀਤਾਂ॥
ਲੈ ਫਿਰ ਜਾਤ ਸੁਨੌਂਨਵ ਬਾਤ ਮਹੋਰਉ ਪਾਂਚ ਦਈ ਨਿਤ ਧੀਤਾਂ॥
ਪੂਜਨ ਹੂ ਕਰਤੇ ਭਯ ਮਾਨਤ ਰਾਤਿ ਕਹੀ ਪ੍ਰਭੁ ਰਾਖਤ ਜੀਤਾਂ॥੯੪॥
ਆਯ ਸਮਾਂਨਿ ਚਿਣਾਵਤ ਮਦਿਰ ਸਾਧਨ ਰਾਖਿ ਭਲੀ ਬਿਧਿ ਚੀਨ੍ਹੀ॥
ਤਾਂਨਿ ਬਿਨਾ ਨਹੁ ਠੌਰਨ ਠੌਰ ਨ ਭਾਵ ਭਗਤਿ ਸੁ ਕੀਰਤਿ ਕੀਨ੍ਹੀ॥
ਰਾਗਰ ਭੋਗ ਕਰੈ ਵਿਧਿ ਵਿਧਨ ਬ੍ਰਾਹਮਨ ਵੈਰ ਧਰੈਂ ਬੁਧਿ ਦੀਨ੍ਹੀ॥
ਆਪਸਿ ਖਾਵਤ ਵਿਘਨ ਕੋ ਹਰਿ ਨੀਚ ਤਿਯਾ ਮਹਿ ਲਾਇਤ ਭੀਨ੍ਹੀ॥੯੫॥
ਪ੍ਰੇਮ ਸਹਿਤ ਕਰੈ ਨਿਤਿ ਪੂਜਨ ਯੌਂ ਰਯਦਾਸ ਛਪ ਯੋਹਿ ਲਡਾਵੈ॥
ਤੇਊ ਮਿਲਾਵਤ ਭੂਪਤਿ ਕੌਂ ਦਿਜ ਹੋਇ ਸਭਾ ਮੁਖਿ ਗਾਰਿ ਸੁਨਾਵੈ॥
ਦਾਸ ਬੁਲਾਇ ਕਹੈ ਨ੍ਰਿਪ ਜੋਰਨ ਨਯਾਵ ਕਰੈ ਹਰਿ ਗੈਲ ਛੁਡਾਵੈ॥
ਰਾਜਿ ਸਿੰਘਾਸਨ ਦੋਉ ਨ ਕੌ[8] ਬਿਚਿ ਤੇਊ ਬਡੇ ਜਿਨ ਪੈ ਪ੍ਰਭੂ ਆਵੈ॥੯੬॥
ਦਾਸ ਰੈਦਾਸ ਕੀ ਪੈਜ ਰਹੀ ਨਿਵਹੀ ਸੁਵ ਲੋਕ ਸਿਰੈ ਮਧਿ ਕਾਸੀ॥
ਬ੍ਰਹਮਨ ਬਾਦ ਕੀਯੋ ਯਹ ਜਾਨਿ ਕੈਂ ਸੂਦਰ ਕਯੂੰ ਸਾਲਗਰਾਮ ਉਪਾਸੀ॥
ਟੇਕ ਯਹ[9] ਬਟਵਾ ਬਿਚਿ ਰਾਖਹੁ ਜਾਹਿਕੈ ਪ੍ਰੀਤ ਹੈ ਤਾਹਿ ਕੈ ਆਸੀ॥
21/ਅ ਰਾਖੇ ਕਹੈਂ ਗਯੇ ਦਾਸ ਰਯਦਾਸ ਪੈ[10] ਪ੍ਰੀਤ ਖੁਸੀ ਹਰਿ ਜਾਤਿ ਨ ਜਾਸੀ॥੯੭॥
ਗੜ ਚਿਤੌਰਹਿ ਭੂਪਤਿਯਾ ਸਿਖਿ ਆਈ ਹੁਈ ਉਸ ਨਾਮ ਸੁ ਝਾਲੀ॥
ਸਾਥਿ ਕਈ ਦਿਜ ਦੇਖਿ ਉਠੇ ਦਬਿ ਭੂਪਤਿ ਪੈਸ ਸਭਾ ਮਿਲ ਚਾਲੀ॥
ਭਾਂਤ ਵਹੀ ਧਰਹੈ ਵਿਚ ਠਾਕੁਰ ਪਾਠ ਕਰੈ ਦ੍ਵਿਜ ਹੈਂ ਸਬ ਖਾਲੀ॥
ਗਾਵਤ ਹੈ ਪਦ ਹੋ ਅਘਮੋਚਨ ਲਾਇਆ[11] ਲਗੋ ਉਰ ਪ੍ਰੀਤ ਸੁ ਪਾਲੀ॥੯੮॥
ਦੇਖਿ[12] ਗਈ ਫਿਰਿ ਕਾਗਦ ਭੇਜਤ ਆਇ ਦਯਾ ਕਰਿ ਪਾਂਵਨ ਕੀਜੈ॥
ਆਪ ਚਿਤੋਰ ਗਯੇ ਧਨਵਾਰਤ ਬ੍ਰਾਹਮਨ ਆਵਤ ਯਾਹੁ ਜਿਮੀਜੈ॥
ਜੀਮਨ ਕੌਂ ਜਲਗੇ ਜਬਹੀ ਦਿਜ ਦੋਇਨ ਮੈ ਰਯਦਾਸ ਲਖੀਜੈ॥
ਆਂਤਨ ਸਾਂਬਨ ਪੇਖ ਭਜੇ ਸਿਖ ਕਾਟਰ ਕੰਧ ਜਨੇਊ ਦਿਖੀਜੈ॥੯੯॥

8. ਕੈ (ਉ.ਅ.)
9. ਯਹੈ (ਉ.ਅ)
10. ਕੈਂ (ਉ.ਅ.)
11. ਆਇ (ਉ.ਅ)
12. ਦੇਸਿ (ਉ.ਅ)

ਭਗਤਿ ਰਸ ਬੋਧਨੀ ਟੀਕਾ ਭਗਤ ਮਾਲ:
(ਟੀਕਾਕਾਰ ਪ੍ਰਿਯਦਾਸ)

ਸ੍ਰੀ ਨਾਭਾ ਦਾਸ ਜੀ ਦੀ 'ਭਗਤ-ਮਾਲ' ਨੂੰ ਲੋਕ ਪ੍ਰਿਯ ਬਨਾਉਣ ਵਿਚ ਟੀਕਾਕਾਰਾਂ ਦਾ ਨਿਗਰ ਹਿੱਸਾ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਭਗਤ ਮਾਲ ਦੇ ਮੂਲ ਪਦਿਆਂ ਦੀ ਅਤਿਕਠਨ ਭਾਸ਼ਾ[1] ਨੂੰ ਸਰਲ ਤੇ ਸੁਖੈਨ ਬਣਾਇਆ। ਡਾ. ਸ਼ਿਆਮ ਸੁੰਦਰ ਦਾਸ ਦਾ ਇਹ ਕਥਨ ਠੀਕ ਹੀ ਹੈ "ਪ੍ਰਿਯ ਦਾਸ ਸੰਤ ਨੇ ਭਗਤਮਾਲ ਕੀ ਟੀਕਾ ਲਿਖ ਕਰ ਇਸ ਕਠਿਨਾਈ ਕੋ ਦੂਰ ਕਰਨੇ ਕੀ ਸਫਲ ਚੇਸ਼ਟਾ ਕੀ"[2]।

ਪ੍ਰਿਯ ਦਾਸ ਦਾ ਟੀਕਾ 'ਭਗਤਿ ਰਸ ਬੋਧਨੀ' ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾ, ਪੁਰਾਣਾ ਤੇ ਪ੍ਰਸਿਧ ਹੈ, ਜਿਸ ਕਾਰਨ 'ਭਗਤ ਮਾਲ' ਦਾ ਸੰਪਾਦਨ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ, ਤੇ, ਟੀਕਾਕਾਰਾਂ ਨੇ ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਆਧਾਰ ਬਣਾਇਆ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਹੋਰ ਸਰਲ ਕਰਦਿਆਂ ਟੀਕੇ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਵੀ ਕੀਤੀ।

ਪ੍ਰਿਯ ਦਾਸ ਦੇ ਇਸ ਟੀਕੇ ਵਿਚ, ਸ੍ਰੀ ਨਾਭਾ ਦਾਸ ਜੀ ਦੀ 'ਭਗਤ ਮਾਲ' ਦੇ 214 ਮੂਲ ਛੱਪਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੇਵਲ 115 ਛਪੇ ਹਨ। 82 ਛਪੇ ਤੇ 17 ਦੋਹੇ ਉਹ ਛੱਡ ਗਏ ਹਨ। ਸਰਲ ਤੇ ਸੁਆਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਅਪਨਾਉਂਦਿਆਂ 634 ਛੰਦਾਂ ਵਿਚ ਆਪਨੇ 'ਭਗਤ ਮਾਲ' ਦੀ

---

1. a. "It is most difficult work in the *Braja* dialect," -G. Grierson, *The Modern Vernacular Literature of Hindustan*, p. 28.
   b. "The original in a difficult dialect of Hindi was composed by Nabha ji...and from the inexplicit nature of its allusious, as well as the difficulty of its style, is far from the intelligible to the generality even of the natures."-H.H. Wilson, *Religious Sects of the Hindus*, p.9.
2. ਹਿੰਦੀ ਸਾਹਿਤਯ, ਪੰਨਾ 207.

ਵਿਆਖਿਆ ਕੀਤੀ ਹੈ ਪਰ ਆਪਨੇ ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਲਈ ਤਥਾਤਮਕ ਸ਼ੈਲੀ ਦਾ ਸਹਾਰਾ ਲੈਣ ਦੀ ਥਾਂ ਲੋਕ-ਕਥਾਵਾਂ ਤੇ ਦੰਦ-ਕਥਾਵਾਂ ਦਾ ਸਹਾਰਾ ਹੀ ਲਿਆ ਹੈ[3]। ਏਸੇ ਕਰਕੇ ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਇਤਿਹਾਸਕ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਬਣਨ ਨਾਲੋਂ ਮਿਥਿਹਾਸ ਦੀ ਲਪੇਟ ਵਿਚ ਵਧੇਰੇ ਆ ਗਿਆ ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਸਮੁਚੇ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਆਏ ਭਗਤਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ-ਕਾਲ ਦਾ ਅਭਾਵ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਵੀ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਗੱਲ ਕਰਨੀ ਅਤਿਕਠਨ ਹੈ। ਏਥੋਂ ਤਕ ਕਿ ਪ੍ਰਿਯਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਨਾ ਤਾਂ ਅਪਣੇ ਗੁਰੂ ਨਾਭਾ ਦਾਸ ਦੇ ਜੀਵਨ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਸੂਚਨਾ ਦਿੱਤੀ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਆਪਣੇ ਬਾਰੇ। ਮਧਕਾਲੀ ਸੰਤ ਸਾਹਿੱਤ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਘਾਟ ਹੀ ਏਹੋ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਵਿਚ ਨਾ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਸੰਤ-ਭਗਤ ਨੇ ਖੁਦ ਆਪਣੇ ਬਾਰੇ ਕੁੱਛ ਲਿਖਿਆ ਅਤੇ ਨਾ ਸਮਕਾਲੀਆਂ ਬਾਰੇ ਵਿਧੀ ਪੂਰਬਕ ਕੋਈ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿੱਤੀ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਅਸੀਂ ਇਸ ਕਾਲ ਦੇ ਸੰਤ-ਭਗਤਾਂ ਦੇ ਅਸਲ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਤੱਥਾਂ ਤੋਂ ਅਣਭਿਜ ਹਾਂ। ਤੱਥਾਂ ਦੀ ਅਣਹੋਂਦ ਕਾਰਨ ਅਟੇ-ਸਟੇ ਤੋਂ ਹੀ ਕੰਮ ਲੈਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।

ਕੁੱਝ ਵਿਦਵਾਨ ਪ੍ਰਿਯ ਦਾਸ ਨੂੰ ਨਾਭਾ ਦਾਸ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਵੀ ਆਖਦੇ ਹਨ ਪਰ ਇਹ ਧਾਰਨਾ ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦੀਆਂ ਅੰਦਰਲੀਆਂ ਗਵਾਹੀਆਂ ਤੋਂ ਸਿੱਧ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਬਹੁਮਤ ਏਹੋ ਹੈ ਕਿ ਆਪ ਜੀ ਨਾਭਾ ਦਾਸ ਦੀ ਸ਼ਿਸ਼ ਪਰੰਪਰਾ ਵਿਚੋਂ ਸਨ ਜਿਸਦਾ ਸਬੂਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿੱਚੋਂ ਵੀ ਮਿਲਦਾ ਹੈ:

ਜਨਮਨ ਹਰਿ ਲਾਲ ਮਨੋਹਰ ਨਾਵ ਪਾਯੋ।।
ਉਨਹੂ ਕੇ ਮਨ ਹਰਿ ਲੀਨੋ ਤਾਤੇਗਾਯੋ ਹੈਂ।।
ਇਨਹੀ ਕੇ ਦਾਸ ਦਾਸ ਪ੍ਰਿਯਦਾਸ ਜਾਨੋ ਤਿਨ ਲੈ ਬਖਾਨੋ ਮਾਨੋ ਟੀਕਾ ਸੁਖਦਾਈ ਹੈ[4]।

'ਭਗਤ ਰਸਬੋਧਨੀ' ਗ੍ਰੰਥ ਦਾ ਰਚਨਾ-ਕਾਲ 1769 ਬਿ. ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਉਲੇਖ ਪ੍ਰਿਯ ਦਾਸ ਦੇ ਮਿਲਦੇ ਟੀਕਿਆਂ ਅੰਦਰ ਵੀ ਹੈ। ਇਹ ਰਚਨਾ 'ਭਗਤ ਮਾਲ' ਤੋਂ 80 ਕੁ ਸਾਲ

---

3. "It may be sufficient to observe, that it is much less of a historical than legendry descriptions and that the legends are generally inspired and extravegent."
-H.H. Wilson. p. 10.
4. ਭਗਤਿ ਰਸਬੋਧਨੀ, ਛੰਦ 631.
*ਅਨੰਤਾ ਨੰਦ ਕਬੀਰ ਸੁਖਾ ਸੁਰਸਰਾ ਪਦਮਾਵਤਿ ਨਰਹਰਾ।।
ਪੀਪਾ ਭਵਾਨੰਦ ਰੈਦਾਸ ਸਦਨਾ ਸੇਨ ਸੁਰਸਰਿ ਕੀ ਪਰਹਰਿ।।
-ਪੱਤਰਾ 37

ਦੇ ਲਗ ਭਗ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦੀਆਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਹੱਥ-ਲਿਖਤਾਂ ਰਾਜਿਸਥਾਨ, ਯੂ.ਪੀ. ਤੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਦੇਵਨਾਗਰੀ ਤੇ ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿਪੀ ਵਿਚ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਸਭ ਤੋਂ ਪੁਰਾਣੀ ਨਕਲ ਨਾਗਰੀ ਪ੍ਰਚਾਰਿਣੀ ਸਭਾ, ਵਾਰਾਨਸੀ ਦੇ 'ਯਾਗਿਅਕ ਸੰਗ੍ਰਹਿ' ਬਸਤਾ ਨੰ: 15, ਹੱਥ-ਲਿਖਿਤ ਨੰ: 4293 (ਪੁਰਾਣਾ ਨੰ: 298) ਅਨੁਸਾਰ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਜਿਸਦਾ ਲਿਪੀਕਾਲ 1778 ਸੰਬਤ/1721 ਈ. ਹੈ।

ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦਾ ਲਿਪੀ-ਕਰਤਾ ਕੌਣ ਸੀ ਜਾਂ ਇਹ ਨਕਲ ਕਿਸ ਗ੍ਰੰਥ ਤੋਂ ਅਤੇ ਕਿਥੋ ਕੀਤੀ ਗਈ? ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਸੂਚਨਾ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ। ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ 166 ਪੱਤਰੇ ਹੀ ਠੀਕ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਹਨ ਇਸ ਤੋਂ ਅਗੋਂ ਦੇ ਪੱਤਰੇ ਦੀਮਕ ਦੇ ਖਾਧੇ ਤੇ ਫਟੇ ਪੁਰਾਣੇ ਹਨ ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਕੇਵਲ 100 ਭਗਤਾਂ ਦਾ ਜੀਵਨ ਹੀ ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਲਿਪੀ-ਕਾਲ ਤੇ ਰਚਨਾ-ਕਾਲ ਬਾਰੇ ਸੂਚਨਾ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਹੀ ਮਿਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਦਾ ਜੀਵਨ ਪੱਤਰਾ ਨੰ: 59 ਤੋਂ 63 ਉਪਰ, ਛੰਦ ਨੰਬਰ 55 ਤੋਂ 63 ਤੱਕ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ ਪਰੰਪਰਾ ਅਨੁਸਾਰ ਸ੍ਰੀ ਰਾਮਾਨੰਦ ਦਾ ਸ਼ਿਸ਼, ਸਰਾਪ ਅਧੀਨ ਚਮਾਰ ਦੇ ਘਰ ਜਨਮਿਆ, ਪਾਰਸਵਟੀ, ਸਿਉਨੇ ਦੀਆਂ ਮੋਹਰਾਂ ਅਤੇ ਰਾਣੀ ਝਾਲੀ ਦੇ ਬ੍ਰਹਮ ਭੋਜ ਦੀਆਂ ਸਾਖੀਆਂ ਹਨ। ਗੰਗਾ ਵਿਚ ਠਾਕੁਰਾਂ ਦਾ ਤੈਰਨਾ, ਗੰਗਾ ਮਈਆ ਦਾ ਹੱਥ ਕਢ ਕੇ ਭੇਟਾ ਲੈਣੀ ਅਤੇ ਸੋਨੇ ਦਾ ਮੰਦਰ ਆਦਿ ਬਨਾਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦਾ ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਉਲੇਖ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ। ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚਲੀਆਂ ਬਹੁਤੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਸ੍ਰੋਤ ਅਨੰਤ ਦਾਸ ਰਚਿਤ ਪਰਿਚਈ ਹੈ ਪਰ ਕਿਤੇ ਕਿਤੇ ਕੁੱਝ ਘਟਨਾਵਾਂ ਵਿਚ ਢੇਰ ਅੰਤਰ ਹੈ।

ਪ੍ਰਿਯਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿੱਚੋਂ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਪਾਠ ਦਾ ਸੰਪਾਦਨ ਕਰਨ ਹਿਤ ਨਾਗਰੀ ਸਭਾ ਦੇ ਉਪਰੋਕਤ ਖਰੜੇ ਨੂੰ ਮੂਲ-ਆਧਾਰ ਬਣਾਉਂਦਿਆਂ ਇਸ ਦਾ ਮੇਲਾਨ ਸਿੱਖ ਰੈਫਰੈਂਸ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਹੱਥ ਲਿਖਿਤ ਗ੍ਰੰਥ ਨੰ: 6861, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਪੱਥਰ ਛਾਪੇ ਵਾਲੇ ਗ੍ਰੰਥ ਨੰ: ਆਰ 2485 ਅਤੇ ਸੈਂਟਰਲ ਪਬਲਿਕ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ, ਪਟਿਆਲਾ ਦੇ ਹੱਥ ਲਿਖਿਤ ਗ੍ਰੰਥ ਨੰ: 2723 ਤੇ 2736 ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਸੰਖੇਪ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ:

1. ਹ.ਲਿ.ਨੰ: 6861 ਸਿੱਖ ਰੈਫਰੈਂਸ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਗੁਰਮੁਖੀ ਅੱਖਰਾਂ ਵਾਲੇ ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦਾ ਲਿਪੀ-ਕਰਤਾ ਰਾਮ ਰੂਪ ਨਾਉਂ ਦਾ ਕੋਈ ਵੈਸਨਵ ਸਾਧੂ ਹੈ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਕੁੱਲ 156 ਪੱਤਰੇ ਹਨ। ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਬਾਰੇ ਸੂਚਨਾ 56 ਤੋਂ 60 ਪੱਤਰੇ ਤੱਕ ਹੀ ਹੈ। ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਮੂਲ ਛਪਿਆਂ ਸਣੇ 908 ਛੰਦ ਹਨ। ਤੇ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਦਾ ਜੀਵਨ 312

ਛੰਦ ਤੀਕਰ ਹੈ। ਲੇਖਕ ਵਲੋਂ 'ਵ' ਤੇ 'ਬ' ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ ਕੋਈ ਭਿੰਨ ਭੇਦ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਸੂਚਨਾ ਪ੍ਰਿਯਦਾਸ ਦੇ ਦੇਵਨਾਗਰੀ ਵਾਲੇ ਮੂਲ-ਆਧਾਰ ਵਾਲੇ ਟੀਕੇ ਤੇ ਆਧਾਰਤ ਹੈ ਜਿਸ ਕਰ ਕੇ ਏਸ ਖਰੜੇ ਨੂੰ ਪਾਠ ਮੇਲਾਨ ਲਈ ਵਰਤਦਿਆਂ 'ੳ' ਪ੍ਰਤੀ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਅੰਤ ਉਤੇ ਲੇਖਕ ਬਾਰੇ ਸੂਚਨਾ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੇਠ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ:

> ਇਤਿ ਸ੍ਰੀ ਭਗਤ ਮਾਲ ਭਕਤਿ ਰਸਬੋਧਨੀ ਟੀਕਾ ਸਮਾਪਤ।। ਸੁਭਮਸਤ।।
> ਦੋਹਰਾ।। ਰਾਮ ਰੂਪ ਕਰਿ ਲਿਖਤ ਹੈਂ ਸੰਮਤ ਉਨੀ ਪਚੀਸ।।
> ਫਾਗ ਮਾਸ ਥਿਤ ਪੂਰਵਣ ਲਿਖਤਮ ਭੋਗ ਇਤੀਸ।।
> ਹਰੀ ਹਰ ਹਰੀ ਹਰ।।

2. ਦੂਸਰਾ ਗ੍ਰੰਥ: ਗੁ. ਨਾ. ਦੇਵ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੇ ਰੇਅਰ ਬੁਕ ਸੈਕਸ਼ਨ ਨੰ: ਆਰ 2485 ਵਾਲਾ ਹੈ। ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਪੱਥਰ ਛਾਪੇ ਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਦੀ ਛਪਾਈ ਸੰਮਤ 1949/1892 ਈ. ਨੂੰ ਸਰਾਜਦੀਨ ਪ੍ਰੈਸ, ਲਾਹੌਰ ਵਲੋਂ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਕੁੱਲ 336 ਪੰਨੇ ਹਨ; 60ਵੇਂ ਨੰਬਰ ਉਤੇ ਪੰਨਾ 125 ਤੋਂ 128 ਤੱਕ (ਛੰਦ 254 ਤੋਂ 262) ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਬਾਰੇ ਸੂਚਨਾ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਜੋ ਪਰੰਪਰਾ ਅਨੁਸਾਰ ਪ੍ਰਿਯਦਾਸ ਦੇ ਟੀਕੇ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਅੰਤ ਉਤੇ ਸੂਚਨਾ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ:

> ਚੌਪਈ।। ਉਨੀ ਸੌ ਉਚਾਂਸ ਬਖਾਨੌ।। ਕਿਸਨ ਪਖ ਕੀ ਮਾਵਸ ਜਾਨੋ।।
> ਮਾਘ ਮਾਸ ਮੇਂ ਪੋਥੀ ਲਿਖੀ।। ਪੜੈ ਗੁਣੈ ਹੋਵੈ ਸੋ ਸੁਖੀ।।
> ਬਿ. ਸੰਮਤ 1949 ਮਾਘ ਮਹੀਨਾ 7।। ਨਾਨਕਸ਼ਾਹੀ ਸੰਮਤ 425।।
> ਇਸ ਪ੍ਰਤੀ ਨੂੰ 'ਅ' ਪ੍ਰਤੀ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

3. ਹੱਥ ਲਿਖਿਤ ਨੰ. 2723 ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਸੈਂਟਰਲ ਪਬਲਿਕ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ, ਪਟਿਆਲਾ ਵਿਚ ਉਪਲਬਧ ਹੈ। ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਕੁੱਲ 292 ਪੱਤਰੇ ਹਨ, ਆਖਰੀ ਪੱਤਰਾ 292 ਫਟਿਆ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਮੁਰੰਮਤ ਕਰਕੇ ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਹੀ ਚੇਪਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਇਸ ਦੇ ਪੱਤਰਾ ਨੰ. 111 ਉਤੇ ਛੰਦ ਨੰਬਰ 253 ਤੋਂ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀਵਨ ਆਰੰਭ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਪਰੰਪਰਾ ਅਨੁਸਾਰ ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਲੇ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ ਉਤੇ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ। ਲਿਖਾਰੀ ਇਸ ਵਿਚ 'ਯ' ਦੀ ਥਾਂ 'ੲ' ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ 'ਆਯੋ' ਦੀ ਥਾਂ 'ਆਏ' ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੂਲ-ਆਧਾਰ ਖਰੜੇ ਵਿਚ ਜਿਥੇ 'ਵ' ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵਧੇਰੇ ਹੈ ਉਥੇ ਇਸ ਵਿਚ 'ਬ' ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਹੈ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ 'ਅਵ' ਦੀ ਥਾਂ 'ਅਬ' 'ਵਾਤ' ਦੀ ਥਾਂ 'ਬਾਤ'। ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ 'ਨ' ਦੀ ਥਾਂ 'ਣ' ਤੇ 'ਕ' ਦੀ ਥਾਂ 'ਗ' ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਇਸ ਨੁਸਖੇ ਵਿਚ ਵਧੇਰੇ

ਹੈ, ਜਿਥੋਂ ਇਹ ਨੁਸਖਾ ਕਾਫੀ ਨਵੀਨ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪਾਠ ਮੇਲਾਨ ਲਈ ਇਸ ਖਰੜੇ ਨੂੰ 'ੲ' ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਗ੍ਰੰਥ ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿਪੀ ਵਿਚ ਹੈ।

4. ਹੱਥ-ਲਿਖਿਤ 2736 । ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਵੀ ਸੈਂਟਰਲ ਪਬਲਿਕ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ, ਪਟਿਆਲਾ ਵਿਚ ਉਪਲਬਧ ਹੈ। ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਕੁੱਝ ਬਾਣੀਆਂ ਦਾ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਹੈ। ਆਰੰਭ ਵਿਚ 'ਭਕਤਿ ਰਸਬੋਧਨੀ ਟੀਕਾ' ਹੈ, ਪੱਤਰਾ 210 ਤੇ ਫੁਟਕਲ ਬਾਣੀ ਤੇ ਪੱਤਰਾ 278 ਤੋਂ 'ਅਥ ਸਾਰ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਰਾਮਾਯਣ' ਆਰੰਭ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਕੁਲ 431 ਪੱਤਰੇ ਹਨ। ਅਰੰਭ ਵਿਚ ਪੌਰਾਣਕ ਭਗਤ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਫੇਰ 37ਵੇਂ ਪੱਤਰੇ ਤੋਂ ਮਧਕਾਲੀ ਭਗਤਾਂ ਦਾ ਜੀਵਨ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਦਾ ਜੀਵਨ ਪੱਤਰਾ 80 ਉਤੇ ਛੰਦ 256 ਤੋਂ 263 ਤਕ, ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਪਾਠ ਮੇਲਾਨ ਲਈ ਇਸ ਨੂੰ 'ਸ' ਪ੍ਰਤੀ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਮੂਲ: ਸੰਦੇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਖੰਡਨ ਨਿਪੁਨ ਬਾਨੀ ਬਿਮਲ ਰੈਦਾਸ ਕੀ।।
ਸਦਾਚਾਰ ਸ੍ਰੁਤ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਵਚਨ ਅਵਰਾਂ ਹਰੁਚਾਯੋ[6]।।
59/ਅ ਨੀਰਖੀਰ ਬਿਬਰਨ[7] ਪਰਮ ਹੈ ਸਤਿ ਉਰਧਾਰਯੋ[8]।।
ਭਗਵਤ ਕ੍ਰਿਪਾ ਧਾਰ[9] ਪਰਮ ਗਤਿ ਇਹਿ ਮਨ[10] ਪਾਈ।।
ਰਾਜ ਸਿੰਹਾਸਨ[11] ਬੈਠ ਜਾਤਿ[12] ਪ੍ਰਤੀਤ ਦਿਖਾਈ।।
ਵਾਣੀ[13] ਸਰਮ ਅਭਿਮਾਨ ਤਜਿ ਪਦਿ ਰਜਵੰਦਨ[14] ਤਾਸਕੀ[15]।।
ਸੰਦੇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਖੰਡਨ ਨਿਪੁੰਨ ਬਾਨੀ ਬਿਮਲ ਰੈਦਾਸ ਕੀ।।

---

5. ਅਵਰੁਧ (ੳ.ਅ.ੲ.ਸ)
6. ਉਦਾਰਿਯੋ (ੳ.ਅ.ੲ.ਸ)
7. ਵਿਵਰਨ (ੳ.ਅ.ੲ.ਸ)
8. ਪਰਮਹੰਸਨ (ੳ.ਅ.ੲ.ਸ)
9. ਪ੍ਰਸਾਦਿ (ੳ.ਅ.ੲ.ਸ)
10. ਤਨੁ (ੳ.ਅ.ੲ.ਸ)
11. ਸਿੰਘਾਸਨਿ (ੳ.ਅ.ੲ.ਸ)
12. ਗਯਾਤ (ੳ.ਅ)
13. ਵਰਣਾ (ੳ.ਅ.ੲ)
14. ਬੰਦਹਿ (ੳ.ਅ.ੲ.ਸ)
15. ਜਾਸ (ੳ.ਅ.ੲ.ਸ)

60/ੳ 'ਰੈਦਾਸ ਕਾ ਟੀਕਾ'[16]
ਰਾਮਾਨੰਦ ਜੁ ਕੋ[17] ਸਿਖ ਬ੍ਰਹਮਚਾਰੀ॥
ਰਹੈ ਏਕ ਗਹਿ[18] ਵ੍ਰਿਤਿ[19] ਚੁਟਕੀ ਕੀ[20] ਕਹੈ ਤਾਂਸੋ ਵਾਨਿਯੈ[21]॥
ਕਰੋ ਅੰਗੀਕਾਰ ਸੀਧੋ ਕਹੀ ਦਸ ਬੀਸੰਬਾਰ
ਬਰਖੈ ਪ੍ਰਬਲਧਾਰ ਤਾ ਮੈ ਵਾ ਪੈ ਆਨਯੋ॥
ਭੋਗ ਕੋ ਲਗਾਵੈ ਪ੍ਰਭੂ ਧਿਆਨ ਨਹਿ ਆਵੈ [ਅਰੇ][22]
ਕੈਸੇ ਕਰਿ ਲਜਾਵੈ ਜਾਇ ਪੂਛ ਨੀਚ ਮਾਂਨਿਯੈ[23]॥
ਦਿਯੋ ਸ੍ਰਾਪ ਭਾਰੀ ਵਾਤ ਸੁਨੀ ਨਹਿ ਮਾਰੀ ਘਟ ਕੁਲ ਮੈ ਉਤਾਰੀ
ਦੇਹ ਸੋਈ ਮਾ[24] ਕੋ ਜਾਨਿਯੈ[25]॥
ਮਾਤਾ ਦੂਧ ਪਯਾਵੈ ਯਾਕੋ "ਸੂਧਯੋ ਹੂੰ ਨ ਭਾਵੈ ਸੁਧਿ ਆਵੈ"[26]
ਸੇਵ[27] ਪਾਛਿਲੀ ਸੁ ਸੇਵਾ ਕੋ ਪ੍ਰਤਾਪ ਹੈ॥
ਭਈ ਨਭ ਬਾਨੀ ਰਾਮਾਨੰਦ "ਜੁ ਨੇ ਮਾਨੀ"[28]
ਬਡੋ ਦੰਡ ਦੀਯੋ ਜਾਨੀ[29] ਬੇਗ ਆਯੋ ਚਲੇ ਆਪ ਹੈ॥
60/ਅ ਦੁਖੀ ਪਿਤ ਮਾਤ ਦੇਖਿ ਧਾਮ[30] ਲਪਟਾਯੋ ਪਾਇ
ਕੀਜਿਯੋ ਉਪਾਯੋ ਕਿਯੋ ਸਿਖ ਗਯੋ ਪਾਪ ਹੈ॥

---

16. ੳ.ਅ.ੲ. ਪ੍ਰਤੀ ਵਿਚ 'ਟੀਕਾ ਸ੍ਰੀ ਰੈਦਾਸ ਜੀ' ਕਾ ਹੈ।
17. ਸੋ (ੳ)
18. ਗਹੋ (ੲ.ਸ)
19. ਬ੍ਰਿਤ (ੲ.ਸ)
20. ਕੋ (ੲ.ਸ)
21. ਬਾਨਿਯੋ (ੲ.ਸ)
22. ਮੂਲ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਕਰੈ' ਸੁਧਾਈ ੳ.ਅ ਤੋਂ ਕੀਤੀ ਹੈ।
23. ਮਾਨਿਯੋ (ੲ.ਸ.)
24. ਯਾ (ੳ.ਅ.ੲ.ਸ)
25. ਜਾਨਿਯੌ (ੲ.ਸ)
26. ਛੂਯੋ ਹੂੰ ਨ ਭਾਵੈ ਸੁਧਿ ਆਵੈ (ੳ.ਅ.ੲ.ਸ)
27. ਸਬ (ੳ.ਅ.ੲ.ਸ)
28. ਮਨ ਜਾਨੀ (ੳ.ਅ.ੲ.ਸ)
29. ਮਾਨੀ (ੳ.ਅ.ਸ)
30. ਧਾਇ (ੳ.ਅ.ੲ.ਸ)

ਸਤੈਂ[31] ਨ ਪਾਨ ਕੀਯੋ ਜੀਯੋ ਲੀਯੋ ਉਨੋ ਈ ਸਮਾਨ ਨਿਪਟ
ਅਜਾਨ[32] ਫੇਰ ਭੂਲਯੋ ਭਯੋ ਤਾਪ ਹੈ॥
ਬਡੇ ਈ ਰੈਦਾਸ ਹਰਿ ਦਾਸਨਿ ਸੋ ਪ੍ਰੀਤਿ ਕਰੀ
ਪਿਤਾ ਨ ਸੁਹਾਇ ਦਈ ਫੌਰ ਪਿਛਾਵਰ ਹੀ॥੫੬॥
ਹੁਤੇ ਧਨ ਮਾਲਕ ਨ ਦਿਯੋ ਹੂੰ ਨ ਲਾਲ[33] ਤਿਯਾਂ
ਪਤਿ ਸੁਖ ਜਾਲ ਅਹੋ ਕਿਯੋ ਜਵ ਪਾਰ ਹੀ॥[34]
ਗਾਠੈ ਪਗਦਾਸੀ ਕਹੂੰ ਵਾਤ ਨ ਪ੍ਰਕਾਸੀ ਲਯਾਵੈ
ਖਾਲ ਕਰੈਂ ਜੁਤੀ ਸਾਧ ਸੰਤ ਕੌ ਸੰਭਾਰਹੀ॥
61/ੳ ਡਾਰੀ ਏਕ ਛਾਂਨਿ ਕਿਯੋ ਸੇਵਾ ਕੋ ਸਥਾਨ ਰਹੇ
ਚੌੜੇ ਆਪ ਜਾਂਨਿ ਵਾਂਟਿ ਖਾਵੈ ਯਹੇ ਧਾਰ ਹੀ॥੫੭॥
ਸਹੈ ਅਤਿਕਸਟ ਅੰਗ ਹਿਯੈ ਸੁਖ ਸੀਲ ਰੰਗ ਆਯੋ[35]
ਹਰਿ ਪਯਾਰੇ ਲਿਯੋ ਭਗਤ ਭੇਖ ਧਾਰਿਕੈ॥
ਕੀਯੋ ਬਹੁ ਮਾਨ ਖਾਨ ਸੋ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋ[36] ਕੈ
ਦੀਨੋ ਕਢਯੋ ਪਾਰਸ ਹੈ ਰਾਖਯੋ ਸੰਭਾਰ ਕੈ॥
ਮੇਰੇ ਧਨ ਰਾਮ ਕਛੂ ਪਾਥਰੈ ਨ ਸਰੈ ਕਾਮ ਦਾਸ
ਮੈ ਨ ਚਾਹੋਂ ਚਾਹੋਂ ਡਾਰੋਂ[37] ਤਨ ਵਾਰਿਕੈ॥
ਰਾਪੀ[38] ਏਕ ਸੋਨੇ ਕੀਯੋਂ ਦੀਯੋ ਕਰਿ ਕਿਰਪਾ ਰਾਖੋ
ਰਾਖੇ ਯਾਹਿ ਛਾਨਿ ਮਾਂਡਿ[39] ਲੈ ਹੋ ਜੂ ਨਿਗਾਰ ਕੈ॥੫੮॥
ਆਯੋ ਫਿਰਿ ਸਿਯਾਮ ਮਾਸ ਤੇਰਹ ਵਿਤੀਤ ਭਯੇ

---

31. ਅਸ਼ਤ (ੳ.ੲ.ਸ)
32. ਅਗਿਆਨ (ੳ), ਅਗਯਾਨ (ਅ), ਅਗਾਨ (ੲ.ਸ)
33. ਹਾਲ (ੳ.ਅ.ੲ.ਸ)
34. ਨਯਾਰ ਹੀ (ੳ.ਅ.ੲ)
35. ਆਏ (ੲ.ਸ)
36. ਕਹਯੋ (ੲ.ਸ)
37. ਡਾਰਯੋ (ੳ)
38. ਮੂਲ ਪ੍ਰਤੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਰਾਖੀ' ਹੈ ਸੁਧਾਈ ੳ.ੲ ਤੇ ਸ. ਪ੍ਰਤੀ ਤੋਂ ਕੀਤੀ ਹੈ 'ਅ' ਪ੍ਰਤੀ ਵਿਚ ਪਾਠ'ਰੰਪੀ' ਹੈ।
39. ਮਾਂਜ (ੳ.ਅ.ੲ.ਸ)

ਪ੍ਰੀਤਿ ਕਰਿ ਬੋਲੇ ਕਹੋ ਪਾਰਸਿ ਕੀ ਰੀਤਿ ਕੋ॥
ਵਾਹੀ ਠੌਰ ਲੀਜੈ ਮੇਰੋ ਮਨ ਨ ਪਤੀਜੈ
ਅਵ ਚਾਹੋ ਜੋਈ ਕੀਜੈ ਮੈ ਤੋ ਪਾਵਤ ਹੋ ਭੀਤ ਕੌ॥
61/ਅ ਲੇ ਕੈਂ ਉਠਿ ਗਯੋ ਨਯੋ ਕੌਤਿਕ ਸੋ ਸੁਨੈ ਪਾਵੇ
ਸੇਵਤ ਮੁਹਰ ਪਾਂਚ ਨਿਤ ਹੀ ਪ੍ਰਤੀਤਿ ਕੋ॥
ਸੇਵਾ [ਹੂੰ][40] ਕਰਤ ਡਰ ਲਾਗਯੋ ਨਿਸਿ ਕਹਯੋ ਹਰਿ
ਛਾਡੌ ਅਰਿ ਆਪਨੀ ਔਰ ਰਾਖੋ ਮੇਰੀ ਜੀਤ ਕੌ॥੫੯॥
ਮਾਨ ਲਈ ਵਾਤ ਨਈ ਠੌਰ ਲੈ ਵਨਾਈ ਚਾਯ
ਸੰਤਨਿ ਵਸਾਈ ਹਰਿ ਮੰਦਰਿ ਚਿਨਾਯੋ[41] ਹੈ॥
ਵਿਧਵਿਤਾਨਿ[42] ਜਾਨਿ ਰਾਨੋ ਜੋ ਪ੍ਰਮਾਨ ਹੋਇ [ਭੋਇ]
ਗਈ ਭਕਤਿ ਪੂਰੀ ਜਗੁ ਜਸੁ ਗਯੋ ਹੈ॥
ਦਰਸਨ ਕੌਂ ਆਵੈਂ ਲੋਗ ਨਾਨਾ ਵਿਧਿ ਰਾਗ ਭੋਗ
ਭਯੋ ਸੋਗ ਵਿਪ੍ਰਨਿ ਕੌਂ ਤਨ ਸਭ ਛਾਯੋ ਹੈਂ॥
ਬਡੇ ਈ ਖਿਲਾਰੀ ਵੇ ਰਹੇ ਹੈ ਡਾਂਨਿ ਡਾਰੀ
ਕਰੀ ਘਰ ਪੈ ਅਟਾਰੀ ਫੇਰਿ ਦ੍ਵਿਜਨ ਸਿਖਾਯੋ ਹੈ॥੬੦॥
ਪ੍ਰੀਤ ਰਸ ਰਾਸ ਸੋ ਰੈਦਾਸ ਹਰਿ "ਸੇਵਾ ਕਰੈ"[43]
62/ੳ ਘਰ ਮੈਂ ਦੁਰਾਇ ਲੋਕ ਰੰਜ ਨਾ ਦਿਡਾਰੀ ਹੈ॥
ਪ੍ਰੇਰ ਦਿਯੋ ਹਿਰਦੈ[44] ਜਾਇ ਦ੍ਵਿਜਨ ਪੁਕਾਰ ਕਰੀ
ਭਰੀ ਸਭ ਨਟਯ[45] ਆਗੈਂ ਕਹੀ ਮੁਖ ਗਾਰੀ ਹੈ[46]॥
ਜਨ ਕੌ ਬੁਲਾਇ ਸਮਝਾਇ ਪ੍ਰਭੁ ਸੋਪ ਕੀਨੋ

---

40. ਮੂਲ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਕੌਂ' ਹੈ ਜੋ ਛੰਦ ਦੀ ਚਾਲ ਅਨੁਸਾਰ ਠੀਕ ਨਹੀਂ, ਸੁਧਾਈ ੳ.ਅ.ੲ.ਸ. ਤੋਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ।
41. ਬਨਾਯੋ (ੳ.ੲ.ਸ)
42. ਵਿਵਧਿ (ੳ.ੲ.ਸ)
43. ਸੇਵਤ ਹੈਂ (ੳ.ਅ.ੲ.ਸ)
44. ਹਿਯੋ (ੳ), ਰਿਦੇ (ੲ.ਸ)
45. ਨ੍ਰਿਪ (ੳ.ਅ.ੲ.ਸ)
46. ਪੈ (ੲ.ਸ)

ਨਯਾਯ ਜਗ ਜਸ ਸਾਧਕ[47] ਲੀਲਾ ਮਨ ਹਾਰੀ ਹੈ॥
ਜੇਤੇ ਪ੍ਰਤਿਕੂਲ ਮੋਂ ਤੌ ਮਾਨੈ ਅਨੁਕੂਲ ਯਾਤੇ
ਸੰਤਨਿ ਪ੍ਰਭਾਵ ਮਾਨਿ[48] ਕੋਠਰੀ ਕੀ ਤਾਰੀ ਹੈ॥੬੧॥
ਵਸਤ ਚਿਤੌਰ ਮਾਡ[49] ਰਾਨੀ ਏਕ ਝਾਲੀ ਨਾਮ
ਨਾਮ ਵਿਨ[50] ਕਾਨ ਖਾਲੀ ਆਨ ਸਿਖ[51] ਭਈ ਹੈ॥
ਸੰਗ ਹੁਤੇ ਵਿਪ੍ਰ ਸੁਨਿ ਛਿਪ੍ਰ ਤਨ ਆਂਗ ਲਾਗੀ
ਭਾਗੀ ਮਤਿ ਰਾਜਾ[52] ਆਗੈ ਭੀਰ ਸਮ[53] ਗਈ ਹੈ॥
62/ਅ ਵੈਸੇ ਹੀ ਸਿੰਹਾਸਨ[54] ਪੈ ਆਯ[55] ਕੈ ਵਿਰਾਜੇ ਪ੍ਰਭੂ
ਪੜੇ[56] ਵੇਦ ਵਾਨੀ ਪੌਨ ਆਯੇ ਪਹਿ[57] ਨਈ ਹੈ॥
ਪਤਤਿ ਪਾਵਨ ਨਾਮ ਕੀਜਿਯੇ ਪ੍ਰਗਟ ਆਜੁ[58] ਗਾਯੇ
ਪਦ ਗੋਦ ਆਯੇ ਬੈਠੇ ਭਕਤਿ ਲਈ ਹੈ॥੬੨॥
ਗਈ ਘਰਿ ਝਾਲੀ ਪੁਨਿ ਵੋਲਿ ਕੈਂ 'ਪਠਾਯੇ ਆਪ'[59]
ਜੈਸੋਂ ਪਤਿਪਾਲੀ ਅਵ ਤੈਸੋਂ ਪ੍ਰਤਿਪਾਲਯੈਂ॥
ਆਪ ਹੂ ਪਧਾਰੇ ਉਨਿ ਵਹੁ ਧਨ ਪਟਵਾਰੇ
ਵਿਪ੍ਰ ਸੁਨ ਪਾਵ ਧਾਰੇ 'ਸੀਧਾ ਹੈਨਿ'[60] ਬਾਰਿਯੈ॥
ਕਰਿ ਕੈ ਰਸੋਈ ਦ੍ਵਿਜ ਭੋਜਨ ਕਰਨ ਬੈਠੇ

---

47. ਸਾਧ (ੳ.ਅ.ੲ.ਸ)
48. ਮਨ (ੲ.ਸ)
49. ਮਾਂਝ (ੲ.ਸ)
50. ਬਿਨਾ (ੲ.ਸ)
51. ਸਿਖ੍ਯ (ੲ.ਸ)
52. ਨ੍ਰਿਪ (ੳ.ਅ.ੲ.ਸ)
53. ਸਬ (ੳ.ਅ.ੲ.ਸ)
54. ਸਿੰਘਾਸਨ (ੲ.ਸ)
55. ਆਇ (ੲ.ਸ)
56. ਪਠੈ (ੲ.ਸ)
57. ਯਹਿ (ੳ.ਅ.ੲ.ਸ)
58. ਅਬ (ੳ.ੲ.ਸ)
59. ਪਠੈ ਅਹੋ (ੳ.ਅ.ੲ.ਸ)
60. ਸੀਧੋ ਦੈਨਿ (ੳ.ਅ.ੲ.ਸ)

[ਦ੍ਵੈਦ੍ਵੈ ਮਧਿ ਏਕ ਜੋ[61] ਰੈਦਾਸ ਕੌ ਨਿਹਾਰਿਯੈ॥
63/ੳ ਦੇਖਿ ਭਈ ਆਖੈ ਦੀਨ[62] ਭਾਖੈ ਸਿਖ ਲਾਯੈਂ ਭਜੇ
ਸਬ੍ਰਣ[63] ਕੇ ਜਨੇਊ [ਕਾਢਿਯੋ ਤਚਾ][64] ਕੀਨੀ ਨਯਧਾਰਿਯੈ॥੬੩॥

61. ਮੂਲ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਹੈ ਹੈ ਮੁੱਧਾ ਦਿੱਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ ਸੁਧਾਈ ਓ.ਦ.ਸ. ਪੁਰੀ ਤੋਂ ਕੀਤੀ ਹੈ।
62. ਯੋਨ (ੳ)
63. ਸੁਰਣ (ਏ.ਸ)
64. ਮੂਲ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਬੋਲਚਾ' ਹੈ ਸੁਧਾਈ ੳ.ਏ.ਸ. ਪੁਰੀ ਤੋਂ ਕੀਤੀ ਹੈ।

ਗੋਸਟੀ ਕਬੀਰ ਰਵਿਦਾਸ (ਦੇਵਨਾਗਰੀ)

[ਇਸ ਗੋਸ਼ਟੀ ਬਾਰੇ ਵਿਸਤਾਰ ਪੂਰਬਕ ਜਾਣਕਾਰੀ ਗੁਰਮੁਖੀ ਵਾਲੇ ਪਾਠ ਵਿਚ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ]

325/ੳ ਮਾਧੋ ਨਾਹੀ ਨਾਹੀ ਹਿਤ ਮੋਰਾ।। ਕੈਸੇ ਮੈ ਦਰਸਨ ਪਾਊਂ ਤੋਰਾ।।

ਕਬੀਰ ਜੀ ਕਹੈ :

ਬ੍ਰਹਮ ਗਯਾਨ ਬਿਨਾ ਬ੍ਰ: ਤਤ ਬੀਨ।। ਹੀ ਰਹੈ ਕਭੋ ਸੁਧ ਨ ਹੋਈ।।

ਯੇਕ ਬ੍ਰਹਮ ਸਕਲ ਘਟ ਭੀਤਰਿ।। ਔਰ ਨ ਦੂਜਾ ਕੋਈ।।੨।।

ਰੈਦਾਸ ਜੀ ਕਹੈ :

ਏਕ ਏਕ ਕਹਾ ਕਹੋ ਸਵਾਮੀ।। ਦੂਜੀ ਪ੍ਰਕੀਰਤ ਕਹਾਂ ਜਾਈ।।

ਤਾ ਪ੍ਰਕੀਰਤ ਸੁ ਨਿਰਗੁਨ ਕਹਤ ਹੈ।। ਸਾਧੋ ਸਦਾ ਬਤਾਈ।।੩।।

ਕਬੀਰ ਜੀ ਕਹੈ :

ਸਾਧੋ ਜੇਤਾ ਫੂਲ ਤੇਤੀ ਬਾਸੁ ਹੈ।। ਜਦਿ ਪੰਗਤਿ ਤਦਿ ਪਾਣੀ।।

ਉਤਪਤਿ ਪ੍ਰਲੈ ਕੋਣ ਕਰਤ ਹੈ।। ਕਾ ਮੇਂ ਪ੍ਰਕੀਰਤ ਸਮਾਣੀ।।੪।।

ਰੈਦਾਸ ਜੀ ਕਹੈ :

ਸਵਾਮੀ ਪ੍ਰਕੀਰਤ ਸਮਾਣੀ ਰੂਪ ਮੇ।। ਸੋ ਬ੍ਰਿੰਦਾਵਨ ਆਯਾ।।

ਗੈਵਾਲਨ ਸੰਗਾ ਗੋਪਿਨ ਸੰਗਾ।। ਚਿਟਕੀ ਦੇਰ ਨਚਾਯਾ।।੫।।

ਕਬੀਰ ਜੀ ਕਹੈ :

ਸਾਧੋ ਨ ਓ ਨਾਚੇ ਨਾ ਓ ਗਾਵੈ।। ਨ ਓ ਤਾਲ ਬਜਾਵੈ।।

ਪੂਰਣ ਬ੍ਰਹਮ ਸਕਲ ਥੈਂ ਨਯਾਰਾ।। ਤੇ ਕੋਈ ਬਿਰਲਾ ਪਾਵੈ।।੬।।

ਰੈਦਾਸ ਜੀ ਕਹੈ :

ਸਵਾਮੀ ਜੈ ਲੀਲਾ ਅਵਤਾਰ ਨ ਹੋਤਾ।। ਜੀਵ ਕਹਾਂ ਨਿਸਤਰਤਾ।।

ਅੰਧ ਧੁੰਧ ਕਛੂ ਖਬਰਿ ਨ ਹੋਤੀ।। ਪ੍ਰਾਨ ਨਰਕ ਸਬ ਪੜਤਾ।।੭।।

ਕਬੀਰ ਜੀ ਕਹੈ :

ਸਾਧੋ ਕਹਾ ਨਰਕ ਹੈ ਕਹਾਂ ਸੁਰਗ ਹੈ।। ਚਲਤ ਕਹੂ ਨਹੀ ਪੇਖਯਾ।।

ਜਾ ਦਿਨ ਹੰਸ ਪਯਾਣਾ ਦੀਨਾ।। ਜਾਤ ਕਹੂ ਨਹੀ ਪੇਖਯਾ।।੮।।

325/ਅ ਰੈਦਾਸ ਜੀ ਕਹੈ :

ਸਵਾਮੀ ਕੋ ਪਚਿ ਮਰੈ ਗੋਤ ਕੋ ਕੂਟੈ।। ਕੋ ਭੀ ਕਰੈ ਪਸਾਰਾ।।
ਝੜੀ ਲੂਟਿ ਹੇ ਰਾਮ ਖਜੀਨਾ।। ਧਰਯਾ ਕ੍ਰਿਸਨ ਔਤਾਰਾ।।

ਕਬੀਰ ਜੀ ਕਹੈ :

ਸਾਧੋ ਕੋਨੇ ਧਰਯਾ ਕ੍ਰਿਸਨ ਔਤਾਰਾ ਕਿਨ ਓਤਾਰ ਧਰਾਯਾ।।
ਪੂਰਨ ਬ੍ਰਹਮ ਸਕਲ ਥੈ ਨਯਾਰਾ ਨਰਕ ਕੁੰਡ ਨਹੀਂ ਆਯਾ।੧੦।।

ਰੈਦਾਸ ਜੀ ਕਹੈ :

ਸਵਾਮੀ ਠਾਡੇ ਦੇਖੈ ਕਦੰਮ ਕੀ ਛਾਯਾ।। ਕਵਲ ਨੀਲ ਕਰ ਲੀਯੈ।।
ਪੀਤ ਬਸਨ ਵੈਜੰਤੀ ਮਾਲਾ।। ਮੋਰ ਮੁਕਟ ਸਿਰ ਦੀਯੈ।।੧੧।।

ਕਬੀਰ ਜੀ ਕਹੈ :

ਪਰਚਾ ਅਨੰਤ ਗਿਨੈ ਸਾਧੋ।। ਜਿਨ ਜਿਨ ਜੈਸਾ ਉਨ ਮਾਨਾ।।
ਪੂਰਨ ਬ੍ਰਹਮ ਪ੍ਰਗਟ ਅਰ ਨਯਾਰਾ।। ਕੋਈ ਕੋਈ ਵਿਰਲੈ ਜਾਨਾ।।੧੨।।

ਰੈਦਾਸ ਜੀ ਕਹੈ :

ਸੁਣੋ ਹੋ ਸਵਾਮੀ।। ਹੋ ਤੌ ਪਰਚਾ ਪਾਵਾ।।
ਕੇਵਲ ਕਾਨ੍ਹਾ ਨਿਹਚੈ ਦੇਖਯਾ।। ਚਾਰੋ ਵੇਦਾਂ ਗਾਵਾ।।੧੩।।

ਕਬੀਰ ਜੀ ਕਹੈ :

ਅਸਟ ਕਵਲ ਦਲ ਭੀਤਰਿ ਸਾਧੋ।। ਤਹਾਂ ਜੋ ਮਨ ਪਤਿਆਣੀ।।
ਤ੍ਰਿਕੁਟੀ ਸੰਗਮ ਜੋ ਮਨ ਮਾਨੈ ਆਵਾਗਵਨ ਨਸਾਈ।।੧੪।।

ਰੈਦਾਸ ਜੀ ਕਹੈ :

ਤ੍ਰਿਕੁਟੀ ਸੰਗਮ ਰਹਨ ਦੇ ਸਵਾਮੀ।। ਗਾਵਣ ਦੈ ਗੋਪਾਲਾ।।
ਜਾਕੇ ਰੂਪ ਠਗੀ ਬ੍ਰਿਜ ਵਨਿਤਾ।। ਮੋਹਨ ਨੰਦ ਕੇ ਲਾਲਾ।।੧੫।।

ਕਬੀਰ ਜੀ ਕਹੈ :

ਸਵਾਮੀ ਕੌਣ ਨੰਦ ਹੈ ਕੌਨ ਜਸੋਦਾ।। ਕੌਣ ਪੂਤ ਕਿਨ ਜਾਯਾ।।
ਪੂਰਣ ਬ੍ਰਹਮ ਸਕਲ ਥੈਂ ਨਯਾਰਾ।। ਜੋਨੀ ਸੰਕਟਿ ਨ ਆਯਾ।।੧੬।।

ਰੈਦਾਸ ਜੀ ਕਹੈ :

ਸਵਾਮੀ ਚਹੁੰ ਦਿਸਿ ਨੰਦਾ ਚਹੁੰ ਜੁਗੀ ਲਾਲਾ।। ਚਹੁੰ ਜੁਗ ਵੇਦਾਂ ਗਾਵਾ।।
ਜਹਾਂ ਜਹਾਂ ਪਾਪ ਪ੍ਰਗਟ ਭਯਾ।। ਤਹਾਂ ਤਹਾਂ ਉਠਿ ਧਾਵਾ।।੧੭।।

ਕਬੀਰ ਜੀ ਕਹੈ :

ਸਾਧੋ ਪਾਪ ਪੁੰਨ ਕਛੁ ਨਹੀ ਵਾਕੈ॥ ਨਹੀ ਬੇਦ ਨਹੀ ਬਾਣੀ॥
ਰੂਪ ਰੇਖ ਨਹੀ ਕਛੂ ਤਾਕੈ॥ ਜੋਤਿਤਿ ਜੋਤਿ ਸਮਾਣੀ॥੧੮॥

ਰੈਦਾਸ ਜੀ ਕਹੈ :

ਸਵਾਮੀ ਬੂੜੇ ਹੋ ਤੁਮ ਬ੍ਰਹਮ ਗਯਾਨੀ॥ ਹਰਿ ਚਰਨਨਿ ਹੀ ਪਾਵੈ॥
ਅੰਧੁ ਧੁੰਧ ਕਛੁ ਖਬਰਿ ਨ ਪਰਣੀ॥ ਮਿਥਯਾ ਜਨਮ ਗਮਾਵੈ॥੧੯॥

ਕਬੀਰ ਜੀ ਕਹੈ :

ਅੰਧ ਧੁੰਧ ਮੈ ਵਿਆਪਕ ਰਮਿਤਾ॥ ਭ੍ਰਮ ਕਾ ਪਟਲ ਨਸਾਵੈ॥
ਬ੍ਰਹਮ ਗਯਾਨ ਬਿਨਾ ਹੀ ਸਾਧੋ॥ ਕੇਵਲ ਰਾਮ ਨ ਪਾਵੈ॥੨੦॥

ਰੈਦਾਸ ਜੀ ਕਹੈ :

ਰਮਿਤਾ ਰਾਮ ਸੋਈ ਤਾ ਸਵਾਮੀ॥ ਹਿਰਦੈ ਕਰੋ ਵਿਚਾਰਾ॥
ਰਾਵਣ ਮਾਰਿ ਬਭੀਖਣ ਥਾਪਯਾ॥ ਧਰਯਾ ਰਾਮ ਚੰਦਰ ਔਤਾਰਾ॥੨੧॥

ਕਬੀਰ ਜੀ ਕਹੈ :

ਜੇ ਓਹ ਰਮਤਾ ਰਾਮ ਕਹਾਵੈ॥ ਤੋ ਮ੍ਰਿਗ ਪੀਛੇ ਕਯੂੰ ਡੋਲਯਾ॥
ਲਾਗਯੋ ਬਾਣ ਲਖਮਣ ਭਾਈ॥ ਜੜੀ ਬੇਈ ਕਯੂੰ ਬੋਲਯਾ॥

ਰੈਦਾਸ ਜੀ ਕਹੈ :

ਭੋਲੀ ਬਾਤ ਕਹਤ ਹੋ ਸਵਾਮੀ॥ ਆਪਾ ਨੇ ਪਰਗਟ ਕੀਯਾ॥
ਬਹੁਤ ਅਥਾਹ ਸਮੁੰਦ੍ਰ ਪਾਟਯੋ॥ ਯੋ ਲੰਕਾ ਗੜ ਲੀਯਾ॥੨੩॥

ਕਬੀਰ ਜੀ ਕਹੈ :

ਸਾਧੋ ਬਨ ਮੈਂ ਫਿਰ ਫਿਰ ਮੰਨਯਾ ਜੋੜੀ॥ ਸਮੁੰਦ੍ਰ ਪਾਟ ਗੜ ਲੀਯਾ॥
ਤੋ ਅਗਮੋ ਸਤਿ ਭੀ ਕਹਤਾ ਕਹਿਯੇ॥ ਤੀਨ ਚੁਟਲਾ ਹੀ ਕੀਯਾ॥੨੪॥

ਕਬੀਰ ਜੀ ਕਹੈ :

ਸਿੰਘ ਬਾਹਣੀ ਬਾਤ ਕਹਤ ਹੈ॥ ਬੋਲੈ ਮਧੁਰੀ ਬਾਣੀ॥
ਸਤਿ ਭਗਤ ਰੈਦਾਸ ਕਹਤ ਹੈ॥ ਕਬੀਰੈ ਭਗਤਿ ਨ ਜਾਣੀ॥੨੫॥

326/ੳ ਕਬੀਰ ਜੀ ਕਹੈ :

ਆਠੈਂ ਸਾਤੈਂ ਗਲਾ ਕਟਾਵੈ॥ ਘਰਿ ਘਰਿ ਖਾਤੀ ਡੋਲੈ॥
ਜਾਹ ਜਾਹ ਚੰਡੀ ਆਗੈ॥ ਤੈਂ ਕੂੜਿ ਸਾਖ ਕਿਤ ਬੋਲੈ॥੨੬॥

ਰੈਦਾਸ ਜੀ ਕਹੈ :
ਸਕਤਿ ਕਹਤ ਹੈ ਸਵਾਮੀ॥ ਸਤਿ ਕਾ ਸਬਦ ਪਿਛਾਨੂੰ॥
ਨਿਰਗੁਨ ਸਰਗੁਨ ਯੇਕ ਹੀ ਕਹਿਯੇ॥ ਦੂਜੀ ਨ ਧਰਿਯੇ ਕਾਨੂੰ॥੨੭॥
ਕਬੀਰ ਜੀ ਕਹੈ :
ਸਕਤਿ ਬਹੁਤ ਬਿਗੋਯੇ ਸਾਧੋ॥ ਘਰਿ ਘਰਿ ਕੀਯਾ ਪਸਾਰਾ॥
ਬਿਖ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਯੇਕੇ ਕਯੂੰ ਕਹਿਯੇ॥ ਦੀਸਤ ਹੈ ਤਤ ਨਯਾਰਾ॥੨੮॥
ਕਬੀਰ ਜੀ ਕਹੈ :
ਤਤ ਤਤ ਕਹਾ ਕਹੋ ਸਵਾਮੀ॥ ਦੂਜਾ ਨਾਂਹਿ ਕੋਈ॥
ਰਾਮ ਕ੍ਰਿਸਨ ਕਰਤਾ ਕਹਿਯੈ॥ ਅਵਰੁ ਨ ਦੂਜਾ ਹੋਈ॥੨੯॥
ਕਬੀਰ ਜੀ ਕਹੈ :
ਕ੍ਰਿਸਨ ਉਪਜੈ ਬਿਨਸੈ ਸਾਧੋ॥ ਸੌ ਤੋ ਕਰਤਾ ਨਾਂਹੀ॥
ਆਦਿ ਅੰਤ ਵੋ ਨਿਹਚਲ ਰਮਿਤਾ॥ ਸੋ ਮੇਰਾ ਮਨ ਮਾਂਹੀ॥੩੦॥
ਰੈਦਾਸ ਜੀ ਕਹੈ :
ਰਾਮਾਨੰਦ ਕੈ ਕ੍ਰਿਸਨ ਭਗਤਿ ਹੈ॥ ਤੁਮ ਤੌ ਔਰ ਬਤਾਯਾ॥
ਕਹੈ ਰੈਦਾਸ ਸੁਣੋ ਰੇ ਸਵਾਮੀ॥ ਤਤ ਕਹਾਂ ਥੈ ਲਯਾਯਾ॥੩੧॥
ਕਬੀਰ ਜੀ ਕਹੈ :
ਹਮ ਤੋ ਹੋਤੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸਾਰੂਪੀ॥ ਗੋਰਖ ਨਾਥ ਚਲਿ ਆਯਾ॥
ਸਵਾਮੀ ਮਿਲੇ ਸੁਧਾ ਕਸ ਬਰਿਖੇ॥ ਤਤਹਿ ਤਤ ਮਿਲਾਯਾ॥੩੨॥
ਰੈਦਾਸ ਜੀ ਕਹੈ :
ਸੋ ਤਤ ਸਵਾਮੀ ਕਹਿ ਸਮਝਾਵੋ॥ ਹਮ ਤੌਂ ਨਾਂਹਿ ਜਾਂਨਾ॥
ਆਪਨੋ ਜਾਨਿ ਕਰੋ ਕ੍ਰਿਪਾ ਕਰ॥ ਸੋ ਨਿਹਚੈ ਕਰਿ ਮਾਨਾਂ॥੩੩॥
ਕਬੀਰ ਜੀ ਕਹੈ :
ਚੰਚਲ ਸੂੰ ਨਿਹਚਲ ਕਰਿ ਰਾਖੋ॥ ਯਹੁ ਮਨ ਉਨਮਨਿ ਲਾਵੋ॥
ਇੰਦ੍ਰੀ ਪਸਰੀ ਨਿਵਾਰੋ ਸਾਧੋ॥ ਤੌ ਨਿਹਚੈ ਕਰਿ ਪਾਵੋ॥੩੪॥
ਰੈਦਾਸ ਜੀ ਕਹੈ :
ਧਨਿ ਕਬੀਰ ਧਨਿ ਵੋ ਸਤਿਗੁਰ॥ ਜਿਨ ਪਰਮ ਤਤ ਲਖਾਯਾ॥
ਕਹੈ ਰੈਦਾਸ ਸੁਣੋ ਹੋ ਸਵਾਮੀ॥ ਪਨੈ ਤੁਮਹਾਰੀ ਆਯਾ॥੩੫॥
ਰੈਦਾਸ ਜੀ ਕਹੈ :

ਭ੍ਰਮ ਛਾਂਡਿ ਦੈ ਕ੍ਰਮ ਛਾਂਡਿ ਦੈ।। ਚਰਿਤ ਛਾਂਡਿ ਦੇ ਭਾਈ।।
ਆਤਮ ਰਾਮਾ ਕਰੋ ਵਿਸ਼ਰਾਮ।। ਕਹੈ ਕਬੀਰ ਸਮੁਝਾਈ।।੩੬।।

326/ਅ ਰੈਦਾਸ ਜੀ ਕਹੈ :
ਸਵਾਮੀ ਜੋ ਤੁਮ ਗਾਵੋ ਸੋਊ ਗਾਊ।। ਤੁਮਹਾਰਾ ਗਯਾਨ ਵਿਚਾਰੂ।।
ਕਹੈ ਰੈਦਾਸ ਸੁਣੋ ਹੇ ਸਵਾਮੀ।। ਭ੍ਰਮ ਕ੍ਰਮ ਸਭ ਡਾਰੂੰ।।੩੭।।

ਕਬੀਰ ਜੀ ਕਹੈ :
ਗੁਰ ਭੂਲੈ ਤੋ ਸਿਖ ਸਮਝਾਵੈ।। ਸਿਖ ਭੂਲੈ ਗੁਰ ਤਾਰੈ।।
ਕਹੈ ਕਬੀਰ ਸੁਣੋ ਹੇ ਸਾਧੋ।। ਭਜਿ ਲਯੋ ਨਿਰਾਕਾਰੈ।।੩੮।।

ਰੈਦਾਸ ਜੀ ਕਹੈ :
ਪੂਰਵ ਬ੍ਰਹਮ ਪ੍ਰਕਾਸਿਯਾ।। ਹਰਿ ਹਰਿ ਸਕਲ ਸਰੀਰ।।
ਕਹੈ ਰੈਦਾਸ ਅਬ ਪਰਮ ਸੁਖ।। ਧੰਨ ਧੰਨ ਦਾਸ ਕਬੀਰ।।੩੯।।

ਕਬੀਰ ਜੀ ਕਹੈ :
ਬਹੁਤ ਬਿਮੇਕੀ ਸਾਧੂ ਤੁਮ।। ਅਕਿਲਵੰਤ ਬਹੁ ਧੀਰ।।
ਸਮੁਝਿ ਆਪਨਿ ਉਧਰੈ।। ਯੋਂ ਕਹੈ ਦਾਸ ਕਬੀਰ।।੪੦।।

ਰੈਦਾਸ ਜੀ ਕਹੈ :
ਨਮੋ ਨਿਰਾਕਾਰ ਤੋ ਹੀ।। ਨਮੋ ਕ੍ਰਿਪਾਲਾ ਕਬੀਰ।।
ਜਨ ਰੈਦਾਸ ਅਸ਼ਨਾਨ ਕਰਿ।। ਸਾਧ ਨਦੀ ਹਰਿ ਨੀਰ।।੪੧।।
(ਇਤਿ ਸ੍ਰੀ ਰਾਮਾਨੰਦ ਕੇ ਸਿਸ ਰੈਦਾਸ ਕਬੀਰ ਗੋਸਟੀ ਸੰਪੂਰਣ)

ਸ੍ਰੀ ਭਗਤਮਾਲ ਅਰਥਾਤ ਰਾਮਰਸਿਕਾਵਲੀ
(ਕ੍ਰਿਤ ਰਘੁਰਾਜ ਸਿੰਹੁ)

ਇਸ ਸ੍ਰੋਤ ਅਧੀਨ ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤਾ ਪਾਠ ਸ੍ਰੀ ਵੇਂਕਟੇਸ਼ਵਰ ਪ੍ਰੈਸ, ਬੰਬਈ ਦਵਾਰਾ 1888 ਵਿਚ ਛਾਪੀ ਗਈ ਉਪਰੋਕਤ ਨਾਂ ਦੀ ਪੁਸਤਕ ਤੋਂ ਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਮੁਦ੍ਰਕ ਨੇ ਇਸ ਦੇ ਰਚਨਹਾਰ ਦਾ ਨਾਂ ਰਘੁਰਾਜ ਸਿੰਹੁ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜਨਮ ਸੰਮਤ 1880/1823 ਈ. ਵਿਚ ਤੇ ਦੇਹਾਂਤ ਸੰਮਤ 1937/1880 ਈ. ਵਿਚ ਹੋਇਆ। ਆਪ ਰੀਵਾ ਨਰੇਸ਼ ਮਹਾਰਾਜ ਵਿਸ਼ਵਨਾਥ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਅਤੇ ਉਘੇ ਕਵੀ ਸਨ। ਆਪ ਦੀਆਂ ਹੋਰ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਪੁਸਤਕਾਂ 'ਜਾਦੂ ਰਾਜ ਵਿਲਾਸ', 'ਜਗਦੀਸ਼ ਸ਼ਤਕ' 'ਭਾਗਵਤ ਮਹਾਤਮਾ' ਤੇ 'ਸੁੰਦਰਸ਼ਕਤ' ਆਦਿ ਹਨ। ਡਾ. ਬਦਰੀ ਨਾਰਾਯਣ ਸ੍ਰੀਵਾਸਤਵ ਨੇ ਆਪਣੀ ਪੁਸਤਕ "ਰਾਮਾਨੰਦ ਸੰਪ੍ਰਦਾਯ ਤਥਾ ਹਿੰਦੀ ਸਾਹਿਤਯ ਪਰ ਉਸਕਾ ਪ੍ਰਭਾਵ" ਵਿਚ ਇਹਨਾਂ ਬਾਰੇ ਇਕ ਰੋਚਕ ਗੱਲ ਲਿਖੀ ਹੈ "ਕਬੀਰ ਨੇ ਸ੍ਵਯੰ ਆ ਕਰ ਕੇ ਉਨਕੇ ਪਿਤਾ ਮਹਾਰਾਜ ਵਿਸ਼ਵਨਾਥ ਸਿੰਹੁ ਸੇ ਬੀਜਕ ਕਾ ਟੀਕਾ ਕਰਨੇ ਕੋ ਕਹਾ। ਵੀਹ ਵਿਸਵੇ ਉਨ੍ਹੋ ਨੇ ਆਪਨੇ ਪਿਤਾ ਕੀ ਰੀਸ ਮੇਂ ਉਪਰੋਕਤ ਪੁਸਤਕ ਰਚੀ ਔਰ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਕਿੰਮਵਦੰਤੀਆਂ ਕੋ ਬਿਨਾਂ ਛਾਨਬੀਨ ਕੇ ਦਾਖਲ ਕਰ ਲੀਆ"[1]।

ਰਾਮਰਸਿਕਾਵਲੀ ਕਦੋਂ ਲਿਖੀ ਗਈ ਇਸ ਬਾਰੇ ਸਾਨੂੰ ਕੋਈ ਸੂਚਨਾ ਨਹੀਂ ਮਿਲੀ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਇਸ ਦਾ ਕੋਈ ਹੱਥ-ਲਿਖਿਤ ਗ੍ਰੰਥ ਹੀ ਵੇਖਣ ਵਿਚ ਆਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਇਕ ਹੱਥ-ਲਿਖਿਤ ਗ੍ਰੰਥ ਮਹਾਰਾਜਾ ਬਨਾਰਸ ਦੀ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਵਿਚ ਪਏ ਹੋਣ ਬਾਰੇ ਨਾਗਰੀ ਸਭਾ ਵਲੋਂ ਛਪੀ "ਹਸਤ ਲਿਖਤ ਹਿੰਦੀ ਪੁਸਤਕੋਂ ਕਾ ਸੰਖਿਪਤ ਵਿਵਰਣ ਵਿਚ" ਪੰਨਾ 299 (ਭਾਗ 2) ਉਤੇ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਸੰਪਾਦਕ ਨੂੰ ਇਸ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਵਿੱਚੋਂ ਕਾਫੀ ਜਤਨ ਕਰਨ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਨਹੀਂ ਮਿਲਿਆ। ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਦੇ ਕਥਨ ਅਨੁਸਾਰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਗ੍ਰੰਥ ਮਹਾਰਾਜਾ ਦੀ ਨਿੱਜੀ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਵਿੱਚੋਂ ਗੁੰਮ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਹਨ। ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ 'ਭਗਤ ਮਾਲ' ਵਿਚ ਆਏ ਭਗਤਾਂ ਦਾ ਜੀਵਨ ਵਿਸਥਾਰ ਸਹਿਤ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਕੁੱਝ ਵਿਲੱਖਣ ਪ੍ਰਸੰਗ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹਨ:

---

1. ਹਿੰਦੀ ਪ੍ਰੀਸਦ ਵਿਸ਼ਵਵਿਦਿਆਲਯ, ਪ੍ਰਯਾਗ, 1957, ਸਫਾ 25.

1. ਤੀਰਥ ਵਾਪਸੀ ਸਮੇਂ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਦਾ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਨਾਲ ਮੇਲ ਅਤੇ ਕਸੀਰੇ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਗੱਲ ਨ ਕਰਨੀ।

2. ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਹੱਥ ਆਪਣੀ ਘਰ ਵਾਲੀ ਨੂੰ ਘਿਉ ਦੇ ਘੜੇ ਰੋਹੜ ਦੇਣ ਲਈ ਸੰਦੇਸ਼ਾ ਭੇਜਣਾ ਤੇ ਘਰ ਵਾਲੀ ਨੇ ਘੜੇ ਰੋਹੜ ਦੇਣੇ।

3. ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਨੇ ਵੀ ਆਪਣੀ ਘਰ ਵਾਲੀ ਨੂੰ ਇੰਝ ਕਰਨ ਲਈ ਆਖਣਾ ਪਰ ਉਸਨੇ ਨ ਮੰਨਣਾ।

4. ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਨੂੰ ਗਿਆਨ ਹੋਣਾ।

ਸੰਬੰਧਿਤ ਪਾਠ ਅੱਗੇ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਅਥ ਰੈਦਾਸ ਕੀ ਕਥਾ

॥ ਦੋਹਾ ॥ ਅਵ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਰੈਦਾਸ ਕੋ ਯਹ ਇਤਿਹਾਸ ਅਖੰਡ॥
ਸਵ ਸ੍ਰੋਤਾ ਚਿਤ ਦੇ ਸੁਨਹੁ ਨਾਸਤ ਪਾਪ ਉਦੰਡ॥੧॥
॥ਚੌਪਈ॥ ਰਾਮਾਨੰਦ ਭਗਤ ਪਰਧਾਨਾ॥ ਤਾਸੁ ਸ਼ਿਸ਼ਯ ਯੇਕ ਵਿਪਰ ਸੁਜਾਨਾ॥੧॥
ਸਾਤ ਭਵਨ ਤੇ ਭਿਖਸ਼ਾ ਲੇਈ॥ ਰਾਮਾਨੰਦ ਗੁਰੂ ਮੁਹਿੰ ਦੇਈ॥੨॥
ਤਾਤੇ ਕ੍ਰਿਪਾ ਪਾਤ ਗੁਰੂ ਕੇਰੋ॥ ਹੋਤ ਭਯੋ ਜੋ ਵਿਪ੍ਰ ਘਨੇਰੋ॥
ਏਕ ਦਿਵਸ ਭਿਖਆ ਹਿਤ ਗਯੋ॥ ਜਲ ਪ੍ਰਾਪਤ ਅਤਿ ਸਯਾ ਤਹਾਂ ਭਯੋ॥੪॥
ਖਡੋ ਭਯੋ ਯਕ ਵਨਿਕ ਦੁਵਾਰੇ॥ ਵਨਕ ਤਾਹਿ ਅਸ ਵਚਨ ਉਚਾਰੇ॥੫॥
ਹਮ ਹੀ ਤੈ ਭਿਕਸ਼ਾ ਲੇ ਸਟਕੋ॥ ਦੂਰ ਦੂਰ ਕਾਹੇ ਕੋ ਭਟਕੋ॥
ਲੇ ਭਿਕਸ਼ਾ ਦਜ ਗੁਰ ਢਿਗ ਆਯੋ॥ ਰਾਮਾਨੰਦ ਹੂ ਪਾਕਵਾਨ ਖਾਯੋ॥
ਪੁਨਿ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿ ਕੋ ਭੋਗ ਲਗਾਯੋ॥ ਭੋਜਨ ਕਰਨ ਆਪ ਮਨਲਾਯੋ॥੮॥
ਤਵ ਦਜ ਸੋ ਵੋਲੇ ਅਸ ਵਾਨੀ॥ ਯਹ ਭਿਖਸ਼ਾ ਕਹ ਤੇ ਤੁਮ ਆਨੀ॥
ਸ਼ਿਸ਼ਯ ਕਹਿਯੋ ਸਵ ਵਨਿਕ ਹਵਾਲਾ॥ ਵਨਿਕ ਵੋ ਜਾਯ ਗੁਰੂ ਤਤਕਾਲਾ॥
ਕਹੋ ਪਿਸਾਨ ਕਹਾਂ ਤੁਮ ਪਾਯੋ॥ ਵਨਿਕ ਨਾਰਿ ਨਿਜ ਲਮ ਵਤਾਯੋ॥
ਤਵ ਪੂਛਯੋ ਨਾਰੀ ਸੂੰ ਜਾਈ॥ ਨਾਰੀ ਕਹੀ ਚਮਾਰਿਨਿ ਲੈ ਯਾਈ॥
॥ ਦੋਹਾ ॥ ਰਾਮਾਨੰਦ ਪ੍ਰਕੋਪ ਕਰਿ ਸ਼ਿਸ਼ਹ ਦੀਨਹੋ ਸ੍ਰਾਪ॥
ਚਰਮਕਾਰ ਕੁਲ ਜਨਮ ਤੁਵ ਹੋਯ ਕੀਯੋ ਵਡ ਪਾਪ॥
॥ ਚੌਪਈ ॥ ਮਰਿਯੋ ਬ੍ਰਹਮਚਾਰੀ ਤਹਿ ਕਾਲਾ॥

ਸੋਇ ਚਮਾਰ ਘਰ ਜਨਯੋ ਉਤਾਲਾ।।੧।।
ਪੈ ਗੁਰ ਸੇਵਨ ਪ੍ਰਗਟ ਪ੍ਰਭਾਉ। ਭਯੋ ਨ ਪੂਰਵ ਸੁਰਤਿ ਦੁਰਾਉ।।੨।।
ਬਾਲਕ ਭਯੋ ਵਰਸ਼ ਜਵ ਤੀਨਾ। ਤਵ ਤੇ ਦੂਧ ਪਾਨ ਨਹਿੰ ਕੀਨਾ।।੩।।
ਮਾਤੁ ਪਿਤਾ ਤਬ ਭਯੋ ਦੁਖਾਰੀ।। ਬੈਠੇ ਰਹੇ ਅਚਰਜ ਵਿਚਾਰੀ।।੪।।
ਰਾਮਾਨੰਦਹਿ ਇਤੈ ਖਰਾਰੀ।। ਕਹਿਯੋ ਸਪਨ ਮਹਿੰ ਵਚਨ ਉਚਾਰੀ।।੫।।
ਚਰਮਕਾਰ ਕੁਲ ਤਵ ਸ਼ਿਸ਼ ਜਾਯੋ।। ਪਯ ਕੋ ਪਾਠ ਕਰਨ ਵਿਸਰਾਯੋ।।੬।।
ਦੇ ਆਵਹੁ ਤੁਮ ਤਾਪਹ ਰਜਾਈ।। ਕਰੇ ਪਾਠ ਪਯ ਸੋਕ ਵਿਹਾਈ।।੭।।
ਰਾਮਾਨੰਦ ਤੁਰਤ ਉਠਿ ਧਾਏ।। ਬਾਲਕ ਕਾਨਹਿ ਵਚਨ ਸੁਨਾਏ।।੮।।
ਬਚਾ ਕਰਹੁ ਮਾਤ ਪਯ ਧਾਨਾ।। ਤੇਰੋ ਦੋਸ਼ ਹਰਿਯੋ ਭਗਵਾਨਾ।।੯।।
ਤਵ ਤੇ ਪਾਠ ਕਰਨ ਪਯ ਲਾਗਯੋ।। ਬਾਲਹਿ ਤੇ ਰਾਮਹਿ ਅਨੁਰਾਗਾਯੋ।।੧੦।।
ਭੋ ਰੈਦਾਸ ਨਾਮ ਅਸ ਤਾਕੋ। ਕਰੈ ਕਰਮ ਰਚਿਵੋ ਜੂਤਾ ਕੋ।।੧੧।।
ਰਚਿ ਪਾਵਰੀ ਸੰਤ ਕਹ ਦੇਵੇ। ਸੰਤ ਚਰਨ ਜਲ ਸਿਰ ਧਰ ਲੇਵੈ।।੧੨।।
।। ਦੋਹਾ ।। ਜੋ ਕਛੁ ਹੈ ਚੋਰਾਇਕੇ ਸੰਤਨ ਦੇਇ ਚੋਰਾਯ।।
ਮਾਤ ਪਿਤਾ ਅਸ ਜਾਨਿਕੇ ਦੀਯੋ ਤਾਹਿ ਅਲਗਾਯ।।
।। ਚੌਪਈ ।। ਵਾਹੇਰ ਗ੍ਰਾਮ ਕੁਟੀ ਰਚਿ ਲੀਨਹੀ।।
ਤਾਂਹ ਆਪਨੀ ਰੀਤਿ ਅਸ ਕੀਨਹੀਂ।।
ਵਿਰਚਿਓ ਪਾਨਤ ਵੇਚਨ ਕਰਈ। ਆਧੋ ਧਨ ਸੰਤਨ ਕੋ ਭਰਈ।।
ਆਧੇ ਮੇ ਘਰ ਕਾਜ ਨਿਵਾਹੀ।। ਪੂਜੈ ਸਾਲਿਗਰਾਮ ਸਦਾਹੀ।।
ਕਰੈ ਰੋਜ ਸੰਤਨ ਸੇਵਾਕਾਈ। ਸੰਤ ਦੀਨ ਨਹਿ ਲੇਯ ਟਕਾਈ।।
ਸੁਦ੍ਰ ਦ੍ਰਵਯ ਦੇਤੋ ਜੋ ਕੋਈ। ਪਾਵਤ ਰਾਮ ਦ੍ਰਵਯ ਹੈ ਸੋਈ।।
ਜੋ ਅਸੁਧੁ ਧਨ ਕਰਤੇ ਦਾਨਾ। ਤਾਕੋ ਕਹੂੰ ਨਹਿ ਲਗਤ ਟਿਕਾਨਾ।।
ਹੈ ਨਹਿ ਦੀਨ ਦਾਨ ਸਮਦਾਨਾ। ਰਾਮ ਨਾਮ ਸਮ ਨਾਮ ਨ ਆਨਾ।।
ਦਯਾ ਧਰਮ ਸਬ ਧਰਮ ਨ ਕੋਈ। ਵਰਤ ਸਮ ਔਰ ਧਾਮ ਨਹਿ ਹੋਈ।।
ਰੈਦਾਸੇ ਵਿਚਾਰਿ ਨਿਜ ਦਾਸਾ। ਸਾਧੂ ਰੂਪ ਧਰਿ ਰਮਾ ਨਿਵਾਸਾ।।
ਆਵ ਤਭੇ ਰੈਦਾਸੈ ਧਾਮਾ। ਰੈਦਾਸਹੁ ਕੀਯੇ ਦੰਡ ਪ੍ਰਨਾਮਾ।।
ਸਾਧੂ ਕਹਿਯੋ ਤੋਹਿ ਖਰਚ ਸਕੇਤੂ। ਤਾਤੇ ਮੈ ਭਾਂਧਿਯੋ ਯਹ ਨੇਤੂ।।
ਪਾਰਸ ਦੇਹੁ ਹਰਸ਼ ਸਦੋਹਾ। ਸੁਵਰਨ ਹੋਤ ਛੂਆ ਯੇ ਲੋਹਾ।।

ਦੋਹਾ॥ ਅਸ ਕਹਿ ਰਾਪੀ ਤਾਹਿ ਕੀ ਤਾਮੇ ਦੀਯੋ ਛੁਆਇ॥
ਤੁਰਤੈ ਕੰਚਨ ਕੀ ਭਈ ਤੇਹਿ ਗੁਨ ਦਿਯੋ ਦੇਸ਼ਾਇ॥੪॥
॥ ਚੌਪਈ ॥ ਕਹੇ ਰੈਦਾਸ ਨ ਪਾਰਸ ਲੇਹੋ॥ ਯਾਕੋ ਕੌਨ ਕਾਮ ਕਰਿ ਦੇਹੋ॥
ਮੇਰੀ ਰਾਪੀ ਕਿਉਂ ਛੁਹਾਰਾ॥ ਚਾਮ ਕਟੇ ਨਹਿ ਗੋਠਿਲ ਧਾਰਾ॥
ਤਵ ਹਰਿ ਪਾਰਸ ਤੇਹਿ ਘਰ ਖੋਸ਼ੀ। ਕਹਿਓ ਰਾਖਿ ਯੋ ਵਹੈ ਅਤਿ ਹੋਸੀ॥
ਅਸ ਕਹਿ ਕੈ ਹਰਿ ਅਨਤ ਸਿਧਾਰੇ। ਨਹਿ ਤਾਪਰ ਰੈਦਾਸ ਨਿਹਾਰੇ॥
ਹਰਿ ਵਾਹੁਰੇ ਯਕ ਸੇਵਤ ਮਾਂਹੀ॥ ਪੂਛਿਯੋ ਪੁਨਿ ਨਿਜ ਪਾਕਸ ਕਾਂਹੀ॥
ਕਹੈ ਰੈਦਾਸ ਛੁਟਿਯੋ ਮੈ ਨਾਂਹੀ॥ ਲੈ ਪਾਰਸ ਹਰਿ ਗੇ ਕਹੁ ਲੈ ਵਾਹੀ॥
ਭੋਰਹਿ ਜਵ ਰੈਦਾਸ ਨਹਾਈ॥ ਪੂਜੇ ਸਾਲਗਰਾਮ ਸੋਹਾਈ॥
ਮਿਲੀ ਪਾਂਚ ਮੋਹਰ ਤੇਹਿ ਨੇਰੇ॥ ਫੈਕ ਦੀਯੋ ਨਹੀਂ ਤਾ ਪਰਹੇਰੇ॥
ਦੂਸਰੇ ਦਿਨ ਦਸ ਮੋਹਰ ਦੇਖਯੋ। ਮਹਾਂ ਉਪਦਰ ਵਨਿਜ ਕਹ ਲੇਸਯੋ॥
ਅਵ ਕਰਿਹੋ ਪੂਜਨ ਨਹਿਂ ਕੋਈ। ਸਾਧੂ ਭੂਪ ਪ੍ਰਗਟੇ ਹਰਿ ਸੋਈ॥
ਕਹਿਓ ਛਾਂਡੁ ਅਡ ਆਵਹੁ ਪਿਆਰੇ। ਲੈ ਧਨਵਿਰਚਹੁ ਮੋਰ ਅਗਾਰੇ॥
ਜਿਨਕੋਂ ਪੂਜਹੁ ਤੇ ਹੈ ਹਮਹੀ। ਮਾਨੋ ਕਹੋ ਬੁਝਾਵੈ ਤੁਮਹੀ॥
ਦੋਹਾ॥ ਤਵ ਰੈਦਾਸ ਕਹਿਓ ਵਚਨ ਕਰਤੋ ਭਜਨ ਚੋਰਾਈ॥
ਯਾਮੇ ਵਹੈ ਹੈਵਿ ਧਨ ਬਹੁ ਜੋ ਦੇਹੋ ਪ੍ਰਗਟਾਈ॥
ਚੌਪਈ॥ ਤਵ ਹਰਿ ਕਹਯੋ ਨਿਵਾਰਨ ਕਰਿ ਹੈ॥ ਤੇਰੋ ਧਨ ਲੇਤਨ ਮਹ ਡਰਿ ਹੈ॥
ਤਵ ਰੈਦਾਸ ਲੀਯੋ ਮਨ ਮਾਨੀ॥ ਰੋਜਹਿ ਮੋਹਰ ਦਸ ਪ੍ਰਗਟਾਨੀ॥
ਹਰਿਮੰਦਰ ਵਨ ਵਾਵਨ ਲਾਗਿਯੋ॥ ਸੰਤਹੁ ਸਹਸ ਸਵਾਵਨ ਰਾਗਯੋ॥
ਵਾਰਾਨਸੀ ਵਾਤ ਪ੍ਰਗਟਾਨੀ॥ ਅਨਿਕ ਸਗੁਨ ਪੰਡਿਤ ਅਭਿਮਾਨੀ॥
ਜਾਯ ਭੂਪ ਸੁੰਵ ਸੈਵ ਚੁਗਲੀ ਖਾਈ॥ ਭੂਪਤਿ ਹੋਤ ਅਧਰਮ ਮਹਾਹੀ॥
ਸਾਲਿਗ੍ਰਾਮਹਿ ਯੇਕ ਚਮਾਰਾ॥ ਪੂਜਨ ਹੋਨ ਹਾਥਿ ਸਰਵਾਰਾ॥
ਤਾਹਿ ਦੇਸ ਤੇ ਦੇਹੁ ਨਿਕਾਰੀ॥ ਨਾ ਤੇ ਲਗੀ ਅਧਰਮਹਿ ਭਾਰੀ॥
ਵੇਦ ਵਿਰੁਧ ਜਾਸੁ ਨ੍ਰਿਪ ਰਾਜੂ॥ ਹੋਤ ਅਨੇਕ ਨ ਕਰਮ ਪਰਾਜੂ॥
ਸੋ ਦੂਸ਼ਨ ਲਾਗਤ ਨਰਿਪ ਕਾਰੀ॥ ਕਰੋ ਵਿਲੰਭ ਨਾਥ ਅਵਨਾਂਹੀ॥
ਰਾਜਾ ਤਵ ਰੈਦਾਸ ਬੋਲਾਈ॥ ਵਾਰ ਵਾਰ ਤੇਹਿ ਆਂਖਿ ਦੇਖਾਈ॥
ਕਹਿਯੋ ਵਚਨ ਕਰਿ ਕੋਪ ਅਪਾਰਾ। ਪੂਜਵ ਸਾਲਿਗ੍ਰਾਮ ਤੁਮਹਾਰਾ॥

ਵੇਦ ਵਿਰੁਧ ਧਰਮ ਯਹ ਹੈਰੋ।। ਸਾਲਿਗ੍ਰਾਮ ਅਹੈ ਦੂਜ ਕੇਰੋ।।
ਦੋਹਾ।। ਤਵ ਰੈਦਾਸ ਕਹਿਓ ਵਚਨ ਨਰਪਤਿ ਨਿਆਉ ਰਤ ਹੋਯ।।
ਨਿਆਓ ਸਹਿਤ ਦੀਜੈ ਹੁਕਮ ਯਾਮੇ ਦੋਸ਼ ਨ ਕੋਯ।।
ਚੌਪਈ।। ਹਮ ਪੂਜੈ ਜੋ ਸਾਲਿਗ੍ਰਾਮਾ।। ਲੇ ਆਵੈ ਚਲ ਕੈ ਨਿਜ ਧਾਮਾ।।
ਫੇਕ ਦੀਯੇ ਗੰਗਾ ਮਹਿ ਜਾਈ।। ਜਾਕੇ ਹੋਇ ਸੋ ਲੇਇ ਬੁਲਾਈ।।
ਆਵੈ ਨਹਿ ਪੰਡਿਤਨ ਬੁਲਾਏ।। ਤੌ ਹਮ ਅਪਨੇ ਲੇਤ ਮੰਗਾਏ।।
ਜੋਨਿਖਾਦ ਸੇਵਰੀ ਗਰਮਾਂਹੀ।। ਗਏ ਹੋਯਗੇ ਸੰਸੇ ਨਾਂਹੀ।।
ਜੌ ਪੈ ਪਤਿਤ ਪਾਵਨ ਕਹਿ ਵੇ ਹੈ।। ਮੇਰੇ ਟੇਕੇ ਕਸ ਨਹਿ ਐ ਹੈ।।
ਭੂਪ ਮੁਦਿਤ ਸੰਮਤ ਸੁਨਿ ਕੀਨਹੋ।। ਸਕਲ ਪੰਡਿਤਨ ਸੋ ਕਹਿ ਦੀਨਹੋ।।
ਸਾ ਭਿਮਾਨ ਪੰਡਿਤ ਵਤਰਾਨੇ।। ਏਹੈ ਕਸਨ ਹਮਾਰੇ ਆਨੇ।।
ਚਰਮਕਾਰ ਕੀ ਔਰ ਸਿਧੇ ਹੈ।। ਪੰਡਿਤ ਵਿਪਰ ਔਰ ਨਹਿ ਐਹੈ।।
ਯਹ ਅਨਰਥ ਕਰਿਹੈ ਕਸ ਈਸਾ।। ਸਾਸ ਨ ਦੀਜੈ ਤੁਰਤ ਮਹੀਸਾ।।
ਤਵ ਰਾਜਾ ਪਯਾਨ ਉਠ ਕੀਨਹੇ।। ਸਕਲ ਮੰਤ੍ਰ ਸਾਸਤ੍ਰੀ ਸੰਗ ਲੀਨੇ।।
ਵੈਦਿਕ ਅਰੁ ਖਟ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰੀ ਜੇਤੇ।। ਸਾਭਿਮਾਨ ਗਵਨ ਤਭੇ ਤੇਤੇ।।
ਨਰਿਪ ਸੰਗ ਚਲਿ ਗੰਗਾ ਕੇ ਤੀਰਾ।। ਬੈਠੇ ਜਤਨ ਕਰਹਿ ਮਤਿ ਧੀਰਾ।।
ਦੋਹਾ।। ਨੀਚ ਨੀਚ ਸਵਤਰ ਗਏ ਰਾਮ ਚਰਨ ਲਵਲੀਨ।।
ਜਾਤਹਿ ਕੇ ਅਭਿਮਾਨ ਤੇ ਬੂਡੇ ਸਕਲ ਕੁਲੀਨ।।
ਚੌਪਈ।। ਕੋਊ ਕੁਸਾਸ ਨ ਵੈਠਿ ਵਿਛਾਈ।। ਹੋਮ ਕਰੈ ਕੋਊ ਕੁੰਡ ਵਨਾਈ।।
ਕੋਊ ਸੂਰਜ ਸਨਮੁਖ ਭੇ ਠਾਢੇ।। ਕੋਊ ਗੰਗਾ ਪੂਜੈ ਮਨ ਵਾਢੇ।।
ਦੁਸ਼ਟ ਦੇਵ ਨਿਜ ਨਿਜੈ ਮਨਾਵੈ।। ਅਸਤਤ ਪਾਠਵ ਹੁਤ ਵਿਧਿ ਗਾਵੈ।।
ਭਈ ਦੰਡ ਦਸ ਕੀ ਮਰਜਾਦਾ।। ਪ੍ਰਥਮਹੁ ਹੂ ਸੋ ਹੋਤਿ ਵਿਵਾਦਾ।।
ਦੂਜਨ ਬੋਲਾਵਤ ਦੂਾਦਾ ਡੰਡਾ।। ਵੀਤਿ ਗਏ ਭੇ ਸੋਚ ਅਖੰਡਾ।।
ਤਵ ਭੂਪਤ ਬੋਲਿਓ ਅਸਵਾਨੀ।। ਦੂਜਨ ਸਿਆਨਪ ਸਕਲ ਸਿਰਾਨੀ।।
ਬੋਲੇ ਸਾਲਿਗ੍ਰਾਮ ਨ ਆਏ।। ਜਪ ਤਪ ਹੋਮ ਪਾਠ ਸਬ ਗਾਏ।।
ਅੰਬ ਤੁਮਹੂ ਰੈਦਾਸ ਬੋਲਾਵੋ।। ਆਵਤ ਹੋਇ ਤੌ ਮੁਖ ਗਾਵੋ।।
ਸਵ ਪੰਡਿਤ ਮੁਖ ਭਏ ਮਲਾਨੇ।। ਦੇਖਨ ਹਿਤ ਵਹੁ ਮਨੁ ਜਜ ਹਾਨੇ।।
ਕਹਿਓ ਪੰਡਤਨਿ ਸੋ ਪੁਨਿ ਰਾਜਾ।। ਕਹੈ ਜੋ ਸਭ ਪੰਡਿਤਨ ਸਮਾਜਾ।।

ਤੈਂ ਰੈਦਾਸੇ ਨਾਥ ਵੋਲਾਵੈ।। ਆਵੈ ਚਾਹਿ ਇਤੈ ਨਹਿੰ ਆਵੈ।।
ਪੰਡਿਤ ਕਹਿਓ ਬੁਲਾਵੈ ਸੋਊ।। ਲਖੈ ਤਮਾਸਾ ਯਹ ਸਬ ਕੋਊ।।
ਦੋਹਾ।। ਤਵ ਰੈਦਾਸ ਹੁਲਾਸ ਭਰਿ ਕਰਿ ਕੈ ਦ੍ਰਿੜ ਵਿਸਵਾਸ।।
ਯਹ ਪਦ ਕੀਓ ਪ੍ਰਕਾਸ ਤਹਿੰ ਧਿਆਵਤ ਰਮਾ ਨੇਵਾਸ।।
ਹੇ ਹਰਿ ਆਵਹੁ ਵੇਗਿ ਹਮਾਰੇ।।
ਜੈਸੇ ਆਯ ਦੁਪਦ ਸੁਤਾ ਕੇ ਗਜ ਕੇ ਕਾਜ ਸਿਧਾਰੇ।।
ਜਿਯ ਪ੍ਰਹਲਾਦ ਹੇਤਿ ਨਰ ਹਰਿ ਵਹੇ ਪ੍ਰਗਟੇ ਵਜਰ ਖੰਡ ਕੋ ਫਾਰੇ।।
ਪਤਿ ਰਾਖੇ ਰੈਦਾਸ ਪਤਿਤ ਕੀ ਦਸਰਥ ਕੇ ਸਲਨਾਥ ਦੁਲਾਰੇ।।
ਸੋਰਠਾ।। ਸਹਿਤ ਸਿੰਘਾਸਨ ਰਾਮ ਅੰਕ ਲਗੇ ਰੈਦਾਸ ਕੇ।।
ਦੁਜਸਵ ਕਰਤ ਪ੍ਰਨਾਮ ਚਰਨ ਗਹੇ ਤਜਿ ਮਾਨ ਕੋ।।
ਦੋਹਾ।। ਨਿਜ ਜਨ ਪ੍ਰਾਨ ਕੋ ਰਾਖਹੀ ਚਾਰੋ ਜੁਗ ਰਘੁਬੀਰ।।
ਸਿਵਰੀ ਪਦ ਕੇ ਪਰਸਤੇ ਸੁਧ ਭਯੋ ਓਸਰਿ ਨੀਰ।।
ਚੌਪਈ।। ਯਹ ਅਚਰਜ ਵਿਲੋਕ ਤਹਿ ਰਾਜਾ।। ਪਰਯੋ ਚਰਨ ਮਹਿ ਸਹਿਤ ਸਮਾਜਾ।।
ਵਿਤ ਲੁਟਾਵਤ ਸਕਲ ਸਹਰ ਮੇਂ।। ਪਹੁੰਚਾਯੋਓ ਰੈਦਾਸਹਿ ਘਰ ਮੇਂ।।
ਤਜਿ ਤਜਿ ਮਾਨ ਵਰਨ ਤਹੰ ਚਾਰੀ।। ਭੈ ਰੈਦਾਸ ਸਿਸ਼ਹ ਨਰਨਾਰੀ।।
ਯੇਕ ਦਿਵਸ ਬੈਠੇ ਨਿਜ ਦ੍ਵਾਰਾ।। ਏਕ ਵਿਪਰ ਸੇ ਵਚਨ ਉਚਾਰਾ।।
ਜੋ ਤੁਮ ਪ੍ਰਾਗੇ ਸੁ ਸੁਰ ਜੋਯੋ।। ਏਦ ਸੁਪਾਰੀ ਮੋਹਿ ਚਢੈਯੋ।।
ਆਇਓ ਵਿਪਰ ਤੁਰੰਤ ਪ੍ਰਯਾਗਾ।। ਦੀਨਹੇ ਦਾਨ ਕੀਯੋ ਯਕ ਜਾਗਾ।।
ਚਲਤ ਸਬੈ ਗੰਗਾ ਤਟ ਜਾਈ।। ਕਹਿਓ ਵਚਨ ਕਰਿ ਬਹੁਤ ਹੰਸਾਈ।।
ਚਰਮਕਾਰ ਕੀ ਲੀਜੈ ਭੇਟਾ। ਦੀਨਹੇ ਮੋਹਿ ਚਲਤ ਤੈ ਭੇਟਾ।।
ਅਸ ਕਹਿ ਦੀਨਹੋਂ ਫੇਕਿ ਸੁਪਾਰੀ।। ਨਿਕਸਿਓ ਕਰਮਨਿ ਕੰਕਨ ਧਾਰੀ।।
ਤਵੈ ਵਿਪਰ ਮਨ ਮੈ ਪਛਿਤਾਨਾ।। ਮੈ ਕਿਯੇ ਜਾਗ ਜੋਗ ਜਪ ਦਾਨਾ।।
ਸੋ ਮੈ ਕਬਹੂੰ ਨ ਦਰਸਨ ਪਾਇਓ।। ਚਰਮਕਾਰ ਹਿਤ ਕਰ ਕਢ ਆਯੋਓ।।
ਗੰਗਾਤਟ ਕੀਨਹੇ ਸੋ ਧਰਨਾ ਸਪਨ ਮਾਂਹਿ ਅਸ ਸੁਰਸਰਿ ਵਰਨਾ।।
ਦੋਹਾ।। ਜਾਹੁ ਤੁਰਤ ਰੈਦਾਸ ਘਰ ਪਰੀ ਭੇਦ ਤਹੰ ਜਾਨਿ।।
ਵਿਪਰ ਤੁਰਤ ਰੈਦਾਸ ਪੈ ਚਲਯੋ ਅਚਰਜਹਿ ਮਾਨਿ।।

ਚੌਪਈ : ਭਈ ਭੇਟ ਤਵ ਮਾਰਗ ਮਾਂਹੀ। ਕਹ ਰੈਦਾਸ ਜਾਹੁ ਘਰ ਪਾਹੀ।
ਕਹਿਓ ਜਾਇ ਅਸ ਮਮਤਿਯ ਰਾਣੀ। ਧਰੈ ਚਾਰਿ ਘ੍ਰਿਤ ਘਟ ਘਰ ਮਾਹੀ।।
ਘਰੇ ਫੋਕਹੁ ਤਿਨਹ ਤੁਰੰਤਾ। ਐਸੋ ਕਹਿਯੋ ਤੁਮਾਰੋ ਕੰਤਾ।।
ਵਿਪਰ ਜਾਯ ਰੈਦਾਸ ਤਿਯਾਗੋ। ਕਹਿਯੋ ਸਕਲ ਵਿਰਤਾਂਤ ਪੀਯਾ ਕੋ।।
ਤੁਰਤਹਿ ਘ੍ਰਿਤ ਘਟ ਡਾਰਯੋ ਫੋਰੀ। ਕੀਨੀ ਨਾਰਿ ਸੰਕ ਨਹਿ ਥੋਰੀ।।
ਤਵ ਅਚਿਰਜ ਗੁਨਿ ਦੁਜ ਘਰ ਆਯੋ। ਅਪਨੇਤਿ ਏਕੋ ਵਚਨ ਸੁਨਾਯੋ।।
ਸਗਲ ਘੇਕ ਘਟ ਫੋਕਹੁ ਪਯਾਰੀ। ਸੋ ਸੁਨਿ ਦੀਨਹੋ ਪਤਿ ਕੋ ਗਾਰੀ।।
ਮਿਲਤ ਕੁੰਭਾਰਨ ਕੇ ਘਰ ਨਾਹੀ। ਕਹਤ ਵਾਵਰੇ ਫੋਕਨ ਕਾਂਹੀ।।
ਤਵ ਦੁਜ ਨਿਜ ਸਿਰ ਕੂਟਨ ਲਾਗੋ।। ਧੰਨ ਰੈਦਾਸ ਵਿਸਵ ਵਡਭਾਗੋ।।
ਐਸੀ ਜਾਕੀ ਤਿਯ ਘਰਵਿਲਸੈ।। ਤੇਹਿ ਹਿਤ ਕਸਨ ਗੰਗ ਕਰ ਨਿਕਸੈ।।
ਏਕ ਝਾਲੀ ਨਾਮਕ ਕੀ ਰਾਨੀ।। ਆਈ ਸ਼ਿਸ਼ ਹੋਨ ਹੁਲਸਾਨੀ।।
ਨਹਿ ਰੈਦਾਸ ਮੰਤਰ ਤੈਹਿ ਦੀਨਹੋ। ਤਵਕ ਵੀਰ ਸੰਬੋਧਨ ਕੀਨਹੋ।।
ਦੋਹਾ।। ਰਾਨੀ ਕੋ ਰੈਦਾਸ ਤਵ ਕਿਯੋ ਸ਼ਿਸ਼ਯ ਦੈ ਮੰਤ੍ਰ।।
ਤਵ ਤੇਹਿ ਪੰਡਿਤ ਸਕਲ ਕੀਨਹੋ ਵੈਰ ਸੁ ਤੰਤ੍ਰ।।
ਚਰਮਕਾਰ ਕੋ ਗੁਰੂ ਕੀਯੋ ਦੀਨਹੋ ਧਰਮ ਵਹਾਏ।।
ਰਾਨੀ ਕਹਿਓ ਨ ਨੀਚ ਹੈ ਸਾਂਚੋ ਈਸ਼ਵਰ ਆਏ।।
ਭਈ ਪ੍ਰੀਕਸ਼ਾ ਗੰਗ ਮੇ ਜਾਹਿਰ ਸਕਲ ਜਹਾਨ।।
ਪੰਡਿਤ ਕਹਿਯੋ ਜੋ ਹੋਇ ਅਵ ਤੋ ਹਮ ਕਰੈ ਪ੍ਰਮਾਨ।।
ਤਵ ਤੈਸੇ ਪੁਨ ਗੰਗ ਮੇਂ ਸਾਲਿਗ੍ਰਾਮ ਡੁਬਾਯੇ।।
ਦੂਤ ਰੈਦਾਸ ਵੋਲਾਇ ਲਿਏ ਗਿਰੇ ਵਿਪਰ ਸਬਪਾਯੋ।।
ਚੌਪਈ : ਰਾਨੀ ਪੁਨ ਅਸਵਿਨੈ ਸੁਨਾਈ।। ਵਹੈ ਹੈ ਕਵ ਮਸ ਭਵਨ ਅਵਾਈ।।
ਬੋਲੈ ਵਚਨ ਤਵੈ ਰੈਦਾਸਾ।। ਯੇਕਵਾਰ ਐਹੈ ਤੁਵ ਵਾਸਾ।।
ਰਾਨੀ ਗਈ ਦੇਸ ਕਹੇ ਜਬ ਹੀ। ਗੈ ਰੈਦਾਸ ਭਵਨ ਤੇਹ ਤਵ ਹੀ।
ਸੰਤ ਪੰਚ ਸਤ ਸਹਿਤ ਸਮਾਜਾ। ਛਾਵਤ ਹਰਿ ਰਵ ਸਕਲ ਦਰਾਜਾ।।
ਪਹੁੰਚਹਿ ਰਾਨੀ ਦੇਸਹ ਜਾਈ। ਰਾਨੀ ਚਲ ਕੀਨੀ ਅਗਵਾਹੀ।।
ਤੈਹੇ ਸੰਤਨ ਭੋਜਨ ਕਰਵਾਇਓ। ਨਿਜ ਘਰ ਮੈ ਪੰਡਿਤ ਬੈਠਾਇਓ।।
ਵਿਪਰ ਕਹਿਓ ਨੀਚਨ ਸੰਗ ਮਾਂਹੀ। ਅਸੁਚ ਹੋਵਵੈ ਨਵ ਹਮ ਨਾਂਹੀ।।

ਤਵ ਦ੍ਵੈ ਪਾਂਤੀ ਦੀਏ ਵੈਠਾਈ।। ਖਾਨ ਲਗੇ ਜਵਸਵ ਦੁਜਰਾਈ।।
ਦੇਖਿ ਪਰਿਓ ਅਸ ਤਹਾਂ ਤਮਾਸਾ। ਦ੍ਵੈ ਦ੍ਵੈ ਵਿਪਰ ਵੀਚ ਰੈਦਾਸਾ।।
ਸਿਗਰੇ ਵਿਪਰ ਗੁਮਾਨ ਵਿਹਾਈ। ਰੈਦਾਸੇ ਪ੍ਰਸਾਦ ਲੀਏ ਖਾਈ।।
ਪਰੇ ਚਰਨ ਭੇ ਸਿਸ਼ਯ ਅਨੰਤਾ।। ਜੈ ਜੈ ਕਾਰ ਕਿਯੋ ਸਵ ਸੰਤਾਂ।।
ਪੁਨਿ ਰੈਦਾਸ ਸਭਾ ਮਹਿ ਆਯੋ। ਚੀਰਿ ਤੁਚਾ ਚਾਉਪਵੀਤ ਦੇਖਾਯੋ।।
ਦੋਹਾ।। ਕਨਕ ਜਨੇਊ ਸਵਲਖੇ ਤਵਚ ਕੇ ਭੀਤਰ ਆਸੁ।।
ਐਸੇ ਚਰਿਤ ਅਨੇਕ ਹੈ ਜੇ ਕੀਨਹੇ ਰੈਦਾਸ।।
ਇਤਿ ਸ੍ਰੀ ਭਗਤ ਮਾਲ ਰਾਮ ਰਸਿਕਾਵਲੀਯਾਂ
ਕਲਿਜੁਗ ਖੰਡੇ ਉਤਰਾਰਧੇ ਸਪਤ ਚਤਵਾਰ ਸੰਸੋਧਨ।।

ਭਵਿੱਸ਼ ਪੁਰਾਣ

ਇਹ ਅਠਾਰਾਂ ਪੁਰਾਣਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਪੁਰਾਣ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਪੰਜ ਪਰਵ ਹਨ। ਬਨਾਰਸ ਅਤੇ ਜੈਪੁਰ ਵਿਚ ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਕਈ ਛਪੇ ਰੂਪ ਵੇਖੇ ਹਨ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਪੋ ਵਿਚ ਪਾਠ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੇ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਤੇ ਘਟਨਾਵਾਂ ਇਕ ਦੂਜੇ ਗ੍ਰੰਥ ਅੰਦਰ ਘਟ-ਵੱਧ ਹਨ। ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਹਿੰਦੂ ਰਾਜ, ਮੁਗਲ ਰਾਜ ਅਤੇ ਫਰੰਗੀ ਰਾਜ ਦੀਆਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਦਾ ਜਿਕਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦਾ ਨਿਸਚਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਵਿਚ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਹਾਲਾਤ ਦਰਜ ਹਨ। ਏਸੇ ਕਰਕੇ ਇਸ ਨੂੰ ਭਵਿੱਖ-ਪੁਰਾਣ ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਏਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਦੋ ਹੱਥ ਲਿਖਿਤ ਖਰੜਿਆਂ ਦਾ ਪਤਾ ਚਲਦਾ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਨਾਗਰੀ ਪ੍ਰਚਾਰਣੀ ਸਭਾ ਬਨਾਰਸ ਕੋਲ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਨੂੰ ਵੇਖਣ ਦਾ ਸੰਪਾਦਕ ਨੇ ਜਤਨ ਕੀਤਾ ਹੈ ਪਰ ਪ੍ਰਬੰਧਕਾਂ ਦੇ ਕਥਨ ਅਨੁਸਾਰ ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਹੁਣ ਗੁੰਮ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਦੂਜਾ ਗ੍ਰੰਥ ਨੈਸ਼ਨਲ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਕਲਕੱਤਾ ਵਿਚ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਸੰਪਾਦਕ ਵੇਖ ਨਹੀਂ ਸਕਿਆ। ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਛਪੇ ਹੋਏ ਸੰਸਕਰਣਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸ੍ਰੀ ਖੇਮ ਰਾਜ ਬਹਿਲਾ ਨੇ ਏਸ ਪਾਸੇ ਵਧੇਰੇ ਧਿਆਨ ਦੇਂਦਿਆਂ ਇਕ ਸੰਸਕਰਣ ਛਾਪਿਆ ਸੀ ਜਿਸ ਦੀ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਵਲੋਂ ਕਾਫੀ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਵੀ ਇਸ ਸ੍ਰੋਤ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਉਸੇ ਪਾਠ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਿਲ ਕਰਨਾ ਵਧੇਰੇ ਠੀਕ ਸਮਝਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਰਚਨਾ-ਕਾਲ ਅਤੇ ਰਚਨਹਾਰ ਬਾਰੇ ਵੀ ਕੋਈ ਇਕ ਮਤ ਸਾਹਮਣੇ ਨਹੀਂ ਆ ਰਿਹਾ। ਮੁਖ ਤੌਰ ਤੇ ਪੁਰਾਣਾਂ ਦੇ ਰਚਣਹਾਰ ਸ੍ਰੀ ਵੇਦ ਵਿਆਸ ਆਖੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਭਵਿਖ-ਪੁਰਾਣ ਦੇ ਕਰਤਾ ਸ੍ਰੀ ਵਿਆਸ ਜੀ ਦੇ ਹੋਣ ਬਾਰੇ ਕੁੱਲ ਵਿਦਿਆਲਾਂ ਅੰਦਰ ਵਾਦ-ਵਿਵਾਦ ਚਲ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਅੰਦਰਲੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸੰਦਿਗਧ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ

---

1. ਭਾਗਵਤ ਮਹਾਪੁਰਾਣ, ਖੇਮ ਰਾਜ ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਣ ਦਾਸ, ਤ੍ਰੀਤਯ ਭਾਗ, ਵੈਂਕਟੇਸ਼ਵਰ ਮੁਦਰਾਲਯ, ਖੇਤਵਾੜੀ ਮੁੰਬਈ (ਤਿਥੀਹੀਨ).

ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਕਾਲ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਮੇਲ ਨਹੀਂ ਖਾਂਦੀਆਂ ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਤੱਥਾਂ ਨੂੰ ਅੱਖੋਂ ਓਹਲੇ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ।²

ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਦੂਜੇ ਭਾਗ ਵਿਚ ਸਮੁਦਰ ਗੁਪਤ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਤੋਂ ਇਕ ਗੱਲ ਸਪਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦੀ ਰਚਨਾ ਪੰਜਵੀਂ ਸਦੀ ਈਸਵੀ ਤੋਂ ਆਰੰਭ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਪਰ ਅੰਦਰਲੀਆਂ ਗਵਾਹੀਆਂ ਦੇ ਅਧਾਰ ਤੇ ਇਹ ਰਚਨਾ 18ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਅੰਤਲੇ ਦਹਾਕੇ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ। ਸ੍ਰੀ ਵੇਦ ਵਿਆਸ 28 ਮੰਨੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸ ਕਾਲ ਵਿਚ ਹੋਏ ਵੇਦ ਵਿਆਸ ਜੀ ਦਾ ਸਥਾਨ 26ਵਾਂ ਹੈ। ਏਸ ਲਈ ਇਸ ਦੇ ਰਚਨ ਹਾਰੇ 26ਵੇਂ ਵੇਦ ਵਿਆਸ ਜੀ ਆਖੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਭਵਿਸ਼ ਪੁਰਾਣ ਵਿਚ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸਲੋਕ ਵਿਚ ਦਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਇਕ ਵਾਰ ਕੇਤੂ, ਰਾਹੂ ਦੇ ਅਤਿਆਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਲਈ ਸੂਰਜ ਨੇ ਆਪਣੇ ਦੋ ਪੁੱਤਰ ਧਰਤੀ ਉੱਤੇ ਭੇਜੇ। ਪਹਿਲਾ ਪੁੱਤਰ 'ਇੜਾਪਤਿ' ਕਸਾਈ ਦੇ ਘਰ ਜਨਮਿਆ ਜਿਸ ਦਾ ਨਾਮ ਸਧਨਾ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਦੂਜਾ ਪੁੱਤਰ 'ਪਿੰਗਲਾਪਤਿ' ਚਮਾਰ ਮਾਨਦਾਸ ਦੇ ਘਰ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਜਿਸ ਦਾ ਨਾਮ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਪ੍ਰਸਿਧ ਹੋਇਆ। ਏਸੋ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਨੇ ਰਾਮ-ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਨੂੰ ਕਾਸ਼ੀ ਜਾ ਕੇ ਸ਼ਾਸਤਾਰਥ ਵਿਚ ਹਰਾਇਆ ਅਤੇ ਫੇਰ ਉਹ ਸੰਕਰਚਾਰੀਆ ਪਾਸ ਗਿਆ। ਦੋਨਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਦਿਨ ਤੇ ਇਕ ਰਾਤ ਸ਼ਾਸਤਾਰਥ ਹੁੰਦਾ ਰਿਹਾ। ਅੰਤ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਹਾਰ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਹ ਸਵਾਮੀ ਰਾਮਾਨੰਦ ਕੋਲ ਆ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਚੇਲਾ ਬਣ ਗਿਆ।

ਸੰਬੰਧਿਤ ਸਲੋਕ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ :

ਚਰਮਕਾਰ ਗ੍ਰਹੇ ਜਾਤੋ ਦ੍ਵਿਤੀਯਾ-ਪਿੰਗਲਾਪਤਿ:॥
ਮਾਨਦਾਸਯ ਤਨਯੋ ਰੈਦਾਸ ਇਤਿ ਵਿਸ਼੍ਰੁਤ॥53॥
ਪੁਰੀ ਕਾਸ਼ੀ ਮਸਮਾਗਯੋ ਕਬੀਰੋ ਰਾਮਤਤ੍ਪਰਮ॥
ਜਿਤਵਾ ਮਤ ਵਿਵਾਦੇਨ ਸੰਕਤਾਚਾਰਯ ਮਾਗਤ॥54॥
ਤਯੋ ਵਿਵਾਦੋ ਸਮਵਦ ਹੋ ਰਾਤ੍ਰੂ ਮਤਾਂਤਰੇ॥
ਪਰਾਜਿਤਸ੍ਮੁਖ ਰੈਦਾਸੋ ਨੈਤ੍ਵਾ ਤੰ ਦ੍ਵਿਜਸਤ੍ਮਮ॥
ਰਾਮਾਨੰਦ ਮੁਪਾਗਮਯ ਤਸਯ ਸ਼ਿਖਯਤ ਵਮਾਗਤ:॥55॥

2. 'ਭਵਿਸ਼ ਪੁਰਾਣ ਮੇਂ ਐਤਿਹਾਸਕ ਤਥੋਂ ਕੋ ਆਖੋਂ ਸੇ ਓਝਲ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕੀਆ ਗਿਆ ਅਪਿਤੂ ਅਸਮਭਾਵਯ ਔਰ ਕਾਲਪਨਿਕ ਬਾਤੋਂ ਕੋ ਅਧਿਕ ਮਹੱਤ੍ਵ ਦੀਆ ਗਯਾ ਹੈ।'
–ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਪਹਮ, ਸੰਤ ਰਵਿਦਾਸ, ਵਿਚਾਰਕ ਔਰ ਕਵਿ, ਨਵਚਿੰਤਨ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਜਲੰਧਰ, 1977, ਪੰਨਾ 32

ਭਾਗ ਤੀਜਾ

ਬਾਣੀ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ

--ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਪ੍ਰਾਪਤ ਬਾਣੀ

--ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਬਾਣੀ

ਰਵਿਦਾਸ-ਬਾਣੀ

ਮਧਕਾਲੀ ਚਿੰਤਨ-ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਨੂੰ ਆਦਰਯੋਗ ਸਥਾਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੈ। ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਜਿੱਥੇ ਅਧਿਆਤਮਕਤਾ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕਤਾ ਨਾਲ ਸਰਸ਼ਾਰ ਹੈ ਉੱਥੇ ਮਨੁਖ ਨੂੰ ਕ੍ਰਿਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਬਸਰ ਕਰਨ ਦੀ ਭਰਪੂਰ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਅਫਸੋਸ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਹੈ ਕਿ ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਬਾਰੇ ਹਾਲੇ ਤਕ ਕੋਈ ਐਸਾ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਮਣੇ ਨਹੀਂ ਆਇਆ ਜਿਸ ਤੋਂ ਇਹ ਦਾਹਵਾ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇ ਕਿ ਉਹ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਖ਼ੁਦ ਲਿਖਿਆ ਜਾਂ ਲਿਖਵਾਇਆ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕੋਈ ਐਸਾ ਸੰਕੇਤ ਕਿਸੇ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿੱਚੋਂ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿਸ ਸਮੇਂ ਆਪ ਜੀ ਆਵੇਸ਼ ਅੰਦਰ ਆ ਕੇ ਬਾਣੀ ਉਚਾਰਨ ਕਰਦੇ ਸਨ ਓਦੋਂ ਆਪ ਦੇ ਕਿਸੇ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਨੇ ਉਸ ਬਾਣੀ ਨੂੰ ਲਿਖ ਕੇ, ਮੁੜ ਕੇ ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਵਿਖਾਂਦਿਆਂ ਉਸ ਦੀ ਪ੍ਰੋੜਤਾ ਜਾਂ ਸੁਧਾਈ ਕਰਵਾਈ ਹੋਵੇ। ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਗ੍ਰੰਥ ਦੀ ਅਣਹੋਂਦ ਕਾਰਨ ਏਹੋ ਖਿਆਲ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਮਧੁਰ ਬਾਣੀ ਨੂੰ ਆਪ ਦੇ ਅਨੁਯਾਈਆਂ ਨੇ ਜ਼ਬਾਨੀ ਯਾਦ ਕਰ ਲਿਆ ਅਤੇ ਥਾਂ ਥਾਂ ਉਸ ਦਾ ਗਾਇਣ ਹੋਣ ਲੱਗਾ[1]। ਇਹ ਬਾਣੀ ਸੀਨਾ ਬਸੀਨਾ ਕਾਫੀ ਸਮਾਂ, ਇਕ ਤੋਂ ਬਾਦ ਦੂਜੀ ਪੀੜੀ ਅੰਦਰ ਵਿਚਰਦੀ ਰਹੀ ਅਤੇ ਆਪ ਦੇ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਇਸ ਨੂੰ ਵਜਦ ਵਿਚ ਆ ਗਾਉਂਦੇ ਰਹੇ। ਇਹੋ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਦੇ ਜਿਤਨੇ ਭੀ ਹੱਥ-ਲਿਖਿਤ ਨੁਸਖੇ ਮਿਲਦੇ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਕਾਫੀ ਪਾਠਾਂਤਰ ਮੌਜੂਦ ਹਨ ਅਤੇ ਸਮਾਨਤਾ ਤੇ ਇਕਸਾਰਤਾ ਦੀ ਘਾਟ ਹੈ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਹੱਥ-ਲਿਖਿਤ ਨੁਸਖਿਆਂ ਵਿਚ ਲਿਪੀਕਾਰਾਂ ਨੇ, ਇਲਾਕਾਈ ਬੋਲੀਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਕਾਰਨ ਵੀ ਪਾਠਾਂ ਦੀ ਇਕਸਾਰਤਾ ਕਾਇਮ ਨਹੀਂ ਰਹਿਣ ਦਿੱਤੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦੇ ਲਿਪੀ-ਕਾਲ ਸਤਾਰ੍ਹਵੀ ਤੋਂ ਉਨੀਵੀਂ ਸਦੀ ਤਕ ਹਨ।

ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ-ਬਾਣੀ ਦਾ ਪ੍ਰਾਚੀਨ, ਮੁੱਖ, ਤੇ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਸ੍ਰੋਤ 'ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ' ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਸੰਕਲਨ ਸੰਬਤ 1661/1604 ਈ. ਵਿਚ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਪੰਜਵੇਂ ਗੁਰੂ

1. ਸੋਢੀ ਮਿਹਰਬਾਨ ਦੀ 'ਜਨਮ-ਸਾਖੀ' ਅੰਦਰ ਐਸੇ ਸੰਕੇਤ ਮੌਜੂਦ ਹਨ।
–ਪੋਥੀ ਸਚਖੰਡ, ਕਿਰਪਾਲ ਸਿੰਘ (ਸੰਪਾ.), ਖਾਲਸਾ ਕਾਲਜ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, 1965, ਪੰਨਾ 73

ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਜਿੱਥੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੀ ਸ੍ਵੈ-ਰਚਨਾ ਦਰਜ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਹੈ ਉਥੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਭੱਟਾਂ ਦੇ ਸਲੋਕ, ਸਵਯੇ, ਪਦੇ ਅਤੇ (ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਚਾਰ ਧਾਰਾ ਨਾਲ ਮੇਲ ਖਾਂਦੇ) ਭਾਰਤੀ ਭਗਤਾਂ, ਸੂਫੀ ਸੰਤਾਂ ਅਤੇ ਮਹਾਂਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਨੂੰ ਸਤਿਕਾਰ-ਪੂਰਨ ਸਥਾਨ ਦਿੰਦਿਆਂ, ਅਖੌਤੀ ਨੀਵੀਂ ਜਾਤਿ ਦੇ ਭਾਰਤੀ, ਭਗਤ ਕਬੀਰ, ਰਵਿਦਾਸ, ਸਧਨਾ ਤੇ ਸੈਨ ਆਦਿ ਨੂੰ ਉਸੇ ਪੰਗਤ ਵਿਚ ਰਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਦਰਜ ਭਗਤ ਬਾਣੀ ਬਾਰੇ ਡਾ. ਰਾਮ ਕੁਮਾਰ ਵਰਮਾ ਦੇ ਇਹ ਵਿਚਾਰ ਮਹੱਤ੍ਵਪੂਰਨ ਹਨ ਕਿ "ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਕਾ ਸੰਕਲਨ ਪਾਚਵੇਂ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਨੇ 1604 ਈ. ਮੇ ਕੀਆ ਥਾ। ਸੰਨ 1604 ਕਾ ਯਹ ਪਾਠ ਅਤਿਅੰਤ ਪ੍ਰਮਾਣੀਕ ਹੈ। ਇਸ ਕਾ ਕਾਰਨ ਯਹ ਹੈ ਕਿ ਆਦਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਸਿਖੋਂ ਕਾ ਧਾਰਮਿਕ ਗ੍ਰੰਥ ਹੈ। ਯਹ ਗ੍ਰੰਥ ਸਿਖੋਂ ਦੁਆਰਾ 'ਦੇਵ ਸਰੂਪ' ਪੂਜਯ ਹੋਨੇ ਕੇ ਕਾਰਣ ਅਪਣੇ ਰੂਪ ਮੇਂ ਅਕਸ਼ਣਿਕ ਹੈ ਔਰ ਇਸ ਕੇ ਪਾਠ ਕੋ ਸਪਰਸ਼ ਕਰਨੇ ਕਾ ਸਾਹਸ ਕਿਸੀ ਕੋ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਾ। ਯਹਾਂ ਤਕ ਕਿ ਏਕ ਮਾਤ੍ਰਾ ਕੋ ਮੰਤਰ ਸ਼ਕਤੀ ਸੇ ਯੁਕਤ ਸਮਝ ਕਰ ਉਸੇ ਪੂਰਵਵਤ ਹੀ ਲਿਖਨੇ ਔਰ ਛਾਪਨੇ ਕਾ ਕਰਮ ਚਲਾ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ"[2]।

ਏਸ ਮਹਾਨ ਗ੍ਰੰਥ ਅੰਦਰ ਦਰਜ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ-ਬਾਣੀ ਬਾਰੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਵਿਦਵਾਨ ਡਾ. ਐਸ. ਐਲ. ਪਾਂਡੇ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹਨ :

> The inclusion of his bani in Sanctum sanctorum of the Sikhs is realy a great tribute that was paid to him by its compiler, Guru Arjan Dev in A.D. 1604. It is the first authentic collection of the poems of Ravidas as none of the available manuscripts of his work is as old as the Guru Granth Sahib.[3]

ਸੰਪਾਦਕ ਨੂੰ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ-ਬਾਣੀ ਦੇ ਲੱਗ ਪਗ 200 ਹੱਥ-ਲਿਖਿਤ ਗ੍ਰੰਥ ਵਾਚਣ ਦਾ ਅਵਸਰ ਮਿਲਿਆ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਅਤੇ ਉਪਰੋਕਤ ਕਥਨਾਂ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰਖਦਿਆਂ ਇਹ ਗੱਲ ਨਿਸਚੇ ਨਾਲ ਕਹੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਕਿ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ

---

2. ਸੰਤ ਕਬੀਰ, ਪੰਜਵੀਂ ਛਾਪ, 1969, ਪੰਨਾ 25.
3. Bhagat Ravidas's vision of Man. "Journal of Sikh Studies", Department of Guru Nanak Studies, Guru Nanak Dev University, Amritsar, Feb. 1978, p. 57.

ਜੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਦਾ ਮੁੱਖ, ਪੁਰਾਤਨ ਤੇ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਸ੍ਰੋਤ ਹਾਲੇ ਤਕ 'ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ' ਹੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਵਿਚ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਦੇ 40 ਸ਼ਬਦ[4] ਦਰਜ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਵੀ ਇਕ 'ਸੋਰਿਠ ਰਾਗ' ਵਾਲਾ ਸਬਦ 'ਸੁਖ ਸਾਗਰ ਸੁਰਤਰਿ' ਕੁੱਝ ਪਾਠਾਂਤਰ ਸਹਿਤ 'ਮਲਾਰ ਰਾਗ' ਵਿਚ ਵੀ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਬਾਕੀ ਖਰੜਿਆਂ ਵਿਚ ਜੋ ਭਗਤ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ ਹੈ ਉਸ ਦੀ ਗਿਣਤੀ 50 ਤੋਂ 86 ਸ਼ਬਦਾਂ ਤੱਕ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਕਿ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਕੇਵਲ 40 ਸਬਦ ਹੀ ਸ਼ਾਮਿਲ ਕੀਤੇ ਹਨ। ਸੰਭਵ ਹੈ ਜੋ ਬਾਣੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ ਉਸ ਸਮੇਂ ਉਸ ਦੀ ਗਿਣਤੀ 40 ਹੀ ਹੋਵੇ ਕਿਉਂਕਿ ਜੇਕਰ ਭਗਤ ਜੀ ਦਾ ਇਕ ਸ਼ਬਦ 'ਸੁਖ ਸਾਗਰ ਸੁਰਤਰ' ਵਾਲਾ ਮਾਮੂਲੀ ਪਾਠਾਂਤਰ ਸਹਿਤ 'ਸੋਰਿਠ' ਤੇ 'ਮਲਾਰ' ਰਾਗ ਵਿਚ ਦੋਵੇਂ ਵਾਰ ਸ਼ਾਮਿਲ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਬਾਕੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵੀ ਸ਼ਾਮਿਲ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਸੀ। ਜਿਥੋਂ ਤਕ ਗੁਰਮਤਿ ਦੀ ਪਰਖ ਕਸਵੱਟੀ ਦਾ ਸਵਾਲ ਉਠਦਾ ਹੈ ਉੱਥੇ ਭਗਤ ਜੀ ਦੀ ਹੋਰ ਬਾਣੀ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸ਼ਬਦ ਪੂਰੇ ਤੋਲ ਤੇ ਉਤਰਦੇ ਜਾਪਦੇ ਹਨ। ਵਿਸੇਸ਼ਤਾ ਇਹ ਕਿ ਇਸ ਵਿਚ ਦਰਜ 22 ਸ਼ਬਦ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਖਰੜੇ ਵਿਚ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀ ਹੁੰਦੇ। ਭਗਤ ਜੀ ਦੇ ਨਾਮ ਉਪਰ ਜੋ ਸਾਖੀਆਂ ਪ੍ਰਚਲਤ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕਤਾ ਮੂਲੋਂ ਹੀ ਸੰਦਿਗਧ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਸ਼ੈਲੀ ਦੇ ਪਖੋਂ ਇਹ ਭਗਤ ਜੀ ਦੀ ਬਾਕੀ ਰਚਨਾ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀਆਂ। ਏਹੋ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਅਜੇਹੀ ਕਿਸੇ ਸਾਖੀ (ਸਲੋਕ) ਨੂੰ ਥਾਂ ਨਹੀਂ ਮਿਲ ਸਕਿਆ। ਸੰਪਾਦਕ ਨੂੰ ਵੀ ਜੋ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਬਾਣੀ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਪ੍ਰਚੀਨ ਖਰੜਾ (1693 ਸੰਬਤ/1636 ਈ.) ਵਾਚਣ ਨੂੰ ਮਿਲਿਆ ਹੈ ਬੇਸ਼ਕ ਉਸ ਵਿਚ ਭਗਤ ਜੀ ਦੇ 70 ਸ਼ਬਦ ਦਰਜ ਹਨ ਪਰ ਸਾਖੀ ਇਕ ਵੀ ਵੇਖਣ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ।

ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ-ਬਾਣੀ ਅਤੇ ਹੋਰ ਮਿਲਦੀ ਬਾਣੀ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਕਾਫੀ ਅੰਤਰ ਹੈ ਅਤੇ ਤਰਤੀਬ ਵੀ ਬਹੁਤ ਭਿੰਨ ਹੈ। ਸੰਭਵ ਹੈ ਇਹ ਫਰਕ ਬਾਣੀ ਦਾ ਲਿਪੀ-ਅੰਤਰ ਕਰਨ ਸਮੇਂ ਪਿਆ ਹੋਵੇ। ਕਿਉਂਕਿ ਮਧਕਾਲੀ ਸੰਤ-ਸਾਹਿੱਤ ਮੁਖ ਤੌਰ ਤੇ ਮੌਖਿਕ ਸਾਹਿਤ ਸੀ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਉਚਾਰਨ ਕਰਦਿਆਂ ਅਤੇ ਲਿਖਦਿਆਂ ਇਸ ਵਿਚ ਪਾਠਾਂਤਰ ਵਧਦੇ ਹੀ ਗਏ।

---

4. ਕੁਝ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਕਬੀਰ ਸਾਹਿਬ ਵੱਲੋਂ ਉਚਾਰਨ ਕੀਤਾ ਇਕ ਸਲੋਕ 'ਹਰਿ ਸਾ ਹੀਰਾ ਛਾਡਿ ਕਰਿ...'ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਮੰਨਦਿਆਂ ਇਹ ਗਿਣਤੀ 41 ਦੱਸੀ ਹੈ।

ਸਿਰੀ ਰਾਗੁ

ਤੋਹੀ ਮੋਹੀ ਮੋਹੀ ਤੋਹੀ ਅੰਤਰੁ ਕੈਸਾ॥
ਕਨਕ ਕਟਿਕ ਜਲ ਤਰੰਗ ਜੈਸਾ॥੧॥
ਜਉ ਪੈ ਹਮ ਨਾ ਪਾਪ ਕਰੰਤਾ ਅਹੇ ਅਨੰਤਾ॥
ਪਤਿਤ ਪਾਵਨ ਨਾਮੁ ਕੈਸੇ ਹੁੰਤਾ॥੧॥ ਰਹਾਉ॥
ਤੁਮ ਜੁ ਨਾਇਕ ਆਛਹੁ ਅੰਤਰਜਾਮੀ॥
ਪ੍ਰਭ ਤੇ ਜਨੁ ਜਾਨੀਜੈ ਜਨ ਤੇ ਸੁਆਮੀ॥੨॥
ਸਰੀਰ ਆਰਾਧੈ ਮੋ ਕਉ ਬੀਚਾਰੁ ਦੇਹੂ॥
ਰਵਿਦਾਸ ਸਮਦਲ ਸਮਝਾਵੈ ਕੋਊ॥੩॥ (ਗੁ. ਗ੍ਰੰਥ, ਪੰਨਾ ੯੩)

ਰਾਗੁ ਗਉੜੀ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਕੇ ਪਦੇ ਗਉੜੀ ਗੁਆਰੇਰੀ॥

ੴ ਸਤਿਨਾਮੁ ਕਰਤਾ ਪੁਰਖੁ ਗੁਰਪ੍ਰਸਾਦਿ॥
ਮੇਰੀ ਸੰਗਤਿ ਪੋਚ ਸੋਚ ਦਿਨੁ ਰਾਤੀ॥
ਮੇਰਾ ਕਰਮੁ ਕੁਟਿਲਤਾ ਜਨਮੁ ਕੁਭਾਂਤੀ॥੧॥
ਰਾਮ ਗੁਸਈਆ ਜੀਅ ਕੇ ਜੀਵਨਾ॥
ਮੋਹਿ ਨ ਬਿਸਾਰਹੁ ਮੈ ਜਨੁ ਤੇਰਾ॥੧॥ ਰਹਾਉ॥
ਮੇਰੀ ਹਰਹੁ ਬਿਪਤਿ ਜਨ ਕਰਹੁ ਸੁਭਾਈ॥
ਚਰਣ ਨਾ ਛਾਡਉ ਸਰੀਰ ਕਲ ਜਾਈ॥੨॥
ਕਹੁ ਰਵਿਦਾਸ ਪਰਉ ਤੇਰੀ ਸਾਭਾ॥
ਬੇਗਿ ਮਿਲਹੁ ਜਨ ਕਰਿ ਨ ਬਿਲਾਂਬਾ॥੩॥੧॥ (ਪੰਨਾ, ੩੪੫)

ਗਉੜੀ ਗੁਆਰੇਰੀ

ਬੇਗਮਪੁਰਾ ਸਹਰ ਕੋ ਨਾਉ॥
ਦੂਖੁ ਅੰਦੋਹੁ ਨਹੀ ਤਿਹਿ ਠਾਉ॥
ਨਾਂ ਤਸਵੀਸ ਖਿਰਾਜੁ ਨਾ ਮਾਲੁ॥
ਖਉਫੁ ਨ ਖਤਾ ਨ ਤਰਸੁ ਜੁਆਲੁ॥੧॥
ਅਬ ਮੋਹਿ ਖੂਬ ਵਤਨ ਗਹ ਪਾਈ॥
ਊਹਾਂ ਖੈਰਿ ਸਦਾ ਮੇਰੇ ਭਾਈ॥੧॥ਰਹਾਉ॥
ਕਾਇਮੁ ਦਾਇਮੁ ਸਦਾ ਪਾਤਿਸਾਹੀ॥
ਦੋਮ ਨ ਸੇਮ ਏਕ ਸੋ ਆਹੀ॥

ਆਬਾਦਾਨੁ ਸਦਾ ਮਸਹੂਰ॥
ਊਹਾਂ ਗਨੀ ਬਸਹਿ ਮਾਮੂਰ॥੨॥
ਤਿਉ ਤਿਉ ਸੈਲ ਕਰਹਿ ਜਿਉ ਭਾਵੈ॥
ਮਹਰਮ ਮਹਲ ਨ ਕੋ ਅਟਕਾਵੈ॥
ਕਹਿ ਰਵਿਦਾਸ ਖਲਾਸ ਚਮਾਰਾ॥
ਜੋ ਹਮ ਸਹਰੀ ਸੁ ਮੀਤੁ ਹਮਾਰਾ॥੩॥੨॥ (ਪੰਨਾ, ਉਹੀ)

ਗਉੜੀ ਬੈਰਾਗਣਿ

ਘਟ ਅਵਘਟ ਡੂਗਰ ਘਣਾ ਇਕੁ ਨਿਰਗੁਣੁ ਬੈਲੁ ਹਮਾਰ॥
ਰਮਈਏ ਸਿਉ ਇਕ ਬੇਨਤੀ ਮੇਰੀ ਪੂੰਜੀ ਰਾਖੁ ਮੁਰਾਰਿ॥੧॥
ਕੋ ਬਨਜਾਰੋ ਰਾਮ ਕੋ ਮੇਰਾ ਟਾਂਡਾ ਲਾਦਿਆ ਜਾਇ ਰੇ॥੧॥ਰਹਾਉ॥
ਹਉ ਬਨਜਾਰੋ ਰਾਮ ਕੋ ਸਹਜ ਕਰਉ ਬ੍ਯਾਪਾਰੁ॥
ਮੈ ਰਾਮ ਨਾਮ ਧਨੁ ਲਾਦਿਆ ਬਿਖੁ ਲਾਦੀ ਸੰਸਾਰਿ॥੨॥
ਉਰਵਾਰ ਪਾਰ ਕੇ ਦਾਨੀਆ ਲਿਖਿ ਲੇਹੁ ਆਲ ਪਤਾਲੁ॥
ਮੋਹਿ ਜਮ ਡੰਡੁ ਨ ਲਾਗਈ ਤਜੀਲੇ ਸਰਬ ਜੰਜਾਲ॥੩॥
ਜੈਸਾ ਰੰਗੁ ਕਸੁੰਭ ਕਾ ਤੈਸਾ ਇਹੁ ਸੰਸਾਰੁ॥
ਮੇਰੇ ਰਮਈਏ ਰੰਗੁ ਮਜੀਠ ਕਾ ਕਹੁ ਰਵਿਦਾਸ ਚਮਾਰ॥੪॥੧॥
(ਪੰਨਾ, ੩੪੬)

ਗਉੜੀ ਪੂਰਬੀ

ਕੂਪੁ ਭਰਿਓ ਜੈਸੇ ਦਾਦਿਰਾ ਕਛੁ ਦੇਸੁ ਬਿਦੇਸੁ ਨ ਬੂਝ॥
ਐਸੇ ਮੇਰਾ ਮਨੁ ਬਿਖਿਆ ਬਿਮੋਹਿਆ ਕਛੁ ਆਰਾ ਪਾਰੁ ਨ ਸੂਝ॥੧॥
ਸਗਲ ਭਵਨ ਕੇ ਨਾਇਕਾ ਇਕੁ ਛਿਨੁ ਦਰਸੁ ਦਿਖਾਇ ਜੀ॥੧॥ ਰਹਾਉ॥
ਮਲਿਨ ਭਈ ਮਤਿ ਮਾਧਵਾ ਤੇਰੀ ਗਤਿ ਲਖੀ ਨਾ ਜਾਇ।
ਕਰਹੁ ਕ੍ਰਿਪਾ ਭ੍ਰਮੁ ਚੂਕਈ ਮੈ ਸੁਮਤਿ ਦੇਹੁ ਸਮਝਾਇ॥੨॥
ਜੋਗੀਸਰ ਪਾਵਹਿ ਨਹੀਂ ਤੁਅ ਗੁਣ ਕਥਨੁ ਅਪਾਰ॥
ਪ੍ਰੇਮ ਭਗਤਿ ਕੈ ਕਾਰਣੈ ਕਹੁ ਰਵਿਦਾਸ ਚਮਾਰ॥੩॥੧॥ ..(ਪੰਨਾ, ਉਹੀ)

ਗਉੜੀ ਬੈਰਾਗਣਿ

ਸਤਿਜੁਗ ਸਤੁ ਤੇਤਾ ਜਗੀ ਦੁਆਪਰਿ ਪੂਜਾ ਚਾਰ॥
ਤੀਨੌ ਜੁਗ ਤੀਨੌ ਦਿੜੇ ਕਲਿ ਕੇਵਲ ਨਾਮ ਅਧਾਰ॥੧॥

ਪਾਰੁ ਕੈਸੇ ਪਾਇਬੋ ਰੇ॥
ਮੋ ਸਉ ਕੋਊ ਨ ਕਹੈ ਸਮਝਾਇ॥
ਜਾ ਤੇ ਆਵਾਗਵਨੁ ਬਿਲਾਇ॥੧॥ ਰਹਾਉ॥
ਬਹੁ ਬਿਧਿ ਧਰਮ ਨਿਰੂਪੀਐ ਕਰਤਾ ਦੀਸੈ ਸਭ ਲੋਇ॥
ਕਵਨ ਕਰਮ ਤੇ ਛੂਟੀਐ ਜਿਹ ਸਾਧੇ ਸਭ ਸਿਧਿ ਹੋਇ॥੨॥
ਕਰਮ ਅਕਰਮ ਬੀਚਾਰੀਐ ਸੰਕਾ ਸੁਨਿ ਬੇਦ ਪੁਰਾਨ॥
ਸੰਸਾ ਸਦ ਹਿਰਦੈ ਬਸੈ ਕਉਨੁ ਹਿਰੈ ਅਭਿਮਾਨੁ॥੩॥
ਬਾਹਰੁ ਉਦਕਿ ਪਖਾਰੀਐ ਘਟ ਭੀਤਰਿ ਬਿਬਿਧਿ ਬਿਕਾਰ॥
ਸੁਧ ਕਵਨ ਪਰ ਹੋਇਬੋ ਸੁਚ ਕੁੰਚਰ ਬਿਧਿ ਬਿਉਹਾਰ॥੪॥
ਰਵਿ ਪ੍ਰਗਾਸ ਰਜਨੀ ਜਥਾ ਗਤਿ ਜਾਨਤ ਸਭ ਸੰਸਾਰ॥
ਪਾਰਸ ਮਾਨੋ ਤਾਬੋ ਛੁਏ ਕਨਕ ਹੋਤ ਨਹੀਂ ਬਾਰ॥੫॥
ਪਰਮ ਪਰਸ ਗੁਰੁ ਭੇਟੀਐ ਪੂਰਬ ਲਿਖਤ ਲਿਲਾਟ॥
ਉਨਮਨ ਮਨ ਮਨ ਹੀ ਮਿਲੇ ਛੁਟਕਤ ਬਜਰ ਕਪਾਟ॥੬॥
ਭਗਤਿ ਜੁਗਿਤ ਮਤਿ ਸਤਿ ਕਰੀ ਭ੍ਰਮ ਬੰਧਨ ਕਾਟਿ ਬਿਕਾਰ॥
ਸੋਈ ਬਸਿ ਰਸਿ ਮਨ ਮਿਲੇ ਗੁਨ ਨਿਰਗੁਨ ਏਕ ਬਿਚਾਰ॥੭॥
ਅਨਿਕ ਜਤਨ ਨਿਗ੍ਰਹ ਕੀਏ ਟਾਰੀ ਨ ਟਰੈ ਭ੍ਰਮ ਫਾਸ॥
ਪ੍ਰੇਮ ਭਗਤਿ ਨਹੀਂ ਊਪਜੈ ਤਾਤੇ ਰਵਿਦਾਸ ਉਦਾਸ॥੮॥੧॥ (ਪੰਨਾ, ਉਹੀ)

ਆਸਾ

ਮ੍ਰਿਗ ਮੀਨ ਭ੍ਰਿੰਗ ਪਤੰਗ ਕੁੰਚਰ ਏਕ ਦੋਖ ਬਿਨਾਸ॥
ਪੰਚ ਦੋਖ ਅਸਾਧ ਜਾ ਮਹਿ ਤਾਕੀ ਕੇਤਕ ਆਸ॥੧॥
ਮਾਧੋ ਅਬਿਦਿਆ ਹਿਤ ਕੀਨ॥
ਬਿਬੇਕ ਦੀਪ ਮਲੀਨ॥੧॥ਰਹਾਉ॥
ਤ੍ਰਿਗਦ ਜੋਨਿ ਅਚੇਤ ਸੰਭਵ ਪੁੰਨ ਪਾਪ ਅਸੋਚ॥
ਮਾਨੁਖਾ ਅਵਤਾਰ ਦੁਲਭ ਤਿਹੀ ਸੰਗਤਿ ਪੋਚ॥੨॥
ਜੀਅ ਜੰਤ ਜਹਾ ਜਹਾ ਲਗੁ ਕਰਮ ਕੇ ਬਸਿ ਜਾਇ॥
ਕਾਲ ਫਾਸ ਅਬਧ ਲਾਗੇ ਕਛੁ ਨ ਚਲੈ ਉਪਾਇ॥੩॥
ਰਵਿਦਾਸ ਦਾਸ ਉਦਾਸ ਤਜ ਭ੍ਰਮ ਤਪਨ ਤਪੁ ਗੁਰ ਗਿਆਨ॥
ਭਗਤ ਜਨ ਭੈ ਹਰਨ ਪਰਮਾਨੰਦ ਕਰਹੁ ਨਿਦਾਨ॥੪॥੧॥ (ਪੰਨਾ, ੪੮੬)

ਆਸਾ

ਸੰਤੁ ਤੁਝੀ ਤਨੁ ਸੰਗਤਿ ਪ੍ਰਾਨ॥
ਸਤਿਗੁਰ ਗਿਆਨ ਜਾਨੈ ਸੰਤ ਦੇਵਾ ਦੇਵ॥੧॥
ਸੰਤ ਚੀ ਸੰਗਤਿ ਸੰਤ ਕਥਾ ਰਸੁ॥
ਸੰਤ ਪ੍ਰੇਮ ਮਾਝੈ ਦੀਜੈ ਦੇਵਾ ਦੇਵ॥੧॥ ਰਹਾਉ॥
ਸੰਤ ਆਚਰਣ ਸੰਤ ਚੋ ਮਾਰਗੁ ਸੰਤ ਚ ਓਲ੍ਹਗ ਓਲ੍ਹਗਣੀ॥੨॥
ਅਉਰ ਇਕ ਮਾਗਉ ਭਗਤਿ ਚਿੰਤਾਮਣਿ॥
ਜਣੀ ਲਖਾਵਹੁ ਅਸੰਤ ਪਾਪੀਸਣਿ॥੩॥
ਰਵਿਦਾਸ ਭਣੈ ਜੋ ਜਾਣੈ ਸੋ ਜਾਣੁ॥
ਸੰਤ ਅਨੰਤਹਿ ਅੰਤਰੁ ਨਾਹੀ॥੪॥੨॥ (ਪੰਨਾ, ਉਹੀ)

ਆਸਾ

ਤੁਮ ਚੰਦਨ ਹਮ ਇਰੰਡ ਬਾਪੁਰ ਸੰਗਿ ਤੁਮਾਰੇ ਬਾਸਾ॥
ਨੀਚ ਰੂਖ ਤੇ ਊਚ ਭਏ ਹੈ ਗੰਧ ਸੁਗੰਧ ਨਿਵਾਸਾ॥੧॥
ਮਾਧਉ ਸਤਸੰਗਤਿ ਸਰਨਿ ਤੁਮਾਰੀ॥
ਹਮ ਅਉਗਨ ਤੁਮ ਉਪਕਾਰੀ॥੧॥ ਰਹਾਉ॥
ਤੁਮ ਮਖਤੂਲ ਸੁਪੇਦ ਸਪੀਅਲ ਹਮ ਬਪੁਰੇ ਜਸ ਕੀਰਾ॥
ਸਤ ਸੰਗਤਿ ਮਿਲਿ ਰਹੀਐ ਮਾਧਉ ਜੈਸੇ ਮਧੁਪ ਮਖੀਰਾ॥੨॥
ਜਾਤੀ ਓਛਾ ਪਾਤੀ ਓਛਾ ਓਛਾ ਜਨਮੁ ਹਮਾਰਾ॥
ਰਾਜਾ ਰਾਮ ਕੀ ਸੇਵ ਨ ਕੀਨੀ ਕਹਿ ਰਵਿਦਾਸ ਚਮਾਰਾ॥੩॥੩॥ (ਪੰਨਾ, ਉਹੀ)

ਆਸਾ

ਕਹਾ ਭਇਓ ਜਉ ਤਨੁ ਭਇਓ ਛਿਨੁ ਛਿਨੁ॥
ਪ੍ਰੇਮੁ ਜਾਇ ਤਉ ਡਰਪੈ ਤੇਰੋ ਜਨੁ॥੧॥
ਤੁਝਹਿ ਚਰਨ ਅਰਬਿੰਦ ਭਵਨ ਮਨੁ॥
ਪਾਨ ਕਰਤ ਪਾਇਓ ਪਾਇਓ ਰਾਮਈਆ ਧਨੁ॥੧॥ ਰਹਾਉ॥
ਸੰਪਤਿ ਬਿਪਤਿ ਪਟਲ ਮਾਇਆ ਧਨੁ॥
ਤਾ ਮਹਿ ਮਗਨ ਹੋਤ ਨ ਤੇਰੋ ਜਨੁ॥੨॥
ਪ੍ਰੇਮ ਕੀ ਜੇਵਰੀ ਬਾਧਿਓ ਤੇਰੋ ਜਨੁ॥
ਕਹਿ ਰਵਿਦਾਸ ਛੂਟਿਬੋ ਕਵਨ ਗੁਨ॥੩॥੪॥ (ਪੰਨਾ, ੪੮੭)

ਆਸਾ

ਹਰਿ ਹਰਿ ਹਰਿ ਹਰਿ ਹਰਿ ਹਰਿ ਹਰੇ॥
ਹਰਿ ਸਿਮਰਤ ਜਨ ਗਏ ਨਿਸਤਰਿ ਤਰੇ॥੧॥ ਰਹਾਉ॥
ਹਰਿ ਕੇ ਨਾਮ ਕਬੀਰ ਉਜਾਗਰ॥
ਜਨਮ ਜਨਮ ਕੇ ਕਾਟੇ ਕਾਗਰ॥੧॥
ਨਿਮਤ ਨਾਮ ਦੇਉ ਦੂਧੁ ਪੀਆਇਆ॥
ਤਉ ਜਗ ਜਨਮ ਸੰਕਟ ਨਹੀਂ ਆਇਆ॥੨॥
ਜਨ ਰਵਿਦਾਸ ਰਾਮ ਰੰਗਿ ਰਾਤਾ॥
ਇਉ ਗੁਰਪ੍ਰਸਾਦਿ ਨਰਕ ਨਹੀਂ ਜਾਤਾ॥੩॥੫॥ (ਪੰਨਾ, ਉਹੀ)

ਆਸਾ

ਮਾਟੀ ਕੋ ਪੁਤਰਾ ਕੈਸੇ ਨਚਤੁ ਹੈ॥
ਦੇਖੈ ਦੇਖੈ ਸੁਨੈ ਬੋਲੈ ਦਉਰਿਓ ਫਿਰਤੁ ਹੈ॥ ਰਹਾਉ॥
ਜਬ ਕਛੁ ਪਾਵੈ ਤਬ ਗਰਬੁ ਕਰਤੁ ਹੈ॥
ਮਾਇਆ ਗਈ ਤਬ ਰੋਵਨੁ ਲਗਤੁ ਹੈ॥੧॥
ਮਨ ਬਚ ਕ੍ਰਮ ਰਸ ਕਸਹਿ ਲੁਭਾਨਾ॥
ਬਿਨਸਿ ਗਇਆ ਜਾਇ ਕਹੂੰ ਸਮਾਨਾ॥੨॥
ਕਹਿ ਰਵਿਦਾਸ ਬਾਜੀ ਜਗੁ ਭਾਈ॥
ਬਾਜੀਗਰ ਸਉ ਮੋਹਿ ਪ੍ਰੀਤਿ ਬਨਿ ਆਈ॥੩॥੬॥ (ਪੰਨਾ, ਉਹੀ)

ਗੂਜਰੀ

ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ॥
ਦੂਧੁ ਤ ਬਛਰੈ ਥਨਹੁ ਬਿਟਾਰਿਓ॥
ਫੂਲੁ ਭਵਰਿ ਜਲੁ ਮੀਨਿ ਬਿਗਾਰਿਓ॥੧॥
ਮਾਈ ਗੋਬਿੰਦ ਪੂਜਾ ਕਹਾ ਲੈ ਚਰਾਵਉ॥
ਅਵਰੁ ਨ ਫੂਲੁ ਅਨੂਪ ਨਾ ਪਾਵਉ॥੧॥ ਰਹਾਉ॥
ਮੈਲਾਗਰ ਬੇਰ੍ਹੇ ਹੈ ਭੁਇਅੰਗਾ॥ ਬਿਖੁ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਬਸਹਿ ਇਕ ਸੰਗਾ॥੨॥
ਧੂਪ ਦੀਪ ਨਈਬੇਦਹਿ ਬਾਸਾ॥ ਕੈਸੇ ਪੂਜ ਕਰਹਿ ਤੇਰੀ ਦਾਸਾ॥੩॥
ਤਨੁ ਮਨੁ ਅਰਪਉ ਪੂਜ ਚਰਾਵਉ॥ ਗੁਰਪ੍ਰਸਾਦਿ ਨਿਰੰਜਨੁ ਪਾਵਉ॥੪॥
ਪੂਜਾ ਅਰਚਾ ਆਹਿ ਨ ਤੋਰੀ॥ ਕਹਿ ਰਵਿਦਾਸ ਕਵਨ ਗਤਿ ਮੋਰੀ॥੫॥੧॥
(ਪੰਨਾ, ੫੨੫)

ਰਾਗ ਸੋਰਠਿ

ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ॥
ਜਬ ਹਮ ਹੋਤੇ ਤਬ ਤੂ ਨਾਹੀ ਅਬ ਤੂ ਹੀ ਮੈ ਨਾਹੀ॥
ਅਨਲ ਅਗਮ ਜੈਸੇ ਲਹਰਿ ਮਇਓਦਧਿ ਜਲ ਕੇਵਲ ਜਲ ਮਾਂਹੀ॥੧॥
ਮਾਧਵੇ ਕਿਆ ਕਹੀਐ ਭ੍ਰਮੁ ਐਸਾ॥
ਜੈਸਾ ਮਾਨੀਐ ਹੋਇ ਨ ਤੈਸਾ॥੧॥ ਰਹਾਉ॥
ਨਰਪਤਿ ਏਕੁ ਸਿੰਘਾਸਨਿ ਸੋਇਆ ਸੁਪਨੇ ਭਇਆ ਭਿਖਾਰੀ॥
ਅਛਤ ਰਾਜ ਬਿਛੁਰਤ ਦੁਖੁ ਪਾਇਆ ਸੋ ਗਤਿ ਭਈ ਹਮਾਰੀ॥੨॥
ਰਾਜ ਭੁਇਅੰਗ ਪ੍ਰਸੰਗ ਜੈਸੇ ਹਹਿ ਅਬ ਕਛੁ ਮਰਮੁ ਜਨਾਇਆ॥
ਅਨਿਕ ਕਟਿਕ ਜੈਸੇ ਭੂਲਿ ਪਰੇ ਅਬ ਕਹਤੇ ਕਹਨ ਨ ਆਇਆ॥੩॥
ਸਰਬੇ ਏਕੁ ਅਨੇਕੈ ਸੁਆਮੀ ਸਭ ਘਟ ਭੋੁਗਵੈ ਸੋਈ॥
ਕਹਿ ਰਵਿਦਾਸ ਹਾਥ ਪੈ ਨੇਰੈ ਸਹਜੇ ਹੋਇ ਸੁ ਹੋਈ॥੪॥੧॥

(ਪੰਨੇ, ੬੫੭-੫੮)

ਸੋਰਠਿ

ਜਉ ਹਮ ਬਾਂਧੇ ਮੋਹ ਫਾਸ ਹਮ ਪ੍ਰੇਮ ਬਧਨਿ ਤੁਮ ਬਾਧੇ॥
ਅਪਨੇ ਛੂਟਨ ਕੋ ਜਤਨੁ ਕਰਹੁ ਹਮ ਛੂਟੇ ਤੁਮ ਆਰਾਧੇ॥੧॥
ਮਾਧਵੇ ਜਾਨਤ ਹਹੁ ਜੈਸੀ ਤੈਸੀ॥
ਅਬ ਕਹਾ ਕਰਹੁਗੇ ਐਸੀ॥੧॥ ਰਹਾਉ॥
ਮੀਨੁ ਪਕਰਿ ਫਾਂਕਿਓ ਅਰੁ ਕਾਟਿਓ ਰਾਂਧਿ ਕੀਓ ਬਹੁ ਬਾਨੀ॥
ਖੰਡ ਖੰਡ ਕਰਿ ਭੋਜਨੁ ਕੀਨੋ ਤਊ ਨ ਬਿਸਰਿਓ ਪਾਨੀ॥੨॥
ਆਪਨ ਬਾਪੈ ਨਾਹੀ ਕਿਸੀ ਕੋ ਭਾਵਨ ਕੋ ਹਰਿ ਰਾਜਾ॥
ਮੋਹ ਪਟਲ ਸਭੁ ਜਗਤੁ ਬਿਆਪਿਓ ਭਗਤ ਨਹੀ ਸੰਤਾਪਾ॥੩॥
ਕਹਿ ਰਵਿਦਾਸ ਭਗਤਿ ਇਕ ਬਾਢੀ ਅਬ ਇਹ ਕਾ ਸਿਉ ਕਹੀਐ॥
ਜਾ ਕਾਰਨਿ ਹਮ ਤੁਮ ਆਰਾਧੇ ਸੋ ਦੁਖੁ ਅਜਹੂ ਸਹੀਐ॥੪॥੨॥

(ਪੰਨਾ, ਉਹੀ)

ਸੋਰਠਿ

ਦੁਲਭ ਜਨਮੁ ਪੁੰਨ ਫਲ ਪਾਇਓ ਬਿਰਥਾ ਜਾਤ ਅਬਿਬੇਕੈ॥
ਰਾਜੇ ਇੰਦ੍ਰ ਸਮਸਰਿ ਗ੍ਰਿਹ ਆਸਨ ਬਿਨੁ ਹਰਿ ਭਗਤਿ ਕਹਹੁ ਕਿਹ ਲੇਖੈ॥੧॥
ਨ ਬੀਚਾਰਿਓ ਰਾਜਾ ਰਾਮ ਕੋ ਰਸੁ॥

ਜਿਹਰਸ ਅਨਰਸ ਬੀਸਰਿ ਜਾਹੀ॥੧॥ ਰਹਾਉ॥
ਜਾਨਿ ਅਜਾਨ ਭਏ ਹਮ ਬਾਵਰ ਸੋਚ ਅਸੋਚ ਦਿਵਸ ਜਾਹੀ॥
ਇੰਦ੍ਰੀ ਸਬਲ ਨਿਬਲ ਬਿਬੇਕ ਬੁਧਿ ਪਰਮਾਰਥ ਪਰਵੇਸ ਨਹੀ॥੨॥
ਕਹੀਅਤ ਆਨ ਅਚਰੀਅਤ ਅਨ ਕਛੁ ਸਮਝ ਨ ਪਰੈ ਅਪਰ ਮਾਇਆ॥
ਕਹਿ ਰਵਿਦਾਸ ਉਦਾਸ ਦਾਸ ਮਤਿ ਪਰਹਰਿ ਕੋਪ ਕਰਹੁ ਜੀਅ ਦਇਆ॥੩॥੩॥

... ... (ਪੰਨਾ, ਉਹੀ)

ਸੋਰਠਿ

ਸੁਖ ਸਾਗਰੁ ਸੁਰਤਰ ਚਿੰਤਾਮਨਿ ਕਾਮਧੇਨੁ ਬਸਿ ਜਾਕੇ॥
ਚਾਰਿ ਪਦਾਰਥ ਅਸਟ ਦਸਾ ਸਿਧਿ ਨਵ ਨਿਧਿ ਕਰਤਲ ਤਾਕੇ॥੧॥
ਹਰਿ ਹਰਿ ਹਰਿ ਨ ਜਪਹਿ ਰਸਨਾ॥
ਅਵਰ ਸਭ ਤਿਆਗਿ ਬਚਨ ਰਚਨਾ॥੧॥ ਰਹਾਉ॥
ਨਾਨਾ ਖਿਆਨ ਪੁਰਾਨ ਬੇਦ ਬਿਧਿ ਚਉਤੀਸ ਅਖਰ ਮਾਂਹੀ॥
ਬਿਆਸ ਬਿਚਾਰਿ ਕਹਿਓ ਪਰਮਾਰਥੁ ਰਾਮ ਨਾਮ ਸਰਿ ਨਾਹੀ॥੨॥
ਸਹਜ ਸਮਾਧਿ ਉਪਾਧਿ ਰਹਤ ਫੁਨਿ ਬਡੈ ਭਾਗਿ ਲਿਵ ਲਾਗੀ॥
ਕਹਿ ਰਵਿਦਾਸ ਪ੍ਰਗਾਸੁ ਰਿਦੈ ਧਰਿ ਜਨਮ ਮਰਨ ਭੈ ਭਾਗੀ॥੩॥੪॥

(ਪੰਨਾ, ਉਹੀ)

ਸੋਰਠਿ

ਜਉ ਤੁਮ ਗਿਰਿਵਰ ਤਉ ਹਮ ਮੋਰਾ॥
ਜਉ ਤੁਮ ਚੰਦ ਹਮ ਭਏ ਹੈ ਚਕੋਰਾ॥੧॥
ਮਾਧਵੇ ਤੁਮ ਨਾ ਤੋਰਹੁ ਤਉ ਹਮ ਨਹੀ ਤੋਰਹਿ॥
ਤੁਮ ਸਿਉ ਤੋਰਿ ਕਵਨ ਸਿਉ ਜੋਰਹਿ॥੧॥ਰਹਾਉ॥
ਜਉ ਤੁਮ ਦੀਵਰਾ ਤਉ ਹਮ ਬਾਤੀ॥
ਜਉ ਤੁਮ ਤੀਰਥ ਤਉ ਹਮ ਜਾਤੀ॥੨॥
ਸਾਚੀ ਪ੍ਰੀਤਿ ਹਮ ਤੁਮ ਸਿਉ ਜੋਰੀ॥
ਤੁਮ ਸਿਉ ਜੋਰਿ ਅਵਰ ਸੰਗਿ ਤੋਰੀ॥੩॥
ਜਹ ਜਹ ਜਾਉ ਤਹਾ ਤੇਰੀ ਸੇਵਾ॥
ਤੁਮ ਸੋ ਠਾਕੁਰੁ ਅਉਰ ਨ ਦੇਵਾ॥੪॥

ਤੁਮਰੇ ਭਜਨ ਕਟਹਿ ਜਮ ਫਾਂਸਾ॥
ਭਗਤਿ ਹੇਤ ਗਾਵੈ ਰਵਿਦਾਸਾ॥੫॥੫॥ (ਪੰਨਾ, ੬੫੯)

ਸੋਰਠਿ

ਜਲ ਕੀ ਭੀਤਿ ਪਵਨ ਕਾ ਥੰਭਾ ਰਕਤ ਬੁੰਦ ਕਾ ਗਾਰਾ॥
ਹਾਡ ਮਾਸ ਨਾੜੀ ਕੋ ਪਿੰਜਰੁ ਪੰਖੀ ਬਸੈ ਬਿਚਾਰਾ॥੧॥
ਪ੍ਰਾਨੀ ਕਿਆ ਮੇਰਾ ਕਿਆ ਤੇਰਾ॥
ਜੈਸੇ ਤਰਵਰ ਪੰਖਿ ਬਸੇਰਾ॥੧॥ ਰਹਾਉ॥
ਰਾਖਹੁ ਕੰਧ ਉਸਾਰਹੁ ਨੀਵਾਂ॥
ਸਾਢੇ ਤੀਨਿ ਹਾਥ ਤੇਰੀ ਸੀਵਾਂ॥੨॥
ਬੰਕੇ ਬਾਲ ਪਾਗ ਸਿਰਿ ਡੇਰੀ॥
ਇਹੁ ਤਨੁ ਹੋਇਗੋ ਭਸਮ ਕੀ ਢੇਰੀ॥੩॥
ਊਚੇ ਮੰਦਰ ਸੁੰਦਰ ਨਾਰੀ॥
ਰਾਮ ਨਾਮ ਬਿਨੁ ਬਾਜੀ ਹਾਰੀ॥੪॥
ਮੇਰੀ ਜਾਤਿ ਕਮੀਨੀ ਪਾਂਤਿ ਕਮੀਨੀ ਓਛਾ ਜਨਮੁ ਹਮਾਰਾ॥
ਤੁਮ ਸਰਨਾਗਤਿ ਰਾਜਾ ਰਾਮ ਚੰਦ ਕਹਿ ਰਵਿਦਾਸ ਚਮਾਰਾ॥੫॥੬॥

(ਪੰਨਾ, ਉਹੀ)

ਸੋਰਠਿ

ਚਮਰਟਾ ਗਾਂਠਿ ਨ ਜਨਈ॥ ਲੋਗੁ ਗਠਾਵੈ ਪਨਹੀ॥੧॥ ਰਹਾਉ॥
ਆਰ ਨਹੀਂ ਜਿਹ ਤੋਪਉ॥ ਨਹੀ ਰਾਂਬੀ ਠਾਉ ਰੋਪਉ॥੧॥
ਲੋਗੁ ਗੰਠਿ ਗੰਠਿ ਖਰਾ ਬਿਗੂਚਾ॥ ਹਉ ਬਿਨੁ ਗਾਂਠੇ ਜਾਇ ਪਹੂਚਾ॥੨॥
ਰਵਿਦਾਸ ਜਪੈ ਰਾਮ ਨਾਮਾ॥ ਮੋਹਿ ਜਮ ਸਿਉ ਨਾਹੀ ਕਾਮਾ॥੩॥੭॥

(ਪੰਨਾ, ਉਹੀ)

ਧਨਾਸਰੀ

ਹਮ ਸਰਿ ਦੀਨੁ ਦਇਆਲੁ ਨ ਤੁਮ ਸਰਿ ਅਬ ਪਤੀਆਰੁ ਕਿਆ ਕੀਜੈ॥
ਬਚਨੀ ਤੋਰ ਮੋਰ ਮਨੁ ਮਾਨੈ ਜਨ ਕਉ ਪੂਰਨੁ ਦੀਜੈ॥੧॥
ਹਉ ਬਲਿ ਬਲਿ ਜਾਉ ਰਮਈਆ ਕਾਰਨੇ॥
ਕਾਰਨ ਕਵਨ ਅਬੋਲ॥੧॥ ਰਹਾਉ॥

ਬਹੁਤ ਜਨਮ ਬਿਛੁਰੇ ਥੇ ਮਾਧਉ ਇਹੁ ਜਨਮੁ ਤੁਮਾਰੇ ਲੇਖੇ॥
ਕਹਿ ਰਵਿਦਾਸ ਆਸ ਲਗਿ ਜੀਵਉ ਚਿਰ ਭਇਓ ਦਰਸਨੁ ਦੇਖੇ॥੨॥
(ਪੰਨਾ, ੬੯੪)

ਧਨਾਸਰੀ

ਚਿਤ ਸਿਮਰਨੁ ਕਰਉ ਨੈਨ ਅਵਿਲੋਕਨੋ
ਸ੍ਰਵਨ ਬਾਨੀ ਸੁਜਸੁ ਪੂਰਿ ਰਾਖਉ॥
ਮਨੁ ਸੁ ਮਧੁਕਰੁ ਕਰਉ ਚਰਨ ਹਿਰਦੇ ਧਰਉ
ਰਸਨ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਰਾਮ ਨਾਮ ਭਾਖਉ॥੧॥
ਮੇਰੀ ਪ੍ਰੀਤਿ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿਉ ਜਿਨਿ ਘਟੈ॥
ਮੈ ਤਉ ਮੋਲਿ ਮਹਗੀ ਲਈ ਜੀਅ ਸਟੈ॥੧॥ ਰਹਾਉ॥
ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਬਿਨਾ ਭਾਉ ਨਹੀ ਊਪਜੈ
ਭਾਵ ਬਿਨੁ ਭਗਤਿ ਨਹੀ ਹੋਇ ਤੇਰੀ॥
ਕਹੈ ਰਵਿਦਾਸੁ ਇਕ ਬੇਨਤੀ ਹਰਿ ਸਿਉ
ਪੈਜ ਰਾਖਹੁ ਰਾਜਾ ਰਾਮ ਮੇਰੀ॥੨॥੨॥ (ਪੰਨਾ, ਉਹੀ)

ਧਨਾਸਰੀ

ਨਾਮੁ ਤੇਰੋ ਆਰਤੀ ਮਜਨੁ ਮੁਰਾਰੇ॥
ਹਰਿ ਕੇ ਨਾਮ ਬਿਨੁ ਝੂਠੇ ਸਗਲ ਪਾਸਾਰੇ॥੧॥ ਰਹਾਉ॥
ਨਾਮੁ ਤੇਰੋ ਆਸਨੋ ਨਾਮੁ ਤੇਰੋ ਉਰਸਾ
ਨਾਮੁ ਤੇਰਾ ਕੇਸਰੋ ਲੇ ਛਿਟਕਾਰੇ॥
ਨਾਮੁ ਤੇਰਾ ਅੰਭੁਲਾ ਨਾਮੁ ਤੇਰੋ ਚੰਦਨੋ
ਘਸਿ ਜਪੇ ਨਾਮੁ ਲੇ ਤੁਝਹਿ ਕਉ ਚਾਰੇ॥੧॥
ਨਾਮੁ ਤੇਰਾ ਦੀਵਾ ਨਾਮੁ ਤੇਰੋ ਬਾਤੀ
ਨਾਮੁ ਤੇਰੋ ਤੇਲੁ ਲੇ ਮਾਹਿ ਪਸਾਰੇ॥
ਨਾਮੁ ਤੇਰੇ ਕੀ ਜੋਤਿ ਲਗਾਈ ਭਇਓ ਉਜਿਆਰੋ ਭਵਨ ਸਗਲਾਰੇ॥੨॥
ਨਾਮੁ ਤੇਰੋ ਤਾਗਾ ਨਾਮੁ ਫੂਲ ਮਾਲਾ ਭਾਰ ਅਠਾਰਹ ਸਗਲ ਜੂਠਾਰੇ॥
ਤੇਰੋ ਕੀਆ ਤੁਝਹਿ ਕਿਆ ਅਰਪਉ ਨਾਮੁ ਤੇਰਾ ਤੁਹੀ ਚਵਰ ਢੋਲਾਰੇ॥੩॥
ਦਸ ਅਠਾ ਅਠਸਠੇ ਚਾਰੇ ਖਾਣੀ ਇਹੈ ਵਰਤਣਿ ਹੈ ਸਗਲ ਸੰਸਾਰੇ॥
ਕਹੈ ਰਵਿਦਾਸ ਨਾਮੁ ਤੇਰੋ ਆਰਤੀ ਸਤਿਨਾਮੁ ਹੈ ਹਰਿ ਭੋਗ ਤੁਹਾਰੇ॥੪॥੩॥
(ਪੰਨਾ, ਉਹੀ)

ਜੈਤਸਰੀ ਰਾਗ

ਨਾਥ ਕਛੂਅ ਨ ਜਾਨਉ॥
ਮਨੁ ਮਾਇਆ ਕੈ ਹਾਥਿ ਬਿਕਾਨਉ॥੧॥ ਰਹਾਉ॥
ਤੁਮ ਕਹੀਅਤ ਹੌ ਜਗਤ ਗੁਰ ਸੁਆਮੀ॥
ਹਮ ਕਹੀਅਤ ਕਲਿਜੁਗ ਕੇ ਕਾਮੀ॥੧॥
ਇਨ ਪੰਚਨ ਮੇਰੋ ਮਨੁ ਜੁ ਬਿਗਾਰਿਓ॥
ਪਲੁ ਪਲੁ ਹਰਿ ਜੀ ਤੇ ਅੰਤਰੁ ਪਾਰਿਓ॥੨॥
ਜਤ ਦੇਖਉ ਤਤ ਦੁਖ ਕੀ ਰਾਸੀ॥
ਅਜੌਂ ਨ ਪਤ੍ਹਾਇ ਨਿਗਮ ਭਏ ਸਾਖੀ॥੩॥
ਗੋਤਮ ਨਾਰਿ ਉਮਾਪਤਿ ਸ੍ਵਾਮੀ॥
ਸੀਸੁ ਧਰਨਿ ਸਹਸ ਭਗ ਗਾਮੀ॥੪॥
ਇਨ ਦੂਤਨ ਖਲੁ ਬਧੁ ਕਰ ਮਾਰਿਓ॥
ਬਡੋ ਨਿਲਾਜੁ ਅਜਹੂ ਨਹੀਂ ਹਾਰਿਓ॥੫॥
ਕਹਿ ਰਵਿਦਾਸ ਕਹਾ ਕੈਸੇ ਕੀਜੈ॥
ਬਿਨੁ ਰਘੁਨਾਥ ਸਰਨਿ ਕਾਕੀ ਲੀਜੈ॥ ੬॥੧॥ (ਪੰਨਾ, ੭੧੦)

ਰਾਗ ਸੂਹੀ

ਸਹ ਕੀ ਸਾਰ ਸੁਹਾਗਨਿ ਜਾਨੈ॥
ਤਜਿ ਅਭਿਮਾਨੁ ਸੁਖ ਰਲੀਆ ਮਾਨੈ॥
ਤਨੁ ਮਨੁ ਦੇਇ ਨ ਅੰਤਰੁ ਰਾਖੈ॥
ਅਵਰਾ ਦੇਖਿ ਨ ਸੁਨੈ ਅਭਾਖੈ॥੧॥
ਸੋ ਕਤ ਜਾਨੈ ਪੀਰ ਪਰਾਈ॥
ਜਾਕੈ ਅੰਤਰਿ ਦਰਦੁ ਨ ਪਾਈ॥੧॥ ਰਹਾਉ॥
ਦੁਖੀ ਦੁਹਾਗਨਿ ਦੁਇ ਪਖ ਹੀਨੀ॥
ਜਿਨਿ ਨਾਹ ਨਿਰੰਤਰਿ ਭਗਤਿ ਨ ਕੀਨੀ॥
ਪੁਰਸਲਾਤ ਕਾ ਪੰਥੁ ਦੁਹੇਲਾ॥
ਸੰਗਿ ਨ ਸਾਥੀ ਗਵਨੁ ਇਕੇਲਾ॥੨॥
ਦੁਖੀਆ ਦਰਦਵੰਦੁ ਦਰਿ ਆਇਆ॥
ਬਹੁਤੁ ਪਿਆਸ ਜਬਾਬੁ ਨ ਪਾਇਆ॥

ਕਹਿ ਰਵਿਦਾਸ ਸਰਨਿ ਪ੍ਰਭ ਤੇਰੀ॥
ਜਿਉ ਜਾਨਹੁ ਤਿਉ ਕਰੁ ਗਤਿ ਮੇਰੀ॥੩॥ (ਪੰਨਾ, ੭੯੩)

ਸੂਹੀ

ਜੋ ਦਿਨ ਆਵਹਿ ਸੋ ਦਿਨ ਜਾਹੀ॥
ਕਰਨਾ ਕੂਚੁ ਰਹਨੁ ਥਿਰੁ ਨਾਹੀ॥
ਸੰਗੁ ਚਲਤ ਹੈ ਹਮ ਭੀ ਚਲਨਾ॥
ਦੂਰਿ ਗਵਨੁ ਸਿਰ ਊਪਰਿ ਮਰਨਾ॥੧॥
ਕਿਆ ਤੂ ਸੋਇਆ ਜਾਗੁ ਇਆਨਾ॥
ਤੈ ਜੀਵਨੁ ਜਗਿ ਸਚੁ ਕਰਿ ਜਾਨਾ॥੧॥ ਰਹਾਉ॥
ਜਿਨਿ ਜੀਉ ਦੀਆ ਸੁ ਰਿਜਕ ਅੰਬਰਾਵੈ॥
ਸਭ ਘਟ ਭੀਤਰਿ ਹਾਟੁ ਚਲਾਵੈ॥
ਕਰਿ ਬੰਦਿਗੀ ਛਾਡਿ ਮੈ ਮੇਰਾ॥
ਹਿਰਦੈ ਨਾਮੁ ਸਮਾਰਿ ਸਵੇਰਾ॥੨॥
ਜਨਮੁ ਸਿਰਾਨੋ ਪੰਥੁ ਨ ਸਵਾਰਾ॥
ਸਾਂਝ ਪਰੀ ਦਹਦਿਸ ਅੰਧਿਆਰਾ॥
ਕਹਿ ਰਵਿਦਾਸ ਨਿਦਾਨਿ ਦਿਵਾਨੇ॥
ਚੇਤਸਿ ਨਾਹੀ ਦੁਨੀਆ ਫਨ ਖਾਨੇ॥੩॥੨॥ (ਪੰਨਾ, ੭੯੪)

ਸੂਹੀ

ਊਚੇ ਮੰਦਰ ਸਾਲ ਰਸੋਈ॥
ਏਕ ਘਰੀ ਫੁਨਿ ਰਹਨੁ ਨ ਹੋਈ॥੧॥
ਇਹੁ ਤਨੁ ਐਸਾ ਜੈਸੇ ਘਾਸ ਕੀ ਟਾਟੀ॥
ਜਲਿ ਗਇਓ ਘਾਸੁ ਰਲਿ ਗਇਓ ਮਾਟੀ॥੧॥ ਰਹਾਉ॥
ਭਾਈ ਬੰਧ ਕੁਟੰਬ ਸਹੇਰਾ॥
ਓਇ ਭੀ ਲਾਗੇ ਕਾਢੁ ਸਵੇਰਾ॥੨॥
ਘਰ ਕੀ ਨਾਰਿ ਉਰਹਿ ਤਨ ਲਾਗੀ॥
ਉਹ ਤਉ ਭੂਤੁ ਭੂਤੁ ਕਰ ਭਾਗੀ॥੩॥
ਕਹਿ ਰਵਿਦਾਸ ਸਭੈ ਜਗੁ ਲੂਟਿਆ॥
ਹਮ ਤਉ ਏਕ ਰਾਮੁ ਕਹਿ ਛੂਟਿਆ॥੪॥੩॥ (ਪੰਨਾ, ਉਹੀ)

ਬਿਲਾਵਲੁ

ਦਾਰਿਦੁ ਦੇਖਿ ਸਭ ਕੋ ਹਸੈ ਐਸੀ ਦਸਾ ਹਮਾਰੀ॥
ਅਸਟ ਦਸਾ ਸਿਧਿ ਕਰਤਲੈ ਸਭ ਕ੍ਰਿਪਾ ਤੁਮਾਰੀ॥੧॥
ਤੂ ਜਾਨਤ ਮੈ ਕਿਛੁ ਨਹੀ ਭਵਖੰਡਨ ਰਾਮ॥
ਸਗਲ ਜੀਅ ਸਰਨਾਗਤੀ ਪ੍ਰਭ ਪੂਰਨ ਕਾਮ॥੧॥ ਰਹਾਉ॥
ਜੋ ਤੇਰੀ ਸਰਨਾਗਤਾ ਤਿਨ ਨਾਹੀ ਭਾਰੁ॥
ਊਚ ਨੀਚ ਤੁਮਤੇ ਤਰੇ ਆਲਜੁ ਸੰਸਾਰ॥੨॥
ਕਹਿ ਰਵਿਦਾਸ ਅਕਥ ਕਥਾ ਬਹੁ ਕਾਇ ਕਰੀਜੈ॥
ਜੈਸਾ ਤੂ ਤੈਸਾ ਤੁਹੀ ਕਿਆ ਉਪਮਾ ਦੀਜੈ॥੩॥੧॥ (ਪੰਨਾ, ੮੫੮)

ਬਿਲਾਵਲੁ

ਜਿਹ ਕੁਲ ਸਾਧ ਬੈਸਨੋ ਹੋਇ॥
ਬਰਨ ਅਬਰਨ ਰੰਕੁ ਨਹੀ ਈਸਰੁ
ਬਿਮਲ ਬਾਸੁ ਜਾਨੀਐ ਜਗ ਸੋਇ॥੧॥ ਰਹਾਉ॥
ਬ੍ਰਹਮਨ ਬੈਸ ਸੂਦ ਅਰੁ ਖੵਤ੍ਰੀ
ਡੋਮ ਚੰਡਾਰ ਮਲੇਛ ਮਨ ਸੋਇ॥
ਹੋਇ ਪੁਨੀਤ ਭਗਵੰਤ ਭਜਨ ਤੇ ਆਪੁ ਤਾਰਿ ਤਾਰੇ ਕੁਲ ਦੋਇ॥੧॥
ਧੰਨਿ ਸੁ ਗਾਉ ਧੰਨਿ ਸੋ ਠਾਉ ਧੰਨਿ ਪੁਨੀਤ ਕੁਟੰਬ ਸਭ ਲੋਇ॥
ਜਿਨਿ ਪੀਆ ਸਾਰ ਰਸੁ ਤਜੇ ਆਨ ਰਸ ਹੋਇ ਰਸ ਮਗਨ ਡਾਰੇ ਬਿਖੁ ਖੋਇ॥੨॥
ਪੰਡਿਤ ਸੂਰ ਛਤ੍ਰਪਤਿ ਰਾਜਾ ਭਗਤ ਬਰਾਬਰਿ ਅਉਰੁ ਨ ਕੋਇ॥
ਜੈਸੇ ਪੁਰੈਨ ਪਾਤ ਰਹੈ ਜਲ ਸਮੀਪ
ਭਨਿ ਰਵਿਦਾਸ ਜਨਮੇ ਜਗ ਓਇ॥੩॥੨॥

ਰਾਗ ਗੋਂਡ

ਮੁਕੰਦ ਮੁਕੰਦ ਜਪਹੁ ਸੰਸਾਰ॥ ਬਿਨੁ ਮੁਕੰਦ ਤਨੁ ਹੋਇ ਅਉਹਾਰ॥
ਸੋਈ ਮੁਕੰਦ ਮੁਕਤਿ ਦਾ ਦਾਤਾ॥ ਸੋਈ ਮੁਕੰਦ ਹਮਰਾ ਪਿਤ ਮਾਤਾ॥੧॥
ਜੀਵਤ ਮੁਕੰਦੇ ਮਰਤ ਮੁਕੰਦੇ॥ ਤਾ ਕੇ ਸੇਵਕ ਕਉ ਸਦਾ ਅਨੰਦੇ॥੧॥ ਰਹਾਉ॥
ਮੁਕੰਦ ਮੁਕੰਦ ਹਮਾਰੇ ਪ੍ਰਾਨੰ॥ ਜਪਿ ਮੁਕੰਦ ਮਸਤਕਿ ਨੀਸਾਨੰ॥
ਸੇਵ ਮੁਕੰਦ ਕਰੈ ਬੈਰਾਗੀ॥ ਸੋਈ ਮੁਕੰਦੁ ਦੁਰਬਲ ਧਨੁ ਲਾਧੀ॥੨॥

ਏਕੁ ਮੁਕੰਦੁ ਕਰੈ ਉਪਕਾਰੁ॥ ਹਮਰਾ ਕਹਾ ਕਰੈ ਸੰਸਾਰੁ॥
ਮੇਟੀ ਜਾਤਿ ਹੂਏ ਦਰਬਾਰਿ॥ ਤੁਹੀ ਮੁਕੰਦ ਜੋਗ ਜੁਗ ਤਾਰਿ॥੩॥
ਉਪਜਿਓ ਗਿਆਨੁ ਹੂਆ ਪਰਗਾਸ॥ ਕਰਿ ਕਿਰਪਾ ਲੀਨੇ ਕੀਟ ਦਾਸ॥
ਕਹੁ ਰਵਿਦਾਸ ਅਬ ਤ੍ਰਿਸਨਾ ਚੂਕੀ॥ ਜਪਿ ਮੁਕੰਦ ਸੇਵਾ ਤਾਹੂ ਕੀ॥੪॥੧॥

(ਪੰਨਾ, ੮੭੫)

ਜੇ ਓਹੁ ਅਠਸਠਿ ਤੀਰਥ ਨਾਵੈ॥ ਜੇ ਓਹੁ ਦੁਆਦਸ ਸਿਲਾ ਪੂਜਾਵੈ॥
ਜੇ ਓਹੁ ਕੂਪ ਤਟਾ ਦੇਵਾਵੈ॥ ਕਰੈ ਨਿੰਦ ਸਭ ਬਿਰਥਾ ਜਾਵੈ॥੧॥
ਸਾਧ ਕਾ ਨਿੰਦਕੁ ਕੈਸੇ ਤਰੈ॥ ਸਰਪਰ ਜਾਨਹੁ ਨਰਕ ਹੀ ਪਰੈ॥੧॥ ਰਹਾਉ॥
ਜੇ ਓਹੁ ਗ੍ਰਹਨ ਕਰੈ ਕੁਲ ਖੇਤਿ॥ ਅਰਪੈ ਨਾਰਿ ਸੀਗਾਰ ਸਮੇਤਿ॥
ਸਗਲੀ ਸਿੰਮ੍ਰਿਤਿ ਸ੍ਰਵਨੀ ਸੁਨੈ॥ ਕਰੈ ਨਿੰਦ ਕਵਨੈ ਨਹੀ ਗੁਨੈ॥੨॥
ਜੇ ਓਹੁ ਅਨਿਕ ਪ੍ਰਸਾਦ ਕਰਾਵੈ॥ ਭੂਮਿ ਦਾਨ ਸੋਭਾ ਮੰਡਪਿ ਪਾਵੈ॥
ਅਪਨਾ ਬਿਗਾਰਿ ਬਿਰਾਂਨਾ ਸਾਂਢੈ॥ ਕਰੈ ਨਿੰਦ ਬਹੁ ਜੋਨੀ ਹਾਂਢੈ॥੩॥
ਨਿੰਦਾ ਕਹਾ ਕਰਹੁ ਸੰਸਾਰਾ॥ ਨਿੰਦਕ ਕਾ ਪਰਗਟਿ ਪਾਹਾਰਾ॥
ਨਿੰਦਕੁ ਸੋਧਿ ਸਾਧਿ ਬੀਚਾਰਿਆ॥ ਕਹੁ ਰਵਿਦਾਸ ਪਾਪੀ ਨਰਕਿ ਸਿਧਾਰਿਆ॥੪॥੨॥

(ਪੰਨਾ, ਉਹੀ)

ਰਾਮਕਲੀ

ਪੜੀਐ ਗੁਨੀਐ ਨਾਮੁ ਸਭੁ ਸੁਨੀਐ ਅਨਭਉ ਭਾਉ ਨ ਦਰਸੈ॥
ਲੋਹਾ ਕੰਚਨੁ ਹਿਰਨ ਹੋਇ ਕੈਸੇ ਜਉ ਪਾਰਸਹਿ ਨ ਪਰਸੈ॥੧॥
ਦੇਵ ਸੰਸੈ ਗਾਂਠਿ ਨ ਛੂਟੈ॥
ਕਾਮ ਕ੍ਰੋਧ ਮਾਇਆ ਮਦ ਮਤਸਰ ਇਨ ਪੰਚਹੁ ਮਿਲਿ ਲੂਟੇ॥੧॥ ਰਹਾਉ॥
ਹਮ ਬਡ ਕਬਿ ਕੁਲੀਨ ਹਮ ਪੰਡਿਤ ਹਮ ਜੋਗੀ ਸੰਨਿਆਸੀ॥
ਗਿਆਨੀ ਗੁਨੀ ਸੂਰ ਹਮ ਦਾਤੇ ਇਹ ਬੁਧਿ ਕਬਹਿ ਨ ਨਾਸੀ॥੨॥
ਕਹੁ ਰਵਿਦਾਸ ਸਭੈ ਨਹੀ ਸਮਝਸਿ ਭੂਲਿ ਪਰੇ ਜੈਸੇ ਬਉਰੇ॥
ਮੋਹਿ ਅਧਾਰੁ ਨਾਮੁ ਨਾਰਾਇਨ ਜੀਵਨ ਪ੍ਰਾਨ ਧਨ ਮੋਰੇ॥੩॥੧॥

(ਪੰਨਾ, ੯੭੩-੭੪)

ਰਾਗੁ ਮਾਰੂ

ਐਸੀ ਲਾਲ ਤੁਝ ਬਿਨੁ ਕਉਨੁ ਕਰੈ॥
ਗਰੀਬ ਨਿਵਾਜੁ ਗੁਸਈਆ ਮੇਰਾ ਮਾਥੈ ਛਤ੍ਰੁ ਧਰੈ॥੧॥ ਰਹਾਉ॥

ਜਾ ਕੀ ਛੋਤਿ ਜਗਤ ਕਉ ਲਾਗੈ ਤਾ ਪਰ ਤੁਹੀ ਢਰੈ॥
ਨੀਚਹ ਊਚ ਕਰੈ ਮੇਰਾ ਗੋਬਿੰਦ ਕਾਹੂ ਤੇ ਨ ਡਰੈ॥੧॥
ਨਾਮਦੇਵ ਕਬੀਰੁ ਤਿਲੋਚਨੁ ਸਧਨਾ ਸੈਨੁ ਤਰੈ॥
ਕਹਿ ਰਵਿਦਾਸੁ ਸੁਨਹੁ ਰੇ ਸੰਤਹੁ ਹਰਿ ਜੀਉ ਤੇ ਸਭੈ ਸਰੈ॥੨॥(ਪੰਨਾ, ੧੧੦੬)

ਮਾਰੂ

ਸੁਖ ਸਾਗਰ ਸੁਰਿਤਰੁ ਚਿੰਤਾਮਨਿ ਕਾਮਧੇਨ ਬਸਿ ਜਾਕੇ ਰੇ॥
ਚਾਰਿ ਪਦਾਰਥ ਅਸਟ ਮਹਾ ਸਿਧਿ ਨਵਨਿਧਿ ਕਰਤਲੁ ਤਾਕੈ॥੧॥
ਹਰਿ ਹਰਿ ਹਰਿ ਨ ਜਪਸਿ ਰਸਨਾ॥
ਅਵਰ ਸਭ ਛਾਡਿ ਬਚਨ ਰਚਨਾ॥੧॥ ਰਹਾਉ॥
ਨਾਨਾ ਖਿਆਨ ਪੁਰਾਨ ਬੇਦ ਬਿਧਿ ਚਉਤੀਸ ਅਛਰ ਮਾਹੀ॥
ਬਿਆਸ ਬੀਚਾਰਿ ਕਹਿਓ ਪਰਮਾਰਥੁ ਰਾਮ ਨਾਮ ਸਰਿ ਨਾਹੀ॥੨॥
ਸਹਜ ਸਮਾਧਿ ਉਪਾਧਿ ਰਹਤ ਹੋਇ ਬਡੇ ਭਾਗਿ ਲਿਵਲਾਗੀ॥
ਕਹਿ ਰਵਿਦਾਸ ਉਦਾਸ ਦਾਸ ਮਤਿ ਜਨਮ ਮਰਨ ਭੈ ਭਾਗੀ॥੩॥

(ਪੰਨਾ, ਉਹੀ)

ਰਾਗ ਕੇਦਾਰਾ

ਖਟੁ ਕਰਮ ਕੁਲ ਸੰਜੁਗਤੁ ਹੈ ਹਰਿ ਭਗਤਿ ਹਿਰਦੈ ਨਾਹਿ॥
ਚਰਨਾਰਬਿੰਦ ਨ ਕਥਾ ਭਾਵੈ ਸੁਪਚ ਤੁਲਿ ਸਮਾਨਿ॥੧॥
ਰੇ ਚਿਤ ਚੇਤਿ ਚੇਤ ਅਚੇਤ॥ ਕਾਹੇ ਨ ਬਾਲਮੀਕਹਿ ਦੇਖ॥
ਕਿਸੁ ਜਾਤਿ ਤੇ ਕਿਹ ਪਦਹਿ ਅਮਰਿਓ ਰਾਮ ਭਗਤਿ ਬਿਸੇਖ॥੧॥ਰਹਾਉ॥
ਸੁਆਨ ਸਤ੍ਰੁ ਅਜਾਤੁ ਸਭ ਤੇ ਕ੍ਰਿਸਨ ਲਾਵੈ ਹੇਤੁ॥
ਲੋਗੁ ਬਪੁਰਾ ਕਿਆ ਸਰਾਹੈ ਤੀਨਿ ਲੋਕ ਪ੍ਰਵੇਸ॥੨॥
ਅਜਾਮਲੁ ਪਿੰਗੁਲਾ ਲੁਭਤੁ ਕੁੰਚਰੁ ਗਏ ਹਰਿ ਕੈ ਪਾਸਿ॥
ਐਸੇ ਦੁਰਮਤਿ ਨਿਸਤਰੇ ਤੂ ਕਿਉ ਨ ਤਰਹਿ ਰਵਿਦਾਸ॥੩॥੧॥

(ਪੰਨਾ, ੧੧੨੪)

ਭੈਰਉ

ਬਿਨੁ ਦੇਖੇ ਉਪਜੈ ਨਹੀ ਆਸਾ॥ ਜੋ ਦੀਸੈ ਸੋ ਹੋਇ ਬਿਨਾਸਾ॥
ਬਰਨ ਸਹਿਤ ਜੋ ਜਾਪੈ ਨਾਮੁ॥ ਸੋ ਜੋਗੀ ਕੇਵਲ ਨਿਹਕਾਮੁ॥੧॥
ਪਰਚੈ ਰਾਮੁ ਰਵੈ ਜਉ ਕੋਈ॥

ਪਾਰਸੁ ਪਰਸੈ ਦੁਬਿਧਾ ਨ ਹੋਈ॥੧॥ ਰਹਾਉ॥
ਸੋ ਮੁਨਿ ਮਨ ਕੀ ਦੁਬਿਧਾ ਖਾਇ॥ ਬਿਨੁ ਦੁਆਰੇ ਤ੍ਰੈਲੋਕ ਸਮਾਇ॥
ਮਨ ਕਾ ਸੁਭਾਉ ਸਭੁ ਕੋਈ ਕਰੈ॥ ਕਰਤਾ ਹੋਇ ਸੁ ਅਨਭੈ ਰਹੈ॥੨॥
ਫਲ ਕਾਰਨ ਫੂਲੀ ਬਨਰਾਇ॥ ਫਲੁ ਲਾਗਾ ਤਬ ਫੂਲੁ ਬਿਲਾਇ॥
ਗਿਆਨੈ ਕਾਰਨ ਕਰਮ ਅਭਿਆਸੁ॥
ਗਿਆਨੁ ਭਇਆ ਤਹ ਕਰਮਹ ਨਾਸੁ॥੩॥
ਘ੍ਰਿਤ ਕਾਰਨ ਦਧਿ ਮਥੈ ਸਇਆਨ॥ ਜੀਵਤ ਮੁਕਤ ਸਦਾ ਨਿਰਬਾਨ॥
ਕਹਿ ਰਵਿਦਾਸ ਪਰਮ ਬੈਰਾਗ॥ ਰਿਦੈ ਰਾਮੁ ਕੀ ਨ ਜਪਸਿ ਅਭਾਗ॥੪॥
(ਪੰਨਾ, ੧੧੬੭)

ਬਸੰਤ

ਤੁਝਹਿ ਸੁਝੰਤਾ ਕਛੂ ਨਾਹਿ॥ ਪਹਿਰਾਵਾ ਦੇਖੇ ਊਭਿ ਜਾਹਿ॥
ਗਰਬਵਤੀ ਕਾ ਨਾਹੀ ਠਾਉ॥ ਤੇਰੀ ਗਰਦਨਿ ਊਪਰਿ ਲਵੈ ਕਾਉ॥
ਤੂ ਕਾਂਇ ਗਰਬਹਿ ਬਾਵਲੀ॥
ਜੈਸੇ ਭਾਦਉ ਖੂੰਬਰਾਜੁ ਤੂ ਤਿਸ ਤੇ ਖਰੀ ਉਤਾਵਲੀ॥੧॥ ਰਹਾਉ॥
ਜੈਸੇ ਕੁਰੰਕ ਨਹੀ ਪਾਇਓ ਭੇਦੁ॥ ਤਨਿ ਸੁਗੰਧ ਢੂਢੈ ਪ੍ਰਦੇਸੁ॥
ਅਪਤਨ ਕਾ ਜੋ ਕਰੇ ਬੀਚਾਰੁ॥ ਤਿਸੁ ਨਹੀ ਜਮ ਕੰਕਰੁ ਕਰੇ ਖੁਆਰੁ॥੨॥
ਪੁਤ੍ਰ ਕਲਤ੍ਰ ਕਾ ਕਰਹਿ ਅਹੰਕਾਰੁ॥ ਠਾਕੁਰੁ ਲੇਖਾ ਮਗਨਹਾਰੁ॥
ਫੇੜੇ ਕਾ ਦੁਖੁ ਸਹੈ ਜੀਉ॥ ਪਾਛੇ ਕਿਸਹਿ ਪੁਕਾਰਹਿ ਪੀਉ ਪੀਉ॥੩॥
ਸਾਧੂ ਕੀ ਜਉ ਲੇਹਿ ਓਟ॥ ਤੇਰੇ ਮਿਟਹਿ ਪਾਪ ਸਭ ਕੋਟਿ ਕੋਟਿ॥
ਕਹਿ ਰਵਿਦਾਸ ਜੁ ਜਪੈ ਨਾਮੁ॥
ਤਿਸੁ ਜਾਤਿ ਨ ਜਨਮੁ ਨ ਜੋਨਿ ਕਾਮੁ॥੪॥੧॥ (ਪੰਨਾ, ੧੧੯੬)

ਮਲਾਰ

ਨਾਗਰ ਜਨਾਂ ਮੇਰੀ ਜਾਤਿ ਬਿਖਿਆਤ ਚੰਮਾਰੰ॥
ਰਿਦੈ ਰਾਮ ਗੋਬਿੰਦ ਗੁਨ ਸਾਰੰ॥੧॥ ਰਹਾਉ॥
ਸੁਰਸਰੀ ਸਲਲ ਕ੍ਰਿਤ ਬਾਰੁਨੀ ਰੇ ਸੰਤ ਜਨ ਕਰਤ ਨਹੀ ਪਾਨੰ॥
ਸੁਰਾ ਅਪਵਿਤ੍ਰ ਨ ਤ ਅਵਰ ਜਲ ਰੇ ਸੁਰਸਰੀ ਮਿਲਤ ਨਹਿ ਹੋਇ ਆਨੰ॥੧॥
ਤਰ ਤਾਰਿ ਅਪਵਿਤ੍ਰ ਕਰਿ ਮਾਨੀਐ ਰੇ ਜੈਸੇ ਕਾਗਰਾ ਕਰਤ ਬੀਚਾਰੰ॥
ਭਗਤਿ ਭਾਗਉਤੁ ਲਿਖੀਐ ਤਿਹ ਊਪਰੇ ਪੂਜੀਐ ਕਰਿ ਨਮਸਕਾਰੰ॥੨॥

ਮੇਰੀ ਜਾਤਿ ਕੁਟ ਬਾਂਢਲਾ ਢੋਰ ਢੋਵੰਤਾ ਨਿਤਹਿ ਬਾਨਾਰਸੀ ਆਸ ਪਾਸਾ॥
ਅਬ ਬਿਪ੍ਰ ਪਰਧਾਨ ਤਿਹਿ ਕਰਹਿ ਡੰਡਉਤਿ
ਤੇਰੇ ਨਾਮ ਸਰਣਾਇ ਰਵਿਦਾਸੁ ਦਾਸਾ॥੩॥੧॥ (ਪੰਨਾ, ੧੨੯੩)

ਮਲਾਰ

ਹਰਿ ਜਪਤ ਤੇਊ ਜਨਾਂ ਪਦਮ ਕਵਲਾਸਪਤਿ ਤਾਸ ਸਮਤੁਲਿ ਨਹੀਂ ਆਨ ਕੋਊ॥
ਏਕ ਹੀ ਏਕ ਅਨੇਕ ਹੋਇ ਬਿਸਥਰਿਓ
ਆਨ ਰੇ ਆਨ ਭਰਪੂਰਿ ਸੋਊ॥੧॥ ਰਹਾਉ॥
ਜਾ ਕੈ ਭਾਗਵਤੁ ਲੇਖੀਐ ਅਵਰੁ ਨਹੀ ਪੇਖੀਐ ਤਾਸ ਕੀ ਜਾਤਿ ਆਛੋਪ ਛੀਪਾ॥
ਬਿਆਸ ਮਹਿ ਲੇਖੀਐ ਸਨਕ ਮਹਿ ਪੇਖੀਐ ਨਾਮ ਕੀ ਨਾਮਨਾ ਸਪਤ ਦੀਪਾ॥੧॥
ਜਾ ਕੈ ਈਦਿ ਬਕਰੀਦ ਕੁਲ ਗਊ ਰੇ ਬਧ ਕਰਹਿ ਮਾਨੀਅਹਿ ਸੇਖ ਸਹੀਦ ਪੀਰਾ॥
ਜਾਕੈ ਬਾਪ ਵੈਸੀ ਕਰੀ ਪੂਤ ਐਸੀ ਸਰੀ ਤਿਹੂ ਰੇ ਲੋਕ ਪਰਸਿਧ ਕਬੀਰਾ॥੨॥
ਜਾਕੈ ਕੁਟੰਬ ਕੇ ਢੇਢ ਸਭ ਢੋਰ ਢੋਵੰਤ ਫਿਰਹਿ ਅਜਹੁ ਬੰਨਾਰਸੀ ਆਸ ਪਾਸਾ॥
ਆਚਾਰ ਸਹਿਤ ਬਿਪ੍ਰ ਕਰਹਿ ਡੰਡਉਤਿ
ਤਿਨ ਤਨੈ ਰਵਿਦਾਸ ਦਾਸਾਨ ਦਾਸਾ॥੩॥੨॥ (ਉਹੀ)

ਮਲਾਰ

ਮਿਲਤ ਪਿਆਰੋ ਪ੍ਰਾਨ ਨਾਥੁ ਕਵਨ ਭਗਤਿ ਤੇ॥
ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਪਾਈ ਪਰਮ ਗਤੇ॥ ਰਹਾਉ॥
ਮੈਲੇ ਕਪਰੇ ਕਹਾ ਲਉ ਧੋਵਉ॥ ਆਵੈਗੀ ਨੀਦ ਕਹਾ ਲਗੁ ਸੋਵਉ॥੧॥
ਜੋਈ ਜੋਈ ਜੋਰਿਓ ਸੋਈ ਸੋਈ ਫਾਟਿਓ॥
ਝੂਠੈ ਬਨਜਿ ਉਠਿ ਹੀ ਗਈ ਹਾਟਿਓ॥੨॥
ਕਹੁ ਰਵਿਦਾਸ ਭਇਓ ਜਬ ਲੇਖੋ॥
ਜੋਈ ਜੋਈ ਕੀਨੋ ਸੋਈ ਸੋਈ ਦੇਖਿਓ॥੩॥੧॥੩॥ (ਉਹੀ)

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਬਾਹਰਲੀ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ-ਬਾਣੀ

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਜੋ ਬਾਣੀ ਸੰਤ-ਭਗਤਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਹੇਠ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਉਸ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲਣ ਹਿਤ ਦਾਦੂ ਪੰਥੀ ਤੇ ਰਾਮ ਸਨੇਹੀ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਦੇ ਅਨੁਯਾਈਆਂ ਦਾ ਉਦਮ, ਅਤਿ ਸ਼ਲਾਘਾਯੋਗ ਹੈ। ਦਾਦੂ ਪੰਥ ਦਾ ਉਦੈਕਰਨ ਸੰਤ ਦਾਦੂ ਦਯਾਲ ਜੀ (ਸੰਮਤ 1601-1659) ਨਾਲ ਸਤਾਰ੍ਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਅਧ ਵਿਚ ਹੋਇਆ। ਦਾਦੂ ਪੰਥੀਆਂ ਨੇ ਭਗਤ-ਬਾਣੀ ਦੇ ਜੋ ਸੰਕਲਨ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮੂਲ-ਆਧਾਰ ਕੀ ਸੀ ਇਸ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਜਾਣਕਾਰੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ। ਜਾਪਦਾ ਇਉਂ ਹੈ ਕਿ ਰਾਜਪੂਤ ਰਾਜਿਆਂ ਨੇ ਮੁਗਲ-ਸ਼ਾਸਕਾਂ ਤੇ ਹਮਲਾਵਰਾਂ ਵਲੋਂ ਨਸ਼ਟ ਕੀਤੇ ਗਏ ਭਾਰਤੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਦੇ ਧਾਰਮਿਕ ਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਬਚੀ-ਖੁਚੀ ਰਚਨਾ ਨੂੰ ਇਕਤ੍ਰ ਕਰਵਾਕੇ ਦਾਦੂ-ਪੰਥੀ ਸਾਹਿੱਤਕਾਰਾਂ ਦੀ ਸਰਪ੍ਰਸਤੀ ਕੀਤੀ। ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆਏ। ਦੇਵਨਾਗਰੀ ਵਿਚ ਲਿਖੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਅੰਦਰ ਸੰਤ ਦਾਦੂ ਦਯਾਲ ਤੇ ਹੋਰ ਦਾਦੂ ਪੰਥੀਆਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਭਗਤ ਕਬੀਰ, ਭਗਤ ਨਾਮਦੇਵ, ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ, ਭਗਤ ਤ੍ਰਿਲੋਚਨ, ਭਗਤਾ ਧੰਨਾ, ਭਗਤ ਸੇਨ ਆਦਿ ਭਗਤਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਵੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਹੁਣ ਤਕ ਸਾਡੇ ਸਾਹਮਣੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪੁਰਾਣਾ ਹੱਥ-ਲਿਖਿਤ ਗ੍ਰੰਥ ਸੰਮਤ 1693/1636 ਈ. ਦਾ ਆਇਆ ਹੈ ਜੋ 'ਦਾਦੂ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਮਹਾਂਵਿਦਿਆਲਾ, ਜੈਪੁਰ' ਵਿਚ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰੂ-ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਜੋ ਬਾਣੀ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਉਸ ਦਾ ਸੰਪਾਦਨ ਕਰਨ ਹਿਤ ਅਸੀਂ ਦਾਦੂ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਮਹਾਂਵਿਦਿਆਲਾ, ਜੈਪੁਰ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਏ ਸੰਮਤ 1693/1636 ਈ. ਦੇ ਹੱਥ-ਲਿਖਿਤ ਗ੍ਰੰਥ ਨੰ: 12 ਨੂੰ ਆਧਾਰ ਬਣਾਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਦੇ 70 ਸ਼ਬਦ ਮਿਲਦੇ ਹਨ ਜੋ ਪੱਤਰਾ ਨੰ: 208 ਤੋਂ 220 ਤਕ ਹਨ। ਇਸ ਵਿਚ ਸਾਖੀ ਕੋਈ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਨੂੰ ਕੀੜਿਆਂ ਨੇ ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਖਾਧਾ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਪੱਤਰੇ ਜੁੜੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਹੱਥ ਲਾਇਆਂ ਪੱਤਰੇ ਭੁਰਦੇ ਹਨ ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਬੜੀ ਮਿਹਨਤ ਅਤੇ ਸਾਵਧਾਨੀ ਵਰਤਕੇ ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦੀ ਫੋਟੋਸਟੈਟ ਕਾਪੀ ਕਰਨ ਉਪਰੰਤ ਉਤਾਰਾ ਕਰਨਾ ਸੰਭਵ ਹੋ ਸਕਿਆ ਹੈ।

ਪਾਠ ਮੇਲਾਨ ਲਈ ਅਸੀਂ ਦਾਦੂ ਦੁਆਰਾ, ਨਰਾਯਣਾ ਤੋਂ ਮਿਲੇ ਸੰਮਤ 1710 ਵਾਲੇ ਖਰੜੇ ਨੂੰ ਵਰਤਿਆ ਹੈ ਜੋ 'ੳ' ਪ੍ਰਤੀ ਮੰਨੀ ਗਈ ਹੈ, ਸਿਟੀ ਪੈਲੇਸ ਜੈਪੁਰ ਚੋਂ ਮਿਲੇ ਹੱਥ ਲਿਖਿਤ ਗ੍ਰੰਥ ਨੰਬਰ ਨੂੰ 'ਅ' ਕਾਪੀ ਮੰਨਿਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਲਿਪੀ-ਕਾਲ ਸੰ. 1738/1681 ਈ. ਹੈ।

ਨਾਗਰੀ ਪ੍ਰਚਰਿਣੀ ਸਭਾ ਦੇ ਹੱਥ-ਲਿਖਿਤ ਗ੍ਰੰਥ ਨੰ. 1409 (ਪੁਰਾਣਾ ਨੰ. 1394) ਨੂੰ 'ੲ' ਪ੍ਰਤੀ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਚੌਥੇ ਨੰਬਰ ਉਤੇ, ਭਾਰਤੀ ਵਿਦਯਾ ਮੰਦਰ, ਬੀਕਾਨੇਰ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੱਥ-ਲਿਖਿਤ ਗ੍ਰੰਥ ਨੰ. 21 ਨੂੰ 'ਸ' ਪ੍ਰਤੀ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਜਿਸਦਾ ਲਿਪੀ-ਕਾਲ ਸੰਮਤ 1827/1770 ਈ. ਹੈ।

ਪੰਜਵੇਂ ਨੰਬਰ ਉਤੇ ਪਾਠ-ਮੇਲਾਨ ਲਈ ਬੀਕਾਨੇਰ ਦੇ 'ਅਨੰਦ ਆਸਰਮ' ਤੋਂ ਸ੍ਰੀ ਭਗਵਤੀ ਦਾਸ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰੀ ਜੀ ਪਾਸੋਂ ਮਿਲੇ ਹੱਥ-ਲਿਖਤ ਗ੍ਰੰਥ ਨੰਬਰ 'ਘ' ਨੂੰ 'ਹ' ਪ੍ਰਤੀ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦਾ ਲਿਪੀ-ਕਾਲ ਸੰਮਤ 1895/1838 ਈ. ਹੈ।

ਛੇਵੇਂ ਨੰਬਰ ਉਤੇ ਅਸੀਂ 'ਬਲਵੇਡੀਅਰ ਪ੍ਰੈਸ ਅਲਾਹਾਬਾਦ' ਵਲੋਂ ਛਾਪੀ 1918 ਈ. ਵਿਚ "ਰੈਦਾਸ ਬਾਣੀ" ਨੂੰ ਤੁਲਨਾਤਮਕ ਅਧਿਐਨ ਵਜੋਂ ਵਰਤਿਆ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਵਿਦਵਾਨ ਸੰਪਾਦਕ ਨੇ ਇਹ ਬਾਣੀ ਕਿਹੜੇ ਕਿਹੜੇ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿਚੋਂ ਲਈ, ਬਾਰੇ ਸੰਕੇਤ ਪ੍ਰਗਟ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਵਿਚ ਹੇਠ-ਲਿਖੇ ਸ਼ਬਦ ਸਾਡੇ ਅਧਿਐਨ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਆਏ ਹੱਥ-ਲਿਖਤ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿਚ ਉਪਲਬੱਧ ਨਹੀਂ ਹਨ।

1. ਭੇਖ ਲਿਯੋ ਪੈ ਭੇਦ ਨ ਜਾਨ੍ਯੋ-27
2. ਸੋ ਕਹਾ ਜਾਨੈ ਪੀਰ ਪਰਾਈ-30

ਸ੍ਰੀ ਅਗਰ ਚੰਦ ਨਾਹਟਾ, ਬੀਕਾਨੇਰ, ਰਾਜਿਸਥਾਨ ਓਰੀਐਂਟਲ ਰੀਸਰਚ ਇਨਸਟੀਚਿਊਟ, ਜੋਧਪੁਰ, ਸ਼ੋਧ ਸੰਸਥਾਨ, ਚੌਪਾਸਨੀ, ਮਹਾਰਾਜਾ ਸਵਾਈ ਮਾਨ ਸਿੰਘ ਪੁਸਤਕਾਲਾ ਜੋਧਪੁਰ (ਕਿਲਾ), ਰਾਜਿਸਥਾਨ ਪ੍ਰਾਚਯ ਵਿਦਿਯਾ ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਠਾਨ, ਉਦੈਪੁਰ, ਡਾ. ਕੇਵਲ ਰਾਮ ਦਾਦੂ ਪੰਥੀ, ਦਾਦੂ ਦੁਆਰਾ ਨਾਰਾਯਣਾ (18 ਗ੍ਰੰਥ), ਦਾਦੂ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਮਹਾਂਵਿਦਿਆਲਾ, ਮੋਤੀ ਡੂੰਗਰੀ, ਜੈਪੁਰ, ਸਿਟੀ ਪੈਲੇਸ ਜੈਪੁਰ, ਰਾਜਿਸਥਾਨ ਪ੍ਰਾਚਯ ਵਿਦਯਾ ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਠਾਨ ਜੈਪੁਰ, ਨਾਗਰੀ ਪ੍ਰਚਾਰਣੀ ਸਭਾ, ਬਨਾਰਸ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ (ਰੇਅਰ ਬੁਕ ਸੈਕਸ਼ਨ) ਤੇ ਸਿੱਖ ਰੈਫਰੈਂਸ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਆਦਿ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਵਿਚ ਹੱਥ-ਲਿਖਿਤ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨ ਸਮੇਂ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਜੋ ਸ਼ਬਦ ਪਾਠ-ਮੇਲਾਨ ਸਮੇਂ ਉਪਰੋਕਤ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਉਹ ਵੀ ਇਸ

ਪੁਸਤਕ ਅੰਦਰ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਭਗਤ ਜੀ ਦੇ ਕੁੱਝ ਸ਼ਬਦ, ਬਾਰਾਮਾਹ, ਅਤੇ ਲਾਵਾਂ ਆਦਿ ਛਪੇ ਹੋਏ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿਚ ਵੇਖਣ ਨੂੰ ਮਿਲੇ ਹਨ। ਪਰ ਇਹ ਬਾਣੀ ਭਗਤ ਜੀ ਦੇ ਨਾਮ ਹੇਠ ਕਿਸੇ ਵੀ ਹੱਥ ਲਿਖਿਤ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਵੇਖਣ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਮਿਲੀ। ਲਿਪੀ ਤੇ ਸ਼ੈਲੀ ਦੇ ਪਖ ਤੋਂ ਇਹ ਰਚਨਾਵਾਂ ਅਜ ਦੇ ਕਵੀਆਂ ਦੀਆਂ ਰਚੀਆਂ ਲਗਦੀਆਂ ਹਨ। ਸੰਦਿਗਧ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਅਸੀਂ ਅਜੇਹੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਏਸ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨ ਤੋਂ ਸੰਕੋਚ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਉਪਰੋਕਤ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਜਨਮ-ਸਥਾਨ ਬਨਾਰਸ (ਸੀਰ ਗੋਵਰਧਨ ਪੁਰ) ਦੇ ਮੰਦਿਰ ਵਿਚ ਵੀ ਇਕ ਹੱਥ-ਲਿਖਿਤ ਗ੍ਰੰਥ ਸਥਾਪਿਤ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਪੂਜਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚਲੀ ਰਵਿਦਾਸ-ਬਾਣੀ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿੱਚੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਕਿਥੇ ਸੀ ਤੇ ਇੱਥੇ ਕਿਵੇਂ ਪੁਜਾ ਇਸ ਬਾਰੇ ਉਥੋਂ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਕੁੱਝ ਪਤਾ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਬਾਣੀ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਬਹੁਤ ਨਵੀਨ ਹੈ। ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਕਿ ਲਿਪੀ-ਕਰਤਾ ਨੇ ਉਤਾਰਾ ਕਰਨ ਸਮੇਂ ਮੂਲ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਥਾਂ ਪ੍ਰਚਲਤ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਹੀ ਉਲਥਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਜਨਮ, ਮਾਤਾ ਪਿਤਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸਥਾਨਾਂ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਵੀ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਤੋਂ ਇਹ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਸੂਚਨਾ ਕਿਸੇ ਗ੍ਰੰਥ ਉਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਪ੍ਰਚਲਤ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਕਲਮ-ਬਧ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚਲੀ ਸਾਮਗ੍ਰੀ ਸੰਦੇਹ-ਮੁਕਤ ਨਹੀਂ ਪਰ ਰਵਿਦਾਸੀ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਦੇ ਸ਼ਰਧਾਲੂਆਂ ਵਲੋਂ ਇਸ ਦਾ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਜਨਮ-ਸਥਾਨ ਤੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਕਰਦਿਆਂ ਇਸ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕਰਨੀ ਮਹੱਤ੍ਵ ਪੂਰਨ ਹੈ।

ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ-ਬਾਣੀ ਦੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿਚ ਸਮਾਨਤਾ ਤੇ ਇਕਸਾਰਤਾ ਦੀ ਅਣਹੋਂਦ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਉਤੇ ਇਲਾਕਾਈ ਬੋਲੀਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਬਾਣੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵੀ ਵਧ-ਘਟ ਹੈ। ਸੰਤ-ਸਾਹਿੱਤ ਦੇ ਨਾਮ ਹੇਠ ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇਵਨਾਗਰੀ ਵਿਚ ਹੀ ਲਿਖੇ ਮਿਲਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਰਵਿਦਾਸ ਬਾਣੀ ਦੇ ਪਦਿਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ 50 ਤੋਂ 84 ਤੱਕ ਹੈ। ਸਿਖ ਰੈਫਰੈਨਸ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਦੇ ਹੱਥ-ਲਿਖਿਤ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਗਉੜੀ ਰਾਗ ਵਿਚ ਇਕ ਰਵਿਦਾਸ ਪਚੀਸੀ ਵੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਰਚਨਾ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਉਪਲਬੱਧ ਨਹੀਂ ਹੈ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਇਸ ਦਾ ਪਾਠ ਵੀ ਭਗਤ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦੇ ਅੰਤ ਉਤੇ ਦੇ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਸਾਡੇ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ-ਬਾਣੀ ਦਾ ਸੰਕਲਨ ਕਰਨ ਦੇ ਇਕੜ-ਦੁਕੜ ਜਤਨ ਕੁੱਝ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਨੇ ਕੀਤੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਬਲਵੇਡੀਅਰ ਪ੍ਰੈਸ, ਅਲਾਹਾਬਾਦ (ਰੈਦਾਸਬਾਣੀ) ਸੁਆਮੀ ਰਾਮਾਨੰਦ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰੀ (ਸੰਤ ਰਵਿਦਾਸ ਔਰ ਉਨਕਾ ਕਾਵ੍ਯ), ਸ੍ਰੀ

ਸੰਗਮ ਲਾਲ ਪਾਂਡੇ (ਸੰਤ ਰਵਿਦਾਸ ਵਿਅਕਤਤ੍ਵ ਅਤੇ ਕਰਤਿਤ੍ਵ), ਸ੍ਰੀ ਵਿਯੋਗੀ ਹਰੀ ਜੀ (ਸੰਤ ਸੁਧਾਸਰ), ਡਾ. ਯੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਹੁ (ਸੰਤ ਰੈਦਾਸ), ਆਚਾਰੀਆ ਪ੍ਰਿਥੀ ਸਿੰਹੁ ਅਜ਼ਾਦ (ਰਵਿਦਾਸ ਦਰਸ਼ਨ), ਅਤੇ ਡਾ.ਵੀ.ਪੀ. ਸ਼ਰਮਾ (ਗੁਰੂ ਰਵਿਦਾਸ-ਬਾਣੀ) ਦੇ ਨਾਮ ਵਰਣਨ ਯੋਗ ਹਨ। ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸੰਪਾਦਨ-ਵਿਧੀ ਵਿਧਾਨ ਨੂੰ ਸਾਹਮਣੇ ਨਹੀਂ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ। ਇਹ ਪੁਸਤਕ ਕਿਹੜੇ ਕਿਹੜੇ ਹੱਥ-ਲਿਖਿਤ ਗ੍ਰੰਥ ਮੁੱਖ ਰਖਕੇ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ, ਉਹ ਹੱਥ-ਲਿਖਿਤ ਗ੍ਰੰਥ ਕਿੱਥੇ ਕਿੱਥੇ ਹਨ, ਕੁੱਝ ਸੂਚਨਾ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। ਬੇਸ਼ਕ ਡਾ.ਵੀਪੀ. ਸ਼ਰਮਾ ਦਾ ਜਤਨ ਬਾਕੀਆਂ ਨਾਲੋਂ ਕੁੱਝ ਚੰਗਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ-ਬਾਣੀ ਦੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੁੱਝ ਹੱਥ-ਲਿਖਿਤ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦੀ ਸੂਚੀ ਦੇਣ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਵੀ ਕੀਤੀ ਹੈ ਪਰ ਬਾਣੀ ਵਾਲੇ ਹਿਸੇ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਦਿਆਂ ਇਹ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਚਲਦਾ ਕਿ ਕਿਹੜੇ ਕਿਹੜੇ ਸ਼ਬਦ ਕਿਹੜੇ ਕਿਹੜੇ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਲਏ ਗਏ। ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਇਸ ਸੰਕਲਨ ਵਿਚ ਜਤਨ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਪੂਰੀ ਸੂਚਨਾ ਦਿੱਤੀ ਜਾਏ।

ਸਾਖੀ

1. *ਹਰਿ ਸਾ ਹੀਰਾ ਛਾਂਡਿ ਕਰਿ[1] ਕਰੇ ਆਂਨ ਕੀ ਆਸ॥
ਤੇ ਨਰ ਜਮਪੁਰ ਜਾਹਿਗੇ ਸਤਿ ਭਾਖੈ ਰੈਦਾਸ॥੧॥
2. ਅੰਤਰ ਗਤਿ ਰਾਚੇ ਨਹੀ ਬਾਹਰ ਕਥੇ ਉਦਾਸ॥
ਤੇ ਨਰ ਨਰਕਹਿ[2] ਜਾਹਿਗੇ ਸਤਿ ਭਾਖੇ ਰੈਦਾਸ॥੨॥
3. ਰੈਦਾਸ ਕਹੇ ਜਾਕੇ ਹਿਰਦੈ ਰਹੇ ਰੁਨਿ ਦਿਨ ਰਾਮ॥
ਸੋ ਭਗਤਾ ਭਗਵੰਤ ਸਮ ਕ੍ਰੋਧ ਬਯਾਪੈ ਕਾਮ॥੩॥
4. ਜਾ ਦੇਖੇ ਘਿਨ ਉਪਜੇ ਨਰਕ ਕੁੰਡ ਹੇ ਬਾਸ॥
ਪ੍ਰੇਮ ਭਗੁਤ ਤੇ ਉਧਰੇ ਪ੍ਰਗਟੇ[3] ਜਨ ਰੇਦਾਸ॥੪॥
5. ਰੇਦਾਸ ਤੂ ਕਾਵਚ [ਫਲੀ][4] ਤੁਝੇ ਨ ਛੀਵੇ[5] ਕੋਇ॥

---

*ਸਭ ਪ੍ਰਤੀਆਂ ਵਿਚ ਇਹ ਸਾਖੀ 'ਰਵਿਦਾਸ' ਜੀ ਦੇ ਨਾਮ ਹੇਠ ਦਰਜ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਅੰਦਰ ਇਹ ਸਾਖੀ ਕਬੀਰ ਜੀ ਦੇ ਸ਼ਲੋਕ ਨੰ. 243 ਉਤੇ ਹੈ।

1. ਕੈ (ੳ.ਅ.)
2. ਜਮਪੁਰ (ੲ)
3. ਪ੍ਰਗਟਤ (ੳ,ਅ)
4. ਮੂਲ ਖਰੜੇ ਵਿਚ ਪਾਠ ਫਾਲਲੀ ਹੈ ਜੋ ਨਕਲ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਦੀ ਗਲਤੀ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਬਾਕੀ ਖਰੜਿਆਂ ਵਿਚ ਪਾਠ ਫਲੀ ਹੈ ਜੋ ਠੀਕ ਲਗਦਾ ਹੈ।
5. ਛਪੇ (ੳ.ਅ.)

ਤੇ ਨਿਜ ਨਾਵ ਨ ਜਾਨਿਯਾਂ "ਭਲਾ ਕਵਨ ਬਿਧਿ ਹੋਇ"[6]॥੫॥

6. ਰੇਦਾਸ ਰਾਤਿ ਨ ਸੋਈਯੇ [ਦਿਵਸ][7] ਨ ਕਰਿਯੇ ਸਵਾਦ॥
[ਅਹਿਨਿਸਿ][8] ਹਰਿ ਜੀ ਸੁਮਿਰਿਯੇ, ਛਾਡਿ ਸਕਲ ਪ੍ਰਤਿਵਾਦ॥੬॥

7. ਟੋਪੀ ਟੋਪੀ ਗੁਦੜੀ॥ ਪਹਰ ਚਲੇ ਗਜ ਗਾਹ॥
ਕਨਕ ਕਾਮਣੀ ਸੰਗ ਲੇ॥ ਖੋਈ ਸੋ ਜ ਸਿੰਹਾ॥

8. ਟੋਪੀ ਟੋਪੀ ਪਹਿਰ ਕਰਿ॥ ਕਰੈ ਗ੍ਰਿਹਿ ਕੀ ਆਸ॥
ਤੇ ਨਰ ਨਰਕਾਂ ਜਾਹਿਗੇ॥ ਸਤਿ ਭਾਖੈ ਰੈਦਾਸ[9]॥

9. ਹਰਿ ਗੁਰ ਸਾਥ ਸਮਾਨ ਚਿਤ : ਬਿਤ ਆਰਾਮ ਤਤ ਮੂਲ॥
ਇਨ ਬਿਚ ਅੰਤਰ ਜਿਨਿ ਪਰੋ : ਕਰਵਤ ਸਹਨ ਕਬੂਲ[10]॥

10. ਹਰਿ ਹਰਿ ਕਹਿ ਹਾਰੈ ਨਹੀ ਬਿਸਰ ਨ ਸਾਂਸੈ ਸਾਸ॥
ਪਾਪਨ ਤੇ ਪਰਤਖ ਸਹੀ ਨਿਰਵ੍ਰਤ ਜਨ ਰੈਦਾਸ[11]॥

11. ਰੋਮ ਰੋਮ ਮੈਂ ਰਮ ਰਹਿਓ ਰਾਮ ਮਸ਼ੂਕ ਨ ਦੂਰ,
ਰਵਿਦਾਸ ਸੀਸ ਦੇ ਆਪਨਾ ਦੇਂਗੇਂ ਦਰਸ਼ਨ ਹਜ਼ੂਰ॥

12. ਰਵਿੰਦਾਸ ਰਾਮ ਕੇ ਨਾਮ ਬਿਨ ਮਨ ਲਾਗੀ ਜਲਨ ਨ ਜਾਏ॥
ਜਲਨ ਅਧਿਕ ਬਤਤੀ ਗਈ ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਕੀਯਾ ਉਪਾਏ॥

13. ਰਵਿਦਾਸ ਸ਼ਰੀਰ ਤੋਂ ਆਪਨਾ ਸੋ ਕਾਸਰ ਦੂਰ ਜਾਨ॥
ਜੋ ਲੋ ਪੀਯੇ ਨ ਰਾਮ ਜਲ ਤੋ ਲੋ ਕਹਾਂ ਕਲਯਾਣ॥

14. ਜੋ ਕੀਨੋ ਹੈ ਜਗਤ ਸੇ ਤੌ ਕੋ ਭਕਤੀ ਨਾਹੀ॥

---

6. ਕਿਉਂਰ ਭਲੇਰਾ ਹੋਯ (ੳ) ਭਲਾ ਕਹਾਂ ਤੇ ਹੋਇ (ੲ)
7. ਮੂਲ ਕਾਪੀ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦ ਦਿਵਨ ਹੈ ਜੋ ਠੀਕ ਨਹੀਂ 'ੲ' ਕਾਪੀ ਵਿਚ ਪਾਠ ਦਿਵਸ ਹੈ ਜੋ ਠੀਕ ਲਗਦਾ ਹੈ।
8. ਮੂਲ ਕਾਪੀ ਵਿਚ 'ਹਿਨਿਸ' ਸ਼ਬਦ ਹੈ ਜੋ ਨਕਲ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਦੀ ਭੁਲ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਸਲ ਪਾਠ 'ੲ' ਕਾਪੀ ਵਾਲਾ ਅਹਿਨਿਸ ਠੀਕ ਲਗਦਾ ਹੈ।
9. ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਸਾਖੀਆਂ ਭਾਰਤੀ ਵਿਦਯਾ ਮੰਦਿਰ, ਬੀਕਾਨੇਰ ਵਿਚ ਹੱਥ ਲਿਖਿਤ ਨੰਬਰ 23, ਪੰਨਾ 296 ਤੋਂ ਮਿਲੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਸ੍ਵਾਮੀ ਅਗਰ ਦਾਸ ਦੇ ਸਿਖ ਇਮ੍ਰਤ ਦਾਸ ਨੇ 1844 ਸੰਮਤ ਵਿਚ ਨਕਲ ਕੀਤਾ ਸੀ।
10. ਇਹ ਸਾਖੀ ਵੀ ਭਾ. ਵਿ. ਮੰ. ਬੀਕਾਨੇਰ ਦੇ ਹੱਥ ਲਿਖਿਤ ਗ੍ਰੰਥ ਨੰ. 35 ਤੋਂ ਮਿਲੀ ਹੈ।
11. ਇਹ ਸਾਖੀ ਰਾਜਿਸਥਾਨ ਪ੍ਰਾਚਯ ਵਿਦਯਾ ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਠਾਨ, ਜੈਪੁਰ ਦੇ ਹੱਥ-ਲਿਖਿਤ ਗ੍ਰੰਥ ਨੰ. 154 ਵਿਚੋਂ ਮਿਲੀ ਹੈ।

ਰਵਿਦਾਸ ਭਗਤੀ ਤਬ ਹੋਏਗੀ ਜਯੋਂ ਜਗ ਨਾਤਾ ਨਾਹੀ॥
15. ਕਾਮ ਕ੍ਰੋਧ ਲੋਭ ਮੋਹ ਫਾਂਸ ਰਾਖੇ ਭਕਿਤ ਸੋ ਦੂਰ॥
ਹੰਕਾਰੀ ਬਨ ਭਕਿਤ ਕਰੇ ਰਵਿਦਾਸ ਨ ਚੜਸੀ ਨੂਰ॥
16. ਮਨਿ ਕੋਪ ਕਿਯਾ ਨੀਰ ਜਯੋਂ ਔਰ ਲੋਭੀ ਕੋ ਦਾਮ॥
ਸੁਤ ਪਰਿਆ ਜਯੋ ਮਾਤ ਕੋ, ਰਵਿਦਾਸ ਕੋ ਪਰਿਯਾ ਨਾਮ॥
17. ਰਵਿਦਾਸ ਮੈਂ ਕਿਉਂ ਚਿੰਤਾ ਕਰੇ, ਚਿੰਤਾ ਮੋਹ ਨ ਕੋਇ॥
ਰਾਮ ਮੇਰੀ ਚਿੰਤਾ ਕਰੇ, ਮਮ ਚਿੰਤਾ ਕਿਉਂ ਹੋਇ॥
18. ਜਬ ਮਾਂਗੂ ਤਬ ਦੇਤ ਹੈ, ਸਾਹਬ ਮੇਰੋ ਆਪ॥
ਕਾਹੇ ਬਾਂਧੂ ਗਾਠੜੀ, ਸਹੂੰ ਚਿੰਤ ਕਾ ਤਾਪ॥
19. ਕਾਹੇ ਵਨ ਖੋਜਤ ਫਿਰੇ, ਕਾਹੇ ਧੂਨੀ ਰਮਾਈ॥
ਰਵਿਦਾਸ ਰਾਮ ਅੰਤਰ ਵਸੇ, ਜਯੋਂ ਮੋਕਰ ਮੈਹ ਛਾਈ॥
20. ਗਲੀ ਗਲੀ ਕੇ ਜਲ ਵਹ ਆਯੇ, ਸੁਰ ਸੁਰ ਜਾਯੇ ਸਮਾਯੇ॥
ਸੰਗਤ ਕੇ ਪ੍ਰਤਾਪ ਮਹਾਤਮ ਨਾਮ ਗੰਗੋਕ ਪਾਯੇ॥
21. ਕਾਟਾ ਕਟੈ ਨ ਆਤਮਾ ਆਗ ਸਕੇ ਨ ਜਾਲ॥
ਰਵਿਦਾਸ ਵਾਯੂ ਸਰਵਾਤ ਹੈ ਪਾਨੀ ਸਕੇ ਨ ਗਾਲ॥
ਰਾਗ ਰਾਮਕਲੀ*
208/ੳ /ਪਰਚੈ ਰਾਮ ਰਮੈ ਜੋ ਕੋਈ॥ ਪਾਰਸ ਪਰਸੇ ਦੁਬਿਧ ਨ ਹੋਈ॥ ਟੇਕ॥
ਜੋ ਦੀਸੇ ਸੋ ਸਕਲ ਬਿਨਾਸ॥ 'ਅਣਦੀਠੇ ਨਾਹੀ ਵਿਸੁਵਾਸ'[1]॥
'ਬਰਣ ਰਹਿਤ ਕਹੈ ਜੋ ਰਾਮ'[2]॥ 'ਸੋ ਭਗਤਾ ਕੇਵਲ ਨਿਹਕਾਮ'[3]॥੧॥
ਫਲ ਕਾਰਨ ਫੂਲੀ ਬਨਰਾਈ॥ 'ਉਪਜਯੋ ਫਲ ਤਬ ਪਹੁਪ ਬਿਲਾਈ'[4]॥
ਗਯਾਨਹਿ ਕਾਰਣਿ ਕਰਮ ਕਰਾਈ॥
ਉਪਜਯੋ ਗਯਾਨ ਤਬ ਕਰਮ[5] ਨਸਾਈ॥੨॥

---

*ਇਸ ਸਬਦ ਦਾ ਪੁਰਾਣਾ ਰੂਪ ਗੁ. ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਭੈਰਉ ਰਾਗ ਵਿਚ ਪੰਨਾ 1167 ਉਤੇ ਵੇਖੋ।
1. ਬਿਨ ਦੇਖੇ ਉਪਜੈ ਨਹੀਂ ਆਸ (ਅ)
2. ਕਰਮ ਰਹਿਤ ਜੋ ਸੁਮਿਰੈ ਰਾਮ (ਅ)
3. ਤੇ ਭਗਤਾ ਕਹੀਏ ਨਿਹਕਾਮ (ਅ)
4. ਫਲ ਲਾਰਗ ਤਬ ਪੁਹਪ ਨ ਮਾਯਾ (ਅ)
5. ਤਬ ਪੁਹਪ (ਅ)

ਬਟਕ ਬੀਜ ਕਾ ਜੈਸਾ[6] ਆਕਾਰ॥ ਪਸਰਯੋ ਤੀਨ ਲੋਕ ਬਿਸਤਾਰ॥
ਜਹਾਂ ਕਾ ਉਪਜਨਾ ਤਹਾਂ ਸਮਾਈ[7]॥ ਸਹਜ ਸੁਨਯ ਮੈਂ ਰਹਯੋ ਲੁਕਾਈ[8]॥੩॥
ਜੋ ਮਨ ਬਿਦੈ ਸੋਈ ਬਾਂਦ॥ ਅਮਾਵਸ ਮੈਂ [ਜੈਸੇ][9] ਦੀਸੈ ਚਾਂਦ॥
ਜਲ ਮੈਂ ਜੈਸੇ ਤੂੰਬਾ ਤਿਰੈ॥ ਪਰਿਚੈ ਪੰਡ ਜੀਵੈ ਨਹੀ ਮਰੈ॥੪॥
ਸੋ ਮਨ ਕੂਣ ਜੁ ਮਨ ਕੁ ਖਾਈ॥ ਬਿਣ ਛੋਰੇ ਤ੍ਰਿਯ ਲੋਕ ਸਮਾਈ॥
ਮਨ ਕੀ ਮਹਿਮਾ ਸਬ ਕੋ ਕਹੈ॥ ਪੰਡਿਤ ਸੋ ਜੋ ਅਨਭੈ ਰਹੈ॥੫॥
208/ਅ ਕਹੈ ਰਯਦਾਸ ਯਹੁ/ਪਰਮ ਬੈਰਾਗ॥ ਰਾਮ ਨਾਮ ਕਯੁੰਨ[10] ਜਪਹੁ ਸੁਭਾਗ॥
ਘ੍ਰਿਤ ਕਾਰਨ ਦਧਿ ਮਥੈ ਸਯਾਨ॥ ਤਬ ਜੀਵਨ ਮੁਕਿਤ ਸਦਾ ਨਿਰਬਾਨ॥੬॥

ਰਾਗ ਰਾਮਕਲੀ

208/ਅ /ਅਬ ਮੈਂ ਹਾਰਯੋ ਰੇ ਭਾਈ॥
'ਥਕਿਤ ਭਯਾ ਸਬ ਹਾਲ ਚਾਲ ਥੈਂ'[11]॥ ਲੋਕਨ ਬੇਦ ਬੜਾਈ॥ ਟੇਕ॥
ਥਕਿਤ ਭਯੋ ਗਾਯਣ ਅਰੁ ਨਾਚਨ॥ ਥਾਕੀ ਸੇਵਾ ਪੂਜਾ॥
ਕਾਮ ਕ੍ਰੋਧ ਥੈਂ ਦੇਹ ਥਕਿਤ ਭਈ॥ 'ਕਹੂ ਕਹਾਂ ਲੌਂ ਦੂਜਾ'[12]॥੧॥
ਰਾਮ ਜਨ ਹੋ ਨਾ ਭਗਤ ਕਹਾਊਂ॥ ਚਰਣ ਪਖਾਲੂੰ[13] ਨ ਦੇਵਾ॥
ਜੋਇ ਜੋਇ ਕਰੋ[14] ਉਲਟਿ ਮੋਹਿ ਬਾਂਧੈ॥ ਤਾ ਤੇ ਨਿਕਟ ਨ ਭੇਵਾ॥੨॥
ਪਹਿਲੇ ਗਯਾਨ ਕਾ ਕੀਯਾ ਚਾਂਦਣਾ[15]॥ ਪੀਛੈ[16] ਦੀਯਾ ਬੁਝਾਈ॥
ਸੁੰਨ ਸਹਜ ਮੈ ਦੋਊ ਤੈਯਾਗੈ॥ ਰਾਮ ਕਹੂ ਨ ਖੁਦਾਈ॥੩॥
ਦੂਰ ਬਸੇ ਖਟ ਕਰਮ ਸਕਲ ਅਰਿ॥ ਦੂਰਿਬ ਕੀਨਹੇ ਸੇਊ[17]॥

---

6. ਤਿਨਾ (ਅ)
7. ਬਿਲਾਈ (ਅ)
8. ਸਮਾਈ (ਅ)
9. ਅ.
10. ਕਿਨ (ਅ)
11. ਹਾਲ ਚਾਲ ਤੇ ਥਕਾ ਭਯੋ (ੳ.ਅ)
12. ਅਬਦੇਵ ਨ ਦੇਖੂੰ ਦੂਜਾ (ਅ)
13. ਪਖਾਰਯੋ (ਅ)
14. ਕਥੋਂ (ਅ)
15. ਦੀਪਕ (ਅ)
16. ਅਬ (ਅ)
17. ਤੇਊ (ਅ)

ਗਯਾਨ ਧਯਾਨ ਕੋਊ ਦੂਰਿ ਕੀਨਹੋ[18]॥ ਦੂਰਿਬ ਛਾਡੇ ਤੇਊ॥੪॥
ਪੰਚੂ ਥਕਤ ਭਯੇ ਜਹਾਂ ਤਹਾਂ॥ ਜਹਾਂ ਤਹਾਂ ਥਿਤਿ ਪਾਈ॥
ਜਾ ਕਾਰਨਿ ਹੂ ਦੋਰਯੋ ਫਿਰਤੋ॥ ਸੋ 'ਅਬ ਘਰ ਮੇ'[19] ਪਾਈ॥੫॥
ਪੰਚੋ[20] ਮੇਰੀ ਸਖੀ ਸਹੇਲੀ॥ 'ਤਿਨ ਨਿਧਿ ਦਈ ਦਿਖਾਈ'[21]॥
ਅਬ ਮਨ ਫੂਲਿ ਭਯੋ[22] ਜਗ ਮਹਿ ਯਾਂ॥ ਉਲਟ ਆਪ ਮੈਂ ਸਮਾਈ॥੬॥
ਚਲਤ ਚਲਤ ਮੇਰੋ ਨਿਜ ਮਨ ਥਾਕ੍ਹੈਯੋ॥ ਅਬ ਮੋ ਸੈ ਚਲਯੋ ਨ ਜਾਈ॥
'ਸਾਂਈ ਸਹਜ ਮਿਲਯਾ ਸੋਈ ਸਨਮੁਖ'[23]॥ ਕਹ ਰੈਦਾਸ ਬਤਾਈ[24]॥

ਰਾਗ ਰਾਮਕਲੀ

208/ਅ ਗਾਇ ਗਾਇ ਅਬ ਕਾ[25] ਕਹਿ ਗਾਊਂ॥
ਗਾਵਣਹਾਰਾ ਕੌ ਨਿਕਟ ਬਤਾਊਂ॥ ਟੇਕ॥
ਜਬ ਲਗ ਹੈ ਯਾ ਤਨ ਕੀ ਆਸਾ[26]॥ ਤਬ ਲਗ ਕਰੈ[27] ਪੁਕਾਰਾ[28]॥
ਜਬ ਮਨ ਮਿਲਯੋ ਆਸ ਨਹਿ ਤਨ ਕੀ॥ ਤਬ ਕੋ ਗਾਵਣਹਾਰਾ॥੧॥
ਜਬ ਲਗ 'ਨਦੀ ਨ ਸਮੰਦ ਸਮਾਵੈ'[29]॥ ਤਬ ਲਗ ਬਢੈ ਅਹੰਕਾਰਾ[30]॥
ਜਬ ਮਨ ਮਿਲਯੋ ਰਾਮ[31] ਸਾਗਰ ਸੂੰ॥ ਤਬ 'ਯਹ ਮਿਟੀ'[32] ਪੁਕਾਰਾ॥੨॥
ਜਬ ਲਗ ਭਗਤਿ ਮੁਕਿਤ ਕੀ ਆਸਾ॥ ਪਰਮ ਤਤ ਸੁਣਿ ਗਾਵੈ॥

---

18. ਕੀ ਖਾਈ ਏਉ (ਅ)
19. ਘਟ ਭੀਤਰ (ਅ)
20. ਏ ਪਾਂਚੋਂ (ਅ)
21. ਜਿਨ ਸਮਨਿਧ ਦੀ ਬਤਾਈ (ਅ)
22. ਗਾਏ (ਓ.ਅ.)
23. ਸੂਝਾ ਸੂਝਿ ਭਈ ਘਟਿ ਭੀਤਰਿ (ਅ)
24. ਬਨਾਈ (ਅ)
25. ਕਹਾ (ੲ)
26. ਆਸ ਹੋਤ ਯਾ ਤਨ ਕੀ (ਅ)
27. ਬਡੋ (ਅ) ਕਰੈ (ੲ.ਸ.ਹ)
28. ਬਿਕਾਰਾ (ਅ)
29. ਹੋਇ ਸਮਦ੍ਰ ਨ ਮਠੇ (ਅ)
30. ਉਫਾਰਾ (ਅ)
31. ਸੁਖ (ਅ)
32. ਕਾਸਨ ਕਰੇ (ਅ)

ਜਹਾਂ ਜਹਾਂ ਆਸ ਧਰਤ ਹੈ ਯਹੁਮਨ॥ ਤਹਾਂ ਤਹਾਂ ਕਛੂ ਨ ਪਾਵੈ॥੩॥
ਛਾਡੇ ਆਸ ਨਿਰਾਸ ਪਰਮ ਪਦ॥ ਤਬ ਸੁਖ ਸਤਿ ਕਰ ਹੋਈ॥
209/ੳ ਕਹ ਰੈਦਾਸ ਜਾਸੋਂ ਔਰ ਕਹਤ ਹੈਂ॥ ਪਰਮ ਤਤ ਅਬ[33] ਸੋਈ॥

ਰਾਮ ਜਨ ਹੋਊਂ ਜਨ ਭਗਤ ਕਹਾਊਂ॥ ਸੇਵਾ ਕਰੂੰ ਨ ਦਾਸਾ॥
ਗੁਨੀ ਜੋਗ ਜਗਯ ਕਛੂ ਨ ਜਾਨੂੰ॥ ਤਾਂ ਥੈ ਰਹੈ ਉਦਾਸ[34]॥ ਟੇਕ॥
ਭਗਤ ਹੂਵਾ ਤੋ[35] ਨ ਚਢੈ ਬਡਾਈ॥ 'ਜੋਗ ਕਰੂ ਜਗ ਮਾਨੇ[36]'॥
ਗੁਨੀ ਹੂਆ ਤੋਂ ਗੁਣੀ ਕਹਾਊ॥ ਗੁਣੀ ਆਪ ਕੂ ਤਾਣੇ॥੧॥
ਨ ਮੈ ਮਮਤਾ ਮੋਹ ਨ[37] ਮਹਿਯਾ॥ ਏ ਸਬ ਜਾਹਿ ਬਿਲਾਈ[38]॥
ਦੋਜਗ ਭਿਸਤਿ ਦੋਊ ਸਮ ਕਰਿ ਜਾਨੂ॥ ਦੂਹੂੰ ਵਾਤੇ[39] ਤਰਕ ਹੈ[40] ਭਾਈ॥੨॥
'ਤੇ ਮੈ ਮਮਤਾ ਦੇਖ ਸਕਲ ਜਗ[41]॥ ਮੈਂ ਤੇਥੈ ਮੂਲ ਗੰਵਾਈ॥
ਜਬ ਮਨ ਮਮਤਾ ਏਕ ਏਕ ਮਨ॥ ਤਬ ਹੀ ਏਕ ਹੈ[42] ਭਾਈ॥੩॥
ਕ੍ਰਸ਼ਨ ਕਰੀਮ ਰਾਮ ਹਰਿ ਰਾਘਵ[43]॥ ਜਬ ਲਗ ਏਕ ਏਕ ਨਹੀ ਦੇਖਯਾ[44]॥
ਬੇਦ ਕਤੇਬ ਕੁਰਾਨ ਪੁਰਾਨਨਿ॥ ਸਹਜ ਏਕ ਨਹੀ ਪੇਖਯਾ[45]॥
ਜੋਈ ਜੋਈ ਕਰਿ ਪੂਜੀਯੇ ਸੋਈ ਕਾਚੀ॥ ਸਹਜਿ ਭਾਈ ਸਤੈਯ ਹੋਈ॥
ਕਹੈ ਰੈਦਾਸ ਮੈਂ ਤਾਹੀ ਕੋ ਪੂਜੋਂ॥ ਜਾਕੇ ਗਾਵ ਨ ਠਾਂਵ ਨਾਂਵ ਨਹੀ ਕੋਈ[46]।

33. ਹੈ (ਅ)
34. ਉਸਾ (ਅ)
35. ਹੂ ਨੈਂ (ਅ)
36. ਕਰੂੰ ਤੋ ਗਨ ਆਨੋ (ਅ)
37. ਮਦ (ਅ)
38. ਪੁਲਾਹਿ (ਅ)
39. ਸਿਉ (ਅ), ਉਹ ਥੈ (ੲ), ਵਾਥੈ (ਹ)
40. ਕੇ (ਅ)
41. 'ਮੈ ਤੇ ਤੇ ਮੈ ਦੇ ਪਾਸ ਲਗਾ' (ਅ)
42. ਰੇ (ਅ)
43. ਰਾਮ ਰਹੀਮ ਕਰਿਆ ਕੇਸੋਵ (ੳ)
44. ਪੇਖਯਾ (ਅ)
45. ਦੇਖਯਾ (ਅ)
46. ਹੋਈ (ਸ)

ਰਾਗ ਰਾਮਕਲੀ

209/ੳ /ਅਬ[47] ਮੇਰੀ ਬੂਡੀ ਰੇ ਭਾਈ॥ ਤਾਂ ਥੈ ਚਢੀ[48] ਲੋਕ ਬਡਾਈ॥ ਟੇਕ॥
ਅਤਯ ਅਹੰਕਾਰ ਉਰਮਾਂ ਸਤ ਰਜ॥ ਤਾ ਮੈ ਰਹਯੋ ਉਰਝਾਈ[49]॥
'ਕਰਮ ਬਸ ਪਰਯੋ'[50] ਕਛੂ ਨਹਿ ਸੂਝੈ॥ ਸਵਾਮੀ ਨਾਵ ਬੁਲਾਈ॥੧॥
[ਹਮ ਮਾਨੂ ਗੁਨੀ ਜੋਗ ਸੁਨਿ ਜੁਗਤਾ॥ ਹਮ ਮਹਾ ਪੁਰਿਖ ਰੇ ਭਾਈ॥][51]
ਹਮ ਮਾਨੈ ਸੂਰ ਸਕਲ[52] ਬਿਧਿ ਤਯਾਗੀ॥ ਮਮਿਤਾ ਨਹੀਂ ਮਿਟਾਈ॥੨॥
ਮਾਨੌ ਅਖਿਲ ਸੁੰਨਾਮਨ[53] ਸੋਧਯੋ॥ 'ਸਬ ਚੇਤਨਿ ਸੁਧ ਪਾਈ'[54]॥
ਗਯਾਨ ਧਯਾਨ ਸਭ ਹੀ ਹਮ ਜਾਨਯੂ॥ ਬੂਝੌਂ ਕੁਨ ਸੂ ਜਾਈ[55]॥੩॥
ਹਮ ਮਾਨੌ ਪ੍ਰੇਮ ਪ੍ਰੇਮ ਰਸ ਜਾਨਯੂੰ[56]॥ ਨੌਨਿਧਿ ਭਗਤਿ ਕਰਾਈ॥
ਸਵਾਂਗ ਦੇਖਿ[57] ਸਬ ਹੀ ਜਗ ਲਟਕਯੋ॥ ਫਿਰਿ ਆਪਨ ਧੌਂ ਬੰਧਾਈ॥੪॥
ਸਵਾਂਗ ਪਹਰਿ ਹਮ[58] ਸਾਚ ਨ ਜਾਨਯੂ॥ ਲੋਗਨਿ ਇਹੈ ਭਰਮਾਈ॥
ਮਵਛ[59] ਰੂਪ ਸੇਲੀ ਜਬ ਪਹਰੀ॥ ਬੋਲੀ ਤਬ[60] ਸੁਧਿ ਆਈ[61]॥੫॥
ਐਸੀ ਭਗਤਿ ਹਮਾਰੀ ਸੰਤੋ॥ ਪ੍ਰਭੁਤਾ[62] ਈਹੈ ਬਡਾਈ॥
ਆਪਨ ਆਨਿਨ ਔਰ ਨਹਿ ਮਾਨਤ॥ ਤਾ ਥੈ ਮੂਲ ਗਵਾਈ॥੬॥

---

47. ਤਾ ਤੇ (ਅ)
48. ਚਢਿ ਗਈ (ਅ)
49. ਰਚਯਾ (ਅ)
50. ਬਕਤ ਬਸਿ ਪਰਯੋ (ਅ.ਹ)
51. ੳ.ਅ
52. ਸਬ (ਅ)
53. ਭਵਨ (ਅ)
54. ਸਹਜ ਸੁਨ ਥਿਤ ਪਾਈ (ਅ)
55. ਕਾਕੋ (ਅ)
56. ਬਹੁ ਕਰੀਹਾ (ਅ)
57. ਇਹੈ ਭਾਇ (ਅ)
58. ਜੀਯ (ਅ)
59. ਸਿਧ (ਅ.ਈ.ਸ.ਹ)
60. ਬੋਲਯਾ ਤੇ (ਅ)
61. ਪਾਈ (ਅ.ੲ.ਸ.ਹ)
62. ਪ੍ਰਭ ਕੀ (ਅ.ੲ.ਸ)

ਭਣੈ[63] ਰੈਦਾਸ ਉਦਾਸ ਤਾਹੀ ਤੈ।। 'ਅਬ ਕਛੁ ਕਰੌ'[64] ਨਾ ਜਾਈ।।
209/ਅ ਆਪੇ ਖੋਜਾ[65] ਭਗਤਿ/ਹੇਤ ਹੈ।। ਤਬ ਰਹੈ ਅੰਤਰ ਉਰਝਾਈ[66]।।੨।।

ਰਾਗ ਰਾਮਕਲੀ

209/ਅ ਭਾਈ ਰੇ ਭਰਮ ਭਗਤਿ ਸੁਜਾਨਿ।। ਜੌ ਲੌਂ ਨਹੀ ਸਾਚ ਸੁ ਪਹਿਚਾਨਿ।।ਟੇਕ।।
ਭਰਮ ਨਾਚਨ ਭਰਮ ਗਾਵਨ।। ਭਰਮ ਜਪ ਤਪ ਦਾਨ।।
ਭਰਮ ਸੇਵਾ ਭਰਮ ਪੂਜਾ। ਭਰਮ ਸੌ ਪਹਿਚਾਨ।।੧।।
ਭਰਮ ਖਟ ਕ੍ਰਮ ਸਕਲ ਸਹੀਤਾ।। ਭਰਮ 'ਨਾਉ ਬਿਨਾਮ'[67]।।
ਭਰਮ ਕਰਿ ਕਰਿ ਕਰਮ ਕੀਯੇ।। ਭਰਮ ਕੀ ਯਹੁ ਬਾਨਿ।।੨।।
ਭਰਮ ਇੰਦ੍ਰੀ ਨਿਗ੍ਰਹ ਕੀਯਾ।। ਭਰਮ ਗੁਫਾ ਮੈਂ ਬਾਸ।।
ਭਰਮ ਤੌ ਲੌਂ ਜਾਣੀਏ।। ਸੁਨਯ ਕੀ ਕਰੈ ਆਸ।।੩।।
ਭਰਮ ਸੁਧ ਸਰੀਰ ਜੌ ਲੌਂ।। ਭਰਮ ਨਾਉਂ ਬਿਦਾਵ[68]।।
ਭਰਮ ਭਣਿ ਰੈਦਾਸ ਤੌ[69] ਲੌਂ।।ਜੌ[70] ਲੌਂ ਚਾਹੈ ਠਾਵ[71]।।੪।।

ਰਾਗ ਰਾਮਕਲੀ

209/ਅ ਤਯੁ[72] ਤੁਮ ਕਾਰਣਿ ਕੇਸਵੇ।। ਅੰਤਰਿ ਲਯੋ ਲਾਗੀ।।
ਏਕ ਅਨੂਪਮ ਅਨੁਭਣੀ।। ਕਿਮਿ ਹੋਈ ਬਿਭਾਗੀ[73]।। ਟੇਕ।।
ਇਕ[74] ਅਭਿਮਾਨੀ ਚਾਤ੍ਰਿਗਾ।। ਬਿਚਤਰ ਜਗ ਮਾਹੀ।।
ਜਦਪਿ ਜਲ ਪੂਰਣ[75] ਮਹੀ।। ਕਹੂੰ ਵਾ ਰੁਚਿ ਨਾਂਹੀ।।੧।।

---

63. ਕਹੈ (ਅ.ੲ.ਸ.ਹ)
64. ਸੈ ਪੈ ਕਿਨਿਹ (ਅ.ੲ.ਸ.ਹ)
65. ਮੋਟਯਾ (ਅ.ੲ.ਸ.ਹ)
66. ਅੰਤਰ ਰਚਯਾ (ਅ)
67. ਭ੍ਰਿਭ ਅਰ ਮਾਨ (ਅ), ਗ੍ਰਿਹ ਬਨ ਜਾਨ (ਅ.ੲ.ਸ.ਹ)
68. ਬਿਦਾਨ (ਅ), ਬਿਨਾਂਵ (ਅ.ੲ.ਸ.ਹ)
69. ਜੌਂ (ਅ)
70. ਤੌ (ਅ)
71. ਨਾਂਵ (ਅ.ੲ.ਸ.ਹ)
72. ਯੁ (ਅ), ਜਯੁ (ੲ.ਸ)
73. 'ਬਿਸਾਗਸੀ' (ਅ), ਬਿਲਾਗੀ (ੲ.ਸ.ਹ)
74. ਯਕ (ਅ)
75. ਪੂਰਤ (ਅ)

ਜੈਸੇ ਕਾਮੀ ਦੇਖੈ ਕਾਮਿਨਿ।। ਹਿਰਦਯ ਸੂਲ ਉਪਾਈ[76]।।
ਕੋਟਿ ਬੇਦ ਬਿਧਿ ਉਚਾਰੈ।। ਵਾਕੀ ਬਿਧਯਾ ਨ ਜਾਈ।।੨।।
ਜੋ ਜਿਹਿ[77] ਚਾਹੇ ਸੋ ਮਿਲੈ।। ਆਰਤਿ ਗਤਿ ਹੋਈ।।
ਕਹੈ ਰੈਦਾਸ ਯਹ ਗੋਪ[78] ਨਹੀਂ।।ਜਾਣੈਂ ਸਬ ਕੋਈ।।੩।।

ਰਾਗ ਰਾਮਕਲੀ

209/ਅ ਆਯੌਂ ਹੌਂ ਆਯੌਂ ਦੇਵ[79] ਤੁਮ ਸਰਨਾ।।
ਜਾਨਿ ਕ੍ਰਿਪਾ ਕੀਜੈ ਆਪਨੌਂ ਜਨਾ।। ਟੇਕ।।
ਤ੍ਰਿਬਿਧਿ[80] ਜੋਨੀ ਬਾਸ[81] ਜਮ ਕੀ ਅਗਮ ਤ੍ਰਾਸ।।
ਤੁਮਹਰੇਂ[82] ਭਜਨ ਬਿਨ ਭ੍ਰਮਤ ਫਿਰਯੋ।।
ਮਮਿਤਾ ਅਹੰ ਬਿਖੈ ਮਦ[83] ਮਾਤੋ
ਈਹਿ[84] ਸੁਖ ਕਬਹੂੰ ਨ ਦੁਤਰ ਤਿਰਯੋ।।੧।।
ਤੁਮਹਰੇ ਨਾਂਵ ਕੇ ਬਿਸਾਸ[85] ਛਾਡੀ ਮੈਂ ਆਨ ਕੀ ਆਸ।।
ਸੰਸਾਰੀ ਧਰਮ ਮੇਰੋ ਮਨ ਨ ਧੀਜੈ।।
ਰੈਦਾਸ ਦਾਸ ਕੀ ਸੇਵਾ ਮਾਨ ਹੋ 'ਦੇਵਾ ਧਿਦੇਵ'[86]
ਪਤਿਤ ਪਾਵਨ ਨਾਮ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਜੈ।।੨।।

ਰਾਗ ਰਾਮਕਲੀ

210/ੳ ਭਾਈ ਰੇ ਰਾਮ ਕਹਾਂ ਹੈ ਮੋਹਿੰ ਬਤਾਵੋ।।
ਸਤਯ[87] ਰਾਮ ਤਾ ਕੋ ਨਿਕਟ ਨ ਆਵੋ।। ਟੇਕ।।

---

76. ਉਪਜਾਈ (ੳ)
77. ਤਿਹ (ਦ.ਸ)
78. ਗੋਪੀ (ਅ)
79. ਦੇਵਾ (ਅ)
80. ਵਿਰਬਿਧ (ਅ)
81. ਨਿਵਾਸ (ਅ.ਦ.ਸ.ਹ)
82. ਤੁਮਹਿ (ਅ)
83. ਰਸ (ਅ)
84. ਇਨ (ਅ)
85. ਬਿਸਵਾਸ (ਅ)
86. ਦੇਵਾ ਬਿਧ ਦੇਵੀ (ਅ)
87. ਸੰਤ (ੳ)

ਰਾਮ ਕਹਤ ਸਬ ਜਗ ਭੁਲਾਨਾ॥ ਸੋ ਯਹੁ ਰਾਮ ਨ ਹੋਈ[88]॥
ਕਰਮ ਅਕਰਮ ਕਰੁਣਾ ਮੈ ਕੇਸੋ॥ ਕਰਤਾ ਨਾਵ ਸੁ ਕੋਈ॥੧॥
ਜਾ ਰਾਮਹਿ[89] ਸਬ ਜਗ ਜਾਨੈ॥ ਭ੍ਰਮਿ ਭੂਲਾ ਰੇ ਭਾਈ॥
ਆਪ ਆਪ ਥੈ ਕੋਈ ਨ ਜਾਣੈ[90]॥ ਕਹੈ ਕੂਣ ਸਜੂੰ ਜਾਈ॥੨॥
ਸਤਿ ਤਨ ਲੋਭਤ ਪਰਸਿ ਜੀਵ ਤਨ ਮਨ॥ ਗੁਨ ਪਰਸ਼ਨ ਨਹੀ ਜਾਈ॥
ਅਖਿਲ[91] ਨਾਵ ਜਾਕੇ ਠੌਰ ਨ ਕਤਹੂੰ॥ ਕਯੋਂ ਨ ਕਹੈਂ ਸਮੁਝਾਈ॥੩॥
ਭਣੈ[92] ਰੈਦਾਸ ਤਾਹੀ ਥੈ॥ ਕਰਤਾ ਕੋ ਹੈ ਭਾਈ॥
ਕੇਵਲ ਕਰਤਾ ਏਕ ਸਹੀ ਕਰਿ॥ ਸਤਿ ਰਾਮ ਤਿਹਿ ਠਾਈ॥੪॥

ਰਾਗ ਰਾਮਕਲੀ

210/ੳ /ਐਸੋ[93] ਕੁਛ ਅਨੁਭੈ ਕਹਤ ਨ ਆਵੈ॥
ਸਾਹਿਬ ਮੇਰੋ ਮਿਲੈ ਤਾ ਕੋ ਬਿਗਰਾਵੈ[94]॥ ਟੇਕ॥
ਸਭ ਮੇਂ ਹਰਿ ਹੈ 'ਹਰਿ ਮੈ ਸਬ ਹੈਂ[95]॥ ਹਰਿ ਅਪਨਪੋ ਜਿਨਿ ਜਾਨਾ॥
'ਅਪਨੀ ਆਪ ਸਾਖਿ ਨਹੀਂ[96] ਦੂਸਰ॥ ਜਾਨਨਹਾਰ ਸਮਾਨਾਂ॥੧॥
ਬਾਜੀਗਰ ਸੂੰ 'ਰਹਿਨ ਰਹੀਜੈ[97]॥ ਬਾਜੀ ਕਾ ਮਰਮ ਏਥ[98] ਜਾਨਾ॥
ਬਾਜੀ ਝੂਠ ਸਾਂਚ ਬਾਜੀਗਰ॥ ਜਾਂਨਾਂ ਮਨ ਪਤਿਯਾਨਾ॥੨॥
ਮਨ ਥਿਰ ਹੋਇ ਤੋ ਕਹਾ ਨ ਬੂਝੈ[99]॥ 'ਜਾਨੈ ਜਾਨਨਹਾਰਾ'[100]॥

---

88. ੳ ਕਾਪੀ ਵਿਚ ਿ ਦੀ ਥਾਂ ੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ
89. ਰਾਮ (ਅ)
90. ਬੂਝੈ (ਅ)
91. ਅਲਖ (ਸ)
92. ਭਨੈ (ਅ), ਭਵੈ (ਹ)
93. ਅਸ (ਅ)
94. ਬਿਗਨਾਵੈ (ਅ), ਬਿਲਗਾਵੈ (ਸ)
95. ਸਬ ਹਰਿ ਮਾਹੀ (ਅ.ੲ.ਸ)
96. ਸਾਖੀ ਨਹੀ ਔਰ ਕੋਈ ਦੂਸਰ (ਸ)
97. ਰਹੁ ਨੀ ਰਹਜੇ (ਅ) ਰਾਚਿ ਰਹਾ (ਸ)
98. ਅਬ (ਅ), ਇਯ (ਹ)
99. ਕਹਨੀ ਕਰੇ ਤੋ ਕਾ ਨਹੀ ਸੂਝੈ (ਅ), ਮਨ ਥਿਰ ਹੋਇ ਕਾਰਨ ਸੂਝੈ (ੲ.ਹ)
100. ਬੂਝੈ ਬੂਝਨਹਾਰਾ (ੳ)

ਕਹੈ ਰੈਦਾਸ ਬਿਮਨ ਬਿਮੇਕ[101] ਸੁਖ॥ ਸਹਜ ਸਰੂਪ[102] ਸੰਭਾਰਾ॥੩॥

ਰਾਗ ਰਾਮਕਲੀ

210/ੳ ਅਖਿਲ ਖਿਲੈ ਨਹੀ ਕਾ ਕਹਿ ਪੰਡਤ[103]॥ ਕੋਨ[104] ਕਹੈ ਸਮੁਝਾਈ॥
ਅਬਰਣ ਬਰਣ ਰੂਪ ਨਹੀ ਜਾ ਕੈ॥ ਸੋ ਕਹਾਂ ਲਯੋ ਲਾਈ ਸਮਾਈ॥ਟੇਕ॥
ਚੰਦ ਸੂਰ ਨਹੀ ਰਾਤਿ[105] ਦਿਵਸ ਨਹੀ॥ ਧਰਣਿ ਆਕਾਸ ਨ ਭਾਈ॥
ਕਰੰਮ ਅਕਰੰਮ ਨਹੀ ਸੁਭ ਅਸੁਭ ਨਹੀ॥ ਕਾ ਕਹਿ ਦੇਹੁ ਬਡਾਈ॥੧॥
'ਸੀਤ ਬਾਈ ਊਸਨ ਨਹੀ ਸਰਵਤ॥ ਕਾਮ ਕੁਟਿਲ ਨਹੀ ਹੋਈ[106]॥
ਜੋਗ ਨ ਭੋਗ ਰੋਗ ਨਹੀਂ ਜਾ ਕੈ॥ ਕਹੋਂ ਨਾਵ ਸਤਿ ਸੋਈ॥੨॥
ਨਿਰੰਜਨ ਨਿਰਾਕਾਰ ਨਿਰਲੇਪਹਿ॥ ਨਿਰਬੀਕਾਰ ਨਿਰਾਸੀ[107]॥
210/ਅ ਕਾਮੇ[108] ਕੁਟਿਲਤਾ ਹੀ ਕਹੀ ਗਾਵਤ॥ ਹਰਿ ਹਰਿ ਆਵੈ ਹਾਸੀ॥੩॥
ਗਗਨ ਧੂਰ[109] ਧੂਸਰ ਨਹਿ ਜਾ ਕੈ॥ ਪਵਨ ਪੂਰ ਨਹੀ ਪਾਣੀ॥
ਗੁਨ ਬਿਗੁਨ ਕਹਿਯਤ ਨਹੀ ਜਾ ਕੈ॥ ਕਹੋ ਤੁਮ ਬਾਤ ਸਯਾਨੀ॥੫॥
ਯਾਹੀ ਸੋਂ ਤੁਮ ਜੋਗ ਕਹਤ ਹੋ॥ ਜਬ ਲਗ ਆਸ ਕੀ ਪਾਸੀ॥
ਛੁਟੇ ਤਬਹੀ ਜਬ ਮਿਲੈ ਏਕ ਹੀ॥ ਭਣੈ[110] ਰੈਦਾਸ ਉਦਾਸੀ॥੬॥

ਰਾਗ ਰਾਮਕਲੀ

210/ਅ /ਨਰਹਰਿ ਚੰਚਲ ਮਤਿ ਮੋਰੀ[111]॥ ਕੈਸੈਂ ਭਗਤਿ ਕਰੂੰ ਰਾਮ ਤੋਰੀ[112]॥ ਟੇਕ॥
ਤੂੰ ਮੋਹਿ ਦੇਖੈ ਹੌਂ ਤੋਹਿ ਦੇਖੂ॥ ਪ੍ਰੀਤ ਪਰਸਪਰ ਹੋਈ॥

---

101. ਬਿਬੇਕ (ਅ.ੲ.ਸ)
102. ਰੂਪ (ਅ)
103. ਪੰਡਤ ਅਲਖ ਲਿਖੇ ਨਹਿਂ ਕਾ ਕਹਿ ਗਾਊ (ਅ)
104. ਕੋਇ ਨ (ੲ.ਸ.ਹ)
105. ਰੈਨ (ਅ)
106. ਬਾਕੀ ਪ੍ਰਤੀਆਂ ਵਿਚ ਇਹ ਪੰਕਤੀ ਮਾਮੂਲੀ ਪਾਠ-ਭੇਦ ਨਾਲ ਅੱਗੇ ਆਉਂਦੀ ਹੈ।
107. ਨਿਰਬਾਸੀ (ਅ)
108. ਏ (ਅ)
109. ਧੂਪ (ੳ)
110. ਭਲੇ (ਅ.ੲ.ਸ.ਹ)
111. ਮੇਰੀ (ਅ)
112. ਤੇਰੀ (ਅ)

ਤੂੰ ਮੋਹਿ ਦੇਖੈ ਹੂੰ ਤੋਹਿ ਨ ਦੇਖੂ।। ਈਯਹ ਮਤਿ 'ਸਬ ਬੁਧਿ ਖੋਈ[113]।।੧।।
'ਸਬ ਘਟ'[114] ਅੰਤਰਿ ਰਮਸਿ[115] ਨਿਰੰਤਰਿ।। ਮੈ ਦੇਖਤ ਹੀ ਨਹੀ ਜਾਂਨਾਂ।।
ਗੁਨ ਸਬ ਤੋਰ ਮੋਰ ਸਬ ਔਗੁਨ।। ਕ੍ਰਿਤ ਉਪਗਾਰ ਨ ਮਾਨਾ।।੨।।
ਮੈਂ ਤੈ ਮੋਰਿ ਮੋਰਿ ਅਸਮਝਿਸਿ[116]।। ਕੈਸੇ ਕਰਿ ਨਿਸਤਾਰਾ।।
ਕਹੈ ਰੈਦਾਸ ਕ੍ਰਿਸਨ[12] ਕਰੁਣਾ ਮੈਂ।। ਜੈ ਜੈ ਜਗਤ ਅਧਾਰਾ।।੩।।

ਰਾਗ ਰਾਮਕਲੀ

210/ਅ /ਰਾਮ ਬਿਨ ਸੰਸੈ ਗਾਂਠ ਨ ਛੂਟੈ।।
ਕਾਮ ਕ੍ਰੋਧ ਮੋਹ[117] ਮਦ ਮਾਯਾ।। ਇਨ[118] ਪੰਚਨਿ ਮਿਲਿ ਲੂਟੇ।। ਟੇਕ।।
ਹਮ ਬਡ ਕਬਿ[119] ਕੁਲੀਨ ਹਮ ਪੰਡਿਤ।। ਹਮ ਯੋਗੀ ਸਿਨਿਯਾਸੀ।।
ਗਯਾਨੀ ਗੁਨੀ ਸੂਰ[120] ਹਮ ਦਾਤਾ।। ਯਹ 'ਮਤਿ ਕਦੇ'[121] ਨ ਨਾਸੀ।।੧।।
'ਪਢੇ ਗੁਨੇ ਕਛੂ ਸਮਝਿ ਨ ਪਰਈ[122]।। ਜੌਂ ਲੌਂ ਅਨਭੈ ਭਾਵ ਨ ਦਰਸੈ।।
ਲੋਹਾ ਹਰਨ ਹੋਇ ਧੂ[123] ਕੈਸੈ।। ਜੋ ਪਾਰਸ ਨਹੀ[124] ਪਰਸੈ।।੨।।
ਕਹੈ ਰੈਦਾਸ ਔਰ[125] ਅਸਮਝਸਿ[126]।। ਭੂਲੀ[127] ਪਰੇ ਭ੍ਰਮ ਭੋਰੈ।।
ਏਕ ਅਧਾਰ ਨਾਵ ਨਰਹਰਿ ਕੋ[128] ਜੀਵਨ ਪ੍ਰਾਨ ਧਨ ਮੋਰੈ।।੩।।

---

113. ਰਿਧਿ ਸਿਧਿ ਹੋਇ (ਅ)
114. ਆਤਮ (ਅ)
115. ਰਮਿਸਿ (ਅ.ਸ)
116. ਅਬਿਗਤ (ਅ)
117. ਲੋਭ (ੲ)
118. ਯੇ (ਅ)
119. ਹਮ (ਅ)
120. ਦਾਨ (ਅ)
121. ਬੁਧ ਕਬਹੁ (ਅ)
122. ਪਢਿਐ ਗੁਨੀਜੈ ਸ੍ਰਵਨੋਂ ਸੁਨੀਯੈ (ਅ)
123. ਜੋਇ (ਅ) ਹੂੰ (ੲ)
124. ਪਾਰਸ ਨਹੀਂ (ਅ.ੲ.ਸ)
125. ਇਹੈ (ਅ)
126. ਅਸ ਮੁਝਈ (ਅ.ੲ)
127. ਚਾਲਿ (ਅ)
128. ਨਰਾਯਣ (ਅ)

ਰਾਗ ਰਾਮਕਲੀ

210/ਅ /ਤਬ ਰਾਮ ਨਾਮੁ ਕਹਿ ਗਾਵੈਗਾ॥
ਰਰੰਕਾਰ[129] ਰਹਿਤ ਸਬ ਦਿਨ ਤੇ॥ ਅੰਤਰ ਮੇਲ ਮਿਲਾਵੈਗਾ॥ ਟੇਕ॥
'ਲੋਹਾ ਸਮਕਰਿ ਕੰਚਨ ਸਮਕਰਿ'[130]॥ ਭੇਦ ਅਭੇਦ ਸਮਾਵੈਗਾ॥
ਜੋ ਸੁਖ ਹੈ ਪਾਰਸ ਕੈ[131] ਪਰਸੈ॥ ਸੋ ਸੁਖ 'ਕਾ ਕਹਿ ਗਾਵੈਗਾ'[132]॥੧॥
211/ੳ /ਗੁਰੁਪ੍ਰਸਾਦ ਭਈ ਅਨੁਭੈ ਮਤਿ[133]॥ ਬਿਖ ਅਮ੍ਰਿਤ ਸਮਧਾਵੈਗਾ॥੨॥
ਕਹੈ ਰੈਦਾਸ 'ਮੇਟਿ ਆਪਾ ਪਰ'[134]॥ ਤਬ ਵਾ ਠੌਰਹਿ[135] ਪਾਵੈਗਾ॥੩॥

ਰਾਗ ਰਾਮਕਲੀ

ਸੰਤੋ ਅਨਿਨ ਭਗਤਿ ਯਹ ਨਾਹੀਂ॥
ਜਬ ਲਗ ਸਤ ਰਜ ਤਮ ਪਾਂਚੂ[136] ਗੁਨ॥ ਬਯਾਪਤ ਹੈ ਯਾ ਮਾਹੀਂ॥ ਟੇਕ॥
ਸੋਈ ਆਨ ਅੰਤਰ ਕਰੈ ਹਰਿ ਸੋਂ॥ ਅਪਮਾਰਗ ਕੋ ਆਨੈ॥[137]
ਕਾਮਕ੍ਰੋਧ ਮਦ[138] ਲੋਭ ਮੋਹ ਕੀ॥ ਪਲ ਪਲ ਪੂਜਾ ਠਾਨੈ॥੧॥
ਸਕਤ ਸਨੇਹ ਇਸ਼ਟ ਮਾਂਗ[139] ਲਾਵੈ॥ ਅਸਥਲਿ ਅਸਥਲਿ ਖੇਲੈ॥
ਜੋ ਕੁਛ ਮਿਲੈ[140] ਆਨ ਆਖਤ ਜਯੂ॥ 'ਸਤੁ ਦਾਰਾ ਸਿਰ'[141] ਮੇਲੈ॥੨॥
ਹਰਿ ਜਨ ਹਰਿ ਬਿਨ ਔਰ ਨ ਜਾਨੈ॥ ਤਜੈ ਆਨ ਤਨ[142] ਤਯਾਗੀ॥
ਕਹ ਰੈਦਾਸ ਸੋਈ ਜਨ ਨਿਰਮਲ॥ ਨਿਸ ਦਿਨ ਨਿਜ ਅਨੁਰਾਗੀ॥੩॥

---

129. ਰੰਕੰਕਾਰ (ਅ)
130. ਲੋਹਾ ਕੰਚਨ ਸਮਕਰ ਦੇਖੈ (ਅ)
131. ਕਹੇ (ਅ)
132. ਵਾਕੈ ਆਵੈਗਾ (ਅ)
133. ਅਨਭੈ (ਅ)
134. ਆਪਾ ਪਰ ਬਿਸਰੈ (ਅ)
135. ਗੋਰਹਿ (ਹ)
136. ਤੀਨੋ (ਅ.ਏ.ਸ.)
137. ਤਾਨੈ (ਅ)
138. ਅਰ (ਅ)
139. ਅੰਗ (ਅ)
140. ਲਾਹੈ (ਅ)
141. ਸਤਿਗੁਰ ਦਾਰਾ... (ਅ)
142. ਅਨੇ ਆਸ ਤਨ (ਅ)

ਭਗਤਿ ਐਸੀ ਸੁਨਹੁ ਰੇ ਭਾਈ॥ ਆਈ ਭਗਤਿ ਤਬ ਗਈ ਬਡਾਈ॥ ਟੇਕ॥
ਕਹਾ ਭਯੋ ਨਾਚੇ ਅਰੁ ਗਾਯੋ॥ ਕਹਾ ਭਯੋ ਤਪ ਕੀਨਹੇ॥
ਕਹਾ ਭਯੋ ਜੋ ਚਰਣ ਪਖਾਲੇ॥ ਜੋ ਪਰਮ ਤਤ ਨਹੀ[143] ਚੀਨਹੇ॥੧॥
"ਕਹਾ ਭਯੋ ਜੋ ਮੂੰਡ ਮੁਡਾਯੋ॥ ਬਹੁ ਤੀਰਥ ਬ੍ਰਤ ਕੀਨਹੇ"॥[144]
"ਕਹਾ ਭਯੋ ਜੋ ਪਰਮ ਧਯਾਨ ਪਦ॥ ਜਬ ਲਗ ਪਰਮ ਤਤੁ ਨਹਿ ਪਾਸੋਂ"[145]॥੨॥
ਕਹਾ ਭਯੋ ਖਟ ਕਰਮ ਸਕਲ ਅਰੁ॥ ਬਿਧਿ ਨਿਖੇਧ ਸਹਿਕੀਨਾ॥
ਸਵਾਮੀ ਦਾਸ ਭਗਤ ਅਰੁ ਸੇਵਗ॥ ਜੋ[146] ਪਰਮ ਤਤ ਨਹੀਂ ਚੀਨਹੇ॥੩॥
ਕਹੈ ਰੈਦਾਸ ਤੇਰਿ[147] ਭਗਤਿ ਦੂਰਿ ਹੈ॥ ਭਾਗ ਬਡੇ 'ਸੋ ਪਾਵੈ'[148]॥
ਤਜਿ ਅਭਿਮਾਨ ਮੇਟਿ ਆਪਾ ਪਰ[149]॥ ਪਿਪਿਲਕ ਹ੍ਵੈ ਚੁਨਿ ਖਾਵੈ[150]॥੪॥

ਅਬ ਕੁਛ ਮਰਮ ਬਿਚਾਰਾ ਹੋ ਹਰਿ॥
ਆਦਿ ਅੰਤ ਔਸਾਣ ਰਾਮ ਬਿਨਾ॥ 'ਕੋਈ ਨ ਕਰੈ'[151] ਨਿਵਾਰਾ ਹੋ[152] ਹਰਿ॥ ਟੇਕ॥
ਜਲ ਤੈਂ ਪੰਕ ਪੰਕ ਅਮ੍ਰਿਤ ਤਨ ਜਲਹਿ ਸਬ ਦ੍ਵੈ ਜੈਸੇ॥
ਐਸੇ ਕਰਮ ਧਰਮ[153] ਜੀਵ ਬਾਂਧਯੋ॥ ਤਤ ਬਿਨ ਛੂਟੈ ਕੈਸੇ ਹੋ ਹਰਿ॥੧॥
ਜਪ ਤਪ ਬਿਧਿ ਨਿਖੇਧ ਕਰਨਾ ਮੈ॥ ਪਾਪ ਪੁੰਨ ਦੋਊ[154] ਮਾਯਾ॥
'ਐਸੇ ਮੋਹਿ ਤਨ ਮਨ ਗਤਿ ਬੀਮੁਖ ਧਨ'[155]॥

143. ਆਪਾ ਪਰਚਾ (ਅ.ੲ.)
144. ੳ. ਪ੍ਰਤੀ ਵਿਚ ਇਸ ਪਾਠ ਦੀਆਂ ਪੰਗਤੀਆਂ ਅਗਾੜ ਪਿਛਾੜ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ, ਅਤੇ ਪਾਠ 'ਬਹੁ ਤੀਰਥ ਬ੍ਰਤ' ਦੀ ਥਾਂ 'ਕਹਾ ਭਯੋ ਜੋ ਪਤਿਬ੍ਰਤ ਸਾਧਯੋ' ਮਿਲਦਾ ਹੈ।
145. ਇਹ ਪਾਠ ਕੇਵਲ 'ੳ' ਪ੍ਰਤੀ ਵਿਚ ਹੀ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।
146. ਕਾਹੂ (ਅ)
147. ਵਾ (ਅ)
148. ਜਿਨ ਪਾਈ (ਅ)
149. ਦੂਰ ਕਰ ਮਮਿਤਾ (ਅ)
150. ਪਪੀਲਕ ਹੋਇ ਚੁਣ ਖਾਵੀ (ਅ.ਸ.ਹ)
151. ਤੁਮ ਕੰਚਨ ਕਰੋ (ਅ)
152. ਹੋਇ (ਅ.ਸ)
153. ਭਰਮ (ੳ)
154. ਯਹ (ਅ)
155. ਇਨ ਬਿਮੋਹਿਤ ਮਨ ਗਯੋ ਬਮੇਕਰੇ (ਅ)

ਜਨਮਿ ਜਨਮਿ ਭਰਮਾਯਾ ਹੋ ਹਰਿ॥੨॥

211/ਅ ਤਾਡਣ[156] ਛੇਦਣ ਤ੍ਰਪਣ ਨ ਖੇਦਣ॥ /ਬਹੁ ਬਿਧਿ ਕਰ ਲੇ ਉਪਾਈ[157]॥
"ਲੋਨ ਖੜੀ ਸੰਜੋਗ ਬਿਨਾ॥ ਕਨਕ ਕਲੰਕ ਨ ਜਾਈ ਹੋ ਹਰਿ[158]"॥੩॥
'ਭਣੈ ਰੈਦਾਸ ਕਠਿਨ ਕਲ ਕੇਵਲ[159]॥ ਕਾ ਉਪਾਵ ਈਬ[160] ਕੀਜੇ॥
ਭੌ ਬੂਡਤ ਭੈ ਭਗਤ ਹੂੰ। ਕਰਿ ਅਵਲੰਬਨ ਦੀਜੈ॥੪॥

ਨਰਹਿਰ ਪ੍ਰਗਟਸਿ ਨਾ ਹੋ ਪ੍ਰਗਟਸਿ ਨਾ॥ ਦੀਨਾ ਨਾਥ ਦਯਾਲ ਨਰਹਰਿ॥ ਟੇਕ॥
ਜਨਮੈ ਤੋਹੀ ਥੈ ਬਿਗਰਾਨ॥ ਅਬਹੋ ਕਛੂ ਬੂਝੈ ਬਹੁਰਿ ਸਯਾਨ॥
ਪਰਿਵਾਰ ਬਿਮੁਖ ਮੋਹਿ ਲਾਗਿ॥ ਕਛੁ ਸਮਝ ਪਰਤ ਨਹੀਂ ਜਾਗਿ॥੧॥
ਇਕ ਭੌ ਬਿਦੇਸ[161] ਕਲਿਕਾਲ॥ ਅਹੋ ਮੈਂ ਆਇ[162] ਪਰਯੋਂ ਜਮਜਾਲ॥
ਕਬਹੂੰ ਕੇ ਤੇਰ ਭਰੋਸ॥ ਜੋ ਮੈ ਨ ਕਹੋਂ ਤੌ ਮੋਰੋ ਦੋਸ॥੨॥
ਅਸ ਕਹਿਯੇ ਤੇਊ ਨ ਜਾਨ॥ ਅਹੋ ਪ੍ਰਭ ਤੁਮ ਸਰਬਗ ਸਯਾਨ॥
ਸੁਤੋ ਸੇਵਗ ਸਦਾ ਅਸੋਚ॥ ਠਾਕੁਰਹਿ ਪਿਤਹਿ ਸਬ ਸੋਚ॥੩॥
ਰੈਦਾਸ ਬਿਨੈ ਕਰ ਜੋਰਿ॥ ਅਹੋ ਸੁਵਾਮੀ ਤੋਹਿ ਨਾਹਿ ਨਯੋਰ॥
ਸੁ ਤੌ ਪੂਰਿਬਲਾ ਅਕਰਮ ਮੋਰ॥ ਬਲਿ ਜਾਊਂ ਕਰੈ ਜਿਨਿ ਔਰ॥੪॥

ਰਾਗ ਰਾਮਕਲੀ

ਤਯੂੰ[163] ਤੁਮ ਕਾਰਨਿ ਕੇਸਵੇ॥ ਲਾਲਚਿ ਜੀਵ ਲਾਗਾ॥
ਨਿਕਟ ਨਾਥ ਪ੍ਰਾਪਤਿ ਨਹੀਂ॥ ਮਨ ਮੰਦ[164] ਅਭਾਗਾ॥ ਟੇਕ॥
ਸਾਯਰ[165] ਸਲੀਲ ਸਰੋਦਿਕਾ॥ ਜਲ ਥਲ ਅਧਿਆਈ॥
ਸਵਾਂਤ ਬੂੰਦ ਆਂਸ ਹੈ। ਪੀਣ ਪਯਾਸ ਨ ਜਾਈ॥੧॥

---

156. ਤ੍ਰਾਯਮ (ੳ.ਅ.ੲ.ਸ)
157. ਕੀ ਹੋ ਬਹੁਤ (ਅ)
158. ਅ.ੲ.ਸ.
159. ਭਣੈ ਰੈਦਾਸ ਉਦਾਸ ਤਾਹੀ ਤੇ (ੳ)
160. ਭੌ ਭੀਤਰ (ਅ)
161. ਦੇਸ (ਅ)
162. ਜਾਇ (ਅ.ੲ)
163. ਜਯੋਂ (ੲ)
164. ਮੋਰ (ਸ)
165. ਸਾਗਰ (ਅ)

ਜੌਂਰ ਸਨੇਹੀ ਚਾਹਿਏ।। ਚਿਤਵਤ ਹੂੰ ਦੂਰੀ।।
ਪੰਗੁਲ ਫਲ ਨਹੀਂ ਪਹੁੰਚਹੀ।। ਕਛੁ ਸਾਧ ਨ ਪੂਰੀ।।੨।।
ਕਹੈ ਰੈਦਾਸ ਅਕਥ ਕਥਾ।। ਉਪਨਿਸ਼ਦ ਸੁਨੀਜੈ।।
ਜਸ ਤੂੰ ਤਸ ਤੂੰ ਤਸ ਤੁਹੀਂ।। ਕਸ ਉਪਮਾ ਦੀਜੈ।।੩।।
ਗੋਬਇੰਦੇ ਭੌਜਲ ਅਰਧ[166] ਅਪਾਰਾ।
ਤਾ ਮੈਂ ਕਛੂ ਸੂਝਤ ਵਾਰ ਨ ਪਾਰਾ।। ਟੇਕ।।
ਅਗਮ ਗ੍ਰੇਹ ਦੂਰਿ ਦੁਰੰਤਰ[167] ਬੋਲ ਭਰੋਸ ਨ ਦੇਹੂ[168]।।
ਤੇਰੀ ਭਗਤਿ ਪਰੋਹਨਿ ਸੰਤ ਅਰੋਹਨਿ।। ਮੋਹਿ ਚੜਾਈ[169] ਨ ਲੇਹੂ[170]।।੧।।
ਲੋਹ ਕੀ ਨਾਵ ਪਾਖਣਨਿ[171] ਬੋਝੀ।। ਸੁਕ੍ਰਿਤ ਭਗਤਿ[172] ਬਿਹੂਨਾ।।
212/ੳ ਮੋਹ ਤਰੰਗ ਲੋਭ ਭਯੋ ਗਾਲਾ[173]।। /ਮਨ ਮੀਨ ਭਯੇ ਮਨ ਲੀਨਾ[174]।।੨।।
ਦੀਨਾ ਨਾਥ ਕਲੰਕੀ ਔਤਾਰਾ।। ਕਵਨੇ ਹੇਤ ਬਿਲੰਬ ਕਰੀਜੈ।।
ਰੈਦਾਸ ਦਾਸ ਸੰਤ ਚਰਣਨਿ।। ਮੋਹਿੰ ਅਵਲੰਬਨ ਦੀਜੈ।।੩।।
ਕਹਾਂ ਸੂਤੇ ਮੁਗਧ ਨਰ ਕਾਲ ਕੇ ਮਧਿ ਮੁਖ।।
ਤਜਿਵ ਸ੍ਰੀ[175] ਰਾਮ ਚਿਤਵਤ ਅਨੇਕ ਸੁਖ।। ਟੇਕ।।
'ਕ੍ਰਜ਼ਨ ਉਧਰੰਤ ਕੋਪ ਅਸਹਜ ਧੀਰਜ ਲੋਪੀ'।।[176]
ਮਦਨ ਭੁਵੰਗ ਨਹਿੰ ਮੰਤ੍ਰ ਜੰਤ੍ਰ।।
ਬਿਖਮ ਪਾਵਕ ਡਾਲ[177] ਤਾਹਿ ਵਾਰ ਨ ਪਾਰ।।

---

166. 'ਅ' ਕਾਪੀ ਵਿਚ ਕੇਵਲ 'ਧਿ' ਸ਼ਬਦ ਹੈ, ਜੋ ਲਿਖਾਰੀ ਪਾਸੋਂ ਠੀਕ ਨਕਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਜਾਪਦਾ।
167. ਬੋਲਤ ਭਰੋਸੈ ਦੀਜੈ (ਅ)
168. ਚੜਾਵ (ੲ)
169. ਕਿਨ ਲੀਜੈ (ਅ)
170. ਪਖਾਨਨਿ (ੲ.ਸ)
171. ਭਗਤਿ (ਅ) ਨਾਵ (ੲ), ਭਾਵ (ਸ.ਹ)
172. ਗਾਧੋ (ਅ), ਗਾਲੋ (ੲ)
173. ਜਲ (ੳ.ਅ)
174. ਸੁਨਹੁ ਬੀਨਤੀ (ੲ.ਸ)
175. 'ੳ' ਪ੍ਰਤੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਬਸਤੀ' ਹੈ ਜੋ ਲਿਖਾਰੀ ਦੀ ਭੁੱਲ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।
176. ਅ.ੲ.ਸ. ਕਾਪੀ ਵਿਚ ਇਹ ਪਾਠ ਅੱਗੇ ਪਿੱਛੇ ਹੈ।
177. ਬਿਖਮਾਰਾ ਬਕਧਾਰਾ (ਅ)

ਲੋਭਨ ਕੀ ਸੁਪਨੀ ਗਯਾਨ ਹੰਤਾ॥੧॥
ਬਿਖਮ ਸੰਸਾਰ ਭੌਜਲ[178] ਹਰਿ ਬਯਾਕੁਲ ਤਵੈ॥
ਮੋਹ ਗੁਣ ਬਿਖੈ ਸਰਬੰਧ ਭੂਤਾ॥
ਟੌਰਿ 'ਗੁਨ ਗਾਰੁੜੀ[179] ਮੰਤ੍ਰ ਸ੍ਰਵਣਾ ਦਿਯੋ॥
ਜਾਗਿ ਰੇ ਰਾਮ ਕਹਿ ਕਹੀ ਨ ਸੂਤਾ॥੨॥
ਸਕਲ ਸੁਮ੍ਰਿਤ ਜਿਤਿ ਸੰਤਿ ਮਤਿ ਕਹੈ ਤਿਤੀ॥
ਪਾਈ ਨਹੀ[180] ਪਰਮ ਗਤਿ ਪਰਮ ਬੇਤਾ॥
ਬ੍ਰਹਮ ਰਿਖਿ ਨਾਰਦ ਸਯੰਤ ਸਨਕਾਦਿਕਾ॥
ਰਾਮ ਰਮਤ ਗਯੇ ਪਾਰ ਤੇਤਾ॥੩॥
ਜਜਨ ਜਾਪਨ ਜਾਪ ਰਟਨ ਤੀਰਥ ਦਾਨ॥
ਔਖਧੀ[181] ਰਸਿਕ ਗਦਮੂਲ ਦੇਤਾ॥
ਨਾਗਦਵਨਿ ਜਰਜਰੀ[182] ਰਾਮ ਸੁਮਿਰਣ ਬਰੀ॥
ਭਣਤ ਰੈਦਾਸ ਚੇਤਨਿ ਚੇਤਾ[183]॥੪॥

ਰਾਗ ਰਾਮਕਲੀ

ਹੈ ਸਬ ਆਤਮ 'ਸੋਧੰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼'[184] ਸਾਚੋਂ॥
ਨਿਰੰਤਰ ਨਿਰਾਹਾਰ ਕਲਪਤ ਯੇ ਪਾਚੋਂ॥ ਟੇਕ॥
'ਆਦਿ ਅੰਤਿ[185] ਔਸਾਣ 'ਏਕ ਰਸ ਤਰਤੰਬ ਨਹੀ ਭਾਈ'[186]॥
ਥਾਵਰ ਜੰਗਮ ਕੀਟ ਪਤੰਗਾ॥ ਪੂਰਿ ਰਹੇ ਹਰਿ ਰਾਈ॥੧॥
ਸਰਬੇ ਸਵਰ ਸਵੰਗਿ ਸਰਬ ਗਤਿ॥ ਕਰਤਾ ਹਰਤਾ ਸੋਈ॥

---

178. ਬਯਾਲ (ਅ)
179. ਗੁਰ ਗਾਰੜੂ (ਅ)
180. ਲਹੀ ਨਹੀ (ਅ)
181. ਵੌਖਧੀ (ਅ)
182. ਜਜਰਿ (ਅ)
183. ਮੇਤਾ (ਸ)
184. ਸੁਖ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ (ਸ)
185. ਏਕ ਰਸ (ੲ)
186. ਏਕ ਰਸ ਤਾਰ ਤਬ ਨਹੀ ਭਾਈ (ੲ), ਏਕ ਰਸ ਤਾਰ ਯਨੋਂਯ ਨਹੀ ਭਾਈ (ਸ)

ਸਿਵਿਨਿ ਸਿਬਿਨ ਸਾਧੂ ਅਰੁ ਸੇਵਰਗ[187]॥ ਅਭੈ[188] ਭਾਵ ਨਹੀ ਹੋਈ॥੨॥
ਧਰਮ ਅਧਰਮ ਮੋਛ[189] ਨਹੀ ਬੰਧਨ॥ ਜਰਾ ਮਰਣ ਭਵ ਨਾਸਾ॥
ਦ੍ਰਿਸ਼ਟ ਅਦ੍ਰਿਸ਼ਟ ਗੇਵ[190] ਅਰੁ ਗਯਾਤਾ[191]॥ ਟੇਕ ਮੇਕ ਰੈਦਾਸਾ॥
ਕਾਨ੍ਹਾ[192] ਹੋ ਜਗਜੀਵਨ ਮੋਰਾ॥ ਤੂ ਨ ਬਿਸਾਰੀ ਰਾਮ ਮੈਂ ਜਨ ਤੋਰਾ॥ ਟੇਕ॥
ਸੰਕਟ ਸੋਚ ਪੋਚ ਦਿਨ ਰਾਤੀ॥ ਕਰਮ ਕਠਿਨ ਮੋਰਿ ਜਾਤਿ ਕੁਭਾਂਤੀ[193]॥੧॥
ਹਰਹੁ ਬੀਪਤਿ ਭਾਵੈ ਕਰਹੁ ਕੁਭਾਵ[194]॥ ਚਰਣ ਨ ਛਾਡੋ ਜਾਈ ਸੁ ਜਾਵ॥੨॥
ਕਹੈ ਰੈਦਾਸ ਕਛੁ ਦੇਹੁ ਅਵਲੰਬਨ॥ ਬੇਗਿ ਮਿਲੋਂ ਜਿਨਿ ਕਰਹੁ ਬਿਲੰਬਨ॥੩॥
ਰਾਗ ਗੌੜੀ- [195]
ਮਰਮ ਕੈਸੇ ਪਾਇਬੋ ਰੇ॥ ਪੰਡਤ ਕੋਈ ਨ ਕਹੈ ਸਮਝਾਈ॥
ਤਾਂਥੈ[196] ਮੇਰਾ ਆਵਾਗਵਨ ਬਿਲਾਈ॥ ਟੇਕ॥
212/ਅ ਬਹੁਬਿਧਿ ਧਰਮ ਨਿਰੂਪਿਯੇ॥ ਕਰਤਾ/'ਦੀਸੈ ਸਭ ਲੋਈ'[197]॥
ਜਿਹਿ ਧਰਮੇ ਭ੍ਰਮ ਛੂਟੀ ਹੈ॥ ਤਾਹਿ ਨ ਚੀਨਹੈ[198] ਕੋਈ॥੧॥
ਅਕਰਮ ਕਰਮ ਖਿਚਾਰੀਯੇ॥ 'ਸੁੰਣ ਸੁਮਤ'[199] ਬੇਦ ਪੁਰਾਣ॥
ਜਾ ਕੈ ਹਿਰਦੈ ਭੈ ਭਰੰਮ[200]॥ ਹਰਿ ਬਿਨ ਕੌਨ ਹਰੇ ਅਭਿਮਾਨੁ॥੨॥

---

187. ਸਿਵਨ ਅਸਿਵਨ ਸਾਧ ਸੇਵਕ (ੲ.ਸ)
188. ਉਭੈ (ੲ)
189. ਮੋਖ (ੲ)
190. ਗੋਜ (ੲ.ਸ)
191. ਗਾਵਾ (ੳ)
192. ਕਹਾਂ (ਅ) ਕਾਹੂ (ੲ), ਰਾਮਾ (ਸ)
193. ਕੁਜਾਤੀ (ੳ.ਅ)
194. ਧਾਰਹੁ ਭਾਵ (ਅ) ਸੋ ਭਾਵ (ਸ)
195. ਇਹ ਸਬਦ ਦਾ ਪੁਰਾਣਾ ਰੂਪ ਗੁ. ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪੰਨਾ 346 ਉਤੇ ਰਾਗ 'ਗਉੜੀ ਬੈਰਾਗਣ' ਵਿਚ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। 'ੲ' 'ਸ' ਕਾਪੀਆਂ ਵਿਚ ਵੀ ਇਹ ਸ਼ਬਦ 'ਗਉੜੀ ਰਾਗ' ਵਿਚ ਹੀ ਹੈ।
196. ਜਾਥੇ (ੲ), ਜਾਤੇ (ਸ)
197. ਦੇਖੈ ਸਭ ਕੋਇ (ਸ)
198. ਜੋ ਧਰਮ ਨ ਚਿਹੇ (ੳ), ਖੋ ਤਾਹਿ (ੲ)
199. ਸੰਕਾ (ੲ), ਸੁਨਿ (ਸ)
200. ਸੰਸਾ ਸਦਾ ਹਿਰਦੇ ਬਸੈ (ੳ)

ਸਤਿਜੁਗ ਤਪ ਤ੍ਰੇਤਾ ਮੁਖ॥ ਦੁਵਾਪੁਰ ਪੂਜਾ ਆਚਾਰ॥
ਤੀਨਯੂ[201] ਜੁਗਨਿ ਤੀਨਯੂੰ ਦਿੜੀ॥ ਕਲ ਕੇਵਲ ਨਾਮ ਅਧਾਰ॥੩॥
ਬਾਹਰਿ ਅੰਗ ਪਖਾਲੀਯੇ॥ ਘਟਭੀਤਰ ਬਿਬਿਧ ਬਿਕਾਰ॥
ਸੁਚਿ ਕਵਨ ਪਰ ਹੋਇਏ॥ ਕੁੰਜਰ/ਗਤਿ ਬਯੋਹਾਰ॥੪॥
ਰਵਿ ਪ੍ਰਕਾਸ ਰਜਨੀ ਜਥਾ॥ ਗਤ ਦੀਸੇ ਸੰਸਾਰ॥
ਪਾਰਸ ਮਿਲ ਤਾਂਬੋ ਛਿਵੈ॥ ਕਨਕ ਹੋਤ ਨਹੀ ਬਾਰ॥੫॥
ਧਨ ਜੋਬਨ ਪ੍ਰਭ[202] ਨ ਮਿਲੇਂ॥ 'ਕੁਲ ਕਰਣੀ ਆਚਾਰ'[203]॥
ਏਕੈ ਅਨੇਕ ਬਿਗੋਈਯਾ॥ ਤਾ ਕੂ ਜਾਣੈ ਸਬ ਸੰਸਾਰ॥੬॥
ਅਨੇਕ ਜਤਨ ਕਰਿ ਟਾਰੀਯੇ॥ ਟਾਰਿ ਨ ਟਰੇ ਭ੍ਰਮ ਪਾਸ॥
ਪ੍ਰੇਮ ਭਗਤਿ ਨਹੀ ਊਪਜੈ॥ ਤਾਥੈ ਜਨ ਰੈਦਾਸ ਉਦਾਸ॥੭॥
ਕੋਈ[204] ਸੁਮਾਰ ਨ ਦੇਖੁ ਯੇ ਸਬ ਉਪਲੀ ਚੋਭਾ॥
ਜਾ ਕੋ ਜੇਤਾ ਪ੍ਰਕਾਸੰ[205] ਤਾ ਕੂੰ ਤੇਤੀ ਸੋਭਾ॥ ਟੇਕ॥
ਹਮੀ ਹੀ ਸੀਖੀ ਸੀਖੀ[207] ਹਮਹੀ ਸੇ ਮਾਂਡੇ[208]॥
ਥੋਰੇ ਹੀ ਇਤਰਾਇ ਚਾਲੈ ਪਾਤਿਸਾਹੀ ਛਾਡੈ[209]॥੧॥
ਅਤਿ ਹੀ ਆਤੁਰ ਬਸੈ ਕਾਚਾ ਹੀ ਤੋਡੈ॥
ਔਡੈ[210] ਜਲ ਪੈਸੈ ਨਾਹੀ ਪਾਂਡੂਰੈ[211] ਖੋਲੈ॥੨॥
ਥੋਰੇ ਥੋਰੇ ਮੁਸਿਯਤ ਪਾਯੋ ਧਨਾ॥
ਕਹੈ ਰੈਦਾਸ ਸੁਣੋ[212] ਸੰਤ ਜਨਾ॥੩॥

---

201. ਤਿਹੁ ਜੁਗ (ਫ)
202. ਹਰਿ (ੲ)
203. ਦੁਖ ਚਰਨ ਅਧਿਕ ਅਧਾਰ (ੳ)
204. ਕੋਊ (ਅ.ੲ.ਸ.)
205. ਸੁਮਿਰਨ ਤਾਕੂ ਤੈਸੀ (ਅ)
207. ਸੁਨੇ (ਅ)
208. ਮਾਂਡੇ ਰੇ (ਅ)
209. ਛਾਡੇ ਰੇ (ਅ)
210. ਬੂਡੇ (ਅ)
211. ਪੜੇ (ਸ), ਪਾਡਰੈ (ਹ)
212. ਸਭਨਹੂੰ (ਅ) ਸੁਣੋ (ੲ), ਸੁਨਹੁ (ਹ)

ਰਾਗ ਜੰਗਲੀ ਗਉੜੀ[213]

ਪਹਿਲੈ ਪਹਰੈ ਰੇਣਿ ਦੈ ਬਣਿਜਾਰਿਯਾ।। ਤੈਂ ਜਨਮ ਲਿਯਾ ਸੰਸਾਰ ਵੇ।।
ਸੇਵਾ[214] ਚੂਕੇ ਰਾਮ ਦੀ ਬਣਜਾਰਿਆ।। ਤੇਰੀ ਬਾਲਕ ਬੁਧਿ ਗੰਵਾਰ ਵੇ।।
ਬਾਲਕ ਬੁਧ ਗੰਵਾਰ ਨ ਚੇਤਯਾ।। ਭੂਲਾ ਮਾਯਾ ਜਾਲ ਵੇ।।
ਕਹਾ ਹੋਈ ਪੀਛੈ ਪਛਤਾਯੈ[215]।। ਜਲ ਪਹਿਲੀ ਬੰਧਿ ਨ ਸਕੂੰ ਪਾਲਿ ਵੇ।।
'ਬੀਸ ਬਰਸ ਕਾ ਭਯਾ ਅਯਾਨਾ।। ਬੰਭਿ ਨ ਸਕਯਾ ਭਾਰ ਵੇ'[216]।।
ਜਨ ਰੈਦਾਸ ਕਹੈ ਬਣਿਜਾਰਿਯਾ[217]।। ਤੇਰੀ ਬਾਲਕ ਬੁਧ ਗੰਵਾਰ ਵੇ।।੧।।
ਦੂਜੇ ਪਹਿਰੇ ਰੇਣਿ ਦੈ ਬਣਿਜਾਰਿਯਾ।। ਤੂ ਨਿਰਖਤ ਚਾਲਯਾ ਛਾਂਹ ਵੇ।।
213/ੳ ਹਰਿ[218] ਨ ਦਮੋਦਰ ਧਯਾਇਯਾ ਬਣਿਜਾਰਿਯਾ[219]।। ਤੂੰ ਲੈ ਨ ਸਕਯਾ ਨਾਂਵ ਵੇ।।
ਨਾਂਵ ਨ ਲੀਯਾ ਔਗੁਣ ਕੀਯਾ।। ਈਸ ਜੋਬਨ ਕੈ ਤਾਣ[220] ਵੇ।।
ਅਪਣੀ ਪਰਾਈ ਗਿਣਿ[221] ਨ ਕਾਈ।। ਮੰਦੇ ਕਾਂਮ ਕਮਾਣਾ ਵੇ।।
'ਸਾਹਿਬ ਲੇਖਾ ਲੇਸੀ ਤੂੰ ਭਰਿ ਦੇਸੀ'[222]।। ਭੀੜ ਪਰੈ ਤੁਝ ਤਾਹਿ ਵੇ।।
ਜਨ ਰੈਦਾਸ ਕਹੈ ਬਣਿਜਾਰਾ ਤੂੰ ਨਿਰਖਤ ਚਲਾ ਛਾਂਹ ਵੇ।।੨।।
ਤੀਜੇ ਪਹਿਰੈ ਰੈਣਿ ਦੇ ਬਣਿਜਾਰਿਯਾ।। ਤੇਰੇ ਢਿਲੜੇ ਪੜੇ ਪ੍ਰਾਨ[223] ਵੇ।।
ਕਾਯਾ ਰਵਾਨੀ[224] ਕਯਾ ਕਰੈ ਬਣਿਜਾਰਿਯਾ।। ਘਟ ਭੀਤਰ ਬਸੇ ਕੁਜਾਣ ਵੇ।।
ਏਕ ਬਸਹਿ[225] ਕੁਜਾਨ ਕਾਯਾ ਭੀਤਰ।। ਅਹਿਲਾ ਜਨਮ ਗਵਾਈਯਾ ਵੇ।।

---

213. 'ੳ' ਪ੍ਰਤੀ ਵਿਚ ਇਹ ਸ਼ਬਦ 'ਰਾਗ ਜੰਗਲੀ ਬਣਾਂਹਿ' ਦੇ ਨਾਮ ਹੇਠ ਹੈ।
214. ਬਾਚਾ ਚੂਕੇ ਪਹਲ ਕੀ (ਅ)
215. ਭਯਾ ਅਯਾਨਾ ਫਿਰ ਪਛਤਾਨਾ (ਅ)
216. 'ੳ' ਪ੍ਰਤੀ ਵਿਚ ਇਸ ਪਾਠ ਦੀਆਂ ਪੰਗਤੀਆਂ ਅਗੜ ਪਿਛੜ ਹਨ ਜੋ ਲਿਖਾਰੀ ਦੀ ਭੁਲ ਕਾਰਨ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਲਗਦੀਆਂ 5. ਬਨਜਾਰਿਆ (ੳ.ਅ.ੲ)
217. ਰਾਮ (ੳ)
218. ਨਾਹੀ (ੳ)
219. ਚਾਇ (ੳ)
220. ਕੀਨਿ (ੳ.ਅ.ੲ.ਸ.)
221. ਸਾਹਿਬ ਤੂ ਪਹਿ ਲੇਖਾ ਤੂ ਭਰ ਦੇਗਾ।। (ੳ)
222. 'ਪੀਰਾਨ' (ੳ)
223. ਰਾਂਦੀ ਦੇਹੀ (ੳ)
224. ਬਸ (ੳ)
225. ਸੁਕ੍ਰਿਤ ਤੋ ਕੀਯਾ ਨਹੀ ਪਾਛੇ ਘਟ ਕਛੂ ਪਾਯਾ।।

ਈਬ ਕੀ ਬੇਰ ਨ ਸੁਕਿਰਿਤ ਕੀਯਾ॥ ਬਹੁਰਿ ਨ ਯਹ ਗੜ ਪਾਯਾ ਵੇ[226]॥
ਕੰਪੀ ਦੇਹ ਕਾਯਾਗੜ ਖੀਣਾ॥ ਫਿਰਿ ਲਾਗਾ ਪਛਿਤਾਣ ਵੇ॥
ਜਨ ਰੈਦਾਸ ਕਹੈ ਬਣਿਜਾਰਾ॥ ਤੇਰੇ ਢਿਲੜੇ ਪੜੇ ਪਰਾਣ ਵੇ॥
ਚੌਥੈ ਪਹਿਰੇ ਰੈਣਿ ਦੇ ਬਣਜਾਰਿਯਾ॥ ਤੇਰੀ ਕੰਪਣ ਲਾਗੀ ਦੇਹ ਬੇ॥
ਸਾਹਿਬ ਲੇਖਾ ਮੰਗਿਆ ਬਣਜਾਰਿਯਾ॥ ਤੂੰ ਛਾਡਿ ਪੁਰਾਣੇ ਥੇਹ ਵੇ॥
ਛਾਡਿ ਪੁਰਾਣਾ ਜਪੰਦ ਅਯਾਣਾ[227]॥ ਬਲਦ ਹਾਂਕ ਸਬੇਰਿਯਾਂ[ਵੇ]॥
ਸਾਹਿਬ ਕੇ ਆਏ ਬੰਧਿ ਚਲਾਯੇ ਪੁਗੀ ਬਾਰੀ ਤੇਰਿਯਾਂ [ਵੇ]॥
ਪੰਥਿ ਚਲੈ ਅਕੇਲਾ ਹੋਇ[228] ਦੁਹੇਲਾ॥ ਕਿਸ ਕੋ ਦੇਹ ਸਨੇਹ[229] ਵੇ॥
ਜਨ ਰੈਦਾਸ ਕਹੇ ਬਣਜਾਰਾ ਤੇਰੀ ਕੰਪਣ ਲਾਗੀ[230] ਦੇਹ ਵੇ॥

213/ਅ ਦੇਵਾ ਹਮ ਨ ਪਾਪ ਕਰੰਤਾ ਅਹੋ ਅਨੰਤਾ॥
ਪਤਿਤ ਪਾਵਨ ਤੇਰਾ ਬਿਰਦ[231] ਕਯੂੰ ਹੋਤਾ॥ ਟੇਕ॥
'ਤੋਹੀ ਮੋਹੀ ਮੋਹੀ ਤੋਹੀ ਅੰਤਰ ਐਸਾ'[232]॥
ਕਨਕ ਕੁਟਕ ਜਲ ਤਰੰਗ ਜੈਸਾ॥੧॥
'ਤੁਮਹੀ ਮੈ ਕੋਈ ਨਰ'[233] ਅੰਤਰਜਾਮੀ॥
'ਠਾਕੁਰ ਥੈ ਜਨ ਜਾਣਿਯੇ ਜਨ ਥੈ ਸਵਾਮੀ'[234]॥੪॥
ਤੁਮ ਸਬਨਨਿ ਮੈ ਤੁਮ ਸਬ ਮਾਹੀ॥
ਰੈਦਾਸ ਦਾਸ ਅਸਮਝਿਸਿ ਕਹੈਂ ਕਹਾਂਹੀ॥੩॥

---

226. ਸਾਹਿਬ ਬੇਗ ਬਣਾਣਿਆ
227. ਚੇਤ ਅਯਾਨਾ (ੳ)
228. ਪਰਾ (ੳ)
229. ਕਾਸੂ ਕਰੇ (ੳ)
230. ਥਰਹਰ ਕੰਪੀ (ੳ)
ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਪੁਰਾਣਾ ਰੂਪ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪੰਨਾ 93 ਉਤੇ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।
231. ਨਾਂਵ (ੳ)
232. ਹਮ ਤੁਮ ਤੁਮ ਹਮ ਅੰਤਰ ਕੈਸਾ। (ਅ)
233. ਨਿਗਮ ਕਹ ਤੂ (ਅ)
234. ਸਵਾਮੀ ਤੋਂ ਸੇਵਗ ਪ੍ਰਗਟ ਸਵੇਗ ਤੇ ਸਵਾਮੀ (ਅ)
ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਪੁਰਾਣਾ ਰੂਪ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪੰਨਾ 345 ਉਤੇ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।

ਅਬ ਹਮ ਖੂਬ ਵਤਨ ਘਰ ਪਾਯਾ।। ਬਜੁ[235] ਖੈਰ ਸਦਾ ਮੇਰੇ ਭਾਯਾ।। ਟੇਕ।।
ਬੇਗਮ ਪੁਰ ਸਹਰ ਕਾ ਨਾਂਵ।। ਫਿਕਰ ਅੰਦੇਸ ਨਹੀ ਤਿਹ ਠਾਂਵ[236]।।
'ਨਹੀਂ ਤਹਾਂ ਸੀਸ ਖਲਾਤ ਨ ਮਾਰ'[237]। ਹੈਫ ਨ ਖਤਾ ਨ ਤਰਸ ਜਵਾਲ।।੨।
ਆਂਵਨ ਜਾਨ ਰਹਮ ਮਹਸੂਰ[238]।। 'ਜਹਾਂ ਗਨਿਯਾਵ ਬਸੈ ਮਾਬੂਦ'[239]।।੩।।
ਜੋਈ ਸੈਲ ਕਰੇ ਸੋਈ ਭਾਵੈ।। ਮਹਰਮ ਮਹਲ ਮੈ ਕੋ ਅਟਕਾਵੈ।।੪।।
ਕਹੈ ਰੈਦਾਸ ਖਲਾਸ ਚਮਾਰਾ।। ਜੋ ਹਮ ਸਹਰੀ ਸੋ ਮੀਤ ਹਮਾਰਾ।।੫।।
ਯਾ ਰਮਾ ਏਕ ਤੂ ਦਾਨਾ। ਤੇਰਾ 'ਆਦਿ ਬੈਸਨਾ[240]।।
ਤੂ ਸੁਲਿਤਾਂਨ ਸੁਲਿਤਾਨਾ।। ਬੰਦਾ 'ਸਕਿਤਿ ਰਜਾਨਾ[241]।। ਟੇਕ।।
ਮੈਂ ਬੈਦਿਯਾਤਰੀ ਬਦ[242] ਨਜਰ ਦੇ।। 'ਜਰਬੰਦ ਬਰਖੁਰਦਾਰ'[243]।।
ਬੇਅਦਬ[244] ਬਦ ਬਖਤ ਬੀਰਾਂ[245]।। ਬੇਅਕਲਿ ਬਦਕਾਰ।।
ਮੈਂ ਗੁਨਹਗਾਰ ਗਰੀਬ[246] ਗਾਫਿਲ।। ਕਮਦਿਲਾ ਕਰਤਾਰ[247]।।
ਤੂ ਦਰ ਕਾਦਿਰ ਦਰਿਯਾਬ ਜਿਹਾਂਵਨ[248]।। ਮੈਂ ਹੋਸਿਯਾਂ[249] ਹੁਸਿਆਰ।।੨।।
ਯਹ ਤਨ ਹਸਤ ਖਸਤ[250] ਖਰਾਬ ਖਾਤਰਿ। ਅੰਦੇਸਾ ਬਿਸਯਾਰ।।

---

235. ਊਵਾ (ਓ), ਬਜਾ (ਅ)
236. ਗ੍ਰਾਮ (ੲ)
237. ਨਹਿ ਜਹਾਂ ਸਾਂਮਤ ਲਾਨਤ ਮਾਰ (ੲ)
238. ਔਜੂਦ (ੲ)
239. ਜਹਾਂ ਗਨੀ ਆਪ ਬਸੈ ਮਾਬੂਦ (ੲ)
240. ਆਹੁ ਬ੍ਰਹਮੋ (ਅ) ਆਦਿ ਭੇਕ ਨਾ (ਸ)
241. ਸਰਿਤਾ ਰਸ ਜਾਨਾ (ਅ), ਸਕਿਸਤਾ ਅਜਾਨਾ (ੲ.ਸ)
242. ਨ (ਸ)
243. ਜਰਬੰਦ (ਅ) ਗੋਸਗਰ (ੲ) ਦਰਮੰਦ (ਸ) ਦੋਗੋਸ ਗੈਰ ਗੁਫਤਾਰ (ਹ)
244. ਬੇਅਕਲ (ੲ)
245. ਬੀਨਾਂ (ਅ) ਬਰਹ (ੲ), ਬੋਰਾ (ਸ) ਮੀਰਾ (ਹ)
246. ਗੁਮਰਾਹ (ੲ.ਹ)
247. ਦਿਲਤਾਰ (ਸ)
248. ਤੂ ਦਯਾਲ ਦਿਹਕਦਾਵਨ (ੲ.ਹ)
249. ਨਰਸਿਯਾ (ਅ.ੲ.ਸ.ਹ)
250. ਰਥ ਸਤ (ਅ)

ਰੈਦਾਸ ਦਾਸਹਿ ਬੋਲਿ ਸਾਹਿਬ[251]॥ ਦੇਹੁ ਅਬ ਦੀਦਾਰ॥੩॥
ਪਾਂਡੇ ਹਰਿ ਵਿਚਿ ਅੰਤਰ ਡਾੜਾ॥
ਮੁੰਡ ਮੁੰਡਾਵੈ ਸੇਵਾ ਪੂਜਾ ਭ੍ਰਮ ਕਾ ਬੰਧਣ ਗਾੜਾ॥ ਟੇਕ॥
ਮਾਲਾ ਤਿਲਕ ਮਨੋਹਰ ਬਾਨੋ ਲਾਗੋ ਜਮ ਕੀ ਪਾਸੀ॥
ਜੋ ਹਰਿ ਸੇਤੀ ਜੋੜਯਾ ਚਾਹੋ ਤੋ ਜਗ ਸੋਂ ਰਹੋਂ ਉਦਾਸੀ॥੧॥
ਭੂਖ ਨਾ ਭਾਜੈ ਤ੍ਰਿਸਨਾ ਨ ਜਾਈ ਕੌਹ ਕੌਨ ਕਵਣ ਗੁਣ ਹੋਈ॥
ਜੌ ਦਧਿ ਮੈਂ ਕਾਂਜੀ ਕੋ ਜਾਂਵਣ ਤੌ ਘ੍ਰਿਤ ਨ ਕਾਢੈ ਕੋਈ॥੨॥
ਕਹਣੀ ਕਥਨੀ ਗਯਾਂਨ ਅਚਾਰਾ ਭਗਤਿ ਇਨਹੂੰ ਸੌ ਨਯਾਰੀ॥
ਦੋਇ ਘੋੜਾ ਚਢਿ ਕੋਊ ਨ ਪਹੁੰਤੇ ਸਤਗੁਰ ਕਹੈ ਪੁਕਾਰੀ॥੩॥
ਜੌ ਦਾਸਾ ਤਣ ਕੀਯੋ ਚਾਹੋ ਆਸ ਭਗਤਿ ਕੀ ਹੋਈ॥
ਤੌ ਨਿਰਮਲ ਸਾਰ ਮਗਨ ਹ੍ਵੈ ਨਾਚੇ ਲਾਜ ਸਰਮ ਸਬ ਖੋਈ॥੪॥
ਕੋਈ ਦਾਧੋ ਕੋਈ ਸੀਧੋ ਕੂੜ ਨਿਤਿ ਮਾਰਯਾ॥
ਕਹੈ ਰੈਦਾਸ ਹੌਂ ਨ ਕਹਤ ਹੌਂ ਯੇਕਾਦਸਹ ਪੁਕਾਰਯਾ॥੫॥

ਰਾਗ ਅਸਾਵਾਰੀ॥

ਕੇਸਵੇ ਬਿਕਟ ਮਾਯਾ ਤੋਰ॥ ਤਾਂਥੈ ਬਿਕਲ ਗਤਿ ਮਤਿ ਮੋਰ॥ ਟੇਕ॥
ਸੁਬਿ ਖੰਕਿ[252] ਸਨ ਕਰਾਲ ਅਹਿਮੁਖ॥ ਗ੍ਰਸਿਯਤ ਸੁਫਲ[253] ਸੁਭੇਖ॥
ਨਿਰਖਿ ਮਾਖੀ ਬਕਤ[254] ਬਯਾਕੁਲ॥ ਲੋਭ ਕਾਲ ਨ ਦੇਖ॥੧॥
214/ੳ ਇੰਦ੍ਰਿਯਾਦਿਕ ਦੁੱਖ ਦਾਰੁਨ॥ ਅਸੰਖਯਾਦਿਕ ਪਾਪ॥
ਤੋਹਿ ਭਜਤ ਰਘੁਨਾਥ ਅੰਤਰਿ[255]॥ ਤਾਹਿ ਤ੍ਰਾਸ ਨ ਤਾਪ॥੨॥
ਪ੍ਰਤਿਗਯਾ ਪ੍ਰਤਿਪਾਲ ਚਹੂ ਜੁਗਿ॥ ਭਗਤਿ ਪੂਰਵਨ ਕਾਮ॥
ਆਸ ਤੋਰ ਭਰੋਸ ਹੈ॥ ਰੈਦਾਸ ਜੈ ਜੈ ਰਾਮ॥੩॥
ਰਾਮਹਿ ਪੂਜਾ ਕਹਾ ਚੜਾਊਂ॥ ਫਲ ਅਰ ਫੂਲ ਅਨੂਪ ਨ ਪਾਊਂ। ਟੇਕ॥

---

251. ਛੋਲਿ (ੳ), ਆਸਾਨ (ੲ.ਹ)
ਮੂਲ ਖਰੜੇ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਬਾਕੀ ਪ੍ਰਤੀਆਂ ਵਿਚ ਇਹ ਰਚਨਾ ਨਹੀ ਮਿਲਦੀ।
252. ਖੰਗ (ਅ.ੲ.ਸ)
253. ਸੁਦਿਢ (ਅ), ਸੁਫਲ (ੲ), ਸੁਟਲ (ਸ.ਹ)
254. ਭਖਤ (ਅ.ੲ)
255. ਤਨਕੀ (ਅ)

ਥਨਹਰ ਦੂਧ ਜੋ ਬਛੁ ਜੁਠਾਰਯੌ[256]॥ ਪੁਹਪ[257] ਭੰਵਰ ਜਲ ਮੀਨ ਬਿਟਾਰਯੋ[258]॥
ਮਲਯਾਗਿਰ ਬੇਧਿਯੋ ਭੁਵੰਗਾ॥ ਬਿਖ ਅਮ੍ਰਿਤ ਦੋਊ ਏਕੈ ਸੰਗਾ॥੨॥
ਮਨਹੀ ਪੂਜਾ ਮਨਹੀ ਧੂਪ॥ ਮਨਹੀ ਸੇਊਂ ਸਹਜ ਸਰੂਪ॥
ਪੂਜਾ ਅਰਚਾ[259] ਨ ਜਾਨੂੰ ਰਾਮ ਤੇਰੀ॥ ਕਹੈ ਰੈਦਾਸ ਕਵਨ ਗਤਿ ਮੇਰੀ॥੩॥
ਤੁਝਾ ਚਰਨ ਅਰ ਬਿੰਦ ਭੰਵਰ ਮਨ॥
ਪਾਨ ਕਰਤ ਪਾਯੋ ਮੈਂ ਰਾਮ[260] ਧਨ॥ ਟੇਕ॥
ਸੰਪਤਿ ਬਿਪਤਿ ਪਟਲ ਮਾਯਾ ਧਨ॥ ਤਾ ਮੈਂ ਮਗਨ ਹੋਇ ਕੈਸੇ ਤੇਰੋ ਜਨ॥੧॥
ਕਹਾ ਭਯੋ ਜੋ ਗਤ ਤਨ ਛਿਨ ਛਿਨ॥ ਪ੍ਰੇਮ ਜਾਇ[261] ਤੌ ਡਰੈ ਤੇਰੋ ਨਿਜ ਜਨ॥੨॥
ਪ੍ਰੇਮਰਜਾ ਲੇ 'ਰਾਖੇ ਰਿਦੈ ਧਰਿ'[262]॥ ਕਹੈ ਰੈਦਾਸ ਛੂਟਿਬੋ[263] ਕਵਨ ਪਰਿ[264]॥
ਬੰਦੇ ਜਾਨਿ ਸਾਹਿਬ ਗਨੀ॥
ਸਮਝ ਬੇਦ ਕਤੇਬ ਬੋਲੈ*॥ 'ਉਨਾਵ ਮੇ ਕਯਾ ਮਨੀ'[265]॥ ਟੇਕ॥
ਜਵਾਨੀ 'ਦੁਨੀ ਜਮਾਲ'[266] ਸੂਰਤਿ॥ ਦੇਖਿਯੋ ਖਿਰ ਨਾਹਿ ਬੇ[267]॥
ਦਮ ਛਸੈ 'ਸਹਸ ਇਕ ਇਸ'[268]॥ ਹਰ ਦਿਨ[269] ਖਜਾਨੇ ਥੈਂ ਜਾਇ ਬੇ॥੧॥

---

256. ਬਿਟਾਰਯੋ (ਅ), ਜੁਠਾਰੀ (ਸ)
257. ਬਾਸ (ਅ)
258. ਬਿਗਾਰਯੋ (ਅ)
259. ਸੇਵਾ ਪੂਜਾ (ਅ)
260. ਰਮਿਯਾਂ (ਅ)
261. ਘਟੇ (ਅ.ਏ.ਸ.)
262. ਬਾਂਧੇ ਤੇਰੋ ਜਨ (ਅ.ਸ)
263. ਛੁਟਿਯੋ (ਅ)
264. ਗਨ (ੳ)

* ਮੂਲ ਵਿੱਚੋਂ ਇਸ ਸਬਦ ਦਾ ਉਤਾਰਾ ਕਰਨਾ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਵਧੇਰੇ ਪਾਠ 'ੳ' ਪ੍ਰਤੀ ਤੇ ਅਧਾਰਤ ਹੈ।

265. ਕਮੀ (ਅ)
266. ਦੁਨੀਜਲ (ਅ.ੲ)
267. ਜੁਮੀ ਜਮਾਲ (ਸ)
268. ਇਕਚਾਇਸ ਹਜਾਰਹ (ਅ) ਇਕੀਸ ਹਜਾਰ ਹਿਰ (ੲ.ਹ)
269. ਦਿਨ (ਅ.ਸ)

ਮਨੀ ਮਾਰੇ ਗਰਬ ਗਾਫਿਲ॥ ਬੇਮਿਹਰ[270] ਬੇਪੀਰ ਬੇ॥
ਦਰੀ ਖਾਕੇ ਪਰਤ ਚੋਭਾ॥ ਹੋਤਿ ਨਹੀਂ ਤਕਸੀਰ ਬੇ॥੨॥
ਕੁਝ ਗਾਂਠਿ ਖਰਚੀ ਮਿਹਰ ਤੋਸਾ॥ ਖੈਰ ਖੂਬੀ ਹਾਥਿ ਬੇ॥
ਧਣੀ ਕਾ ਫੁਰਮਾਨ ਆਯਾ॥ ਤਬ ਕੀਯਾ ਚਾਲੇ ਸਾਥਿ ਬੇ॥੩॥
ਸਯਾਹੀ ਸਪੇਦੀ ਤੁਰੰਗੀ[271]॥ ਸਬ[272] ਰੰਗ ਬਿਸਾਰ[273] ਰੇ॥
ਨਾਪੇਦ ਤੇ ਪੈਦਾ ਕੀਯੋ॥ ਪੈਮਾਲ ਕਰਤ ਨ ਬਾਰ ਰੇ॥੪॥
ਖੁਸੀ ਹੋਇ ਦਰੋਗ ਬੋਲੈ॥ ਅਨ ਕੀਯਾ ਹੀ ਮਹੀ ਰੇ॥
ਧਿਗਰ ਮੇਂ ਜੈਸੇ ਪਰੇ ਪਤੰਗਾ॥ ਐਸੇ ਹੀ ਜਰਿ ਜਾਇ ਰੇ॥
ਸੇਖਾਂ ਸੋਦਾ ਪੀਰਾਂ ਮੁਰੀਦਾਂ॥ ਦੇਖੀਜੇ ਜਰ ਪੇਸ ਰੇ॥
ਧਨੀ ਕੀ ਕਛੁ ਖਬਰ ਨਾਹੀ॥ ਆਇਯਾ ਅਕਲ ਅਦੇਸ ਰੇ[274]॥
ਮੁਲਾਂ ਕਾਮਲੁ ਕੀਮਸਾਰਿ ਰਾਤਾ॥ ਸਾਹਿ ਸੁਰਤ ਨ ਹੋਇ ਰੇ॥
ਦਿਨ ਦਰਯਾ ਜਿਕਰ ਭਾਸੀ॥ ਹਾਜਰਾ ਦਰ ਹਜ਼ ਰੇ॥
ਦੀਵਾਨ ਦਿਲ ਕੀ ਖਬਰ ਪਾਈ॥ ਸੰਸਾਰ ਦੇਖਯਾ ਕਜ ਰੇ[275]॥
ਤਜਿ ਬਦਜਬਾਂ[276] ਬੇਨਜਰਿ[277] ਕਮਦਿਲ॥ ਕਰਿ ਖਸਮ ਕੀ ਕਾਣ ਬੇ॥
ਰੈਦਾਸ ਕੀ ਅਰਦਾਸ ਸੁਣਿ[278]॥ ਕਛ[279] ਹਕ ਹਲਾਲ ਪਛਾਨ ਬੇ॥੪॥
214/ਅ ਮਾਧੋ ਸੰਗਤ ਸਰਨ ਤੁਮਾਰੀ॥ ਜਗਜੀਵਨ ਕ੍ਰਿਸਨ[280] ਮੁਰਾਰੀ॥ ਟੇਕ॥
ਤੁਮ ਮਖਤੂਲ ਗੁਲਾਲ[281] ਚਤੁਰਭੁਜ[282]॥ ਮੈਂ ਬਪੁਰੇ ਜਸ ਕੀਰਾ॥

---

270. ਇਹ ਪਾਠ ਮੂਲ ਅਧਾਰ ਖਰੜੇ ਵਿਚ ਨਹੀਂ। ਨਕਲ (ੲ) ਪ੍ਰਤੀ ਤੋਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ।
271. ਤੁਰਾਰੰਗੀ (ਅ)
272. ਨਾਨਾ (ਅ)
273. ਬਿਸਾਲ (ਅ.ਸ)
274. ਇਹ ਪਾਠ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਤੀ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ।
275. ਇਹ ਪਾਠ ਮੂਲ ਖਰੜੇ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਪਾਠ (ਅ.ਸ) ਪ੍ਰਤੀ ਤੋਂ ਲਿਆ ਹੈ।
276. ਬਦਜਬਾ (ਅ)
277. ਕੁਜ ਨਜਰ (ਅ)
278. ਬੰਦੇ (ਅ)
279. ਅ.ੲ.ਸ.ਹ.
280. ਰਾਮ (ੳ)
281. ਗੁਲਾਬ (ਸ)
282. ਪਰਮਪਦ (ੳ)

ਪੀਵਤ ਡਾਲ ਫੂਲ ਰਸ[283] ਅਮ੍ਰਿਤ॥ ਸੰਗਤਿ ਭਯੋ ਮੁਨੀਰਾ[284]॥੧॥
ਤੁਮ ਚੰਦਨ ਹਮ[285] ਅਰੰਡ ਬਾਪੁਰੋ॥ ਨਿਕਟਿ ਤੁਮਹਾਰੀ ਬਾਸਾ॥
ਨੀਚ ਬਿਰਿਖ ਤੈ ਊਚ ਭਯੇ [ਹੈ]॥ ਤੇਰੀ ਬਾਸ ਸੁਬਾਸ [ਨਿਵਾਸਾ][286]॥੨॥
ਜਾਤਿ ਭੀ ਹੋਛੀ ਜਨਮ ਭੀ ਹੋਛਾ॥ ਹੋਛਾ ਕਰਮ ਹਮਾਰਾ॥
ਹਮ ਸਰਨਾਗਤ ਰਾਮਰਾਈ ਕੀ॥ ਕਹੈ ਰੈਦਾਸ ਚਮਾਰਾ॥੩॥
'ਮਾਧੋ ਅਵਿਦਯਾ ਹਿਤ ਕੀਨ੍ਹ॥ ਤਾ ਥੈਂ ਮੈ ਤੋਰ ਨਾਵ ਨ ਲੀਨ੍ਹ [287]॥ ਟੇਕ॥
ਮ੍ਰਗ ਮੀਨ ਭ੍ਰਿੰਗ ਪਤੰਗ ਕੁੰਜਰ॥ ਏਕ ਦੋਖ ਬਿਨਾਸ॥
ਏੀਤਿ ਪੰਚ ਬਯਾਧਿ ਅਸਾਧਿ ਯਹ ਤੰਨਿ॥ ਕੂਣ ਤਾਕੀ ਆਸ॥
ਜਲ ਥਲ ਜੀਵ ਜੰਤ ਜਹਾਂ ਲੌਂ॥ ਕਰਮ ਬਸਿ ਹੈ ਜਾਈ[288]॥
ਮੋਹ ਪਾਸ ਅਬੰਧ[289] ਬਾਂਧਯੋ॥ 'ਕਰਿਯੇ ਕੂਣ ਉਪਾਈ'[290]॥
ਤ੍ਰਿਜੁਗ ਜੋਨਿ ਅਚੇਤ ਸੰਭ੍ਰਮ॥ 'ਪਾਪ ਪੁੰਨਸਨ'[291] ਸੋਚ॥
ਮਾਨੁੱਖਾ ਔਤਾਰ ਦੁਰਲਭ॥ ਤਹੂੰ ਸੰਕਟ ਪੋਚ॥੩॥
ਰੈਦਾਸ ਦਾਸ ਉਦਾਸ ਬਨ ਭਾਵ[292]॥ ਜਪਨ ਤਪ ਗੁਰ ਗਯਾਨ॥
[ਤੁਮ] ਭਗਤ ਜਨ ਭੈਰਿਨ ਕਹੀਯਤ॥ ਐਸੇ ਪਰਮ ਨਿਧਾਨ[293]॥੪॥
ਦੇਹੁ ਕਲਾਲੀ ਏਕ[294] ਪਿਯਾਲਾ। ਐਸਾ [ਮੇਰ][295] ਅਵਧੂ ਹੈ ਮਤਵਾਲਾ॥ਟੇਕ॥
ਏ ਰੇ ਕਲਾਲੀ ਤੈਂ ਕਯਾ ਕੀਯਾ। ਸਿਰਕੈ ਸਾਟੈ ਪਯਾਲਾ ਦੀਯਾ॥੧॥

---

283. ਫਲ (ੲ)
284. ਸਹਜ ਭਈ ਮਤਿ ਹੀਰਾ (ਅ.ੲ.ਸ)
285. ਓ.ਅ.ੲ.ਸ.
286. ਅ.ੲ.ਸ.
287. ਮਾਧੋ ਜੀ ਤੇਰਾ ਨਾਵ ਨ ਲੀਨ॥ ਕਛੂ ਕਛੂ ਅਵਿਦਯਾ ਹਿਤ ਕੀਨ੍ਹ (ਅ).
288. ਬਸਿਸ ਸਬ ਆਨ ਰੇ (ਅ.ੲ)
289. ਬੰਧ ਅਬੰਧ ਪੈ (ਅ)
290. ਚਲੈ ਨ ਕੋਇ ਉਪਾਇ ਰੇ (ਅ)
291. ਨਾਹਿ ਨੇ ਜੀਥ (ਅ)
292. ਅਨਭੌ (ਅ)
293. ਪਰਮ ਕਰਮ ਨਿਧਾਨ (ਅ)
294. ਜੇਕ (ਅ)
295. ੲ.ਸ.ਹ

[ਕਹੈ ਕਲਾਲੀ ਪਯਾਲਾ ਦੇਊਂ॥ ਪੀਵਨਹਾਰੇ ਕਾ ਸਿਰ ਲੇਊਂ॥][296]
ਚੰਦ ਸੂਰ ਦੋਊ ਸਨਮੁਖ ਹੋਈ॥ ਪੀਵੈ ਪਿਯਾਲਾ ਮਰੈ ਨ ਕੋਈ॥੨॥
ਸਹਿਜ ਸੁਨਿ[297] ਮੈਂ ਭਾਠੀ ਸਰਵੇ। ਪੀਵੈ ਰੈਦਾਸ ਗੁਰਮੁਖੀ ਦਰਵੇ॥੩॥
'ਤ੍ਰਾਹਿ ਤ੍ਰਾਹਿ ਤ੍ਰਾਹਿ'[298] ਤ੍ਰਿਭਵਨ ਪਤਿ ਪਾਵਨ॥
ਅਤਿ ਸੈ ਸੂਲ ਸਕਲ ਬਲਿ ਜਾਵਨ[299]॥ ਟੇਕ॥
ਕਾਮ ਕ੍ਰੋਧ ਲੰਪਟ ਮਨ ਮੋਰ[300]॥ ਕੈਸੇ ਭਜਨ ਕਰੂ ਮੈਂ[301] ਤੋਰ॥੧॥
ਬਿਖਮ ਬਿਖਯਾਧਿ[302] ਬਿਖੰਡਨ[303] ਕਾਰੀ॥ ਅਸਰਨ ਸਰਨ ਸਰਨ ਭੌਹਾਰੀ[304]॥੨॥
215/ੳ ਦੇਵ ਦੇਵ / ਦਰਬਾਰ ਦੁਆਰੇ॥ ਰਾਮ ਨਾਮ ਰੈਦਾਸ ਪੁਕਾਰੇ॥੩॥

ਰਾਗ ਸੋਰਠੀ*

ਐਸੀ ਮੇਰੀ ਜਾਤ ਬਿਖਯਾਤ ਚਮਾਰੰ॥ ਹ੍ਰਿਦੈਯ ਰਾਮ ਗੋਬਿੰਦ ਗੁਣ ਸਾਰੰ॥ ਟੇਕ॥
ਸੁਰਸਰੀ ਸੁਰ ਲੀਯਾ ਕ੍ਰਤ ਬਾਰੁਣੀਰੇ॥ ਜਿਸੇ[305] ਸੰਤ ਜਨ ਕਰਤ ਨਹੀ ਪਾਨੰ॥
ਸੁਰਾ ਅਪਵਿਤ੍ਰ ਨਿਤਿ[306] ਗੰਗ ਜਲ ਮਾਨੀਯੇ[307]॥
ਸੁਰਸਰਿ ਮਿਲਤ ਨਹੀ ਹੋਇ ਆਨੰ॥੧॥
ਤਰਕਰਾ ਅਪਵਿੱਤ੍ਰ ਕਰਿ ਮਾਨਿਯੇ॥ ਜੈਸੇ[308] ਕਾਗਦ ਕਰਤ ਬਿਚਾਰੰ॥
ਭਗਤ ਭਗਵੰਤ ਜਬ ਊਪਰੈ ਲੇਖਿਯੇ॥ ਤਬ ਪੂਜੀਯੇ ਕਰਿ ਨਮਸਕਾਰੰ॥

---

296. ੲ.ਸ.ਹ
297. ਭਵਰ ਗੁਫਾ (ੳ)
298. ਅ.ਸ.ਹ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਇਹ ਪਾਠ ਦੋ ਵਾਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ।
299. ਵਾਰਨ (ਅ)
300. ਮੋਹਨ (ਅ)
301. ਰਾਮ (ੲ.ਹ)
302. ਬਿਹੰਗਮ (ਸ)
303. ਦੁੰਦ (ਸ)
304. ਭਨੋਹਾਰੀ (ੲ)

* ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਪੁਰਾਣਾ ਰੂਪ ਗੁ. ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪੰਨਾ 1293 ਉਤੇ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।

305. ਤਾਸ (ੳ)
306. ਤਿਨ (ਸ)
307. ਆਨੀਏ (ਸ)
308. ਤਾਸ (ੳ)

ਅਨੇਕ ਅਧਮ ਜੀਵ ਨਾਂਮ ਗੁਣ ਊਧਰੇ।। ਪਤਿਤ ਪਾਵਨ ਭਏ ਪਰਸਿ ਸਾਰੰ।।
ਭਗਤ ਰੈਦਾਸ ਰਰੰਕਾਰ ਗੁਣ ਗਾਵਤਾ।। ਸੰਤ ਸਾਧ[309] ਭਏ ਸਹਿਜ ਪਾਰੰ।।੩।।
ਪਾਰਿ ਗਯਾ ਚਾਹੈ ਸਬ ਕਈ[310]।। ਦੂਹੂਵ[311] ਉਰਵਾਰ ਪਾਰ ਨਹਿ ਹਈ।। ਟੇਕ।।
ਪਾਰ ਕਹੈ ਉਰਵਾਰ ਸੋਂ ਪਾਰਾ।। ਬਿਨ ਪਦ ਪਰਚੈ ਭ੍ਰਮਹਿ[312] ਗਵਾਰਾ।।੧।।
ਪਾਰ ਪਰਮ ਪਦ ਮੰਝਿ[313] ਮੁਰਾਰੀ।। ਤਾਂ ਮੈ ਆਪ ਰਮੈਂ ਬਨਵਾਰੀ।।੨।।
ਪੂਰਨ ਬ੍ਰਹਮ ਬਸੈ ਸਭ ਠਾਂਈ[314]।। ਕਹੈ ਰੈਦਾਸ ਮਿਲੇ ਸੁਖ ਸਾਂਈ।।੩।।
ਬਾਪੁਰੋ ਸਤਯ ਰੈਦਾਸ ਕਹੈ ਰੇ।। ਗਯਾਨ ਬਿਚਾਰਿ ਨਾਈ[315] ਚਿਤ ਰਾਖੈ।।
ਹਰਿ ਕੈ ਸਰਣਿ[316] ਰਹੈ ਰੇ।। ਟੇਕ।।
ਪਾਤੀ ਤੋੜੈ ਪੂਜ ਰਚਾਵੈ।। ਤਾਰਣਿ ਤਿਰਣਾ ਕਹੈ ਰੇ।।
ਮੂਰਤਿ ਮਾਹਿ ਬਸੈ ਪਰਮੇਸ੍ਰੋਰ।। ਤੋ ਪਾਣੀ ਮਾਹਿ ਤਿਰੈ ਰੇ।।੧।।
ਤ੍ਰਿਬਧਿ ਸੰਸਾਰ ਕਵਨ ਬਿਧਿ ਤਿਰੈ ਬੋ।। ਜੇ ਦ੍ਰਿੜ ਨਾਵ ਨ ਗਹੈ ਰੇ।।
ਨਾਵ ਛਾਡਿ ਦੇ ਡੂੰਡੇ[317] ਬੈਠੈ।। ਤੋ ਦੂਣਾ ਦੁਖ ਸਹੈ ਰੇ।।੨।।
ਗੁਰ ਕੋ ਸਬਦ ਅਰੁ ਸੁਰਤ ਕੂੰਦਾਲੀ।। 'ਖੋਦਤ ਕੋਈ ਲਹੈ ਰੇ'[318]।।
ਰਾਮ ਕਾਹੂ ਕੈ ਬਾਟੈ ਨ ਆਯੋ।। ਸੋਨੇ ਕੂਲ ਬਹੈ ਰੇ।।੩।।
ਝੂਠੀ ਮਾਯਾ ਜਗ ਡਹਕਾਯਾ।। ਤੋਂ ਤਨਿ[319] ਤਾਪ ਦਹੈ ਰੇ।।
ਕਹੈ ਰੈਦਾਸ ਰਾਮ ਜਪਿ ਰਸਨਾ।। ਮਾਯਾ ਕਾਹੂੰ ਕੈ ਸੰਗ ਨ ਰਹੈ ਰੇ।।੪।।

---

309. ਰੰਕ ਰਾਜਾ (ੳ)
310. ਲੋਈ (ੳ)
311. ਢੰਢੂ (ਅ) ਰਹੂ (ੲ), ਰਹਿ (ਸ), ਦੁਹੂ (ਹ)
312. ਮਰੈ (ੳ)
313. ਮਾਹਿ (ੲ)
314. ਮਾਹੀ (ੲ)
315. ਨਾਮ (ੲ), ਚਰਨ (ਸ)
316. ਹਰਨਿ (ਸ)
317. ਡੂੰਢੇ (ਅ) ਡੂੰਗੇ (ਸ)
318. ਜਿਥੇ ਜੈਸੁ ਲੇਹੈ ਰੇ (ੳ)
319. ਤਿਨ (ੲ.ਸ.)

ਰਾਗ ਸੋਰਠਿ

ਇਹੈ[320] ਅੰਦੇਸੋ 'ਸੋਚ ਜਿਯ'[321] ਮੇਰੇ॥
ਨਿਸਬਾਸਰ ਗੁਣ ਗਾਊਂ ਰਾਮ ਤੇਰੇ॥ ਟੇਕ॥
ਤੁਮਹ ਚਿਤਤ[322] ਮੇਰੀ ਚਿੰਤਹੁ ਨ ਜਾਈ॥
ਤੁਮ ਚਿੰਤਾਮਨਿ[323] [ਮਿਰੀ][324] ਹੋ ਇਕ ਨਾਈ॥੧॥
ਭਗਤ ਹੇਤ ਕਾ ਕਾ ਨਹਿ ਕੀਨ੍ਹਾ॥ ਹਮਾਰੀ ਬੇਰ ਭਯੇ[325] ਬਲ ਹੀਨਾ॥੨॥
215/ਅ ਕਹੈ ਰੈਦਾਸ ਦਾਸ/ਅਪਰਾਧੀ॥ ਜਿਹ ਤੁਮ ਦ੍ਰਵੋ ਸੋ ਮੈ ਭਗਤਿ ਨਾ ਸਾਧੀ॥੩॥

ਰਾਮ ਰਾਇ ਕਾ ਕਹਿਯੇ ਯਹ ਐਸੀ॥ ਜਨ ਕੀ ਜਾਨਤ ਹੌ ਜੈਸੀ ਤੈਸੀ॥ਟੇਕ॥
ਮੀਨ ਪਕਰਿ ਕਾਟਯੋ ਅਰੁ ਫਾਟਯੋ॥ ਬਾਂਟ ਕਿਯੋ ਬਹੁ ਬਾਨੀ॥[326]
ਖੰਡ ਖੰਡ ਕਰਿ ਭੋਜਨ ਕੀਨ੍ਹੋ॥ ਤਊ[327] ਨ ਬਿਸਰਯੋ ਪਾਨੀ॥੧॥
'ਤਹ ਹਮ ਬਾਂਧੇ ਮੋਹ ਪਾਸ ਮੈਂ[328] ॥ ਹਮ ਤੂ ਪ੍ਰੇਮ ਜੇਵਰਿਯਾ ਬਾਂਧਯੋ॥
ਅਪਨੇ ਛੂਟਨ ਕੈ ਜਤਨ ਕਰੰਤ ਹੋਂ॥ ਹਮ ਛੂਟੇ ਤੂ ਆਰਾਧੇ॥੨॥
ਕਹੈ ਰੈਦਾਸ ਭਗਤ ਇਕ ਬਾਢੀ॥ ਅਬ ਕਾਕੋ[329] ਡਰ ਡਰਿਯੇ॥
ਜਾ ਡਰਿ ਕਾਰਣਿ ਹਮ ਤੁਮ ਕੋ ਸੇਵੋਂ॥ ਸੋ ਡਰ ਅਬ ਨਹੀ ਜਰੀਯੇ[330]॥੩॥
ਰੇ ਚਿਤ 'ਚੇਤਿ'[331] ਅਚੇਤ॥ ਕਾਹੇ ਬਾਲਮੀਕ[332] ਕੂ ਦੇਖ ਰੇ॥
ਜਾਤਿ ਥੈ ਕੋਈ ਪਦ ਨਹਿ ਪਹੁੰਚੇ॥ ਰਾਮ ਭਗਤ ਬਿਸੇਖ॥ਟੇਕ॥

---

320. ਅਹੈ (ੳ), ਇਹ (ੲ), ਯਹ (ਸ)
321. ਰਾਮ ਰਾਇ ਦਿਨ (ਅ)
322. ਚਿਤਵਿਤ (ਅ)
323. ਚਿਤਵਤਿ (ਅ)
324. ਅ.ੲ.ਸ.
325. ਕਹਾ ਕਹਾ (ੲ.ਸ)
326. ਘਾਨੀ (ਸ)
327. ਤਹਊਂ (ਸ)
328. ਤੈਂ ਹਮੇ ਬਾਂਧੇ ਮੋਹ ਫਾਸੀ ਸੇ (ਸ) ਤੈ ਹਮ ਬਾਂਧੇ ਮਹ ਪਾਸਿ ਕਰਿ (ਹ)
329. ਕਾ ਕੀ (ਸ)
330. ਸੋ ਦੁਖ ਅਜਹੂ ਸਹੀਏ (ੳ) ਮਰੀਯੇ (ਸ)
331. ਮੂਲ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਚੇਤਿ ਚੇਤਿ' ਦੋ ਵਾਰ ਹੈ।
332. ਬਾਲਕ (ੲ)

ਖਟ ਕ੍ਰਮ ਸਹਿਤ ਜੁ ਬਿਪ੍ਰ ਹੋਤੇ॥ ਹਰਿ ਭਗਤਿ ਚਿਤ ਦ੍ਰਿੜ ਨਾਹਿ ਰੇ॥
ਹਰਿ ਕਥਾ ਸੁਹੇਤੇ ਨਾਹੀ॥ ਸੁਪਚ ਤੁਲੈ ਨਾਹੀ ਰੇ॥੧॥
'ਸਵਾਨ ਸਤਰੁ'[333] ਅਜਾਤ ਸਬ ਪੈ॥ ਅੰਤਰਿ ਲਾਵੈ ਹੇਤ ਰੇ॥
ਲੋਕ ਵਾਕੀ ਕਹਾਂ ਜਾਨੈ॥ ਤੀਨ ਲੋਕ ਪਵਿਤ੍ਰ[334] ਰੇ॥੨॥
'ਅਜਾਮੇਲ ਗਜ ਗਨਕਾ ਤਾਰੀ'[335]॥ ਕਾਟੀ ਕੁੰਜਰ ਪਾਸਿ ਰੇ॥
ਐਸੋ ਦੁਰਮਤਿ ਮੁਕਤਿ[336] ਕੀਜੇ॥ ਕਯੋਂ ਨ ਤਿਰੇ ਰੈਦਾਸ ਰੇ॥੩॥

ਰਾਗ ਸੋਰਠਿ

ਰਥ ਕੋ ਚਤੁਰ ਚਲਾਵਣ ਹਾਰੋ॥
ਖਿਣ ਹਾਂਕੇ ਖਿਣ ਉਭੋ ਰਾਖੈ[337]॥ ਨਹੀ ਔਰ ਕੋ ਸਾਰੋ[338]॥ਟੇਕ॥
ਜਬ ਰਥ ਰਹੈ ਸਾਰ ਹੀ[339] ਥਾਕੋ॥ ਤਬ ਕੋ ਰਾਥਹਿ ਚਲਾਵੈ॥
ਨਾਦ ਬਿਨੋਦ[340] ਸਬੈ[341] ਹੀ ਥਾਕੇ॥ ਮਨ ਮੰਗਲ ਨਹੀ ਗਾਵੈ॥੧॥
ਪਾਂਚ ਤਤ ਕੋ ਯਹ ਰਥ ਸਾਜਯੋ॥ ਅਰਧੈ ਉਰਧ ਨਿਵਾਸਾ॥
ਚਰਣ ਕਮਲ ਲਿਯੋ ਲਾਇ ਰਹਯੋ ਹੈ॥ ਗੁਣ ਗਾਵੈ ਰੈਦਾਸਾ॥
ਜੋ ਤੁਮ ਤੋਰੋ ਰਾਮ ਮੈ ਨਹੀਂ ਤੋਰੋਂ॥
ਤੁਮ ਸੋ ਤੋਰਿ ਕਵਨ ਸੋਂ ਜੋਰੋ॥ਟੇਕ॥
ਤੀਰਥ ਬਰਤ ਕਾ [ਮੈਂ][342] ਨ ਕਰੋ ਅੰਦੇਸਾ॥
ਤੁਮਹਾਰੇ ਚਰਣ ਕਮਲ ਕਾ ਮੋਹਿ ਭਰੋਸਾ॥੧॥

---

333. ਮਿਤ੍ਰ ਸ਼ਤਰੂ (ੲ)
334. ਪਵੇਤ (ੲ.ਸ)
335. ਮੂਲ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਅਜਾਮੇਲ ਪਪੰਗੁਲ ਲੁਬਧੀ' ਹੈ ਜੋ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਲਗਦਾ ਅਰਧਮ ਜੀਵ ਉਧਰੇ ਕੇਤੇ (ਅ)
336. ਪਾਰ (ੲ)
337. ਉਭਟੈ (ਸ)
338. ਹਾਰੋ (ਅ.ੲ.ਸ)
339. ਸਾਰਹੀ (ਅ)
340. ਬਿਨੋਦ (ਹ)
341. ਬਿੰਦ ਥੇ ਦੇਊ (ੲ.ਸ.ਹ)
342. ਅ.ੲ.ਸ.ਹ

ਜਹਾਂ ਜਹਾਂ ਜਾਊਂ ਹੋਤ ਤੁਮਹਾਰੀ ਪੂਜ[343]॥
ਤੁਮ ਸਾ ਦੇਵ ਅਵਰ ਨਹੀ ਦੂਜਾ[344]॥੨॥
ਮੈਂ ਅਪਨੋ ਮਨ ਹਰਿ ਸਬੂੰ ਜੋਰਯੋਂ॥ ਤੁਮ ਸੋ ਜੋਰਿ ਸਬਨ ਸੋ ਤੋਰਯੋ॥
ਸਬ ਪ੍ਰਕਾਰ ਤੁਮਹਾਰੀ ਆਸਾ॥ ਮਨ ਕ੍ਰਮ ਬਚਨ ਕਹੈ ਰੈਦਾਸਾ॥੩॥

ਰਾਗ ਸੋਰਠੀ

ਕੇਹਿ ਬਿਧਿ ਅਣ [ਸਿਮਰੋ][345] ਰੇ॥ ਅਤਿ ਦੁਰਲਭ ਦੀਨ ਦਯਾਲ॥
ਮੈਂ ਮਹਾ ਬਿਖਈ ਅਧਿਕ ਆਤੁਰ॥ ਕਾਮਨਾ ਕੀ ਭਾਲ॥ਟੇਕ॥
ਕਹਾ ਡਿੰਬ ਪਾਖੰਡ[346] ਕੀਯੇ॥ ਹਰਿ ਕਨਕ ਕਸੌਟੀ ਹਾਰ॥
ਬਾਹਰ ਭੀਤਰ ਸਾਖਿ ਤੂੰ॥ ਮੈਂ ਕੀਯੋ ਸੁਸਾ[347]ਅੰਧਿਯਾਰ॥
ਕਹਾ ਭਯੋ ਬਹੁਤ ਪਾਖੰਡ ਕੀਯੇ॥ ਹਰਿ ਹਿਰਦਯ ਸੁਪਨੇ ਨ ਜਾਨ॥
ਜਿਉਂ ਦਾਰਾ ਬਿਭਿਚਾਰਿਨੀ॥ ਮੁਖ [ਪਤਿਬਰਤ] ਜੀਯ ਆਨ॥੨॥
216/ੳ ਮੈਂ ਹਿਰਦੇ ਹਾਰਿ ਬੈਠਯੋਂ ਹਰੀ॥ ਮੋ ਪੈ ਸਰਯੋ ਨ ਏਕੋ ਕਾਜ॥
ਭਾਵ ਭਗਤਿ ਰੈਦਾਸ ਦੇ॥ ਪ੍ਰਤਿਪਾਲ ਕਰਿ ਮੋਹਿ ਆਜ॥੩॥
ਮਾਧੋ ਭ੍ਰਮ ਕੈਸੈਂ ਨ ਬਿਲਾਈ॥ ਤਾਥੈਂ ਦੁਤਿ ਭਾਵ ਦਰਸਾਈ[348]॥ਟੇਕ॥
ਕਨਕ 'ਕੁਟਕ ਪਟ ਸੂਤ੍ਰ ਦਾਰ[349]॥ ਰਾਜ ਭੁਜੰਗ ਭ੍ਰਮ ਜੈਸੋਂ॥
[ਜਲ ਤਰੰਗ][350] ਪਾਹਣ ਪ੍ਰਤਿਮਾ ਜਯੂੰ॥ ਬ੍ਰਹਮ ਜੀਵ ਦੁਤਿ ਐਸੋਂ॥੧॥
ਬਿਮਲ ਏਕ ਰਸ ਉਪਜੈ ਨ ਬਿਨਸੈ॥ ਉਦੈ ਅਸਤ ਦੋਊ ਨਾਂਹੀ॥
ਬਿਗਤਾ ਬਿਗਤ 'ਗਤਾ ਗਤ ਨਾਂਹੀ'॥[351] ਖਿਨੇ[352] ਬਸੈ ਸਬ ਮਾਂਹੀ॥੨॥

---

343. ਸੇਵਾ (ਅ)
344. ਸਿ ਔਰ ਨਹਿ ਕੋਊ ਦੇਵਾ (ਅ)
345. ਮੂਲ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਸੁਰੋਂ' ਹੈ ਜੋ ਗਲਤ ਲਗਦਾ ਹੈ।
ਸੁਧਾਈ 'ਸ' ਪ੍ਰਤੀ ਤੋਂ ਕੀਤੀ ਹੈ।
346. ਬਾਹਰ (ਅ.ੲ.ਸ.)
347. ਸੁਸੋਂ (ਸ)
348. ਦੈਤ੍ਰ ਦਰਸੈ ਆਈ (ੲ)
349. ਕੰਡਲ ਸੂਤ ਪਟ ਜੁਦਾ (ੲ)
350. ਮੂਲ ਪ੍ਰਤੀ 'ਤਾਂ' ਸਧਾਈ ੲ. ਕਾਪੀ
351. ਘਟੈ ਨ ਕਬਹੂ (ੲ)
352. ਬਸਤ (ੲ)

ਨਿਹਚਲ ਨਿਰਾਕਾਰ ਅਗਾਤ[353] ਅਨੂਪਮ।। ਨਿਰਭੈ ਗਤਿ ਗੋਬਿੰਦਾ।।
ਅਗਮ ਅਗੋਚਰ ਅਖਿਰ[354] ਅੰਤਰਕ।। ਨ੍ਰਿਗੁਣ ਅਤਿ ਆਨੰਦਾ।।੩।।
ਸਦਾ ਅਤੀਤ ਗਯਾਨ ਧਨ ਬਿਬਰਜਿਤ।। ਨਿਰਬਿਕਾਰ ਅਬਿਨਾਸੀ।।
ਕਹੈ ਰੈਦਾਸ ਸਹਜ ਸੁੰਨਯ ਸਤਯ ਜੀਵਨ ਮੁਕਤਿ ਨਿਧਿ ਕਾਸੀ।।੪।।

ਰਾਗ ਸੋਰਠਿ

216/ੳ ਮਾਧਵੈ ਕਾ ਕਹਿਯੇ ਭ੍ਰਮ ਐਸਾ।। ਤੁਮ ਕਹਿਯਤ ਹੋਹੁ ਨ ਜੈਸਾ[355] ।।ਟੇਕ।।
ਨਿਰਪਤ ਏਕ ਸੇਜ ਸੁਖਿ ਸੂਤਾ। ਸੁਪਿਨੈ ਭਯਾ ਭੀਖਯਾਰੀ।।
ਅਛਤ ਰਾਜ ਬਹੁਤ ਦੁਖ ਪਾਯੋ।। ਸਾ ਗਤਿ ਭਈ ਹਮਾਰੀ।।੧।।
ਸਬ 'ਹਮ ਹੁਤੇ ਤਬੈ'[356] ਤੁਮ ਨਾਹੀ।। ਅਬ ਤੁਮ ਹੌ ਮੈ ਨਾਹੀ।।
'ਸਲੀਲ ਗਵਨ ਕੀਯੋ ਮਹੋਦਧਿ'[357]।। ਜਲ ਕੇਵਲ ਜਲ ਮਾਹੀ।।੨।।
ਰਾਜ ਭੁਜੰਗ 'ਰਜਨੀ ਪਰਗਾਸਾ'[358]।। ਅਸ ਕਛੁ ਮਰਮ ਜਨਾਵਾ[359]।।
ਸਮਝਿ ਪਰੀ ਮੋਹਿ ਕਨਕ ਅਲਿੰਪਕ੍ਰਤ।। ਅਬ ਕਛੁ ਕਹਤ ਨ ਆਵਾ[360]।।
'ਕਰਤਾ ਏਕ ਭਾਈ ਜੁਗ ਭੁਗਤਾ'।।[361] ਸਬ ਘਟ ਸਬ ਬਿਧਿ ਸੋਈ।।
ਕਹੈ ਰੈਦਾਸ ਭਗਤਿ ਏਕ ਉਪਜੀ[362] ।। ਸਹਜੈ[363] ਹੋਇ ਸੋ ਹੋਈ।।੪।।

ਧਨਾਸਰੀ

ਮਨ ਮੇਰੇ ਸੋਈ[364] ਸਰੂਪ ਵਿਚਾਰ।।
ਆਦਿ[365] ਅੰਤ ਅਨੰਤ ਧਰਮ ਪਦ।। ਸੰਸੈ ਸਕਲ ਨਿਵਾਰ।। ਟੇਕ।।

---

353. ਅਜ (ੲ)
354. ਅਛੈਰ (ੲ)
355. ਜਾਨ ਹੋਹ ਨ ਜੈਸਾ (ਅ)
356. ਮੈ ਹੋਤੀ ਤਬ (ਅ)
357. ਸਾਲ ਲਗਿ ਜੈਸੇ ਲਹਰ (ਅ)
358. ਜੈਸੇ ਭਏ ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ (ਅ)
359. ਲਖਵਾ (ਅ)
360. ਕਨਕ ਕੁਟਕ ਜੈਸੇ ਲਖਯਾ ਨ ਪਈਈ।। ਕਹਤਾ ਪਾਰ ਨ ਪਾਵਾ।। (ਅ)
361. ਆਪਨ ਏਕ ਨਿਰਗੁਣ ਗਨ ਗਰਿਤਾ (ਅ), ਕਰਤਾ ਏਕ ਜਾਇ ਜੁਗ ਭੁਗਤਾ (ਹ)
362. ਪਰਸਾਦੇ (ਅ)
363. ਅਨਭੈ (ਅ.ੲ.ਸ.)
364. ਸਤ (ਸ)
365. 'ਆਦਰ' (ੳ)

ਜਸ ਹਰਿ ਕਹਿਯੇਤ ਤਸ ਤੌ[366] ਨਾਹੀਂ॥ ਹੈ ਅਸ ਜਸ ਕਛ ਤੈਸਾ॥
ਜਾਨਤ ਜਾਨਤ ਜਾਨਿ ਰਹਯੋ ਮਨ[367]॥ ਤਾਕੋ ਮਰਮ ਕਹ ਨਿਜ ਕੈਸਾ॥
ਕਹਿਯਤ[368] ਆਨ ਅਨੁਭਵਤ ਆਨ॥ ਰਸ 'ਮਿਲਤਾ ਨੇ[369] ਬੇਗਰ ਹੋਈ'॥
ਬਾਹਰਿ ਭੀਤਰਿ ਗੁਪਤ ਪ੍ਰਗਟ॥ ਘਟਿ ਘਟਿ ਪ੍ਰਤਿ ਅਵਰ ਨ ਕੋਈ॥੨॥
216/ਅ ਆਦਹਿ ਯੇਕ/ਅੰਤ ਸੋ ਯੇਕੈ[370]॥ਮਧਨ ਉਪਾਯ ਸੁ ਕੈਸੇ॥
'ਹੈ ਸੋ ਏਕ ਭ੍ਰਮਤ ਹੈ ਦੂਜਾ'[371] ਕਨਕ ਅਲੰਕ੍ਰਤ ਕੈਸੇ॥੩॥
ਕਹੈ ਰੈਦਾਸ ਪ੍ਰਕਾਸ ਪਰਮ ਪਦ॥ ਕਾ ਜਪ ਤਪ ਵਰਤੇ[372] ਪੂਜਾ॥
ਏਕ ਅਨੇਕ ਅਨੇਕ ਏਕ ਹਰਿ॥ਕਰੂ ਕੌਣ ਬਿਧ ਦੂਜਾ॥੪॥

ਰਾਗ ਧਨਾਸਰੀ

'ਤੁਝਾ ਦੇਵ ਕਵਲਾਪਤਿ ਸਰਨ ਆਯਾ'[373]॥
ਮੁਝ ਜਨਮ ਸੰਦੇਹ ਬ੍ਰਤ[374] ਛੇਦਿ ਮਾਯਾ॥ਟੇਕ॥
ਅਤਰ ਸੰਸਾਰ ਅਪਾਰ ਭੌ ਸਾਗਰ[375]॥ ਤਾ ਮੈ[376] ਜਨਮ ਮਰਣ ਸੰਦੇਹ ਭਾਰੀ॥
ਕਾਮ ਭ੍ਰਮ ਕ੍ਰੋਧ ਭ੍ਰਮ ਲੋਭ ਭ੍ਰਮ ਮੋਹ ਭ੍ਰਮ॥
ਅਨੰਤ ਭ੍ਰਮ ਛੇਦਿ ਮਮ ਕਰਿ ਸੀਆਰੀ[377]॥
ਪੰਚ ਸਾਖੀ ਮਿਲਿ[378] ਪੀੜਿਜੇ ਪ੍ਰਾਣਯੋ॥ ਜਾਇ ਨ ਸਕੂ ਬੈਰਾਗ ਭਾਗਾ॥
ਪੁਤ੍ਰ 'ਕੁਲਬਰਗ ਬੰਧੁ[379]' ਤੇ ਭਾਰਿ ਜਾ॥

---

366. ਹਰਿ (ਸ)
367. ਸਬ (ਸ)
368. ਕਰਤ (ਸ)
369. ਮਿਲੈ ਨ (ਸ)
370. ਪੁਨਿ ਸੋਈ (ਸ) ਮਧਜ (ਸ)
371. ਅਹੇ ਏਕ ਭਰਮ ਸੇ ਦੂਜੋ (ਸ)
372. ਬਿਧਿ (ਸ)
373. ਤੁਝਾ ਦੇਵ ਤ੍ਰਿਭਵਨ ਪਤੀ ਜਨ ਸਮਰਨ ਆਯਾ (ਅ)
374. ਭੀਤਰੇ (ਅ), ਭ੍ਰਮ (ਏ.ਸ.)
375. ਭਵਸਾਗਰ (ਸ)
376. ਜਾ (ਸ)
377. ਪਾਰਿ (ਅ) ਪਾਰੀ (ਏ.ਹ.) ਬਾਰੀ (ਸ)
378. ਪਵਸਗੀ (ਅ)
379. ਬਿਗਯਕ ਲਾਵਤੇ (ਅ)

ਭਖੇਂ ਦਸੋ ਦਿਸਾ ਸਿਰਿ ਕਾਲ ਲਾਗਾ॥੨॥
ਭਗਤਿ ਚਿਤਉਂਤੇ ਮੋਹ ਦੁਖ ਬਯਾਪੈ॥ ਮੋਹ ਚਿਤਊਂ ਤੇ ਮੇਰੀ[380] ਭਗਤਿ ਜਾਇ॥
ਉਭੈ ਸੰਦੇਹ ਮੋਹਿ[381] ਰੈਨ ਦਿਨ ਬਯਾਪੇ॥ ਦੀਨ ਦਾਤਾ ਕਾ ਕਰੂੰ[382] ਉਪਾਇ॥
ਚਪਲ ਚੇਤੋ ਨਹੀ ਬਹੁਤ ਦੁਖ ਦੇਖਿਯੋ॥ ਕਾਮ ਬਸ ਮੋਹਿ ਹੋ ਕਰਮ ਫੰਦਾ॥
ਸਕਤ ਸਨਬੰਧ ਕਿਯਾ ਗਯਾਨ ਪਦ ਹਰਿ ਲਿਯਾ॥
ਹਿਰਦਯ ਬਿਸ ਰੂਪ[383] ਤਜਿ ਭਯੋ ਅੰਧਾ॥
ਤੁਮ ਪਰਮ ਪ੍ਰਕਾਸ ਅਬਿਨਾਸ ਅਧਿਮੋਚਨਾ॥
ਨਿਰਖਿ ਨਿਜਰੂਪ ਬਿਸ਼ਰਾਮ ਪਾਯਾ॥
ਬਦੰਤ[384] ਰੈਦਾਸ ਬੈਰਾਗ ਪਦ ਚਿੰਤਤਾ[385]॥
ਜਪੋ[386] ਜਗਦੀਸ਼ ਬੈਕੁੰਠ[387] ਰਾਯਾ॥
ਕੋਣ[388] ਭਗਤ ਸਯੂੰ ਰਹੈ ਪਯਾਰੇ ਪਹੁਣੈ ਰੇ॥
ਘਰ ਘਰ ਦੇਖਯੋ ਰੇ ਮੈ ਅਜਕ ਅਭਾਵਣੈ ਰੇ॥ਟੇਕ॥
ਮੈਲਾ ਮੈਲਾ ਕਪੜਾ ਕੇਤਾ ਏਕ[389] ਧੋਊਂ॥
ਆਵੈ ਆਵੈ ਨੀਦੜੀ ਕਹਾ ਲਗ ਸੋਊਂ॥੧॥
ਜ਼ਯੋਂ ਜ਼ਯੋਂ ਜੋੜੂੰ ਤਯੋਂ ਤਯੂੰ ਫਾਟੈ॥ ਝੂਠੇ ਸੈ ਬਨਜਿ[390] ਗਯੋ ਹਾਟੈ॥੨॥
ਕਹੇ ਰੈਦਾਸ ਪਰੋ ਜਬ ਲੇਖੋ॥ ਜੋਈ ਜੋਈ ਕਿਯੋ ਰੇ ਸੋਈ ਫਿਰ ਦੇਖੋ॥੩॥
ਜਪੋ ਗੋਬਿੰਦ ਰਾਮ[391] ਬੀਠੁਲ ਬਾਸਦੇਵ ਹਰਿ॥ ਬਿਸ਼ਨ[392] ਬੈਕੁੰਠ ਕੀਟ ਭਾਰੀ॥

---

380. ਤੇਰੀ (ਅ)
381. ਉਚੇ ਕੋਚ (ਅ), ਤੂਭੈ ਸੰਦੇਹ (ਹ)
382. ਕਾ ਕਰੂੰ (ਅ), ਕਵਨ (ੲ.ਸ.)
383. ਬਿਸਵਰੂਪ (ੲ.ਸ.)
384. ਬੰਦੈਤ (ੲ)
385. ਚਿਨਤਾ (ੲ) ਚਯਤਤਾ (ੲ.ਹ.)
386. ਭਯੋ (ੳ)
387. ਤ੍ਰਿਯਲੋਕ (ੲ.ਸ.ਹ.)
388. ਕੁਣ (ੲ), ਕਵਨ (ਸ)
389. ਕਿਤਾ ਸਕ (ਅ), ਕਾਂਹਿ ਲਗ (ੲ), ਕਹਾਂ ਲਗ (ਹ)
390. ਬਨਜਿ (ਅ.ਹ), ਸੈਕਸਿ (ੲ)
391. ਨਾਮ (ੳ)
392. ਬਿਲੰਬ (ੳ)

ਕਸਨ[393] ਕੇਸੋ ਰੀਖੀ ਕੇਸ ਕਵਲਾਕੰਤ ਅਰੋ[394] ਭਗਵੰਤ॥ ਤ੍ਰਿਬਿਧ ਤਾਪ ਹਾਰੀ॥ਟੇਕ॥

ਅਹੋ ਦੇਵ ਸੰਸਾਰ ਤੋਂ[395] ਗਹਿਰ ਗੰਭੀਰ ਭੀਤਰੀ॥

ਭ੍ਰਮਤ ਦਿਸਿ ਬਿਦਿਸਿ ਕਛੂ ਨ ਸੂਝੇ॥

ਦੇਵ ਬਿਪਲ[396] ਬਿਆਕੁਲ 'ਖੇਦ ਪ੍ਰਣਵਤ ਪਰਮਹੇਤ'[397]॥

ਗ੍ਰਸਤਿ ਮਤਿ[398] ਮੋਹਿ ਮਾਰਗ ਨ ਸੂਝੈ[399]॥

217/ੳ 'ਦੇਵ ਇਹਿ ਔਸਰਿ ਆਨ ਕੌਣ ਸਕਯਾ ਸਾਮਾਨ'[400]॥

ਦੀਨ ਉਧਰਨ ਚਰਣ ਸਰਣ ਤੇਰੀ॥

ਨਹੀ ਆਨ ਗਤਿ ਬਿਪਤਿ ਕੌ ਹਰਨਿ ਔਰ॥

ਸ੍ਰੀ ਪਤਿਨ ਸੁੰਨਸਿ ਸੰਭਾਲ ਪ੍ਰਭੂ ਕਰਹੁ[401] ਮੋਰੀ॥

ਅਹੋ ਦੇਵ ਕਾਮ[402] ਕੇਹਰਿ ਕਾਲ[403] ਭੁਜੰਗ[404] ਭਾਮਨੀ ਭਾਲ॥

ਲੋਭ ਸੂਕਰ ਕ੍ਰੋਧ ਬਰਬਾਰਨੋ॥੧॥

ਗਰਭ ਗੇਡਾ ਮਹਾਮੋਹਿ ਟਟਨੀ[405] ਬਿਕਟ ਨਿਕਟਿ ਅਹਿੰਕਾਰ ਆਰਨੋ॥

ਜਲ ਮਨੋਰਥ ਉਰਮੀ ਤਰਲ ਤ੍ਰਿਸਨਾ॥ ਮਕਰ ਪਰ ਈਂਦ੍ਰੀ ਜੀਵ ਜੰਤੂ ਮਾਹੀ॥

ਸਮਕ ਬਿਧਾਕੁਲ ਨਾਥ ਤਸ ਬਿਖਾਦਿਕ[406] ਪੇਬ[407]॥

---

393. ਕੇਦ (ੳ)
394. ਰਾਮ ਰਾਘਵੇ ਰੀਖੀ ਕੇਸ ਪ੍ਰਭੂ ਪ੍ਰਾਨਪਤੀ (ੳ)
395. ਅਹੋ ਵਿਦਵਿ ਸੰਸਾਰ (ੲ)
396. ਵਿਕਲ (ਪ) ਬਿਕਲ (ਹ)
397. ਬੇਦ ਗਤ ਪਰਮ ਪੂਰਨ ਹੇਤ (ੳ) ਦੇਖ ਪ੍ਰਣਵਤ ਪ੍ਰਭੂ ਹੇਤ (ੲ)
398. ਗਤਿ (ਅ)
399. ਬੂਝੈ (ੳ)
400. ਦੇਵ ਰਹਿ ਔਸਰਿ ਆਨ ਕੂੰਵ ਸਕਯਾ ਸਮਾਨ ਦੇਵ (ੲ.ਹ.)
401. ਕਰਮ (ੳ)
402. ਕਾਸਨ (ੳ)
403. ਕ੍ਰਾਲ (ੲ.ਹ.)
404. ਭੁਯੰਗ (ਅ.ਸ.)
405. ਟਟਨੀ (ਪ.ਹ.)
406. ਭ੍ਰਮ (ੳ)
407. ਸੰਙ (ੲ.ਹ.)

ਦੇਵ ਦੇਵ ਬਿਸ਼ਰਾਮ ਨਾਹੀ॥੨॥
ਦੇਵ ਸਬੈ ਅਸਿੰਗਤਿ ਮੇਰ ਮਧਿ ਫੂਟਾ ਭੇਰ[408]॥ ਨਾਵ ਨਵਕਾ ਬਡੇ ਭਾਗਿ ਪਾਈ[409]॥
'ਬਿਨ ਗੁਰ ਕਰਣਧਾਰ ਡੋਲੇ ਨ ਲਾਗੈ ਤੀਰ[410]॥
ਬਿਖੈ ਪ੍ਰਬਾਹ 'ਔਗਾਹ ਜਾਈ'[411]॥੩॥
ਦੇਵ ਕਿਹਿ ਕਰੂੰ[412] ਪੁਕਾਰੋਂ ਕਹਾਂ ਜਾਉ ਕ੍ਾ ਸੁਕਰੂ[413]॥
ਕਾ ਕਰੂੰ ਅਨੁਗ੍ਰਹ ਦਾਸ ਕੀ ਤ੍ਰਾਸ ਹਾਰੀ॥
[ਇਹ ਬ੍ਰਤ ਮਾਨ ਕੋਇ ਔਰ ਆਲੰਬਨ ਨਾਹੀ][414]॥ ਬਿਨ ਤ੍ਰਿਬੈਧ[415] ਨਾਇਕ ਮੁਰਾਰੀ॥
'ਅਹੋ ਦੇਵ ਜੇ ਤੇ ਕਹਿਯੇ ਅਚੇਤ ਤੂੰ ਸਰਬਗਿ'[416]॥
ਮੈ ਨ ਜਾਨਯੋ ਗਯਾਨ ਧਯਾਨ ਤੇਰੋ॥
ਸਤਯ ਸਤਯ ਮਦ[417] ਪਰਪਨ ਪ੍ਰਤਿ ਸਤਿ ਮਨ ਸਾਮ ਮਲ॥
ਮਨ ਕਰਮ ਬਚਨ ਅਵਰ[418] ਅਵਲਬ ਨਹੀ ਮੇਰੋ॥
ਦੇਵ ਕਠਨਿ ਕਲਿਕਾਲ ਜੰਜਾਲ ਜਗ ਜਮੁਨਕਾ॥
ਗਯਾਨ ਬੈਰਾਗ ਦ੍ਰਿਡ ਭਗਤਿ ਨਾਹੀ॥
ਮਲਿਨ ਮਤਿ ਰੈਦਾਸ ਨਿਖਲ[419] ਸੇਵਾ ਅਭਯਾਸ॥
ਪ੍ਰੇਮ ਬਿਨ ਪ੍ਰੀਤ ਸਕਲ ਸੰਸੇ ਨਹੀ ਜਾਈ॥੪॥

---

408. ਬਿਖਯਾਦਿਕ (ੲ.ਹ.)
409. ਮੇਰ (ੲ.ਹ.) ਯਾਹਿ (ੳ)
410. ਬਿਨ ਗੁਰ ਕਰਣਧਾਰ ਡੋਲੇ ਨ ਲਾਗੈ ਤੀਰ (ੳ.ਅ.)
411. ਗਾਇ ਜਾਬੀ (ੲ.ਹ.)
412. ਕਾ ਕੋਰ (ਅ)
413. ਕਾ ਕਰੂੰ (ੲ.ਹ.)
414. ਅ.ਸ
415. ਤੋ ਬਿਨਾ ਤ੍ਰਿਬਿਧ (ੲ.ਹ.)
416. ਅਹੋ ਦੇਵ ਜੇਤੇ ਕਹਿਯੇ, ਅਚੇਤ ਤੂ ਅਭਾਗ (ੲ.ਸ.)
417. ਸਤਿ ਸਤਿ ਮਦ ਪਰਪਨ (ੲ.ਹ.)
418. ਨਹੀ ਆਨ (ਹ)
419. ਕਠਿਨ (ੳ)

ਮੈ ਕਾ ਜਾਨੂ ਦੇਵ ਮੈ ਕਾ ਜਾਨੂ[420] ।।ਮਨ ਮਾਯਾ ਕੇ ਹਾਥਿ ਬਿਕਾਨੋ।।ਟੇਕ।।
ਚੰਚਲ ਮਨਵਾਂ ਚਹੁੰ ਦਿਸਿ ਧਾਵੈ।। 'ਪੰਚੂ ਇੰਦ੍ਰੀ ਥੀਰ ਨ ਰਹਾਵੈ'[421]।।
ਤੁਮ ਤੋ ਆਹਿ ਜਗਤ ਗੁਰੁ ਸਵਾਮੀ।। ਹਮ ਕਹਿਯਤ ਕਲਿਜੁਗ ਕੇ ਕਾਮੀ।।੧।।
'ਲੋਕ ਬੇਦ'[422] ਮੇਰੀ ਸੁਕ੍ਰਤ ਬੜਾਈ।। ਲੋਕ ਲੀਕ ਮੈ ਪੈ ਤਜੀ ਨ ਜਾਈ।।
ਇਨ ਮਿਲਿ[423] ਮੇਰੋ ਮਨ ਜੋ ਬਿਗਾਰਯੋ।। ਦਿਨ ਦਿਨੋ[424] ਹਰਿ ਸੌਂ ਅੰਤਰ ਪਾਰਯੋ।।੨।।
ਸਨਕ ਸਨੰਦਨ ਮਹਾ ਮੁਨਿ ਗਯਾਨੀ।। ਸੁਖ ਨਾਰਦ ਬਯਾਸ ਇਹੈ ਖਾਨੀ।।[425]
ਗਾਵਤ ਨਿਗਮ ਉਮਾਪਤਿ ਸਵਾਮੀ।। ਸੇਸੇ ਸਹੰਸ ਮੁਖ ਕੀਰਤਿ ਗਾਮੀ।।੩।।
ਜਹਾਂ ਜਹਾਂ ਜਾਉਂ[426] ਤਹਾਂ ਦੁਖ ਕੀ ਹੋ ਰਾਸੀ।।
ਜੌਨ[427] ਪਤਿਯਾਇ 'ਨਿਗਮ ਹੈ ਸਾਖੀ'[428]।।
ਜਮਦੂਤਨੀ ਬਹੁ ਬਿਧਿ ਕਰਿ ਮਾਰਯੋ।। ਤਊ ਨਿਲਜ ਅਜਹੂੰ ਨਹਿ ਹਾਰਯੋ।।੪।।
ਹਰਿਪਦ ਬਿਖੁਮ ਆਸ ਨਹਿ ਛੂਟੈ।। ਤਾਥੈ ਤ੍ਰਸਨਾ ਦਿਨ ਦਿਨ ਲੂਟੈ।।
217/ਅ ਬਹੁਬਿਧਿ ਕਰਮ ਲੀਯੇ ਭਟਕਾਵੈ।। ਤੁਮਹੀ ਦੋਸ ਹਰਿ ਕੌਣ ਲਗਾਵੈ।।
ਕੇਵਲ ਰਾਮ ਨਾਮ ਨਹੀ ਲੀਯਾ।। ਸੰਤਤਿ ਸਵਾਦ ਬਿਖੈਯ ਚਿਤ ਦੀਯਾ।।
ਕਹੈ ਰੈਦਾਸ ਕਹਾਂ ਲਗਿ ਕਹਿਯੇ।। ਬਿਨ 'ਰਘੁਨਾਥ ਬਹੁਤ'[429] ਦੁਖ ਸਹਿਯੇ।।
ਅਹੋ ਦੇਵ ਤੇਰੀ ਅਮਿਤ ਮਹੀਮਾ ਮਹਾਦੇਵ।।

---

420. ਤੁਮ ਸਬ ਜਾਨੋ ਦੇਵ ਤੁਮ ਸਬ ਜਾਨੋ (ੳ)
421. ਇਹ ਪਾਠ ਮੂਲ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਹੈ ਜੋ '(ੳ)' ਪ੍ਰਤੀ ਤੋਂ ਲਿਆ ਹੈ। ਜਾਂ ਤੇ ਜਨਮ ਜਨਮ ਦੁਖ ਪਾਵੈ (ੳ) ਜਿਭਯਾ ਇੰਦ੍ਰੀ ਹਾਥਿ ਨ ਆਵੈ (ਹ)
422. ਕਹਾ ਕਹੋ (ਅ)
423. ਪਾਛਲੈ (ਅ)
424. ਪਲ ਪਲ (ਅ)
425. ਬਜਾਨ (ਅ)
426. ਲੀਨੋ (ਅ)
427. ਜਾਵ (ਅ)
428. ਨਿਗਮ ਹੈ ਸਾਖਿ (ਅ)
429. ਜਗਨਾਥ (ਅ)

*ਉਪਰੋਕਤ ਪਦ ਮੂਲ-ਖਰੜੇ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਕੇਵਲ ਸ੍ਰੀ ਅਗਰ ਚੰਦ ਨਾਹਟਾ ਜੀ ਦੇ ਸੰਗ੍ਰਹਿਲ ਵਿਚ ਮਾਮੂਲੀ ਪਾਠ-ਭੇਦ ਸਹਿਤ ਪੱਤਰਾ 256 ਉਪਰ ਉਪਲੱਬਧ ਹੈ। ਗ੍ਰੰਥ ਦਾ ਲਿਪੀ-ਕਾਲ ਸੰਮਤ 1850 ਹੈ।

ਮਾਯਾ ਮਨ ਜੋਬਨ ਦਹਨ ਕਲਿਬਿਖ ਕਲਰਾਂਤ।
ਸਕਲ ਸੰਸੈ ਸਮਾਨ ਨ੍ਰਿਬਾਣ ਪਦ ਭੁਵਨ ਨਾਮ ਬਿਧਨੋ ਅਘ ਪਵਨ ਪਾਤੰ।। ਟੇਕ।।
*ਅਹੌ ਦੇਵ ਗੁਰਗੌਤਮ ਬਾਸਦੇਵ ਬਿਸਵਾਮਿਤ੍ਰ ਬਯਾਸ।।
ਜਮਦਗਿਨ ਸੀਂਗ ਰਿਖ ਦੁਬਾਸਾ।। ਮਾਰਕੰਡੇ ਬਾਲਮੀਕ ਬ੍ਰਿੰਗੀ ਅੰਗਰਾਹਿ।।
ਕਪਿਲ ਬਗਦਾਲਿਮ ਸੁਖ ਮਤਿ ਮਨਸਾ ਆਸਟਾਬਕ੍ਰ।।੧।।
ਗੁਰ ਗਜਾਨੰਦ ਅਗਸਤਿ ਪੁਲਤਿ ਪਰਾਸਵਰ ਸਿਵ ਬਿਧਾਤਾ।।
ਜੜਭਰਥ ਸੁਭ ਰਿਖ ਚਿਯਵਨਿ ਵਸਿਸਠ ਜਿਹਿਨਿ ਜਾਗਬਲਿ
ਕਿਤੇ ਵੈ ਧਯਾਨ ਰਾਤਾ।।੨।।
ਅਹੌਂ ਦੇਵ ਧ੍ਰੁਵ ਅੰਬਰੀਖ ਪ੍ਰਹਲਾਦ ਨਾਰਦ ਵਿਦੁਰ ਦ੍ਰਵਣ ਅਕੂਰ ਪਾਂਡਵ
ਸੁਦਾਮਾ।।
ਭੀਖਮ।। ਊਧਵ ਅੰਕੂਵ।। ਬਭਖਿਨ।। ਚੰਦ੍ਰਹਾਸਿ ਬਲਿ।।
ਕਲਿ ਕਲੀ ਭਗਤੀ ਜੁਗਤਿ।। ਜੈ ਦੇਵ।। ਨਾਮਾ।।੩।।
ਕਬੀਰ।। ਗਰੜ।। ਹਨਵੰਤ।। ਗਿਰਸੁਤਾ।।
ਆਤਮ ਸਾਜਾ ਜੈ ਬਿਜੈ ਦਰੋਪਤੀ ਸਤ੍ਰੀ ਸ੍ਰੀ ਪਰਚੇਤਾ।।
ਰੁਕਮਾਂਗਦਮ ਅੰਗਦ।। ਬਾਸ ਦੇਵ ਦੇਵਕੀ।।
ਅਵਰ ਅਗਿਣਤ ਭਗਤ ਕਹੁੰ ਕੇਤਾ।।੨।।
ਅਹੋ ਦੇਵ ਸੇਖ ਸਨਕਾਦਿਕ।। ਸੁਰਤਿ ਭਾਗਵੰਤ।।
ਭਾਰਥ ਸਬ੍ਰਤ ਅਖ੍ਰਤ।। ਗੁਣ ਦ੍ਰਬਗਾਹ।।
ਤੂੰ ਅਕਲ ਅਪ੍ਰਛਿੰਨ ਬ੍ਰਯਾਪਕ ਬ੍ਰਹਮਕੇ ਸੁਧ ਚੇਤਨਿ ਪੂਰਣ ਮਨੀਯ।।
ਤੂੰ ਸਰਗੁਣ ਨਿਰਗੁਣ ਨਿਗਮੈ ਨਿਰਬਿਕਾਰ।। ਤੂ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਤੂ ਪ੍ਰਕੀਰਤ।।
ਸਰਗੁਣ ਨਿਰਗੁਣ ਅਵਿਗਤ ਮਮ ਬਿਗਤਿ ਪਰਮੁਚਿਤ।।
ਸੁਚਦਾਨੰਦ ਗੁਣ ਗਯਾਨ ਗੇਹੰ।।੩।।
ਅਹੋ ਦੇਵ।। ਪਵਨ ਪਾਵਕ ਅਵਨਿ ਜਲਧਿ ਜਲਧਾਰਾ।।
ਤੂ ਰਣਿ ਕਾਲ ਜੰਮ ਮ੍ਰਿਤਿ ਗ੍ਰਹਿ ਬਯਾਧਿ ਬਾਧਾ।।
ਗਜ ਭੁਜੰਗ ਭੂਪਾਲ ਸਸਿ ਕ੍ਰਾਧਿ ਦਿਗਪਾਲ।।
ਆਗਯਾ ਅਨੰਤ ਨ ਮੁਚਤੇ ਮ੍ਰਜਾਦਾ।।
ਅਬੈ ਬਰ ਪ੍ਰਤਗਯਾ।। ਸਤਯੰ ਸੰਕਲਪ ਹਰਿ ਦੁਸਟ ਤਾਰਣ ਚਰਣ ਸਰਣ ਤੇਰੈ।।
ਦਾਸ ਰੈਦਾਸ ਯਹੁ ਕਾਲ ਬਯਾਕੁਲ ਭਯੋ ਤ੍ਰਾਹਿ ਤ੍ਰਾਹਿ ਅਵਰ ਔਲੰਬਨ ਨਹੀਂ
ਮੇਰੈ।।੪।।

218/ੳ ਮੇਰੀ[430] ਪ੍ਰੀਤ/ਗੋਪਾਲ ਸੋਂ ਜਿਨਿ ਘਟੈ ਹੋ[431]।।
ਮੈਂ ਖਰੀ ਮਹਿੰਗੀ ਲਈ ਤਨ ਸਾਟੈ ਹੋ।। ਟੇਕ।।
ਹਿਰਦੈ ਸੁਮਿਰਣ ਕਰੂੰ ਨੈਨ ਅਵਲੋਕਨ[432]।। ਸ੍ਰਵਨੋ ਹਰਿ ਗੁਣ ਕਥਾ ਪੂਰਿ ਰਾਖੋਂ।।
'ਰਾਮ ਚਰਨ ਭਜੂੰ ਮਨ ਕਰੂੰ ਮਧਕਰਾ'[433]।। 'ਕ੍ਰਿਸਨ ਸਦਾ'[434] ਰਸਣਾ ਚਾਖੋਂ।।
ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਬਿਨ ਭਾਵ ਕਿਉਂ[435] ਉਪਜੈ।।
ਭਾਵ ਬਿਨ ਭਗਤ ਕਯੋਂ ਹੋਇ ਤੇਰੀ।।
ਬਦੰਤ ਰੈਦਾਸ ਰਘੁਨਾਥ[436] ਸੁਣਿ ਬੇਨਤੀ।।
ਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦ ਕ੍ਰਿਪਾ ਕਰੋ ਮੇਰੀ।।੨।।

ਰਾਗ ਬਿਲਾਵਲ

ਕਯਾ ਤੂੰ ਸੋਵੈ ਜਾਗਿ ਦਿਵਾਨਾ।। ਝੂਠਾ[437] ਜੀਵਨ ਸਾਚਿ[438] ਕਰ ਜਾਨਾ।।ਟੇਕ।।
ਜਿਨ ਜੀਵਲ ਦੀਯਾ[439] ਸੋ ਰਿਜਕ ਅਮੜਾਵੈ।। ਘਟ ਘਟ ਭੀੜਰਿ ਰਹਟ ਚਲਾਵੈ।।
ਉਠਿ ਕਰਿ ਬੰਦਗੀ ਛਾਡਿ ਮੈਂ ਮੇਰਾ।। ਹਿਰਦੇ ਕਰੀਮ ਸੰਭਾਲ ਸੰਵੇਰਾ।।੧।।
ਜੋ ਦਿਨ ਆਵੈ ਸੋ ਦੁਖ[440] ਮੇ ਜਾਈ।। ਕੀਜੈ[441] ਕੂਚ ਰਹਯਾ ਸਚ ਨਾਂਹੀ।।
ਸੰਗ ਚਲਯਾ ਹੈ ਹਮ ਭੀ ਚਲਨਾ।। ਦੂਰ ਗਵਨ ਸਿਰ ਊਪਰਿ ਮਰਨਾ।।੨।।
ਜੋ ਬੋਈਯੇ ਲੁਣਿਯੇਗਾ[442] ਸੋਈ।। ਫੇਰ ਫਾਰ ਤਾਮੇ ਕਛੂ ਨ ਹੋਈ।।

---

430. ਤੇਰੀ (ੲ.ਸ.)
431. ਮੋਲਮਹਿੰਗੀ (ੳ)
432. ਮੂਲ ਖਰੜੇ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਅਲੋਕਨ' ਹੈ, ਜੋ ਲਿਖਾਰੀ ਦੀ ਭੁਲ ਕਾਰਨ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਲਗਦਾ ਸੁਧਾਈ ਅ. ਤੇ ੲ. ਪ੍ਰਤੀ ਤੋਂ ਕੀਤੀ ਹੈ।
433. ਮਨ ਮਧੁਕਰ ਕਰੋਂ ਚਰਣੀ ਚਿਤ ਧਰੋਂ (ੳ)
434. ਰਸਸਦਾ (ਅ)
435. ਨਹਿ (ੳ)
436. ਰਾਜਾ ਰਾਮ (ਅ) ਗੋਬਿੰਦ (ੲ)
437. ਕੂੜਾ (ੲ)
438. ਸਤ (ਸ)
439. ਜਨਮ (ਸ)
440. ਬਿਖ (ੲ.ਸ.)
441. ਕਰਨ (ਅ)
442. ਬਾਹੇਗਾ ਨਿਪਜੇਗਾ (ਅ), ਕਛੁ ਬੋਇਯੇ ਸੁਇਣੇਗਾ (ਅ)

'ਛਡਿਯੇ ਕੂਰ[443] ਭਜਹੁ ਹਰਿ ਰਚਣਾ॥ ਤਾਕਾ ਮਿਟੈ ਜਨਮ ਅਰ ਮਰਣਾ॥੩॥
ਆਗੇ ਪੰਥ ਖਰਾ[444] ਹੈ ਝੀਣਾ॥ ਖਾਂਡਾ ਧਾਰ ਜਿਸਾ ਹੈ ਪੈਨਾ[445]॥
ਤਿਸ[446] ਊਪਰ ਮਾਰਗ ਹੈ ਤੇਰਾ॥ ਪੰਥੀ ਪੰਥ ਸੰਵਾਰਿ ਸਵੇਰਾ॥੩॥
ਕੈਸਾ ਤੇ ਖਰਚਾ ਕੈਸਾ ਤੈਂ ਖਾਯਾ॥ ਚਲਿ ਦਰਹਾਲ ਦੀਵਾਨਿ ਬੁਲਾਯਾ॥
ਸਾਹਿਬ ਤੋ ਪੇ ਲੇਖਾ [ਲੇਸੀ][447]॥ ਭੀੜ ਪੜੇ .ਬੰਦੇ ਭਰਿ ਭਰਿ ਦੇਸੀ॥੫॥
ਜਨਮ ਸਰਾਨਾ "ਕਛੂ ਪੰਥ ਨ ਸਵਾਰਾ[448]॥ 'ਸਾਂਝ ਪਈ ਚਹੁੰ ਦਿਸ[449] ਅੰਧਿਯਾਰਾ॥
ਕਹੈ ਰੈਦਾਸ ਅਗ੍ਯਾਨ[450] ਦਿਵਾਨਾ॥
ਅਜਹੂੰ ਨ ਚੇਤੇ ਰੇ ਦੁਨੀਆ ਫੰਦ[451] ਖਾਨਾ॥੬॥
ਜੋ ਮੋਹ[452] ਬੇਦਨਿ ਕਾਸਨਿ ਦਾਖੂੰ
ਹਰਿ ਬਿਨ ਜੀਵਨ ਰਹੈ ਕੈਸੇ ਰਾਖੂੰ॥ ਟੇਕ॥
ਜੀਯ ਤਰਸੇ ਇਕ ਦੰਗਿ ਬਸੇਰਾ॥ ਕਰਹੁ ਸੰਭਾਲ ਸੁਰ ਜਨਿ[453] ਮੇਰਾ॥
ਬਿਰਹ ਤਪੈ ਤਨ ਅਧਿਕ ਜਰਾਵੈ॥ ਨੀਦੜੀ ਨ[454] ਆਵੈ ਭੋਜਨ ਨਹੀਂ ਭਾਵੈ॥
ਸਖੀ ਸਹੇਲੀ ਗਰਬ ਗਹੇਲੀ॥ ਪੀਵ ਕੀ ਬਾਤ ਨ ਸੁਨੋ ਸਹੇਲੀ॥
ਮੈਂ ਰੇ ਦੁਹਾਗਨਿ ਅਧਿਕਰ ਜਾਨੀ॥ ਗਯੋ ਸੇ ਜੋਬਨ ਸਾਧ ਨ ਮਾਨੀ॥
ਤੂ ਦਾਨਾ ਸਾਂਈ ਸਾਹਿਬ ਮੇਰਾ॥ ਖਿਜਮਤਗਾਰ ਬੰਦਾ ਹੂੰ ਤੇਰਾ॥
ਕਹੈ ਰੈਦਾਸ ਅੰਦੇਸਾ ਯੇਹੀ॥ ਬਿਨ ਦਰਸਨ ਕਯੋਂ ਜਿਵਹਿ[455] ਸਨੇਹੀ॥੩॥

---

443. ਤਜ ਅੰਕੁਰ (ੳ)
444. ਰਾਹੁ (ਅ)
445. ਬੇਨੀ (ਅ), ਪਯਾਨਾ (ੲ)
446. ਜਿਸ (ਸ)
447. ਅ.
448. ਕੀਯਾ ਪਸਾਰਾ (ੳ)
449. ਰੈਨ ਪਈ (ਅ)
450. ਨਾਦਾਨ (ਅ.ਸ.)
451. ਫਨ (ੳ)
452. ਮੈਂ (ਸ)
453. ਮੁਨ (ਸ)
454. ਨੀਂਦ (ਸ)
455. ਜੀਵੈ (ੳ.ਅ.ੲ.ਸ.)

218/ਅ ਤਾਥੇ ਪਤਿਤ ਨਹੀ ਕੋਇ ਪਾਵਨ[456]।। ਹਰ ਤਜਿ[457] ਆਨ ਨਹੀ ਪਯਾਵੈ[458] ਰੇ।।
ਹਮ ਅਪੂਜਿਯ ਪੂਜ ਭਯੇ ਹਰਿ ਤੇ[459]।। ਨਾਵ ਅਨੂਪਮ ਗਾਵੈਂ[460] ਰੇ।। ਟੇਕ।।
ਅਸਟਾਦਸ ਬ੍ਯਾਕਰਣ ਬਖਾਨੈਂ।। ਤੀਨ ਕਾਲ ਖਟ ਜੀਤਾ ਰੇ।।
ਪ੍ਰੇਮ[461] ਪ੍ਰੀਤ ਅੰਤਰ ਗਤਿ ਨਾਹੀਂ।। ਤਾਥੈ[462] ਧਾਣਕ ਨੀਕਾ ਰੇ।।
ਤਾਥੈ ਭਲੋ ਖਾਨ ਕੋ ਸਤਰ।। ਹਰਿ ਚਰਣਾ ਚਿਤ ਲਾਵੈ ਰੇ।।
ਮੁਵਾਂ ਮੁਕਤਿ ਬੈਕੁੰਠਾ ਬਾਸੋ।। ਜੀਵਤ ਈਹਾਂ[463] ਜਸ ਪਾਵਹਿ[464] ਰੇ।।
ਹੰਮ ਅਪਰਾਧੀ[465] ਨੀਚ ਘਰਿ ਜਨਮੇਂਯੋ।। ਕੁਟੰਬ[466] ਲੋਗਾ ਕਰੈ ਹਾਂਸੀ ਰੇ।।
ਕਹੈ ਰੈਦਾਸ ਰਾਮ ਜਪੁ ਰਸਨਾ[467]।। ਕਾਟੇ ਜੰਮ ਕੀ ਪਾਸੀ[468] ਰੇ।।੩।।
ਖਾਲਿਕ ਸੀਕਸੁਤਾ ਮੈਂ ਤੇਰਾ।।
ਦੇ ਦੀਦਾਰ ਉਮੇਦ[469] ਗਾਰ।। ਬੇਕਰਾਰ ਜੀਵ ਮੇਰਾ।। ਟੇਕ।।
ਅਵਲ ਆਖਿਰ ਇਲਾਲ[470] ਆਰਦਮ।। ਮੌ ਜੁ ਫਰਿਸਤਾ ਬੰਦਾ।।
ਜਿਸਕੀ ਪਨਹ ਪੀਰ ਪਯਕੰਬਰ।। ਮੈ ਗਰੀਬ ਕਯਾ ਗੰਦਾ।।੧।।
ਤੂ ਹਾਜਰਾ ਹਜੂਰਿ 'ਜੋਗਿ ਇਕ'[471] ਅਵਰ ਨਹੀਂ ਦੂਜਾ।।
ਜਿਸਕੇ ਈਸਰ ਆਸਰਾ ਨਾਹੀਂ।। ਕਯਾ ਨਿਮਾਜ ਕਯਾ ਪੂਜਾ।।੨।।

---

456. ਹਰਿ ਬਿਨ ਨਹਿ ਕੋਇ ਪਤਿ ਪਾਵਨ (ਸ)
457. ਤਜਹੁ (ੲ)
458. ਆਨਨ (ਅ), ਆਨਹਿ (ਸ.ਹ.)
459. ਪਾਵਨ (ਅ)
460. ਗਾਯਾ (ਅ)
461. ਰਾਮ (ਅ)
462. ਭਾਵੈ (ਹ)
463. ਯਹਾਂ (ਸ)
464. ਗਾਵੈ ਰੇ (ਹ)
465. ਅਸੋਚ (ਅ)
466. ਕੁਟੰਬ (ੲ.ਸ.ਹ.)
467. ਜਪਿ (ੲ.ਸ.ਹ.)
468. ਫਾਸੀ (ੳ)
469. ਉਮਤਿ (ਅ), ਇਲਾਇ (ਸ)
470. ਪਨਹ (ਸ.ਹ.)
471. ਸਾਈ ਦਿਲ ਗਾਫਿਲਾ (ਅ)

ਨਾਲੀ ਦੋਜ ਹਨੋਜ਼ ਬੇਬਖਤ।। ਕਮਿ ਖਿਜ਼ਮਤਗਾਰ ਤੁਮਹਾਰਾ।।
ਰਾਦਰਿ ਮਾਂਦਰ ਦਾਦਰਿ ਜਵਾਬ ਨ ਪਾਵੈ।। ਕਹੈ ਰੈਦਾਸ ਬਿਚਾਰਾ।।੩।।

ਰਾਗ ਭੈਰੋਂ

ਐਸਾ ਧਯਾਨ ਧਰੌਂ ਬਨਵਾਰੀ।। ਮਨ ਪਵਨ ਦ੍ਰਿੜ ਸੁਖਮਨ ਨਾਰੀ।। ਟੇਕ।।
ਸੋ ਜਪ ਜਪੌ ਜੋ ਬਹੁਰਿ ਨ ਜਪਨਾ।।
ਸੋ ਤਪ ਤਪੌ ਜੋ ਬਹੁਰਿ ਨ ਤਪਨਾ।।
ਸੋ ਗੁਰ ਕਰੌਂ ਜੋ ਬਹੁਰਿ ਨ ਕਰਨਾ।।ਐਸੋ ਮਰੌਂ ਜੋ ਬਹੁਰਿ ਨ ਮਰਨਾ।।੧।।
ਉਲਟੀ ਗੰਗ ਜਮੁਨ ਮੇਂ ਲਯਾਊਂ।। ਬਿਨ ਹੀ ਜਲ ਸੰਜਮ[472] ਵ੍ਹੈ ਆਉ।।
ਲੋਚਨ ਭਰਿ ਭਰਿ[473] ਬਿੰਬ ਨਿਹਾਰੌਂ।। ਜੋਤਿ ਬਿਚਾਰਨ ਔਰ ਬਿਚਾਰੋਂ।।੨।।
ਪਿੰਡ ਪਰੇਂ ਜੀਵ ਜਿਸ ਘਰ ਜਾਤਾ[474]।। ਸਬਦ ਅਤੀਤ੍ਰ ਅਨਹਦਿ ਰਾਤਾ।।
ਜਾ ਪਰ ਕ੍ਰਿਪਾ ਸੋਈ ਭਲ ਜਾਨੈ।। ਗੂੰਗੋ ਸਾਕਰ ਕਹਾ ਬਖਾਨੈ।।੩।।
219/ੳ 'ਸੁਨਯ ਮੰਡਲ ਮੈ ਤੇਰਾ ਬਾਸਾ।। ਤਾ ਬੈ ਜੀਵ ਮੈ ਰਹੋ ਉਦਾਸਾ[475]।।
ਕਹੈ ਰੈਦਾਸ ਨਿਰੰਜਨ ਧਿਆਵੂੰ।। ਤਿਸ ਘਰ ਜਾਊਂ ਸੋ ਬਹੁਰਿ ਨ ਆਊਂ।।੪।।
ਅਬਿਗਤਿ ਨਾਥ ਨਿਰੰਜਨ ਦੇਵਾ।। ਮੈ ਕਯਾ ਜਾਨੂੰ ਤੁਮਹਰੀ ਸੇਵਾ।। ਟੇਕ।।
ਬਾਂਧੂੰ ਨ ਬੰਧਨ ਛਾਊਂ ਨ ਛਾਯਾ।। ਤੁਮਹੀ ਕੂ ਸੇਊਂ ਨਿਰੰਜਨ ਰਾਯਾ।।੧।।
ਚਰਣ ਪਤਾਲਿ[476] ਸੀਸ ਅਸਮਾਨਾ।। ਸੋ ਠਾਕੁਰ ਕੈਸੇ[477] ਸੰਪੁਟ ਸਮਾਨਾ।।
ਸਿਵ ਸਨਕਾਦਿਕ ਅੰਤ ਨ ਪਾਯਾ।। ਖੋਜਤ ਬ੍ਰਹਮਾ ਜਨਮ ਗਮਾਯਾ।।੨।।[478]
ਤੋੜੌ[479] ਨ ਪਾਤੀ ਪੂਜੋ ਨ ਦੇਵਾ।। ਸਹਜ ਸਮਾਧਿ ਕਰੌਂ ਹਰਿ ਸੇਵਾ।।੪।।
ਨਖ ਪ੍ਰਸੇਦ ਜਾ ਕੇ ਸੁਰਸਰੀ ਧਾਰਾ।। ਰੋਮਾਵਲੀ ਅਠਾਰਹ ਭਾਰਾ।।੫।।
ਚਾਰਿ ਬੇਦ ਜਾ ਕੇ ਸੁਮਿਰਤ ਸਵਾਸਾ।। ਭਗਤਿ ਹੇਤ ਗਾਵੈ ਰੈਦਾਸਾ।।
ਪਾਵਨ ਜਸ ਮਾਧੋ ਤੇਰਾ।। ਤੂੰ ਮਹ ਦਾਰੁਨ ਅਘਮੋਚਨ ਮੇਰਾ।। ਟੇਕ।।

---

472. ਮੰਜਨ (ਸ)
473. ਸਮਕਰਿ (ਅ)
474. ਮੂਵਾ ਪੀਛਿ ਜਿਸ ਘਰ ਜਾਤਾ।। (ਅ)
475. ਪ੍ਰਾਨ ਪੁਰਖ ਪਠਵੇ ਆਕਾਸਾ।। ਤਾ ਤੇ ਛੂਟ ਜਾਇ ਭ੍ਰਮ ਪਾਸਾ (ਅ)
476. ਪਤਾਰਿ (ਅ), ਪਯਾਲ (ੲ)
477. ਕਿਉਂ, (ਅ.ਸ)
478. ਮੂਲ ਵਿਚ ਇਹ ਲਾਈਨ ਨਹੀਂ ਹੈ ੳ.ਅ.ੲ.ਸ ਪ੍ਰਤੀ ਤੋਂ ਲਿਆ

ਕੀਰਤਿ ਤੇਰੀ ਪਾਪ ਬਿਨਾਸੈ॥ ਲੋਕ ਬੇਦ ਯੂ ਗਾਵੈ॥
ਜੋ ਹਮ ਪਾਪ ਕਰਤ ਨਹੀਂ ਭੂਧਰ[480]॥ ਤੋ ਤੂੰ ਕਹਾ ਨਸਾਵੈ॥੧॥
ਜਬ ਲਗ ਅੰਕ ਪੰਕ ਨਹੀਂ ਪਰਸੈ[481]॥ ਤੋ ਜਲ ਕਹਾ ਪਖਾਰਲੈ॥
ਮਨ ਮਲੀਨ ਬਿਖਯਾ ਰਸ ਲੰਪਟ॥ ਤੋ ਹਰਿ ਨਾਵ ਸੰਭਾਰਲੈ॥੨॥
ਜੋ ਹਮ 'ਬਿਮਲ ਹਿਰਦੇ ਚਿਤ ਅੰਤਰਿ'[482]॥ ਦੋਸ ਕਵਨ ਪਰ ਧਰਿ ਹੋ॥
ਕਹ ਰੈਦਾਸ 'ਪ੍ਰਭੂ ਤੁਮ ਦਯਾਲ'[483] ਹੋ॥ ਅਬੰਧ ਮੁਕਤਿ ਕਾ ਕਰਿਹੋ॥੩॥

ਰਾਗ ਗੂੰਡ

ਆਜ ਨ ਦਿਵਸ ਨਾ ਲੂੰ ਬਲੀਹਾਰਾ[484]॥
ਮੇਰੇ ਗ੍ਰਿਹ[485] ਆਯੇ ਰਾਜਾ ਰਾਮ ਜੀ ਕਾ ਪੈਯਾਰਾ॥ ਟੇਕ॥
ਆਂਗਨ ਬਗਤੇ[486] ਭਵਨ ਭਯੋ ਪਾਵਨ॥ ਹਰਿ ਜਨ ਬੈਠੇ ਹਰਿ ਜਸ ਗਾਵਨ॥੨॥
ਕਰੋਂ ਡੰਡਵਤ ਚਰਨ ਪਖਾਲੋਂ॥ ਤਨ ਮਨ ਧਨ 'ਉਨ ਉਪਰ ਵਾਰੋਂ'[487]॥
ਕਥਾ[488] ਕਹੈ ਅਰੁ ਅਰਥ ਬਿਚਾਰੈਂ॥ ਆਪਨ ਤਿਰੈਂ ਔਰਨ ਕੋ ਤਾਰੈਂ॥੩॥
ਕਹੈ ਰੈਦਾਸ ਮਿਲੇ[489] ਨਿਜ ਦਾਸ॥ ਜਨਮ ਜਨਮ ਕੇ ਕਾਟੇ ਪਾਸ[490]॥੪॥

ਰਾਗ ਮਲਾਰ[491]

ਸਭ ਕੁਛ ਕਰਤ ਨ ਕਹੋਂ ਕੁਛ ਕੈਸੇ॥
ਗੁਨ ਬਿਧਿ ਬਹੁਤ ਰਹਤ ਸਸਿ ਜੈਸੇ॥ ਟੇਕ॥

---

479. ਤੇਰੂੰ (ਅ.ਸ)
480. ਮੂਲ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਭੂਪਹਰਿ' ਹੈ ਜੋ ਠੀਕ ਨਹੀਂ, ਭੂਪਰਿ (ਅ)
481. ਪਰਸਤ (ਅ)
482. ਹਿਰਦੇ ਸੁਧ ਬਿਮਲ ਚਿਤ (ਅ)
483. ਦਯਾਲ ਪ੍ਰਭੁਤਮੁ (ਅ)
484. ਛੋ ਸਕਾਲਯੋ (ਅ), ਆਜ ਨ ਪੋਸਨ ਲੁ (ਣ)
485. ਘਰ (ਸ)
486. ਵਾਰਾਤ (ਅ), ਬੰਗਲਾ (ਸ)
487. ਸੰਤਨ ਪਰ ਵਾਰੋਂ (ਅ.ੲ.ਸ.ਹ.)
488. ਕਰੇ (ੲ)
489. ਆਏ (ੳ)
490. ਕਾਟ ਚਲੈਗੋ ਭੌ ਕੀ ਪਾਸ॥ (ੲ.ਸ.)
491. 'ਸ', 'ਹ' ਪ੍ਰਤੀ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਰਾਗ ਜੈਤਸਰੀ ਵਿਚ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਦਰਪਨ ਗਗਨ ਅਨੀਲ ਅਲੇਪ ਜਸ॥
ਗੰਧ[492] ਜਲਧਿ ਪ੍ਰਤਿਬਿੰਬ ਦੇਖਿ ਤਸ॥੧॥
ਸਬ ਆਰੰਭ ਅਕਾਸ ਅਨੇਹਾ॥
ਬਿਧਿ ਨਿਖੇਧ ਕੀਯੋ ਅਨਕੇਹਾ॥੨॥
ਈਹ[493] ਅਹ ਪਦ ਕਹਤ ਸੁਨਤ ਨਹੀ[494] ਆਵੈ॥
ਕਹੈ ਰੈਦਾਸ ਸਕ੍ਰਿਤ ਕੋ ਪਾਵੈ॥

ਰਾਗ ਕਨੜੋ[495]

ਜਗ ਮੇਂ ਬੇਦ ਬੈਦ ਮਾਨੀਜੇ॥
ਇਨਮੇਂ ਔਰ ਵੌਖਦ ਕਛੁ[496] ਔਰੋ॥ ਕਹੋ ਕਵਨ ਪਰਿ ਕੀਜੈ॥ ਟੇਕ॥
ਭੌਜਲ ਵਯਾਧਿ ਅਸਾਧਿ ਅਬਲ ਅਤਿ[497]॥ ਪਰਮ ਪੰਥ ਨ ਗਹੀਜੈ॥
ਪੜੇ ਗੁਨੇ ਕਛੁ ਸਮੁਝਿ ਨ ਪਰਈ॥ ਅਨਭੈ[498] ਪਦ ਨ ਲਹੀਜੈ॥੧॥
ਚਖ ਬਿਹੂਨ ਕਰਤਾਰਿ ਚਲਤ ਹੈਂ॥ ਤਿਨਹੂ ਅਸ ਭਜ ਦੀਜੈ॥
ਕਹੈ ਰੈਦਾਸ ਬਿਮੇਕ ਚੇਤਾ ਬਿਨੁ॥ ਸਬ ਮਿਲ ਗਰਕ[499] ਪਰੀਜੈ॥੨॥

ਰਾਗ ਕਾਨੜਾ

ਮਾਯਾ ਮੋਹਿਲਾ ਕਾਨਹਾ॥ ਮੈ ਜਨ ਸੇਵਗ[500] ਤੋਰਾ॥ ਟੇਕ॥
ਸੰਸਾਰ ਪਰਪੰਚ ਮੈ ਬਯਾਕੁਲ ਪਰਮਾਨੰਦਾ॥
ਤ੍ਰਾਹਿ ਤ੍ਰਾਹਿ ਅਨਾਥ ਨਾਥ ਗੋਬਿੰਦਾ॥੧॥
ਰੈਦਾਸ ਦਾਸ ਬਿਨਵੈ ਕਰ ਜੋਰੀ॥ ਅਬਿਗਤ ਨਾਥ ਕਵਨ[501] ਗਤਿ ਮੋਰੀ॥

---

492. ਗੰਗ (ਸ)
493. ਇਹ (ਸ)
494. ਜੋਹਿ (ਸ)
495. 'ਏ' ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਇਹ ਪਦ ਰਾਗ ਸਾਰੰਗ ਵਿਚ ਦਰਜ ਹੈ।
496. ਅਕਥ (ਏ), ਅਗਦ (ਸ)
497. ਪ੍ਰਬਲ (ਏ)
498. ਅਨਭਵ (ਏ)
499. ਨਰਕ (ਸ)
500. ਸੇਵਕ (ਸ)
501. ਗਵਨ (ਸ)

ਰਾਗ ਕੰਨਰੋ

219/ਅ ਚਲਿ ਚਲਿ ਮਨ ਹਰਿ ਚਟਸਾਲ ਪੜਾਵੂੰ॥ ਟੇਕ॥
ਗੁਰੂ ਕੀ ਸਾਟੀ ਗਯਾਨ ਕਾ ਅਖਯਰ॥ ਬਿਸਰੈ ਤੌ ਸਹਜ ਸਮਾਧਿ ਲਗਾਊਂ॥੧॥
[ਪ੍ਰੇਮ ਕੀ][502] ਪਟੀ ਸੁਰਤਿ [ਕੀ[503]] ਲੇਖਨਿ ਕਰਹੂੰ॥ ਰਰਾ ਮਮਾ ਲਿਖਿ ਅੰਕ ਦਿਖਾਊਂ॥
ਇਹ ਬਿਧਿ ਮੁਕਤਿ ਭਯੇ ਸਨਕਾਦਿਕ॥ ਰਿਦੇ ਬਿਚਾਰ ਪ੍ਰਕਾਸ ਬਤਾਊਂ॥੨॥
ਕਾਗਦ ਕਲਮ[504] ਮਤਿ ਮਸਿ ਕਰਿ ਨਿਰਮਲ॥
ਬਿਨ ਰਸਨਾ ਨਿਸਦਿਨੁ ਗੁਨ ਗਾਊਂ॥
ਕਹੈ ਰੈਦਾਸ ਰਾਮ ਜਪਿ[505] ਭਾਈ॥ ਸੰਤ ਸਾਖਿ ਦੇ ਬਹੁਰਿ ਆਊਂ॥

ਰਾਗ ਕੇਦਾਰਾ

ਭਜਿ ਮਨ ਰਾਮ ਨਾਮ ਸੰਭਾਰ॥
'ਅੰਤ ਕਛ ਨਹੀਂ ਸੰਗ ਤੇਰੇ'[506]॥ ਜਾਹੁਗ ਕਰੇ ਕਾਰਿ॥ ਟੇਕ॥
ਦੇਖੀ ਧ੍ਰੂ ਈਹਾਂ ਕੋਣ ਤੇਰੇ॥ 'ਜੀਵ ਮਾਹਿ ਬਿਚਾਰ'[507]॥
ਤੋਰਿ ਤੰਗ ਸਭ ਦੂਰਿ ਕਰੈਗੋ॥ ਦੇਹਿਗੇ ਤਨ ਜਾਰਿ॥੧॥
ਪਾਂਤ ਪਰੇ ਸ੍ਰਵਨੂ ਨ ਸੁਣਿਯੈ[508]॥ ਸਗੋ ਸੁਤ ਅਰ ਨਾਰਿ॥
ਪ੍ਰਾਨ ਗਏ 'ਕਹੋ ਕੋਨ ਤੇਰੋ'[509]॥ ਦੇਖੋ ਸੋਚਿ ਬੀਚਾਰਿ॥
ਬਹੁਰਿ ਯੇਹਿ ਕਲਿ ਕਾਲ ਮਾਂਹੀ॥ ਜੀਤਿ ਭਾਵੈ ਹਾਰਿ॥੨॥
ਯਹ ਮਾਯਾ ਸਭ ਥੋਥਰੀ॥ ਭਗਤ ਕੋ ਪ੍ਰਤਿਪਾਰਿ[510]॥

---

502. ੲ.ਸ.
503. ੲ.ਸ.
504. ਮੂਲ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦ 'ਕਮਲ' ਲਿਖਿਆ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਜੋ ਲਿਖਾਰੀ ਦੀ ਭੁਲ ਜਾਪਦੀ ਹੈ। ਸੁਧਾਈ ੲ.ਸ. ਤੋਂ ਕੀਤੀ ਹੈ।
505. ਭਜ (ੲ.ਸ.)
506. ਮਾਯਾ ਕੇ ਭ੍ਰਮ ਕਹਾ ਭੂਲਯੋ (ੳ.ਅ.ੲ.ਸ.ਹ.)
507. ਸਗੋ ਸੁਤ ਨਹੀ ਨਾਰਿ (ੳ.ਅ.ੲ.ਸ.ਹ.)
508. ਹਾਰਿ (ਅ)
509. ਕਛੁ ਕੋਨ ਪ੍ਰੀਤਮ (ਅ), ਕਛੁ ਕੋਨ ਤੇਰਾ (ੲ.ਸ.)
510. ਹਰਿ ਭਗਤਿ ਦੇਹ ਚਿਤ ਹਿ ਬਾਮ (ਅ), ਭਗਤਿ ਦਿਸ ਪ੍ਰਤਿਪਾਰ (ਹ)

ਕਹੈ ਰੈਦਾਸ ਬਚਨ[511] ਗੁਰ ਕੇ।। ਹਿਯੇ ਥੇ ਨ ਬਿਸਾਰਿ[512]।।

ਕੇਦਾਰਾ

ਹਰਿ ਕੋ ਟਾਡੋਂ ਲਾਦਯੋ ਜਾਈ ਰੇ।। ਮੈਂ ਬਣਿਜਾਰੋ ਰਾਮ ਕੋ।। ਟੇਕ।।
ਰਾਮ ਨਾਮ ਧਨ ਪਾਇਯੋ ਤਾ ਤੇ ਸਹਜ ਕਰੂੰ ਬਯੋਹਾਰ ਰੇ।।
'ਔਘਟ ਘਾਟ ਘਣਾ ਘਣਾ'[513]।। ਨਿਰਗੁਣ ਬੈਲ ਹਮਾਰ।।
ਰਾਮ ਨਾਮ ਹਮ ਲਾਦਿਯਾ।। ਤਾ ਥੈ ਬਿਖ ਲਾਦੇ ਸੰਸਾਰ ਰੇ।।੧।।
ਅਨੰਤਹ 'ਧਰਤੀ ਧਨ ਧਰਯੋ ਰੇ'[514]।। ਅਨੰਤ ਹੀ ਢੂੰਡਣ ਜਾਇ ਰੇ।।
ਅਨੰਤ ਕੋ ਧਰਯੋ ਨ ਪਾਇਯੋ।। ਤਾ ਥੈ ਚਾਲਯੋ ਮੂਲ ਗੰਵਾਇ ਰੇ।।੨।।
ਰੈਣ ਗੰਵਾਈ ਸੋਇ ਕਰ।। ਦਿਵਸ ਗੰਵਾਯੋ ਖਾਇ।।
ਹੀਰਾ ਯਹ ਤਨ ਪਾਇ ਕਰੇ।। ਕੌੜੀ ਕੇ ਬਦਲੇ ਜਾਇ ਰੇ।।੩।।
ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਪੂੰਜੀ ਭਈ ਰੇ।। ਬਸਤੁ ਲਈ ਨਿਰਮੋਲ ਰੇ।।
ਸਹਜ ਬਲਦਿਯਾ ਲਾਦਿ ਕਰਿ।। ਚਹੁੰਦਿਸਿ ਟਾਂਡੋ ਮੋਲ ਰੇ।।੪।।
ਜੈਸਾ ਰੰਗ ਪਤੰਗ[515] ਕਾ ਰੇ।। ਤੈਸਾ ਯਹੁ ਸੰਸਾਰ।।
ਰਮਇਯਾ ਰੰਗ ਮਜੀਠ ਕਾ।। ਤਾਥੈ ਭਣਿ ਰੈਦਾਸ ਚਮਾਰ[516] ਰੇ।।

***ਰਾਗ ਆਸਵਰੀ**

ਬਰਜਿ ਹੋ ਬਰਜਿ ਬੀਠੁਲੇ ਮਾਯਾ ਜਗ ਖਾਯਾ।।
ਮਹਾ ਪ੍ਰਬਲ ਸਬ ਹੀ ਬਸ ਕੀਯਾ।। ਸੁਰ ਨਰ ਮੁਨਿ ਭਰਮਾਯਾ।। ਟੇਕ।।
ਬਾਲਕ ਬ੍ਰਿਧੂ ਤਰੁਨ ਅਰੁ ਸੁੰਦਰ।। 'ਨਾਨਾ ਭੇਖ ਬਨਾਵੈ'[517]।।

---

511. ਸਤ ਸਬਦ (ੳ)
512. ਸੋਜੀਯ ਤੇ ਨ ਭਾਰਿ (ੳ)
ਇਹ ਸਬਦ ਦਾ ਪੁਰਾਣਾ, ਸੋ ਰੂਪ ਗੁ. ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪੰਨਾ 345-46 ਉਤੇ ਗਉੜੀ ਰਾਗ ਵਿਚ ਦੇਖੋ।
513. ਔਘਨ ਘਨੋ ਘਨਾ ਕੇ (ੳ)
514. ਧੰਨਯਾ ਧਨ ਧਸੋ ਰੇ (ਅ) 3. ਜੇ ਹੋ ਜਨਮ ਹੈ (ੳ)
515. ਕਸੁੰਭ (ੳ)
516. ਬਿਚਾਰ (ਅ.ੲ.ਸ.ਹ.)
ਨੋਟ:- ਇਸ ਤੋਂ ਅਗਲੀ ਸਾਰੀ ਬਾਣੀ ਖਰੜੇ ਵਿਚ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹੈ।
*ਇਹ ਪਦ ਮੂਲ ਵਿਚ ਨਹੀਂ 'ੳ' ਪ੍ਰਤੀ 'ਚੋਂ ਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।
517. ਕਬਹੂ ਬਾਲਾ (ੲ)

ਜੋਗੀ ਜਤੀ ਤਪੀ ਸਨਯਾਸੀ॥ ਪੰਡਿਤ ਰਹਨ ਨ ਪਾਵੈ॥
ਬਾਜੀਗਰ ਕੀ ਬਾਜੀ ਕਾਰਨਿ॥ ਸਬ ਕੋ ਕੌਤਿਗ ਆਵੈ॥
ਜੋ ਦੇਖੈ ਸੋ ਭੂਲ ਰਹੈ॥ ਵਾ ਕਾ ਚੇਲਾ ਮਰਮ ਜੋ ਪਾਵੈ॥
ਖੰਡ ਬ੍ਰਹਮੰਡ ਲੋਕ ਸਬ ਜੀਤੈ॥ ਇਹ-ਬਿਧਿ ਤੇਜ ਜਨਾਵੈ॥
ਸਬਹੀ[518] ਕਾ ਚਿਤ ਚੋਰ ਲੀਯਾ ਹੈ॥ ਵਾਕੇ ਪੀਛੈ ਲਾਗਾ ਜਾਵੈ[519]॥
ਬਿਨ ਬਾਤਨ ਸੁ ਕਦਿਨ ਮਰਿਯਤ ਹੈ॥ ਸਭ ਕੋ ਕਹੈ ਤੁਮਹਾਰੀ॥
ਨੇਕ ਅਟਕਿ ਕਿਨ ਰਾਖੋ ਕੈਸੇ॥ ਮੇਟੋ[520] ਬਿਪਤਿ ਹਮਾਰੀ॥
ਕਹੈ ਰੈਦਾਸ ਉਦਾਸ ਭਯੋ ਮਨ॥ ਭਾਜਿ ਕਹਾਂ ਅਬ ਜਈਯੇ॥
ਇਤ ਉਤ ਤੁਮ ਗੋਬਿੰਦ ਗੋਸਾਈ॥ ਤੁਮਹੀ ਮਹਿ ਸਮਾਈਯੇ॥੫॥
ਰੇ ਮਨ ਮਾਛਲਾ[521] ਸੰਸਾਰ ਸਮੁੰਦੇ॥ ਤੂੰ ਚਿਤ੍ਰ ਬਚਿਤ੍ਰ ਬਿਚਾਰਿ ਰੇ॥
ਜੇਹਿ ਗਾਲੇ ਗਲਿਯਾ ਹੀ ਮਰਿਯੇ॥ ਸੋ ਸੰਗ[522] ਦੂਰਿ ਨਿਵਾਰਿ ਰੇ॥ ਟੇਕ॥
ਜਮ ਹੈ[523] ਡਿਗਨ ਡੋਰਿ ਹੈ[524] ਕੰਕਣ॥ ਪਰ ਤ੍ਰਿਯਾ ਗਾਲੋ[525] ਜਾਣ ਰੇ॥
ਹੋਇ ਰਸ ਲਬੁਧ ਰਮੈ[526] ਯੋਂ ਮੂਰਿਖ॥ ਮਨ ਪਛਿਤਾਵੈ ਆਣ[527] ਰੇ॥
ਪਾਪ ਗੁਲਯੋ[528] ਹੈ ਧਰਮ[529] ਬੋਲੀ॥ ਤੂ ਦੇਖਿ ਦੇਖਿ ਫਲ ਚਾਖ ਰੇ॥

---

518. ਸਿੰਭੁ (ਅ), ਸਚ ਹੀ (ਸ)
519. ਧਾਵੈ (ਅ.ਇ.ਸ.)
520. ਮੇਟ (ੳ)
ਇਹ ਪਦ ਵੀ 'ੳ' ਪ੍ਰਤੀ ਤੋਂ ਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।
521. 'ੳ' ਪ੍ਰਤੀ ਵਿਚ (ਮਛਲਾ) ਪਾਠ ਹੈ, ਜੋ ਲਿਖਾਰੀ ਦੀ ਭੁਲ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਅਸਲ ਪਾਠ 'ਮਾਛਲਾ' ਠੀਕ ਲਗਦਾ ਹੈ ਜੋ ਅ.ਇ.ਸ. ਪ੍ਰਤੀਆਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੈ।
522. ਸਾਗ (ਅ), ਪੰਥ (ਇ)
523. ਛੈ (ਇ.ਸ.)
524. ਛੈ (ਇ.ਸ.)
525. ਲਾਗਾ (ਇ)
526. ਲੁਧੁ (ਅ)
527. ਨਯਇ (ਅ)
528. ਗਲੋਛੈ (ਹ.ਸ.), ਗਲੀਚਾ (ਸ)
529. ਹਰਮ (ਅ)

ਪਰਤਿਰਿਯਾ ਸੰਗ ਭਲੋ ਜੇ ਹੋਵੈ॥ ਤੌ ਰਾਣਾ ਰਾਵਣ ਦੇਖ ਰੇ॥੨॥
ਕਹੈ ਰੈਦਾਸ ਰਤਨਫਲ ਕਾਰਨਿ॥ ਗੋਬਿੰਦ ਕੇ ਗੁਣ ਗਾਇ ਰੇ॥
ਕਾਚੌਂ ਕੁੰਭ ਭਰਯੋ ਜਲ ਜੈਸੇ॥ ਦਿਨ ਦਿਨ ਛੀਜਤ[530] ਜਾਇ ਰੇ॥
ਸੁ[531] ਕਛੁ ਬਿਚਾਰਯੋ ਤਾਤੇਂ ਮੇਰੋ ਮਨ ਥਿਰ ਹ੍ਵੈ ਰਹਯੋ॥
ਹਰਿ[532] ਰੰਗ ਲਾਗਯੋ [ਮੇਰੋ][533] ਬਰਨ ਪਲਟਿ ਭਯੋ॥ ਟੇਕ॥
[ਨਹੀ ਕੋਇ ਨੀਚ ਨਹੀ ਕੋਇ ਊਚਾ॥ ਜਾ ਕਾ ਪੰਡਤ ਤਾਹੀ ਕਾ ਸੀਚਾ॥][534]
ਜਿਨਯਹੁ[535] ਪੰਥੀ ਪੰਥ ਚਲਾਵਾ[536]॥ ਅਗਮ ਗਵਨ ਮੈਂ ਰਾਮ ਦਿਖਲਾਵਾ॥
ਅਬਰਨ ਬਰਨ ਕਥੈ ਜਿਹਿ ਕੋਈ[537]॥ 'ਘਟ ਘਟ ਬ੍ਯਾਪਿ ਰਹਯੋ ਹਰਿ ਸੋਇ'[538]॥
ਜਿਹ ਪਦ ਸੁਰ ਨਰ ਪ੍ਰੇਮ ਪਯਾਸਾ॥ ਸੋ ਪਦ ਰਮਿ ਰਹਯੋ ਜਨ ਰੈਦਾਸਾ॥੨॥
ਜਨ ਕੌ[539] ਤਾਰਿ ਤਾਰਿ[540] ਬਾਪ ਰਮਇਯਾ॥
ਕਠਨ ਫੰਧ ਪਰਯੋ ਪਚ ਜਮਾਇਯਾ॥ ਟੇਕ॥
ਤੁਮ ਬਿਨ ਸਕਲ ਦੇਵ ਮੁਨਿ[541] ਢੂੰਢੂੰ॥ ਕਹੂ ਨ ਪਾਯਾ ਜਮ ਪਾਸ ਛੁੜਇਯਾ[542]॥

---

530. ਘਟਕੋ (ਅ) ਘਟਯੋ (ਏ), ਘਟਤੇ (ਸ.ਹ.)
ਇਹ ਪਦ ਵੀ 'ਓ' ਪੋਥੀ 'ਚੋ ਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।
531. ਜੋ (ਅ)
532. ਰਾਮ (ਅ)
533. ਅ.ੲ.ਸ.
534. ੲ.ਹ.
535. ਧੰਨ ਵੇ (ਅ.ੲ.)
536. ਬਤਾਯੋ (ਅ)
537. ਮਤਿ ਕੋਇ (ਅ)
538. ਵਿਆਪਕ ਬ੍ਰਹਮ ਸਕਲ ਮੇ ਸੋਈ (ਅ)
ਇਹ ਪਦ 'ਓ' ਪੋਥੀ 'ਚੋਂ ਲਿਆ ਗਿਆ
539. ਅਬ ਮੋਹਿ (ਸ.ੲ.)
540. ਸਿਤਾਰ (ੲ)
541. ਆਨ (ਅ)
542. ਸਬ (ਅ)

'ਹਮ ਸੇ ਦੀਨ ਦਯਾਲ ਨ ਤੁਮ ਸੋ॥'[543] 'ਚਰਨ ਸਰਨ ਰੈਦਾਸ ਸਮਈਯਾ'[544]॥
*ਮਾਧੋ ਜੀ ਸੰਗਤਿ ਸਰਣ ਤੁਮਹਾਰੀ॥ ਜਗਜੀਵਨ ਰਾਮ ਮੁਰਾਰੀ॥ ਟੇਕ॥
ਗਲੀ ਗਲੀ ਕੋ ਨੀਰ ਬਹ ਆਯੋ॥ ਨਾਮ ਗੰਗੋਦਿਕ ਪਾਯੋ॥੧॥
ਸਵਾਂਤ ਬੂੰਦ ਬਿਖੈ ਫੁਨ ਉਪਰ॥ ਸਰਪੈ ਬਿਖੈ ਹੋਇ ਜਾਈ॥
ਵਾਹੀ ਬੂੰਦ ਕੋ ਮੋਤੀ ਨਿਪਜੈ॥ ਸੰਗਤਿ ਕੀ ਅਧਿਕਾਈ॥੨॥
ਤੁਮ ਚੰਦਨ ਹਮ ਇਰੰਡ ਬਾਪੜੇ॥ ਨਿਕਟ ਤੁਮਹਾਰੈ ਪਾਸ॥
ਨੀਚ ਬ੍ਰਿਖ ਤੈ ਉਚ ਭਏ ਹੈ॥ ਤੁਮਰੀ ਬਾਸ ਸੁ ਬਾਸ॥
ਜਾਤ ਭੀ ਓਛੀ ਪਾਤ ਭੀ ਓਛੀ॥ ਓਛਾ ਜਨਮ ਹਮਾਰਾ॥
400/ੳ ਤੁਮਹਾਰੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਤੇ/ਊਚ ਭਏ ਹੈ॥ ਕਹੈ ਰੈਦਾਸ ਚਮਾਰਾ॥
**ਐਸੀ ਤੁਮ ਜਿਨ ਕਰਹੋਂ ਮਹਾਰਾਜ॥
ਦੂਰਿ ਮਾਹੀ ਤੁਮ ਬੈਠੇ ਦੇਖਤ[545] ਬਿਗਰਤ ਹੈ ਯੋਂ ਕਾਜ॥ ਟੇਕ॥
ਦ੍ਰੋਪਦ ਸੁਤਾ ਕੀ ਤੁਝਹੀ[546] ਦੇਖਤ ਖੈਚ ਲਈ ਸਬ ਲਾਜ॥
ਬਰਸ ਸਹੰਸ ਦਸ ਜੁਧ ਕਰਾਵੋ॥ ਜੁਗਲ ਉਧਾਰਣ ਕਾ ਰਾਜ॥੧॥
ਪ੍ਰਹਲਾਦ ਭਗਤ ਕੁ ਬਿਨ ਤਰਾਇ[547]॥ ਬਹੁਤ ਸੁਧਾਰੋ ਕਾਜ॥
ਬਾਲਖਿ ਲਯੋ ਜਲ ਮਾਂਹਿ ਡਬੋਏ॥ ਤਾਰਯੋ ਬਿਨਹਿ ਜਿਹਾਜ॥੨॥

543. ਕੋਊ ਨ ਕਾਟੇ ਜਮ ਪਾਸ ਫੰਦਈਯਾ (ਅ)
544. ਗੁਨ ਸਬ ਤੋਰ ਮੋਰ ਸਬ ਔਗਨ (ਅ)
*ਇਹ ਪਦ ਰਾਜਿਸਥਾਨ ਪ੍ਰਾਚਯ ਵਿਦਿਆ ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਠਾਨ ਜੋਧਪੁਰ ਦੇ ਹੱਥ-ਲਿਖਿਤ ਗ੍ਰੰਥ ਨੰ. 10945 ਵਿਚੋਂ ਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।
** ਇਹ ਪਦ ਰਾਜਿਸਥਾਨ ਪ੍ਰਾਚਯ ਸ਼ੋਧ ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਠਾਨ ਜੋਧਪੁਰ ਦੇ ਹੱਥ ਲਿਖਿਤ ਨੰ. 15941 ਵਿੱਚੋਂ ਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਲਿਪੀ-ਕਾਲ ਸੰਮਤ 1837, ਪੱਤਰਾ 158 ਉਤੇ ਲਿਖਿਆ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਲਿਪੀ ਕਰਤਾ ਦਾ ਨਾਮ ਸਿਰਧਾਰੀ ਹੈ ਤੇ ਇਹ ਪ੍ਰਤੀ ਉਸ ਨੇ ਜੋਧਪੁਰ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰਤੀ ਵਿਚ ਨਰਸੀ ਜੀ, ਗਾਬਾ ਜੀ ਤੇ ਮੀਰਾਂ ਦੇ ਪਦਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਉਪਰੋਕਤ ਪਦ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਵੀ ਹੈ। ਇਹ ਪਦ ਇਥੋਂ ਦੇ ਹੱਥ ਲਿਖਿਤ ਨੰ: 10936 ਅਤੇ 10942 ਵਿਚ ਵੀ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਕ੍ਰਮ ਵਾਰ ਸੰਮਤ 1934 ਅਤੇ ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਅੰਦਰ ਨਕਲ ਕੀਤੇ ਗਏ। ਪਾਠ ਮੇਲਾਨ ਲਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ 'ਅ' ਤੇ 'ੲ' ਪ੍ਰਤੀ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਹੇਠਾਂ ਮੇਲਾਨ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।
545. ਦੇਖੇ (ਅ)
546. ਤੁਮਕੋ (ਅ.ੲ.)
547. ਛਿਨਛਿਨ (ੲ)

ਓਨ ਭਗਤਨਿ ਕੂੰ ਛਿਨ ਛਿਨ ਤਾਰਯੋ।। ਜਿਉਂ ਤਾਰੇ ਜਿਯੂੰ ਸਾਜ।।
ਕਾਚ ਕਬੀਰ ਪਤਤ ਹਮ[548] ਤੇ ਹੋ।। ਨੈਨਨ ਦੇਖੋਗੇ ਆਜ।।੩।।
ਥਲ ਹਲ 'ਲੋਕ ਕਾਸੀ ਸਬ ਆਏ'[549]।। ਦੇਖਨ ਭਗਤ ਸਮਾਜ।।
ਬਿਰਦ ਤਜੇ ਕੈ ਬਿਰਦ ਸਮਾਵੈ।। ਕਹੈ ਰੈਦਾਸ ਚਮਾਰਾਜ।।

549/ੳ *ਨਾਮ ਤੁਮਹਾਰੋ ਆਰਤੀ ਮਜਨ ਮੁਰਾਰੇ
ਹਰਿ ਕੇ ਨਾਵ ਬਿਨ ਝੂਠੇ ਸਕਲ ਪਸਾਰੇ।। ਟੇਕ।।
ਨਾਮ ਤੇਰੋ ਕੇਸਰਿ ਲੈ ਛਿਟਕਾਰੇ।।੧।।
ਨਾਵ ਤੇਰੋ ਅਮਿਲਾ ਨਾਵ ਤੇਰੋ ਚੰਦਨ
ਘਸਿ ਜਪੇ ਨਾਵ ਲੈ ਤੁਝ ਕੂੰ ਚਾਰੇ।।੨।।
ਨਾਵ ਤੇਰੋ ਦੀਵਾ ਨਾਵ ਤੇਰੋ ਬਾਤੀ।।
ਨਾਵ ਤੇਰੋ ਤੇਲ ਲੈ ਮਾਂਹਿ ਪਸਾਰੇ।।੩।।
ਨਾਵ ਤੇਰੇ ਕੀ ਜੋਤਿ ਜਗਾਈ।।

---

548. ਹਤੇ (ਅ), ਆਪਾਵਨ (ੲ)
549. ਕਾਸ ਜੋ ਕਸਬ ਆਏ (ੲ)
*ਆਰਤੀ ਦਾ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਮੂਲ ਅਧਾਰ ਖਰੜੇ ਵਿਚ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਸਾਰੇ ਖਰੜਿਆਂ ਵਿਚ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਪੁਰਾਣ ਰੂਪ ਗੁ. ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪੰਨਾ 14 ਉਤੇ ਵੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਉਪਰੋਕਤ ਪਾਠ ਜੋਧਪੁਰ ਦੇ ਰਾਜਿ. ਪ੍ਰਾਚਯ ਵਿਦਯਾ ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਠਾਨ ਦੇ ਹੱਥ ਲਿਖਿਤ ਗ੍ਰੰਥ 11648 ਤੋਂ ਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।
*ਇਹ ਪਦ ਜੋਧਪੁਰ ਦੇ ਰਾਜਿਸਥਾਨ ਪ੍ਰਾਚਯ ਵਿਦਯਾ ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਠਾਨ ਦੇ ਹੱਥ-ਲਿਖਿਤ ਗ੍ਰੰਥ ਨੰ: 14741 ਵਿੱਚੋਂ ਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।
**ਇਹ ਪਦ ਰਾਜਿਸਥਾਨ ਪ੍ਰਾਚਯ ਵਿਦਯਾ ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਠਾਨ ਜੋਧਪੁਰ ਦੇ ਹੱਥ-ਲਿਖਿਤ ਗ੍ਰੰਥ ਨੰ: 14715 ਤੇ 10940 ਵਿਚ ਮਾਮੂਲੀ ਪਾਠ-ਭੇਦ ਸਹਿਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੈ।
ਇਹ ਪਦ ਰਾਜਿਸਥਾਨ ਪ੍ਰਾਚਯ ਵਿਦਯਾ ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਠਾਨ ਜੋਧਪੁਰ ਦੇ ਹੱਥ-ਲਿਖਿਤ ਗ੍ਰੰਥ ਨੰ: 12378 ਵਿੱਚੋਂ ਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।
*ਇਹ ਪਦ ਰਾਜਿ. ਪ੍ਰਾਚਯ ਵਿਦਯਾ ਸ਼ੋਧ ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਠਾਨ, ਜੈਪੁਰ ਦੇ ਹੱਥ-ਲਿਖਿਤ ਗ੍ਰੰਥ ਨੰਬਰ 8 'ਚੋਂ ਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।
**ਇਹ ਪਦ ਰਾਜਿਸਥਾਨ ਪ੍ਰਾਚਯ ਵਿਦਯਾ ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਠਾਨ ਉਦੈਪੁਰ ਦੇ ਹੱਥ ਲਿਖਿਤ ਗ੍ਰੰਥ ਨੰਬਰ 3000 ਵਿਚੋਂ ਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਪਦ ਏਥੋਂ ਦੇ ਇਕ ਹੋਰ ਹੱਥ-ਲਿਖਿਤ ਗ੍ਰੰਥ/2542 ਅੰਦਰ ਵੀ ਮਾਮੂਲੀ ਪਾਠਾਂਤਰ ਸਹਿਤ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।
***ਇਹ ਸ਼ਬਦ 'ਓ' ਪ੍ਰਤੀ 'ਚੋਂ ਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਭਯੋ ਉਜਯਾਰੋ ਭਵਨ ਸਗਲਾਰੇ॥੪॥
ਨਾਵ ਤੇਰੋ ਧਾਗਾ ਨਾਵ ਫੂਲ ਮਾਲਾ॥
ਭਾਰ ਅਠਾਰਹ ਸਕਲ ਜੁਠਾਰੇ॥੫॥
ਤੇਰੋ ਕੀਯੋ ਤੁਝੇ ਕਾ ਅਰਪੂੰ॥
ਨਾਵ ਤੇਰੋ ਤੁਝੇ ਚਵਰ ਢੁਲਾਰੇ॥੬॥
ਅਸ਼ਟਾਦਸ ਅਠਸਠ ਚਾਰਿ ਖਾਨਿ ਹੂ
ਯਹ ਬਰਤਨ ਹੈ ਸਕਲ ਸੰਸਾਰੇ॥੭॥
ਕਹ ਰੈਦਾਸ ਨਾਵ ਤੇਰੋ ਆਰਤੀ॥
ਅੰਤਰ ਗਤਿ ਹਰਿ ਭੋਗ ਲਗਾਰੇ॥੮॥

222/ਅ *ਗੋਬਿੰਦ ਤੁਮਹਾਰੇ ਚਰਣਾਰ ਬਿੰਦ ਸਿਵ ਸਮਾਧਿ ਲਾਗੀ॥
ਉਰ ਭੁਜੰਗ ਭਸਮੀ ਅੰਗ ਸੰਤਤ ਬੈਰਾਗੀ॥ ਟੇਕ॥
ਜਾਕੇ ਤੀਨ ਨੈਨ ਡੂਮਤ ਬੈਨ ਸੀਸ ਜਟਾਧਾਰੀ॥
ਕੋਟ ਕਲਪ ਧਯਾਨ ਅਲਪ ਮਦਨ ਅੰਤਕਾਰੀ॥੧॥
ਜਾਕੇ ਨੀਲ ਚਿਹਨ ਅਕਲ ਡਹਨ ਗਲੈ ਰੂੰਡ ਮਾਲਾ॥
ਪ੍ਰੇਮ ਮਗਨ ਫਿਰਤ ਨਗਨ ਸੰਗ ਸਖਾ ਬਾਲਾ॥੨॥
ਐਸੇ ਮਹੇਸ ਬਿਕਟ ਭੇਸ ਅਜਹੂੰ ਦਰਸੈ ਆਸਾ॥
ਕੈਸੇ ਰਾਮ ਮਿਲੋਂ ਤੋਹਿ ਗਾਵੈ ਰੈਦਾਸਾ॥੩॥

184/ਅ **ਜੋ ਜਨ ਊਧੋ ਮੋਹਿ ਨ ਬਿਸਾਰੈ॥ ਤਾਂਹਿ ਨ ਬਿਸਾਰੂ ਪਾਵ ਘਰੀ॥
185/ੳ ਜਨਮ ਜਨਮ ਕਾ ਕਾਟੂ ਫੰਧਾ॥ ਲੇ ਰਾਖੂੰ ਬੈਕੁੰਠ / ਪੁਰੀ॥ ਟੇਕ॥
ਮੇਰੋ ਗਯਾਨ ਧਯਾਨ ਨਿਜ ਸੁਮਰਣ॥ ਅਸ਼ਟਿ ਸਿਧਿ ਨਿਵ ਨਿਧ ਭਰੀ॥
ਮੈ ਉਨਕੇ ਵੈ ਮੇਰੇ ਊਧੋ॥ ਭਗਤ ਹੇਤ ਨਿਜ ਦੇਹ ਧਰੀ॥
185/ਅ ਭਜਤਾ ਭਜੂੰ ਤਜੂੰ ਨਹੀ ਕਬਹੂੰ॥ ਯਾਹੀ ਟੇਕ ਮੇਰੈ ਪਰਾ ਪਰੀ॥
ਭਾਰ ਥਮੈ ਭੰਵਰੀ ਕਾਈਨ॥ ਰਾਖ ਲੀਯਾ ਗਜ ਘੰਟ ਘਰੀ॥
186/ੳ ਸਦਾ ਸਮੀਪ ਰਹੂੰ ਮੈ ਜਨਕੈ॥ ਗੁਪਤ ਹੂੰ ਤੇ ਸੋ ਪਰਗਟ ਕਰੀ॥
ਕਹੈ ਰੈਦਾਸ ਤਾਹਿ ਡਰ ਕਾਕੋ॥ ਜੋ ਸੁਮਰੈ ਰਾਜਾ ਰਾਮ ਹਰੀ॥

***ਰਾਗ ਬਿਹਾਗੜੋ

95/ੳ ਜੇ ਤੂ ਗੋਪਾਲੈ ਨਹੀ ਗਹੈ॥ ਤਾਂ ਤੈ ਜਨਮ ਜਨਮ ਦੁਖ ਪਹੈ॥ ਟੇਕ॥
ਕਨ ਰਸ ਮਨ ਰਸ ਸ੍ਰਬਨ ਸੁਨ ਸੁਨ॥ ਰਵੈ ਹੀ ਮੂੰਹਿ ਧੁਨੈ ਹੈ॥

ਜੈਸੇ ਤੇਲ ਤੂਲ ਬਿਨ ਪਾਵਕ॥ ਦੀਪ ਜਯੋ ਬੁਝਿ ਜੈ ਹੈ॥
ਬਾਨੋ ਪਹਰਿ ਸਕਲ ਜਗ ਜਾਚਯੋ॥ ਕੂੜੈ ਹੀ ਭੇਖ ਬਨੈ ਹੈ॥
ਝੂਠਾ ਸੋ ਸਾਂਚ ਹੋਈ ਜੈ ਹੈ॥ ਹਰਿ ਸਰਨਿ ਸੁਖ ਪੈ ਹੈ॥
ਯੇ ਸੰਸਾਰ ਫੂਲ ਸੈ ਬਲਕੋ॥ ਕਾਗਦ ਜਯੂੰ ਗਲ ਜੈ ਹੈ॥
ਕਹੈ ਰੈਦਾਸ ਸਮਝਿ ਰੈਂ ਕ੍ਰਪਨ॥ ਪ੍ਰਾਨ ਗਏਂ ਪਛਿਤੈ ਹੈ॥

190/ੳ *ਐਸੇ ਜਾਨਿ ਜਪੋ ਰੇ ਜੀਵ॥ ਜਪ ਲਯੋ ਰਾਮ ਨ ਭ੍ਰਮੋ ਜੀਵ॥ ਟੇਕ॥
ਗਨਿਕਾ ਥੀ ਕਿਸ ਕਰਮਾ ਜੋਗ॥ ਪਰ ਪੁਰਖਾਂ ਸੁ ਰਮਤੀ ਭੋਗ॥੧॥
ਨਿਸਬਾਸਰੁ ਅਰੁ ਕਰਮ ਕਮਾਇ॥ ਰਾਮ ਕਹਤ ਬੈਂਕੁਠੇ ਜਾਇ॥੨॥
ਨਾਮਦੇਵ ਕਹੀਏ ਜਾਤਿ ਕੇ ਅਛੋਪ॥ ਜਾਕੋ ਜਸ ਗਾਈਏ ਲੋਕ॥੩॥
ਭਗਤ ਹੇਤ ਭਗਤਾਂ ਕੈ ਨਿਲੈਂ॥ ਅੰਕ ਮਾਲ ਲੇ ਬੀਠਲ ਮਿਲੈਂ॥੪॥
ਕੋਟਿ ਜਿਗ ਜੇ ਕੋਈ ਕਰੈ॥ ਰਾਮ ਨਾਮ ਸਮਤੋਊ ਨ ਵਿਸਤਰੈ॥੫॥
190/ਅ ਨਿਰਗੁਨ ਕਾ ਗੁਨ ਦੇਖੋ ਆਇ॥ ਦੇਹੀ ਸਹਿਤ ਕਬੀਰ ਸਿਧਾਇ॥੬॥
ਮੇਰੀ ਕੁਚੀਲ ਜਾਤਿ ਕੁਚੀਲਾ ਮੈ ਬਾਸ॥
ਭਗਤਿ ਚਰਨ ਹਰਿ ਚਰਨ ਨਿਵਾਸ॥੭॥
ਚਯਾਰਿ ਬੇਦ ਕੀਯਾ ਖੰਡੋਤਿ॥ ਜਨ ਰੈਦਾਸ ਕਰੈ ਡੰਡੋਤ॥੮॥

359/ਅ **ਬੇਬਰਾ ਜਿਨਿਰ ਪਿਛੋੜੈ ਕੋਈ॥ ਸੋਈ ਪਿਛੋੜੈ ਜਾ ਮੈ ਕਣ ਹੋਈ॥
ਝੂਠਾ ਯਹੁ ਜਗ ਝੂਠੀ ਮਾਯਾ॥ ਝੂਠਾ ਹਰਿ ਬਿਨ ਜਨਮ ਗੰਵਾਯਾ॥੧॥
ਝੂਠੀ ਅਨਭੈ ਝੂਠੀ ਬਾਣੀ॥ ਝੂਠੀ ਹਰਿ ਬਿਨ ਕਹੈ ਕਹਾਣੀ॥੨॥
360/ੳ ਝੂਠਾ ਕੇ ਮੰਦਿਰ ਭੋਗ-ਬਿਲਾਸਾ॥ ਕਹਿ ਸਮਝਾਵੈ ਜਨ ਰੈਦਾਸਾ॥੩॥

***ਰਾਗ ਕੇਦਾਰੋ

ਪ੍ਰੀਤ ਸੁਧਾਰਨ ਆਵ॥
ਤੇਜ ਸਰੂਪੀ ਸਕਲ ਸਿਰੋਮਨਿ॥ ਅਕਲ ਨਿਰੰਜਨ [ਰਾਵ][550]॥ ਟੇਕ॥
ਪੀਯ ਸੰਗੀ ਪ੍ਰੇਮ ਕਬਹੂੰ ਨਹਿ ਪਾਯੋ॥ ਕਾਰਣ ਕਵਨ ਬਿਸਾਰੀ॥
ਚਕ ਕੋ ਧਯਾਨ ਦਧਿਸੁਤ [ਸੋਂ][551] ਹੋਤ ਹੈ॥ ਤਯੂੰ ਤੁਮ ਤੇ ਮੈਂ ਨਯਾਰੀ॥੧॥
ਭੋਰ ਭਯੋ[552] ਮੋਹਿ ਇਕ ਜਗ ਜੋਵਤ॥ ਤਲਫਤ ਰਜਨੀ ਜਾਈ॥

---

550. ਮੂਲ ਕਾਪੀ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦ 'ਰਾਮ' ਹੈ ਜੋ ਠੀਕ ਨਹੀਂ
551. ਙ.ਸ.
552. ਭਵਸਾਗਰ (ਸ)

ਪੀਯ ਬਿਨ ਸੇਜਹਿ ਕਯੋਂ ਸੁਖ ਸੋਊਂ॥ ਬਿਰਹ ਬਿਥਾ ਤਨ ਮਾਂਹਿ॥
[ਮਿਟਿ][553] ਦੁਹਾਗਨ ਸਹਾਗਿਨ ਕੀਜੈ॥ ਅਪਨੇ ਸੂੰ ਅੰਗ ਲਗਾਈ॥
ਕਹੈ ਰੈਦਾਸ ਸਵਾਮੀ[554] ਤੁਮਹਾਰੋ ਬਿਛੌਹੋ॥ ਯੇਕ ਪਲ ਜੁਗ ਸਮਾਈ॥[555]

*ਰਾਗ ਰਾਮਕਲੀ

ਭਗਤਿ ਨ ਹੋਇ ਰੇਨ ਹੋਇ॥
ਜਬ ਲਗ ਤਨ ਮਨ ਸੁਧ ਨ ਹੋਇ॥ ਟੇਕ॥
ਭਗਤਿ ਨਹੀਂ ਨਾਚੇ ਅਰੁ ਗਾਵੇ॥ ਭਗਤਿ ਨ ਬਹੁ ਤਪ ਕੀਨ੍ਹਾ॥
ਭਗਤਿ ਨਹੀ ਸੁਵਾਮੀ ਅਰੁ ਸੇਵਗ॥ ਜਬ ਲਗ ਪਰਮ-ਤਤੁ ਨਹੀ ਚੀਨ੍ਹਾ॥
ਭਗਤਿ ਨ ਗਾਯਨ ਜੋਗ ਬੈਰਾਗੋ॥ ਭਗਿਤ ਕਹੇ ਕਹਾਯੇ॥
ਭਗਤਿ ਨ ਸੁੰਨ ਮੰਡਲ ਘਰ ਸੋਧੇ॥ ਭਗਤਿ ਨ ਕਧੂੰ ਦਿਖਾਯੇ॥
ਜਹਾਂ ਜਹਾਂ ਜਾਯੇ ਤਹਾਂ ਬੰਧਾਵੇ॥ ਤਾ ਤੇ ਰਛਕ ਰਚਯਾ ਨ ਜਾਈ॥
ਕਹੇ ਰੈਦਾਸ ਤਬੇ ਸਚ ਪਾਵੇ॥ ਆਪਾ ਉਲਟ ਸਮਾਈ॥

**ਰਾਗ ਰਾਮਕਲੀ

ਐਸੀ ਭਗਤਿ ਨ ਹੋਈ ਰੈ ਭਾਈ॥
ਰਾਮ ਬਿਨਾ ਜੋ ਕਛੁ ਕਰਿਯੇ ਸੋ ਸਬ ਭ੍ਰਮ ਕਹਾਈ॥ ਟੇਕ॥
ਭਗਤਿ ਨ ਰਸ ਦਾਨ ਭਗਤਿ ਨ ਕਥੈ ਗਯਾਨ॥
ਭਗਤਿ ਨ ਬਨ ਮੈ ਗੁਫਾ ਖੁਦਾਈ॥
ਭਗਤਿ ਨ ਐਸੀ ਹਾਸਯ ਭਗਤਿ [ਨ][556] ਆਸਾਪਾਸਿ॥
ਯਹ ਭਗਤਿ ਨਹੀ ਸਬ ਕੁਲ ਕਾਨਿ [ਗਵਾਈ][557]॥੧]
ਭਗਤਿ ਨ ਇੰਦ੍ਰੀ ਬਾਂਦਯ ਭਗਤਿ ਨ ਯੋਂਦ੍ਰੀ[558] ਸਾਧਯੇ॥

---

553. ਇ.ਸ.
554. ਪ੍ਰਭੂ (ੲ)
555. ਭਰ ਜਾਈ (ੲ)
*ਪਦ ਕੇਵਲ 'ੲ' ਪ੍ਰਤੀ 'ਚੋ ਲਿਆ
**'ੳ' ਪ੍ਰਤੀ 'ਚੋ ਲਿਆ ਗਿਆ
556. ਇ.ਸ.
557. ਮੂਲ ਕਾਪੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਗਾਇ' ਹੈ, ਜੋ ਗਲਤ ਲਗਦਾ ਹੈ ਇਸਦੀ ਥਾ 'ੲ' ਕਾਪੀ ਵਾਲਾ ਸਬਦ 'ਗਵਾਈ' ਠੀਕ ਲਗਦਾ ਹੈ।
558. ਜੋਗ (ਸ.ਹ)

ਭਗਤਿ ਨ ਅਹਾਰ ਘਟਾਯੇ ਯੇ ਸਬ ਕਰਮ ਕਮਾਈ॥
ਭਗਤਿ ਨ ਨਿੰਦ੍ਰਾ[559] ਸਾਧੇ ਭਗਤਿ ਨ ਬੈਰਾਗ ਸਾਧਯੇ[560]॥
ਭਗਤਿ ਨਹੀ ਯਹ ਸਬ ਬੇਦ ਬਤਾਈ॥੨॥
ਭਗਤਿ ਨ ਮੂੰਡ ਮੁੰਡਾਵ ਭਗਤਿ ਨ ਮਾਲਾ ਦਿਖਾਏ॥
ਭਗਤਿ ਨ ਚਰਨ ਧੁਵਾਯੇ ਯਹ ਸਬ ਗੁਨੀ ਜਨ ਕਹਾਇ॥
ਭਗਤਿ ਨ ਤੋ ਲੌ ਜਾਨੀ ਜੋ ਲੋ ਆਪ ਕੋ ਆਪ ਬਖਾਨੀ॥
ਜੋਇ ਜੋਇ ਕਰੈ ਸੋਇ ਸੋਇ ਕ੍ਰਮ ਬਡਾਈ[561]॥੩॥
ਆਪੋ ਗਯੋ ਤਬ ਭਗਤਿ ਪਾਇ ਐਸੀ ਹੇ ਭਗਤਿ ਭਾਈ॥
ਰਾਮ ਮਿਲਯੋ ਆਪੋ ਗੁਨ ਖੋਯੋ ਰਿਧ ਸਿਧ ਸਬੈ ਜੁਗ ਖਾਈ॥
ਕਹੈ ਰੈਦਾਸ ਛੂਟੀ ਆਸ ਸਬ ਤਬ ਹਰਿ ਤਾਹਿ ਕੈ ਪਾਸ॥
ਆਤਮਾ ਅਸਥਿਰ[562] ਭਈ ਤਬ ਸਬ ਹਰਿ ਨਿਧ ਪਾਈ॥੪॥

*ਰਾਗ ਆਸਾਵਰੀ

ਭਾਈ ਰੇ ਸਹਜ ਬੰਦੋ ਲੋਇ॥ ਬਿਨ ਸਹਜਿ ਸਿਧਿ ਨ ਹੋਇ॥
ਲਯੌਲੀਨ ਮਨ ਤਬ[563] ਜਾਨਿਯੇ॥ ਤਬ ਕੀਟ ਭੰਗੀ[564] ਹੋਇ॥ਟੇਕ॥
ਆਸਾ[565] ਪਰ ਚੀਨ੍ਹਹੇ ਨਹੀ ਰੇ॥ ਔਰਨ ਕੋ ਉਪਦੇਸ॥
ਕਹਾਂ ਤੇ ਤੁਮ ਅਯੋ ਰੇ ਭੂੰਦ[566]॥ ਜਾਹੁਗੇ ਕਿਨ[567] ਦੇਸ॥੧॥
ਕਹਿਯੇ ਤੋ ਕਹਿਯੇ ਕਾਹਿ ਕਹਿਯੇ॥ ਕਹਾਂ ਕੋਨ ਪਤਿ ਪਾਇ॥

---

559. ਇੰਦ੍ਰੀ (ਸ)
560. ਬਾਧੇ (ਸ)
561. ਚੜ੍ਹਾਈ (ਹ)
562. ਥਿਰ (ਸ)
*ਇਹ ਪਦ 'ਓ' ਪ੍ਰਤੀ 'ਚੋਂ ਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ
563. ਜੋ (ਸ)
564. ਭੰਗੀ (ਸ)
565. ਆਪਾ (ਸ)
566. ਭਾਈ (ਸ)
567. ਕਿਸ (ਸ)
**ਇਹ ਪਦ 'ਓ' ਪ੍ਰਤੀ ਤੋਂ ਲਿਆ ਹੈ

ਰੈਦਾਸ ਦਾਸ ਅਜਾਨ ਹੂੰ ਕਰਿ॥ ਕਹਯੋ ਸਹਜਿ ਸਮਾਇ॥੨॥

**ਅਥ ਆਰਤੀ

ਆਰਤੀ ਕਜਾ[568] ਲੇਕਰਿ ਜੋਵੈ॥ ਸੇਵਗ ਦਾਸ ਅਚੰਭੋ ਹੋਵੈ॥ਟੇਕ॥
ਬਾਵਨ ਕੰਚਨ ਦੀਪ ਧਰਾਵੈ[569]॥ ਜਹਿ ਬੈਰਾਗਰ[571] ਦ੍ਰਿਸਟ ਨ ਆਵੈ॥੧॥
ਕੋਟਿ ਭਾਰ[572] ਜਾਕੇ ਸੋਭਾ ਸੋਮੈ[573]॥ ਕਹਾ ਆਰਤੀ ਅਗਿਨਾਰ[574] ਧੂਮੈ[575]॥੨॥
ਪਾਂਚ ਤਤ੍ਹ ਅਰੁ ਤ੍ਰਿਗੁਨੀ ਮਾਯਾ॥ ਜੋ ਦੀਸੈ[576] ਸੋ ਸਕਲ ਉਪਾਯਾ[577]॥੩॥
ਕਹੈ ਰੈਦਾਸ ਮੇ ਦੇਖਯਾ ਨਾਹੀ[578]॥ ਸਕਲਹਿ ਜੋਤਿ ਰੋਮ ਸਮਿ ਨਾਹੀ॥੪॥
*ਅਹੋਨਿਸ ਜਾਪ ਜਪਹੁ ਬਨਵਾਰੀ॥ ਮਨ ਪਵਨ ਦ੍ਰਿੜ ਸੁਖ ਮਨਿ ਨਾਰੀ॥
ਜੋ ਜਪ ਜਪੋ ਜ ਬਹੁਰ ਨ ਜਪਨਾ॥ ਸੋ ਤਪ ਤਪਹੁ ਜ ਬਹੁਰ ਨ ਤਪਨਾ॥
ਸੋ ਗੁਰ ਕਰੋ ਜ ਬਹੁਰ ਨ ਕਰਨਾ॥ ਤਿਹ ਬਿਹ ਮਰੋ ਜ ਬਹੁਰ ਨ ਮਰਨਾ॥
ਉਲਟ ਗੰਗ ਜਮੁਨ ਮੇ ਲਾਯੋ॥ ਬਿਨ ਜਲ ਹੀ ਸੰਜਮ ਹ੍ਵੈ ਵਹਾਵੋ॥
ਭਹਿ ਭਰਿ ਲੋਚਨ ਬੂਲ ਨਿਰੋਧੌ॥ ਜੋਤਿ ਬਿਚਾਰਿ ਨ ਔਰ ਬਿਚਾਰੋਂ॥
ਪਿੰਡ ਪੜੈ ਜਿਯ ਜਿਹਿਧਰ ਜਾਤਾ॥ ਸਬਦ ਸੁਤੀਤ ਅਨਾਹਦ ਰਾਤਾ॥
ਜਾਪਰ ਕ੍ਰਿਪਾ ਸੋਈ ਭਲ ਜਾਨੈ॥ ਗੂੰਗਾ ਸਾ ਗੁਰੂ ਕਹਾ ਬਖਾਨੈ॥
ਕਹਿ ਰੈਦਾਸ ਨਿਰੰਜਨ ਧਯਾਵੈ॥ ਜਿਹ ਘਰ ਜਾਊ ਜ ਬਹੁਰ ਨ ਆਵੈ॥

---

568. ਕਹਾਂ (ਸ)
569. ਘਲਾਵੈ (ੲ.ਹ)
570. ਜਤ (ੲ.ਸ.ਹ)
571. ਬੈਰਾਗੀ (ਸ)
572. ਭਾਨੁ (ੲ.ਸ.ਹ)
573. ਰੋਮੈ (ੲ.ਸ.ਹ)
574. ਅਗਨੀ (ਸ)
575. ਹੋਮੈ (ਸ)
576. ਦੇਖੈ (ੲ.ਹ)
577. ਸਮਾਯਾ (ਸ)
578. ਮਾਹੀ (ੲ.ਸ)

*ਇਹ ਸ਼ਬਦ ੳ, ਅ ਖਰੜੇ ਦੇ ਅੰਤਲੇ ਪੱਤਰਾ ਨੰ: 353 ਉਤੇ ਹੈ। ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਨਾਲ ਇਕ ਇਕ ਸ਼ਬਦ ਸ੍ਰੀ ਰਾਮਾਨੰਦ, ਭਗਤ ਕਬੀਰ, ਭਗਤ ਨਾਮਦੇਵ ਅਤੇ ਗੋਰਖ ਨਾਥ ਦਾ ਵੀ ਹੈ।

ਭਗਤਾ ਕਾ ਕਾਨੜਾ[579]

425/ਅ ਰਾਮ ਧਨੀ ਤਾਂ ਕੇ ਕਹਾਂ ਕਮੀ॥

ਮਨਿ ਸਾਥ ਮਨੋਰਥੁ ਪੂਰਵੈ ਸੁਖ ਨਿਧਾਨ ਤਾਂਕੀ ਬਾਤ ਗਨੀ॥॥ਰਹਾਉ॥
ਰਿਧਿ ਸਿਧਿ ਨਵ ਨਿਧਿ ਬਪੁਰੀ ਕਰਿ ਜੋ ਕਰਹਿ ਫਿਰਤਿ ਅਪਨੀ॥
ਅਪਨੀ ਖਾਇ ਨ ਜਾਨੈ ਖਰਚਿ ਨਹੀ ਸਾਕੈ ਜਿਉਂ ਭੁਇਅੰਗ ਸਿਰ ਰਹਤਿ ਮਨੀ॥
ਅਸਿਟ ਸਿਧਿ ਨਵ ਨਿਧਿ ਬਪੁਰੀ ਕਰਿ ਜੋਰੇ ਦਰਬਰਿ ਖਰੀ॥
ਜਾਂਕੀ ਪ੍ਰੀਤਿ ਨਿਰੰਤਰ ਹਰਿ ਸੋ ਕਹੁ ਰਵਿਦਾਸ ਸੰਤਾ ਕੀ ਸਦਾ ਬਣੀ॥

ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ*

ਜਬ ਦੇਖਾ ਤਬ ਚਾਮੋ ਚਾਮ॥ ਚਾਮ ਮੰਦੂ ਮਾਹਿ ਖੇਲੈ ਰਾਮ॥
ਚਾਮ ਕਾ ਊਠ ਚਾਮ ਕਾ ਨਗਾਰਾ॥ ਚਾਮੋ ਚਾਮ ਬਜਾਵਣ ਹਾਰਾ॥
ਚਾਮ ਕਾ ਬਛੜਾ ਚਾਮ ਕੀ ਗਾਇ॥ ਚਾਮੋ ਚਾਮ ਦੁਹਾਵਣ ਜਾਇ॥
ਚਾਮ ਕਾ ਘੋੜਾ ਚਾਮ ਕਾ ਜੀਨ॥ ਚਾਮੋ ਚਾਮ ਕਰੇ ਤਾਲੀਮ॥
ਚਾਮ ਕਾ ਪੁਰਖ ਚਾਮ ਕੀ ਜੋ॥ ਚਾਮੋ ਚਾਮ ਮਿਲਾਵਾ ਹੋ॥
ਕਹਿ ਰਵਿਦਾਸ ਚਾਮ ਹਮਾਰਾ ਭਾਈ॥ ਚਾਮ ਮੰਦਰ ਮਹਿ ਰਾਮ ਦੇਹਿ ਦਿਖਾਈ॥

**ਪਾਂਡੈ ਕੈਸੀ ਪੂਜ ਰਚੀ ਰੇ॥

ਸਤਿ ਬੋਲੇ ਸੋਈ ਸਤਵਾਦੀ॥ ਝੂਠੀ ਬਾਤ ਬਚੀ ਰੇ॥ਟੇਕ॥
ਜੋ ਅਵਿਨਾਸੀ ਸਬ ਕਾ ਕਰਤਾ॥ ਵਯਾਪ ਰਹਯੋ ਸਬ ਠੌਰ ਰੇ॥

---

579. ਇਹ ਸ਼ਬਦ 'ਪੋਥੀ ਰਾਗ ਮਾਲਾ ਗ੍ਰੰਥ' ਦੇ ਪੱਤਰਾ ਨੰ: 425 ਉਤੇ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਨਾਮ ਹੇਠ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਸਾਰੇ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਭਗਤ ਜੀ ਦਾ ਇਕੋ ਏਹੋ ਹੀ ਸ਼ਬਦ ਹੈ। ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ। ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਸਿੱਖ ਰੈਫਰੈਂਸ ਲਾਇਬਰੇਰੀ ਦੇ ਐ.ਨੰ. 6537 ਅਨੁਸਾਰ ਉਪਲੱਬਧ ਹੈ ਗ੍ਰੰਥ ਦਾ ਸਮਾਂ ਅਸ਼ੋਕ ਜੀ ਨੇ 18ਵੀਂ ਸਦੀ ਬਿਕਰਮੀ ਮੰਨਿਆ ਹੈ। ਵੇਖੋ, ਸਾਡਾ ਹੱਥ-ਲਿਖਤ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿੱਤ, ਪੰਨਾ 462.

*ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਨਾਮ ਹੇਠ 'ਫੁਟਕਲ ਸ਼ਬਦ-ਸਲੋਕ' ਨਾਮ ਦੇ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਪੱਤਰਾ ਨੰ: 1 ਉਤੇ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਸਿੱਖ ਰੈਫਰੈਂਸ ਲਾਇਬਰੇਰੀ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਐ.ਨੰ. 6315 ਅਨੁਸਾਰ ਉਪਲਬਧ ਹੈ। ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਕਰਤਾ, ਲਿਪੀ-ਕਰਤਾ, ਰਚਨਾ-ਕਾਲ ਆਦਿ ਬਾਰੇ ਕਿਧਰੇ ਕੋਈ ਉਲੇਖ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ। ਲਿਖਾਈ ਦੇ ਪਖੋਂ ਗ੍ਰੰਥ 100 ਕੁ ਸਾਲ ਪੁਰਾਣਾ ਲਗਦਾ ਹੈ।

**ਇਹ ਪਦ ਕੇਵਲ 'ੳ' ਪ੍ਰਤੀ ਵਿਚ ਹੀ ਹੈ। ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਤੀ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਮਿਲਿਆ।

***ਇਹ ਪਦ ਕੇਵਲ 'ਅ' ਤੇ 'ਸ' ਪ੍ਰਤੀ ਵਿਚ ਹੀ ਉਪਲੱਬਧ ਹੈ।

ਪਾਂਚ ਤਤ ਜਿਨਿ ਕੀਯਾ ਪਾਸਾਰਾ॥ ਸੋਯੋ ਹੀ ਕਿਧੂ ਔਰ ਰੇ॥੧॥
ਤੂੰ ਜੋ ਕਹੈਤ ਹੌਂ ਯੇਹੀ ਕਰਤਾ॥ ਯਾਕੂ ਮਾਨੁਖ ਕਰੈ ਰੇ॥
ਤਾਰਣਿ ਸਕਤ ਸਹੀ ਜੇ ਯਾ ਮੈਂ॥ ਤੋ ਆਪਨ ਕਿਉ ਨ ਤਰੈ ਰੇ॥੨॥
ਅਹੀ ਭਰੋਸੈ ਸਬ ਜਗ ਬੂਡਾ॥ ਸੁਣਿ ਪੰਡਤ ਕੀ ਬਾਤ ਰੇ॥
ਯਾਕੇ ਦਰਸ ਕੂਣ ਗੁਣ ਛੂਟਾ॥ ਸਬ ਜਗ ਆਯਾ ਜਾਤ ਰੇ॥੩॥
ਜਾਕੀ ਸੇਵ ਮੂਲ ਨਹੀਂ ਭਾਜੈ॥ ਕਟਨ ਸੰਸੈ ਪਾਸ ਰੇ॥
ਸੋਚ ਬਿਚਾਰ ਦੇਖਯਾ ਮੂਰਤਿ॥ਯੂੰ ਬਾਡੀ ਰੈਦਾਸ ਰੇ॥੪॥
***ਤੇਰੋ ਜਨ ਕਾਹੇ ਕੇ ਬੋਲੇ॥ 'ਬੋਲਯ'[580] ਬੋਲ ਅਪਨੀ ਭਗਤਿ ਖੋਲੈ॥ ਟੇਕ॥
ਬੋਲਤਿ ਬੋਲਤਿ ਬਡੋ ਬਿਯਾਧਿ॥ ਬੋਲ ਅਬੋਲੈ ਜਾਈ॥
ਬੋਲ ਬੋਲ ਅਬੋਲੈ 'ਕੂਪ ਕਢੈ'[581]॥ ਬੋਲ ਬੋਲ ਕੁ ਖਾਈ॥
ਬੋਲੈ ਗਯਾਨ 'ਅਰ ਬੋਲੈ ਧਯਾਨ'[582]॥ ਬੋਲੈ ਬੇਦ ਬਡਾਈ॥
ਉਰ ਮੀ ਧਰਿ ਅਧਰਿ ਜਬਹੀ ਬੋਲੇ॥ ਤਬਹੀ ਮੂਲ ਗਵਾਈ॥੨॥
ਬੋਲ ਬੋਲਿ ਔਰਹਿ ਸਮਝਾਵੈ॥ ਤਬ ਲਗ ਸਮਝਾ ਨਾਹੀ ਰੇ ਭਾਈ॥
ਬੋਲਿ ਬੋਲਿ ਸਮਝਿ ਜਬ ਬੂਝੀ॥ ਤਬ ਕਾਲਿ ਸਹਿਤ ਸਬ ਖਾਈ॥
ਬੋਲੈ ਗੁਰੂ ਅਰੁ ਬੋਲੈ ਚੇਲਾ॥ ਬੋਲਯਾ ਬੋਲ ਕੀ ਪਰਮਿਤ[583] ਜਾਈ[584]॥
ਕਹੈ ਰੈਦਾਸ ਥਕਤ[585] ਭਯੋ ਜਬ[586]॥ ਤਬ ਹੀ ਪਰਮ ਨਿਧਿ ਪਾਈ॥

*ਬਿਲਾਵਲ

ਸੰਤ ਉਤਾਰੈ ਆਰਤੀ ਦੇਵ ਸਿਰੋਮਣੀਯੇ॥
ਉਰ ਅੰਤਰ ਤਹਾ ਪੈਸਿ[587]॥ ਬਿਨ ਰਸਨਾ ਭਣੀਯੇ॥ਟੇਕ॥

---

580. ਮੂਲ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਬੋਲਿ ਬੋਲਿਤਾ' ਹੈ ਸੁਧਾਈ 'ਸ' ਪ੍ਰਤੀ ਤੋਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ।
581. ਕੋਪ ਕਰੈ (ਸ)
582. ਮਾਨ ਪਰ ਬੋਲੈ (ਸ)
583. ਪਰਤਿਤਿ (ਸ)
584. ਆਈ (ਸ)
585. ਮਗਨ (ਸ)
586. ਜਬਹੀ (ਸ)
*ਇਹ ਪਦ ਅ.ਣ.ਸ ਪ੍ਰਤੀ ਵਿਚ ਹੀ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।
587. ਬੈਸੇ (ਸ)

ਮਨਸਾ ਮੰਦਿਰ ਮਾਹਿ।। ਧੂਪ ਛੁਪਯੀਯੇ।।
ਪ੍ਰੇਮ ਪ੍ਰੀਤਿ ਕੀ ਮਾਲ ਰਾਮ ਚੜਾਈਯੇ।।੧।।
ਚਹੁੰ ਦਿਸਿ ਦਿਵਲਾ[588] ਵਾਲਿ[589]।। ਜਿਗ ਮਿਗ ਹੋਈ[590] ਰਹੀਯੋ ਯੇ।।
ਜੋਤਿ ਜੋਤਿ ਸਮ ਜੋਤਿ ਜੋਤਿ।। ਹਿਲ ਮਿਲ ਹੋ ਰਹੀਯੋ ਯੇ।।੨।।
ਤਨ ਮਨ ਆਤਮ ਵਾਰਿ।। ਸਦਾ[591] ਹਰਿ ਗਇਯੇ ਯੇ[592]।।
ਭਣਤ [ਜਨ][593] ਰੈਦਾਸ ਤੁਮਹ ਸਰਣ ਆਇਯੇ ਯੇ[594]।।

*ਰਾਗ ਭੈਰੂ

ਨਹੀਂ ਵਿਸ਼ਰਾਮ ਲਹੂ ਧਰਨੀਧਰ।।
ਜਾਕੇ ਸੁਰਨਰ ਸੰਤ ਸਰਨ ਅਭਿਅੰਤਰ।।ਟੇਕ।।
ਜਹਾਂ ਜਹਾਂ ਗਯੇ ਤਹਾ ਜਨਮ ਕਾਛੈ।। ਤ੍ਰਿਵਿਧ ਤਾਪ ਤ੍ਰਿਭਵਨ ਪਤਿ ਪਾਛੈ।।੧।।
ਭਯੇ ਅਤਿ ਛੀਨ ਖੇਦ ਮਾਯਾ ਬਸ।। ਜਸ ਤਿਨ ਤਾਪਰ ਨਗਰ ਰਹੈਤ ਤਸ।।੨।।
ਦੁਾਰੇ ਨੰਦ ਸਾ ਬਿਕਟ ਬਿਖਕਾਰਨ।। ਭੂਲ ਪਰਯੋ ਯਾਂ ਬਿਖਯਾਵਨ।।੩।।
ਕਹੈ ਰੈਦਾਸ ਸੁਮਿਰੋ ਬਡਰਾਜਾ।। ਕਾਟਿ ਦੀਯੈ ਜਨ ਸਾਹਿਬ ਲਾਗਾ।।੪।।
** ਦਰਸ ਦੀਜੈ ਰਾਮ ਦਰਸਨ ਦੀਜੈ।।
ਦਰਸਨ ਦੀਜੈ ਹੋ ਬਿਲੰਬ ਨ ਕੀਜੈ।।ਟੇਕ।।
ਦਰਸਨ ਤੋਰਾ ਜੀਵਨ ਮੋਰਾ।। ਬਿਨ ਦਰਸਨ ਕਯੋਂ ਜੀਵੈ ਚਕੋਰਾ।।੧।।
ਮਾਧੋ ਸਤਗੁਰੂ ਸਬ ਜਗ ਚੇਲਾ।। ਅਬ ਕੇ ਬਿਛੁਰੇ ਮਿਲਨ ਦੁਹੇਲਾ।।੨।।
ਤਨ ਧਨ ਜੋਬਨ [ਕੀ][1] ਝੂਠੀ ਆਸਾ।। ਸਤਿ ਸਤਿ ਭਾਖੈ ਜਨ ਰੈਦਾਸਾ।।੩।।

---

588. ਦਿਯਨਾ (ਸ)
589. ਬਾਰਿ (ਸ)
590. ਹੋ (ਸ)
591. ਤਹਾਂ (ਸ)
592. ਰੀ (ਸ)
593. ਸ.
594. ਰੀ (ਸ)

*ਇਹ ਪਦ ਕੇਵਲ ਅ ਪ੍ਰਤੀ ਵਿਚ ਹੀ ਹੈ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਤੀ ਵਿਚ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ।
**ਅ ਪ੍ਰਤੀ ਤੋਂ ਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਪਦ 'ਸ' ਪ੍ਰਤੀ ਵਿਚ ਵੀ ਮਾਮੂਲੀ ਪਾਠਾਂਤਰ ਸਹਿਤ ਉਪਲੱਬਧ ਹੈ।

1. ਸ.

*ਤ੍ਰਿਬਧ ਜੋਨੀ ਬਾਬ ਜਮ ਕੀ ਅਗਮ ਤ੍ਰਾਸ।।
ਤੁਮਹਾਰੇ ਭਜਨ ਬਿਨ ਭਰਮਤ ਫਿਰਯੋ।।
ਮਮਤਾ ਅਹਾਂ ਬਿਖੈ ਮਦਿ ਮਾਤੋ।।
ਇਹ ਸੁਖ ਕਬਹੂੰ ਨ ਦੁਤਰ ਤਰਯੋ।।
ਤੁਮਹਾਰੇ ਨਾਮ ਬੇਸਾਸ ਛਾਡੀਐ ਅਨ ਕੀ ਆਸ।।
ਸੰਸਾਰੀ ਧਰਮਾ ਮੈ ਮੇਰੋ ਮਨ ਨ ਧੀਜੈ।।
ਰੈਦਾਸ ਦਾਸ ਕੀ ਸੇਵਾ ਮਾਨ ਹੋ ਦੇਵਾਧਿ ਦੇਵ।।
ਪਤਿਤ ਪਾਵਨ ਨਾਮ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਜੈ।।੯।।
ਚੰਦ ਸੂਰ ਨਹੀਂ ਰਾਤ ਦਿਵਸ ਨਹੀਂ।। ਧਰਮ ਅਕਾਸ ਨ ਭਾਈ।।
ਕਰਮ ਅਕਰਮ ਨਹੀਂ ਸੁਭ ਅਸੁਭ ਨਹੀਂ।। ਕਾਕਹਿ ਦੇਊ ਬਡਾਈ।।੧।।
ਸੀਤ ਬਾਇ ਊਧਮ ਨਹੀਂ ਸਰਪਤ।। ਕਾਮਉ ਟਿਲ ਨਹੀਂ ਹੋਈ।।
ਜੋਗ ਨਾ ਭੋਗ ਰੋਗ ਨਹੀਂ ਜਾਕੈ।। ਕਹੋ ਨਾਂਵ ਸਤਿ ਸੋਈ।।੨।।
ਨਿਰੰਜਨ ਨਿਰਾਕਾਰ ਨਿਰਲੇਪਹਿ।। ਨਿਰਬਿਕਾਰ ਨਿਰਾਸੀ।।
ਕਾਮਧੂ ਟਿਲ ਤਾਹੀਂ ਕੈ ਗਾਵਤ।। ਹਰਿ ਹਰਿ ਆਵੈ ਹਾਸੀ।।
ਗਗਨ ਧੂਰ ਧੂਸਰ ਨਹੀ ਜਾਕੈ।। ਪਵਨ ਪੂਰਨ ਨਹੀ ਪਾਨੀ।।
ਗੁਨ ਬਿਗੁਨ ਕਹੀਯਤ ਨਹੀ ਜਾਕੈ।। ਕਹੋ ਤੁਮ ਬਾਤ ਸਯਾਨੀ।।੪।।
ਜਹੀ ਸੋ ਤੁਮ ਜੋਗ ਕਹਤ ਹੌਂ।। ਜਬ ਲਗ ਆਸ ਕੀ ਪਾਸੀ।।
ਛੂਟੇ ਤਬਹੀ ਜਬ ਮਿਲੈ ਏਕ ਹੀ।। ਭਣੈ ਰੈਦਾਸ ਉਦਾਸੀ।।
**ਮੇਰੀ[595] ਪ੍ਰੀਤ ਗੋਪਾਲ ਜੀ ਸੋਂ ਜਿਨਿ ਘਟੈ ਹੋ[596]।।
ਮੈ ਖਰੀ ਮਹਿੰਗੀ[597] ਲਈ ਤਨ ਸਾਟੇ[598] ਹੋ।।ਟੇਕ।।
ਹਿਰਦੈ ਸਿਮਰਣ ਕਰੂੰ ਨੈਨ ਅਵਲੋਕਨਾ।।[599] ਸ੍ਰਵਣ ਹਰਿ ਕਥਾ ਸੁਨ ਪੂਰ ਰਾਖੂੰ।।

---

*ਇਹ ਦੋਵੇ ਸ਼ਬਦ ਭਾਰਤੀ ਵਿ.ਮੰ. ਬੀਕਾਨੇਰ ਦੇ ਹੱਥ ਲਿਖਿਤ ਗ੍ਰੰਥ ਨੰ: 23 ਵਿਚ ਹੀ ਮਿਲੇ ਹਨ।

**ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਬ.ਸ.ਹ. ਖਰੜਿਆ 'ਚੋਂ ਲਿਆਂ ਗਿਆ ਹੈ।

595. ਤੇਰੀ (ਬ.ਸ)
596. ਘਟੈ (ਬ.ਸ.ਹ)
597. ਮੋਲ ਮਹਿੰਗੀ (ਬ.ਸ.ਹ)
598. ਸਟੈ (ਬ.ਸ.ਹ)
599. ਅਵਲੋਕਨੋ (ਬ.ਸ.ਹ)

"ਰਾਮ ਚਰਨਾ ਭਜੂੰ ਮਨ ਕਰੂੰ ਮਧਕਰਾ[600]।। ਰਾਮ ਰਸ[601] ਸਦਾ ਰਸਨ ਚਾਖੂੰ।।੧।।
ਸਾਧੂ ਸੰਗਤ ਬਿਨਾ ਭਾਵ ਕਿਉ[602] ਉਪਜੈ।। ਭਾਵ ਬਿਨ ਭਗਤ ਕਿਉ ਹੋਇ ਤੇਰੀ।।
ਬੰਦਿਤ ਰੈਦਾਸ ਰਾਜਾ ਰਾਮ[603] ਸੁਣਿ ਬੀਨਤੀ।। ਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦ ਕ੍ਰਿਪਾ ਕਰੋ ਮੇਰੀ।।
**ਆਗੇ ਮੈਦਾ ਹ੍ਰੈ ਰਹਯਾ।। ਪਰਕੀਰਤ ਨ ਜਾਈ।।
ਕੂਕਰ ਚੌਕੀ ਚਹੋੜਿਯੇ।। ਫਿਰਿ ਬਹੇ ਸੁ ਭਾਈ।।ਟੇਕ।।
ਸੁਰਸੁਰੀ ਮੈ ਜੋ ਸੁਰਾ ਪਰਯੋ।। ਕੋ ਕਰੈ ਨ ਵਿਚਾਰ।।
ਰਾਮ ਨਾਮ ਹਿਰਦੈ ਬਸੈ।। ਸਬ ਸੁਖ ਨਿਧਿ ਸਾਰ।।
ਕਹੈ ਰੈਦਾਸ ਸੁੰਨਿ ਕੇਸਵੇ।। ਅੰਤਹਕਰਨ ਵਿਚਾਰ।।
ਤੁਮਹਾਰੀ ਭਗਤ ਕੇ ਕਾਰਨੇ। ਫਿਰਿ ਹ੍ਰੈ ਹੋਂ ਚਮਾਰ।।
*** ਸੰਤੋਂ ਕੁਲਪਖੀ ਭਗਤਿ ਹ੍ਰੈਸੀ ਕਲਿਜੁਗ ਮੈ।। ਨਿਮਖ ਬਿਰਲਾ ਨ੍ਰਿਬਹਿਸੀ।।
ਜਾਂਣਿ ਬਿਖਾਣਿ ਹਰਖਿ ਮਨ ਹੁਲਸਯੋ।।
ਬਿਨ ਪਿਛਾਣਿ ਮਿਲ ਤਾਂ ਮੁਰਝਾਸੀ।।ਟੇਕ।।
ਅਪਸਵਾਰਥ ਪਰਮੋਧਿ ਦਧਜਾਦੇ।। ਪਰਮਾਰਥ ਨ ਦਿੜਾਸੀ।।
ਬਿਨ ਵਿਸਵਾਸ ਬਾਂਝ ਸਤਿ ਜਾਣਿਸੈ।। ਹਰਿ ਕਾਰਨਿ ਕਯੋਂ ਰਾਸੀ।।
ਭਾਵ ਭਗਤਿ ਹਿਰਦੈ ਨਹਿ ਆਸੀ।। ਬਿਖਯ ਲਾਗੀ ਸੁਖ ਪਾਸੀ।।
ਕਹਿੰ ਰੈਦਾਸ ਪੂਰਾ ਗੁਰ ਪਾਵੈ।। ਸਵਾਂਗ ਕੇ ਸਵਾਂਗ ਦੁਖਾਸੀ।।
****ਕਾ ਗਾਊਂ ਕਛੂ ਗਾਂਇ ਨ ਹੋਈ।। ਗਾਊਂ ਰੂਪ ਸਹਜੈ ਸੋਈ।। ਟੇਕ।।
ਨਹੀਂ ਆਕਾਸ ਨਹੀਂ ਧਰ ਧਰਣੀ।। ਪਵਨ ਪੂਰ ਘਟ ਚੰਦਾ।।
ਨਹੀਂ ਅਬ ਰਾਗ ਕ੍ਰਿਸਣ ਗੁਣ ਭਾਈ।। ਬੋਲਤ ਹੈ ਸੁਛੇ ਛੰਦਾ।।੧।।
ਨਹੀ ਅਬ ਬੇਦ ਕਤੇਬ ਕੁਰਾਣਨਿ।। ਸੁਨ ਸਹਜ ਰੇ ਭਾਈ।।

600. ਮਨ ਮੁਧੁਕਰ ਕਰੋਂ ਚਰਣ ਚਿਤ ਧਰੋਂ (ੲ), ਮਨ ਮਧਕਰ ਕਰੋਂ ਚਿਤ ਚਰਨਾ ਧਰੋਂ (ਸ.ਹ)
601. ਰਸਾਇਨ (ੲ.ਸ.ਹ)
602. ਨਹੀਂ (ਸ.ਹ)
603. ਗੋਬਿੰਦ (ੲ), ਰਘੁਨਾਥ (ਸ.ਹ)

**ਹੱਥ ਲਿਖਿਤ ਨੰ: 2, ਦਾਦੂ ਮਹਾਂਵਿਦਿਆਲਾ, ਜੈਪੁਰ
***ਹ.ਲਿ ਨੰ: 2, ਸੰ., ਦਾਦੂ ਮਹਾਂਵਿਦ੍ਿਆਲਾ, ਜੈਪੁਰ
****ਇਹ ਪਦ ਵੀ ਦਾਦੂ ਮਹਾਂ ਵਿਦਿਆਲਾ, ਜੈਪੁਰ ਦੇ ਹੱਥ ਲਿਖਿਤ ਗ੍ਰੰਥ ਨੰ: 2 'ਚੋਂ ਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਨਹੀਂ ਅਬ ਮੈ ਤੈ ਤੈ ਮੈ ਨਾਂਹੀ।। ਕਾ ਸਯੋ ਕਹੌਂ ਬਨਾਈ।।੧।।
ਭਣੈ ਰੈਦਾਸ ਕਾ ਕਹਿ ਗਾਊਂ।। ਗਾਇਣ ਗਾਣਿ ਹਰਾਣਾ।।
ਸਮੁਝਿ ਬਿਚਾਰਿ ਬੋਲ ਕਹਾਂ ਧੌਂ।। ਆਪਹਿ ਆਪ ਸਮਾਣਾ।।੩।।
*ਅਬ ਕਾ ਕਹਿ ਕੌਨ ਬਤਾਊ।। ਅਬ ਕਾ ਕਹਿ ਦੇਵਲ ਦੇਵ ਸਮਾਊਂ।। ਟੇਕ।।
ਕਾ ਸਯੋਂ ਰਾਮ ਕਹੌਂ ਸੁਨਿ ਭਾਈ।। ਕਾ ਸਯੋਂ ਕ੍ਰਿਸਨ ਕਰੀਮਾਂ।।
ਕਾ ਸਯੋਂ ਬੇਦ ਕਤੇਬ ਕਹੋਂ ਅਬ।। ਕਾ ਸਯੋਂ ਕਹੂੰ ਲਯੋ ਲੀਨਾ।।
ਕਾ ਸਯੋਂ ਤਪ ਤੀਰਥ ਬ੍ਰਤ ਪੂਜਾ।। ਕਾ ਸਯੋਂ ਨਾਊਂ ਕਹਾਊਂ।।
ਕਾ ਸਯੋਂ ਭਿਸਤ ਦੋਜਿਗੁ ਨਾ ਸਤਿ ਕਰਿ।। ਕਾ ਸਯੋਂ ਕਹੂੰ ਕਹਾਊਂ।।
ਕਾ ਸਯੋਂ ਜੀਵ ਸੀਵ ਕਹੂੰ ਮਾਧੋ।। ਕਾ ਸਯੋਂ ਕਹੂੰ ਬਤਾਈ।।
ਕਾ ਸਯੋਂ ਗੁਣੀ ਨ ਗੁਣ ਕਹੂੰ ਮਾਧੋ।। ਕਾ ਸਯੋਂ ਕਹੂੰ ਬਤਾਈ।।੩।।
ਜਲ ਕੇ ਤਰੰਗ ਜਲ ਮਾਂਹਿ ਸਮਾਈ।। ਕਹਿ ਕਾ ਕੋ ਨਾਂਵ ਧਰਿਯੇ।।
ਐਸੇ ਤੈ ਮੈਂ ਯੇਕ ਰੂਪ ਹੈਂ ਮਾਧੋ।। ਆਪਣ ਹੀ ਨਿਰਵਰੀਯੇ।।
ਭਣੈ ਰੈਦਾਸ ਅਬ ਕਾ ਕਹਿ ਗਾਊਂ।। ਜਉ ਕੋਈ ਔਰਹਿ ਹੋਈ।।
ਜਾ ਸਯੋਂ ਗਾਇਹਿ ਗਾਇ ਕਹਤ ਹੈ।। ਪਰਮ ਰੂਪ ਹਮ ਸੋਈ।।
**ਕੋ ਕਾ ਜਾਨੈ ਪੀਰ ਪਰਾਈ।। ਜਾਕੀ ਦਿਲ ਮੈ ਦਰਦ ਨ ਭਾਈ।। ਟੇਕ।।
ਦੁਖੀ ਦਹਾਗਨਿ ਦੋਇ ਪਖ ਹੀਣੀ।। ਨੇਹ ਨਿਰਤਿ ਸੁਯੋਂ ਸੇਵ ਨ ਕੀਨਹੀ।।
ਪ੍ਰੇਮ ਪ੍ਰੀਤ ਕਾ ਪੰਥ ਦੁਹੇਲਾ।। ਸੰਗ ਨ ਸਾਥੀ ਗਵਨ ਅਕੇਲਾ।।੧।।
ਸੁਖ ਕਾ ਸਾਰ ਸੁਹਾਗਨਿ ਜਾਨੈ।। ਤਜਿ ਅਭਿਮਾਨ ਪੀਵਰਲ ਆਨੈ।।
ਤਨ ਮਨ ਦੇ ਅੰਤਰ ਨਹੀਂ ਰਾਵੈ।। ਦੀਨੈ ਸੁਨਾਇ ਔਰ ਨਹੀ ਭਾਵੈ।।੨।।
ਖਾਲਿਕ ਦ੍ਵਾਰ ਬੰਦਾ ਚਲਿ ਆਯਾ।। ਬਹੁਤ ਉਮੇਦ ਜਵਾਬ ਨ ਪਾਯਾ।।
ਕਹੈ ਰੈਦਾਸ ਪਨਊ ਮੈ ਤੇਰੀ।। ਜਯੋਂ ਜਾਣੋ ਤਯੋਂ ਕਰੋ ਗਤਿ ਮੇਰੀ।।
ਸੋ ਸੰਗ ਦੂਰ, ਨਿਵਾਰਿ ਰੇ।। ਟੇਕ।।
ਜਾਮ ਛੈ ਮਗਣ ਮੈਰਿਛੇ ਕੰਕਣਿ।। ਪ੍ਰਤਿ ਪਾਂਗਾਲੌ ਤ੍ਰਣ ਗਯੋ।।
ਹੋਇ ਰਸ ਲੁਦਾ ਧਿਰਸੈ ਪ੍ਰ ਮੂਰਿਖ।। ਮਨ ਪਛਤਾਵੈ ਨਯਾਣਿ ਰੇ।।
ਪਾਪ ਗਿਲੋਛ ਧਰ ਮਨ ਬੌਲਾ।। ਤੂੰ ਦੇਖਿ ਦੇਖਿ ਫਲ ਚਾਖਿ ਰੇ।।

---

*ਹੱਥ ਲਿ. ਗ੍ਰੰਥ ਨੰ. 2, ਦ.ਸੰ.ਮ., ਜੈਪੁਰ
**ਹੱ.ਲਿ. ਗ੍ਰੰਥ ਨੰ: 2 ਦਾ. ਸੰ. ਮ., ਜੈਪੁਰ

ਸੁਤ ਧਾ ਸੰਗ ਭਲੇ ਜੇ ਹੋਈ।। ਤੋ ਰਾਣਾ ਰਾਵਣ ਦੇਖਿ ਰੇ।।
ਕਹੈ ਰੈਦਾਸ ਸਰਤਨ ਫਲ ਕਾਰਨਿ।। ਗੋਬਿੰਦ ਕਾ ਗੁਣ ਗਾਇ ਰੇ।।
ਕਾਚੇ ਕੁੰਭ ਭਰਯੋ ਜਲ ਜਸੈਂ।। ਦਿਨ ਦਿਨ ਘਟਤੋ ਜਾਇ ਰੇ।।

ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ੧ੳਁ ਰਾਗੁ ਗਉੜੀ ਪੂਰਬੀ ਪਚੀਸੀ ਭਗਤ ਰਿਵਦਾਸ ਕਾ
ਬੋਲਣਾ।।
454/ਅ/ ਸੁਨਿ ਗੁਰਦੇਵ ਬਿਨੰਤੀਆ ਕਰਉ ਬੰਦਨਾ ਲਖਬਾਰ।।
ਸੋਈ ਕਰਹੁ ਉਪਦੇਸੁ ਮੋਹਿ ਜਿਤੁ ਲਾਗੈ ਹਰਿ ਸਿਉ ਪਿਆਰੁ।।੧।।
ਨਾਰਾਇਨਿ ਮੇਰੈ ਬੀਠੁਲਾ ਦਰਸਨ ਦੇਹੁ ਰਮਈਆ।। ਰਹਾਓ।।
455/ੳ ਗੁਰ ਕਰਤਾਰ ਗੋਵਿੰਦ ਗੁਰ/ਪੂਰਨ ਭਗਵਾਨਾ।।
ਗੁਰੁ ਅਬਨਾਸੀ ਸੂਬ ਮੈ ਗੁਰ ਭਗਤ ਜਨਾ ਕੈ ਪ੍ਰਾਨਾ।।੨।।
ਗੁਰੁ ਪਤਿਤ ਉਧਾਰਨ ਦੁਖ ਹਿਰਨ ਭੈ ਭੰਜਨ ਅਘਨਾਸ।
ਗੁਰ ਪਰਉਪਕਾਰੀ ਸਰਨ ਸੂਰ ਭਗਤ ਰਤੇ ਗੁਨ ਤਾਸ।।੩।।
ਅਤ ਸੰਜਮ ਜਪ ਤਪ ਕਰੈ ਨਵ ਖੰਡ ਧਰਵ ਫਿਰਾਇ।।
ਮਨ ਬਿਨੁ ਹਰਿ ਪ੍ਰੀਤ ਨ ਛੂਟਸੀ ਜੇ ਲਖ ਕਰਮ ਕਮਾਇ।।੪।।
ਬਿਨੁ ਅਮਲੇ ਅਮਲੀ ਨਾ ਰਹੈ ਜਲ ਬਿਨੁ ਮੀਨ ਮਰਾਇ।।
ਮਨ ਐਸੀ ਹਰਿ ਸਿਵ ਪ੍ਰੀਤਿ ਕਰਿ ਤੇਰਾ ਜਨਮ ਮਰਨ ਦੁਖੁ ਜਾਇ।।੫।।
ਕੋਕਿਲ ਅੰਬ ਪਰੀਤਿ ਚਾਤ੍ਰਿਕ ਬੁਦ ਪਿਆਰੁ।।
ਮਨ ਐਸੀ ਹਰਿ ਸਿਵ ਪ੍ਰੀਤ ਕਰਿ ਤੂੰ ਪਾਵਹਿ ਮੋਖ ਦੁਆਰੁ।।੬।।
ਕਾਇਆ ਹੰਸਿ ਪ੍ਰੀਤਿ ਹੈ ਪ੍ਰਿਅ ਸੰਗਿ ਉਲਝੀ ਨਾਰਿ।।
ਮਨ ਐਸੀ ਹਰਿ ਸਿਵ ਪ੍ਰੀਤਿ ਕਰਿ ਤੂ ਕਾਰਜੁ ਲੇਹਿ ਸਵਾਰਿ।।੭।।
ਜਿਵ ਜਲ ਦੂਧ ਸਿਵ ਪ੍ਰੀਤ ਹੈ ਗਉ ਬਛਰੇ ਪਿਆਰ।।
ਮਨ ਐਸੀ ਹਰਿ ਸਿਉ ਪ੍ਰੀਤਿ ਕਰਿ ਤੂ ਪਾਵਹਿ ਮੋਖ ਦੁਆਰੁ।।੮।।
ਭੂਖੇ ਪ੍ਰੀਤਿ ਅਨਾਜ ਸਿਵ ਮਾਤ ਪੂਤ ਸਿਵ ਹੇਤੁ।।

ਉਹੀ
ਇਹ ਪਦ ਕੇਵਲ ਸਿ. ਰੈ. ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਦੇ ਹ. ਲਿ. ਗ੍ਰੰਥ ਨੰ: 2308 ਵਿਚ ਪੱਤਰਾ 454-55 ਮਿਲਦਾ ਹੈ।

ਮਨ ਐਸੀ ਹਰਿ ਸਿਵ ਪ੍ਰੀਤ ਕਰਿ ਤੂ ਜਨਮੁ ਪਦਾਰਥੁ ਜੇਤੁ॥੯॥
ਤਸਕਰ ਚੋਰੀ ਨ ਤਜੈ ਦੇਖਿ ਦੀਪਕੁ ਪਚੇ ਪਤੰਗੁ॥
ਮਨ ਐਸੀ ਹਰਿ ਪ੍ਰੀਤਿ ਕਰਿ ਤੇਰਾ ਚੂਕੈ ਜਮ ਸਿਵ ਸੰਗੁ॥੧੦॥
ਸਿਘ ਮਾਸ ਅਤਿ ਪ੍ਰੀਤਿ ਹੈ ਤਿਖਾਵੰਤ ਜਲ ਨੀਰ॥
ਮਨ ਐਸੀ ਹਰਿ ਸਿਵ ਪ੍ਰੀਤਿ ਕਰਿ ਤੇਰੀ ਕਾਟੈ ਦੁਬਧਾ ਪੀਰ॥੧੧॥
ਜਿਉ ਰਾਜ ਕਾਂਮੁ ਸੁਆਦ ਰਸ ਕਤ ਬੰਧ ਬਧਾਵੈ ਆਪੁ॥
155/ਅ ਮਨ ਐਸੀ ਹਰਿ ਸਿਵ ਪ੍ਰੀਤ ਕਰਿ ਤੇਰੇ/ਕਾਟੇ ਦੁਖ ਸੰਤਾਪੁ॥੧੨॥
ਊਨਵ ਘਨ ਘਟ ਕਾਲੀਆ ਮਨ ਬਿਗਸੈ ਸੋਰ ਆਨੰਦ॥
ਮਨ ਐਸੀ ਹਰਿ ਸਿਵ ਪ੍ਰੀਤਿ ਕਰਿ ਤੂੰ ਪਾਵਹਿ ਪਰਮਾਨੰਦ॥੧੩॥
ਦੇਖੁ ਜੁ ਪ੍ਰੀਤ ਕੁਰੰਕ ਕੀ ਸੁਨਿ ਨਾਦ ਤਜੈ ਜਿਨਿ ਪ੍ਰਾਨ॥
ਮਨ ਐਸੀ ਹਰਿ ਸਿਵ ਪ੍ਰੀਤ ਕਰਿ ਤੂ ਦਰਗਹ ਪਾਵਹਿ ਮਾਨ॥੧੪॥
ਚਕਵੀ ਸੂਰਜਿ ਅਤਿ ਪ੍ਰੀਤਿ ਹੈ ਦੇਖਿ ਮਿਲ ਪ੍ਰਿਅ ਆਇ॥
ਮਨ ਐਸੀ ਹਰਿ ਸਿਵ ਪ੍ਰੀਤਿ ਕਰਿ ਤੇਰਾ ਮੋਹ ਕਾ ਪੜਦਾ ਜਾਇ॥੧੫॥
ਜਿਵ ਨਵਤਨ ਸਿਖ ਗੁਰ ਪ੍ਰੀਤਿ ਹੈ ਮਿਲਿ ਧਰਨੀ ਇੰਦ੍ਰ ਸੀਗਾਰ॥
ਮਨ ਐਸੀ ਹਰਿ ਸਿਵ ਪ੍ਰੀਤਿ ਕਰਿ ਸਭ ਸ੍ਰਿਸਟਿ ਕਰੈ ਜੈਕਾਰੁ॥੧੬॥
ਭਵਰੁ ਕੁਸਮ ਸਿਉ ਉਲਝਿਆ ਅਤਿ ਪ੍ਰੀਤ ਚੰਦ ਚਕੋਰ॥
ਮਨ ਐਸੀ ਹਰਿ ਸਿਵ ਪ੍ਰੀਤਿ ਕਰਿ ਪੰਚ ਵਸਗਤਿ ਆਵਹਿ ਚੋਰ॥੧੭॥
ਜੂਆਰੀ ਜੂਏ ਹੇਤੁ ਹੈ ਨਰ ਲੋਭੀ ਧਨ ਸਿਵ ਪਿਆਰੁ॥
ਮਨ ਐਸੀ ਹਰਿ ਸਿਵ ਪ੍ਰੀਤਿ ਕਰਿ ਤੇਰੇ ਕਾਟੈ ਰੋਗ ਬਿਕਾਰ॥੧੮॥
ਪਰਨਾਰੀ ਬਿਖ ਈਰਚੀ ਜੈਸੇ ਪਸੁ ਹਰੀ ਆਉ॥
ਮਨ ਐਸੀ ਹਰਿ ਸਿਵ ਪ੍ਰੀਤਿ ਕਰਿ ਨਿਜ ਮਹਲੀ ਪਾਵਹਿ ਠਾਉ॥੧੯॥
ਬਿਨੁ ਖੀਰੈ ਬਾਲ ਨ ਰਹਿ ਸਕੈ ਜਲ ਬਿਨ ਕਵਲੁ ਬਿਲਲਾਇ॥
ਮਨ ਐਸੀ ਹਰਿ ਸਿਵ ਪ੍ਰੀਤਿ ਜਮੁ ਚਰਨੀ ਲਾਗੈ ਆਇ॥੨੦॥
ਜਿਵ ਜਨਿ ਮਿਲਿ ਜਨ ਵਿਗਸਦਾ ਦੇਖਿ ਕਰਹਲ ਬੇਲ ਰੀਝਾਇ॥
ਮਨ ਐਸੀ ਹਰਿ ਸਿਵ ਪ੍ਰੀਤਿ ਕਰਿ ਤੁਝੈ ਦੂਖੁ ਨ ਲਾਗੈ ਆਇ॥੨੧॥
ਬਿਨੁ ਸਰਵਰ ਹੰਸੁ ਨ ਰਹਿ ਸਕੈ ਮੁਕਤਾਹਲ ਆਧਾਰ॥

---

1. ਛੰਦ ਦੀ ਚਾਲ ਦੇਖਦਿਆਂ ਏਥੇ ਪਾਠ 'ਠਾਇ' ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ।

456/ੳ ਮਨ ਐਸੀ/ਹਰਿ ਸਿਵ ਪ੍ਰੀਤਿ ਕਰਿ ਤੂੰ ਭਵਜਲਿ ਉਤਰਹਿ ਪਾਰਿ॥੨੨॥
ਜੋ ਤਿਸ ਭਾਵੈ ਸੋ ਕਰੈ ਅਵਰੁ ਨ ਕਰਣਾ ਜਾਇ॥
ਜਿਸੁ ਤੂੰ ਮੇਲਹਿ ਸੋ ਮਿਲੈ ਗੁਰਮਖਿ ਪਾਵਹਿ ਠਾਉ[1]॥੨੩॥
ਤੁਝ ਬਿਨੁ ਮੇਰਾ ਕੋ ਨਹੀ ਮੇਰੀ ਤੁਝ ਆਗੈ ਅਰਦਾਸਿ॥
ਹਰਿ ਸਤਿਗੁਰੁ ਮੋਹਿ ਲਹੰਤਿਆ ਕਰਿ ਪੂਰਨ ਹੋਵੈ ਆਸਿ॥੨੪॥
ਧੁਰਿ ਭਾਗ ਪੂਰੇ ਗੁਰੁ ਭੇਟਿਆ ਲਾਗਾ ਹਰਿ ਸਿਉ ਪਿਆਰੁ॥
ਦਰਸਨ ਪਾਇਆ ਸਾਧ ਸੰਗਿ ਕਹੁ ਰਵਿਦਾਸ ਚਮਿਆਰ॥੨੫॥੧॥

ਧੀਰ ਗੋਵਰਧਨ ਪੁਰ ਵਾਲਾ ਗ੍ਰੰਥ

ਸੋਹੰ ਓਂਕਾਰ ਨਿਰਵਕਾਰ* ਅਨੰਦ, ਅਖੰਡ ਧਯਾਨ ਸਰੂਪ॥
ਅਜਰ ਅਮਰ ਆਦਿ ਕਰਨਾ, ਪੁਰਖ ਅਚਲ ਅਨੂਪ॥
ਕ੍ਰਿਪਾ ਕਰਤੇ ਦਯਾਲ ਜੀ, ਕਾਟੇ ਬੰਧਨ ਕਰੂਪ॥
ਸਾਹਿਬ ਬਖਸ਼ੀ ਸਤ ਸੁਨ ਦਾਸ ਕਰ ਨਿਜ ਰੂਪ॥
ਸਚ ਨਾਮ ਕੋ ਵਿਮਰ ਕਰ, ਜੀਵ ਭਯੋ ਤਤ ਰੂਪ॥
ਰਵਿਦਾਸ ਕਹੇ ਭਜ ਨਾਮ ਕੋ, ਪਾਵੇ ਸੁਦ ਸਵਰੂਪ॥੧॥

ਗੁਰ ਕੀ ਮੂਰਤੀ ਮਨ ਵਿਖੇ, ਧਰੇ ਸੋ ਹਰਦਮ ਧਯਾਨ॥
ਨਾਮ ਦਾਨ, ਇਸਨਾਨ ਕਰ, ਦੁਆਰੇ ਪਾਵੇ ਮਾਨ॥
ਮੰਤ੍ਰ ਜਪੁ ਗੁਰ ਹਿਰਦੈ ਮੇ, ਮਿਲੇ ਸੋ ਨਿਸਚਲ ਗਯਾਨ॥
ਭੂਖ ਪਯਾਸ ਨ ਉਤਰੈ, ਨਾਮ ਬਿਨਾ ਭਗਵਾਨ॥
ਸਤਿਗੁਰ ਸੋ ਨਹੀ ਪਾਵਹੀ, ਜੋ ਦਿਲ ਮਾਹਿ ਸੁਆਨ॥
ਮਨ ਸਚਾ ਕਿਤ ਬਿਧ ਭਯੋ, ਕਰ ਹੈ ਕਿਯਾ ਬਿਧਾਨ॥
ਝੂਠਾ ਪਾਲਨ ਪਾਲਤੇ, ਕਹੋ ਕੈਸੇ ਕਲਿਯਾਨ॥
ਆਗਯਾ ਗੁਰ ਕੀ ਚਿਤ ਧਰ, ਕਹੇ ਰਵਿਦਾਸ ਵਿਖਾਨ॥੨॥

ਕਰ ਏਕਾਗਰ ਵਿਰਤੀ ਕੋ, ਸਿਮਰੇ ਨਿਤ ਕਰਤਾਰ॥
ਸਾਹਿਬ ਕੀ ਸਬ ਰੀਤੀ ਕਾ, ਕੋਨ ਕਥੇ ਵਿਸਤਾਰ॥

* ਇਹ ਸਾਰੇ ਸ਼ਬਦ ਸੀਰ ਗੋਵਰਧਨ ਪੁਰ ਬਨਾਰਸ ਦੇ ਮੰਦਿਰ ਵਿਚ ਉਪਲਬਧ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚੋਂ ਲਏ ਗਏ ਹਨ। ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਪੱਤਰਾਂ ਨੰਬਰ ਨਹੀ ਹਨ। ਇਹ ਪਦ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੇ।

ਤਿਸਕੀ ਕੁਦਰਤ ਅਤਿ ਬੜੀ, ਜਾਨੇ ਕੋਨ ਵਿਚਾਰ।।
ਸਚ ਗੁਣ ਨਿਤ ਹਿਰਦੈ ਬਸੈ, ਮਿਲਸੀ ਠੌਰ ਅਪਾਰ।।
ਗੁਰ ਕੀ ਲਖੋ ਦਯਾਲਤਾ, ਸਤਿਗੁਰ ਕੀਯੋ ਪਸਾਰ।।
ਕਹੇ ਰਵਿਦਾਸ ਭਗਵਾਨ ਤੇ, ਦਾਸ ਦੀਯੋ ਤਾਰ।।੩।।

ਪ੍ਰਥਮੇ ਸਤਿਸਰੂਪ ਥਾ, ਵਹੀ ਅਵਿਨਾਸ਼ੀ ਆਪ।।
ਸਦਯ ਵਿਆਪਕ ਹੋ ਰਹਾ, ਤਿਸਕੋ ਤੂ ਮਨ ਜਾਪ।।
ਅੰਤ ਸਮਯ ਭੀ ਕਹੇਗੋ, ਨਿਰੰਕਾਰ ਪਰਤਾਪ।।
ਮਨਵਾਣੀ ਕਰਕੇ ਭਜੇ, ਮ੍ਰਿ ਚਿਤ ਕਿਲ ਵਿਖ ਪਾਪ।।
ਦਾਤਾ ਕਰਤਾ ਆਪ ਹੈ, ਧਰਤ ਅਕਾਸ ਵਿਆਪ।।
ਮਹਿਮਾ ਬਹੁਤ ਬੇਅੰਤ ਹੈ, ਸਤਿਗੁਰ ਤੇ ਹੋਇ ਥਾਪ।।
ਸੋਹੰ ਨਾਮ ਕੀ ਧੁਨ ਲਗੀ, ਦਿਲ ਕੇ ਅੰਦਰ ਆਪ।।
ਕਹੇ ਰਵਿਦਾਸ ਵਿਚਾਰ ਕੇ ਜਾਨੋ ਗੁਰ ਪਰਤਾਪ।।੪।।

ਜਾਪ ਜਪੋ ਤੁਮ ਨਾਮ ਕਾ, ਕਰ ਸਤਿਗੁਰ ਕੀ ਸੇਵ।।
ਗਾਵਤ ਹਿਰਦੈ ਨਾਮ ਕੋ, ਬੂਝਤ ਨਿਜ ਗੁਰਦੇਵ।।
ਨਾਮ ਸਤਯ ਸੰਸਾਰ ਮੈਂ, ਪਦਾਰਥ ਝੂਠ ਸੋ ਨੇਵ।।
ਦੁਵਿਧਾ ਅੰਤਰ ਕੀ ਤਜੇ, ਨਿਤ ਸਤ ਸੰਗ ਕਰੇਵ।।
ਆਚਾਰ ਧਰੋ ਗੁਰ ਰੀਤ ਕੇ, ਮੰਗਲ ਨਿਤ ਵਧੇਵ।।
ਕਹੇ ਰਵਿਦਾਸ ਵਿਚਾਰ ਕੇ, ਸਾਹਿਬ ਦੇਵਨ ਦੇਵ।।

ਅੰਤਰ ਕਰ ਗਾਵੇ ਸਦਾ ਹਿਰਦੈ ਕਰ ਭਰਪੂਰ।।
ਖੋਟੇ ਕਰਮ ਵਿਹਾਏ ਸੀ, ਪਾਪ ਭਯੋ ਸਭ ਦੂਰ।।
ਕਾਮ ਰੂਪ ਤਜ ਹੰਸ ਹੋ, ਵਿਕਾਰ ਨ ਕਰਹੋ ਭੂਰ।।
ਦੇਵ ਦੇਹ ਤੁਝ ਕੋ ਦਯੀ, ਪ੍ਰਯੰਤ੍ਰ ਗਯਾਨ ਜਰੂਰ।।
ਕਥਨਾ ਕਥੇ ਨ ਹਰਿ ਮਿਲੇ, ਪਾਵੇ ਖੋਜਤ ਨੂਰ।।
ਕਹੇ ਰਵਿਦਾਸ ਵਿਚਾਰਕੇ, ਰਹੋ ਭਗਵਾਨ ਹਜੂਰ।।
ਦੇਵਨਵਾਲਾ ਦੇਤ ਹੈ, ਤਿਸਕੀ ਕਰ ਮਨ ਆਸ।।

ਸਰਵ ਯੁਗੀ ਪ੍ਰਿਤਪਾਲੀਯਾ, ਤੇਰੀ ਮਿਟੀ ਨ ਖਾਸ॥
ਅੰਤਰਯਾਮੀ ਜਾਨਤਾ, ਲੇਖੇ ਸਾਸ ਗਰਾਸ॥
ਆਗਯਾ ਗੁਰ ਕੀ ਚਿਤ ਧਰ, ਸਾਧਨ ਕੋ ਰਖ ਪਾਸ॥
ਬਖਸ਼ਣਹਾਰਾ ਵਖਸ਼ਸੀ, ਪ੍ਰਭ ਕਾ ਹੋਯ ਦਾਸ॥
ਭਾਖਣ ਕਰ ਗੁਰ ਨਾਮ ਕੋ, ਅੰਤਰ ਰਖ ਪਯਾਸ॥
ਅਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲਾ ਸਤਿਨਾਮ, ਚਾਰੋਂ ਜੁਗੋਂ ਮੇ ਭਾਸ॥
ਸਤ ਸੰਤੋਖ ਧਾਰਨ ਧਰੋ, ਕਹਤ ਭਯੇ ਰਵਿਦਾਸ॥੭॥

ਤਨ ਮਨ ਧਨ ਅਰਪਣ ਕਰੋ, ਵਾਣੀ ਜਪ ਹਰਿ ਮੀਤ॥
ਸਤ ਸੰਗਤ ਕਰ ਸੰਤ ਕੀ, ਦੁਸ਼ਟ ਤਿਆਗੋ ਰੀਤ॥
ਸਵਾਸ ਸਵਾਸ ਸਿਮਰਨ ਕਰੋ, ਜਨਮ ਅਮੋਲਕ ਜੀਤ॥
ਸੋਹੰਗ ਨਾਮ ਕੇ ਭਜਨ ਸੇ, ਦੂਰ ਹੋਯੋ ਭਰਮ ਭੀਤ॥
ਤੂਹੀ ਤੂਹੀ ਰਟਤਾ ਰਹੋ, ਔਰ ਨ ਲਾਵੇ ਚੀਤ॥
ਮਾਨ ਪਾਵੇ ਜਿਨ ਸੇਵਿਯਾ, ਪ੍ਰਭ ਸੋ ਪਾਈ ਪ੍ਰੀਤ॥
ਨਾਮ ਨਿਸ਼ਾਨ ਪ੍ਰਾਪਤੇ, ਜੋ ਗਾਵਤ ਹਰ ਕੇ ਗੀਤ॥
ਰਵਿਦਾਸ ਕਹੇ ਸਤਿਸੰਗ ਮੇਂ, ਅਭਯ ਪਦ ਸਤਿਗੁਰ ਦੀਤ॥੮॥

ਗੁਰਮੁਖ ਸੇਤੀ ਪ੍ਰੀਤ ਰਖ ਕੁਕਰਮ ਸੇ ਮਨਵੰਧ॥
ਸਤ ਗੋਵਿੰਦ ਗੋਪਾਲ ਗੁਰ, ਔਰ ਆਵਨ ਜਾਨ ਪਵੰਦ॥
ਅੰਧੇਰ ਮਚਾਯੋ ਸ੍ਰਵ ਜਗਤ ਮੈਂ, ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਨ ਵਿਨ ਗੁਰ ਚੰਦ॥
ਨ੍ਰਿਤਯ ਪੜਨ ਗੁਰਮੁਖ ਸੰਤ, ਜਾਨਤ ਭਯੇ ਸ੍ਰਵ ਸੰਦ॥
ਗੁਰ ਹੀ ਧਾਰੇ ਰੂਪ ਸਬ, ਖੇਲੇ ਖੇਲ ਅਨੰਦ॥
ਜਨ ਰਵਿਦਾਸ ਪੁਕਾਰਤੇ, ਜਪੋ ਆਂ ਅੰਗ ਕਰ ਵੰਦ॥੯॥

ਸ੍ਰਵ ਹੀ ਸਾਹਿਬ ਏਕ ਹੈ, ਦੂਸਰ ਕੌਨ ਕਹਾਏ॥
ਮੁਕਤ ਨ ਪਾਵੈ ਭਜਨ ਬਿਨ, ਜੋ ਉਤਮ ਆਪ ਸਦਾਏ॥
ਠਾਕੁਰ ਨਦਰ ਨ ਆਵਹੀ, ਕਵਹੂੰ ਲੇਖੇ ਲਾਯੇ॥
ਜੋ ਚਾਹੇ ਕਲਯਾਨ ਕੋ, ਸਤਿਗੁਰ ਲਯੇ ਮਨਾਯੋ॥

ਗੁਣਵੰਤਿਆਂ ਸੰਗ ਗੁਣ ਵਸੇ, ਜੇ ਤੂ ਧਯਾਨ ਲਗਾਯੇ॥
ਰਿਵਦਾਸ ਕਹੇ ਸੰਸਾਰ ਮੇਂ, ਫੇਰ ਨ ਜਨਮੇਂ ਧਾਯੇ॥

ਨਾਮ ਧਯਾਵੇ ਦੇਵ ਮੁਨ, ਕਰਤਾ ਪੁਰਖ ਅਗੰਮ॥
ਸੀਸ ਦਾਨ ਕਰ ਹਰ ਮਿਲੇ, ਤੂ ਨ ਜਾਨ ਸਹੰਮ॥
ਠਾਕੁਰ ਸਦਾ ਸਮੀਪ ਹੈ, ਤਿਸ ਬਿਨ ਨਿਹਫਲ ਔਰ॥
ਗੁਰ ਗੋਪਾਲ ਧਯਾਏ ਤੂ, ਮਨ ਅਪਨਾ ਕਰ ਭੋਰ॥
ਬੰਦਨ ਕੌਨ ਛੁਡਾਵਸੀ, ਕੀਯੇ ਵਿਨਾ ਮਨ ਧਰਮ॥
ਕਾਟੇ ਗੋਬਿੰਦ ਜਨਮ ਮਰਨ ਦੂਰ ਹੋਇ ਸਭ ਭਰਮ॥
ਸਾਹਿਬ ਦੀਨ ਦਯਾਲ ਸਦਾ, ਸੋਈ ਮਨੋ ਪੁਕਾਰ॥
ਕਹੇ ਰਵਿਦਾਸ ਪ੍ਰੀਤ ਹਰ, ਮਨ ਮੇਂ ਰਾਖ ਵਿਚਾਰ॥੧੧॥

ਤਿਸ ਜੇਵਡ ਦਾਤਾ ਨਾਹੀ ਕੋ, ਗੁਰੂ ਅਪਰੰਪਰ ਸੋਯ॥
ਗੁਰੂ ਬਿਨ ਸੁਰਤ ਨ ਸਤਯ ਹੈ, ਭਰਮ ਥਕੇ ਸਭ ਲੋਯ॥
ਦੇਵ ਨਾਥ ਔਰ ਸਿਧ ਸਰਵ ਗੁਰ ਮਾਨੇ ਤੇ ਹੋਯੇ॥
ਧਰਤੀ ਵਿਯੋਗ ਵਿਚਾਰਿਯਾ, ਤਿਸਤੇ ਭਿੰਨ ਨ ਕੋਯੇ॥
ਪਾਤਾਲ ਪੁਰੀ ਉਪਕਾਰ ਧੁਨ, ਕਛ ਮਛ ਭੀ ਜੋਯੇ॥
ਦਾਨਾ ਦਾਤਾ ਸ਼ੀਲਵੰਤ, ਉਪਕਾਰੀ ਜਗ ਹੋਇ॥
ਇੰਦ੍ਰ ਬ੍ਰਹਮਾ ਮਹੇਸ਼ ਰਾਖ, ਪਵਨ ਵਸੰਤਰ ਹੋਇ॥
ਯਹ ਸਵ ਵਪਰੇ ਕੀਟ ਸਮ, ਲਖੇ ਨ ਸਾਹਿਬ ਜੋਇ॥
ਕਹੇ ਰਵਿਦਾਸ ਪੁਕਾਰ ਕਰ ਭਰਮ ਭੀਤ ਮਨ ਖੋਇ॥੧੨॥

ਅਠਸਠ ਤੀਰਥ ਪੁਨਫਲ, ਹੋਵਤ ਜੋ ਸਚ ਜਾਗ॥
ਧਯਾਨ ਧਰੋ ਪ੍ਰਭ ਭਜਨ ਮੈਂ, ਤੋ ਹੋਵੇ ਵਡਭਾਗ॥
ਮਨ ਕਾ ਮਣਕਾ ਫੇਰ ਲਏ, ਵਿਰਤੀ ਕਾ ਕਰ ਤਾਗ॥
ਸਰਵਨ ਕਰਕੇ ਹੀ ਭਯੋ, ਏ ਜਗ ਸਗਰੋ ਵਾਗ॥
ਸਾਹਿਬ ਕੇ ਸਤਿਸੰਗ ਮੇਂ, ਰਹੋ ਮਨ ਸਦ ਹੀ ਲਾਗ॥
ਜਨ ਰਵਿਦਾਸ ਸੋਹ ਗੁਣ ਭਜ, ਮਨ ਮਤ ਅਪਣੀ ਤਯਾਗ॥੧੩॥

ਗੁਣੋ ਕਾ ਹੋਵੇ ਸਾਗਰੇ, ਧਿਆਏ ਨਿਰੰਜਨ ਨਾਮ।।
ਨਾਮ ਗੁਰ ਕਾ ਵੋਹੀ ਥਾ ਤੋਰੇ ਆਵੇ ਕਾਮ।।
ਕਰਤਾ ਚਿਤ ਨ ਆਵਹੀ, ਭੂਲ ਗਿਆ ਤੂ ਨਾਮ।।
ਪ੍ਰਭੂ ਕਾ ਸਿਮਰਨ ਛੋੜ ਕੇ, ਖੋਟੇ ਕਰਤਾ ਕਾਮ।।
ਔਗੁਣ ਤੋਰੇ ਦੂਰ ਹੋ, ਪਰ ਤੂ ਗੁਰ ਕੀ ਸਾਮ।।
ਆਠ ਪਹਿਰ ਭਗਵਾਨ ਭਜ, ਨਿਕਟ ਨ ਆਵੇ ਜਾਮ।।
ਸਵਾਸ ਸਵਾਸ ਮਨ ਭਜਨ ਕਰੋ, ਸਿਮਰੋ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਨਾਮ।।
ਰਵਿਦਾਸ ਕਹੇ ਗੁਰ ਸ਼ਰਨ ਮੇਂ, ਪਾਵੇ ਸੁਖ ਵਿਸ਼ਰਾਮ।।੧੪।।

ਧਰਮ ਸਥਾਨ ਤੇਰਾ ਨਾਮ ਹੈ, ਨਿਰਯਾਸਨ ਕਰੇ ਨਿਹਾਲ।।
ਜਹਾਂ ਬੈਠੇ ਤਹਾਂ ਸੇਵ ਹੋ, ਕਵਹੂੰ ਨ ਹੋਯੇ ਵਿਹਾਲ।।
ਗੁਰੂ ਪ੍ਰੇਮੀ ਕੀ ਰੀਤ ਧਰੋ, ਗੁਰੂ ਪ੍ਰੇਮੀ ਕੀ ਚਲੋ ਚਾਲ।।
ਏਕ ਧਯਾਨ ਏਕ ਮੇਂ, ਕਰ ਤੂੰ ਯਹ ਸੰਭਾਲ।।
ਕਾਰਣ ਕਰਤੇ ਅੰਤ ਨ, ਤਿਸਕੀ ਪ੍ਰੀਤ ਨਿਹਾਲ।।
ਪੂਰਾ ਸਤਿਗੁਰ ਮਿਲਤ ਹੈ, ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਵੇ ਘਾਲ।।
ਵਸਤੂ ਨਾਮ ਪ੍ਰਾਪਤੇ, ਹਿਰਦਯਾ ਕਰ ਲੇ ਥਾਲ।।
ਸ਼ੋਭਾ ਪਾਵੇ ਦੇਹ ਮੇਂ, ਕਹੇ ਰਵਿਦਾਸ ਵਿਸ਼ਾਲ।।੧੫।।

ਕੁਦਰਤ ਕੌਨ ਵਿਚਾਰ ਹੈ, ਕੋਈ ਨ ਜਾਨੇ ਭੇਦ।।
ਸਰਬ ਹੀ ਸ਼ਕਤੀ ਮਾਨ ਗੁਰੂ, ਭੂਲੇ ਮਨ ਲਏ ਚੇਤ।।
ਗੁਰੂ ਵਿਨ ਆਦ ਵਿਆਦ ਮੇਂ, ਤੀਨੋ ਤਾਪ ਜਰੇਤ।।
ਗੁਰੂ ਗੋਵਿੰਦ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸੇ, ਹੋਤ ਜਾਤ ਸੁਵ ਸੇਤ।।
ਨਾਮ ਲੀਯੇ ਅਵਧ ਜਾਏਂਗੇ, ਪਾਪਾਂ ਮੂਲ ਹਰੇਤ।।
ਜਨ ਰੇਵਿਦਾਸ ਅਧੀਨ ਹੋ, ਕਰੋ ਸਵਾਮੀ ਹੇਤ।।੧੬।।

ਤਿਸ ਬਿਨ ਦੂਸਰ ਅਵਰ ਨ ਨਿਰਗੁੰਕਾਰ ਕੋ ਦੇਖ।।
ਅਮਰ ਅਜਰ ਭਰਪੂਰ ਗੁਰ, ਘਟ ਘਟ ਮਾਹੀ ਸੁਲੇਖ।।
ਨਿਰਗੁੰਕਾਰ ਸਦ ਸਦੀਵ ਸੋਈ, ਸਾਹਿਬ ਸਰਵ ਵਿਸ਼ੇਸ਼।।

ਸਰਦਾ ਸੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ਮਿਲੇ, ਪਾਵਤ ਸਰਵ ਹੀ ਭੇਖ॥
ਤਪ ਤਪੇ ਮਨ ਮਾਰ ਕੇ, ਹੋਤ ਜਾਤ ਹੈ ਸ਼ੀਵ॥
ਉਦਾਸ ਰਹੇ ਸੰਸਾਰੇ ਮੈਂ, ਵਹ ਬੇਅੰਤ ਹੀ ਜੀਵ॥
ਆਤਮ ਦੇਵ ਵਸਾਯਾ, ਹਿਰਦੈ ਮੇਂ ਕਰ ਵਾਸ॥
ਜਗ ਮੇਂ ਆਯਾ ਸਫਲ ਹੈ, ਕਹਤ ਭਯੋ ਰਵਿਦਾਸ॥੧੭॥

ਨਾਮ ਧਨੀ ਕਾ ਸਤ ਸਦਾ, ਗੁਰਦੇਵ ਰਾਖ ਮਨ ਟੇਕ॥
ਅੰਤਰ ਧਰੀ ਧਯਾਨ ਤੂੰ, ਵਿਰਤੀ ਕੋ ਕਰ ਏਕ॥
ਅੰਤ ਕਰਣ ਸੁਧਾਰ ਕੇ, ਸੋਹੇ ਮਨ ਕਰੋ ਪਾਠ॥
ਸਤਗੁਰ ਕੀ ਦਰਗਾਹ ਮੇਂ, ਸੁੰਦਰ ਹੋਵੇ ਠਾਠ॥
ਗੁਰ ਕੀ ਕਥਾ ਉਪਮਾ ਕਥੋ, ਅਦਭੁਤ ਲੀਲਾ ਰੀਤ॥
ਪ੍ਰੇਮ ਵਿਛੋੜਾ ਨ ਜਰੇ, ਮੀਨ ਸਮਾਨ ਹੈ ਪ੍ਰੀਤ॥
ਜਿਮ ਜਿਮ ਧਯਾਨ ਧਰ, ਸੋਹੇ ਭੇਦ ਵਿਚਾਰ॥
ਸਤ ਰੂਪ ਹੋਏ ਜਨਮਨਾਂ, ਕਹੇ ਰਵਿਦਾਸ ਵਿਚਾਰ॥੧੮॥

ਦੁਰਮਤੀ ਕਾ ਤਿਆਗਨ ਕਰੋ, ਲੇਹੋ ਗੁਰਮਤ ਖੋਜ॥
ਪੇਟਨ ਕੀ ਸੰਗਤ ਤਜੋ, ਕਿਉਂ ਸਿਰ ਪਰ ਉਠਾਓ ਬੋਜ॥
ਗੁਰਸਰਣ ਮੇਂ ਮਨ ਲਗੋਂ, ਛੂਟੇ ਭਈਆ ਬੰਧ॥
ਆਗੇ ਮੁਸਕਲ ਨ ਬਨੇ, ਹੋਏ ਨਾਥ ਸਨਬੰਧ॥
ਝੂਠ ਬੋਲ ਝੂਠਾ ਬਨੇ, ਝੂਠ ਤਿਯਾਗੋ ਗੈਲ॥
ਜਨ ਰਵਿਦਾਸ ਵਿਚਾਰਿਯਾ, ਗਲੀ ਗਲੀ ਕਰ ਸੈਲ॥੧੯॥

ਭਗਤ ਆਤਮ ਦੇਵ ਕਾ, ਕਰੋ ਮਨ ਅਪਨੇ ਜਾਪ॥
ਨਾਮ ਵਡਾਈ ਮਨਨ ਕਰ, ਸਵ ਤਾਪਨ ਸਿਰ ਤਾਪ॥
ਗਤੀ ਰੀਤੀ ਨ ਰਹਿ ਸਕੇ, ਜੋ ਮਾਨੇ ਗੁਰ ਵਾਕ॥
ਕਾਗਜ ਮਿਲੇ ਨ ਪ੍ਰੇਮ ਕੋ, ਕਲਮ ਲਿਖੇ ਨਹੀਂ ਸਾਖ॥
ਬੈਠ ਵਿਚਾਰੋ ਮਨ ਵਿਖੇ, ਸਤਿਗੁਰ ਧਯਾਨ ਲਗਾਏ॥
ਸੰਗਤ ਕਾ ਫਲ ਪਾਵ ਹੈ, ਪਾਪ ਨ ਰੰਚਕ ਲਾਇ॥

ਵਾਨੀ ਰਟੋ ਗੁਰ ਗੁਰ ਸਦਾ, ਅੰਤ ਲਏ ਸੁਖ ਭਾਸ॥
ਮਾਰਗ ਪਾਵਤ ਲਾਭ ਹੋ, ਕਹਤ ਸਤਯ ਰਵਿਦਾਸ॥੨੦॥

ਜੀਵਾ ਕਾਤੀ ਮਨ ਕਰੋ, ਸਾਨ ਚੜਾਏ ਤੇਜ॥
ਸਚ ਖੰਡ ਮੇਂ ਜੋ ਮਿਲੇ, ਸਤਿਗੁਰ ਦੇਵੇ ਭੇਜ॥
ਧਰਮ ਸਾਥ ਸੰਬੰਧ ਜੋ, ਕੁਲ ਤਾਰਨ ਕੀ ਚਾਲ॥
ਪ੍ਰੀਤ ਕਮਾਈ ਅਪਨੀ, ਪਾਏ ਮੁਸ਼ਕਲ ਘਾਲ॥
ਮੁਕਤੀ ਦ੍ਵਾਰਾ ਖੁੱਲ੍ਹ ਹੈ, ਚਿੰਤਨ ਨਾਮ ਹਮੇਸ਼॥
ਗੁਰ ਸੇਵਕ ਕੀ ਰੀਤ ਲਖ, ਸਤਿਗੁਰ ਜਾਨ ਨਰੇਸ਼॥
ਜੋਨ ਜੋਨ ਭਰਮਤ ਨਹੀ, ਮਨਨ ਕੇ ਸੰਗ ਸਾਥ॥
ਜਨ ਰਵਿੰਦਾਸ ਪੁਕਾਰਤੇ, ਸਾਹਿਬ ਕੀਨੀ ਦਾਤ॥੨੧॥

ਵੈਰਾਗੰ ਵਿਵੇਕ ਤਤੀਰਵਸ਼, ਸਮ ਦਮ ਆਦਿ ਲੇ ਖੋਜ॥
ਮੁਮ ਖੁਸ਼ੀ ਸਤਿਸੰਗ ਮੇਂ, ਲੇਹੋ ਪ੍ਰਮਾਤਮ ਮੌਜ॥
ਤਤ ਤੰਵ ਸਾਧਨ ਭਲੇ, ਮੁਨੀਵਰ ਮਤ ਸੁਧੀਰ॥
ਕਥਨੇ ਮਾਤਰ ਨ ਮਿਲੇ, ਸ਼ੋਧਨ ਕਰੋ ਸ਼ਰੀਰ॥
ਮਨ ਇੰਦ੍ਰੀਵ ਮਲਕਰ ਭਰੇ, ਤਤ ਮਸੀ ਕਹੇ ਆਪ॥
ਅੰਤਹ ਕਰਨ ਭੀ ਸੁਧ ਨਹੀਂ, ਲਾਗਤ ਸਰਵ ਹੀ ਪਾਪ॥
ਪਾਪੀ ਕਰਮ ਕਮਾਮਨਾ, ਸੋ ਸਤ ਸੰਗ ਮੇ ਨਾਸ॥
ਕਲੀ ਕੇ ਦੋਖ ਸਵ ਦੂਰ ਹੋ, ਕਥਨ ਕਥੇ ਰਵਿਦਾਸ॥੨੨॥

ਅਪਨਾ ਵੀਜ ਤੂ ਆਪ ਹੀ ਖਾਵਤ ਹੈ ਬਹੁ ਵਾਰ॥
ਤੇਰਾ ਹੀ ਤੁਝੇ ਸੋਂਪਤਾ ਵਹ ਦਾਤਾ ਕਰਤਾਰ॥
ਜੋ ਗੁਰ ਸਰਨੀ ਪਰਤ ਹੈ, ਤਿਲ ਭਰ ਭੀ ਵੇਅੰਤ॥
ਸ਼ੋਭਾ ਪਾਵੇ ਲੋਕ ਮੇਂ, ਕਹਿਤ ਮੁਨੀ ਜਨ ਸੰਤ॥
ਨਰਕਨ ਕੇ ਅਧਿਕਾਰ ਕੋ, ਸ਼ੀਘਰ ਮਨ ਦੇ ਤਿਯਾਗ॥
ਭਜਨ ਕਰ ਭਗਵਾਨ ਕਾ, ਮਿਲੇ ਰਵਿਦਾਸ ਵੈਰਾਗ॥੨੩॥

ਗੁਣ ਗਾਵੇ ਗੁਣ ਉਚਰੇ, ਗੁਣ ਮੇਂ ਰਹੇ ਸਮਾਏ॥
ਗੋਬਿੰਦ ਗੁਰ ਗੋਪਾਲ ਗੁਰੂ, ਕਰਤਾ ਪੁਰਖ ਵਸਾਏ॥
ਭਗਵਾਨ ਭਜਨ ਮੇਂ ਸੁਖ ਸਦਾ, ਹੋਰ ਥੈ ਸੁਖ ਨ ਕੋਇ॥
ਕਰ ਵਿਸ਼ਵਾਸ਼ ਮਨ ਅਪਨਾ, ਸਤਗੁਰ ਚਰਨੀ ਧਾਏ॥
ਸਤ ਸੁੰਦਰ ਅਤਿ ਅਗਮ ਅਪਾਰਾ॥ ਅਪਾਰਾ ਖੇਲ ਸਾਹਿਬ ਕਾ ਸਬ ਸੇ ਨਿਆਰਾ॥
ਨਿਰਮਲ ਆਤਮ ਸਵਰੂਪ ਲਖ, ਸ਼ਰੀਰ ਹੋਏ ਪਵੀਤ॥
ਸਚ ਖੰਡ ਮੇਂ ਜਾ ਬਸੇ, ਕਹੇ ਰਵਿਦਾਸ ਤੂ ਮੀਤ॥੨੪॥

ਨਾਰਾਯਣ ਰਗ ਕਰੋ ਜਗ, ਧਾਰੇ ਰੂਪ [ਅਜੈਵ][1]॥
ਦੀਨ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਪ੍ਰਭ, ਧਨ ਸਿਰਜਨ ਹਾਰ ਸੁ [ਸਾਹਿਬ][2]॥
ਸੁਨ ਸੁਨ ਕੇ ਉਪਮਾ ਭਨੇ, ਕਵੀ ਗ੍ਰੰਥ ਕੁਰਾਨ॥
ਕਾਜੀ ਮੁਲਾਂ ਕਹਿਤ ਹੈ, ਅਪ ਅਪਨੀ ਸਵ ਮਾਨ॥
ਭੇਸ ਪੰਥ ਯੋਗੀ ਜਤੀ, ਲਖੇ ਨ ਸੋ ਅਨਜਾਨ॥
ਆਪ ਹੀ ਉਤਪਤ ਪ੍ਰਪੰਚ ਕਰ, ਆਪ ਕਰਤੇ ਭਏ ਹਾਨ॥
ਘੜੀ ਮਹੂਰਤ ਜਾਨਤੇ, ਵਹ ਅਪਰੰਪਰ ਦੇਵ॥
ਦੇਵ ਦਵਜ ਮਾਨੁਖ ਸਭੀ, ਲਾਗੇ ਤਿਸਕੀ ਸੇਵ॥
ਅਮਰ ਪਹਿਚਾਨੇ ਗੁਰੂ ਕਾ, ਸੋ ਦਾਸ ਜਾਨੇ ਨਿਜ ਭੇਵ॥
ਜਨ ਰਵਿਦਾਸ ਵਿਚਾਰਿਆ, ਸੁਖ ਪਾਵਤ ਨਿਤ ਸੇਵ॥੨੫॥

ਨਾਮ ਧਯਾਵੇ ਸਿਧ ਭਯੇ ਜਪਨ ਜਪੇ ਵਹੁ ਵਾਰ॥
ਸਤਿਗੁਰ ਕੇ ਸੰਗ ਲਾਗ ਕਰ, ਲੋਹੇ ਹੋਵੇ ਪਾਰ॥
ਗੁਰੂ ਗੋਪਾਲ ਜਹਾਜ ਜਗ ਗੁਰ ਮਨਸਾ ਪੂਰਨਹਾਰ॥
ਸਾਹਿਵ ਕੀ ਅਪਨਾ ਭਨੇ, ਮੁਖ ਸੇ ਲਖ ਲਖ ਵਾਰ॥
ਮਿਤ੍ਰ ਤੇਰਾ ਔਰ ਨਹੀ ਕੋ, ਤੂ ਦੇਖੀ ਨਦਰ ਪਸਾਰ॥
ਨਦਰੀ ਨਦਰ ਸੁਧਾਰ ਮਨ, ਕਹੇ ਰਵਿਦਾਸ ਵਿਚਾਰ॥੨੬॥

---

1. ਇਹ ਪਾਠ ਛੰਦਾਬੰਦੀ ਦੇ ਲਿਹਾਜ ਨਾਲ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਲਗਦਾ।
2. ਉਕਤ

ਵਰਨਣ ਕਰਕੇ ਕੋ ਕਹੇ ਜਗ ਪਾਲਕ ਪਰਸੰਖ॥
ਅੰਤਰ ਕਰੋ ਮਿਲਾਪ ਗੁਰੂ, ਸਭ ਗੁਣ ਕੀਵਸੇ ਵੰਸ॥
ਸਤਿਗੁਰ ਕੇ ਉਪਦੇਸ ਕਰ, ਨਿਰਮਲ ਹੋਵੇ ਹੰਸ॥
ਸਤਿਗੁਰ ਦਾਤਾ ਔਤਿ ਵਡਾ, ਵਰਮ ਜਾਨੀਏ ਅੰਸ॥
ਐਸਾ ਨਾਮ ਨਿਰੰਜਨੀ, ਅੰਤ ਲਯੇ ਵਸਾਯੇ॥
ਹਾਥ ਜੋੜ ਉਸਤਤੀ ਕਰੋ, ਗੁਰ ਰਾਖੇ ਸਤ ਭਾਯੇ॥
ਵਰਮ ਵਕਤਾ ਵਰਮਾ ਸੋਤਰੀ, ਵਰਮ ਨਿਸ਼ਠਾ ਗੁਰੂ ਅੰਸ॥
ਸਤਗੁਰ ਸੰਗ ਪਯਾਰ ਕਰ, ਕਹੇ ਰਵਿਦਾਸ ਵਡਹੰਸ॥੨੭॥

ਦਾਤਾ ਸਵ ਗੁਣ ਵਡਾ ਹੈ, ਕਿਰਤ ਨ ਮੇਟੇ ਕੋਈ॥
ਸਮੁੰਦ੍ਰ ਸਾਗਰ ਸੇ ਜੀ ਤਰੇ, ਕ੍ਰਿਪਾ ਕਰਤਾ ਸੋਈ॥
ਵੇਦ ਕਥੇ ਸ਼ਾਸਤਰ ਕਥੇ, ਤਿਸ ਵਿਨ ਅਵਰ ਨ ਕੋਈ॥
ਨ ਹੂਆ ਨ ਹੋਯਗਾ, ਜਾਨਤ ਹੈ ਜਗ ਲੋਈ॥
ਨਾਮ ਜਪੋ ਤਿਸ ਧਨੀ ਕਾ, ਮਾਤ ਗਰਭ ਨਹੀ ਯੋਹੀ॥
ਸਤਿਗੁਰ ਕੀ ਕਰ ਵੰਦਗੀ, ਸੰਸੈ ਸਕਲ ਮਿਟੋਈ॥
ਗਿਰ ਪ੍ਰਥਵੀ ਚੰਦ ਸੂਰ ਸਵ, ਧਾਰਤ ਹੈ ਭਗਵੰਤ॥
ਰਵਿਦਾਸ ਕਹੇ ਅਲਪਗ ਯਹ, ਜਾਨਤ ਹੈ ਕਿਯਾ ਜੰਤ॥੨੮॥

ਗੁਰਮੁਖ ਦ੍ਵਾਰਾ ਨਾਦ ਸੁਨ, ਹ੍ਰਿਦਯ ਮੇਂ ਲੇ ਬੂਝ॥
ਸੁਰਤ ਧਰੋ ਮਤ ਊਪਜੈ ਨੇਤ੍ਰੀ ਹੋਵੇ ਮੂਝ॥
ਮਿਲੇ ਨ ਸਤਿਗੁਰ ਸ਼ਬਦ ਤੋਹੀ, ਅੰਤਰ ਭਰੀ ਹੈ ਦੂਜ॥
ਅਮਰ ਹੋਵੇ ਸੰਸਾਰ ਮੇਂ, ਮਨ ਅਪਨੇ ਸੇ ਵੂਝ॥
ਸ੍ਰੇਸਠ ਪੁਰਖ ਕਾ ਸੰਗ ਕਰ, ਮਾਨ ਕਹੇ ਸਵ ਚੂਲ॥
ਮਨ ਹਸਤੀ ਸਕਲ ਜਰੇ, ਪਾਪਨ ਕੋ ਜੋ ਮੂਲ॥
ਸਾਹਿਬ ਸੇਤੀ ਪ੍ਰੇਮ ਕਰ, ਰਸਾਤਲ ਸੇਜ ਵਚ॥
ਗੁਰ ਗੁਰ ਮਨ ਮੇਂ ਰਟਨ ਕਰ, ਮੁਖ ਸੇ ਵੋਲ ਤੂ ਸਚ॥
ਸੰਤਨ ਕੇ ਦ੍ਵਾਰੇ ਪਡੇ ਹੋਵੇ ਪਰ ਆਨੰਦ॥
ਕਹੇ ਰਵਿਦਾਸ ਭਗਵਾਨ ਕੇ ਗਾਵੇ ਮਨ ਮੇਂ ਛੰਦ॥੨੯॥

ਪਤਾਲ ਰਸਾਤਲ ਅੰਤ ਹੈ, ਖੋਜਨ ਹਾਰੇ ਲੋਗ॥
ਪ੍ਰਭ ਮਾਯਾ ਕੋ ਅੰਤ ਨਾ, ਢੂਢਤ ਕਰਤੇ ਸੋਕ॥
ਜੀਵ ਵਿਤਲ ਹੈ ਜੀਵ ਮੈਂ, ਜੀਵ ਸੁ ਤਲ ਸੇ ਜੀਵ॥
ਜੀਵ ਤਲਾਤਲ ਮਹਾਂਤਲ ਸਾਹਿਬ ਲਖ ਹੈ ਸੀਵ॥
ਅਤਲ ਸਾਤ ਪਾਤਾਲ ਯਹ, ਜੀਵ ਉਸ ਲਖ ਲੇਵ॥
ਇਸ ਵਿਧੀ ਅੰਤ ਨ ਆਵੇ ਹੈ, ਰਵੈ ਪਾਤਾਲਾ ਭੇਵ॥
ਬੁਧੀ ਕਿਤਨੇ ਵਲ ਧਰੇ ਲਾਗਤ ਨ ਕੋਈ ਤਾਨ॥
ਗੁਰਮੁਖ ਵਨ ਵਸਾਈਯੇ, ਮਾਨਕ ਨਾਮ ਨਿਸ਼ਾਨ॥
ਚੋਟੀ ਕੇ ਸਮ ਵਲ ਨਹੀ, ਚਾਲੇ ਤੇਰਾ ਜੋਰ॥
ਨਾਮ ਵਿਨਾ ਭਗਵਾਨ ਕੇ, ਲਾਖ ਮਚਾਵੇ ਸ਼ੋਰ॥
ਉਤਰੇ ਆਵਰਨ ਦਿਲੇ ਕਾ, ਮਨ ਆਪਨਾ ਲੇ ਸਾਧ॥
ਕਹੇ ਰਵਿਦਾਸ ਪੁਕਾਰ ਕੇ, ਦੂਰ ਕਰੋ ਸਵ ਵਿਯਾਦ॥੩0॥

ਨਦੀਆਂ ਲਹਰੀ ਵਸ ਰਹਾ, ਸਾਗਰ ਅਤਿ ਗੰਭੀਰ॥
ਚੌਦਹ ਰਤਨ ਉਪਾਯਾ, ਸਤਿਗੁਰ ਗੁਣੀ ਗਹੀਰ॥
ਉਠਤ ਬੈਠਤ ਨਾਮ ਭਜ, ਸੋ ਪਾਵਤ ਸਤ ਸੀਰ॥
ਮਨ ਅਪਨੇ ਗੁਰ ਗੁਰ ਰਟੋ, ਕਭੀ ਨ ਹੋਵੇ ਭੀਰ॥
ਮੁਖ ਪਵਿੱਤ੍ਰ ਹੋਤ ਹੈ, ਗੁਣ ਗਾਵਤ ਦੀਨ ਦਯਾਲ॥
ਸਰਵ ਘਟਾ ਭਰਪੂਰ ਹੈ, ਅੰਤਰਯਾਮੀ ਪਾਲ॥
ਤੁਝੇ ਭਰੋਸਾ ਨ ਪੜੇ, ਉਸ ਕਾਰਣ ਕੰਗਾਲ॥
ਰਵਿਦਾਸ ਕਹੇ ਸੰਸਾਰ ਮੇਂ, ਅਵ ਵੀ ਕਰ ਤੂ ਭਾਲ॥
ਏਕ ਘੜੀ ਸਿਮਰਨ ਕਰੋ, ਨਾਹੀ ਲਾਗੇ ਕਲੂ ਕਲੇਖ॥
ਪ੍ਰਭੂ ਕੇ ਦਰਬਾਰ ਮੇਂ, ਹੋਵੇ ਉਜਲ ਭੇਖ॥੩੧॥

ਪਤਿਤ ਉਧਾਰਣ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ, ਗੁਰੂ ਅਵਿਨਾਸੀ ਆਪ॥
ਸ੍ਰੇਸ਼ਠ ਪੁਰਖ ਕਾ ਸੰਗ ਕਰੋ, ਸਵ ਗੁਣ ਮਨ ਮੇ ਥਾਪ॥
ਅਥਾਹ ਪ੍ਰਭ ਹਰ ਧਨੀ ਹੈ, ਗੁਰ ਕਾ ਨਾਮ ਅਤੋਲ॥
ਸਵਾਸ ਅਮੋਲਕ ਸੁਫਲ ਕਰ, ਜਿਸਕਾ ਨਾ ਕੋਈ ਮੋਲ॥

ਰਵਿਦਾਸ ਕਹੇ ਆਸ਼ਚਰਯ ਯਹ, ਹਰ ਮਿਲਨੇ ਕੀ ਰੀਤ॥
ਸਵਾਸਾ ਵਿਰਥਾ ਨ ਤਜੇ, ਮਨ ਕਰ ਕਰੋ ਪ੍ਰੀਤ॥੩੨॥

ਨਿਹਾਲ ਨਿਹਾਲ ਨਿਹਾਲ ਹੈ ਵਹ ਕਰਤਾਰ ਨਿਹਾਲ॥
ਕਲੈਯਾਣ ਤੇਰਾ ਕਲਯਾਣ ਹੋ, ਚਰਨੀਪਰੋ ਵਿਸਾਲ॥
ਐਸੀ ਮਨੋ ਪ੍ਰੀਤ ਕਰ ਜੈਸੀ ਚਕਵੀ ਸੂਰ॥
ਜਨ ਰਵਿਦਾਸ ਬ੍ਰਹਮ ਰੰਗ ਰਾਤਾ, ਔਗਣ ਹੋ ਸਵ ਦੂਰ॥੩੩॥

ਸਾਹਿਬ ਸਚਾ ਬੇਅੰਤ ਹੈ, ਅੰਤ ਨ ਪਰੇ ਅਕਾਰ॥
ਸਾਹਿਬ ਸਚਾ ਬੇਅੰਤ ਹੈ, ਅੰਤ ਨ ਸਿਫਤ ਸੁਮਾਰ॥
ਸਾਹਿਬ ਸਚਾ ਬੇਅੰਤ ਹੈ, ਅੰਤ ਨ ਕਹੇ ਉਚਾਰ॥
ਸਾਹਿਬ ਸਚਾ ਬੇਅੰਤ ਹੈ, ਅੰਤ ਨ ਕਰੇ ਵਿਚਾਰ॥
ਸਾਹਿਬ ਸਚਾ ਬੇਅੰਤ ਹੈ, ਅੰਤ ਨਹੀ ਕਛੁ ਲੇਛ॥
ਸਾਹਿਬ ਸਚਾ ਬੇਅੰਤ ਹੈ, ਅੰਤ ਨਹੀ ਕਛੁ ਭੇਛ॥
ਸਾਹਿਬ ਸਚਾ ਬੇਅੰਤ ਹੈ, ਅੰਤ ਨਹੀ ਕਰਤਾਰ॥
ਸਾਹਿਬ ਸਚਾ ਬੇਅੰਤ ਹੈ, ਅੰਤ ਨ ਪਾਰਾਵਾਰ॥
ਸਾਹਿਬ ਸਚਾ ਬੇਅੰਤ ਹੈ, ਅੰਤ ਨ ਸਤਿਗੁਰ ਧਾਮ॥
ਕਹੇ ਰਵਿਦਾਸ ਪੁਕਾਰ ਕੇ, ਸਿਦ ਭਯੇ ਸਭ ਕਾਮ॥੩੪॥

ਸਤਿਗੁਰ ਊਂਚਾ ਅਤਿ ਵਡਾ, ਸਤ ਊਚਾ ਵਡ ਨਾਉ॥
ਨਾਮ ਨਿਰੰਜਨ ਗੁਰ ਸ਼ਦਾ, ਮਨ ਮਾਨਾ ਫਲ ਪਾਉ॥
ਕਿਤਨੇ ਹੀ ਪੌਦੇ ਭਏ, ਸੂਰ ਹੋਏ ਅਪਾਰ॥
ਸੋਹੇ ਨਾਮ ਕਾ ਮੇਲ ਹੋ, ਨੌਕਾ ਬਨੇ ਅਧਾਰ॥
ਕਾਮ ਕ੍ਰੋਧ ਠਗ ਠਗਤ ਹੈ, ਰਾਖੋ ਚਿਤ ਸੰਭਾਲ॥
ਸਤ ਪ੍ਰਮਾਤਮ ਵੇਧੀਯਾ, ਸਭੀ ਕਰੇ ਪ੍ਰਿਤਪਾਲ॥
ਕਿਤਨੇ ਪ੍ਰਭੂ ਕੇ ਭਗਤ ਭਏ, ਕਿਤਨੇ ਹੂਏ ਅਵਤਾਰ॥
ਕਿਤਨੇ ਪੰਡਿਤ ਜੋਤਖੀ, ਵੇਦਾਂ ਕਰੇ ਵਿਚਾਰ॥
ਕਿਤਨੇ ਹੀ ਬ੍ਰਹਮੰਡ ਹੈ, ਕਰਤਾ ਗੁਰ ਅਸਮਰਥ॥

ਕਿਤਨੇ ਹੀ ਉਸਤਤ ਕਰੇਂ, ਦੀਨ ਦਯਾਲ ਅਕਥ।।
ਕਿਤਨੇ ਮੂਰਖ ਜਗਤ ਮੇਂ, ਰੂਪ ਭਯੋ ਵਿਕਰਾਲ।।
ਕਿਤਨੇ ਦੇਵੀ ਦੇਵਤੇ, ਕਿਤਨੇ ਕਾਲ ਕਰਾਲ।।
ਯਹ ਸਬ ਖੇਲ ਗੋਵਿੰਦ ਕੇ, ਅੰਤ ਨ ਆਵੇ ਕੋਯ।।
ਕਹੇ ਰਵਿਦਾਸ ਵਿਚਾਰਕੇ ਪ੍ਰਭੂ ਮੇਂ ਰਹੋ ਸਮੋਏ।।੩੫।।

ਸਤਿਗੁਰ ਕਾ ਧਰ ਧਯਾਨ ਤੂੰ, ਸਤਿਗੁਰ ਸੰਗ ਨਿਵਾਸ।।
ਸਤਿਗੁਰ ਕਾ ਧਰ ਧਯਾਨ ਤੂੰ, ਗੁਰ ਕਾ ਨਾਮ ਪਿਯਾਸ।।
ਸਤਿਗੁਰ ਕਾ ਧਰ ਧਯਾਨ ਤੂੰ, ਗੁਰ ਨਿਰੰਜਨ ਲਾਲ।।
ਸਤਿਗੁਰ ਕਾ ਧਰ ਧਯਾਨ ਤੂੰ, ਲਿਖਤ ਲੇਖ ਸੋ ਭਾਲ।।
ਸਤਿਗੁਰ ਕਾ ਧਰ ਧਯਾਨ ਤੂੰ, ਅੰਤਰ ਕਰ ਲੇ ਸਾਰ।।
ਸਤਿਗੁਰ ਕਾ ਧਰ ਧਯਾਨ ਤੂੰ, ਸਾਧੂ ਮਤ ਵਿਚਾਰ।।
ਸਤਿਗੁਰ ਕਾ ਧਰ ਧਯਾਨ ਤੂੰ, ਲੋਭ ਵਿਕਾਰ ਤਯਾਗ।।
ਸਤਿਗੁਰ ਕਾ ਧਰ ਧਯਾਨ ਤੂੰ, ਕਰਵਯ ਨੀਚ ਵਿਹਾਗ।।
ਸਤਿਗੁਰ ਕਾ ਧਰ ਧਯਾਨ ਤੂੰ, ਗਰਵ ਨ ਆਵੈ ਮੂਲ।।
ਸਤਿਗੁਰ ਕਾ ਧਰ ਧਯਾਨ ਤੂੰ, ਵਿਖਯ ਰਸ ਜਾ ਮੂਲ।।
ਸਤਿਗੁਰ ਕਾ ਧਰ ਧਯਾਨ ਤੂੰ, ਕੇਵਲ ਹੋਵੇ ਮੁਕਤ।।
ਕਹਾ ਰਵਿਦਾਸ ਵਿਚਾਰਿਯਾ, ਏਹੋ ਸਾਰ ਹੈ ਯੁਕਤ।।੩੬।।

ਸੋਹੈਂ ਸੋਹੈਂ ਉਚਾਰਿਯੇ, ਸੁਰੇਸ਼ਟ ਪੁਰਖ ਸੰਗ ਪਯਾਰ।।
ਸੋਹੈਂ ਸੋਹੈਂ ਉਚਾਰਿਯੇ, ਕਵਹੂੰ ਨ ਆਵੈ ਹਾਰ।।
ਸੋਹੈਂ ਸੋਹੈਂ ਉਚਾਰਿਯੇ, ਗੁਰ ਕਾ ਨਾਮ ਗਹੀਰ।।
ਸੋਹੈਂ ਸੋਹੈਂ ਉਚਾਰਿਯੇ, ਖੋਜੈ ਮਤ ਸੁਧੀਰ।।
ਸੋਹੈਂ ਸੋਹੈਂ ਉਚਾਰਿਯੇ, ਭਜਨ ਕਰੋ ਗੁਰਦੇਵ।।
ਸੋਹੈਂ ਸੋਹੈਂ ਉਚਾਰਿਯੇ, ਤੋ ਜੇਨੇ ਨਿਜ ਭੇਵ।।
ਸੋਹੈਂ ਸੋਹੈਂ ਉਚਾਰਿਯੇ, ਸੰਧਯਾ ਸਮਯ ਧਯਾਨ।।
ਸੋਹੈਂ ਸੋਹੈਂ ਉਚਾਰਿਯੇ, ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲਾ ਗਯਾਨ।।
ਸੋਹੈਂ ਸੋਹੈਂ ਉਚਾਰਿਯੇ, ਸਾਕਤ ਸੰਗ ਨ ਹੋਯ।।

ਸੋਹੈਂ ਸੋਹੈਂ ਉਚਾਰਿਯੈ, ਨਿਰਮਲ ਹੋਵੈ ਸੋਏ॥
ਸੋਹੈਂ ਸੋਹੈਂ ਉਚਾਰਿਯੈ, ਕਰਨ ਕਾਰਨ ਉਲੇਖ॥
ਕਹੈ ਰਵਿਦਾਸ ਪੁਕਾਰ ਕੇ, ਮਨ ਨੀਮਾ ਕਰ ਦੇਖ॥੩੭॥

ਸਤਿਗੁਰ ਸਾਹਿਬ ਅਤਿ ਬੜਾ ਪਾਵਤ ਨ ਕੋਈ ਵਾਰ॥
ਸਤਿਗੁਰ ਸਾਹਿਬ ਅਤਿ ਬੜਾ ਜਾਨਤ ਵਿਰਲਾ ਸਾਰ॥
ਸਤਿਗੁਰ ਸਾਹਿਬ ਅਤਿ ਬੜਾ ਅੰਧਿਯਾਰੇ ਮੇਂ ਦੀਪ॥
ਸਤਿਗੁਰ ਸਾਹਿਬ ਅਤਿ ਬੜਾ ਸੁੰਦਰ ਮੋਤੀ ਸੀਪ॥
ਸਤਿਗੁਰ ਸਾਹਿਬ ਅਤਿ ਬੜਾ ਅਵਰ ਨ ਜਾਨੇ ਭੇਤ॥
ਸਤਿਗੁਰ ਸਾਹਿਬ ਅਤਿ ਬੜਾ ਭੂਲੇ ਮਨ ਤੂ ਚੇਤ॥
ਸਤਿਗੁਰ ਸਾਹਿਬ ਅਤਿ ਬੜਾ ਨਾਮ ਜਪੋ ਮਨ ਮਾਹੈਂ॥
ਸਤਿਗੁਰ ਸਾਹਿਬ ਅਤਿ ਬੜਾ ਦਾਸ ਉਧਾਰੇ ਤਾਂਹੇਂ॥
ਸਤਿਗੁਰ ਸਾਹਿਬ ਅਤਿ ਬੜਾ ਰੋਮ ਰੋਮ ਮੇਂ ਬਾਸ॥
ਸਤਿਗੁਰ ਸਾਹਿਬ ਅਤਿ ਬੜਾ ਨਿਸ਼ਚਯ ਕਹੇ ਰਵਿਦਾਸ॥੩੮॥

ਨਰੰਜਨ ਨਰੰਕਾਰ ਪ੍ਰਤਾਪ, ਮਨ ਕਰ ਜਪੋ ਗੁਰੂ ਗੁਰ ਆਪ॥
ਨਰੰਜਨ ਨਰੰਕਾਰ ਸਬਦਾਤ, ਗੁਣੀ ਵਿਚਾਰੇ ਮਨ ਸਬ ਭਾਤ॥
ਨਰੰਜਨ ਨਰੰਕਾਰ ਭਗਵਾਨ, ਆਠ ਪਹਿਰ ਕਰ ਤਾਕਾ ਧਯਾਨ॥
ਨਰੰਜਨ ਨਰੰਕਾਰ ਅਭਿਨਾਸੀ, ਜਨਮ ਮਰਨ ਕੀ ਕਾਟੇ ਫਾਂਸੀ॥
ਨਰੰਜਨ ਨਰੰਕਾਰ ਕਰਤਾਰ, ਸਬ ਦੁਖੋਂ ਕਾ ਉਤਰੇ ਭਾਰ॥
ਨਰੰਜਨ ਨਰੰਕਾਰ ਭਵਜ ਜੋਤੀ, ਦੁਰਮਤ ਵਵਿਦਾ ਅੰਤਰ ਹੋਤੀ॥
ਨਰੰਜਨ ਨਰੰਕਾਰ ਨਾਰਾਯਣ, ਭਜ ਸਰਵ ਸੁਖੋਂ ਕਾ ਹੋਵੇ ਆਯਣ॥
ਨਰੰਜਨ ਨਰੰਕਾਰ ਗੋਪਾਲ, ਜੀਵ ਜੰਤੂ ਕੀ ਕਰੇ ਪ੍ਰਤਿਪਾਲ॥
ਨਰੰਜਨ ਨਰੰਕਾਰ ਨਰ ਨਾਥ, ਸਰਬ ਪਦਾਰਥ ਤਿਸਕੇ ਹਾਥ॥
ਨਰੰਜਨ ਨਰੰਕਾਰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼, ਭਜ ਹਿਰਦੇ ਕਹੇ ਰਵਿਦਾਸ॥੩੯॥

ਓਂ ਓਂ ਓਂ ਨੀਤ, ਮਨ ਧਰ ਸਚ ਭਗਵਾਨ ਪ੍ਰੀਤ॥
ਓਂ ਓਂ ਓਂ ਧਯਾਨ, ਸਚ ਸਚ ਸਬ ਸਚ ਮਾਨ॥

ਓਂ ਓਂ ਓਂ ਪੂਜਾ, ਦੇਵੀ ਦੇਵ ਨ ਤਿਸ ਵਿਨ ਦੂਜਾ।।
ਓਂ ਓਂ ਓਂ ਸਤਸੰਗ, ਨਾਵ ਧਧਾਯੇ ਮਨ ਕਰ ਰੰਗ।।
ਓਂ ਓਂ ਓਂ ਜਪ ਲੀਜੇ, ਮੁਗਦ ਪਤੰਬਰ ਭਵਨਰੀ ਤਰੀਜੇ।।
ਓਂ ਓਂ ਓਂ ਅਮਰ ਕਲਯਾਣ, ਅੰਤਰ ਹਿਰਦੇ ਚੜ੍ਹੇ ਹਰ ਭਾਨ।।
ਓਂ ਓਂ ਓਂ ਗੁਣਾ ਬਖਯਾਨ, ਪਵਿਤਰ ਗੁਣੋਂ ਕੀ ਹੋਵੇ ਕਾਨ।।
ਓਂ ਓਂ ਓਂ ਤੇਰਾ ਅਧਿਕਾਰ, ਪਾਪ ਰੋਗ ਸਬ ਉਤਰੇ ਪਾਰ।।
ਓਂ ਓਂ ਓਂ ਦਿਨ ਰੈਨ, ਸੋਹੰਗ ਭਜ ਮਨ ਹੋਵੈ ਚੈਨ।।
ਕਹੇ ਰਵਿਦਾਸ ਲਖ ਗੁਰ ਕੀ ਕਰਣੀ, ਸਵਾਸ ਸਵਾਸ ਪਰ ਹਰ ਕੀ ਚਰਣੀ।।੪੦।।

ਧਰਤ ਅਕਾਸ ਕੇ ਬਾਪਯਾ, ਰੈਨ ਦਿਵਸ ਨਿਤ ਪਾਵਨ।।
ਸਰਵ ਜੀਵ ਕੇ ਕਰਮ ਜੋ, ਸਾਹਬ ਕਰੇ ਖਯਾਵਨ।।੧।।
ਆਪ ਆਪਨਾ ਸਭ ਪਾਵਤੇ, ਕੀਰਤ ਧੁਰ ਪਰਵਾਨ।।
ਪਵਨ ਪਾਨੀ ਸਦੂਰਗ ਕੇ, ਰਕਸਕ ਭਯੇ ਭਗਵਾਨ।।੨।।
ਰਵਿਦਾਸ ਕਹੇ ਭਜ ਨਾਮ ਕੋ, ਨਿਰਭਯ ਪਾਵੇ ਵਾਸ।।
ਤੇਰਾ ਫਲ ਤੁਝਕੋ ਮਿਲੇ, ਹੋਵੇ ਬੰਦ ਖਲਾਸ।।੩।।੪੧।।

ਸਿੱਖ ਗੁਰੂਆਂ, ਭਗਤਾਂ ਤੇ ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ-ਮਹਿਮਾ

ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਸਮਕਾਲੀ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸੋਢੀ ਮਿਹਰਬਾਨ ਨੇ ਤਾਂ ਭਗਤ ਜੀ ਦੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨਾਲ ਬਨਾਰਸ ਵਿਚ ਮੁਲਾਕਾਤ ਵੀ ਕਰਵਾਈ ਹੈ ਅਤੇ ਮਰਦਾਨੇ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਹਜੂਰ ਭਗਤਿ ਰਵਿਦਾਸ ਦੇ ਪਦੇ ਗਾਉਂਦਿਆ ਭੀ ਵਰਣਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਪਰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਤੋਂ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਤਕ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਬੇਸ਼ਕ ਭਗਤਿ ਰਵਿਦਾਸ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਸਾਲਾਘਾ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਤੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਵੀ ਕਿਧਰੇ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਭੱਟਾਂ ਦੇ ਇਕ ਸਵਯੇ ਕਬੀਰ ਤੇ ਧੰਨੇ ਭਗਤ ਦੇ ਇਕ-ਇਕ ਸ਼ਬਦ ਵਿਚ ਭਗਤ ਜੀ ਦੇ ਚਮਿਆਰ ਜਾਤਿ ਵਿਚ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਭੂ-ਪ੍ਰੇਮ ਬਾਰੇ ਸੰਕੇਤ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਭਗਤ ਜੀ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਉਹ ਇਸ ਸ੍ਰੋਤ: ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ।

ਰਵਿਦਾਸ ਚਮਾਰੁ ਉਸਤਤਿ ਕਰੇ ਹਰਿ ਕੀਰਤਿ ਨਿਮਖ ਇਕ ਗਾਇ॥
ਪਤਿਤ ਜਾਤਿ ਉਤਮੁ ਭਇਆ ਚਾਰਿ ਵਰਨ ਪਏ ਪਗਿ ਆਇ॥

ਸੂਹੀ ੪-੭੩੩

... ...

ਨਾਮਾ ਜੈ ਦੇਉ ਕੰਬੀਰੁ ਤ੍ਰਿਲੋਚਨੁ ਅਉਜਾਤਿ ਰਵਿਦਾਸੁ ਚਮਿਆਰੁ ਚਮਈਆ॥

ਬਿਲਾਵਲ ੪-੮੩੪

... ...

ਰਵਿਦਾਸ ਧਿਆਏ ਪ੍ਰਭ ਅਨੂਪ॥

ਬਸੰਤ ੫-੧੧੯੨

... ...

ਭਲੋ ਕਬੀਰੁ ਦਾਸੁ ਦਾਸਨ ਕੋ ਊਤਮੁ ਸੈਨੁ ਜਨੁ ਨਾਈ॥
ਊਚ ਤੇ ਊਚ ਨਾਮਦੇਉ ਸਮਦਰਸੀ ਰਵਿਦਾਸ ਠਾਕੁਰ ਬਣਿਆਈ॥

ਸਾਰੰਗ ੫-੧੨੦੭

... ...

ਰਵਿਦਾਸੁ ਢੁਵੰਤਾ ਢੋਰ ਨੀਤਿ ਤਿਨਿ ਤਿਆਗੀ ਮਾਇਆ॥
ਪਰਗਟੁ ਹੋਆ ਸਾਧ ਸੰਗਿ ਹਰਿ ਦਰਸਨ ਪਾਇਆ॥

ਆਸਾ, ਪੰਨਾ ੪੮੭

... ...

ਗੁਣ ਗਾਵੈ ਰਵਿਦਾਸੁ ਭਗਤਿ ਜੈ ਦੇਵ ਤ੍ਰਿਲੋਚਨ॥

ਸਵਯੈ, 1390

ਸੰਤ ਦਾਦੂ ਦਯਾਲ ਜੀ

ਅਥ ਰਾਗ ਨਟ ਨਾਰਾਯਣ
ਤੁਮ ਬਿਨ ਐਸੇ ਕੌਨ ਕਰੈ,
ਗਰੀਬ ਨਿਵਾਜ ਗੁਸਈਂ, ਮੇਰੋ ਮਾਥੈ ਮੁਕਟ ਧਰੈ।। ਟੇਕ।।
ਨੀਚ ਊਚ ਲੇ ਕਰੈ ਗੁਸਾਂਈਂ, ਟਾਰਯੋ ਹੂ ਨਾ ਟਰੈ।।
ਹਸਤ ਕਵਲ ਕੀ ਛਾਯਾ ਰਾਖੈ, ਕਾਹੂ ਥੈਂ ਨ ਡਰੈ।।੧।।
ਜਾਕੀ ਛੋਤਿ ਜਗਤ ਕੌਂ ਲਾਗੇ ਤਾਂ ਪਰ ਤੂੰ ਹੀ ਢਰੈ।।
ਅਮਰ ਆਪ ਲੇ ਕਰੈ ਗੁਸਾਂਈ, ਮਾਰਯੋ ਹੂੰ ਨ ਮਰੈ।।੨।।
ਨਾਮਦੇਵ ਕਬੀਰ ਜੁਲਾਹੋ, ਜਨ ਰੈਦਾਸ ਤਿਰੈ।।
ਦਾਦੂ ਬੇਗਿ ਬਾਰ ਨਹਿ ਲਾਗੈ, ਹਰਿ ਸੌਂ ਸਬੈ ਸਰੈ।।੩।।[1]

ਦਾਦੂ ਕਹਾਂ ਲੀਨ ਸੁਖਦੇਵ ਥਾ, ਕਹਾਂ ਪੀਪਾ ਰੈਦਾਸ।।
ਦਾਦੂ ਸਾਚਾ ਕਯੋਂ ਛਿਪੇ, ਸਕਲ ਲੋਕ ਪਰਕਾਸ।।੧੧੩।।[2]

ਰਾਮ ਰਸ ਮੀਠਾ ਰੇ, ਪੀਵੈ ਸਾਧ ਸੁਜਾਣ।।
ਸਦਾ ਰਸ ਪੀਵੈ ਪ੍ਰੇਮ ਸੌਂ, ਸੋ ਅਵਿਨਾਸੀ ਪ੍ਰਾਣ।।
ਇਹ ਰਸਿ ਮਨਿ ਲਾਗੇ ਸਬੈ, ਬ੍ਰਹਮਾ ਬਿਸਨ ਮਹੇਸ਼।।
ਸੁਰਨਰ ਸਾਧੂ ਸੰਤ ਜਨ, ਜੋ ਰਸ ਪੀਵੈ ਸੇਸ।।੧।।
ਸਿਧ ਸਾਧਿਕ ਜੋਗੀ ਜਤੀ, ਸਤੀ ਸਬੈ ਸੁਖਦੇਵ।।

---

1. ਸ੍ਰੀ ਸੁਆਮੀ ਦਾਦੂ ਦਯਾਲ ਕੀ ਬਾਣੀ, ਚੰਦ੍ਰਿਕਾ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਤ੍ਰਿਪਾਠੀ (ਸੰਪਾ) ਵੈਦਿਕ ਯੰਤ੍ਰਾਲਯ, ਅਜਮੇਰ, 1907, ਪੰਨਾ 483
2. ਉਹੀ, ਪੰਨਾ 39

ਪੀਵਤ ਅੰਤ ਨ ਆਵਈ, ਐਸਾ ਅਲਖ ਅਭੇਵ।।੨।।
ਇਹ ਰਸ ਰਾਤੇ ਨਾਮਦੇਵ, ਪੀਪਾ ਅਰੁ ਰੈਦਾਸ।।
ਪਿਵਤ ਕਬੀਰਾ ਨ ਥਕਯਾ ਅਜਹੂੰ ਪ੍ਰੇਮ ਪਿਯਾਸ।।੩।।
ਯਹੁ ਰਸ ਮੀਠਾ ਜਿਨ ਪਿਯਾ, ਸੋ ਰਸ ਹੀ ਮਾਂਜਿ ਸਮਾਇ।।
ਮੀਠੇ ਮੀਠਾ ਮਿਲ ਰਹਯਾ, ਦਾਦੂ ਅਨਤ ਨ ਜਾਇ।।੪।।[3]

ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ

ਜਸਬੀਰ ਸਿੰਘ ਸਾਬਰ

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ

ਤੀਜਾ ਹਿੱਸਾ

ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੱਥ-ਲਿਖਿਤ ਸਾਮਗ੍ਰੀ ਦਾ ਬਿਉਰਾ

ਉਦੇਪੁਰ :

ਰਾਜਿਸਥਾਨ ਪ੍ਰਾਚਯ ਵਿਦਯਾ ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਠਾਨ, ਉਦੇਪੁਰ : ਇਹ ਸੰਸਥਾ ਰਾਜਿਸਥਾਨ ਸਰਕਾਰ ਦੁਆਰਾ ਸਥਾਪਿਤ ਰਾਜਿਸਥਾਨ ਪ੍ਰਾਚਯ ਵਿਦਯਾ ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਠਾਨ, ਜੋਧਪੁਰ ਦੀ ਬ੍ਰਾਂਚ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ 12 ਹਜ਼ਾਰ ਦੇ ਲਗ ਪਗ ਹੱਥ-ਲਿਖਿਤ ਗ੍ਰੰਥ ਹਨ। ਵਧੇਰੇ ਗ੍ਰੰਥ ਨਾਥ-ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹਨ ਪਰ ਕੁੱਝ ਗ੍ਰੰਥ ਸੰਤ-ਸਾਹਿੱਤ ਨਾਲ ਭੀ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਤੇ ਜੀਵਨ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ:

1. ਹੱਥ-ਲਿਖਿਤ ਗ੍ਰੰਥ ਨੰ: 3237 : ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ, ਨਖਸਿਖ ਵਰਣਨ, ਦੋਹਾ, ਸ੍ਰੀ ਬਲਭ ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਕੇਸ਼ਵਦਾਸ ਦੀ ਰਚਨਾ, ਸਫੁਟ ਦੋਹਾ, ਆਦਿ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਕ੍ਰਿਤ 'ਪ੍ਰਹਲਾਦ ਚਰਿਤ੍ਰ' ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਸਾਰਾ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇਵਨਾਗਰੀ ਅੱਖਰਾਂ ਵਿਚ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਦੇ ਕੁੱਲ 34 ਪੱਤਰੇ ਹਨ। ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦਾ ਲਿਪੀ-ਕਾਲ ਸੰਮਤ 1763/1706 ਈ. ਹੈ। ਲਿਪੀ-ਕਰਤਾ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਸੂਚਨਾ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ। ਗ੍ਰੰਥ ਦੀ ਲਿਪੀ ਦੇਵਨਾਗਰੀ ਹੈ।

2. ਹੱਥ-ਲਿਖਿਤ ਗ੍ਰੰਥ ਨੰ: 2542 : ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਸੰਤ ਦਾਦੂ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਭਗਤ ਕਬੀਰ (ਪੱਤਰੇ 189-325), ਭਗਤ ਨਾਮਦੇਵ (ਪੱਤਰੇ 326-349); ਭਗਤ ਰੈਦਾਸ (ਪੱਤਰੇ 350-66) ਉਪਰੰਤ ਸ੍ਰੀ ਹਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਰਸੈਣੀ ਪਦ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਜਗਜੀਵਨ ਰਾਮ ਜੀ ਦੀਆਂ ਸਾਖੀਆਂ ਹਨ। ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਕੁੱਲ 396 ਪੱਤਰੇ ਹਨ। ਭਗਤ ਰੈਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ 80 ਪਦ ਤੇ 4 ਸਾਖੀਆਂ ਹਨ। ਗ੍ਰੰਥ ਦੇਵਨਾਗਰੀ-ਲਿਪੀ ਵਿਚ ਹੈ। ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਲਿਪੀ-ਕਾਲ; ਆਦਿ ਬਾਰੇ ਸੂਚਨਾ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ:

ਬਾਬਾ ਨਾਰਾਯਣ ਦਾਸ ਜੀ ਕਾ ਸਿਖ ਬਾਬਾ ਹਰੀਦਾਸ
ਤਿਨਕਾ ਸਿਖ ਬਾਬਾ ਸਾਰੰਗ ਦਾਸ ਜੀ ਤਿਸ ਕਾ ਬਾਬਾ
ਆਦਿ ਰਾਮ ਜੀ ਤਿਸ ਕਾ ਸਿਖ ਬ੍ਰਹਮ ਦਾਸ ਜੀ ਤਿਨ

ਪੋਥੀ ਲਿਖੀ ਸੁਬਾਨੈ ਬੇਰੀ ਸੰਬਤ ਅਠਾਰਾਂ ਸੈ
ਇਕਤਾਲੀਸਾ॥1841॥ ਮਾਹ ਸੁਦੀ ਚੋਦਸ ਬਾਰ ਸੁਭ
ਸੋਮਵਾਰ ਤਾਂ ਦਿਨ ਪੋਥੀ ਸੰਪੂਰਣ ਭਵੰਤ॥-ਪੱਤਰਾ 392.

3. ਹੱਥ-ਲਿਖਤ ਗ੍ਰੰਥ ਨੰ: 2552, 53 : ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦੇ ਦੋ ਅਤੇ ਤਿੰਨ ਪੱਤਰੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਭਗਤ ਨਾਮਦੇਵ ਤੇ ਭਗਤ ਤ੍ਰਲੋਚਨ ਦੀ ਪਰਚੀ ਹੈ। ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਲਿਪੀ-ਕਾਲ ਆਦਿ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਸੂਚਨਾ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ। ਗ੍ਰੰਥ ਦੇਵਨਾਗਰੀ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

4. ਹੱਥ-ਲਿਖਤ ਗ੍ਰੰਥ ਨੰ. 3000 : ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦਾ ਨਾਮ 'ਪ੍ਰਮਾਣ ਵਾਣੀ ਦਯਾਲ ਬਾਵਾ' ਹੈ। ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਕੁੱਲ 252 ਪੱਤਰੇ ਹਨ। ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਭਗਤ ਪੀਪਾ ਦੀ ਪਰਿਚੀ ਸ੍ਰੀ ਸੇਵਾ ਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ, ਸ੍ਰੀ ਅੰਗਦ ਜੀ ਦੀ ਪਰਿਚੀ ਭਗਤ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ, ਭਗਤ ਰੈਦਾਸ-ਬਾਣੀ ਤੇ ਭਗਤ ਕਬੀਰ-ਬਾਣੀ ਹੈ। ਆਕਾਰ 25.5 ×19 ਸੈਟੀਮੀਟਰ, ਪ੍ਰਤੀ ਪੱਤਰਾ 32 ਲਾਈਨਾਂ। ਭਗਤ ਰੈਦਾਸ-ਬਾਣੀ 227 ਤੋਂ 238 ਪੱਤਰੇ ਤਕ ਹੈ। ਗ੍ਰੰਥ ਦੇਵਨਾਗਰੀ ਲਿਪੀ ਵਿਚ ਹੈ। ਗ੍ਰੰਥ ਦਾ ਲਿਪੀ-ਕਾਲ 1894 ਸੰਮਤ ਤੇ ਲਿਪੀ-ਸਥਾਨ ਭੇਡਵਾਣ ਗਾਂਵ ਹੈ।

ਅ. ਡਾ. ਕੇਵਲ ਰਾਮ ਦਾਦੂ ਪੰਥੀ: ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਾਸ ਦੋ ਗ੍ਰੰਥ ਉਪਲਬਧ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨੰ. 14 ਅਤੇ 34 ਹੈ। ਗ੍ਰੰਥ ਨੰ. 34 ਵਿਚ ਸੰਤ ਸ੍ਰੀ ਦਾਦੂ ਦਯਾਲ, ਭਗਤ ਕਬੀਰ, ਭਗਤ ਨਾਮਦੇਵ, ਭਗਤ ਰੈਦਾਸ, ਸ੍ਰੀ ਹਰਦਾਸ, ਸ੍ਰੀ ਗਰੀਬ ਦਾਸ, ਸ੍ਰੀ ਕਾਨ੍ਹਾ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਸੰਕਰ ਦਾਸ ਦੀ ਬਾਣੀ ਹੈ। ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਕੁੱਲ 286 ਪੱਤਰੇ ਹਨ ਤੇ ਲਿਪੀ-ਕਾਲ 1825 ਸੰਮਤ 1768 ਈ. ਹੈ। ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਭਗਤ ਰੈਦਾਸ ਜੀ ਦੇ 71 ਪੱਦ ਤੇ 2 ਸਾਖੀਆਂ ਹਨ। ਗ੍ਰੰਥ ਨੰ. 14 ਮਿਤੀ ਹੀਣ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਵਿਚ ਕੇਵਲ ਸੰਤ ਦਾਦੂ ਦਯਾਲ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਹੈ। ਦੋਵੇਂ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇਵਨਾਗਰੀ ਲਿਪੀ ਵਿਚ ਲਿਖੇ ਹੋਏ ਹਨ।

ਏਸੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਸਾਹਿਤ ਸੰਸਥਾਨ, ਖੜਾ ਰਾਮ ਦੁਆਰਾ ਆਦਿ ਵਿਚ ਪਏ ਹੱਥ-ਲਿਖਤ ਗ੍ਰੰਥ ਵੀ ਵੇਖੇ ਗਏ ਪਰ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਕੋਈ ਗ੍ਰੰਥ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਵਿਚੋਂ ਨਹੀਂ ਲੱਭਾ।

ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ :

ਏਥੇ ਸਿੱਖ ਰੈਫਰੈਨਸ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ

ਤੇ ਖਾਲਸਾ ਕਾਲਜ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਵਿਚ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਤੇ ਜੀਵਨ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੱਥ-ਲਿਖਿਤ ਗ੍ਰੰਥ ਮਿਲਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ:

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ :

ਗ੍ਰੰਥ ਨੰ: ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਵੀ ਦਾਦੂ ਦਯਾਲ, ਕਬੀਰ, ਨਾਮਦੇਵ, ਰੈਦਾਸ, ਹਰਦਾਸ, ਸੁੰਦਰ ਆਦਿ ਦੀ ਬਾਣੀ ਹੈ। ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਦੇ 69 ਸ਼ਬਦ ਹਨ।

ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਸੰਮਤ 1732 ਨੂੰ ਭੇਟਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਵਾਸਤਵ ਵਿਚ ਇਸ ਦੀ ਨਕਲ ਕਦੋਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਇਸ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਜਾਣਕਾਰੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ। ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਵੀ ਦੇਵਨਾਗਰੀ ਲਿਪੀ ਅੰਦਰ ਹੈ।

2. ਹ.ਲਿ. ਨੰ: 810: ਇਹ ਪੋਥੀ ਪ੍ਰੇਮ ਅੰਬੋਧ ਦਾ ਖਰੜਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਦਾ ਲਿਪੀ-ਕਾਲ 1763 ਬਿ. ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ 16 ਭਗਤਾਂ ਦੀਆਂ ਪਰਚੀਆਂ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਬਾਣੀ 'ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਭੱਲੇ ਦੀ' ਦਰਜ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਇਸ ਦੇ ਲਿਖਾਰੀ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਸੂਚਨਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ।

3. ਗ੍ਰੰਥ ਨੰ: 102, ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਵੀ 'ਪੋਥੀ ਪ੍ਰੇਮ ਅੰਬੋਧ' ਹੈ। ਪੱਤਰਾ 56 ਤੋਂ 70 ਤੱਕ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਦੀ ਕਥਾ 29 ਛੰਦਾ ਵਿਚ ਹੈ। ਲਿਪੀ-ਕਾਲ 1940 ਬਿ. ਸੰਮਤ ਹੈ। ਕੁਲ ਪੱਤਰੇ 230 ਹਨ।

4. ਗ੍ਰੰਥ ਨੰ: 377 : ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਵੀ 'ਪੋਥੀ ਪ੍ਰੇਮ ਅੰਬੋਧ' ਹੀ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਕਾਗਜ ਪੁਰਾਣਾ ਕਸ਼ਮੀਰੀ, ਲਿਖਿਤ ਸਾਫ ਤੇ ਸੁਥਰੀ। 6ਵੇਂ ਨੰਬਰ ਤੇ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਕਥਾ ਪੱਤਰਾ 54 ਤੋਂ 68 ਤੱਕ ਹੈ। ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਲਿਪੀ-ਕਾਲ ਆਦਿ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਸੂਚਨਾ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ। ਕੁੱਲ ਪੱਤਰੇ 242 ਹਨ।

5. ਗ੍ਰੰਥ ਨੰ: 440 : ਇਹ ਵੀ 'ਪੋਥੀ ਪ੍ਰੇਮ ਅੰਬੋਧ' ਦਾ ਗ੍ਰੰਥ ਹੈ। ਰਵਿਦਾਸ ਪਰਚੀ ਪੱਤਰਾ 36 ਤੋਂ 112 ਤੱਕ ਹੈ ਤੇ ਕੁੱਲ ਪੱਤਰੇ 395 ਹਨ। ਸੰਨ ਸੰਮਤ ਕੋਈ ਨਹੀਂ।

6. ਗ੍ਰੰਥ ਨੰ: 801 : ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਦਾਦੂ ਦਯਾਲ, ਕਬੀਰ, ਨਾਮਦੇਵ, ਰੈਦਾਸ, ਹਰਦਾਸ ਆਦਿ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਦੇ 81 ਸ਼ਬਦ ਤੇ 4 ਸਾਖੀਆਂ ਹਨ। ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ 266 ਤੋਂ ਬਾਦ ਪੱਤਰਾ ਨੰਬਰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਲੱਗੇ ਹੋਏ। ਗ੍ਰੰਥ ਦੇਵਨਾਗਰੀ ਲਿਪੀ ਵਿਚ ਹੈ।

7. ਗ੍ਰੰਥ ਨੰ : 598 ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਮੀਣੀਆਂ ਦਾ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਦਾ ਕਰਤਾ ਕੁਸਲ ਦਾਸ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਪੱਤਰਾ ਨੰ: 6, ਉਤੇ ਰਵਿਦਾਸ-ਮਹਿਮਾ ਦੇ ਕੁੱਝ ਸ਼ਬਦ ਮਿਲਦੇ ਹਨ।

(ਅ) ਖਾਲਸਾ ਕਾਲਜ :

ਇਥੋਂ ਦੀ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਵਿਚ ਮਿਲਦੇ ਪੋਥੀ ਪ੍ਰੇਮ ਅੰਬੋਧ ਦੇ ਖਰੜਿਆਂ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ:

1. ਹ.ਲਿ.ਨੰ. 1737 ਨਕਲ ਸਮਾਂ 1804 ਬਿ.
2. ਹ.ਲਿ.ਨੰ. 1450, ਨਕਲ ਸਮਾਂ 1812 ਬਿ.
3. ਹ.ਲਿ. ਗ੍ਰੰਥ ਨੰ: 231 ਦੀ ਨਕਲ ਸਮਾਂ 1829 ਬਿ.
4. ਹ.ਲਿ. ਗ੍ਰੰਥ 7310-11-ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਕਬੀਰ ਰਵਿਦਾਸ ਗੋਸਿਟਿ ਹੈ। ਗ੍ਰੰਥ ਮਿਤੀ ਹੀਨ ਹੈ।

(ੲ) ਸਿੱਖ ਰੈਫਰੈਂਨਸ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ : ਇਥੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸਾਰੇ ਗ੍ਰੰਥ ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿਪੀ ਵਿਚ ਹਨ, ਜਿਹਨਾਂ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ:

1. ਗ੍ਰੰਥ ਨੰ: 2308 ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਗੁਰਬਾਣੀ ਤੇ ਰਚੀ-ਬਾਣੀ ਦਾ 'ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ 456 ਪੱਤਰੇ ਹਨ। ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਦੋ ਹਿੱਸੇ ਹਨ। ਪਹਿਲੇ ਹਿਸੇ ਵਿਚ 269 ਪੱਤਰੇ ਤਕ ਨਿਰੋਲ ਗੁਰਬਾਣੀ ਹੈ। ਜੋ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਦਰਜ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਮਾਰੂ ਸਹੰਸ੍ਰਨਾਮਾ ਮਹਲਾ੧, ਪ੍ਰਾਣ ਸੰਗਲੀ ਮਹਲਾ ੧, ਸੋਰਿਠ ਕਬੀਰ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਗੋਸ਼ਟਿ ਭਗਤਿ ਰਵਿਦਾਸ ਦੀ ਪਚੀਸੀ ਆਦਿ ਹੈ। ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦਾ ਇਹ ਹਿਸਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਭਾਗ ਨਹੀਂ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਇਸ ਰਚਨਾ ਨੂੰ ਵਾਧੂ ਬਾਣੀ ਜਾਂ ਕਚੀ ਬਾਣੀ ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਪੱਤਰਾ ਨੰ: 454-55 ਉਤੇ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਗ੍ਰੰਥ 18ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਲਗਦੀ ਹੈ। ਲਿਖਾਰੀ ਤੇ ਲਿਪੀ-ਕਾਲ ਨਾ ਮਾਲੂਮ।

2. 'ਪਰਚੀਆਂ ਪ੍ਰੇਮ ਭਗਤਾਂ ਕੀਆਂ (ਪ੍ਰੇਮ ਅੰਬੋਧ ਪੋਥੀ)

ਗ੍ਰੰਥ ਨੰ: 6948 ਇਸ ਦਾ ਲਿਖਾਰੀ ਰਾਮਦਾਸ ਉਦਾਸੀ ਹੈ ਅਤੇ ਨਕਲ ਸਮਾਂ 1819 ਬਿ. ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ 16 ਭਗਤਾਂ ਦੀਆਂ ਪਰਚੀਆਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਕੁੱਝ ਕੱਚੀ ਬਾਣੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਨਾਂ ਥੱਲੇ ਦਰਜ ਹੈ।

3. ਗ੍ਰੰਥ ਨੰ: 1973, ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਮੁੱਢਲੇ 96 ਪੱਤਰੇ ਗੁੰਮ ਹਨ। ਪੱਤਰਾ 97-227 ਤੱਕ ਉਸਤਤਿ ਦੇਵੀ ਕੀ (228-30) ਗੋਸ਼ਟਿ ਬਾਰੇ ਨਾਨਕ ਜੀ ਕੀ, ਧਿਆਉ ਵਾਹੁ ਵਾਹੁ ਕਾ, ਜੁਗਾਵਲੀ, 'ਗੋਸ਼ਟਿ ਕਬੀਰ ਤਥਾ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਕੀ' (244-52) ਗੋਸ਼ਟਿ ਸ੍ਰੀ

ਗੁਸਾਈ ਰਾਮਾਨੰਦ, ਕਬੀਰ, ਭਾਈ ਸੰਤ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਦਸ਼ਮੇਸ਼ ਦਰਸ਼ਨ, ਗਿਆਨ ਕਾਂਡ ਦੀ ਸਾਖੀ, ਮਨਸਮਦ ਸਮਦ, ਸਾਖੀ ਰਾਜੇ ਜਨਕ ਕੀ, ਜਗਤ ਵਿਸਥਾਰ, ਸਾਖੀ ਮੂਲੇ ਦੀ, ਗੋਸ਼ਟਿ ਫਕੀਰੀ ਕੀ, ਓਅੰਕਾਰ ਦਾ ਪਸਾਰਾ ਆਦਿ ਰਚਨਾਵਾਂ ਹਨ। ਗ੍ਰੰਥ ਦਾ ਲੇਖਨ-ਕਾਲ ਸੰਮਤ 1834 ਬਿਕ੍ਰਮੀ, ਲਿਖਾਰੀ ਨਾ ਮਾਲੂਮ।

4. ਗ੍ਰੰਥ ਨੰ: 6535 ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ, ਗੋਸ਼ਟਿ ਅਜਿਤੇ ਰੰਧਾਵੇ ਕੀ, ਮਕੇ ਦੀ ਗੋਸਿਟ, ਗੁਰ ਸਬਦ ਗੋਸਟਿ ਮਦੀਨੇ ਕੀ, ਬਿਬੇਕ ਪਚੀਸੀ, ਧਿਆਉ ਰਹਤ ਕਾ ਕਬੀਰ ਪਰਚੀ (ਅਨੰਤ ਦਾਸ) ਗੋਸ਼ਟਿ ਆਤਮੇ ਪਰਮਾਤਮੇ ਕੀ, ਬਾਣੀ ਭਾਈ ਬੋਦਲੇ ਦੀ, ਗੋਸ਼ਟਿ ਕਬੀਰ ਤਥਾ ਰਵਿਦਾਸ, ਸੁਦਾਮਾ ਚਰਿਤ੍ਰ, ਰਾਗ ਆਸਾ, ਮੀਰਾਂ ਬਾਣੀ ਤੇ ਮ. 5 ਦੇ ਸ਼ਬਦ, ਗੋਸ਼ਟਿ ਰਾਜੇ ਨਿਰਮੋਹੀ ਕੀ, ਨਰਸੀ ਜੀ ਕੀ ਹੁੰਡੀ, ਆਸਾ ਸ਼ੇਖ ਫਰੀਦ, ਗਰਭ ਗੀਤਾ, ਪੁਰਾਤਨ ਕਥਾ ਸਤਿਯੁਗ ਕੀ, ਗੋਸ਼ਟਿ ਰਾਜੇ ਜਨਕ ਕੀ ਆਦਿਕ ਰਚਨਾਵਾਂ ਹਨ। ਕੁੱਲ ਪੱਤਰੇ 305 ਹਨ। ਲਿਪੀ-ਕਾਲ ਸੰਮਤ 1873 ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਪਰ ਅਖਰਾਂ ਵਿਚ 1873 ਬਿ. ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਲਿਖਾਰੀ ਨਾ ਮਾਲੂਮ।

5. ਗ੍ਰੰਥ ਨੰ: 6509 : ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਕਵਿ ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਰਚਨਾ ਹੈ ਜੋ ਪ੍ਰਿਯ ਦਾਸ ਦੀ ਟੀਕਾ ਭਗਤ ਮਾਲ ਨੂੰ ਮੁਖ ਰਖਕੇ ਰਚਿਆ ਗਿਆ ਜਾਪਦਾ ਹੈ। ਗ੍ਰੰਥ ਦਾ ਨਾਮ 'ਭਗਤਿ ਪ੍ਰੇਮਾਕਰ ਗ੍ਰੰਥ' ਹੈ ਜਿਸਦੇ 191 ਪੱਤਰੇ ਹਨ। ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ੇ ਸੂਚੀ ਵੀ ਦਿੱਤੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਗ੍ਰੰਥ ਸੰਮਤ 1883 ਬਿ. ਨੂੰ ਫਗਵਾੜਾ ਜਿਲਾ ਜਲੰਧਰ ਵਿਖੇ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ।

6. ਗ੍ਰੰਥ ਨੰ: 780 : ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਵੀ ਕਵਿ ਕੀਰਤ ਸਿੰਘ ਵਲੋਂ ਨਾਭਾ ਦਾਸ ਦੀ ਭਗਤਮਾਲ ਦਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਟੀਕਾ ਹੈ। ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਕੁੱਲ ਪੱਤਰੇ 550 ਹਨ। ਲਿਪੀ-ਕਾਲ ਸੰਮਤ 1896, ਲਿਖਾਰੀ ਜੈ ਨਰਾਯਣ ਹੈ।

7. ਗ੍ਰੰਥ ਨੰ: 5039 ਸਿੱਖ ਰੈਫਰੈਨਸ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਵਿਚ ਮਿਲਣ ਵਾਲਾ ਇਹ ਤੀਸਰਾ ਖਰੜਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਨਕਲ ਸਮਾਂ 1907 ਬਿ. ਹੈ। ਇਸ ਖਰੜੇ ਵਿਚ ਕਈ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦਰਜ ਹਨ ਜਿਵੇਂ : 'ਪਰਚੀ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਦਸਵੀਂ', ਕ੍ਰਿਤ ਸੇਵਾ ਦਾਸ ਉਦਾਸੀ, 'ਗੁਰ ਰਤਨ-ਮਾਲ-ਸੌ ਸਾਖੀ' ਕ੍ਰਿਤ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਪ੍ਰਾਣ ਸੰਗਲੀ। ਅੰਤ ਵਿਚ ਸੰਮਤ ਦੇਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਪੋਥੀਆਂ ਦੇ ਲਿਖਣ ਵਾਲੇ ਬਾਰੇ ਸੂਚਨਾ ਦਿੱਤੀ ਹੈ।

8. ਗ੍ਰੰਥ ਨੰ: 2646 : ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਵੀ ਪ੍ਰਿਯਦਾਸ ਵਲੋਂ ਨਾਭਾ ਦਾਸ ਦੀ ਭਗਤ ਮਾਲ ਦਾ ਟੀਕਾ ਹੈ ਇਸ ਦਾ ਨਾਮ 'ਭਗਤਿ ਰਸ ਬੋਧਨੀ ਟੀਕਾ' ਹੈ। ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਅਨੁਸਾਰ

ਨਰਾਯਣ ਦਾਸ ਤੇ ਪ੍ਰਿਯ ਦਾਸ ਇਕੋ ਵਿਅਕਤੀ ਹਨ। ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਕੁੱਲ ਪੱਤਰੇ 296 ਹਨ। ਰਚਨਾ-ਕਾਲ ਸੰਮਤ 1869 ਬਿਕ੍ਰਮੀ, ਤੇ ਲਿਪੀ-ਕਾਲ ਸੰਮਤ 1907 ਬਿ. ਹੈ।

9. ਗ੍ਰੰਥ ਨੰ: 4211 : ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਉਦਾਸੀ ਸਾਧੂ ਬਿਧੀ ਦਾਸ ਦੀ ਰਚਨਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਦਾ ਨਾਂ 'ਭਗਤਿ ਸੁਧਾਸਰ' ਹੈ। ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਨੌ ਸੋਪਾਨਾਂ ਵਿਚ ਹੈ ਤੀਜੇ ਸੋਪਾਨ ਵਿਚ 31ਵੇਂ ਨੰਬਰ ਉਤੇ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਕੁੱਲ 171 ਸੰਤਾ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਕੁੱਲ ਪੱਤਰੇ 349 ਹਨ। ਗ੍ਰੰਥ ਦਾ ਰਚਨਾ-ਕਾਲ 1874-86 ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਤੇ ਲਿਪੀ-ਕਾਲ ਸੰਮਤ 1919 ਹੈ। ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਨੂੰ ਭਾਈ ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ ਢਲ ਨੇ ਪਿੰਡ ਦਾਦਨ ਖਾਨ (ਪਛਮੀ ਪਾਕਿਸਤਾਨ) ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ। ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦੀ ਹੋਰ ਕੋਈ ਪ੍ਰਤੀ ਕਿਧਰੋਂ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ।

10. ਗ੍ਰੰਥ ਨੰ: 6861 : ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦਾ ਨਾਮ 'ਭਗਤ ਮਾਲ ਭਾਖਾ ਸਟੀਕ' ਹੈ। ਜਿਸ ਦਾ ਟੀਕਾਕਾਰ ਪ੍ਰਿਯ ਦਾਸ ਹੈ। ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਕੁੱਲ ਪੱਤਰੇ 156 ਹਨ। ਲਿਪੀ-ਕਾਲ 1925 ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਲਿਖਾਰੀ ਰਾਮ ਰੂਪ।

11. ਗ੍ਰੰਥ ਨੰ: 6886 : ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਨਾਭਾਦਾਸ ਦੀ 'ਭਗਤ ਮਲ' ਦਾ ਟੀਕਾ ਹੈ। ਜੋ ਕਵਿ ਕੀਰਤ ਸਿੰਘ ਦੀ ਰਚਨਾ ਹੈ। ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਮੁਢਲੇ ਚਾਰ ਪੱਤਰੇ ਗੁੰਮ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਪੱਤਰਾ 5 ਤੋਂ 244 ਤੱਕ ਹੈ। ਲੇਖਨ-ਕਾਲ ਤੇ ਲਿਪੀ-ਕਾਲ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਸੂਚਨਾ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ।

12. ਗ੍ਰੰਥ ਨੰ: 2322 : 'ਪੋਥੀ ਪ੍ਰੇਮ ਅੰਬੋਧ' ਦਾ ਇਹ ਇਕ ਹੋਰ ਮਿਲਣ ਵਾਲਾ ਖਰੜਾ ਹੈ। ਇਹ ਮਿਤੀ ਹੀਨ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਲਿਖਾਰੀ ਬਾਰੇ ਵੀ ਕੋਈ ਸੂਚਨਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਪਿਛਲੇ ਪੱਤਰੇ ਫਟੇ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇਹ ਪੁਸਤਕ ਅਧੂਰੀ ਹੈ।

ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ :

ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੀ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ, ਡਾ. ਸੁਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਕੋਹਲੀ ਦੀ ਨਿਜੀ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਅਤੇ ਸੈਂਟਰਲ ਪਬਲਿਕ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਵਿਚ ਕੁਝ ਹੱਥ-ਲਿਖਤ ਗ੍ਰੰਥ ਸੰਤ-ਸਾਹਿਤ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ :

(ੳ) ਪੰਜਾਬ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ :

1. ਗ੍ਰੰਥ ਨੰ: 1178 : ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦਾ ਨਾਮ 'ਸ੍ਰੀ ਗੁਰਮਤਿ ਅਨੁਸਾਰ ਭਗਤਮਾਲ' ਹੈ ਅਤੇ ਇਸਦੇ 171 ਪੱਤਰੇ ਹਨ। ਇਸ ਵਿਚ ਕਬੀਰ ਬਾਣੀ ਦਾ ਪਰਮਾਰਥ ਹੈ। ਇਕ

ਸਲੋਕ ਦਾ ਪਰਮਾਰਥ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਪਾਸੋਂ ਵੀ ਕਰਵਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ ਜੋ ਪੱਤਰਾ 21-22 ਉਪਰ ਹੈ। ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਹਰ ਪੱਤਰੇ ਉਤੇ ਚਾਰੇ ਪਾਸੇ ਰੰਗਦਾਰ ਹਾਸ਼ੀਆ ਹੈ। ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦਾ ਲੇਖਕ ਕਵੀ ਹਰਿ ਧਿਆਨ ਹੈ। ਇਹ ਕਵੀ ਕੌਣ ਹੈ ਇਸ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਜਾਣਕਾਰੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ। ਲੇਖਨ-ਕਾਲ ਬਾਰੇ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਮਿਲਦੀ ਸੂਚਨਾ ਅਨੁਸਾਰ ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ 1656 ਸੰਮਤ ਨੂੰ ਸੰਪੂਰਨ ਹੋਇਆ:

ਸੰਮਤ ਸੋਲਾਂ ਸੈ ਸੁਭ ਭਈ ਬਿਕ੍ਰਮਜੀਧਿ ਛਪੰਜਾ ਮਾਹੀ॥
ਮਾਸ ਬਿਸਾਖ ਬੀਜ ਤਤਕਾਲੀ। ਕੀਉ ਪ੍ਰਸੰਗ ਖਰਮ ਤਤਵ ਹਾਲੀ॥
ਜੋ ਯਹ ਪੜ੍ਹ ਪ੍ਰੀਤ ਅਤਿ ਲਾਈ॥ ਨਿਸਚੇ ਵੋ ਬੈਕੁੰਠ ਕੋ ਜਾਈ॥

-ਪੱਤਰਾ 171

ਸਾਰਾ ਗ੍ਰੰਥ ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿਪੀ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ।

(ਅ) ਡਾ. ਸੁਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਕੋਹਲੀ : ਡਾਕਟਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਨਿਜੀ ਸੰਗ੍ਰਹਿਲੇ ਵਿਚ 'ਪੋਥੀ ਪ੍ਰੇਮ ਅੰਬੋਧ' ਨਾਮ ਦਾ ਇਕ ਗ੍ਰੰਥ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ 145 ਪੱਤਰਿਆਂ ਉਪਰ 'ਪਰਚੀਆਂ ਪ੍ਰੇਮ ਭਗਤਾਂ ਕੀਆਂ' ਹਨ। ਉਪਰੰਤ ਸੁਦਾਮਾ ਚਰਿਤ੍ਰ ਹਰੀ ਚੰਦ ਕ੍ਰਿਤ, ਕਥਾ ਸਤਜੁਗ ਪੁਰਾਤਮ ਕੀ, ਫੁਟਕਲ ਕਵਿਤਾ ਸੂਰਦਾਸ ਆਦਿ ਕਵੀਆਂ ਦੀ ਹੈ। ਗ੍ਰੰਥ 1' × 6" ਹੈ। ਲਿਖਾਰੀ ਰਾਕੈ ਸਿੰਘ, ਸਥਾਨ ਸ੍ਰੀ ਕੋਟ, ਤੇ ਲਿਪੀਕਾਲ 1780 ਸੰਮਤ ਹੈ।

ਬਾਕੀ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਸੰਸਥਾ ਵਿਚ ਕੋਈ ਗ੍ਰੰਥ ਨਹੀਂ ਮਿਲਿਆ।

ਜੈਪੁਰ :-

ਏਸ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਰਾਜਿਸਥਾਨ ਪ੍ਰਾਚਯ ਵਿਦਯਾ ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਠਾਨ, ਸਿਟੀ ਪੈਲੇਸ ਦਾ ਪੋਥੀ ਖਾਨਾ, ਅਤੇ ਦਾਦੂ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਮਹਾਂ ਵਿਦਿਆਲਾ ਵਿਚ ਸੰਤ-ਸਾਹਿਤ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਸਾਮਗ੍ਰੀ ਮਿਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਏਥੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਦਾਦੂ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਮਹਾਂ ਵਿਦਿਆਲਾ, ਮੋਤੀ ਡੂੰਗਰੀ

ਬਸਤਾ ਨੰ: 12 : ਸਾਡੀ ਖੋਜ-ਖੇਤਰ ਦਾ ਇਹ ਸਭ ਤੋਂ ਪੁਰਾਣਾ ਤੇ ਮਹੱਤ੍ਵ ਪੂਰਨ ਗ੍ਰੰਥ ਹੈ। ਜੋ ਸੰਮਤ 1693 ਅਰਥਾਤ 1636 ਈ. ਨੂੰ ਨਕਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਪੱਤਰਾ ਨੰ: 208 ਤੋਂ 220 ਤਕ ਭਗਤ ਰੈਦਾਸ-ਬਾਣੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਲਿਪੀ-ਕਾਰ ਸ੍ਰੀ ਘੜਸੀ ਰਾਮ

ਦਾ ਪੋਤਰਾ ਸ੍ਰੀ ਤੁਲਸੀ ਦਾਸ ਹੈ। ਸਾਰਾ ਗ੍ਰੰਥ ਕੀੜਿਆਂ ਦੇ ਕਬਜ਼ੇ ਵਿਚ ਹੈ। ਹੱਥ ਲਾਇਆਂ ਵਰਕੇ ਭੁਰਦੇ ਹਨ। ਬਹੁਤੇ ਵਰਕੇ ਜੁੜੇ ਹੋਏ ਹਨ।

ਬਸਤਾ ਨੰ: 2 ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਸੰਤ ਦਾਦੂ ਦਯਾਲ, ਭਗਤ ਨਾਮਦੇਵ, ਕਬੀਰ, ਰੈਦਾਸ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ, ਪੀਪਾ ਆਦਿ ਭਗਤਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਹੈ। ਰੈਦਾਸ-ਬਾਣੀ ਪੱਤਰਾ 137 ਤੋਂ 144 ਤਕ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ 78 ਪਦ, 6 ਸਾਖੀਆਂ ਤੇ ਤਿੰਨ ਆਰਤੀਆਂ ਹਨ। ਲਿਪੀ-ਕਾਲ ਸੰਮਤ 1733 ਲਿਪੀਕਾਰ ਸ੍ਰੀ ਨਰਹਰਿ ਦਾਸ, ਸਥਾਨ ਪਠਾਵਣ (ਰਾਜ.) ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਕੁੱਲ ਪੱਤਰੇ 480 ਹਨ।

ਬਸਤਾ ਨੰ: 4 : ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਬੜਾ ਸਾਫ ਤੇ ਸ਼ੁਧ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਭਗਤ ਨਾਮਦੇਵ, ਕਬੀਰ, ਰੈਦਾਸ ਆਦਿ 58 ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਹੈ। ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਸੂਚੀ ਹੈ। ਭਗਤ ਰੈਦਾਸ-ਬਾਣੀ ਪੱਤਰਾ 208 ਤੋਂ 218 ਤਕ ਹੈ। ਜਿਸ ਵਿਚ 71 ਪਦ, 2 ਸਾਖੀਆਂ ਤੇ ਇਕ ਆਰਤੀ ਹੈ। ਲਿਪੀ-ਕਾਲ ਸੰਮਤ 1802, ਲਿਪੀਕਾਰ ਸ੍ਰੀ ਰਾਮ ਦਯਾਲ ਹੈ। ਕੁੱਲ ਪੱਤਰੇ 504 ਹਨ।

ਬਸਤਾ ਨੰ: 18 : ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਪੱਤਰਾ ਨੰ: 233 ਤੋਂ 245 ਤਕ ਭਗਤ ਰੈਦਾਸ-ਬਾਣੀ ਦੇ 71 ਪਦ ਤੇ 2 ਸਾਖੀਆਂ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਲਿਪੀ-ਕਾਲ ਸੰਮਤ 1805, ਲਿਪੀ-ਕਾਰ ਸ੍ਰੀ ਗੰਗਾ ਰਾਮ, ਲਿਪੀ-ਸਥਾਨ, ਰਾਣੀਲਾ (ਹਰਿਆਣਾ)।

ਬਸਤਾ ਨੰ: 3 : ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਸੰਤ ਦਾਦੂ ਦਯਾਲ, ਭਗਤ ਨਾਮਦੇਵ, ਕਬੀਰ, ਰੈਦਾਸ, ਆਦਿਕ ਭਗਤਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਦਰਜ ਹੈ। ਭਗਤ ਰੈਦਾਸ-ਬਾਣੀ ਪੱਤਰਾ 181-90 ਤਕ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ 71 ਪਦ 6 ਸਾਖੀਆਂ ਤੇ ਇਕ ਆਰਤੀ ਹੈ। ਲਿਪੀ-ਕਾਲ ਸੰਮਤ 1811 ਲਿਪੀ-ਕਾਰ ਸ੍ਰੀ ਪ੍ਰੇਮ ਦਾਸ, ਚੇਲਾ ਸ੍ਰੀ ਚਰਨ ਦਾਸ।

ਬਸਤਾ ਨੰ: 8 ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਬਾਕੀ ਭਗਤਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਪੱਤਰਾ ਨੰ: 209 ਤੋਂ 220 ਤਕ ਭਗਤ ਰੈਦਾਸ-ਬਾਣੀ ਦੇ 71 ਪਦ ਤੇ ਦੋ ਸਾਖੀਆਂ ਹਨ। ਲਿਪੀ-ਕਾਲ ਸੰਮਤ 1821, ਲਿਪੀ-ਕਾਰ ਸ੍ਰੀ ਰਾਮਧਨ ਅਤੇ ਲਿਪੀ-ਸਥਾਨ ਨਾਗੌਰ ਹੈ।

ਬਸਤਾ ਨੰ: 15 : ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਪੱਤਰਾ ਨੰ: 316 ਤੋਂ 334 ਤਕ ਭਗਤ ਰੈਦਾਸ ਬਾਣੀ ਹੈ। ਲਿਪੀ-ਕਾਲ ਸੰਮਤ 1821 ਹੈ।

ਬਸਤਾ ਨੰ: 16 : ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਪੱਤਰਾ ਨੰ: 273 ਤੋਂ 284 ਤਕ ਭਗਤ ਰੈਦਾਸ-

ਬਾਣੀ ਦੇ 87 ਪਦ, 4 ਸਾਖੀਆਂ ਤੇ ਤਿੰਨ ਆਰਤੀਆਂ ਹਨ। ਲਿਪੀ-ਕਾਲ ਸੰਮਤ 1828, ਲਿਪੀ-ਕਾਰ ਸ੍ਰੀ ਮੌਜੀ ਰਾਮ, ਸਥਾਨ ਕਾਲਹੌਰ।

ਬਸਤਾ ਨੰ: 19 : ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਪੱਤਰਾ ਨੰ: 224 ਤੋਂ 238 ਤਕ ਭਗਤ ਰੈਦਾਸ-ਬਾਣੀ ਦੇ 70 ਪਦ, 2 ਸਾਖੀਆਂ ਤੇ ਤਿੰਨ ਆਰਤੀਆਂ ਹਨ। ਲਿਪੀ-ਕਾਰ ਸੰਮਤ 1833, ਲਿਪੀ-ਕਾਰ ਸ੍ਰੀ ਮੌਜੀ ਰਾਮ, ਲਿਪੀ-ਸਥਾਨ ਸਮਾਲ।

ਬਸਤਾ ਨੰ: 9 : ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਪੱਤਰਾ ਨੰ: 207 ਤੋਂ 214 ਤਕ ਭਗਤ ਰੈਦਾਸ ਜੀ ਦੇ 71 ਪਦ ਤੇ 2 ਸਾਖੀਆਂ ਹਨ। ਲਿਪੀ-ਕਾਲ ਸੰਮਤ 1841, ਲਿਪੀ-ਕਾਲ ਸ੍ਰੀ ਰਾਮਧਨ ਦਾਸ, ਲਿਪੀ-ਸਥਾਨ ਨਾਗੌਰ ਹੈ।

ਬਸਤਾ ਨੰ: 21 : ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਪੱਤਰਾ ਨੰ: 556 ਤੋਂ 567 ਤਕ ਭਗਤ ਰੈਦਾਸ-ਬਾਣੀ ਦੇ 74 ਪਦ, 2 ਸਾਖੀਆਂ ਤੇ ਤਿੰਨ ਆਰਤੀਆਂ ਹਨ। ਲਿਪੀ-ਕਾਲ ਸੰਮਤ 1843 ਲਿਪੀ-ਕਾਰ ਸ੍ਰੀ ਮੋਤੀ ਰਾਮ, ਸਥਾਨ, ਕਾਨਹੌਰ (ਰੋਹਤਕ) ਹੈ।

ਬਸਤਾ ਨੰ: 20 : ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਪੱਤਰਾ ਨੰ: 227 ਤੋਂ 240 ਤਕ ਭਗਤ ਰੈਦਾਸ-ਬਾਣੀ ਦੇ 70 ਪਦ 2 ਸਾਖੀਆਂ ਤੇ ਤਿੰਨ ਆਰਤੀਆਂ ਹਨ। ਲਿਪੀ-ਕਾਲ ਸੰਮਤ 1844, ਲਿਪੀ-ਕਾਰ ਸ੍ਰੀ ਮੋਤੀ ਰਾਮ, ਲਿਪੀ-ਸਥਾਨ ਕਾਨਹੌਰ (ਰੋਹਤਕ) ਹੈ।

ਬਸਤਾ ਨੰ: 25 : ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਪੱਤਰਾ ਨੰ: 266 ਤੋਂ 280 ਤਕ ਭਗਤ ਰੈਦਾਸ-ਬਾਣੀ ਦੇ 80 ਪਦ ਤੇ 4 ਸਾਖੀਆਂ ਹਨ। ਲਿਪੀ-ਕਾਲ ਸੰਮਤ 1845, ਲਿਪੀ-ਕਾਰ ਸ੍ਰੀ ਪ੍ਰਾਗ ਦਾਸ,ਸਥਾਨ ਭਾਊ (ਰੋਹਤਕ) ਹੈ।

ਬਸਤਾ ਨੰ: 10 : ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਗੁਟਕੇ ਵਾਂਗ ਆਟੀਦਾਰ ਜਿਲਦ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਪੱਤਰਾ ਨੰ: 199-210 ਤਕ ਭਗਤ ਰੈਦਾਸ-ਬਾਣੀ ਦੇ 71 ਪਦ ਤੇ 2 ਸਾਖੀਆਂ ਹਨ। ਲਿਪੀ-ਕਾਲ ਸੰਮਤ 1847, ਲਿਪੀਕਾਰ ਸ੍ਰੀ ਦੇਬੀ ਦਾਸ, ਲਿਪੀ-ਸਥਾਨ ਅਲੇਵਾ (ਹਰਿਆਣਾ) ਹੈ।

ਬਸਤਾ ਨੰ: 27 : ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਪੱਤਰਾ ਨੰ: 231 ਤੋਂ 245 ਤਕ ਭਗਤ ਰੈਦਾਸ-ਬਾਣੀ ਦੇ 72 ਪਦ ਤੇ 2 ਸਾਖੀਆਂ ਹਨ। ਲਿਪੀ-ਕਾਲ ਸੰਮਤ 1853, ਲਿਪੀ-ਕਾਰ ਭਗਵਾਨ ਦਾਸ, ਸਥਾਨ ਮਾਚਰਿਵਾਸ਼ (ਜੈਪੁਰ)।

ਬਸਤਾ ਨੰ: 17 : ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਪੱਤਰਾ ਨੰ: 163 ਤੋਂ 182 ਤਕ ਰੈਦਾਸ-ਬਾਣੀ

ਦੇ 80 ਪਦ ਤੇ 4 ਸਾਖੀਆਂ ਹਨ। ਲਿਪੀ-ਕਾਲ 1866, ਲਿਪੀ-ਕਾਲ ਸ੍ਰੀ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਰਾਮ ਲਿਪੀ-ਸਥਾਨ ਬਦੂਵੀ (ਜੈਪੁਰ) ਹੈ।

ਬਸਤਾ ਨੰ: 5 : ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਗੁਟਕੇ ਵਰਗਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਪੱਤਰਾ ਨੰ: 580 ਤੋਂ 610 ਤਕ ਭਗਤ ਰੈਦਾਸ-ਬਾਣੀ ਉਪਲਬੱਧ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ 80 ਪਦ ਸਾਖੀਆਂ ਹਨ। ਲਿਪੀ-ਕਾਲ ਸੰਮਤ 1869 ਹੈ।

ਬਸਤਾ ਨੰ: 6 : ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਵੀ ਗੁਟਕੇ ਵਰਗਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਪੱਤਰਿਆਂ ਦੇ ਹਾਸ਼ੀਏ ਨੂੰ ਸੁੰਦਰ ਵੇਲ ਬੂਟਿਆਂ ਨਾਲ ਸ਼ਿੰਗਾਰਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਬਾਕੀ ਭਗਤਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਭਗਤ ਰੈਦਾਸ-ਬਾਣੀ ਪੱਤਰਾ 254 ਤੋਂ 266 ਤਕ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ 70 ਪਦ ਤੇ 2 ਸਾਖੀਆਂ ਹਨ। ਲਿਪੀ-ਕਾਲ ਸੰਮਤ 1880, ਲਿਪੀ-ਕਾਰ ਸ੍ਰੀ ਗੋਵਿੰਦ ਦਾਸ, ਲਿਪੀ-ਸਥਾਨ ਜਮਾਲ (ਉਦੇਪੁਰ) ਹੈ।

ਬਸਤਾ ਨੰ: 16-ਬੀ: ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਖੁਲ੍ਹੇ ਪੱਤਰਿਆਂ ਵਿਚ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਭਗਤ ਨਾਮਦੇਵ, ਕਬੀਰ, ਰੈਦਾਸ ਆਦਿ ਦੀ ਰਚਨਾ ਸੁਤੰਤਰ ਪੱਤਰਾ ਨੰਬਰ ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਭਗਤ ਰੈਦਾਸ-ਬਾਣੀ ਤੀਸਰੇ ਨੰਬਰ ਉਤੇ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ 81 ਪਦ ਤੇ 4 ਸਾਖੀਆਂ ਹਨ। ਲਿਪੀ-ਕਾਲ ਸੰਮਤ 1880, ਲਿਪੀ-ਕਾਰ ਸਾਧੂ ਕਾਨੜ ਦਾਸ।

ਬਸਤਾ ਨੰ: 16 : ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਪੱਤਰਾ ਨੰ: 276 ਤੋਂ 289 ਤਕ ਭਗਤ ਰੈਦਾਸ-ਬਾਣੀ ਦੇ 82 ਪਦ ਤੇ 4 ਸਾਖੀਆਂ ਹਨ। ਲਿਪੀ-ਕਾਲ ਸੰਮਤ 1941, ਲਿਪੀ-ਸਥਾਨ ਉਭਲਾ।

ਬਸਤਾ ਨੰ: 11 : ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਪੱਤਰਾ ਨੰ: 282 ਤੋਂ 293 ਤਕ ਭਗਤ ਰੈਦਾਸ-ਬਾਣੀ ਦੇ 80 ਪਦ ਤੇ 4 ਸਾਖੀਆਂ ਹਨ। ਲਿਪੀ-ਕਾਲ ਆਦਿ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਸੂਚਨਾ ਨਹੀਂ।

ਰਾਜਿ: ਪ੍ਰਾਚਯ ਸ਼ੋਧ ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਠਾਨ :- ਸਵਰਗੀ ਪੰਡਤ ਹਰੀ ਨਰਾਇਣ ਪ੍ਰੋਹਤ ਵਲੋਂ ਦਾਨ ਕੀਤੇ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿਚੋਂ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿਚ ਸੰਤ-ਸਾਹਿਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਹੱਥ ਲਿਖਿਤ ਗ੍ਰੰਥ ਨੰ: 34 : ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਕੀੜਿਆਂ ਖਾਧਾ, ਪੱਤਰੇ ਭੁਰੇ ਹੋਏ, ਜਿਲਦ ਉਖੜੀ ਤੇ ਬੁਰੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚਲੀ ਰਚਨਾ ਪੜ੍ਹਨੀ ਔਖੀ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਕੀੜਿਆਂ ਨੇ ਪੱਤਰੇ ਖਾ ਖਾ ਕੇ ਥਾਂ ਥਾਂ ਤੋਂ ਪਾਠ ਖੰਡਿਤ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਭਗਤ ਰੈਦਾਸ ਦੇ 70 ਪਦ ਤੇ 2 ਸਾਖੀਆਂ ਪੱਤਰਾ 235-47 ਤਕ ਹਨ। ਉਂਞ ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਬੜਾ ਮਹੱਤਵ ਪੂਰਨ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸਦਾ ਲਿਪੀ-ਕਾਲ 1715 ਸੰਮਤ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਪੀਪਾ, ਕਬੀਰ,

ਨਾਮਦੇਵ, ਰੈਦਾਸ, ਨਾਨਕ, ਤ੍ਰਿਲੋਚਨ, ਬੇਣੀ, ਰਾਮਾਨੰਦ, ਸਧਨਾ, ਸੇਨ, ਧੰਨਾ, ਜੈਦੇਵ, ਪਰਮਾਨੰਦ, ਰਜਬ, ਜਗਜੀਵਨ, ਰਾਂਕਾ, ਕਾਨ੍ਹਾਂ, ਕਾਜੀ ਮੁਹੰਮਦ, ਗੋਰਖ ਨਾਥ, ਚੈਨ ਦਾਸ, ਜਨ ਗੋਪਾਲ, ਜੈਮਲ ਸੁੰਦਰਦਾਸ ਜੀ, ਆਦਿ 256 ਭਗਤਾਂ, ਦੀਆਂ ਪਰਚੀਆਂ ਤੇ ਬਾਣੀ ਹੈ। ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਕੁੱਲ 580 ਪੱਤਰੇ ਹਨ। ਲਿਪੀ-ਕਾਲ ਆਦਿ ਬਾਰੇ ਸੂਚਨਾ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ:

ਸੰਮਤ 1715 ਬਰਖੇ ਸ਼ਾਕੇ 1580 ਮਹਾਂ ਸ਼ਾਂਗਲਿਕ
ਫਲਗੁਣ ਮਾਸੇ ਸੁਕਲ ਪਕਸ਼ੇ ਤ੍ਰੌਦਸਾ 13 ਗੁਰੂ ਕਾਜਰੇ।।

ਤਿਹੂਪੁਰ ਮਧੇ ਸੁਆਮੀ ਪਿਰਾਗ ਜੀ ਸਿਸ ਸੁਆਮੀ ਮਾਧੋਦਾਸ ਜੀ ਤਤਸਿਸ਼ਯ ਵਿੱਦ੍ਰਾਵਨੇ ਨਾਲੇਖਆਤਮਰਥੇ।।

ਹੱਥ-ਲਿਖਤ ਗ੍ਰੰਥ ਨੰ: 12 : ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਸਾਖੀ (1-20) ਦਾਦੂ-ਬਾਣੀ (21-86) ਉਪਰੰਤ ਗੋਰਖ ਬਾਣੀ ਸ਼ੇਖ ਬਹਾਵਦੀ ਤੇ ਕਾਜੀ ਮਹਿਮੂਦ ਦੀ ਰਚਨਾ ਹੈ। ਏਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਭਗਤ ਰੈਦਾਸ (118-26), ਸਧਨਾ (126-172), ਤ੍ਰਿਲੋਚਨ (172-73), ਪੀਪਾ (173-75), ਧੰਨਾ (175-78), ਪਰਮਾਨੰਦ (178-201), ਨਾਮਦੇਵ (201-13), ਕਬੀਰ ਪਦ (213-62) ਅਤੇ ਫੇਰ ਸੁੰਦਰ ਦਾਸ, ਰਜਬ, ਤੇ ਬਜੀਦ ਦੇ ਪਦ ਹਨ। ਅੰਤ ਉਤੇ ਭਗਤ ਰੈਦਾਸ ਕ੍ਰਿਤ 'ਪ੍ਰਹਲਾਦ ਚਰਿਤ੍ਰ' ਵੀ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ 13 ਬੰਦ ਹਨ। ਪੱਤਰਾ 324-25 ਉਤੇ "ਕਬੀਰ-ਰੈਦਾਸ ਗੋਸਟਿ" ਭੀ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ 41 ਬੰਦ ਹਨ। ਲਿਪੀ-ਕਾਲ ਆਦਿ ਬਾਰੇ ਸੂਚਨਾ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ:

"ਸੰਮਤ 1741 ਜੇਠ ਮਾਸੇ ਥਾਵਰ ਵਾਰੇ, ਤਿਥਨਾ/8/
ਦੀਨਤ ਮੈ ਲਿਖੀ ਪ੍ਰਤਿ ਸਵਾਮੀ ਸਾਂਈ ਦਾਸ ਜੀ ਕੀ ਸੁਲਿਖਤ।।"-ਪੱਤਰਾ 290

1. ਹੱਥ-ਲਿਖਿਤ ਗ੍ਰੰਥ 2 : ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਸੰਤ ਦਾਦੂ ਦਯਾਲ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਤੋਂ ਬਾਦ ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਰਚਨਾ (ਪੱਤਰਾ 152-82, 321-75) ਨਾਮਦੇਵ (183-265, 375-83, 406-8) ਭਗਤ ਰੈਦਾਸ (265-76, 383-84) ਅਤੇ ਫੇਰ ਹਰਦਾਸ, ਰਜਬ ਜਗਜੀਵਨ, ਸੁੰਦਰ ਦਾਸ ਆਦਿ ਦੀ ਰਚਨਾ ਹੈ। ਕੁਲ 32 ਕ੍ਰਿਤਾਂ ਹਨ ਤੇ ਪੱਤਰਾ ਸੰਖਿਆ 577 ਹੈ। ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਅੰਤ ਉਤੇ ਲਿਪੀ-ਕਾਲ ਆਦਿ ਬਾਰੇ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਸੂਚਨਾ ਹੈ:

"ਸਵਾਮੀ ਦਾਦੂ ਦਯਾਲ ਜੀ ਕਾ ਸਿਖ ਬਾਬਾ ਬਨਵਾਰੀ ਦਾਸ ਜੀ ਕਾ ਸਿਖ ਬਾਬਾ ਛਬੀਲ ਦਾਸ ਜੀ ਤਿਨ ਕਾ ਸਿਖ ਬਾਬਾ ਸ਼ਯਾਮ ਦਾਸ ਜੀ ਕਾ ਸਿਖ ਬਾਬਾ ਨਾਰਾਯਣ

> ਦਾਸ ਜੀ ਕਾ ਸਿਖ ਦਯਾ ਰਾਮ ਜੀ ਕਾ ਸਿਖ ਬਾਬਾ ਮੌਜੀ ਰਾਮ ਜੀ ਖਾਨ ਪੁਰੀਆ ਤਿਨ ਕਾ ਸਿਖ ਦਾਸਾਨ ਦਾਸ ਖਾਨਾ ਜਾਦ ਗੁਲਾਮ ਸਨੇਹੀ ਰਾਮ ਤਿਨ ਲਿਖੀ ਪੋਥੀ ਵਾਚਣੈ ਵਾਸਤੇ॥ ......ਸੰਬਤ ਅਠਾਰਾਂ ਸੌ ਉਣਾਜਾਸਾ॥ 18//49// ਮਾਹਿ ਬਦੀ ਨੌਮੀ ਵਾਰ ਐਤਵਾਰ ਦਿਨ ਪੋਥੀ ਸੰਪੂਰਣ ਭਈ॥

2. ਹੱਥ-ਲਿਖਿਤ ਗ੍ਰੰਥ ਨੰ: 3 : ਏਸ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਸੰਤ ਦਾਦੂ-ਬਾਣੀ, ਜਨਗੋਪਾਲ ਜੀ ਦੀ ਲਿਖੀ ਦਾਦੂ ਜਨਮ ਲੀਲਾ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਅਨੰਤ ਦਾਸ ਰਚਿਤ ਭਗਤ ਤ੍ਰਿਲੋਚਨ ਪਰਚੀ (452-55), ਪੀਪਾ ਪਰਚੀ (455-528), ਨਾਮਦੇਵ (528-32), ਕਬੀਰ (532-54) ਤੇ ਰੈਦਾਸ ਪਰਚੀ (554-73) ਆਦਿ ਹੈ। ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਕੁੱਲ 573 ਪੱਤਰੇ ਹਨ। ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਲਿਪੀ-ਕਾਲ ਆਦਿ ਬਾਰੇ ਸੂਚਨਾ ਏਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ:

> ਬਾਬਾ ਜੀ ਕਲਯਾਣ ਦਾਸ ਜੀ ਕਾ ਸਿਖ ਪ੍ਰਾਗ ਦਾਸ ਜੀ ਕਾ ਸਿਖ ਮਰਾਨੀ ਰਾਮ ਜੀ ਕਾ ਸਿਖ ਰਾਮ ਕਿਸ਼ਨ ਜੀ ਕਾ ਸਿਖ ਸੰਤ ਦਾਸ ਥਾਨਾ ਜਾਦ ਗੁਲਾਮ ਪਠਨਾਰਥੇ ਚਲੀ ਸੁਥਾਨੇ ਅਕਬਰ ਗੰਜ ਮੇ ਪੋਥੀ ਸੰਪੂਰਣ ਸੰਮਤ//18//58//--ਪੱਤਰਾ 573

ਹੱਥ-ਲਿਖਿਤ ਗ੍ਰੰਥ ਨੰ: 8 : ਏਹ ਗੁਟਕਾ ਮੂਲ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸੇਵਾਦਾਸ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦਾ ਹੈ ਪਰ ਕੁੱਝ ਪਦ ਹਰੀਦਾਸ, ਗੋਰਖ ਨਾਥ, ਭਗਤ ਨਾਮਦੇਵ (184-87), ਰੈਦਾਸ (287-90) ਪੀਪਾ (190-93), ਕਬੀਰ (193-96) ਅਤੇ ਫੇਰ ਜਗਜੀਵਨ, ਖੇਮਦਾਸ, ਜੀਵਨ ਦਾਸ ਜਨਗੋਪਾਲ ਸੁੰਦਰ ਦਾਸ ਆਦਿ 29 ਭਗਤਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਹੈ। ਭਗਤ ਰੈਦਾਸ ਜੀ ਦੇ 9 ਪਦ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ 2 ਪਦ ਕੇਵਲ ਏਸੇ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਹੀ ਹਨ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੇ। ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਕੁੱਲ 431 ਪੱਤਰੇ ਹਨ। ਲਿਪੀ-ਕਾਲ ਆਦਿ ਬਾਰੇ ਸੂਚਨਾ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ:

> ਸੁਆਮੀ ਸ੍ਰੀ ਦਰਸਣ ਦਾਸ ਜੀ ਕਾ ਸਿਖ ਮੁਕਨ ਦਾਸ ਤਿਨ ਕੇ ਰਾਮ ਰਾਮ ਬਾਚੈ ਸੁਣੈ ਜਾਸ ਲਿਖਿਤ ਗਾਂਵ ਰਾਮ ਸਾ ਮਧੇ ਪੋਥੀ ਏਗਾਂ ਕੀਛੇ ਸੰਬਤ 1886// ਮਿਤੀ ਬੈਸਾਖ ਸੁਦਿ ਪੰਚਮੀ ਵਾਰ ਸ਼ੁਕਰਵਾਰ॥

ਹੱਥ-ਲਿਖਿਤ ਗ੍ਰੰਥ ਨੰ: 154 : ਏਹ ਗ੍ਰੰਥ ਵੀ ਮੂਲ ਗ੍ਰੰਥ ਦੀ ਨਕਲ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਲਿਪੀ-ਕਾਲ 1853 ਸੰਮਤ ਬਰਖੇ ਫਾਗਨ ਮਾਸੇ ਸੀ ਤੇ ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦਾ ਲਿਪੀ-ਕਰਤਾ ਹੋਰੀ ਰਾਮ ਜੀ ਦਾਸ ਸੀ। ਏਸ ਗ੍ਰੰਥ ਨੂੰ ਗੋਪੀ ਚੰਦ ਸ਼ਰਮਾ ਗੌੜ ਜੈਪੁਰ ਵਾਲੇ ਨੇ 26 ਫਰਵਰੀ 1946 ਨੂੰ ਨਕਲ ਕੀਤਾ। ਏਸ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਸੰਤ ਦਾਦੂ, ਜਗਜੀਵਨ, ਕਬੀਰ, ਭਗਤ ਰੈਦਾਸ,

ਰਜਬ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ, ਵਜੀਦ, ਰਾਂਕਾ, ਗਰੀਬ ਦਾਸ, ਫਰੀਦ, ਤੁਲਸੀ ਦਾਸ ਆਦਿ ਦੀ ਰਚਨਾ ਹੈ। ਭਗਤ ਰੈਦਾਸ ਦੀ ਇਕੋ ਇਕ ਸਾਖੀ ਹੈ ਹੋਰ ਕੋਈ ਰਚਨਾ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ।

ਹੱਥ-ਲਿਖਿਤ ਗ੍ਰੰਥ ਨੰ: 4 : ਏਸ ਗੁਟਕੇ ਵਿਚ ਵਖੋ-ਵਖ 12 ਭਗਤਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਹੈ ਜੋ ਪੱਤਰਾ 252-390 ਤਕ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦਾਦੂ-ਬਾਣੀ ਹੈ। ਪੱਤਰਾ 360-90 ਤਕ ਭਗਤ ਨਾਮਦੇਵ, ਕਬੀਰ ਤੇ ਰੈਦਾਸ ਦੇ ਫੁਟਕਲ ਸ਼ਬਦ ਹਨ। ਏਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਰਚਨਾ-ਕਾਲ ਲਿਪੀ-ਕਾਲ ਆਦਿ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਸੂਚਨਾ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ।

ਹੱਥ ਲਿਖਿਤ ਗ੍ਰੰਥ ਨੰ: 76 : ਏਸ ਗ੍ਰੰਥ ਉਤੇ ਪੱਤਰਾ ਨੰਬਰ 138 ਤੋਂ ਬਾਦ ਕੀੜਿਆਂ ਦਾ ਮੁਕੰਮਲ ਕਬਜ਼ਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਸੰਤ ਦਾਦੂ-ਬਾਣੀ, ਭਗਤ ਕਬੀਰ-ਬਾਣੀ, ਨਾਮਦੇਵ-ਬਾਣੀ ਤੇ ਭਗਤ ਰੈਦਾਸ-ਬਾਣੀ ਹੈ। ਭਗਤ ਰੈਦਾਸ-ਬਾਣੀ ਦੇ 83 ਪਦ ਤੇ 4 ਸਾਖੀਆਂ ਹਨ। ਕੀੜੇ ਲਗੇ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਪੱਤਰੇ ਨੰਬਰ ਫਟੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਸੰਨ ਸੰਮਤ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਸੂਚਨਾ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ।

ਹੱਥ ਲਿਖਿਤ ਗ੍ਰੰਥ ਨੰ: 155 : ਏਹ ਗ੍ਰੰਥ ਕਿਸੇ ਮੂਲ ਹੱਥ-ਲਿਖਿਤ ਗ੍ਰੰਥ ਦੀ ਨਕਲ ਹੈ ਜਿਸਦਾ ਨਾਮ 'ਭਗਤ ਵਿਰਧਾਵਲੀ' ਹੈ। ਇਹ ਕਿੱਥੋਂ ਕਿਸ ਨੇ ਨਕਲ ਕੀਤਾ ਏਸ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਸੂਚਨਾ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ।

ਹੱਥ-ਲਿਖਿਤ ਗ੍ਰੰਥ ਨੰ: 74 : ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਸੰਤ ਦਾਦੂ ਜੀ ਦੀ ਰਚਨਾ, ਉਪਰੰਤ ਭਗਤ ਕਬੀਰ (176-289), ਨਾਮਦੇਵ (289-312), ਰੈਦਾਸ (312-327), ਹਰਦਾਸ (327-47), ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ (348-55), ਫਰੀਦ (388-92), ਤ੍ਰਿਲੋਚਨ (396-97) ਆਦਿ ਦੀ ਬਾਣੀ ਪਿਛੋਂ ਨਾਥ-ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਤੇ ਦਾਦੂ ਪੰਥੀ ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਹੈ। ਭਗਤ ਰੈਦਾਸ ਜੀ ਦੇ 86 ਪਦ ਤੇ 4 ਸਾਖੀਆਂ ਹਨ। ਲਿਖਾਵਟ ਤੋਂ ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਬਹੁਤ ਪੁਰਾਣਾ ਨਹੀਂ ਲਗਦਾ ਪਰ ਇਸ ਦੀ ਹਾਲਤ ਬਹੁਤ ਖਸਤਾ ਹੈ, ਪੱਤਰੇ ਭੁਰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਸਿਉਂਕ ਲਗ ਚੁੱਕੀ ਹੈ। ਕੁੱਲ ਪੱਤਰੇ 586 ਹਨ, ਲਿਪੀ-ਕਾਲ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਸੂਚਨਾ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ ਗਈ।

(ਅ) ਸਿਟੀ ਪੈਲੇਸ (ਪੋਥੀਖਾਨਾ) ਜੈਪੁਰ:

ਇਹ ਸੰਸਥਾ ਜੈਪੁਰ ਦੇ ਰਾਜ ਘਰਾਣੇ ਦੀ ਨਿੱਜੀ ਮਾਲਕੀਅਤ ਹੈ। ਏਥੇ ਵੀ ਸੰਤ-ਸਾਹਿੱਤ ਦਾ ਅਛਾ-ਖਾਸਾ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਹੈ। ਜਿਸ ਦੀ ਬੜੇ ਸੁਚੱਜੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਸੰਭਾਲ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਏਥੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦਾ ਵਿਵਰਣ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ:

ਹੱਥ-ਲਿਖਿਤ ਗ੍ਰੰਥ ਨੰ: 3321 : ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਵੀ ਗੁਟਕੇ ਵਰਗਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ

ਭਗਤ ਪੀਪਾ, ਨਾਮਦੇਵ, ਤ੍ਰਿਲੋਚਨ, ਕਬੀਰ ਅਤੇ ਅੰਤ ਉਤੇ ਰੈਦਾਸ ਪਰਚੀ ਹੈ। ਰੈਦਾਸ ਪਰਚੀ ਦੇ ਕੁੱਲ 84 ਬੰਦ ਹਨ। ਭਗਤ ਰੈਦਾਸ ਤੋਂ ਬਾਦ ਫੁਟਕਲ ਕਵਿਤਾ ਹੈ। ਗ੍ਰੰਥ ਦਾ ਲਿਪੀ-ਕਾਲ ਸੰਮਤ 1744-/1687 ਈ. ਹੈ। ਤੇ 13 ਲਾਈਨਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਪੱਤਰਾ।

ਹੱਥ-ਲਿਖਤ ਗ੍ਰੰਥ ਨੰ: 2987 : ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਗੁਟਕੇ ਵਰਗਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਵਿਚ ਭਗਤ ਰੈਦਾਸ, ਕਬੀਰ, ਪੀਪਾ ਤੇ ਧੰਨਾ ਭਗਤ ਦੀ ਪਰਚੀ ਹੈ। ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਪਰਚੀ ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਹੀ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ 218 ਬੰਦ ਹਨ। ਲਿਪੀ-ਕਾਲ ਸੰਮਤ 1767/1707 ਈ. ਹੈ।

ਹੱਥ-ਲਿਖਤ ਗ੍ਰੰਥ ਨੰ: 2440 : ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਕੁੱਲ 503 ਪੱਤਰੇ ਹਨ ਜਿਸ ਵਿਚ ਸੂਰਦਾਸ, ਰਾਮਾਨੰਦ, ਆਸਾਨੰਦ, ਸੰਤ ਦਾਦੂ ਦਯਾਲ, ਭਗਤ ਨਾਮਦੇਵ, ਰੈਦਾਸ (333-44) ਗਰੀਬ ਦਾਸ, ਗੋਰਖ ਨਾਥ, ਫਰੀਦ, ਧੰਨਾ, ਆਦਿ ਭਗਤਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਹੈ। ਭਗਤ ਰੈਦਾਸ ਜੀ ਦੇ 82 ਪਦ ਤੇ 4 ਸਾਖੀਆਂ ਹਨ। ਲਿਪੀ-ਕਾਲ ਸੰਮਤ 1794/1737 ਈ. ਹੈ। ਇਸ ਬਾਰੇ ਗ੍ਰੰਥ ਉਤੇ ਸੂਚਨਾ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਿਲਦੀ ਹੈ:

ਰਾਮ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਲੇਖਕ ਪ੍ਰਥਮ।। ਦੁਤਯੋ ਪ੍ਰੇਮ ਜੁ ਦਾਸ।।
ਗੁਨਹਰ ਨਾਥ ਸਮੀਪ ਸੁਚਤੁ।। ਪੰਚਮ ਚਰਣ ਜੁ ਮਾਸ।।
ਸਾ ਰੁਦੇ ਰੂਪ ਛਿਮ ਦਿਸਾ।। ਨਗਰ ਪੈ ਕਰਣਿ ਥਾਨ।।
ਪੁਸਤਕ ਲਿਖ ਪੂਰਨ ਕੀਯੋ।। ਪਾਠਕ ਰਾਘੋ ਜਾਨੁ।।
ਸਤਰ ਸੈ ਚੋਰਾਂਣਵੇਂ ਵਰਸੇ। ਕਾਰਦ੍ਵਿਤਯਮ ਪਕਸ਼ ਚੌਦਸ ਹਰਖੇ।।
ਪੁਸਤਕ ਪੂਰਣ ਪ੍ਰਮਾਰਥ ਮੈਂ।। ਲੇਖਕ ਪਾਠਕ ਦਾਦੂ ਪੰਥ ਮੈਂ।।

(ਪੱਤਰਾ ਪ੦੩)

ਜੋਧਪੁਰ:

ਇਸ ਸਹਿਰ ਵਿਚ ਰਾਜਿਸਥਾਨ ਪ੍ਰਚਾਯ ਵਿਦਯਾ ਸ਼ੋਧ ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਠਾਨ ਹੱਥ-ਲਿਖਤ ਸਾਹਿੱਤ ਦਾ ਮੁਖ ਕੇਂਦਰ ਹੈ। ਏਥੇ 42000 ਦੇ ਲਗਪਗ ਵਖ ਵਖ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੱਥ-ਲਿਖਤ ਗ੍ਰੰਥ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਾਫੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਗ੍ਰੰਥ ਸੰਤ-ਸਾਹਿੱਤ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹਨ। ਏਥੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸਾਹਿੱਤ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ:

(ੳ) ਸਵਾਏ ਮਾਨ ਸਿੰਘ ਪੁਸਤਕਾਲਾ ਜੋਧਪੁਰ (ਕਿਲ੍ਹਾ) : ਇਸ ਸੰਸਥਾ ਵਿਚ 2200 ਦੇ ਕਰੀਬ ਹੱਥ-ਲਿਖਤ ਗ੍ਰੰਥ ਹਨ ਜੋ ਵਧੇਰੇ ਕਰਕੇ ਨਾਥ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ

ਹਨ। ਦੋ ਗ੍ਰੰਥ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਵੀ ਮਿਲਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ:

1. ਗ੍ਰੰਥ ਨੰ: 1201 : (ਕਾਵਿ ਗੁਟਕਾ ਨੰ: 16) ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਪੁਰਾਣ ਆਦਿ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਦਾਦੂ ਜੀ, ਕਬੀਰ, ਰੈਦਾਸ, ਨਾਮਦੇਵ, ਹਰਿਦਾਸ, ਗੋਰਖ ਨਾਥ, ਸ਼ੇਖ ਫਰੀਦ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ, ਧ੍ਰ, ਪ੍ਰਹਲਾਦ, ਨਾਮਦੇਵ, ਕਬੀਰ, ਤ੍ਰਿਲੋਚਨ, ਆਦਿ ਦੀ ਬਾਣੀ ਤੇ ਪਰਚੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਗ੍ਰੰਥ ਉਖੜਿਆ ਹੋਇਆ, ਵਰਕੇ ਵਰਕੇ ਤੇ ਸਿਉਂਕ ਦਾ ਖਾਧਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਰੈਦਾਸ ਬਾਣੀ 95-102 (64 ਪਦ ਤੇ 2 ਸਾਖੀਆਂ) ਤੇ ਪਰਚੀ 155-61 ਪੱਤਰੇ ਤਕ ਹੈ। ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਪੱਤਰਾ ਨੰ: 37 ਉਪਰ ਮਿਲਦੀ ਸੂਚਨਾ ਅਨੁਸਾਰ ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਸੰਮਤ 1706 ਬਰਖੇ ਵੈਸਾਖ ਸੁਦੀ 20 ਨੂੰ ਕਲਯਾਣ ਦਾਸ ਨੇ ਮਹਾਰਾਜਾ ਜਸਵੰਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਬੈਠ ਕੇ ਲਿਖਿਆ।

2. ਗ੍ਰੰਥ ਨੰ: 1238 (ਵੇਦਾਂਤ ਗੁਟਕਾ ਨੰ: 4) : ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਭਗਤ ਪੀਪਾ ਜੀ ਤ੍ਰਿਲੋਚਨ, ਨਾਮਦੇਵ, ਰੈਦਾਸ ਤੇ ਬਾਜੀਦ ਦੀ ਪਰਚੀ ਤੇ ਸਾਖੀਆਂ ਹਨ। ਗ੍ਰੰਥ ਦਾ ਲਿਪੀ-ਕਾਲ ਸੰਮਤ 1807 ਹੈ। ਭਗਤ ਰੈਦਾਸ ਪਰਚੀ ਪੱਤਰਾ 56 ਤੋਂ 68 ਤਕ ਹੈ।

ਅ) ਰਾਜਿ ਪ੍ਰਾਚਯ ਸ਼ੋਧ ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਠਾਨ :

1. ਗ੍ਰੰਥ ਨੰ: 15756 : ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਭਗਤ ਕਬੀਰ, ਰੈਦਾਸ, ਪੀਪਾ, ਧੰਨਾ ਆਦਿ ਦੀ ਪਰਚੀ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਕੁੱਝ ਫੁਟਕਲ ਪਦ ਹਨ। ਗ੍ਰੰਥ ਉਖੜਿਆ ਹੋਇਆ ਤੇ ਬਹੁਤ ਖਸਤਾ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਹੈ, ਵਰਕੇ ਭੁਰਦੇ ਹਨ। ਲਿਪੀ-ਕਾਲ ਸੰਮਤ 1707 ਤੇ ਰਚਨਾ-ਕਾਲ 1652 ਸੰਮਤ ਲਿਖਿਆ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।

2. ਗ੍ਰੰਥ ਨੰ: 14766 : ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਨਾਭਾ ਦਾਸ ਦੀ ਭਗਤ ਮਾਲ ਦੇ ਮੂਲ ਛਪਿਆਂ ਦਾ ਗ੍ਰੰਥ ਹੈ। ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਪੱਤਰਾ ਨੰ: 56 ਤਕ ਭਗਤ ਮਾਲ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਅਗੇ ਜਨ ਤੁਲਸੀ ਦਾਸ ਦੇ ਪਦ ਹਨ। ਭਗਤ ਮਾਲ ਦੇ ਮੂਲ ਪਦਿਆਂ ਦਾ ਲਿਪੀ-ਕਾਲ 1762 ਸੰਮਤ ਹੈ। ਲੇਖਕ ਅਗਿਆਤ ਭਗਤ, ਰੈਦਾਸ ਬਾਰੇ ਸੂਚਨਾ ਪੱਤਰਾ 16-17 ਉਪਰ ਮਿਲਦੀ ਹੈ।

3. ਗ੍ਰੰਥ ਨੰ: 39682 : ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਨਾਭਾ ਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਭਗਤ ਮਾਲ ਦੇ ਛਪਿਆਂ ਦਾ ਗ੍ਰੰਥ ਹੈ। ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ 203 ਭਗਤਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ। ਰੈਦਾਸ ਬਾਰੇ ਸੂਚਨਾ 55ਵੇਂ ਨੰਬਰ ਉਤੇ ਹੈ। ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਕੁੱਲ ਪੱਤਰੇ 64 ਹਨ ਅੰਤਲੇ ਪੱਤਰੇ ਉਤੇ ਲਿਪੀਕਾਲ ਸੰਮਤ 1778 ਤੇ ਲੇਖਕ ਲਾਲ ਦਾਸ ਲਿਖਿਆ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।

4. ਗ੍ਰੰਥ ਨੰ: 39670 : ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਵੀ ਨਾਭਾ ਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਭਗਤ ਮਾਲ ਦੇ ਮੂਲ ਛਪਿਆਂ ਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ 202 ਭਗਤਾਂ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ। ਰੈਦਾਸ ਬਾਰੇ ਛਪਾ ਪੱਤਰਾ 13 ਉਤੇ ਛੰਦ 53 ਵਾਲਾ ਹੈ। ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਕੁੱਲ 98 ਪੱਤਰੇ ਹਨ। ਪਹਿਲੇ 48 ਪੱਤਰੇ ਭਗਤ ਮਾਲ ਦੇ ਹਨ ਉਪਰੰਤ ਫਲ ਉਸਤਤਿ ਸਾਖੀ ਹੈ। ਗ੍ਰੰਥ ਦਾ ਲਿਪੀ-ਕਾਲ ਸੰਮਤ 1815 ਹੈ।

5. ਗ੍ਰੰਥ ਨੰ: 6937 : ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਪੱਤਰਾ 109 ਤਕ ਦਾਦੂ ਬਾਣੀ, 108-86 ਤਕ ਕਬੀਰ ਬਾਣੀ 186-201 ਨਾਮ ਦੇਵ ਦੀ ਬਾਣੀ, 201-9 ਤਕ ਭਗਤ ਰੈਦਾਸ ਬਾਣੀ 209-93 ਏਕਾਦਸੀ ਮਹਾਤਮੁ ਉਪਰੰਤ ਸਰਬੰਗੀ ਗ੍ਰੰਥ ਆਰੰਭ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਏਸ ਤੋਂ ਅਗੇ ਪੱਤਰਾ ਨੰਬਰ ਨਹੀਂ ਦਿਤੇ ਹੋਏ ਗ੍ਰੰਥ ਦਾ ਲਿਪੀ-ਕਾਲ 1816 ਸੰਮਤ ਤੇ ਲੇਖਕ ਅਨਰ ਦਾਸ ਯੋਗੀ।

6. ਗ੍ਰੰਥ ਨੰ: 1882 : ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦਾ ਨਾਮ ਪਦ ਮੁਕਤਾਵਲੀ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਜਗੰਨਾਥ, ਪ੍ਰਹਲਾਦ (ਰਚਿਤ ਰੈਦਾਸ), ਤੁਲਸੀ ਤੇ ਸੂਰਦਾਸ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਕੁੱਲ 139 ਪੱਤਰੇ ਹਨ। ਰੈਦਾਸ ਕ੍ਰਿਤ 'ਪ੍ਰਹਲਾਦ ਚਰਿਤ੍ਰ' ਪੱਤਰਾ 68-69 ਉਪਰ ਹੈ। ਗ੍ਰੰਥ ਦਾ ਲਿਪੀ-ਕਾਲ ਸੰਮਤ 1919 ਹੈ।

7. ਗ੍ਰੰਥ ਨੰ: 39678 : ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਨਾਭਾ ਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਭਗਤ ਮਾਲ ਦਾ ਸੰਤ ਪ੍ਰਿਯ ਦਾਸ ਵਲੋਂ ਕੀਤਾ ਟੀਕਾ 'ਭਗਤ ਰਸਬੋਧਨੀ ਹੈ'। ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਪੱਤਰਾ 45/ਅ ਤੋਂ 47/ਅ ਤਕ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਦਾ ਜੀਵਨ ਹੈ। ਗ੍ਰੰਥ ਦਾ ਲੇਖਨ-ਕਾਲ ਸੰਮਤ 1829 ਹੈ। ਲਿਪੀ-ਕਰਤਾ ਅਗਿਆਤ। ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ 114 ਭਗਤਾਂ ਦਾ ਜੀਵਨ ਹੈ।

8. ਗ੍ਰੰਥ ਨੰ: 11648 : ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਭਗਤ ਕਬੀਰ, ਰੈਦਾਸ, ਨਾਮਦੇਵ, ਤੁਲਸੀ ਦਾਸ ਆਦਿ ਦੀ ਬਾਣੀ ਹੈ। ਗ੍ਰੰਥ ਬਹੁਤ ਖਸਤਾ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਹੈ। ਲਿਪੀ-ਕਾਲ ਸੰਮਤ 1853 ਹੈ।

9. ਗ੍ਰੰਥ ਨੰ: 21364 : ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਦਾਦੂ ਬਾਣੀ ਉਪਰੰਤ ਭਗਤ ਕਬੀਰ, ਨਾਮਦੇਵ, ਰੈਦਾਸ, ਧੰਨਾ ਆਦਿ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦਰਜ ਹੈ। ਗ੍ਰੰਥ ਖੁਲ੍ਹੇ ਪਤਰਿਆਂ ਵਿਚ ਹੈ। ਲਿਪੀ-ਕਾਲ ਸੰਮਤ 1883 ਹੈ।

10. ਗ੍ਰੰਥ ਨੰ: 11644 : ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਰਾਘੋਦਾਸ ਕ੍ਰਿਤ ਭਗਤ ਮਾਲ ਦਾ ਟੀਕਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਮੂਲ ਛਪਿਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕੀਤੀ ਹੋਈ

ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਭਗਤ ਰੈਦਾਸ ਤੇ ਤ੍ਰਿਲੋਚਨ ਜੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਵੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਗ੍ਰੰਥ ਦਾ ਲਿਪੀ-ਕਾਲ ਸੰਮਤ 1887 ਹੈ।

11. ਗ੍ਰੰਥ ਨੰ: 37071 : ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਰਾਘੋਦਾਸ ਕ੍ਰਿਤ ਭਗਤ ਮਾਲ ਦਾ ਟੀਕਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਧਰੂ, ਬਿਦਰ, ਚੰਦ੍ਰਹਾਂਸ, ਅੰਬਰੀਕ, ਦ੍ਰੋਪਤੀ, ਜਨਕ, ਪ੍ਰਹਲਾਦ, ਕਬੀਰ, ਰੈਦਾਸ, ਧੰਨਾ, ਪੀਪਾ, ਸਧਨਾ, ਤ੍ਰਿਲੋਚਨ, ਤੁਲਸੀ ਦਾਸ, ਨਾਭਾ ਦਾਸ ਤੇ ਅਮਰਦਾਸ ਆਦਿ ਭਗਤਾਂ ਬਾਰੇ ਸੂਚਨਾ ਦਿਤੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਪੱਤਰਾ 24 ਉਤੇ ਭਗਤ ਰੈਦਾਸ ਬਾਰੇ ਸੂਚਨਾ ਦਿੰਦਿਆਂ ਲਿਪੀ-ਕਾਰ ਦੀ ਭੁਲ ਕਾਰਨ ਛੰਦ ਦੀ ਕ੍ਰਮ ਸੰਖਿਆ 130-31 ਤੋਂ ਬਾਦ 116 ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਗ੍ਰੰਥ ਦਾ ਲਿਪੀ-ਕਾਲ ਸੰਮਤ 1904 ਲਿਪੀ-ਕਾਰ ਚਤੁਰ ਦਾਸ ਤੇ ਲਿਪੀ ਸਥਾਨ ਰਾਮਗੜ੍ਹ ਹੈ।

12. ਗ੍ਰੰਥ ਨੰ: 28000 : ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਰਾਘੋਦਾਸ ਕ੍ਰਿਤ ਭਗਤ ਮਾਲ ਦਾ ਟੀਕਾ ਹੈ। ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਪੌਰਾਣਕ ਭਗਤ ਧ੍ਰੂ ਪ੍ਰਹਲਾਦ, ਅੰਬਰੀਕ ਤੋਂ ਬਾਦ ਰਾਮਾਨੰਦੀ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਦੇ ਭਗਤ ਕਬੀਰ, ਨਾਮਦੇਵ, ਰੈਦਾਸ, ਧੰਨਾ, ਤ੍ਰਿਲੋਚਨ, ਆਦਿ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿੱਤੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਕੁੱਲ 120 ਪੱਤਰੇ ਹਨ। ਲਿਪੀ-ਕਾਲ ਸੰਮਤ 1904 ਹੈ।

13. ਗ੍ਰੰਥ ਨੰ: 12585 : ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਅਨੰਤ ਦਾਸ ਦੀ ਲਿਖੀ ਕਬੀਰ, ਨਾਮਦੇਵ, ਰੈਦਾਸ, ਧੰਨਾ, ਪੀਪਾ ਆਦਿ ਦੀ ਪਰਚੀ ਹੈ। ਰੈਦਾਸ ਪਰਚੀ 150-83 ਤਕ 217 ਛੰਦਾਂ ਵਿਚ ਹੈ। ਗ੍ਰੰਥ ਦੀ ਹਾਲਤ ਬਹੁਤ ਖਸਤਾ ਤੇ ਪੱਤਰੇ ਫਟੇ ਹੋਏ ਹਨ ਅਤੇ ਪਾਣੀ ਲਗਣ ਕਾਰਨ ਜੁੜ ਚੁੱਕੇ ਹਨ। ਇਸ ਕਾਰਨ ਗ੍ਰੰਥ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨਾ ਕਠਨ ਹੈ। ਲਿਪੀ-ਕਾਲ ਸੰਮਤ 1927 ਹੈ। ਲਿਪੀਕਾਰ ਸੁਲਭਰਾਮ ਹੈ। ਕੁੱਲ ਪੱਤਰੇ 390 ਹਨ।

14. ਗ੍ਰੰਥ ਨੰ: 40728 : ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਵੀ ਭਗਤ ਮਾਲ ਦਾ ਟੀਕਾ ਹੈ। ਇਸਦੇ ਪੱਤਰਾ ਨੰ: 52/ਅ ਤੋਂ ਭਗਤ ਰੈਦਾਸ ਜੀਵਨ ਆਰੰਭ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਕੁੱਲ ਪੱਤਰੇ 142 ਹਨ। ਲਿਪੀ-ਕਾਲ ਸੰਮਤ 1942 ਤੇ ਲਿਪੀ-ਕਾਰ ਗੋਪਾਲ ਦਾਸ ਹੈ।

15. ਗ੍ਰੰਥ ਨੰ: 13494 : ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਵਖ ਵਖ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਦੇ ਸੰਤਾਂ ਦੀਆਂ ਫੁੱਟਕਲ ਰਚਨਾਵਾਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਰਣ ਸਾਗਰ, ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ, ਕਬੀਰ ਗੋਸ਼ਟਿ, ਲਾਲ ਦਾਸ ਦੀ ਬਾਣੀ, ਮੀਰਾਂ ਤੇ ਜੈਦੇਵ ਦੇ ਪਦੇ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਭਗਤ ਰੈਦਾਸ-ਕਬੀਰ ਗੋਸ਼ਟਿ, ਪੱਤਰਾ 64-72 ਤਕ ਹੈ। ਪੱਤਰਾ ਨੰ: 103 ਤੋਂ ਅਗੇ ਪੱਤਰਾ ਨੰਬਰ ਨਹੀਂ ਲਗੇ ਹੋਏ। ਲੇਖਨ ਕਾਲ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਜਾਣਕਾਰੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ।

16. ਗ੍ਰੰਥ ਨੰ: 26635 : ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਬਹੁਤ ਖਸਤਾ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਅਤੇ ਜੀਰਣ ਕੀਰਣ ਹੈ। ਲਿਖਿਤ ਦੇ ਪਖੋਂ ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਅਠਾਰਵੀਂ ਸਦੀ ਦਾ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਗੁਰਦੇਵ ਕੋ ਅੰਗ, ਭਗਵਤ ਪੁਰਾਣ, ਨਾਮਦੇਵ, ਕਬੀਰ, ਰੈਦਾਸ, ਧੰਨਾ ਦੀ ਪਰਚੀ ਹੈ। ਰੈਦਾਸ ਪਰਚੀ 610-16 ਤਕ ਹੈ।

17. ਗ੍ਰੰਥ ਨੰ: 40245 : ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਪ੍ਰਿਯਦਾਸ ਵਲੋਂ ਭਗਤ ਮਾਲ ਦਾ ਟੀਕਾ, ਭਗਤ ਰਸਬੋਧਨੀ' ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਪੱਤਰਾ 75/ਅ ਤੋਂ ਰੈਦਾਸ ਦਾ ਜੀਵਨ ਆਰੰਭ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਛੰਦ ਨੰ: 255-63 ਤਕ ਹੈ। ਕੁੱਲ ਪੱਤਰੇ 189 ਹਨ। ਰਚਨਾ-ਕਾਲ ਆਦਿ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਸੂਚਨਾ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ।

18. ਗ੍ਰੰਥ ਨੰ: 16192 : ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਧੰਨਾ, ਤ੍ਰਿਲੋਚਨ, ਨਾਮਦੇਵ, ਰਾਮਾਨੰਦ, ਕਬੀਰ ਰੈਦਾਸ ਦੇ ਫੁਟਕਲ ਸ਼ਬਦ ਹਨ। ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਕੁੱਲ 68 ਪੱਤਰੇ ਹਨ।

19. ਗ੍ਰੰਥ ਨੰ: 37981 : ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਅਨੰਤ ਦਾਸ ਦੀ ਲਿਖੀ ਕਬੀਰ, ਰੈਦਾਸ, ਨਾਮਦੇਵ, ਪੀਪਾ ਆਦਿ ਦੀ ਪਰਚੀ ਹੈ ਜੋ ਪੱਤਰਾ 124 ਤਕ ਹੈ। ਰੈਦਾਸ ਪਰਚੀ ਪੱਤਰਾ 76 ਤੋਂ 85 ਤਕ ਹੈ। ਪਰਚੀਆਂ ਤੋਂ ਬਾਦ ਭਗਤ ਮਾਲ ਆਰੰਭ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਪੱਤਰਾ 138 ਉਤੇ ਰੈਦਾਸ ਬਾਰੇ ਫਿਰ ਸੂਚਨਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਲਿਪੀ-ਕਾਲ ਆਦਿ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਸੂਚਨਾ ਨਹੀਂ ਦਿਤੀ ਹੋਈ।

20. ਗ੍ਰੰਥ ਨੰ: 5409 : ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਪ੍ਰਿਯ ਦਾਸ ਵਲੋਂ ਭਗਤ ਮਾਲ ਦਾ ਕੀਤਾ ਟੀਕਾ ਹੈ। ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦਾ ਪਾਠ ਬੜਾ ਅਸ਼ੁਧ ਹੈ। ਲਿਪੀ-ਕਾਲ ਆਦਿ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਸੂਚਨਾ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ।

21. ਗ੍ਰੰਥ ਨੰ: 12426 : ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਗੁਰਦੇਵ ਕੋ ਅੰਗ, ਪੂਰਨ ਦਾਸ ਚਰਿਤ੍ਰ, ਰੈਦਾਸ ਜੀ ਦੇ 16 ਪਦ, ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਗੁਰ ਮਹਿਮਾ, ਧਰਮ ਦਾਸ ਜੀ ਕੀ ਗੁਰ ਮਹਿਮਾ ਅਤੇ ਮੀਰਾਂ ਦੇ ਪਦ ਹਨ। ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਕੁੱਲ ਪੱਤਰੇ 125 ਹਨ, ਰੈਦਾਸ ਰਚਨਾ 64-72 ਪੱਤਰੇ ਤਕ ਹੈ। ਲਿਪੀ-ਕਾਲ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਸੂਚਨਾ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ।

ਅ) ਸੋਧ ਸੰਸਥਾਨ, ਚੌਪਾਸਨੀ : ਇਸ ਸੰਸਥਾ ਵਿਚ ਵੀ ਵਖ ਵਖ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੱਥ ਲਿਖਿਤ ਗ੍ਰੰਥ ਹਨ। ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ:

22. ਗ੍ਰੰਥ ਨੰ: 148 : ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਕਬੀਰ, ਨਾਮਦੇਵ, ਰੈਦਾਸ ਤੇ ਗੋਰਖ ਨਾਥ ਦੀ ਬਾਣੀ ਉਪਲਬੱਧ ਹੈ। ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਕੁੱਲ ਪੱਤਰੇ 200 ਤੋਂ ਉਪਰ ਹਨ ਪਰ ਪੱਤਰਾ 172 ਤੋਂ ਬਾਦ ਵਾਲਾ ਹਿਸਾ ਖਸਤਾ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਹੈ। ਪੱਤਰਾ 181/ਅ ਤੋਂ 200/ੳ ਤਕ ਰੈਦਾਸ ਜੀ ਦੇ 79 ਪਦ ਤੇ 6 ਸਾਖੀਆਂ ਹਨ। ਗ੍ਰੰਥ ਦਾ ਲਿਪੀ-ਕਾਲ ਸੰਮਤ 1782 ਹੈ।

2. ਗ੍ਰੰਥ ਨੰ: 154 : ਇਸ ਵਿਚ ਭਗਤ ਨਾਮਦੇਵ, ਰਾਂਕਾ ਬਾਕਾਂ, ਕਬੀਰ, ਰੈਦਾਸ, ਪੀਪਾ, ਧੰਨਾ, ਸਮਨ ਸੇਊ ਆਦਿ ਦੀਆਂ ਪਰਚੀਆਂ ਹਨ, ਰੈਦਾਸ ਪਰਚੀ ਪੱਤਰਾ 20-29 ਤਕ 245 ਬੰਦਾਂ ਵਿਚ ਹੈ। ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਕੁੱਲ 154 ਪੱਤਰੇ ਹਨ। ਸੰਨ ਸੰਮਤ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ।

3. ਗ੍ਰੰਥ ਨੰ: 8432 : ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਭਗਤ ਦਾਦੂ, ਨਾਮਦੇਵ, ਕਬੀਰ ਅਤੇ ਰੈਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਪੱਤਰਾ ਨੰ: 190 ਤੋਂ 200 ਤਕ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਕੇਵਲ 79 ਪਦ ਹਨ ਸਾਖੀ ਕੋਈ ਨਹੀਂ। ਗ੍ਰੰਥ ਦਾ ਲਿਪੀ-ਕਾਲ 1847 ਸੰਮਤ ਹੈ।

4. ਗ੍ਰੰਥ ਨੰ: 9535 : ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਦਾਦੂ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦਾ ਹੈ ਪਰ ਇਸ ਵਿਚ ਅਨੰਤ ਦਾਸ ਦੀਆਂ ਪਰਚੀਆਂ ਵੀ ਹਨ। ਜਿਸ ਵਿਚ ਕਬੀਰ, ਰੈਦਾਸ ਪਰਚੀ ਦੇ 217 ਛੰਦ ਹਨ। ਪੱਤਰਿਆਂ ਉਤੇ ਨੰਬਰ ਨਹੀਂ ਲਗੇ ਹੋਏ। ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਹਰਚਰਣ ਦਾਸ ਨੇ ਸੰਮਤ 1851 ਵਿਚ ਸਵਾਏ ਜੋਧਪੁਰ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ। ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਕੁੱਲ ਪੱਤਰੇ 594 ਹਨ।

5. ਗ੍ਰੰਥ ਨੰ: 8633 : ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਸੇਵਾ ਦਾਸ, ਹਰੀ ਦਾਸ, ਕਬੀਰ, ਰਾਮਦਾਸ ਤੇ ਰੈਦਾਸ ਜੀ ਦੀਆਂ ਪਰਚੀਆਂ ਹਨ। ਰੈਦਾਸ ਪਰਚੀ ਪੰਜਵੇਂ ਨੰਬਰ ਉਤੇ ਹੈ। ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਪੱਤਰਾ ਨੰਬਰ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਸੰਮਤ 1877 ਵਿਚ ਨਿਰਮਲ ਦਾਸ ਚੇਲਾ ਭੋਲਾ ਰਾਮ ਨੇ ਨਕਲ ਕੀਤਾ।

6. ਗ੍ਰੰਥ ਨੰ: 12208 : ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ-ਸ੍ਰੀ ਤੁਲਸੀ ਦਾਸ, ਦਾਦੂ, ਕਬੀਰ, ਨਾਮਦੇਵ ਅਤੇ ਰੈਦਾਸ ਦੀ ਫੁਟਕਲ ਬਾਣੀ ਹੈ। ਲਿਪੀ-ਕਾਲ ਆਦਿ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਸੂਚਨਾ ਨਹੀਂ। ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ 253 ਪੱਤਰਿਆਂ ਤਕ ਅੰਕ ਲਗੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਉਸ ਪਿਛੋਂ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਭਗਤ ਰੈਦਾਸ ਜੀ ਦੇ 10 ਪਦ ਹਨ।

7. ਗ੍ਰੰਥ ਨੰ: 15002 : ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ, ਗਯਾਨ ਦਾਸ, ਨਾਮਦੇਵ, ਪਰਮਾਨੰਦ, ਸੂਰਦਾਸ, ਕਬੀਰ, ਨੰਦ ਦਾਸ, ਮੀਰਾਂ ਆਦਿ ਦੇ ਫੁਟਕਲ ਪਦ ਹਨ। ਪੱਤਰਾ 16-30 ਤਕ ਭਗਤ ਰੈਦਾਸ ਜੀ ਦਾ 'ਪ੍ਰਹਲਾਦ ਚਰਿਤ੍ਰ' ਹੈ। ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਕੁੱਲ 263 ਪੱਤਰੇ ਹਨ। ਸੰਨ ਸੰਮਤ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਸੂਚਨਾ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ।

8. ਗ੍ਰੰਥ ਨੰ: 7642 : ਵਿਹ ਦਾਦੂ ਬਾਣੀ ਦਾ ਗ੍ਰੰਥ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਅਨੰਤ ਦਾਸ ਰਚਿਤ ਭਗਤ ਕਬੀਰ, ਰੈਦਾਸ, ਨਾਮਦੇਵ, ਧੰਨਾ ਆਦਿ ਦੀਆਂ ਪਰਚੀਆਂ ਵੀ ਹਨ। ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਪੱਤਰਿਆਂ ਉਤੇ ਅੰਕ ਨਹੀਂ ਲਗੇ ਹੋਏ। ਲਿਪੀ-ਕਾਲ ਆਦਿ ਬਾਰੇ ਵੀ ਕੋਈ ਸੂਚਨਾ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ।

ਪਟਿਆਲਾ :

ਏਥੇ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ, ਪੰਜਾਬ, ਸੈਂਟਰਲ ਪਬਲਿਕ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ, ਮੋਤੀ ਬਾਗ ਪੈਲੇਸ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ, ਡਾ. ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਨਿੱਜੀ ਪੁਸਤਕਾਲਾ, ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ, ਡਾ. ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਜੱਗੀ ਦਾ ਨਿੱਜੀ ਪੁਸਤਕਾਲਾ, ਡਾ. ਤਾਰਨ ਸਿੰਘ ਦਾ ਨਿੱਜੀ ਪੁਸਤਕਾਲਾ, ਡਾ. ਮਨਮੋਹਨ ਸਹਿਗਲ ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ 'ਪਦਮ' ਦਾ ਨਿੱਜੀ ਪੁਸਤਕਾਲਾ ਹੈ। ਏਥੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ:

ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ, ਪੰਜਾਬ, ਪਟਿਆਲਾ :

1. ਹੱਥ ਲਿਖਿਤ ਗ੍ਰੰਥ ਨੰਬਰ 359 : ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਸੋਢੀ ਮਿਹਰਬਾਨ ਦੀ ਰਚਨਾ ਮੰਨੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀ ਲਿਖਿਤ ਸਤਾਰਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਹੋਈ ਦੱਸੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਗੋਸਟਿ ਗੋਰਖ ਨਾਥ, ਗੋਸਟਿ ਬਿਆਸ, ਸ੍ਰੀ ਗੋਪੀਚੰਦ, ਜੋ ਵਰਭੰਡੇ ਸੋਈ ਪਿੰਡੇ, ਸਧਨਾ ਗੁਸਾਂਈ, ਸ਼ੇਖ ਫ਼ਰੀਦ, ਕਥਾ ਧੰਨੇ ਕੇ ਜਨਮ ਕੀ, ਕਾਨ੍ਹੇ ਭਗਤ ਕੀ, ਨਾਮਦੇਵ, ਕਬੀਰ, "ਕਥਾ ਗੁਸਾਂਈ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਕੀ", ਕਥਾ ਗੁਸਾਂਈ ਧੰਨੇ ਆਦਿ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਹਨ। "ਕਥਾ ਗੁਸਾਂਈ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਕੀ" ਪੱਤਰਾ 355-58 ਤਕ ਹੈ। ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਕੁੱਲ ਪੱਤਰੇ 408 ਹਨ। ਜਿਲਦ ਟੁਟੀ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਪੁਸਤਕ ਖਸਤਾ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਹੈ। ਲੇਖਨ-ਕਾਲ ਆਦਿ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਲਿਖਤੀ ਸੂਚਨਾ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ।

2. ਗ੍ਰੰਥ ਨੰ: 349 : ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਮੁੱਢਲੇ 124 ਪੱਤਰਿਆਂ ਵਿਚ 16 ਭਗਤਾਂ ਦੀਆਂ ਪਰਚੀਆਂ ਹਨ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ, ਕਬੀਰ, ਤਰਲੋਚਨ, ਰਵਿਦਾਸ, ਨਾਮਦੇਵ ਆਦਿ ਭਗਤ ਹਨ। ਉਪਰੰਤ ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਇਕ ਸਲੋਕੀ ਸਹੰਸ੍ਰਨਾਮ, ਇਕ ਸ਼ਲੋਕੀ ਰਾਮਾਇਣ, ਗਰਭ ਗੀਤਾ ਭਾਖਾਂ, ਬੈਂਤਾਂ ਸੰਤ ਦਾਸ ਤਪਸੀ ਦੀਆਂ, ਸਲੋਕ ਦਰਸ਼ਨ ਭਗਤ, ਤੇ ਪਰਚੀਆਂ ਸੰਤ ਭਗਤਾਂ ਕੀਆਂ, ਆਦਿ ਫੁਟਕਲ ਰਚਨਾਵਾਂ ਹਨ। ਕੁੱਲ ਪੱਤਰੇ 175 ਹਨ। ਲਿਖਾਰੀ ਨਾ ਮਲੂਮ, ਲਿਪੀ-ਕਾਲ ਸੰਮਤ 1904 ।

3. ਗ੍ਰੰਥ ਨੰ: 367 : ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ 16 ਭਗਤਾਂ ਦੀਆਂ ਪਰਚੀਆਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਭਗਤ ਕਬੀਰ, ਧੰਨਾ, ਤ੍ਰਿਲੋਚਨ, ਨਾਮਦੇਵ, ਜੈ ਦੇਵ, ਰਵਿਦਾਸ, ਮੀਰਾਂ ਬਾਈ

ਕਰਮਾਬਾਈ, ਪੀਪਾ, ਸੈਣ, ਸਧਨਾ, ਬਾਲਮੀਕ, ਸੁਖਦੇਵ, ਬਧਕ, ਧ੍ਰ ਤੇ ਪ੍ਰਹਲਾਦ ਭਗਤ ਹਨ। ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਪਰਚੀ ਪੱਤਰਾ 74-91 ਤਕ ਹੈ। ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਮੁੱਢ ਵਿਚ ਸਿੱਖ ਗੁਰੂਆਂ ਦੀ ਕਾਂਗੜਾ ਕਲਮ ਦੀਆਂ 10 ਤਸਵੀਰਾਂ ਤੇ ਬਾਕੀ ਸੰਤ-ਭਗਤਾਂ ਦੀਆਂ 16 ਤਸਵੀਰਾਂ ਹਨ। ਲਿਪੀ-ਕਾਲ ਆਦਿ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਸੂਚਨਾ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ।

ਸੈਂਟਰਲ ਪਬਲਿਕ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ :

1. ਗ੍ਰੰਥ ਨੰ: 678 : ਏਸ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਵੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ, ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਪੋਥੀ ਨੰ: 359 ਵਾਂਗ ਭਗਤਿ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਦੀ 'ਗੋਸਟਿ ਆਤਮੇ ਪ੍ਰਮਾਤਮੇ ਨਾਲਿ' ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਪੌਰਾਣਕ ਅਵਤਾਰਾਂ ਦੀ ਜੀਵਨ-ਲੀਲਾ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ, ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਅਮਰ ਦਾਸ ਜੀ ਦੀਆਂ ਗੋਸਟਾਂ ਵੀ ਉਪਲਬੱਧ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਵਿਚ ਪ੍ਰਾਣ ਸੰਗਲੀ ਵੀ ਹੈ। ਲਿਪੀ-ਕਾਲ ਸੰਮਤ 1740 ਅਤੇ ਲਿਪੀ ਗੁਰਮੁਖੀ ਹੈ।

2. ਗ੍ਰੰਥ ਨੰ: 1904 : ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ 'ਸੁਖਮਨੀ ਸਹੰਸ੍ਰਨਾਮਾ ਪ੍ਰਮਾਰਥ' ਹੈ ਜੋ ਸੋਢੀ ਮਿਹਰਬਾਨ ਦੇ ਸਪੁੱਤਰ ਹਰਿ ਜੀ ਸੋਢੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਮੁਖ ਤੌਰ ਤੇ ਪੌਰਾਣਕ ਭਗਤਾਂ ਦਾ ਜੀਵਨ ਹੈ, ਪਰ 29ਵੀਂ ਅਸ਼ਟਪਦੀ ਮਧ-ਕਾਲ ਦੇ ਭਗਤਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਰਵਿਦਾਸ ਭਗਤ ਦੀ ਸ਼ੇਖ ਬਹਾਵਦੀ ਨਾਲ ਗਿਆਨ ਗੋਸ਼ਟਿ ਹੈ। ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਕੁੱਲ ਪੱਤਰੇ 496 ਹਨ, ਗੋਸ਼ਟਾਂ ਪੱਤਰਾ 361-496 ਤਕ ਹਨ। ਲਿਪੀ-ਕਾਲ ਸੰਮਤ 1796 ਹੈ।

3. ਗ੍ਰੰਥ ਨੰ: 2914 : ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਵੀ 'ਸੁਖਮਨੀ ਸਹੰਸ੍ਰ ਨਾਮ ਪ੍ਰਮਾਰਥ' ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਪੱਤਰਾ 303-4 ਉਤੇ ਰਵਿਦਾਸ ਗੋਸ਼ਟਿ ਹੈ। ਗ੍ਰੰਥ ਦਾ ਲਿਪੀ-ਕਾਲ 1882 ਹੈ ਤੇ ਰਚਨਾ-ਕਾਲ ਸੰਮਤ 1703 ਹੈ। ਲਿਪੀ-ਕਾਰ ਅਮਰੀਕ ਚੰਦ ਬੇਦੀ ਫਗਵਾੜੀਆ ਹੈਦਰਾਬਾਦ ਦਖਣ ਦੇਸ ਦਾ ਹੈ। ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਕੁੱਲ 451 ਪੱਤਰੇ ਹਨ। ਅੰਤ ਉਤੇ ਕੁੱਝ ਪੱਤਰੇ ਖਾਲੀ ਛੱਡੇ ਹੋਏ ਹਨ।

4. ਗ੍ਰੰਥ ਨੰ: 2736 : ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦਾ ਨਾਮ 'ਭਗਤ ਮਾਲ ਸਟੀਕ' ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਟੀਕਾਕਾਰ ਕੌਣ ਹੈ ਇਸ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਸੂਚਨਾ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ। ਛੰਦ ਨੰ: 256 ਤੋਂ 263 ਤਕ ਪ੍ਰਿਯਦਾਸ ਦੇ ਟੀਕੇ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਰਵਿਦਾਸ ਭਗਤਿ ਦਾ ਜੀਵਨ ਚਰਿਤ੍ਰ ਹੈ। 210 ਪੱਤਰੇ ਤਕ ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ 'ਭਗਤ ਰਸਬੋਧਨੀ ਟੀਕਾ' ਹੈ। ਉਪਰੰਤ ਕੁੱਝ ਫੁਟਕਲ ਬਾਣੀ ਤੇ ਫਿਰ ਪੱਤਰਾ 278 ਤੋਂ 'ਅਥ ਸਾਰ ਸੰਗ੍ਰੈਹ ਰਾਮਾਯਣ ਲਿਖਯਤੇ ' ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਕੁੱਲ 431 ਪੱਤਰੇ ਹਨ। ਸੰਨ ਸੰਮਤ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਹੈ।

5. ਗ੍ਰੰਥ ਨੰ: 2723 : ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਨਾਭਾ ਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਭਗਤ ਮਾਲ ਦੇ 214 ਛਪਿਆਂ ਦਾ ਟੀਕਾ ਹੈ। ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਕੁੱਲ 292 ਪੱਤਰੇ ਹਨ। ਪੱਤਰਾ ਨੰ: 111 ਦੇ ਛੰਦ ਨੰ: 253 ਤੋਂ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਦਾ ਜੀਵਨ ਪ੍ਰਿਯਦਾਸ ਦੇ ਟੀਕੇ ਤੇ ਆਧਾਰਤ ਹੈ। ਸੰਨ ਸੰਮਤ ਆਦਿ ਬਾਰੇ ਸੂਚਨਾ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ।

6. **ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਗ੍ਰੰਥ 'ਪੋਥੀ ਪ੍ਰੇਮ ਅੰਬੋਧ' ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹਨ :**

1. ਗ੍ਰੰਥ ਨੰ: 2564 -- ਲਿਪੀ-ਕਾਲ 1886 ਬਿ. ਲਿਪੀਕਰਤਾ ਨਾ ਮਲੂਮ।
2. ਗ੍ਰੰਥ ਨੰ: 2873 -- ਲਿਪੀ-ਕਾਲ 1891 ਬਿ. ਲਿਪੀਕਰਤਾ ਭਾ. ਸੁਖਾ ਸਿੰਘ।
3. ਗ੍ਰੰਥ ਨੰ: 561 -- ਨਾ ਮਲੂਮ -- ਲਿਪੀਕਰਤਾ ਬ੍ਰਹਮ ਬਿਬੇਕ।

ਅ. ਡਾ. ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ ਜੀ :

1. ਦਾਦੂ ਦਯਾਲ ਜੀ ਕੀ ਬਾਣੀ ਵਾਲਾ ਗ੍ਰੰਥ : ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਦਾਦੂ ਦਯਾਲ ਜੀ ਕੀ ਬਾਣੀ, ਭਗਤ ਕਬੀਰ, ਨਾਮਦੇਵ, ਰੈਦਾਸ, ਹਰਦਾਸ, ਸੁੰਦਰ ਦਾਸ, ਗਰੀਬ ਦਾਸ, ਰਜਬ ਜੀ ਕੇ ਕਬਿਤ, ਖੇਮ ਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਰੇਖਤੇ ਅਤੇ ਸੁਆਮੀ ਦਾਦੂ ਦਯਾਲ ਜੀ ਦੀ ਜਨਮ ਲੀਲਾ ਆਦਿਕ ਰਚਨਾਵਾਂ ਹਨ। ਭਗਤ ਰੈਦਾਸ ਬਾਣੀ ਪੱਤਰਾ 232-45 ਤਕ ਹੈ। ਸਾਰਾ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇਵਨਾਗਰੀ ਲਿਪੀ ਵਿਚ ਹੈ। ਕੁੱਲ ਪੱਤਰੇ 614 ਹਨ। ਲਿਪੀ-ਕਾਲ ਸੰਮਤ 1836/ ਲਿਖਾਰੀ ਉਦਿਯਾ, ਪੰਥੀ, ਸਥਾਨ ਸੰਗਰੂਰ (ਪੰਜਾਬ)।

ੲ. ਮੋਤੀ ਬਾਗ ਪੈਲੇਸ :

1. ਗ੍ਰੰਥ ਨੰ: 171 : ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਕਵੀ ਕੀਰਤ ਸਿੰਘ ਵਲੋਂ ਨਾਭਾ ਦਾਸ ਜੀ ਦੀ 'ਭਗਤ ਮਾਲ' ਦਾ ਟੀਕਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਦੇ 411 ਪੱਤਰੇ ਹਨ। ਲਿਪੀ-ਕਾਲ ਸੰਮਤ 1915 ਹੈ।

2. ਗ੍ਰੰਥ ਨੰ: 34 : ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਨਾਭਾ ਦਾਸ ਦੀ ਲਿਖੀ ਭਗਤ ਮਾਲ ਦਾ ਟੀਕਾ ਹੈ। ਟੀਕਾਕਾਰ ਪ੍ਰਿਯਦਾਸ ਹੈ। ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਕੁੱਲ 115 ਪੱਤਰੇ ਹਨ। ਲਿਪੀ-ਕਾਲ ਤੇ ਲਿਖਾਰੀ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਸੂਚਨਾ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। ਗ੍ਰੰਥ ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿਪੀ ਵਿਚ ਹੈ।

ਦਾਦੂ ਦੁਆਰਾ ਨਰਾਯਣਾ

ਇਹ ਸਥਾਨ ਦਾਦੂ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਦਾ ਮੁਖ-ਸਥਾਨ ਹੈ। ਏਥੇ ਲੱਗਪੱਗ 400 ਹੱਥ ਲਿਖਿਤ ਗ੍ਰੰਥ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਾਫੀ ਸੰਤ-ਸਾਹਿਤ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵੇਰਵਾ

ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ :

(1) ਵਸਤਾ ਨੰ. 9 : ਵਸਤਾ ਨੰ: 7 ਵਾਲਾ ਤੇ ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਇਕੋ ਸਮੇਂ ਨਕਲ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ ਪਰ ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਵਸਤਾ ਨੰ. 7 ਨਾਲੋਂ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਲਗਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਕੇਵਲ 64 ਪਦ ਤੇ ਇਕ ਸਾਖੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕਿ ਬਸਤਾ ਨੰ. 7 ਵਿਚ 69 ਪਦ ਤੇ ਦੋ ਸਾਖੀਆਂ ਹਨ। ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਪੱਤਰਾ ਨੰਬਰ ਨਹੀਂ ਲਗੇ। ਆਕਾਰ, ਲਿਖਾਵਟ ਸਭ ਬਸਤਾ ਨੰ. 7 ਨਾਲ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਅੱਧ ਵਿਚਕਾਰ ਜਿਥੇ ਸੁੰਦਰ ਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਸਮਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਲਿਪੀ-ਕਾਲ ਬਾਰੇ ਸੂਚਨਾ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਿੱਤੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ :

ਸੰਬਤ ਸਤ੍ਰਾਂ ਸੈ ਗਯੇ।। ਬਰਖ ਦਸੋਤਰ ਔਰ।।
ਭਾਦਵ ਸੁਦੀ ਏਕਾਦਸੀ।। ਗੁਰਬਾਰ ਸਿਰ ਮੋਰ।।
ਤਾ ਦਿਨ ਸੰਪੂਰਨ ਭਯੋ। ਗਯਾਨ ਸੁਮੰਦਰ ਗ੍ਰੰਥ।।
ਸੁੰਦਰ ਆਵਗਣ ਕਰੈ।। ਲਹੈ ਮੁਕਤਿ ਕੋ ਪੰਥ।।

(2) ਵਸਤਾ ਨੰ. 7 : ਏਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਪੱਤਰਾ ਨੰ. 211 ਤੋਂ 222 ਤਕ ਭਗਤ ਰੈਦਾਸ ਜੀ ਦੇ 69 ਪਦ ਤੇ 2 ਸਾਖੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਦਾਦੂ, ਦਯਾਲ, ਕਬੀਰ, ਨਾਮਦੇਵ, ਹਰਦਾਸ, ਜਗਨਨਾਥ, ਤੇ ਸੁੰਦਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਹੈ। ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਬਹੁਤੇ ਪੱਤਰਿਆਂ ਉਪਰ ਨੰਬਰ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਗ੍ਰੰਥ ਕੀੜਿਆਂ ਦਾ ਖਾਧਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਮੁਰੰਮਤ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਆਖਰੀ ਪੱਤਰੇ ਉਤੇ ਲਿਪੀ-ਕਾਲ ਬਾਰੇ ਸੂਚਨਾ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ :

ਸਮਤ ਸਤਰਾਂ ਸੇ ਗਏ।। 1710 / ਬਰਖ ਦਸੋ ਤਰਔਰ।।
ਭਾਦਵ ਸੁਦੀ ਏਕਾਦਸੀ।। ਗੁਰ ਬਾਰ ਸਿਰ ਮੋਰ।।
ਤਾ ਦਿਨ ਸੰਪੂਰਨ ਭਯੋ।। ਗਯਾਨ ਸਮੁੰਦਰ ਗ੍ਰੰਥ।।
ਸੁੰਦਰ ਆਵਾਗਨ ਕਰੈ।। ਲਹੋ ਮੁਕਤ ਕੋ ਪੰਥ।।

(3) ਬਸਤਾ ਨੰ: 16 : ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਰਜਬ, ਦਾਦੂ, ਕਬੀਰ, ਨਾਮਦੇਵ, ਰੈਦਾਸ, ਹਰਦਾਸ, ਗਰੀਬਦਾਸ, ਜਨਗੋਪਾਲ, ਗੋਰਖਨਾਥ, ਚਰਪਟ, ਭਰਥਰੀ, ਗੋਪੀ ਚੰਦ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ, ਸ਼ੇਖ ਫਰੀਦ, ਤੇ ਸੁੰਦਰ ਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਕੁੱਲ 454 ਪੱਤਰੇ ਹਨ, ਭਗਤ ਰੈਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਪੱਤਰਾ 273-85 ਤਕ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ 71 ਪਦ ਤੇ 2 ਸਾਖੀਆਂ ਹਨ। ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਲੇਖਨ-ਕਾਲ ਆਦਿ ਬਾਰੇ ਸੂਚਨਾ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ :

ਪੋਥੀ ਸੰਪੂਰਣ ਭਵੇਤ ਸੰਮਤ 1776 ਬਰਖੇ ਕਾਤਰ ਮਾਸੇ ਕ੍ਰਿਸ਼ਣ ਪਕਸੇ ਤਿੱਥੋ

ਵਾਰ ਐਤਵਾਰ ਕੇ ਦਿਨ ਪੁਸਤਕ ਸੰਪੂਰਣ ਭਵੇਤ॥ ਪਰਮ ਪਰਸਿਧ ਮੁਨੀ ਸ੍ਰੀ ਬਾਬਾ ਪਰਮਾਨੰਦ ਉਤਰਾਧੇ ਤਿਨਕੇ ਸ਼ਿਸ਼ ਬਾਬਾ ਖੇਮ ਦਾਸ ਤਿਨਕੇ ਸ਼ਿਸ਼ ਰਾਮ ਦੇਵ ਜੀ ਵਾਰੇ ਪੜੇ ਵਿਚਾਰੇ ਤਿਸਕੋ ਹਮਹਿ ਨਮਸਕਾਰ॥ -ਪੱਤਰਾ 454

(4) ਬਸਤਾ ਨੰ. 15 : ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਵੀ ਸੰਤ ਦਾਦੂ ਦਯਾਲ, ਕਬੀਰ, ਨਾਮਦੇਵ, ਰੈਦਾਸ, ਹਰਦਾਸ, ਗਰੀਬਦਾਸ ਤੇ ਗੋਰਖ ਨਾਥ ਆਦਿ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਗ੍ਰੰਥ ਬੜਾ ਸੁੰਦਰ, ਸੁਜਿਲਦ ਪੱਤਰਾ ਨੰਬਰ ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਰੈਦਾਸ ਜੀ ਦੇ 71 ਪਦ ਤੇ 2 ਸਾਖੀਆਂ ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਹਨ। ਅੰਤਲੇ ਪੱਤਰੇ ਉਤੇ ਦਿੱਤੀ ਸੂਚਨਾ ਅਨੁਸਾਰ ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਸ੍ਰੀ ਲਖਮੀ ਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਅਸਥਾਨ ਰਤੀਬਾ ਵਿਚ ਸੰਬਤ 1781/1724 ਈ. ਨੂੰ ਸੰਪੂਰਨ ਕੀਤਾ।

(5) ਬਸਤਾ ਨੰ. 12 : ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਸੁਜਿਲਦ, ਸੁਲਿਖਤ, ਦੋਨੋਂ ਪਾਸੇ ਲਾਲ ਹਾਸ਼ੀਆ ਤੇ ਚੰਗੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਸੰਤ ਦਾਦੂ, ਕਬੀਰ, ਨਾਮਦੇਵ, ਰੈਦਾਸ, ਹਰਦਾਸ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ, ਪੀਪਾ, ਸੈਨ, ਪਰਸਰਾਮ, ਸਧਨਾ, ਤ੍ਰਿਲੋਚਨ, ਰਾਮਾਨੰਦ, ਸੁਖਾਨੰਦ, ਅੰਗਦ, ਭੀਖਨ, ਕਾਨ੍ਹਾਂ, ਨਾਭਾ, ਕਮਾਲ, ਫਰੀਦ, ਪਰਮਾਨੰਦ, ਸ਼ੇਖ ਬਹਾਵਦੀ, ਗੋਰਖ ਨਾਥ, ਚਰਪਟ ਨਾਥ, ਚੌਰੰਗੀ ਨਾਥ, ਆਦਿ ਦੀ ਰਚਨਾ ਹੈ। ਅੰਤਲੇ ਪੱਤਰੇ ਉਤੇ ਦਿਤੀ ਸੂਚਨਾ ਅਨੁਸਾਰ ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਸ੍ਰੀ ਰੂਪ ਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਸੰਮਤ 1782 ਵਿਚ ਨਰਾਯਨਾ ਵਿਚ ਨਕਲ ਕੀਤਾ। ਪੱਤਰਾ ਨੰਬਰ ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਲਗੇ ਹੋਏ।

(6) ਬਸਤਾ ਨੰ. 14 : ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਬਹੁਤ ਖਸਤਾ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਵੀ ਸੰਤ ਦਾਦੂ ਦਯਾਲ, ਕਬੀਰ, ਨਾਮਦੇਵ, ਰੈਦਾਸ, ਹਰਿਦਾਸ, ਨਾਨਕ, ਜਨਗੋਪਾਲ, ਗੋਰਖ ਨਾਥ, ਚਰਪਟ, ਗੋਪੀ ਚੰਦ, ਚੌਰੰਗੀ ਨਾਥ, ਗਰੀਬ ਦਾਸ, ਤੇ ਸੁੰਦਰ ਦੀ ਰਚਨਾ ਹੈ। ਲੇਖਨ-ਕਾਲ ਆਦਿ ਬਾਰੇ ਅੰਤਲੇ ਪੱਤਰੇ ਉਤੇ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਸੂਚਨਾ ਮਿਲਦੀ ਹੈ :

> "ਸੰਬਤ 1787 ॥ ਸੰਬਤ ਸਤਰਾਂ ਸੈ ਸਤਾਸੀਯਾ॥
> ਭਾਦਵਾ ਵਦੀ ਤੀਜਿ ਬਾਰ ਬੁਧਬਾਰਿ ਪਰਗਨੇ ਬਰਵਾਲੈ ਗਾਂਵ ਜੇਵਰਾ ਪੋਥੀ ਲਿਖਿਤ ਭਈ॥ ਬਾਬਾ ਬਾਲਕ ਰਾਮ ਜੀ॥ ਤਿਨਕਾ ਸਿਖ ਹੀਰਾ॥ ਤਿਨ ਪੋਥੀ ਲਿਖੀ॥"

(7) ਬਸਤਾ ਨੰ. 2 : ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਪੱਤਰਾ ਨੰ. 306 ਤਕ ਦਾਦੂ-ਪੰਥੀ ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਹੈ ਉਪਰੰਤ ਭਗਤ ਕਬੀਰ (351-81), ਨਾਮ ਦੇਵ 381-83), ਰੈਦਾਸ (383-92) ਪੀਪਾ (392-425), ਧੰਨਾ, ਤ੍ਰਿਲੋਚਨ (425-28, 428-30), ਜੈਦੇਵ

(430-41), ਸਧਨਾ (441-44), ਬਾਲਮੀਕ (444-49), ਸੁਖਦੇਵ (448-53), ਤੇ ਬਧਕ (453-60) ਦੀ ਰਚਨਾ ਹੈ। ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਕੁੱਲ 463 ਪੱਤਰੇ ਹਨ, ਲਿਪੀ-ਕਾਰ ਸੰਮਤ 1821 ਤੇ ਲਿਪੀਕਰਤਾ ਦਾਦੂ ਪੰਥੀ ਲਭੂ ਰਾਮ ਦਾਸ ਹੈ। ਭਗਤ ਰੈਦਾਸ ਪਰਚੀ ਕ੍ਰਿਤ ਅਨੰਤ ਦਾਸ ਪੱਤਰਾ 382-391 ਤਕ 215 ਬੰਦਾਂ ਵਿਚ ਹੈ।

(8) ਬਸਤਾ ਨੰ. 13 : ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਵੀ ਭਗਤ ਕਬੀਰ, ਨਾਮਦੇਵ, ਰੈਦਾਸ, ਹਰਦਾਸ, ਗਰੀਬ ਦਾਸ, ਜਗਜੀਵਨ, ਕਾਨ੍ਹਾਂ, ਧੰਨਾ, ਸੈਨ, ਪੀਪਾ, ਸਧਨਾ, ਕਮਾਲ, ਤ੍ਰਿਲੋਚਨ, ਪਰਮਾਨੰਦ, ਸੂਰਦਾਸ, ਸ਼ੇਖ ਫਰੀਦ, ਗੋਰਖ ਨਾਥ, ਗੋਪੀ ਚੰਦ, ਚਰਪਟ, ਹਨੂਵੰਤ, ਹਰਦਾਸ, ਗਰੀਬ ਦਾਸ, ਰਜਬ ਆਦਿ ਦੀ ਰਚਨਾ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕਬੀਰ, ਰੈਦਾਸ, ਸੇਨ, ਧੰਨਾ ਆਦਿ ਦੀ ਆਰਤੀ ਵੀ ਹੈ।

ਭਗਤ ਰੈਦਾਸ ਬਾਣੀ ਦੇ 81 ਪਦ ਤੇ 4 ਸਾਖੀਆਂ ਪੱਤਰਾ ਨੰ: 257 ਤੋਂ 271 ਤਕ ਹਨ। ਉਪਰੰਤ ਪੱਤਰਾ ਨੰਬਰ ਨਹੀਂ ਲਗੇ ਹੋਏ। ਅੰਤਲੇ ਪੱਤਰੇ ਉਤੇ ਮਿਲਦੀ ਸੂਚਨਾ ਅਨੁਸਾਰ ਗ੍ਰੰਥ ਦਾ ਲਿਪੀ-ਕਾਲ ਸੰਬਤ 1824 ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਮਨੀ ਰਾਮ ਨੇ ਸੰਗਰੂਰ ਵਿਖੇ ਨਕਲ ਕੀਤਾ।

(9) ਗ੍ਰੰਥ ਨੰ. (ਕੋਈ ਨਾ) : ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਦਾਦੂ ਪੰਥੀ ਸ੍ਰੀ ਚੈਨਾ ਰਾਮ ਜੀ ਜੋ ਦਾਦੂ ਪੰਥੀਆਂ ਦੇ 7ਵੇਂ ਗੱਦੀ ਨਸ਼ੀਨ ਸਨ, ਨੇ ਤਿਆਰ ਕਰਵਾਇਆ। ਗ੍ਰੰਥ ਬਹੁਤ ਵਡੇ ਆਕਾਰ ਦਾ ਹੈ ਤੇ ਇਸਦੇ 765 ਪੱਤਰੇ ਹਨ। ਇਸ ਵਿਚ ਸੰਤ ਦਾਦੂ ਦਯਾਲ, ਕਬੀਰ, ਨਾਮਦੇਵ, ਰੈਦਾਸ, ਹਰਦਾਸ, ਗਰੀਬਦਾਸ, ਬਨਵਾਰੀ ਦਾਸ, ਸਾਧੂਦਾਸ, ਬਖਨਾ ਜੀ, ਟੀਲਾ ਜੀ, ਜਨ ਗੋਪਾਲ, ਅਗਰ ਦਾਸ, ਜੈਮਲ, ਚੈਨ ਜੀ, ਛੋਟਾ ਗਰੀਬ ਦਾਸ, ਸੰਤ ਦਾਸ, ਧੰਨਾ, ਸੈਨ, ਪੀਪਾ, ਸਧਨਾ, ਤੇ ਤ੍ਰਿਲੋਚਨ ਆਦਿ 103 ਭਗਤਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਹੈ। ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਸੂਚੀ ਪੱਤਰ ਦਿੱਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਪੱਤਰਾ ਨੰਬਰ 62/ੳ ਤੋਂ 65/ੳ ਤਕ ਭਗਤ ਰੈਦਾਸ ਜੀ ਦੇ 12 ਰਾਗਾਂ ਵਿਚ 74 ਪਦ ਤੇ 2 ਸਾਖੀਆਂ ਹਨ। ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਪੱਤਰਾਂ ਨੰ: 765 ਉਪਰ ਲਿਪੀ-ਕਾਲ ਆਦਿ ਬਾਰੇ ਸੂਚਨਾ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ :

ਸੁਭ ਸਥਾਨ ਰਾਣੀਲਾ ਸੋਈ।। ਸੰਤ ਸੇਵ ਬਡ ਬਿਧਕਰ ਹੋਈ।।
ਦੇਸ ਹਰਚਯਾਨ ਸਹਰ ਦਾਦਰੀ।। ਸੰਤ ਸਮਾਗਮ ਬਰਨੰਤਰੀ।।
ਸੰਬਤ ਅਠਾਰਾਂ ਸੈ ਤੇਤੀਸਾ।। ਭਾਦੋਂ ਮਾਸ ਜੋ ਬਿਸਵਾਬੀਸਾ।।
ਨਗਰ ਨਾਮ ਰਾਣੀਲਾ ਜਾਨੋ।। ਸੰਤ ਸਥਾਨ ਸੁ ਨਾਹੀ ਛਾਨੋ।।

ਸ੍ਰੀ ਸੁਆਮੀ ਚੈਨ ਰਾਮ ਜੀ ਨੇ ਪੁਸਤਕ ਚਹੋੜਯੋ ਬਿਸ਼ਨ ਦਾਸ ਜੀ ਉਧਰਾਯੋ ਰਾਣੀਲਾ ਕੇ ਪੁਸਤਕ ਚਰਾਣੈ॥

(10) ਬਸਤਾ ਨੰ: 19 : ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਵੀ ਸੰਤ ਦਾਦੂ ਦਯਾਲ, ਕਬੀਰ, ਨਾਮਦੇਵ, ਰੈਦਾਸ, ਹਰਦਾਸ, ਜਨਗੋਪਾਲ ਤੇ ਜਗਜੀਵਨ ਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਹੈ। ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਵੀ ਪੱਤਰਾ ਨੰਬਰ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਭਗਤ ਰੈਦਾਸ ਜੀ ਦੇ 13 ਰਾਗਾਂ ਵਿਚ 80 ਪਦ ਤੇ 4 ਸਾਖੀਆਂ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਲੇਖਨ-ਕਾਲ ਬਾਰੇ ਸੂਚਨਾ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ :

ਸੰਬਤ 1844 ਮਿਤੀ ਬੈਸਾਖ ਸੁਦੀ॥੯॥
ਬਾਰ ਸੁਕਰਵਾਰ ਤਾ ਦਿਨ ਪੋਥੀ ਲਿਖੀ॥
ਸੁਭ ਸਥਾਨ ਕਾਕੌਰ॥ ਲੇਖਕ ਜਸਰਾਮ ਲਿਖੀ॥

(11) ਬਸਤਾ ਨੰ: 18 : ਏਸ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਵੀ ਸੰਤ ਦਾਦੂ, ਕਬੀਰ, ਨਾਮਦੇਵ, ਰੈਦਾਸ, ਹਰਦਾਸ, ਗਰੀਬ ਦਾਸ, ਰਜਬ, ਭੀਖਨ, ਸੁੰਦਰ ਆਦਿ ਦੀ ਰਚਨਾ ਹੈ। ਭਗਤ ਰੈਦਾਸ-ਬਾਣੀ, ਪੱਤਰਾ 224-34 ਤਕ (71 ਪਦ, 2 ਸਾਖੀਆਂ) ਹੈ। ਰੈਦਾਸ ਬਾਣੀ ਤੋਂ ਬਾਦ ਪੱਤਰਾ ਨੰਬਰ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਪੋਥੀ ਦੇ ਲੇਖਨ-ਕਾਲ ਬਾਰੇ ਸੂਚਨਾ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ :

ਸਵਾਮੀ ਦਾਦੂ ਦਯਾਲ ਜੀ ਕਾ ਸਿਖ ਬਾਬਾ ਬਨਵਾਰੀਦਾਸ ਜੀ ਤਿਨਕਾ ਸਿਖ ਬਾਬਾ ਛਬੀਲ ਦਾਸ ਜੀ ਤਿਨਕਾ ਸਿਖ ਬਾਬਾ ਹਰੀ ਦਾਸ ਤਿਨਕਾ ਸਿਖ ਬਾਬਾ ਚੇਤ ਰਾਮ ਜੀ ਤਿਨਕਾ ਸਿਖ ਗੋਪਾਲ ਦਾਸ ਤਿਨਕਾ ਸਿਖ ਮੋਹਨ ਦਾਸ ਤਿਨਕਾ ਸਿਖ ਬਾਬਾ ਸੇਵਗ ਸਿੰਹੁ ਤਿਨਕਾ ਸਿਖ ਮਨਸਾ ਰਾਮ ਜੀ ਪੋਥੀ ਲਿਖੀ। ॥ਸੰਬਤ 1846 ਹਾੜ ਸੁਦੀ ਗਯਾਰ ਸ ਕੈ ਦਿਨ ਪੋਥੀ ਸੰਪੂਰਨ ਭਈ॥

(13) ਬਸਤਾ ਨੰ. 6 : ਇਸ ਵਿਚ ਵੀ ਸੰਤ ਦਾਦੂ, ਗਰੀਬ ਦਾਸ, ਨਾਮ ਦੇਵ, ਰੈਦਾਸ, ਹਰਦਾਸ, ਨਾਨਕ, ਕਾਨ੍ਹੰ, ਰਾਮਾਨੰਦ, ਧੰਨਾ, ਸੈਨ, ਪੀਪਾ, ਸਧਨਾ, ਕਮਾਲ, ਸ਼ੇਖ ਅਲਾਵਦੀ, ਤ੍ਰਿਲੋਚਨ, ਸੂਰਦਾਸ, ਅਗਰ ਦਾਸ, ਗੋਰਖ ਬਾਣੀ, ਚਰਪਟ ਨਾਥ, ਤੇ ਫਰੀਦ ਆਦਿ ਦੀ ਰਚਨਾ ਹੈ। ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਪੱਤਰਾ ਨੰਬਰ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਗ੍ਰੰਥ ਸੁਲਿਖਤ, ਸੁਜਿਲਦ, ਦੋਨੋਂ ਪਾਸੇ ਲਾਲ ਸੁੰਦਰ ਹਾਸ਼ੀਆ। ਆਕਾਰ 29 ਲਾਈਨਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਪੱਤਰਾ ਭਗਤ ਰੈਦਾਸ ਜੀ ਦੇ 13 ਰਾਗਾਂ ਵਿਚ 80 ਪਦ ਤੇ 4 ਸਾਖੀਆਂ ਹਨ। ਲਿਪੀ-ਕਾਲ ਸੰਬਤ 1852 ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਧਰਮ ਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਗ੍ਰਾਮ ਬਾੜਾ ਵਿਚ ਨਕਲ ਕੀਤਾ।

(14) ਬਸਤਾ ਨੰ. 17 : ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਵੀ ਸੰਤ ਦਾਦੂ ਦਯਾਲ, ਕਬੀਰ,

ਨਾਮਦੇਵ, ਰੈਦਾਸ, ਹਰਦਾਸ, ਬਖਨਾ, ਸੁੰਦਰ ਦਾਸ, ਗਰੀਬ ਦਾਸ, ਭੀਖਨ ਦਾਸ ਤੇ ਛਤਰ ਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਰੈਦਾਸ ਜੀ ਦੇ 83 ਪਦ ਤੇ 6 ਸਾਖੀਆਂ 13 ਰਾਗਾਂ ਵਿਚ ਹਨ। ਗ੍ਰੰਥ ਸੁਜਿਲਦ ਤੇ ਬਹੁਤ ਚੰਗੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਹੈ। ਪੱਤਰਾਂ ਨੰਬਰ ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਲਿਪੀ-ਕਾਲ ਬਾਰੇ ਸੂਚਨਾ ਅੰਤਲੇ ਪੱਤਰੇ ਉਤੇ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ।

ਸੰਬਤ 1853, ਮਿਤੀ ਜੇਠ ਸੁਦੀ 5 ਬਾਰ ਬਿਰਸ ਪਤਨ। ਪੁਸਤਕ ਸੰਪੂਰਨ ਭਈ...ਪੁਸਤਕ ਲਿਖਯੋ ਬਾਬਾ ਜੀ ਸ੍ਰੀ ਰਾਮ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਭੰਡਾਰੀ ਤਤ ਸਿਖ ਬਾਬਾ ਜੀ ਰੂਪ ਦਾਸ ਜੀ ਤਤਸਿਖ ਬਾਬਾ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਤਤਸਿਖ ਗੁਲਾਮ ਖਾਨਾ ਜਾਦ ਕਾਸੀ ਰਾਮ ਲਿਖਯੋ॥

(15) ਬਸਤਾ ਨੰ. 11 : ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਵੀ ਦਾਦੂ ਦਯਾਲ, ਕਬੀਰ, ਨਾਮਦੇਵ, ਰੈਦਾਸ, ਹਰਦਾਸ, ਗਰੀਬਦਾਸ, ਬਖਨਾ, ਸੁੰਦਰਦਾਸ, ਰਜਬ, ਬਾਲਕ ਰਾਮ, ਭੀਖਨ ਤੇ ਦਯਾਲ ਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਹੈ। ਭਗਤ ਰੈਦਾਸ ਜੀ ਦੇ 13 ਰਾਗਾਂ ਵਿਚ 83 ਪਦ ਤੇ 6 ਸਾਖੀਆਂ ਪੱਤਰਾ 271-86 ਤਕ ਹਨ। ਲਿਪੀ-ਕਾਲ ਆਦਿ ਬਾਰੇ ਸੂਚਨਾ ਅੰਤ ਉਤੇ ਦਿੱਤੀ ਹੋਈ ਹੈ ਜਿਸ ਅਨੁਸਾਰ ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਸੰਬਤ 1853 ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਸਾਧੂ ਰਾਮ ਜੀ ਨੇ ਬਸੀ ਵਿਖੇ ਨਕਲ ਕੀਤਾ। ਭਗਤ ਰੈਦਾਸ ਬਾਣੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਪੱਤਰਾ ਨੰਬਰ ਨਹੀਂ ਲਗੇ ਹੋਏ।

(16) ਬਸਤਾ ਨੰ. 1 : ਏਸ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਸੰਤ ਦਾਦੂ ਦਯਾਲ, ਕਬੀਰ, ਨਾਮਦੇਵ, ਰੈਦਾਸ, ਹਰਦਾਸ, ਗਰੀਬ ਦਾਸ, ਸੁੰਦਰ ਦਾਸ, ਆਦਿ ਦੀ ਰਚਨਾ ਹੈ। ਭਗਤ ਰੈਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਪੱਤਰਾ ਨੰ: 221/ੳ ਤੋਂ 230/ੳ ਤਕ ਹੈ। ਜਿਸ ਵਿਚ 80 ਪਦ ਤੇ 4 ਸਾਖੀਆਂ ਹਨ। ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਕੁੱਲ ਪੱਤਰੇ 424 ਹਨ। ਲਿਪੀ-ਕਾਲ, ਰਚਨਾ ਕਾਲ ਆਦਿ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਸੂਚਨਾ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ।

ਬਨਾਰਸ :

ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਭਾਰਤੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਗੜ੍ਹ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਏਥੇ ਨਾਗਰੀ ਪ੍ਰਚਾਰਣੀ ਸਭਾ, ਬਨਾਰਸ ਹਿੰਦੂ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਗੋਇੰਕਾ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ, ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਕਾਸੀ ਵਿਦਯਾ ਪੀਠ, ਕਬੀਰ ਮਠ, ਕਾਰਮਾਈਲ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ, ਵੀਰ ਅਭਿਮੰਨੂ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਅਤੇ ਸੀਰ ਗੋਵਰਧਨ ਪੁਰ ਆਦਿ ਸਾਹਿੱਤ ਦੇ ਭੰਡਾਰ ਹਨ। ਪਰ ਨਾਗਰੀ ਪ੍ਰਚਾਰਣੀ ਸਭਾ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਸੰਸਥਾ ਵਿਚ ਸੰਤ-ਸਾਹਿੱਤ ਦੇ ਹੱਥ-ਲਿਖਿਤ ਗ੍ਰੰਥ ਉਪਲਬੱਧ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ। ਜੋ ਗ੍ਰੰਥ ਉਪਲਬੱਧ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ :

ੳ. ਨਾਗਰੀ ਪ੍ਰਚਾਰਣੀ ਸਭਾ :

1. ਗ੍ਰੰਥ ਨੰ. 1394 (ਨਵਾਂ ਨੰ 1409) : ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਪੱਤਰਾ ਨੰ: 199-210 ਉਤੇ ਭਗਤ ਰੈਦਾਸ-ਬਾਣੀ ਦੇ 71 ਪੱਦ ਤੇ 4 ਸਾਖੀਆਂ ਹਨ। ਗ੍ਰੰਥ ਦਾ ਨਾਮ 'ਸੰਤ ਦਾਦੂ ਦਯਾਲ ਜੀ ਕੀ ਬਾਣੀ' ਹੈ। ਭਗਤ ਰੈਦਾਸ ਜੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਸੰਤ ਦਾਦੂ ਦਯਾਲ, ਭਗਤ ਕਬੀਰ, ਨਾਮਦੇਵ, ਹਰਿਦਾਸ, ਜਗਜੀਵਨ ਤੇ ਸੁੰਦਰ ਦਾਸ ਆਦਿ ਦੀ ਰਚਨਾ ਵੀ ਹੈ। ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਕੁੱਲ 800 ਪੱਤਰੇ ਹਨ। ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਲੇਖਨ-ਕਾਲ ਬਾਰੇ ਸੂਚਨਾ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਿਲਦੀ ਹੈ :

ਸਤ੍ਰੈ ਸੈ ਇਕ ਤ੍ਰਯਾ ਮਹੀ।। ਸੰਬਤ ਪਹੁਸ ਸੁਧਿ ਸੋ ਲਹੀ।।
ਬ੍ਰਹਸਪਤਿਵਾਰ ਪੰਚਮੀ ਹੋਈ।। ਤਾ ਦਿਨ ਭਯੋ ਸੰਪੂਰਣ ਸੋਈ।।
ਨਗ੍ਰ ਮਡੋਤੀ ਨਾਮ ਜੁ ਹੋਈ।। ਸਾਧੂ ਜੀ ਕੋ ਅਸਥਲ ਸੋਈ।।
ਵਾਚੈ ਪਠੈ ਸੁਨੈ ਜੋ ਕੋਈ।। ਰਾਮ ਰਾਮ ਬਚਿਓ ਸਭ ਕੋਈ।।
-ਰਾਮਦਾਸ ਸਿਖ ਲੇਖਕ ਹੋਈ।। ਪੁਸਤਕ ਲਿਖਯੋ ਬਨਾਇਕੈ ਸੋਈ।।
ਸਕਲ ਭੰਡਾਰ ਪੁਸਤਕ ਪਊ ਕਹਿਯੇ।। ਪਤਰ ਆਠ ਸੈ ਯਾ ਮੈ ਲਹੀਯੈ।।

2. ਗ੍ਰੰਥ ਨੰ. 1377 ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਸੰਤ ਦਾਦੂ ਦਯਾਲ ਜੀ ਕੀ ਆਰਤੀ, ਸੇਵਾਦਾਸ ਜੀ ਕੀ ਆਰਤੀ, ਭਗਤ ਕਬੀਰ, ਨਾਮਦੇਵ, ਰੈਦਾਸ, ਧ੍ਰੂਵ ਚਰਿਤ੍ਰ, ਕਬੀਰ-ਸਾਖੀ ਤੇ ਤ੍ਰਿਲੋਚਨ ਦੀ ਪਰਚੀ ਹੈ। ਲੇਖਕ ਤੇ ਲਿਪੀ-ਕਾਲ ਆਦਿ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਜਾਣਕਾਰੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ।

3. ਗ੍ਰੰਥ ਨੰ. 1359 : ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਸੰਤ ਦਾਦੂ ਦਯਾਲ, ਭਗਤ ਕਬੀਰ, ਨਾਮਦੇਵ, ਰੈਦਾਸ, ਗਰੀਬ ਦਾਸ, ਬਾਬਾ ਸਾਧੂ ਜਨ, ਜਨ ਗੋਪਾਲ, ਸੁੰਦਰ ਦਾਸ ਅਤੇ ਰਜਬ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਤੇ ਕਬਿੱਤ ਹਨ। ਗ੍ਰੰਥ ਸੁਜਿਲਦ ਪਰ ਖਸਤਾ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਹੈ। ਭਗਤ ਰੈਦਾਸ-ਬਾਣੀ ਦੇ ਪੱਤਰਾ 190 ਤੋਂ 200 ਤਕ 80 ਪਦ ਤੇ 4 ਸਾਖੀਆਂ 13 ਰਾਗਾਂ ਅੰਦਰ ਹਨ। ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਪੱਤਰਾ ਨੰ: 383 ਉਤੇ ਲਿਪੀ-ਕਾਲ ਆਦਿ ਬਾਰੇ ਸੂਚਨਾ ਇਸ ਪ੍ਰਕਰ ਹੈ :

ਸਤ੍ਰਾਂ ਸੈਂ ਸਤਣਵਾਂ ਸੰਬਤ ਕਹਯਾ ਹੋਇ।।
ਬੈਸਾਖ ਬਦੀ ਤਿਥ ਸਪਤਮੀ ਬਾਰ ਜੁ ਮੰਗਲ ਹੋਇ।।
ਪੋਥੀ ਲਿਖੀ ਦੇਸ ਮੇਵਾੜ ਨਗਰ ਉਦੇਪੁਰ ਮਧਯੇ।।
ਸ੍ਰੀ ਦੀਵਾਨ ਜਗਤ ਸਿਧ ਉਧੋ ਛਾਜੇ ਕੀ ਹਵੇਲੀ ਸਹਜ ਰਾਮ
ਪਹਾੜੀ ਵਾਲਾ ਕੈ ਕਨੈ ਪੋਥੀ ਬਾਬਾ ਸਾਧੂ ਜੀ ਕਾ
ਜੋਗੀ ਦਾਸ ਜੀ ਤਿਨ ਕੇ ਸਿਖ ਬਾਬਾ ਗੋਪਾਲ ਦਾਸ ਜੀ
ਤਿਨਕੇ ਗੁਲਾਮ ਮਨਸਾ ਰਾਮ।। ਜੋ ਯੇ ਪੋਥੀ ਪੜੈ
ਵਿਚਾਰੈ ਤਿਨ ਕੇ ਹਮਾਰੀ ਰਾਮ ਰਾਮ।।

3. ਗ੍ਰੰਥ ਨੰ: 1393 : ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਪੱਤਰਾ ਨੰ: 203-14 ਤਕ ਭਗਤ ਰੈਦਾਸ-ਬਾਣੀ ਦੇ 71 ਪਦ ਤੇ ਦੋ ਸਾਖੀਆਂ ਹਨ। ਭਗਤ ਰੈਦਾਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਕਬੀਰ, ਨਾਮਦੇਵ, ਹਰਿਦਾਸ, ਸੰਤ ਦਾਦੂ ਦਯਾਲ, ਆਦਿ ਦੀ ਰਚਨਾ ਹੈ। ਅੰਤਲੇ ਪੱਤਰਾ ਨੰ: 464 ਉਤੇ ਲਿਪੀ-ਕਾਲ ਆਦਿ ਬਾਰੇ ਸੂਚਨਾ ਇਸ ਪ੍ਰਕਰ ਹੈ :

> ਸੰਬਤ 1836 ਕਾ।। ਜੇਠ ਮਾਸੇ ਸੁਕਲ ਪਕਸ਼ੇ ਤਿਥਿ 10 ਬਾਰ ਮੰਗਲ ਵਾਰ।। ਸੁਭ ਤਾ ਦਿਨ ਪੋਥੀ ਸੰਪੂਰਣ।। ਸੁਭ ਸਥਾਨ ਰਾਣੀਲਾ ਮਧਯੇ।।
>
> ਪੋਥੀ ਲਿਖੀ ਬਾਬਾ ਜੀ ਜਗਨਨਾਥ ਦਾਸ ਜੀ ਦੁਵਿਸਕਾ ਤਿਨਕਾ ਸਿਖ ਪ੍ਰਸ਼ਪਾਲੀ ਰਾਮ ਪੋਥੀ ਲਿਖੀ ਵਾਚੇ ਵਿਚਾਰੈ ਤਿਨਕੋ ਰਾਮ ਰਾਮ।।

4. ਗ੍ਰੰਥ ਨੰ. 873 : ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਭਗਤ ਰੈਦਾਸ-ਬਾਣੀ ਪੱਤਰਾ 342-52 ਤਕ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ 82 ਪੱਦ ਅਤੇ 6 ਸਾਖੀਆਂ, 14 ਰਾਗਾਂ ਵਿਚ ਹਨ। ਇਸ ਵਿਚ ਭਗਤ ਦਯਾਲ ਜੀ, ਗੋਰਖ ਨਾਥ, ਕਬੀਰ, ਨਾਮਦੇਵ, ਰੈਦਾਸ, ਪੀਪਾ, ਜਗਜੀਵਨ ਤੇ ਤੁਲਸੀ ਦਾਸ ਦੀ ਬਾਣੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਕੁੱਲ ਪੱਤਰੇ 717 ਹਨ। ਲੇਖਨ-ਕਾਲ ਆਦਿ ਬਾਰੇ ਸੂਚਨਾ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਮਿਲਦੀ ਹੈ :

> ਸੰਬਤ 1856 ਸ ਕੀ ਮਿਤੀ ਕਾ ਸੁਦੀ 7 ਤੈ ਬਾਰ ਸ਼ੁਕਰਵਾਰ ਦਿਨ ਸ਼ੁਭ ਲਿਖਤੰ। ਗ੍ਰਾਂਵ ਖਾਰੜਾ ਮੰਡੋ ਲਿਖਤੰ।। ਸਾਧ ਮੁਕਨ ਦਾਸ।। ਪੱਤਰਾ 717 ।

5. ਗ੍ਰੰਥ ਨੰ. 1392 : ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਵੀ ਸੰਤ ਦਾਦੂ ਦਯਾਲ, ਭਗਤ ਕਬੀਰ, ਨਾਮਦੇਵ, ਰੈਦਾਸ ਤੇ ਹਰਿਦਾਸ ਆਦਿ ਭਗਤਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਹੈ। ਭਗਤ ਰੈਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਪੱਤਰਾ 174-83 ਤਕ 72 ਸ਼ਬਦ ਤੇ 2 ਸਾਖੀਆਂ ਦਰਜ ਹਨ। ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਕੁੱਲ 491 ਪੱਤਰੇ ਹਨ। ਪੱਤਰਾ 491 ਉਤੇ ਲੇਖਕ ਆਦਿ ਬਾਰੇ ਸੂਚਨਾ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ :

> ਸੰਬਤ 1872 ਪੋਹ ਸੁਦੀ।।੧੧।। ਲਿਖਤੰ ਬਾਬਾ ਜੀ ਸ੍ਰੀ ਦਯਾ ਰਾਮ ਜੀ ਤਿਨ ਕਾ ਸਿਖ ਸ੍ਰੀ ਸੰਤੋਖ ਦਾਸ ਜੀ ਤਿਨ ਕਾ ਸਿਖ ਸ੍ਰੀ ਲਾਲ ਦਾਸ ਜੀ, ਤਿਨ ਕਾ ਸਿਖ ਸ੍ਰੀ ਬਾਲ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਦਾਸ, ਤਿਨ ਕਾ ਸਿਖ ਜਾਦ ਗੁਲਾਮ, ਗਯਾਂਨ ਦਾਸ ਲਿਖਤੰ। ਸੁੰਦਰ ਦਾਸ ਜੀ ਕੇ ਸਥਾਨ ਪੋਥੀ ਸੰਪੂਰਣ ਭਈ।। ਬ੍ਰਹਸਪਤਿਬਾਰ ਅਪੋਹ ਸੁਦੀ ਲਿਖੀ ਸਹੀ।

6. ਗ੍ਰੰਥ ਨੰ. 1383 : ਇਸ ਗੁਟਕੇ ਵਰਗੇ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਪੱਤਰਾ 383-84 ਉਤੇ ਇਕੋ ਪੱਦ ਹੈ। ਉਪਰੰਤ ਇਸ ਵਿਚ ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਅਤੇ ਰੈਦਾਸ ਦੀ ਸਾਖੀ, ਬਾਣੀ ਤੇ ਪਰਚੀ

ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਸੁੰਦਰ ਦਾਸ ਦੀ ਰਚਨਾ ਵੀ ਹੈ। ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਕੁੱਲ 388 ਪੱਤਰੇ ਹਨ। ਪੱਤਰੇ 386 ਉਤੇ ਲੇਖਨ-ਕਾਲ ਆਦਿ ਬਾਰੇ ਸੂਚਨਾ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਿੱਤੀ ਹੋਈ ਹੈ :

ਬਾਬਾ ਜੀ ਧੀਰਮ ਦਾਸ ਜੀ, ਜਿਨਕੋ ਥਾਨੇ ਜਾਦ ਗੁਲਾਮ ਤਤ ਸਿਸ ਕੀਸੋਰ ਰਦਾਸਨ ਲੀਯੋ ਚੇਹਨੋ।। ਮੀਤੀ ਮਘਸਰ ਸੁਧਿ ਸੁਕਲ ਪਕਸੇ ਸੰਪੂਰਣ ਭਯੋ।। ਸੰਮਤ 1885 ।।

7. ਗ੍ਰੰਥ ਨੰ. 1368 : ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਭਗਤ ਕਬੀਰ, ਪੀਪਾ, ਰੈਦਾਸ, ਵਾਜੀਦ, ਕਬੀਰ ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਆਦਿ ਦੀ ਬਾਣੀ ਹੈ। ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਪੱਤਰਿਆਂ ਉਤੇ ਕੋਈ ਨੰਬਰ ਨਹੀਂ ਲਗੇ ਹੋਏ। ਭਗਤ ਰੈਦਾਸ-ਬਾਣੀ ਤੀਜੇ ਨੰਬਰ ਉਤੇ 10 ਪੱਤਰਿਆਂ ਵਿਚ ਹੈ। ਸਾਰੇ ਪਦ ਹੀ ਹਨ ਸਾਖੀ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਜਿੱਥੇ ਪਦ ਖਤਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਉਥੇ ਵੀ ਨੰਬਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ। ਗ੍ਰੰਥ ਉਖੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਤੇ ਇਕੱਲੇ ਇਕੱਲੇ ਪੱਤਰੇ ਹਨ। ਲੇਖਕ, ਲਿਪੀ ਕਾਲ ਆਦਿ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਸੂਚਨਾ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ।

(ਅ) ਸੀਰ ਗੋਵਰਧਨ ਪੁਰ :

ਇਥੇ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿਚ ਮੰਦਰਿ ਉਸਰਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਨਗਰ ਨੂੰ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ-ਸਥਾਨ ਮੰਨਿਆਂ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਮੰਦਰਿ ਵਿਚ ਇਕ ਗ੍ਰੰਥ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ 41 ਪਦ ਤੇ 11 ਸਾਖੀਆਂ ਹਨ। ਬਨਾਰਸ ਦੀ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਸੰਸਥਾ ਵਿਚ ਹੱਥ-ਲਿਖਤ ਗ੍ਰੰਥ ਨਹੀਂ ਮਿਲਿਆ। ਛਪੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਹੀ ਵੇਖਣ ਨੂੰ ਮਿਲੀਆਂ ਹਨ। ਸੰਨ ਸੰਮਤ ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦਾ ਵੀ ਕੋਈ ਨਹੀਂ।

ਬੀਕਾਨੇਰ :

ਏਸ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ, ਭਾਰਤੀ ਵਿਦਿਆ ਮੰਦਰ, ਆਨੰਦ ਆਸ਼ਰਮ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਅਗਰਚੰਦ ਨਾਹਟਾ ਦੇ ਨਿੱਜੀ ਸੰਗ੍ਰਹਿਲਿਆਂ ਵਿਚ ਸੰਤ-ਸਾਹਿੱਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਮੋਤੀ ਚੰਦ ਖਜ਼ਾਨਚੀ, ਸ੍ਰੀ ਨਰੋਤਮ ਦਾਸ ਤੇ ਅਨੂਪ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਵਿਚ ਵੀ ਸੰਤ-ਸਾਹਿਤ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਪਰ ਹੁਣ ਏਥੇ ਜੈਨ ਸਾਹਿੱਤ ਹੀ ਵੇਖਣ ਨੂੰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਾਪਤ ਸਾਮਗ੍ਰੀ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ:

1. ਭਾਰਤੀ ਵਿਦਿਆ ਮੰਦਰ :

ਗ੍ਰੰਥ ਨੰ: 9 ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਭਗਤ ਕਬੀਰ, ਨਾਮਦੇਵ, ਰੈਦਾਸ, ਹਰੀਦਾਸ, ਗਰੀਬ ਦਾਸ, ਸੂਰਦਾਸ, ਸੇਨ ਦਾਸ, ਪੀਪਾ ਜੀ ਆਦਿ 50 ਭਗਤਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਹੈ। ਗ੍ਰੰਥ ਬਹੁਤ ਚੰਗੀ

ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਪੱਤਰਾ 204-16 ਤਕ ਰੈਦਾਸ ਜੀ ਦੇ 13 ਰਾਗਾਂ ਵਿਚ 82 ਪਦ ਤੇ 4 ਸਾਖੀਆਂ ਹਨ। ਕੁਲ ਪੱਤਰੇ 402 ਹਨ। ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਲੇਖਨ-ਕਾਲ ਬਾਰੇ ਸੂਚਨਾ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ :

ਗੁਨੀ ਸਿਸ਼ ਹੈ ਹਜ਼ਾਰ।। ਸ਼ੁਕਲ ਪਖਸ਼ ਦਿਨ ਪੰਚਮੀ ਮਾਸ ਪੋਹ ਪੁਨਜਾਨਿ।।
ਤਾ ਦਿਨ ਸਪੂਰਨ ਭਯੋ।।
ਸਹਰ ਹਡਾਇਆ ਨਗਰ ਪੁਨ ਮਹਿ ਲਿਖਯੋ ਬਗੀਚੀ ਮਾਹਿ।।
ਸਚਰ ਮਾ ਸਚਰ ਜੋ ਪਰੈ ਮੋਰੋ ਸੋਝੀ ਨਾਹਿ।।
ਸਭ ਸਤਨਮਿਉ ਬੇਨਤੀ ਬਾਚੈ ਪੜੇ ਜੋ ਕੋਈ।।(ਪੱਤਰਾ 402)

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦਾ ਲਿਪੀ-ਕਾਲ 1833 ਸੰਬਤ ਬਣਦਾ ਹੈ।

2. ਗ੍ਰੰਥ ਨੰ: 23 : ਏਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਆਦਿ ਤੇ ਅੰਤ ਦੇ ਕੁਝ ਪੱਤਰੇ ਫਟੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਪੁਸਤਕ ਖਸਤਾ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਹੈ। ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਪੱਤਰਾ ਨੰ: 296 ਉਤੇ ਭਗਤ ਰੈਦਾਸ-ਬਾਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਰੈਦਾਸ ਜੀ ਦੇ 84 ਪਦ ਤੇ 8 ਸਾਖੀਆਂ ਹਨ। ਪਤਰਾ ਨੰ: 282 ਉਤੇ ਦਿੱਤੀ ਸੂਚਨਾ ਅਨੁਸਾਰ ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਸੰਬਤ 1844 ਵਿਚ ਸੰਤ ਇਮ੍ਰਤ ਦਾਸ ਨੇ ਨਕਲ ਕੀਤਾ।

3. ਗ੍ਰੰਥ ਨੰ: 22 : ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਸ੍ਰੀ ਸੇਵਾ ਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦਾ ਬੀਜਕ ਹੈ। ਪਰ ਇਸ ਵਿਚ ਭਗਤ ਕਬੀਰ, ਨਾਮਦੇਵ, ਰੈਦਾਸ, ਆਦਿ ਦੀ ਬਾਣੀ ਤੇ ਪਰਚੀ ਹੈ। ਭਗਤ ਰੈਦਾਸ ਦੀ ਬਾਣੀ ਪੱਤਰਾ 572-79 ਤਕ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ 71 ਪਦ ਤੇ 6 ਸਾਖੀਆਂ 13 ਰਾਗਾਂ ਵਿਚ ਹਨ। ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਪੱਤਰਾ 635 ਉਤੇ ਭਗਤ ਰੈਦਾਸ-ਪਰਚੀ ਵੀ ਹੈ ਜਿਸਦੇ 217 ਬੰਦ ਹਨ। ਲਿਪੀ-ਕਾਲ ਸੰਮਤ 1845 । ਲਿਪੀਕਾਰ ਸਾਧ ਪਰਮਲ ਦਾਸ।

4. ਗ੍ਰੰਥ ਨੰ: 35 : ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਗੁਟਕੇ ਵਰਗਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਵਿਚ ਭਗਤ ਰੈਦਾਸ ਜੀ ਦੇ 71 ਪਦ ਤੇ 7 ਸਾਖੀਆਂ ਹਨ। ਪੁਸਤਕ ਚੰਗੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਹੈ ਤੇ ਕੁੱਲ ਪੱਤਰੇ 280 ਹਨ। ਪੱਤਰਾ ਨੰ: 260 ਉਤੇ ਮਿਲਦੀ ਸੂਚਨਾ ਅਨੁਸਾਰ ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਸੁਆਮੀ ਸੇਵਾ ਦਾਸ ਨੇ ਸੰਬਤ 1845 ਵਿਚ ਸੰਪੂਰਨ ਕੀਤਾ ।

5. ਹੱਥ ਲਿਖਤ ਗ੍ਰੰਥ ਨੰ: 2 : ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਕੁੱਲ 630 ਪੱਤਰੇ ਹਨ ਜਿਸ ਵਿਚ ਭਗਤ ਕਬੀਰ, ਸੇਵਾਦਾਸ, ਨਾਮਦੇਵ, ਰੈਦਾਸ, ਧੰਨਾ, ਤ੍ਰਿਲੋਚਨ, ਤੇ ਰਾਮਾਨੰਦ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਹਨ। ਪੱਤਰਾ 404-16 ਤਕ ਅਨੰਤ ਦਾਸ ਰਚਿਤ ਭਗਤ ਰੈਦਾਸ ਪਰਚੀ ਹੈ ਜਿਸਦੇ 244 ਬੰਦ ਹਨ। ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਲੇਖਨ-ਕਾਲ ਬਾਰੇ ਸੂਚਨਾ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਿਤੀ ਹੋਈ ਹੈ:

ਸੰਬਤ 1851 ਵਰਸ਼ੇ ਮਾਸ ਮਾਸੋ ਪੋਖ ਮਾਸਤ ਸ਼ੁਕਲ ਪਖਯੇ ਤਿਥੋ ਦਿਤੀ ਬਾਬਾ ਭੋਮਿਵਾਰ ਗ੍ਰਾਮ ਕਾਲ ਰਾਮ ਨਾਰਧਮੇ ਸਾਧ ਮਹਾਰਾਜ ਸ੍ਰੀ 108 ਸ੍ਰੀ ਹਰਿ ਰਾਮ ਦਾਸ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਜਿਨ ਕਾ ਸ਼ਿਸ਼ ਸ੍ਰੀ ਨਰਾਇਣ ਦਾਸ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਜਿਨ ਕਾ ਸ਼ਿਸ਼ ਸ੍ਰੀ ਰਾਧੋ ਦਾਸ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਜਿਨ ਕਾ ਸ਼ਿਸ਼ ਦਾਸਾਨ ਦਾਸ ਬਾਨਾ ਜਾਦ ਗੁਲਾਮ ਗੋਬਿੰਦ ਰਾਮ ਲਿਖਤ॥

6. ਗ੍ਰੰਥ ਨੰ: 17 : ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਰਾਮਾਨੰਦ, ਜੈਮਲ ਦਾਸ, ਹਰੀ ਰਾਮ, ਰਾਮਦਾਸ, ਕਬੀਰ, ਧ੍ਰੂ ਚਰਿਤ੍ਰ, ਪ੍ਰਲਾਦ ਚਰਿਤ੍ਰ, ਰੈਦਾਸ ਪਰਚੀ, ਨਾਮਦੇਵ, ਮੋਰਧਜ ਵਰਣ ਤੀਸੀ, ਧੰਨਾ ਜੀ ਸਮਨ ਸੇਉ, ਤਿਲੋਕ ਚੰਦ ਤੇ ਰਾਂਕਾ ਬਾਂਕਾ ਆਦਿ ਦੀ ਬਾਣੀ ਹੈ। ਕੁੱਲ ਪੱਤਰੇ 175 ਹਨ। ਭਗਤ ਰੈਦਾਸ ਪਰਚੀ ਪੱਤਰਾ 99 ਤੋਂ 119 ਤਕ 246 ਬੰਦਾਂ ਵਿਚ ਹੈ। ਲਿਪੀ-ਕਾਲ ਸੰਮਤ 1936 ਹੈ।

7. ਗ੍ਰੰਥ ਨੰ: 16 : ਇਹ ਬਹੁਤ ਵਡੇ ਆਕਾਰ ਦਾ ਗ੍ਰੰਥ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਪੱਤਰਾ 602-24 ਤਕ ਭਗਤ ਰੈਦਾਸ ਜੀ ਦੇ 50 ਪਦ ਤੇ 4 ਸਾਖੀਆਂ 13 ਰਾਗਾਂ ਵਿਚ ਹਨ। ਲਿਪੀ-ਕਾਲ ਸੰਬਤ 1937॥ ਮਿਤੀ ਚੇਤ ਸੁਦੀ॥ ਸੁਕਲ ਪਖਸ਼ੇ॥ ਵਿਸਪਤਵਾਰੇ॥ ਲਿਪੀ-ਕਾਰ ਸ੍ਰੀ ਚੈਨ ਰਾਮ ਜੀ॥

8. ਗ੍ਰੰਥ ਨੰ: 663 : ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਮੂਲ ਰੂਪ ਵਿਚ ਦਾਦੂ ਬਾਣੀ ਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਨਾਮ ਅਨਭੈ ਰਾਮਾਯਣ ਹੈ। ਪਰ ਇਸ ਵਿਚ ਰੈਦਾਸ ਜੀ ਦੇ 71 ਪਦ ਤੇ ਦੋ ਸਾਖੀਆਂ ਮੌਜੂਦ ਹਨ। ਲਿਪੀ-ਕਾਰ ਆਦਿ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਸੂਚਨਾ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ। ਬਨਾਵਟ ਤੋਂ ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਉਨੀਵੀਂ ਸਦੀ ਦਾ ਲਗਦਾ ਹੈ।

ਸ੍ਰੀ ਅਗਰ ਚੰਦ ਨਾਹਟਾ ਪੁਸਤਕਾਲਾ :

ਨਾਹਟਾ ਜੀ ਕੋਲ ਸੰਤ-ਬਾਣੀ ਦਾ ਇਕ ਗੁਟਕਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਸੰਤ ਦਾਦੂ; ਕਬੀਰ, ਨਾਮਦੇਵ, ਰੈਦਾਸ, ਤ੍ਰਿਲੋਚਨ, ਧੰਨਾ, ਪੀਪਾ ਆਦਿ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਭਗਤਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਹੈ। ਭਗਤ ਰੈਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ 13 ਰਾਗਾਂ ਵਿਚ 80 ਪਦ ਤੇ 4 ਸਾਖੀਆਂ ਹਨ। ਗ੍ਰੰਥ ਦਾ ਲਿਪੀ-ਕਾਲ 1845 ਸੰਬਤ ਹੈ। ਲਿਪੀਕਰਤਾ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਜਾਣਕਾਰੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ।

ਆਨੰਦ ਆਸ਼ਰਮ :

ਏਥੋਂ ਦੇ ਮਹੰਤ ਸ੍ਰੀ ਭਗਵਤ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਸ਼ਾਸ਼ਤਰੀ ਜੀ ਪਾਸ ਦੋ ਹੱਥ ਲਿਖਿਤ ਗ੍ਰੰਥ ਸੰਤ ਸਾਹਿੱਤ-ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਪਏ ਹੋਏ ਹਨ।

1. ਗ੍ਰੰਥ ਨੰ: ਘ : ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਸੰਤ ਦਾਦੂ, ਕਬੀਰ, ਨਾਮਦੇਵ, ਰੈਦਾਸ ਆਦਿ ਦੀ ਰਚਨਾ ਹੈ। ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਹਰ ਪੱਤਰੇ ਉੱਤੇ ਲੇਖਕ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ ਪੱਤਰਾ ਨੰਬਰ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਇਸ ਵਿਚ ਭਗਤ ਰੈਦਾਸ ਜੀ ਦੇ 13 ਰਾਗਾਂ ਵਿਚ 80 ਪਦ ਤੇ 4 ਸਾਖੀਆਂ ਹਨ। ਗ੍ਰੰਥ ਦਾ ਲਿਪੀ-ਕਾਲ 1895 ਸੰਮਤ ਹੈ ਅਤੇ ਲਿਪੀਕਰਤਾ ਸ੍ਰੀ ਚੈਨਾ ਰਾਮ ਜੀ ਹੈ। ਗ੍ਰੰਥ ਦਾ ਨਾਮ 'ਪੋਥੀ ਹਰਿਜਸ' ਹੈ।

2. ਗ੍ਰੰਥ ਨੰ: (ਕੋਈ ਨਾ) : ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ, ਹੱਥ-ਲਿਖਿਤ ਗ੍ਰੰਥ ਘ ਦੀ ਨਕਲ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਸਾਧੂ ਚਤੁਰ ਦਾਸ ਨੇ ਸੰਮਤ 1941 ਵਿਚ ਨਕਲ ਕੀਤਾ ਸੀ।

ਫਰੀਦਕੋਟ :

1. ਏਥੇ ਡਾ. ਤਰਲੋਚਨ ਸਿੰਘ ਬੇਦੀ ਦੇ ਨਿੱਜੀ ਪੁਸਤਕਾਲੇ ਵਿਚ ਇਕ ਗ੍ਰੰਥ ਪੋਥੀ 'ਪ੍ਰੇਮ ਅਬੋਧ' ਦਾ ਹੈ ਜੋ ਸੰਮਤ 1796 ਦੀ ਨਕਲ ਹੈ।

ਬੇਦੀ ਸਾਹਿਬ ਕੋਲ ਇਕ ਹੋਰ ਗ੍ਰੰਥ 'ਵਾਰਤਕ ਟੀਕਾ ਭਗਤ ਮਾਲ' ਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਨਰਾਇਣ ਦਾਸ ਦਾ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਮੋਗਾ :

ਏਥੋਂ ਥੋੜ੍ਹੀ ਦੂਰ ਪਿੰਡ ਵੈਰੋਕੇ ਵਿਚ ਇਕ ਗ੍ਰੰਥ 'ਪੋਥੀ ਹਰਿ ਜਸ' ਪਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦਾ ਲੇਖਕ ਮਿਹਰਬਾਨੀ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਭਾਈ ਦਰਬਾਰੀ ਹੈ। ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ 30 ਭਗਤਾਂ ਦੀਆਂ ਪਰਚੀਆਂ ਹਨ। ਪਹਿਲੇ ਨੰਬਰ ਉਤੇ ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਅਤੇ ਛੇਵੇਂ ਨੰਬਰ ਉਤੇ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਬਾਰੇ ਪਰਚੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਲਿਪੀ-ਕਾਲ ਸੰਮਤ 1868 ਹੈ।

ਕੁੱਝ ਨਵੇਂ ਸ੍ਰੋਤ

"ਭਗਤਿ ਰਵਿਦਾਸ : ਸ੍ਰੋਤ ਪੁਸਤਕ" ਦੇ 1984 ਈ. ਵਿਚ ਛਪ ਜਾਣ ਉਪਰੰਤ ਕੁੱਝ ਹੋਰ ਸ੍ਰੋਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਵਿਚ ਆਏ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨਾ ਜਾਂ ਘਟੋਂ ਘੱਟ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸਮਝਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਬੇਸ਼ੱਕ ਇਹ ਸ੍ਰੋਤ ਵੀ ਗੁਰੂ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀਵਨ-ਦਰਸ਼ਨ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਨਵੀਂ ਵਡਮੁਲੀ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਣ ਤੋਂ ਅਸਮਰਥ ਹਨ। ਫੇਰ ਭੀ ਇਹ ਸ੍ਰੋਤ ਇਸ ਤੱਥ ਨੂੰ ਭਲੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਉਜਾਗਰ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਜੀਵਨ ਵਿਅਕਤਿਤ੍ਵ ਆਮ ਸ਼ਰਧਾਲੂਆਂ ਦੀ ਸਿਮਰਤੀ ਦਾ ਅੰਗ ਬਣਨ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਰਵਰਤੀ ਸੰਤ ਮਹਾਂ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦੀ ਚੇਤਨਾ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਟੁੰਬ ਚੁਕਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਚਹੁੰਚਕੀ, ਰਵਿਦਾਸ ਜੀਵਨ-ਦਰਸ਼ਨ ਦੀ ਜੈ ਜੈ ਕਾਰ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸ੍ਰੋਤਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਮੁਖ ਤੌਰ' ਤੇ ਗੁਰੂ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਗੁਣ-ਸੁਭਾਓ ਦਾ ਗੁਣ ਗਾਯਨ ਹੀ ਵਧੇਰੇ ਹੈ। ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਵਿਚ ਆਏ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਵੇਂ ਸ੍ਰੋਤਾਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਵੀ ਲੇਖਕ ਦੀ ਪਹਿਲਾਂ ਤੋਂ ਸਥਾਪਤ ਇਸ ਧਾਰਨਾ ਨੂੰ ਪਰਪਕ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ 'ਗੁਰੂ ਰਵਿਦਾਸ-ਜੀਵਨ ਦਰਸ਼ਨ' ਦਾ ਪ੍ਰਮੁਖ, ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਸ੍ਰੋਤ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਦਰਜ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਪਣੀ ਅਲਾਹੀ ਬਾਣੀ ਹੀ ਹੈ।

ਬੇਸ਼ਕ ਡਾ: ਕਲਾਵਰਟ ਵਰਗੇ ਪਛਮੀ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਸਿਟੀ ਪੈਲੇਸ ਜੈਪੁਰ ਵਿਚ ਸੁਰਖਿਅਤ ਇਕ ਹੱਥ ਲਿਖਿਤ ਗ੍ਰੰਥ ਨੰ: 49 ਵਿਚ ਅੰਕਤ ਪੁਸ਼ਪਕਾ ਨੂੰ ਆਧਾਰ ਮੰਨਦਿਆਂ ਉਸ ਦਾ ਲਿਪੀਕਾਲ 1639 ਸੰਮਤ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਪੂਰਵ-ਕਾਲ ਦੀ ਰਚਨਾ ਦਸਿਆ ਹੈ। ਨਿਰਸੰਦੇਹ ਡਾ: ਕਲਾਵਰਟ ਨੇ ਬੜੀ ਮਿਹਨਤ ਕੀਤੀ ਹੈ ਅਤੇ ਆਧੁਨਿਕ ਖੋਜ-ਤਕਨੀਕ ਰਾਹੀਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਤੱਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਵਿਚ ਲਿਆਂਦੇ ਹਨ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਲੋਂ ਇਸ ਦੀ ਪੁਸ਼ਪਕਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਮੰਨਣ ਵਾਲੀ ਦਲੀਲ ਨਾਲ ਸਹਿਮਤ ਹੋਣਾ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਲਗਦਾ। ਸਾਡੀ ਅਸਹਿਮਤੀ ਦੇ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਕਾਰਨ ਹਨ:-

1. ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ 2000 ਸੰਮਤ ਦੀ ਚੇਤਰ ਸੁਦੀ 11 ਨੂੰ ਸ਼ਾਹੀ ਨਿਸ਼ਾਨ ਦੀ ਖਾਸ ਮੁਹਰ ਰਾਹੀਂ ਪੋਥੀ ਖਾਨੇ ਨੂੰ ਦਿਤਾ ਗਿਆ। ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਕੁਲ 162 ਪੱਤਰੇ ਹਨ, ਆਕਾਰ 18 ×16 ਸੈਂਟੀਮੀਟਰ, ਕਾਗਜ਼ ਦੇਸੀ, 12 ਸਤਰਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਪੱਤਰਾ, ਪ੍ਰਤੀ ਸਤਰ

ਵਿਚ 18 ਤੋਂ 22 ਸ਼ਬਦ, ਲਿਪੀਕਾਲ 1639 ਸੰਮਤ (ਪੁਸ਼ਪਕਾ), ਲਿਪੀਕਾਰ ਰਾਮਦਾਸ ਰਤਨ ਫਤੇਹਪੁਰ ਦਾ, ਜਿਸ ਨੇ ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਛਤਰ ਜੀ ਕੰਵਰ ਰਾਜਾ ਸ੍ਰੀ ਨਰਹਰ ਦਾਸ ਲਈ ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਹਾਸ਼ੀਏ ਵਿਚ ਗਲਤੀਆਂ ਤੇ ਤਰੁਟੀਆਂ ਦੀ ਸੁਧਾਈ ਦਰਜ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀ ਲਿਖਾਵਟ ਤੇ ਸਿਆਹੀ ਵੀ ਵੱਖ ਵੱਖ ਹੈ। ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਤਿੰਨ ਹਿੱਸੇ ਹਨ। ਬੇਸ਼ਕ ਫੋਲੀਓ ਨੰਬਰ ਚਲੰਤ ਹਨ ਪਰ ਛੰਤ ਨੰਬਰ ਅਤੇ ਲਿਖਾਵਟ ਹਰ ਭਾਗ ਵਿਚ ਵਖਰੇ ਵਖਰੇ ਹਨ।

2. ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਮੁਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸੂਰ ਦਾਸ ਜੀ ਦੇ 262 ਪਦਿਆਂ ਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਵਿਚ 23 ਪਦ ਦੁਹਰਾਏ ਗਏ ਹਨ ਭਾਵ ਅਸਲ ਪਦ 239 ਹੀ ਹਨ। ਧਿਆਨ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਮੌਜੂਦਾ ਸੂਰ ਸਾਗਰ ਦੇ 5000 ਪਦਿਆਂ ਦੀ ਥਾਂ ਕੇਵਲ 239 ਪਦਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਵੀ ਸੂਰ ਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਪੱਦੇ ਅੰਕਤ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਏਥੋਂ ਤਕ ਕਿ 'ਮਾਈ ਰੀ ਮੈ ਨਹੀ ਮਾਖਨ ਖਾਇਓ' ਵਾਲਾ ਪਦਾ ਵੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।

3. ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਸੂਰਦਾਸ ਜੀ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ 35 ਹੋਰ ਸੰਤ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਦਰਜ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਵੀ 5 ਸ਼ਬਦ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਲਿਪੀਕਾਰ ਨੇ "ਰੈਦਾਸ", "ਰਵਿਦਾਸ", "ਰੌਦਾਸ" ਛਾਪ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਇਹ ਨੁਕਤਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਧਿਆਨ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਅਨੁਸਾਰ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਕੇਵਲ 5 ਸ਼ਬਦ ਹੀ ਰਚੇ ਸਨ। ਇਸ ਤੱਥ ਨੂੰ ਕੋਈ ਵੀ ਸਮਝਦਾਰ ਵਿਅਕਤੀ ਪ੍ਰਵਾਨ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ਕਿਉਂਕਿ ਗੁਰੂ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਦਰਜ 40 ਸ਼ਬਦ ਤਾਂ ਹਰ ਕੋਈ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਤੇ ਪਾਵਨ ਮੰਨਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ 100 ਤੋਂ 125 ਤਕ ਹੋਰ ਸ਼ਬਦ ਵੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਵਿਚ ਆ ਚੁਕੇ ਹਨ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਲਿਪੀਕਾਰ ਨਾਲ ਸਹਿਮਤ ਹੋਣਾ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ। ਉਪਰੋਕਤ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਕੁੱਝ ਅਜੇਹੇ ਪਾਵਨ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਦਰਜ ਹੈ ਜੋ ਸੰਤ ਦਾਦੂ ਦਯਾਲ ਦੇ ਪੈਰੋਕਾਰ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਸੁੰਦਰ ਦਾਸ ਤੇ ਬ੍ਰਹਮ ਦਾਸ ਸਾਡੇ ਧਿਆਨ ਦੀ ਉਚੇਚੀ ਮੰਗ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਬਾਬਾ ਸੁੰਦਰ ਦਾਸ ਦਾ ਸਮਾਂ ਹੀ 1653 ਤੋਂ 1746 ਸੰਮਤ ਤਕ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ 1639 ਬਿਕਰਮੀ ਦਾ ਹੋ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ।

4. ਗ੍ਰੰਥ ਨੂੰ 'ਸੂਰ ਸਾਗਰ' ਦੀ ਥਾਂ 'ਸੂਰ ਦਾਸ ਜੀ ਕੇ ਪਦੇ' ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਗ੍ਰੰਥ ਦੀ ਅਧਿਆਇ ਵੰਡ ਭਾਗਵਤ ਪੁਰਾਨ ਵਿਚਲੇ 12 ਸਲੋਕਾਂ ਵਾਂਗ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ-ਸ਼ੈਲੀ ਅਨੁਸਾਰ ਹੈ ਭਾਵ 12 ਅਧਿਆਇ ਹਨ ਜੋ ਆਧੁਨਿਕ ਸ਼ੈਲੀ ਦਾ ਅਨੁਕਰਣ ਹੈ।

5. ਸਭ ਤੋਂ ਵਡੀ ਘਾਟ ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਲਿਪੀਕਾਰ ਵਲੋਂ ਵਿਖਾਈ ਗਈ ਬੇਧਿਆਨੀ ਹੈ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਇਸ ਵਿਚ ਅੰਕਤ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦਾ ਨਾ ਕੋਈ ਸਿਰ ਮੂੰਹ ਬਣਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਇਕਸਾਰਤਾ/ਲਿਪੀਕਾਰ ਨੇ ਕੋਈ ਵਿਧੀ ਵਿਧਾਨ ਸਨਮੁਖ ਰਖਿਆ ਹੀ ਨਹੀਂ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਥਾਂ ਥਾਂ ਤੇ ਗਲਤੀਆਂ ਦੀ ਭਰਮਾਰ, ਪਦਿਆਂ ਦੀ ਸ਼ਮੂਲੀਅਤ ਅਗੜ ਪਿਛੜ, ਪ੍ਰਸਿਧ ਪਦਿਆਂ ਦੀ ਅਣਹੋਂਦ, ਇਸ ਦੇ ਲਿਪੀਕਾਰ ਨੂੰ ਅਨਾੜੀ ਅਤੇ ਰਚਨਾਕਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਤੋਂ ਅਨਜਾਣ ਸਿਧ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਤੱਥ ਹਨ। ਸਚੀ ਗੱਲ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦੀ ਪੁਸ਼ਪਕਾ ਨੂੰ ਮਨਫੀ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਇਹ ਹੱਥ ਲਿਖਿਤ ਗ੍ਰੰਥ, ਗਲਤੀਆਂ ਦਾ ਪਲੰਦਾ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਬੇਮਤਲਬ ਅਤੇ ਗੈਰ ਜ਼ਰੂਰੀ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸ਼ਾਇਦ ਏਸੇ ਕਾਰਨ ਡਾ: ਕਲਾਵਰਟ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਿਸੇ ਖੋਜਕਾਰ ਨੇ ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਨੂੰ ਕਦੇ ਕੋਈ ਮਹੱਤਾ ਨਹੀਂ ਦਿਤੀ ਅਤੇ ਏਸੇ ਕਾਰਨ ਅਸੀਂ ਇਸ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਇਸ ਸ੍ਰੋਤ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀਤਾ। ਮੈਨੂੰ ਹੈਰਾਨੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਡਾ: ਕਲਾਵਰਟ ਖੁਦ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਕਿ "The orthography of MS-F. shows a number of features which suggests that the scribe at times copied rather carelessly from his sources. There are repetitions, ommissions of lines and words, vowels signs (Mantras) are some times omitted, left incomplete or written incorrectly. (Life and Works of Sant Raidas, p. 20) ਪਰ ਫੇਰ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਮੰਨਿਆ ਹੈ।

6. ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਅੰਤਲੇ ਪੱਤਰੇ ਉਪਰ ਇਕ ਸ਼ਬਦ ਅੰਕਤ ਹੈ "ਰਾਮ-ਸਚ"। ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਇਕ ਚਿਤਰ ਹੈ ਜੋ ਸ਼ਿਕਾਰ ਕੀਤੇ ਸ਼ੇਰ ਨੂੰ ਲਿਜਾਣ ਦਾ ਹੈ। ਏਥੇ ਇਕ ਮੁਹਰ ਲਗੀ ਹੋਈ ਹੈ ਜਿਥੇ 1718 ਬਿਕਰਮੀ ਸੰਮਤ ਦਰਜ ਹੈ। ਇਹ ਮੁਹਰ ਮਹਾਰਾਜ ਕੁਮਾਰ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੀ ਹੈ ਜੋ ਮਿਰਜ਼ਾ ਰਾਜਾ ਜੈ ਸਿੰਘ ਦਾ ਸਪੁੱਤਰ ਸੀ। ਇਹ ਮੁਹਰ ਸਿਧ ਕਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਇਸ ਕਾਲ ਵਿਚ ਸੰਪੂਰਨ ਕਰਕੇ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

ਉਪਰੋਕਤ ਦੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਵਿਚ ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦੀ ਪੁਸ਼ਪਕਾ ਸੰਦੇਹ ਪੂਰਨ ਹੋਣ ਕਾਰਣ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਨਹੀਂ ਮੰਨੀ ਜਾ ਸਕਦੀ। ਇਸ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਹੀ ਸਭ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਚੀਨ, ਪ੍ਰਮਾਣੀਕ ਤੇ ਪਾਵਨ ਸ੍ਰੋਤ ਸਿਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਸੰਤ ਪੀਪਾ ਜੀ

ਸੰਤ ਪੀਪਾ ਜੀ, ਰਾਜਸਥਾਨ ਦੇ ਝਾਲਾਵਾੜ ਇਲਾਕੇ ਦੀ ਇਕ ਛੋਟੀ ਜਿਹੀ ਰਿਆਸਤ ਮਾਮਰੋਨਗੜ੍ਹ ਦੇ ਰਾਜਾ ਸਨ ਅਤੇ ਅਨੰਤ ਦਾਸ ਦੀ ਪਰਿਚਈ ਅਨੁਸਾਰ ਸੁਭਾਉ ਦੇ ਬਹੁਤ ਧਰਮੀ ਅਤੇ ਦਾਨੀ ਪੁਰਸ਼ ਸਨ।

ਮਾਮਰੋਨਪੁਰ ਪਾਵਨ ਥਾਨੂ।। ਕੀਨੀ ਦਾਸ ਅਨੰਤ ਵਖਾਨੂ।।
ਤਿਹਿ ਪੁਰ ਪੀਪਾ ਬੀਰੀ ਰਾਊ।। ਪਰਜਾ ਕੋ ਦੁਖ ਦੇਇ ਨ ਕਾਊ।।
ਰਾਜਨ ਭੋਜਨ ਸਬ ਕੂੰ ਦੇਹੀ।। ਧਰਮ ਕਰੈ ਜਗ ਮੈ ਜਸ ਲੇਹੀ।।

ਆਪ ਦਾ ਜਨਮ ਵਧੇਰੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ 1425-26 ਈ. ਮੰਨਿਆ ਹੈ ਪਰ ਡਾ. ਚਤੁਰਵੇਦੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਮਾਂ 1425-75 ਸੰਮਤ ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ਸੰਭਵ ਹੈ ਇਹ ਟਪਲਾ ਪ੍ਰੈਸ ਵਿਚ ਪਰੂਫ ਰੀਡਿੰਗ ਸਮੇਂ ਲਗਾ ਹੋਵੇ। ਸੰਤ ਪੀਪਾ ਜੀ, ਰਵਿਦਾਸ ਅਤੇ ਕਬੀਰ ਸਾਹਿਬ ਨਾਲੋਂ ਬਹੁਤ ਛੋਟੇ ਸਨ ਏਸੇ ਲਈ ਉਹ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ "ਗੁਰ ਸਮਾਨ ਜੇਠੇ ਭਾਈ" ਆਖਦੇ ਹਨ। ਪਰਚੀ ਅਨੰਤ ਦਾਸ ਵਿਚ 36 ਘਟਨਾਵਾਂ ਆਪ ਦੇ ਜੀਵਨ-ਕਾਲ ਨਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਦਰਜ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਤੋਂ ਇਹ ਵੀ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਆਪ ਜੀ ਸੁਆਮੀ ਰਾਮਾਨੰਦ ਦੇ ਚੇਲੇ ਸਨ। ਪਰ ਵਧੇਰੇ ਵਿਦਵਾਨ ਇਸ ਤੱਥ ਨੂੰ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰਨ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰੀ ਹਨ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ ਸੰਤ ਪੀਪਾ ਜੀ ਦਾ ਗੁਰੂ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸੰਤ ਪੀਪਾ ਜੀ ਆਪਣੀ ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਗੁਰੂ-ਰਵਿਦਾਸ ਬਾਰੇ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਸੰਤ ਰਜਬ ਦਾਸ ਜੀ ਰਚਿਤ ਸਰਬਾਂਗੀ ਵਿਚ ਉਧਰਤ ਹੈ:-

ਜਾ ਕੀ ਜਾਤ ਕੇ ਢੇਰ ਢੋਰ ਢੋਵਤ ਫਿਰੈ ਅਜਹੂੰ ਬਾਨਾਰਸੀ ਆਸ ਪਾਸਾ।।
ਖਟ ਕਰਮ ਸਹਿਤ ਬਿਪ ਡੰਡਵਤ ਕਰੈ ਪ੍ਰਗਟ ਨੀਸਾਨ ਰੈਦਾਸ ਦਾਸਾ।।੩।।
ਜਪਤ ਜੇ ਨਰਾ ਚਰਣ ਕਵਲਾਸਪਤੀ ਤਾਸ ਸਮਤੁਲਿ ਨਹੀ ਆਨ ਕੋਈ।।
ਆਪ ਹੈ ਏਕ ਅਨੇਕ ਹਵੈ ਬਿਸਤਰਯੌ ਅੰਤਿ ਹੀ ਏਕ ਹਵੈ ਰਹਯੌ ਸੋਈ।।੪।।
ਦਸੋ ਦਸ ਠਾਇ ਜਸ ਰਹਯੋ ਭਰਪੂਰਯ ਕਰਿ ਕੌਣ ਮਾਰਗ ਜੇ ਖੋਜ ਪਾਊਂ।।
ਦਾਸ ਪੀਪਾ ਕਹੈ ਕਠਿਨ ਕਲਿ ਕਾਲ ਮੈਂ ਭਗਤਿ ਭਗਵੰਤ ਭਜਿ ਪਾਰ ਪਾਊਂ।।੫।।

ਮੀਰਾਂ ਬਾਈ

ਮੈਂ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਕੁੱਝ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੀ ਰਾਏ ਦੇ ਸਨਮੁਖ, ਮੀਰਾਂ ਬਾਈ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਿਸ਼ ਮੰਨਣ ਤੋਂ ਸੰਕੋਚ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਪਰ ਹੁਣ 12 ਸਾਲਾਂ ਦੇ ਲੰਬੇ ਅਰਸੇ ਉਪਰੰਤ, ਇਸ ਨੁਕਤੇ ਬਾਰੇ ਗੰਭੀਰ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨ ਅਤੇ ਕੁੱਝ ਨਵੇਂ ਨੁਕਤੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਵਿਚ ਆ ਜਾਣ ਕਾਰਨ ਹੁਣ ਮੈਨੂੰ ਮੀਰਾਂ ਬਾਈ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਿਸ਼ ਮੰਨਣ ਤੋਂ ਕੋਈ ਸੰਕੋਚ ਨਹੀਂ। ਸਭ ਤੋਂ ਵਡਾ ਨੁਕਤਾ ਮੀਰਾਂ ਜੀ ਦੀ ਜਨਮ-ਤਿਥੀ ਬਾਰੇ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ 1560 ਬਿ. ਸੰਮਤ ਦੇ ਆਸ ਪਾਸ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ। 'ਸੰਤ ਗੁਰੂ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਸਮਾਂ 1433-1589 ਸੰਮਤ ਮੰਨਿਆ ਜਾ ਚੁਕਾ ਹੈ। ਇਸ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਮੀਰਾਂ ਜੀ ਦਾ ਜੀਵਨ-ਕਾਲ, ਰਵਿਦਾਸ-ਕਾਲ ਨਾਲ ਮੇਲ ਖਾਂਦਾ ਹੈ। ਇੰਜ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ-ਭਗਤੀ ਵਿਚ ਲੀਨ ਮੀਰਾਂ ਬਾਈ, ਸੰਤ ਗੁਰੂ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਸੰਪਰਕ ਵਿਚ ਆਉਣ ਉਪਰੰਤ ਨਿਰਗੁਣਵਾਦੀ, ਭਗਤੀ-ਭਾਵ ਵਾਲੀ ਬਣ ਗਈ ਸੀ। ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਪਦ ਵੀ ਇਸ ਤਥ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਹਨ ਕਿ ਮੀਰਾਂ ਜੀ ਦੇ ਗੁਰੂ, ਸੰਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਸਨ:-

1. ਰੈਦਾਸ ਸੰਤ ਮਿਲੇ ਮੋਹਿ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੀਨਹਾ ਸੁਰਤ ਸਹਦਾਨੀ।।
2. ਮੇਰੋ ਮਨ ਲਾਗਾ ਹਰਿ ਜੀ ਸੂੰ ਅਬ ਨ ਰਹੂੰਗੀ ਅਟਕੀ।।
   ਗੁਰੂ ਮਿਲਿਆ ਰੈਦਾਸ ਜੀ, ਦੀਨ੍ਹੀ ਗਿਆਨ ਕੀ ਗੁਟਕੀ।।
   ਚੋਟ ਲਗੀ ਨਿਜ ਨਾਮ ਹਰੀ ਕੀ, ਮਾਰੇ ਹਿਵੜੇ ਖਟ ਕੀ।।
3. ਗੁਰੂ ਰੈਦਾਸ ਮਿਲੇ ਮੋਹਿ ਪੂਰੇ ਧੁਰ ਸੇ ਕਲਮ ਭਿੜੀ।।
   ਸਤਗੁਰੂ ਸੈਨ ਦਈ ਜਬ ਆ ਕੇ ਜੋਤ ਮੇਂ ਜੋਤ ਰਲੀ।।
4. ਨਹਿ ਮੈਂ ਪੀਹਰ ਸਾਸ ਰੇ ਨਹੀਂ ਪਿਯਾ ਜੀ ਰੀ ਸਾਥ।।
   ਮੀਰਾ ਨੇ ਗੋਬਿੰਦ ਮਿਲਿਯਾ ਜੀ, ਗੁਰੂ ਮਿਲਿਯਾ ਰੈਦਾਸ।।

---

1. ਪ੍ਰੋ: ਦੇਵ ਰਾਜ ਭਾਈ, ਮੀਰਾਂ ਬਾਈ ਔਰ ਉਸਕੀ ਪਦਾਵਲੀ, ਪੰ. 19.
   -ਡਾ. ਬੀ.ਪੀ. ਸ਼ਰਮਾ, ਸੰਤ ਗੁਰੂ ਰਵਿਦਾਸ ਬਾਣੀ, ਪੰ. 59.

5. ਮੀਰਾ ਸਤਿਗੁਰ ਦੇਵ ਕੀ ਕਰੈ ਬੰਦਨਾ ਆਬ॥
ਜਿਨ ਚੇਤਨ ਆਤਮ ਕਹਯਾ ਧਨ ਭਗਵਨ ਰੈਦਾਸ॥
6. ਰਾਣਾ ਜੀ ਰੇ ਦੂਦਾ ਜੀ ਨੋ ਬਾਈ ਮੀਰਾ ਬੋਲਯੋ ਰੇ॥
ਸੰਤੋ ਨੇ ਅਪਰਾਪਰਾ ਬਾਸ, ਬੀਜਾ ਨਰਕ ਨੋ ਖਾਣਾ ਰੇ॥
ਝਾਂਝ ਪਖਾਵਜ ਵੇਨੁ ਬਾਜੁਆ, ਝਾਲਰ ਨੇ ਝਲਕਾਰ॥
ਕਾਸ਼ੀ ਨਗਰਯਾ ਚੌਕ ਮਾ ਮਨੇ ਗੁਰੂ ਮਲਯਾ ਰੋਹੀਦਾਸ॥

ਸੰਤ ਸੈਣ ਜੀ

ਮਹਾਂਰਾਸ਼ਟਰ ਨਿਵਾਸੀ ਸੰਤ ਸੈਣ ਭਗਤ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ ਬੁੰਧੇਲ ਖੰਡ ਦੇ ਨਗਰ ਬਾਂਧਵਗੜ ਵਿਚ 1505 ਈ. ਨੂੰ ਹੋਇਆ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮਰਾਠੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀ ਰਚਨਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਵੀ ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਰਚਿਆ ਇਕ ਸ਼ਬਦ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਆਰਤੀ-ਉਚਾਰਨ ਵਾਲੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨਾਲ ਹੈ। ਰਵਿੰਦਾਸ-ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਆਪ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਸਿਧ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਜੀਵਨ-ਕਾਲ ਗੁਰੂ ਰਵਿਦਾਸ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਪਹਿਲਾਂ ਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਮਹਾਂ ਪੁਰਸ਼ ਰੀਵਾਂ-ਨਰੇਸ਼ ਰਾਜਾ ਰਾਮ ਦਾ ਮਾਲਸ਼ੀ ਸੀ ਜੋ ਇਕ ਦਿਨ ਭਗਤੀ-ਭਾਵ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ, ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਅਜਿਹਾ ਮਗਨ ਹੋਇਆ ਕਿ ਰੀਵਾਂ-ਨਰੇਸ਼ ਦੀ ਮਾਲਸ਼ ਕਰਨੀ ਵਿਸਰ ਗਈ। ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸੰਤ ਸੈਣ ਦੀ ਗੈਰ ਹਾਜ਼ਰੀ ਵਿਚ ਪ੍ਰਭੂ ਨੇ ਆਪ ਹਾਜ਼ਰੀ ਭਰੀ। ਇਹ ਘਟਨਾ ਸਿਧ ਕਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਇਕ ਮਨ ਇਕ ਚਿਤ ਹੋ ਕੇ ਕੀਤੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਅਰਾਧਨਾ ਸਮੇਂ, ਪ੍ਰਭੂ ਆਪ ਆਪਣੇ ਸੇਵਕਾਂ ਦਾ ਪੜਦਾ ਢਕਦਿਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਕਾਰਜ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਸੰਤ ਸੈਣ ਜੀ ਦੀ ਬੜੀ ਮਾਨਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜ਼ਿਲਾ ਜਲੰਧਰ ਦੇ ਲਾਗੇ ਇਕ ਸਥਾਨ ਜੌਹਲਾਂ ਵਿਚ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਨਾਮ ਉਤੇ ਬੜਾ ਪ੍ਰਸਿਧ ਦੇਹੁਰਾ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਦੇਹੁਰੇ ਵਿਚ "ਸ੍ਰੀ ਸੈਣ ਜੀਵਨ-ਰਚਨਾਵਲੀ" ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਵੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਿਸ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਰਵਿਦਾਸ-ਉਪਮਾ ਵੀ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਹੈ ਜੋ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ:-

ਰਵਿਦਾਸ ਭਗਤ ਨੇ ਐਸੀ ਕੀਨੀ, ਠਾਕੁਰ ਪਾਇਆ ਪਕੜ ਅਧੀਨੀ॥
ਡੂਬਤ ਠਾਕੁਰ ਜਲ ਮੈਂ ਆਇਆ, ਤੁਲਸੀ ਦਲ ਅਰੁ ਤਿਲਕੁ ਚੜਾਇਆ॥
ਭੋਗੁ ਲਗਾਇਆ ਹਰਿ ਧੂਪ ਦੇਵਾਇਆ॥
ਸੈਣ ਦਾਸਿ ਹਰਿ ਗੁਰ ਸੇਵਾ ਨੀਕੀ ਰਾਮ ਨਾਮ ਗੁਨ ਗਾਇਆ॥

ਬਾਬਾ ਵਜ਼ੀਦ

ਡਾ: ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਦੀਵਾਨਾ ਦੀ ਸੂਚਨਾ ਅਨੁਸਾਰ ਬਾਬਾ ਵਜ਼ੀਦ, ਜਲੰਧਰ ਦੇ ਜੰਮਪਲ ਸਨ। ਪਰ ਸ੍ਰੀ ਮੌਲਾ ਬਖਸ਼ ਕੁਸ਼ਤਾ ਅਤੇ ਕੁੱਝ ਹੋਰ ਵਿਦਵਾਨ ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਕਾਬਲ ਦਾ ਜੰਮਪਲ ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ਜੇਕਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਰਸਭਰੀ ਮਿਠੀ ਮਿਠੀ ਪੰਜਾਬੀ ਜ਼ਬਾਨ ਨੂੰ ਸਨਮੁਖ ਰਖੀਏ ਤਾਂ ਡਾ: ਦੀਵਾਨਾ ਦਾ ਮਤ ਸਹੀ ਸਿਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਜੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਪਠਾਨਾਂ ਦਾ ਗੁਣ-ਗਾਇਨ ਵੇਖੀਏ ਤਾਂ ਕੁਸ਼ਤਾ ਜੀ ਦਾ ਮਤ ਠੀਕ ਲਗਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਇਹ ਤੱਥ ਹੋਰ ਖੋਜ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਬਾਬਾ ਵਜ਼ੀਦ ਦਾ ਸਮਾਂ 1556-1660 ਈ. ਤਕ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਧ-ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਰਚੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸ਼ਲੋਕ, ਸਾਖੀਆਂ, ਚੌਪਈਆਂ, ਦੋਹੇ, ਛੰਦ, ਕੁੰਡਲੀਏ, ਅੜਿਲਾਂ ਆਦਿ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵਿਚ ਹਿੰਦੂ ਮਿਥਿਹਾਸ ਅਤੇ ਇਸਲਾਮੀ-ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਭਰਪੂਰ ਹਵਾਲੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਆਪਣੀ ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਬਾਬਾ ਵਜ਼ੀਦ ਨੇ ਗੁਰੂ ਰਵਿਦਾਸ ਦਾ ਜਸ-ਗਾਇਨ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕੀਤਾ ਹੈ:-

ਰਵਿਦਾਸ ਚਮਾਰ ਧਿਆਇਆ ਕੇਵਲ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਹਰਿ॥
(ਵਾਕੀ) ਦਮੜੀ ਲਈ ਗੰਗਾ ਭੁਜਾ ਪਸਾਰ ਕਰਿ॥
ਇਕ ਭਗਤੀ ਕਰਦੇ ਮੁਰੇ ਨਾ ਹੋਇਆ ਦਰਸ ਹਰਿ॥
ਵਜ਼ੀਦਾ ਕੌਣ ਸਾਂਈ ਨੂੰ ਆਖੇ ਐਉਂ ਨਹੀ ਐਂਤ ਕਰਿ॥

-ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ ਪਦਮ, ਬਾਬਾ ਵਜ਼ੀਦ, ਕਲਮ ਮੰਦਰ, ਪਟਿਆਲਾ ਪੰ.

ਸੰਤ ਤੁਕਾ ਰਾਮ

ਸੰਤ ਤੁਕਾ ਰਾਮ ਜੀ ਇਕ ਸਾਧਾਰਨ ਕਿਸਾਨ ਪਰਿਵਾਰ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸਨ। ਸ਼ਾਇਦ ਇਸ ਰਿਸ਼ਤੇ ਕਾਰਨ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪੂਰਵਕਾਲੀਨ ਤੇ ਸਮਕਾਲੀਨ ਸੰਤ ਮਹਾਂ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸਕੇ ਸੰਬੰਧੀ ਆਖਿਆ ਹੈ। ਸਮਾਜ ਦੇ ਨਿਮਾਣੇ ਨਿਤਾਣੇ ਅਤੇ ਅਖੌਤੀ ਨੀਵੀਂ ਜਾਤਿ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਮਹਾਂ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਸਚੀ ਸ਼ਰਧਾ ਹੈ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਰਚੇ ਅਭੰਗਾਂ ਵਿਚ ਗੋਰਾ ਘੁਮਿਆਰ, ਨਾਮਦੇਵ ਛੀਂਬਾ, ਕਬੀਰ ਜੁਲਾਹਾ, ਸੈਨ ਨਾਈ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਰਵਿਦਾਸ ਚਮਾਰ ਨੂੰ ਸਚੀ-ਭਗਤੀ ਕਾਰਨ ਬ੍ਰਹਮ-ਲੀਨ ਹੋਏ ਸਵੀਕਾਰਦੇ ਹਨ। ਆਪ ਦਾ ਜੀਵਨ-ਕਾਲ 1598-1650 ਈ. ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਬਾਰੇ ਆਪ ਦੇ ਅਭੰਗਾਂ ਵਿਚ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਉਲੇਖ ਹੈ:-

ਨਿਵ੍ਰਿਤ ਗਯਾਨ ਦੇਵ ਸਪਾਨ ਚਾਂਗਾ ਜੀ ਮੇਰੇ ਜੀ ਕੇ ਹੈਂ ਜੀ ਨਾਮਦੇਵ॥
ਨਾਗਾਜਨ ਮਿਤ ਨਰ. ਹਰਿ ਸੁਨਾਰ ਰਵਿਦਾਸ ਕਬੀਰ ਸੰਗ ਮੇਰੇ॥

ਸੰਤ ਰਜਬ ਜੀ

ਸੰਤ ਦਾਦੂ ਦਯਾਲ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦਾਦੂ-ਪੰਥ ਵਿਚ, ਅਧਿਆਤਮਿਕ-ਸਿਖਰਾਂ ਨੂੰ ਛੋਹਣ ਵਾਲੇ ਸੰਤ ਰਜਬ ਜੀ ਦੂਜੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਬਾਣੀਕਾਰ ਸਨ। ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਨਾਮ ਹੇਠ ਪ੍ਰਾਪਤ ਵਡ-ਅਕਾਰੀ ਗ੍ਰੰਥ 'ਰਜਬ-ਬਾਣੀ' ਵਿਚ 5352 ਸਾਖੀਆਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਛੰਦ, ਦੋਹਿਰਾ, ਚੌਪਈ ਤੇ ਸੋਰਠਾ ਕਾਵਿ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਨਾਮ ਹੇਠ 206 ਪਦ, 117 ਸਵਈਏ ਅਤੇ 200 ਤੋਂ ਵਧੀਕ ਫੁਟਕਲ ਛੰਦ ਰਚੇ ਹੋਏ ਮਿਲਦੇ ਹਨ ਜੋ ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਇਕ ਮਹਾਨ ਕਵੀ ਸਥਾਪਤ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਸੰਤ ਰਜਬ ਦੇ ਜੀਵਨ-ਕਾਲ ਬਾਰੇ ਬੇਸ਼ਕ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਸਾਮਗ੍ਰੀ ਦੀ ਘਾਟ ਹੈ ਪਰ 'ਦਾਦੂ ਜਨਮ-ਲੀਲਾ ਪਰਚੀ' ਆਪ ਜੀ ਬਾਰੇ ਸੰਕੇਤਕ ਜਾਣਕਾਰੀ ਜ਼ਰੂਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਪਰਿਚਈ ਅਨੁਸਾਰ ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ 1624 ਬਿ. ਸੰਮਤ ਨੂੰ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਅਕਾਲ ਚਲਾਣਾ 122 ਸਾਲ ਦਾ ਆਯੂ ਉਪਰੰਤ 1746 ਬਿ. ਸੰਮਤ ਨੂੰ ਡਾ: ਧਰਮ ਪਾਲ ਸਿੰਗਲ ਆਪ ਦਾ ਜਨਮ-ਕਾਲ 1567-1689 ਮੰਨਦੇ ਹੋਏ ਆਪ ਦਾ ਜਨਮ ਇਕ ਹਿੰਦੂ ਕਲਾਲ ਘਰਾਣੇ ਵਿਚ ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਪਰਸ਼ੂ ਰਾਮ ਚਤੁਰਵੇਦੀ ਆਪ ਨੂੰ ਪਠਾਨ ਕੁਲ ਵਿਚ ਜਨਮਿਆ ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਤੱਥਾਂ ਦੀ ਅਣਹੋਂਦ ਕਾਰਨ ਕਿਸੇ ਇਕ ਮਤ ਨੂੰ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰਨਾ ਉਚਿਤ ਨਹੀਂ ਲਗਦਾ। ਵੈਸੇ ਵੀ ਸੰਤ ਰਜਬ ਜੀ ਦੀ ਮਹਾਨਤਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰ-ਦਰਸ਼ਨ ਤੋਂ ਵਧੇਰੇ ਚਮਕਦੀ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਕਾਵਿ ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਭਾਰਤ ਦੇ ਸਵਾ ਸੌ ਦੇ ਲਗ ਭਗ ਸੰਤ ਮਹਾਂ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦਾ ਗੁਣ-ਗਾਯਨ ਕੀਤਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਰਵਿਦਾਸ-ਮਹਿਮਾ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹੈ:-

ਰੰਕਾ ਨਾਮ ਕਬੀਰ ਸੈਨ ਸਧਨਾ ਕੁਲ ਹੀਨੇ।।
ਪਰਮ ਪਰਮ ਰੈਦਾਸ ਧਨਾ, ਕੁੰਕਾਰ ਨਾਪਾ ਸੁ ਕਮੀਨੇ।।
ਦਿਉ ਗੂਦੀ ਪਸੁ ਕਉਨ ਕਉਨ ਪ੍ਰਿਥਾਲ ਕੀੜਾ ਸੁਕਨੇਰੀ।।
ਬਿਦਰ ਬਾਦਰਾ ਬੰਸ ਜਾਤ ਸਭ ਹੀ ਜਗ ਹੇਰੀ।।
ਸੁਕਲ ਹੰਸ ਸੇ ਗੋਤ ਗਤ ਨੀਚ ਨ ਕੋ ਇਨ ਤੇ ਕਰੇ।।
ਰਜਬ ਭਜਨ ਪ੍ਰਤਾਪ ਤੇ ਸਕਲ ਬੰਸਿ ਸਿਰ ਪਰ ਧਰੇ।।

ਜਾਤਿ ਜਗਤ ਗੁਰ ਦੇਖੈ ਨਾਹੀ॥ ਮਿਲੈ ਪ੍ਰਾਣ ਪ੍ਰਭਿ ਪ੍ਰੀਤਿਹਿ ਮਾਹਿ॥ਟੇਕ॥
ਨਾਮ ਕਬੀਰ ਦਾਦੂ ਜਨ ਤਾਰੇ॥ ਨਾਵ ਨੇਹ ਨੌਖੰਡ ਉਜਾਰੇ॥
ਸਧਨਾ ਸੇਨ ਅਰ ਕੀਤਾ ਧੌਰੀ॥ ਹਰਿ ਹਿਤ ਸੀਜੈ ਹੈ ਕੁਲ ਕੌਰੀ॥੨॥
ਆਦਿ ਜੈ ਦੇਵ ਅੰਤਿ ਰੈਦਾਸਾ॥ ਭਾਵ ਭਗਤਿ ਕਾਟੇ ਕਰਮ ਪਾਸਾ॥
ਜਨ ਰਜਬ ਕਰਣਾ ਮੈ ਕੇਸੋ॥ ਪ੍ਰੇਮ ਨੇਮ ਭਜਿ ਭਾਨਿ ਅੰਦੇਸੋ॥੪॥

ਸੰਤ ਗਰੀਬ ਦਾਸ

ਸੰਤ ਗਰੀਬ ਦਾਸ ਦਾਦੂ-ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਦੇ ਦੂਜੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਥੰਮ ਸਨ। ਦਾਦੂ-ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਦੇ ਸੰਸਥਾਪਕ ਸੰਤ ਦਾਦੂ ਦਯਾਲ ਜੀ ਵਲੋਂ 1603 ਈ: ਵਿਚ ਚੋਲਾ ਤਿਆਗਣ ਸਮੇਂ ਆਪ ਨੂੰ ਨਰੈਣਾ (ਦਾਦੂ-ਪੰਥ ਦਾ ਮੁਖ ਕੇਂਦਰ) ਦੀ ਗੱਦੀ ਸੌਂਪ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। ਕੁਝ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਹੈ ਕਿ ਸੰਤ ਦਾਦੂ ਦਯਾਲ ਨੇ ਸੰਤ ਗਰੀਬ ਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਅਨੂਠੀ ਸ਼ਰਧਾ, ਸੇਵਾ ਤੇ ਸਿਮਰਨ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਹੋ ਕੇ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ-ਕਾਲ ਵਿਚ ਹੀ ਆਪ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਉਤਰ-ਅਧਿਕਾਰੀ ਹੋਣ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਸੰਤ ਗਰੀਬ ਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ-ਕਾਲ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ ਜਿਸ ਵਿਚ ਸੰਤ ਦਾਦੂ ਦਯਾਲ ਦੀ ਉਪਮਾ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਮਧਕਾਲ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸੰਤ ਮਹਾਂ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦਾ ਵੀ ਗੁਣ-ਗਾਯਨ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਬਾਰੇ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਮਿਲਦੇ ਹਨ:-

ਜਲੰਧ੍ਰੀ ਭਰਥਰੀ ਗੋਪੀਚੰਦਾ ਮਿਲੈ ਨਿਰੰਜਨ ਕਰੈ ਅਨੰਦਾ॥
ਰਾਮਾਨੰਦ ਕਬੀਰਾ ਦਾਦੂ ਸਕਲ ਸ਼ਿਰੋਮਣਿ ਜਪੈ ਅਗਾਧੂ॥
ਨਾਮਦੇਵ ਰੈਦਾਸਰ ਆਦੂ ਕਰੈ ਬੰਦਗੀ ਸਬਹੀ ਸਾਧੂ॥
ਪੀਪਾ ਸੋਝਾ ਭਵੂਨ ਹਰਦਾਸਾ ਸਨਮੁਖ ਠਾਢੇ ਜਗਪਤਿ ਬਯਾਸਾ॥
ਨਾਨਕ ਸੋਮ ਰੁ ਜੈਦੇਵ ਬੀਨਾ ਬੀਝਲ ਅੰਗਦ ਭਯੇ ਲੈ ਲੀਨਾ॥
ਸਕਲ ਸੰਤ ਹਰਿ ਸੇਵਾ ਲਾਗੈ, ਕੀਰਤ ਸਕਲ ਅਘ ਹੀ ਭਾਗੇ॥
ਅਗਮ ਅਗਾਧ ਅੰਤ ਨਹੀ ਆਵੈ, ਗਰੀਬ ਦਾਸ ਯੇ ਆਰਤੀ ਗਾਵੈ॥

... ...

ਅਲਖ ਨਿਰੰਜਨ ਆਰਤੀ ਤੇਰੀ ਤੇਜ ਪੁੰਜ ਹਰਿ ਜੀਵਨਿ ਮੇਰੀ॥
ਨਿਰਾਕਾਰ ਨਿਰੰਜਨ ਰਾਮਾ ਤਹਾ ਲੈ ਲੀਨ ਭਯੇ ਜਨ ਨਾਮਾ॥
ਅਲਖ ਨਿਰੰਜਨ ਕਲਪਾ ਨ ਜਾਈ ਤਹਾ ਕਬੀਰ ਜੀ ਰਹਯਾ ਸਮਾਈ॥
ਪ੍ਰੇਮ ਸਨੇਹੀ ਪ੍ਰਾਣ ਨਿਵਾਸ, ਸਨਮੁਖ ਠਾਡੇ ਜਨ ਰੈਦਾਸ॥
ਝਿਲਮਿਲ ਝਿਲਮਿਲ ਨੂਰ ਪ੍ਰਕਾਸਾ, ਤਹਾ ਗੁਣ ਗਾਵੈ ਦਾਦੂ ਦਾਸਾ॥
ਅਪਰੰਪਾਰ ਪਾਰ ਨਹੀ ਆਵੈ ਦਾਸ ਗਰੀਬ ਆਰਤੀ ਗਾਵੈ॥

ਸੰਤ ਹਰਿ ਦਾਸ ਜੀ

ਸੰਤ ਹਰਿਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਸੰਬੰਧ 'ਨਿਰੰਜਨੀ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ' ਨਾਲ ਜਾ ਜੁੜਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਗਾਇਕ ਮੀਆਂ ਤਾਨ ਸੈਨ ਤੇ ਬੈਜੂ ਬਾਵਰਾ ਦੇ ਗੁਰੂ 'ਹਰਿ ਦਾਸ' ਨਾਲੋਂ ਵਖਰੇ ਸਨ। ਆਰੰਭ ਵਿਚ 1688 ਸੰਮਤ ਨੂੰ ਡੀਡਵਾਣ ਵਿਖੇ ਆਪ ਜੀ ਸੰਤ ਦਾਦੂ ਜੀ ਦੇ ਮੁਖੀ ਚੇਲੇ ਪ੍ਰਾਗਦਾਸ ਦੇ ਸ਼ਿਸ਼ ਬਣੇ ਪਰ ਮਗਰੋਂ ਨਾਥਾਂ ਤੇ ਕਬੀਰ ਪੰਥੀਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੇਠ ਆ ਗਏ। 'ਸ੍ਰੀ ਹਰਿ ਦਾਸ ਜੀ ਕੀ ਵਾਣੀ' ਅਤੇ 'ਹਰਿ ਪੁਰਸ਼ ਕੀ ਵਾਣੀ' ਆਪ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿਧ ਗ੍ਰੰਥ ਹਨ। ਆਪਣੀ ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਆਪ ਨੇ ਗੁਰੂ ਰਵਿਦਾਸ ਨੂੰ ਹਰਿ ਭਗਤੀ ਕਾਰਨ, ਨੀਚ ਤੋਂ ਉਚ ਕੁਲ ਦਾ ਅਤੇ ਨਿਰਭੈ ਯੋਧਾ ਸਵੀਕਾਰ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਜਨ ਰਵਿਦਾਸ ਨੀਚ ਕੁਲ ਊਂਚਾ ਤਾਕੂੰ ਤੀਨ ਲੋਕ ਸਬ ਜਾਣੇ ਰੇ॥
ਜਨ ਹਰਿਦਾਸ ਵੈ ਨਿਰਭੈ ਦੇਖਯਾ ਤਾਂਤੇ ਉਲਟੀ ਤਾਣੈ ਰੇ॥

ਸੰਤ ਜਨ ਗੋਪਾਲ

'ਦਾਦੂ ਜਨਮ-ਲੀਲਾ ਪਰਿਚਈ' ਦੇ ਕਰਤਾ ਸੰਤ ਜਨ ਗੋਪਾਲ, ਦਾਦੂ ਪੰਥ ਦੇ ਚਮਕਦੇ ਸਿਤਾਰੇ ਸਨ। ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਜਨਮ-ਕਾਲ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਸੂਚਨਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦਾ ਖਿਆਲ ਹੈ ਕਿ ਸੰਤ ਦਾਦੂ ਦਯਾਲ ਦੀ ਮਹਾਰਾਜਾ ਅਕਬਰ ਨਾਲ, ਫਤੇਹਪੁਰ ਸੀਕਰੀ ਵਿਚ ਹੋਈ ਭੇਟ ਸਮੇਂ ਆਪ ਜੀ ਸੰਤ ਦਾਦੂ ਦਯਾਲ ਦੇ ਚਰਨੀਂ ਲਗ ਕੇ ਉਸੇ ਦੇ ਸ਼ਿਸ਼ ਹੋ ਗਏ ਅਤੇ ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਅਰਪਨ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਸੰਤ ਜਨ ਗੋਪਾਲ ਜੀ ਮਹਾਨ ਵਿਦਵਾਨ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਦਾਦੂ ਜਨਮ-ਲੀਲਾ ਪਰਿਚਈ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਧਰੁਵ ਚਰਿਤ੍ਰ, ਭਰਤ ਚਰਿਤ੍ਰ, ਮੋਹ ਵਿਵੇਕ ਲੀਲਾ, ਚੌਬੀਸ ਗੁਰੂਓਂ ਕੀ ਲੀਲਾ, ਸੁਕ ਸੰਵਾਦ, ਅਨੰਤ ਲੀਲਾ, ਬਾਰਹ ਮਾਸੀਆ, ਜਖੜੀ ਪ੍ਰਾਣ, ਕਾਯਾ ਸੰਵਾਦ ਆਦਿ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ। ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰੂ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਆਰਤੀ ਕਰਦੇ ਦਰਸਾਇਆ ਹੈ।

ਜਨ ਰੈਦਾਸ ਵਿਪ੍ਰ ਤਾਸ ਗੰਗਾ ਤੈਂ ਕਾਢੈ॥
ਭਕਤ ਵਤਸਲਤਾ ਜਨਾਇ ਫਿਰ ਪ੍ਰਵਾਹ ਬਾਢੈ॥
ਨਾਮ ਕਬੀਰ ਕਰੈ ਰੈਦਾਸ॥ ਪੀਪਾ ਜਨ ਦਾਦੂ ਹਰਿ ਪਾਸ॥
ਆਰਤੀ ਅਗਮ ਅਨੰਤ ਅਪਾਰਾ॥ ਜਨ ਗੋਪਾਲ ਨ ਲਹੈ ਵਿਚਾਰਾ॥

ਸੰਤ ਪਲਟੂ ਸਾਹਿਬ

ਸੰਤ ਪਲਟੂ ਸਾਹਿਬ, ਅਠਾਰਵੀਂ ਸਦੀਂ ਦੇ ਫਕਰ ਤਬੀਅਤ ਦੇ ਮਨ ਮੌਜੀ ਸੰਤ ਪੁਰਸ਼ ਹੋਏ ਹਨ। ਆਪ ਦਾ ਜੀਵਨ ਕਾਲ 1710-1780 ਅਰਥਾਤ ਅਠਾਰਵੀਂ ਸਦੀ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਆਪ ਜੀ ਜਾਤ ਦੇ ਕਾਂਦੂ ਬਾਣੀਏ, ਗ੍ਰਹਿਸਥੀ ਅਤੇ ਜ਼ਿਲਾ ਫੈਜ਼ਾਬਾਦ ਦੇ ਨਗਰ ਮੌਜਾ ਨਾਗਪੁਰ ਜਲਾਲਪੁਰ ਦੇ ਜੰਮਪਲ ਸਨ। ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਦੀ ਕਟੜ ਧਾਰਾ ਦੇ ਆਪ ਸਖਤ ਵਿਰੋਧੀ ਅਤੇ ਸੰਤ ਸਮਾਜ ਦੇ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਹੋਣ ਕਾਰਣ ਪ੍ਰਭੂ-ਭਗਤੀ ਵਿਚ ਲਿਵ ਲਾਉਣ ਵਾਲੇ ਸਨ। ਆਪ ਦਾ ਦ੍ਰਿੜ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਸੀ ਕਿ ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਰੀਝਾਉਣ ਲਈ ਉਸ ਦੀ ਭਗਤੀ, ਇਕ ਮਨ ਇਕ ਚਿਤ ਹੋ ਕੇ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਏਸੇ ਲਈ ਗੁਰੂ ਰਵਿਦਾਸ ਦੇ ਸਦੇ ਉਤੇ ਠਾਕੁਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗੋਦ ਵਿਚ ਆ ਬਿਰਾਜੇ ਸਨ।

ਨਹਾਤੇ ਤ੍ਰਿਕਾਲ ਰੋਜ਼ ਪੰਡਿਤ ਅਚਾਰੀ ਬੜੇ
ਸਦਾ ਪਟ ਬਸਤਰ ਸੂਤ ਅੰਗ ਨ ਲਗਾਈ ਹੈ।
ਪੂਜਾ ਨੈਬੇਦ ਆਰਤੀ ਕਰਤੇ ਹਮ ਬਿਧਿ ਬਿਧਾਨ,
ਚੰਦਨ ਔ ਤੁਲਸੀ ਭਲੀ ਭਾਂਤ ਸੇ ਚਢਾਈ ਹੈ।
ਹਾਰੇ ਹਮ ਕੁਲੀਨ ਸਬ ਕੋਟਿ ਕੋਟਿ ਕੈ ਉਪਾਇ,
ਕੈਸੇ ਤੁਮ ਠਾਕੁਰ ਹਮ ਸਪਨੇ ਹੂੰ ਨ ਪਾਈ ਹੈ।
ਪਲਟੂ ਦਾਸ ਦੇਖੋ ਯਹ ਰੀਝ ਮੇਰੇ ਸਾਹਿਬ ਕੀ,
ਗਏ ਹੈ ਵਹਾਂ ਜਬ ਰੈਦਾਸ ਨੇ ਬੁਲਾਈ ਹੈ।

ਭਾਗ ਪੰਜਵਾਂ (ਅੰਤਕਾਵਾਂ)

ਵੱਖ ਵੱਖ ਸ੍ਰੋਤਾਂ ਵਿਚ ਆਈਆਂ ਸਾਖੀਆਂ ਦੀ ਸਾਰਣੀ

ਸ੍ਰੋਤ ਤੇ ਉਸ ਵਿਚਾਲੇ ਸਾਖੀ-ਅੰਕ

ਸਾਖੀਆਂ ਦਾ ਸਿਰਲੇਖ	ਪਰਿਚਈ ਅਨੰਤ ਦਾਸ	ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ	ਵਾਰਾਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ	ਭਗਤ ਮਾਲ (ਨਾਭਾ ਦਾਸ)	ਗੋਸਟਾਂ ਸ੍ਰੀ ਮਿਹਰਬਾਨ	ਸੁਖਮਨੀ ਸਹੰਸ੍ਰਨਾਮਾ	ਪੁਰਾਤਨ ਗੋਸਟਿ ਸੰਗ੍ਰਹਿ	ਪਰਚੀ ਪ੍ਰੇਮ ਅੰਬੋਧ	ਟੀਕਾ ਭਗਤ ਮਾਲ (ਪ੍ਰਿਯਾਦਾਸ)	ਪਰਚੀਆਂ ਭਗਤਾਂ ਕੀਆਂ (ਡਾ. ਦਰਬਾਰੀ)	ਗੋਸਟਿ ਕਬੀਰ-ਰਵਿਦਾਸ	ਭਗਤਿ ਪ੍ਰੇਮਾਕਰ (ਸੰਤਾ ਸਿੰਘ)	ਭਗਤਿ ਪ੍ਰੇਮਾਕਰ (ਕੀਰਤ ਸਿੰਘ)	ਭਗਤਿ ਸੁਧਾਸਾਰ	ਟੀਕਾ ਭਗਤ ਮਾਲ (ਸ੍ਰੀ ਰਾਮੇ ਦਾਸ)	ਭਗਤ ਰਸ ਮੰਜਰੀ (ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ)	ਰਾਮ ਰਸਿਕਾਵਲੀ (ਰਘੁਰਾਜ ਸਿੰਘ)	ਭਗਤ ਮਾਲ (ਲਾਲ ਸਿੰਘ ਸੰਗਤਮ)
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18
1. ਪੂਰਬਲਾ ਜਨਮ																		
ੳ) ਮਾਸ ਨ ਛਡਨ ਤੇ ਨੀਚ ਘਰ ਜਨਮ	1-ੳ	- -	ਵਾਰ10, 12,25- ੲ	-	-	3-ੲ	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	--	
ਅ) ਮਲੇਛ ਦੀ ਭਿਖਿਆ ਖਿਲਾਣ ਤੇ ਸ੍ਰੀਰਾਮਾ ਨੰਦ ਵੱਲੋਂ ਸਰਾਪ	--	ਪੰਨਾ		--	--	--	--	--	56-ਅ	1-ੳ	--	1-ੲ	2-ਅ	12-ਅ	80-ਅ	36-ਅ	1-ਅ	1-ਅ
ੲ) ਜਾਤਿ ਚਮਾਰ	--	ੲ	--	--	--	--	--	1-ੲ	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
2. ਪਿਛਲੇ ਜਨਮ ਦੀ ਸੋਝੀ ਕਾਰਣ ਮਾਂ ਦਾ ਦੁਧ ਨਾ ਪੀਣਾ	2	--	--	--	--	--	--	--	56	--	--	--	4	14	81	41	2	2
3. ਸ੍ਰੀ ਰਾਮਾ ਨੰਦ ਨੂੰ ਅਕਾਸ਼ ਬਾਣੀ ਹੋਣੀ	--	--	--	--	--	--	--	--	56	--	--	--	5	15	--	--	--	--
4. ਸ੍ਰੀ ਰਾਮਾ ਨੰਦ ਦਾ ਸ਼ਿਸ਼ ੳ) ਸਿਰ ਤੇ ਹੱਥ ਫੇਰਕੇ ਅ) ਚਰਨਾਮ੍ਰਿਤ ਦੇ ਕੇ ੲ) ਕੰਨ ਵਿਚ ਵਚਨ ਕਹਿ ਕੇ	3- ੳ	-- --	-- --	-- --	-- --	-- --	-- --	-- --	56- ੳ	-- --	-- --	-- --	6- ਅ	17- ਅ	-- --	-- --	43- ਅ	3 ੲ

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18
5. ਬਾਲ-ਅਵਸਥਾਂ	4-	--	2-	--	--	--	--	7-	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
ੳ) ਨੌਧਾ ਭਗਤਿ	ੳ	--	ਅ	--	--	--	--	ਅ	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
ਅ) ਭਗਤੀ ਵਿਚ ਲੀਨ	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
6. ਵਿਆਹ		--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	7	--	--	45	--	ਸਾਮੀ ਨੰ:2
7. ਵਪਾਰ ਵਿਚ ਅਸਫਲਤਾ	5	--	--	--	--	--	--	--	56	--	--	--	7	20	82	45	--	4
8. ਮਾਪਿਆਂ ਨੇ ਘਰੋਂ ਕਢਣਾ	--	--	--	--	--	--	--	--	56	--	--	--	--	20	82	45	3	4
9. ੳ) ਜੁਤੀਆਂ ਗੰਢਣਾ ਤੇ ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ	6	--	--	--	--	--	--	7-ੳ	57-ੳ	2	--	3	7	21	82	45	4	5
ਅ) ਕਿਰਤ ਕਮਾਈ	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
10. ਹਰਿ ਜੀ ਦਾ ਆਉਣਾ	7	--	--	--	--	--	--	--	58	--	--	--	18	24	82	46	5	13
11. ਪਾਰਸ ਭੇਟਾ ਕਰਨਾ ਤੇ ਰਵਿਦਾਸ ਦੀ ਨਾਹ ਰੰਬੀ ਸੋਨੇ ਦੀ ਕਰਨੀ	8	--	--	--	--	--	--	--	58	--	--	--	19	25	83	47	6	14
12. ਹਰਿ ਜੀ ਦਾ ਪਾਰਸ ਛਡਕੇ ਜਾਣਾ	9	--	--	--	--	--	--	--	58	--	--	--	--	28	83	49	7	15
13. ਹਰਿ ਜੀ ਦਾ 13 ਮਹੀਨੇ ਬਾਅਦ ਮੁੜਨਾ ਤੇ ਪਾਰਸ ਦਾ ਅਛੋਹ ਪਏ ਰਹਿਣਾ	10	--	--	--	--	--	--	--	59	--	--	--	20	30	84	50	8	16
14. ਸੰਪਟ ਹੇਠੋਂ ਮੋਹਰਾਂ	11	--	--	--	--	--	--	--	59	--	--	--	21	32	84	52	9	17
15. ਸੁਪਨੇ ਵਿਚ ਹਰਿ ਜੀ ਨੇ ਮੋਹਰਾਂ ਲੈਣ ਲਈ ਆਖਣਾ	13	--	--	--	--	--	--	7	--	--	--	3	5	9	--	--	--	--
16. ਮੰਦਰ ਬਣਾਉਣਾ ਤੇ ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨੀ	12	--	--	--	--	--	--	--	60	--	--	--	22	35/3	85	53	10	18

		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18
17.	ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਦੀ ਰਾਜੇ ਪਾਸ ਸ਼ਕਾਇਤ	13	--	--	--	--	--	--	--	61	--	--	28	24	38/3	86	55	11	19
18.	ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਨਾਲ ਵਾਰਤਾਲਾਪ	14	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	20
19.	ਨਿਆਉਂ-ਸਾਲਗ੍ਰਾਮ ਨੂੰ ਸੌਂਪਣਾ	15	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	12	21
20.	ਸਾਲਗ੍ਰਾਮ ਦਾ ਰਵਿਦਾਸ ਦੀ ਗੋਦ ਵਿਚ ਬੈਠਣਾ	16	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	32	39/4	--	--	--	22
21. ੳ)	ਝਾਲੀ ਨੇ ਦਰਸ਼ਨ ਲਈ ਆਉਣਾ	17 -ੳ	--	--	--	--	--	--	16-ਅ	61-ੳ	--	--	24-ਅ	28-ੳ	30-ੳ/4	88-ੳ	57-ੳ	--	23-ੳ
ਅ)	ਮੀਰਾਂ ਨੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਆਉਣਾ	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
22.	ਝਾਲੀ ਨੇ ਕਬੀਰ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨੇ	18	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
23.	ਝਾਲੀ ਨੇ ਰਵਿਦਾਸ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਕੇ ਤਸੱਲੀ ਪ੍ਰਗਟਾਉਣੀ	19	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
24.	ਰਵਿਦਾਸ ਦੀ ਚੇਲੀ ਬਣਨ ਤੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਦੀ ਨਰਾਜ਼ਗੀ	20	--	--	--	--	--	--	16	--	--	--	27	--	31/4	--	--	--	--
25.	ਬ੍ਰਹਮਣਾਂ ਦੇ ਆਖਣ ਤੇ ਰਾਜੇ ਨੇ ਰਵਿਦਾਸ ਨੂੰ ਸੱਦਣਾ	21	--	--	--	--	--	--	5	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
26.	ਚਿਤੌੜ ਤੋਂ ਸੱਦਾ	21	--	--	--	--	--	--	5	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--

		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18
27.	ਕਬੀਰ ਨਾਲ ਸਲਾਹ	27	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
28.	ਚਿਤੌੜ ਦੇ ਰਾਜੇ ਨੇ ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਲੈਣੀ ਤੇ ਨਿਆਉ ਸਾਲਗ੍ਰਾਮ ਨੂੰ ਸੌਂਪਣਾ	22	--	--	--	--	--	--	20	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
29.	ਸਾਲਗ੍ਰਾਮ ਨੇ ਰਵਿਦਾਸ ਨੂੰ ਸੱਚਾ ਦੱਸਣਾ	23	--	--	--	--	--	--	21	--	--	--	12	--	14/3	--	--	13	24
30.	ਕਬੀਰ, ਸੇਨ ਰਵਿਦਾਸ ਨੂੰ ਹਰਿ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ	24	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	
31.	ਰਵਿਦਾਸ ਦਾ ਨਿਰਗੁਣ ਭਗਤੀ ਵਲ ਉਲਰਨਾ	25	--	--	--	--	--	--	--	--	--	36	43	26	63	--	56	--	--
32.	ਬ੍ਰਹਮਣਾਂ ਦੇ ਸਾਲਗ੍ਰਾਮ ਡੁਬਣੇ ਤੇ ਰਵਿਦਾਸ ਦਾ ਸਾਲਗ੍ਰਾਮ ਤੈਰਨਾ	26	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
33.	ਝਾਲੀ ਨੇ ਰਵਿਦਾਸ ਨੂੰ ਚਿਤੌੜ ਸਦਣਾ	26	--	--	--	--	--	--	--	--	62	--	--	29	--	89	59	--	--
34.	ਕਬੀਰ ਦੀ ਆਗਿਆ ਪਾ ਕੇ ਰਵਿਦਾਸ ਨੇ ਚਿਤੌੜ ਜਾਣਾ	27	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
35.	ਰਾਣੀ ਨੇ ਭੋਜਨ ਤਿਆਰ ਕਰਨਾ	28	--	--	--	--	--	--	--	63	--	--	--	32	41/4	--	61	--	25
36.	ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਦੀ ਰਸੋਈ ਪਹਿਲਾਂ ਲੈਣ ਦੀ ਜ਼ਿਦ	29	--	--	--	--	--	--	--	63	--	--	--	33	42/4	--	61	--	26
37.	ਹਰੇਕ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਨਾਲ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਭੋਜਨ ਕਰਦੇ ਦਿੱਸਣਾ	31	--	--	--	--	--	--	--	63	--	--	--	34	44/4	89	62	--	--

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18
38. ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਨੇ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨੀ ਲਗਣਾ	32	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	29
39. ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਪੂਰਬਲੇ ਜਨਮ ਦਾ ਭੇਤ ਖੋਲਣਾ ਤੇ ਤ੍ਰਚਾ ਚੀਰ ਕੇ ਜਨੇਊ ਦਿਖਾਣਾ	33	--	--	--	--	--	--	--	63	--	--	--	35	48/4	--	62	--	--
40. ਚਿਤੌੜ ਤੋਂ ਵਾਪਸੀ ਤੇ ਰਸਤੇ ਦਾ ਕੌਤਕ	34	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
41. ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਰਣ ਕਾਸ਼ੀ ਆਉਣਾ	35	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
42. ੳ) ਗੰਗਾ ਜਾ ਰਹੇ ਯਾਤਰੀ ਹੱਥ ਦਮੜੀ ਭੇਜਣਾ	-- --	ਵਾਰ-10 -17-ਅ	--	--	--	--	--	8-ੳ	--	12	--	4-ੳ	9-ੳ	5/4-ੳ	--	--	27-ੳ	--
ਅ) ਖੁਦ ਯਾਤਰਾ ਤੇ ਜਾਣਾ	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
43. ਗੰਗਾ ਨੇ ਬਾਂਹ ਕਢਕੇ ਭੇਟਾ ਲੈਣੀ	--	4	--	--	--	--	--	9	--	13	--	8	10	9/4	--	--	18	--
44. ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਰੂਪ ਵਿਚ ਗੰਗਾ ਨੇ ਕੰਙਣ ਦੇਣਾ	--	--	--	--	--	--	--	9	--	--	--	9	10	10/4	--	--	--	--
45. ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਦਾ ਕੰਙਣ ਵੇਚਦੇ ਫੜੇ ਜਾਣਾ	--	--	--	--	--	--	--	11	---	--	--	15	12	16/2	--	--	--	--
46. ਰਾਜੇ ਨੇ ਰਵਿਦਾਸ ਤੋਂ ਕੰਙਣ ਬਾਰੇ ਪੁਛਣਾ	--	--	--	--	--	--	--	12	--	--	--	18	--	21/2	--	--	--	--
47. ਰਵਿਦਾਸ ਨੇ ਗੰਗਾ ਜਲ ਚੁੱਕ ਕੇ ਦੂਸਰਾ ਕੰਙਣ ਦਿਖਾਉਣਾ	--	--	--	--	--	--	--	15	--	--	--	22	16	24/2	--	--	--	--
48. ਰਾਜੇ ਤੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਨੇ ਰਵਿਦਾਸ ਦੇ ਚਰਨੀ ਲਗਣਾ	--	--	--	--	--	--	--	15	--	--	--	22	17	--	--	--	--	--

		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18
49.	ਤੀਰਥ ਤੋਂ ਵਾਪਸੀ ਸਮੇਂ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਤੇ ਰਵਿਦਾਸ ਦੀ ਮੁਲਾਕਾਤ	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	62	--	--
50.	ਘਿਉ ਦੇ ਘੋੜੇ ਰੋੜਨ ਲਈ ਆਖਣਾ	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	64	--	--
51.	ਵਹੁਟੀ ਵੱਲੋਂ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਨੂੰ ਗਾਲਾਂ	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	64	--	--
52.	ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਨੂੰ ਗਿਆਨ	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	66	--	--
53.	ਕਾਜ਼ੀਆਂ ਦੀ ਸੁਲਤਾਨ ਅਲਾਵਦੀ ਕੋਲ ਸ਼ਕਾਇਤ	--	--	--	--	--	1	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
54.	ਸੁਲਤਾਨ ਨੇ ਰਵਿਦਾਸ ਨੂੰ ਸੱਦ ਕੇ ਆਦਰ ਕਰਨਾ	--	--	--	--	--	1	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
55.	ਰਵਿਦਾਸ ਨੇ ਕਰਾਮਾਤ ਦਿਖਾਣੀ	--	--	--	--	--	2	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
56.	ਸੁਲਤਾਨ ਨੇ ਮਾਇਆ ਤੇ ਸੁਵਰਨ ਸੇਜਾਂ ਭੇਟਾ ਕਰਨੀ	--	--	--	--	--	3	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
57.	ਮਾਇਆ ਗਰੀਬਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡ ਕੇ ਸੁਵਰਣ ਸੇਜਾਂ ਗੰਗਾ ਦੀ ਭੇਟ	--	--	--	--	--	3	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
58.	ਕਾਜ਼ੀਆਂ ਦੀ ਫੇਰ ਚੁਗਲੀ	--	--	--	--	--	3	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
59.	ਸੁਲਤਾਨ ਨੇ ਫੇਰ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ ਸਦਣਾ	--	--	--	--	--	3	--,	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--

		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18
60.	ਰਵਿਦਾਸ ਦੇ ਆਖਣ ਉਤੇ ਗੰਗਾ ਨੇ 7 ਸੁਵਰਨ ਸੇਜਾਂ ਸੁਟਣੀਆਂ	--	--	--	--	--	4	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
61.	ਸੁਲਤਾਨ ਨੇ ਰਵਿਦਾਸ ਦੇ ਚਰਨੀ ਲਗਣਾ	--	--	--	--	--	4	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
62.	ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਨੇ ਰਵਿਦਾਸ ਕੋਲ ਭਗਤ ਭੇਜਣੇ	--	--	--	--	--	--	ਪੰਨਾ 355/ੳ	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
63.	ਠਾਕੁਰ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਵਸਤਾਂ ਰਵਿਦਾਸ ਕੋਲ ਦੇਖ ਭਗਤਾਂ ਨੇ ਹੈਰਾਨ ਹੋਣਾ	--	--	--	--	--	--	356/ੲ	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
64.	ਭਗਤਾਂ ਨੇ ਰਵਿਦਾਸ ਨੂੰ ਸੰਦੇਸ਼ਾ ਦੇਣਾ	--	--	--	--	--	--	356/ੳ	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
65.	ਰਵਿਦਾਸ ਨੇ ਸੇਵਕਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਚਲਾਣੇ ਬਾਰੇ ਦਸਣਾ	--	--	--	--	--	--	356/ਅ	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
66.	ਠਾਕੁਰ ਜੀ ਨੇ ਬੇਬਾਨ ਲੈ ਕੇ ਆਉਣਾ	--	--	--	--	--	--	357/ ਅ	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
67.	ਹਰਿ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਲਈ ਰਵਿਦਾਸ ਦੀ ਸਿਕ	--	--	--	--	--	--	--	28	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
68.	ਹਰਿ ਜੀ ਨੇ ਦਰਸ਼ਨ ਦੇਣੇ ਤੇ ਕੁਝ ਮੰਗਣ ਲਈ ਆਖਣਾ।	--	--	--	--	--	--	--	29	--	--	49	4	--	--	--	--	--	--

		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18
69.	ਤੁਲਸੀ ਦਲ ਨਾਲ ਠਾਕੁਰਾਂ ਦੀ ਪੂਜਾ	--	--	--	--	--	--	--	--	--	3	--	--	--	--	--	--	--	--
70.	ਠਾਕੁਰ (ਪਾਹਨ) ਪੂਜਾ	--	--	--	--	--	--	--	--	--	3	--	--	--	--	--	--	--	--
71.	ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਦਾ ਰਵਿਦਾਸ ਪਾਸੋਂ ਪਾਹਨ ਮੁਲ ਲੈ ਲੈਣਾ	--	--	--	--	--	--	--	--	--	4	--	--	--	--	--	--	--	--
72.	ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਦਾ ਪਾਹਨ (ਠਾਕੁਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਣਾ)	--	--	--	--	--	--	--	--	--	5	--	--	--	--	--	--	--	--
73.	ਭਗਵਾਨ ਦਾ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਨੂੰ ਸੁਪਨੇ ਵਿਚ ਤੇ ਪਾਹਨ ਵਾਪਸ ਕਰਨ ਲਈ ਕਹਿਣਾ	--	--	--	--	--	--	--	--	--	6	--	--	--	--	--	--	--	--
74.	ਨਾਂਹ ਕਰਨ ਤੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਦਾ ਸਭ ਕੁੱਝ ਖੋਹ ਲੈਣਾ	--	--	--	--	--	--	--	--	--	8	--	--	--	--	--	--	--	--
75.	ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਦਾ ਪਾਹਨ (ਠਾਕੁਰ) ਰਵਿਦਾਸ ਨੂੰ ਮੋੜਨਾ	--	--	--	--	--	--	--	--	--	9	--	--	--	--	--	--	--	--
76.	ਰਵਿਦਾਸ ਦਾ ਬ੍ਰਹਮਣ ਦੀ ਵਿਧੀ ਅਨੁਸਾਰ ਪਾਹਨ ਪੂਜਣਾ	--	--	--	--	--	--	--	--	--	10	--	--	--	--	--	--	--	--
77.	ਰਵਿਦਾਸ ਦਾ ਰਾਮਾਨੰਦ ਦਾ ਸ਼ਿਸ਼ ਬਣਨਾ	--	--	--	--	--	--	--	--	--	14	--	--	--	--	--	--	--	--
78.	ਸੁਲਤਾਨ ਦਾ ਮੋਹਤ ਹੋਣਾ	--	--	--	--	--	--	--	--	--	15	--	--	--	--	--	--	--	--
79.	ਸੁਲਤਾਨ ਨੂੰ ਚਮੜੇ ਹੇਠੋਂ ਗੰਗਾ ਦਾ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਾਉਣਾ	--	--	--	--	--	--	--	--	--	16	--	--	--	--	--	--	--	--

		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18
80.	ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਦੀ (ਪਾਹਨ) ਠਾਕੁਰ ਲੈਣ ਲਈ ਰਾਜੇ ਕੋਲ ਸ਼ਕਾਇਤ	--	--	--	--	--	--	--	--	--	17	--	--	--	--	--	--	--	--
81.	ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਪਾਹਨ ਪੇਸ਼ ਕਰਨਾ	--	--	--	--	--	--	--	--	--	17	--	--	--	--	--	--	--	--
82.	ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਨੂੰ ਪਾਹਨ ਦਾ ਸ਼ੀਂਹ ਰੂਪ ਵਿਚ ਦਿਖਾਈ ਦੇਣਾ	--	--	--	--	--	--	--	--	--	18	--	--	--	--	--	--	--	--
83.	ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਬੇਨਤੀ ਤੇ ਪ੍ਰਭੂ-ਬਾਲਕ ਰੂਪ ਵਿਚ ਦਰਸ਼ਨ ਦੇਣਾ	--	--	--	--	--	--	--	--	--	19	--	--	--	--	--	--	--	--
84.	ਮਰਦੇ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਜੀਵਿਤ ਕਰਾਇਆ	--	--	--	--	--	--	--	--	--	20	--	--	--	--	--	--	--	--
85.	ਪੰਡਤਾਂ ਤੇ ਸੁਨੀਆਂ ਨਾਲ ਵਾਰਤਾਲਾਪ	--	--	--	--	--	--	--	--	--	21	--	--	--	--	--	--	--	--
86.	ਰਵਿਦਾਸ ਦਾਂ ਠਾਕੁਰ ਹੱਥੀਂ ਪਰਤਾਵਾ	--	--	--	--	--	--	--	--	--	22	--	--	--	--	--	--	--	--
87.	ਬੇਗਮ ਪੁਰੇ ਦੀ ਯਾਤਰਾ	--	--	--	--	--	--	--	--	--	23	--	--	--	--	--	--	--	--
88.	ਮ੍ਰਿਤਿਕ ਦੇਹੀ ਦੇਖ ਕੇ ਦੁਖੀ ਹੋਣਾ	--	--	--	--	--	--	--	--	--	24	--	--	--	--	--	--	--	--
89.	ਪੰਡਿਤਾਂ ਨੂੰ ਪੂਜਾ ਦੀ ਸਾਰ ਦਸਣੀ	--	--	--	--	--	--	--	--	--	25	--	--	--	--	--	--	--	--
90.	ਸਾਖੀ ਚਲਾਣੇ ਦੀ	--	--	--	--	--	--	--	--	--	26	--	--	--	--	--	--	--	--

ਪੱਦ; ਸਾਖੀ-ਬਿਓਰਾ

ਹ.ਲਿ.ਨੰ.	ਪ੍ਰਾਪਤ ਸਥਾਨ	ਲਿਪੀ-ਕਾਲ	ਸਬਦ-ਸੰਖਿਆ	ਸਾਖੀ ਸੰਖਿਆ
2542	ਉਦੇਪੁਰ	1841 ਸੰਮਤ	80	4
34	"	1894 "	71	2
—	ਗੁ.ਨਾ.ਯੂ.	1732 "	69	×
801	"	ਕੋਈ ਨਾ	81	4
12	ਜੈਪੁਰ (ਦਾਦੂ ਦੁਆਰਾ)	1693 "	70	×
2	"	1733 "	78	6
4	"	1802 "	71	2
18	"	1805 "	71	2
3	"	1817 "	71	6
8	"	1821 "	71	2
15	"	1821 "	71	2
16	"	1828 "	87	4
19	"	1833 "	70	2
9	"	1841 "	71	2
21	"	1843 "	74	2
20	"	1844 "	70	2
25	"	1845 "	80	4
10	"	1847 "	71	2
27	"	1853 "	71	2
17	"	1866 "	80	4
5	"	1869 "	80	4
6	"	1880 "	70	2

ਹ.ਲਿ.ਨੰ.	ਪ੍ਰਾਪਤ ਸਥਾਨ	ਲਿਪੀ-ਕਾਲ	ਸ਼ਬਦ-ਸੰਖਿਆ	ਸਾਖੀ ਸੰਖਿਆ
16-ਬੀ	"	1880 "	81	4
16	"	1941 "	82	4
"	"	ਕੋਈ ਨਾ	80	4
34	ਸ਼ੋਧ ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਠਾਨ	1715 ਸੰਮਤ	70	2
12	"	1741 "	(ਪੱਤਰਾ 118-26)	
2	"	1849 "	(ਪੱਤਰਾ 265-76, 383-84)	
154	"	1853 "	×	1
8	"	1886 "	9	×
76	"	×	83	4
74	"	×	86	4
2440	ਸਿਟੀ ਪੈਲੇਸ, ਜੈਪੁਰ	1794 "	82	4
1201	ਸਵਾਏ ਮਾਨ ਸਿੰਘ ਪੁਸਤਕਾਲਾ ਜੋਧਪੁਰ	1706 "	64	2
6937	ਰਾ.ਸ਼ੋਧ ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਠਾਨ ਜੋਧਪੁਰ	1816 "	(ਪੱਤਰਾ 201-9)	
11648	"	1858 "	--	--
21364	"	1883 "	--	--
16192	"	×	--	--
148	ਸ਼ੋਧ ਸੰਸਥਾਨ ਚੌਪਾਸਨੀ	1782 "	79	6
8432	"	1847 "	79	×
12208	"		10	×
--	ਡਾ. ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ ਪਟਿਆਲਾ	1836 "	(ਪੱਤਰਾ 232-45)	
ਬਸਤਾ 9	ਦਾਦੂ ਦੁਆਰਾ ਨਰਾਯਣਾ	1710	69	1
7	"	"	69	2
16	"	1776	71	2
15	"	1781	71	2
12	"	1782	--	--

ਹ.ਲਿ.ਨੰ.	ਪ੍ਰਾਪਤ ਸਥਾਨ	ਲਿਪੀ-ਕਾਲ	ਸ਼ਬਦ-ਸੰਖਿਆ	ਸਾਖੀ ਸੰਖਿਆ
14	"	1787	--	--
13	"	1824	81	4
--	"	1833	74	2
19	"	1844	80	4
18	"	1846	71	2
6	"	1852	80	4
17	"	1853	83	6
11	"	1853	83	6
1	"	×	80	4
1409	ਨਾਗਰੀ ਪ੍ਰਚਾਰਣੀ ਸਭਾ ਬਨਾਰਸ	1771	71	4
1359	"	1797	80	4
1393	"	1836	71	2
873	"	1856	82	6
1392	"	1872	72	2
1383	"	1885	1	1
ਕੋਈ ਨਾ	ਸੀਰ ਗੋਵਰਧਨਪੁਰ-ਬਨਾਰਸ	--	41	11
9	ਭਾਰਤੀ ਵਿਦਯਾ ਮੰਦਰ, ਬੀਕਾਨੇਰ	1883	82	4
23	"	1844	84	8
22	"	1845	71	6
35	"	1845	71	×
6	"	1937	50	×
8	"	--	71	2
ਕੋਈ ਨਾ	ਸ੍ਰੀ ਅਗਰ ਚੰਦ ਨਾਹਟਾ ਬੀਕਾਨੇਰ	1845	80	4
ਘ	ਅਨੰਦ ਆਸ਼ਰਮ ਬੀਕਾਨੇਰ	1895	80	4
--	"	1941	80	4

ਪੁਸਤਕ ਸੂਚੀ

ਛਪੀਆਂ ਸਹਾਇਕ ਪੁਸਤਕਾਂ

ਪੰਜਾਬੀ

ਅਸ਼ੋਕ, ਸ਼ਮਸੇਰ ਸਿੰਘ, ਹੱਥ ਲਿਖਿਤ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੀ ਸੂਚੀ ਭਾਗ 1,2, ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ ਪੰਜਾਬ, ਪਟਿਆਲਾ, 1963 ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਭਾਈ ਗੁਰ ਸ਼ਬਦ ਰਤਨਾਕਰ ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼ ਸਚਦੇਵ ਰਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ, ਸਾਖੀ ਪ੍ਰਮਾਣ ਸਟੀਕੀ, ਸਿੱਖ ਬੁਕ ਕੰਪਨੀ, ਮਿਤੀਹੀਨ। ਸ਼ਬਦਾਰਥ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ, ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਤੀਜੀ ਵਾਰ, 1959 ।

ਸ਼ਰਮਾ, ਬੇਣੀ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ, ਸੰਤ ਗੁਰੂ ਰਵਿਦਾਸ, ਸੂਰਜ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਦਿੱਲੀ 1972.

ਸੇਕ ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ, 'ਭਾਈ ਦਰਬਾਰੀ ਰਚਿਤ ਪਰਚੀਆਂ ਭਗਤਾਂ ਕੀਆਂ, (ਅਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਸ਼ੋਧ ਪ੍ਰਬੰਧ), ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ 1979.

ਜੱਗੀ ਰਤਨ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ : ਜੀਵਨ ਤੇ ਰਚਨਾ, ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਪਟਿਆਲਾ, 1975.

ਜੋਧ ਸਿੰਘ ਭਾਈ, ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀਵਨ ਤੇ ਰਚਨਾ, ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਪਟਿਆਲਾ, 1974.

ਪੋਥੀ ਸਚ ਖੰਡ, ਕਿਰਪਾਲ ਸਿੰਘ (ਸੰਪਾ.) ਖਾਲਸਾ ਕਾਲਜ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, 1965.

ਪੰਜਾਬੀ ਦੁਨੀਆਂ, ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ, ਪੰਜਾਬ, ਪਟਿਆਲਾ, ਜੁਲਾਈ-ਅਗਸਤ ਅੰਕ, 1971.

ਬਰਕਤ ਸਿੰਘ ਅਨੰਦ, ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਕੀ, ਉਤਮ ਸਿੰਘ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਮਿਤੀਹੀਨ।

ਭਗਤ ਮਾਲ (ਟੀਕਾ ਪ੍ਰਿਯ ਦਾਸ), ਲਾਲ ਸਿੰਘ ਨਰੋਤਮ (ਸੰਪਾ.) ਨਵਲ ਕਿਸ਼ੋਰ ਪ੍ਰੈਸ ਲਖਨਊ, ਮਿਤੀਹੀਨ।

ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼, ਕਾਨ ਸਿੰਘ ਨਾਭਾ, ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ ਪੰਜਾਬ, ਪਟਿਆਲਾ, ਦੂਜੀ ਛਾਪ, 1962.

ਮਹੰਤ ਜਸਵੰਤ ਸਿੰਘ, ਭਗਤ ਬਾਣੀ ਦੀ ਖੋਜ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ ਖੁਦ, ਮਿਤੀਹੀਨ, (ਰੇਅਰ ਬੁਕ ਸੈਕਸ਼ਨ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਨੰ: ਆਰ 81)

हिन्दी

1. अग्रवाल, तारकनाथ, गुरु रैदास
2. आज़ाद, पृथ्वीसिंह, रविदास-दर्शन, श्री गुरु रविदास संस्थान, चण्डीगढ़, 1973
3. गुप्त, दीनदयाल, अष्टछाप और वल्लभ संप्रदाय, हिन्दी साहित्य सम्मेलन, प्रयाग, सं. 2004
4. गुप्त, गणपतिचन्द्र, हिन्दी साहित्य का वैज्ञानिक इतिहास, भारतेन्दु भवन, चण्डीगढ़, 1965
5. गहलोत, महावीरसिंह, मीरां : जीवनी और काव्य
6. तिवारी, भगवानदास, मीरां की प्रामाणिक पदावली, साहित्य भवन, इलाहाबाद, 1974
7. दीक्षित, त्रिलोकीनारायण, हिन्दी सन्त साहित्य, राजकमल प्रकाशन, दिल्ली, 1969
8. द्विवेदी, हजारी प्रसाद, हिन्दी साहित्य की भूमिका, राजकमल प्रकाशन, दिल्ली, 1969
9. दूबे, ललिताप्रसाद, हिन्दी भक्तवार्ता साहित्य, साहित्य सदन, देहरादून, 1968
10. पदम, गुरचरनसिंह, संत रविदास : विचारक और कवि, नव-चिन्तन प्रकाशन, जालन्धर, 1977
11. परशुराम चतुर्वेदी, उत्तरी भारत की संत परंपरा, भारती भण्डार, इलाहाबाद।
12. श्रीवास्तव, बदरीनारायण, रामानन्द संप्रदाय तथा हिन्दी साहित्य पर उसका प्रभाव, प्रयाग, 1975
13. भक्ति सुधास्वाद, भगवानप्रसाद रुपकला (संपा.) तेज कुमार प्रैस, लखनऊ, 1962
14. मैनी, धर्मपाल, संतों के धार्मिक विश्वास, नवजोत पब्लिकेशन्स, मालेरकोटला, 1966
15. योगेन्द्रसिंह, सन्त रैदास, अक्षर प्रकाशन, प्राइवेट लिमिटिड, दिल्ली, 1972
16. वर्मा, रामकुमार, सन्त कबीर, साहित्य भवन, इलाहाबाद, पंचम संस्करण, 1966
17. शास्त्री, रामानन्द, वीरेन्द्र पांडेय, सन्त रविदास और उनका काव्य, हरिद्वार, 1955
18. राधेश्याम मिश्र (संपा.) रैदास रामायण, हिन्दी पुस्तकालय, मथुरा, मितिहीन

19. हिन्दी साहित्य का प्रथम इतिहास, किशोरीलाल गुप्त (अनु.) हिन्दी प्रचारक पुस्तकालय, वाराणसी.
20. हिन्दी साहित्य का आलोचनात्मक इतिहास, राज कुमार वर्मा, रामनारायण लाल, इलाहाबाद, द्वितीय संस्करण 1943
21. हिन्दी साहित्य की भूमिका, राजकमलप्रकाशन, दिल्ली.
22. हिन्दी साहित्य का इतिहास, रामचन्द्र शुक्ल, नागरी प्रचारिणी सभा, काशी 2002
23. हिन्दी भाषा और साहित्य, श्यामसुन्दर दास, इण्डियन प्रेस, प्रयाग, सं. 1987
24. हस्तलिखित हिन्दी पुस्तकों का संक्षिप्त विवरण, खंड 1,2, नागरी प्रचारिणी सभा, काशी, सं. 2021

English

Farquhar, *J.N. An out line of the Religious Literature of India*, (Reprint), Moti Lal Banarsi Dass, Delhi, 1967.

Farquhar, J.N. *Modern Religious Movements in India*, New York, 1919.

Grierson, G.A., *The Modern Vernacular Literature of Hindustan*, special Number of the *Journal of the Asiatic Society of Bengal*, Vol. VII, Calcutta, 1889.

Kshitimohan Sen. *Medieval Mysticism of India*, Luzac, Co. London, 1928.

Macauliffe, M.A., *The Sikh Religion*, S. Chand Co. New Delhi, 1963.

McLeod, W.H. *Guru Nanak and The Sikh Religion*, Oxford, 1968.

S.L. Pande, *"Bhagat Ravidas Vision of Man"*, *Journal of Sikh Studies*, Department of Guru Nanak Studies, Guru Nanak Dev University, Amritsar, Feb. 1978.

Wilson, H.H. *Religious Sects of the Hindus*, Asian Publication Service, New Delhi, 1976.